SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYKSEN AIKAKAUSKIRJA
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGENS TIDSKRIFT
84

SÄÄTYLÄISNAISTEN PUKEUTUMINEN SUOMESSA 1700-LUVULLA

Dress of Gentlewomen in Finland
in the 18th Century

RIITTA PYLKKÄNEN

HELSINKI 1982

Toimittaja – Redaktör:

LARS PETTERSSON

ISBN 951-9056-56-4
ISSN 0355-1822

Vammala 1982, Vammalan Kirjapaino Oy

Sisällysluettelo

LUKIJALLE 11

1. LÄHTEET 13
Tekstiilit 13
Pukukuvat 13
Asiakirjat 18

2. SUOMI 1700-LUVULLA, MUOTIJAKSOT JA MUOTIPUVUN KÄYTTÄJÄPIIRIT 20

3. TAISTELU PUKUYLELLISYYTTÄ VASTAAN 26
Ikuisen muodin unelma 26

4. KANKAAT JA RIHKAMATAVARA 38
Kotimainen tekstiiliteollisuus 38
Villakangaskutomot 39
Pellavakutomot, puuvillasametti 40
Silkkikutomot 41
Kangaspainot ja värjäämöt 43
Trikooteollisuus 44
Kankaiden tuonti 44
Silkkikankaiden kuosit 46
Myöhäisbarokin silkit 1700-1740 46
Kiinalaiset silkit 1734-1754 50
Rokokoon silkit 1740-1770 52
Kustavilaisen ajan silkit 1770-1790 56
Raidalliset silkkikankaat 57
Silkkinauhat 58
Puuvillakankaat, sintsit, karttuunit, painetut pellavakankaat 58
Sintsit ja karttuunit 59
Puuvillakankaat, pumpuli 63
Ammattimaisesti kirjotut kankaat, vaatteet, asusteet 65
Vanukirjonta ja -tikkaus 67
Silkkikirjonta 67
Olkihelmikirjonta 69
Valkokirjonta 70
Pitsit 70
Tekokukat 71

5. NAISTEN VAATTEIDEN VALMISTUS JA MUOTITIEDOTUS 72
Räätälit 72
Hoviräätälit ja pitäjänräätälit 74
Naiset räätälintyössä 75
Käytettyjen vaatteiden myynti 76

Vaatteiden periminen ja lainaaminen 76
Päähineiden valmistus, myssyntekijättäret, modistit 77
Liinavaatteiden ammattimainen valmistus ja hoito 79
Säätyläisnaisten käsityöt, liinavaatteiden kotiompelu ja koru-
ompelu 79

6. MUOTIPUVUN PERUSTEKIJÄT 83
Kureliivi, korsetti 83
Rintaliivi 88
Rinnusta 89
Hihat 91
Hame ja vanuhame 95
Pönkkähame 97
Pönkkätaskut 99
Irtotaskut, hametaskut 101
Valkki, turnyyri, cul de Paris 101

7. MYÖHÄISBAROKIN MUOTIPUVUT 1720–1750 103
Mantua, manteau 103
Kureliivimiehustainen »liivipuku», lijfklädning 106
Andrienne, säkkipuku, sack 108
Puolisäkki 114
Hameen koristelu, kirjonta, vanutikkaus 115
Contouche, puolalainen takkipuku, kuositeltu takki 119
Kasakiini, kassiakka 121

8. ROKOKOON MUOTIPUVUT 1740-1780 123
Hovipuku, robe de cour, 1748-1778 123
Roberonde 125
Robe à la Française 135
Robinette, puolirobe, robe-nuttu 144
Hameen koristelu, kirjonta, vanutikkaus 148
Ratsastuspuku 151

9. KUSTAVILAISEN AJAN MUOTIPUVUT 1770-1790-1795 156
Kansallinen ruotsalainen naisenpuku, Svedois 156
Poloneesi, dolmaani, pitkänuttu 161
Karakoo-röijyasu 170
Muodikas hame 176
Englantilainen puku, robe à l'Anglaise 177
Redingote, englantilaiskuosinen ratsastustakkipuku 183
Amatsooniasu 185
Herrainkuosinen liivi 189
Sortuutti ja puolisortuutti 189
Muodikas kotipuku, levite, levantine 192

10. UUSKLASSISMIN ANTIKISOIVAT PUVUT 1790-1810 195
Englantilainen paitapuku »round gown» 195
Ranskalainen »chemise»-paitapuku 196
Uusklassismin antikisoiva puku Suomessa 199
Déshabillé, négligé, eremite ym. kotipuvut 205
Douillette 206
Spenser 206
Vyö 208
Hartiahuivi, saali 208

11. KOTI- JA ARKIPUVUSTO 211
Koti- ja aamutakki 212
Nuttu, nuttupuku 214
Röijy 225
Kampalankaröijy, villaröijy 228
Liivi, camisole 229
Paimenetarmuoti 229
Arkinen puolihame 231

12. LIINA- YM. ALUSVAATTEET, AAMU-NEGLIGE 234
Paita 234
Yliset 235
Ratsastuspaita 235
Yöpaita, kylpypaita 236
Yöröijy, yönuttu 236
Puuteripaita ja -viitta 237
Aamuviitta 239
Alushame, toppahame eli tupi 240
Alushousut 242

13. PUKUIHIN LIITTYVÄT ASUSTEET 244
Kaulus, kaulahuivi 244
Puolihihat, kalvosimet, hihanliehukkeet 249
Trikoohihat 252
Esiliina 252
Nenäliina 256

14. KAUNEUDENHOITO JA KAMPAUS 257
Kauneudenhoito 258
Hiusten puuterointi 258
Hiusten kampaus 259
Peruukki 265

15. PÄÄHINEET 267
Sisäpäähineet vapaudenajalla 1720–1770 267
Liinamyssy ja -huppu, chanoinesse 267
Perhossiivet, tykki 271
Kornetit 274
Konkkaronkka, concaron 275
Paressös (menuette, pirette) 276
Otsalappu 276
Sametti- ja silkkimyssy, ns. tykkimyssy 276
Sisäpäähineet kustavilaisella ajalla 282
Liinamyssy, »ylöspantu» myssy 282
Yömyssy, dormeuse 283
Päähuivi, turbaani 284
Koafyyri 286
Hattu 287
Huopahattu 287
Olkihattu, paimenhattu, aurinkohattu 288
Silkki-, harso- ja samettihatut 291
Huppupäähineet 293
Kapronika, cachette 293
Pitkähuppu 294
Talvi-, matka- ja sadehuppu, karpus 296
Säähuppu, phaeton, kuomuhuppu 297
Puolalainen myssy, husaarimyssy 299

16. SISÄ- JA ULKOPÄÄLLYSVAATTEET 300
Sisäpäällysvaatteet 300
Turkisnuttu, silkkiturkki 300
Pelisse, saloppi 304
Pitkä silkkiturkki, pelisse, saloppi 308
Silkkikaapu, domino 309
Vierailuviitat ja -kaulurit, écharpe, mantille, palatine 310
Ulkopäällysvaatteet 314
Matka- ja sadekaapu, pölykaapu 314
Kapotti, kavaiji, samojeedi 316
Matkatakki, kaprokki 316
Talvipäällysvaatteet 317
Turkikset 317
Matka- ja rekiturkki 318
Tuluppi 319
Jalkapussi 320
Lapinpeski 320
Kuositellut turkit 320
Husaari- ja puolalaisturkki 320
Pikeesi, biguaise 321
Turkishame 322
Muhvi 322

17. KÄSINEET 326
Hansikkaantekijät 326
Tuonti ja kauppa 326
Hansikkaat 327
Puolihansikkaat 329
Neulekäsineet 329
Rukkaset ja kangaslapaset 331
Rannikkaat 331

18. SUKAT 332
Sukkien tuonti 332
Silkkisukat 333
Kampalankasukat 335
Liina- ja pumpulisukat 335
Kotiteollisuus ja käsityö 336
Huopasyylingit, saapikkaat 337
Sukkanauhat 338

19. JALKINEET 339
Suutarit 339
Kenkämuoti 341
Solkikengät 341
Kengänsoljet 343
Avokkaat 343
Tohvelit 345
Kalossit 346
Saappaat 347
Lapikkaat ym. turkisjalkineet, pieksut 347
Varsikengät 347

20. MUOTIASUSTEITA 348
Viuhka 348
Kukkaro, irtotasku, käsilaukku, ridicule 354

Päivän- ja sateenvarjo 355
Kävelykeppi 358

21. MORSIUSPUKU 359
Valkoinen morsiuspuku 362
Talonpoikaismorsian 364

22. SURU- JA LESKENASU 367
Suruasusteet 373

23. SÄÄTYLÄISNAISTEN PUKEUTUMINEN SUOMESSA 1700-LUVULLA 375
Yleiskaavio – muodin aikataulu 376
Myöhäisbarokki 1720–1745 375
Rokokoo 1740-1780 379
Kustavilainen muotikausi 1770-1795 383
Uusklassismi 1790-1810 387

24. LYHENTEET 392

25. HUOMAUTUKSET JA LÄHDEVIITTEET 394
1. Lähteet 394
2. Suomi 1700-luvulla 394
3. Taistelu pukuylellisyyttä vastaan 395
4. Kankaat ja rihkamatavara 396
5. Naisten vaatteiden valmistus ja muotitiedotus 401
6. Muotipuvun perustekijät 403
7. Myöhäisbarokin muotipuvut 1720-1750 406
8. Rokokoon muotipuvut 1740-1780 410
9. Kustavilaisen ajan muotipuvut 1770-1795 416
10. Uusklassismin antikisoivat puvut 1790-1810 421
11. Koti- ja arkipuvusto 424
12. Liina- ym. alusvaatteet, aamu-négligé 428
13. Pukuihin liittyvät asusteet 430
14. Kauneudenhoito ja kampaus 432
15. Päähineet 433
16. Sisä- ja ulkopäällysvaatteet 438
17. Käsineet 444
18. Sukat 445
19. Jalkineet 447
20. Muotiasusteita 449
21. Morsiuspuku 451
22. Suru- ja leskenasu 453

26. LIITTEET 455
A. Perukirjaotteita 1731-1807 455
B. Naistenräätäleiden mestarinäytesuorituksia 1747-1791 (liitteet 1-10) 489
11. Helsingin räätälinammattikunnan taksa 1738 492
12. Helsingin suutarinammattikunnan taksa 1738 493
C. Taulukkoja ja tilastoja (liitteet 13-15) 493
13. Pönkkähamevero 1732, 1733, 1734 493
14. Kartta, pönkkähamevero 1734 494
15. Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimaus Turussa ja Helsingissä 1740, 1742, 1745 495

27. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO 496
A. Painamattomat lähteet 496
B. Kirjallisuus 497
C. Museo- ja näyttelyluetteloja 506
D. Valokuvaus 507
Kuvahakemisto 507

28. ENGLISH SUMMARY 510

Lukijalle

Kun kolmisenkymmentä vuotta sitten ryhdyin tutkimaan säätyläispuvun historiaa Suomessa, lähtökohtanani olivat 1700-luvulta säilyneet originaalipuvut sekä tämän ajan pukeutumista valaiseva asiakirja-aineisto. Verrattain pian totesin kuitenkin, että 1700-luvun pukeutumistapojen ymmärtämiseksi oli ensin selvitettävä muodikkaan pukeutumisen lähtökohtia. Näin jouduin perääntymään taannehtivasti aina 1500-luvulle asti, jolloin kansainvälinen yleismuoti alkoi vaikuttaa ylimpien yhteiskuntakerrostumien eli säätyläisten pukeutumiseen Ruotsi-Suomessa. Teoksissani »Renessanssin puku Suomessa» (1956) ja »Barokin pukumuoti Suomessa» (1970) olen pyrkinyt selvittämään muodikkaan ja säädynmukaisen pukeutumisen perusteita sekä muotipuvun koostumista ottamalla huomioon eri vaatekappaleiden muotoutuminen ja niiden ulkomaiset esikuvat 1500- ja 1600-luvulla.

Säätyläisnaisten pukeutumista 1700-luvulla käsittelevä teos on edellisten suoranaista jatkoa. Asiakirjallisen lähdeaineiston runsauden vuoksi työ on paisunut niin laajaksi, että olen keskittänyt huomioni pelkästään naisten muodikkaaseen pukeutumiseen. Naisten ja miesten muotia 1700-luvulla voi nimittäin käsitellä täysin toisistaan riippumatta. Miesten yleispuvuksi 1600-luvun lopulla vakiintuneen takkipuvun suhteen muodinmuutokset kohdistuivat läpi 1700-luvun ensi sijassa puvun perusvaatekappaleiden kuositteluun, leikkaukseen ja joihinkin pukuteknisiin parannuksiin. Naisten pukumuoti noudatti sen sijaan omaa itsenäistä sekä varsin vaihtelevaa linjaansa, joka johti vähitellen naistenkin osalta alkuaan säätyyn sidotusta muotipuvusta yleispukuun vuosisadan lopulla. Juopa miehen- ja naisenpuvun välillä syveni 1700-luvulla huomattavasti siitäkin syystä, että miesten ja naisten vaatteiden teko vakiintui eri ammattilaisten työksi. Ainoastaan naisten villakankaiset päällysvaatteet ja ratsastuspuvut jäivät naistenräätälien tehtäviksi, kun taas varsinaisten muotipukujen ja asusteiden ompeleminen siirtyi vuosisadan lopulla modistien ja ompelijattarien työksi. Naisten muotipuvusto koostui suurimmalta osalta silkkivaatteista ja villakankaita käytettiin, naisten ulkopukimia lukuun ottamatta, enimmäkseen miesten vaatteisiin. Pukumateriaali johti ammattimaiseen erikoistumiseen miesten vaatturien ja naisten pukuja valmistaneiden räätälien ja viimein näiden ja ompelijattarien välillä. Puuvillakankaiden muotiintulo vuosisadan lopulla korosti entistäkin enemmän naisten muotipukujen keveyttä ja erilaisuutta miesten vaatteisiin verrattuna. Maailmankaupan ja teknisten keksintöjen sanelema tekstiiliteollisuuden kehitys vaikutti osaltaan muotiin ja loi pohjan demokraattiselle yleismuodille naisenpuvunkin suhteen ajanjakson lopulla. Tämä tapahtui vaiheessa, jolloin uusklassisen muodin uranuurtajamaa Englanti, keskuksena Lontoo, peri vallankumouksen järkyttämän Ranskan ja ennen kaikkea Pariisin muotimanttelin.

– – – – – –

Palatessani säätyläispuvun historian kuvauksessa 1700-luvulle on rengas pukututkimusteni osalta nivoutunut umpeen. Kiitän kaikkia niitä, jotka vuosien mittaan ovat ystävällisesti helpottaneet työtäni museoissa ja arkistoissa. Kiitokseni kohdistuu erityisesti kollegoihini entisen Muinaistieteellisen toimikunnan piirissä sekä valokuvaaja P. O. Weliniin, joka vaivojaan säästämättä on valokuvannut suurimman osan tutkimuksessa julkaistusta aineistosta. Museoviraston historiallisen toimiston tutkijoita Marja Mäkelää, Christina Cleveä ja Martina Standertskjöld-Nordenstamia kiitän saamastani auliista avusta työni eri vaiheissa.

Fil. maisteri Päivikki Ojansuu ja L. A. Keyworth (M.A.Cantab.) ovat kääntäneet englanniksi tiivistelmän, josta kiitän heitä lämpimästi.

Pukututkimuksissani olen saanut vuosien mittaan ratkaisevaa tukea *Suomen Akatemian* taholta, viimeksi varttuneiden tieteenharjoittajien apurahan (1971) muodossa. Valtion Humanistisen Toimikunnan apurahat ovat mahdollistaneet vertailevat pukututkimukseni ulkomailla sekä keskittymisen arkistotutkimuksiin. Kiitän samoin *Suomen Muinaismuistoyhdistystä* siitä, että saan edelleen julkaista tutkimusteni tulokset Aikakauskirja-sarjassa, jonka toimittaja professori *Lars Pettersson* on teosteni julkaisuvaiheessa antanut arvokkaan tukensa.

Tapiolassa tammikuussa 1982

Riitta Pylkkänen

1. Lähteet

Säätyläisten pukeutumisen selvittämiseen Suomessa 1700-luvulla on tarjolla huomattavasti enemmän lähdeaineistoa kuin edellisillä vuosisadoilla. Tekstiilit, muotokuvat ym. kuva-aineisto sekä asiakirjat muodostavat tärkeimmät kotimaiset lähderyhmät.[1]

TEKSTIILIT

Vaikka ensi käden lähteinä tärkeitä naisten vaatteita on säilynyt 1700-luvun puolimaista lähtien, on pukuvalikoima kuitenkin täysin sattumanvarainen, koska yleensä vain juhlapukuja ja erityistä tunnearvoa omanneita irrallisia vaatekappaleita säilytettiin, arkipuvusto ja alusvaatteet sekä asusteet ovat miltei tyystin hävinneet. Tallella olevat vaatekappaleet eivät anna käsitystä täydellisistä asuista eikä liioin tavasta kantaa vaatteita. Koska silkin muodikas kuosi korosti ratkaisevasti puvun muodikkuutta, niin sekundäärisesti myöhemmin muihin tarkoituksiin käytetyillä pukusilkeilläkin on todistusarvoa. Vanhanaikaisiksi käyneiden muotipukujen hemaisevista kukkasilkeistä ja kirjotuista silkkihameista on mm. valmistettu sisustustekstiilejä, usein morsius- ym. juhlatäkkejä, joissa toisinaan vielä näkyy puvun leikkauksen ääriviivat tai kankaaseen painuneet laskosten ja saumojen jäljet. Epätäydellisyydestään huolimatta pukutekstiilit antavat viitteitä kansainvälisten muoti-ilmiöiden kulkeutumisesta Suomeen asti, jossa oltiin muodin suhteen täysin vastaanottavana osapuolena. Hienot pukusilkit kertovat tiettyjen piirien muotitietoisuudesta.

Koska liturgiset tekstiilit valmistettiin 1700-luvun puolimaihin asti samoista ulkomaisista silkkikankaista kuin naisten muotipuvut, täydentävät ne kuvaa saatavissa olleista muotisilkeistä. Kirkolliset tekstiilit antavat myös kiinnekohtia ajoitukselle, koska niiden hankinta-aika tai lahjoittaja on monesti merkitty asiakirjoihin. Loistosilkeistä ommeltuja epämuodikkaita muotipukuja on jopa lahjoitettu kirkkoihin nimenomaan käytettäväksi liturgisten vaatteiden kuten kasukkojen ja antependiumien tekoon (k. 43, 66, 73, 211). Ylellisyysasetuksissa kielletyistä ulkomaisista kuviollisista silkeistä on ilmeisesti ommeltu kirkollisia tekstiilejä (k. 20, 21, 28, 38). Liturgisetkin tekstiilit muuttuivat kuitenkin melko vaatimattomiksi 1700-luvun jälkipuolella, koska nekin valmistettiin silloin pukujen tavoin ylellisyysasetusten mukaisesti yksivärisistä kotimaisista sametti- ja silkkikankaista.[2]

PUKUKUVAT

Tarkoin dokumentoidut muoto- ym. kuvat täydentävät originaaalipukujen antamaa vaillinaista käsitystä pukeutumisesta. Ne osoittavat miten pukuja kannettiin ja mitä asusteita niihin yhdistettiin. Kampausten sekä päähineiden suhteen ne ovat miltei ainoa tietolähde.

Kuvatun henkilön sääty vaikutti 1700-luvulla muotokuvan kokoon ja samalla hintaan. Kuninkaalliset ja ylhäisaateliset maalauttivat tavallisesti koko- tai puolivartalokuvia (k. 1, 2), alemman aatelin, papiston ja porvariston jäsenet yleensä halvempia rintakuvia. Nimekkäät taiteilijat ikuistivat ylimmän säädyn jäseniä, vaatimattomat taiteilijat, ns. konterfeijarit, taas palvelivat taidoillaan laajempaa asiakaspiiriä, jonka muotokuvissa he jäljittelivät hovipiirien suosimien taiteilijoiden muodikkaita muotokuvakaavioita. Tavallisissa tusinamuotokuvissa noudatettiin usein tiettyjä standardityyppejä kuvatun asennon, pukukuosin ja lavasteiden suhteen. Suositut muotokuvamaalarit pitivät varastossa jopa puvun osalta valmiita muotokuvia, joihin tilaajan pää, korut, kunniamerkit ja asusteet maalattiin sopimuksen mukaan (k. 138). Vanhoja sukumuotokuvia jäljennettäessä muodistettiin kuvatun henkilön puku toisinaan ajanmukaiseksi. Hovi- ja univormupukuiset muotokuvat kuuluivat usein taiteilijoiden sarjatuotantoon. Tunnettuun kuvakaavioon perustuvat muotokuvat erottuvat useimmiten helposti yksilöllisistä muotokuvista.[3]

Ainoastaan muutama harva muotokuvamaalari on työskennellyt 1700-luvulla vakinaisesti Suomessa. Margareta Capsia ikuisti vuosisadan alkupuolel-

1. Kuningatar Ulriika Eleonoora (1688-1741), C. E. Bergquistin kuparipiirros G. E. Schröderin maalaaman muotokuvan mukaan. MV HKA.

la Turun akatemiapiirin jäseniä. Saksalaissyntyinen J. G. Geitel (1683-1771) kuvasi vuodesta 1751 lähtien Turun oppineita ja vaurasta porvaristoa (k. 18, 99, 142, 143, 158, 162, 330, 331, 344, 348, 437, 439).[4] Oulussa syntynyt Isak Wacklin (1720-58) työskenteli suurimman osan elämästään ulkomailla ja ainoastaan käväisi kotimaassa, jolloin hän muotokuvasi sukulaisiaan Pohjanmaalla (k. 329, 359, 376, 390).[5] Ruotsalaissyntyinen Nils Schillmark (1745-1804) toimi 1770-luvulta lähtien konterfeijarina etupäässä Uudellamaalla, missä hän kuvasi kartanoiden herrasväkeä, upseereja sekä pappis- ja porvaristoperheitä kiinnittäen suurta huomiota malliensa asun tunnontarkkaan esittämiseen (k. 88, 186, 187, 194, 195 jne.).[6] Vuosisadan jälkipuolella taiteellinen toiminta keskittyi erityisesti Viaporiin. Linnoituksen suunnittelija kenraali Augustin Ehrensvärd itse oli taitava piirtäjä, samoin hänen poikansa, myöhemmin amiraali Carl August Ehrensvärd (k. 200, 285, 345, 382, 455). Johan Geete ja Elias Martin ovat vuosina 1763-65 kuvanneet Viaporin rakentamista ja seuraelämää (k. 8, 189, 253, 301, 311). Emanuel Thelning maalasi 1790-luvulla mm. Viaporin upseerien ym. muotokuvia ja tunnetun Porvoon valtiopäivätaulun 1800-luvun alussa (k. 323, 363, 364).[7] Pohjanmaalla toimineiden kirkkomaalarien Mikael Toppeliuksen (1734-1821, k. 146 ?, 248, 252, 312, 321) sekä Thomas Kiempen (1757 ?-1808, k. 276, 430) maalaamat muotokuvat antavat käsityksen vaatimattomasta kotimaisesta yritteliäisyydestä henkilökuvauksen alalla.[8]

Ruotsinmaalaiset taiteilijat ovat 1700-luvulla maalanneet valtaosan Suomen säätyläisiä esittävistä muotokuvista. Tukholman-matkan yhteydessä maalautettiin usein muotokuva, jossa samalla ikuistettiin Tukholmassa teetetty uusi hieno muotipuku ja korut (k. 114, 138).[9] Muotokuvat tilattiin tavallisesti tunnetuilta muotokuvatehtailijoilta. Suomalaisten suosimia taiteilijoita vapaudenajalla olivat saksalaissyntyinen Johan Henrik Scheffel (1690-1781, Tukholmassa 1723-65, k. 123, 124 jne.) ja hattupuolueen maalarina tunnettu Olof Arenius (1701-66), joka työskenteli pariin otteeseen Suomessakin (k. 116, 181, 309, 338). Hänen oppilaansa Per Fjellström (1717-90), joka oli vuorostaan Nils Schillmarkin opettaja, on niin ikään työskennellyt 1760-luvulla Etelä-Suomessa, mm. Viaporissa (k. 101, 138, 139, 332). Suomessa on myös runsaasti Lorens Pasch vanhemman (1735-66, k. 100, 137, 373) ja hänen tyttärensä Ulla Paschin (1735-96, k. 164, 314, 368, 380, 387) maalaamia muotokuvia. Monet muutkin ruotsalaiset muotokuvamaalarit kuten esimerkiksi G. E. Schröder (k. 113), J. J. Streng (k. 444), suomalaissyntyinen J. Stålbom (k. 325), F. Brander (k. 379, 383), J. Björck (k. 230), A. U. Wertmüller (k. 250), C. F. v. Breda (k. 225) ovat maalanneet Suomen säätyläisten muotokuvia, samoin erityisesti miniatyristit J. A. Gillberg (k. 322, 351) sekä 1800-luvun alkupuolella W. Le Moine.[10]

Vaikka ruotsalaiset muotokuvamaalarit noudattivat pääpiirtein ranskalaisten ja englantilaisten mestarien luomia muotokuvakaavioita, kuvasivat he kuitenkin mallinsa tavallisesti näiden omissa juhlapukimissa tai ainakin ajalle tyypillisessä asussa. Kuvatun muotipuvun voi joissakin tapauksissa suorastaan tunnistaa asianomaisen peruluettelosta (k. 114, 144, 163, 181, 187).[11] Kun ranskalainen robe vahvistettiin ylellisyysasetuksessa 1746 viralliseksi juhlapuvuksi Ruotsi-Suomessa, ilmestyi se 1750-luvulla myös konterfeijarien muotokuviin (k. 162-164), joissa oli aikaisemmin kuvattu yleensä mantuoita ja roberondeja (k. 141-146). Kustaa III:n puku-uudistuksen jälkeen 1778 robe sai puolestaan väistyä kansallisen ruotsalaisen puvun tieltä vallasnaisten muotokuvapukuna (k. 88, 187). 1780-luvulla kuvattiin toisinaan myös poloneeseja (k. 194, 195) sekä englantilaiskuosisia pukuja (k. 222, 230, 297, 362). Porvarismatamit esiintyivät muotokuvissa yleensä nuttupuvuissa (k. 260, 275, 276).

Vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä tapahtunut pukumuodin vallankumous ilmeni muoto-

2. Kuningatar Loviisa Ulriika (1720-82), jäljennös Antoine Pesne'n 1744 maalaamasta muotokuvasta. Loviisan kaupunki.

3. Ovenpäällystaulu Fagervikin kartanon »järvisiiven» kamarissa, esikuvana Nicolaus Dupuis'in kuparipiirros Jean-Frančois Colsonin maalauksesta »Repos ou la Dormeuse», Dijon'in Taidemuseo.

kuvissa siten, ettei niissä enää kuvattu sääty-yhteiskunnan aikaisia vanhanaikaisia edustuspukuja, vaan Ranskan vallankumouksen jälkeiselle ajalle tunnusomaisia uusklassisia paitapukuja (k. 241-243, 250, 318-323, 440, 441).

Muotokuvissa kuvatut kampaukset ja päähineet olivat sidotut oman aikansa muotiin usein ajankohtaisemmin kuin puvut. Ne olivat samalla tarkoin säädynmukaisia. Muotokuvissa ikuistettiin ainoastaan säätyläisiä. Talonpoikia kuvattiin korkeintaan laatukuvien ja maisemaesitysten täydennyshahmoina 1700-luvun lopulla, jolloin englantilaisen maisemapuiston ja maalaiselämän ihailu kohdisti taiteilijoiden huomion koskemattomaan luontoon ja maaseudun elämään.

Laatukuvia tunnetaan Suomessa vasta 1700-luvun lopulta. Jotkut niistä ovat kiertelevien ruotsinmaalaisten taiteilijoiden, kuten E. H. Bomanin (k. 151) ja C. P. Elfströmin (k. 353, 443) signeeraamia, osa taas tuntemattomien maalaamia.[12] Pietarsaaressa asunut G. E. Hedman (1777-1841) on jättänyt jälkeensä luonnosvihkosen (1797), jonka tussilaveeraukset ovat ilmeisesti vapaita jäljennöksiä ulkomaisista kuparipiirroksista (k. 223, 244, 290, 352, 433); hän on koristellut maalauksin mm. arkkujen sisäkansia (k. 447).[13] Taiteellisesta avuttomuudestaan huolimatta tämäntapaiset työt ovat kuitenkin kulttuurihistoriallisesti arvokkaita dokumentteja.

Ruotsinmaalaisen laatukuvamaalarin Pehr Hilleströmin (1733-1816) maalaukset ovat suorastaan aarreaitta myöhäisrokokoon ja kustavilaisen ajan suomalaisillekin tapakulttuurin tutkijoille. Hilleström, joka opiskellessaan nuoruudessaan Ranskassa oli tutustunut sikäläiseen laatukuvamaalaukseen, on kuvannut tunnontarkasti Upplannin herraskartanoiden ja Tukholman vauraiden porvariskotien elämää. Koska muotitietoiset säätyläisnaiset noudattivat Suomessakin valtakunnan pääkaupungin muotia, on täysi syy uskoa, etteivät vastaavien piirien elin- ja pukeutumistavat valtakunnan itäisessä osassa poikenneet paljoakaan Hilleströmin laatukuvien esittämästä kodikkaasta arkitouhusta ja perhejuhlista.[14]

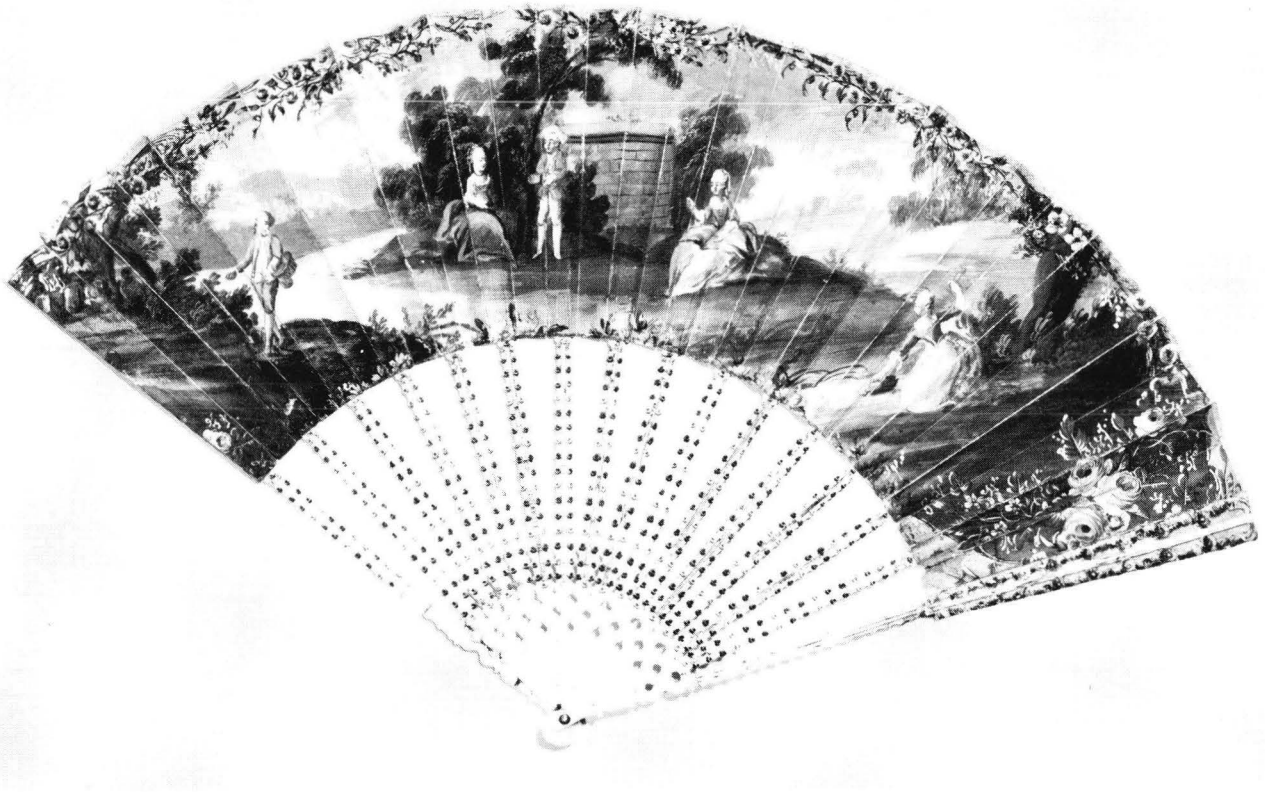
Ajanmukaiseen sisustukseen kuuluneissa kankaalle maalatuissa seinätapeteissa kuvattiin Suomen kartanoissa paimen-, metsästys- ja puutarhakohtauksia luonnon helmassa samaan tapaan kuin ranskalaisissa laatukuvissa, jotka tulivat laajalti tunnetuiksi kuparipiirrosten välityksellä. Kiertävät ammattikuntamaalarit käyttivät tapettimaalaustensa esikuvina kuparipiirroksia, joiden henkilöesitykset muunneltiin pukujen avulla katsojalle tutunomaisiksi. Jostain Hämeen kartanosta (?) peräisin olevat ns. metsätapetit, jotka kuvaavat neljää vuodenaikaa, ajoittuvat puvullisesti 1740-luvulle (k. 117, 450). Asiakirjamerkintöjen mukaan samanaiheiset tapetit olivat yleisesti suosittuja näihin aikoihin.[15] Louhisaaren linnan Pirunkamarin maisematapetissa kuvattu ranskalaistyylinen linnan-

4. Säätyläisten seuraelämää, yksityiskohta ovenpäällystaulusta, joka on koristanut Messukylän vanhan Hatanpään kartanon ruokasalia. Jonas Bergman 1763. KM 2866:10.

puisto henkilöryhmineen (k. 112, 140) pohjautuu luultavasti samaan kuparipiirrokseen kuin Turun suutarinammattikunnan ammattikunta-arkun kanteen 1742 maalattu samanaiheinen kuva. Pirunkamarin ruotsalaisista sinivalkoisista kaakeleista muuratun uunin päätykaakelia taas koristaa ranskalaisen taiteilijan Nicolas Lancret'in maalauksesta n. 1725 kopioitu kuvaesitys (k. 121).[16] Ruukinpatruuna Johan Wilhelm Hisingin 1760-luvun alussa rakennuttaman Fagervikin kartanon ns. järvisiiven salongin ovenpäällystauluissa on kuvattu sekä puutarhakohtauksia (k. 148) että interiöörejä, mm. nojatuolissa torkkuva tyttö (k. 3), joka on jäljennös Jean-François Colson'in (1733-1803) taulun »Repos ou la Dormeuse» mukaan tehdystä kuparipiirroksesta.[17] J. W. Hisingin serkun Maria Kristiinan (1734-63) puoliso eversti, myöhemmin kenraali ja maaherra A. H. Ramsay rakennutti samoihin aikoihin Porvoon pitäjän Jakarin kartanon uuden päärakennuksen, jonka salia koristaneet maalatut kangastapetit merkittiin rouvan perukirjaan: »i bogar afpassade och på lärft målade nya tapeter af skilieachtige diviser, och inrättningar» (l. Jakari 1764). Näissä nykyään Suomen Kansallismuseon kokoelmiin kuuluvissa tapeteissa on kuvattu paimen- ja metsästyskohtauksia maisemaympäristössä (k. 150, 279, 307). A. H. Ramsay oli aikoinaan palvellut Royal Svédois-rykmentissä Ranskassa ja hänen ihastuksensa paimenromantiikkaan lienee peräisin niiltä ajoin. Taiteilijasta ei ole varmaa tietoa. Porvoon kirkonarkistossa säilyneen merkinnän mukaan taiteilija Johan Bromander (?) Tukholmasta olisi työskennellyt Jakarin kartanossa 1763-64.[18]

Kirkkomaalarina tunnettu Jonas Bergman on 1763 signeerannut ovien ja ikkunoiden päällystaulut, jotka ovat aikoinaan koristaneet sotaneuvos Hans Henrik Boije af Gennäsin rakennuttaman Messukylän Hatanpään kartanon ruokasalia (k. 4, 149, 452). Kuvaustapa ja väriasteikko muistuttavat melkoisesti Fagervikin kartanon panneau-maalauksia (k. 3). Bergman suoritti myöhemminkin samantapaisia tehtäviä, koska Turun maalarinammattikunnan asiakirjoihin 1766 on merkitty, että Bergman oli palannut kaupunkiin maaseudulta, jossa hän oli jonkin aikaa oleskellut herrasväen töissä, »på arbete hos herrskap». Bergman selitti työskennelleensä maaseudulla, koska hänen oli mahdotonta tulla toimeen ilman kaupungin ulkopuolella tehtyjä töitä. Jonas Bergmanin jäämistössä oli mm. kuparipiirroskokoelma, jonka lehtiä hän oli ilmeisesti käyttänyt maalaustensa esikuvina.[19]

5. Viuhka 1760-luvulta, ruusukoristeinen norsunluusäleikkö on luultavasti kiinalaista työtä, paperivarjostimessa on kuvattu seuraelämää luonnon helmassa samaan tapaan kuin Jakarin ja Hatanpään kartanoiden seinätapeteissa 1760-luvulla. TKHM 3144.

De la Myle-suvun omistamasta Rymättylän Maanpään kartanosta peräisin olevissa siniharmaissa maisematapeteissa (k. 453) on kuvattu englantilaiseen maisemapuistoon sijoitettuja lemmenkohtauksia, jotka muistuttavat viuhkojen maalauskoristelua (k. 5). Viuhkat toimivat joskus ehkä muotilehtinäkin (k. 428, 429), eikä ole mahdotonta, että ne olisivat antaneet aiheita tapettimaalareillekin. Rokokoopukujen perusteella Maanpään tapetit ajoittuvat 1760-luvun loppuun.[20]

Sekä muotokuva- että ammattikuntamaalarit käyttivät yleisesti sommittelun ja kuvaesityksen esikuvina ranskalaisia kuparipiirroksia. Useimpien tunnettujen ranskalaisten taiteilijoiden, kuten Antoine Watteau'n, Nicolas Lancret'in (k. 121), J. B. Chardin'in (k. 135), François Boucher'in ja Honore Fragonard'in ja monien muiden, maalauksia monistettiin kuparipiirroksina, joita taiteenharrastajat keräilivät.[21] Ranskassa julkaistiin jopa muotikuvasarjoja, joiden tekijöistä mainittakoon B. Picart, Herisset, H. F. Gravelot, ja jotka tavallaan edelsivät muotilehtiä. Kaiverruskokoelmat ja yksittäiset graafiset lehdet levittivät tietoa Pariisin muodeista ja seuraelämästä ulkomaillekin. Tunnettujen taiteilijoiden kirjojenkuvituksella oli niin ikään merkitystä ranskalaisen muodin tunnetuksi tekijänä.[22] Suomessakin 1700-luvun jälkipuolella perukirjoihin merkityt kuparipiirrokset todistavat niiden laajaa levikkiä.

Aikakauden pukeutumistapojen ja muodin tutkijoille 1700-luvun kuparipiirrokset välittävät havainnollisen kuvan pukeutumisesta muodin pääkaupungissa mitä erilaisimmissa tilanteissa, alkaen aamupukeutumisesta läpi päivän askareiden aina iltaseurusteluun ja makuulle menoon asti. Ranskassa 1700-luvulla julkaistuissa Encyclopedioissa on sanoin ja kuparipiirroksin selvitetty maan valtiontalouden kannalta keskeistä tekstiiliteollisuutta sekä eri muotialojen ammatinharjoitusta. Ranskan kuninkaallisen tiedeakatemian toimittamassa laajassa kuvateoksessa »Descriptions des Arts et des Métiers» (1761-88) julkaistiin räätälimestari Sieur F. A. de Garsault'in laatimat räätälin, naisräätälin ja modistin (1769) sekä liinavaateompelijan (1771) ohjeet täydellisine kaavoineen (k. 83, 90, 111, 283, 377). Samat kuvat julkaistiin osittain muodistettuina valistusfilosofien Denis Diderot'in ja Jean le Rond d'Alembert'in ym. toimittamassa suuressa 35-osaisessa »Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» (1751-80), josta tuli myöhempien tietosanakirjojen esikuva (k. 84, 155, 324, 397, 401). Nämä valistuksen sanansaattajat

levittivät tietoa kaikilta aloilta, jopa Pariisin muodeistakin. Encyclopediat tunnettiin koko valistuneessa Euroopassa. Ruotsin Ranskan lähettiläs kreivi C. F. Creutz lähetti valistusfilosofien Encyclopedian merkinnöin varustettuna perintöprinssi Kustaalle lahjaksi opastaakseen häntä ranskalaisen kulttuurin perustietouteen. Molempia suuria Encyclopedioita oli ruotsalaisissa kartanokirjastoissa. Suomessa ainakin Fagervikin, Ispoisten, Riilahden ja Mustion kartanon kirjastoissa oli valistusfilosofien toimittama suuri Encyclopedia.[23] Näiden teosten räätälinohjeet ovat luultavasti aikoinaan palvelleet hoviräätäleitä ympäri Eurooppaa.

Vaikka Pariisi johti muotia, julkaistiin kuitenkin ensimmäiset varsinaiset muotilehdet Lontoossa eri kustantajien toimesta ja erillisinä sarjoina vuodesta 1738 lähtien, nimellä »The Lady's Magazine». Ensimmäinen musta-valkoinen kaiverrettu muotikuva julkaistiin 1759 ja ensimmäinen käsin väritetty muotikuva 1771. Vuosisadan puolimaista lähtien oli naisten pieniin taskualmanakkoihin jo sisältynyt yksi tai kaksi pientä muotikuvaa vuodessa. Vaatimattomasta koostaan huolimatta nämä kuvat antavat käsityksen siitä, miten todella pukeuduttiin. Jo vuosisadan alkupuolelta lähtien oli englantilaisissa aikakausijulkaisuissa kerrottu sekä Lontoon että Pariisin muodeista. Sen jälkeen kun Ranskassa alettiin julkaista omia muotilehtiä, jäljennettiin niiden muotikuvia englantilaisissa muotilehdissä.[24]

Pariisissa varsinaiset muotilehdet alkoivat ilmestyä vasta 1780-luvulla. Niitä edelsi »La Galerie des Modes et Costumes Français dessinés d'aprés nature» (1778-1787), josta ilmestyi vuosittain kuusi vihkosta selityksineen, yhteensä 342 planssia (k. 85, 108, 165 jne.). Muotilehtien »Le Cabinet des Modes» (1785) ja sen seuraajan »Le Magasin des Modes» (1786-) julkaiseminen päättyi Ranskan vallankumouksen pyörteisiin. Käsin väritetyissä kuparipiirroksissa tunnetut taiteilijat kuvasivat näkemäänsä Pariisin muotia, tosin ajan muoti-ihanteiden mukaan tyyliteltynä. Kuviin liittyvät sanalliset selitykset valaisevat ajan omaa käsitystä muoti-ilmiöistä.[25]

Ranskalaisten muotilehtien malliin alettiin myös Saksassa julkaista omia muotilehtiä, jotka saivat laajan levikin sen jälkeen kun Pariisin muotilehdet lakkasivat ilmestymästä. F. J. Bertuchin vuodesta 1786 Weimarissa toimittamassa »Journal des Luxus und der Moden» -lehdessä tiedotettiin sekä Pariisin että Lontoon muotiuutuuksista (k. 227, 234). Vastaavanlaisia muotilehtiä julkaistiin myös Frankfurtissa, Berliinissä ja Hampurissa. Leipzigissä ilmestyneen »Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode» -lehden pukuplansseihin liitettiin jopa aidot kangasnäytteet.[26] Ranskalaisia muotikuvia (k. 434) kopioitiin ns. muotialmanakoissa, joita julkaistiin sekä Saksassa että Englannissa. Taiteilija Daniel Chodowiecki (1726-1801) piirsi jo vuodesta 1778 lähtien ranskalaisten muotikuvien mukaan pienoisalmanakkoihin muotikuvasarjoja mm. otsikoin »Habillemens Berlinois, Coeffures de Berlin». Muotialmanakkojen kuvat valaisevat nimenomaan muodin porvarillistumista vuosisadan viimeisellä neljänneksellä.[27]

Kun Lontoo peri Pariisin aseman muodin pääkaupunkina Ranskan vallankumouksen jälkeen, englantilaiset muotilehdet itsenäistyivät ja alkoivat kuvata maan omaa muotia. Merkittävin uusista julkaisuista oli saksalaissyntyisen taiteilija Niklaus Wilhelm von Heideloffin toimittama »The Gallery of Fashion (1794-1803), jossa kuvattiin hovi- ja ylhäisömuotia.[28] Englantilaisesta arkimuodista, joka vaikutti pukeutumiseen maan rajojen ulkopuolellakin, saa käsityksen William Hogarthin laajalti levinneiden kuparipiirrosten sekä vuosisadan lopulla työskennelleiden pilapiirtäjien, kuten Thomas Rowlandsonin, James Gillrayn ja Isaac Cruikshankin ym. taiteilijoiden töiden välityksellä.[29]

Asiakirjoista ei selviä, missä määrin ulkomaisia muotilehtiä hankittiin ja seurattiin Suomessa. Turussa vuodesta 1771 alkaen julkaistussa Abo Tidningar-lehdessä pohdittiin silloin tällöin muotiin liittyviä kysymyksiä. 7. 8. 1783 ilmoitettiin, että kirjakaupassa oli saatavissa vuoden teatterialmanakka, jonka kuvituksena oli uusia muoteja, »Nya Moder». 23. 5. 1791 selostettiin lehdessä vielä »Cabinet des Modes, ou les Modes nouvelles»-lehdessä joitakin vuosia aikaisemmin julkaistua kirjoitusta, jossa selitettiin, että Ranskan pääkaupungin muoti oli kauan ollut hyvän maun esikuvana koko Euroopalle. Lehti oli luvannut tihentää ilmestymisensä kahteen kertaan kuukaudessa, jotta kaikki säätynsä perusteella Pariisin muodista kiinnostuneet saisivat mahdollisimman pian tietoonsa uutiset. Kerrottiin myös, että lehden sai tilata Strassburgista (1786).[30]

ASIAKIRJAT

Perukirjojen pukuluettelot muodostavat tärkeimmän asiakirjaryhmän. Ne avaavat pengottaviksi satojen henkilöiden vaatekomeroiden, kaappien ja vaatearkkujen kätköt. Ne selvittävät puvustojen koostumisen, niiden muodikkuuden tason sekä vaatekappaleiden nimitykset. Perukirjoja on tosin tallella melko vähän vuosisadan alkupuolelta, melkoista runsaammin jo rokokooajalta sekä vuosisadan lopulta. Täydellisimmät perukirjasarjat jatkuvat 1730-luvulta aina vuosisadan loppuun asti. Turun osalta perukirjoja on säilynyt vasta vuosisadan loppupuolelta alkaen, koska suurin osa asiakirjois-

ta, mm. Turun hovioikeuden arkisto, tuhoutui Turun palossa 1827. Konkurssiasiakirjojen ja huutokauppaluetteloiden joukossa säilyneet pukuluettelot täydentävät kuitenkin jossain määrin aukkoja.

Vaatteet merkittiin peruluetteloihin tavallisesti arvojärjestyksessä niin, että muodikkaimmat ja kalleimmat puvut lueteltiin ensin, sen jälkeen arkisemmat vaatteet, lopuksi ulkopukimet, asusteet ja alusvaatteet, mikäli niitä lainkaan kirjattiin. Pukujen arvojärjestys ja vaatteiden perukirjoitusarvot helpottavat usein merkintöjen tulkintaa. Kalliit muotipuvut ja asusteet mainittiin usein ranskankielisellä nimellään, joiden selvittäminen vaatii useimmiten ulkomaisen vertailuaineiston apua. Ajankohtaisen vieraskielisen pukunimen ilmestyminen asiakirjoihin sekä sen häviäminen muodin mentyä ohi antavat viitteitä asianomaisen muoti-ilmiön aikataulusta Suomessa. Nimitysten tulkinnassa on kuitenkin vaikeutensa, koska niiden käyttö oli epäjohdonmukaista ja toisinaan ristiriitaistakin. Pitkäänkin muodissa olleita vaatekappaleita on yhtäkkiä kutsuttu hienolla vierasperäisellä nimellä, joskus taas vanhastaan tuttu pukunimitys on säilynyt uusmuotisen vaatekappaleen nimenä. Pelkästään muotipuvustoon kuuluneilla vaatekappaleilla on harvoin edes ollut ruotsin- tai suomenkielistä nimeä. Ainoastaan perinteellisillä arkivaatteilla oli kansankieliset nimensä. Muotipuvuston ranskan- ja englanninkielisiä nimityksiä käytettiin asiakirjojen mukaan yleisesti puhekielessä.

Peruluettelojen tulkinnassa on huomioitava asianomaisen henkilön ikä ja naisten suhteen myös aviopuolison yhteiskunnallinen asema sekä varallisuus. Miehen sosiaalinen asema määräsi hänen perheensä ja koko huonekuntansa pukeutumisen tason. Naiset kantoivat vaatetuksessaan miehen statusta. Pukuluetteloihin voi yleensä soveltaa noin kymmenen vuoden aikatakautumaa, pitempikin on tarpeen, milloin kyseessä oli jo iäkkään henkilön jäämistö. Luetteloon merkityt vaatteet olivat silloin yleensä vanhanaikaisia perunkirjoitusvaiheessa, osittain ehkä asianomaisen jo nuoruudessaan hankkimia hienouksia. Sen sijaan nuorehkon tai ilmeisesti muotitietoisen henkilön puvuston erikoisuudet voi tulkita joskus jopa muotiuutuuksiksi. Tutkimuksen lähdeaineistona pukuluettelot ovat tavallaan rinnastettavissa kansatieteellisessä pukututkimuksessa suositun suusanallisen perinnetiedon keruuseen.

Ylellisyysasetuksiin liittyvät pönkkähameiden verotusluettelot sekä kankaiden ja vaatteiden leimausluettelot vuosilta 1740, 1742, 1745 täydentävät pukuluetteloiden luomaa käsitystä pukeutumisesta vuosisadan toisella neljänneksellä, koska ne antavat tarkan läpileikkauksen erisäätyisten henkilöiden ajankohtaisesta pukeutumisesta. Kaupalliset tilastot, tulliluettelot sekä manufaktuuriasiakirjat valaisevat mm. tuonnin ja tekstiiliteollisuuden osuutta pukeutumiseen. Ammattikuntien ja hallioikeuden asiakirjat taas kertovat puolestaan vaatetusalojen käsityöläisistä ja heidän työskentelystään. Tosin sekä Turun että Helsingin räätälinammattikuntien pöytäkirjat ovat katkelmallisia.

Yksityiskirjeet, päiväkirjamerkinnät, muistelmat ym. vastaavanlaiset henkilöhistorialliset asiakirjat välittävät arvokkaita tietoja, joihin on kuitenkin syytä suhtautua tietyin varauksin, koska varsinkin muistelmien suhteen muisti on saattanut pettää tai asioita on tietoisesti kaunisteltu.[31] Julkisiin arkistoihin on talletettu melko vähän tämänlaatuista asiakirja-aineistoa, joka yleensäkin joutuu sattumoisin tutkimuksen piiriin.

Koska Suomi oli 1700-luvulla muodin suhteen täysin vastaanottavassa asemassa, on muoti-ilmiöiden ymmärtämiseksi ja muotipuvun lähtökohtien selvittämiseksi välttämätöntä käyttää apuna ja vertailuaineistona ulkomaisia originaalipukuja sekä niitä koskevia tutkimuksia.

2. Suomi 1700-luvulla, muotijaksot ja muotipuvun käyttäjäpiirit

Suomessa sodat ja poliittiset tapahtumat, isoviha (1713-1721), hattujen sota eli pikkuviha (1741-1743), Kustaa III:n vallankaappaus 1772 seurauksineen ja Venäjän sota (1788-1790) sekä siihen liittynyt Anjalan liitto erottuvat myös muotijaksojen rajapyykeiksi 1700-luvulla, osittain siitäkin syystä, että ne sattuivat samanaikaisesti eräiden yleiseurooppalaisten tai yleismaailmallisten historian käännekohtien kanssa (taulukko s. 376). Vaikka Suomen sota (1808-1809) päätti pitkän historiallisen kohtalonyhteyden Ruotsiin, ei siihen liittynyt varsinaista muotikatkoa.

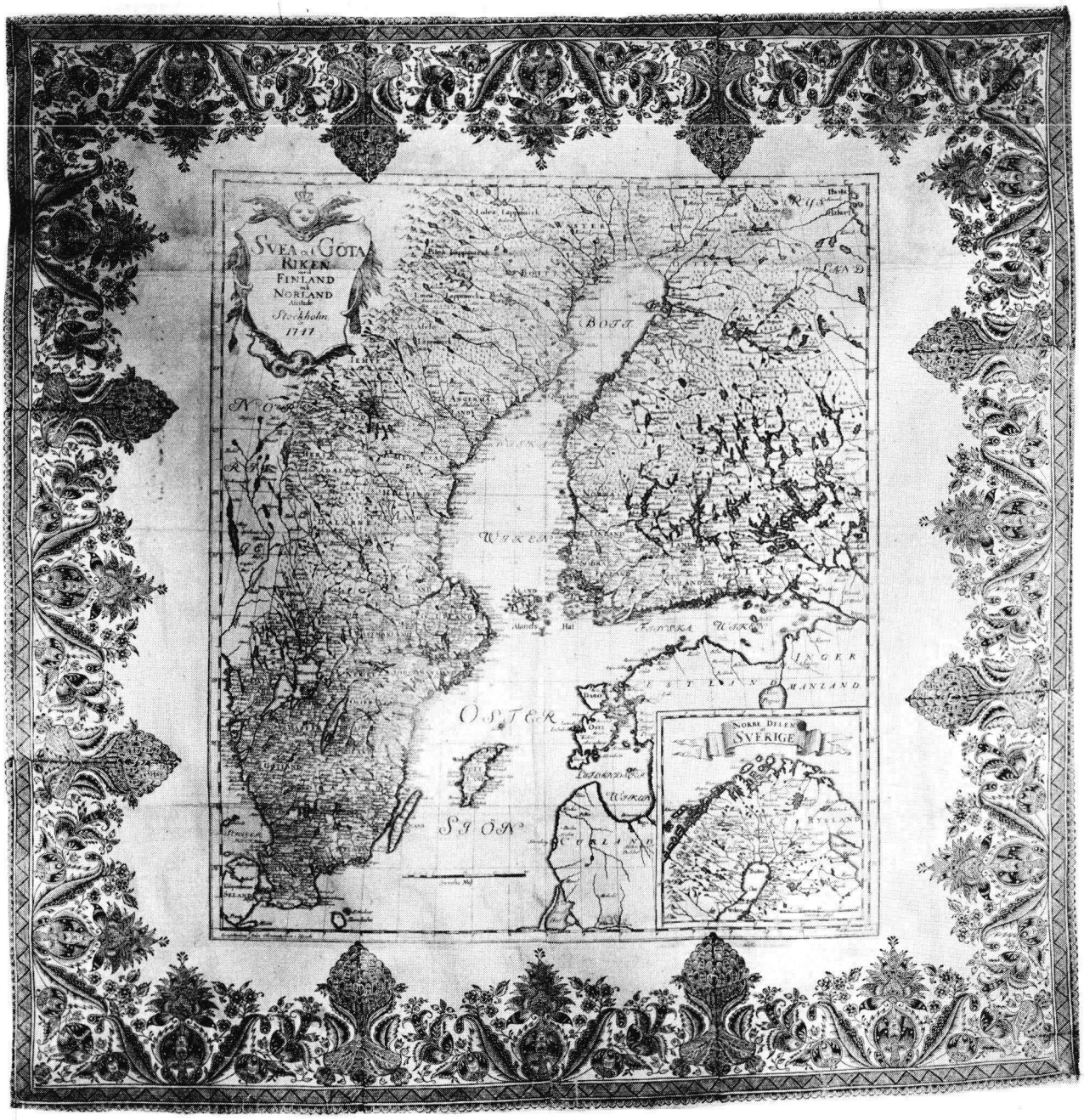
Muotihistoriallisesti 1700-luku jaksottuu pohjolassa vastaavasti myöhäisbarokin muotikauteen n. 1720-1745, rokokoon muotikauteen n. 1740-1780, kustavilaiseen myöhäisrokokoohon n. 1770-1785 sekä kustavilaiseen uusklassismiin n. 1780-1820. Ajanjaksojen rajat eivät kuitenkaan ole tarkoin määriteltävissä, koska uusi eurooppalainen muotiaalto yleensä liukui ja sulautui vähitellen vakiintuneeseen muotiin ja muutti pukeutumistapoja hiljalleen.

Kun Ruotsi oli suuressa pohjan sodassa menettänyt suurvalta-asemansa ja huomattavan osan itäisiä alueitaan, tuli Suomesta Uudenkaupungin rauhassa 1721 rajavyöhyke itään, jossa Venäjä oli kohonnut valtatekijäksi. Valtakunnan muuttunut sotilaspoliittinen asema kohdisti huomion Suomen jälleenrakentamiseen sodan jäljiltä, maan taloudellisen aseman parantamiseen ja puolustuksen varmistamiseen, varsinkin onnettoman hattujen sodan jälkeen, jolloin valtakunnan itäraja siirtyi Kymijokeen Turun rauhassa 1743 (k. 6). Hävityn sodan seurauksena valtiovallan oli pakko kiinnittää vakavaa huomiota Suomen elinkeinoelämän ja puolustuksen kohentamiseen valtakunnallisissa puitteissa. Suomen taloudellisen auttamisen ohjelma johti tuloksiin erityisesti maatalouden ja ulkomaankaupan alalla. Isonjaon tehokas kehittäminen, Pohjanlahden kaupunkien tapulioikeuden ja talonpoikaispurjehduksen hyväksyminen 1760-luvulla loivat perustan maan omavaraisuudelle vuosisadan jälkipuolella. Merkittävää oli, että Suomen papiston ja porvariston valtiopäiväedustajat taistelivat tehokkaasti näiden uudistusten puolesta vapaudenajan säätyvaltiopäivillä. Maan kaikinpuolinen vaurastuminen painoi leimansa elintapoihin sekä muodosti pohjan kulttuurielämän nousukaudelle seuraavalla kustavilaisella kaudella.[1]

Vapaudenajan säätyhallinto päättyi Ruotsi-Suomessa poliittiseen umpikujaan, jonka Kustaa III:n vallankaappaus ratkaisi 1772. Tämä merkitsi monilla aloilla valistusaatteiden voittoa sekä talouselämän vapautumista ahtaan merkantilismin kahleista.

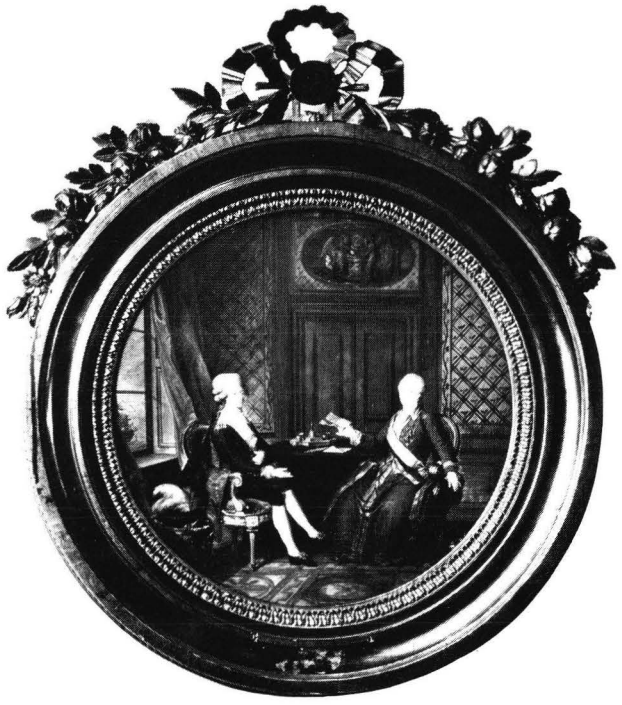
Kustavilainen aika oli Suomessa vireää sekä taloudellisen, poliittisen että henkisen toimeliaisuuden aikaa. Kustaa III tunsi erityistä kiintymystä Suomea kohtaan, varsinkin saatuaan vallankaappaukselleen 1772 voimakasta tukea Suomesta. Kuningas puolestaan voitti suomalaisten suosion toistuneiden vierailujensa ansiosta (1775, 1783, 1787-90). Kustaa III seurasi tässä isänsä kuningas Aadolf Fredrikin esimerkkiä, joka ensimmäisenä valtakunnan hallitsijana Kustaa II Aadolfin jälkeen vieraili Suomessa 1752.[2] Nuoren Kustaa III:n ensimmäinen Suomen-matka muodostuikin yhtämittaiseksi riemusaatoksi, jonka aikana hän mm. vahvisti saamiensa mietintöjen pohjalta laaditun merkittävän uudistusohjelman. Ohjelmaan sisältyi mm. lääninjaon uusiminen, isonjaon toimeenpanon kiirehtiminen, Vaasan hovioikeuden perustaminen (1775) ja uusien kaupunkien (Tampere, Kuopio, Kaskinen) perustaminen. Matkakokemustensa perusteella kuningas kiinnitti huomiota huonojen liikenneyhteyksien parantamiseen. Ryhdyttiin rakentamaan uusia valta- ja postiteitä sekä kanavoimaan vesistöjä. Kustaa III:n myöhemmät Suomen-vierailut liittyivät hänen Venäjänpolitiikkaansa (k. 7), joka johti harkitsemattomaan ja Suomelle onnettomaan Venäjän sotaan (1788-90).[3]

Vapaamielisten valistusaatteiden merkeissä alkanut Kustaa III:n hallituskausi päättyi traagisesti. Kuninkaan alottama epäonnistunut Venäjän sota vei valtiontalouden miltei konkurssitilaan ja kärjis-

6. Nuuskanenäliina, keltaiselle silkille painettu Ruotsi-Suomen kartta 1747, »Svea och Göta Riken med Finland och Norland, Afritade i Stockholm år 1747», G. Biurman Sculp:. Kääntöpuolella Tukholman hallileima 1780, mitat 80,5 × 78,5. KM 1830 a.

7. C. Höyer, Kustaa III:n ja Katariina II:n tapaaminen Haminassa 29. 6.-4. 7. 1783. Tukholma NMB. 11. (D 3032).

ti kuninkaaseen kohdistunutta yleistä tyytymättömyyttä. Sota ja siihen liittyneet Anjalan liiton tapahtumat (1788) herättivät siinä määrin arvostelua, että aatelispiireissä suunniteltu salaliitto johti kuninkaan murhaan 1792.

Kustaa IV Aadolfin hallituskausi alkoi taloudellisen edistyksen merkeissä. Suomen vierailullaan 1802 kuningas ja hänen puolisonsa valloittivat suomalaiset uskollisiksi alamaisikseen[4], jotka olivat valmiit verellään puolustamaan isänmaataan ja kuningastaan, kun valtakunta ajautui myöhemmin sotaan Venäjää vastaan (1808-1809). Aikaisemmin 1700-luvulla käytyjen kohtalokkaiden Venäjän-sotien seurauksena tapahtunut Suomen vähittäinen lohkominen Uudenkaupungin ja Turun rauhanteoissa päättyi maan täydelliseen yhdistämiseen autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjään Haminan rauhanteossa 1809.

– – – – – –

Suomen elinehtojen parantuminen 1700-luvulla kuvastui maan asukasluvun kasvussa. Uudenkaupungin rauhan jälkeen on laskettu Suomessa olleen n. 390000 asukasta, vuosisadan puolimaissa 430000 asukasta ja 1700/1800-luvun taitteessa yli 900000 asukasta. Maan vaurastumisen myötä väkiluku kasvoi siis yli kaksinkertaiseksi vuosisadan toisella puoliskolla. Maan pääelinkeinona oli maanviljelys. Talonpoikien eli ns. yhteisen kansan eli rahvaan lisäksi myös suurin osa aatelistoa ja papistoakin viljeli joko perintö- tai virkatilojaan. Onkin laskettu, että maataviljelevä väestö muodosti kansan enemmistön, n. 76 %. K. Wirilanderin laskelmien mukaan säätyläisten eli aateliston, papiston ja porvariston lukumäärä ei kuitenkaan lisääntynyt asukasluvun kasvaessa 1700-luvun kuluessa samassa suhteessa kuin neljännen säädyn eli talonpoikien lukumäärä. Säätyläisiä oli 1720-luvulla n. 3,4 % asukasluvusta eli vajaat 11000 henkeä. Vuosisadan puolimaissa heitä oli n. 12000 henkeä, joiden säätyjakautuma oli n. 1690 aatelista, 1700 oppisäätyistä ja 6300 muuta säätyläistä, pääosaltaan kaupunkien porvaristoa. 1800-luvun alussa säätyläisiä oli vajaat 20000 henkeä.[5]

Yhteiskunnan tarkka säätyjakoisuus, joka määräsi vapaudenajalla mm. valtiopäiväedustuksen, painoi leimansa pukeutumiseenkin. Vapaudenajan merkantilistiseen talouskäsitykseen pohjautuvan ylellisyyslainsäädännön mukaan vain kolmen ylimmän säädyn jäsenet eli ns. säätyläistö sai pukeutua muodikkaasti, kun taas rahvaan oli pukeuduttava kotikutoisista kankaista valmistettuihin perinteellisiin vaatteisiin. Aateliston, papiston ja porvariston säätypuitteissa oli lisäksi huomattavaa sosiaalihierarkista porrastumista, mikä ilmeni mm. virallisessa rankiluokittelussa.[6] Käyttäytymisen ohjekirjoissa kiinnitettiin huomiota siihen, että kaikkien oli käyttäydyttävä asemansa, säätynsä ja rankinsa mukaan sekä samalla huomioitava kanssaihmistensä sääty ja ranki. Asetuskokoelman julkaisijana tunnettu ja Turun hovioikeuden asessorina 1746-52 toiminut R. G. Modée on komediassa »Fru Rangsiuk», joka esitettiin 1738 kuninkaallisessa teatterissa, kuvannut miten maalaisjunkkarin nousu ostettuun »yli-tirehtöörin» virka-asemaan, muutti täydellisesti perheen elintavat palveluskunnan pukeutumista myöten.[7] Näytelmä antaa käsityksen muodikkaan puvun merkityksestä säätyaseman tunnuksena vapaudenajan alkupuolella.

Suomessa säätyläisasutus keskittyi kaupunkeihin ja tiettyihin taajamiin. Maaseudulla pappilat muodostivat joka pitäjässä ainakin yhden säätyläiskulttuurin keskuksen. Monissa pitäjissä asui pappien lisäksi muitakin säätyläisiä, kartanonväkeä, virkataloissa asuvia upseereja ja valtionhallinnon virkamiehiä kuten kruununvouteja, nimismiehiä, maanmittareita ym.[8]

Maan hallintokaupunkina, hovioikeuden, piispanistuimen ja akatemian tyyssijana alle 10000 asukkaan Turku ympäristöineen muodosti jo vanhastaan maan kulttuurikeskuksen, jonka rientoihin ja seuraelämään kaupungissa asuvien korkeiden virkamiesten, upseerien ja oppisäädyn lisäksi myös valtaporvaristo sekä Turun seudun kartanoiden herrasväet osallistuivat. Monet matkakuvaukset ja vuosisadan viimeisellä neljänneksellä myös Åbo Tidningar-lehden seurapiiriuutiset ja tiedot kaupungissa yöpyneistä matkustajista osoittavat, että

8. Seuraelämää Viaporissa 1764, tussilaveeraus, Elias Martin. Merkitty: »Sveaborg 64, deras pickenicker». Tukholma NM.

varsinkin avoveden aikana yhteydet Tukholmaan olivat vilkkaat. Useimmat kaupungissa meno- tai paluumatkalla viivähtäneistä vieraista osallistuivat myös paikalliseen seuraelämään tuoden muassaan tuulahduksen suuresta maailmasta.[9]

Hattujen sotaa seuranneet puolustuspoliittiset toimenpiteet vaikuttivat Suomen sotilas- ja muun virkamieskunnan huomattavaan kasvuun. Valtakunnan itärajan puolustuksen tärkeyden vuoksi Suomesta tuli aatelisten upseerien koulutuskenttä. Itärajan puolustuskyvyn tehostaminen johti suurisuuntaisiin linnoitustöihin Viaporissa, Degerby-Loviisassa ja Svartholmassa. Ruotujakolaitosta kehitettiin ja saaristolaivasto sijoitettiin Viaporiin. Viaporin perustamiseen asti Helsinki oli ollut vähäpätöinen pikkukaupunki. Viaporin suunnittelijan, silloisen everstiluutnantti, myöhemmin sotamarsalkka Augustin Ehrensvärdin ansiosta Viaporista tuli pohjolan voimakkaimman linnoituksen lisäksi huomattava sivistyskeskus, joka säteili vaikutustaan laajemmalti. Monet Viaporin upseereista hankkivat ja osittain rakennuttivatkin perheilleen asuinkartanoita Helsingin ympäristöön. Asiakirjat kertovat Viaporin upseerien ja Uudenmaan kartanoiden herrasväkien vilkkaasta seuraelämästä, johon myös Helsingin vauraimmat porvarit osallistuivat. Samoin maaherran residenssinä vuoteen 1775 asti toimineen Loviisan varuskuntakaupungissa upseeristo muodosti keskeisen seurapiirin. Koska monet henkilökohtaiset siteet yhdistivat upseeriston Tukholmaan, seurattiin varuskuntakeskusten seurapiireissä valtakunnan pääkaupungin hovi- ja aatelispiirien pukumuotia,[10] mikä ulotti vaikutuksensa porvaristonkin ylimpään luokkaan.

Rajaseudulla Savossa joko omissa kartanoissaan tai kruunupuustelleissa maanviljelystä harjoittaneet upseerit perheineen muodostivat omalaatuisen säätyläistaajaman. Rantasalmi, Joroinen, Juva, Sääminki, Mikkeli ja Ristiina olivat huomattavia kartanopitäjiä. Kuopion perustamisen jälkeen (1782) siitä tuli 1775 perustetun Savon ja Karjalan läänin maaherran asuinpaikka. Eristyneisyydestä johtuen herrasväet hakeutuivat toistensa seuraan ja vilkas kanssakäyminen sävytti kartanoiden keskinäistä seuraelämää. Savonkin erämaissa pukeuduttiin Tukholman muodin mukaan ja puhuttiin ranskaa.[11]

Suomeen virka- ja sotilastehtäviin määrätyt ruotsinmaalaiset aateliset toivat yleensä maahan tullessaan mukanaan paitsi henkilökohtaisen puvustonsa myös kotiensa sisustusesineistöä, joka jäi usein pysyvästi maahan, koska maastamuuton yhteydessä huonekalut myytiin usein huutokaupalla, samoin epämuodikkaat vaatteet.[12] Suurin osa virkamiehistöstä oli kuitenkin syntyperältään kotimaista ja viljeli perittyjä sukukartanoitaan. Virkatehtävät ja omien etujen valvonta antoivat heillekin usein aiheen matkustaa Tukholmaan., jossa esimerkiksi osanotto valtiopäiville saattoi venyä pitkäksi. Tukholman-matkojen yhteydessä hankittiin sukulaisille ja ystäville muotitavaroita ja kirjeissä kerrottiin kotiväelle kuulumisia, hovijuoruja ja muotitietoja.

Oppisääty, Turun akatemian professorit ja virkamiehet sekä papisto muodostivat säätyryhmittymän, jonka jäsenten ei ajan käsitystavan mukaan ollut soveliasta komeilla viimeisillä muotiuutuuksilla, joskin säädynmukaista ja arvokasta pukeutumista arvostettiin. Oppisäädyn ylin kerrostuma seurusteli tasavertaisena muun säätyläistön kanssa. Rintamaapitäjien kirkkoherrat viettivät pappiloissaan herraskaista elämää ja olivat valmiit vastaanottamaan ja majoittamaan korkea-arvoisiakin vieraita. Majatalojen puutteessa maassa matkustaneet kuninkaallisetkin yöpyivät pappiloissa ellei herraskartanoita osunut sopivasti matkan varteen. Pappilat olivat kulttuurikeskuksia, joiden välityksellä maaseudulle kulkeutui tietoja maailman ta-

pahtumista. Valistuneiden kirkonmiesten opastuksella levitettiin hyödyn aikakaudella maaseudun väestölle tietoja maanviljelyksestä, puutarhanhoidosta ym. elinolosuhteiden parannuksista. Syrjäseutujen pappiloissa elettiin kuitenkin varsin vaatimattomasti.[13]

Suomen papisto oli saanut koulutuksensa Turun akatemiassa, joka oli maan korkeimman hengenviljelyn keskus. Muun opetuksen ohessa pidettiin tärkeänä totuttaa ylioppilaat sivistyneihin tapoihin. Ranskankielen opettajan lisäksi akatemiassa vaikutti tanssimestarikin. Hyödyn aikakaudella kiinnitettiin akatemian opetuksessa pääpaino luonnontieteelliseen ja taloudelliseen tutkimukseen. Monet professoreista olivat Carl von Linnén oppilaita. Humanististen tieteiden alalla oltiin kiinnostuneita englantilaisperäisestä empirismistä ja saksalaisesta filosofiasta. Ranskan valistuskirjailijoiden vaikutusta on todettu vilahdelleen väitöskirjoissa 1760-luvulta lähtien. Historian alalla selvitettiin kriitisesti maan menneitä vaiheita kansalliselta pohjalta.[14] Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä humanistinen tutkimus kohosi Henrik Gabriel Porthanin johdolla ennennäkemättömään kukoistukseen. Porthanin ystäväpiirissä »tapojen kehittämiseksi, maun hienostamiseksi ja kaunokirjallisuuden elähdyttämiseksi» perustettu (1770) Aurora-seura alkoi julkaista seuraavana vuonna maan ensimmäistä sanomalehteä »Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo». Myöhemmin »Åbo Tidningar» -nimellä julkaistu lehti sisälsi valistavia kirjoituksia mitä moninaisimmilta aloilta, ei edes muotifilosofiaa pidetty liian vähäarvoisena maan sivistyneistön luettavaksi. Aurora-seuran omien jäsenten kirjoitelmien lisäksi lehdessä julkaistiin etupäässä saksankielestä käännettyjä erilaisia ajankohtaisia aiheita käsitteleviä ulkomaisia lehtikirjoituksia. Pikku-uutisten välityksellä lukijat voivat tutustua välähdyksittäin Turun jokapäiväiseen elämään ja lukea seurapiiriuutisia.[15]

Porvaristo, joka sinänsä muodosti kaupunkien suurimman säätyläisryhmittymän, jakaantui oikeudellisesti eriasteisiin luokkiin, joiden varallisuudessa sekä siitä johtuen elintavoissakin oli huomattavia eroja. Turun porvaristo jaettiin 1734 valtiopäivämiesvaaleja silmällä pitäen kolmeen luokkaan: ruotsalaisiin kauppaporvareihin, suomalaisiin porvareihin ja käsityöläisiin. Sama jako koski kaikkia kaupunkeja vuodesta 1739 lähtien. Suomen tapulikaupunkien ulkomaankauppaa harjoittaneilla valtaporvareilla oli liikesuhteita Itämeren maihin, Hollantiin, Englantiin ja jopa Portugaliin ja Espanjaan asti kiitos oman kauppalaivaston, jonka rakentaminen oli valtiovallan tukemana päässyt vauhtiin 1730-luvulla sekä Etelä-Suomen kaupungeissa että Keski-Pohjanmaalla, jonne laivanrakennusteollisuus varsinaisesti keskittyi. Tervan ohella laivat, joita toimitettiin ensi sijassa Tukholmaan, olivatkin 1760-luvulta lähtien Suomen tärkein vientiartikkeli. Kokkola ja Oulu olivat maan tärkeimmät tervasatamat. Viaporin rakennustöiden elvyttämä Helsinki ja Itä-Suomen tapulikaupunki Loviisa taas vastasivat puutavaran viennistä. Ruotsin vallan päättyessä Helsinki oli kohonnut valtakunnan neljänneksi merikaupungiksi.[16]

Koska Pohjanmaan rannikkokaupungit olivat kauppapakon vuoksi sidotut Tukholman kauppaan aina 1765 myönnettyihin tapulioikeuksiin asti, kuuluivat ne suoraan valtakunnan pääkaupungin talousalueeseen. Vasta kauppavapauden turvin tervakauppa ja laivanrakennus kohosivat täyteen kukoistukseen Pohjanmaalla, jonka kaupunkien valtaporvarit muodostivat suorastaan maan varakkaimman verotusryhmän vuosisadan lopulla. Vaurauden myötä Oulusta tuli kustavilaisella ajalla Pohjois-Suomen porvariskulttuurin keskus. Koska sen porvaris-yläluokan piirissä oli harvinaisen runsaasti yliopistosivistyksen saaneita, elintavat hienostuivat ja harrastus henkisiin rientoihin heräsi.[17] Varsinaisesti muotia seuranneen aatelis- ja virkamiesluokan puuttuminen Pohjanmaan rannikkokaupungeista vaikutti toisaalta siihen, että porvariston pukeutuminen pysyi siellä melko vanhoillisena aina vuosisadan loppupuolelle asti. Vasta uusi hovioikeus toi muassaan muotitietoista vallasväkeä Vaasaan (1775).

Varallisuuden mukana porvariston vaikutusvalta ja itsetunto yleisten asioiden hoitoon nähden kasvoi ja osanotto säätyvaltiopäiville teki porvarissäädystä poliittisesti varteenotettavan tekijän. Esimerkiksi ylellisyysasetusten valtiopäiväkäsittelyn yhteydessä porvariston taholta korostettiin useaan otteeseen säätyjen tasa-arvoisuutta pukeutumisen suhteen. Valtaporvarien rahoittama tapulikaupunkien ulkomaanpurjehdus johti kansainvälisiin suhteisiin, joista mm. porvariskirjastojen ranskan-, englannin- ja saksankieliset kirjat kertovat. Näissä piireissä opiskeltiin vieraita kieliä ja porvariskoteihin tilattiin jopa ulkomaisia lehtiä.[18]

Suurin osa muodikkaaseen pukeutumiseen käytetyistä kankaista, asusteista ja muista tarvikkeista hankittiin maahan kauppaporvarien välityksellä Tukholmasta. Oletettavasti valtaporvaristo noudatti pukeutumisessaan tukholmalaisten kauppatuttaviensa esimerkkiä. Kerrotaan, että jopa Uudessakaupungissakin seurattiin sekä Tukholman että Kööpenhaminan muotia, johon tutustuttiin vuosittaisilla purjehdusmatkoilla. Loviisassa taas rovasti Aurenius moitti 1792 samaan hengenvetoon kauppiaita, korkeita virkamiehiä ja upseereja ylellisyydestä.[19] Ilmeisesti porvariston ylin kerrostuma, jo-

hon myös maaseudun ruukinpatruunat perheineen lukeutuivat,[20] pystyi varallisuutensa ansiosta vuosisadan lopulla elintavoissaan ja pukeutumisessaan suorastaan kilpailemaan aateliston kanssa. Näihin aikoihin myös aatelisten ja aatelittomien avioliitot yleistyivät ja tasoittivat osaltaan säätyeroja (k. 451).

Valtaporvaristoon verrattuna kaupunkien ns. suomalainen eli sisämaankauppaa käyvä porvaristo ja käsityöläiset elivät vaatimattomasti ja pukeutuivat vanhoillisesti.

Porvariston nousu johti Suomessakin siihen, että muodikas pukeutuminen menetti vähitellen merkityksensä säätytunnuksena säätyläisten omassa piirissä. Sen sijaan säätyläisten käyttämän muotipuvun ja perinteellisen kansanpuvun välinen syvään juurtunut juopa säilyi vielä pitkään 1800-luvulle.

3. Taistelu pukuylellisyyttä vastaan

IKUISEN MUODIN UNELMA

Pukeutuminen oli Ruotsi-Suomessa lakisääteistä läpi 1700-luvun, jolloin se kytkeytyi nimenomaan vapaudenajalla vallinneeseen yleiseen merkantilistiseen ajattelutapaan. Kun talouselämä pyrittiin tervehdyttämään suuren pohjan sodan aiheuttaman taloudellisen ahdingon jälkeen, tuomittiin pukuylellisyys valtiontalouden suurimpana vaarana. Merkantilismin periaatteiden mukaiseen säästäväisyyteen yhtyi 1600-luvulta periytyneitä moraalis-uskonnollisia käsityksiä liian hienon pukeutumisen synnillisyydestä sekä barokin säätytietoiseen pukuajatteluun pohjautuvia säätyennakkoluuloja.[1]

Muodikasta pukeutumista Ruotsi-Suomessa 1700-luvulla ei voi täysin ymmärtää tuntematta ylellisyysasetusten määräyksiä. Pukuasetukset ja niiden herättämät keskustelut valtiopäivillä sisältävät yksityiskohtaisia tietoja pukeutumisesta, jopa muotivaatteiden leikkauksesta ja koristelusta. Pukuasetusten käsittelyn yhteydessä julkaistut lukuisat, yleensä nimettömät, lentolehtiset ja lehtikirjoitukset valaisevat yleistä suhtautumista pukeutumiseen. Kun kansantaloustieteilijät, filosofit ja valtioteoreetikot pohtivat valistus- ja hyötynäkökohtien mukaisesti ylellisyyden olemusta ja merkitystä, sivusivat he usein pukeutumisongelmiakin. Yliopistollisissa väitöskirjoissa käsiteltiin pukuylellisyyden syitä ja vaikutusta. Lentävä iskulause »Så, som man är klädd, Blir man ock hädd» (1763) todistaa pukeutumisen statusarvoa.[2] Ylellisyyslainsäädännöstä ilmenee myös, miten valistusaatteiden vaikutuksesta 1700-luvun kuluessa vapauduttiin vähitellen muotipuvun ahtaasta säätysidonnaisuudesta.

Vapaudenajan alkupuolella kiellettiin ylellisyystavaroiden tuonti ulkomailta kerta toisensa jälkeen asetuksilla (1720, 1731, 1735, 1739, 1746), joilla samalla pyrittiin tukahduttamaan nimenomaan ranskalaisen muodin jäljittelyn synnyttämä pukukomeilu määrittelemällä tarkoin muotipukujen sallittu kuosi ja koristelu.

Barokin säätytietoisen pukukäsityksen mukaisesti kolme ylintä säätyä ehdottivat vielä vuoden 1710 valtiopäivillä, että kullekin säädylle laadittaisiin oma ylellisyysasetuksensa. Sekä aatelisto että papisto korostivat pukukuosin eroa eri säätyjen välillä. Erityisesti mainittiin naisten *manteau-* ja *chameluck*-puvut, joiden kuosia ei haluttu muuttaa, vaikka pukujen väljyyttä ja laahusten pituutta rajoittamalla pyrittiin säästämään kalliiden kankaiden käyttöä. Kun säätyjen kirjelmä ei johtanut tulokseen, muistutti pappissääty jälleen pukuasetuksen tarpeellisuudesta valtiopäivillä 1713/14. Kaarle XII:n allekirjoittama asetus ulkomaisen ylellisyystavaran verosta 1716 jäi merkityksettömäksi, koska ei pystytty määrittelemään säätyporrastukseen perustuvan maksun suuruutta.[3]

Säätyjen esittämän pukuasetuksen käsittelyvaiheessa valtiopäivillä 1719/20 aatelissääty totesi, että muodin alituinen vaihtelu oli taloudellisesti vahingollisempaa kuin kalliit kankaat sinänsä, koska muodinmuutosten vuoksi pukuja ei voinut käyttää kauan. Asetuksella tavoiteltiin muodin muuttumattomuutta, *ett oföränderligit bruk*. Vallitseva kuosi piti varmistaa mallipuvuilla ja räätäleitä ja ompelijattaria kiellettiin sakkojen uhalla valmistamasta uudenkuosisia vaatteita. Kullalla ja hopealla kuvioitujen tai raidoitettujen silkkikankaiden ja -nauhojen sekä silkillä kirjottujen pukujen käyttö kiellettiin, samoin kulta- ja hopeakaluunat, -hapsut, -kirjonta, -pitsit, (koru?)-napit, yli sormenlevyiset ommellut ja nyplätyt pellavapitsit. Säätyero mainittiin ainoastaan palvelusväen pukeutumista koskevassa pykälässä, josta karttuuni oli poistettu kiellettyjen kankaiden luettelosta talonpoikaissäädyn toivomuksesta:[4]

> § IV. Tule tämän cautta Kieltyxi caikelda Palckawäeldä/nijn Caupungeisa cuin maallakin/nijn myös muulda irtaimelda yhteiseldä Cansalda canda jotacuta Silckiä/Silcki waatetta/Silcki Basteja/puolda Silkiä/Hollandin Lijnaa/Netteldukia/Floria/Klosteri- ja Warendorfti Lijnaa/olisco se Lackeina/Tröijyinä/Hufwoina/Styckeinä/Caula lijnoina/taicka muina waatteina. Mutta Cartuneja sallitan heidän ainoastans pitä lackina ja Caula- ja esi-lijnoina . . . (1729).

Pukuasetuksen voimaantuloa koskevassa julistuksessa 3. 4. 1722 tähdennettiin jälleen sitä, että miehen- ja naisenpuku oli tehtävä vallitsevaan kuosiin: *skola giöras pa det sätt de nu är.*[5]

Asetuksen tehostamiseksi porvaristo ehdotti valtiopäivillä 1723, että ylellisyysasetus kuulutettaisiin kahdesti vuodessa sekä saarnatuoleista että tuomioistuimissa. Kiellettyjen vaatteiden käyttämisestä varoitettiin jälleen rangaistuksen uhalla 2. 11. 1725.[6] Kun röijy- ja villatehtaiden toimintaa käsiteltiin valtiopäivillä 1726/27, todettiin tarpeelliseksi kieltää ulkomaisten villaröijyjen tuonti. Sotilaiden vaimoja ja palkollisia kiellettiin käyttämästä muita kuin kotimaisia tuotteita 17. 10. 1727.[7]

Vuoden 1731 valtiopäivillä todettiin, että maahan oli tuotu runsaasti ennestään tuntematonta ylellisyystavaraa. Uuden ylellisyysasetuksen valmisteluvaiheessa porvaristo huomautti monen pykälän kohdalla, että oli arveluttavaa tehdä ero säätyjen pukeutumisen suhteen mm. kangaslaatujen käytössä, mikä huomioitiinkin asetuksessa.[8] Koska vuoden 1720 pukuasetuksessa määriteltyjä miehen- ja naisenpukujen mallikappaleita ei oltu valmistettu, pyydettiin Tukholman räätälinammattikunnalta lausunto siitä, miten vallitsevan muodin mukaiset puvut voitiin leikata mahdollisimman taloudellisesti. Ammattikunnan oltermanni Hans Felderman ja kuninkaan hoviräätäli Claus Berrau leikkasivat malliksi miehen takin eli surtoutin. Todettiin myös, että naisen *mantau*- ja (adrienne) *sacque*-puvuissa voitiin säästää kangasta pienentämällä pönkkähameen laajuutta. Tukholman räätälinammattikunta valmisti tilauksesta mallipuvut seuraavista vaatekappaleista:[9]

> en Ordinair Mans Rock och Väst, Rock med Spanska oppslag, Sortuten, 1 Fruentimmers klädning af medelmåttig statur, 1 Andrienne (Tukholma 1731).

Asetuksessa kiellettiin kaiken ulkomaisen ylellisyystavaran tuonti ja tuomittiin ankarasti pukumuodin muutokset, *alle nye påfund i kläder*. Kauppakollegiossa säilytettävien pukujen ja pönkkähameen mallikappaleiden piti taata kuosin muuttumattomuus ikuisiksi ajoiksi. Tekemällä pönkkähameesta säätytunnus korostettiin säätyläisnaisten ja ns. yhteisen kansan pukeutumisen eroa. Ainoastaan ylhäisimmillä naisilla, *de förnämare Fruntimbren*, oli oikeus käyttää pönkkähametta, joka kiellettiin alhaissäätyisiltä, *de ringare och tiänstefalk*. Vuonna 1733 julkaistiin suomenkielelle käännettynä kokoelmana ne kohdat kuningas Fredrik I:n aikana (1720-1733) annetuista asetuksista, jotka koskivat rahvaan ja palkkaväen pukeutumista »Asetusten ja Selitysten Cocous Erinomaisista Waatteenlaaduist ja parsista, joita nijhen nähden yhteisen Cansan ja Palckawäen canda, eli sallittu taicka kielty on.» Kokoelmaan sisältyi seuraavat kohdat vuoden 1731 ylellisyysasetuksesta:[10]

> Cuningal. Maijestetin lawiambi asetus Caickinaisen Coreuden ja ylönpaltisuden poistoimittamisesta. Annettu 8. P. Marras Cuusa 1731.
>
> § I. EI sallita muiden pitä pönkä hamehita/cuin corkiamman arwoisten Waimonpuolden; mutta alhaisemmille ja Palckapicolle tule peräti poiskieltyxi nijtä canda.
> § V. Sametti lackeja/Hufwoja, Muffeja eli Wantuhita ei mahda yhteinen Cansa ja Palcka wäki canda.
> § VI. Kärpän nahat/Sobulit ja mustat ketut tulewat yhteiselle Cansalle ja Palckwäelle kieltyxi canda eli pitä.
> § IX. Se yhden osan Palckawäen tykönä juurtunut Wäärinkäyttämys sencaltaisten waatetten candamisesa/cuin ei heille sowi pitä sillä tawalla ojettaman/ että Hushållerskat eli Camari-Picat erinomattain jotca owat cunniallisista Wanhemmista/ mutta köyhyden tähden taicka oppiaxens jotacin hywä/ owat andanet itzens palweluxeen Herskapein tykönä/ mahtawat saada canda caickinaista Waldacunnan sisällä Walmistettua puolda Silckiä ja Willawaatetta nijn myös caickia mitä Silckiwaatetta heidän Frouwans ja Emändäns poispanewat ja heille lahjottawat. Mutta alhaisemmat Pijcat Caupungeisa ja maalla käyttäkön itzens sen 1720. Wuotisen Asetuxen jälken . . . (1731).

Vuoden 1731 asetuksen mukaan turkislaatujen käyttö määräytyi säätyportaikon mukaisesti. Aateliset saivat käyttää kotimaisia pitsejä, samettia, plyysiä ja muita nukallisia vuorisilkkejä sekä yksivärisiä silkkikankaita. Aikaisemmin maahan tuotujen, mutta asetuksessa kiellettyjen kankaiden ja muotirihkaman käyttö sallittiin seuraaviin valtiopäiviin asti. Silkkikankaiden tuonti rajoitettiin yksivärisiin kankaihin. Ainoastaan basti ja silkkinenäliinat saivat olla raitavia tai muuten kirjavia. Kielletyistä koruista ja muotiasusteista lueteltiin erikseen: muhvit, kaulukset, kaulahuivit, kalliit viuhkat, miekankannattimet, hiuspussit, sulat, napit ym. muotirihkama ja ulkomaiset nyplätyt pitsit. Pellavalla tai silkillä kirjottujen vanuhameiden, hartiaviittojen (escharper), esiliinojen, liivien, sängynpeittojen ja muiden *marseille*-ompeleiden tuonti kiellettiin.

Pukuasetuksen voimaantulo lykkääntyi kuitenkin, koska sen sanamuodon epämääräisyys aiheutti valituksia. Valtaneuvostolta vaadittiin selitystä siitä, mitä tarkoitettiin »korkea-arvoisilla» naisilla, jotka saivat käyttää pönkkähametta, ja »alempiarvoisilla» naisilla, joilta sen käyttö kiellettiin. Pitkällisen harkinnan jälkeen valtaneuvosto totesi, ettei säätyjen välillä voi tehdä eroa niin vähäpätöisen asian vuoksi, koska se vain herättäisi kateutta. Pönkkähamekiista ratkaistiin lopulta kuninkaan ehdotuksesta niin, että kaikki halukkaat säätyläisnaiset saivat harkintansa mukaan käyttää pönkkähametta maksamalla veroa tästä oikeudesta.[11]

Valtaneuvoston julkaisemassa vuoden 1731 pukuasetuksen selityksessä (15. 3. 1732) korostettiin sitä, että puvut oli valmistettava kauppakollegiossa säilytettyjen mallikappaleiden mukaan ilman vähäisimpiäkään muutoksia. Pukujen luvaton koristelu kiellettiin. Vallitsevan yleiskuosin mukaan oli

lupa tehdä vain niitä vaatteita, joista ei ollut mallikappaleita. Tähän ryhmään kuuluivat miesten kauhtanat (caftaner) ja puolalaiset liivit sekä naisten erilaiset päällyspukimet:

> Lif-råckar, Cassaquins, pälsar med långa eller kårta ärmar, och sielfwa Pälsen, längre eller kårtare, kåfter, längre eller kårtare ... kåpor, och långa på Engelska Maneret giorda kappor (1732).

Pönkkähameen käyttöoikeudesta määrättiin 1 hopeataalerin vero seuraaviin valtiopäiviin asti. Vero selitettiin vapaaehtoiseksi, koska kenenkään ei ollut pakko käyttää pönkkähametta. Ainoastaan rahvaan naisia, sotamiesten vaimoja ja palvelusväkeä kiellettiin tykkänään käyttämästä pönkkähametta 40 markan sakon uhalla. Pönkkähameveroa kannettiin vuosina 1732, 1733 ja 1734 (l. 13, 14).[12]

Koska vuoden 1731 asetuksen ja sen selityksen 1732 määräykset säätyrajoituksista turkisten käytössä sekä pönkkähamevero herättivät paheksumista, keskusteltiin valtiopäivillä 1734 jälleen kiihkeästi pukusäädöksistä. Erään porvarissäädyn jäsenen esittämässä muistiossa vaadittiin, että jokaisen kansalaisen pitäisi itse saada määrätä pukunsa kuosi ja että pukukieltojen tulisi kohdistua samalla tavalla kaikkiin kansalaisiin, »hvad som förbiudes de ringare äfven (bör) förbiudas de förnäma». Nämä vapaamieliset, vaarallisiksi leimatut ajatukset torjuttiin kamari-, talous- ja kauppavaliokunnan mietinnössä, koska ei tullut kysymykseenkään, että jokainen saisi pukeutua mielensä mukaan. Virkamiehen ei ollut soveliasta esiintyä työssään sarkavaatteissa eikä talonpoika voinut työskennellä samettipuvussa pellolla ja navetassa, sillä hän tarvitsi lujia ja kestäviä vaatteita. Mietinnössä todettiin, että Ranska oli jo Ludvig XIV:n hallituskaudelta lähtien imenyt muotituotteillaan rahaa useimmista Euroopan maista. Tosin mm. italialaiset, espanjalaiset, hollantilaiset ja puolalaiset olivat pysyneet uskollisina kansalliselle vaateparrelleen. Kansallinen vaateparsi oli samoin säilynyt Ruotsissa, jossa vaatteet olivat aatelistenkin piirissä aikaisemmin periytyneet isältä pojalle. Maalaisaateliset käyttivät usein edelleenkin kotikutoisista kankaista valmistettuja vaatteita. Uudessa pukuasetuksessa aatelistokin oli velvoitettava teettämään vaatteensa kotimaisista villakankaista. Kuninkaan hyväksymisellä muoti olisi vahvistettava kaikiksi ajoiksi, »et mode uti kläder i alla tider bibehållas uti Sveriges rike». Mietinnön johdosta säädyt totesivat, että ennen uuden pukuasetuksen hyväksymistä oli nähtävä mallipuvut, *profkläd ningar*. Kauppakollegion tilauksesta Tukholman räätälinammattikunta valmisti miehenpuvun mallit.

> Prof-modeller: en lifråck med kraga och små svenska upslag jemte en dertill hörig väst, samt en sourtout-råck med runda igensydda upslag och bak uppå med haka (Tukholma 1734).

Kun mallipuvut tuotiin säätyjen tarkastettaviksi, syntyi aatelissäädyssä vilkas keskustelu muotivaihteluista. Puvun leikkauksen alituiset muutokset todettiin haitallisiksi ja ihanteena pidettiin vanhaa ruotsalaista pukupartta, *det gamla svenska*. Mallitakit hyväksyttiin pitkän pohdinnan jälkeen. Ehdotettiin vaatteiden leimausta, koska paraillaan käytössä olevien vaatteiden pito oli edelleen sallittava säästäväisyyssyistä. Porvaristo yhtyi aatelisto n lausuntoon, jossa määriteltiin mallitakkien kuosi.[13]

Pukuasetus vahvistettiin 26. 1. 1735 säätyjen hyväksymän mietinnön mukaisena. Tukholman räätälinammattikunnan valmistamat ja kuninkaan hyväksymät takin ja surtoutin mallikappaleet säilytettiin kauppakollegiossa, josta räätälinammattikunnat saivat tilata mallit (?kaavat) maaherrojen välityksellä. Miesten oli leimautettava pukunsa mikäli he halusivat käyttää niitä vielä asetuksen voimaantulon jälkeen. Maaherroille tiedotettiin kiertokirjeellä leimauksesta ja pukumallien toimitustavasta. Tukholman räätälinammattikunnan oltermannin oli pyydettäessä toimitettava pukumallit muille ammattikunnille. Mitallinkaivertaja Hartman valmisti vaatteiden leimasimet.[14] Miesten vaatteiden leimaus suoritettiin Helsingissä 9. 10. 1735 ja Turussa 4-8. 11. 1735. Pikkukaupungit, mm. Hamina, saivat luvan käyttää kaupungin sinettiä vaatteiden leimaukseen.[15]

Ylellisyyslainsäädäntö kytkettiin vuoden 1734 valtiopäivillä kiinteästi merkantilistiseen talouspolitiikkaan. Kotimaisen manufaktuuriteollisuuden suojaamiseksi haluttiin estää kilpailevan ulkomaisen ylellisyystavaran tuonti. Tuontikieltoja julkaistiin tiheässä tahdissa. Ulkomaisten silkkinauhojen tuonti kiellettiin 11. 12. 1734 ja käytettyjen vaatteiden tuonti 16. 10. 1735. Ainoastaan kotimaassa valmistettuja silkkinauhoja oli lupa käyttää marraskuun alusta 1736 lähtien. Säätyläiset saivat käyttää vapaasti kaikkia kotimaassa kudottuja yksivärisiä, raidallisia ja kuviollisia silkkikankaita: *må alt fålk af bättre wilkoor och stånd, til ock med cammar-pigor och hushållerskor, fritt bruka* (28. 9. 1736). Sen sijaan palvelijattaret ja muut alempisäätyiset saivat tehdä silkistä, puolisilkistä ja kotimaassa painetusta karttuunista ainoastaan myssyjä ja kaulahuiveja. Aatelisto sai käyttää vapaasti kotimaista samettia, plyysiä ja muita nukallisia vuorisilkkejä kuten jo v. 1731 oli säädetty.[16]

Kun hattupuolue pääsi valtaan valtiopäivillä 1738/39, ritaristo ja aatelisto suosi erityisesti manufaktuuriteollisuutta, jonka tukemiseksi perustettiin manufaktuurikonttori. Kotimaista tuotantoa suojattiin jatkuvasti tuontikielloilla ja ylellisyyslainsäädännöllä. Kansalaisten toivottiin pukeutuvan kotimaisista kankaista valmistettuihin vaatteihin. Arveltiin myös, että muodin vapaus olisi omiaan

9. Valkopohjaisen monivärisen kukkasilkin näytetilkku, C. S. 1706 kudottu vihreällä silkillä yläkulmiin, kääntöpuolella Tukholman hallileima 1798 (?), silkin lev. 50, kuosin pit. 19. PM 2720.

edistämään manufaktuurituotteiden menekkiä, koska monet teettäisivät silloin yhden puvun asemasta useita pukuja. Talonpoikaissääty vaati puolestaan, että kalliiden ulkomaisten silkkikankaiden käytöstä olisi luovuttava mitä pikimmin. Ulkomaisten vaatteiden ja kankaiden tuontia ja käyttöä koskevassa vuoden 1739 asetuksessa määrättiin, että puodeissa olevat ulkomaiset kankaat ja sukat, sekä aikaisemmin ulkomaisista kankaista valmistetut vaatteet oli leimattava 18. 4. 1740 mennessä ja merkittävä luetteloihin, joissa oli mainittava myös puvun kuosi, kangaslaatu ja väri siltä varalta, että puvun omistajaa syytettäisiin myöhemmin laittomien vaatteiden käyttämisestä. Ulkomaisten kankaiden käyttö oli täysin kiellettyä 18. 4. 1742 lähtien.[17] Salakuljetusasetuksessa määrättiin ankarat rangaistukset kielletyn tavaran maahantuonnista. Silkki-, villa- ja liinamanufaktuurien hallijärjestyksen mukaan kankaiden kumpaankin päähän oli lyötävä hallioikeuden leima (k. 9).[18]

Vuoden 1739 ylellisyysasetus johti ulkomaisten kankaiden ja niistä valmistettujen vaatteiden leimaukseen 1740, 1742, 1745. Mitallinkaivertaja Hartmanilta tilatuissa leimasimissa oli kruunattu vuosiluku 8-kulmiossa ja leima lyötiin johonkin huomaamattomaan paikkaan, esimerkiksi takin sivulaskosten vuoriin.[19] Suomea varten annettiin erikoisohjeet leimauksesta 26. 2. 1740. Leimauttaessaan vaatteitaan omistajien piti jättää huonekuntakohtaiset vaateluettelot raastupaan. Leimausluettelot toimitettiin lääneittäin kauppakollegiolle.[20]

Leimaus suoritettiin Suomessakin asetusten ja ohjeiden mukaisesti. Helsingissä villakankaiset vaatteet leimattiin kaupungin lakkaleimasimella, muut erikoisleimalla, joka painettiin keitettyyn tärkkiin. Leimausluettelot antavat läpileikkauksen pukeutumisesta 1740-luvun alussa (l. 15). Miesten pukujen suhteen noudatettiin yleensä määräystä villakankaiden käytöstä. Naisten muotipukujen nimet ja kangaslaadut valaisevat erityyppisten pukujen yleisyyttä ja niiden käytön sosiaalista asteikkoa.[21]

Leimausmääräysten valvonta koski myös vaatetusalan käsityöläisiä. Manufaktuuriasetuksessa 1745 kiellettiin räätäleitä ja ompelijattaria valmistamasta vaatteita leimaamattomista kankaista. Kankaassa tuli olla joko hallioikeuden, manufaktuurin tai kauppiaan leima, joka osoitti, että kangas oli valmistettu kotimaassa tai ostettu Itä-Intian kauppakomppanian huutokaupasta Göteborgista. Tullihuutokaupoissa myydyt takavarikoidut kankaat oli niin ikään leimattava. Räätälien ja ompelijattarien piti viikoittain ilmoittaa maistraatille, maaseudulla nimismiehelle, kenelle ja mistä kan-

kaasta he olivat valmistaneet vaatteita. Kaupunginviskaalien oli valvottava räätälien työskentelyä suorittamalla kotitarkastuksia. Mestaria lainvastaisessa työskentelyssä avustanut kisälli joutui rikkomuksestaan sotaväkeen, samoin palvelija, joka teki asetuksen vastaisesti vaatteita isäntäväelleen; ompelijatarta rangaistiin kehruuhuoneella. Ilmiantajia luvattiin palkita.[22] Kotitarkastukset, ilmiannot ja sakkojen ylettömyys herättivät paheksumista. Ankarat tuontikiellot taas johtivat salakuljetukseen.

Salakuljetuksesta ja tullitakavarikoista on säilynyt tietoja Suomestakin. Nimenomaan vuosisadan alkupuolella on asiakirjoihin merkitty syytteitä ylellisyysasetusten rikkomisesta. Ne kohdistuivat joskus vallasnaisiinkin, joskin etupäässä syytettiin pienporvariston naisia liian hienojen silkkimyssyjen ja muiden asusteiden käytöstä esimerkiksi kirkkomatkalla.[23]

Ruotsissa esitettiin lentolehtisissä yhä useammin vaatimuksia siitä, että kansalaisten pitäisi saada pukeutua mielihalujensa ja varallisuutensa mukaan. Toisaalta moitittiin ruotsalaisten herkkyyttä matkia ulkomaisia tapoja ja pukeutumista, saksalaisen ja vielä enemmän ranskalaisen muodin suosimista, *det franska maneret*. Isänmaallisesti ajattelevat kansalaiset kehottivat kaikkia säästämään suosimalla kotimaista teollisuutta tai käyttämällä omien käsiensä aikaansaannoksia.[24]

Pikkuvihan aikana (1741-43) sotatoimet ja ulkopolitiikka vetivät huomion puoleensa. Tosin näinäkin vuosina julkaistiin tiheässä tahdissa ylellisyystavaran tuontikieltoja sekä manufaktuurien toimintaa edistäviä asetuksia. Heti sodan päätyttyä kiellettiin tuomasta Ruotsin puolelle sodan aikana Suomeen, ilmeisesti Venäjältä saatua valtakunnallisen tuontikiellon alaista tavaraa vetoamalla vuoden 1739 salakuljetusasetukseen. Kaikki suomalainen kangas- ja rihkamatavara oli leimattava ennen kun se laskettiin kauppaan Ruotsissa.[25]

Rauhantilan palattua todettiin jälleen, ettei aikaisempia pukuasetuksia noudatettu ja että salakuljetus rehotti. Vetoamalla pukeutumiseen pesiytyneihin väärinkäytöksiin ja turmiollisiin uutuuksiin ylellisyysasetukset uusittiin 20. 1. 1746. Aikaisempia määräyksiä täsmennettiin ja hyväksyttyjen mallipukujen kuosi määriteltiin yksityiskohtaisesti. Miehen pukumalli 1735 oli edelleen voimassa; uudet määräykset eivät liioin koskeneet univormuja, pappis- ja talonpoikaissäädyn perinteellisiä pukimia, kaapuja eikä merimiespukuja. Samoin naisten pukujen suhteen vuosien 1731/1732 asetusten määräykset olivat edelleen voimassa lukuun ottamatta epämuodikkaaksi käynyttä säkkipukua, jonka tilalle vahvistettiin juhlapuvuksi robe. Naisten toivottiin esiintyvän hovitilaisuuksissa kotimaisesta sileästä silkistä ommelluissa puvuissa. Asetuksessa mainitsemattomat naisten vaatteet oli tehtävä entiseen kuosiin. Säästäväisyyssyistä sekä naiset että miehet saivat luvan käyttää loppuun sellaiset korjattaessa pilalle menevät vaatteet, jotka eivät olleet kuosiltaan asetuksen mukaisia. Alle 13-vuotiaille ei saanut tehdä vaatteita edes vanhoista silkkivaatteista eikä liioin kotimaisista silkki- ja samettikankaista, joiden vapaa käyttö oli ollut luvallista v. 1741 asetuksen mukaan. Naisten myssyjen, kaulusten, viittojen, sukkien, kenkien ja tohvelien kulta- ja hopeakoristelu kiellettiin, samoin kaikki ulkomainen rihkama säätyyn katsomatta. Talonpoikaisnaisia ja lapsia kehotettiin jälleen pukeutumaan seutunsa perinteelliseen pukuparteen. Korkeat sakot uhkasivat asetuksen rikkojia.[26]

Edellisen pukuasetuksen johdosta esitettyjä valituksia käsiteltiin valtiopäivillä 1746/47. Kauppa- ja manufaktuurivaliokunnan mietinnössä todettiin mm., että manufaktuurien tuotanto ylitti kysynnän, koska miehenpuvun kuosiin liittyvät rajoitukset vähensivät kankaiden menekkiä. Aatelissäädyn istunnoissa pohdittiin jälleen pönkkähameen laajuutta, muotien alituista vaihtelua sekä tutkittiin naisille suunniteltua hovipukua, joka arvosteltiin rumaksi. Asiakirjat joutuivat lopulta tarkastusvirastolle, joka totesi, ettei aikaisempia ylellisyysasetuksia noudatettu ja että vaatteita valmistettiin kielletyistä kankaista seuraamatta vahvistettuja kuoseja. Räätälit eivät olleet toimittaneet tietoja tekemistään puvuista raastuvanoikeuksille eivätkä kaupunginviskaalit olleet suorittaneet työhuoneiden tarkastuksia.[27] Mietintöjen ja selvitysten ainoana tuloksena oli määräys naisten hovipuvun, *robe de cour*, käytäntöön ottamisesta kuninkaan syntymäpäivänä 17. 4. 1748.[28]

Vuoden 1746 ylellisyysasetuksen jälkeen kului kaksikymmentä vuotta seuraavan, myssyjen laatiman ylellisyysasetuksen julkaisemiseen 1766. Näihin aikoihin talousteoreetikot pohtivat valistusfilosofien oppien mukaisesti ylellisyyden kansantaloudellista merkitystä. Ruotsalaisten taloustieteilijöiden esimerkin mukaan Turun Akatemiankin opinnäytteissä kiinnitettiin huomiota samoihin kysymyksiin. Kaunopuheisuuden professori Henrik Hasselin johdolla tarkastetussa Olaus Gustorffin väitöskirjassa »De luxu» todettiin ylellisyyden hyöty. Voitto jää maahan, jos ylellisyystavaran valmistus työllistää maan omia kansalaisia. Ajan hengen mukaisesti korostettiin sitäkin, että kansalaisten tuli elää säätynsä mukaisesti.[29]

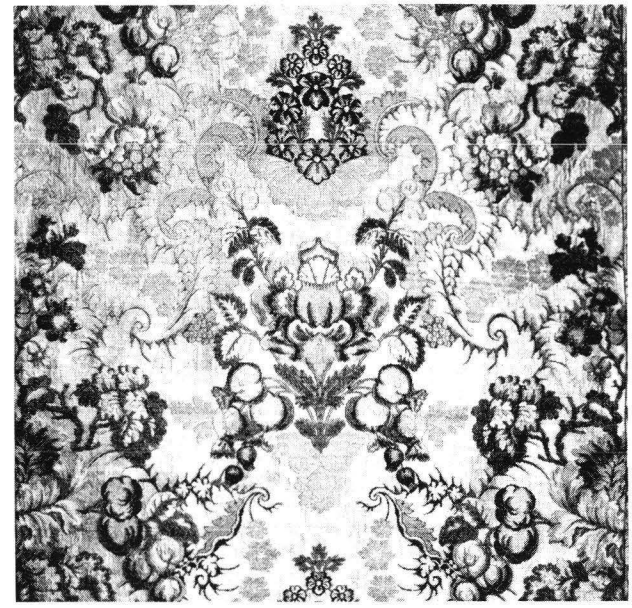
Vaikka julkisuudessa esitettiin yhä useammin entistä vapaampia talousteoreettisia mielipiteitä, ne eivät vaikuttaneet säätyjen talouspolitiikkaan. Hattuvallan aikana huomio kohdistettiin manufaktuuriteollisuuden edistämiseen. Ulkomaisten tavaralajikkeiden tuontikieltoja täsmennettiin ja rangaistuksia salakuljetuksesta kovennettiin. Itä-intia-

laisten silkkikankaiden maahantuonti ja myynti kiellettiin 1754.[30] Kotikudonnaistenkin myyntiä rajoitettiin manufaktuuriteollisuuden hyväksi.[31] Tukipalkkioilla pyrittiin edistämään kotimaista teollisuutta. Villakutomoiden tasoa yritettiin kohottaa parantamalla kotimaisen villan laatua ja tukemalla kehräämöitä. Turku määrättiin 1757 suomalaisen villan keruupaikaksi lukuun ottamatta Pohjanmaata ja Ahvenanmaata, joista villat vietiin suoraan Tukholmaan.[32]

Isänmaallinen ajattelutapa ilmeni halussa korostaa pukeutumisen kansallisia erikoispiirteitä, *Svensker man i Svensker dräkt*. Kuningas Aadolf Fredrikin vahvistamassa kruunajaisten pukeutumisohjeessa 14. 5. 1751 esitettiin toivomus, että alamaiset pukeutuisivat kruunajaisiin kotimaisista kankaista valmistettuihin pukuihin.[33] Tästä periaatteesta huolimatta valtakunnan kaikille piispoille tilattiin kruunajaisiin kallisarvoiset piispankaavut Pariisista (k. 10).[34]

Vallinneelle ns. hyödyn aikakaudelle ominainen taloudellinen ajattelutapa ilmeni mm. siinä, että viranomaiset pyrkivät käytännöllisten ohjeiden avulla tehostamaan myös yksityistä säästämistä pukeutumisessa. Tukholman räätälinammattikunnalta 1754 tilatuissa miehenpuvun leikkuukaavoissa korostettiin kankaan säästämisen tärkeyttä. Ammattikunta ehdotti tässä yhteydessä, että Ruotsissa pitäisi ruveta valmistamaan sarjoina erikokoisia pukuja, jolloin niiden leikkauksessa säästyisi kangasta.[35]

Pelko ylellisyyden lisääntymisestä johti valtiopäivillä 1756 uuteen ankaraan tuontikieltoon sekä salakuljetusasetuksen tiukentamiseen.[36] Valtiontalouden heikon tilan ja Pommerin sodan (1757-62) aiheuttamien vaikeuksien johdosta hyökättiin 1760-luvun alussa kiivaasti hattujen politiikkaa vastaan ja mm. pukuylellisyyttä syytettiin taloudellisten vaikeuksien syyksi. Ylellisyysasetuksia arvosteltiin monissa pamfleteissa, joista tärkeimpiä oli kamarineuvos Anders af Botinin kirjoittama »Tankar Om Yppighet och Öfwerflöd, Lämpade Till Närwarande Tider» (Tukholma 1765). Kirjoittajan mielestä ulkomaisen ylellisyystavaran maahantuonnin kielloissa oli noudatettava arvostelukykyä, koska tietynlainen ylellisyys vilkastutti liiketoimintaa, työllisti manufaktuureja sekä edisti tieteitä ja taiteita, maanviljelystä ja käsityötä. Pelkkä silkin käytön kieltäminen tai puvun värin ja kuosin määrääminen ei estä ylellisyyttä. Ainoastaan terveydelle vahingollinen ja tapoja turmeleva ylellisyys olisi kiellettävä. On myös varmistauduttava siitä, että kiellot johtavat toivottuun tulokseen. Uusien manufaktuurien perustaminen on uhkarohkeaa, jos asetuksia muutetaan kaikilla valtiopäivillä. Eräässä edellistä kirjoitusta vastaan tähdätyssä pamfletissa taas todettiin, että on turhaa ylläpitää silkkikutoja maassa, jolla itsellään ei ole raaka-aineita ja jossa silkkivaatteita voidaan käyttää korkeintaan kahden kuukauden ajan vuodessa. Missään muuallakaan pienporvarien ja rahvaan naiset eivät pukeudu silkkiin.[37]

10. Yksityiskohta Porvoon piispankaavusta, joka tilattiin Pariisista kuningas Aadolf Fredrikin kruunajaisiin 1751, silkin lev. 52, kuosin pit. 46. Porvoon Tuomiokirkko.

Peruluetteloiden mukaan suomalaisissakin kirjastoissa oli ylellisyyttä pohtivia pamfletteja.[38] Turun Akatemiassa esitetyissä väitöskirjoissa tuomittiin ylellisyys mm. moraalisteologisin perustein, mistä on esimerkkinä Daniel Wijnquistin professori Johannes Bilmarkin johdolla laatima väitöskirja »De luxu, Bonorum Morum Corruptore», 1763. Samantapaisia ajatuksia esiintyi myös Carl Techtoniuksen professori Fredrik Pryssin johdolla tekemässä akateemisessa opinnäytteessä »Tankar om almenna Hushålningen», 1764. Kirjoittaja vertasi ylellisyyttä sairauteen, joka leviää nopeasti säädystä toiseen ja turmelee elintavat. Ylellisyyden haitat todettiin suuremmiksi maassa, jonka elinkeinoelämä oli vielä lapsenkengissä, kuin vauraissa maissa.[39]

Valtion huonojen raha-asioiden johdosta kokoonkutsutuilla ylimääräisillä valtiopäivillä 1765/66 myssyjen valtaanpääsy muutti jyrkästi valtion talouspolitiikan suunnan. Kauppa- ja manufaktuurivaliokunnan ehdotus uudeksi ylellisyysasetukseksi esitettiin säädyille keväällä 1766. Ritaristo ja aatelisto tutki ehdotusta perusteellisesti, koska sen käsitettiin ensi sijassa rajoittavan tämän säädyn pukeutumista. Yleensä oltiin sitä mieltä, että oli turhaa määrätä puvun kuosia, sen sijaan ylellisyystavaran tuonti oli estettävä. Aatelisto päätti yhtyä hovijunkkari J. Gripenstedtin muistioon, jossa selvitettiin ylellisyysasetusten historiaa,

ylellisyyden syitä sekä keinoja sen poistamiseksi. Muistio selvittää mm. aikalaisten käsitystä muotien leviämisen syistä. Sen mukaan aatelisto omaksui ensimmäisenä muodit ulkomailta ja pyrki pukeutumisessaan erottumaan alempisäätyisistä, jotka puolestaan jäljittelivät heidän muodikkaita pukujaan. Muodin leviämisteinä lueteltiin: 1) aatelisnuorukaisten ulkomaiset opintomatkat, 2) ulkomailta hankitut valmiit puvut ja muotinuket, 3) ulkovaltojen lähettiläiden ja heidän rouviensa antama esimerkki, 4) ulkomailta kotimaahan palanneiden ruotsalaisten lähettiläiden esimerkki, 5) Tukholman muodinluojat, 6) käsityöläisten ulkomaiset vaellusmatkat, 7) voitonpyynti ja salakuljetus, 8) käsityöläisten halu hyötyä muotivaihteluista. Ruotsalaiset olivat hylänneet esi-isiensä pukuparren ja omaksuneet ulkomaisia elintapoja ja pukeutumisen ottamatta huomioon, että he käyttivät lämpimässä ilmastossa syntynyttä pukupartta maassa, jossa oli ainoastaan kolme kesäkuukautta. Jos ylhäissäätyiset omaksuisivat maan ilmastoon soveltuvan puvun ja sallisivat muidenkin pukeutua samalla tavalla, olisivat pukusäännöt tarpeettomia. Koska arveltiin kuninkaallisten majesteettien esimerkin ohjaavan pukeutumista oikeaan suuntaan, aatelisto ehdotti muistion mukaisesti, että säädyt pyytäisivät kuningasta määräämään pysyvän pukuparren, joka otettaisiin ensin käyttöön hovissa.[40]

Vapaudenajan viimeisessä ja samalla ankarimmassa ylellisyysasetuksessa, jonka myssypuolue saneli 26. 6. 1766, kaikki ylellisyys kiellettiin vetoamalla valtiontalouden huonoon tilaan. Kiellot koskivat myös nautintoaineiden, ulkomaisten juomien ja tupakan käyttöä. Säästämisen varjolla puututtiin naisten muotipukujen kuosiin kieltämällä laahukset ja pukujen koristelu muulla kuin pukukankaalla. Pönkkähameita sai käyttää ainoastaan hovissa. Tuumaa leveämmät pellava- ja silkkipitsit kiellettiin. Miehet saivat käyttää samettia ja silkkiä ainoastaan asusteihin, hienot liina- ja pitsikalvosimet kiellettiin. Rahvaan oli edelleen pukeuduttava perinteelliseen tapaan. Palvelijattaret ja sotilaiden vaimot saivat käyttää silkki- ja puolisilkkikankaita ainoastaan myssyihin ja hienoja ulkomaisia pellavakankaita vain alusmyssyihin.[41] Asetuksen selityksessä 11. 12. 1766 täsmennettiin nimenomaan naisten pukeutumista koskevia määräyksiä, kuten roben laahuksen pituutta ja hovipuvun pitsikoristelua. Rahvaannaiset saivat käyttää kotimaisiakin silkki- ja puolisilkkikankaita ainoastaan myssyihin ja kaulaliinoihin; esiliinoja sai valmistaa vain kotimaassa painetusta karttuunista. Jälleen korostettiin sitä, että miesten puvut oli valmistettava villakankaasta.[42] Salakuljetusasetus uusittiin 7. 10. 1766 vetoamalla siihen, että kiellettyä tavaraa oli aikaisemmista määräyksistä huolimatta tuotu jatkuvasti salaa maahan ja pidetty kaupan.[43]

Samoilla valtiopäivillä vahvistettu kirjoitus- ja painovapauslaki todistaa valitusfilosofien vapaamielisten aatteiden saavuttaneen jalansijaa pohjolassakin. Laki päästi valloilleen lentolehtisten ja pamflettien ryöpyn. Moitittiin vallitsevia epäkohtia, mm. ylellisyysasetuksia. Muotikeikarin pilkkaaminen oli mieluinen aihe. Lentolehtisissä korostettiin valistuneen ja järkevän harkinnan merkitystä pukeutumisessa ja vaadittiin, että jokainen saisi pukeutua vapaasti oman makunsa mukaan. Monet kirjoittajat viittasivat ranskalaisiin valistusfilosofeihin, nimenomaan Montesquieu'hin ja Voltaireen, jonka satiirisia runoelmia käännettiin ruotsiksi samoin kuin englantilaisen yhteiskuntafilosofin David Humen ja fysiokraattien teoksia.[44] Monet lentolehtiset valaisevat kiintoisasti ajan käsityskantoja. En fri svensk (= Margareta Francesca Warmholtz) puolusti ylellisyysasetusta kirjoitelmassaan »Tankar i anledning af Sista Öfwerflöds-Förordningen ... dedicerade til Malconterterne», 1767. Kirjoittajan mielestä ylellisyys oli lisääntynyt viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana ja vieraat tavat olivat vaikuttaneet vahingollisesti naisellistamalla miehiä ja muuttamalla suurimman osan kauniista sukupuolesta mielistelynhaluisiksi hupsuiksi. Tukholman porvariskoteihin oli omaksuttu ranskalaisia tapoja. Kavaljeerit tiedottivat kirjeissään kotiin Pariisin uutuuksista. Ranskalaisten keikarien elämänasennetta ei voi kuitenkaan yhdistää pohjoismaiseen vakavuuteen. Ranskassa ei tarvita ylellisyysasetuksia, koska kansalaiset tajuavat, mikä soveltuu heille. Siellä pidettäisiin viimeisen päivän merkkinä, jos joku porvarisnainen esiintyisi kuten ruotsalaiset naiset päivittäin:

> à la Grecque, med långt hängande Chirandoller i öronen, snörd och pint, med Esclavager och annat bylte af Pärlor, bjäffs och stenar om halsen, lik en Orientalisk fånge, som ledes til stryp-bälen (Tukholma 1767).

Tämä ajan elintapoja paheksuva pamfletti, jossa viitattiin sekä kreikkalaisen että itämaisen pukuparren vaikutukseen, antoi vuorostaan aiheen vastakirjoituksiin. Ylellisyyskampanjaan jo aikaisemmin osallistunut sotaneuvos Wadenstierna totesi lentolehtisessä »Bref til en Wän ...» (1767), että ruotsalaiset pukeutuvat muiden kansojen tavoin:

> wi hafwe klädes-räckar, ylle-foder, Silkesstrumpor, skor med Engelskt läder ... wåre Fruntimber äga siden och half-siden Robar med garneringar af samma tyger; är detta öfwerflöd, skal det utrotas eller får det behallas?

Kirjoittaja kysyi, olisiko parempi, että miehet pukeutuisivat sarkatakkiin, nahkapöksyihin ja villa-

sukkiin sekä kasvattaisivat pitkän parran ja kantaisivat paksua pähkinäpuukeppiä.[45]

Lentolehtisten mielenpurkaukset todistavat, että pukeutuminen oli yleisen mielenkiinnon kohteena. Ne muokkasivat maaperää vapaamieliselle suhtautumiselle ylellisyyslainsäädäntöön. Toisaalta myös manufaktuurituotteiden huono menekki muutti asenteita. Tämä ilmenee mm. Suomen kaupunkien kauppakollegiolle lähettämistä selonteoista, joissa tilitettiin manufaktuurituotteiden hankintoja 1766-67. Kauppakollegion ohjeiden mukaisesti kauppiaat olivat 1766 tilanneet Tukholman manufakturisteilta suurehkoja kangaseriä, etupäässä villakankaita, sekä jonkin verran kotimaisia silkkikankaita, karttuuneja ja pellavakankaita. Koska kankaat olivat menneet huonosti kaupaksi, kauppiaat ilmoittivat tilanneensa seuraavana vuonna ainoastaan pieniä kangaseriä. Syyksi huonoon menekkiin mainittiin yleisen rahapulan lisäksi vuoden 1766 ylellisyysasetus.[46]

Myssyjen kukistuminen valtiopäivillä 1769/70 johti ylellisyyslainsäädännön uusimiseen. Ylellisyysasetukset kumottiin ja tuontitulleja lievennettiin asetuksella 15. 3. 1770. Asetuksen perustelussa huomautettiin, että siihenastisissa asetuksissa oli ikävällä tavalla korostettu säätyeroja, *obehagliga skilnader imellan Personer af lika wilkor och omständigheter*. Oli kielletty sellaistenkin tavaroiden tuonti, joista kansalaiset eivät voineet luopua ja joita sen vuoksi salakuljetettiin jatkuvasti. Jotkut kielloista taas johtuivat muodista, jota ei voi ohjata asetuksilla. Uudessa asetuksessa kiellettiin ainoastaan valtion kauppatasetta rasittava tai hyviä tapoja pilaava ylellisyys, kuten väkevät juomat ja tupakka, joka kiellettiin alle 21-vuotiailta. Miehet eivät edelleenkään saaneet käyttää vaatteisiinsa silkki- ja samettikankaita, pitsejä ja hienoja liinakalvosimia. Kirjonta ja kaluunat sallittiin ainoastaan upseerien virkapuvuissa. Naisten pukeutumisesta mainittiin vain, että rahvaan naisten tuli edelleenkin pukeutua seutunsa perinteelliseen pukuparteen.[47] Uusi tullitaksa julkaistiin 15. 2. 1771.[48] Näiden asetusten mukaan säätyläiset saivat vapaasti pukeutua minkä kuosisiin vaatteihin he halusivat, kunhan he tyytyivät pääasiassa kotimaisiin tarvikkeihin.

Vaikka ylellisyysasetukset kohdistuivat ensi sijassa valtakunnan pääkaupungissa, Tukholmassa, vallinnutta ylenpaltisuutta vastaan, koskivat ne luonnollisesti koko valtakuntaa. Säätytietoisuus sävytti ylellisyysasetuksia vuosisadan ensi puoliskolla. Kalliista ulkomaisesta kankaasta valmistettu ja hienosti asustettu muodikas puku käsitettiin säädyn ja rankiaseman tuntomerkiksi. Koska määräykset kohdistuivat kansantaloudellisesti tärkeänä pidetyn ulkomaisen ylellisyystavaran, kankaiden, pukujen ja asusteiden tuontikieltojen ohella muotipukujen kuosin valvontaan, kahlehtivat ne etupäässä ylimmän säädyn sekä valtaporvariston ja papiston ylimmän kerrostuman pukeutumisvapautta. Kun porvariston kasvanut varallisuus lisäsi säädyn vaikutusvaltaa valtiopäivillä, ilmeni ylellisyysasetusten käsittelyn yhteydessä, ettei porvaristo halunnut alistua siihen, että vain ylimmän säädyn jäsenet saivat pukeutua muodikkaasti. Vuosisadan jälkipuolella julkaistuissa ylellisyysasetuksissa rajoitettiinkin uusituilla määräyksillä selvästi ylellisyyttä sinänsä. Kun vuoden 1770 asetuksessa ei enää määrätty muotipuvun kuosia, saavutti porvaristo lakisääteisesti tavoittelemansa tasa-arvon pukeutumisen suhteen aateliston rinnalla.

Kustaa III:n hallituskausi merkitsi uutta vaihetta taistelussa pukuylellisyyttä vastaan. Siihen liittyvät ongelmat muuttuivat talouspoliittisista kysymyksistä lähinnä hallitsijan henkilökohtaiseksi harrastukseksi.

Nuoren kruunuprinssi Kustaan kasvattajat, hattupoliitikko kreivi Carl Gustaf Tessin sekä hänen jälkeensä fysiokraatti vapaaherra Carl Fredrik Scheffer, olivat ohjanneet oppilaansa ihailemaan ranskalaista kulttuuria. Valistusfilosofeilta omaksumiensa aatteiden innoittamana nuori hallitsija halusi johdattaa kansansa järkeviin elintapohin. Hän oli myös perehtynyt hattujen vapaamielisiin kannanottoihin pukuylellisyyden suhteen. Kustaa III:n taipumus historialliseen romantiikkaan sai lisävirikkeitä hänen teatteriharrastuksestaan. Naamiaisissa hän pukeutui mielellään ihailemiensa Ruotsin mahtavuuden ajan hallitsijoiden, Kustaa Vaasan ja Kustaa II Aadolfin, aikojen asuihin. Nämä eri tahoilta saadut vaikutteet herättivät ajatuksen kansallisesta ruotsalaisesta puvusta. Monet Kustaa III:n kansallisen puvun perusajatuksista oli tosin jo aikaisemmin esitetty valtiopäiväkeskustelujen yhteydessä sekä varsinkin myssyvaltiopäivien ja vuoden 1766 pukuasetuksen jälkeen julkaistuissa lentolehtisissä ja pamfleteissa. Ne olivat valmistaneet yleistä mielipidettä ottamaan vastaan Kustaa III:n puku-uudistuksen, jonka tavoitteena oli lähinnä säätyläisten pukeminen yhtenäiseen kansalliseen pukuparteen.[49]

Kustaa III halusi lujittaa kansallishenkeä ruotsalaisella pukuparrella. Kuninkaan mielestä maan ilmastoon soveltuva puku oli kansantaloudellisesti tärkeä, koska sen avulla tuettaisiin kotimaista teollisuutta ja lopetettaisiin ulkomaisen ylellisyystavaran salakuljetus. Päästäkseen perille yleisestä mielipiteestä Kustaa III julistutti 1773 kilpakirjotuksen aiheesta: Oliko edullista omaksua Ruotsin ilmastoon soveltuva kansallinen pukuparsi, joka lopettaisi muotien alituisen vaihtelun ja salakuljetuksen. Mitä etuja ja mitä vahinkoa aiheutuisi tällaisesta toimenpiteestä? Kyselyyn tuli 70 vastausta. Palkituissa kirjoituksissa toivottiin kansallisen puvun tulevan käyttöön mahdollisimman pian. Jotkut kir-

joittajat suhtautuivat kuitenkin epäillen ja varauksin ajatukseen. Kirjoitukset valottavat ajan pukeutumiskäsityksiä sekä antavat suoranaisia tietoja pukeutumisesta.

Mielipidetiedustelun vastauksista parin »maalaisjunkkarin» kannanotot vastannevat luultavasti suhtautumista ylellisyysasetuksiin ja muotikysymyksiin Suomessakin. Maalaisjunkkarin kuvausta kaupunkimatkasta voinee verrata Suomen säätyläisperheiden Tukholman-matkoihin. Kirjoittaja valitti kaupunkimatkojen kalleutta, koska perheen naiset käyttivät tilaisuutta hyväkseen pyntätäkseen itseään. He juoksivat myssyntekijättärien, kampaajien, räätälien ja salakuljettajien luona hankkimassa koreuksia ja muodistamassa asujaan. Kotonakin rouvat ja neidit sekä mamselit koristivat myssyjään ja hattujaan uudestaan muutaman kerran vuodessa. Kirjoittaja suri sitäkin, että rouvat, jotka olivat aikaisemmin askaroineet keittiössä tykkimyssyyn ja röijyyn pukeutuneina, viettivät puolen aamupäivää pukeutumistouhuissa ja lukivat romaaneja sillä aikaa kun kamarineito kampasi heidän hiuksiaan (1773). Edelliseen kirjoittajaan viitaten taas toinen maalaisjunkkari vakuutti puolestaan, ettei maaseudulla noudatettu kaikkia kaupunkilaisten hassutuksia. Siellä pukeuduttiin yleensä järkevästi, ei liian vanhoillisesti eikä liian muodikkaasti. Monet henkilöt hankkivat nuoruudessaan vaatteita koko eliniäkseen. Vanhojakin pukuja käytettiin jatkuvasti. Kirjoittajan käsityksen mukaan puolet valtakunnan säätyläisistä ei ollut koskaan pukeutunut viimeisen muodin mukaan, joskaan ei naurettavan vanhanaikaisestikaan (1773).

Suurin osa Suomen säätyläisistä on todennäköisesti pukeutunut kustavilaisen ajan alkupuolella viimeksi mainitun kirjoittajan kuvaamalla puolivanhanaikaisella tavalla, vaikka edellisenkään kirjoittajan kuvaamat piirteet ovat tuskin olleet vieraita muotitietoisissa piireissä.

Kuninkaan suunnitelmaa arvosteltiin lentolehtisissä. Kansallinen puku käsitettiin yleisesti säätyläispuvuksi, jonka esikuvana oli Kustaa II Aadolfin aikainen espanjalaistyylinen ns. burgundilaispuku. Huomautettiin, ettei ole aihetta valita kansalliseksi puvuksi jotain kummallista vanhanaikaista pukua, jollaista ei käytetä missään muualla ja joka tekisi ruotsalaiset naurettaviksi ulkomaalaisten silmissä. Sitä paitsi muutos tulisi kalliiksi, koska vanhoja pukuja ei voisi korjata uuteen kuosiin ja ne jäisivät käyttämättä. Varsinkin maaseudulla asuvien oli tapana hankkia nuoruudessaan niin runsaasti vaatteita, ettei heidän tarvinnut enää myöhemmin uusia pukuvarastoaan. Useimpien kirjoittajien mielestä paraillaan muodissa oleva puku oli käytännöllinen, mukava ja yksinkertainen sekä soveltui lämpimyytensä vuoksi hyvin pohjoiseen ilmastoon. Yleisesti todettiin, etteivät aikaisemmat asetukset olleet johtaneet mihinkään muuttumattomaan pukukuosiin. Entiset mallipuvut oli suorastaan unohdettu. Monet vastaajista puolsivat virkapukujen ottamista käyttöön. Ehdotettiin myös, että kullekin säädylle määrättäisiin oma värinsä. Toisaalta tätä vastustettiin, koska säätyerojen korostamisen pelättiin herättävän katkeruutta asian arkaluonteisuuden vuoksi, *det ömtåligaste ämne af alla*. Nekin kirjoittajat, jotka esittivät huomautuksia suunnitelman johdosta, lopettivat esityksensä alamaiseen toteamukseen, että kuningas ratkaisee luonnollisesti asian oman harkintansa mukaan, vaikka he olivat pitäneet velvollisuutenaan kiinnittää huomiota myös epäkohtiin.[50]

Julkisuudessa esitetyn arvostelun johdosta Kustaa III lykkäsi luultavasti suunnitelman toteuttamisen toistaiseksi. Vasta valtiontaloudellisesti tärkeän rahakannan uudistuksen jälkeen 1776 Kustaa III toteutti kansallisen pukuhaaveensa. Valistuneena hallitsijana hän ei halunnut lailla pakottaa alamaisiaan pukeutumaan kansalliseen ruotsalaiseen pukuun. Uudistuksen piti tapahtua vapaaehtoisesti kuninkaan ja hovin esimerkkiä seuraamalla. Kuningas ilmoitti valtaneuvostolle uuden puvun käyttöön ottamisesta 16. 2. 1778 ja pöytäkirjaan liitettiin hänen kirjoituksensa »Réflections sur les moyens de détruire entièrement le luxe dans l'habillement». Toimenpidettä perusteltiin ensi sijassa taloudellisena ratkaisuna. Kuninkaan mietintö toimitettiin Ruotsin lähettiläiden välityksellä muiden maiden hallitsijoille. Uusi puku otettiin hovissa virallisesti käyttöön 28. 4. 1778. Päivää vietettiin koko valtakunnassa kansallisena merkkipäivänä.[51] Suomessakin sitä juhlittiin ainakin Viaporin upseerien keskuudessa, koska eversti Adolf Gustaf Nordenskiöld kuvasi tapausta kirjeessään veljelleen Ruotsissa:[52]

> Nya kläde dräckten blef här på Sveaborg almänt antagen d:28 Aprill. Den är ganska beqwämlig, och så snart det är ändamålet med en Dräckt, at man skall under det kroppen behåller största Ledighet, wara wäl skylter och wärmder, så kunna wi intet önska oss någon bättre (Viapori 6. 5. 1778).

Kun Tukholman ylikäskynhaltija ilmoitti uuden kansallisen puvun käyttöön ottamisesta pääkaupungin porvaristolle 12. 3. 1778, hän mainitsi, että puku oli pakollinen ainoastaan hovissa. Ne, jotka eivät olleet aikaisemminkaan käyttäneet muotipukua, saivat edelleenkin käyttää perinteellistä pukuparttaan.[53] Tukholman räätälinammattikunnan valmistamat kansallisten pukujen mallipuvut hyväksyttiin 26. 2. 1778. Vahvistetussa hinnastossa (23. 3. 1778) oli laskettu kolmen erikokoisen miehenpuvun ja normaalikokoisen naisenpuvun sekä hovipuvun kankaan menekki. Maanmittausinsinööri Jonas Brolinin laatimat miehen- ja naisenpuvun mallikaavat »Modell-Ritning till Svenska Na-

tionella Mans Klädedrägten», »Modell-Ritning till Svenska Nationella Fruntimmers-Klädedrägten», levittivät tietoa puvun leikkauksesta (k. 185). Taiteilija J. Gillbergin tekemien luonnosten mukaan Taideakatemiassa kaiverrettuja kuparipiirroksia myytiin Feyerbergin kirjakaupassa Tukholmassa.[54]

Puvusta tiedotettiin maaherroille ja piispoille kuninkaan kiertokirjeellä. Turun räätälinammattikunnan pöytäkirjan mukaan oltermanni Hypén kutsui maaherra, paroni F. U. von Rosenin käskystä ammattikunnan koolle 23. 4. 1778 neuvottelemaan uudesta puvusta. Oltermanni oli hankkinut uudenkuosisen puvun mallin ja ammattikunta keskusteli lähinnä puvun hinnoittelusta. Heinäkuussa määrättiin jo mestarinäytteeksi tällainen puku, *efter det nuvarande modet* (8. 7. 1778). Porvoon räätälinammattikunta kutsuttiin koolle 7. 5. 1778. Edellisenä päivänä majuri G. F. Ehrenstolpe oli maaherran edustajana luovuttanut kaupungin maistraatille uuden kansallisen naisen- ja miehenpuvun mallit, jotka nyt annettiin ammattikunnalle yhdessä kuninkaan mietinnön kanssa. Samaan tapaan meneteltiin muissakin kaupungeissa. Porin porvaristo kutsuttiin koolle 24. 4. 1778 kuulemaan ilmoitusta kansallisen ruotsalaisen puvun käyttöön ottamisesta.[55]

Virkamiespiireissä kansallinen ruotsalainen puku omaksuttiin välittömästi. Englantilainen matkailija William Coxe kertoo matkakirjassaan »Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark», miten hän matkallaan Helsingin kautta oli osallistunut 10. 2. 1779 maaherran tanssijaisiin, joissa sekä herrat että naiset olivat esiintyneet uudessa ruotsalaisessa puvussa, *the new Swedish dress* (k. 11).[56]

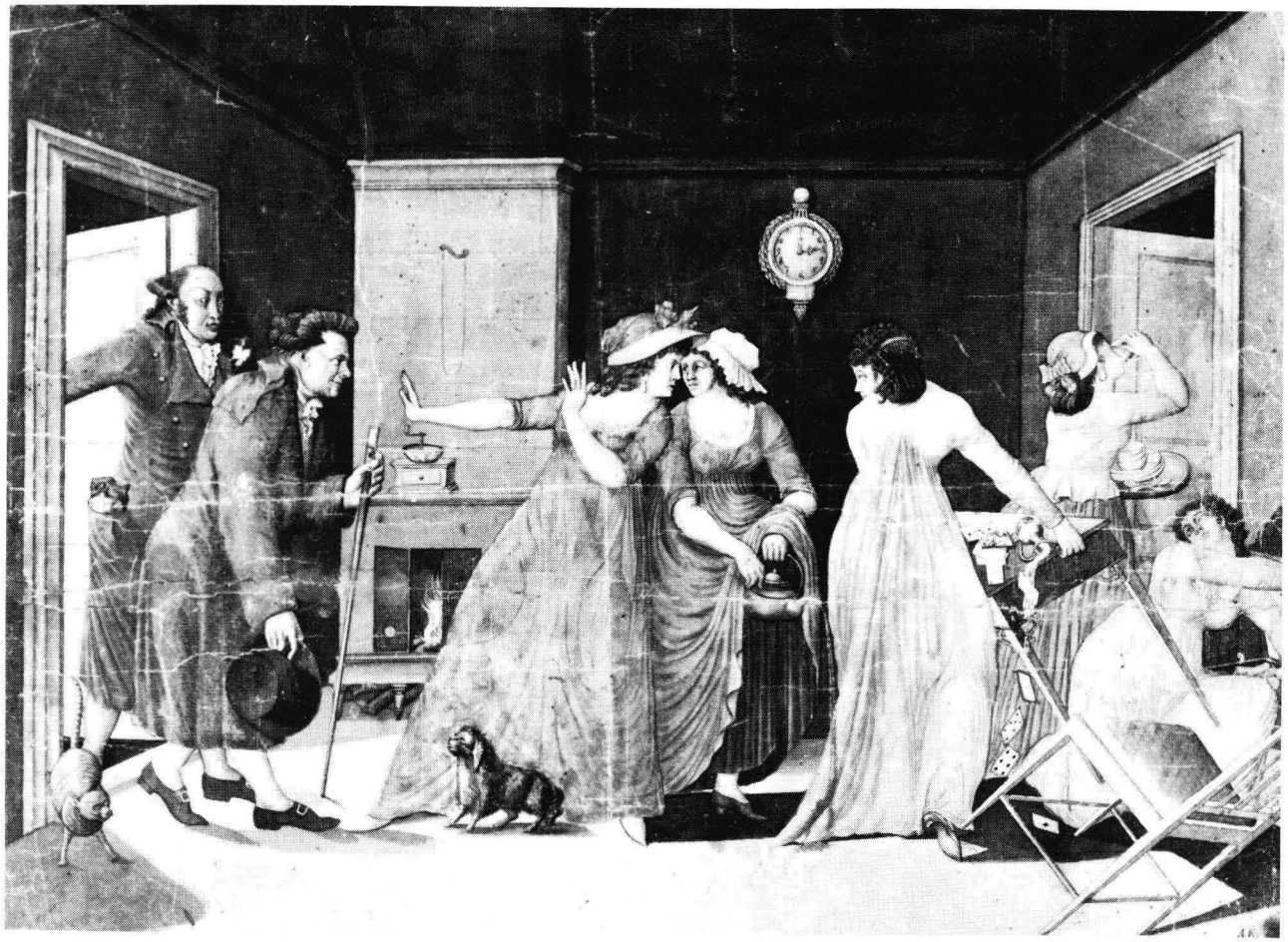
Kustaa III esiintyi ulkomaanmatkoillaankin kansallisessa puvussa, mikä hänen seurueensa mielestä herätti kiusallista huomiota. Vaikka hovi, virkamiehistö ja sotaväki oli velvoitettu käyttämään kansallista ruotsalaista pukua, arvosteltiin sitä yksityisesti. Alkuun sitä pidettiin suorastaan naurettavana. Valitettiin uuden puvun kalleutta ja moitittiin pukuviittojen epäkäytännöllisyyttä. Naisten kansallisen puvun käyttö rajoittui hovin lisäksi suppeaan piiriin, etupäässä korkeiden virkamiesten ja upseerien rouvat hankkivat sen itselleen. Yleensä vain ne porvarisnaiset, jotka halusivat osallistua virallisiin tilaisuuksiin, Suomessa esimerkiksi kuningasvierailujen aikana järjestettyihin vastaanottoihin ja maaherrojen juhliin, hankkivat itselleen tämän kalliin edustuspuvun. Papistoa suorastaan kehotettiin edelleen käyttämään perinteellistä pukuaan. Koska kyseessä oli säätyläispuku, vain harvat talonpojat omaksuivat sen leikkauksen pukuunsa.[57] Suomen suhteen on todettu, että kansallisen puvun käyttö oli yleisintä Turun ja Porin läänissä.[58]

11. Kansallinen ruotsalainen hovipuku, 1778, englantilaisen matkailijan kuvaamana. W. Coxe, Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark, London 1784. Foto HYKL.

Kustaa III:n kuoleman jälkeen ylellisyyspolitiikassa palattiin jälleen vanhoilliseen suuntaan. Gävlen valtiopäivillä 1793 esitettiin, että ylellisyystavaran tuonti kiellettäisiin valtiontalouden kohentamiseksi. Maaherrojen välityksellä toimitettiin 1793 lääneittäin kiertokysely, jonka tarkoituksena oli selvittää, missä määrin ylellisyys oli levinnyt kansan keskuuteen. Pitäjänkokouksissa käsitellyn kyselyn tulokset muodostavat arvokkaan lähteen tutkittaessa rahvaan pukeutumista noihin aikoihin. Joissakin lääneissä ehdotettiin kansallisen ruotsalaisen puvun korvaamista maakuntaunivormulla.[59]

Vapaudenajan ylellisyysasetusten vanhoilliseen merkantilistiseen henkeen laadittu uusi ylellisyysasetus julkaistiin 1. 1. 1794.[60] Asetuksessa korostettiin jälleen ylellisyyden turmiollisuutta. Koska liiallinen ulkomaantuonti oli horjuttanut valtiontaloutta, johon myös Suomen-Venäjän sota 1788-90 oli vaikuttanut haitallisesti, tuli kansan palata esi-isiensä säästeliäihin ja terveihin elintapoihin.

12. Kahvinkielto 1794, säätyläisnaiset esiintyvät uusklassisissa paitapuvuissa ja palvelustyttö vanhanaikaisessa röijyasussa tykkimyssyineen. Merkitty: A:K: pinx (= Anders Kocke), muunnelma Per Nordquistin maalaukseen pohjautuvasta M. R. Helandin akvatintakaiverruksesta. KM 5829:2.

Yhteisen edun nimessä miehiä kiellettiin käyttämästä silkki- ja samettikankaita muihin vaatteisiin kuin kansallisen puvun mustaan viittaan, pöksyihin, vyöhön sekä kenkä- ja polviruusuihin, hovi- ja ritarikuntien pukuihin, asusteihin ja piispankaapuihin. Naisten pukuja, röijyjä, takkeja ja hameita ei ollut lupa valmistaa muodikkaasta hienosta pellavaliinasta, *linon*, kamritsista eikä liioin molli- eikä nokkospalttinastakaan. Asetuksen voimaantulon jälkeen naiset eivät saaneet käyttää ulkosalla muunvärisiä kuin mustia, valkoisia ja harmaita silkki- ja puolisilkkipukuja; samaa väriasteikkoa oli noudatettava raidallisissakin kankaissa. Muunväriset vanhat takit ja turkit oli kuitenkin lupa pitää loppuun. Asetuksessa ei puututtu varsinaisesti puvun kuosiin, koska haluttiin tietoisesti välttää säätyeron korostamista pukeutumisessa. Ranskan vallankumouksen kaikuna mainittiin nimenomaan, että nämä määräykset koskivat kaikkia kansalaisia säätyyn ja asemaan katsomatta:

> Wi hafwe . . . helst welat undwika alt sådant stadgande, som skulle medföra en twungen skilnad emellan stånd och olika classer af medborgare (1794).

Kotimaista teollisuutta, käsityötä ja muuta elinkeinoelämää pyrittiin jälleen edistämään tuontikielloilla. Lukuun ottamatta ruotsalaisilla laivoilla Kantonista tuotuja silkkikankaita kiellettiin ulkomaisten silkki- ja puolisilkkikankaiden sekä harsojen tuonti, samoin myös hienojen liinakankaiden, pitsien, kirjottujen kaulahuivien, kalvosinten, plyymien, strutsinsulkien, silkkinauhojen ja -kukkien, kaluunoiden, kulta-, hopea- ja silkkikirjonnaisten sekä hapsujen tuonti. Luettelo käsitti ajalle tyypillisiä muotiasusteita, joita oli ilmeisesti hankittu jälleen suurin määrin ulkomailta.

Vuoden 1794 ylellisyysasetus, joka poisti virallisesti pukeutumisen säätyrajat, jäi Suomessa viimeiseksi Ruotsin vallan aikaiseksi pukuasetukseksi.

Uutta pukuasetusta ei suinkaan tervehditty riemulla, päinvastoin se aiheutti melkoista hämminkiä ja arvostelua, mikä ilmeni mm. pilkkarunoissa.[61]

Suomessakin esitettiin jo asetuksen valmisteluvaiheessa peitettyä arvostelua Åbo Tidningar-lehdessä (21. 5. 1793).[62] Todettiin, että Tukholman

koreudet saapuivat Turkuun samoihin aikoihin kun tieto uudesta ylellisyysasetuksesta. Kuvailtaessa naisten muotikeskustelua 50-vuotias Aurelia-täti huudahti:

> Jag har öfwerlefwat flere Öfwerflödsförordningar, och mins nog hur de blifwit iakttagne (Tu 1793).

Keskustelijattaret päättivätkin tilata mahdollisimman pian muotitavaraa Tukholmasta oopperan muotitietoisten mamsellien välityksellä, jotta he ennättäisivät käyttää niitä ennen uuden pelätyn asetuksen voimaantuloa.

Professorien Henrik Gabriel Porthanin ja Mathias Caloniuksen kirjeenvaihdosta ilmenee, että uusi ylellisyysasetus järkytti turkulaisten mieliä ja aiheutti professoreillekin pukuhuolia. Porthanin kirjeistä selviää, että tieto yllättävästä asetuksesta oli saatu Turkuun jonkun venäläisen kauppiaan välityksellä. Jotkut hyväksyivät asetuksen, koska heidän mielestään oli todella aihetta supistaa menoja. Toisten mielestä ei valistusta voi edistää pakkokeinoin. Eniten paheksuttiin kahvinkieltoa (k. 12). Naisia askarrutti kysymys, saivatko he käyttää kotikutoisesta nokkospalttinasta ommeltuja pukujaan. Herrat taas pohtivat, oliko luvallista käyttää silkkipöksyjä muiden kuin mustan ruotsalaisen puvun kanssa. Ihmeteltiin myös, olivatko silkkiset hattunauhat ja hatunvuorit kiellettyjä ja pitikö silkkinapit ja nyörit sekä vuorit ratkoa irti univormuista. Professorien kirjeenvaihto todistaa, ettei kansallinen ruotsalainen puku tullut halvaksi Pohjanlahden kummallakaan puolella. Kirjeessään 15. 5. 1799 Porthan ihmetteli, miten oli suhtauduttava uuteen ankaraan salakuljetusasetukseen. Lyypekkiläisten kauppiaiden edustajat liikkuivat kaupungissa valvomassa rihkamapuoteja, joiden varastoissa oli etupäässä kiellettyä tavaraa. Kaupungilla näki kielletyistä kankaista ommeltuja vaatteita, naiset kulkivat kaduilla punaisissa ym. värillisissä silkkipuvuissa ja linon-puvuissa. Porthanin mukaan pukuasetusta halveksittiin julkisesti.[63]

Pukuasetuksen määräyksiä jouduttiinkin peruuttamaan. 4. 12. 1796 sallittiin jälleen värillisten kankaiden käyttö. Porvoon naiset iloitsivat, kun raatihuoneella kuulutettiin 1803, että kuningas oli ilmoittanut oikeuskanslerinvirastolle osoitetulla kirjeellä naisten päähineiden koristelun plyymeillä, strutsinsulilla ja ns. panasheilla olevan jälleen luvallista.[64]

4. Kankaat ja rihkamatavara

Säätyläisnaisten muotipuvut ja osittain myös aatelisherrojen hienoimmat juhlapuvut valmistettiin 1700-luvun viimeiselle neljännekselle asti silkkikankaista vaikka ylellisyysasetuksissa määrättiin kerta toisensa jälkeen, että nimenomaan miesten puvut oli tehtävä villakankaista. Naisten muodikkaan pukeutumisen osalta 1700-lukua voi miltei kutsua silkin vuosisadaksi. Silkin muodikas kuosi osoitti puvun hienouden selvemmin kuin sen leikkaus, joka pysyi usein vuosikymmeniä muuttumattomana. Vasta vuosisadan viimeisellä neljänneksellä, jolloin yksinkertaisuus tuli muodin tunnukseksi, hyväksyttiin ensin puuvillakankaat ja lopulta villakankaatkin naisten muotipukuihin.

Ylellisyyslainsäädäntö rajoitti ulkomaisten muotisilkkien tuontia Ruotsi-Suomeen sekä niiden käyttöä läpi 1700-luvun. Vuosisadan alussa todettiin kuviollisten silkkien tuonnin merkitsevän huolestuttavaa menoerää valtiontaloudessa. Vuoden 1721 tullitilien kangasmääristä ilmeneekin, että muotipuvut teetettiin järjestään kalliista ulkomaisista kankaista. Aina vuosien 1731 ja 1739 ylellisyysasetusten määräyksiin asti tuontikiellot koskivat yksinomaan ulkomaisia kuviollisia silkkikankaita, sen sijaan yksivärisen damastin, silkkisarssin (serge), bordaloun, atlaksen, taftin, armosiinin, sileän gros de toursin ja raidallisen bastin sekä villa-, pellava- ja puuvillakankaiden tuonti oli luvallista. Samoin sallittiin aikaisemmin maahan tuotettujen kuviollisten silkkikankaiden ja niistä valmistettujen vaatteiden käyttö.[1]

Hattupuolueen valtaanpääsy säätyvaltiopäivillä 1738 johti kotimaisen tekstiiliteollisuuden entistä määrätietoisempaan edistämiseen tukipalkkioilla ja ulkomaisen kilpailun rajoittamiseen. Ulkomaisten kankaiden tuonti oli kiellettyä 18. 4. 1740 lähtien. Valvonnan tehostamiseksi leimautettiin maahan aikaisemmin tuotetut ulkomaiset kankaat ja niistä valmistetut vaatteet. Säätyläisetkin saivat käyttää vapaasti ainoastaan kotimaisia silkki- ja samettikankaita.[2]

Ulkomaisten silkkikankaiden tuontiin kohdistuvista määräyksistä riippumatta 1731 perustetun Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian omilla laivoilla maahan tuotettuja silkkejä ja karttuuneja sai ostaa vapaasti aina v. 1755 alkuun asti. Kun manufakturistit pelkäsivät, että kauppakomppanian välityksellä markkinoille tulleet kirjavat silkki- ja samettikankaat vaarantaisivat kotimaisten silkkikankaiden myyntiä, johti painostus heidän taholtaan näidenkin kankaiden tuontikieltoon 1754. Itä-Intian kauppakomppania sai tosin erikoisluvan myydä vanhaan tapaan jo kotimatkalla olleiden kolmen laivan silkkilastit. Tapulikaupunkien levantinkauppa vapautui jälleen 1759.[3] Itä-Intiasta tuotetuille tavaroille säädetyssä tullihinnastossa 1771 raakasilkki esiintyi puuvillakankaiden ja karttuunin ohella ja vuoden 1782 tullihinnastoon merkittiin sekä yksiväriset että kuviolliset silkkikankaat.[4] Suomessa mainittiin 1700-luvulla asiakirjoissa itä-intialaisia damasteja, tafteja ja puolisilkkejä.[5]

KOTIMAINEN TEKSTIILITEOLLISUUS

Ajanjakso säätyjen manufaktuurikonttorin perustamisesta 1739 aina myssyjen valtaanpääsyyn 1765 oli manufaktuuriteollisuuden kukoistuskautta. Säätyjen salaisen kauppa- ja manufaktuurivaliokunnan kertomuksessa tehtaiden toiminnasta 1751-54 todettiin, että hienoimmat ruotsalaiset verkalaadut olivat halutumpia kuin vastaavat ulkomaiset kankaat. Silkinkudonta oli edistynyt siinä määrin, että ulkomaalaisetkin ihailivat ruotsalaisten silkkikankaiden laatua ja loistoa. Kudottiin sekä yksi- että moniväriisiä silkkikankaita, kuviolliseksi pujotettuja silkkejä, damastia, droguetia, sarssia ja samettia. Ostajat valittivat tosin kotimaisten silkkien kalleutta, mikä johtui raaka-aineiden hinnoista ja korkeista työpalkoista. Lisäksi salakuljetus haittasi silkkikankaiden myyntiä. Pellavakutomot tyydyttivät kotimaan tarpeen ja laadultaan kankaiden kehuttiin olevan hollantilaisten veroisia. Vaikka kotimaisten painettujen karttuunien väitettiin olevan sekä väreiltään että kuoseiltaan ulkomaisten veroisia, eivät ne kuitenkaan kestäneet hintakilpailua.[6]

Manufaktuuriteollisuus taantui, kun myssyt lopettivat tehtaiden tukipalkkiot 1760-luvun lopulla.

Varsinkin ulkomaisen raaka-aineen turvin toiminut silkkiteollisuus joutui vaikeuksiin. Useimpien silkkitehtaiden oli pakko lopettaa toimintansa, mihin myös valtion samanaikainen kassakriisi vaikutti.[7]

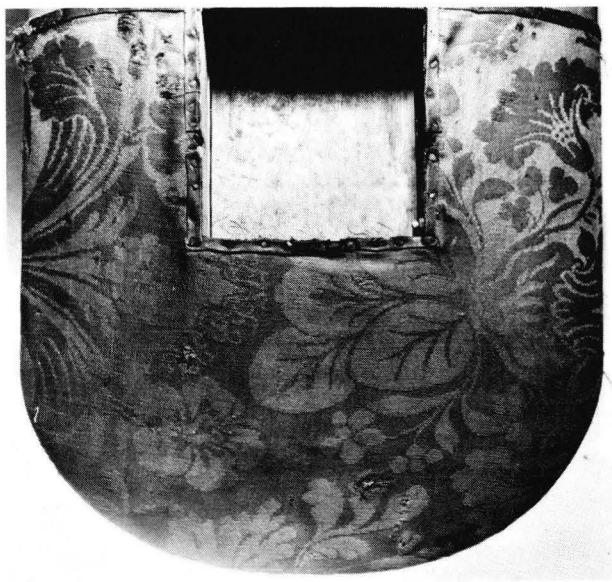
Vuosisadan loppupuolella valtiovallan huolenpito kohdistui ensi sijassa verkatehtaisiin, jotka selvisivät vaikeuksista paremmin kuin muu kutomateollisuus. Vuodesta 1798 lähtien villatehtaita sai perustaa maaseudullekin.[8] Englannissa 1700-luvun jälkipuolella kutomateollisuuden alalla tehtyjen keksintöjen, karstaus- ja kehruukoneiden, aiheuttama teollinen vallankumous ulotti vaikutuksensa Ruotsi-Suomeen kuitenkin vasta vuosisadan vaihteessa.

Villakangaskutomot. Veran ja muiden villakankaiden suhteen Ruotsi-Suomi oli miltei omavarainen vapaudenajalla. Hienoa verkaa kudottiin jo 1740-luvulla yli oman kulutuksen.[9] Useimmat Ruotsin verka- ja villakangaskutomoista toimivat Tukholman seuduilla. Villakankaiden laatuvalikoima oli suurimmillaan 1760-luvun alussa, minkä jälkeen nimenomaan kuosillisten villakankaiden kudonta väheni ja tuotanto keskitettiin tavallisimpiin laatuihin. Rokokoo-ajalla kudottiin Ruotsissa myös kuviollisia villakankaita, *estoffer*, joista tavallisimpia olivat: droguet, flanelli, kalminkki, kamlotti, raski, sajetti, sarssi, satiini, shalong ja velpi. Kustaa III:n puku-uudistuksen (1778) jälkeen miesten puvut teetettiin yksivärisistä verkalaaduista. Ajan uusklassinen makusuuntaus suosi samoin yksivärisiä kankaita. Manufaktuurien tuotannossa yksiväristen villakankaiden sekä vuorikankaana käytetyn shalongin ja sileän satiinin tuotanto pysyi miltei vakiona. Flanellin kudonta kasvoi vuosisadan loppua kohden.[10]

Ruotsissa kudottua verkaa ja muita villakankaita ostettiin runsaasti Suomeen, koska vapaudenajalla maahan perustettujen omien verkatehtaiden tuotanto pysyi pienenä ja tuotteet olivat laadultaan vaatimattomia. Suomessa kudottu verka ja boiji myytiin suurimmalta osalta armeijan tarpeisiin. Huomattavin Turun verkatehtaista oli raatimies ja värjäri E. Wechterin (1739-69) ja kauppias H. Rungeenin tehdas, joka joutui jo 1750-luvulla vaikeuksiin raaka-aineen ja kehruutyövoiman puutteen johdosta. 1760-luvun talouskriisi vaikutti tuhoisasti tehtaan toimintaan ja armeijan kangastilausten loppuessa Wechter joutui myymään tehtaan tukkukauppias Josef Bremerille 1770. Lupaavasta alusta huolimatta yritys ei nytkään kannattanut ja tehdas joutui vararikkotilaan 1799. Huutokaupassa tehdaskiinteistön osti 1802 Suomen tekstiiliteollisuuden uudistaja, maaherra E. G. v. Willebrand, joka oli 1797 perustanut verkatehtaan omistamansa Jokioisten kartanon yhteyteen Tammelassa ja hankkinut sinne uudenaikaiset karstaus- ja kehruukoneet.[11]

Wechterin ja Bremerin tehtaan lisäksi Turussa toimi 1700-luvun puolimaista lähtien muutamia pieniä verkatehtaita, joissa kudottiin kankaita pääasiassa tilaajien raaka-aineista. Manufaktuurikriisin jälkeen Turun hallioikeus totesi vuositarkastuksessa 1768, että useimmat kutomot seisoivat. Pari vuotta myöhemmin tehtailijat valittivat, että he olivat menekin puutteen vuoksi joutuneet supistamaan tuotantoaan. Kun A. A. Hülphers matkusti Turun kautta Pietariin 1760 valittivat manufakturistit, että kaupunkilaiset ostivat mielummin Tukholman tavaroita kuin kotimaisia tuotteita.[12] Muualla Suomessa, mm. Vaasassa, Porissa, Tammisaaressa, Porvoossa ja Loviisassa toimineiden pienten kutomoiden toiminta jäi yleensä lyhytaikaiseksi.[13]

Kauppakollegio suostui kuviollisia ns. *estoff*-villakankaita valmistavien kutomoiden perustamiseen Suomeen vasta v. 1762 jälkeen, jolloin villamanufaktuurien siirtoa Suomeen suositeltiin viralisesti.[14] Kun kisälli Henrik Eklund anoi 1764 oikeutta tällaisen kutomon perustamiseen Turussa, hallioikeus puolsi epäröiden anomusta, koska näiden kangaslaatujen valmistus oli osoittautunut kalliiksi Ruotsissa. Saatuaan kauppakollegion lupakirjan Eklund esitti hallioikeudelle sinisen ja mustan raskin sekä kamlotin näytekappaleet. Kamlottia ja sajettia kudottiin kaksissa kangaspuissa sekä satiinia, velpiä, raskia ja shalongia yksissä kangaspuissa kutakin. Tuotanto oli suurimmillaan toiminnan alkuvuosina; hallioikeudessa leimattiin kaikkiaan 5 345 kyynärää villakangasta 1766. Eklundilla oli jatkuvasti vaikeuksia, koska pellavamanufakturistit Gabriel ja Israel Roos, Johan Teleen ja Henrik Svahn kutoivat säätyläisten tilauksesta samanlaatuisia kankaita. Asiasta kehkeytyneen oikeusjutun kestäessä (1768, 1770) Teleen ilmoitti saaneensa oikeuden kutoa villakankaita, joissa oli neljännes pellavaa. Israel Roos oli myös hankkinut kangaspuut tällaisen kankaan kutomiseen. Pellavankutojat olivat valmistaneet tilauksesta seuraavia kangaslaatuja: *släta och rosiga sattiner, karpfiälls tyg, braek, schiagg*. Heitä sakotettiin ja heidän käskettiin toimia vastedes privileginsä mukaisesti. Tämän jälkeen manufakturisti Teleen anoi lupaa kutoa villakankaita, koska kysyntä oli lisääntynyt eikä Eklund pystynyt kutomaan niitä kylliksi. Teleenin kutoman pellavaloimisen villashaggin, mustan villavelpin ja punasinisen villakamlotin näytteet hyväksyttiin 1770. Kotitarkastuksessa löydettiin manufakturisti Israel Roosin luota shagin ja velpin palat, jotka hän selitti kutoneensa päällys- ja vuorikan-

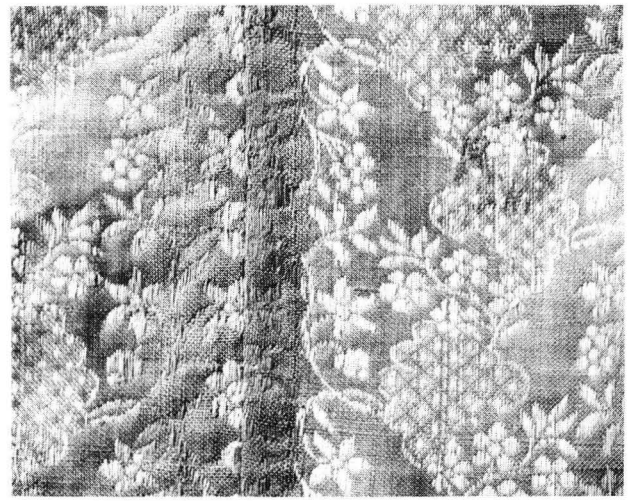

13. Turussa (?) 1700-luvun jälkipuolella kudottua punaista villadamastia nypläystyynyn päällisenä, 38,5 × 37,5. TKHM 2008.

14. Turussa (?) kudottua mustaa villadamastia, yksityiskohta röijypuvun hameesta, k. 277, damastin lev. 52. KM 51084:1.

kaaksi omaan pukuunsa. Roosin piti vastedes ilmoittaa hallioikeudelle aikoessaan kutoa villakangasta perheelleen. Eklundia taas syytettiin 1779 siitä, että hän oli alkanut kutoa villanauhoja, vaikka ne eivät sisältyneet hänen privilegiinsä. Kun Eklund anoi oikeutta kutoa nauhoja vetoamalla siihen, ettei villakankaita enää kysytty, ei lupaa

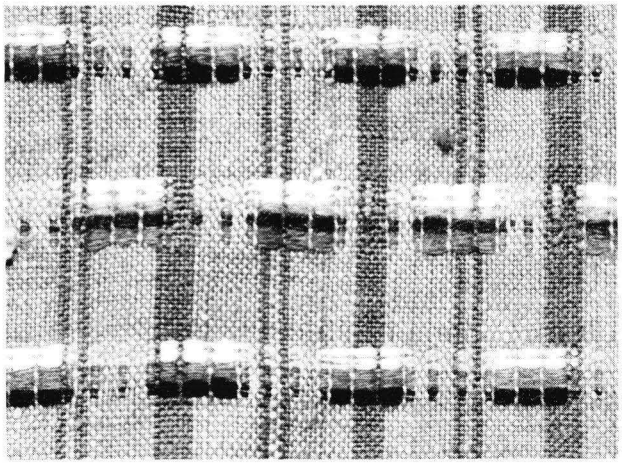

15. Vihreäpohjaista valko-puna-keltaraitaista vahattua villakangasta 1780-90-luvulta, kankaan lev. 47, yksityiskohta kimononutusta, vrt. k. 273. KM 38021:1.

myönnetty, koska nyörinpunojat vastustivat anomusta. Eklund joutui lopettamaan kutomonsa, koska hänellä ei ollut pääomaa kamlotin ja velpin kutomiseen tarvitun hyvän kampalankavillan hankkimiseen.[15]

Tallella on mustasta suurikukkaisesta karkeasta villadamastista ommeltuja naisten nuttu- ja röijypukuja, jotka ovat mahdollisesti turkulaisten manufakturistien kutomia (k. 13, 14, 277, 278).[16] Englannissa ommeltiin villadamastista erityisesti aamutakkeja ja niillä verhoiltiin myös huonekaluja. Kukkakuvioisista villakankaista ommeltuja naisten röijypukuja on käytetty mm. Sveitsissä.[17] Suomessakin ommeltiin kukkasilkkien kuoseihin kudotuista kirjavaraitaisista villakankaista yksinkertaisia nuttuja ja röijyjä (k. 15, 273).[18] Kankaat muistuttavat värikkääseen raitavaan kukkakuosiin kudottua ruotsalaista *taboret*-villakangasta.[19] Pienporvaristoon lukeutuneiden naisten suosimat kuosilliset villakankaat korvasivat tavallaan kiellettyjä kukkasilkkejä.

Pellavakutomot, puuvillasametti. Suomessa viljeliin vanhastaan niin runsaasti pellavaa, että maa oli omavarainen liinavaatteisiin ja arkisiin kesäpukimiin tarvitun pellavakankaan suhteen. Liinakankaita kudottiin sekä kotona (k. 16, 263) että kankurien työhuoneissa, erityisesti Turussa ja Porvoossa. Liinakangasta riitti jopa Ruotsin markkinoille vientiin. Jo 1730-luvulla arveltiin Suomesta viedyn vuosittain yli 10 000 kyynärää liinakankaita Tukholmaan. Yksistään Porvoosta vietiin yli 42 500 kyynärää pellavakangasta Tukholmaan 1759.[20] Kotimaisen raaka-aineen saannin perusteella Suomi näytti tarjoavan mahdollisuuksia myös pellavamanufaktuurien menestykselliseen toimintaan. Val-

16. Kotikutoista pellavakangasta, jossa on valko-puna-siniset raidat vaaleanpunaisella pohjalla, kankaan lev. 80. Vrt. nuttupuku k. 263. TKHM 8948.

tiovallan tukemana 1700-luvun alkupuolella perustettujen pellavakutomoiden tuotanto jäi kuitenkin odotettua pienemmäksi. Kehrääjien puutteen ja työvoiman kalleuden vuoksi pellavakutomot eivät pystyneet kilpailemaan pellavakankurien kanssa. Manufakturistit valittivat sitäkin, että porvaristo osti Venäjältä tuotettuja raidallisia pellavakankaita ja nenäliinoja (k. 61). Niitä tuotettiin myös Ruotsista, koska Turun pellavakutomoissa kudotut nenäliinat tulivat raaka-aineen kalleuden vuoksi huomattavasti kalliimmiksi kuin ruotsalaiset.[21] Kun pellavamanufakturistit kutoivat tilauksesta myös villakankaita, aiheutti se riitoja villamanufakturistien kanssa.[22]

Pellavakutomoiden asema parani, kun kuninkaan suosituksesta kehotettiin 1762 perustamaan pellava- ja villakehräämöitä Suomeen ja luvattiin palkkioita vähintään kuuden korttelin levyisten pellavakankaiden kutomisesta.[23]

Pellavadamastia kudottiin mm. naisten pukimiin. Kun manufakturisti O. A. Hedbergin leski anoi 1765 mestarinoikeutta pellavakutomoaan hoitaneelle kisälli Israel Roosille, jonka kanssa hän aikoi solmia avioliiton, esitti Roos mestarinäytteeksi kaksi n. 30 kyynärän pituista ja 1 1/2 kyynärän levyistä kilpikankaan palaa, jotka oli kudottu tilaajien langoista, toinen pukukankaaksi ja toinen servieteiksi eli kaulahuiveiksi.[24]

Johan Teleenin Turkuun perustaman puuvillasamettikutomon toiminta (1767-92) tyrehtyi menekin puutteeseen. Teleen oli esittänyt mestarinäytteeksi 10 kyynärää valkoista puuvillasamettia, jonka hän oli kutonut jalosukuiselle herra Aminoffille 1766. Koska vain harvat kudottivat puuvillasamettia, anoi Teleen jo parin vuoden päästä oikeutta kutoa lisäksi parkumia ja kukallisia puuvillakankaita, mihin suostuttiin. Teleen kilpaili myös villakankaiden kutojien kansssa. Molemmin puolin valitettiin toimeentulovaikeuksia, koska kuviolliset kankaat eivät enää menneet kaupaksi.[25]

Merkittävimpiä muualla Suomessa toimineista pellavakutomoista oli sotaneuvos H. H. Boijen maatilalleen Messukylän Otavalaan perustama kutomo, joka toimi tunnetun Otavalan pellavanviljely- ja kehruukoulun yhteydessä (1752-70). Otavalan innostamana H. H. Boijen serkku sotaneuvos O. E. Boije perusti 1762 Tyrvännön Lahdentaan kartanoon kehruukoulun, josta toimitettiin lankaa Boijen niin ikään perustamaan Hämeenlinnan pellavatehtaaseen. Siellä kudottiin parhaimmillaan 20:ssä kangaspuissa damastia, kilpikangasta sekä hienoa ja karkeaa palttinaa. Nämäkin yritykset sortuivat myssyhallituksen talouspolitiikkaan.[26]

Suurin osa liinavaatteista valmistettiin kotikutoisista pellavakankaista.

Silkkikutomot. Manufaktuurikonttorin perustamisen jälkeen (1739) Ruotsissa kiinnitettiin erityistä huomiota silkkiteollisuuden kehittämiseen. Luvattiin palkkioita niille, jotka hankkivat kangaspuut kaksi-, kolme- tai moniväristen silkkikankaiden kutomiseen. Malliensuunnittelijaksi määrätty linnoitusupseeri Jean Eric Rehn lähetettiin valtion kustannuksella tutustumaan mm. Lyonin silkinkudontaan. Rehnin piirtämien silkkimallien ohella hankittiin silkkikutomoiden malleiksi ranskalaisia kukkasilkkejä. Kankaiden menekin lisäämiseksi kauppakollegio kehotti ohjesäännössään 1753 silkkitehtailijoita hankkimaan uusia malleja, jotka leimattiin hallioikeudessa kuosien suojaamiseksi. Kauppakollegio määräsi myös eri silkkilaatujen leveydet, jotka vaihtelivat 3 1/2 korttelista yhteen kyynärään.[27] Kutomoiden oli toimitettava tuotteidensa mallitilkut kauppakollegioon. Tallella on raidallisia ja ruudullisia tafti- ja puolisilkkitilkkuja sisältävä kansio vuodelta 1751. Tunnetun taloustieteilijän professori Anders Berchin 1741-72 keräämässä tilkkukokoelmassa on sekä ruotsalaisten että samanaikaisten ulkomaisten kankaiden ja pitsien mallitilkkuja.[28]

17. »Till heder för den kvinna, som snällt och fint kan spinna.» Kehruumitali, jonka Aadolf Fredrik ja Loviisa Ulriika päättivät lyöttää kruunajaisissaan 1751. Kungl. Myntkabinettet, Stockholm, Foto Nils Lagergren ATA.

18. Tukkukauppias J. Bremerin rouva Margareta Pipping (1723-66) sinikukkaisessa valkoisessa roberondessa. Merkitty: »J. G. Geittell pinxit Åbo D. 24 Maij 1759». Yksit. omist.

Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä tuotetusta raakasilkistä vain pieni osa käytettiin kotimaiseen silkinkudontaan. Silkkiäispuita istuttamalla yritettiin saada kotimaista raaka-ainetta, minkä vuoksi hallitus jakoi jo 1730-luvulla palkintoja silkkiäispuiden istuttajille.[29] Suomessakin pohdittiin väitöskirjassa silkinviljelyn mahdollisuuksia kotimaassa (1760) ja mm. Louhisaaren puutarhaan istutettiin 200 silkkiäispuuta.[30]

Useimmat Ruotsin silkkikutomoista toimivat Tukholman ympäristössä. Lyonista kutsuttu silkinkutoja B. Peyron avasi 1741 Tukhomassa manufaktuurin, jossa mm. vaativimmat hovitilaukset kudottiin. J. Everlingin 1732 perustamasta kutomosta, joka siirtyi myöhemmin A. Dahlmansonille (1741-67), toimitettiin silkkikankaita mm. Turkuun, Helsinkiin, Porvooseen, Loviisaan ja Pohjanmaalle. Tukholman silkkikutomoista myös Fritzin 1734 perustama kutomo (myöhemmin Koschell & Comp. A. Westman) sekä J. A. Meurmanin kutomo (1766 Sten & Thuring) myivät tuotteitaan Suomeen. Merkittävimmät maaseudulla toimineista kutomoista olivat P. Husbergin kutomo Mariestadissa (1758-65), Thomas Pehrmanin kutomo Göteborgissa ja Pohlsin kutomo Norrköpingissä. Silkkitehtaiden vuosituotanto oli suurimmillaan 1750-luvulla; silkkiä kudottiin peräti 1250:ssä silkkikangaspuissa 1761. Kun myssyt lopettivat tukipalkkiojärjestelmän, silkinkudonta kärsi musertavan iskun. Silkkikankaita kudottiin 1770-luvulla enää ainoastaan 92:ssa kangaspuissa.[31]

Ruotsissa kudottiin pääasiassa yksivärisiä, sileitä silkkilaatuja, joista tärkeimmät olivat: bordalou, tafti, satiini, carle, sarssi, armosiini, moaree ja puolisilkki. Kuviollisista silkeistä kudottiin eniten droguetia, damastia, ras de sicileä, pou de soiea sekä pieniä eriä gros de tours'ia ja broseerattua silkkiä. Silkkiharso ja silkkinenäliinat sekä ns. myssykankaat (k. 76) olivat kysyttyjä tuotteita. Nukallisista kankaista kudottiin hieman samettia, trippiä, velpiä ja plyysiä.[32]

Turussa 1760 toimintansa alkanut Fuhrmanin silkkikutomo sortui yleiseen manufaktuurikriisiin. Kun Tukholmassa oppinsa saanut kisälli Salomon von Fuhrman anoi 1759 lupaa sileiden ja kukallisten silkkikankaiden kutomon perustamiseen, epäili Turun hallioikeus yrityksen kannattavuutta, koska silkkikankaiden menekki oli huonontunut hintojen nousun vuoksi. Fuhrmanin takaajaksi lupautunut tukkukauppias Jakob Bremer sai sopimuksen mukaan myytäväkseen kaikki tehtaassa kudotut kankaat, joiden laadun, värin ja kuosin hän myös määräsi. Bremerin rahoittamana hankittiin Tukholmasta alkuun kahdet kangaspuut; 1764 kutomossa oli jo kahdeksat kangaspuut ja huomattava raaka-ainevarasto. Samana vuonna tehtaan työmestari P. F. Stiernstolpe esitti mestarinäytteen »broseerattujen» ja sileiden silkkikankaiden kutomisessa. Pari vuotta myöhemmin, jolloin Fuhrman oli jo palannut takaisin Ruotsiin, työmestari valitti, että tehtaan toiminta kärsi uusien mallien puutetta. Entiset mallit olivat jo vanhanaikaisia, *uhr bruk komne*. Kun oppipoika Anders Rosenberg esitti hallioikeudelle kisällinäytteeksi 23 kyynärää keltaista broseerattua taftia, todettiin näyte teknisesti hyväksi, vaikka kuosi olikin vanhanaikainen, *ehuru sielfwa fasson eller modellet war gammalmodigt* (1766). Turun hallioikeus tajusi ilmeisesti kankaiden muodikkaan kuosin tärkeyden. Kutomon tuotanto oli suurimmillaan 1765, jolloin kudottiin 781 kyynärää silkkiä ja 481 silkkinenäliinaa. Kun kutomo joutui lopettamaan toimintansa tukipalkkioiden lakkauttamisen vuoksi 1768, jäi myymätön varasto tukkukauppias Bremerin haltuun. Varastossa oli muutama sata kyynärää atlasta, damastia, droguetia, ras de sicileä, broseerattua taftia, silkkisarssia ja silkkinenäliinoja.[33]

Tukkukauppias J. Bremerin rouvan Margareta Pippingin muotokuvassa 1759 ikuistettu kuosiltaan hieman vanhanaikainen suurikukkainen sinivalkoinen silkkikangas kuvaa ehkä Bremerin rahoittaman silkkikutomon mallistoa (k. 18).

Manufaktuurikriisin ohimentyä perustetut silkkinauhakutomot menestyivät hyvin, koska muoti

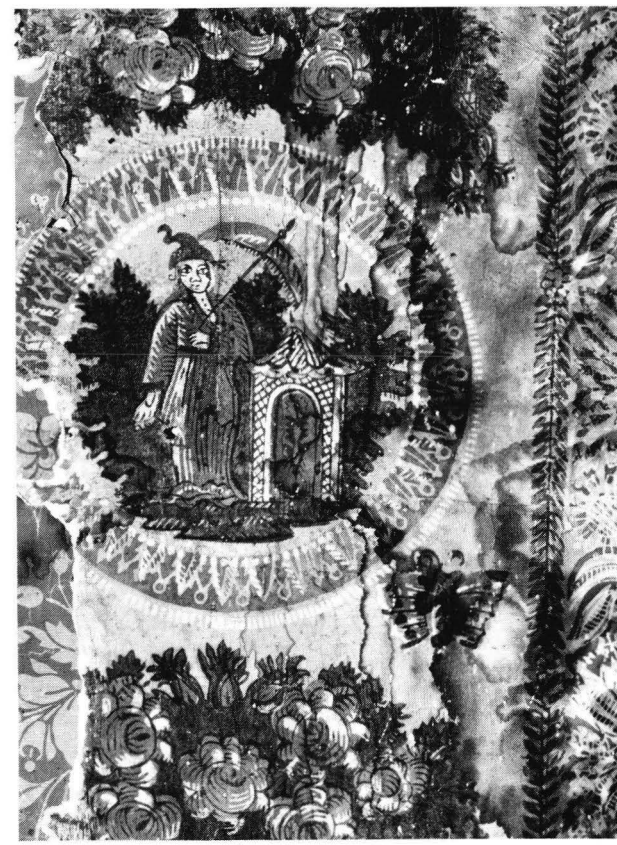
suosi vaatteiden runsasta silkkinauhakoristelua 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Turun silkkinauhakutomoiden tuotteita myytiin ympäri Suomea, jopa Tukholmaan ja Venäjälle asti. Johan Daniel Sten siirsi 1773 Tukholmasta Turkuun silkkinauhakutomonsa, jonka keskimääräinen vuosituotanto oli n. 20000 kyynärää. Kutomon mestarina toiminut Stenin vävy Johan Jungström perusti 1786 oman kutomon esitettyään mestarinäytteeksi yhden kuosillisen ja kaksi sileätä silkkinauhaa. Kutomon 5-7 kutomatuolin vuosituotanto oli keskimäärin n. 6000 kyynärää. Mestari P. J. Berggrenin perustama silkkinauhakutomo teki vararikon ja joutui raatimies Kristian Trappin haltuun 1787. Tämän vuoteen 1804 toimineen kutomon 9-11 kutomatuolissa valmistettiin vuosittain n. 16000 kyynärää erilaisia silkkinauhoja. Johan Rosenbladin 1796 perustamassa kutomossa oli tavallisesti käynnissä kahdeksat kutomatuolit, joiden keskimääräinen vuosituotanto oli n. 11000 kyynärää.[34] Voikin olettaa, että suurin osa 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä käytetyistä silkkinauhoista oli kotimaista valmistetta.

Turun hallioikeuden kirjelmä kauppakollegiolle 28. 2. 1794 kuvaa Suomen kutomateollisuuden yleistä tilaa vuosisadan lopulla. Turussa toimi silloin yksi verkatehdas ja kolme silkkinauhakutomoa. Kauppiaat tilasivat karkeaa verkaa, muita villakankaita, vuorikankaita sekä kaikenlaatuisia silkki- ja puuvillakankaita Tukholman, Norrköpingin ja Nyköpingin tehtaista. Hallioikeus pyysi samalla erikoistukea Suomessa toimiville tehtaille, koska maa oli kärsinyt sodasta ja lisäksi taudit ja katovuodet olivat heikentäneet taloudellista tilaa.[35]

Kangaspainot ja värjäämöt. Suurin osa vaatetukseen käytetyistä karttuuneista tuotiin Suomeen ulkomailta vuoden 1740 tuontikieltoon asti.[36] Tämän jälkeen karttuunia hankittiin etupäässä Ruotsista, jonne myös lähetettiin kankaita painettaviksi. Venäjältä saatiin karttuunien tapaan painettuja pellavakankaita rajakaupan välityksellä (k. 55, 61).[37]

Turkulaisten kauppiaiden perustama Suomen ensimmäinen pellavapaino sai privileginsä 1747. Sen päätuotteiksi mainittiin sinivalkoiseksi painettu pellavapalttina sekä vuodesta 1757 lähtien myös kassiaani (= villakangas). Tehdas toimi eri omistajien nimissä 1800-luvun alussa, samoin myös Leipzigissä syntyneen J. Chr. Gerhardin 1755 perustama pellavapaino. Pari muuta kangaspainoa jäi lyhytaikaisiksi.[38]

Oululaisen flanellipainajan Johan Nils Nybergin jäämistössä oli väriaineiden ohella mm. pari erää painettua flanellia 1765.[39] Johan Nyholmin Poriin perustaman flanelli- ja kassiaanipainon tuotantoa valitettiin pieneksi 1779, koska yksiväriset kankaat olivat muodissa.[40] Porvoossa tapetintekijänä, karttuuninpainajana sekä kuvanleikkaajana tunnetun Petter Solitanderin († 1775) taidosta saa käsityksen säilyneen paperitapetin palasen perusteella (k. 19).[41]

19. Sinisellä, vihreällä ja punaisella värillä painetun paperitapetin pala, jonka tapetin- ja karttuuninpainajana sekä puunleikkaajana Porvoossa toiminut Petter Solitander († 1775) on perimätiedon mukaan painanut. Kuvaympyrän halk. 28. PM 3504.

Suomen kangaspainoissa suoritettiin yleensä vain siniväripainantaa pellavakankaalle. Vaikka Turussa toimi useita värjäämöitä, lähetettiin jatkuvasti kangaseriä värjättäviksi ja painettaviksi Tukholmaan.[42] Oulussakin käytettiin Tukholmassa painetuista kankaista valmistettuja vaatteita.[43]

Turussa vuosisadan lopulla toiminut juutalaissyntyinen karttuunin- ja värinahan painaja ja korutavaran kauppias Selig Lewin, joka kristinuskoon käännyttyään omaksui nimen Peter Magnus Lewison, sai kauppakollegiolta luvan perustaa öljyväripainon Turkuun. Lewison painoi silkkiä, puuvillaa, pellavaa ja nahkaa vuoteen 1805 (? 1806) asti, jolloin hän siirtyi pois maasta.[44]

Akatemian kemian laboratorio ilmoitti Åbo Tidningar-lehdessä 1804 kotiväriäykseen sopivista Berlinin muotiväreistä: *Ljus Carmoisie, Bleumourant, Citrongult, Lilas eller Violett*, joilla voitiin värjätä karttuunia, nokkospalttinaa, harsoa, villakankaita, nauhoja ja sukkia. Kehuttiin jopa sitäkin, että värin voi helposti pestä pois kankaasta ja sen

jälkeen kankaan voi jälleen värjätä uuteen sävyyn. Näin oli mahdollista viikon aikana vaihtaa puvun väriä 5-6 kertaa ja esiintyä aina uudessa puvussa. Mukana seurasi resepti ja kehotus värjäyksen jälkeen tärkätä puku tavalliseen tapaan.[45]

Trikooteollisuus. Kotimainen valmisvaateteollisuus rajoittui 1700-luvulla trikootuotteihin: röijyihin, sukkiin ja myssyihin, joiden tuotantoa pyrittiin valtiovallan taholta edistämään tukipalkkioilla ja kotimaista valmistusta suojaavalla lainsäädännöllä.

Trikooteollisuuden tuotteista nimenomaan röijyt ja myssyt oli tarkoitettu etupäässä pieneläjien, sotilaiden vaimojen ja »palkkapiikojen» pukimiksi (asetukset 1727, 1732, 1733).[46] Manufaktuurivalmisteiset sukat kuuluivat myös muodikkaaseen puvustoon.

Turussa kauppias Gustaf Wittfooth oli jo 1719 saanut oikeuden villamanufaktuurin perustamiseen ja hänen leskensä Katarina Haveman piti edelleen käynnissä yritystä, jonka päätuotteita olivat villaröijyt. Kutomo, jonka tuotanto pysyi pienenä, lopetti toimintansa 1733.[47]

Röijy- ja sukkateollisuus pääsi Turussa varsinaisesti vauhtiin vasta pikkuvihan jälkeen manufaktuurirahaston tukemana. Manufakturisti Johan Friedrich Lütken röijy- ja sukkatehdas (privilegi 1740) ja kauppias Niklas Pippingin 1744 perustama röijy- ja sukkakutomo (privilegi 1746) kilpailivat joitakin vuosia keskenään, kunnes edellisen oli pakko lopettaa toimintansa 1749. Samana vuonna Pipping otti tehtaan osakkaaksi kauppias Niklas Cretaleenin. Neljän vuoden kuluttua tehdas jaettiin osakkaiden kesken. Kauppias Pippingin kuoleman jälkeen (1755) J. J. Pipping ja varatuomari K. J. Dobbin ostivat villaröijy- ja sukkatehtaan, joka jouduttiin lopettamaan, kun manufaktuurien tukipalkkiot lopetettiin 1768. Cretalenin tehdas kärsi menekin puutteesta ja yrityksen toiminta lopetettiin 1779 ja työkalut myytiin huutokaupalla 1788.[48] Tiheät omistajienvaihdokset todistavat ettei trikooteollisuus kannattanut. Manufaktuurien tuotanto kohosi parhaimmillaankin vain muutamaan sataan röijyyn ja sukkaparin vuodessa. Samoin muualla Suomessa toimineet röijy- ja sukkakutomot jäivät lyhytaikaisiksi.[49]

KANKAIDEN TUONTI

Turussa määrätyn kaupanjaon mukaan kangastavaraa myytiin sekä verka- että rihkamapuodeissa. Maistraatin 1729 laatimassa kauppasäännön ehdotuksessa määriteltiin, että verkakauppiaat saivat tuottaa ulkomailta ainoastaan sellaisia silkkinauhoja, silkki- ja villakankaita, hienoja palttinalaatuja, hattuja ja nappeja, joita kaupungin omat käsityöläiset eivät valmistaneet. Kauppasääntö toteutettiin vasta 1748, jolloin kaupanjako pantiin toimeen hallituksen määräyksestä kaikissa kaupungeissa. Porvariston vastahakoisuuden vuoksi kaupanjakoa ei kuitenkaan toteutettu tarkoin.[50] Suomen kaupunkien tuonti suoraan ulkomailta oli vähäistä. Suurin osa kankaista tuotiin 1700-luvun alkupuolella maahan sodassa menetetyn Viipurin sijaan tapulikaupungiksi 1723 määrätyn Haminan välityksellä. Kun Hamina sai Itä-Suomen kaupan helpottamiseksi 15 vuoden verovapauden ja 8 vuoden täysvapauden suuresta meritullista, se vaurastui etuoikeuksiensa turvin ja ohitti ulkomaan tuonnissa sekä Turun että Helsingin, joihin tuotiin ainoastaan pieniä eriä villakankaita, verkaa, hieman damastia, karttuunia, pellavakankaita ja hattuja.[51] Haminaan tuotiin vuoden 1724 tuoteplakaatin mukaisesti ulkomaisilla laivoilla kankaita suoraan Lyypekistä, Amsterdamista ja Venäjältä. Verkaa ja villakankaita hankittiin etupäässä Lyypekistä, josta saatiin myös karttuuneja. Amsterdamista tuotiin karttuunin ja kotipellavan lisäksi jonkin verran silkkikankaita kuten bastia, armosiinia, itä-intialaista damastia ja silkkiharsoa. Venäjään kuuluvasta Viipurista saatiin sarkaa ja hieman pellavaa.[52]

Vuoden 1739 ylellisyysasetuksen mukaan kauppiaat joutuivat leimauttamaan varastoissaan olevat ulkomaiset kankaat. Turun kauppiaiden varastoluettelojen mukaan damasti ja taftilaadut olivat suosituimpia silkkikankaita, kauppiailla oli myös jonkin verran armosiinia, bordalouta, pou de soiea, ras de sicileä ja silkkisarssia. Puolisilkeistä mainittiin puolisilkkikamlotti, popliini ja bomersiini. Silkkihuivien (412 kpl. 11 kyyn.), nenäliinojen (135 kpl.) ja harsoliinojen (52 kpl.) määrät ilmoitettiin kappaleittain. Villakankaita oli huomattavasti enemmän kuin silkkikankaita. Lajikkeista mainittiin englantilainen ja hollantilainen verka, skotlantilaiset villakankaat, verka, kiersing, nerder, friisi, dusinken, brysselinkamlotti, kamletiini, drouget, imperiaali, durent, durois, raski, shalong, kvinetti, perpetuel, villakreppi ja flanelli. Villakamlotin, dansiginveran, kalminkin ja sajetin raidallisuus viittasi vuosisadan alkupuolen raitamuotiin. Jotkut sajetit olivat ruudullisia, kalminkit ja satiinit kukallisia. Pellavakankaista nimettiin hollannin-, sleesian- ja warendorfin palttina, nokkospalttina, harsoliina, joiden ohella mainittiin puuvillapalttina. Myynnissä oli myös pieniä intialaisen puuvillan eriä: nopkinia (16 pakkaa 350 kyyn.), gingania (8 kyyn.), pelingiä (3 pakkaa 26 kyyn.), ja sensuraa (1 pakka). Painetuista venäläisistä pellavakankaista (42 pakkaa 384 kyyn.) 10 pakkaa oli sini-valkoista ja 2 raidallista. Turun puotien varastoihin merkityt 54 pakkaa 186 kyynärää karttuuneja, joista hienoimmat olivat kukallisia, kertovat karttuunimuodin leviämisestä Suomeen.[53]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluettelot 1740, 1742, 1745 osoittavat, että säätyläisnaiset teettivät mantuansa, säkkipukunsa, robensa, nuttunsa, silkkiturkkinsa ja juhlaesiliinansa silkkikankaista. Vuoden 1739 ylellisyysasetuksen teho ilmeni leimausluetteloista, sillä 1740 leimattiin vielä kalliista kuviollisista silkkikankaista ommeltuja vaatteita. Suosituimpia silkkejä olivat: gros de tours, ras de sicile, moaree ja triumfant, joiden lisäksi mainittiin bordalou, gorgaron, pou de soie, silkkisarssi ja floretti. Raidallisia tafteja ja puolisilkkejä lukuun ottamatta moniväriset silkkikankaat puuttuivat leimausluetteloista 1742 ja 1745, joiden mukaan hollantilainen ja persialainen damasti, joskus kaksivärinenkin, oli suosituin silkkilaatu; venäläiseksi kutsuttu (= kiinalainen) damasti mainittiin. Keveitä silkkikankaita, nimenomaan raidallista taftia, bastia ja puolisilkkiä käytettiin runsaasti. Armosiini ja atlas (= silkkisatiini) olivat niin ikään tavallisia.[54]

Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä tuotettuja itämaisia silkkikankaita lukuun ottamatta oli vuoden 1740 jälkeen pakko tyytyä kotimaisen manufaktuuriteollisuuden tuotteisiin kuviollisten silkkien osalta. Turkulaiset kauppiaat leimauttivat 1748 ja 1749 Turun hallioikeudessa jo aikaisemmin Göteborgissa leimattuja damasteja sekä ruotsalaisia karttuuneja ja painettuja pellavakankaita. Itä-intialaiset damastit myytiin 10 ja 13 kyynärän paloina. Peruluetteloissa esiintyi tämänkin jälkeen persialaisesta ja hollantilaisesta damastista tehtyjä muotipukuja.[55]

Manufaktuurikonttorille, vuodesta 1766 lähtien kauppakollegiolle, lähetetyt selostukset tehtaiden vuosituotannosta, joka käsitti aluksi etupäässä villakankaita, antavat käsityksen eri kangaslaatujen vuosittaisista valmistusmääristä.[56]

Koska Suomen kutomateollisuus ei tyydyttänyt maan omaa tarvetta, tuotettiin suurin osa kankaista Ruotsista. Eri kangaslaatujen menekki selviää manufaktuurituotteiden vuosittaisista hankintatilityksistä, jotka toimitettiin lääneittäin kauppakollegiolle. Tileihin merkittiin yleensä keltä manufakturistilta tai tukkukauppiaalta kukin kauppias oli tilannut tavaraa. Toisinaan jokainen tavaraerä merkittiin erikseen, joskus pelkästään vain vuosihankintoihin käytetyt rahamäärät. Tilaukset käsittivät tavallisesti monenväristä verkaa, kamlottia, vuorikankaita kuten raskia ja shalongia, hieman silkkikankaita, silkkinauhoja ja -huiveja. Kalliimpia silkkilaatuja hankittiin usein vain yhtä tai kahta naisen muotipukua varten tarvittava määrä. Kun Helsingin kauppiaat tilasivat 1766 silkkikankaansa tehtailija And: Dahlmanssonilta Tukholmasta, käsitti toimitus valkoista, vihreää, mustaa ja punaista droguetia yhteensä 242 1/3 kyynärää, mustaa ja punaista pou de soiea 82 1/2 kyynärää, mustaa ja ruosteenpunaista taftia 158 1/4 kyynärää, mustaa ja sinistä armosiinia 150 kyynärää, bordalouta 42 kyynärää, damastia 17 kyynärää, moareeta 19 1/2 kyynärää, mustaa shagia 22 kyynärää sekä lisäksi myssykankaita ja kaulahuiveja. Loviisaan kauppias Gustaf Felin hankki 1767 samoin Dahlmanssonilta mm. purppuranväristä ras de sicileä, ruusunväristä damastia ym. silkkiä yhteensä 65 kyynärää sekä 40 silkkihuivia. Tirehtööri H. Wickbergiltä hän oli tuottanut 283 kyynärää karttuunia; villakankaista mainittiin veran lisäksi painettu sarssi, skarlakan ja satiini. Kauppias G. Borgström oli hankkinut Dahlmanssonilta pou de soiea, armosiinia, taftia, droguetia, satiinia ja silkkivelpiä yhteensä 153 kyynärää. Elias Backman, jonka tuonti käsitti puolet Loviisan kangashankinnoista, oli tuottanut silkkejä sekä Dahlmanssonilta että J. A. Meurmanilta. Elisabet Backman taas oli ostanut kaikkiaan 132 kyynärää vastaavia silkkikankaita Kóschell & Conradilta (ent. Fritz) Tukholmasta.[57] Silkkien laatuvalikoima oli siis melko rajoitettu ja samanlainen kaupungista riippumatta.

Talouskriisi 1766-68 vaikeutti hankittujen manufaktuurituotteiden myyntiä. Loviisan maistraatti anoi 1768 kauppakollegiolta vapautusta siitä, että kauppiaiden oli hankittava rasituksekseen enemmän manufaktuurituotteita kuin mitä he pystyivät myymään. Porvoon kauppiaat ilmoittivat, että heillä oli vielä myymättä osa vuosien 1766/1767 hankinnoista, koska kankaita ei ostettu ylellisyysasetuksen (1766) ja rahan arvon alenemisen vuoksi. Sekä Porvoon että Loviisan kauppiaat valittivat myös, että asujamisto ostaessaan suolansa Venäjältä suoritti siellä samalla muutkin kauppaostoksensa. Samalla valitettiin sitäkin, että juutalaiset ja länsigöötalaiset reppurit »wästgötha knallar» myivät kangastavaraa näillä seuduin.[58] Länsigöötalaiset reppurit kiersivät ympäri maata kauppamatkoillaan.[59]

Pohjanmaan kaupunkeihin tuotettiin huomattavasti vähemmän kankaita kuin eteläarannikon kaupunkeihin. Vähäisen kysynnän vuoksi kauppiaat ostivat kangastavaransa tavallisesti Tukholman rihkamakauppiailta eikä suoraan tehtailijoilta. Vaasan kauppiaiden hankintaluetteloissa oli vain muutama kyynärä paria kolmea silkkilaatua. Eräs kauppias valitti 1768, että hänen kaksi vuotta aikaisemmin hankkimistaan kankaista suurin osa oli vielä myymättä ja että tavarat jäisivät hänen lastenlastensa rasitukseksi.[60] A. Dahlmansson toimitti silkkikankaita monelle kauppiaalle Pohjanmaallekin, jossa muotipuvut teetettiin siis samojen ruotsalaisten silkkikutomojen tuotteista kuin Etelä-Suomessa. Isonkyrön rovastintyttären »kruunajaiskankaista» ommellut puvut olivat varmaankin ruotsalaista silkkiä (l. Isokyrö 1788). Kaupunkien kirjelmissä valitettiin Pohjanmaallakin raha-

pulaa ja kankaiden markkinointivaikeuksia. Pietarsaaren kauppiaat ilmoittivat 1790, etteivät he voineet tuottaa suuria tavaraeriä, koska kaupungin harvat säätyläiset hankkivat vaatetustarvikkeensa muita teitä ja asujamiston pääosa tyytyi kotikutoisiin pukimiin.[61]

Antikisoiva makusuuntaus johti 1770-luvulla Pariisissa yleiseen muodinmuutokseen, jonka vaikutuksesta naisten puvuissa suosittiin keveitä yksivärisiä silkkilaatuja ja puuvillakankaita. Ruotsissa Kustaa III:n puku-uudistus 1778 vaikutti samaan suuntaan. Suomessakin maunmuutos on todettavissa kauppiaiden kangashankinnoissa 1780-luvulla. Maahan tuotettiin eniten yksiväristä taftia, carlea ja satiinia. Villakankaista suosittiin yksiväristä verkaa sekä vuoraukseen shalongia ja lippukangasta. Kirjavien kalminkkien ja satiinien tuonti väheni huomattavasti.[62] Vuosisadan lopulla sekä silkkien että villakankaiden lajivalikoima supistui edelleenkin, sen sijaan karttuuneja ja painettuja pellava- ja puuvillakankaita sekä nankinia tuotiin entistä enemmän. Silkki- ja puuvillahuivit ja -saalit sekä harsot ja myssykankaat olivat tavallisimpia tuontilajikkeita. Tuontiluvut todistavat, että puuvilla- ja karttuunimuoti valtasi markkinat Suomessakin 1790-luvulla.[63]

Muodin muuttuminen kankaiden osalta puuvillavaltaiseksi ilmeni siitäkin, että vuoden 1794 ylellisyysasetuksessa (§ 3) kiellettiin valmistamasta naisten vaatteita kamritsista ja ns. linonista sekä kirjotusta molli-nokkospalttinasta tai harsosta. Näitä uusia muotikankaita ei ollut lupa käyttää edes vaatteiden koristeluun.[64]

20. Kuorikaapu kullalla pujotettua lohenpunaista silkkiä, lev. 49, kuosin pit. 71. Lahjoittajan nimikirjaimet HW (= hovioikeuden komissaari H. Wittfooth, † 1732) kirjottu helmillä selkäkilpeen. Turun Tuomiokirkon museo.

Turkulaiset kauppiaat, mm. ylitirehtööri Bremer, ilmoittivat vuosisadan lopulla Åbo Tidningar-lehdessä puotiinsa tulleista kangaslähetyksistä. Tarjolla oli esimerkiksi mustaa taftia ja poudesoiea sekä keltaista ja valkoista nankinia (1784 16/12), toisella kertaa oli taas saatavissa hienoja sintsejä, keltaista nankinia ja hienoa »swanboy»ta (1793 5/8, 11/11). Winqwistin puodissa oli tarjolla mm. kaikenlaisia tafteja, silkkisarssia ja nokkospalttinaa (1793 16/12). Savon säätyläiset saivat 1790-luvulla ostaa Kuopiossa, Mikkelissä ja Savonlinnassa käydessään mm. silkkikankaita, nauhoja, silkkisukkia, auringonvarjoja ja puuteria. Hinnat todettiin joskus edullisemmiksi kuin Tukholmassa.[65]

SILKKIKANKAIDEN KUOSIT

Silkkikankaan laatu ja kuosi osoittivat 1700-luvulla usein selvemmin puvun muodikkuuden kuin sen leikkaus, joka muuttui harvoin. Eurooppalaisen silkkiteollisuuden johtavassa maassa, Ranskassa, oli jo 1600-luvun lopulta lähtien kiinnitetty huomiota silkkikankaiden malliston muodikkuuteen. Sen jälkeen kun silkkiteollisuus oli keskitetty Lyoniin, vaadittiin kutomoiden kilpailukyvyn vuoksi, että mallinsuunnittelijoina toimineiden taiteilijoiden oli esitettävä kahdesti vuodessa uudet silkkimallistot. Kun mm. Hollantiin, Englantiin, Saksaan ja Ruotsiin perustettiin 1700-luvulla omia silkkikutomoita, hankittiin niiden johtoon usein ranskalaisia mestareita. Ranskalaisten silkkien kuoseja jäljiteltiin kaikkialla. Mallivarkauden yleisyyden vuoksi silkkikankaiden alkuperämaan määrittely on usein vaikeaa. Pukumuodin kannalta se ei ole tarpeellistakaan, koska ranskalaisten silkkien mallisto oli kaikkien yhteisenä esikuvana ja sävytti siten muotia.[66]

Silkkikankaiden taidehistoriassa ryhmitellään 1700-luvun silkit kuosinsa perusteella myöhäisbarokin, rokokoon ja uusklassismin tyylijaksoihin, jotka vastasivat pukumuodin tyylikausia.

Vaikka ylellisyysasetukset rajoittivat ulkomaisten muotisilkkien tuontia Ruotsi-Suomeen, on niitä kulkeutunut Suomeenkin asti, ehkä osittain salakuljetusteitse, mihin toistuneet salakuljetusasetukset viittasivat. Niinpä Turun porvarit valittivat, että Uudenkaupungin ja Rauman porvarit kuljettivat salaa pitsejä ja kankaita ulkomailta (1732).[67] Ulkomaisia loistosilkkejä on säilynyt mm. kirkollisina tekstiileinä. Useat samankuosisesta silkistä ommellut vaatekappaleet ja muut tekstiilit todistavat, että näitä kankaita oli ollut yleisemminkin saatavissa (k. 20, 25, 32, 33, 63).

Myöhäisbarokin silkit 1700-1740. Vuoden 1720 asetuksessa kiellettyjä myöhäisbarokin kullalla ja

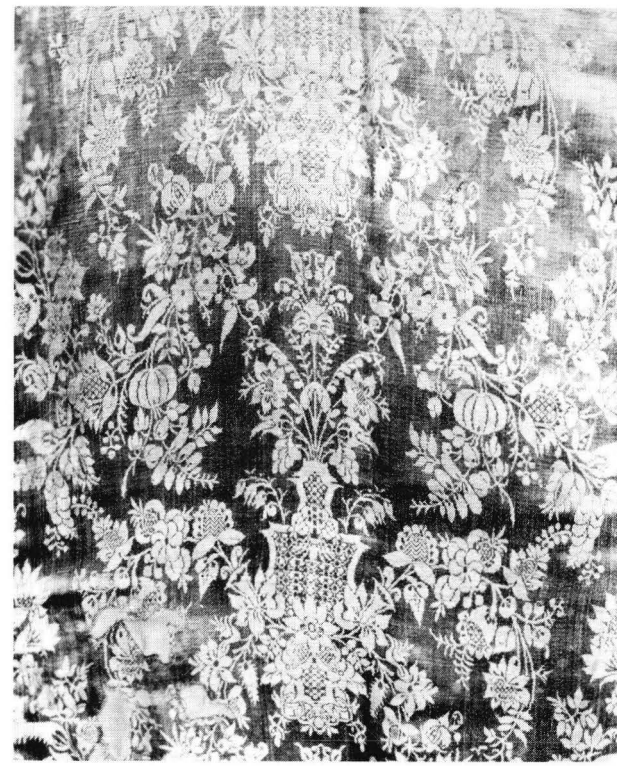
21. Ulvilan Lassilan rukoushuoneen kasukka valkopohjaista vihreäraitaista silkkiä, johon on pujotettu tyylitellyt kukkakuosit vaaleanpunaisella, punaisella ja kullalla.

22. Kasukka punaista pitsikuosista damastia, joka ostettiin Tukholmasta 1725 ja jonka räätälimestari Peter ompeli, WC (= Wartsala Capell), Kustavin kirkko.

23. Pitsikuosista damastia, silkin lev. 48, kuosin pit. 34,5, kasukka 1739, Sipoon kirkko.

24. Valko-lohenpunaista ras de sicile-silkkiä, lev. 48, kuosin pit. 34,5, kasukka Espoon kirkosta, NSS 1730. KM 35162:4.

hopealla pujotettuja loistosilkkejä, jotka oli sommiteltu ajan muotipukuja silmällä pitäen, on Suomessa tallella ainoastaan kirkollisiksi tekstiileiksi ommeltuina. Kankaat on hankittu todennäköisesti maahan pukukankaina, joiden käytön tähän tarkoitukseen ylellisyysasetus 1731/32 esti. Loistokankaita tuotettiin yleensä vain tilauksesta 1-2 pukua varten.[68] Turun aikoinaan rikkain kauppias hovioikeudenkomissaari Hans Wittfooth († 1732) on lahjoittanut Turun Tuomiokirkkoon kullalla pujotetusta tummanruskeanpunaisesta silkistä ommellun kuorikaavun (k. 20). Sekä Maarian että Korppoon kirkkoihin on lahjoitettu samasta loistosilkistä ommellut kasukat 1732. H. Wittfoothin perukirjaan merkitty 9 3/4 kyynärää kultakuvioista ruskeaa silkkiä à 4 taaleria kyynärältä kuului ehkä samaan kangaslähetykseen.[69] Kaikki mainitut kirkolliset tekstiilit oli ehkä tehty alunperin pariin naisenpukuun varatusta kangasmäärästä. Tällaiset suurimittaiset, symmetriset kuosit, joissa barokin eriskummaisista ns. *bizarre*-silkeistä periytyviin kiemuroihin on yhdistetty tyyliteltyjä kukkia, oli sommiteltu ottamalla huomioon *manteau-* ja *adrienne*-tyyppisten muotipukujen runsas poimuilu.[70] Vuosisadan alkupuolen muotipuvuissa suosittiin myös leveäraitaisia silkkejä, joissa mielikuvituksellisia lehtimuotoja ja kukkaterttuja yhdistettiin raidoitukseen (k. 21).[71]

Kun pönkkähameet laajenivat puolipallomaisiksi 1720-luvulla, jäivät raskaat metallilangalla pujotetut silkkikankaat pois muodista. Naisten puvut ommeltiin monivärisellä silkillä kuviollisiksi pujotetuista silkkikankaista ja damastista. Laajoihin säkkipukuihin tarkoitetut silkkikankaat kudottiin usein ns. pitsikuosiin, joiden sommittelu perustui eriskummaisista kuoseista ja alankomaalaisista hienoista nyplätyistä pitseistä omaksuttuihin aiheisiin.[72] Kankaan keskiviivaan nähden symmetrisissä kuoseissa pitsimäiset nauhat ja kukkaköynnökset kehystivät keskiakseliin sijoitettua kukka- ja lehtisommitelmaa (k. 22, 23). Moneen Suomen kirkkoon on ommeltu kasukkoja tällaisista naisten pukukankaiksi kudotuista silkeistä.[73] Säkkipukujen kankaina usein mainitut ras de sicile-silkit ovat muistuttaneet esimerkiksi Espoon kirkkoon 1730 lahjoitetun lohenpunaisen kasukan silkkiä, jonka valkoinen pitsikuosi muodostuu kukkakoria muistuttavan keskuskuvion ympärille seppelemäisesti ryhmitetyistä siroista kukkatertuista (k. 24).[74]

Aamutakkikankaina ja sisustustekstiileinä suosittuja kiinalaisaiheisia silkkejä saattaa tavata kirkollisissakin tekstiileissä. Pastorinrouva Regina Reuter lahjoitti 1732 poikansa Daniel Cythraeuksen muistoksi Maskun kirkkoon antependiumin, jossa

25. Moniväristä punapohjaista kiinalaisaiheista silkkiä 1730-luvulta, kuosin pit. n. 70, koristenauha Karinaisten kirkon kasukassa. KM 61124:1.

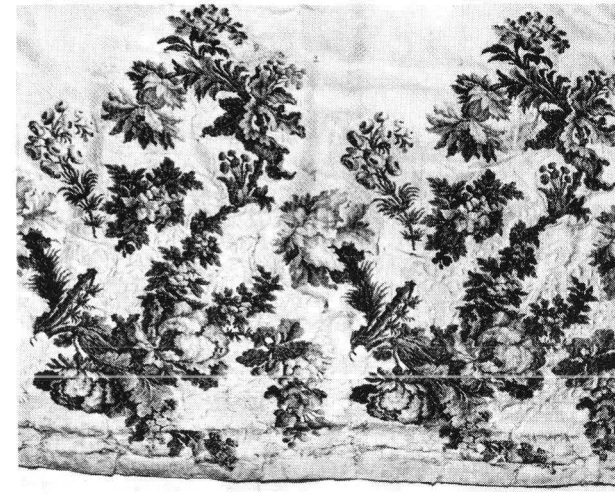
26. Moniväristä suurikukkaista vihreää (? ranskalaista) silkkiä 1730-luvulta, lev. 47, kuosin pit. 48. Perimätiedon mukaan peräisin Tesche-sukuisen morsiamen puvusta. Yksit. omist.

kiinalaisia huvimajoja ja mielikuvituksellisia kukkia on pujotettu monivärisin silkkilangoin punaiselle pohjalle. Karinaisten kirkon kasukka on koristettu samalla silkillä (k. 25).[75] Kangas on varhainen esimerkki siitä, miten rokokoon alkuvaiheessa kiinalaisten silkkien epäsymmetriset ja mielikuvitukselliset pagodi- ja kukkakuosit vaikuttivat eurooppalaisten silkkien mallistoon.[76]

Myöhäisbarokin kuosit hylättiin Lyonin silkeissä 1730-luvulla. Itämaisten kankaiden ja luonnonkukkien pohjalta kehiteltiin uusia luonnonmukaisia kukkakuoseja. Leikkokukkien kaltaiset kukkaoksat sijoitettiin aluksi vuorosuuntaisiin riveihin (k. 26). Vähitellen kukkaoksat liitettiin kiinalaiseen tapaan epäsymmetrisesti köynnöstäviksi sommitelmiksi. Kuosin plastista vaikutelmaa tehostettiin »points rentrées»-tekniikkaan perustuvalla varjostuksella, jonka kudonta edellytti suuria kuoseja. Kuosi täytti silkin pinnan tavallisesti kahtena rinnakkain polveilevana köynnöksenä.[77] Näistä silkeistä on näytteitä Suomessakin (k. 254). Vahvasti varjostetut suurikukkaiset oksakiemurat muodostavat ajalle tyypillisen värikkään hameenhelmakuosin luunvärisessä droguet-silkissä, joka on todennäköisesti kudottu 1730-40-luvulla Ranskassa (k. 27).[78]

Epämuodikkaiksi tulleista silkkikankaista, jotka olivat ehkä peräisin ratkotuista puvuista, on Suomessa joskus vielä vuosikymmeniä myöhemmin ommeltu kirkkotekstiilejä. Rusthollari Johan Nordmanin Paraisten kirkkoon 1785 lahjoittaman kasukan kellervänvihreä kukkasilkki muistuttaa 1730-luvulla muodissa olleita naisten pukukankaita (k. 28).[79] Pöytyän kirkon morsiuskatoksen keskiruutuna on 1740-luvulle ajoitettava monivärinen silkkikangas, jonka symmetrinen kukkakuosi koostuu kahdesta peilikuvamaisesti polveilevasta kukkaköynnöksestä ja niitä yhdistävästä kukka-asetelmasta (k. 29). Itse katos on kellerväksi haalistunutta damastia, jossa suurimittaiset kukkaköynnökset polveilevat. Kangasyhdistelmä osoittaa, että kuosiltaan symmetrisiä ja epäsymmetrisiä kukkasilkkejä käytettiin samanaikaisesti, jopa yhdessä. Värikirjavuutta ei liioin pelätty, koska katos on lisäksi vuorattu monikirjavalla kukkakarttuunilla (k. 60).[80] Sama värikäs kukkailo ja tapa yhdistää toisiinsa erikuosisia kankaita pätee myös naisten vaatteiden suhteen rokokoo-ajalla (k. 63, 258, 265).

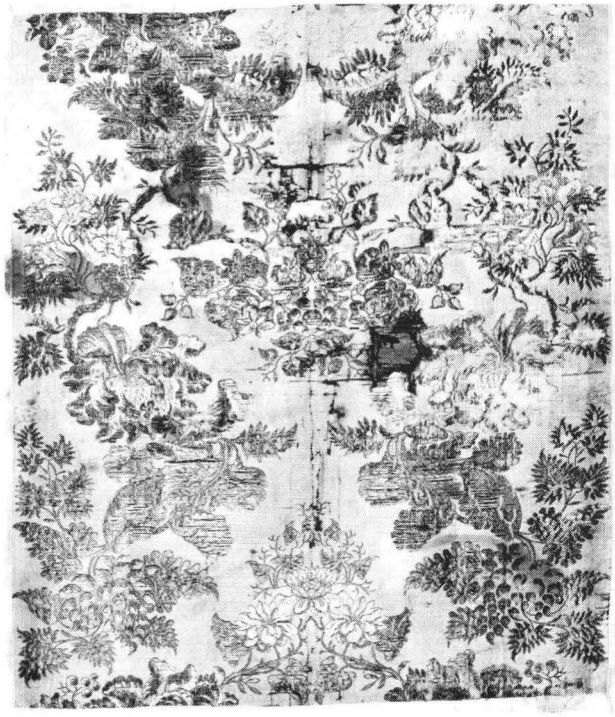
Pienissä ulkomaisissa silkkikutomoissa kudottuja kuosiltaan vaatimattomia silkkikankaita on usein vaikea ajoittaa ja paikallistaa.[81] Porin jalkaväenrykmentin kersantti Gabriel Gustaf Granfeltin (s. 1726) tilikirjan kannet vuodelta 1745 on päällystetty vaaleanvihreällä kukkaköynnöskuosisella damastilla, joka ehkä saattaa olla peräisin hänen äitinsä Magdalena Gertrud von Pfalerin (1688-1723 ∞

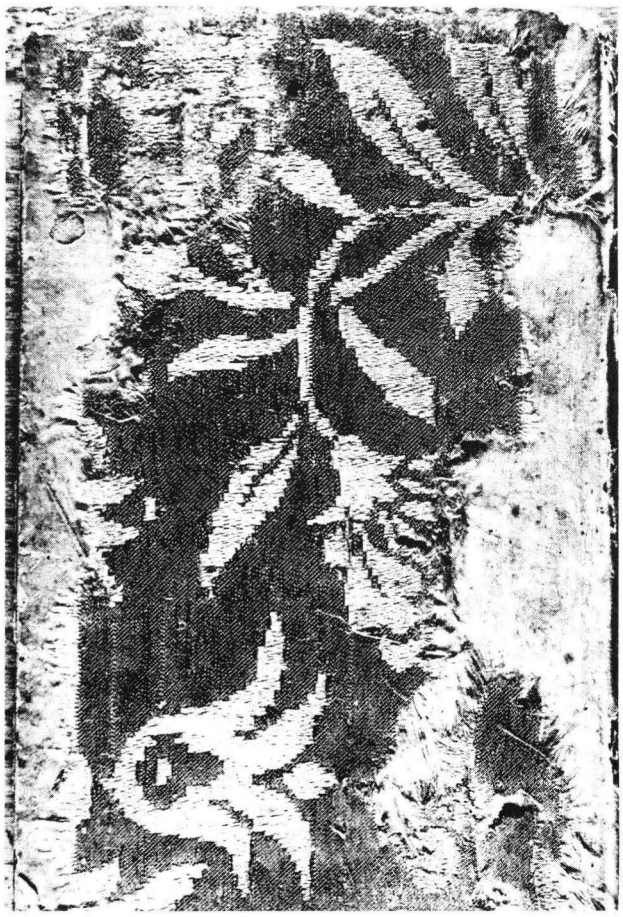
27. Ranskalaista (?) hamesilkkiä 1740-luvulta, luunväriseen droguet-pohjaan (5,5 × 6,8) pujotettu kukkaoksat tumman- ja violetinpunaisella, sinisellä ja tummanvihreällä silkillä, lev. 54, kuosin pit. 42. PHM, numeroton.

28. Paraisten kirkkoon 1785 lahjoitetun kasukan kirjavakukkainen silkki muistuttaa kuosiltaan Ranskassa 1730-40-luvulla muodissa olleita pukusilkkejä. Paraisten kirkko.

29. Pöytyän kirkon keltadamastisen morsiuskatoksen keskiruudun silkin kuosi koostuu kahdesta symmetrisesti polveilevasta monivärisestä kukkaköynnöksestä, 47 × 55. Vrt. k. 60. KM 62033:3.

30. Vaaleanvihreää kukkaköynnösdamastia (? entisestä puvusta) kersantti G. G. Granfeltin tilikirjan kansien päällisenä, 1745, 16 × 9,4. VA A. Spåren kokoelma 602-99. Foto VA.

Granfelt) entisestä puvusta (k. 30). Kuosikkaiden silkkien kalleuden vuoksi tilkutkin hyödynnettiin. Eräs alkuaan luultavasti säkkipuvuksi ommeltu ja sittemmin ratkottu puku on ommeltu 1730-40-luvulle ajoitettavasta kukkasilkistä, jossa keltaiseen ripsitaftipohjaan on pujotettu voimakkaasti varjostettuja puna- ja sinikukkaisia oksia tummanvihrein lehdin (k. 31).[82]

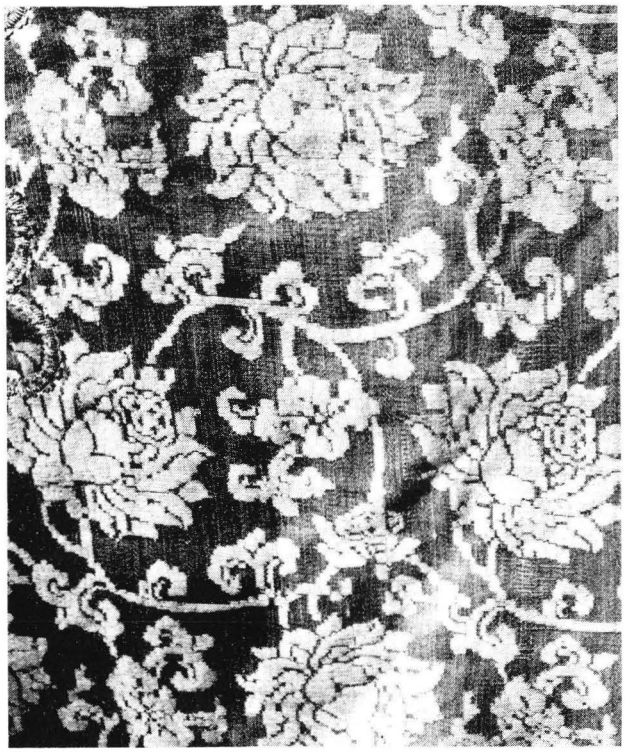
Kiinalaiset silkit 1734-1754. Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian omilla laivoilla tuotiin maahan vuodesta 1734 lähtien kiinalaisia silkkikankaita vuoteen 1754 asti, jolloin niiden tuonti kiellettiin.[83] Asiakirjoissa pukukankaina mainitut intialaiset ja persialaiset damastit sekä monet kiinalaisesta damastista ommellut kasukat Suomen kirkoissa todistavat, että näitä silkkejä oli melko runsaasti saatavissa 1730- ja 1740-luvulla. Turkuun niitä tuotettiin Göteborgista 1740-luvulla. Varhaisimmat tarkoin ajoitettavat Itä-Suomen kirkkojen kiinalaiset damastit kuuluvat ehkä Haminan kautta Itä-Suomeen saatuihin kangaslähetyksiin. Parikkalan kirkon kirjaliina vuodelta 1735, Johanneksen kirkon kasukka ja Kuopion museon kokoelmiin kuuluva kasukka on ommeltu samankuosisesta kukkaköynnösdamastista. Tohmajärven kirkkoon 1738 lahjoitetun kasukan kukkakuosi luikertelevine lehtikiemuroineen ja tyyliteltyine pioneineen ei liioin eroa paljoakaan edellisten kuosista (k. 32).[84]

Kiinalaisen ja eurooppalaisen silkinkudonnan välillä on todettu vastavuoroisuutta 1700-luvun alkupuolella. Kiinalaisten silkkikankaiden epäsymmetriset kukkakuosit vaikuttivat ratkaisevasti rokokoosilkkien mallistoon Ranskassa. Kiinassa taas kudottiin tilauksesta silkkikankaita länsimaista saatujen mallien mukaan Euroopan markkinoille.[85] Jurmon kappelikirkon keltaista plyysikasukkaa (1758) koristavan ristin kukkadamasti ja Liedon kirkkoon 1765 hankitun kasukan viininpunainen damasti ovat todennäköisesti Euroopan markkinoille kudottuja kiinalaisia silkkikankaita. Tiheine lehtikiemuroineen ja suurine kukkineen ne muistuttavat kuosiltaan erästä kiinalaista räikeänkeltaista damastia, joka on peräisin ratkotusta rokokoopuvusta (k. 33).[86] Pastori Simon Appelgrenin Paltaniemen kirkkoon 1754 lahjoittaman punaisen damastikasukan silkki on luultavasti kudottu idässä eurooppalaisten pitsikuosisten damastien mukaan (k. 34).[87]

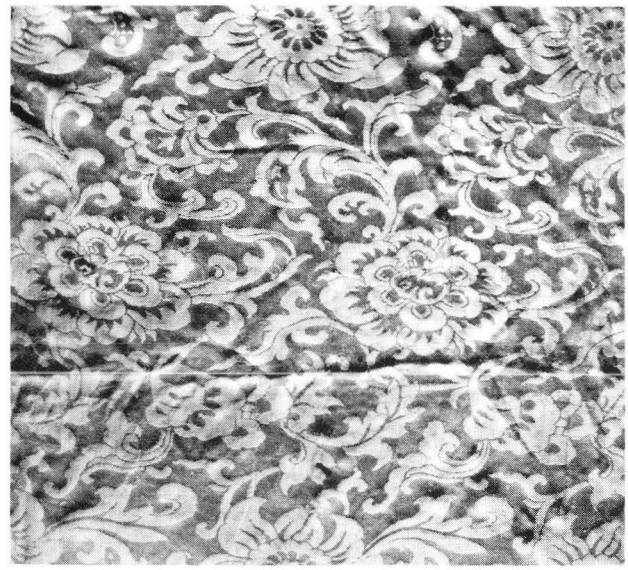
Kiinasta tuotiin Ruotsiin mm. käsinmaalattuja kankaita »*patolas*». Itä-Intian komppanian huutokaupassa Göteborgissa myytiin 1736 60 kpl. vakiokokoista maalattua taftia.[88] Kiinalaisia taftille maalattuja silkkejä käytettiin sekä pukuihin että sisustustarkoituksiin. Suomessakin mainittiin asiakirjoissa kiinalaisesta maalatusta silkistä ommeltuja säkki- ja robepukuja.[89] Tallella on maalatuista kuk-

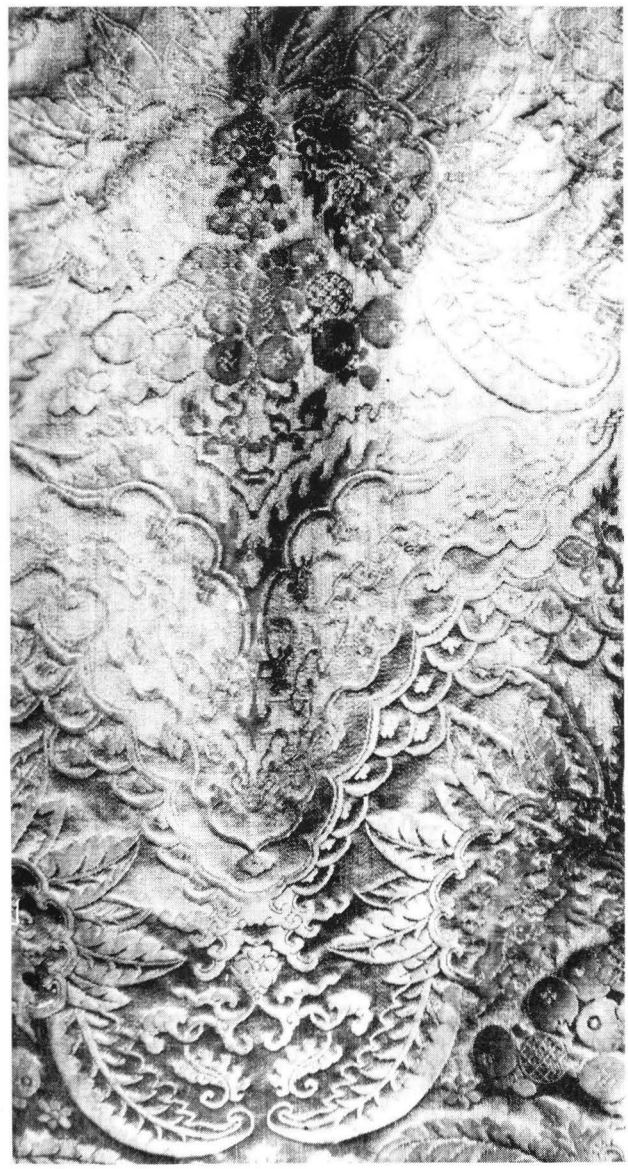
31. Ratkotun säkkipuvun tai roben silkin kuosina on keltaiselle ripsitaftipohjalle pujotetut 1730-40-luvulle tunnusomaiset suuret sini-puna-vihreät kukkaoksat, lev. 51, kuosin pit. 60. KM 8150:126, Armfelt-suvun pukukokoelma.

32. Kiinalaista lohenpunaista damastia Tohmajärven kirkon kasukasta, lahjoittajat JK AES ANNO 1738, lev. 70, kuosin pit. 43. KM 48061.

33. Kiinalaista keltaista damastia ratkotusta rokokoopuvusta, lev. 63,5, kuosi 36,5 × 21,3. Silkillä on myöhemmin verhoiltu huonekaluja. PMH, numeroton.

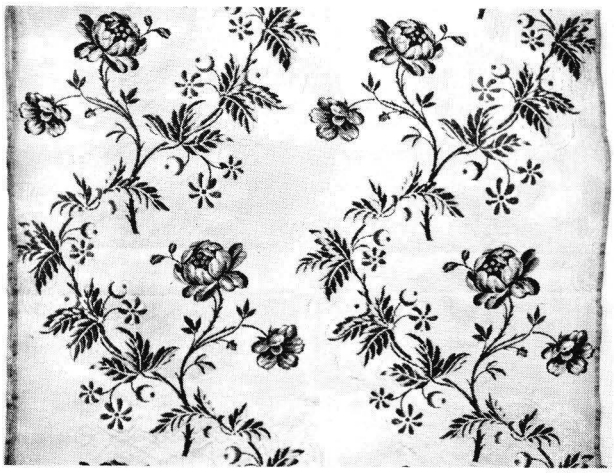
34. Punaista damastia pastori Simon Appelgrenin Paltaniemen kirkkoon 1754 lahjoittamasta kasukasta, lev. 62, kuosin pit. 52,5, vuori k. 59. KM 45074.

kakuosisista tafteista tehtyjä tuolinpäällisiä ja kirkollisia tekstiilejä, jotka on ommeltu ehkä entisistä puvuista (k. 35). Damastikuoseja muistuttavat vaaleanpunakukkaiset ja vihreälehtiset kiemurtelevat pioniköynnökset on maalattu tavallisesti keltaiselle tai valkoiselle silkille.[90]

Kiinalaisesta damastista valmistettuja pukuja ei esiinny asiakirjoissa enää vuoden 1754 jälkeen, jolloin kiinalaisten silkkien tuonti kiellettiin. Sen sijaan ns. venäläiset damastit, joita mainittiin pukuluetteloissa, olivat luultavasti Kiinasta Venäjälle saatuja silkkejä: Kiortel af gult och blått så kalladt ryskt dammast (Kemiö 1756).[90b]

35. Kiinalaista maalattua taftia n. 1750, vaaleanpunaiset ja vihreät köynnöstävät pioninoksat maalattu keltaiselle silkille, lev. 77, kork. 101,5. Yksityiskohta Paimion P. Jaakopin kappelin antependiumista. KM 2170:3.

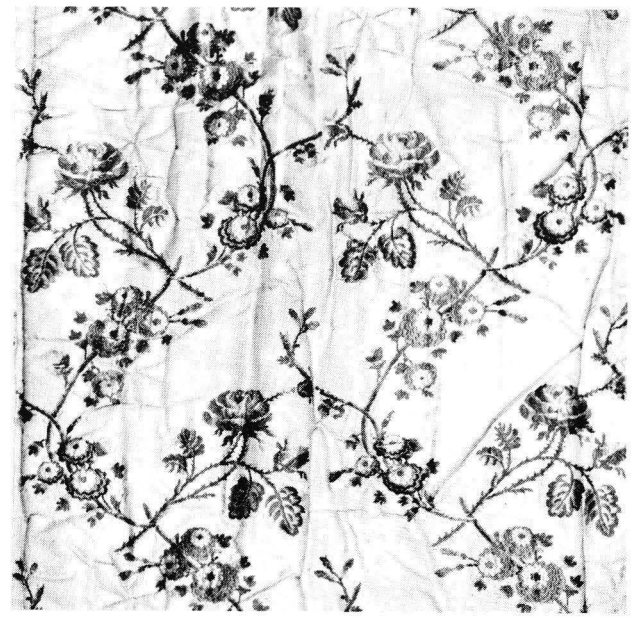

36. Kukkasilkkiä ratkotusta robesta n. 1750, valkoiseen ripsiin punaisella, vihreällä ja sinisellä silkillä pujotettujen ruusuköynnösten taustana on pitsimäinen valkoinen varjokuosi, lev. 48,5, kuosin pit. 36,5. TKHM numeroton.

Rokokoon silkit 1740-1770. Useimmat Suomessa tallella olevista rokokoon muotipuvuista on ommeltu kalliista monivärisistä kukkasilkeistä, joita arvostettiin, koska puvut on säästetty. Hemaisevat silkkikankaat antoivat yksilöllisen leiman leikkaukseltaan täysin kaavamaisille muotipuvuille. Kuviollisten silkkien kalleudesta johtuen ainoastaan varakkaimmat pystyivät niitä hankkimaan ja asiakirjat osoittavat, että suurin osa muotipuvuistakin valmistettiin halvemmista yksivärisistä silkkikankaista tai kukkakuoseihin kudotuista damasteista.

Ranskassa 1730-luvulla kiinalaisten epäsymmetristen kukkasilkkien pohjalta sommitellut kukkakuosit koostuivat tavallisesti riveittäin vastakkaisiin suuntiin kaartuvista kukkaoksista, usein ruusuista. Kun oksat pujotettiin yhteen, syntyi kaksi kankaan pituussuunnassa rinnakkain polveilevaa epäsymmetristä kukkaköynnöstä. Myös Englannissa jäljiteltiin Spitalfieldsin kutomoiden silkkikankaiden kuoseissa 1740-luvulta lähtien ranskalaisten silkkikankaiden poimuilevia kukkaköynnöksiä.[91]

Vuosisadan puolimaissa on Suomessakin ommeltu pukuja silkeistä, joiden ristikkäisistä ruusunoksista koostuvat köynnöskuosit muistuttavat englantilaisten 1740-luvun silkkikankaiden kukkasommitelmia. Köynnöstävän kukkakuosin taustana on usein pohjakuteen värinen kiemurteleva varjokuosi (k. 36-38). Kukat on toisinaan tyylitelty itämaiseen tapaan (k. 37).[92] Ristikkäisistä hennoista

37. Ratkotusta robesta tikatun silkkitäkin kukkasilkkiä, kaksi ruusunoksista koostuvaa rinnakkaista köynnöstä on pujotettu punaisella, sinisellä, keltaisella ja vihreällä silkillä ruusunpunaiselle pohjalle, valkoinen varjokuosi, lev. 50, kuosin pit. 39. KM 62037.

neilikan- ja liljanoksista koostuva kuosi koristaa punapohjaista silkkiä, joka on peräisin ratkotusta robesta (k. 39).[93]

Ranskalaisten silkkien kukkaköynnöskuosit muuttuivat vuosisadan puolimaissa leikkivän kepeiksi, oksat ja kukat pienenivät kukkakimpuiksi ja köynnöksiin yhdistettiin nauha-, rusetti- ja turkisaiheita. Pitsimäiset kiemurtelevat varjokuosit saivat entistä keskeisemmän sijan kuosin sommittelussa (k. 40, 95). Ranskalaiset silkit olivat usein pohjaltaan värillisiä, kun taas englantilaisissa silkeissä vallitsi valkoinen pohjaväri.[94]

Säilyneiden tekstiilien ja muotokuvien perusteella näyttää siltä, että rokokoon valkopohjaiset kukkasilkit olivat Suomessa yleisempiä (k. 331, 432, 435) kuin pohjaltaan värilliset kukkasilkit, joita esiintyi etupäässä hienoimmissa puvustoissa (k. 336, 451). Peruluettelossa mainittiin nimenomaan, että luutnantti M. F. Tavastin rouvan robe oli tehty sinipohjaisesta ranskalaisesta taftista (Iisalmi 1773).[95] Valko- ja vaaleapohjaisista silkeistä on ommeltu robeja (k. 156, 160) ja hienoja nuttuja (k. 61, 258, 259). Kuosillisista silkeistä ommellut puvut on vanhanaikaisiksi tultuaan usein ratkottu ja kaunis silkki on käytetty täkinpäälliseksi (k. 37, 436). Useimmat rokokoon kukkasilkeistä tikatut juhlatäkit onkin valmistettu alunperin muihin tarkoituksiin käytetyistä kankaista.[96] Kun useita samasta silkistä tehtyjä vaatteita on säilynyt, oli ilmeisesti kyseessä suurehko kangaslähetys (k. 63).[97]

Ruotsissa kudottuihin silkkeihin oli lyötävä hallioikeuden leima. Erään 50 cm levyisen valkopohjaisen kukkasilkin mallitilkun kääntöpuolelle lyöty Tukholman hallileima 1798 viitannee tähän mää-

38. Pukkilan kirkon valkopohjaisen moareesilkkisen kasukan kuosi koostuu köynnöstävistä värikkäistä ruusunoksista ja muistuttaa Anna Margareta Backmanin muotokuvassa kuvatun roben silkkiä (k. 432). Pukkilan kirkko.

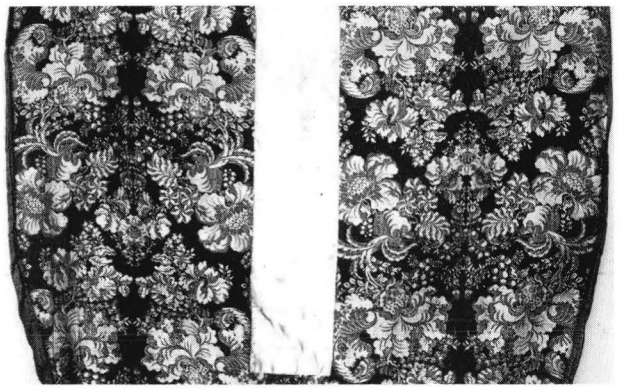
39. Kukkasilkkiä ratkotusta robesta, punaiseen ripsitaftiin pujotettu hennoista kukkaoksista sommiteltu värikäs köynnöskuosi muistuttaa englantilaisia 1740-luvun silkkejä, lev. 50,5, kuosin pit. 43. TKHM numeroton.

40. Ranskalaista (?) kukkasilkkiä robesta (k. 159). Sinisellä ripsitaftipohjalla polveileviin pitsinauhoihin on pujotettu monivärisiä kukkakimppuja ja »turkishäntiä», lev. 50, kuosin pit. 45,5. KM 8160.

41. Rokokoon nuttupuvun (k. 262) vaaleankellervään moareesilkkiin on pujotettu violetinpunaisella, punaisella ja keltaisella symmetrisesti polveilevat kukka- ja marjaköynnökset sekä valkoiset varjoköynnökset, lev. 51, kuosin pit. 46. TKHM 8237.

42. Tukholmasta 1760 ostetusta puna-valkoisesta ras de sicilesilkistä ommeltu kasukka Särkisalon kirkossa, huom. kankaan kuosin erisuuntaisuus.

räykseen (k. 9). Tilkun yläkulmien hulpiloihin on sitä paitsi kudottaessa pujotettu vihreällä silkillä merkintä C. S. 1706 ja sen peilikuva. Hallileiman vuosiluku on hämmästyttävän myöhäinen silkin rokokookuosiin nähden. Vuosisadan lopulla myytiin ehkä valtakunnan syrjäseuduille kutomoiden vanhentuneita varastoja myssykankaiksi, joita oli runsaasti kauppiaiden tuontitilityksissä. Tilkku sinänsä muistuttaa Mariestadissa toimineen P. Husbergin manufaktuurin ns. cammage-silkin näytetilkkua 1750-luvulta.[98]

Muodikkaiden rönsyilevien kukkasilkkien ohella käytettiin rokokoo-ajalla edelleen symmetrisiin kukkakuoseihin kudottuja silkkikankaita, joissa kankaan keskiviivaan sijoitettu kukkaryhmä yhdistää molemmin puolin peilikuvamaisesti polveilevia kukkaköynnöksiä (k. 29, 153, 259). Luonnonkukat ja marjat koristavat usein lehtiköynnöksiä ja lonkeroita (k. 41, 262).[99]

Kuten jo aikaisemmin säkkipukuja ommeltiin myös robe- ja roberondepukuja sekä silkkiturkkeja ja nuttuja usein ras de sicile-silkistä, jota kudottiin ruotsalaisissakin silkkikutomoissa.[100] Mallistossa oli sekä vanhahtavia suurikukkaisia symmetrisiä kuoseja että rokokoon siroja epäsymmetrisiä kuoseja. Erään nutun puna-valkoinen ras sicile-silkki ajoittuu rehevän symmetrisen kukkakuosinsa perusteella 1750-luvulle (k. 257). Voimakkaasti varjostetut kukkaköynnökset kehystävät peilikuvamaisesti kukista sommiteltua keskuskuviota samoin kuin ranskalaisissa 1730-luvun kukkasilkeissä. Vastaavanlaista puna-valkoista ras de sicile-silkkiä ostettiin vielä 1760 Tukholmasta Särkisalon kirkon kasukkakankaaksi (k. 42). Jos silkki on todellakin kudottu Ruotsissa vasta 1750-luvulla, todistaa se, että valitukset kuosien vanhanaikaisuudesta olivat aiheellisia.[101] Kirkkoherra Abr. Miödhin rouvan Kristina Charlotta Stigzeliuksen Nauvon kirkkoon lahjoittaman kirjatyynyn sini-harmaa ruusuköynnöskuosinen ras de sicile-silkki on todennäköisesti peräisin lahjoittajan entisestä puvusta, ehkä robesta, jonka falbolanauha muodostaa tyynyn reunuksen (k. 43, 73).[102]

43. Kirkkoherranrouva Kristina Charlotta Stigzeliuksen Nauvon kirkkoon lahjoittaman kirjatyynyn (k. 73) kääntöpuoli on koottu vaaleanharmaa-sinisen ras de sicile-puvun, luultavasti entisen roben, tilkuista. KM 59044:6.

44. Luultavasti säkki- tai robepuvusta peräisin oleva kuosiltaan 1740-luvulle tyypillinen symmetrinen vihreä-valkoinen kukkaköynnösdamasti, josta on myöhemmin tehty rokokootuolien irtopäälliset Augustinien omistamassa Kiskon Latokartanossa, lev. 53, kuosin pit. 34. KM 5826:5.

Koska kaksi- ja yksiväriset kuoseihin kudotut silkkikankaat, kuten race de sicille, droguet ja damasti,[103] olivat halvempia kuin moniväriset, kuviollisiksi pujotetut eli »broseeratut» silkkikankaat, ommeltiin niistä muotipukuja useammin kuin kalliista kukkasilkeistä. Vuoden 1739 asetuksen sallimista yksivärisistä kuosillisista silkeistä damasti oli asiakirjojen mukaan tavallisin puku-

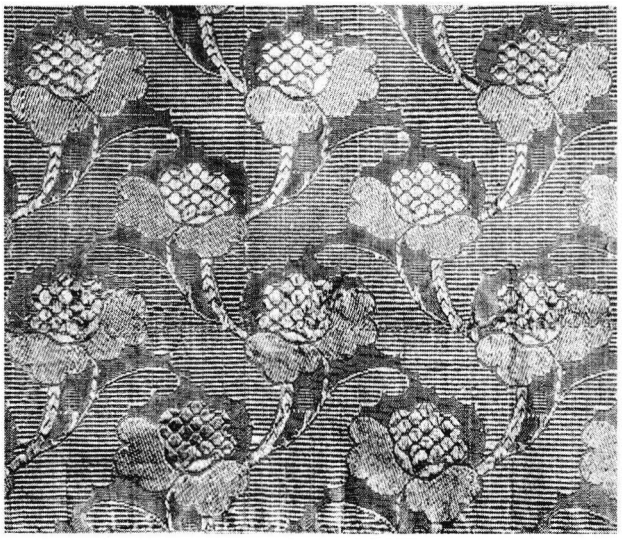
45. Suurikukkaisesta sinisestä damastista ommeltu kimononuttu 1760-luvulta, silkin epäsymmetrisestä kuosista huolimatta sovitettiin kuosit symmetrisesti selän keskisaumaan nähden, kaava k. 256. KM 27021:4.

silkki. Damasteja esiintyi sekä tullin tuontiluetteloissa, puotien inventaarioissa, kankaiden ja pukujen leimausluetteloissa sekä useimmissa robe-pukuja sisältäneissä puvustoissa. Damastin laatu luonnehdittiin mainitsemalla alkuperämaa: useimmiten Hollanti, Persia tai Intia, joskus myös Ranska ja Venäjä (= Kiina?). Sen sijaan damastien kotimaisuutta ei korostettu, koska sitä pidettiin selviönä.[104] Turkulaisten porvarisrouvien muotokuvissa roberonde-pukujen kankaina kuvatut suurikuosiset kukkadamastit olivat ehkä kotimaisia (k. 143).

Damastivaatteiden yleisyydestä huolimatta niitä on vähän tallella. Musta juhla- ja kirkkorobe ommeltiin useimmiten damastista, jossa vanhoilliset kukkakuosit säilyivät kauemmin kuin muodikkaissa monivärisissä kukkasilkeissä (k. 157). Kuosiltaan epäsymmetrisistä kukkakäynnösdamasteista ommeltiin mm. nuttuja siitä huolimatta, ettei kankaan suurimittainen kuosi päässyt oikeuksiinsa monisaumaisissa lyhyissä vaatekappaleissa (k. 45).[105] Asiakirjoissa mainittiin kaksivärisistäkin damasteista ommeltuja muotipukuja. Augustinien omistamasta Kiskon Latokartanosta on peräisin vihreä-valkoisesta damastista tehdyt rokokootuolien irtopäälliset, jotka ovat luultavasti ratkotun naisenpuvun jäänteitä (k. 44). Symmetrisen kukkakuosinsa perusteella silkki on ajoitettavissa 1740-luvulle.[106] Vuosisadan lopulla röijyksi silputtu suurikukkainen puna-valkoinen damasti, jossa tyylitellyt köynnökset polveilevat suomukuvioisella pohjalla, on ehkä peräisin entisestä robesta (k. 46). Silkin suurimittainen kuosi katkeilee pahoin monisaumaisessa kireässä vaatekappaleessa. Tällainen negatiivinen tapaus osoittaa, miten muotipuvun leikkaus oli sidottu kankaan kuosiin. Väärä leikkaus pilasi kalliin kuosillisen silkin tehon.

46. Entisestä robesta tai nutusta 1780-luvulla nykyiseen kuosiinsa muodistettu röijy on ommeltu 1750-luvulle tyypillisestä suurikukkaisesta valko-punaisesta damastista, lev. 48. TKHM 7813.

47. Luultavasti Ruotsissa kudottua ruohonvihreää droguet-silkkiä nuttupuvusta (k. 267), lev. 52, kuosi 7 × 6,5. KM 4924:10.

Suurin osa Ruotsi-Suomessa vaatteisiin käytetyistä droguet-silkeistä oli todennäköisesti kotimaisen manufaktuuriteollisuuden tuotteita. Ne eivät laadultaan eronneet paljoakaan esikuvana olleista ranskalaisista silkeistä (k. 27). Ryhdikkäille droguet-silkeille tunnusomaiset pienimittaiset kuosit muodostuivat loimilangoista kankaan oikealle puolelle. Kuosin peruskuviona oli joko vinosti yhteen suuntaan kaareilevat tai vinoruudukoksi sommitellut köynnökset, joiden keskuskuviona oli pieni kukka-, hedelmä- tai lehtiaihe (k. 47, 104, 267).[107] Droguet-silkkejä käytettiin eniten miesten puku- ja liivikankaiksi (k. 437). Niistä ommeltiin jonkin verran naistenkin muotipukuja, robeja (k. 162) ja roberondeja, useimmiten kuitenkin nuttu- ja röijypukuja (k. 201, 267) sekä ns. ratsastuspukuja (k. 181).[108]

48. Vaaleanharmaata puna-vihreäkuvioista kukkaköynnössilkkiä ratkotusta robesta, kääntöpuolella 3 cm levyiset raidat, lev. 49, kuosin pit. 25. KM 8150:132, Armfelt-suvun pukukokoelma.

Suurin osa muotipuvuista ommeltiin rokokoo-ajalla kotimaisista yksivärisistä ns. sileistä silkkikankaista, joissa tafti- ja satiinisidonta olivat tavallisimmat. Sileitä silkki- ja raakasilkkikankaita tuotettiin runsaasti myös Kiinasta, kuten asiakirjoissa mainitut itä-intialaiset silkit osoittavat.

Kustavilaisen ajan silkit 1770-1790. Ranskassa silkkikuosit muuttuivat 1750-luvulla uusklassisen makusuuntauksen ja itäintialaisten karttuunien vaikutuksesta. Maunmuutos ilmeni kankaiden kuoseissa aikaisemmin kuin muotipukujen leikkauksessa. Myöhäisrokokoon silkkikuosien kukkakimput pienenivät ja niitä yhdistäneet polveilevat köynnökset ohenivat hennoiksi rihmoiksi (k. 48). Kukat ryhmiteltiin toisinaan seppeleiksi tai raitoihin, jotka esiintyivät aluksi vain taustakuosina (k. 49, 162). Raidoitus tiheni 1770-luvulla. Raitojen väleihin sijoitetut yksittäiset kukkaoksat muodostivat myöhemmin jatkuvan siron köynnöskuosin (k. 102).[109] Kukkaraitaisista kankaista ommeltiin edelleen robeja ja robinetteja (k. 166) sekä nuttupukuja (k. 271).

Turussa oli ilmeisesti saatavissa erästä kuosiltaan 1770-luvulle tyypillistä kukkaraitaista silkkiä, josta ommeltiin muotivaatteita (k. 166) ja jota käytettiin myöhemmin myös tuolien verhoiluun.[110] Nuttu- ja röijyasuja ommeltiin usein pienikukkaisista raitasilkeistä. Tummanpunaiset kukkaköynnökset ja siniset kukkakimput elävöittävät valko-punaraitaista silkkiripsiä, josta ommeltu nuttu on vuorattu kukallisella karttuunilla (k. 265). Noin 1780-luvulle ajoitettavan nuttupuvun silkissä vuorottelevat vihervänharmaa ripsiraita ja ruusuköynnöksen koristama valkoinen raita (k. 271). Hopeanharmaa-vihreät nauhapoimutelmat ja vaaleanharmaat nelisilmuiset ruusukkeet vuorottelevat resedanvihreä- ja lohenpunaraitaisessa silkissä, josta 1770-luvulla ommeltu hupullinen liivi esiliinoineen edustaa sekä kuosiltaan että ompeluteknisesti harvinaisen korkeaa tasoa (k. 183).

Kukallisista raitasilkeistä ommeltiin 1780-luvulla toisinaan englantilaiskuosisiakin pukuja (k. 215). Kun rokokoon paksuista kukkasilkeistä ommeltuja robeja ja roberondeja muodistettiin englantilaiseen kuosiin, rikkoivat leikkaukseen kuuluvat monet saumat pahoin kankaan suurimittaisen kuosin. Englannissa on myös havaittu, että painavat broseeratut kukkasilkit murtuilivat saumojen kohdalta, kun niistä alunperin ommeltuja säkki- ja robepukuja oli muodistettu uuteen monisaumaiseen kuosiin.[111]

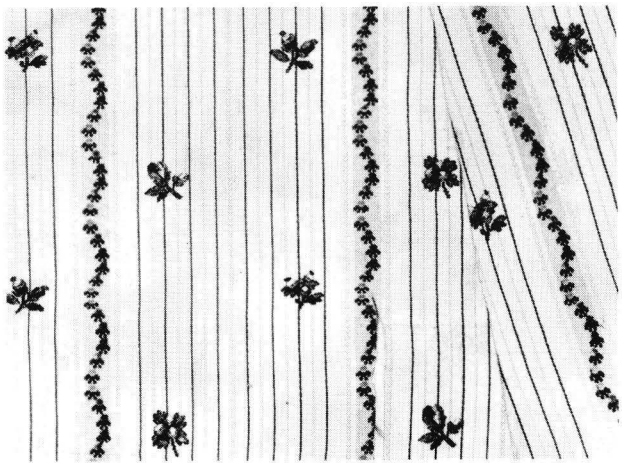
Värikkäät raita- ja kukkayhdistelmäkuosit muodostivat välivaiheen, josta kehiteltiin yhä askeettisimpia kuoseja uusklassisen makusuuntauksen voimistuessa. Raidat kapenivat viiruiksi ja kukat surkastuivat miltei väritäpliksi. Suosittiin valkois-

49. Taustakuosin ripsikuteinen raidoitus enteilee uutta suuntausta vaaleanpunervassa silkissä, jossa puna-sini-keltakukkaiset köynnökset ja kiemurteleva pitsimäinen varjokuosi jatkavat vielä rokokoosilkkien kuosiperinnettä, lev. 53, kuosin pit. 39,5, robe (k. 156). TKHM 11282.

ta, vaaleansinistä ja -harmaata pohjaväriä (k. 217).[112] Poloneesit ja englantilaiskuosiset puvut ommeltiin yleensä hienoraitaisista tai yksivärisistä silkkikankaista, joissa kankaan kuosi ei häirinnyt leikkauksen yksityiskohtien esiintuloa (k. 50, 193).

Euroopan markkinoille kudotuissa kiinalaisissa silkkikankaissa seurattiin länsimaisten silkkikuosien muodinmuutoksia. Kiinassa kudottiin vuosisadan viimeisellä neljänneksellä mm. raitasilkkejä, joihin pujotettiin metallilangalla siroja kukkia. Itä-Intian kauppakomppanian superkargörina Kantonissa toimineen Johan Bladhin morsiamen Eva Beata Stenbergin morsiuspuku (1787) on ommeltu 72 cm levyisestä valkoisesta silkistä, jonka vuorottaisiin atlasraitoihin on pujotettu hopealangalla pyörylöitä ja lehtikuvioita sekä ripsiraitoihin pieniä vihreälehtisiä kultakukkia (k. 214).[113] Silkin

50. Englantilaiskuosisesta puvusta peräisin olevaan valkoiseen punaviiruiseen silkkiin on pujotettu 1780-luvulle tyypilliset hennot köynnösraidat sekä minikukkia ja marjaterttuja, kuosin pit. 15. KM 37100:253.

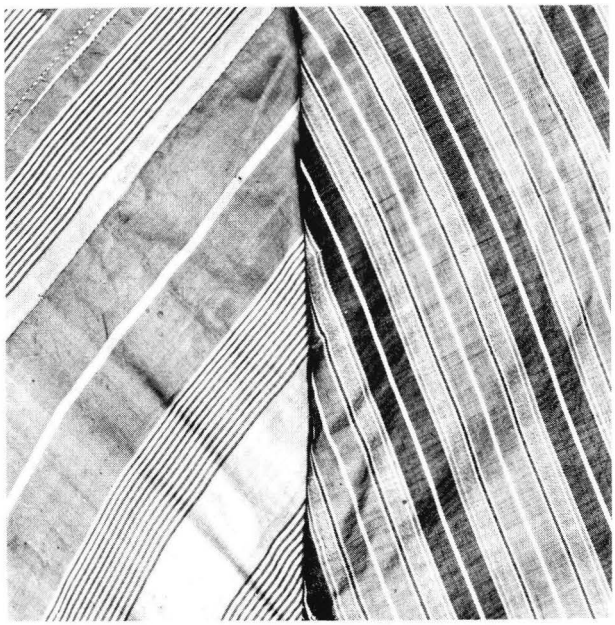
kuosi muistuttaa edellä mainittuja silkkejä (k. 50, 193), joiden alkuperämaasta ei ole tietoa.

Kustaa III:n puku-uudistuksen jälkeen 1778 naisten muotipuvut ommeltiin yleensä yksivärisistä kevyistä silkkikankaista, useimmiten taftista (k. 208, 226) tai kiiltävästä satiinista (k. 202). Yksivärisiä silkkikankaiden suosio näkyy muotokuvistakin, joissa ei enää kuvattu kirjavista kuviollisista silkeistä ommeltuja pukuja. Yksivärisiä kankaita kuvioitiin toisinaan sidonnalla esimerkiksi ns. »kananliha»-kuosiin (k. 211), kilpikudontana (k. 218) tai kapearaitaisena (k. 216).

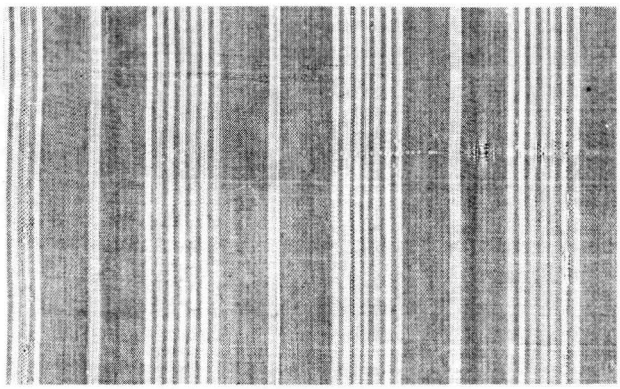
Raidalliset silkkikankaat. Kuoseihin kudottujen moniväristen ulkomaisten silkkien tuontikiellot koskivat raidallisia silkki- ja puolisilkkikankaita vasta 1740 jälkeen. Ruotsin kauppakollegion mallitilkkukokoelmassa 1751 säilytetyt raidallisten ja ruudullisten taftien näytteet todistavat, että näitä kankaita kudottiin jo silloin omassa maassa.[114] Ne muistuttavat ranskalaisia raidallisia silkkejä, joista osa oli raidoitettu itämaisten ns. »siamilaisten» silkkien tavoin, millä tarkoitettiin *chiné*-tyyppisiä ikat-silkkejä. Ranskalaisten tehtaiden mallitilkkujen raidoitukset vaihtelivat vuosisadan alkupuolella kapeista leveihin kuten näkyy myös muodikkaita *adrienne*- ja säkkipukuja kuvaavista maalauksista.[115]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimaus 1740-luvun alussa osoittaa, että Suomessa nimenomaan porvarisnaiset pienporvaristoa myöten suosivat raidallisesta taftista tai puolisilkistä ommeltuja pyhäpukuja. Peruluetteloiden mukaan näistä kangaslaaduista tehtiin etupäässä kesäpukuja sekä nimenomaan aamupäiväpuvustoon ja kotiasuun kuuluneita vaatteita kuten aamutakkeja, nuttuja (k. 266), röijyjä ja esiliinoja. Muotipukuja kuten robeja (1769) ja poloneeseja (l. Hki 1787) ommeltiin toisinaan flammu-taftista eli *chiné*-silkistä.[116] Valmiiksi pukukankaiksi paloiteltua Lyonin *chiné*-silkkiä myytiin vielä vuosisadan lopulla Saksassa.[117]

Hienoja muotivaatteita vuorattiin toisinaan raidallisilla silkkikankailla, joita Suomessa on säilynytkin etupäässä vuorikankaina ja kirkollisina tekstiileinä. Myöhäisbarokille tyypillisestä Lyonin (?) kukkasilkistä ommeltu Cronstedt-suvulle kuulunut naisen väljä kotitakki (k. 254) on vuorattu ohuella itäintialaisella punaisella silkillä, jota on myöhemmin paikattu helmasta kahdenlaatuisella raidallisella taftilla (k. 51). Raitojen leveys ja ryhmittely vastaavat vuosisadan toiselle neljännekselle tyypillisiä silkkien raitakuoseja kuten voi todeta eräiden tarkoin ajoitettavien kirkollisten tekstiilien perusteella (52).[118] Ruudullisista tafteista (k. 261) ommeltuja vaatteita on harvoin mainittu asiakirjoissa.

51. Leveäraitaista punavoittoista taftia ja kapearaitaista vihreä-puna-ruskeaa taftia aamutakin vuorina (k. 254). KM 5742.

52. Puna-keltaraitaista taftia Längelmäen kirkon kasukasta, lahjoittanut IMW 1747. KM 62033:1.

Tasa- ja kapearaitaiset pukusilkit olivat muodissa vuosisadan viimeisellä neljänneksellä. Raidoitus perustui usein pelkästään kankaiden sidontaan (k. 216, 219, 270). Yksiväristen raitasilkkien ohella suosittiin kaksivärisiä raitasilkkejä, joiden raidoituksessa esiintyi varsin voimakkaitakin värivastakohtia (k. 207, 416).[119]

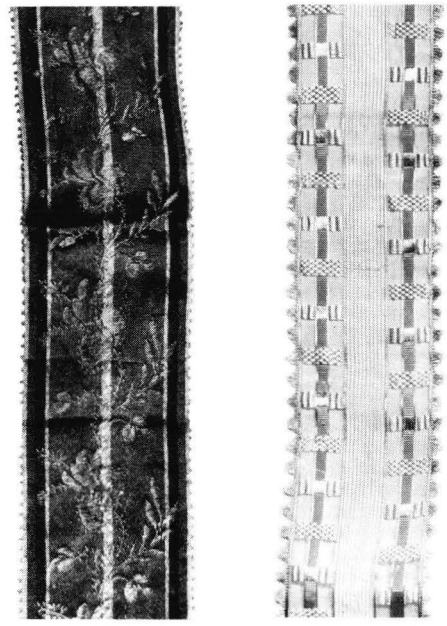
Asiakirjoista ilmenee, että vuosisadan lopulla ommeltiin muotipukuja ja esiliinoja usein silkkiraitaisista puuvillakankaista (l. Oulu 1785, Tu 1790, Orivesi 1796). Nämä *pequin*, *pekin*, *piquin*-nimiset kankaat esiteltiin englantilaisina muotiuutuuksina Saksassa 1790-luvun alussa.[120].

Silkkinauhat. Silkkinauhoja käytettiin läpi 1700-luvun yleisesti päähineiden koristeluun sekä kotipukimien kuten aamutakkien, nuttujen ja röijyjen kiinnikkeinä (k. 63, 258, 259, 269). Robe-muodin aikana silkkinauhoista sommiteltiin pukujen tikasrinnustoja sekä hiharuusuja (k. 94, 162-164, 331, 348, 386, 451). Kansallisen ruotsalaisen puvun kaulus solmittiin kiinni värikkäällä silkkinauhalla, joka koristi muuten yksiväristä asua. Silkkinauhakoristelua suosittiin myös kaikenlaisissa asusteissa, mm. kengissä. Silkkinauhat olivat usein kuoseihin kudottuja (k. 53).

Vaikka suurin osa asusteiden ja vaatteiden koristeluun käytetyistä silkkinauhoista oli kotimaista valmistetta, ei sitä voi varmuudella todeta yksittäisten nauhojen suhteen. Turun silkkikutomoiden tuotanto kasvoi vuosisadan lopulla niin suureksi, että silkkinauhoja riitti vientiinkin.[121]

PUUVILLAKANKAAT, SINTSIT, KARTTUUNIT, PAINETUT PELLAVAKANKAAT

Intia oli suurin puuvillatekstiilien tuottajamaa aina 1700-luvun jälkipuolelle asti, jolloin Englanti valtasi maailman puuvillamarkkinat käyttämällä vasta keksittyjen kehruu- ja kutomakoneiden avulla teknisesti hyväkseen Intian ja myöhemmin myös Amerikan tuottamaa raakapumpulia.[122] Englannin teollinen vallankumous muutti oleellisesti pukeutumistapoja ja vaikutti osaltaan 1700-luvun lopun uusklassisen muodin läpimurtoon. Niinpä Abo Tidningar-lehdessä 28. 10. 1801 julkaistussa kirjoituksessa selostettiin Englannin kukoistavaa puuvillateollisuutta ja todettiin, että kaikki yhteiskuntaluokat pukeutuivat siellä suurelta osalta puuvillakankaisiin vaatteisiin. Kangaslaaduista mainittiin nokkospalttina, karttuuni, sintsi, nankin, puolisametti sekä kankaiden lisäksi pumpulisukat.

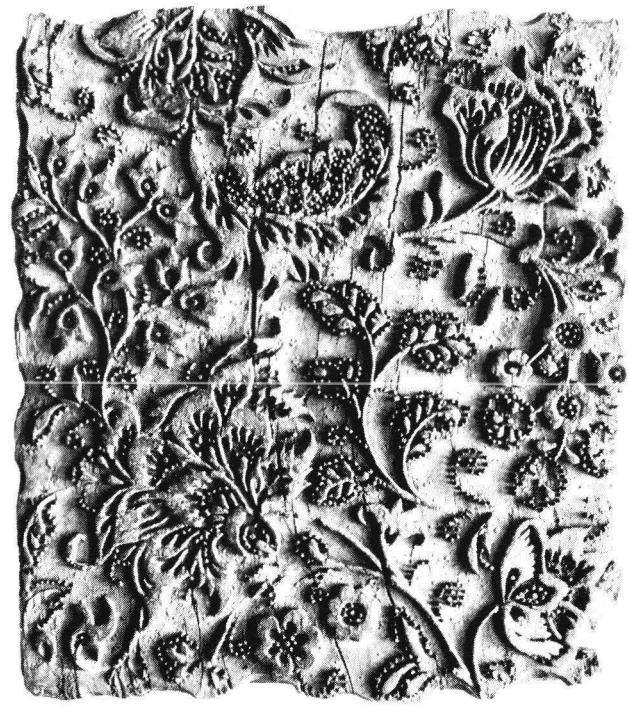
53. Silkkinauhoja 1700-luvun lopulta. Keltainen köynnöskuosi punaisella pohjalla, lev. 5,7, kuosin pit. 4,2. PM 4942. Vaaleanpunainen silkkiharsonauha, lev. 5,5, PM 5144.

Sintsit ja karttuunit. Hollannin ja Englannin Itä-Intian kauppakomppanioiden välityksellä oli Eurooppaan tuotettu idästä jo 1600-luvun alkupuolelta lähtien maalattuja ja painettuja puuvillakankaita ns. sintsejä, jotka tulivat pian sellaiseksi muotivillitykseksi, että niiden pelättiin suorastaan vaarantavan tekstiilien eurooppalaisten valmistajamaiden omien kankaiden menekkiä. Ulkomailla painettujen puuvillakankaiden tuonti ja käyttö oli kiellettyä Ranskassa 1686-1742. Englannissakin kiellettiin puuvillasintsien tuonti ja käyttö 1700. Salakuljetus oli kuitenkin niin yleistä, että 1719 uusittu kielto pidettiin voimassa vuoteen 1774 asti. Tänä aikana Englannissa intialaiselle puuvillakankaalle painettuja sintsejä oli lupa valmistaa ainoastaan vientiin. Maan omat asukkaat saivat vuodesta 1736 lähtien käyttää pelkästään sellaisia karttuuneja, jotka oli painettu ns. *fustian*- eli puolipellavakankaalle (= pellavaloimi ja puuvillakude). Kielloista huolimatta intialaisista sintseistä valmistetut muotipuvut olivat suosittuja Englannissa.[123]

Intialaisten sintsien suuri kysyntä johti näitä kankaita jäljittelevien karttuunimanufaktuurien perustamiseen useissa maissa, kuten esim. Englannissa, Ranskassa, Hollannissa, Saksassa, Sveitsissä ja Elsassissa (Mulhouse). Pellavakankaalle painetuissa karttuuneissa jäljiteltiin intialaisten puuvillasintsien mielikuvituksellisia kukkakuoseja, jotka vaikuttivat myös eurooppalaisten silkkikankaiden mallistoon. Toisaalta taas Euroopan markkinoille tarkoitetuissa intialaisissa sintseissä otettiin huomioon tilaajien toivomuksia eurooppalaisten silkkikuosien muodossa. Intiassa tilauksesta painettujen puuvillakankaiden välityksellä ranskalaisten rokokoosilkkien kuosit kulkeutuivat tavallaan uudestaan takaisin Euroopan karttuuneihin.[124] Tosin mm. tunnetut Mulhousen manufaktuurit hankkivat mallistoa suoraan Ranskastakin. Mulhousen karttuuneja vietiin vuosisadan jälkipuolella runsaasti mm. Leipzigin, Frankfurtin ja Augsburgin markkinoille sekä Ranskaan, Baltiaan ja Venäjälle.[125]

Karttuunit painettiin puupainimilla (k. 54). Englannissa alettiin 1760-luvulla käyttää painatukseen Dublinissa 1752 keksittyä kuparilevymenetelmää, jolla pystyttiin painamaan aluksi yksivärisiä entistä suurimittaisempia kuoseja. Sisustuskankaissa suosittiin erityisesti maisema-, teatteri- ja mytologisaiheisia kuoseja. Rullapainannan keksiminen 1783 vei taloudellisen pohjan Intian Eurooppaan suuntautuneelta painettujen puuvillakankaiden kaupalta.[126]

Mielikuvitukselliset intialaiset kukkakäynnökset, kasvitieteellisistä teoksista jäljennetyt luonnonkukat ja Meissenin »posliinikukat» muodostivat karttuunien tavallisimman malliston, johon muotisilkkien kuosinmuutokset osaltaan myös vaikuttivat. Vuosisadan alkupuolella hajakuvioina painetut kukat yhdistettiin rokokoon karttuuneissa siroiksi aaltoileviksi köynnöksiksi. Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä kukkakimput ja -köynnökset sovitettiin vuorostaan raitakuoseihin.[127] Kuosit painettiin yleensä mustin ääriviivoin valkoiseen kankaaseen ja itse kuviot värimataralla punaisin ja ruskehtavin vivahtein. Vihreä väri saatiin aikaan lisäämällä indigonsinistä ja keltaista (värireseda) joko pensselillä värittämällä tai tukeilla painamalla (k. 60-63). Toisinaan kuosi erottuu värjätystä pohjasta pohjakankaan värisenä (k. 56-59, 64).[128]

54. Kangaspainin, löytynyt Laitialan kartanon ullakolta Hollolassa, 30 × 25. KM 34071.

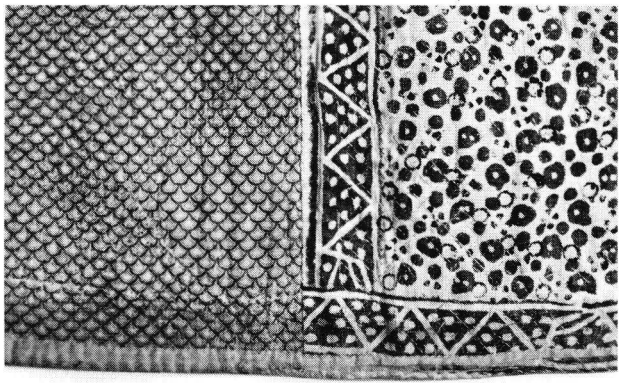
Ruotsissa 1800-luvun alussa julkaistuissa sanakirjoissa tehtiin vielä ero sitsin, sintsin ja karttuunin välillä. Westen (1807) mukaan *sits*, *sits-cattun* oli intialaista painettua puuvillakattuunia; karttuuni-nimikettä taas oli väärin käyttää puuvillakattuunista, *cattun* = *toile de coton*, *kartun* = *orätt för cattun*. Synnerbergin (1815) mukaan *sits*, *chints*, *callicoes* olivat joko tukeilla painettuja tai pensselillä maalattuja puuvillakankaita, joista *chits* oli intialaista ja *chints* Englannissa itäintialaiselle puuvillakankaalle painettua vahattua kangasta.[129] Tätä eroa tuskin huomioitiin täkäläisissä asiakirjamerkinnöissä.

Suomeen tuotiin ennen vuoden 1740 tuontikieltoa karttuuneja suoraan mm. Lyypekistä, Amsterdamista ja Venäjältä.[130] Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä Göteborgiin tuotettujen Madrasin sitsien kulkeutumisesta Suomeen ei ole tietoa. Vuosisadan lopulla tosin Madrasin huiveja ja saaleja esiintyi kauppiaiden tuontiluetteloissa ja puku-

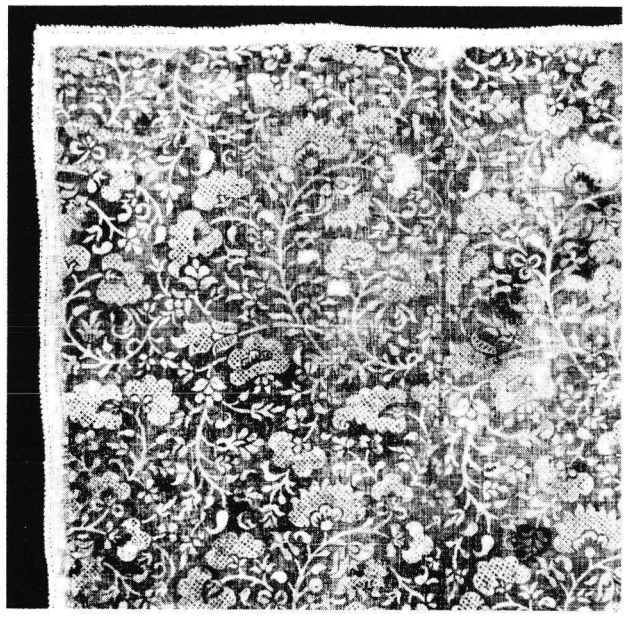
luetteloissa.[131] Ulkomaisten kankaiden leimauksessa 1740 turkulaiset kauppiaat leimauttivat sekä karttuuneja että sintsejä ja sitsejä, *porselains cattun*, *cammarduks schins*, *super fijnt sitser cattun*, ja painettuja venäläisiä pellavakankaita. Posliinikarttuunissa oli ilmeisesti Meissenin posliinien koristelua muistuttava kukkapainanta. Yhdellä värillä painettuja ja joskus kukallisia sini-valkoisia, puna-valkoisia ja violetti-valkoisia karttuuneja oli monen kauppiaan varastossa.[132]

Vuoden 1740 jälkeen aina 1770-luvulle asti Suomessa käytettiin etupäässä ruotsalaisia ja venäläisiä karttuuneja, joskin salakuljetettuja keski-eurooppalaisia karttuuneja kulkeutui yksityisteitse maahan. Peruluetteloissa esiintyi 1740-luvulta lähtien runsaasti karttuuninuttuja ja -röijyjä, jonkin verran myös aamutakkeja, hameita ja esiliinoja. Karttuunivaatteita oli kaikensäätyisten naisten puvustoissa.[133] *Sitzer cattun* eli aito puuvillasitsi mainittiin harvoin, yleensä vain muodikkaimmissa puvustoissa, joskus säkkipuvun (l. Kemiö 1746), hienon aamutakin (l. Porvoo Drägsby 1760), useimmiten nuttujen ja esiliinojen kankaana (l. Hki 1774, Loviisa 1777, 1782, Oulu 1785).[134] Puuvillakankaisella *pompardu*-robella tarkoitettiin ehkä kukkakuosista sintsi-robea (l. Somerniemi 1773). Sveitsissä kutsuttiin nimittäin tällaisia pukuja »pompatturs»-nimellä.[135] Pelkästään karttuuniksi nimitettyjen kankaiden kuosit olivat luultavasti joko pellavalle tai puuvillapellavalle painettuja.

Pellavakarttuuneja on säilynyt nuttujen, hameiden ja kirkollisten tekstiilien vuorikankaina. Pellavakankaan karkeudesta huolimatta painokuoseissa jäljiteltiin sekä sitsien eksoottisia kukkakuoseja että ranskalaisten silkkien kuoseja. Kankaiden alkuperää ei voi yleensä määritellä painetun kuosin perusteella, sillä yhteisiä esikuvia seurattiin kaikkialla. Koska samoja painimia käytettiin pitkiä aikoja, kuosit pysyivät kauan vanhoillisina.

55. Painettua (? venäläistä) pellavakangasta vanutikatun ja kirjotun punaisen damastihameen (k. 178) vuorina. A, krapilla painettu tiheä suomukuosi, kankaan lev. 87. B, sahanteräkuvioinen nauhakuosi reunustaa epämääräisiä punaisia kukkaläikkiä, mustia renkaita ja pisteitä, kankaan lev. 58. KM 28029.

56. Venäläinen (?) karttuuniliina, itämaiseen tapaan tyylitellyt kukkakiemurat erottuvat luonnonpellavanvärisinä mustaksi värjätyltä pohjalta, kuosi 24 × 18,5, löydetty Seiskarin kirkon lattian alta. KM 3709:2.

57. Kuosiltaan eksoottinen tummapohjainen tiheäkukkainen venäläinen (?) karttuuni Honkilahden kirkon punaisen damastikasukan vuorina.

Virallisen tuonnin ohella kulkeutui nimenomaan Pohjois-Suomeen venäläisiä karttuuneja rajakaupan ja ns. reppuryssien välityksellä. Oulu toimi suorastaan Venäjän tuotteiden tapulikaupunkina. Salakuljetusta idästä tapahtui myös runsaasti. Asiakirjoihin on merkitty mm. venäläisiä karttuu-

58. Kiinalaiseen tapaan tyylitellyt luonnonpellavanväriset suuret pionit erottuvat punaiseksi värjätyltä pohjalta pellavakarttuunissa, jolla Merimaskun kirkkoon 1751 hankittu punainen damastikasukka on vuorattu.

59. Punapohjaiseksi värjättyä pellavakarttuunia, jonka kukkakuosissa on jäljitelty intialaisia sintsejä, Paltaniemen kirkon punaisen damastikasukan, 1754, vuorina (k. 34). KM 45074.

60. Mustin ääriviivoin punaisella ja sinisellä värillä painetussa kukkakuosisessa pellavakarttuunissa väripainanta ylittää kuvioiden ääriviivat ja tekee kankaan tuhruiseksi, kuosi 44 × 26. Pöytyän kirkon morsiuskatoksen (k. 29) vuori. KM 62033:3.

ninuttuja (l. Oulu 1744).[136] Eräs Aminoff-suvulta peräisin oleva vanutikattu ja kirjottu punainen damastihame (k. 55, 178) on vuorattu kahdenlaisella melko karkealla pellavakankaalla, joista toiseen on painettu värimataralla tiheä suomukuosi ja toiseen kapeampaan kankaaseen punaisia ja mustia pyörylöitä ja renkaita. Pilkutettu punapohjainen sahanteränauha reunustaa jälkimmäistä. Samantapaisia kankaita painettiin Venäjällä jo 1600-luvulta lähtien.[137] Venäläisissä karttuuneissa suosittiin myös tummaksi värjätyltä pohjalta luonnonvärisinä erottuvia tiheitä kukkaköynnösaiheita, joihin liittyi itämaisittain tyyliteltyjä pistekuvioisia kukkia (k. 56, 57).[138]

Itämaisten kukkakuosien vaikutusta on nähtävissä moninaisina muunnelmina 1700-luvun ensi puoliskolle ajoitettavien karttuunien kuoseissa. Merimaskun kirkon punainen silkkidamastikasukka vuodelta 1751 on vuorattu pohjastaan punaiseksi värjätyllä pellavakarttuunilla, jonka suuret pionit on tyylitelty kiinalaiseen tapaan (k. 58). Kuosin sommittelu ja kukkien varjostus muistuttavat ranskalaisia kukkasilkkejä. Samantapaisia, joskin kömpelömpiä, kiinalaissävyisiä kukkia esiintyy venäläisissäkin karttuuneissa.[139] Karttuuneissa voi tavata myös intialaisten kukkakuosien jäljitelmiä (k. 59).[140] Ranskalaisten silkkikuosien tavoin sijoitettiin intialaisia kukkia toisinaan köynnöstäviin oksiin (k. 60). Tyylitellyt, milloin tiuhaan, milloin harvaan kiemurtelevat kukkaoksat olivat tavallisia rokokoon karttuuneissa.[141]

Silkkinuttujen vuorikankaana on myös säilynyt Meissenin posliinikukista aiheensa saanutta ns.

posliinikarttuunia. Porvoon Frosteruksilta peräisin oleva vanutikattu keltainen damastinuttu on vuorattu valkaisemattomalla pellavakankaalla, johon on painettu mustin ääriviivoin punaisia ja violetteja eksoottisia kukkaoksia ja hentovartisia sinikukkaisia oksia (k. 268). Sama väriasteikko toistuu erään toisenkin porvoolaismatamin kukkasilkkisen nutun vuorikarttuunissa, jossa kukkakimput vuorottelevat riveittäin (k. 61, 259). Nutun alaosa on vuorattu karkeammalla karttuunilla, jonka punaisella, ruskealla ja violetilla painetut kukkaköynnösraidat toistavat ranskalaisten 1770-luvun silkkien kuoseja. Kankaaseen lyöty venäläinen leima merkinnee (k. 61 B), että kangas on tuotu ulkomailta Venäjälle (Elsass? Englanti?).[142] Suomeen tuotiin ehkä Venäjän kautta salaa mm. Englannista ja Hollannista hankittuja karttuuneja. Köynnösraitaiset karttuunit ajoittuvat 1770-luvulle, jolloin ranskalaisten ja englantilaisten silkkikankaiden raitakuosit hallitsivat myös sintsien ja karttuunien mallistoa. Ne syrjäyttivät vähitellen kokonaan intialaiset kukkakuosit.[143]

61. Porvoolaisen kauppiaanmatamin kukkasilkkinen rokokoonuttu (k. 259, 260) on yläosastaan vuorattu pellavakarttuunilla, johon on painettu punavioletilla, mustanruskealla ja sinisellä värillä Meissenin posliinikukkia muistuttavat kukkakimput, kuosi 15 × 12,5. Nutun alaosan kukkaköynnöskuosi on painettu punaisella, ruskealla ja violetilla värillä pellavapalttinaan, jossa on venäjänkielinen värileima. KM 60020:25.

62. Vahattu, punaisella ja ruskealla värillä painettu pellavakarttuuni kukkasilkkisen rokokoonutun vuorina (k. 258), kuosi 26 × 26. KM 1788.

Valkaisemattomalle pellavalle painettuja köynnösraitakuoseja tapaa sekä nuttujen että ns. tykkimyssyjen vuorikankaina (k. 62).[144] Pohjan pistekuvioitusta käytettiin lisätehokeinona karttuunikuoseissa vuosisadan jälkipuolella (k. 63, 269).[145] Vuosisadan loppupuolen karttuunikuosit olivat usein pienimittaisia. Silkkikankaita jäljitellen painettiin mm. vinoruutukuoseja (k. 63).[146]

Tummapohjaisiksi värjätyt karttuunit tulivat muotiin vuosisadan lopulla.[147] Värjäämättömät hennot kukka- ja marjaköynnökset luikertelevat usein punaiseksi tai ruskeaksi värjätyllä pohjalla Suomessakin käytetyissä kankaissa. (k. 64).[148]

Puuvillasintsejä on Suomessa tallella vasta 1700-luvun lopulta. Eräs 1790-luvulle ajoitettava karakooröijy on ommeltu punapohjaisesta sintsistä, jonka suurimittaisen kuosin ääriviivat on painettu mustalla, kukat sinisellä ja lehdet kellanvihreällä (k. 206). Samantapaisia kuosiltaan eksoottisia sintsejä painettiin Englannissa 1790-luvulla ja 1800-luvun alussa.[149] Painetuista puuvillakankaista ommellut puvut olivat suosittuja vuosisadan lopulla (l. Hki 1800, Sauvo Vesti 1800, Tu 1807).

Tyypillisiä sintsikuoseja painettiin joskus silkkiinkin, luultavasti tilaustyönä. Tätä todistaa Tukholmassa 1780 hallileimattu keltainen nuuskanenäliina, jonka keskuskuviona on Ruotsi-Suomen kartta 1747 (k. 6). Kahdesta vuorottelevasta, itämaisittain tyylitellystä käpyaiheesta koostuva painettu reunus kehystää karttaa. Samantapaisia, usein klassisaiheisia nauhasommitelmia painettiin vuosisadan lopulla puuvillanauhoihin, joita käytettiin paitapukujen ja hameiden helmanauhoina (k. 65).

63. Porvoolainen rokokoonuttu valkoista ripsitaftia, johon on pujotettu kukkakimpuista koostuva värikäs köynnös ja köynnöstävä varjokuosi. Vanulla topattu nuttu on vuorattu pellavakarttuunilla, jonka kuosina on vinoruudukkoon pistepohjalle punaisella ja ruskealla värillä painetut kukkaoksat, kuosi 10 × 10. PM 5305.

Painettujen hamekankaiden helmassa oli samantapaisia reunoksia (k. 235) kuten myös pukuluettelot osoittavat 1790-luvulla. Pukukankaiksi leikattuja painettujen bordien reunustamia kankaita myytiin 1800-luvun alussa mm. Saksassa (Leipzig 1807).[150] Paloiksi leikattuja painettuja puuvillakankaita oli saatavissa Turun rihkamapuodeistakin:[151]

16 7/8 al kiortlar med bård, + 11 1/2 al, + 6 1/4 al (Tu 1801).

Ruotsista tuotiin maahan myös painettuja puuvillaisia liivikankaita, *tryckta bomulls västtyg*, joiden kuosit oli sommiteltu liivin leikkausta silmällä pitäen. Liivikankaan koristaminen painetuilla reunakuvioilla oli ilmeisesti omaksuttu Englannista, jossa on säilynyt niiden mallitilkkuja.[152]

Painetuilla puuvillaisilla hameenhelmanauhoilla ja liivikankailla korvattiin 1790-luvulla kallis silkkikirjonta, joka ei enää vastannut muodin demokraattisia ihanteita.

Puuvillakankaat, pumpuli. Sintsien ja niitä jäljitelleiden karttuunien suosioon verrattuna itäintialaisia valkoisia puuvillakankaita käytettiin melko vähän Suomessa. Kotimainen pellava tarjosi huo-

64. Catharina Charlotta Duncanin (k. 88) kukkasilkkisen rokokoomiehustan pellavakarttuunivuorissa polveilevat punakukkaiset köynnökset ruskeaksi värjätyllä pohjalla. Itärajan läheisyys panee epäilemään, että Pälkjärven Alahovin rouvan pellavakarttuuni on ostettu venäläisiltä laukkuryssiltä. PKM, Pälkjärven Alahovin kokoelma.

65. Hameen helmanauha 1790-luvulta, sintsiä, uusklassinen köynnöskuosi painettu ruskealla, keltaisella, vihreällä ja violetilla mustalle pohjalle, kuosi 18 × 44. TKHM numeroton.

keamman raaka-aineen liinavaatteihin, joiden suhteen pitäydyttiin kotikutoisissa ja kotona ommelluissa pukimissa. Näkymättömiin alusvaatteihin ei suotta tuhlattu ulkomailta tuotuja kalliita kankaita. Hienoista intialaisista puuvillakankaista ommeltiin korkeintaan asusteita, kuten huiveja ja esiliinoja, joihin liittyi toisinaan intialaisten puuvillakankaiden nimiä: nankin (l. Hki 1736), sensura (l. Tu 1742 Pipping), gingan (l. Jomala 1754, Kemiö 1756, Porvoo 1763, Oulu 1766).[153]

Puuvillan kehruurukki ja puuvillakarstat yksityisissä peruluetteloissa viittaavat ehkä siihen, että kotitalouksissa kehrättiin pumpulia langaksi (Tu 1789). Ruotsin Itä-Intian komppanian osakkaan maakamreeri G. Gyllingin rouvan jäämistössä oli paitsi 5 kyynärää kotikutoista gingania myös puuvillakarstat (l. Loviisa 1761). Asiakirjoissa on muitakin merkintöjä kotikutoisesta ginganista (l. Halikko 1756). Yksityistalouksissa oli niin ikään karstaamatonta pumpulia (l. Perniö 1745, Sysmä 1770). Sitä käytettiin nuttujen, hameiden, aamutakkien ja silkkiturkkien vanutoppaukseen, joka sinänsä merkitsi idän antia eurooppalaiseen pukeutumiseen ja yleistyi Suomessa rokokoo-ajalla (l. Lempäälä 1752, Tu 1755, Karuna 1759, Leppävirrat 1771).[154]

Suomessa on tietoja puuvillateollisuudesta vasta vuosisadan lopulta. Turun hallioikeuden pöytäkirjaan merkittiin 31. 7. 1795, että raatimies Trapp oli hankkinut puuvillan kehruukoneen tehtaaseensa.[155]

Pelkästään puuvillakankaisiksi mainittuja vaatteita, aluksi etupäässä nuttuja ja hameita, esiintyi pukuluetteloissa silloin tällöin vuosisadan puolimaista lähtien. Merkinnät yleistyivät 1770-luvulla. Puuvillakankaan laatua ei yleensä selitetty, kukalliseksi mainittu oli ehkä sintsiä (l. Piikkiö 1771), pilkullinen pienten kudottujen pyörylöiden koristamaa (l. Paimio 1780). Raidalliset puuvillakankaat saattoivat olla intialaisia. Puuvillapukuja oli rokokoo-ajalla etupäässä vain kaikkein hienoimmissa ja muodikkaimmissa puvustoissa. Aluksi puuvillamuoti oli ylellisyyttä, joka edellytti runsasta puvustoa. Turussa tosin tehtiin pari kertaa mestarinäytteeksi robe puuvillakankaasta (Tu 1773, 1774). Muotipukuihin ja -asusteihin käytettiin yleensä vain kaikkein hienoimpia puuvillalaatuja, jotka saattoivat olla jopa kirjottuja (l. Tu 1790, Orivesi 1796).[155]

Armfelt-suvun pukukokoelmaan kuulunut hopealangalla kirjotusta intialaisesta puuvillamusliinista ommeltu roberonden miehusta (k. 154) antaa käsityksen puuvillamuodin ylellisyydestä rokokoo-ajalla. Suurin osa vuosisadan lopulla pukuluetteloihin merkityistä kirjotuista valkoisista puuvillahameista ja puvuista (l. 1806) on todennäköisesti kuitenkin ommeltu Englannissa koneellisesti kirjotuista kuviollisista musliineista. Pukuluetteloista voi todeta, että puuvillapuvut yleistyivät Suomessa vasta sen jälkeen kun Englannin puuvillateollisuus tuotti kansainvälisille markkinoille konekutoisia puuvillakankaita, jotka olivat huomattavasti halvempia kuin intialaiset käsinkudotut puuvillakankaat. Manchesterissa, jonne Englannin tekstiiliteollisuus keskittyi, pystyttiin jo 1780-luvulla kutomaan teknisesti korkeatasoisia intialaisten puuvillakankaiden jäljitelmiä (k. 220, 239). Vuosisadan lopulla siellä kudottiin mm. alushameisiin käytettyä vanutikkausta jäljittelevää ontelokangasta.[156]

Vaikka puuvillapuvut olivat Suomessakin tavallisia kaikensäätyisten naisten puvustoissa 1780-luvun lopulta lähtien, mainittiin kankaan tarkka laatu aniharvoin. Gingan ja nankin olivat erityisen suosittuja. Nankinia käytettiin paljon varsinkin naisten kesävaatteisiin ja miesten pukimiin. Sen sijaan musliini mainittiin vain muutaman kerran (l. Tu 1807). Bjuggin puodissa oli tarjolla nokkospalttinan ohella kolme madras-pukua a 10 riksiä sekä 15 kappaletta madras-liinoja (Tu 1809).[157]

Englannin puuvillateollisuuden ansiosta myös pumpulisukkien käyttö lisääntyi vuosisadan viimeisellä neljänneksellä. Pukuluetteloista ei tosin selviä, olivatko pumpulisukat kotona käsin neulottuja (l. Jomala 1754) tai manufaktuurituotteita.

AMMATTIMAISESTI KIRJOTUT KANKAAT, VAATTEET JA ASUSTEET

Ylellisyysasetuksissa 1720, 1731, 1739, 1746 toistetut kiellot kullalla, hopealla ja silkillä kirjottujen muotivaatteiden ja asusteiden sekä vaatteisiin tarkoitettujen ammattimaisesti kirjottujen kankaiden tuonnista maahan viittaavat siihen, että niitä oli jatkuvasti saatavissa kielloista huolimatta. Asetukset eivät ilmeisesti tehonneet, koska uusi ankara tuontikielto julkaistiin 1756 ja salakuljetusmääräyksiä tiukennettiin tavan takaa (1741, 1757, 1766, 1768, 1770). Ylellisyysasetusten kumoamisen jälkeen merkittiin uuteen meritullitaksaan 1771 vielä miesten ja naisten liivit, *camisoler*, yli 100 riksin arvoiset hameet ja mantiljat sekä kaikenlaiset takit ja liivit, *wäst*, sekä pellavaiset *marseille*-kirjonnat, jotka olivat siis edelleen kysyttyä muotitavaraa. Ylellisyysasetusten mukaan myös käytettyjen vaatteiden tuonti ulkomailta oli kiellettyä.[158]

Etupäässä yksityistilauksina tuotiin Ruotsiin Kiinasta 1730-luvulta lähtien Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä jonkin verran naisten kirjottuja hamekankaita (k. 66), miesten *camisole*-liiveihin tarkoitettuja kirjottuja karttuuneja sekä kirjottuja puuvilla»nenäliinoja».[159] Suomeenkin asti kulkeutui itämaisia korukirjontatöitä (k. 92). Kuningas Fredrik I:n rakastajatar, valtakunnan kreivitär Katarina Ebba Horn (1720-81) on lahjoittanut Salo-Uskelan kirkkoon kullalla ja hopealla sekä monivärisellä silkillä kirjotun valkoisen satiiniantependiumin, joka on todennäköisesti tehty Ruotsin Itä-Intian komppanian välityksellä tuotetusta Kiinassa 1740-luvulla kirjotusta hameesta (k. 66). Ammattitaidolla suoritettu kirjontakuosi koostuu kummallisista kukkaoksista ja kiemuroista, joiden välissä perhoset leijailevat. Kiinasta tuotetut kulta- ja hopeakirjontaiset hameet jäivät yleensä hovipiiriin kuuluneiden vallasnaisten hienoudeksi. Niinpä kreivi C. G. Tessinillä oli syytä todeta, että naiset käyttivät hovissa kullalla ja hopealla kirjottuja vanuhameita kielloista huolimatta.[160]

Kiinasta tilatuissa vaatteissa silkkikirjontaan liittyi toisinaan myös vanutikkaus, joka oli jo 1600-luvulla omaksuttu itämaisesta pukuparresta naisten muotipukuihin Euroopassa.[161] Erään Suomessa käytetyn 1740-luvulle ajoitettavan monivärisellä silkillä kirjotun keltaisen taftihameen outo pioni- ja neilikkakuosi on ehkä kirjottu tilaustyönä Kantonissa eurooppalaisten mallien mukaan (k. 67).[162] Taftihame vastannee Kiinasta tilattujen kirjottujen hameiden ja vanuhameiden yleistä tasoa.

Suurin osa Suomeen 1700-luvulla hankituista ammattimaisesti kirjotuista silkkikankaista ja vaatteista oli luultavimmin peräisin Ranskan korukirjonta-työhuoneista. Ranskassa silkkikirjoajien, *brodeur*, ammattikuntaan kuuluvat mestarit suorittivat sekä pukujen että asusteiden kirjonnan. Rää-

66. Antependiumiksi tehty, kullalla ja monivärisellä silkillä kirjottu valkoinen atlashame 1740-luvulta on luultavasti tuotettu Kiinasta Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä. Alkuperäisen asun kuvarekonstruktio. Salo-Uskelan kirkko.

67. Keltaisen taftihameen monivärisellä silkillä häive- ja varsipistoin kirjottu symmetriseksi tyylitelty pioni- ja neilikkakuosi n. 1750, 31 × 101. Yksit. omist.

tälien ja ompelijattarien tehtäväksi jäi ainoastaan kuosinmukaisesti koruommeltujen kangaskaistojen leikkaaminen ja kokoaminen asiakkaan mittojen mukaan vaatekappaleiksi. Lyonissa samat taiteilijat suunnittelivat sekä silkkikankaiden kuosit että koruompeleiden malliston. Ammattimainen silkkikirjonta kohosi Ranskassa huippuunsa ennen suurta vallankumousta aikana, jolloin muotisilkkien kuviottomuus korvattiin ylellisellä kirjonnalla. Vallankumouksen jälkeen kulta- ja silkkikirjonta hävisi muotipuvuista ja säilyi ainoastaan virka- ja hovipukujen sekä kirkollisten tekstiilien koristeena. Vaatteiden ammattimainen korukirjonta oli yleistä myös Italiassa, erityisesti Roomassa ja Venetsiassa (k. 107). Englannissa myytiin vanutikattuja hameita sekä räätälien että modistien työhuoneissa.[163]

Ammattimaisesti kirjottujen, kyynärämitalla tai kappaleittain myytyjen silkkikankaiden kirjontakuosit sommiteltiin tehostamaan asianomaisen vaatekappaleen kuten, röijyn, poloneesin tai liivin muodikasta leikkausta (k. 197). Hameet kirjottiin joko yhtenäiseen, hametta kiertävään jatkuvaan kuosiin, jolloin silkkikaistat oli ommeltu yhteen jo ennen kirjontaa (k. 70-73, 176), tai ainoastaan yhden hamekaistan levyiseksi toistuvaksi kuosiksi (k. 74, 75, 197, 198), jolloin asiakas huolehti itse kaistojen yhdistämisestä toisiinsa.[164]

Kirjontakuoseilla ja niiden toteuttamiseen soveltuvalla kirjontatekniikalla oli selvät muotikautensa 1700-luvulla. *Marseille*-kirjonta oli erityisesti muodissa 1700-luvun ensi puoliskolla. Tuonnin suuruuteen viittaa se, että marseille-ompeleiden tuonti kiellettiin Ruotsissa nimenomaan vuoden 1731 ylellisyysasetuksessa: *alle utrikes med trå eller silke sydde och stoppade kiortlar . . . marseille eller andre kläder* (1731 § 7). Pellavaiset *marseille*-kirjontatyöt mainittiin vielä tullitaksassa 1771. *Marseille*-kirjonnalla tarkoitettiin alunperin kahden, vanukerroksen erottaman liinakankaan kirjontaa siten, että kuosin ääriviivoja kiertävään onteloon pujotettiin nyöri ja kuviot täytettiin tikkaamalla ja pohjapistokirjonnalla eli pikeeraamalla (l. Jakari 1764).[165] Kirjontaa sovellettiin myös silkkivaatteisiin (k. 68). Erään valkoisen atlashameen helmaa kiertävä kuosi, joka koostuu kiinalaisittain tyylitellyistä symmetrisistä pilvikiemuroista, edustaa korkeatasoista, luultavasti ammattimaisesti suoritettua *marseille*-vanukirjontaa. Englantilaisia ja tanskalaisia nut-

68. Ohuesti vanutikatun valkoisen satiinihameen marseille-kirjontainen helmakuosi, 48 × 96. Myöhemmin täkiksi muutettu hame on luultavasti kuulunut nuttupukuun. TKHM 5972.

69. Luultavasti hollantilaiseen vanutikattuun nuttupukuun kuuluneen ruskean taftihameen koristeena pieniä hopeahelmiä kukkien keskuksena. Hame on peräisin Nauvon Borstön saaren luona 1747 haaksirikkoutuneesta St. Michael-purjelaivasta, joka oli matkalla Amsterdamista Pietariin, lastina mm. pietarilaiselle kultasepälle Mme Bae . . . osoitettu laatikko, jossa kultaisia viuhkan koristeosia, nuuskarasioita, kelloja ym. KM 62001:27.

tupukuja tikattiin vastaavanlaisiin kuoseihin 1700-luvun alkupuolella.[166] Ruotsi-Suomeen ulkomailta tuotetut *marseille*-kirjontaiset vaatteet ja asusteet olivat todennäköisesti peräisin Hollannista tai Englannista.

Peruluetteloiden mukaan *marseille*-kirjontaisten vaatteiden ja asusteiden käyttö oli yleistä Suomessa aina 1760-luvulle asti. Säilyneistä nutuista, rinnustoista, myssyistä ja vanuhameista suurin osa oli luultavasti kotikäsityötä (k. 286-287, 326, 327), jonka esikuvana oli ulkomailta tuotuja, ylellisyysasetuksissa 1731 ja 1739 kiellettyjä vaatteita ja asusteita.[167]

Vanukirjonta ja -tikkaus. Itä-Intian kaupan välityksellä vanutikatut vaatteet olivat jo edellisellä vuosisadalla tulleet tunnetuiksi Hollannissa ja Englannissa, joissa niitä suosittiin ilmastollisista syistä varsinkin kotipukimina 1700-luvun jälkipuolelle asti (k. 69).[168] Hollantilaisen ammattityön tasosta saa käsityksen nuttupukuun kuuluneen tummanruskean vanutikatun taftihameen perusteella, joka on saatu sukelluslöytönä talteen Nauvon Borstön saaren luona 1747 haaksirikkoutuneesta Amsterdamista Pietariin matkalla olleesta P. Mikael-kaljuutista. Ohuen villatoppauksen läpi ommellun tikkauksen kuosina on kukka-aiheiset pystyraidat, jotka nousevat helmaa kiertävästä 8 cm levyisestä kukkanauhasta. Kukkien koristeena on ollut pieniä hopeahelmiä.[169] Suomessa 1700-luvulla suositut vanutikatut nuttupuvut edustivat hollantilais-englantilaista muotia, joka painoi leimansa varsinkin porvariston pukeutumiseen Pohjoismaissa vuosisadan alussa.

Silkkikirjonta. Vanutikkaus yhdistettiin usein moniväriseen silkkikirjontaan. Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksissa 1740, 1742, 1745 kirjattiin mm. kirjottuja silkki- ja vanuhameita:[170]

> 1 grön tafts sydd och stick stubb, 1 liten sydder bast stubb (Tu 1740:146). 1 guhl och hwit skiftad bast stubb med silke påsydt (Hki 1740:83). 1 röd bast stubb med grön gorgarongs bigiärning (Hki 1742:198) 1 brokot stubb af taft med åtskillige färger (Hki 1745:8). 1 carmoisiden kiortel med påsydda blommor (Hki 1745:10).

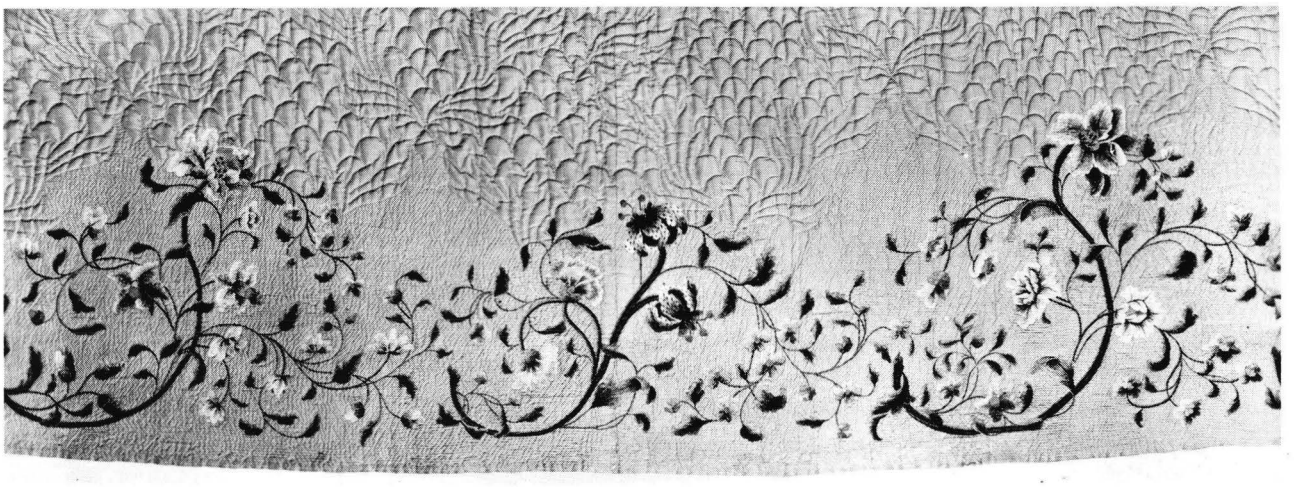
Kuvauksista ei täysin selviä, olivatko vanuhameet sinänsä tai ainoastaan niiden kirjotut kankaat ulkomaista tuontitavaraa. Säilyneistä vanuhameista voi nimittäin todeta, että ammattimaisesti kirjottu hamesilkki on toisinaan vasta myöhemmin topattu ja tikattu vanuhameeksi (k. 70, 74).

Eräät ammattimaisella taituruudella samaan kuosiin kirjotut hameet ovat ehkä peräisin yhteisestä ulkomailta saadusta kangaslähetyksestä. (k. 70, 71). Täsmälleen samanlainen pioneista, liljoista ja omenankukista koostuva, monivärisellä silkillä häive- ym. pistoin kirjottu kukkaköynnös kiertää vaasalaisen Anna Stillmanin nuorikonpuvun (k. 167) hameenhelmaa ja erään turkulaisen keltaisen satiinihameen helmaa (k. 71). Anna Stillman on luultavasti itse tikannut valmiiksi kirjotun hamekankaan vanuhameeksi. Samasta, luultavasti ranskalaisesta (?) koruompelimosta on myös peräisin erään ruotsalaisen nuttupuvun kukkaköynnöskuosiin kirjottu silkki. Ranskalaisissa rokokoon koruompeleissa suosittiin melko naturalistisia kukkaköynnöskuoseja. Luultavasti ranskalaista ammattikirjontaa edustaa samoin eräs 1760-luvulle ajoitettava valkoinen damastihamekin, jonka rehevä kukkakuosi koostuu kahdeksasta erilaisesta oksakiemurasta pioneineen, neilikoineen ja valmunnuppuineen. Perhoset leijailevat oksien lomissa ja varjostettu musta-ruskea maakuvio kiertää helmaa kuten intialaisissa palamporeissa (k. 72).[171]

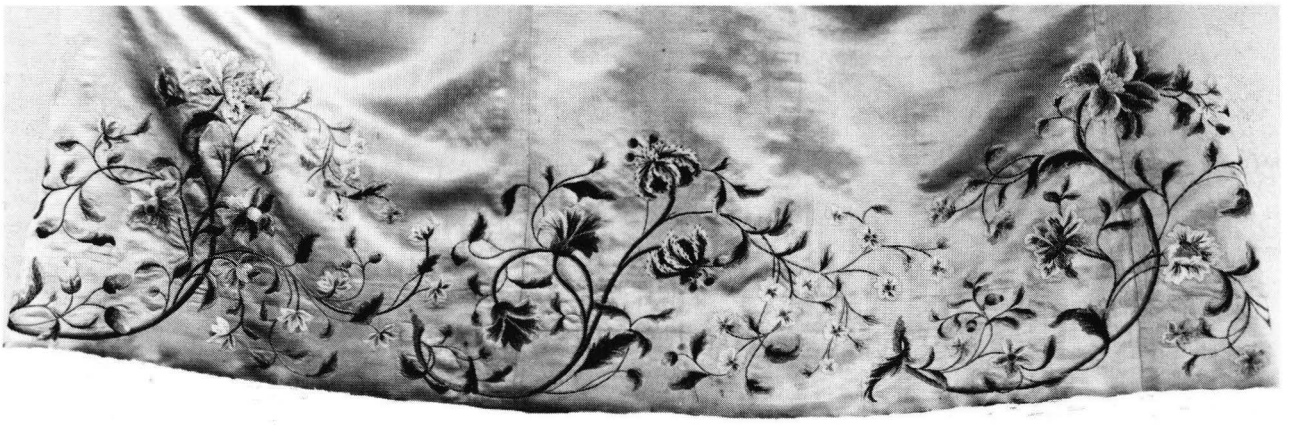
Hameenhelmoihin kirjotut itämaisvaikutteiset, mielikuvituksellisista kukista sommitellut köynnöskuosit olivat ehkä englantilaista ammattityötä. Kirkkoherranrouva Kristina Charlotta Stigzelius (∞ Miödh) on lahjoittanut Nauvon kirkkoon entisestä korukirjotusta hameesta tehdyn antependiumin ja kirjatyynyn (k. 43, 73), joita intialaisia kukkakuoseja jäljittelevä monivärisellä silkillä kirjottu köynnösaihe koristaa. Helman aaltoileva maa-aihe on sukua intialaisten palamporein alareunoille.[172]

Ranskalaisten yhden kaistan levyisinä ammattimaisesti kirjottujen hamekankaiden kuosit sommiteltiin vuosisadan puolivälin jälkeen useimmiten niin, että vapaasti köynnöstävät suurikukkaiset oksat ryhmiteltiin keskeltä kolmiomaisesti huipistuvaksi kimpuksi, joka täytti kaistan leveyden (k. 74).[173]

Uusklassisen makusuuntauksen voittaessa alaa kirjontakuosit muuttuivat siroiksi ja hennoiksi,

70. Vanutikatun ja ammattimaisesti monivärisellä silkillä häive-, varsi- ja solmupistoin kirjotun keltaisen taftihameen helmaköynnös koostuu kahdeksasta toisiinsa liittyvästä kukkaoksasta, kuosi 28 × 87. Vrt. Anna Stillmanin nuorikonpuku 1765 (k. 167). KM 1929.

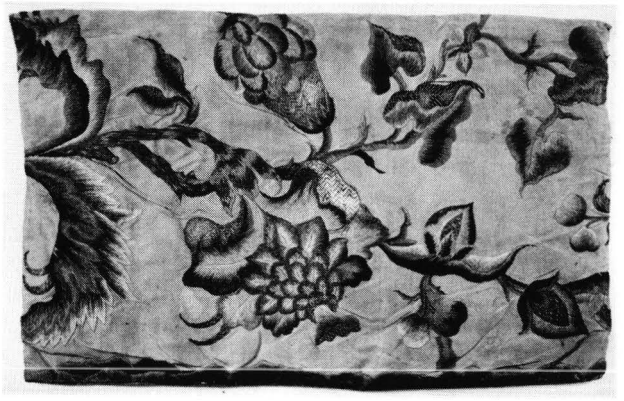
71. Empire-puvuksi muodistetun keltaisen satiinihameen helmaa koristaa samanlainen pioneista, liljoista ja omenankukista koostuva monivärisellä silkillä ammattimaisesti kirjottu köynnöstävä kukkakuosi kuin Anna Stillmanin hametta (k. 70). TKHM 2719.

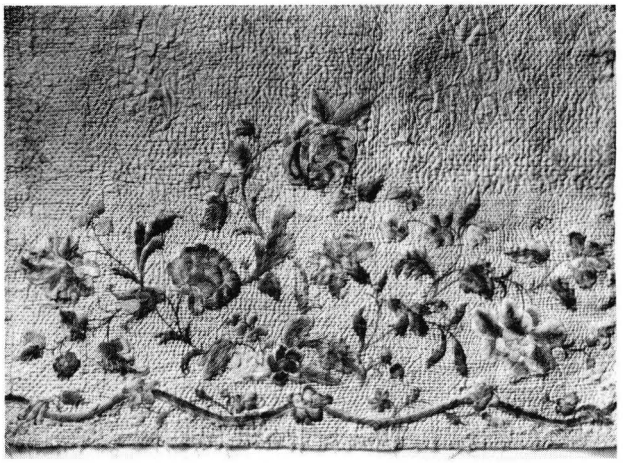
72. Monivärisellä silkillä ammattimaisesti kirjotun valkoisen satiinihameen helmakuosi koostuu köynnöstävistä pionin- ja neilikanoksista, joiden lomassa perhoset leijailevat, kuosi 26 × 48. TKHM 12069.

samalla kirjonnan väriasteikko vaimeni. Ranskassa ammattimainen korukirjonta sai 1770-luvulla entistä ylellisemmän sävyn. Pukujen leikkauksen yksinkertaistumisen vastapainoksi naisten muodikkaasti yksiväriset, usein valkoiset silkkipuvut, poloneesit ja karakoot kirjottiin silkki- ja metallilangoilla sekä paljeteilla sirosti köynnöstäviin pienikukkaisiin kuoseihin (k. 75).[174]

Ruotsi-Suomeen hankittiin, ehkä tukholmalaisten hovihankkijoiden välityksellä, muodikkaasti kirjottuja poloneesi- ja karakoopukujen silkkejä sekä hame- että liivikankaita, joita esiintyi vallasnaisten pukuluetteloissa Suomessakin. Useimmat säilyneistä ja myös asiakirjoissa mainituista kirjotuista valkoisista taftihameista liittyvät kustavilaisen ajan myöhäisrokokoosävyiseen poloneesi- ja

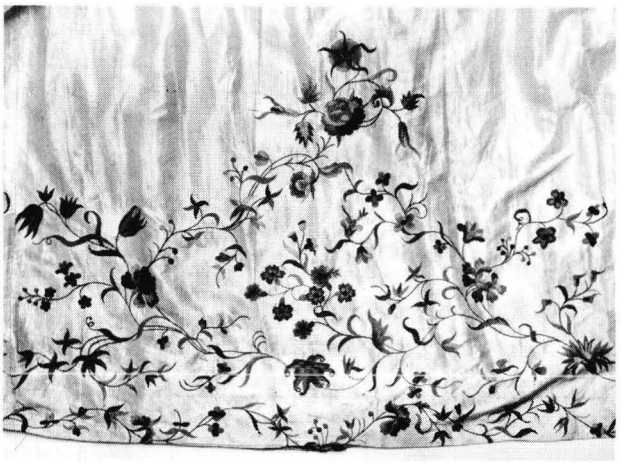

73. Kirkkoherranrouva Kristina Stigzeliuksen Nauvon kirkkoon lahjoittama kirjatyyny (vrt. k. 43) on tehty vaaleankeltaisesta silkkiripsihameesta, jonka monivärinen intialaisiin esikuviin pohjautuva kirjonta on luultavasti englantilaista ammattityötä 1740-luvulta, mitat 49 × 31. Kirjatyyny liittyy samasta hameesta tehtyyn antependiumiin. KM 59044:6, talletus.

74. Monivärisellä silkillä häive- ja varsipistoin kirjottu epäsymmetrinen kukkasommitelma toistuu keltaisen taftihameen jokaisessa kaistassa. Kirjottu silkkihame on myöhemmin topattu paksusti vanulla ja tikattu kirjonnan ympäriltä pistemäisesti, hameen yläosaan on lisäksi tikattu kukkaoksat kahteen lomittaiseen riviin, silkin lev. 72, kirjontakuosi 39 × 70. Vanuhame on muutettu vuorostaan täkiksi. PHM 4691.

karakoomuotiin, joka tarjosi kirjonnalle näyttävän sijan asukokonaisuudessa. Tallella olevat ammattimaisista kirjotuista silkkikankaista ommellut puvut on yleensä tehty 72 cm levyisestä valkoisesta tai norsunluunvärisestä taftista, johon on kirjottu silkkikaistan levyinen n. 35-50 cm korkuinen köynnöstävä hento kukkasommitelma (k. 75, 197, 198, 204). Silkkiin on lisäksi kirjottu hajakukkia sekä röijyn tai takin reunusteeksi sopivia vapaita nauhakuoseja. Kirjonnan väriasteikko rajoittui tavallisesti muutamiin sävyihin, monesti violettiin, harmaaseen, punaiseen ja mustaan. Kukkien keskukset ja oksat kirjottiin usein metallilangalla ja kuvioiden väliin siroteltiin paljetteja. Eräät Armfelt- ja De Geer-sukujen pukukokoelmissa säilyneiden pukujen kankaat, jotka on kirjottu ammatti-

75. Kahdella violetin vivahteisella ja mustalla silkillä laaka- ja varsipistoin ammattimaisesti kirjottu siroista kukkaköynnöksistä koostuva rokokookuosi koristaa valkoista taftihametta, joka on luultavasti kuulunut poloneesi- tai karakoopukuun. Kuosi toistuu jokaisessa 72 cm levyisessä hamekaistassa, 49 × 70. TKHM 8858, Armfelt-suvun pukukokoelma.

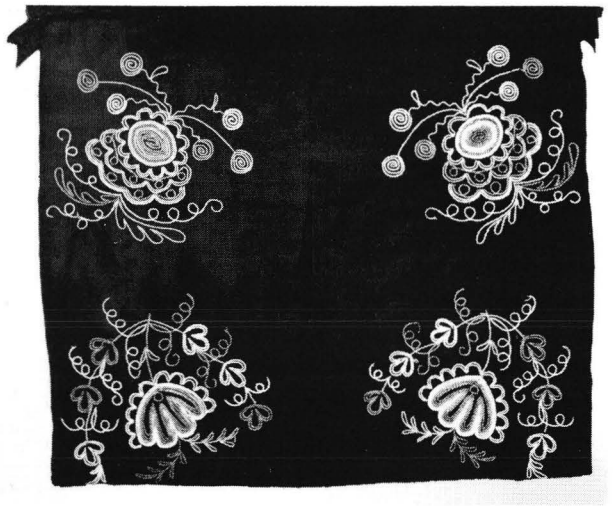
taidolla samoihin kuoseihin, on melko varmasti hankittu samasta koruompelimosta (k. 203, 204). Osa kirjontatöistä saattaa olla Tukholmassa toimineiden koruompelijattarien työtä, sillä heidän ammattitaitonsa tiedetään riittäneen hovitilaustenkin kirjoamiseen 1700-luvun lopulla.[175]

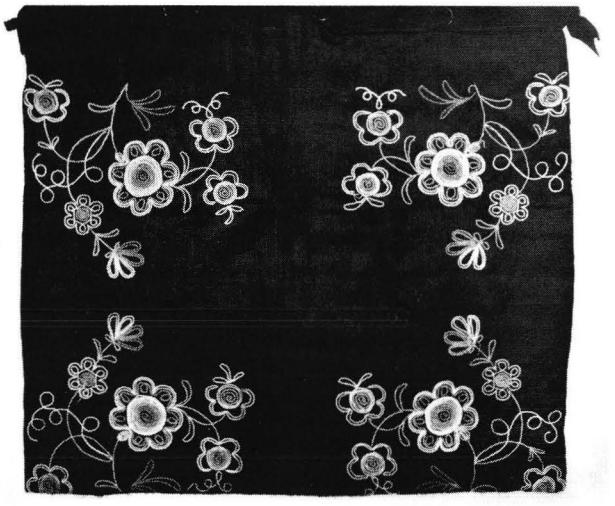
Uusklassiseen tyyliin ammattimaisesti kirjotuista liivikankaista ommeltiin sekä miesten että naisten liivejä, joita käytettiin redingote- ja amatsoonipukujen kanssa (l. Sauvo 1800). Valmiiksi kirjottuja liivikankaita oli saatavissa rihkamapuodeista, *1 st hwit fruntimmers borderat siden wästtyg* (Hki 1800). Manufaktuurituotteiden hankintaselvityksiin merkityt erilaiset liivikankaaat viittasivat muodin yleisyyteen.[176]

Turkista Länsi-Eurooppaan muun muotivaikutuksen ohella 1760-luvulla omaksuttu tamburointikehä toi ketjupistokirjonnan muotiin. Vuosisadan lopulla kauppiaat tuottivat Ruotsin manufaktuureista ammattimaisesti ketjupistoin tamburoituja silkkisiä myssykankaita valmiiksi paloiteltuina, *afskurna mösstyger*, *pasydde mösstyg* (k. 76) (Tu 1804).[177]

Olkihelmikirjonta. Asiakirjoihin on merkitty olkihelmillä, *stråperlor*, kirjottuja päähineitä (l. Kemiö 1746, Porvoo 1763, Piikkiö 1771, Orivesi 1796), jopa olkihelmillä kirjottuja hihansuiden liehukkeitakin (Oulu 1779). Olkihelmikirjonta mainittiin myös kansallisen ruotsalaisen puvun, poloneesin ja takkipuvun yhteydessä (l. Sauvo 1800).[178]

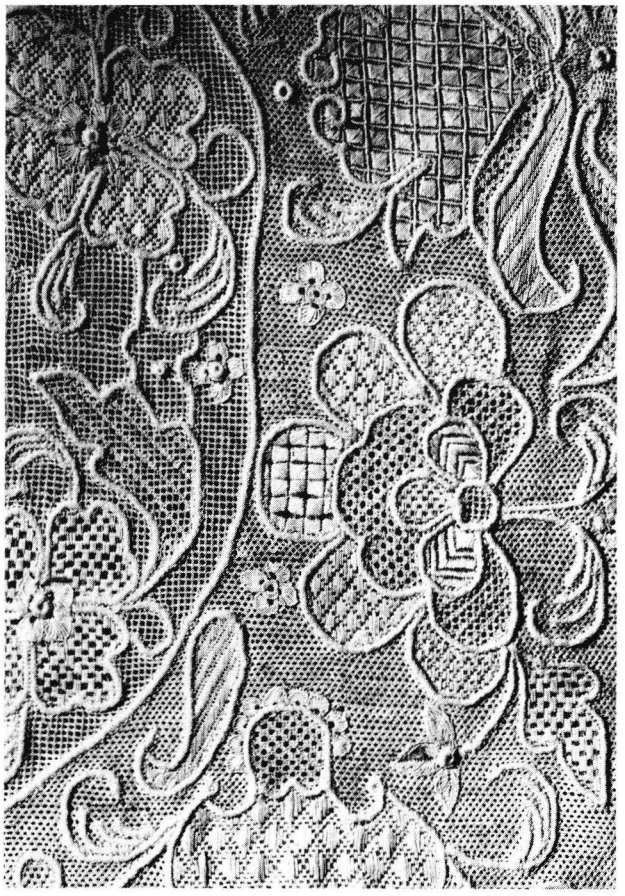
Englannissa on kirjottu oljilla 1600-luvulta lähtien ja 1700-luvun alkupuolelta on tallessa oljella kirjottuja asusteita, hattuja, puvun rinnustoja ja

76. Neljän koppamyssyn päällyskankaaksi ammattimaisesti ketjupistoin tamburoitu tummanvioletti myssysilkki, joka on myöhemmin ommeltu käsityöpussiksi, 41 × 39. Tällaisia myssykankaita tuotettiin Ruotsin silkkikutomoista 1700-luvun lopulla runsaasti Suomeen. KM 4836:23.

lompakoita. Vuosisadan lopulla olkikirjonnasta tuli suorastaan muotivillitys ja ylhäisönaisetkin kirjotuttivat pukujaan olkihelmillä.[179] Olkihelmikirjonta oli muodissa Tukholmassakin vuosisadan lopulla.[180] Merkinnöistä päätellen olkikirjontaa suoritettiin sekä ammattimaisesti että kotikäsityönä. Suomeen virikkeet saatiin ehkä Tukholman välityksellä Englannista.

77. Yksityiskohta liinakauluksen rokokootyylisestä pohjapistokirjonnasta (k. 293). TKHM 5710.

Valkokirjonta Pellava-asusteita kirjottiin ammattimaisesti läpi 1700-luvun. Tavallisinta oli pohjapistokirjonta, joka yhdistettiin usein *marseille*-kirjontaan, varsinkin vuosisadan alkupuolella. Rokokoo-ajalla pohjapistokirjonnalla korvattiin mm. pitsejä. Pohjapistoin taiturimaisesti kirjotut liinakaulukset, rinnustat, kornetit ja hihansuiden liehukkeet olivat useimmiten ulkomaista ammattityötä (k. 77, 293-295, 303, 334).[181]

Valkokirjonta syrjäytti värillisen silkkikirjonnan, kun puuvillamuoti yleistyi 1700-luvun lopulla. Kirjottuja intialaisia puuvillakankaita tuotettiin Ruotsiin Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä jo 1730-luvulta lähtien.[182] Niiden käytöstä Suomessa ei ole kuitenkaan varmoja tietoja.

Pitsit. Pitseillä oli keskeinen sija muotipuvun ja siihen liittyvien asusteiden koristelussa nimenomaan rokokoo-ajalla. Pitsien ompeleminen ja nyplääminen kehitettiin Alankomaissa ja Ranskassa taidekäsityöksi, jonka hienoimmat tuotteet olivat omaisuuksien arvoisia.[183]

Pitsien tuonti Ruotsi-Suomeen kiellettiin ylellisyysasetuksissa 1720, 1731, 1746 ja 1766. Kielto kohdistui aluksi ainoastaan yli sormen levyisiin ommeltuihin ja nyplättyihin pitseihin ja vuodesta 1731 lähtien kaikkiin ulkomailta tuotuihin nyplättyihin pitseihin. Aatelisten oli kuitenkin lupa käyttää nyplättyjä kotimaisia pitsejä. Kieltoa tehostettiin 1766 kieltämällä kaikkien tuumaa leveämpien pellavapitsien käyttö. Koska blondeja eli silkkipitsejä ei tulkittu varsinaisiksi pitseiksi, olivat ne luvallisia.[184]

Pitsien muodikkuus ja toisaalta pitsikiellot tekivät pitsinnypläyksestä säätyläisnaisten muotikäsityön (k. 13, 81).[185] Nypläystaito levisi myös maaseudulle ja kansan keskuuteen. Raumalle, Uudel-

lemaalle ja Hämeeseen muodostui suorastaan pitsinnypläyskeskuksia. Varsinkin Rauman pitsit tulivat tunnetuiksi ja niitä vietiin jopa Ruotsiin asti myytäviksi. Rauman ja Nousiaisten pitsit mainittiin joskus pukuluetteloissakin.[187]

Ylellisyysasetuksista huolimatta ulkomaisia, hollantilaisia, brysselin- eli ns. brabantinpitsejä ja joskus ranskalaisiakin pitsejä on mainittu pukuluetteloissa, yleensä asusteiden, liinapäähineiden ja hihanliehukkeiden koristeena (l. Lempäälä 1752, Sysmä Tauvola 1771). Joskus pitsit todettiin ulkomaisiksi tai hienoiksi (l. Piikkiö 1771, Halikko 1756, Hki 1774).[187]. Asusteita koristaneilla kambriikki-pitseillä (Cambray) tarkoitettiin luultavasti ommeltuja, *pointe de Saxe*, *pointe de Dresden*-pitsejä (k. 303).[188] Pitsikoristelun laatu huomioitiin asusteiden hinnoittelussa. Asiakirjoista voi todeta blondien yleistymisen sen jälkeen kun niiden käyttö sallittiin 1766 (l. Tu 1777, Kuopio 1788, Piikkiö Tuorla 1789).[189]

Pitsien käyttöä rajoitettiin jälleen 1794 ylellisyysasetuksessa säätämällä, että pitsit ja blondit saivat olla korkeintaan kahden tuuman levyisiä ja että niitä ei saanut käyttää muiden vaatteiden kuin päähineiden, kaulaliinojen ja kalvosinten koristeluun.[190]

Suomessa on tallella varsin vähän 1700-luvun pitsejä. Koska perinteelliset kuosit periytyivät pitseissä sukupolvelta seuraavalle, ovat esimerkiksi tunnetut Rauman pitsit vaikeasti ajoitettavissa (k. 333). Ylellisyysasetusten pitsikiellot estivät myös uusien muodikkaiden pitsimallien hankinnan.

Rokokoo-ajalla suosittiin hienoon pellavakankaaseen taidokkaasti pohjapistoin ommeltuja pitsejä, joiden kuoseissa seurattiin mallikirjojen kukkasommitelmia. Muotokuvat antavat havainnollisen käsityksen pukujen ja asusteiden runsaasta pitsikoristelusta (k. 100, 101, 137-139, 163, 331, 335, 336, 451). Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä pitsikoristelu muuttui entistä hillitymmäksi sitä mukaa kun pukeutumisen yksinkertaisuutta korostettiin.

Tekokukat. Rokokoon kukkarakkaus ilmeni paitsi kankaiden ja pitsien kuoseissa myös rakkautena tekokukkiin, joka perustui huomattavalta osalta Kiinan tuonnin vaikutukseen.

Vielä vuosisadan lopulla julkaistiin Åbo Tidningar-lehdessä 26. 3. 1803 käännöksenä artikkeli »Om konstgjorda blommor», jossa kerrottiin, että tekokukkien valmistustaito oli peräisin Kiinasta ja että se omaksuttiin Euroopassa ensin Italiassa. Myöhemmin tekokukkia valmistettiin myös Ranskassa silkkitoukkien koteloista, paperista, pergamentista, harsosta, silkistä ja sametista liiman ja hienon teräslangan avulla. Kun runoilija F. M. Franzén Ranskan-matkallaan 1795/96 oleskeli Pariisissa, kuvasi hän käyntiään tekokukkatehtaassa, jonka 50:stä työntekijästä osa värjäsi kankaita ja toiset valmistivat niistä kukkia uskomattoman taitavasti.[191] Ranskattaret eivät siis vallankumouksen melskeissäkään lakanneet koristamasta kampauksiaan, hattujaan ja asujaan tekokukilla.

Linnén pohjolassa kukkarakkaus ei ilmennyt ainoastaan luonnontutkimisena ja puutarhanhoidon harrastuksena, vaan myös ihastuksena tekokukkiin. Suomessa samoin kuin Ranskassa kukkasilkit ja sintsit olivat muotitietoisten naisten unelmakankaita. Pukuja, kampauksia (k. 143, 313, 331, 437) sekä päähineitä (k. 367, 438) koristettiin tekokukilla.

Tekokukkakimppuja näkyy rokokoon muotokuvissa »rintapuketteina» ja hiusten koristeena. Niitä on merkitty paitsi muotitietoisten vallasnaisten myös papin- ja porvarisrouvien pukuluetteloihin 1770-luvulta lähtien (l. Hki 1774, Orimattila 1778). Vapaaherratar Henriette Roosin kukkapuketteja kuvattiin seuraavaan tapaan:[192]

> 1 svart och hvit bröst bouqvette, 4 st. bröst pouqvetter af diverse couleurer, små möss blommor do (Oulu Marttila 1779).

Astronomi Justanderin leskirouvan Anna Hernmarckin jäämistön huutokaupassa Turussa myytiin Åbo Tidningar-lehden ilmoituksen 14. 5. 1789 mukaan mm. hienoja kiinalaisia kukkia, *Chinesiska Frabricerade blomster*. Tekokukkien kysyntää todistaa sekin, että kauppias Z. Bergin huutokaupassa myytiin 1766 ilmeisesti puodin varastosta pari rasiallista ja muutama irrallinen rintapuketti, *bröst pucketter*, jotka kauppias Lundgren huusi (Tu 1766).[193]

Turussa 1800-luvun alussa toimineet modistit ilmoittivat valmistavansa mm. kukkia ja opettavansa kukkien tekoa.[194]

5. Naisten vaatteiden valmistus ja muotitiedotus

Ruotsi-Suomessa ainoastaan räätälinammattikuntaan kuuluvat mestarit saivat valmistaa sekä miesten että naisten vaatteita aina 1700-luvun loppupuolelle asti. Tosin ylellisyysasetuksissa mainittiin myös ompelijattaret 1720 ja 1745. Vasta leikkaukseltaan yksinkertaisen uusklassisen muodin myötä naisten pukujen ompeleminen siirtyi muotimamselien työksi.

Ranskassa vaatetusalan käsityöläiset olivat erikoistuneet jo 1600-luvun lopulla, jolloin Pariisin asema kansainvälisen muodin keskuksena vakiintui. Ranskassa naisten vaatteiden teko jakaantui 1700-luvulla kolmen eri ammattikunnan kesken. Varsinaiset naisten pukuräätälit, *les tailleurs de corps de robe et corsets*, valmistivat ainoastaan kureliivejä ja hovipukuja (k. 84). Vuonna 1675 perustettuun ompelijattarien ammattikuntaan kuuluvat *maitresses couturières* ompelivat suurimman osan naisten vaatteista sekä alle 9-vuotiaiden lasten vaatteet. *Les marchandes de modes* (k. 109, 370) eli modistit valmistivat puolestaan hattuja sekä päätä ja hartioita verhonneita asusteita, kuten esimerkiksi vierailuviittoja; he suorittivat myös vaatteiden koristelun. Modistit myivät tuotteitaan omissa myymälöissään (k. 377).[1] Pariisissa mainostettiin 1780-luvulla myös naisten vaatekauppoja, *magasin d'habits de femmes*.[2] Englannissa vastaavasti naisräätäli, *mantua maker*, valmisti 1600-luvun lopulta lähtien naisten vaatteet lukuun ottamatta kureliiviä ja ratsastuspukua, jota varsinaisena vaatturintyönä nimitettiin *tailor made*. Naisräätälien ammattitaito oli kuitenkin Englannissa melko heikkoa aina 1700-luvun jälkipuolelle asti, jolloin alettiin kiinnittää huomiota huoliteltuun työhön. Lontoossa seurattiin Pariisin muotia sieltä tilattujen pukujen ja muotinukkien välityksellä. Maaseudun ompelijattaret ja modistit taas kävivät säännöllisesti tutustumassa muotiuutuuksiin Lontoossa, josta myös maaseudun säätyläiset hankkivat usein vaatteensa. Vaatetusalojen käsityöläiset pitivät valmiita naisten vaatteita kaupan 1700-luvun alkupuolelta lähtien.[3]

RÄÄTÄLIT

Räätälit olivat Suomessa 1700-luvulla entiseen tapaan ammattikuntamaisesti järjestäytyneitä. Tiedot Turun ja Helsingin räätälinammattikuntien toiminnasta 1720- ja 30-luvulla ovat puutteellisia, koska ammattikuntien pöytäkirjat pikkuvihaa edeltäneeltä ajalta ovat hävinneet. Tänä aikana on tuskin tapahtunut mitään oleellisia muutoksia, koska ammattikuntien toiminta jatkui perinteelliseen tapaan 1740-luvulla. Pohjanlahden rannikkokaupunkien, Naantalin, Uudenkaupungin, Rauman, Porin, Kristiinankaupungin, Kokkolan ja Raahen räätäleitä kuului edelleen Turun ammattikuntaan Porin ammattikunnan perustamiseen asti 1764, jolloin Kristiinan, Rauman ja Uudenkaupungin räätäleitä pyydettiin liittymään siihen. Uusia räätälinammattikuntia perustettiin. Porvoon 1723 perustettuun ammattikuntaan kuuluivat Hämeenlinnan räätälit sekä Haminan räätälit 1736 asti, jolloin kaupunkiin perustettiin oma ammattikunta. Ammattikunnan siirryttyä Loviisaan sinetti uusittiin 1750. Vaasan räätälinammattikunta perustettiin 1753, Oulun 1762, Hämeenlinnan 1776 ja Pietarsaaren 1789.[4]

Vuosisadan alkupuolella samat mestarit valmistivat sekä miesten että naisten vaatteet. Sekä Turussa että Helsingissä vaadittiin vielä 1740-luvulla räätälin mestarinäytteeksi entiseen tapaan miehenpuku ja yksi naisten vaatekappale, tavallisesti röijy tai nuttu. Vähitellen tapahtui kuitenkin erikoistumista siten, että joku tietty mestari valmisti etupäässä naisten vaatteita. Helsingissä räätälinkisälli Karl Kraemer, joka mainittiin myöhemmin naistenräätäliksi, *quinsskräddare*, teki 1724 mestarinäytteekseen miehenpuvun sekä naisen röijyn ja hameen. Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa 1742 hän leimautti kaksi silkkistä puolisäkki-asua. Oltermanni Kraemerin kuoltua 1746 Helsingin räätälinammattikunta totesi, että kaupunkiin pitäisi saada uusi naistenräätäli, koska muut mestarit ennättivät hyvin huolehtia miesten räätälintyöstä. Päätettiinkin ottaa yhteyttä

Tukholman räätälinkisällien majapaikkaan ja tiedustella sieltä jotain sopivaa kisälliä. Vasta keväällä 1753 kaupunkiin saapui kaivattu naistenräätälinkisälli Anders Bergström Göteborgista. Naistenräätälin mestarinäytteeksi määrättiin yleensä ajan muotipuku. Niinpä Bergström sai valmistaa mestarinäytteeksi robinetten kureliiveineen. Jo parin vuoden kuluttua Bergström valitti ajoittaista työttömyyttä, koska jotkut naisihmiset ompelivat salaa naisten vaatteita. Elintavoiltaan epäsäännöllinen Bergström pestautuikin 1766 sotilaaksi, mutta aiheutti jatkuvasti harmia ammattikunnalle tekemällä luvattomasti räätälintyötä.[5] Helsinkiin 1773 saapunut naistenräätäli, Niklas Holmberg sai tehdä mestarinäytteeksi roberonden kureliiveineen. Liittyessään ammattikuntaan 1782 Johan Hollsten sai sen sijaan valmistaa näytteeksi uudenkuosisen muotipuvun eli poloneesin ja kureliivin. Mestari Holmbergin kuoltua 1789 hänen oppipojakseen 14-vuotiaana (1776) kirjoittautunut Johan Petter Lindberg anoi oikeutta suorittaa mestarinäytteen, joksi määrättiin englantilaisella korsetilla varustettu puku.[6]

Turun räätälinammattikunta vaati aina 1783 asti, että miestenkin vaatteita valmistavien räätälien oli tehtävä mestarinäytteeksi miehenpuvun lisäksi myös naisen nuttu. Tukholman räätälinammattikunnan esimerkin mukaan (1780) muutettiin Turun ammattikunnan kokouksessa 19. 7. 1783 määräyksiä siten, että miestenräätälien oli vastedes valmistettava naisen nutun asemasta sortuutti tai kaprokki, joita pidettiin miestenräätälien ammattialaan kuuluvina vaatekappaleina.[7] Turussa on ajalta 1747-91 tiedossa kahdeksan naistenräätälinkisällin mestarinäytteet, joihin kuului naisen muotipuvun lisäksi yksi miehen vaatekappale, joko takki tai pöksyt. Henrik Wallin (1747), Johan Morberg (1751), Elias Zernouschie (1773) ja Tuomas Tammelin (1774) tekivät näytteeksi robe-puvun. Sen sijaan Efraim Molleniukselle määrättiin 1782 näytteeksi kansallinen ruotsalainen puku. Koska kukaan ei ollut tilannut tällaista pukua, suostui ammattikunta Molleniuksen anomukseen saada tehdä sen asemasta doulemangin (= poloneesi) ja naisen sortuutin. Abraham Morbergin ja Johan Södergrenin mestarinäytteet 1791 todistavat, että muoti oli muuttunut. Kummankin näytteeksi määrättiin uusmuotinen (= englantilainen) naisenpuku sekä naisen sortuutti. Kun kisälli Södergren anoi pääsyä naistenräätäliksi, totesi ammattikunta, että kaupungissa tarvittiin todella lisää naistenräätäleitä.[8]

Vuosisadan loppupuolella, jolloin räätälit valittivat yleensäkin työnpuutetta, oli Turun naistenräätäleillä toimeentulovaikeuksia. Räätäli Johan Morberg anoi 1776 verohelpotusta, koska hänellä ei ollut tarpeeksi työtä sen jälkeen kun kaksi hänen entistä kisälliään oli saanut mestarinoikeudet ja lisäksi monet naiset ompelivat luvatta vaatteita asiakkaiden luona. Morberg valitti, että nurkkamestarit ansaitsivat paremmin kuin varsinaiset mestarit.[9] Mestari Zernouschie anoi 1780 verohelpotusta samasta syystä viitaten siihen, että yksi ja toinen teki kaupungissa naistentyötä, *fruntimmersarbete.*[10] Valitukset olivat oireellisia. Naisten vaatteiden valmistus oli muuttumassa suurelta osalta kotiompeluksi ja ompelijattarien työksi.

Porvoossa räätälinkisällit saivat 1729-53 tehdä mestarinäytteeksi vanhaan tapaan miehen puvun lisäksi joko naisen kasakiinin tai nutun. Vasta sen jälkeen kun ensimmäinen varsinainen naistenräätäli, Anders Stenman, asettui 1762 Porvooseen, ei miestenräätälien tarvinnut enää valmistaa näytteeksi naisen nuttua. Porvooseen 1762, 1770, 1776 ja 1785 mestareiksi hyväksytyt naistenräätälit eivät kuitenkaan joutuneet tekemään näytteeksi naisen muotipukua, koska kukaan Porvoon mestareista ei pystynyt arvostelemaan sen tekoa. Mestarinäyte korvattiin ylimääräisellä maksulla ammattikunnan kassaan.[11] Naistenräätälit eivät saaneet valmistaa miesten vaatteita. Porvoossa syytettiin oltermanni Lindertiä pariin otteeseen (1781, 1791) siitä, että hän oli ottanut palvelukseensa kisällin, joka ompeli miesten vaatteita. Lindert joutuikin tästä syystä luopumaan oltermannin tehtävästä.[12]

Muiden kaupunkien osalta ei ole juuri tietoja naisten vaatteiden tekoon erikoistuneista räätäleistä. Antti Chydenius kaipasi Kokkolaan ammattitaitoista naisten vaatteiden räätäliä. Porissa naistenräätälit kärsivät työnpuutetta. Oulussa 1781 kuolleen naistenräätäli Karl Labbartin toimeentulo oli ollut niukkaa siitä päätellen, ettei häneltä jäänyt omaisuutta. Hämeenlinnassa mainittiin naistenräätäli Matias Lindblad 1785.[13]

Monet Suomessa toimineista naistenräätäleistä olivat saaneet oppinsa Ruotsissa. Turkulainen mestari Morberg oli työskennellyt kisällinä Geflessä, Tammelin ja Mollenius Tukholmassa. Porvoossa 1770-74 työskennellyt Anders Kort saapui Tukholmasta, avioitui naistenräätäli Anders Stenmanin tyttären kanssa ja sai mestarinoikeuden ehdolla, ettei hän tee lainkaan ns. miestentyötä. Kort palasi kuitenkin pian takaisin Tukholmaan ja jätti työhuoneensa anopilleen. Lindert taas oli työskennellyt Geflessä, Tukholmassa ja Göteborgissa. Henrik Stenberg oli saanut kisällinkirjansa Tukholmasta.[14]

Tukholman räätälinammattikunnan kanssa pidettiin kiinteätä yhteyttä, sillä se toimi 1700-luvulla tietynlaisena ammattialansa keskuselimenä. Valtiovallan määräyksestä Tukholman räätälinammattikunta joutui huolehtimaan mm. ylellisyysasetuksissa määrättyjen mallipukujen valmistuksesta sekä niiden kaavojen toimittamisesta valtakunnan muille ammattikunnille. Samoin seurattiin Tukholman räätälinammattikunnan hinnastoa muissa

kaupungeissa. Tukholman 1722 taksojen mukaisesti merkittiin 18. 4. 1724 räätälintöiden hinnasto Porvoon raastuvanoikeuden pöytäkirjaan. Helsingissä hinnat määriteltiin maistraatin pyynnöstä 10. 7. 1738 (l. 11).[15] Tukholman räätälinammattikunta valmisti vuosien 1720, 1730, 1734, 1746, 1754 ja 1778 ylellisyysasetuksissa säädetyt mallipuvut, joiden kaavat, *nödige faconer*, ammattikunnan oltermannin oli pyynnöstä toimitettava muiden kaupunkien ammattikunnille. Luultavasti kyseessä oli samantapaiset paperikaavat, joilla tiedotettiin kansallisen ruotsalaisen puvun kuosista 1778 (k. 185).[16]

Tukholman muotia seurattiin ympäri valtakuntaa. Pääkaupungin räätälinammattikunnan välityksellä muille ammattikunnille annettujen virallisten muotiohjeiden rinnalla on muistettava yksityisten mestarien asiakkaiden osuus muotiuutuuksien leviämiseen. Asiakirjoista selviää, että Tukholman-matkojen yhteydessä tilattiin pukuja suoraan pääkaupungin räätäleiltä. Tukholmassa pitkään, esimerkiksi valtiopäivillä tai muissa virkatehtävissä, oleskelleet henkilöt tilasivat vaatteita itselleen ja omaisilleen sekä ystävilleen räätäleiltä, joilla oli usein ennestään hallussaan asianomaisen asiakkaan mitat. Tukholmassa pensionissa olleille tytöille teetettiin tavallisesti muodikkaita vaatteita ja ostettiin asusteita. Tukholmassa kävijät kertoivat kirjeissään kotiväelle ja tuttaville pääkaupungin muotiuutuuksista ja toivat tulijaisiksi galanteriatavaroita.[17] Vuosisadan lopulla on kirjeitsekin hoidettu muodikkaiden vaatteiden ja asusteiden tilauksia Tukholmasta mm. oopperan ompelijattarilta.[18] Suomeen virkatehtäviin määrättyjen upseerien ja korkeiden virkamiesten rouvat hoitivat pukuhankintansa useimmiten Tukholmassa ennen Suomeen lähtöään. Varmaankin heidän muodikkaat puvustonsa ovat herättäneet Suomessa jäljittelynhalua.[19] Kun nuori tiedemies-runoilija K. M. Franzén kirjoitti Åbo Tidningar-lehteen artikkelisarjan »Om supeer» kuvasi hän, miten naiset tarkastelivat toistensa pukuja päästä kantapäähän ja kiinnittivät erityistä huomiota erään aistikkaasta pukeutumisestaan tunnetun kaunottaren viimeisen muodin mukaiseen pukuun. Ihmeteltiin oliko puku peräisin Tukholmasta, oliko se ehkä tullut postin mukana sen jälkeen kun jääesteet olivat tehneet lopun merenkulusta tai oliko ehkä mamselli Rosalie ommellut sen Turussa Tukholmasta saatujen mallien mukaan. Kuvaillessaan Turun seuraelämää aatelisperheissä kotiopettajana toiminut Mikael Choraeus puolestaan kertoi 1799, miten rouva Bremerin pukeutuminen herätti huomiota naisväenyhdistyksen konsertissa Turussa. Rouva oli esiintynyt kauniissa uudessa puvussa, jonka hän oli ostanut viettäessään edellisen kesän ulkomailla miehensä kanssa. Näihin aikoihin rikkaat turkulaiset porvarisrouvat pystyivät siis hankkimaan Keski-Euroopastakin kylpylämatkojen yhteydessä muodikkaita vaatteita.[20] Åbo Tidningar-lehden seurapiiriuutiset kertovat kustavilaisella ajalla tavallisista, maksullisista assemblee-illanvietoista ja pick-nickeistä, joihin myös Tukholman-matkoillaan kaupungin läpi matkustaneet vieraat osallistuivat. Lehdessä julkaistut Turkuun saapuneiden matkustajien luettelot ja majoittumiset osoittavat, miten eri puolilla Suomea asuneet säätyläiset viivähtivät tavallisesti kaupungissa matkalla Tukholmaan tai sieltä kotiin. Joukkoon osui pitkämatkalaisiakin kuten lontoolaisia tai pietarilaisia liikemiehiä, lähettiläitä ym. Seuraelämä oli varmasti omiaan korostamaan muotitietoisuutta ja halua pukeutua mikäli mahdollista viimeisten muotituulahdusten mukaan.

Vuosisadan lopulla on Suomeenkin hankittu todennäköisesti muotilehtiä ja -almanakkoja, vaikka niitä on harvoin merkitty peruluetteloihin. Ranskalaisen kirjallisuuden yleisyys kartanoiden ja valtaporvarien kirjastoissa todistaa kiinnostusta ranskalaiseen ja jossain määrin englantilaiseenkin kulttuuriin sekä välillisesti myös muotiin.[21] Yksityinen muotitiedoitus oli luultavasti usein tehokkaampaa kuin räätälinammattikuntien välityksellä tapahtunut uutuuksien hidas leviäminen. Asiakkaat ovat voineet tilaustensa välityksellä vaikuttaa siihen, että muotiuutuudet tulivat joskus mestarien tietoon täten nopeammin kuin tapahtui virallista tietä.

Hoviräätälit ja pitäjänräätälit. Ammattikunta-asetusten mukaan käsityöläisten tuli harjoittaa ammattiaan kaupungeissa, poikkeuksena olivat ns. hoviräätälit ja pitäjänräätälit. Omien käsityöläisten mm. räätälien pitäminen palveluksessa kuului vielä 1700-luvulla aatelisten erioikeuksiin.[22] Näistä hoviräätäleistä on vain sattumanvaraisia tietoja.

Turussa mainittiin kisälli Willberg kenraalikuvernööri, paroni von Rosenin hoviräätäliksi 1747. Kun kisälli Erik Wilen anoi 1754 pääsyä Turun räätälinammattikuntaan, evättiin se ja Wileniä kehotettiin hakeutumaan herrasväen, tehtaan tai pitäjänräätäliksi. Wilen ei kuitenkaan halunnut noudattaa kehotusta, koska herrasväet teettivät yleensä pukunsa Turussa.[23] Tenholan säätyläiset anoivat 1751, että Tukholmassa ammattinsa oppinut Anders Ahlgren nimitettäisiin pitäjänräätäliksi. Kirjelmässä viitattiin siihen, että heidän oli ollut pakko tähän asti teettää vaatteensa joko Turussa tai Tukholmassa. 1763 mainittiin Pontus Sundström Tenholan herrasväen räätäliksi. Räätäli Nils Boman anoi 1757 lupaa siirtyä Uudestakaupungista mestariksi Turkuun vetoamalla siihen, ettei hän tullut toimeen siellä, koska ympäristön herrasväet tilasivat pukunsa Turusta muiden asioimismatkojensa yhteydessä.[24] Kun kenraaliluutnantti D. Zanderin hoviräätäli H. Falck anoi 1749 oikeutta liittyä Por-

voon ammattikuntaan, todettiin, että kaupungissa oli jo ennestään kyllin monta räätäliä ja että melkein kaikissa lähiseudun kartanoissa oli herrasväen räätäleitä, jotka valmistivat vaatteita, paitsi omalle isäntäväelleen ja heidän palveluskunnalleen, myös seudun muille asukkaille. Ammattikunnat suhtautuivat yleensä penseästi herrasväen räätäleihin. Porvoon räätälinammattikunta ei suostunut ottamaan räätäli Anders Just-vainajan poikaa edes hänen oman äitinsä verstaan hoitajaksi 1752, koska hän toimi majuri O. R. Glansenstiernan kartanonräätälinä. Kiialan kartanon hovirääätäli mainittiin 1783.[25]

Varsinkin kisällin ammattikoulutuksen saaneet pitäjänräätälit ovat toisinaan ommelleet vaatteita myös herrasväelle. Ohensaaren kartanossa pitäjänräätäli ompeli sortuutin ja nutun vapaaherrattarelle 1779. Pohjanmaalla, jossa pitäjänräätälit olivat harvinaisia aina 1750-luvulle asti, kisällit asettuivat usein emäseurakuntiin kaupunkien läheisyyteen, missä myös useimmat säätyläiset asuivat. He olivat monesti halvempia kuin kaupunkilaismestarit. (k. 277-278).[26]

Naiset räätälintyössä. Räätälinleskellä oli oikeus jatkaa miesvainajansa ammatinharjoitusta mestarikisällin avulla. Luultavasti oli kysymys tällaisesta tapauksesta, kun rouva Öhmanille maksettiin 9 taaleria damastisen säkkipuvun valmistamisesta Margareta Gummeralle (Tu 1740). Eräs porvari taas valitti, ettei mme Anna Kristina Tönnera ollut saanut valmiiksi hänen vaimonsa silkkibrokadinuttua (Tu 1740).[27]

Räätälinammattikuntien pöytäkirjoista ilmenee, että ompelutaitoisia naisia, yleensä leskivaimoja, syytettiin usein luvattomasta räätälintyöstä. Tavallisesti oli kyseessä vain vähäpätöinen vaatteiden korjaus tai vaatimattomien naisten nuttujen, röijyjen ja hameiden ompeleminen. Turun räätälit löysivät 1755 nurkkamestaruusjahdin yhteydessä erään Sofia Martintyttären luota keskeneräisen raidallisen pellavanutun, painetun sinivalkoisen nutun, leikatun sarssiliivin sekä kolme kyynärää raidallista sarssia, josta leikattuun nuttuun piti pantaman turkisvuori. Pari piikaa ja eräs merimiehenvaimo omistivat vaatteet. Kun syytetyltä kysyttiin, miksi hän teki tällaista naisille kuulumatonta työtä, *hvilket Quinne icke tillhörer*, puolusteli hän sillä, ettei tiennyt näin vaatimattoman työn olevan kiellettyä. Hän halusi vain helpottaa köyhien vanhempiensa toimeentuloa. Tyttöä varoitettiin ankarasti toisten enää suorittamasta ompelutyötä. Samalla kertaa syytettiin tullikirjuri Anders Winquistiä siitä, että hänen vaimonsa oli harjoittanut salaa räätälintyötä. Winquistin luota oli löydetty mustasta flanellista eli satiinista leikattu robe, josta hihat puuttuivat, toisen samanlaisen roben etukappale, kolme leikattua ja osittain ommeltua luilla jäykistettyä roben miehustan vuoria, *tillskurne foder till lif under robber*, sekä neljä kyynärää mustaa vuoripellavaa. Eräälle papinrouvalle ja hänen tyttärelleen Kuusistossa kuuluneet vaatteet julistettiin menetetyiksi ja Maria Winquistiä nuhdeltiin ankarasti, koska häntä oli jo aikaisemmin varoitettu luvattomasta räätälintyöstä.[28] Erään värjärien keskeisen kiistan yhteydessä väitettiin, että värjäri H. Biörmanin vaimolla Eva Kristiinalla oli täydellinen naistenräätälin verstas, *en fullkommelig qwinnokläders skräddare wärckstad* (1764). Biörmanin selityksen mukaan siellä ommeltiin ainoastaan kotiväen omia vaatteita. Miehensä kuoltua leski jatkoi värjäämön toimintaa.[29] Turussa 1779 pidetyssä nurkkamestaruusjahdissa löydettiin Akatemian pedelli Orren lesken kätköistä kansallinen ruotsalainen naisenpuku.[30]

Vaikka räätälimestarien vaimot ja tyttäret yleensä auttoivat verstaassa ja olivat ammattitaitoisia, ei heille kuitenkaan myönnetty oikeutta itsenäiseen ammatinharjoitukseen. Räätäli Matts Beckströmin vaimo Greta Lisa Löfgren, jonka isäkin oli ollut räätälimestari, muutti miehensä luota takaisin äitinsä luo asumaan ja anoi lupaa harjoittaa räätälinammattia ja pitää kisälliä. Turun räätälinammattikunta hylkäsi anomuksen ja kehotti Beckströmejä jatkamaan yhteisen verstaan pitoa, koska oli asetusten ja hyvän järjestyksen vastaista, jos mies ja vaimo pitäisivät eri verstasta (Tu 1783).[31]

Porvoossa syytettiin samoin naisia nurkkamestaruudesta. Erään porvaristytön luota löydettiin 1733 keskeneräisiä vaatteita: raidallisesta villakankaasta ommeltu nuttu, karttuuninuttu, raidallisen nutun etukappale, röijyn hihat ja vuorikangasta. Syytetty väitti, että oltermanni oli pari vuotta aikaisemmin antanut hänelle luvan paikata naisten vaatteita. Siitä huolimatta vaatteet takavarikoitiin ja syytettyä sakotettiin.[32] Helsingin räätälit valittivat niin ikään naisten tekevän luvatonta räätälintyötä, *fruntimmers kläders förfärdigande*. Kaupunkiin sijoitettuja sotilaita, mm. entisiä räätäleitä Anders Bergströmiä ja Nils Biörnklouta syytettiin luvattomasta työskentelystä.[33] Nurkkamestaruusjahtien yhteydessä tavattiin harvoin muodikkaita vaatekappaleita. Koska kureliivillisten muotipukujen ompeleminen edellytti ammattitaitoa, teetettiin ne yleensä räätälimestarien työhuoneissa, mistä säilyneet laskut kertovat. Vaatteiden muodistaminen oli tavallista.[34]

Leikkaukseltaan yksinkertainen uusklassinen paitapukumuoti mahdollisti naisten vaatteiden kotiompelun. Englannissa julkaistiin jopa pukuompelun ohjekirjoja.[35] Suomessakin päiväkirjoissa ja muistelmissa kerrotaan, miten kartanontyttäret ompelivat pukuja jonkun ompelutaitoisen mamsel-

lin avustamana.[36] Näin kotiompelijattarien aikakausi alkoi uuden muotiaallon mukana.

Åbo Tidningar-lehdessä mainittiin 22. 4. 1793 alan ammattilaiset, *sy-mamseller*, *modekrämerskor*. Lehdessä oli vuosisadan vaihteessa melko usein ilmoituksia, joissa Tukholmasta saapunut naishenkilö ilmoitti ottavansa vastaan naisten pukujen ja muiden vaatteiden valmistusta:[37]

> söm af klädningar samt andra kläders förfärdigande (ÅT 4. 12. 1797) . . . förfärdigar alla sorters fruntimmers kläder. Skyndsamhet och accuratesse utlåfwas (ÅT 14. 10. 1809).

Kun naisten vaatteiden valmistus siirtyi ompelijattarien tehtäväksi, merkitsi se samalla entistä suurempaa teknistä erikoistumista naisten ja miesten vaatteiden teossa. Ainoastaan naisten villakankaiset päällysvaatteet jäivät edelleen vaatturien työksi.

Käytettyjen vaatteiden myynti. Epämuodikkaiden käytettyjen vaatteiden myynti oli yleistä 1700-luvulla. Niiden hankinta tarjosi usein varattomille tilaisuuden »säädynmukaiseen» pukeutumiseen. Vuosisadan alussa tuotiin Ruotsi-Suomeen ilmeisesti ulkomailtakin hienoja käytettyjä vaatteita, koska niiden tuonti kiellettiin 1735 ja 1738 sekä jälleen vuoden 1771 meritullihinnastossa. Amiraali C. Tersmeden kertoi muistelmissaan, miten hän myi koreat pukunsa palattuaan 1740 kotimaahan pitkältä ulkomaanmatkaltaan, jonka kuluessa hän oli teettänyt Amsterdamissa ja Lissabonissa sikäläisen käsityksen mukaan melko yksinkertaisia samettipukuja. Ruotsissa moinen hienous oli kiellettyä. Samoin kävi 1744, jolloin Tersmeden kuului kruunuprinsessa Loviisa Ulriikaa Berlinistä noutaneeseen lähetyskuntaan. Voidakseen esiintyä Berlinin hovissa arvonsa mukaisesti Tersmeden oli teettänyt Saksassa kolme hopeakirjontaista silkkipukua, joista hän kotiin palattuaan myi yhden teatteriin ja antoi ratkoa toiset kaksi pukua, käyttääkseen niiden kankaat sukulaisilleen lahjaksi annettavien myssyjen, *bindmyssor*, päällystämiseen.[38]

Suomessakin myytiin käytettyjä, kuosiltaan ehkä hieman vanhanaikaisia pukuja huutokaupoissa. Monesti perikunta realisoi täten vainajan vaatteet rahaksi. Toisinaan vaatteet lähetettiin jopa Tukholmaan huutokaupattaviksi, ehkä paremman ansion toivossa. Huutokaupoissa vaatteet siirtyivät useimmiten arvoastetta alemmas sosiaalisessa portaikossa. Näin muodin kiertokulku jatkui entistä laajempiin piireihin. Varsinkin käsityöläiset huusivat usein vaimolleen muotipukuja huutokaupoissa.[39] Vuosisadan lopulla ilmoitettiin Åbo Tidningar-lehdessä mm. myytävistä muotipuvuista. 3. 7. 1797 tarjottiin esimerkiksi melkein uutta, viimeisen muodin mukaista harmaa-mustaraitaista taftipukua.

Kuten jo 1600-luvulla[40] Turussa toimi maistraatin luvalla 1700-luvullakin ammattimaisia vanhojen vaatteiden kaupustelijattaria, jotka maksoivat oikeudesta pitää torilla kaupustelijantuolia. Monesti köyhät leskivaimot ansaitsivat näin niukan toimeentulonsa. Piika Greta Lenningiä syytettiin 1781 siitä, että hän oli kesämarkkinoiden aikana kaupitellut luvatta vaatteita torilla.[41]

VAATTEIDEN PERIMINEN JA LAINAAMINEN

Muotipukujen arvostuksesta ja kalleudesta johtuen niiden testamenttaaminen oli tavallista vallasväkeä myöten (l. Paimio Viksberg 1738, Kuopio 1788, Hki 1791). Riilahden rouva Maria Rotkirch (∞ Aminoff) määräsi ennen kuolemaansa, että tyttäret saisivat vähitellen käyttöönsä hänen vaatteensa, joista he olivat jo pitäneet osan (Bromarv Riilahti 1767). Perinnönjaossa merkittiin kirjoihin vaatteiden jakaantuminen perillisten kesken (l. Hki 1736). Vaatteita jaettiin usein perintönä köyhille sukulaisille tai testamentoitiin kamarineidoille ja muulle palveluskunnalle,[42] mikä osaltaan edisti muodin leviämistä alempiin sosiaaliryhmiin. Vuoden 1731 ylellisyysasetuksessa (§ 9) sanottiin suorastaan, että kunniallisten vanhempien tyttäret, jotka köyhyyden vuoksi tai oppiakseen »jotain hyvää» olivat herrasväen palveluksessa kamarineitoina tai taloudenhoitajattarina, olivat oikeutettuja käyttämään rouviensa heille lahjoittamia vanhoja silkki- ja puolisilkkivaatteita. Varsin tavallista olikin, että mm. papintyttäret toimivat kartanonrouvien seura- ja kamarineitoina, kuten esimerkiksi Helsingin rovasti Forteliuksen tytär Greta Lisa Tersmedeneillä Albergan kartanossa 1752.[43] Koska muoti muuttui hitaasti, voitiin samoja pukuja käyttää parinkin sukupolven ajan. Melkoista säästäväisyyttä pukeutumisessa todistaa sekin, että toinen rouva otti käyttöönsä edeltäjättärensä vaatteita (Uskela 1748, 1754, Oulu 1739, 1763, 1780).[44] Perityt muotipuvut käytettiin joko sellaisinaan tai niitä muodistettiin, kuten voi havaita räätälinlaskuista sekä joskus todeta säilyneistä 1700-luvun muotipuvuista. Roberondeja on muodistettu poloneeseiksi (k. 153) ja poloneeseja karakoo-röijyiksi (k. 203). Rokokoon kukkasilkeistä on jopa ommeltu kuosiltaan uusklassisia vaatekappaleita (k. 249).[45] Vanhat muotipuvut ovat usein palvelleet myöhempiä sukupolvia naamiaispukuina (k. 193, 198). Tässä perinteet jatkuivat 1700-luvulta, jolloin naamiaiset olivat tavallisimpia seurapiirihuveja (k. 314).

Pukujen lainaaminen tarpeen tullen ystävättäriltä ja tuttavilta oli yleistä. Jacobina Charlotta Muns-

terhjelm lainasi mustan taftipuvun hautajaisiin rouva Lindholmilta Loviisasta, koska mamselli Fortelinin puku oli liian lyhyt. Mustan hautajaispuvun lainaaminen olikin tavallisinta.[46]

Käytettyjen muotipukujen välityksellä muoti levisi varsinaisten säätyläispiirien ulkopuolellekin.

PÄÄHINEIDEN VALMISTUS, MYSSYNTEKIJÄTTÄRET, MODISTIT

Ruotsi-Suomessa modistit eivät olleet 1700-luvulla ammattikuntamaisesti järjestäytyneitä kuten Ranskassa, jossa modisteilla oli omat putiikkinsa (k. 377). Vuosisadan lopulla kiinnitettiin ranskalaisissa muotijulkaisuissa sekä sanoin että kuvin erityistä huomiota modistien aikaansaannoksiin. Kuningatar Marie Antoinetten kuuluisa modisti Rose Bertin vaikutti Pariisissa suorastaan muotidiktaattorin tavoin.[47] Suomessa on vasta 1790-luvulta tietoja ammattimaisesti työskennelleistä modisteista. Turussa 1793 mainitut modistit ja ompelijattaret suorittivat luultavasti sekä modistintyötä että liinavaateompelua.[48]

Samoin kuin jo 1600-luvulla[49] ns. myssyntekijättäret huolehtivat naisten hienoimpien myssyjen ja päähineiden valmistuksesta ja koristelusta. Suurin osa päähineistä ommeltiin kuitenkin luultavasti kotona. Vaikka pukuluetteloihin on merkitty päähineiden tekoon ja koristeluun käytettyjä tarvikkeita, ei aina selviä milloin oli kyseessä myssyntekijättären tai yksityisen varasto, koska päähineitä teetettiin useimmiten asiakkaan hankkimista tarvikkeista. Niinpä kauppias P. Sunnin vaimon Anna Kristina Hahrin pukuluetteloon oli merkitty viisi tukille pantua myssyä, *på stom upsatte mössor*. Sitä paitsi pitovaatteiden joukossa oli kaksi brokadimyssyä, neljä silkkimyssyä, samettihuppu, kaksi harsohuppua, kuusi pitsintykkiä sekä seitsemän sileää tykkiä (Hki 1759). Laivuri M. Lindefeltin ja hänen vaimonsa Kristina Utterbomin huutokaupassa myytiin naisten ja lasten myssyjen ohella tarvikkeita, jotka viittasivat ehkä myssyntekijättären varastoon:[50]

> 1 st. hwit opsat mössa, 7 st. carkasser, 1 st. tillbehör till en upsatt mössa (Hki 1773).

Neitsyt Ulrika Holmbergille hankittiin vuosittain myssyihin karkaaseja, puuvilla- ja pellavakangasta sekä maksettiin työpalkkaa myssyntekijättärelle:[51]

> 3/4 aln podesoy till mössor, band, foder, silcke och arbetzlön, 12 al blått taft till do, arbetslön band etc (1775). 3 al flor till mössor, 2 1/2 al do do, 1 1/2 al blå siden band, 2 1/2 al röda, 1 al smala do, 3 par carcasser, 1 al band, arbetslön för 2ne mössor (Hki 1780).

Turussa Catharina Enberg laskutti harsomyssyn teosta manufakturisti E. Kekoniuksen Fredrikatytärtä:[52]

> En utaf flor ny gjord fruntimers mössa, med band och dess tillbehör för afld:ne fru Keckonia Rd. 1.61.-. Åbo den 28 junii 1791.

Naantalilaisen raatimiehen lesken Maria Sanderin perukirjaan merkitty markkina-arkku, 6 silkkimyssyä, myssykangas sekä 9 myssyntykkiä, joista osa oli pitsillisiä, ja monenväriset silkkilangat viittaavat ehkä myssyntekijättären varastoon, lukuisat kaulahuivit, uudet liina- ja villasukat sukanneulomiseen ja markkinamyyntiin (Tu 1805).[53] Oulussa Stiina-musterin kerrottiin valmistavan taidokkaasti ylöspantuja myssyjä vanhasta harsosta, hän omisti myös työhön tarvittävan myssyntukin. 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alusta on tietoja siitä, että säätyläisnaiset, upseerien lesket ja pappilan mamselit tekivät myssyjä kansannaisille.[54]

Myssyntekijättäret valmistivat nimenomaan kovitettuja ns. tykkimyssyjä myssykankaista, joita on merkitty myös yksityisiin pukuluetteloihin. Rihkamapuodeissa myytiin sekä myssykankaita että luultavasti myssyntekijättärien valmistamia myssyjä:[55]

> 14 st. 1/2siden blomerade mössor af 2ne colleurer, 12 st. holl: dammast och ostind. dammast mössor af en färg, 2ne af 2 colleurer (Hki 1740:52). 42 gul brocats mösstyg, 13 do med wit båtn, 14 1/2 rödt hål. damast do, blå tafts do, rödt taft, grönt tafts mösstyg, damast mösstyg ... brunbåtnigt do med wit båtn, cattun i mösstyger (Hki 1771, l. Hki 1774). 31 st. div. färgor broserade mysstyg, 18 st. do ... 12 st. broserade binmössor, 8 st. do, 7 st. div. do, 7 st. div. barnmössor (Oulu 1785). 6 st. färdig giorda frt. sidensargs mössor (Oulu 1798).

Kamarikollegiolle vuodesta 1766 lähtien lähetetyistä kauppiaiden hankintaluetteloista selviää, että Ruotsin manufaktuureista toimitettiin Tukholman tukkukauppiaiden välityksellä eri puolille Suomea myssykankaita. Niistä suurin osa oli broseerattua eli moniväriseksi pujotettua kukkasilkkiä (k. 9, 342, 343), tiumfantia, moareeta ja pieni määrä karttuunia, jota käytettiin mm. myssyjen vuoraamiseen. Samantapaisia valmiiksi paloiteltuja myssykankaita, joista osa oli ammattimaisesti silkille kirjottuja, esiintyi puotien inventaarioissa vuosisadan lopulla (k. 76).[56] 1700- ja 1800-luvun taitteessa suositut tamburoiden kirjotut tykkimyssyt valmistettiin ammattimaisesti kirjotuista myssykankaista (k. 76, 347).[57]

Peruluetteloihin merkityistä myssytarvikkeista ilmenee joskus, miten pikkutarkasti ylellisyysasetusten määräyksiä noudatettiin tuoreeltaan:[58]

> Mösstyg af hwit broqvard med stämplat faconerat band, som i Riket ey är till lätit at nyttias och derföre allenast inom columnen utsättas, 1 mösstyg af swart dammast 4:- ... 1 bindmyssa af askfärga damast med bredt grönt band (Lemu Auvainen 1740).

Turun kauppiailta tilattiin toisinaan maaseudulle kirjeitsekin mm. myssykankaita ja myssyntekoon tarvittavia silkkinauhoja, ompelusilkkiä, hopealankaa ym. (Hattula 1769-75).[59] Myssytarvikkeita oli usein porvarisnaisten ja kartanonrouvienkin varastoissa:[60]

> 1 spetsmössa med tillbehör 18:-, 2 band 2:-, 1 grönt ost-indiskt mysstyg 7:-, noch af samma slag en giord mössa 8:- (Pietarsaaren pappila 1755). 1 mösstyg af witt atlach påsydd med silke, 3 binn mössor (Pernaja Isnäs 1778). 2 st. hwit hol. dammast tillklipt mösstyg, 1 st. do do, 2 st. swarta poudesois tillklipta mösstyg . . . diverse knutna saker till upsatt mössa, några spettsar och barnhilckor, diverse sidenband och gamla mösstyg, 2 lappar brocade till mösstyg . . . 1 st. marsells och 3ne näpkins mössor samt 1 hilcka, 2 st. gl. spetts stycken och 1 st. utan spetts . . . diverse nya tyger . . . diverse sysilcken (Oulu 1780).

Peruluetteloihin merkityt myssyntukit viittaavat sekä myssyjen tekoon että niiden säilyttämiseen: *Mössestock änckefrun brukar till sin mössa* (Kemiö Wiik 1737). Hovioikeudenneuvoksetar Katarina Pippingin (os. Kyhl) huutokaupassa myydystä myssyntukista kauppias Wadén maksoi 2 taaleria 18 killinkiä (Tu 1776). Leipuri A. Appelgrenin vaimo omisti mm. kaksi vanhaa myssyntukkia, myssyrasian ja kaksi ompelukehää (Tu 1796).[61] Myssyntukit olivat päänmuotoisia joko pahvista muovailtuja tai puusta veistettyjä telineitä, joissa hienoja myssyjä säilytettiin mm. Ranskassa (k. 377) ja Venetsiassa (k. 180).[62] Samantapaisia puusta karkeasti veistettyjä päänmuotoisia myssyntukkeja käytettiin Suomessa myöhemmin yleisesti kansanomaisten tykkimyssyjen tekoon (k. 78). Ne olivat jäljitelmiä säätyläisten vastaavanlaisista myssyntukeista.

Knybräde till florsmössor astronomi Justanderin rouvan perukirjassa todistaa, että säätyläisnaiset ovat itsekin solmeilleet langasta, ehkä myös frivolitétyönä, verkkomyssyjä vuosisadan viimeisellä neljänneksellä, jolloin tällaiset päähineet olivat muodissa (Tu 1789).[63]

Päähinemuodin muuttuminen 1770-luvulla ilmeni puotien varastoihin hankituista tekotarvikkeista. Suuret liinamyssyt vaativat tuekseen karkaaseja, *carcaser* (Tu 1772). Plyymejä ja silkkinauhoja tarvittiin kampausten koristeluun ja hienojen sisämyssyjen ja hattujen somistamiseen.[64] Pukuluetteloihin merkittyjä silkkinauhoja, kukkia, plyymejä ja strutsinsulkia (k. 323) käytettiin koafyyrien, hattujen ja myssyjen koristeluun, minkä kuninkaallinen kirjelmä teki jälleen luvalliseksi 1803 lähes kymmenvuotisen kieltoajan jälkeen.[65]

Modistit ilmestyivät Suomessa muotikuvaan 1790-luvulla, jolloin Tukholmasta saapuneet naishenkilöt ilmoittivat tiheään Åbo Tidningar-lehdessä valmistavansa tilauksesta muotipäähineitä. Tukholmasta tuotettiin myös muodikkaita hattuja. Rouva Alleen ilmoitti 10. 1.1791 myyvänsä äskettäin Tukholmasta hankittuja muodinmukaisia harsopäähineitä, olkihattuja ja *cask*-kypäreitä. Prinkkalan talossa asunut tukholmalainen modisti rouva Öberg ilmoitti 19. 6. 1802 myyvänsä vapaamarkkinoilla kaikenlaisia moderneja naisten päähineitä, koafyyrejä, plyymejä, saaleja, päivänvarjoja, ridikyylejä, viuhkoja ym. Merikapteeni Bergmanin talossa asunut tukholmalainen modisti taas ilmoitti kesällä 1807 (17/6, 8/7, 2/9) valmistavansa uudenaikaisia hattuja ja päähineitä sekä koristavansa pukuja ja ompelevansa muodikkaita kauluksia, chemisettejä ja suorittavansa hienoa liinavaateompelua. Hän myi myös valmiita hattuja. Kaupungin markkinoilla töitään myyneiden tai paikkakunnalla muuten tilapäisesti oleskelleiden tukholmalaismodistien lisäksi Turussa toimi vakinaisestikin modisteja, jotka ilmoittivat lehdessä tavallisesti vain pelkän osoitteensa. Suuren Luostarikadun varrella eversti Pinellon talon piharakennuksessa asuva modisti ilmoitti 1804-1806 useaan otteeseen valmistavansa ja myyvänsä naisten hattuja ja koafyyrejä kohtuuhintaan. Tiheään osoitteenmuutoksistaan (1806-1808) ilmoittanut Annette Margareta Uhrwäder mainitsi vastaanottaneensa tilaustöitä sekä kaupungin että maaseudun herrasväeltä. Hän valmisti hattuja ja koafyyrejä sekä myi valmiita päähineitä, kukkia ja plyymejä. Hän ilmoitti myös ottavansa lapsia puolipensioniin ja opettavansa heille kaikenlaista ompelua.[66] Samoin leskirouva Kock, joka oli aikaisemmin asunut luostarikorttelissa ja muuttanut sieltä Aningaistenkadulle kultaseppä Jankesin taloon, otti vastaan kaikenlaista ompelutyötä ja päähineiden tekoa. Hänkin opetti lapsille ompelua.[67]

Vaatimattomat arkipäähineet olivat ilmeisesti kyseessä, kun kivenhakkaaja Hörbergin vaimo ilmoitti 17. 5. 1809 myyvänsä naisten olkihattuja sekä suorittavansa niiden värjäystä ja korjausta.[68]

78. Puusta karkeasti veistetty myssyntukki, jossa punainen ja vihreä lasisilmä, päässä musta silkkidamastinen koppamyssy, kork. 38. PHM 6253.

LIINAVAATTEIDEN AMMATTIMAINEN VALMISTUS JA HOITO

Ruotsi-Suomessa liinavaatteiden ompelijat eivät olleet järjestäytyneet ammattikunnaksi kuten Ranskassa, jossa myös liina-asusteet ja vauvanvaatteet kuuluivat liinavaatteiden ompelijoiden ammattialaan (k. 283, 324). Liinavaatteiden ompelijoilla oli omat myymälänsä Pariisissa.[69]

Suomessa asiakirjoista selviää vain sattumoisin laskujen välityksellä tapauksia, jolloin liinavaatteita oli teetetty ja huollettu kodin ulkopuolella. Monet leskivaimot hankkivat elatuksensa liinavaatteiden ompelulla ja pesulla.

Laukon kartanon orpolasten, paroni Gustaf Kurjen (s. 1728) ja Sofia Juliana-neidin (k. 114) holhoustileihin liitetyistä laskuista ilmenee, että Greta Juhantytär Orre pesi ja huolsi heidän liinavaatteitaan Turussa kevättalvella 1738. Madame Roslingille maksettiin nuoren paronin kuuden hienon paidan ompelemisesta 4 taaleria kappaleelta ja rouva Hultille kuuden kotikutoisesta pellavakankaasta ommellun paidan teosta 3 taaleria kappaleelta (Tu 1745). Mme Beata Forsten taas korjasi vanhoja paitoja sekä pesi ja tärkkäsi niitä (Tu 1745).[70] Lappeenrantalais-haminalaisen tervakauppiaan Henrik Tesche Hanssonin sotapakolaisena kotikaupunkiinsa Turkuun siirtyneelle leskelle mme Sofia Brotteralle 1754-62 hankituista paidoista, kaulaliinoista ja esiliinoista maksettiin miltei vuosittain ompelupalkkaa nimeltä mainitsemattomalle ompelijattarelle.[71]

Turun maistraatti myönsi neitsyt Anna Hacksille 1756 luvan tehdä ansiokseen ompelutyötä. Hän työskenteli ilmeisesti vielä vuosisadan lopulla, koska arkkidiakooni Rosenbäckin rouva oli velkaa mlle Hacksille 20 riksiä (Tu 1803).[72] Neitsyt Elisabet Åstedt, jonka jäämistössä oli ompelutarvikkeita, nappeja ja ompelurasia pieneen siniseen arkkuun pakattuna, on ehkä toiminut kotiompelijattarena ja myssyntekijättärenä (Tu 1802).[73]

Helsingistä on vastaavanlaisia tietoja liinavaatteiden ompelusta. I. Svedberg laskutti vaimonsa puolesta kaupungin rahastonhoitaja H. Arckenholtzia kaulusten pesusta ja ompelutyöstä, *sömnade löhn* (Hki 1742).[74] Raatimies G. W. Clayhillsin konkurssin yhteydessä turkkurinvaimo Sofia Margareta Osten velkoi saataviaan liinavaatteiden ompelemisesta 1747-49. Laskuun oli merkitty sekä naisten että miesten paitojen, kaulaliinojen ja kalvosinten ompelua (Hki 1755).[75] Kauppias J. Holmbergin tyttären neitsyt Ulrika Katarinan holhoustileihin merkittiin miltei vuosittain paitapellavan ostoja. Ompelijattaren, neitsyt Kockin, nimi mainittiin 1780, jolloin 12:sta pellavakyynärästä valmistettujen paitojen ompelemisesta maksettiin 1 riksi (Hki 1780). Arvoitukseksi jäänee, oliko kyseessä samanen leskirouva Kock, joka otti 1806 Turussa vastaan kaikenlaista ompelutyötä sekä ilmoitti ohjaavansa lasten ompelua.[76]

Åbo Tidningar -lehdessä toistui tiheään ilmoituksia liinavaatteiden ompelusta ja pesusta, joskus mainittiin erikseen mm. papinkaulusten ompelu. Eräs kunniallisen miehen leski ilmoitti 7. 4. 1794 ompelevansa halvalla liinavaatteita ja lasten vaatteita. Jotkut ilmoittajista olivat erikoistuneet silkkisukkien pesuun, silmikointiin ja silittämiseen. Ompelijattaret ja pesijättäret ilmoittivat ainoastaan osoitteensa, eivät nimeään.[77]

SÄÄTYLÄISNAISTEN KÄSITYÖT, LIINAVAATTEIDEN KOTIOMPELU JA KORUOMPELU

Suurin osa liinavaatteista ommeltiin kotona. Säätyläistyttöjen kasvatuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota käsityötaitojen oppimiseen.

Neiti Sofia Juliana Kurjelle (k. 114) Tukholmasta pestatun kotiopettajatar-kamarineidon Anna Cornelia Dreyerin piti opettaa nuorelle kasvatilleen mm. käsitöitä. Suomeen tullessaan Anna Dreyer hankki läpikulkumatkalla Turusta Laukkoon sekä ompelusilkkiä että liinakangasta (1737). Neiti Kurjen laskuun ostettiin Joh. N. Schultzin puodista vihreää, sinistä, ruskeaa ja valkoista ompelulankaa, neuloja, englantilaisia nuppineuloja, sakset, sormustin, mustaa silkkiä, silkkinauhoja, liinaa ja karttuunia. Kun nuori paroni Gustaf ja Sofia Juliana-neiti lähetettiin kamarineidon ja kotiopettaja Johan Hacksin saattamana täydentämään kasvatustaan Tukholmassa, sijoitettiin heidät asumaan And. Mureuksen luokse, joka allekirjoitti 6. 7. 1738 sopimuksen lasten opetuksen valvomisesta. Neiti Kurjelle oli opetettava kristinoppia Swebeliuksen katkismuksen mukaan. Tytön piti oppia lukemaan ja kirjoittamaan ruotsin-, saksan- ja ranskankieltä, laskemaan sekä saada opetusta maantieteessä, historiassa, ompelussa, piirustuksessa, musiikissa ja muissa säätynsä edellyttämissä taidoissa. Puusepälle maksettiin 2 taaleria ompelukehän teosta neidille.[78]

Porvaristytöille opetettiin samoin käsitöitä. Kirjansitoja ja kirjakauppias J. Gummeruksen Margareta Elisabet-tyttären holhoustilien mukaan maksettiin neitsyt Lingmanille 36 taaleria kuuden kuukauden opetuksesta, *uti hårduks söm* (Tu 1735), mitä varten hankittiin kaksi ompelukehää. Anna Maria Hårdille taas maksettiin palkkaa neljän kuukauden opetuksesta, *uti reggarns söm*, mikä tarkoitti ehkä kampalankasukkien neulontaa, koska Tukholmasta ostettiin tarkoitukseen 1 1/4 naulaa englantilaista kampalankaa. Tytölle teetettiin lukit-

tava ompelulipas ja hänelle hankittiin ompelusilkkiä ja hienoa liinalankaa, *tråd*. Kesällä 1738 Margareta matkusti vuodeksi Tukholmaan, jossa mme Terloulle maksettiin neljännesvuosittain 150 taaleria asunnosta ja opetuksesta.[79] Tukholmaan oppiin lähetetty porvoolainen Greta Setterberg taas asui 1753 ylimestari Heinen luona, jossa asui myös pari saksalaista nyplääjätärtä.[80] Helsingissä kauppias J. Holmbergin Ulla-tyttärelle opetettiin jo kuusivuotiaana sekä pitsinnypläystä että ompelemista. Hänelle hankittiin nypläystyyny ja 4 tusinaa nypylöitä (1776) ja paria vuotta myöhemmin hän sai sormustimen, ompeluneuloja ja lankoja. Rouva Bergerille maksettiin 1781 palkkio nypläyksen ohjaamisesta ja mlle Willeckille taas ompelun opetuksesta, *för diverse öfning i söm* (Hki 1783).[81]

Porvaristyttöjäkin lähetettiin pensioniin Tukholmaan oppimaan tapoja ja käyttäytymistä. Turun kaupunginkellaria pitäneen kellarimestari Hüttnerin tytär Susanna Charlotta oli 1796-98 rouva Edla Parmentin (s. Refstenius) pensioonikoulussa, jossa hän sai oppia mm. tamburointia. Tyttö kirjosi mm. silkkiset tohvelinpäälliset. Ruukinpatruuna Augustinin Louise-tyttären Tukholman pensiooniajan muistona on säilynyt kaksi hiuksilla kirjottua silkkitaulua.[82] Kun Åbo Tidningar -lehdessä kuvailtiin 8. 2. 1800 erään tukholmattaren kesäistä purjehdusta Tornioon ihailemaan kesäyön aurinkoa, kerrottiin hänen matkaseuralaisistaan, Tukholmassa pensioonissa olleista tytöistä, jotka olivat sonnustautuneet viimeisen Tukholman muodin mukaisiin matkapukuihin ja joiden hiukset olivat hienosti kiharoidut.

Aatelistytöt sijoitettiin Tukholmassa luultavasti hienompiin pensiooneihin kuin porvaristytöt. Tosin Haapaniemen kadettikoulun johtaja Samuel Möller varoitti kirjeissään Tukholmassa internaatti-koulussa olevaa tytärtään Eva Sofiaa lähtemästä ulos jonkun ompelijatar-mamsellin seurassa.[83] Italialainen matkailija J. Acerbi kertoi Suomen matkallaan tavanneensa pappiloissa rakastettavia nuoria neitejä, jotka olivat saaneet kasvatuksensa jossakin kaupungissa tai pääkaupungissa ja jotka eivät enää viihtyneet maaseudun yksinäisyydessä (1798-99).[84]

Mamselli Kristina Krookin koulussa Turussa annettiin tytöille samantapaista opetusta kuin Tukholman pensioneissa (l. Tu 1806). Kaupunginvälskäri G. Treudderin 18-vuotiaan Gustava-tyttären opiskeluajasta mamselli Krookin koulussa 1791/92 kertovan laskun mukaan tytölle hankittiin sekä ompelutarvikkeita että pukukankaita ja maksettiin palkkio piirustuksenopettajalle. Ompelutarvikkeista mainittiin silkkilankojen ohella tafti, silkkisarssi ja nokkospalttina, *att sy på*. Laskuun oli myös merkitty kenkien, hattujen, suruvaatteiden sekä irtokiharoiden, *löshår*, hankintoja. Ennen

79. Johanna Charlotta von Knorringin (k. 145) merkkausliina, »1783 DEN 3 IVNI», 32 × 32. KM 2258:2.

Krookin kouluun menoaan Gustava Treudder oli ollut Ruotsissa Uppsalan lähellä, jossa hänelle oli teetetty kenkiä, ratsastuspuku, karttuunipuku, valkoinen puku, kuositeltu turkki, liivi, joihin oli ostettu kankaat (Hofgårdsberg 1789). Agatha Falckin muistelmista ilmenee, että Krookin pensioonissa olleet tytöt asuivat sukulaistensa luona.[85] Saara Wacklin taas kertoi, miten rouva Danérin pensioonissa Turussa ollut nuori oululaistyttö yllätti keisari Aleksanteri I:n ranskankielen taidollaan.[86] Ajalle kuvaavaa on, että eräs äskettäin Tukholmasta Turkuun saapunut nuori nainen lupasi ilmoituksessaan Åbo Tidningar -lehdessä opettaa ranskankielen ohella kaikenlaista koruompelua sekä kukkientekoa (3. 8. 1805).[87]

Monilukuiset museoiden kokoelmiin joutuneet ja yksityisten hallussa olevat merkkausliinat todistavat, että käsityöt kuuluivat tyttöjen perusopetukseen. Useimmat niistä ovat noin 10-12-vuotiaiden tyttöjen ompelemia (k. 79, 80, 147). Merkkausliinoihin harjoiteltiin myös valko-ompelua.[88]

Kartanonneitien käsityötaito ilmenee vakuuttavasti Jacobina Charlotta Munsterhjelmin (s. 1786) päiväkirjasta 1799-1801. Vanhemman sisarensa Annetten neuvomana 14-vuotias Jacobina ompeli itse paitansa ja jopa puuvillapukunsa, korjaili vanhoja pukujaan, päärmäsi esiliinoja, huiveja ja yömyssyjä, kiinnitti silkkinauhat äitinsäkin päähineisiin sekä valmisti hienoja sisäpäähineitä ja neuloi ja parsi sukkansa. Uudella rukillaan hän kehräsi lankaa ja kutoi kangaspuissa jopa hamekankaan. Jacobina oli taitava punomaan hiuksista koruja ja

oljesta hattupalmikkoa. Hämeenkylän kartanon tyttärien aika kuluikin suurelta osalta käsitöiden teossa, joskin vaativimpien vaatteiden mm. kureliivin tekoon tarvittiin myös räätälin ja kotiompelijattaren, mamselli Forteliuksen, apua. Jacobinan muistiinpanot kertovat päivän askareista samaan tapaan kuin ruotsalaisen laatukuvamaalarin Pehr Hilleströmin maalaukset ja Årstan rouvan päiväkirja. Ompelutelineet, pookat, nypläystyynyt ja joskus jopa rukkikin kannettiin salonkiin. Talon neidit ja kamarineidot hoitivat liinavaatteiden tärkkäyksen ja silityksen keittiökamarissa, kun taas palvelijattaret suorittivat pesun taloustiloissa. Årstan rouva jopa pesi itse hienoimmat pukunsa ja asusteensa sekä silitti ne.[89] Saara Wacklin kuvaili samaan tapaan entisen oululaisen lastenopettajattaren ja postineidin, Stina-musterin askareita vuosisadan lopulla.[90] Åbo Tidningar -lehdessä 21. 2. 1807 julkaistussa joululahjarunossa »En sybåge» kirjoittaja ihailee neulan taitoa loihtia kankaaseen iloa kukkien, hedelmien ja Amorin hahmossa.

Peruluetteloihin merkityt sormustimet, sakset, nypläystyynyt, ompelukehät, hame- ja täkkipookat valaisevat sekä omistajattariensa että heidän huonekuntansa muun naisväen, erityisesti kamarineitojen, käsityötaitoa. Säätyläisnaiset ompelivat korukäsitöitä ja asusteita joko ulkomaisten malli- ja kaavakirjojen tai kädestä käteen kulkeneiden mallien mukaan. Englannissa vuodesta 1770 lähtien

80. Yksityiskohta merkkausliinasta »AGH 1748». Lapsen näkemys muotipuvuista, viuhkaa löyhyttelevän naisen vihervässä puvussa on vaaleanpunaiset hihanliehukkeet, sinipukuisella herralla vaaleanpunaiset sukat. Korpi-Jaakon eli Jakob Steniuksen (1704-66) suvun peruja. Yksit. omist.

ilmestyneessä »The Lady's Magazine» -lehdessä julkaistiin kirjontamalleja pukuihin, esiliinoihin ja myssyihin. Tukholmassa 1799 julkaistussa »Korrt Underrättelse i Konsten at Tekna, Måla och Sy» opastettiin mm. mallin piirtäminen kankaaseen, liivin kirjoaminen ompelukehässä sekä selvitettiin erilaiset koruompelupistot. Tapana oli myös kerätä kirjontamallikokoelmia.[91]

Veromestari ja kamreeri L. Wessmanin leskirouvan Anna Elisabet Tauben (1715-95) jäämistössä oli mm. ompelumalleja. Pukuluetteloon merkityt kaulukset olivat ehkä rouvan itsensä ompelemia:[92]

> åtskillige sy mönster, strump stickor af messing och ståltråd, 2 ben tråd nålar, 1 liten knippeldyna utan fot ... 1 utsydd kraga hwit bommullslärft, 1 swart garnerings rimsa med påfästa stråpärlor och pien (Tu 1796).

Neiti Sofia Lovisa De Lavalin (1751-1816) huutokaupassa myytiin kaikenlaisia ompeluvälineitä ja rasioittain paperikaavoja, *diw: papp: Mönster*, jotka neitsyt Ekberg huusi (Tu 1817).[93] Malleja tarvittiin mm. päähineiden, kaulusten, hihansuuliehukkeiden, koruesiliinojen, muhvien ja muiden hienojen asusteiden kirjontaan.

Astronomi Justanderin leskirouvan Anna Hernmarckin peruluetteloon merkitty käsityövälineistö ja ompelutarvikkeet antavat käsityksen säätyläisnaisten monipuolisesta käsityötaidosta. Jäämistössä oli harsomyssyjen solmeilulauta, 2 rukkia, nypläystyyny + 66 nypylää, puuvillan kehruurukki, ompelukehä, nauhatuoli, vanuhamepooka, kangaspuut, silkki- ja kultalankoja sekä paljetteja, jotka viittasivat mm. lompakkojen, muhvien, vöiden ym. asusteiden kirjontaan:[94]

> 1 sammets nåldyna, diverse band ... nåldyna och taska med påsydde pärlor ... 1 nåldyna, 1 grön taskbok, 1 märkduk, paljetter och gulltråd, 1 fin tråds härfwa, 1 sömtråds härfwa ... Diverse persedlar til monument af fordna klädedräkter (? decoupure-työ?), söm- och broderingar, prydnader (Tu 1789).

Tällaiset merkinnät osoittavat, että aatelissäädyn istunnossa valtiopäivillä 1766 ylellisyysasetuksen käsittelyn yhteydessä käyty robe-keskustelu oli aiheellinen. Todettiin nimittäin, että vain harvoilla naisilla oli varoja robe-pukujensa kalliiseen koristeluun. Koska useimmat naiset ompelivat itse hepenensä, oli kohtuutonta kieltää heiltä ilo nauttia vaivannäkönsä tuloksista. Täytyihän naisillakin olla jotain makuaistia tyydyttävää askartelua, *att förnöia och sysslosätta sin smak med.*[95]

Ylhäisimmissäkin piireissä pitsinnypläys oli suorastaan muotikäsityö.[96] Ulkomaisten pitsien tuontikiellot vaikuttivat osaltaan pitsinnypläyksen suosioon rokokoo-ajalla, jolloin pitsit kuuluivat oleellisesti muodikkaaseen asuun. Suomessakin on mm. maaherrattarien, piispattarien, kartanonrouvien ja professorinrouvien peruluetteloihin merkitty nyp-

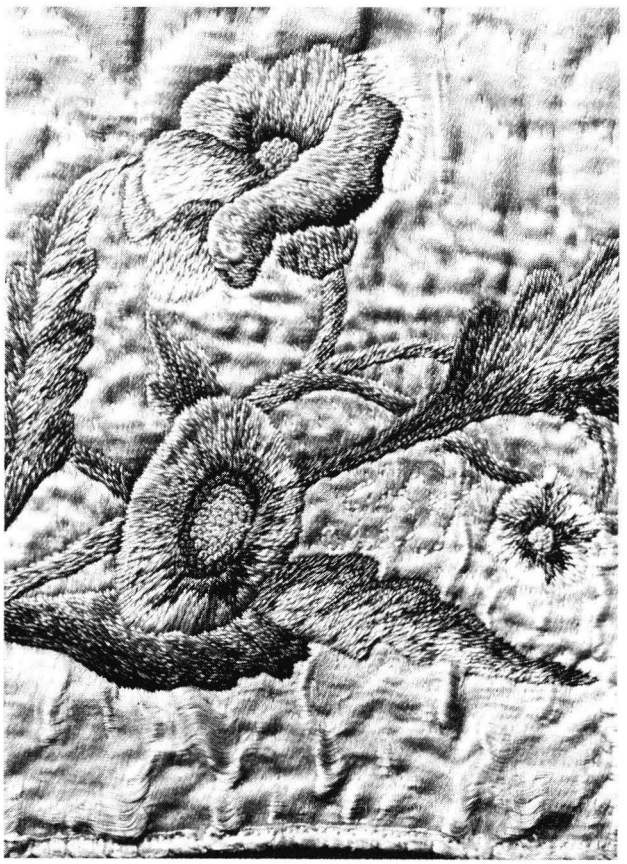

81. Tuntematon pitsinnyplääjätär 1760-luvulla esiintyy raidallisessa silkkirobessa päässään muodikas »perhosmyssy». Yksit. omist.

läystyynyjä nypylöineen muiden käsityövälineiden ohella (k. 81).[97] Nypläystyyny (k. 13) Viaporissa asuneen laivurinvaimon jäämistössä saattoi viitata myös ammattimaiseen pitsinnypläykseen (Hki Viapori 1752).[98]

Säätyläiskodeissa tikattiin ja kirjottiin rinnan täkkien kanssa vanuhameita, joita varten oli omat pookansa. Asiakirjoihin on merkitty hamepookissa keskeneräisinäkin olleita vanuhameita (l. Tu 1742, Kiämpe, Tu 1757). Omatekoinen oli luultavasti ruustinna Sara Heintzian musta hollannindamastinen vanuhame, joka oli äskettäin kirjottu valkoisella, *utsydd med hwit bygärning* (Valkeala 1751). Astronomi Justanderin leskirouvan jäämistössä oli vanuhamepokaat, *stubb-bage*, ja puolitekoiseen vanuhameeseen oli varattu 6 kyynärää kangasta ja saman verran vuorikangasta (Tu 1789).[99] Suurin osa asiakirjoihin merkityistä tikatuista vanuhameista oli todennäköisesti kotitekoisia, joskaan merkintöjen perusteella ei voi erottaa toisistaan kotikäsityön ja ulkomaisen ammattityön osuutta. Pelkästään tikattuja silkkisiä vanuhameita on tiettävästi tallella kymmenkunta kappaletta ja kirjottuja peräti kolmisenkymmentä. Erilaiset vinoruudukot, koripunokset ja viinilasikuosit olivat tavallisimpia tikkauskuoseja kotitekoisissa vanuhameissa (k. 133, 169-171). Jotkut pelkästään tikatuista vanuhameista ovat todennäköisesti kuuluneet yhtenäiseen vanutikattuun nuttuasuun. Tikkauksen yhteydessä kirjotuissa hameissa vanutäytteen ja vuorikankaan läpi ommeltu korukirjonta näkyy myös nurjalla puolella (k. 125, 128). Vanutikatut hameet, joiden kirjontaan liittyy koruompelijan tai omistajattaren nimikirjaimet, olivat melko varmasti kotikäsityötä (k. 82, 126). Ulkomailta hankittuja ammattimaisesti kirjottuja silkkihameita on usein vasta myöhemmässä vaiheessa topattu ja tikattu talvipukimiksi. Vanhanaikaiseksi tulleesta korukirjotusta hameesta tai vanuhameesta on monesti valmistettu juhlatäkki halkaisemalla hame kahtia ja ompelemalla kappaleet yhteen pituussuuntaisesti niin, että helman korukirjonta tuli sivureunojen koristeeksi (k. 67, 168, 170-174, 177). Kirjottu silkkihame taas topattiin vanulla ja tikattiin usein vasta siinä vaiheessa kun se muutettiin täkinpäälliseksi (k. 74, 172, 179).

Silkkihameiden kirjonnan ja vanutikkauksen esikuvina käytettiin kansainvälisistä mallikirjoista saatuja, usein kädestä käteen kulkeutuneita mallikaavoja tai jäljiteltiin ulkomailta tuotujen ammattimaisesti kirjottujen silkkihameiden taidokkaita kuoseja (k. 70-74).[100] Vanutikattujen ja kirjottujen hameiden ja nuttujen suosio 1700-luvulla johtui luultavasti osittain siitäkin syystä, että naiset saattoivat ylellisyysasetusten määräysten sitomatta itse vapaasti ommella niitä. Käsityötaitonsa perusteella säätyläisnaiset pystyivät itse ompelemaan myös arkiset nuttu- ja röijypukunsa sekä suurimman osan asusteistaan ja liinavaatteistaan sekä muodistamaan ja koristelemaan hienoja pukujaan ja päähineitään.

82. Vanutikatun keltaisen satiinihameen moniväriseen kukkakirjontaan sovitetut nimikirjaimet GDT viittaavat ilmeisesti työn suorittajaan. Tikkauksen yhteydessä hameen pellavavuorin läpi häive- ja solmupistoin ommeltu kirjonta on kotikäsityötä, kuosi 9 × 33. PHM numeroton.

6. Muotipuvun perustekijät

Kureliivi ja pönkkähame määräsivät suoranaisesta näkymättömyydestään huolimatta muotipuvun yleishahmon 1710-luvulta aina 1780-luvulle asti. Kureliivin avulla vartalon yläosa jäykistettiin edelliseltä vuosisadalta perittyyn tapaan muodin vaatimaan V-muotoon. Sen sijaan hameen pöyhistäminen pönkkähameen avulla vaihteleviin kartio- tai puolipallomuotoihin merkitsi uutuutta. Pönkkähameen muodonmuutokset määräsivät pohjimmiltaan muodikkaasti pukeutuneiden naisten ulkomuodon aina uusklassisen muodin läpimurtoon asti. Sekä kureliivi että pönkkähame käsitettiin samalla säätytunnuksiksi, joiden hylkääminen juhlallisesti »ikuisiksi ajoiksi» Ranskan vallankumouksen pyörteissä teki vertauskuvallisesti lopun vanhan yhteiskuntajärjestelmän eli »l'ancien régime»n säätypuvusta. Yhteiskunnallisen vapautumisen merkkinä haluttiin silloin vapautua myös kaikista vartaloa luonnottomasti kiristäneistä ja pönkittäneistä vaatekappaleista, jotka eivät liioin vastanneet ajan muoti-ihanteeksi omaksuttua käsitystä antiikin kreikattarien ja roomattarien pukeutumisesta. Åbo Tidningar-lehdessäkin kuvailtiin 14. 9. 1803 naurettavaksi mennyttä muotia, joka pani naiset kiristämään vyötärönsä ampiaismaisesti niin, että vartalo näytti ylösalaisin käännetyltä sokeritopalta, minkä vastapainoksi alapäätä laajennettiin ja linnoitettiin rautavanteilla.

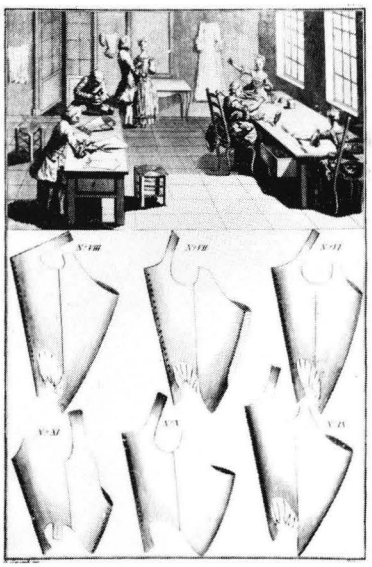
Kureliivi ja pönkkähame määräsivät myös puvun aseman muotipukujen arvoasteikossa. Kansainvälisen muodin johtomaassa, Ranskassa, tehtiin tarkka ero kureliivin ja pönkkähameen varaan rakennetun hovin virallisen edustuspuvun, *grande robe*,[1] ja seurapiireissä epävirallisena koti- ja vierailuasuna käytetyn *déshabillé*-asun välillä, jonka edustuskelpoisuuden kureliivin ja pönkkähameen käyttö ratkaisivat. Varsinaisen koti- ja aamuasun eli *négligén* kanssa ei käytetty kureliiviä eikä pönkkähametta. Kuhunkin asuun liittyi tarkat sopivaisuuskäsitykset mm. asusteiden suhteen. Tosin *déshabillé*- ja *négligé*-asujen välinen ero oli usein melko epämääräinen; kumpaakin nimitystä käytettiin toisinaan puolipukeisesta aamupäiväasusta. Vuosisadan lopulla *déshabillé* vakiintui kuitenkin aamupäivän esiintymiskelpoisen vierailupuvun nimeksi. Englannissa tehtiin samoin tarkka ero virallisen juhlapuvun »full dress» ja yksinkertaisen löysän muotipuvun »undress» välillä, josta käytettiin myös nimeä »nightgown».[2] Muotipuvun perustyyppien puitteissa oli monia sävy- ja hienousvivahteita.

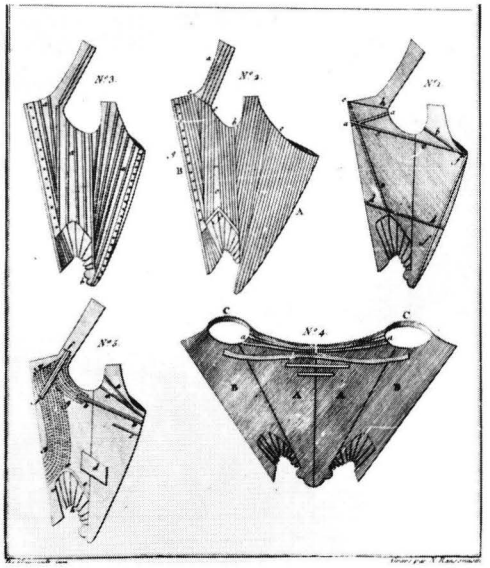
Kaikki mainitut ranskalaisen muotipuvun lajit tunnettiin Ruotsi-Suomessakin.[3] Virallisen hovipuvun käyttö rajoittui luonnollisesti hoviin, joskin sen muunnelmina pidettävät kureliivimiehustaiset puvut ja ns. roberondet kuuluivat säätyläisnaisten tavalliseen muotipuvustoon. Näiden pukujen lisäksi kureliivi sekä muodista riippuen myös pönkkähame jossain muodossa yhdistettiin seuraaviin eri muotijaksoille tunnusomaisiin edustuspukuihin: mantua, ranskalainen robe, roberonde, kansallinen ruotsalainen puku ja englantilaiskuosinen puku. Edellisten pukujen rinnalla käytettyjen löysien ja mukavien *déshabillé*-pukujen (adrienne, säkkipuku, poloneesi, karakoo, nuttu- ja röijypuvut) hienousaste vaihteli suuresti. Yksinkertaiset nuttu- ja röijyasut käsitettiin aamutakkien ohella koti- eli *négligé*-asuiksi. *Déshabillé* ja *négligé*-asujen soveltuvuus eri säätyisten henkilöiden käyttöön ja erilaisiin tilaisuuksiin arvioitiin puvun kangaslaadun ja koristelun muodikkuuden mukaan. Kureliivi ja pönkkähame tekivät *déshabillé*-puvunkin esiintymiskelpoiseksi.

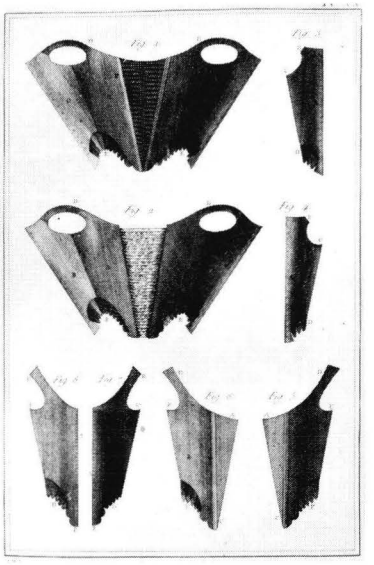
KURELIIVI JA KORSETTI

Kureliivi ja korsetti olivat perusvaatekappaleita, jotka pukukankaalla päällystettyinä ja hihoilla täydennettyinä muuttuivat alusvaatteista muotipuvun osaksi.

Ludvig XIV:n aikaisessa ranskalaisessa naisen hovipuvussa kureliivi oli jo kaavoitettu peruskuosiinsa. Ranskalaista muotia seuraavissa maissa kureliivin teko kuului räätälinammattikuntien vakiintuneisiin mestarinäytteisiin. Se esiteltiin naisenpuvun perusvaatekappaleena myös 1700-luvulla julkaistuissa räätälinohjeissa. Niinpä ranskalainen räätälimestari Sieur F. A. de Garsault aloitti »L'Art du Tailleur»-teoksessa (1769) naisenpuvun käsittelyn kureliivistä. Kureliivin valmistus selostettiin ja

83. F. A. de Garsault, L'Art du tailleur, 1769, pl. 13. Naistenräätälin työhuone, kureliivin leikkaaminen ja sovitus. No VI sivusaumoista nyöritettävä äitiyskureliivi, VII ratsastuskureliivi, VIII hovipuvun umpikureliivi, IX nuoren tytön kureliivi, X pojan kureliivi, XI pikkupojan kureliivi, johon housut napitettiin kiinni. – Pl. 12. No 1 kureliivin mittojen otto, 2 täysijäykän kureliivin luiden sijoitus, 3 puolijäykkä kureliivi eli »corset baleiné», 4 tukirautojen sijoitus kureliivin sisäpuolelle, 5 tukirautojen kiinnitys. Foto KB.

84. Diderot et d'Alembert, Encyclopédie, 1770-75, Tome IX, pl. 161, naistenräätäli, pl. XX:1 edestä umpinainen kureliivi, 2 edestä avoin »á la duchesse» kureliivi, 3-4 kureliivin takakappaleet, 5-6 umpikureliivin etukappaleet, 7-8 edestä avoimen kureliivin etukappaleet ja niiden nyöritys. Foto HYKL.

kuvattiin yksityiskohtaisesti työvälineistä ja tarveaineista alkaen (k. 83 A, B). Garsault'in kaavat julkaistiin myös valistusfilosofien toimittamassa suuressa Encyclopediassa (k. 84).[4]

Garsault tähdensi räätälinohjeissaan kureliivin merkitystä naisvartalon kauneuden säilyttäjänä. Se oli siviilihaarniska, *une cuirasse civile*, jota oli käytettävä varhaislapsuudesta lähtien, jotta vartalo muovautuisi toivottuun hahmoon. Selvittäessään kureliivin historiaa Garsault totesi, että se oli aikaisemmin valmistettu tavallisesti kymmenestä kappaleesta. Vastikään muotiin tulleessa korsetiksi nimitetyssä kureliivissä oli sen sijaan enää vain kaksi etu-, taka- ja olkainkappaletta. Perinteellisen kureliivin kappaleet yhdistettiin toisiinsa joko edestä umpinaiseksi tai avoimeksi kureliiviksi (k. 84). Kummassakin tapauksessa takakappaleet sidottiin selässä yhteen nyörityksellä, jonka reunat vahvistettiin tukiraudoilla samoin kuin edestä avoimen ja etunyörityksellä kiinnitetyn kureliivin etureunat. Umpikureliivin etusaumaan pujotettiin vahva tukitanko, *planchette*. Kahdenkertaisesta vahvasta raaveliinasta leikattuihin kureliivin kappaleihin tikattiin tietyn kaavan mukaiset pystyontelot, joihin pujotettiin jäykisteeksi valaanluita niin, että vahvimmat luut sijoitettiin keskelle eteen ja taakse, ohuemmat ja lyhyemmät viistoon niitä kohden (k. 83). Luujäykisteiden suuntauksella voitiin tehostaa vyötärön hoikkuutta ja latistaa rinnat. Luut sijoitettiin vieri viereen täysijäykässä kureliivissä, *corps à baleines pleines*, kun taas puolijäykän ns. luukorsetin joka toinen ontelo jätettiin tyhjäksi, *corps à demi baleiné dit corset baleiné*. Kureliivin jäykistämiseen tarvittiin puoli naulaa valaanluita, jotka vuoltiin sopivan ohuiksi. Sivukappaleiden luut päättyivät alhaalla joustaviin lannekielekkeihin, jotka helpottivat kureliivissä liikkumista. Kun kureliivi puettiin päälle, jäi sen etunipukka hameen päälle, sen sijaan lannekielekkeet jätettiin yleensä piiloon hameen alle. Kureliivi muotoiltiin vartalonmukaiseksi kuumalla silitysraudalla painelemalla. Sovitus oli tärkeä työvaihe, jota taiteilijat usein kuvasivat (k. 83 A, 85).[5] Kureliivi nyöritettiin kireäksi pujottamalla kärjekäs nyöri alhaalta ylöspäin pienten reikien läpi, jotka oli ommeltu liivin reunoja vahvistavien tukirautojen sisäpuolelle (k. 84:8). Umpikureliivin nyörittäminen selästä vaati aina pukeutumisapua, kun taas edestä avoimen kureliivin pystyi itsekin nyörittämään kiinni. Nyöri kiinnitettiin erikoissolmulla, jonka voi helposti vetäistä auki. Sik-sak-nyöritys yhdellä narulla vaati nyörityksen purkamista joka kerta.[6]

Perustyyppien lisäksi valmistettiin erikoiskureliivejä (k. 83 A). Hovipukuun kuuluva täysijäykkä umpikureliivi oli olkaimeton. Tavallista lyhyempään ratsastuspuvun kureliiviin ei pantu lainkaan paksuja tukirautoja. Äitiyskureliivin sivusaumatkin olivat nyöritettäviä. Tyttöjen kureliivissä oli lyhyt etunipukka. Lannekielekkeet puuttuivat yleensä poikien kureliiveistä lukuun ottamatta pikkupoikien kureliivejä, joissa niihin kiinnitettiin housut.

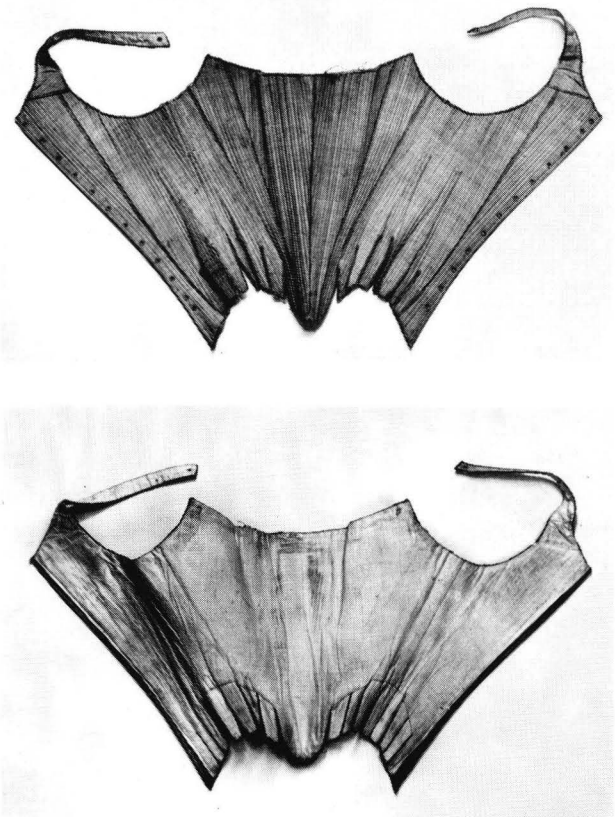
85. Kureliivin sovitus, kureliivi puettiin paidan ja alushameen päälle. Galerie des Modes. Foto KB.

La corps piqué eli raaveliinasta tikattu kureliivi oli näkymätön muotipuvun alla pidetty alusvaate, joka puettiin paidan päälle (k. 86, 87 A, B). Sen sijaan pukukankaalla päällystetty kureliivi, *le corps couvert*, muodosti hihoilla täydennettynä hovipuvun sekä roberonde-tyyppisten muotipukujen miehustan. Päällyskankaan leikkaus ei aina välttämättä noudattanut kureliivin leikkausta. Sen sijaan ns. englantilaisessa miehustassa kureliivin jokainen kaista päällystettiin erikseen pukukankaalla, joka ommeltiin vastakkain yhteen vuorikankaan kanssa, minkä jälkeen kaistat yhdistettiin toisiinsa (k. 89).[7]

Porvoon (1724) ja Helsingin (1738) räätälinhinnastoista ilmenee, että pukukankaalla päällystetyn kureliivin teko oli huomattavasti kalliimpaa kuin päällystämättömän. Tilaajan koko vaikutti lisäksi hintaan; lasten kureliivi oli luonnollisesti halvempi kuin aikuisten.[8] Säätyläistytöt puettiin kureliiviin ainakin viisivuotiaista lähtien. Kauppias J. Holmbergin viisivuotiaalle Ulla-tyttärelle hankittiin kureliivi 1775 ja tytön kasvaessa teetettiin hänelle uusi kureliivi parin kolmen vuoden väliajoin (1775, 1778, 1780, 1783). Kureliivin teosta maksettiin naistenräätäli Hollsteinille 21 killinkiä 4 runstykkiä (Hki 1783).[9]

Kureliivi kuului muotipuvun ohella naistenräätälien mestarinäytteisiin. Helsingin räätälinammattikunnan pöytäkirjoihin merkityt kolmen mestarinäytteeksi tehdyn kureliivin ja yhden korsetin mitat vastaavat pääpiirtein Sieur Garsault'in räätälinohjeissa määriteltyjä kureliivin kuutta perusmittaa (k. 83 B:1). Turussa kisälli Henrik Wallin ilmoitti 1747 näiden perusmittojen lisäksi kureliivin sivusaumojen ja lannekielekkeiden pituudet. Mittojen lukua lisättiin 1700-luvun jälkipuolella jopa 30:een. Ilmoitettujen mittojen mukaan kureliivi nyöritettiin tavallisesti selästä, mikä viittasi roberonde-kuosisen muotipuvun yleisyyteen. Vielä 1747 kureliivin selässä oli 13 nyörinreikää, joiden lukumäärä väheni myöhemmin 9-7 reikään. Reikien epäparisuus osoittaa, että kureliivi nyöritettiin yhdellä nauhalla. Lannekielekkeiden väheneminen (24-20-18-14) merkitsi luiden tiheyden asteettaista harvenemista. Kureliivi valmistettiin tavallisesti 14-10 kaistasta kuten Turun räätälinammattikunnan mestarinäytevaatimuksissa oli säädetty jo 1700.[10] Kureliivin jäykistys lieveni samassa suhteessa kuin kaistojen ja lannekielekkeiden lukumäärä väheni vuosisadan jälkipuolella.

Kureliivien jäykistämiseen tarvittuja »kalanluita» myytiin rihkamapuodeissa. Vaikka räätälit valmistivat kureliivit yleensä tilaustyönä, oli puodeissa joskus tarjolla valmiitakin, etupäässä lapsille tarkoitettuja kureliivejä (Tu 1778).[11]

86. Täysijäykkä 8-kaistainen umpikureliivi, tikattu sinisellä silkillä 5 mm välein pellavapalttinasta (22/22 lankaa cm²) ja reunustettu sinisellä pellavanauhalla. TKHM 12051.

87. Puolijäykkä 8-kaistainen umpikureliivi, tikattu 7 mm välein pellavapalttinasta (20/12 ja vuori 16/12 lankaa cm²). Pääntie on vahvistettu sisäpuolelta poikittaisella tukiraudalla. Kuulunut Catharina Charlotta Duncanille (k. 88). KM 58023.

Vanhin Suomessa tunnettu n. 1760-luvulle ajoitettava kureliivi koostuu kahdeksasta kaistasta ja takakappaleihin kiinni ommelluista olkaimista (k. 86 A, B). Täysijäykän umpikureliivin luut on sijoitettu vieri viereen 5 mm välein ja kummallakin lantiolla on 7 kielekettä. Kureliivi on tikattu sinisellä silkillä, jolla myös olkainten nyörinreiät ja epäpariset 12 + 12 nyörinreikää on ommeltu takakappaleiden reunoihin. Saumat ja reunat on päärmätty sinisellä pellavanauhalla. Mitat vastaavat Turussa mestarinäytteeksi esitettyjen kureliivien mittoja. Kuosiltaan se vastaa suuressa Encyclopediassa kuvattua selästä nyöritettävää umpikureliiviä, jossa on V-muotoinen etukappale (k. 84:1). Ainoastaan kolmesta kappaleesta ommeltu valkaistu pellavavuori peittää sisäpuolelta kureliivin saumat ja suojelee kantajaansa raaveliinan hankaukselta (k. 86 B).[12] Samantapaisen täysijäykän kureliivin etukappale on löytynyt 1762 rakennetun Piikkiön Pukkilan kartanon ullakolta.[13]

Pälkjärven Alahovin kartanon rouvan Catarina Charlotta Duncanin (k. 88) puvustosta on tallella mm. edellisen kaltainen raaveliinasta tikattu umpikureliivi (k. 87) sekä kaksi englantilaiseen tapaan silkkikankaalla päällystettyä edestä nuöritettävää kureliivimiehustaa 1780-luvulla (k. 89). Raaveliinasta tikatun umpikureliivin sivu- ja takakappaleihin on sijoitettu luita harvempaan kuin etukappaleeseen, joka kärjistyy edessä pitkäksi alanipukaksi. Keskisaumaan sijoitetun tukiraudan lisäksi pellavakankaalla päällystetty leveä poikittainen tukirauta vahvistaa ylhäällä kureliivin etureunaa sisäpuolelta samalla tavalla kuin Garsault'in kaavoissa on esitetty (k. 83 B:4). Lannekielekkeitä on vain 4 + 4 ja selässä on 9 + 9 epäparista nyörinreikää.[14]

Alahovin kartanon rouvan silkillä päällystetyt puolijäykät kureliivimiehustat ovat huomattavasti edellisiä umpikureliivejä pitemmät. Kumpikin on todennäköisesti alunperin muodostanut englantilaiskuosisen puvun miehustan. Kellanvihreällä taftilla päällystetyn 8-kaistaisen kureliivimiehustan etunyöritys (7 + 7 nyörinreikää) kätkeytyy päällyskankaalla verhottujen etuliuskojen alle. Etureunoja tukevien rautatankojen lisäksi miehusta on jäykistetty 26:lla luulla. Miehustaan aikoinaan kiinni ommeltu hame on peittänyt lantiokielekkeet (3 + 3), joita ei ole päällystetty silkillä. Kureliivimiehustan, myöhemmin poikkileikatut, keskimmäiset takakappaleet ovat jatkuneet hameeseen (k. 89).[15] Toista 10-kaistaista kureliivimiehustaa on luultavasti myöhemmin käytetty äitiyspukuna, sillä sitä on levitetty alhaalta etukaistoilla sekä sivu-

88. Nils Schillmark, 1787, Catharina Charlotta Duncan (1764-1834) ∞ 1) laamanni J. H. Porthan, 2) 1798 eversti E. J. von Fieandt. Yksit. omist.

89. Englantilaiseen tapaan ommeltu edestä avoin 8-kaistainen kureliivimiehusta vuoripuolelta nähtynä. Jokainen kaista on päällystetty erikseen kellanvihreällä taftilla, minkä jälkeen kappaleet on ommeltu yhteen. Tukiraudat vahvistavat etunyöritystä. Kuulunut Catharina Charlotta Duncanille (k. 88). PKM, Pälkjärven Alahovin pukukokoelma.

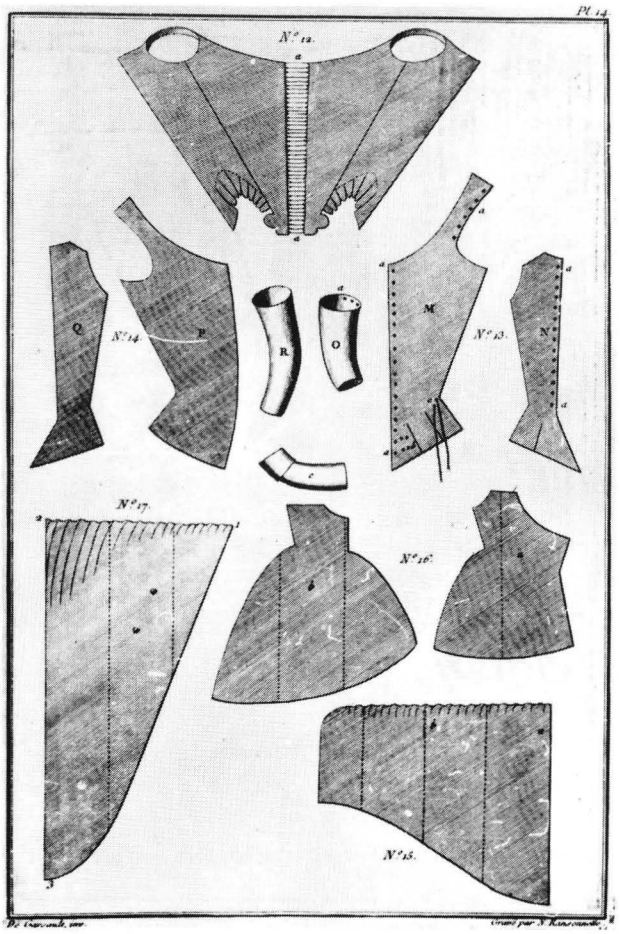
kiiloilla samalla kun luita on poistettu. Kureliivin mustasta raidallisesta silkkipäällisestä on jäljellä vain rippeitä saumojen kohdalla.[16] Molempien kureliivien jokainen kaista on päällystetty erikseen silkillä englantilaiseen tapaan, minkä jälkeen kappaleet on yhdistetty toisiinsa.[17]

Ulkomailla valistuneet lääkärit kiinnittivät jo vuosisadan puolimaissa vakavaa huomiota kureliivin aiheuttamiin terveydellisiin haittoihin ja vaaroihin. Toisaalta kuitenkin puolustettiin kureliivin terveellisyyttä, koska sen väitettiin ylläpitävän hyvää ryhtiä.[18] Arvostelun vaikutuksesta monikaistainen, luilla tiheään jäykistetty kureliivi-panssari kevennettiin vähitellen puolijäykäksi ja lopulta ainoastaan nelikaistaiseksi ja harvakseltaan luilla vahvistetuksi korsetiksi (k. 90). Suuren Encyclopedian mukaan korsetti oli nyöritettävä tai napitettava luuton kureliivi, joka kuului *déshabillé*-asuun. Luiden vähetessä lannekielekkeet tulivat tarpeettomiksi ja hävisivät. Ranskalaiseen korsettiin liitettiin irtohihat joko nyörittämällä tai kiinni ompelemalla.[19] Käytännössä kureliivin ja korsetin ero oli usein tulkinnanvarainen. Korsetin tuntomerkkeinä pidettiin yleensä nelikaistaisuutta, suhteellista luuttomuutta sekä lannekielekkeiden puuttumista.[20]

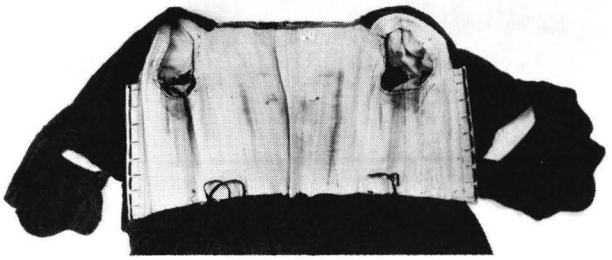
Korsetti mainittiin jo Porvoon räätälinhinnastossa 1724.[21] Asiakirjoissa kureliivi ja korsetti esiintyivät usein rinnatusten 1730-luvulta lähtien. Laukon kartanon huutokaupassa myytiin punaisella taftilla päällystetty *corsett snörlifstycke* (Tampere 1736). Turussa huutokaupattiin *snörlif med corsett* (Tu 1739).[22] Helsinkiläisillä kauppiaanmatameilla oli korsetteja vuosisadan toisella neljänneksellä. Raatimies P. Bäckmanin matamin robe-voittoisessa puvustossa oli sekä epämuodikas taalerin arvoinen kureliivi että luilla jäykistetty 12 äyrin arvoinen korsetti ja silkkirinnusta (Hki 1756).[23] Mestarinäytteen yhteydessä korsetti esiintyi Helsingissä vasta 1789, jolloin kisälli Johan Petter Lindbergin piti valmistaa mestarinäytteeksi kureliivin asemasta ns. englantilainen korsetti muotipuvun ohella. Ilmoitettujen mittojen perusteella tämä tavallista pitempi korsetti oli verrattavissa edellä esiteltyihin silkillä päällystettyihin kureliivi-miehustoihin (k. 89).[24]

Korsetti syrjäytti vähitellen täysi- ja puolijäykän kureliivin, joita käytettiin vuosisadan jälkipuolella etupäässä vain virallisen hovipuvun kanssa. Kansallisen ruotsalaisen naisenpuvun miehustan vuorikorsetti koostui neljästä kappaleesta ja jäykistettiin harvakseltaan luilla (k. 185).[25]

Samantapaista korsettia oli jo aikaisemmin käytetty robepukujen miehustan vuorina. Erään suomalaisen 1770-luvulle ajoitettavan roben (k. 160) vuorina on nelikaistainen pellavakorsetti, jonka väljyys oli selästäkin säädettävissä nyörityksellä

90. F. A. de Garsault, L'Art du Tailleur, 1769, naistenräätäli pl. 14. No 12 kureliivin etunyöritys (= 84:2), 13 jäykistämättömän valkoisen korsetin etu- ja takakappale sekä nyöritettävä hiha, tukitangot etunyörityksen jäykisteenä, 14 camisole-liivi, »yö»-käyttöön tarkoitettu väljä vaatekappale, joka solmittiin edestä nauhoilla, 15 tytön päällyshame »fausse robe», 16 pojan mekon etu- ja takakappale sekä hiha, »jaquette au fourreau, 17 hovipuvun laahus. Foto KB.

91. Mustan damastiroben miehustan vuorina valkaisemattomasta pellavapalttinasta (20/15) ommeltu korsetti, jossa on kaksi etu- ja takakappaletta, tukiraudat etureunoissa ja selkäsauman molemmin puolin, 18 luuta, edessä 9 + 9 napinläpeä nyöritystä varten. Vrt. k. 157. KM 5633:21.

(5 + 5 nyörinreikää), etureunan nyörityskaistat (7 + 7 nyörinreikää) on päällystetty pukusilkillä. Tukirautojen lisäksi jäykisteenä on 11 + 11 luuta, jotka päättyvät kummallakin sivulla neljään pieneen lannekielekkeeseen.[26] Samantapainen valkaisemattomasta pellavakankaasta ommeltu korsettivuori on myös eräässä mustassa silkkidamastirobessa (k. 91). Tukiraudat vahvistavat sekä korsetin etureunoja että selkäsaumaa, mutta entistä lyhyempien luiden (9 + 9) jatkeeksi ei ole enää tarvittu lannekielekkeitä. Etukappaleissa on mustalla silkillä päällystettyjen tukirautojen sisäpuolelle ommeltu 9 + 9 epäparista napinläpeä nyöritystä varten. Takakappaleiden helmaa on levitetty pienillä kiiloilla.[27]

Pukuluetteloissa huomioitiin yleensä vain silkillä päällystetyt hienot irtokureliivit ja korsetit (1. Kuopio 1788). Vastaavia alusvaatteisiin kuuluneita päällystämättömiä raaveliinaisia kureliivejä mainittiin harvoin. Muotipukujen miehustan vuoraukseen kiinteästi kuuluneita kureliivejä ja korsetteja ei liioin merkitty erikseen luetteloihin. Laukon Sofia Juliana Kurjelle (s. 1730, k. 114) Tukholmassa teetetyssä puvussa oli oma kureliivinsä ja pönkkähameensa (1. Laukko 1736-38). Helsingin pormestari A. Wetterin tyttärien äitivainajaltaan perimiin mantuoihin kuului korsetti (l. Hki 1736).[28]

Kureliivistä mainittiin tavallisesti pelkästään kangaslaatu, joskus koristelu. Urjalan Otilan rouvan kureliivi oli koristettu vanhanaikaisesti hopeakaluunalla (Urjala 1745).[29] Edustavissa rokokoopuvustoissa lueteltujen silkillä päällystettyjen kureliivien ja korsettien rinnalla esiintyi joskus kalanluilla jäykistettyjä liivejä. Pukuluetteloihin perätysten merkittyjen kureliivin, korsetin ja luilla jäykistetyn liivin jäykistyksessä oli ilmeisesti aste-eroja.[30] Professori Justanderin leskirouvan pukuluettelossa ne lueteltiin pönkkähameiden- ja -taskujen yhteydessä:[31]

1 par påskor -.4.-, 1 styfkjortel -.8.-, 1 glt. fiskbens lifstycke -.2.-, 1 nytt do af bomullstyg med blått sidentyg i kanterne -.24.-, 1 fiskbens snörlif med rödt dammast -.16.-, 1 gl. corsett -.2.-, 1 par kjortelsäckar -.2.- (Tu 1789).

Perukirjojen hopealuetteloihin erikseen merkityt nyörineulat, *snörnål*, kiinnitettiin kureliivin nyörinpäihin pujottamisen helpottamiseksi. Hienoimmat niistä olivat jopa emaloituja, *1 röd aimailerad snörnål* (Padasjoen pappila 1783).[32] Yksinkertaisia metallisia nyörineuloja myytiin rihkamapuodeissa ja markkinoilla.[33] Kureliivin rinnustan tukitanko, *planchette, planzette, bröststyfning*, mainittiin toisinaan erikseen.[34]

Ruotsi-Suomessakin kiinnitettiin vuosisadan lopulla huomiota kureliivin epäterveellisyyteen. Stockholms Magazin-lehdessä kerrottiin 1780, että ruotsalaiset naiset olivat miltei tyystin luopuneet terveydelle vahingollisten, kovien kureliivien käytöstä.[35] Kun Åbo Tidningar-lehdessä selostettiin 12. ja 26. 8. 1793 englantilaisen lääkärin kirjoitusta pukeutumisen vaikutuksesta terveyteen, mainittiin, että kureliivi oli liian ahdas vaatekappale, joka esti verenkiertoa. Omana lisäyksenään kirjoittaja totesi, että kureliivin vahingollisuus oli jo tajuttu ja että kaunottaret sitoivat sen sijaan vyötäisille leveän kiristävän siteen, joka taas haittasi vatsan toimintaa. Kureliivi ja korsetti jäivät ilmeisesti Suomessakin pois käytöstä samoihin aikoihin, jolloin uusklassiset muoti-ihanteet mullistivat täysin pukeutumistapoja.

Rintaliivi. Kun kreikkalaisten ja roomalaisten veistosten välittämä naiskauneuden ihanne tuli vuosisadan lopulla Englannissa muotoutuneen antikisoivan pukumuodin esikuvaksi, korostettiin poven uhkeutta rintoja nostavilla rintaliiveillä ja tarpeen vaatiessa myös irtotoppauksilla. Rintojen tueksi kaavoitettiin parikin liivityyppiä, joista toinen oli pelkästään lyhyt rintaliivi ja toinen lihaville naisille tarkoitettu pitkä kokovartalon korsetti. Uudenmalliset rintaliivit tarjosivat pilapiirtäjille kiitollisia aiheita vallitsevan muodin karrikointiin.[36] Hollannin pukumuseon kokoelmissa oleva lyhyt pellavakankaalla vuorattu valkoinen silkkikorsetti antaa käsityksen uusklassisen paitapukumuodin salaisista aseista.[37]

Ranskassa kureliivi, *corps*, jäi tykkänään pois käytöstä ja sen sijaan puhuttiin yksinomaan korsetista ja rintaliivistä.[38]

Suomessa kutsuttiin paitapukumuotiin liittyviä uudenkuosisia rintaliivejä nimillä *bröst corset* (l. Hki 1787), *fiskbens bröstlif* (Kaarina Haaga 1797), *linne snörlif* (Tu 1799), *corselet* (Tu 1801).[39] Kaikesta päätellen niitä käytettiin yleisesti paitapukujen kanssa. Muotokuvissa kuvatut uhkeat povet (k. 250, 322) edellyttivät tuekseen rintaliivejä ja ehkä myös lisätoppauksia muodin näkymättöminä lisävarusteina.[40]

Rinnusta. Muotipukuun kuuluvan kureliivin ja korsetin etunyöritys peitettiin tavallisesti irtorinnustalla, *bröstlapp*, joka sijoitettiin toisinaan myös nyörityksen alle. Samoin puvun alla pidetyn raaveliinaisen umpikureliivin etumus peitettiin tarpeen tullen irtorinnustalla. Rinnustan käyttö periytyi edelliseltä vuosisadalta.[41]

Rinnustoja on merkitty pukuluetteloihin aina 1700-luvun viimeiselle vuosikymmenelle asti. Ne myötäilivät pääpiirtein kulloinkin vallinnutta kureliivi-, korsetti- tai liivimuotia. Yleisimmillään ne olivat 1740-80-luvulla.[42] Kun rinnustat merkittiin pukuluetteloon omaksi ryhmäkseen, käytettiin niitä vaihdellen eri asujen täydennyksenä. Rinnustan avulla oli helppo muunnella asun hienousastetta ja sopivuutta eri tilaisuuksiin. Kun rinnusta mainittiin muotipuvun tai kureliivin yhteydessä, täydensi se nimenomaan asianomaista vaatekappaletta.[43]

Kolmio eli V-rinnusta. Vuosisadan ensi puoliskolla muodissa olleet rinnustat muistuttivat samanaikaisen umpikureliivin V-muotoista etukappaletta ja päättyivät tavallisesti alhaalla apilanlehdykän tapaiseen kielekkeeseen (k. 93). Rinnusta jäykistettiin valaanluilla ja planseteilla, joita valmistettiin mm. norsunluusta, valaanluusta, puusta tai raudasta. Hienojen rinnustojen metalli- ja silkkikirjonnassa jäljiteltiin tavallaan vuosisadan alun hovipuvun miehustalle tunnusomaista loisteliasta kirjontaa (k. 1).[44] Kirjottuja rinnustoja tuotiin ilmeisesti maahan ulkomailta, koska ylellisyysasetuksissa oli aihetta kerran toisensa jälkeen kieltää vuodesta 1720 lähtien kulta- ja hopeakirjontaisten asusteiden tuonti sekä kaluunakoristelu. Kiellot johtivat valkokirjonnan, erityisesti *marseille*-ompelun suosioon asusteiden, mm. rinnustan, koristeena (k. 294). Kun *marseille*-ompeleisen muotitavaran tuonti vuorostaan kiellettiin, lueteltiin rinnustatkin kielletyn tuontitavaran joukossa 1739.[45]

Asiakirjamerkinnät osoittavat, että Suomessakin käytettiin vuosisadan toisella neljänneksellä silkillä sekä kulta- ja hopealangalla kirjottuja silkki- ja samettirinnustoja:[46]

> 1 påsydder qwinfolks bröstlapp af sidentyg, hwarmed några stycken af silfwer galoun och guldspetz är häftade (l. Laukon huutok. 1736). En swart broderad bröstlapp, en wit do påsydd (Kokkola 1751).

Nyöripunosnapit koristivat joskus rinnustaa (l. Oulu 1736). Hauhon Pätiälän rouvan vanhanaikaiseen hollannindamastipukuun liittyvä kulta- ja hopealangalla kirjottu rinnusta arvioitiin peräti 30 taaleriin, minkä lisäksi puvustossa oli toinen sileä musta silkkirinnusta (Hauho 1766).[47] Asiakirjat eivät paljasta olivatko kielletyt rinnustat ehkä peräisin ulkomailta. Von Essen-suvussa periytynyt silkkirinnusta, johon on kullalla ja silkillä kirjottu Phoenix-lintuaihe, on kiinalaista tuontitavaraa (k. 92).[48]

92. Kiinassa monivärisellä silkillä ja kullalla kirjottu silkkirinnusta, pit. 37. KM 1265:2.

Rinnusta jäykistettiin toisinaan valaanluilla ja pahvilla (l. Tu 1755), joskus taas plansetilla, *bröstlapp med planchetter* (Hki 1755).[49] Vanulla pehmustettu ja tikattu silkkirinnusta oli luultavasti *marseille*-kirjontainen, *en stoppat och stickat bröstlapp af blått siden bast* (Kokkola 1748).[50] Pukuluettelojen mukaan *marseille*-kirjontaiset pellavarinnustat olivat tavallisia aina 1760-luvun lopulle asti.[51] *Marseille*-ompeleinen rinnusta kuului toisinaan kotiasuun, joka käsitti samalla tavalla kirjotun myssyn ja vanuhameen (l. Leppävirrat 1771). Se mainittiin usein myös morsiuspuvun yhteydessä. Useimmat *marseille*- ja pohjapisto-ompeleisista pellavarinnustoista olivat luultavasti kotikäsityötä (k. 294).[52]

Ylellisyysasetusten vaikutuksesta kirjotut silkkirinnustat hävisivät vähitellen käytöstä, koska suurin osa 1750- ja 1760-luvulla pukuluetteloihin merkityistä rinnustoista oli yksiväristä, tavallisimmin mustaa tai valkoista silkkiä. Tällainen yksinkertainen rinnusta oli helppo itsekin ommella. Niinpä pukuluetteloihin on joskus merkitty rinnustan tekoon varattuja tarvikkeita.[53]

Vaikka barokin pukuperinteeseen kuuluneet kulta- ja hopeakirjontaiset sekä kaluunakoristeiset rinnustat jäivät pois käytöstä 1700-luvun toisella neljänneksellä, säilyivät ne edelleen talonpoikaismorsianten helykoreutena. Morsiamenpukijoina toimineiden kartanonrouvien ja ruustinnojen morsiusvarusteihin kuului tavallisesti kaluunakoris-

93. Lasisauvahelmin kirjottu vaaleanpunainen taftirinnusta, kuulunut morsiamenpukijan varusteihin Kiukaisissa, pit. 38. KM kansat. kokoelmat A. 4278.

teinen tai metallikirjontainen rinnusta sekä siihen liittyvä kaulus, jotka saattoivat olla peräisin omistajattarensa vanhanaikaiseksi käyneestä puvusta.[54] Perinteellinen V-muoto ja barokin perua oleva lasisauvahelmillä kirjottu tulppaani- ja sydänkuosi ovat säilyneet vaaleanpunaisessa taftirinnustassa, joka on kuulunut morsiusvarusteihin Kiukaisilla (k. 93).[55]

Tikasrinnusta. Sarja tikkaiden puolien tavoin päälletysten solmittuja silkkinauharusetteja, *echelle de rubans*, peitti tavallisesti korsetilla vuoratun ranskalaisen roben miehustan etunyörityksen (k. 81, 163, 331, 332, 348, 387, 432, 451). Samasta silkkinauhasta laskostetut ns. käsiruusut koristivat kyynärtaipeen kohdalla roben hihoja. Tikasrinnustojen selitettiin olleen Pariisin modistien keksintöä. *Echelles*-nimitys tunnettiin Englannissa jo 1690.[56]

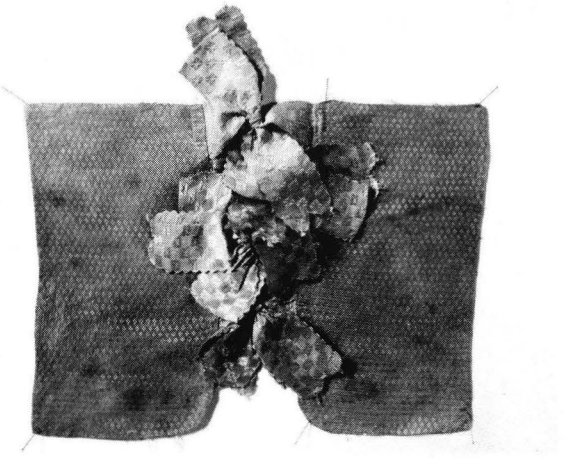
Ruotsi-Suomessa roben rinnustan silkkinauhakoristelu ja käsiruusut saivat esivallan täyden kannatuksen, koska muoti oli omiaan edistämään kotimaisten silkkinauhojen menekkiä. Pukuluetteloissa silkkinauharinnustojen ja käsiruusujen muodostamat kerrastot olivat tavallisia 1760-80-luvulla.[57] Silkkinauhoista solmittu tikasrinnusta täydensi väreissään asukokonaisuutta. Muotia seuraavat kartanonrouvat, ruustinnat ja rikkaat porvarisrouvat omistivat muotipukujensa, roben, roberonden tai poloneesin koristeeksi soveltuvia erivärisiä tikasrinnustoja käsiruusuineen:[58]

> 1 bröstlapp med hwita wattrade band 15:-, 1 do af gredlin med barmrosor och fräs 20:-, 1 do röd med gl. fräs 9:-, halsros af hwita och gredlin band (Bromarv, Riilahti 1767). 1 bröstlapp af röda och hwita sidenband (Padasjoen pappila 1770) 1 garnatur af blått och witt band, 7 do af särskilte färger, 1 blå och wit bröstlapp (Pernaja Isnäs 1778).

Silkkinauhat kiinnitettiin toisinaan liivimäiseen rinnustaan, jonka puolikkaat solmittiin yhteen silkkinauhoilla (k. 94).[59]

Liivirinnusta. Sieur Garsault'in räätälinohjeissa (1769) on kuvattu liivin etukappaleiden kaltainen kaksiosainen *compère*-rinnusta, jonka puolikkaat ommeltiin sivureunoistaan kiinni roben, robinetten (k. 166), poloneesin, karakoon tai englantilaiskuosisen puvun miehustan etureunoihin ja kiinnitettiin edessä yhteen joko napittamalla, hakasilla tai silkkinauharuseteilla.[60] *Compère*-rinnusta tunnettiin jo 1760-luvulla Englannissa, josta muoti levisi luultavasti englantilaisen ratsastuspuvun myötä manner-Eurooppaan. Se korvasi alkuaan ratsastuspukuun kuuluneen alusliivin.[61] Liivirinnusta muistutti siinä määrin samanaikaista herrainkuosista liiviä, että niitä on vaikeata erottaa toisistaan muotokuvissa.

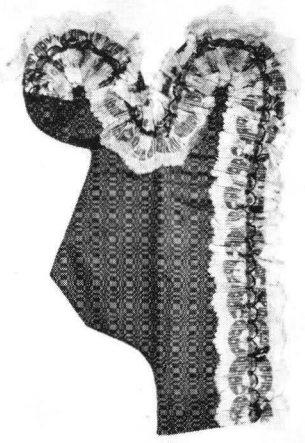
Koska liivirinnusta kuului kiinteästi tiettyyn pukuun, ei sitä mainittu erikseen pukuluetteloissa. Mukkulan kartanosta peräisin oleva rokokoon kukkasilkistä ommeltu jäykistämätön sinisellä pellavakankaalla vuorattu liivirinnusta on ilmeisesti kuulunut robeen (k. 95). Rinnustan liepeet on leikattu helmasta läpiksi, joita 4 cm levyinen laskosnauha kiertää. Armfeltien pukukokoelmaan kuuluvaan englantilaiskuosiseen silkkipukuun liittyvästä liivirinnustasta vain toinen puolikas on

94. Vihervänkellervästä ripsistä tehty liivimäinen tikasrinnusta n. 1780, etukappaleet on solmittu yhteen neljällä silkkinauhaparilla, joista jokaiseen on käytetty n. 70 cm silkkinauhaa, pit. 25. TTM 305.

95. Rokokoon sinisestä kukkasilkistä ommeltu roben liivirinnusta on reunustettu 4 cm levyisellä laskosnauhalla, pit. 37. Mukkulan kartanosta, Lahti. KM 59131:1.

96. Liivirinnustan puolikas (vrt. k. 218), reunustettu valkoisesta silkkipitsistä eli blondista laskostetulla nauhalla. KM 8150:132, Armfelt-suvun pukukokoelma.

tallella (k. 96). Vartalonmukaiseksi kuositellun liivinpuolikkaan lieve on leikattu kahdeksi läpäksi ja harsomainen 6 cm levyinen laskosnauha kiertää reunoja. Rinnusta on vuorattu hienolla pellavapalttinalla.[62]

Kureliivin ja rinnustan koristeeksi kiinnitettiin joskus tekokukkapuketti.[63]

HIHAT

Hihat tekivät pukukankaalla päällystetystä kureliivistä muotipuvun miehustan. Hihojen leikkaus ja koristelu vaikuttivat ratkaisevasti puvun muodikkuuteen, koska itse kureliivi ei muuttunut suurestikaan kuosiltaan ennen vuosisadan viimeistä neljännestä. Kulloinkin muodissa ollut hihatyyppi toistui melko kaavamaisesti kaikissa saman ajanjakson muotipuvuissa. Tästä syystä voikin hihojen ja pääntien leikkauksen perusteella useimmiten ajoittaa esimerkiksi muotokuvissa kuvatut puvut suunnilleen tiettyyn aikakauteen. Toisaalta on kui-

97. Tuntematon vallasnainen, ns. Ebba Eleonora von Gerten (1730-98 ∞ Armfelt), luultavasti jonkun 1730-luvulla maalatun sukumuotokuvan jäljennös. Kellomaiseksi leikatut, etusaumoista avoimet irtohihat, jotka on sidottu pussille käsivarsien ympäri kiedotuilla nauhoilla, on kiinnitetty soljilla kureliivimiehustaan. Yksit. omist.

98. Etusaumoista avoimet, soljilla poimuiksi kiinnitetyt pagodihihat olivat muodissa 1730-40-luvulla. Hovipukuinen vallasnainen, ns. Cecilia Elisabet Wallin ∞ Kamecke, todennäköisesti jäljennös kuningatar Ulriika Eleonooran muotokuvasta (k. 1). KM 5824:4.

99. Merikapteeni N. Claessonin rouva Susanna Grund (1714-83) pukeutuneena valkokukkaiseen siniseen roberondeen, jonka viuhkahihoihin on kiinnitetty kaksinkertaiset liinaliehukkeet. Merkitty: J. G. Geitel »aftagen i Åbo 1759». TKHM 10769. Foto TMM, Welin.

100. Laamanni J. Kr. von Morianin rouva Hedvig Helena Creutz (1723-65) valkoisessa hovipuvussa. Lorens Pasch vanh. 1743. Pernaja, Sarvilahden kartanon kokoelma.

tenkin otettava huomioon, että nimenomaan hihoja muodistamalla pidennettiin vanhojen pukujen käyttökelpoisuutta. Tämän voi todeta puvuista, joiden alkuperäiset hihat on myöhemmin korvattu uusmuotisilla (k. 153).

Vielä 1700-luvun alkupuolella kiinnitettiin irtohihat toisinaan nauhoilla tai soljilla kureliivimiehustaan edelliseltä vuosisadalta periytyvään tapaan (k. 97).[64]

Myöhäisbarokin muotipuvuissa, mantuoissa, adrienne- ja säkkipuvuissa oli yleensä väljät, kellomaisesti suihin laajenevat 3/4-pituiset ns. pagodihihat, jotka leikattiin kankaan poikkisuuntaan. Tämä 1600-luvun T- eli kimonoleikkauksesta periytyvä hihojen leikkaustapa pysyi muodissa aina 1700-luvun viimeiselle neljännekselle asti. Leikkauksen ja hihankäänteiden perusteella voi erottaa muutamia vuosisadan toiselle neljännekselle tunnusomaisia hihatyyppejä.

Déshabillé-tyyppisten pukujen kellomaisesti suuhun laajenevien hihojen etusaumat olivat usein avoimet ja ainoastaan soljilla harvakseltaan yhteenliitetyt ja saumatut lievästi poimuamalla (k. 98). Toisinaan hihat sidottiin käsivarsien ympäri kiedotulla nauhalla niin, että yläosa laskeutui pussimaisesti (k. 97). Kun hihansuut taivutettiin käänteiksi, kiinnitettiin niiden poikkipoimut soljilla etusaumojen kohdalta (k. 141, 144). Röyhelöihin päättyvät, käsivarsista sidotut paidanhihat tulivat tavallisesti näkyviin väljistä hihansuista (k. 116, 123). Hienoimpien pukujen hihansuihin kiinnitettiin poimutut pitsireunaiset irralliset liinaröyhelöt.[65]

Herrojen takinhihojen kuosiset väljät hihat, joissa oli leveät pehmeät käänteet (k. 118), olivat muodissa samanaikaisesti kun pagodihihat esiintyivät samojen muotipukutyyppien yhteydessä. Käänteet ommeltiin tavallisesti pukukankaan väristä poikkeavasta hienommasta kankaasta, usein sametista tai silkistä, ja poikkipoimut sidottiin koristenapeilla. Käänteet ryhdistettiin pellavavuorauksella ja lyijypainoilla.[66]

Viuhkahihat muotoutuivat leveäkäänteisistä takinhihoista siten, että alunperin pehmeiksi poikkipoimuiksi laskostetut käänteet latistettiin 1730-luvulla terävätaitteisiksi viuhkamaisiksi korvakkeiksi, joissa oli 1-4 poikkilaskosta (k. 99). Laskokset jäykistettiin pellavavuorilla. Samanaikaisesti itse hihat lyhenivät ja kapenivat.[67] J. G. Geitelin maalaamista Turun porvaris- ja papinrouvia esittävistä muotokuvista (k. 18, 99, 142, 162) ilmenee, että 1730-40-luvun muodinmukaiset viuhkahihat olivat Suomessa tavallisia vielä 1750-luvulla.

Hovipuvun hihat. Ludvig XIV:n aikaisesta Versailles'in hovipuvusta muihin Euroopan hoveihin omaksutun virallisen hovipuvun tunnuksena voi

101. Ev.luutn. A. J. Jägerhornin rouva Ulrika Sofia Blomcreutz (1754-1830) valkoisessa hovipuvussa, maalannut Per Fjellström (? 1763). Ehrensvärd museo, Suomenlinna.

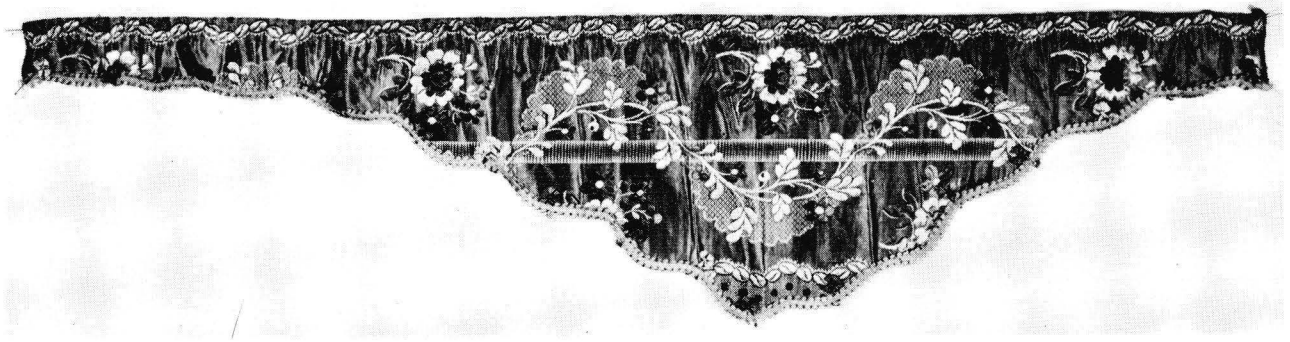
pitää monenkertaisesta pitsistä laskostettuja *falbola*-irtohihoja, jotka kiinnitettiin täysijäykkään umpikureliiviin (k. 2). Hihojen irrallisuus oli välttämätöntä niiden hoidon vuoksi. Falbolahiha säilyi hovipuvuissa Ranskan vallankumoukseen asti.[68]

Vaikka hovipuku otettiin Ruotsin hovissa virallisesti käyttöön vasta 1748, osoittavat muotokuvat kuitenkin, että hovipuvun hihoissa noudatettiin kansainvälistä hovimuotia jo 1740-luvun alkupuolelta lähtien (k. 100, 137). Vuoden 1766 ylellisyysasetuksessa rajoitettiin hovipuvun hihojen pitsikomeutta kieltämällä tuumaa leveämpien pitsien käyttö uusissa hovipuvuissa, joskin säästäväisyyssyistä niitä oli lupa edelleen käyttää vanhoissa hovipuvuissa (k. 101, 138, 139). Niinpä Prästkullan kartanon rouva kreivitär Charlotta Posse (∞ Giös) omisti kaksi paria hovipuvun hihoja, joista toisessa parissa oli leveät ja toisessa kapeat pitsit (Tenhola 1774).[69] Falbolahihat pysyivät Ruotsissa hovipuvun tunnuksena aina Kustaa III:n puku-uudistukseen saakka 1778.

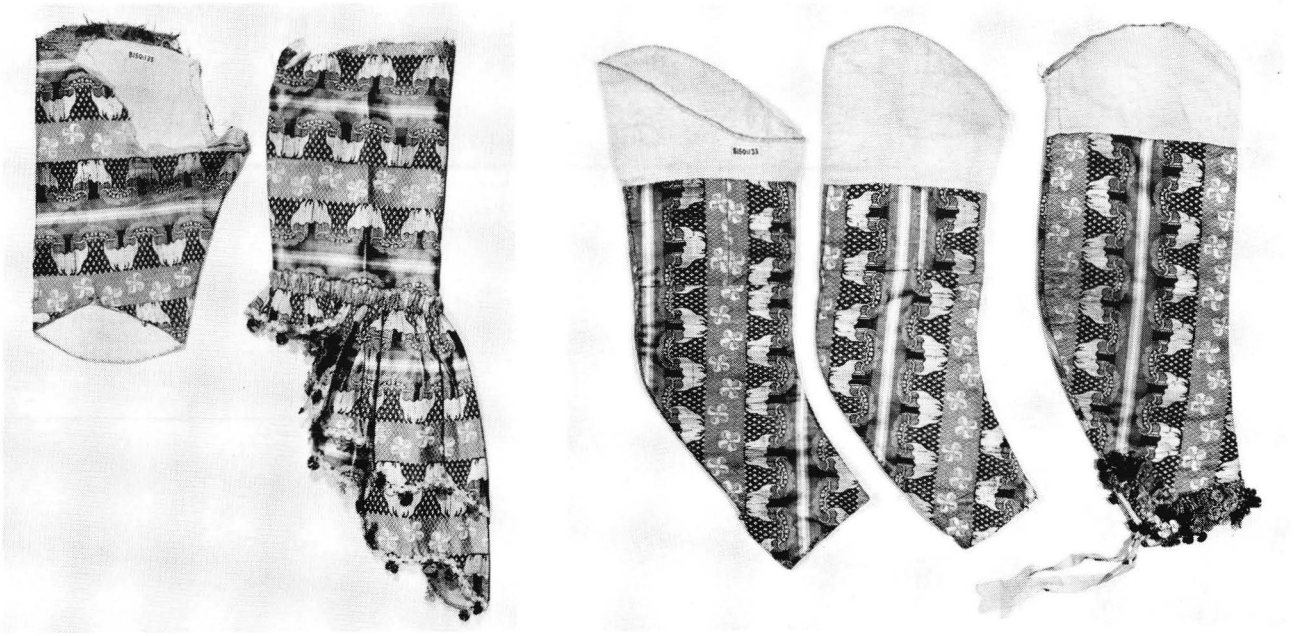
Rokokoopukujen hihat. Rokokoon robe- ja robe-ronde-puvuille tunnusomaiset liehukehihat muistuttivat ranskalaisen 1600-luvun lopun manteaun hihoja liehukkeineen. Tosin itse hihat leikattiin entistä kapeammiksi ja lyhyemmiksi 1700-luvun toiselta neljännekseltä lähtien. Edelleen kankaan poikkisuuntaan leikattuihin hihoihin, jotka ulottuivat kyynärpäihin asti, liitettiin tavallisesti yksin- tai kaksinkertaiset taakse pitenevät poimutut liehukkeet, *engageantes* (k. 102, 103, 154). Liehukkeet peittivät edessä kyynärtaipeet ja pitenivät taaksepäin niin, että ne ulottuivat takana miltei ranteisiin saakka ja muodostivat käsivarsille hemaisevan taustan (k. 156, 159, 160, 163, 164). Liehukkeiden reunat leikattiin tavallisesti aaltoileviksi. Pukukankaasta ommeltujen kiinteiden liehukkeiden sisäpuolelle kiinnitettiin liinaiset irtoliehukkeet, joista hienoimmat olivat pitsiä, pitsillä reunustettuja tai taidokkaasti kirjottuja (k. 303, 304).[70] Vaikka ulkomaisten pitsien sekä myöhemmin kaikkien leveiden pitsien käyttö kiellettiin ylellisyysasetuksissa moneen otteeseen, esiintyi pukuluetteloissa 2-3-kertaisiakin irtoliehukkeita, varsinkin 1750-70-luvulla.[71] Liehukehihojen koristeeksi kiinnitetyt silkkinauharuusut muodostivat yleensä asustekerraston puvun tikasrinnustan kanssa.

Puolipitkien liehukehihojen jatkeeksi kiinnitettiin 1770-luvulla usein pukukankaasta ommellut kapeat jatkohihat, jotka tunnettiin Ranskassa nimellä *les amadis ou secondes manches* (k. 103, 104, 202).[72] Uutta muotia enteilevät jatkohihat olivat tavallisia poloneeseissa ja karakoo-röijypuvuissa.

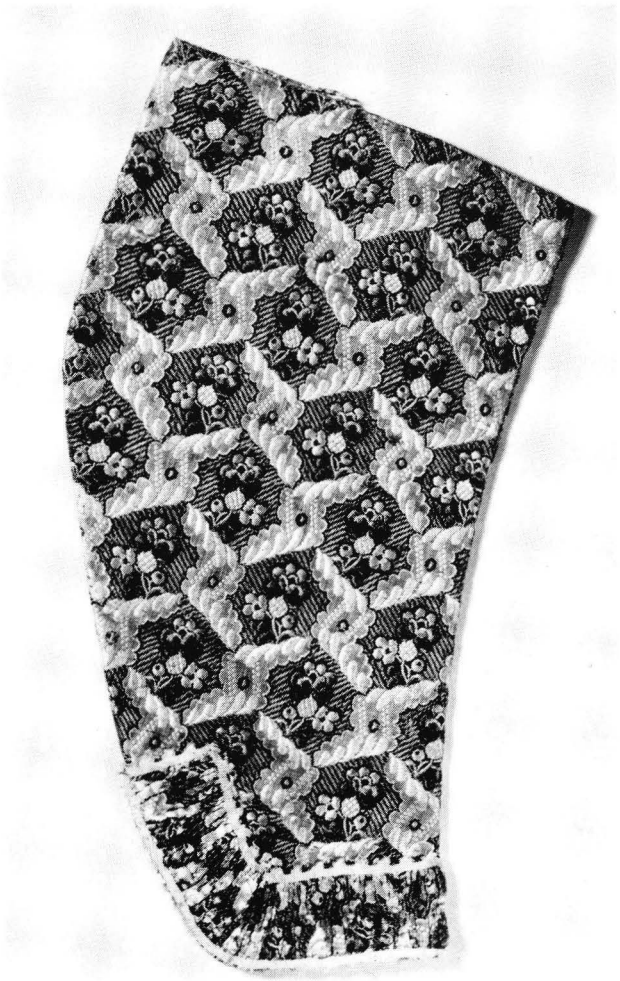
Rokokoon liehukehihan runko (k. 103) paljastui, kun liehukkeet jätettiin pois hihoista muodin yksinkertaistuessa 1770-luvulla. Töin tuskin kyynärpään peittänyt hiha piteni yli kyynärpään ja kuositeltiin suusta muotolaskoksella (k. 152, 205, 208). Hihat leikattiin edelleenkin yksisaumaisiksi kankaan poikkisuuntaan ja hihansuiden koristeeksi

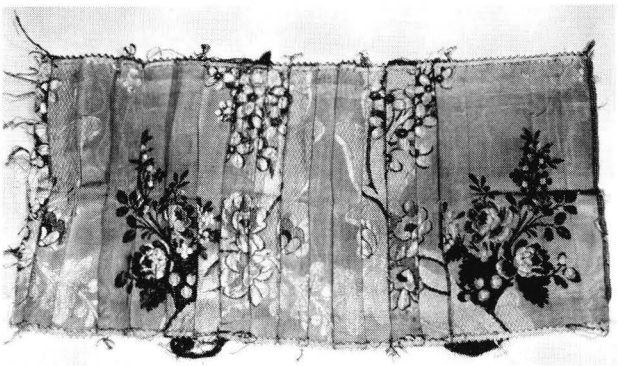
102. Kankaan pituussuuntaan leikattu roben hihanliehuke kukkaraitaista violettia silkkiä, reunustettu vaaleanpunaisella pien-punosnauhalla, 19 × 76. KM 1929.

103. Runkohiha, hihanliehuke ja sarja vaihdettavia *amadis*-jatkohihoja herrainkuosisesta liivistä (k. 183). Huom! raitojen suunta. KM 8150:133.

104. Kustavilaisella ajalla suosittu kapea *amadis*-jatkohiha sinistä punakukkaista droguet-silkkiä, kuosi 5,8 × 4,5, koristeena kapea falbola-laskosteinen nauha. TKHM numeroton.

105. Falbola-laskosteinen kalvosin rokokoon kukkasilkistä ommellun puvun tai nutun hihansuusta, kork. 7,5. TKHM 8236.

kiinnitettiin usein pukukankaasta laskostettu ns. falbola-nauha (k. 105, 191, 265) tai leveä muhvimainen kangaspoimutelma, *manches à sabots* (k. 263). Vastaavanlaiset kaksinkertaiset hihansuupoimutelmat tunnettiin Ranskassa nimellä *les petits bonshommes* (k. 166).[73] Kapeat suustaan laskosnauhalla tai poimutelmalla koristetut hihat olivat tavallisia myöhäisrokokoon ja kustavilaisen ajan poloneesi- ja karakoopuvuissa, joskus myös nutuissa 1770-80-luvulla (k. 63, 258, 262, 263, 264, 269).

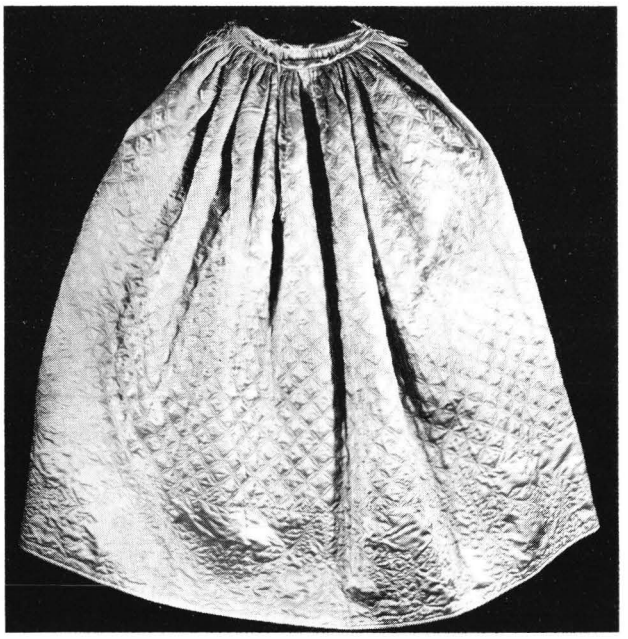
Kustavilainen hiha. Kansallisen ruotsalaisen puvun hiha määriteltiin tarkoin Kustaa III:n pukuohjeissa 1778 (k. 185). Se oli oikeastaan *à sabot*-koristeisen puolipitkän poloneesihihan muunnelma. Hovipuvun hihan lähtökohtana taas oli 1600-luvun

muotia jäljittelevä ns. burgundilainen hiha, jossa käsivarren ympäri sidottu poikkinauha piti koossa nauhakaistoista koostuvan päällyshihan niin, että alla oleva väljä pussimainen harsohiha pursuili esiin nauhojen välistä (k. 11).[74] Hovipuvun ristikkohihoja jäljiteltiin mm. poloneeseissa siten, että kyynärpäiden alapuolelle laskeutuvien pussihihojen ylimääräinen leveys sidottiin käsivarsien ympäri solmituilla silkkinauhoilla (k. 153, 194, 195).

Englantilaiskuosinen hiha. Englantilaisen ratsastuspukumuodin mukana naisten muotipukuihin omaksuttiin 1770-luvulla miesten takinhihan tavoin leikattu kapea kaksisaumainen hiha (k. 206, 207, 214, 218-220). Kahdesta kappaleesta koostuvan kaarevan, kapean hihan leikkaaminen muodikkaasti raitavan kankaan pituussuuntaan merkitsi uutta muotinäkemystä, joka tavoitteli hoikkaa yleisvaikutelmaa rokokoon suosiman pönkityksen ja liehukkeiden vastakohtana. Pitkät hihat päättyivät kapeihin kalvosimiin, joihin liitettiin tavallisesti hihansuuhalkioita peittävät pystylistat merimieskuosisine napituksineen, *à la marinière* (k. 214, 223).[75] Vastaava puolipitkä hiha leikattiin yhtenä kappaleena ja taakse ommeltiin muotoilusauma kyynärpäästä hihansuuhun (k. 205A, 215). Kapeat englantilaiskuosiset hihat olivat tavallisia naisten puvuissa 1700-luvun kahdella viimeisellä vuosikymmenellä.

MUOTIPUVUN HAME JA VANUHAME

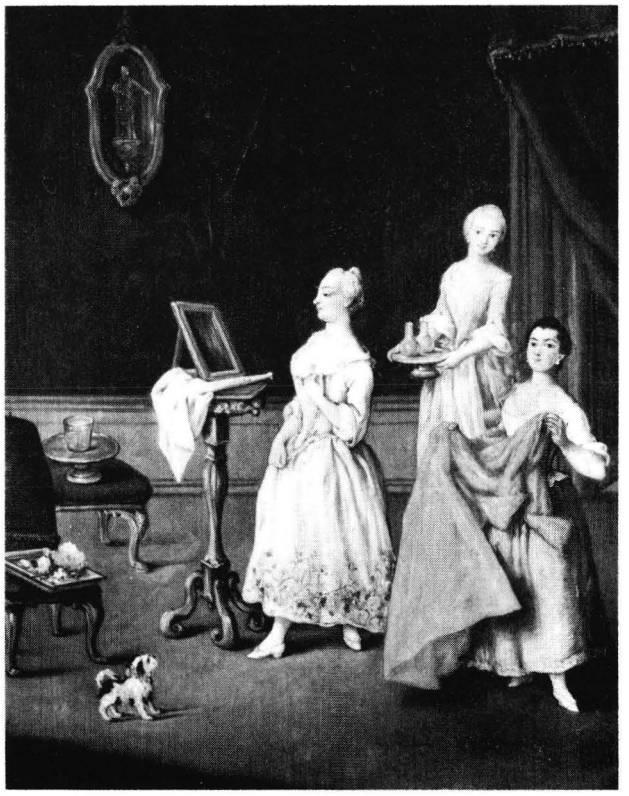
Hame kuului vanhastaan naisten peruspuvustoon puvun kiinteänä osana, irtohameena tai alushameena. Barokin muotipuvun kolmesta päällekkäisestä hameesta päällimmäinen muodosti varsinaisen edustuspuvun hameen, jonka alla pidetty hieno alushame tuli näkyviin, kun päällyshameen helmoja kohoteltiin keimaillen ylös tai päällyshame halkaistiin edestä avoimeksi. Vasta kolmas hame oli todellinen näkymätön alushame.[76] Samoin 1700-luvulla päällimmäinen miehustaan kiinnitetty hame oli itse muotipuvun osa, jota samasta kankaasta ommeltu alushame usein täydensi. Kun pönkkähame tuli muotiin 1700-luvun toisella vuosikymmenellä, se puettiin joko pelkän paidan tai varsinaisen alushameen päälle. Huolimatta siitä, että pönkkähame oli itse asiassa näkymätön vaatekappale, antoi se kuitenkin muotipuvulle ajan makua vastaavan esteettisesti tajuttavan muodon ja määräsi siten ratkaisevasti asun muodikkuuden. Samalla se käsitettiin säätytunnukseksi. Varsinaisen hameen leikkaus ei siis vaikuttanut asun muodikkuuteen yhtä paljon kuin se, mitä hameen alla pidettiin.

106. Vanutikattu keltainen satiinihame n. 1770-80, silkki on laskostettu vyötärönauhaan taaksesuunnatuin myötälaskoksin, edessä 15 + 15 ja takana 16 + 17 laskosta. Sivusaumoihin sijoitetut taskuhalkiot solmitaan kiinni vyötärönauhan päihin kiinnitetyillä 2 cm levyisillä silkkinauhoilla. Pit. 102, lev. 276. KM 28094:32.

Pohjoismaissakin noudatettiin 1700-luvulla Ranskassa ja Keski-Euroopassa vakiintunutta hameen tekotapaa, mikä on selvitetty Sieur Garsault'in räätälinohjeissa 1769. Näiden ohjeiden mukaan hame valmistettiin viidestä täysileveästä silkkikaistasta laskostamalla kangas vyötärönauhaan. Kummallekin lantiolle jätettiin taskuhalkiot, joiden kohdalla vyötärönauhan etu- ja takakaitaleet solmittiin kiinni nauhoilla, toisinaan hameessa oli lisäksi takahalkio. Halkiot ja helma päärmättiin nauhalla tai kangaskaitaleella, tarvittaessa hame vuorattiin kokonaan.[77]

Suomessa alkuperäisessä asussaan säilyneet muodikkaat hameet n. 1740-90, on valmistettu samalla tavalla (k. 153, 178, 197, 210, 271). Kankaan leveydestä riippuen hameet olivat 4-7-kaistaisia, n. 280-360 cm levyisiä sekä 96-106 cm pituisia. Kangas on koottu vyötärönauhaan keskiedestä taaksepäin suunnatuin n. 15-20 mm syvyisin pehmein myötälaskoksin. Alla pidettyjä irtotaskuja tai pönkkätaskuja varten sivusaumoihin jätettyjen halkioiden kohdalla vyötärönauhan päihin ommellut nauhat solmittiin kiinni (k. 106, 178). Helma päärmättiin tavallisesti pellavakaitaleella. Hame ulottui nilkkoihin asti aina vuosisadan viimeiselle vuosikymmenelle asti, jolloin se piteni maata viistäväksi. Samalla hameen kuosi muuttui niin, että leveys kerättiin taakse (k. 210, 282). Säästäväisyyssyistä hametta jatkettiin toisinaan ylhäältä pellavakankaalla (k. 178, 271).[78]

107. Kureliivi ja kukkakirjontainen silkkihame muodostavat vaatekerran, jonka päälle säkkipuku puettiin. Pietro Longhi, la toeletta, n. 1760. Cá Rezzonico, Venetsia.

Vuosisadan alkupuolella käytetyt hameet olivat asiakirjamerkinnöistä päätellen samanlaisia kuin säilyneet rokokooajan hameet. Räätälinkisälli Karl Kraemerin Helsingissä 1724 mestarinäytteeksi tekemä 8-kaistainen hame oli miltei metrin pituinen, n. 326 cm laajuinen sekä vyötärömitaltaan 67 cm.[79] Perniössä oli hankittu 11 kyynärää punaraitaista silkkiä hamekankaaksi (Perniö Aimontappo 1725). Samoihin aikoihin uusi kalminkkihame merkittiin 15-kyynäräiseksi ja maksoi 45 taaleria (Kemiö 1724). Pellavakankuri Kyleniuksen vaimolle ommeltiin 6½ korttelin pituinen 8-kaistainen musta atlashame (Tu 1749). 8-kaistainen atlashame mainittiin Oulussakin 1744. Silkkihameen vuoraaminen pellavakankaalla oli tavallista.[80]

Ylellisyysasetusten määräykset, kuten kaluunakoristelun kieltäminen 1720, koskivat myös hameen kangaslaatua ja koristelua. Vuonna 1746 määrättiin, että hameet oli tehtävä yhtäjaksoisiksi ilman *falbola*-laskosnauhaa, jolla oli tapana peittää ja koristaa hameenhelman jatkosauma, *altid helskurne, och utan de så kallade falbula*. Toistuneet kiellot eivät kuitenkaan tehneet loppua hameenhelmojen falbolakoristelusta.[81] Kustavilaisella ajalla hameen falbolakoristelu hyväksyttiin vihdoin virallisesti kansallisessa ruotsalaisessa puvussa 1778. Falboloitua laskosnauhaa ja helmarimsua suosittiin yleisesti poloneesi- ja karakoo-asujen hameissa (151, 185, 200, 263).[82]

Kirjottuja silkkihameita käytettiin usein muotipukujen kanssa. Kirjontakuoseissa, joista osa oli ammattityötä ja osa kotikäsityötä, seurattiin herkästi ajan tyylivirtauksia.

Vanutoppauksella ja tikkauksella silkkihameet tehtiin soveliaiksi talvikäyttöön. Peruluettelojen mukaan vanuhameet liittyivät Suomessa nimenomaan myöhäisbarokin ja rokokoon muotiin 1730-80.[83] Lämpimyyden ohella ne korostivat samalla ajan muotinäkemykseen kuuluvaa hameen pöyheyttä. Vanuhameen ja vanualushameen eli tupin avulla kotiasukin sai muodikkaan siluetin ilman vaivalloista pönkkähametta ja pönkkätaskuja (107, 167, 455). Pönkityksen tehostamiseksi puettiin päällekkäin jopa useitakin vanuhameita ja tupeja. Ruotsalainen runoilija C. M. Bellman on 1760- ja 1770-luvun taitteessa syntyneissä Fredmanin Epistoleissa kuvannut miten Fröja esiintyi pukeutuneena kireäksi nyöritettyyn röijyyn, jota monien tupien pyöristyvä laajuus vastakohdallaan korosti, »... klädd i en svart garnerad tröja, så snörd och späd: en kullrig vidd af många stubbar, bjefs och grannlåt och flärd. . . (Fredmans Epistel 28.).

Vanutikkaus ja hameen kirjonta antoivat lisäksi yksilöllisen leiman muuten varsin kaavamaiseen pukeutumiseen (454). Suurin osa vanutopatuista hameista oli luultavasti kotikäsityötä (82, 106, 128-131, 169-171, 209, 210), tosin ammattimaisestikin kirjottuja silkkihameita topattiin ja vanutikattiin kotona (70, 74).

Vanutopatut, tikatut hameet mainittiin asiakirjoissa nimillä *stubb, stoppad stubb, stoppad kiortel*. Silkkihameet topattiin lämpimiksi joko villa-, pumpuli- tai silkkivanulla, arkiset villa- ja karttuunihameet yleensä lampaanvillalla:[84]

> 1 ny cattuns stubb, stoppad med ull 10:- (Laukko 1745).
> 1 ny röd siden sarge stubb stoppad med silkes wadd 5.-.-... 1 brukad brunbottnig cattuns stubb -.40.- (Loviisa 1795).

Pukuluetteloiden mukaan puvustossa oli usein sekä edustuspukujen kuten mantuan, säkkipuvun, roben, roberonden ja englantilaiskuosisen puvun sekä juhlanuttujen kanssa käytettyjä hienoja silkkisiä vanuhameita ja arkiseen koti- ja *négligé*-asuun kuuluneita karttuuni- ja pellavatupeja, joita käytettiin myös pelkkinä alushameina. Vaikka vanuhame todettiin toisinaan tikatuksi, *stickad*, merkittiin kuosi harvoin pukuluetteloon, *stickad i fasoner, i rutor* (l. Nokia 1763). Vanuhameen kirjonta todettiin merkinnöin: *Påsydd, utsydd med bygjärning, stubb sydd ned omkring* (Pietarsaaren pappila 1755), *sydder stubb* (Loviisa 1778). Muotipukujen kanssa käytetyt vanuhameet ommeltiin usein yksivärisestä satiinista, taftista tai damastista, joka muodosti otollisen taustan sekä vanutikkaukselle että kirjonnalle.[85]

Peruluetteloissa hienot silkkiset vanuhameet arvioitiin rokokoo-ajalla n. 60-80 taaleriin ja paljon

käytetyt puoleen hintaan. Karttuunista tai pellavakankaasta tikattu arkinen tupi merkittiin n. 3-25 taalerin arvoiseksi.

Vanuhameet hävisivät muotikuvasta, kun uusklassinen paitapukumuoti alkoi korostaa vartalon luonnollisia linjoja.

PÖNKKÄHAME

Sen jälkeen kun espanjalaiseen muotipukuun kuuluneesta *vertugadin*-pönkkähameesta muotoutunut rumpupönkkähame oli tullut vanhanaikaiseksi 1600-luvun ensimmäisellä neljänneksellä, naiset olivat tyytyneet pöyhistämään hameitaan vain monien alushameiden tai lannemakkaroiden avulla.[86]

On esitetty monenlaisia arveluja 1700-luvun pönkkähamemuodin alkuperästä. Espanjassa läpi 1600-luvun jatkunut pönkkähamemuoti olisi ehkä omaksuttu sieltä uudelleen Ranskaan 1700-luvun alussa. Toisaalta on oletettu, että muoti olisi kulkeutunut Saksasta Englantiin 1700-luvun alussa. Eräässä Ruotsissa 1767 julkaistussa pamfletissa viitattiin siihen, että laajat pönkkähameet, *jupes*, oli vuosisadan alussa otettu jälleen käyttöön Saksassa ja Englannissa, minkä jälkeen ranskattaret ihastuivat niihin ja omaksuivat pönkkähameen hovipukuihin sekä loivat näin uuden muodin.[87] Lontoossa »The Tatler» -lehdessä kerrottiin vuoden 1709 lopulla uudenkuosisista alushameista, »new-fashioned Petticoats» ja seuraavan vuoden alussa verrattiin muodikasta alushametta jo St. Paul-kirkon kupoliin. Uusi muoti tarjosi pilapiirtäjille kiitollisia aiheita. Selitettiin mm., että vannepönkkähame, *the Hoop Petticoat*, varjeli perheen kunniaa, koska se piti ihailijat loitolla kaunottarista. Pönkkähamemuoti levisi Englannista nopeasti manner-Eurooppaan. Wienin hovissa käytettiin jo 1716 suurempia pönkkähameita kuin Englannissa. Parin englannittaren kerrottiin tuoneen muodin Versailles'in hoviin 1714. Ranskalaisia pönkkähamemarkkinoita esittävästä pilakuvasta (1719) selviää, että pönkkähameet olivat aluksi kankaalla päällystettyjä kartiomaisia tukilaitteita, joiden muodon 3-5 alaspäin laajenevaa vannetta määräsi. Hametta kutsuttiin rakenteensa perusteella koriksi, *panier*. Ranskassakin pönkkähame paisui jo 1720-luvulla puolipallomaiseksi englantilaiseen tapaan. Mukavuussyistä se litistettiin seuraavalla vuosikymmenellä poikkileikkaukseltaan munuaisenmuotoiseksi tai soikeaksi, jolloin se leveni samalla kummallekin sivulle.[88]

Pönkkähame valmistettiin tavallisesti jäykästä pellavakankaasta, joka vahattiin sekä tuettiin rottingista, rautalangasta tai valaanluista tehdyillä alaspäin suurenevilla vanteilla. Aluksi vanteita oli tavallisesti viisi, myöhemmin hametta kevennettiin jättämällä pois kaksi alinta vannetta. Ylimmäinen vanne vahvistettiin usein kummaltakin sivulta poikkituella, joiden avulla pönkkähameen muotoa voi säätää.[89] Ranskassa kehiteltiin monenlaisia *panier*-malleja, joista erästä puoli*panier*'ia kutsuttiin pilkkanimellä »jansenistit».[90] Pönkkähameet olivat Englannissa suurimmillaan 1740-50-luvulla. Suurta pönkkähametta käytettiin vain hovissa ja edustuspukujen kanssa, arkisin tyydyttiin pieneen pönkkähameeseen tai se jätettiin kokonaan pois mukavuussyistä sekä korvattiin vanutikatulla toppahameella.[91]

Pönkkähamemuoti omaksuttiin melko pian Ruotsi-Suomessa. *Styfkiortel*, pönkkähame mainittiin kirjallisuudessa jo 1714 ja 1716.[92] Kuten ylellisyyslainsäädännöstä selviää, kiinnitettiin jo 1730-luvun alussa vakavaa huomiota pönkkähameen suureen kokoon ja sen käytön leviämiseen; se leimattiin säätytunnukseksi ja ylellisyyden syntipukiksi. Vuoden 1731 ylellisyysasetuksessa säädettiin Tukholman räätälinammattikunnalta pyydetyn lausunnon perusteella, että pönkkähameet saivat olla ylävanteen kohdalta korkeintaan 2 ½ ja alavanteen kohdalta 4 ½ kyynärän laajuisia (= n. 148 ja 268 cm), mikä merkitsi muodoltaan puolipallomaista pönkkähametta. Muistiossa täsmennettiin asiaa tarkemmin:[93]

> de härtils öfvervida styfkiortlar bly förminskade och för een Persohn af medelmåttig Statur fastställte till 4 ½ alns vidd nederst omkring, samt öfverste Cirkelen till 2 ½ alns widd, med hwilcken och bör observeras at den en måttelig distance ned ifrån Midiebandet får sitt rumm; hwilcken storlek på det slagz kiortlar synas vara aldra tienligast och anständigast (Memorial 14. 8. 1731).

Kun pönkkähameen käyttö rajoitettiin vuoden 1731 asetuksessa vain korkea-arvoisten naisten etuoikeudeksi, herätti tämä niin voimakasta vastustusta, että asetuksen selityksessä kiellettiin ainoastaan rahvaannaisia, palvelusväkeä ja sotilaiden vaimoja käyttämästä sitä. Muut naiset saivat harkintansa mukaan pukeutua pönkkähameeseen suorittamalla yhden hopeataalerin suuruisen maksun manttaaliveron yhteydessä seuraaviin valtiopäiviin asti. Pönkkähameesta tuli säätyläisnaisen tunnus.

Vuosina 1732, 1733 ja 1734 kannetun pönkkähameveron maksajista kaupungeittain ja maaseudulla tuomiokunnittain laaditut luettelot ovat säilyneet melko täydellisinä maaherrojen tilitodisteissa (l. 13, 14).[94] Suomessa maksettiin 1734 veroa 944:stä pönkkähameesta, joista 400 kuului kaupunkilaisille. Kaupungeissa maksettiin silloin veroa säädyittäin seuraavissa suhteissa: raatimiehiä ja kauppiaita 34 %, siviilivirkamiehiä 15 %, upseereja 16 %, pappeja 11 %, käsityöläisiä 6,5 % ja loput muita

tarkemmin määrittelemättömiä henkilöitä. Maaseudulla asuvista 20 % oli sotilashenkilöitä, joista suurin osa oli aatelisia, 18,5 % papistoon kuuluvia, 11,6 % siviilivirkamiehiä, 10 % aatelisia ilman virka-asemaa, 10 % erilaisia porvarillisia henkilöitä ja loput tarkemmin määrittelemättömiä henkilöitä. Maaseudulla pönkkähameen käyttö rajoittui kartanoihin, sotilasvirkataloihin ja pappiloihin, kaupungeissa piiri oli laajempi.

Turussa mm. maaherratar tyttärineen, piispatar kamarineitoineen, hovioikeuden presidentin ja virkamiesten, upseerien, akatemian professorien, koulunopettajien ja pappien rouvat maksoivat veroa. Raatimiesten ja varakkaiden kauppiaiden rouvat muodostivat kuitenkin veronmaksajien suurimman ryhmän, joukossa oli jopa vauraita käsityöläisiä. Haminassa 1733 pönkkähameveroa maksaneista 75:stä henkilöstä peräti puolet oli upseerien rouvia. Maaherran lisäksi luettelossa oli myös pormestarin, viiden raatimiehen, kirkkoherran, kaupungin rahastonhoitajan ja 20:n kauppiaan nimet. Verotettujen siviilisäädyksi ilmoitettiin 49 rouvaa, 25 neitiä ja 3 kamarineitoa. Porvoon 16. pönkkähameveron maksajan joukossa olivat piispatar, pormestarin ja koulunopettajien rouvat sekä raatimiesten ja tullimiesten vaimot. Kun Helsingin maistraatti kehotti 1732 niitä porvareita, joiden rouvat ja tyttäret aikoivat käyttää pönkkähametta, ilmoittautumaan, niin määräajan kuluessa 46 pönkkähameveron maksajaa merkitytti nimensä luetteloihin alkaen maaherrattaresta kauppiaanrouviin ja joihinkin käsityöläisten vaimoihin asti.[95] Lappeenrannan 29:stä veronmaksajasta 10 oli armeijan palveluksessa.

Pönkkähameen laiton käyttö johti sakkoihin ainakin Turussa 1735.[95b]

Pönkkähameveroluettelot kartoittivat myös maaseudun säätyläistaajamia (l. 14). Savonlinnan ja Kymenkartanon läänissä upseerien perheet muodostivat enemmistön pönkkähameveron maksajista, mikä osoittaa ruotumajoituksen merkitystä muodikkaan pukeutumisen ja tapakulttuurin edustajina maaseudulla. Pönkkähameen laatu ei selviä veroluetteloista. Säätyportaikon yläpään pönkkähameet olivat melko varmasti huomattavasti laajempia kuin esimerkiksi maaseudun pappiloissa käytetyt.

Pönkkähameiden suosio ja taipumus laajeta kielloista huolimatta aiheutti jatkuvasti huolia vallanpitäjille. Pönkkähameen suurella koolla ja muodikkailla linjoilla pyrittiin ilmeisesti korostamaan säätyasemaa. Vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa pönkkähameet tuomittiin jälleen kaikkein vahingollisimmaksi pukuylellisyydeksi, minkä vuoksi aikaisemmat määräykset sen koosta toistettiin:

> räknas för en af de skadeligaste yppigheter, hvilka med Qvinno-Klädedrägter föröfwas (1746).

Asetukseen kohdistettujen valitusten johdosta valtiopäivillä 1746/47 keskusteltiin jälleen vilkkaasti pukeutumisesta. Aatelissääty pohti nimenomaan pönkkähameen laajuutta, jonka väitettiin paisuneen siinä määrin, että naiset pääsivät tuskin sisään repimättä ovenpieliä. Todettiin, että säädetyn kokoiset pönkkähameet sopivat hennoille naisille, mutta olivat liian pieniä kookkaille. Heidän pitäisi saada käyttää ainakin kyynärää laajempia pönkkähameita kuitenkin niin, että alavanne olisi korkeintaan 6 kyynärän laajuinen ja ylemmät vanteet suhteellisesti sitä pienempiä. Säädyn useimpien jäsenten mielestä naisten olisi sallittava itse päättää pönkkähameidensa koosta. Keskustelu ei johtanut mihinkään tuloksiin.[96]

Pönkkähame oli muotipuvun kiistellyin vaatekappale muuallakin. Englannissa ja Saksassa kirjoiteltiin pönkkähameen epämukavuudesta ja paheksuttiin niiden kokoa.[97]

Myssyjen ylellisyysasetus 1766 teki virallisesti lopun pönkkähamemuodista, joka oli jo muutenkin aikansa elänyt. Asetuksen mukaan pönkkähametta sai enää käyttää ainoastaan hovipuvun kanssa. Asetuksen hyväksymistä edeltäneessä valtiopäiväkeskustelussa aateliston istunnossa oli todettu, että pönkkähameet olivat kielloista huolimatta laajentuneet. Tosin huomautettiin, että niiden käyttö oli vähentynyt, koska kuningatar ei halunnut arkisin käyttää epämukavaa pönkkähametta. Pönkkähame korvattiin pönkkätaskuilla, *considerations*.[98]

Vaikka 1730-luvun pönkkähameveroluettelojen mukaan lähes 1000 naista käytti silloin pönkkähametta Suomessa, on niitä merkitty tutkimuksen kohteena olleisiin peruluetteloihin vuosina 1735-95 ainoastaan n. 50 kappaletta (44 pk/otos 700 pk). Ilmeisesti vain hienoimmat pönkkähameet kirjattiin. Silti voinee olettaa, että tämä muodikkaan pukeutumisen välttämätön tukirakennelma kuului jokaisen muotitietoisen naisen puvustoon. Tosin sitä käytettiin ainoastaan juhlapukujen kanssa. Pukuluettelojen mukaan pönkkähame oli yleisin rokokoo-ajalla, jolloin edustavassa puvustossa saattoi olla useitakin pönkkähameita.[99]

Pönkkähame teetettiin usein tiettyyn pukuun.[100] Kahdeksanvuotiaalle Sofia Juliana Kurjelle Tukholmassa 1738 hankittuun pukuun kuului sekä kureliivi että pönkkähame (k. 114). Lääninkamreeri Gyllingin rouvan kirjavassa triumfanttirobessa oli oma pönkkähame, minkä lisäksi hän omisti vielä toisen silkillä päällystetyn raidallisesta pellavakankaasta tehdyn pönkkähameen (l. Loviisa 1761). Everstinna Ramsayn puvustossa oli keltaisen damastipönkkähameen lisäksi kaksi roberonde-pukuihin kuulunutta pönkkähametta (l. Jakari 1764). Pukuluetteloissa mainittiin toisinaan pönkkähameen valaanluinen jäykistys ja kangaslaatu. Hienoimmat silkillä päällystetyt pönkkähameet toimi-

vat todennäköisesti muotipuvun näkyvinä alushameina. Tavallisesti ne valmistettiin kuitenkin yksivärisestä keltaisesta, punaisesta, vihreästä tai sinisestä, joskus raidallisesta tai ruudullisesta pellavakankaasta. Pönkkähameeseen liittyi toisinaan hametta takaa pöyhistävä valkki (l. Jomala 1748).[101]

Pönkkähame mainittiin joskus suureksi tai pieneksi (Ahv. Jomala 1727). Muita sen muotoon tai kokoon liittyviä selityksiä ei ole merkitty asiakirjoihin lukuun ottamatta ylellisyysasetusten määräyksiä. Pönkkähameesta saattoi joskus olla hyötyäkin. Eräs rouva pelastui pönkkähameensa kannattamana hukkumasta Oulunkoskeen.[102] Ilmeisesti seurattiin Ranskassa ja Englannissa 1730-luvulla vallinnutta muotia.[103] Pönkkähameen ranskankielistä *panier*-nimitystä käytettiin Suomessa harvoin (l. Tu 1790). Kun Johan Henrik Kellgren toimi Wallenstierna-perheen kotiopettajana Pernon kartanossa 1773, kertoi hän eräässä kirjeessään, että kartanoon odotettiin vierailulle kahta naishenkilöä, jotka pukeutuivat muodikkaasti laajoihin pönkkähameisiin: *vida panierer, juponer och considerationer*. Tällöin Kellgren mainitsi kaikki kolme muodissa ollutta hameen pönkitystapaa: pönkkähameen, vanuhameen ja pönkkätaskut. Eräässä myöhemmässä kirjeessään Kellgren viittasi Åbo Tidningar-lehdessä julkaistuun »styfkjortel»-artikkeliin, jota hän ei pitänyt enää ajankohtaisena (27. 5. 1782).[104]

Valaanluilla jäykistetyn pönkkähameen rinnalla käytettiin siis hameen pöyhistämiseen, varsinkin arkioloissa, vanutikattuja hameita sekä toppa-alushameita (k. 455), talvella joskus jopa vanhaan pukuperinteeseen kuulunutta lampaannahkahametta. Pommerin sodassa kaatuneen kapteeni J. H. Dobbinin leskirouvan pukuluetteloon oli merkitty:[105]

> 1 st. fiskbens styfkiortel 9:-, 1 st. färskins gl. do 1:- (Somero Härkelä 1758).

Pariisissakin pienporvariston naiset käyttivät pönkkähameen korvikkeena vanutikattua tai vahattua alushametta. Näin tapahtui säästäväisyyssyistä, kun Pariisin kaupunki lahjoitti ruhtinaallisen merkkitapauksen juhlistamiseksi 1751 morsiusroben 52:lle pienporvaristoon kuuluvalle morsiamelle ja jälleen 1773, jolloin 20:n orpotytön myötäjäislahjaan kuului kukalliseksi painetusta pellavakankaasta tehty morsiuspuku sekä vanutikattu alushame.[106]

Couturiere élégante allant livrer [illegible] ouvrage

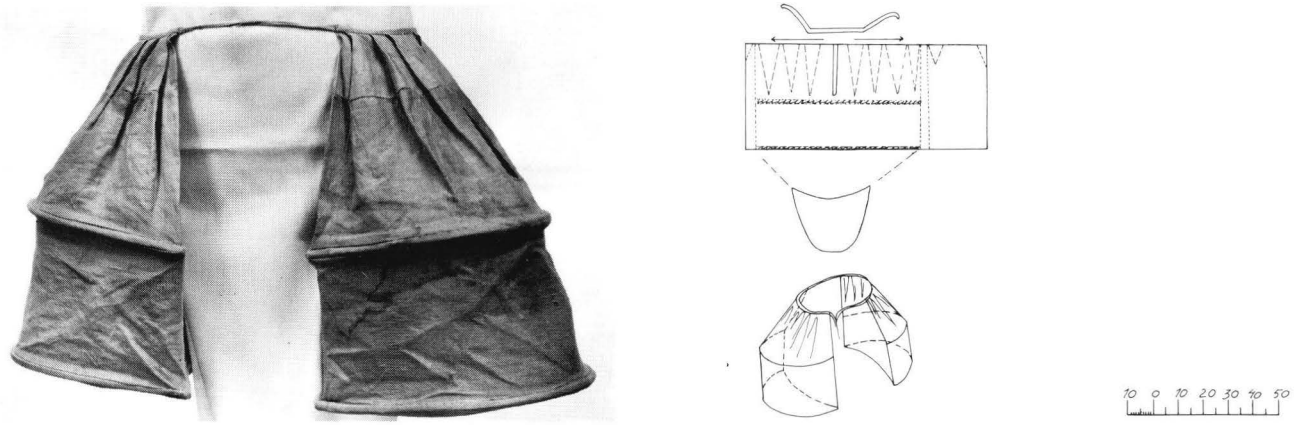
108. Pariisilainen hienoston ompelijatar, couturière, menossa asiakkaansa luokse kainalossa koottava pönkkähame tai -taskut. Galerie des Modes, 1778. Foto KB.

PÖNKKÄTASKUT

Suuressa Encyclopediassa todettiin *panier*-hakusanan kohdalla, että moisen epämukavan ja kalliin vaatekappaleen käytöstä oli luovuttu, koska ihailtiin yksinkertaista pukeutumista. Pönkkähametta ei enää nähty edes näyttämöllä. Ranskassa oli jo vuosisadan puolimaissa alettu käyttää sen asemasta *considerationes, poches*-nimisiä pönkkätaskuja, joita pariisilainen räätäli Sieur Panard mainosti omana keksintönään 1759. Pönkkätaskut merkitsivät tavallaan pönkkähameen jakaantumista kahteen osaan siten, että kummallekin lantiolle sijoitettiin pellavakankaasta ommellut, valaanluilla tai rottingilla jäykistetyt suuret taskumaiset pussit, jotka sidottiin nauhoilla kiinni vyötäisten ympäri (k. 108, 109). Käytännöllisistä syistä pönkkätaskut valmistettiin siten, että ne voitiin haluttaessa taivuttaa pystyyn tai koota kasaan.[107]

Vuoden 1766 ylellisyysasetuksen johdosta käydyssä valtiopäiväkeskustelussa ilmeni, että pönkkätaskut, *considerations*, olivat korvanneet pönkkähameen 1760-luvulla Ruotsissakin. Uusi muoti herätti arvostelua, ehkä ulkomailta kantautuneen kritiikin herättämänä. Suunnitellun kansallisen ruotsalaisen puvun hyöty- ja varjopuolia käsitelleissä kilpakirjoituksissa 1773 monet kirjoittajat esittivät toivomuksen, että pian päästäisiin eroon sivuilla roikkuvista suurista pönkkätaskuista:[108]

> De nyttja de s.k. considerationer eller paniers, wilka torde innan kort, a nyo wäxa til så ofantliga machiner,

109. Rottinkivanteilla jäykistetty pönkkätaskupari valkaisemattomasta pellavapalttinasta (16/16 lankaa cm²). Taskun syvyys 43, pohjan mitat 30 × 20, kaavat. KM 5633:22.

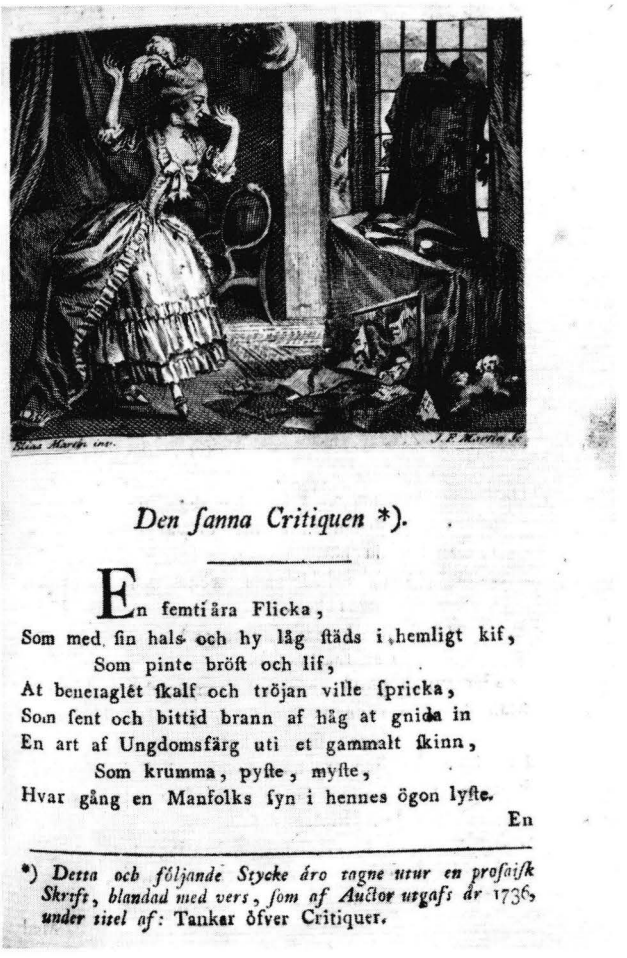
som kunde wara tillräckeligen stora, at härberga hela familjer, wanskapelig, långt kostsammare derigenom at han fordrar et större alnetal til öfwerbeklädningen, wore önskeligt (at de?) afskaffades och aldrig mer hos oss synlig (vore?) (A. B. Botin 1773).

Arvostelusta huolimatta pienet pönkkätaskut kuuluivat edelleen Kustaa III:n vahvistamaan kansalliseen ruotsalaiseen naisenpukuun 1778.

Suomessa 1760-70-luvulla käytetyt pönkkätaskut eivät mitenkään eronneet samanaikaisista muissa Pohjoismaissa, Englannissa ja Ranskassa muodissa olleista hameiden sivutukilaitteista.[109] Alkuperältään tuntematon suomalainen pönkkätaskupari koostuu kahdesta poikkileikkaukseltaan puolipyöreästä syvästä pellavakankaisesta pussista, joista kumpikin on jäykistetty kahdella rottinkivanteella (k. 109). Pussien yläosassa on taskuhalkiot ja kankaan ylimääräinen leveys on ylhäällä laskostettu vyötärönauhaan, joka solmitaan kiinni sini-valkoisilla pellavanauhoilla.[110]

Kun pönkkätaskut valmistettiin tiettyyn pukuun, ei niitä yleensä huomioitu pukuluetteloissa. Turun räätälinammattikunta määräsi kisälli Tuomas Tammelinin tekemään mestarinäytteeksi roben *med considerationer*, pönkkätaskut mainittiin myös hameenetumuksen mittojen yhteydessä: *weck å considerations bögningen* (l. Tu 1774). Erilliset pönkkätaskut esiintyivät asiakirjoissa 1770-80-luvulla ranskankielisillä nimillä *poches, considerations*, jotka on väännetty mitä ihmeellisimpiin muotoihin. Näistä jättiläistaskuista käytettiin useammin *poches*-nimitystä kuin äänteellisesti hankalaa *considerations*-nimeä.[111] Pönkkähame ja pönkkätaskut mainittiin toisinaan rinnatusten. Pönkkätaskuja oli nimenomaan todella muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoissa. Niinpä maaherra L. Giösin leskirouva omisti kaksi paria pönkkätaskuja, *considerationer*, ja pönkkähameen, joka kuului todennäköisesti hovipukuun (Tenhola Prästkulla 1774).[112]

Pönkkätaskuja selostettiin asiakirjoissa mainitsemalla korkeintaan kankaan väri ja jäykisteen laatu. Jäykisteenä käytettiin joko »kalanluita» (= valaanluita. Perniö Teijo 1788) tai rottinkia (Tu 1796). Pellavakangas saattoi olla väriltään esimer-

Den ſanna Critiquen *).

En femti åra Flicka,
Som med ſin hals och hy låg ſtäds i hemligt kif,
Som pinte bröſt och lif,
At beneiaglet ſkalf och tröjan ville ſpricka,
Som ſent och bittid brann af häg at gnida in
En art af Ungdomsfärg uti et gammalt ſkinn,
Som krumma, pyſte, myſte,
Hvar gång en Manfolks ſyn i hennes ögon lyſte.
En

*) Detta och följande Stycke äro tagne utur en proſaiſk Skrift, blandad med vers, ſom af Auctor utgafs år 1736, under titel af: Tankar öfver Critiquer.

110. Olof von Dalinin (1736) ja Elias Martinin (1783) näkemys vanhastapiiasta, joka tyytymättömänä (poloneesinsa) kureliivin kiristykseen ja hameen pönkitykseen särkee peilinsä. Runo »Den sanna Critiquen» (1736) julkaisussa Olof von Dalins Poetiska arbeten, II, Stockholm 1783. Merkitty: Elias Martin inv. J. F. Martin sc. Foto HYKL.

kiksi sini-valkoista, punaista tai sinistä (l. Somerniemi 1773). Pieniä pönkkätaskuja käytettiin vielä poloneesin ja kansallisen ruotsalaisen puvun kanssa, *1 par små possior* (Hki 1791).[113]

Pönkkätaskut jäivät vähitellen pois käytöstä, kun englantilainen takkipukumuoti tuli vallitsevaksi. Uusmuotisissa puvuissa ei enää levitetty hametta sivuille, vaan päinvastoin huomio kohdistettiin hameen pöyhistämiseen takana. Peruluetteloissa pönkkätaskut ilmoitettiin vanhoiksi 1700-luvun lopulla.[114]

IRTOTASKUT, HAMETASKUT

Naisten vaatteissa ei ollut yleensä taskuja 1700-luvulla lukuun ottamatta herrainkuosisia ratsastustakkeja ja niihin verrattavia päällyspukimia. Mukana pidettyjä pikkuesineitä säilytettiin vanhaan tapaan irrallisissa hametaskuissa, *kiortel säckar*, jotka ripustettiin parittain vyötäisille päällyshameen alle ja alushameen päälle. Hameen sivusaumoissa olevista taskuhalkioista oli helppo pujottaa kädet irtotaskuihin. Muotipuvuissakin oli vastaavat halkiot aina englantilaiskuosisen puvun muotiintuloon asti. Pönkkätaskumuoti oli 1700-luvun puolimaissa oikeastaan merkinnyt perinteellisen irtotaskukäytännön ja pönkkähameen yhdistämistä siten että jäykisteet siirrettiin pönkkä-alushameesta taskuihin, jolloin hameiden paino keveni huomattavasti, kuten Sieur Panard ilmoitti mainostaessaan *considerations*-pönkkätaskuja 1759.[115]

Päällyshameen alla pidetyt pellava- ja puuvillakankaiset irtotaskut olivat yleisiä säätyläisnaisten puvustoissa, silkkiset melko harvinaisia (l. Halikko 1756). Kun samassa puvustossa oli sekä pönkkätaskut että irtotaskut, käytettiin edellisiä edustus- ja juhlapukujen kanssa ja vaatimattomia irtotaskuja arkisten nuttu- ja röijyasujen kanssa:[116]

> 2 par gl. lärfts kiortelsäckar (Tenhola Prästkulla 1774). 1 par blå och hvita poscher . . . 2 par kypert kjortelsäckar (Oulu Marttila 1779).

Irralliset hametaskut tulivat entistä tärkeämmiksi, kun muotipuvut muuttuivat kapealinjaisiksi vuosisadan lopulla, jolloin irtotaskuja oli useimmissa muodikkaissa puvustoissa. Irtotaskut ommeltiin edelleenkin pellava- tai puuvillakankaasta, joskus niissä oli rottinkijäykisteet:[117]

> 5 par lärfts kjortel säckar med rottings styfning (Tu 1796). 1 par grå bomullstygs kjortelsäckar, 1 par do af linne, 1 par possjor (Kaarina Haaga 1797). 6 par linne kiortel säckar (Tu 1805).

Uusklassiseen puvustoon kuului usein monta irtotaskuparia. Vyötäisille solmittavat yksinkertaiset liinaiset pussimaiset irtotaskut ommeltiin yleensä kotona.[118] Vaatetuksen näkymättöminä osina niillä oli vain käytännön sanelema tehtävänsä eikä niihin kiinnitetty huomiota pukuluetteloissakaan. Hameen alla piilossa kannetut parittaiset irtotaskut olivat siinä määrin tavallisia hyötytarvikkeita, että voi olettaa niiden muistuttaneen Englannissa ja Tanskassa käytettyjä litteitä, pyöreäpohjaisia ja pystyhalkioilla varustettuja liina- ja karttuunipusseja. Nämä ovat vuorostaan verrattavissa kansannaisten Suomessakin käyttämiin hamekankaasta tehtyihin näkyvissä kannettuihin koristeellisiin irtotaskuihin.[119] Englantilaisissa pilakuvissa on kuvattu esimerkiksi korsetin nyörittämisen yhteydessä alushameen päällä vyötäisiltä riippuvat irtotaskut. Ne vilahtelivat myös näkyviin, kun tuuli tuiversi redingote-kuosisen takkipuvun liepeet ylös edestä (Gillray 1784).[120] Samantapaiset irtotaskut kuuluivat kansanomaiseen naisenpukuun Ruotsissa.[121]

Hienoimmat, nuttuasussa luultavasti hameen päällä näkyvissä kannetut irtotaskut ommeltiin sametista (l. Oulu 1766) tai silkistä tai päällystettiin silkillä:[122]

> 2 st. ras de sicilie kiolsäckar (Hattula Terhiälä 1769).

Kun uusklassinen paitapukumuoti yleistyi, ripustettiin tasku tai taskupari puvun päälle vyötäisille. Tällöin niiden koristeluun kiinnitettiin entistä suurempaa huomiota. Taskupari korvattiin kuitenkin useimmiten kädessä kannetulla pussimaisella kangaskäsilaukulla, *ridicule*, joka ei ollut kuosiltaan mitenkään sidottu tiettyyn muotipukuun.[123]

VALKKI, TURNYYRI, CUL DE PARIS

Pönkkähameen yhteydessä mainittiin joskus irtotoppaus eli valkki, *walk*, joka pöyhisti hametta takaa. Merkintöjen mukaan irtotoppauksella täydennettiin sekä pönkkähametta että pönkkätaskuja.[124]

Kun hameen pöyhistäminen takaa tuli erityisesti muotiin poloneesin, karakoon ja englantilaisen puvun yhteydessä 1770-luvulla, sijoitettiin selän alapäähän tyynymäinen toppaus, joka tunnetaan muotisanastossa nimillä *cul de crin*, *cul de Paris*, *cul postiche*.[125] Ranskankielisten muotinimien ohella se mainittiin Englannissa kansanomaisesti korkkipyllyksi, *cork rump*, *bum* (1777, 1785). Pilakuvissa on kuvattu miten tällainen tyynymäinen tai makkaramainen toppaus kiinnitettiin taakse vyötäisille. Täytteenä käytetty korkki teki tyynyn keveäksi kantaa.[126]

Ruotsissa kutsuttiin toppausta turnyyriksi (1771).[127] Suomessa *cul de Paris* tunnettiin edelleen nimillä *walk*, *fiskbens walk* (Pernaja 1778, Hki

1779). Siitä käytettiin myös jo vanhastaan pönkkätaskujen yhteydessä tuttua nimitystä *pös* (1799, 1800). Tukityyny kutistui vuosisadan lopulla niin pieneksi, että se voitiin kiinnittää itse pukuun. Kuvaillessaan arkisia pukutouhujaan Jacobina Charlotta Munsterhjelm kertoi miten hän oli ratkonut pesun ajaksi puvusta irti pukutyynyn, *pös* (Elimäki, Hämeenkylä 1800).[128]

Pukukankaalla päällystetty kuunsirpin muotoinen tyynymäinen pehmike on kiinnitetty takin alle vyötäisten kohdalle englantilaiskuosisessa sinisessä silkkipuvussa, joka on peräisin De la Myle-suvulta Upalingon kartanosta (k. 219). Vastaavanlainen pieni tukityyny on säilynyt paikalleen harsittuna eräässä empire-ajan mustassa silkkipuvussa.[129]

Hameen tukityyny jäi pois käytöstä, kun antikisoiva muoti alkoi korostaa vartalon rintavuutta muiden luonnonmuotojen kustannuksella. Pariisissa todettiin »Magasin des modes nouvelles»-lehdessä 5. 10. 1790, etteivät naiset olleet enää pitkään aikaan käyttäneet minkäänlaisia pönkkähameita, pönkkätaskuja eikä liioin muitakaan toppauksia.[130]

7. Myöhäisbarokin muotipuvut 1720–1750

MANTUA, MANTEAU

Barokin pukuperinteeseen kuulunut *manteau* (k. 111) vahvistettiin Ruotsi-Suomessa edelleen naisten viralliseksi juhlapuvuksi ylellisyysasetuksissa 1720, 1731, 1746.[1] Valtiopäivillä syvennyttiin jopa pohtimaan *manteau*-mantuan kuosia. Papiston 1710 esittämässä pukuasetuksen luonnoksessa tuomittiin väljät ja pitkät (= laahustavat) mantuat, joiden liepeet kerättiin suureksi nyytiksi selkään (k. 112). Uutta ylellisyysasetusta valmisteltaessa 1731 piti Tukholman räätälinammattikunnan tutkia, miten muotipuvuissa voitaisiin säästää kangasta. Räätälinammattikunta totesi, että muodikkaiden *manteau* ja *saqve* (= andrienne)-pukujen tekoon tarvittava kangasmäärä riippui niiden helman laajuudesta eli puvun alla pidetyn pönkkähameen koosta. Selkälaskosten lukumäärä ei sen sijaan vaikuttanut asiaan, koska puvun yläväljyyden tuli olla oikeassa suhteessa alaleveyteen. Laskettiin, että 7/8 kyynärän levyistä silkkiä voitiin säästää 3 kyynärää (= yksi puvun pituus), jos pönkkähameen alavanne oli ympäriinsä korkeintaan 4 1/2 ja ylävanne 2 1/2 kyynärää. Räätälinammattikunnalta tilattujen mallipukujen laskuista selviää, että *manteau*-pukuun kuului erillinen puolihame, joka puuttui *andrienne* (= saqve)-puvusta. Mallipuvut valmistettiin ilmeisesti vuorikankaasta ja *manteaun* miehusta sekä hihankäänteet vuorattiin pellavakankaalla:[2]

> (manteau =) Till en fruentimmers klädning af medelmotigt statur: 25 al: canfas 31:8, 1 al do till lijfvet 1:8, 1 al styff lerfft till armarne 1:-, 1 ℔ bly -:12,6 1/2 al bandt till kiortil nere omkring 19:1/2, 2 al bredare till medie bandet (summa) 32:23.
> Till en Andrienne: 13 al canvas 16:8, 1/2 al do fram utföre under borden -:20, 7 al band till stoffera ner omkring -:21 (summa) 16:49 (Tukholma 1731).

111. F. A. de Garsault, L'Art du tailleur, 1769, pl. 3 historiallinen pukusarja, CC Justaucorps, DD manteau troussé avec une coëffe et une écharpe (manteau hupun ja hartiaviitan kanssa), EE roberonde. Alarivissä kuvatut puvut kuuluivat naistenräätälin D-C robe, ja ompelijattaren ammattityöhön E palvelijatar pukeutuneena juste-liiviin, A-B juste-liivi. Foto KB.

Myöhemmin todettiin, että vuosien 1720 ja 1731 asetusten mukaiset mallipuvut: *manton och kiortel, andrien och styfkiortel*, oli valmistettu. Samalla kiinnitettiin huomiota siihen, että niiden ohella käytettiin myös monenlaisia takkeja, nuttuja ja viittoja, »lifråckar, pälsar, kåftor, kåpor, långa kappor på Engelska maneret gjorda», joita naiset itse tai räätälit valmistivat aikaisemmin käytetyistä vanhoista mantuoista ja adrienneista. Tällainen uuden pukuasetuksen perustelu viittasi mantuoiden ja adriennejen vanhanaikaisuuteen.

Vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa ilmoitettiin, että 1731 vahvistetuista *manteau*- ja *sac* (= andrienne)-puvuista ainoastaan edellistä käytettiin jatkuvasti ja että *sac*-puvun sijalle oli tullut *robe*-niminen muotipuku, joka vahvistettiin edustuspuvuksi. *Manteau* oli edelleen valmistettava vuoden 1731 mallipuvun kuosiin ja pukuun kuuluvaa irtohametta ei saanut leikata poikki eikä koristaa helmasta falbolalla.[3]

Asetuksissa määritellyt *manteau*-puvut muistuttivat todennäköisesti englantilaisia 1700-luvun alkupuolella käytettyjä mantuoita, jotka käsittivät yhtäjaksoisesti leikatun, takaa laahustavan takin sekä puolihameen. Alunperin löysän takin etu- ja takakappaleiden muotolaskokset ommeltiin myöhemmin miehustassa kiinni vyötäisille asti, josta ne

112. Pariskunta puistokävelyllä, naisen sinisen mantuan liepeet on poimuttu »nyytiksi» taakse, peruukki peittää hiukset. Yksityiskohta öljyvärein kankaalle maalatusta puistotapetista Louhisaaren linnan »pirunkamarissa», n. 1740. Vrt. k. 140.

avautuivat. Takin etuliepeet vedettiin lantioiden yli suureksi »nyytiksi» selkään, kuten mainittiin pappissäädyn esityksessä 1710 (k. 112). Miehusta vuorattiin pellavaliivillä ja alla pidetyn kureliivin etumus peitettiin irtorinnustalla.[4] Takin väljät, alkuaan kimonosta muotoutuneet 2/3-pituiset hihat päättyivät tavallisesti poikkilaskosteisiin käänteisiin, jotka jäykistettiin pellavavuorilla ja lyijypainoilla kuten Tukholman räätälinammattikunnan lasku vuodelta 1731 osoitti.[5]

Puku vastasi Sieur Garsault'in räätälinohjeissa 1769 mainittua *manteau (re)troussé*-pukua (k. 111).[6] Saksassa *Manteau* eli *Aufsteckekleid* oli muodissa vielä 1739. Amiraali C. Tersmeden kertoi muistelmissaan, että Amsterdamissa rouvat esiintyivät kutsuilla *manteau*-puvuissa, hiukset korneteilla koristettuina sekä kirjotut tohvelit jaloissaan, 1735.[7] Tanskassa nimitettiin pukua, jonka liepeet nostettiin poimuille lanteilta, saksalaiseen tapaan *opstukken klaedning*. *Manteau*-nimitys säilyi siellä ranskalaisen roben nimenä aina 1700-luvun lopulle asti.[8]

Porvoon (1724) ja Helsingin (1738) räätälinhinnastojen mukaan *mantou*-puku kuului Suomessa porvarilliseenkin naisenpuvustoon. Vaikka Porvoon hinnastoon oli merkitty sekä silkkinen että verkainen *mantou* hameineen, ei niiden työpalkkaa kuitenkaan määritelty, koska niitä teetettiin niin harvoin. Helsingin hinnastossa vahvistettiin sekä silkistä, puolisilkistä että villakankaasta ommellun *mantou*-puvun työpalkka. Kangaslaadun ja koon lisäksi hinnassa huomioitiin kuuluiko pukuun hame vai ei (l. 11).[9]

Mantuoita esiintyi peruluetteloissa 1750-luvulle asti, tosin 1740-luvulla etupäässä vanhojen naisten, usein leskirouvien puvustoissa. Ne mainittiin monesti vanhoiksi tai ratkotuiksi (l. Jomala 1748, Somero 1756). Talonpoikaismorsianten pukemiseen mantuaa käytettiin myöhemminkin.[10]

Hienoimmat mantuat ommeltiin vuosisadan alussa suurikukkaisista damasteista ja joskus moniväristä kuosillisista silkeistä, joiden käytön ylellisyysasetukset myöhemmin kielsivät (k. 20-34). Yksiväriset silkkimantuat vuorattiin usein erivärisellä silkillä ainakin niiltä osin, jotka näkyivät, kun takin etuliepeet poimuttiin lantioille ja selkään. Paroni K. K. Kurjen lasten pesänselvityksen yhteydessä huutokaupattiin Laukon kartanosta 1736 heidän isoäitinsä rouva Sabina Juliana Silversvanin (1677-1725, ∞ Bars) ja äitinsä Sofia Juliana Barsin († 1730 ∞ Kurki) *manteau*- ja *adrienne*-pukuja. Vesilahden kappalaisen vaimo Anna Kirckhoff osti huutokaupasta vihreällä taftilla vuoratun valkoisen damastimantuan ja punaisella taftilla vuoratun valkoisen villadamastimantuan. Edellisen puvun hameesta oli tehty tyynyt lasten isovanhempien ja vanhempien arkkuihin. Nimismies J. Gadd huusi Laukon huutokaupasta 200 taalerilla ruusunpunaisella taftilla vuoratun sinisen damastimantuan hameineen sekä 104 taalerilla mustan armosiini-säkkipuvun (l. Laukko 1736). Vänrikki H. G. Hufwudsköldin rouvavainajan jäämistössä oli vanha ruusunpunainen mantua hameineen; puvun kanssa oli käytetty irtokureliiviä samoin kuin säkkipukujenkin kanssa (Sauvo Raitniemi 1750).[11]

Porvarisnaistenkin puvustoissa oli värillisiä silkkimantuoita. Raatimies J. Huukin lesken silkkimantuat oli koristettu erivärisellä silkillä:[12]

> En half sijden mantoun med liusblått taft stoffering och kiortel af förstnämnde tyg 80:-, en do mindre röd med grön taftz ståffering, med kiorteln 60:- (Hki 1729).

Kauppias P. Törnemanin vaimovainajan vihreä peling-*manton* ja turkki arvioitiin yhteensä 48 taaleriin (Hki 1735). Mantuan alla pidetty irtokureliivi tai korsetti peitettiin tavallisesti edestä rinnustalla. Pormestari A. Wetterin Charlotta-tyttären äitivainajaltaan perimään valko-punaiseen triumfantmantuaan kuului irtokorsetti ja hame; Adriana-tyttären perimässä mustassa mantuassa oli sininen korsetti. Samat puvut merkittiin ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloon 1740 (l. Hki 1736).[12]

Oulun pormestari E. Groopin Elsa-tyttären myötäjäisiksi saama keltaisesta quinet-silkistä ommeltu hameellinen mantua oli vuorattu vihreällä bastilla (Oulu 1728).[13] Vuosisadan alkupuolella mantuoita ommeltiin usein raidallisista puolisilkeistä ja kamlotista (k. 51, 52). Kirkkoherra J. Morelius testamentoi Helsingin pitäjän kirkolle mm. puolikuluneen raidallisen mantuan hameineen (1736). Rovastinleski Kristina Forselia omisti muodikkaiden sack- ja robe-pukujen ohella vanhan kuluneen punaraitaisen puolisilkkisen mantuan sekä luultavasti surupukuna käytetyn mustan verkamantuan (Ikaalinen 1750).[14]

Useimmat mantuat ommeltiin mustasta silkistä tai villakankaasta. Musta silkkimantua oli tavallinen nimenomaan papinrouvien kirkko- ja juhlapukuna. Mustan damastimantuan ja hameen yhdistelmästä käytettiin joskus nimitystä *klädning* (Jomala 1739). Puvun juhlavuutta korostettiin kirjotulla irtorinnustalla. Hieno musta silkkimantua merkitsi melkoista sijoitusta. Joensuun kartanon herrasväen inspehtori, maaviskaali K. Wallensteenin lesken uudehko musta hollannindamastinen mantua hameineen arvioitiin 300 taaleriin, raidallinen kamlottimantua 30 taaleriin ja ilmeisesti surupukuna käytetty rikkinäinen ratiinimantua 4 taaleriin (Halikko 1736). Nimismies A. Nicopensiuksen vaimon, Tukholmassa pakomatkalla kuolleen, Anna Fleegen jäämistössä oli säkkipukujen ohella 400 taalerin arvoinen ihka uusi musta hollannindamastinen mantua, johon hameen lisäksi kuului 4 1/2 kyynärää silkkiä, ehkä varattuna turkin tekoon. Hieno viuhka täydensi juhla-asua (Kemiön pappila 1743).[15] Mustaa verka-, ratiini- ja rask-mantuaa käytettiin yleensä surupukuna.[16]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloista ilmenee, että mantua jäi pois käytöstä 1740-luvun alussa. Turun parhaiten pukeutuneet rouvat leimauttivat 1740 kukallisista ja monivärisistä silkkikankaista valmistettuja mantuoita hameineen. Hienoimmat olivat vihreä-valkoista gros de toursia (laamanni C. Wallenstierna), valko-ruskeaa hollannindamastia (l. Tu 1740 Synnerberg), itä-intialaista kukallista silkkiä (laamanni L. J. Ehrenmalm), kukallista damastia (rva Lisabet Hertz ∝ Brotherus).[17] Helsingissä merkittiin luetteloihin mm. kukikas vihreänkirjava mantua ja raidallisesta puolisilkistä ommellut *manton*-puvut.[18] Sodan aikana 1742 leimatut mantuat olivat kangaslaadultaan ja siis myös hienousasteeltaan yksinkertaisempia kuin kaksi vuotta aikaisemmin leimatut puvut, mihin oli tietysti pyrittykin ylellisyysasetuksessa 1739. Turussa leimattiin etupäässä kirkko- ja suruasuun kuuluneita mustia damasti- ja ratiinimantuoita, joita oli mm. piispa D. Jusleniuksen ja notaari Fabermanin rouvilla sekä professori Biörcklundin leskellä. Sotamarsalkka B. O. Stackelberg leski vapaaherratar Margareta Elisabet Maidel (1681-1767) leimautti kaksi mustaa ras de moir-pukua. Ainoat värilliset mantuat olivat lääketieteen professori Spöringin rouvan vihreä puolisilkkipuku ja sotakomissaari G. Lydemanin rouvan ruskeasta persiandamastista ommeltu *manteau-klädning*. Pikkuvihan jälkeen suoritetussa leimauksessa Turussa ei leimattu enää ainoatakaan mantuaa 1745.[19] Helsingissä ainoastaan Haminasta sotapakolaisena kaupunkiin saapunut kauppias L. Tesche leimautti tuhkanvärisen damastimantuan hameineen uudenkuosisten muotipukujen ohella (Hki-Hamina 1745). Naantalissa pastorinrouva Hartmanilla oli musta satiinimantua hameineen 1740.[20]

113. Kenr.ltn. R. Muhlin rouva Anna Charlotta Taube (1696-1728) sinisessä puvussa, jonka miehusta on kiinnitetty soljilla. Merkitty: G. E. Schröder p. 1727. Yksit. omist.

Vaikka asiakirjojen mukaan mantuoita käytettiin 1720-30-luvulla, on niitä vaikeata tunnistaa varmuudella muotokuvista, joissa pelkästään puvun miehusta näkyy. Ruotsalaiset muotokuvamaalarit, eritoten David von Krafft ja J. H. Scheffel, ovat kuvanneet vallasnaisia löysissä takkimaisissa puvuissa, joiden pääntie avautuu V-muotoisesti ja joiden väljät 2/3-pituiset hihat leviävät kellomaisesti alaspäin. Takin vuorisilkki näkyy vapaasti taitetuissa rintakäänteissä ja alta pilkistää esiin kureliivi.[21] Asiakirjoissa mainittu mantuan vuoraaminen ja koristeleminen, *stoffering*, erivärisellä silkillä sopii tällaisten pukujen kuvaukseksi. Asu vastasi

englantilaista aamutakin kaltaista kietaisumantuaa, joka tunnettiin nimellä »wrapper, wrapping gown». Englannissa mantuan selkälaskokset ommeltiin myöhemmin kiinni miehustan osalta, vaikka kangas edelleenkin jatkui selässä yhtäjaksoisesti helmaan asti, leikkaus mainittiin ranskalaisella *en fourreau*-nimellä. Samoin etukappaleet jatkuivat alas asti, kun taas miehustan vartalonmukaisiksi kuositellut sivukappaleet katkaistiin vyötäisiltä ja takin hameosan sivukappaleiden leveys koottiin myötälaskoksin vyötäissaumaan.[22]

Mantuan muunnelmaksi on tulkittava vallasnaisten muotokuvissa usein kuvattu puku, jonka vartalonmukainen miehusta on edestä kiinnitetty solkimaisilla koruilla (k. 113). Se vastasi englantilaista ns. »edge-to-edge-front closure»-pukua, jonka selässä oli niin ikään *fourreau*-leikkaus.[23]

Sulkavan kirkon »viisaita ja tyhmiä neitsyitä» esittävässä maalauksessa on vielä 1700-luvun puolimaissa kuvattu nuttupukujen rinnalla tumma mantua, jonka kohotettujen etuliepeiden alta näkyy helmasta kirjottu vaalea hame (k. 454).

KURELIIVIMIEHUSTAINEN »LIIVIPUKU», LIJFKLÄDNING

Helsingin räätälinhinnastoon 1738 oli merkitty naisen kureliivimiehustaisen puvun tekopalkaksi 10 taaleria sekä vastaavat 10-13-vuotiaiden tyttöjen ja 7-10-vuotiaiden lasten puvut, joiden tekopalkka riippui koosta (liite 11). Kuositaan ne vastasivat ilmeisesti Turun räätälinammattikunnan mestarinäytevaatimuksiin jo 1700 kuulunutta *lijfkläd-ning*-pukua, joka käsitti 14- kaistaisen kureliivimiehustan ja siihen poimuin kiinnitetyn edestä avoimen päällyshameen sekä erillisen alushameen.[24] Vastaavanlaisia pukuja tarkoitettiin, kun vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa kiellettiin muuttamasta naisten ja tyttöjen »liivipukujen» kuosia, *lifkläder och lifråckar för dem, som står för växten*.[25]

Perinteellinen kureliivipuku, *lijfkladning*, esiintyi asiakirjoissa useimmiten nuorten tyttöjen pukuna 1700-luvun toisella neljänneksellä. Kun Laukon pikkuneiti Sofia Juliana Kurki lähetettiin keväällä 1738 yhdessä veljensä kanssa Tukholmaan kasvatettavaksi, sai hän matkavarusteikseen nuttujen ja röijyjen ohella raidallisesta kamlottihameesta ommellun liivipuvun. Tukholmassa teetettiin tytölle itä-intialaisesta punaisesta damastista uusi liivipuku, kureliivi, pönkkähame, harsohuppu ja kengät. Hieno viuhka täydensi komeutta, mikä ikuistettiin luultavasti Tukholmassa samoihin aikoihin maalatussa muotokuvassa (k. 114). Pöydän ääressä pönäkkänä istuvan Sofia Julianan edestä umpinaisen liivipuvun tarvikkeet selviävät räätäli E. Mohenin laskusta:[26]

114. Kahdeksanvuotias Sofia Juliana Kurki (1720-63) puettuna aikuisten tavoin punaiseen kureliivimiehustaiseen silkkipukuun ja mantiljaan. Yksit. Ruotsi. SPA 1924: 2073.

115. Vihervänruskeasta silkkimoareesta tehty pikkulapsen hautapuku Roskampfin haudasta Turun tuomiokirkossa, pit. 60. TTM 319 g.

116. Vuorineuvos W. Petersénin rouva Barbro Maria Hising (1718-74), maalannut O. Arenius n. 1740. Yksit. omist.

Giort ett snörlijf 33:-, järnplansiett -:30, giordt en röd dammast lijfklädning 9:-, silke 1:24, canifas i lijfwet 1:-, 5 lod fijskeben 1:13, fijskeben och bly till armarne -:16. Summa Dr 47:14 (Tukholma 10. 6. 1738).

Laskun mukaan pikkutyttöjenkin liivipukujen miehustat jäykistettiin luilla ja hihansuihin kiinnitettiin lyijypainot samoin kuin aikuisten naisten muotipukuihin. Samanaikaisten englantilaisten ja ranskalaisten lasten muotokuvien mukaan selästä nyöritetty, miehustasta vartalonmukainen umpihameinen puku, joka käsitti irtomiehustan ja hameen, oli tyttöjen ja alle 6-vuotiaiden poikien tavallinen asu 1700-luvun alkupuolella ja puolimaissa. Puvussa oli joskus falbola-hihat kuten hovipuvuissa. Ranskassa tällainen puku mainittiin *fourreau*-nimellä (k. 90).[27]

Turun Tuomiokirkosta on otettu talteen pikkulapsen moareetaftinen selästä avoin hautapuku, jossa on mukaeltu liivipuvun leikkausta (k. 115). Yhdestä kappaleesta tehtyyn miehustaan on ommeltu eteen haarukkaleikkausta jäljittelevät muotolaskokset niin, että miehusta kärjistyy alhaalla nipukaksi. Miehustaan kiinnitetyn hameen kummallakin sivulla on neljä taakse suunnattua myötälaskosta. Pääntie on pyöristetty laajaksi ja lyhyiden hihojen olkapäillä on pienet laskokset. Olkasaumat ja hihansuut on päärmätty kapeilla kangaskaitaleilla.[28] Puku muistuttaa erään tuntematto-

man ruotsalaisen pojan muotokuvassa 1700-luvun alkupuolella kuvattua pukua.[29]

Vallasnaisten muotokuvissa kuvattiin umpimiehustaisia pukuja 1700-luvun toisella neljänneksellä (k. 116). Pukutyyppi oli tavallinen J. H. Scheffelin muotokuvissa ainakin vuodesta 1724 lähtien. Kureliivin tavoin jäykistetty umpimiehusta nyöritettiin selästä. Etusaumaan jätetty, toisinaan soljella kiinnitetty ylähalkio avartaa usein muutenkin laajaa pyöreätä pääntietä. Puvuissa on tavallisesti $^{2}/_{3}$-pituiset kellomaisesti alaslevenevät pagodihihat.[30] Perimätiedon mukaan jostain hämäläisestä kartanosta peräisin olevassa »metsätapetti»-sarjassa naiset esiintyvät kureliivimiehustaisissa kaksoishamepuvuissa (k. 117). Samantapaisia kaksiosaisia, selästä nyöritettyjä kureliivimiehustaisia pukuja käytettiin Englannissa vuosisadan toisella neljänneksellä.[31] Ne vastasivat leikkaukseltaan vuosisadan alkupuolella yleistyneen kansainvälisen hovipuvun kuosia. Puku koostui selästä nyöritetystä tai piilohakasilla kiinnitetystä kureliivimiehustasta, pönkitetystä puolihameesta sekä laahustavasta päällyshameesta kuten ranskalainen *fourreau* (k. 1). Yksinkertaisissa puvuissa oli ainoastaan kureliivimiehusta ja irrallinen umpihame.[32]

Suurin osa asiakirjoissa mainituista liivipuvuista oli keskenkasvuisten säätyläistyttöjen vaatteita. Vuonna 1731 syntynyt Hedvig Sofia Adlercreutz puettiin lapsena talvisin raidallisesta kamlotista ja kesäisin nankinista ommeltuun liivipukuun ja -takkiin, *lijfklädning*, *lifrock*.[33]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa 1740-luvun alussa ilmoitettiin harvoin naisten liivipukuja, sen sijaan tyttöjen ja lasten puvut olivat tavallisia (l. Tu 1740, Scarin). Professori Pryssin rouvan liivipuvuista toinen oli tummanruskeaa podesoiea ja toinen punaista silkkisatiinia. Kaupunginsihteeri Forseenin rouvan jättämässä luettelossa oli kaksi kirjavaa silkkipukua, joista toinen oli triumfantia ja toinen kukallista

117. Kavaljeerin saattama nainen puistokävelyllä pukeutuneena kaksoishametyyppiseen kureliivimiehustaiseen pukuun, yksityiskohta ns. »metsätapetista», 1740-luvulta, valokuvattu ennen konservointia. TKHM numeroton.

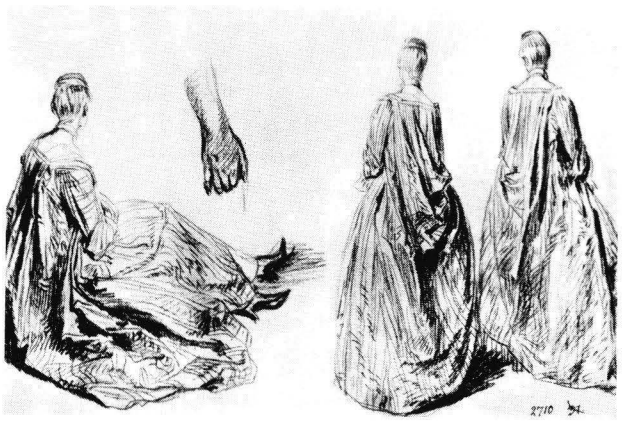
raidallista taftia. Huonekunnan vaateluettelon loppuun tavallisesti merkityistä lastenpuvuista, *klädning*, useimmat olivat raidallista puolisilkkiä tai kirjavaa silkkiä. Kirkkoherra J. Wallenius leimautti kolme lasten pientä drojetpukua ja kapteeni Erik Holmberg taas sinisen gorgaron-silkkisen puvun (Tu 1740, 1742, 1745).[34] Helsingissä 1740 leimautetuista parista lasten liivipuvusta, *barn lifklädning*, toinen oli puna-valkoista gros de toursia ja toinen vihreänkirjavaa puolisilkkiä. Neitsyt Charlotta Wetter leimautti puna-valkoisen triumfantpuvun (Hki 1740).[35] Useimmat leimatuista puvuista kuuluivat pappis- ja porvarisperheiden lapsille. Perukirjoihin ei yleensä merkitty lasten pukuja lainkaan.

Asiakirjoista selviää kuitenkin, että tyttöjen 1700-luvun toisella neljänneksellä käyttämät kureliivimiehustaiset puvut ommeltiin samoista muotisilkeistä ja samaan kuosiin kuin heidän äitiensä vastaavat muotipuvut.

ANDRIENNE, SÄKKIPUKU

Mantuan ja liivipuvun tavoin löysä *andrienne*, joka tunnettiin myöhemmin säkkipuvun nimellä, jatkoi barokin muotiperinteitä.

Ranskassa 1600-luvun lopulla koti- ja äitiyspukuina sekä *déshabillé*-asuina suosittuja väljiä *robe volante*, *robe battante*-pukuja ruvettiin Pariisissa kutsumaan 1710-luvun alussa *andrienne*ksi samannimisen näytelmän mukaan. Tämän hartioilta yhtäjaksoisesti alas laskeutuvan löysän puvun erikoistunnusmerkkinä oli runsaat vapaat selkälaskokset, jotka oli koottu monesta täysileveästä kangaskaistasta. Koska pukutyyppi on tullut jälkimaailmalle tunnetuksi nimenomaan ranskalaisen taiteilijan Antoine Watteaun († 1721) maalausten välityksellä, kutsutaankin tämän ajan puvuille tunnusomaisia vapaita selkälaskoksia Watteau-laskoksiksi (k. 118) siitä huolimatta, että laskokset saivat vakiintuneen muotonsa vasta rokokoon robe-puvuissa (k. 159, 160). Mukavasta kotipuvusta tuli esiintymiskelpoinen aamupäiväasu, kun sen alle puettiin kureliivi tai korsetti sekä 1710-luvulla muotiin tullut pönkkähame. Ranskan vanhoillisissa hovipiireissä arvosteltiin ankarasti uutta muotia, joka ilmensi régence-ajan muodollisuuksista vapautunutta elämäntyyliä. Regentin äiti, kuuluisa Pfalzin Liselotte eli Mme Palatine ei suostunut edes ottamaan vastaan väljiin »makuukamariasuihin» ja pönkkähameisiin pukeutuneita hovinaisia. Kun pönkkähame laajeni 1720-luvulla puolipallomaiseksi, teki se *andrienneen* pukeutuneiden naisten yleissiluetin leveän keilamaiseksi.[36]

118. Antoine Watteaun punaliitupiirros n. 1716. Taiteilijan maalausten mukaan myöhemmin Watteau-laskoksiksi nimitetyt väljäselkäisen »andrienne»-puvun selkälaskokset täsmentyivät tiettyyn kaavaan rokokoon ranskalaisessa robessa (k. 160). Tukholma NM H 2824/1863.

Kun *andrienne*-muoti levisi Pariisista Lontooseen, ruvettiin löysiä muotipukuja siellä kutsumaan säkkipuvuiksi, *sack*. Tosin Ranskassakin ilmaistiin puvun säkkimäisyydellä, *sac*, liian väljää ja huonosti leikattua pukua.[37] Saksassa kutsuttiin edestä avointa löysää pukua nimellä *Andrienne* ja edestä umpinaista löysää pukua *Sack*.[38] Tanskassa löysä, selästä laskostettu ja tavallisesti edestä umpinainen *adriane-haderjeng* korvasi hovipiireissä joskus mantuankin.[39]

Andrienne ei luultavasti suurestikaan eronnut Ruotsi-Suomessa jo 1600-luvun lopulla käytetystä väljästä *samluc*-puvusta, joka sisältyi Turun räätälinammattikunnan mestarinäytevaatimuksiin 1700. *Samluc*-pukuja oli sekä aatelis- että porvarisnaisten puvustoissa vielä 1700-luvun alussa, mutta ei enää isonvihan jälkeen (k. 119). Villakankaiset »*chamelucker*» mainittiin vielä 1710 aateliston ehdotuksessa uudeksi ylellisyysasetukseksi.[40]

Väljästä *déshabillé*-puvusta käytettiin 1720-30-luvulla vaihdellen joko ranskalaista *andrienne*, *adrienne*-nimitystä tai englantilaista *sack*-nimitystä, joista viimeksi mainitun yleistyminen 1730-luvun puolimaissa osoittaa englantilaisen muotivaikutuksen vahvistumista.

Kun valtiopäivillä keskusteltiin ylellisyysasetusten yhteydessä (1720, 1731) muotipukujen mallipuvuista, mainittiin mantuan rinnalla vaihdellen *andrienne* ja *saqve*. Tukholman räätälinammattikunnan 1731 valmistaman mallipuvun tarvikelaskusta ilmenee, että puku oli kureliivitön ja ettei siihen kuulunut irtohametta, mistä päätellen kyseessä oli umpipuku. Puvun alla pidettiin irtokureliiviä sekä asetusten määräysten mukaista puolipallomaista, alhaalta korkeintaan 4 1/2 kyynärän laajuista pönkkähametta. *Andrienne* oli helmastaan puoli kyynärää laajempi kuin mallimantua. Väljyys johtui selän vapaista laskoksista, jotka olivat aikaisemmin olleet myös *samluc*-puvulle tunnusomaisia.[41]

Porvoon räätälinhinnastossa 1724[42] huomioitiin vuoden 1720 ylellisyysasetuksen molemmat muotipuvut, *manteau*, *adrien*. Koska Helsingin räätälinhinnastoon 1738 oli merkitty vain *mantou* ja *sacke*, voi olettaa, että puku oli tällä välin vaihtanut nimeä.

Peruluetteloissa *adrienne*-pukuja esiintyi kartanonrouvien ja varakkaiden porvarisnaisten puvustoissa 1720-30-luvulla mm. Turussa, Paraisilla, Helsingissä, Haminassa, Vesilahdella, Joroisissa ja Kokkolassa.[43] *Adrienne* ommeltiin yleensä damastista, taftista tai puolisilkistä, hienoimmat kuviollisesta silkistä (k. 21-33, l. Hamina 1740). Kirjavasta, raidallisesta tai yksivärisestä silkistä ommellun *adriennen* kauluksen ja hihansuiden käänteet tehtiin usein erivärisestä silkistä ja puku vuorattiin tavallisesti pellavalla tai karttuunilla (l. Kokkola 1731). *Adrienne* oli luultavasti edestä umpinainen, ellei sen yhteydessä mainittu erikseen hametta.[44] Useimmat henkilöt, joiden pukuluetteloon on merkitty *adrienne*-pukuja, omistivat sekä irtokureliivin että pönkkähameen, jotka tekivät löysän puvun edustuskelpoiseksi.[45]

Kun samaan pukuluetteloon merkittiin sekä *adrienne* että säkkipuku, erosivat puvut luultavasti kuosiltaan toisistaan. Edellinen oli ehkä umpipuku ja jälkimmäinen edestä takkimaisesti avoin, puolihameen täydentämä puku. Nimityksissä oli kuitenkin horjuvuutta 1730-luvulla. Pormestari A. Wetterin rouvan jäämistössä oli kahden silkkimantuan ja kahden säkkipuvun ohella vihreä-valkoinen damasti-*adrien*, joka oli koristettu valkoisella taftilla (? käänteet). Pukuun ei kuulunut hametta, koska se arvioitiin puolta halvemmaksi kuin hameellinen säkkipuku; perinnönjaossa sitäkin nimitettiin silti säkkipuvuksi (l. Hki 1736).

*Adrienne*ja oli etupäässä muotia seuranneiden aatelisnaisten sekä upseerinrouvien ja -tyttärien puvustoissa. Eversti G. F. Brandenburgin Beata-tytär sai myötäjäisikseen mm. silkkisen *adregen*-puvun, jota hänen sisarensa olivat aikaisemmin käyttäneet (Joroinen 1744). Majuri A. Reyherin liiviläissyntyisen rouvan jäämistössä oli kaneelinvärisestä bordalousta tehty *adrieng* hameineen sekä pari silkkistä puolisäkkipukua (Vaasa 1745).[46] Tampereella 1736 huutokaupatuista Laukon rouvien muodikkaista vaatteista vänrikki Uggla huusi ruskean damastisen *adreingin* 147 taalerilla ja luutnantti Norman 55 taalerilla ruskearuusuisesta vihreästä puolisilkistä ommellun puolikuluneen *adreingin*, jossa oli punaiset bastikäänteet. Värväyskirjuri J. Jubbuksen huutama raidallinen kamlotti-*adrieng* maksoi 33 taaleria 24 äyriä. Hämeenlinnan kirkkoherra H. Deutschin ostama rikkein venäläisestä (= kiinalaisesta) punaisesta damastista ommeltu *adreing* merkittiin viisi vuotta myöhemmin hänen rouvavainajansa peruluetteloon, *1 röd*

119. Eversti J. Kr. von Düringin rouva Anna Sabina von Grothusen (1665-1718) pukeutuneena löysään »samluc»-pukuun L. Weyandtin (?) maalauksen mukaan. Yksit. omist.

120. P. Yrjänä pelastaa prinsessan, joka on kuvattu pukeutuneena löysään andrienneen, öljymaalaus Sulvan kirkko.

121. Louhisaaren linnan »pirunkamarin» sinivärisessä kaakeliuunissa (n. 1740-luvulta) on kuvattu Nicolas Lancret'in maalauksesta (n. 1725) tehdyn gravyyrin mukaan kohtaus, jossa ranskalaiskuosiseen andrienneen pukeutunut rouva vastaanottaa vieraan, taustalla nuttuasuinen palvelijatar.

damast sack 48:- (Someron pappila 1741). Kartanonrouvan huutokaupasta ostettu vanha damasti-*adrienne* oli papinrouvan ainoa juhlapuku, jota siis kutsuttiin myöhemmin säkkipuvuksi, joksi se oli ehkä muodistettu. Näiden neljän *adriennen* lisäksi Laukon huutokaupassa myytiin mantuoita ja musta armosiini*sack*, jonka nimismies Gadd huusi 194 taalerilla sinisen mantuan ohella.[47] Laukon huutokauppa osoittaa, miten muoti levisi maaseudulle kartanonrouvien vanhojen pukujenkin välityksellä.

Käytettyjen pukujen huutokauppaaminen oli tavallista. Turun piispa L. Tammelinin († 1733) leskirouvan Margareta Hahnin († 1742) jäämistöstä huutokaupattiin Tukholmassa 1743 musta damastinen *adrejen*, jota oli nimitetty säkkipuvuksi Turussa laaditussa peruluettelossa ja josta maksettiin 84 taaleria.[48]

Koska *adrienne* koostui suorista yhtäjaksoisista kangaskaistoista, oli sen muodistaminen helppoa. Vanhanaikaisten pukujen muodistaminen olikin tavallista, varsinkin jos kyseessä oli hienosta kangaslaadusta tehty puku. Haminasta sotapakolaisena kotikaupunkiinsa Turkuun siirtyneen Sofia Brotteran (∞ Tesche) gros de tours-silkistä ommeltu *adrajäng* korjattiin pitkäksi nutuksi (Tu 1754).[49] Vastaavankuosisten ranskalaisten muotipukujen tavoin kirjavasta kukkasilkistä ommeltujen *adrienne*ien runsaissa poimuissa pääsivät suurikuosiset kukkasilkit oikeuksiinsa (k. 22-31). Jonkun Tesche-suvun jäsenen morsiuspuvusta muistona säilytetty kukkasilkin tilkku (k. 26) saattaa olla peräisin *adriennen* tapaisesta puvusta.

Väljän *déshabillé*-puvun ranskalaisen *andrienne*-nimen vaihtuminen Englannista omaksuttuun *sack*-säkkipukuun[50] johtui suuren pohjan sodan jälkeen vilkastuneesta Englannin kaupasta, joka toi varsinkin porvarilliseen pukeutumiseen uusia piirteitä.

Helsingin räätälinhinnaston 1738 mukaan säkkipuvun tekopalkka oli kureliivijäykisteiden puuttumisen vuoksi huomattavasti halvempi kuin mantuan teko. Kangaslaadun mukaan hinta vaihteli 7-9 taaleriin (liite 11). Turussa säkkipuvun teettäminen maksoi suunnilleen yhtä paljon. Kirjansitoja ja kirjakauppias Gummeruksen orvoksi jääneelle Margareta-tyttärelle teetettiin vuosittain uusi säkkipuku, johon tytön kasvaessa tarvittiin enemmän kangasta ja tekopalkka nousi vastaavasti (Tu 1737-42). Kesällä 1737 hankittiin 12 kyynärää mustaa flanellia ja 2 1/2 kyynärää karttuunia surupukuun, jonka teettäminen maksoi 6 taaleria. Kun Margareta toimitettiin seuraavana keväänä kasvatettavaksi Tukholmaan, ostettiin hänelle 13 kyynärää vaaleanpunervaa, *incarnat colleur*, persiandamastia, 12 kyynärää punaista ranskalaista pellavakangasta, taftinauhaa ja kuviollista silkkinauhaa säkkipukuun, jonka tekopalkkana maksettiin 8 taaleria 4 äyriä. Lisäksi hankittiin 14 kyynärää bastia puolisäkkipukuun, *halfsack*. Kun Margareta palasi kesällä 1740 Turkuun, maksettiin rouva Öhmanille 9 taaleria säkkipuvun teosta, jota varten oli ilmeisesti ostettu 18 kyynärää silkkisatiinia (Dr 135:-), 3 kyynärää keltaista pellavakangasta ja 11 3/4 kyynärää silkkinauhaa. Huhtikuussa 1742 maksettiin jälleen mustan damastisen säkkipuvun ja hameen

tekopalkkana 18 taaleria. Pukuun oli aikaisemmin hankittu kankaita ja muita tarvikkeita:[51]

> 40 1/2 alnar fint swart Hållensk damast à 13 Dr 526:16. 1 1/2 lod fint swart silcke 3:12, 2 alnr fin wek Canfas 2:16, 1 1/2 quarter styf do -:12, 4 3/4 aln foder lärefft 7:4, 5 lod fiskeben 1:28, 2 1/2 al franskt lärefft 4:2 (Tu 1742).

Tämän kalliin muotipuvun hihankäänteet oli luultavasti jäykistetty viuhkalaskoksiin ja siihen liittyi erillinen kureliivi. Margareta Gummeruksen muodikasta pukeutumista todistaa sekin, että hänen puolestaan leimautettiin sininen persiandamastinen robe jo 1742.

Vaikka säkkipuku oli perukirjatilaston mukaan yleisin muotipuku Suomessa 1735-50 , ilmenee kuitenkin vaatteiden leimausluetteloista 1740, 1742, 1745, ettei uusia säkkipukuja hankittu enää pikkuvihan jälkeen. Tämä näennäinen ristiriita johtui siitä, että peruluettelojen tiedot olivat harvoin ajankohtaisia, minkä vuoksi ne on tulkittava taannehtivasti. Asiakirjoissa mainitut pukujen kangaslaadut antavat usein vihjeitä niiden hankinta-ajasta. Kuviollisista silkkikankaista ommellut säkkipuvut oli luultavimmin teetetty jo 1730-luvulla, joka tapauksessa ennen pukujen leimausta 1740. Siihen asti hienoimmat muotipuvut ommeltiin ranskalaisista suurikuosisista kukkasilkeistä, kuten »pitsikuosisesta» damastista (22, 23, 34), ras de sicilestä (k. 24), eriskummaisiin kukkakuoseihin kudotuista monivärisistä silkeistä (2k. 21, 28), suurikuosisista kukkasilkeistä (k. 26, 27, 29, 30, 36) tai itämaisista silkkikankaista (k. 32-35).[52] Eräs Armfelt-suvulle kuulunut suurikukkaisesta keltapohjaisesta silkistä ommeltu, osittain ratkottu puku on luultavasti aijottu muodistaa (k. 31). Tällaista voimakkaanvärisistä suurikukkaisista silkeistä ommeltuja *andrienneja* selkälaskoksineen ja väljine 2/3-pituisine hihoineen on kuvattu ranskalaisissa laatukuvissa 1730-luvulla.[53] Ranskalaiskuosinen väljä *andrienne* näkyy laatukuvassa, joka koristaa Louhisaaren linnan »pirunkamarin» uunin päätykaakelia ja jonka esikuvana on ollut Nicolas Lancret'in maalaus (k. 121).

Ruotsi-Suomessa muotokuvattiin vallasnaisia 1720-40-luvulla pukeutuneena aamutakkimaisen löysään takkipukuun, jossa on väljähköt alaslevenevät 2/3-pituiset hihat (k. 122, 123). Puvun alla pidettiin kureliiviä tai korsettia sekä pönkkähametta.[54] Vapaat selkälaskokset erottavat löysän säkkipuvun englantilaisista mantuan kaltaisista kietaisupuvuista, joiden selkälaskokset oli ommeltu kiinni vyötäisille asti.[55]

Turun hovioikeuden asessori Erik Adlercreutzin († 1741) rouva Maria von Westerling (1710-40) mainittiin hyvinpukeutuneeksi säkkipuvuissa, joihin liittyi kureliivi tai korsetti sekä pönkkähame. Kun Adlercreutzien orpolapset lähetettiin sotaa pakoon isovanhempiensa luokse Ruotsiin, tehtiin 1731 syntyneelle Hedvig Sofialle äitivainajansa mustasta gros de tours-silkkisestä säkkipuvusta puku, johon hankittiin kureliivi ja pönkkähame.[56]

Säkkipukujen kangaslaadut, koristelu ja vuoraus selviävät peruluettelojen kuvauksista. Edestä avoin säkkipuku vuorattiin toisinaan hienolla kankaalla. Vapaaherratar Judit Johanna Olivecreutzin (1667-1725, ∞ v. Stauden) kullalla ja silkillä kirjottu säkkipuku, joka lahjoitettiin testamentin mukaan Paraisten kirkkoon, oli vuorattu mustalla sametilla, samoin myös pukuun kuulunut kirjottu hame. Korsetti rinnustoineen täydensi luultavasti pukua (Parainen Lofsdal 1739). Luutnantti Hohenhausenin leskirouvan vanhat ja kuluneet säkkipuvut oli vuorattu puvun hienouden mukaan taftilla, karttuunilla tai värillisellä pellavakankaalla:[57]

> 1 swart siden blomerat tafts sack med rödt bast foder gl. söndrig 18:-, 1 do af rödt persians damast med cattuns foder 24:-, 1 halfsack af skiftat taft gl. med blått lärfts foder 9:-, 1 swart ratins sack gl. mahläten 5:- (Perniö Viipurink:no 1747).

Lääninviskaali Wallensteenin lesken uusi, ranskalaisella pellavakankaalla vuorattu, musta hollannindamastinen säkkipuku arvioitiin hameineen hankintakustannustensa mukaan 386 taaleriin 28 äyriin, kun taas toinen sinisestä persiandamastista ommeltu, pellavalla vuorattu hameeton säkkipuku arvioitiin vain 72 taaleriin (Halikko 1736). Säkkipukuun kuului tavallisesti samasta kankaasta ommeltu hame, sen kanssa käytettiin myös vanuhametta

122. Löysään siniseen säkkipukuun pukeutunut tuntematon vallastyttö 1730-luvulta. KM 4674:4.

123. Eversti D. Blomcreutzin rouva Ulrika Sofia Nordencreutz (1715-82) pukeutuneena vaaleanpunervaan säkkipukuun, joka on solmittu kiinni sinisellä silkkinauharusetilla, J. H. Scheffelin maalaus 1740-luvulta. Ehrensvärd museo, Suomenlinna.

englantilaiseen tapaan. Luutnantti G. R. Starckin huutokaupassa Turussa myydyistä säkkipuvuista kuului mustaan pou de soie-pukuun keltasilkkinen vanuhame, kun taas hollannindamastisen säkkipuvun hame oli samaa kangasta (Tu 1741, Taivassalo Kahiluoto).[58] Pukukankaasta ommeltu ns. silkkiturkki täydensi toisinaan säkkipukua (Valkeala 1751).[59]

Pukuluettelojen mukaan säkkipuvut ommeltiin usein damastista, joka mainittiin joskus hollantilaiseksi tai persialaiseksi (l. Oulu 1744). Mustien pukujen ohella esiintyi ruskeita, keltaisia, sinisiä ja punaisia pukuja, harvoin kirjavia.[60] Sekä kartanonrouvien että ruustinnojen mustasta damastista tai armosiinista ommeltu säkkipuku oli tavallinen kirkko- ja leskenpukuna. Musta flanelli- tai ratiinipuku oli täysisurun puku (l. Tu 1742 Scarin). Flanellisia säkkipukuja myytiin huutokaupoissa Turussa 1730-luvulla ja niitä leimattiin vielä 1740-luvun alussa.[61]

Kesäpuvut ommeltiin yleensä raidallisesta taftista, puolisilkistä tai puolisilkkipopliinista (l. Tu 1740, Pipping). Turkulainen neitsyt Elisabet Heldt osti 1746 vänrikki Hufwudsköldin rouvavainajalle kuuluneen ruusunpunaisen damastisen säkkipuvun hameineen. Vänrikin perukirjaan merkittiin vielä neljä vuotta myöhemmin hänen 1741 kuolleen rouvansa muita pukuja, jotka olivat jo täysin vanhanaikaisia:[62]

1 gl. modig sack af randigt taft med kiortel, mycket sliten 30:-, 1 halfsack af randigt taft med lerfts foder gl. och stoppad 9:- (Sauvo Raitniemi 1750).

Sintsistä ja karttuunista ommellut säkkipuvut, joita suosittiin Englannissa, olivat harvinaisia Suomessa. Helmenpyynnintarkastaja M. J. Thesleffin matamin Kristina Forsmanin sintsistä ommellun ja pellavalla vuoratun säkkipuvun, *sittzer cattun sack*, kangas saattoi olla Englannista peräisin (l. Kemiö 1746).[63]

Pukuluetteloissa säkkipuvut mainittiin yleensä vanhoiksi ja kuluneiksi 1740-luvulla. Tosin uusiakin pukuja tehtiin vielä, koska Porvoossa räätäli Johan Ollberg valitti 1740, että hän oli kadottanut puolen kyynärän palan persiandamastia ommellessaan edellisenä syksynä säkkipuvun nimismies Wijnbladin vaimolle Sipooseen.[64]

Pikkuvihan aika muodosti säkkipuku-muodin käännekohdan Suomessa. Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa Turussa leimautettiin 1740 ja 1742 yhteensä noin 200 säkkipukua ja 100 puolisäkkipukua, Helsingissä 80 säkkipukua ja 24 puolisäkkipukua (l. 15). Sodan aikana säkkipuvut jäivät pois käytöstä, koska 1745 leimautettiin ainoastaan muutama uusi säkkipuku. Robe oli vuosien 1742 ja 1745 välillä syrjäyttänyt säkkipuvun. Vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa todettiinkin, että 1731 vahvistetuista muotipuvuista käytettiin enää ainoastaan *manteauta*, kun taas *sac*-puvun tilalle oli tullut *robe*-niminen muotipuku.

Vallasrouvat ja varakkaat porvarisnaiset leimauttivat 1740 kirjavista ja värillisistä silkkikankaista ommeltuja säkkipukuja, joiden kankaina mainittiin kukallinen gros de tours, triumfant, gorgaron, persialainen ja hollantilainen damasti, raidallinen lampasse, painettu (?= maalattu) intialainen silkki- ja puolisilkki (l. Tu 1740, Synnerberg). Damasti oli usein kaksiväristä, tafti raidallista tai läikehtivää, puolisilkki ja kamlotti niin ikään raidallista. Säkkipuku kuului vielä muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoon. Turussa sotamarsalkka B. O. Stackelbergin leskirouva vapaaherratar Margareta Elisabet Maidel leimautti mm. peräti seitsemän värikästä säkkipukua, joista osa oli kukallista gros de toursia, valkokukkaisen mustan puolisäkin sekä sinisellä kirjotun valkoisen atlas-vanuhameen. Seuraavalla kerralla hän leimautti pelkkiä suruasuja.[65] Laamanni, myöhemmin maaherra, L. J. Ehrenmalmin rouvan Elisabet Åkerhjelmin (1693-1748) hienoin puku oli kukallisesta itä-intialaisesta silkistä ommeltu mantua, minkä lisäksi leimautettiin armosiinista, gros de toursista ja valkopilkullisesta harmaasta silkistä ommellut säkkipuvut. Lääninsihteeri Sam. Forseenin luetteloon merkityt viisi hienoa säkkipukua kuuluivat hänen rouvalleen ja kahdelle tyttärelleen. Professori Algot Scarinin

leimauttamat säkkipuvut, nuttupuvut, silkkiturkit ja vanuhameet antavat käsityksen Turun akatemiapiirien pukeutumisesta (l. Tu 1740, 1742). Oppisäätyisten puolisot pukeutuivat yleensä hillitysti. Turun rikkaiden tukkukauppiaiden rouvat komeilivat kirjavakukkaisissa säkkipuvuissa. Kauppias Kristian Trapp jun. leimautti 1740 valkoisen siniruusuisen persiandamastisen säkkipuvun hameineen ja 1742 neljä damastista säkkipukua, joista yksi oli sini-valkoinen. Kun säkkipuku ja puolisäkkipuku ommeltiin samasta kankaasta, sopi hametta käyttää kummankin kanssa. Kauppias J. Wittfooth leimautti 1740 mustan peau de soie puvun hameineen sekä kaksi raidallisesta kamlotista tehtyä puolisäkkipukua. Vuoden 1742 luettelossa oli kolme säkkiasua; karmosiininpunaisesta damastista oli sekä säkkipuku että ½-säkki hameineen ja harmaasta persiandamastista säkin lisäksi nuttu. Molemmat tyttäret omistivat mustan damastisen puolisäkkipuvun, raidallisen bastipuvun ja raidallisen villakamlottisen säkkipuvun.[66]

Leimausluetteloista ilmenee, että säätyerot pukeutumisessa olivat tasoittumassa, koska Turun varakkaat käsityöläisetkin leimauttivat vaimoilleen kuuluvia säkkipukuja, jotka siis virallisesti luokiteltiin muodikkaiksi *déshabillé*-puvuiksi. Vaikka käsityöläisvaimon puvustossa saattoi olla silkkinen säkkipuku, harvoin niitä oli kuitenkaan useampia; sen sijaan puolisäkkiasut olivat melko tavallisia. Kirjansitoja Niclas Erlandt leimautti peräti kolme säkkipukua, jotka olivat ruskeaa puolisilkkikamlottia, raidallista puolisilkkipopliinia ja punaista popliinia (1740). Nahkuri Kristoffer Eklundin vaimon säkkipuvut lueteltiin seuraavaan tapaan:[67]

> 1 swart dammask sack, 1 do guhl med kiortlarna, 1 hwit dam: halfsack . . . 1 röd dam: halfsack (Tu 1742).

Helsingissäkin kaupungin arvohenkilöt, kuten maaherra A. E. Gyllenstierna, lääninsihteeri J. Carlstedt, veromestari A. Carlstedt, pormestari G. W. Clayhills, raatimiehet, varakkaat kauppiaat, apteekkari, välskäri ja kauppasihteeri leimauttivat säkkipukuja 1740. Tarkat pukukuvaukset olivat harvinaisia leimausluetteloissa. Kun Helsingin pitäjän kirkkoherra J. Forsskåhlin rouvan Katarina Friedlinin leimauttamaan sinikirjavaan triumfant pukuun kuului myssy samasta kankaasta, korosti se asun porvarillisuutta. Hänen musta säkkipukunsa oli podesoiea ja kolme puolisäkkiasuaan raidallista taftia, mustaa armosiinia ja vihreä-valkoista persiandamastia. Viimeksi mainittuun liittyi samasta kankaasta ommeltu hame ja turkki. A. Fernelin leimauttamassa painetusta (?= maalatusta) itä-intialaisesta kukkasilkistä tehdyssä säkkipuvussa oli siniset moareekäänteet (Hki 1740). Kun 1742 leimautettiin etupäässä yksivärisistä silkki- ja villakankaista ommeltuja pukuja, esiintyi säkkipukuja myös joidenkin vaatimattomassa yhteiskunnallisessa asemassa olleiden henkilöiden luetteloissa.[68]

Kuviollisista silkkikankaista ommeltuja uusia pukuja ei yleensä enää leimattu 1742, ainoastaan yksivärisiä tai raidallisia silkkipukuja. Mustat puvut olivat entistä tavallisempia. Turussa piispa Daniel Juslenius leimautti viisi mustaa ja yhden punaisen damastisen säkkipuvun, joiden lisäksi piispattarella oli musta damastimantua hameineen sekä armosiiniviitta.[69] Maaseutukaupungeissa leimautettiin ainoastaan muutama muotipuku. Naantalissa inspehtori A. Hessling leimautti mustan damastisen säkkipuvun 1740. Raumalla inspehtori E. Bench toi leimattavaksi harmaan triumfant- ja keltaisen damastisäkin. Valtiopäivämies ja kauppias J. Tachou ja pari porvarisnaista leimauttivat persiandamastiset puolisäkkipuvut (Rauma 1745).[70]

Turun ja Helsingin leimausluetteloissa 1740 ja 1742 joissakin hienoissa puvustoissa säkkipukujen ja robeja rinnalla esiintyneet *robe-sack*-puvut viittasivat ilmeisesti muodinmuutokseen (l. Tu 1740 Pipping, Tu 1740, 1742 Synnerberg). Turun hovioikeuden asessori Henrik Thuronius leimautti 1742 tyttärilleen kuuluneita muotipukuja, keltaisen ja sinisen roben, mustan silkkisen *robbsack*-puvun ja ainoastaan yhden mustan säkkipuvun hameineen. Lääninsihteeri Sam. Forseenin taloon oli jätetty leimattavaksi mm.: *robb, robinett, sack, 1 kattuns robb sack* (Tu 1742).[71] Helsingissä oli merkitty 1742 kahteen luetteloon sekä *robbsack* että säkkipukuja. Lääninsihteeri And. Strömborg ilmoitti vallitsevan tilanteen johdosta lähettäneensä osan perheensä vaatteista Tukholmaan, mm. ruskean damastisen säkkipuvun hameineen. Leimattavaksi hän toi mustan ratiinisäkin lisäksi sinisen kukallisen silkkisarssipuvun, *rabsack, med puqvetter*. Haminasta Helsinkiin paennut kauppias Petter Tesche leimautti 1745 kaksi robea, joista toinen oli itä-intian damastia, kolme säkkipukua, kaksi puolirobea, kaksi robe-nuttua sekä puvun, josta todettiin: *1 grön damast sack eller robe*. (l. Hki 1745).[72] Puvun leimauttaja ei nähtävästi itsekään ollut varma siitä, miksi pukua oli kutsuttava.

Robe-sack oli todennäköisesti jonkinlainen siirtymävaiheen puku (k. 124). Säkkipuku muotoutui näihin aikoihin ranskalaiseksi robeksi siten, että sen vuoriksi kiinnitettiin luilla jäykistetty liivi tai korsetti; perinteelliset laakalaskokset säilyivät selässä ennallaan.[73]

Pukuluetteloissa *robb-sack*-pukuja esiintyi muutaman kerran 1740-luvun lopulla ja 1750-luvulla (l. Jomala 1748, Hki 1756). Turussa niitä myytiin huutokaupoissa. Vastaavanlainen ylimenokauden puku oli arvatenkin kyseessä, kun vanhan vaaleansinisen säkkipuvun yhteydessä mainittiin miehustan keltainen vuori sekä jäykistävät luut (l. Karuna 1759).[74]

124. Ebba Elisabet Uggla (1698-1758) ∞ 1) 1723 notaari F. Ehrenstolpe, 2) 1744 eversti K. K. Bildstein. Samanlainen puku (? robesack) toistuu J. H. Scheffelin muotokuvissa 1740-luvulla. Vrt. l. Porvoo Drägsby 1760. KM 30074:2.

Puolisäkki, *halfsäck*. Täysipitkän, väljän säkkipuvun rinnalla käytettiin arkisempana asuna samankuosista puolipitkää tai lyhyttä puolisäkkiä, joista hienoimpiin kuului samasta kankaasta ommeltu hame, mutta joita käytettiin myös erivärisen puolihameen kanssa. Lyhyydestä johtuen puolisäkin tekopalkka oli Helsingin räätälinhinnaston mukaan huomattavasti halvempi kuin täysipitkän säkkipuvun (l. 11, Hki 1738), mikä laajensi sen sosiaalista asteikkoa täysipitkään säkkipukuun verrattuna.

Ruotsi-Suomessa puolisäkeiksi kutsutut puolipitkät löysät laskosselkäiset vaatekappaleet vastasivat Ranskassa ja Englannissa 1730-luvulla muodissa olleita samankuosisia koti- ja arkipuvustoon kuuluneita *casaquin-* ja *pet-en-lair*-nimisiä vaatekappaleita, joista Englannissa käytettiin myös *casaque*-nimeä.[75]

Täysipitkän säkkipuvun tavoin puolisäkki vuorattiin pellavakankaalla ja sen kauluksen- ja hihankäänteet ommeltiin usein kirkkaanvärisestä silkistä. Valkoiset taftikäänteet koristivat kihlakunnankirjuri Gaddeliuksen vaimon sinisestä bastista ommeltua puolisäkkiä (Kemiö 1737). Puolisäkki käsitettiin Suomessakin arki- ja kotipuvuksi, koska paroni A. G. Kurjen leskirouva testamentoi valkoisen persiandamastisen puolisäkkinsä kamarineidolleen (Laukon k:no 1745).[76]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloissa 1740 ja 1742 puolisäkit lueteltiin usein yhdessä kasakiinien ja nuttujen kanssa (l. Tu 1740, 1742 Scarin, 1740 Synnerberg Hki 1745, Tesche). Ne ommeltiin tavallisesti ranskalaiseen tapaan kevyestä raidallisesta silkistä, kuten taftista, kamlotista tai puolisilkistä, popliinista ja joskus puuvillakankaistakin, karttuunista ja nopkinista, toisinaan mustasta flanellista. Täydellisiä puolisäkkiasuja oli ainoastaan edustavimmissa puvustoissa. Tuomari P. Juslen leimautti mm. puolisäkkipuvun sinisestä taftista, säkkipuvut mustasta hollannindamastista ja punaisesta damastista sekä neitsyt Anna Paleenin (? kamarineito) violetti-valkoraitaisesta puolisilkistä tehdyn puolisäkin eli nutun, *en halfsack eller kofta* (Tu 1742:105). Kirjanpainaja Kämpen leimauttamista seitsemästä puolisäkistä kuusi oli silkkiä ja yksi karttuunia (l. Tu 1742).[77] Kun raatimies C. Telleqvist leimautti perheensä vaatteet, mm. kahdeksan säkkipukua ja kuusi puolisäkkipukua, luonnehdittiin kahta sinistä silkkisarssista vaatekappaletta *koftar eller* ½ *sackar*, mikä viittaa siihen, etteivät nuttu ja puolisäkki aina suurestikaan eronneet toisistaan. Kahdesta itä-intialaisesta damastipuolisäkistä toinen oli jo leimattu Tukholmassa 1742. (Hki 1740, 1742).[78] Verifikaatissa puolisäkiksi nimetty vaatekappale merkittiin joskus leimausluetteloon pitkänä nuttuna tai puolinuttuna. Laamanni C. Lillienstiernan leimauttaman punaisen atlassilkkisen puolisäkin puolalaiset hihat, *pohlska ärmar*, viittasivat hihanleikkaukseltaan takkimaiseen vaatekappaleeseen (Tu 1740:359). Kauppias M. Rungeenin jättämään luetteloon oli merkitty perätysten säkkipukuja, puolisäkkejä, nuttuja ja kasakiini, joista hienoimmat olivat kaksiväristä silkkiä:[79]

> 1 taft violet och grön insprängd sack och kiortell, 1 halfsack do grönt och gult, 1 röd och hwit dammast kofta, 1 puplins halfsiden kofta, 1 halfsiden stubb . . . 1 swart dammast sack och kiortell, 1 do do halfsack, 1 do bast kofta, 1 swart satins kiortell, 1 röd dammast casaqvin (Tu 1740:268).

Puolisäkkiasut kuuluivat muotitietoisten naisten arkipuvustoon. Varakkaiden käsityöläisten vaimot hankkivat niitä juhlapukimikseen (l. Tu 1740 Kämpe). Leimausluettelojen mukaan käsityöläisvaimon puvustossa oli yleensä yksi tai kaksi puolisäkkiä. Helsingissä räätälimestari Karl Kraemer leimautti puolidroguetista ommellun puolisäkin, jonka lisäksi hän oli lähettänyt maalle sodalta turvaan ruskean damastisen puolisäkin sekä nutun ja hameen (Hki 1742:120).[80] Naistenräätäliksi erikoistuneen mestarin voi olettaa tunteneen vaatteiden oikeat muotinimet.

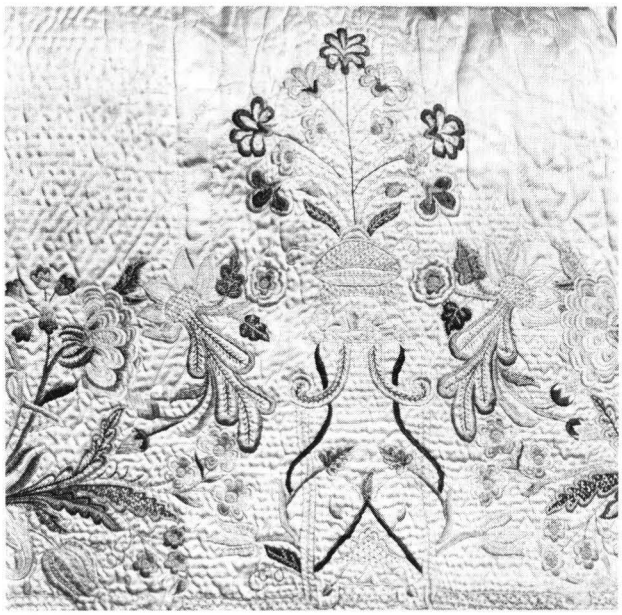
Säkkipuvun tavoin puolisäkkiasutkin jäivät pikkuvihan aikana pois käytöstä, koska niitä ei esiintynyt enää leimausluetteloissa 1745.

HAMEEN KORISTELU, KIRJONTA, VANUTIKKAUS

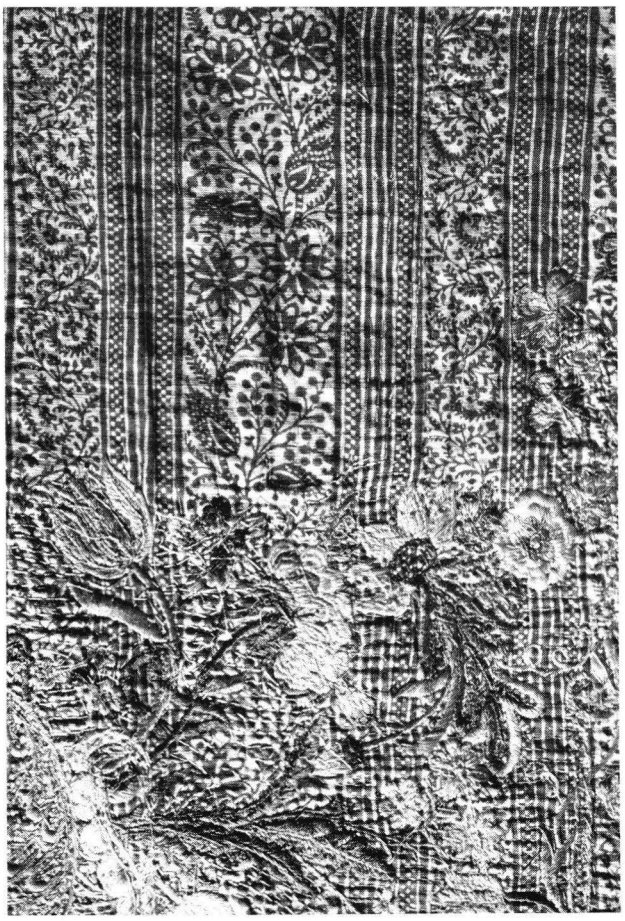
Vaikka barokin muotiperinteeseen kuulunut hameenhelman koristelu kaluunoilla ja pitseillä kiellettiin vuoden 1720 ylellisyysasetuksessa, esiintyi pukuluetteloissa vuosisadan alussa vielä joskus kaluunanauhoilla koristettuja hameita (Ahv. Jomala 1727). Hameenhelman falbolalaskostusta ei liioin suvaittu, koska naisia syytettiin sen perusteella monesti ylellisyysasetusten rikkomisesta. Kun Maria Solitander oli esiintynyt joissakin häissä falbolakoristeisessa hameessa, *falbolerad kiortel*, määrättiin hänelle 200 hopeataalerin sakot (Porvoo 1723). Espoon keräjillä taas syytettiin 1726 majuri S. Malleniuksen rouvaa Brita Elisabet von Schubbenia siitä, että hänen hameensa oli »falboloitu» ja että kämmenen levyinen pitsi koristi hänen myssyään. Majuri puolusti rouvaansa kertomalla, että hame oli leikattu poikki siltä kohtaa, jossa oli ollut kaluunakoristelua, jolloin sauman kohta näytti siltä kuin hameessa olisi ollut falbolahelmus. Leskirouva Magdalena Wärnin seitsemästä hameesta vihreä puolisilkkihame oli koristettu falboloilla ja pitseillä (Pietarsaari 1743). Hameenhelmojen falbolakoristelu oli ilmeisesti niin yleistä vuosisadan alkupuolella, että vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa kiellettiin moinen kankaan haaskaaminen. Hameet oli leikattava yhtäjaksoisiksi, *helskurne*.[81]

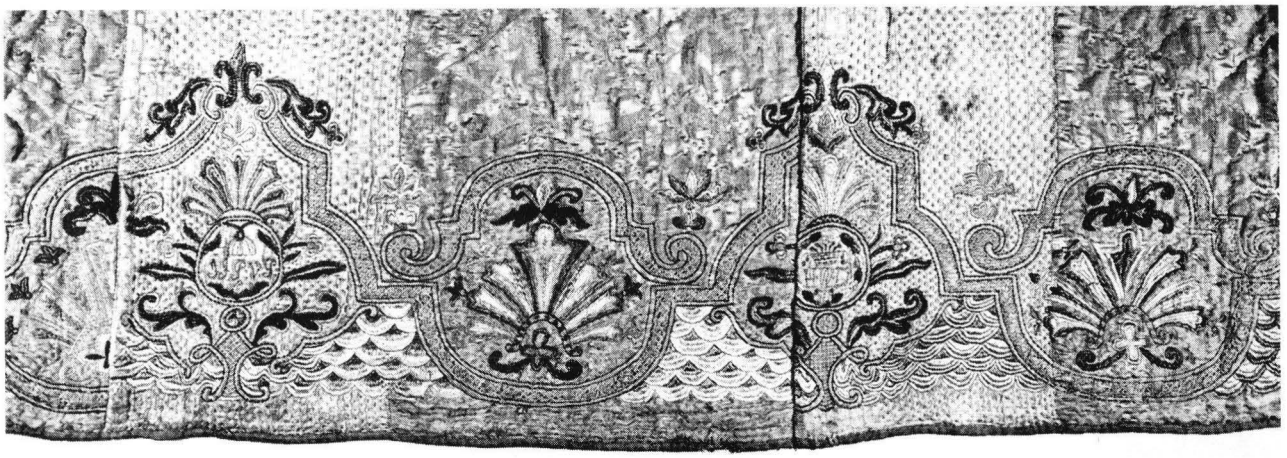
Sen jälkeen kun hameenhelman kaluuna- ja falbolakoristelu oli kielletty, ruvettiin entistä useammin koristamaan hameita korukirjonnalla. Muotipukujen, mantuan (k. 454) ja säkkipuvun sekä hienoimpien silkkinuttujen kanssa käytettiin usein kirjottua ja talvella vanutikattua silkkihametta. Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloihin on merkitty silkkisiä vanuhameita muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoihin. Turussa leimautettiin 11 vanuhametta/8 huonekuntaa kohden 1740 ja 22 vanuhametta/14 huonekuntaa kohden 1742. Hovioikeuden virkamiesten, professorien (l. Tu 1742 Scarin) ja varakkaiden kauppiaiden rouvilla oli kukallisia, kirjottuja ja raidallisia tafti- ja puolisilkki-vanuhameita. Käsityöläisistä vain Tukholmasta 1737 Turkuun saapunut säämiskäntekijämestari W. P. Gellhard toi leimattavaksi taftisen vanuhameen. Helsingissä silkkisiä vanuhameita oli ainoastaan kaikkien muodikkaimmin pukeutuneiden säätyläisnaisten leimausluetteloissa. Maaherratar Ladaulla oli sininen satiinivanuhame (1745) ja kauppiaiden Petter ja Lorens Teschen rouvilla useita vanuhameita (l. Hki 1745).[82]

Myöhäisbarokin muodikkaista vaatteista on Suomessa tallella ainoastaan joitakin kirjottuja ja tikattuja vanuhameita, joista monet ovat todennäköisesti kuuluneet aikoinaan täydelliseen nuttupukuun. Nuttumuodin mentyä ohi, löytyi hameelle jatkuva käyttö korutäkiksi muutettuna. Useimmat täkeiksi muutetuista vanuhameista ovat peräisin kartanoista (k. 125-128) ja ovat siis alkuaan kuuluneet kartanonrouvien puvustoon.

125. Vuorottelevista 30 cm levyisistä vanutikatuista valkoisista satiinikaistoista koottu hame on kirjottu vuorauksen läpi monivärisellä silkillä myöhäisbarokin Berain-kuosiin n. 1730-luvulla. Vuori krapinpunaisella painettua kukkaraitaista karttuunia, kuosi 21 × 16,5. Hame on myöhemmin tehty korutäkiksi, jonka alla Kustaa III lepäsi yöpyessään Nuhjalan kartanossa. TKHM 2883.

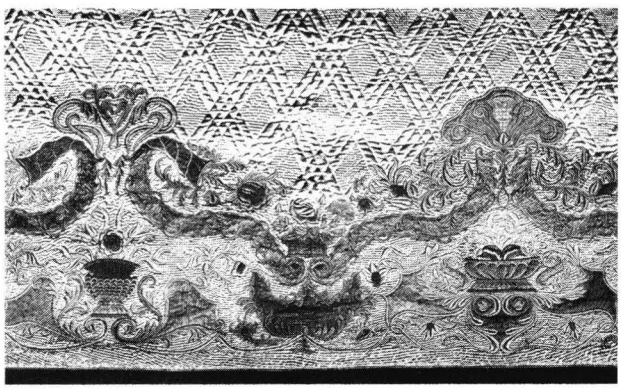
126. Vuorottelevista vaaleankeltaisista damasti- ja vaaleanpunaisista satiinikaistoista koostuva vanuhame on kirjottu vuorauksen läpi monivärisellä silkillä myöhäisbarokin kaksijaksoiseen lambrekiinikuosiin, kirjonnassa nimikirjaimet: IFP:v P:, HWD, AHP. Hame on peräisin Stensbölen kartanosta. PM 32-50.

Kansainvälisistä mallikirjoista tutut myöhäisbarokin kukkakuosit koristavat monta 1700-luvun toiselle neljännekselle ajoitettavaa vanuhametta. Helmaa kiertävä Bérain-tyylinen, tavallisesti 30-45 cm korkuinen lambrekiinikuosi koostuu useimmiten kahdesta vuorottelevasta symmetriseksi tyylitellystä nauha- ja kukkasommitelmasta, johon liittyy palmetteja ja simpukoita. Hameet ovat yleensä ohuesti villalla topattuja ja pellavakankaalla vuorattuja.

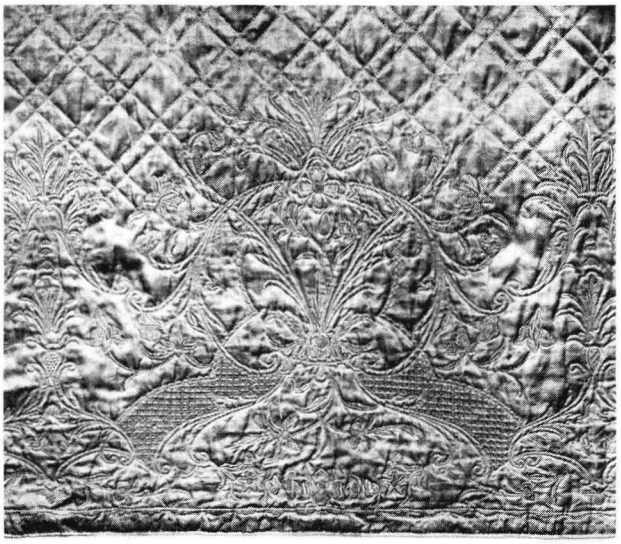
Vanhimpiin 1730-40-luvulle ajoitettaviin kirjottuihin vanuhameisiin sovellettiin barokin tekstiilisisustuksesta tunnettua kahden erivärisen tai -laatuisen kankaan pystykaistoina toistuvaa vuorottelua.[83] Nuhjalan kartanon perua oleva valkoinen satiinihame koostuu n. 30 cm levyisistä kaistoista, joista joka toinen on tikattu pistemäisesti ja joka toinen, luultavasti jostain vanhasta peitteestä leikattu, kaista on tikattu ruusukekuosiin. Kaistojen yhdistämisen jälkeen on helmaan kirjottu vanutoppauksen ja punaisella värillä painetun pellavakarttuunin läpi värikäs kukkakuosi, jossa kaksi symmetristä tyyliteltyä sommitelmaa vuorottelee. Kirjonnan värit hehkuvat täydessä loistossaan nurjalla puolella (k. 125). Helmakirjonnan lisäksi on hameeseen kirjottu harvakseltaan itämaistyyppisiä kiemuravartisia kukkaoksia, jotka muistuttavat 1700-luvun alkupuolen englantilaisia koruompeleita.[84] Pistemäisesti tikatut vaaleankeltaiset damastikaistat ja vinoruudukoksi tikatut vaaleanpunaiset satiinikaistat vuorottelevat Stensbölen kartanon rouvan entisessä vanuhameessa (k. 126). Vanutoppauksen läpi monivärisellä silkillä kirjottu lambrekiinikuosi kiertää helmaa. Kirjontaan liittyvät nimikirjaimet viittaavat ehkä talkootyöhön.[85]

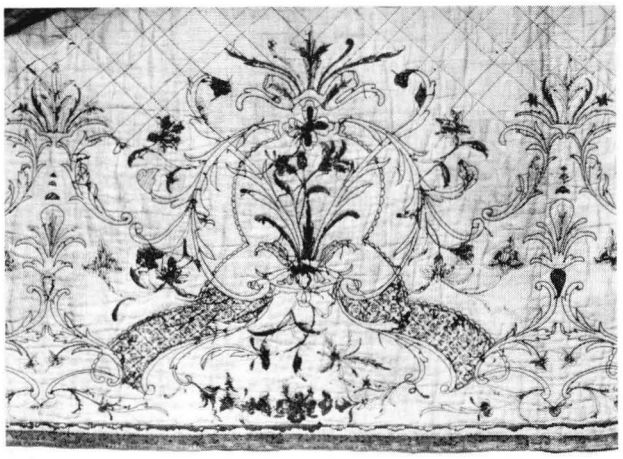
Peruluetteloiden mukaan edustavissakin puvustoissa oli vuosisadan alkupuolella kaksivärisiä, vuorokaistaisia hameita, joita oli kalliin silkkikankaan säästämiseksi koottu mm. tilkuista ja vanhojen pukujen jäänteistä. Vapaaherratar Judit Johanna Olivecrantzin (∝ v. Stauden, † 1725) jäämistössä olleen kirkkaankeltaisista ja vihreistä moareekaistoista sommitellun hameen keltaiset kaistat oli kirjottu hopealla ja silkillä. Puvustoon kuului myös kaksi vanhanaikaisiksi mainittua *marsniles*-kirjontaista valkoista hametta (Parainen Lofsdal 1739). Vänrikki B. De la Motten rouvan Brigitta Helena Klickin vanuhameista yksi oli punaista ja vihreää silkkiä, toinen ruskeaa ja punaista silkkiä ja kolmas räikeänkeltaista damastia (Uskela Fulkkila 1748). Vänrikin toinen rouva Helgardt Taube peri käyttöönsä nämä hameet.[86] Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa kuvailtiin tavallista tarkemmin kapteeni J. H. Ahlgrenin rouvan Elisabet Wittfoothin kaistahameita, joita hän oli ehkä käyttänyt puolisäkkien ja uusmuotisten robe-pukujen sekä robinettien kanssa:[87]

> en stubb af rött damast med grönt bast mel. wådarne ... trenne stubbar af halfsidentyg med diverse färgor, en do af papkoye grönt taft med damast mel. wådarne (Tu 1742).

127. Marseille-ompeleella n. 1740-50 Bérain-tyyliin kirjottu, ohuesti vanulla vuorattu valkoinen satiinihame on luultavasti kuulunut nuttupukuun, kuosi 45 × 120. Saatu täkkinä Kokemäen kartanosta. KM 5983:112.

128. Kenraali C. G. Armfeltin rouvan Lovisa Aminoffin (1695-1741) nuttupukuun (?) kuulunut ruskea satiinihame on vanutikattu ja kirjottu pohjapistoin ruskealla silkillä vuorauksen läpi, kuosi 42 × 54, Isnäsin kartanosta Pernajasta. PM 3279.

Ruukinpatruuna Johan Parmen Timmin leskirouvalla Maria Hartmanilla oli monien tavallisten nuttupukujen ohella sekä vanutikattu vihreä nuttupuku että vihreistä ja puna-valkoisista kaistoista koostuva vanuhame (1758).[88]

Vaikka *marseille*-eli reliefi- ja pohjapistokirjontaisten hameiden tuonti kiellettiin ylellisyysasetuksessa 1731, esiintyi niitä jatkuvasti säätyläisnaisten pukuluetteloissa. Pellava- ja puuvillakankaisia marseille-kirjontaisia toppahameita käytettiin aamupukimina ja alushameina (k. 291, 292).[89] Useimpien säilyneiden marseille-kirjontaisten silkkihameiden taidokas ompelu viittaa ammattimaiseen työsuoritukseen (k. 68, 127). Hameet ovat luultavasti kuuluneet nuttupukuihin. Täkiksi muutetun valkoisen marseille-kirjontaisen satiinihameen 1740-luvulle tyypillinen kaksijaksoinen lambrekiinikuosi koostuu voluuttien ja runsaudensarvien kehystämistä maljakoista ja kukkakoreista (k. 127). Korkeatasoiseen ammattimaiseen kirjontaan

129. Nuttupukuun (?) kuuluneen vanutikatun keltaisen taftihameen kaavamainen vinoruututikkaus liittyy kömpelösti helman tyylipuhtaaseen neilikka- ja tulppaanikuosiin, joka nousee voimakkaana reliefinä pistetikatulta pohjalta, n. 1750, kuosi 44 × 65. PM 35-4.

130. Silkkikaistan levyiseen symmetriseen kukkakuosiin tikattu vihreä vanuhame (? nuttupuvusta n. 1750) on perimätiedon mukaan kuulunut lääninkamreeri A. J. Winterin rouvalle Margareta Lovisa Wernerille († 1788) Ispoisten kartanossa Kaarinassa. Kuosi 82 × 58. TKHM 16800:1.

kömpelösti liittyvä tavanomainen vinoruututikkaus saattaa olla Kokemäen kartanon neitien työtä, kuten perimätieto kertoo.[90]

Useimmat hamekankaan värisellä silkillä kirjotut vanuhameet tai pelkästään koristeelliseen kuosiin tikatut vanuhameet ovat todennäköisesti entisiä nuttupuvun hameita. Tikattuja silkkihameita tun-

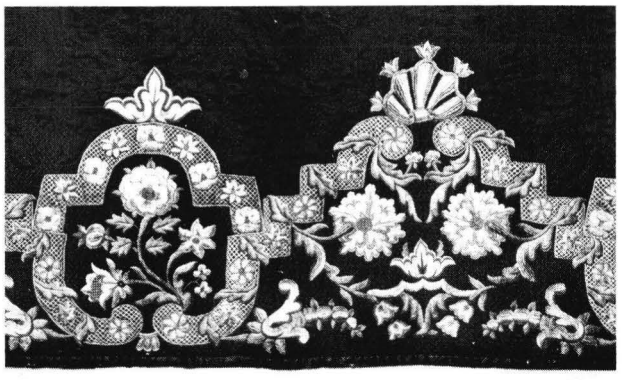
131. Täkiksi pilkottu vanuhame, valkoisella silkillä ohuen villavanutoppauksen ja vaaleansinisen pellavavuorin läpi kotikäsityönä kirjotun sinisen damastihameen helmaa koristaa lambrekiinikuosi, joka koostuu kahdesta vuorottelevasta simpukkasommitelmasta sekä kiinalaiseen tapaan epäsymmetrisiksi tyylitellyistä pilvenhattaroista, kuosin pit. 67. Saatu Somerolta. TKHM 9165.

netaan Ruotsissa nuttupukujen hameina ja Englannissa mantuoiden hameina 1740-luvulla.[91]

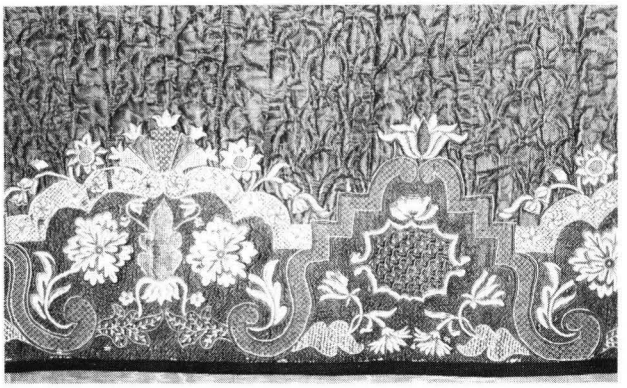
Kenraali C. G. Armfeltin Lovisa-rouvan (1685-1741) ohuesti vanulla topattu, pellavalla vuorattu ja ruskealla silkillä vuorauksen läpi kirjottu ruskea satiinihame on aikoinaan lahjoitettu Porvoon museoon »pönkkähameena». Hameen helmaa kiertää sirosti kaartuvista oksista, kukista, palmeteista ja pitsimäisistä nauhakiemuroista koostuva taidokas Bérain-kuosi (k. 128). Vaasasta peräisin olevan pelkästään tikkauksen koristaman keltaisen taftihameen symmetrinen suurikukkainen neilikka- ja tulppaanikuosi erottuu reliefimäisenä tiheältä pistepohjalta (k. 129). Tavallisuudesta poiketen hameen vanutoppaus ohenee ylöspäin. Koska hameen yläosan kaavamainen vinoruututikkaus liittyy kömpelösti helman tyylipuhtaaseen kukkasommitelmaan, voi niiden työsuoritusta epäillä eri henkilöiden ompelemaksi.[92] Ispoisten kartanon rouvan vihreässä taftihameessa sydänruusuista, tulppaanin- ja neilikanoksista koostuva kuosi on sommiteltu kangaskaistan levyiseksi niin, että se täyttää hameen koko pituuden (k. 130). Paksun pumpulitoppauksen ansiosta kuosi kohoaa voimakkaana reliefinä tiheään pistetikatulta pohjalta. Hameessa on karkea punainen pellavavuori.[93]

Lambrekiinikuoseja kirjottiin hameenhelmoihin myös hillityin värein häive-, varsi- ja pohjapistoin. Erään Somerolta peräisin olevan kalanruotokuosiin tikatun sinisen damastihameen valkoisella silkillä ja silkkinyörillä kirjottu vaatimaton lambrekiinikuosi on todennäköisesti kotikäsityötä (k. 131). Pukuluetteloissa mainittiin tämäntapaisia valkoisella ja keltaisella silkillä kirjottuja vanuhameita (l. Somero 1756). Norjassa kutsuttiin vastaavanlaista valkoisella tai kellervällä silkillä suoritettua kirjontaa norsunluukirjonnaksi.[94]

Moniväri sy ys ilmestyi hameiden kirjontakoristeluun yleisemmin vasta rokokoon kukkakuosien myötä. Sitä sovellettiin aluksi ikään kuin kokeillen myöhäisbarokin symmetrisiin lambrekiinikuoseihin. Sama henkilö on mahdollisesti kirjonut Korppoon kartanosta (k. 132) ja Porista (k. 133) peräisin olevat hameet, joiden kirjontakuosi koostuu kahdesta pitsinauhan kehystämästä vuorottelevasta kukkasommitelmasta. Moniväriset tyylitellyt kukat elävöittävät symmetrisesti porrastettua pitsimäistä nauhakehää, jonka huippuna on vuorotellen simpukka tai kasviaihe. Korppoon kartanon tummansiniseen satiinihameeseen on tikattu lehdistä sommiteltu kukkien koristama vinoruudukko. Hillityn harmain, keltaisin ja vaaleanvihrein sävyin

132. Ohuesti vanulla topatun ja lehdistä sommitelluksi vinoruudukoksi tikatun tummansinisen satiinihameen helmaan kirjottu monivärinen lambrekiinikuosi koostuu kahdesta vuorottelevasta kukkakoristeisesta nauhakiemura-aiheesta, joihin on sovitettu tyyliteltyjä ruusun- ja pioninoksia, kuosi 30 × 54. Saatu täkkinä Korppoon kartanosta. TKHM 2648.

133. Myöhemmin täkiksi tikatun punaisen damastihameen monivärinen lambrekiiniaiheinen pohjapisto- ym. silkkikirjonta koostuu kahdesta vuorottelevasta nauhakiemura-sommitelmasta, joihin on sovitettu tyyliteltyjä pionin-, neilikan- ja tulppaaninoksia, kuosi 27 × 55. Peräisin Porista. KM 6028.

silkillä kirjottu porilainen punainen damastihame on tikattu vasta siinä vaiheessa, jolloin kirjottu silkkihame käytettiin täkin päällystämiseen.[95]

Asiakirjamerkintöjen mukaan monivärisellä silkillä kirjottuja vanuhameita käytettiin etupäässä irtohameina yksiväristen muotipukujen ja nuttujen kanssa, jolloin ne lisäsivät asun koristeellista tehoa ja ehkä osin korvasivat kiellettyjä monivärisiä ulkomaisia silkkikankaita. Toisinaan ne kuuluivat yhtenäiseen silkkiturkkiasuun (l. Tu 1742, Scarin).

CONTOUCHE, PUOLALAINEN TAKKIPUKU, KUOSITELTU TAKKI

Myöhäisbarokin pukuasetusten mukaan ainoastaan mantua ja adrienne-säkkipuku pönkkähameineen käsitettiin varsinaisiksi muotipuvuiksi, joista tehtiin mallipuvut ja joiden käyttöä valvottiin jatkuvasti. Vuoden 1731 asetuksen selityksessä 1732 lueteltiin erikseen kuositeltu takki, *lifråck*, kasakiini sekä erilaisia turkkeja ja nuttuja vaatekappaleina, joita oli lupa käyttää ja valmistaa vapaasti vallitsevaan kuosiin (3:12). Asetuksessa ei mainittu laisinkaan *contouche*-takkipukua, joka kuitenkin esiintyi pukuluetteloissa 1720-30-luvulla. Ilmeisesti se käsitettiin epämuodikkaaksi asuksi, jonka ajanmukaisempaa muunnelmaa mainittu kuositeltu takki edusti.

Contouche, *lifråck*, *langråck*-nimiset takit olivat kuuluneet muodikkaaseen puvustoon 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa. *Contouche*-nimi sinänsä osoittaa, että muodin esikuvana oli ollut miehustasta vartalonmukaiseksi leikattu kelloliepeinen puolipitkä puolalainen *contusik*, *kontusz*-takki, joka soveltui sekä sisä- että ulkokäyttöön.[96] Saksassa *Contouche* mainittiin vielä Frauenzimmer-Lexiconissa 1739 sekä pamfleteissa, jotka oli tähdätty pönkkähameen naurettavuutta ja epämukavuutta vastaan. Sitä vastasi Itävallassa räätälinkaavoissa 1724 kuvattu »Pollisch Frauen Pöltzel», joka käsitti miehustasta vartalonmukaisen kelloliepeisen takin puolalaiskuosisin hihoin sekä hameen, jonka kanssa käytettiin pönkkähametta.[97] Tanskassa samoihin aikoihin käytetty *contouche* on sitä vastoin tulkittu löysäksi *robe battante*-tyyppiseksi kotoisen aamutakin muunnelmaksi,[98] mikä ei vastaa asiakirjojen tästä vaatekappaleesta Suomessa antamaa kuvaa eikä liioin saksalaista käytäntöä.

Barokin muotiperinteeseen kuulunut *contouche*asu esiintyi joskus iäkkäiden naisten vanhoillisissa puvustoissa Lounais-Suomessa 1730-luvulle asti. Pohjanmaan rannikkokaupungeissa se oli kuitenkin yleisempi.[99] Oulussa, Kokkolassa, Pietarsaaressa ja Kristiinankaupungissa *contouche*-asuja on merkitty varakkaiden raatimiesten ja kauppiaiden matamien pukuluetteloihin. Ainoastaan hienoimmat *contouche*-asut valmistettiin silkistä tai puolisilkistä, tavallisesti niitä tehtiin mustasta tai ruskeasta villakankaasta: verasta, villadamastista, kamlotista, ratiinista, dantsigin- tai skotlanninverasta. Takin kanssa käytettiin joko samasta kankaasta ommeltua tai joskus eriväristäkin puolihametta:[100]

> 1 brun chamlotz contusse 6:-, 1 kiortel af do sliten 9:- (Perniö 1738). 1 brun klädes contuse, 1 swart klädes do, 1 swart klädes kiortel (= förra hustruns kläder, E. Hofman ... gifwit i fästning, Oulu 1739). 1 gl. damast contuch mörck brun med foder 30:-, 1 gl. swart contusch utsliten, 1 gl. styfkiortel (Kristiina 1758).

Contouche-asu menetti luonteenomaisimman koristelunsa, kun vaatteiden koristaminen yli sormen levyisillä kaluunanauhoilla kiellettiin ylellisyysasetuksessa 1720. Pukuluetteloissa kuvailtiin enää harvoin näitä perin yksinkertaisiksi muuttuneita asuja. Vanhaan tapaan takin käänteet tehtiin joskus vielä eriväristä, toisinaan kirjavastakin, sametista tai silkistä (l. Oulu 1736). *Contouchen* perukirjoitusarvot, 6-40 taaleria, kertovat vaatekappaleen vaatimattomuudesta ja epämuodikkuudesta vuosisadan toisella neljänneksellä. Se mainittiin usein vanhaksi ja kuluneeksi (l. Kokkola 1731) eikä sitä esiintynyt enää lainkaan vaatteiden leimausluetteloissa 1740-luvun alussa.

Contouche-asun perinne jatkui kuitenkin herrainkuosisissa *livrock*-takeissa ja ratsastuspuvuissa, joita oli muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoissa läpi 1700-luvun (k. 134).

Naisten *livrock*-takki vastasi kuosiltaan miesten samannimistä miehustasta vartalonmukaiseksi kuositeltua, kelloliepeistä pukutakkia, josta Tukholman räätälinammattikunta teki mallikappaleen 1734 (3:13). Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa muotitietoiset naiset leimauttivat niitä sekä Turussa että Helsingissä 1740 ja 1742. Naisten *livrock*-takit valmistettiin miltei poikkeuksetta silkistä, useimmiten intialaisesta tai persialaisesta damastista, triumfantista ja armosiinista, joskus mainittiin kankaaksi myös bast, gorgaron, gros de tours, dourance, poudesoie, popliini, kirjava tai raidallinen puolisilkki, yksivärinen tai raidallinen kamlotti sekä dantsiginverka (l. Tu 1740, Pipping). Monet takeista olivat raidallisia, sekä kapeat että leveät raidat mainittiin.[101] Takkiin kuului toisinaan hame samasta kankaasta:[102]

> 1 lijfråck af brokot sijdentyg, 1 lijfråck af rödt och hwitt dammast, 1 kiortel nästan till couleuren af samma slag (Tu 1740:127, J. Wittfooth). 1 blåmerader persians dammask lijfråck, 1 do kiortell (Tu 1740:549 C. M. Siercken). 1 med blå och hwita ränder dansiketygs lifråck, 1 randig dansiketygz kiortell, 1 do tröja (Tu 1740:312 Sam:Friedrich).

134. Englannin Elisabetin ja Ruotsin Kristiinan kohtaaminen kuoleman valtakunnassa, kuparipiirros teoksessa »Bespräche In Dem Reiche derer Todten . . . Leipzig 1719. Kuningattarien pukuna on pönkkähameen pöyhistämä ratsastusasu, mistä tehtiin pilkkaa contuche-asuja vastaan tähdätyissä pamfleteissa Saksassa. MV HKA Wadströmin kokoelma.

Samoin kuin *contouche*-takissa ommeltiin myös *lifrock*-takin kaulus ja hihankäänteet toisinaan eri kankaasta. Kyseessä oli selvästi *contouche*-tyyppinen ratsastustakin muunnelma, kun damastitakki mainittiin puolalaiskuosiseksi, takkiin liittyi musta villadamastinen hame sekä kirjottu punainen alushame:[103]

> 1 grön silckes casaqven, 1 swart ulldammask kiortell, 1 röd utsydd under kiortell, 1 polacks råck af dammask (Tu 1740:548). 1 brun durange lijf råck med taftz stoffering (Tu 1740:157).

Kuositeltuja silkkitakkeja oli kaikkein edustavimmissakin puvustoissa. Sotamarsalkka B. O. Stackelbergin leskirouvan 1740 leimauttama sini-valkoinen triumfant-takki ja 1742 leimauttama valkoinen hollannindamastitakki eivät kuuluneet mihinkään tiettyyn asuun.[104] Helsingissä maaherra A. E. Gyllenstiernan leimauttamien vaatteiden luetteloon merkityt naisten kolme takkia oli ommeltu purppuran- ja valkoisenkirjavasta triumfantista, karmosiininpunaisesta armosiinista ja mustasta armosiinista. Kangaslaadultaan yhtä hienoja takkeja oli merkitty raatimies Telleqvistin luetteloon. Yksi niistä oli puna-valkoista itä-intialaista damastia, toinen kukkadamastia ja kolmas raidallista puolisilkkiä (Hki 1740). Telleqvist leimautti 1742 vielä punaisen damastitakin ja kaksi kamlottitakkia.[105]

Lifråck-takki kuului myös tyttölasten pukimiin. Helsingissä leimattiin 1742 tytön raidallinen kamlottitakki, *lifråck för flickan*.[106]

Peruluetteloissa *lifråck*-takkeja esiintyi ainoastaan joissakin vanhanaikaisissa puvustoissa 1700-luvun toisella neljänneksellä. Maaviskaali Wallensteenin leski omisti vanhan vaalean verkatakin, *lifråck* (Halikko 1736). Ratsumestari A. Starckin rouvan Hedvig von Staudenin jäämistössä oli vanha musta ratiinitakki (Parainen Lofsdal 1736). Kauppias H. Teschen vaimovainajalla oli ollut hieno kukallinen damastitakki hameineen (l. Hamina 1740).[107]

Amiraali C. Tersmedenin muistelmien mukaan vastaavanlaiset asut olivat muodissa Amsterdamissa 1730-luvulla. Rouva Grill oli vastaanottanut vieraita pukeutuneena jonkinlaiseen sintsitakkiin ja liinamyssyyn.[108]

Puolalaiskuosisten *contouche* ja *lifråck*-takkiasujen ohella pukuluetteloissa esiintyi pitkiä takkipukuja, *långråck*, jotka olivat luultavasti mantuan kaltaisia hameellisia asuja.[109] Etelä-Suomessa *långråck*-pitkätakki oli harvinainen jo 1700-luvun toisella neljänneksellä. Vanhanaikaiseksi merkittynä se mainittiin korkeintaan suruasun yhteydessä:[110]

> 1 lefwerfärga klädes råck, mahlstungen och uhr modet, 1 gl. uthsliten ylledamast contusk (Kemiö 1731).

Pohjanmaan kaupungeissa käytettiin vielä 1720-30-luvulla villa- ja silkkidamastista, kalminkista ja ratiinista valmistettuja hameellisia pitkätakkiasuja, joiden todettiin joskus ulottuvan maahan asti, *footsijd* (Oulu 1738). Pitkässä kalminkkitakissa saattoi olla punainen pellavavuori ja silkkikäänteet (Oulu 1723). Kauppias G. Åhsin vaimon nuttuvaltaisessa puvustossa arvioitiin uusi pitkä musta damastitakki hameineen peräti 300 taaleriin. Toisessa hienossa mustassa verkatakissa oli 9 pientä nappia. Napitus sinänsä osoitti, että miesten takista kuosipiirteitä saanut pitkätakki erosi naisten tavallisesti piilohakasilla tai silkkinauhoilla kiinnitetyistä pukimista (Oulu 1736):[111]

> 1 qf. långråck af calminck med rödt lärfts foder och sijdenbast ståffering . . . 1 slijten swart damask långråck med swart lärfts foder (Oulu 1723). 1 ny swart damast långråck, 1 do kiortel, 1 do förkläde 300:- (testamenterade till dottern, Sevons hustru). 1 swart fijn klädes lång råck med 9 små knappar 40:-, 1 swart klädes contuse 15:- (Oulu 1736). 1 röd och blå siden damask långråck 30:- (Pietarsaari 1743).

Vanhahtavat pitkät ja puolipitkät takkipuvut hävisivät käytöstä 1730-40-luvun kuluessa. Puolalaistakin kuosiperinne tosin jatkui vallasnaisten ratsastuspuvustossa rokokoo-ajalle.

KASAKIINI, KASSIAKKA

Kasakiini, *casaquin*, kuului Ruotsi-Suomessa säätyläisnaisten yleispuvustoon, koska se lueteltiin takkien, turkkien ja nuttujen rinnalla vuoden 1731 ylellisyysasetuksen selityksessä. Kasakiini käsitettiin nimenomaan porvarilliseksi vaatekappaleeksi. Porvoon räätälinhinnastossa 1724 huomioitiin sekä talvikäyttöön soveltuva vanulla topattu että tavallinen toppaamaton *cassaqvin*. Porvoossa 1729 mestarinäytteeksi esitetty *cassaqweng* oli edestä 120 cm ja takaa 105 cm pituinen vaatekappale, jonka 30 cm pituisiin hihoihin liittyi peräti 10 cm levyiset suuret käänteet. Ilmoitettujen mittojen mukaan kasakiini oli tavallista röijyä kuosikkaampi, pitkäliepeinen takkimainen vaatekappale. Porvoon räätälien mestarinäytesuorituksissa kutsuttiin samantapaisia vaatekappaleita myöhemmin pelkästään nutuiksi.[112] Pukuluetteloissa kasakiini esiintyi isonvihan jälkeen ja oli suosituimmillaan 1720-30-luvulla mantuoiden rinnalla.[113]

Ruotsissa kasakiinia on käytetty ainakin 1700-luvun alusta lähtien, Ranskassa ja Englannissa jo 1600-luvun lopulta alkaen. *Casaquin*-jakku kuului Ranskassa ja Englannissa porvarilliseen arkipuvustoon sekä suorastaan kansanomaiseenkin pukuparteen. Taiteilija Jean-Baptiste S. Chardinin maalauksissa, jotka esittävät pienporvariston naisia arkiaskareissaan, on tavallisimpana asuna $^2/_3$-pituinen kelloliepeinen *casaquin*-jakku, jonka väljät takinhihat päättyvät leveihin, toisinaan viuhkalaskosteisiin käänteihin. Säätyläisnaisetkin käyttivät samanlaista asua arkisena kotipukunaan (k. 135). *Casaquin*-nimityksellä oli kuitenkin myös muita merkityksiä. Sitä käytettiin löysästä puolipitkästä *robe battante*-tyyppisestä vaatekappaleesta, joka kuului muodikkaaseen *déshabillé*-puvustoon.[114] Saksassa 1700-luvun toisella neljänneksellä muodissa ollut kasakiini tunnettiin sekä lyhyenä röijynä että löysänä jakkuna, *Röckchen*, *Cosacklein*, joita ommeltiin sekä kukkasilkistä että karttuunista.[115] Italiassa kasakiineja kuvattiin mm. palvelustyttöjen asuna.[116]

Suomessa hienoimmat kasakiinit ommeltiin peruluettelojen mukaan kukallisesta silkistä tai raidallisesta puolisilkistä, useimmiten kuitenkin yksivärisestä silkkikankaasta, kuten mustasta damastista, toisinaan bastista, taftista, bordalousta, droguetista tai silkkisarssista. Villakankaiset, kuten kamlotista, verasta, villadamastista, kalminkista, durancesta tai kreppikankaasta tehdyt kasakiinit olivat nimenomaan talvipukimia. Kasakiini vuorattiin yleensä vahatulla kiiltopellavalla, toisinaan osittain silkillä, joka tuli näkyviin käänteissä (l. Taivassalo 1737). Kasakiinin yhteydessä ei koskaan mainittu turkiskoristelua eikä -vuorausta. Kasakiiniin kuului toisinaan hame samasta kankaasta.[117]

135. Kasakiini kotiasuna, decoupure-tilkkukuva pohjautuu kreivitär Ulla Sparrelle (∞ Tessin) omistettuun kuparipiirrokseen »Les amusements de la vie privée», 1747, jonka L. Surugue on kaivertanut J-B. S. Chardinin samannimisen maalauksen (1746) mukaan. Tilkkutyö gravyyrien mukaan oli muodissa régence-ajalla Ranskassa.

Porvarisnaiset suosivat erityisesti kasakiinia. Turussa ja Helsingissä niitä myytiin huutokaupoissa 1730-luvulla. Kauppias Dahlström huusi tarkastaja Lönqvistin huutokaupasta 153 taalerilla kukallisen damastikasakiinin hameineen sekä ruskean villadamastikasakiinin 13 taalerilla (Tu 1737). Varatuomari Paleenin rouvan sininen villadamastinen puolikasakiini, *half casaqveng*, joka oli mainittu rouvavainajan jäämistössä (l. Paimio Viksberg 1738), huutokaupattiin Turussa 1739. Puolisilkkisestä kasakiinista, *kasageng*, maksettiin 24 taaleria raatimies Forsmanin huutokaupassa (Hki 1730).[118] Uusiakin kasakiineja teetettiin vielä 1730-luvulla. Taivassalon kirkkoherra, professori J. Thorwöste esitti 6 taalerin laskun kasakiinista, *cassaquain*, jonka hän oli teettänyt holhokilleen, Helsingin pormestari A. Wetterin Katarina-tyttärelle 1736. Tämän sisar neitsyt Greta Wetter taas leimautti vihreä-valkoisen damastikasakiinin, *cassaqven* (Hki 1740).[119] Kasakiini kuului siis muotitietoisten porvaristyttöjenkin puvustoon, vaikka pukuluetteloissa se esiintyi etupäässä vanhoillisesti pukeutuneiden säätyläisnaisten mm. kartanonrouvien, maaseudun virkamiesten ja papinrouvien pukuluetteloissa Varsinais-Suomessa ja Hämeessä.[120]

136. Kasakiinin suomalainen muunnelma, yksityiskohta S. Granbergin holvimaalauksesta Paltaniemen kirkossa, 1778-81.

Pohjanmaalla, jossa muutenkin pukeuduttiin vanhoillisemmin kuin Etelä-Suomessa, kasakiinia käytettiin aina 1740-luvulle asti (k. 136). Kasakiini ja kontus kuuluivat usein samaan puvustoon. Oulun pormestari E. Groopin Greta-tyttären myötäjäisiksi saamat puolisilkkidamasti- ja kalminkkikasakiini, *kasakien*, oli merkitty röijyjen joukkoon (Oulu 1728). Raatimies G. Forsellin yli 80-vuotiaana kuolleen vaimon Elisabet Riskan (1662-1746) jäämistöstä annettiin vainajan tyttärelle, raatimies Isak Svedielinin vaimolle sametilla koristettu (= reunustettu) musta damastikasakiini sekä luultavasti sen kanssa käytetty musta kaffa-hame. Jäämistössä oli lisäksi 140 taalerin arvoinen mustasta silkkisarssista ommeltu sinivuorinen kasakiini ja hopeahakasilla kiinnitettävä vihreästä bastista ommeltu pitkänuttu (Kokkola 1748).[121] Vuosisadan puolimaissa kasakiinit hävisivät pukuluetteloista tai mainittiin ikivanhoiksi, *1 utgammal swart dammast casakieng* (Kokkola 1751). Kasakiinien tultua vanhanaikaisiksi, niitä muodistettiin nutuiksi:[122]

> 1 brun caskeng (1742 camlotts casaqvien), nu mera swärtad och omgiord af Snellman 18 dr ... 1 swart klädes cassakeng omgiord til koft, 25 dr, 1 kiortel swart 15:- (Kokkola 1742, 1754).

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluettelojen mukaan etupäässä pienporvariston naiset käyttivät kasakiineja 1740-luvun alussa (l. 15). Turussa 1740 leimatut kasakiinit olivat yksiväristä silkkiä tai puolisilkkiä lukuun ottamatta professori Biörcklundin rouvan *cits*-karttuunista kasakiinia ja kauppias J. Wittfoothin leimauttamaa kamletiinikasakiinia, jollainen oli myös napintekijä Johan Brunbergin leimausluettelossa vaalean kamlettikasakiinin sekä kelta-punaisen puolisilkkisen kasakiinin, *cassaqvin*, ohella. Vuonna 1742 ainoastaan hansikkaantekijä Barckhaus leimautti tällaisia vaatteita, nimittäin kaksi damastista puolikasakiinia, *half kasakänger* (Tu 1742).[123] Helsingissä leimattiin viisi kasakiinia 1740 ja ainoastaan yksi kasakiini 1742 ja 1745. Ne olivat kaikki silkistä ommeltuja: damastia, taftia, grodetoursia ja poudesoiea. Kirkkoherra Miödhin leimauttama kretliini keltakukkainen puolisilkkikasakiini, *cassaqven*, oli poikkeuksellisen hieno (Hki 1740).[124] Naantalissa inspehtori A. Hessling leimautti peräti neljä värillistä silkkikasakiinia 1740. Raumalla taas leimautettiin vanha puolisilkkinen kasakiini, *kasakeng*.[125] Merkintöjen mukaan kasakiini kuului jo menneeseen muotiin muualla paitsi pikkukaupungeissa ja syrjäseuduilla (l. Kokkola 1731). Samalla se oli laskeutunut sosiaalisessa portaikossa etupäässä röijy- ja nuttuasuja käyttäneen säätyläistön pukimeksi. Se edusti tavallaan kuositellun takin porvarillista vastinetta. Villakankaisia kasakiineja pidettiin luultavasti kevyinä ulkopäällysvaatteina enimmäkseen irtohameen ja nuttupukujen kanssa.

Asiakirjoissa mainittu puolikasakiini oli luultavasti kasakiinin lyhennetty muunnelma. Se ommeltiin yleensä silkistä (l. Hamina 1740), joskus karttuunista ja siihen kuului tavallisesti hame samasta kankaasta:[126]

> 1 half casagueng af grönt damast 50:-, 1 swart halfsidens halfcasagueng 6:-, 1 gohl och violet rosig half casaqueng 8:- (Tammela Kytö 1741). 1 swart half kasakäng eller robb, wälfodrat, doch litet sliten, kiortell därtill 45 dr (Kokkolan pit. 1746).

Ilmeisesti sisäpukimiin kuuluneen puolikasakiinin rinnastus puolirobeen eli robinetteen viittaa siihen, että kasakiini oli vaihtamassa kuosia ja nimeä. Vastaavanlaisia uudenkuosisia kasakiineja mainittiin sekä Ranskassa että Saksassa.[127]

8. Rokokoon muotipuvut 1740–1780

HOVIPUKU, ROBE DE COUR, 1748-1778

Virallisen hovipuvun vahvistaminen tuli ajankohtaiseksi Ruotsissa, kun keskieurooppalaisiin hovitapoihin tottunut Preussin prinsessa Loviisa Ulriika saapui maahan 1744 Ruotsin perintöruhtinaan Aadolf Fredrikin puolisona (k. 2). Hovipukuhanke kytkettiin ylellisyyslainsäädäntöön.

Koska Tukholman hovi muodosti muodikkaan pukeutumisen esikuvan koko valtakunnassa, ensi sijassa tosin ylimmän säädyn piirissä, vaikutti hovipuku välillisesti pukeutumiseen Suomessakin. Kansainvälisestä hovipuvusta muotoutunut kureliivimiehustainen *robe ronde*, jota käytettiin hovissa arkipukuna, oli nimittäin tavallinen säätyläisnaisten puvustoissa 1700-luvun kolmannella neljänneksellä.

Ranskan Ludvig XIV:n hovissa 1600-luvun lopulla käytettyä naisten hovipukua ei ainoastaan omaksuttu useimpien Euroopan hovien viralliseksi edustuspuvuksi, vaan se määräsi muotipuvun kuosin laajemmissakin piireissä. Ranskalainen hovipuku pysyi pönkkähameen täydentämänä käytössä pienin muutoksin aina Ranskan suureen vallankumoukseen asti. Sieur Garsault'in räätälinohjeissa 1769 huomautettiin historiallisten pukujen kuvasarjassa Ludvig XIV:n ajan muotipuvun yhteydessä, että sitä käytettiin edelleen hovin seremoniapukuna, *robe de cour* eli *grand habit*.[1]

Ruotsin kuningatar Ulriika Eleonoora nuorempi (1688-1741) esiintyi muotokuvissaan hovipuvussa, joka muistutti mm. Itävallan ja Venäjän hoveissa 1730-luvulla käytettyä pukua. Edestä umpinaiseen, kirjonnalla koristettuun kureliivimiehustaan liitettyjen kellomaisesti leviävien pagodihihojen alta näkyvät röyhelökalvosimiin päättyvät paidanhihat ja syvien laskosten levittämä hame laajenee pönkkähameen tukemana puolipallomaiseksi (k. 1). Sama pukutyyppi toistui ruotsalaisten vallasnaisten muotokuvissa 1740-luvulla.[2] Vuosisadan alussa yleisesti käytetty kureliivimiehustainen puku, *livkläding*, oli oikeastaan tällaisen hovipuvun yksinkertaistettu muunnelma.[3]

Kun Fredrik I vahvisti ylellisyysasetuksen 1746, esitti hän toivomuksen, että naiset hovissa esiintyessään pukeutuisivat kotimaisesta kuviottomasta silkistä valmistettuun pukuun, koska tarkoituksena oli vahvistaa musta (k. 137) hovipuvun väriksi niin pian kun kotimaiset silkkikutomot pystyvät toimittamaan kylliksi mustaa silkkikangasta (§ 2). Ritariston ja aateliston istunnossa 22. 10. 1747 todettiin Hänen Kuninkaallisen Korkeutensa (= Loviisa Ulriika) ilmoittaneen, että hovissa tullaan käyttämään ainoastaan valkoisia ja mustia pukuja, koska silloin päästään eroon moniväristen silkkikankaiden aiheuttamasta ylellisyydestä eikä hoviväen tarvitse enää hankkia uutta pukua joka tilaisuuteen. Kun hovipuvun, *robe de cour*, mallipuku esiteltiin aatelissäädyn istunnossa, huomautettiin, että se saattoi olla kaunis jonkun nuoren naisen päällä, mutta ettei se sopinut lainkaan jo nuoruuden hehkeytensä menettäneille. Monet rouvat olivat uhanneet pysytellä poissa hovista elleivät he saaneet esiintyä »omissa puvuissaan». Koska H. K. K.

137. Varamaaherra C. J. Creutzin rouva Hedvig Juliana Stackelberg (1700-63) mustassa hovipuvussa, 1744, L. Pasch vanhemman maalauksen mukaan. Sarvilahden kartanon kokoelma.

138. Kapteeni A. G. Munsterhjelmin rouva Ester Sofia Nohrström (1748-1817) valkoisessa hovipuvussa, jonka hihoissa on luultavasti liian leveät pitsit. Merkitty: Pehr Fjellström pin. Stock:1769, KM 30028:4.

139. Johanna Gustava Blomcreutz (1757-1837) hovipuvussa, sinisessä silkkinauhassa riippuu Vadstenan »Jungfrustiftelse»-säätiön ritarimerkki. Merkitty: Pehr Fjellström 1769. Ehrensvärdin museo, Suomenlinna.

oli hyväksynyt puvun, päätettiin hovipuku kuitenkin hyväksyä sellaisenaan. Pöytäkirjaan merkittiin, että aikaisemmin pönkkähameesta annetut määräykset pätevät hovipuvunkin suhteen. Valtaneuvosto päätti ottaa hovipuvun virallisesti käyttöön kuninkaan syntymäpäivänä 17. 4. 1748. Hovipuvun väreiksi määrättiin musta ja valkoinen, mikä ei kuitenkaan rajoittanut samanväristen pukujen yleistä käyttöä.[4]

Ruotsin hovipuvun m/1748 esikuvana oli pönkkähameella muodistettu Ludvig XIV:n ajan ranskalainen hovipuku, joka käsitti pukukankaalla päällystetyn edestä umpinaisen kureliivin, erilliset pitsilaskosteiset hihat, pitsikauluksen sekä kaksoishameen, joista päällyshame laahusti (k. 2, 83:VIII, 90:17).[5] Vuoden 1766 ylellisyysasetuksen pönkkähamekielto ei koskenut hovipukua. Asetuksen selityksessä määrättiin, että hovissa esiteltävät naiset eivät saaneet koristaa pukuaan tuumaa leveämmillä pitseillä, joskin kustannusten säästämiseksi sallittiin sellaistenkin vanhojen hovipukujen käyttö, joissa oli ennestään leveät pitsit. Hovipukua m/1748 käytettiin Ruotsin hovissa Kustaa III:n puku-uudistukseen asti 1778.[6]

Suomessakin vallasnaiset, jotka miehensä virka-aseman tai säätynsä perusteella esiteltiin hovissa, omistivat hovipukuja. Hovipukujen perukirjoitusarvot osoittavat, että tällaisen komeuden hankkiminen tuli kalliiksi siitä huolimatta että puvun pakollisuutta perusteltiin säästäväisyyssyillä. Loviisa Ulriikan hovineitinä toiminut kreivitär Johanna Charlotta Posse (1729-1810) vihittiin 1757 Tukholman linnassa Tenholan Prästkullan herran L. J. Giösin kanssa. Maaherra Giösin kuoltua merkittiin peruluetteloon kreivittären neljä silkkistä hovipukua, yksitoista robe rondea sekä ratsastuspukuja. Ainakin osittain hovineitiajalta peräisin olevat hovipuvut, joista valkoista droguet-pukua, eli hovin juhlapukua, oli todennäköisesti käytetty morsiuspukunakin 1757, osoittavat, että täydellinen hovipuku koostui miehustasta, laahuksesta, hameesta sekä irtohihoista samoin kuin ranskalainen hovipuku. Luettelossa mainittiin sekä leveä- että kapeapitsiset hihat, hapsureunaiset hihat ja monenlaisia hihanliehukkeita, joista yksinkertaiset leveäpäärmeiset kamritsihihat kuuluivat mustaan flanelliseen hovisurupukuun. Pitsikaulukset ym. koristelu, *garnatyrer af band*, täydensivät asuja. Pukuluettelossa erikseen mainittu pönkkähame kuului todennäköisesti hovipukuun. Koska robe ronde kuului hovin arkipuvustoon, oli osa kreivittären monista robe rondeista luultavasti samoin peräisin hovineitiajalta, joihin niiden hovipukuja vastaava hinta-arvio à 400-300 taaleria ehkä viittaa (8:12, 28, Tenhola Prästkulla 1774).[7]

Kenraali E. Armfeltin leskirouvan pukuluettelos-

sa mainittiin nimenomaan hovipukuun kuuluva silkkinen pönkkähame:[8]

1 Robe de cours styfkjortel med fiskben af siden 1.-.-, 3 do af lärft, 1 walk do (Pernaja Isnäs 1778).

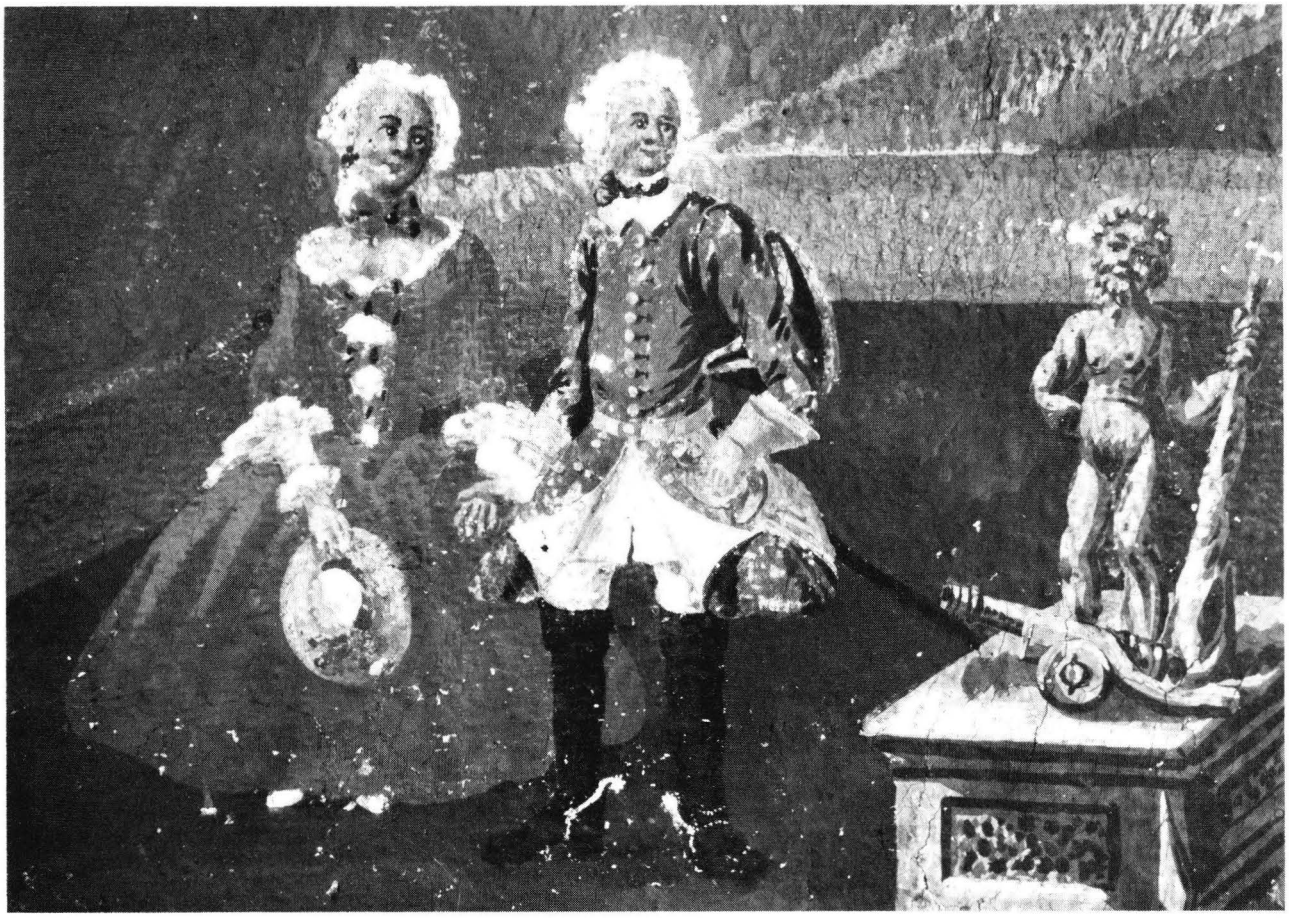
Suomenkin vallasnaisten muotokuvissa on kuvattu melko usein hovipukuja (k. 100, 101, 137-139). Hoviasussa on tuskin kuvattu henkilöitä, joita ei oltu esitelty hovissa. Hovipukumuotokuvat olivat ilmeisesti niin kysyttyjä, että taiteilijat pitivät varastossa valmiita hovipukuasetelmia, joihin asiakkaan kasvot ja korut oli helppo sijoittaa (k. 101, 138). Hovipukua on mahdollisesti käytetty yleisemminkin morsiuspukuna.[9] Muutamat hovipukumuotokuvat on päivätty jo 1744, siis neljä vuotta ennen hovipuvun virallista vahvistamista (k. 100, 137). Tämä viittaa siihen, että Ruotsin hovissa käytettiin epävirallisesti keskieurooppalaista hovipukutyyppiä jo Loviisa Ulriikan saapuessa maahan 1744.[10]

ROBERONDE

Roberonde-pukuja on merkitty Suomessa asiakirjoihin 1750-luvun alusta aina 1780-luvulle asti.[11]

Ruotsissa roberonde ilmestyi asiakirjoihin 1750-luvulla. Sitä käytettiin hovissa arkipukuna. Ruotsin tanskalaissyntyisen kruunuprinsessa Sofia Magdalenan myötäjäispuvustoon 1766 kuului yhdentoista hovipuvun lisäksi 25 *robe rondea*, joista kahdeksan oli mustia, sekä viisi pukuihin liittyvää garnityyrisarjaa. Protokollan mukaan kruunuprinsessan ruotsalaisten vastaanottajien oli pukeuduttava mustiin hovipukuihin ensimmäisenä päivänä, mutta seuraavana päivänä sekä Tukholman-matkan aikana oli pukuna *robe ronde*. Leikkaukseltaan hovipuvun kaltainen robe ronde käsitti vartalonmukaisen kureliivimiehustan sekä laajan umpihameen ja sitä kannattavan pönkkähameen.[12]

Sieur Garsault'in räätälinohjeissa 1769 mainittiin *robe ronde* ohimennen *robe à la Française* -puvun selostuksen yhteydessä ja laajan pönkkähameen kannattama umpihameinen puku (k. 111 EE) kuvattiin *manteau*-puvun rinnalla.[13] Saksassa tällainen puku oli tavallinen 1700-luvun ensi puoliskolla. Puvun miehusta oli joko edestä umpinainen ja selästä nyöritetty tai edestä V-muotoisesti avoin, jolloin irtorinnusta peitti etunyörityksen. Robe ronde -nimitys mainittiin 1760-luvulla.[14] Englannissa edestä umpinainen puku, ns. *nightgown*, josta myöhemmin käytettiin nimeä *round gown*, oli tavallinen arkipuku 1700-luvun toisella neljänneksellä, nimenomaan nuorten naisten ja tyttöjen pukuna. Se käsitti usein erillisen miehustan ja hameen.

140. Muotia 1740-luvulta, upseerin univormu m/1748, rouva esiintyy melkein puolipallomaisen pönkkähameen kannattamassa punaisessa roberondessa hiukset puuteroituina ja kädessä leveälierinen olkihattu. Yksityiskohta Louhisaaren linnan »pirunkamarin» seinätapetista, vrt. k. 112.

141. Tuntematon nainen, ns. Margareta Eleonora Kamecke, pukeutuneena sinikukalliseen roberondeen, puuteroimattomat hiukset laskeutuvat chignon-kihararullina olkapäille. J. H. Scheffelin (?) maalaus 1740-luvulta. KM 5824:3.

142. Piispa J. Brovalliuksen rouva Elisabet Ehrenholm pukeutuneena kukalliseen damastiroberondeen, jonka hihoissa viuhkalaskokset ja pitsittömät liehukkeet; puuteroimaton matala kampaus. Merkitty: J. G. Geitel pinxit 1752. Yksit. omist.

Puvun kanssa käytettiin yleensä esiliinaa ja koska oli kysymys arkiasusta, jätettiin pönkkähame usein pois. Tämä melko käytännöllinen puku oli suositumpi Englannissa kuin Ranskassa, jossa umpihameista pukua ei käytetty samassa määrin enää vuosisadan ensimmäisten vuosikymmenten jälkeen.[15]

Edellisen pukutyypin rinnalla Englannissa käytettiin mantuasta 1740-luvulla kehiteltyä pukumuunnelmaa, jossa mantualle tunnusomaiset vyötäisille asti kiinniommellut selkälaskokset oli korvattu leikkauksella ja vastaavilla saumoilla. Miehusta leikattiin ja ommeltiin kureliivin tavoin monikaistaiseksi ja kuositeltiin vartalonmukaiseksi. Edestä avoimen kureliivimiehustan selkäkappaleet jatkuivat hameen helmaan asti *»en fourreau»*. Hameen etu- ja sivukappaleet kiinnitettiin poimuin miehustan alareunaan. Hame oli joko täysin umpinainen tai edestä avoin, jolloin alla pidettiin joko puolihametta tai esiliinamaista etumusta. Irtorinnusta peitti V-muotoisesti edestä avoimen miehustan nyörityksen, jota laakalaskoksia jäljittelevät nauhat, *robings*, tavallisesti kehystivät (k. 154). Etukappaleet levenivät myöhemmin niin, että miehusta muuttui 1770-luvulla edestä suljettavaksi. Tämä Englannissa edelleen *manteau-*, *gown-* tai *nightgown*-nimellä mainittu puku tuli englantilaisen puvun, *robe à l'Anglaise* -nimisenä muotiin Pariisissa 1770-luvulla, jolloin se syrjäytti osittain ns. ranskalaisen roben, joka astetta hienompana jäi etupäässä hovikäyttöön.[16]

Roberonde ei siis oikeastaan merkinnyt 1750-luvulla uudenkuosista muotipukua, vaan pikemminkin perinteelliselle kureliivimiehustaiselle umpihamepuvulle, *livklädning*, annettua ranskalaista muotinimeä. Tätä osoittaa sekin, että monet 1750-luvulla pukuluetteloihin merkityt roberondet todettiin vanhoiksi ja kuluneiksi:[17]

> 1 gl. swart persians damast råbrång 72:- (Parainen 1751). 1 swart poudisois robbe, brukad 140:-, 1 halfsliten sk. roberon, af blått damast ... 1 sk. styf kiortill (Tammela 1752). 1 gul sidentyg robe af blomeradt tyg, ny fodr. med gult 200:-, 1 hel ny robe de rong af swart 8-trådigt taft 180:-, 1 hwit do af ryskt damast gl. 40:- ... 1 gl. swart ratins rob de rong 9:- ... 1 swart stickat sidentygs snörlif glt (Kalanti Langholma 1757).

Pukunimitykset olivat ilmeisesti horjuvia, koska pamfleteissaan pukukysymyksiä käsitellyt A. af Botin totesi vielä 1765, että robe saattoi olla kuosiltaan joko sileä robe eli ns. roberonde »slätt och rätt», tai pönkkähameinen »robbe à panier», tai hovipuku »Robbe-de-cour» tai löysä andriennen tavoin.[18]

Varhaisimmat merkinnät roberondesta mestarinäytteenä ovat vasta 1770-luvulta, tosin tiedot mestarinäytteistä Turusta ajalta 1759-1772 puuttuvat. Helsingissä määrättiin kisälli Niklas Holmbergille mestarinäytteeksi *robbe med snörlif*, 1773. Kun kisälli esitti ammattikunnalle mestarinäytteensä mitat, merkittiin kuitenkin pöytäkirjaan: *snörlif, Robberongs lifwet*. Esitettyjen mittojen mukaan puvun miehusta terävöityi edessä pitkäksi nipukaksi. Miehustan selkäkappaleet jatkuivat luultavasti hameeseen (= släpet), joka laahusti niin, että puku oli takaa 163 cm pituinen. Hihat olivat puolipitkät. Edestä avoimen hameen alla oli irtoetumus, *trompeuse*. Mittojen perusteella puku vastasi englantilaiseen *fourreau*-kuosiin leikattua pukua.[19] Porvoon ammattikunta antoi 1776 kisälli Johan Lindertille luvan valmistaa mestarinäytteeksi roberonden, *rabderong och snörlifw*, joita hän oli jo alkanut tehdä mme Stenmanin verstaassa. Koska kukaan kaupungin räätälimestareista ei ollut perillä tällaisen puvun tekotavasta, sai Lindert kuitenkin korvata näytteensä pelkällä maksulla ammattikunnalle.[20]

Umpimiehustaisia roberondeja kuvattiin melko usein muotokuvissa 1700-luvun puolimaissa (k. 141-146).[21] J. G. Geitelin Turussa 1750-60-luvulla maalaamien pappis- ja porvarisrouvien muotokuvien mukaan roberonde oli suorastaan vallitseva muotipuku (k. 18, 99, 142-144, 437). Edestä umpinainen kureliivimiehusta kiinnitettiin selästä joko nyörittämällä tai piilohakasilla. Laajasta pyöreästä pääntiestä näkyi tavallisesti kapea paidanreunus ja puolipitkät hihat laajenivat kellomaisesti tai päättyivät joko yksinkertaisiin tai viuhkalaskosteisiin käänteisiin, joiden alta yksin- tai kaksinkertaiset liinaliehukkeet tulivat näkyviin (k. 18, 99). Geitelin muotokuvien mukaan roberondessa oli harvoin rokokoon liehukehihat (k. 437). Yhdenmukaisesta leikkauksestaan huolimatta muotokuvattujen porvarisrouvien juhlapuvut ovat silkin kukkakuosien suhteen niin yksilöllisiä, että voi olettaa taiteilijan todella ikuistaneen malliensa omia pukuja. Tämän voi suorastaan todeta taiteilijan sukulaisen, kornetti E. G. Geitelin rouvan Katarina Stjernvallin puvun suhteen (k. 144). Kornetti Geitelin perukirjaan merkittiin mm. hänen leskensä sininen moareesilkkinen roberonde, joka on kuvattu Katarina-rouvan muotokuvassa:[22]

1 robbe af swart pudesoi 150:-, 1 blå wattrader robberong af pudesoi twättad och wattrad 80:-, 1 do gul med påtryckta blommor (Laitila 1761).

143. Hovioikeudenneuvos K. Brotheruksen rouva Anna Kristina Hertz (1706-73) pukeutuneena damastiroberondeen, jonka hihoissa yksinkertaiset viuhkalaskokset ja pitsittömät liehukkeet. Tekokukkakimppu koristaa pukua ja puuteroituja hiuksia. Merkitty: J. G. Geittell pinxit Åbo d. 23 Maij. 1753. Yksit. omist.

144. Kornetti E. G. Geitelin rouva Katarina Stjernvall (1723-1801 ∞ 1761) pukeutuneena siniseen roberondeen, hiukset puuteroituina, maalannut J. G. Geitel. Yksit. omist.

145. Johanna Charlotta von Knorring (1758-1829) hiukset puuteroituina, kaulassa sininen laskosröyhelö, sinipunerva taftipuku, maalattu n. 1760? Vrt. Merkkausliina k. 79, äidin muotokuva k. 310. KM 35101:1.

Muotokuvista voi niin ikään todeta, että roberonde oli tyttöjen juhlapuku samoin kuin ns. *livkläd-ning* aikaisemmin. Kokemäen kartanossa (1760?) maalatussa muotokuvassa kaksivuotias Johanna Charlotta von Knorring esiintyy vaaleansinervässä pienikukkaisessa puvussa, jossa on V-muotoinen rinnusta ja puolipitkät liehukehihat (k. 145).[23] Sulkavan Tiittalassa 1759 syntyneen Johanna (Jeannette) Katarina Krogiuksen muotokuva on samoin maalattu 1760-luvun alussa. Rantasalmen säätyläispitäjän kirkkoherran, hovisaarnaaja S. Krogiuksen tytär, jonka äidinisä oli Porvoon piispa Johan Nylander, on puettu suurikukkaisesta silkistä ommeltuun roberondeen ja hänen koppamyssynsä on päällystetty samalla silkillä (k. 146). Roberonden yleisyyttä todistanee sekin, että niitä on kuvattu säätyläistyttöjen merkkausliinoissakin (k. 147), kuten Sulkavan Tiittalassa 1749 ommeltu merkkausliina osoittaa.

Rokokoon sisustukseen kuuluneiden kankaalle maalattujen seinätapettien laatukuvissa roberonde oli tavallisimmin kuvattu puku (k. 3, 4, 148-150). Fagervikin ruukinkartanon »järvisiiven» kamarin puutarhakohtausta esittävässä pannoossa pikkutytön roberonde näkyy selästä. Takaa nyöritettyyn miehustaan on kiinnitetty talutushihnat, joilla pikkulasten ensi askeleita ohjattiin (k. 148). Englannissa talutushihna-aiheella oli tapana tulkita lapsuutta jo kävelevien lasten muotokuvissa aikana, jolloin pikkutytöt ja -pojat puettiin aikuisten naisten tavoin.[24] Seinätapeteissa kuvatuissa roberondeissa on pukukankaalla päällystettyyn terävänipukkaiseen kureliivimiehustaan yhdistetty joko umpihame tai kaksoishame (k. 148-150, 451, 453). Kun umpinaisen päällyshameen helmaa kohotettiin, vilahti kirkkaanvärinen alushame somasti näkyviin.

Pukuluettelojen mukaan roberondeen kuului joskus oma pönkkähameensa (l. Jakari 1764). Toisinaan pönkkähame merkittiin välittömästi roberonden jälkeen. Pönkkähameet ja pönkkätaskut olivat myös tavallisia puvustoissa, joissa roberonde oli ainoa varsinainen muotipuku (l. Lohtaja 1765):[25]

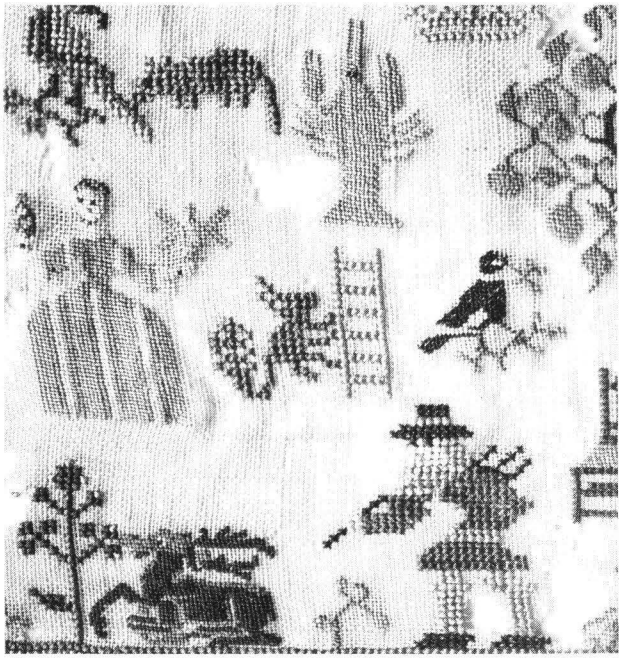
> 1 grön peijrons tygs rob de rong 200:-, 1 do af broceradt taft 100:-, 1 do grön och hwit af ras te de silje 50:- . . . 1 styfkiortel af blått glanslärft med fiskben uti (Hki 1765). 1 blå brocerat tafts roberong 25.-.-, 1 do kjortel 12.-.-, 1 swart sjden sattins roberong 12.-.-, 1 corsett, 1 par poschier (Loviisa 1777).

Kun pönkkähame kiellettiin 1766, hävisi se roberondestakin, samoin vähitellen pönkkätaskutkin. Roberonden kapeaksi muuttunut siluetti näkyy ruotsalaisen laatukuvamaalari L. H. Bomanin signeeraamassa vauvanhoitoa esittävässä maalauksessa, joka liittyy aiheeltaan pohjoismaihinkin le-

146. Johanna Katarina Krogius (1759-1809), Rantasalmen kirkkoherran tyttären koppamyssy on valmistettu roberonden kukkasilkistä, kureliivin saumat näkyvät puvun miehustassa. Tuntematon taiteilija (? Mikael Toppelius) 1760-luvulla. Sarvilahden kartanon kokoelma.

147. Yksityiskohtia Sulkavan Tiittalan kartanosta peräisin olevasta merkkausliinasta, 1749. Istuvan naisen ruusunvärisessä roberondessa on keltainen rinnusta, tyttösellä sini-valkoraitainen puku, 35 × 33. KM 1220:2.

148. Roberonde sekä aikuisen naisen että lasten pukuna 1760-luvun alussa, pikkutytön puvussa on talutushihnat. Ovenpäällystaulu Fagervikin ruukinkartanon »järvisiiven» kamarissa. Vrt. k. 3.

149. Aamupäivän vierailuasuja, mustahattuisen naisen sinisen roberonden alta vilahtaa näkyviin valkoinen alushame, toisen naisen keltaisessa roberondessa on viuhkalaskosteiset hihat. Harmaanviolettiin pukuun ja punaisiin liiveihin pukeutunut peruukkipäinen herra tarjoaa rouville nuuskaa. Jonas Bergman 1763, ovenpäällystaulu Messukylän Hatanpään kartanosta, vrt. k. 4, 452. KM 2866:9.

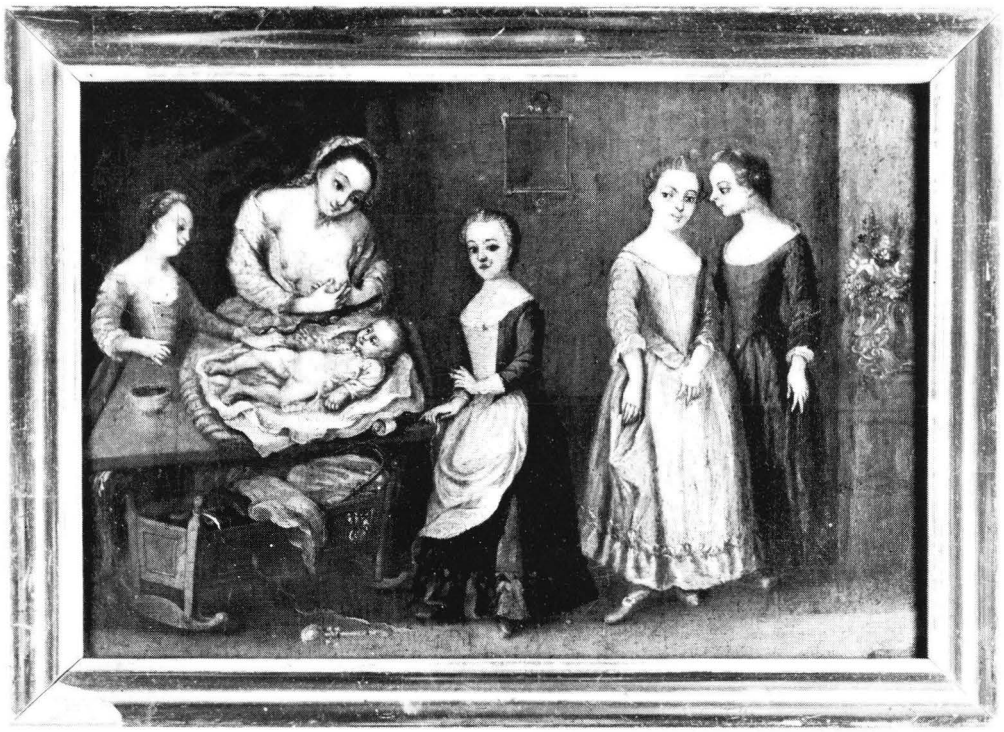

150. »Picknick», 1760-luvun alussa kankaalle maalattu seinätapetti Jakarin kartanon salissa. Sinisellä silkillä vuorattu olkihattu täydentää rouvan samanväristä roberondea, jonka miehusta on nyöritetty punaisella nauhalla ja jonka alta näkyy punainen alushame, siniset sukat ja punaiset kengät. KM 5542:1.

vinneeseen rousseaulaiseen imetyskampanjaan (k. 151). Kuvatut roberondet ovat arkipukuja, joiden kanssa ei enää käytetty pönkkähametta eikä pönkkätaskuja; hameiden helmaliehukkeet kertovat uudesta muodista. Ylellisyysasetuksissa aikaisemmin kerta toisensa jälkeen kielletyt hameiden falbolat ja helmaliehukkeet hyväksyttiin Ruotsissa vasta Kustaa III:n kansallisessa ruotsalaisessa puvussa 1778. Kuvat osoittavat myös, että roberondejen hihat pitenivät ja kapenivat 1770-luvulla englantilaiseen tapaan (k. 148, 151, 344).

Muotokuvissa ja laatukuvissa kuvatuista roberondeista ei näy, olivatko puvun miehusta ja hame erilliset tai yhteenommellut. Molemmat vaihtoehdot olivat mahdollisia.

Suomessa ei ole tallella yhtään täydellistä roberondea, ainoastaan joitakin irtomiehustoja ja pukukokonaisuudesta irroitettuja miehustoja sekä

151. Rousseaulaista imetyskampanjaa pohjoismaalaisittain, öljymaalaus 1770-luvulta. Roberonden kanssa ei käytetty arkioloissa pönkkätaskuja ja hame suojattiin esiliinalla. Falbolahelmus koristaa hameita ja esiliinoja. Merkitty: L. H. Boman. TKHM 6601.

eräs ilmeisesti 1780-luvulla puolipoloneesiksi muodistettu puku (k. 153). Yhtään edestä umpinaisen roberonden kureliivimiehustaa ei ole liioin säilynyt.

Eräs rokokoon kirjavasta kukkasilkistä ommeltu, luultavasti 1770-luvulla robesta korjattu, edestä ja takaa terävänipukkainen kureliivimiehusta koostuu neljästä etu- ja kolmesta takakappaleesta sekä kaareviksi leikatuista puolipitkistä kaksisaumaisista hihoista (k. 152). Etukappaleiden aaltoreunaisiksi päärmätyt etureunat peittävät nyörityksen (7 + 6 epäparista nyörinreikää), jota silkillä päällystetyt paksut 38 cm pituiset tukiraudat jäykistävät. Miehusta on puettu hameen päälle siten, että etukappaleiden kärkinipukat ja selän pehmustettu keihäsmäinen kärki ovat peittäneet hameen vyötärön yhdessä miehustan alareunaan kummallekin sivulle kiinnitettyjen läppien (2 + 2) kanssa. Kapea falbolalaskosteinen silkkinauha koristaa miehustan etureunoja ja hihansuita.[26] Vastaavanlaisiin englantilaisiin kureliivimiehustoihin kuului erillinen puolihame.[27]

Asiakirjoissa nimitettiin kaksiosaisen roberonden irtomiehustaa toisinaan nutuksi: *1 utgl. swart flanell roberong med koft och kiortell* (Tenhola Prästkulla 1774). Ei ole mahdotonta, vaikka ns. robe-nutulla olisi yleensäkin tarkoitettu roberonden irtomiehustaa.[28] Merikapteeni Mikael Lybeckin rouvan Sofia Juslenian roberondeja kaksiosaisuus ilmenee pukuluettelosta:[29]

> En triumphants robb de rong med kiortel och koft 200:-, en swart poudesois robb de rong med kiortel och koft 150:-, en randig tafts robb de rong 30:-, 1 guhl siden sars kiortel 40:-, 1 grön damast stubb 30:- (Kokkola 1777).

Vanhanaikaisia roberondeja on myöhemmin muodistettu mm. poloneesin kaltaisiksi puolipitkiksi takkipuvuiksi. Niinpä Magdalena Charlotta Mörtengrenin alkuaan ilmeisesti roberonde-kuosinen, rokokoon kirjavasta valkopohjaisesta kukkasilkistä ommeltu morsiuspuku vuodelta 1760 on korjattu luultavasti 1780-luvulla hänen tyttärelleen

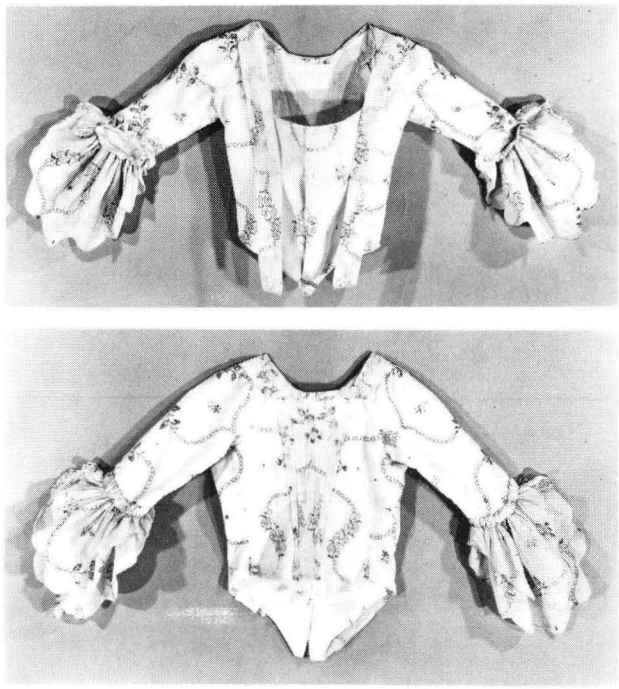

152. Luultavasti robesta (?) englantilaiskuosiseksi roberondeksi korjatun kureliivimiehustan etukappaleiden aaltoilevat reunaliuskat peittävät piilonyörityksen. Miehustan jäykistetyt keihäsmäiset kärkinipukat ja vapaasti sivuille levinneet helmaläpät ovat peittäneet hameen vyötärönauhan. PM 34-210.

153. Magdalena Charlotta Mörtengrenin kirjavakukkaisesta valkopohjaisesta rokokoosilkistä ommeltu morsiuspuku vuodelta 1760 on luultavasti korjattu 1780-luvulla hänen tyttärensä Magdalena Sofian (∞ lääninrahastonhoitaja C. R. Caloander) morsiuspuvuksi. Puku käsittää englantilaiskuosisesta roberondesta puolipoloneesiksi lyhennetyn umpimiehustaisen takin ja alkuperäisessä asussa säilyneen 6-kaistaisen hameen. Silkin lev. 54, kuosin pit. 42,5. TKHM 9252.

Magdalena Sofialle (s. 1768). Leikkaamalla takin liepeet poikki ja kaartamalla ne edestä sekä muodistamalla hihat roberondesta on tehty ns. puolipoloneesia eli dolmaania muistuttava puku, jossa kuitenkin miehustan leikkaus kielii alkuperäisestä asusta itse kukkasilkin ohella (k. 153 A-D). Puvun miehusta rakentuu englantilaiseen tapaan puolijäykisteisen, *demi baleinée*, kureliivin varaan, jossa on kaksi etu-, sivu- ja selkäkappaletta. Pellavakankaisen kureliivin jokainen kaista on päällystetty erikseen silkillä siten, että kangas jatkuu selkäkappaleissa vyötäisiltä alaspäin liepeisiin parittaisina laakalaskoksina. Liepeiden sivukappaleet on kiinnitetty myötälaskoksin miehustan alareunaan. Rautatangot vahvistavat kureliivin etureunoja, joissa on 6 + 6 epäparista nyörinreikää. Kapeat puolipitkät yksisaumaiset hihat on muodistusvaiheessa päällystetty valkoraitaisella silkkiharsolla, blondilla, ja sidottu kyynärpäiden yläpuolelta poikkinauhalla kansallisen ruotsalaisen puvun mallin mukaan, kuten monet 1780-luvun muotokuvat osoittavat (k. 194, 195, 357). Alkuperäisessä asussaan säilyneen viisikaistaisen puolihameen leveys on koottu 15 + 15 myötälaskoksella vyötärönauhaan, joka solmitaan kiinni kummaltakin sivulta taskuhalkioiden kohdalta.[30] Takin liepeet ovat luultavasti olleet alunperin hieman puolihametta pitemmät. Magdalena Mörtengrenin puvussa on melko varmasti ollut samanlaiset rokokoon liehukehihat kuin Armfeltien pukukokoelmaan kuuluvan alkuaan *fourreau*-kuosisen roberonde-puvun miehustassa, joka on ommeltu intialaisesta, latistetulla hopealangalla kirjotusta puuvillamusliinista (k. 154). Kahdesta etu- ja takakappaleesta koostuva, edestä suljettu miehusta kaartuu edessä teräväksi nipukaksi. Selkäsaumaa peittää eri kappaleesta

154. Intialaisesta hopealangalla kirjotusta puuvillamusliinista ommellun englantilaiskuosisen roberonden umpimiehusta on leikattu poikki selästä samalla kun hame on ratkottu irti. Olkasaumoihin kiinnitetyt nauhat muodostavat valerinnustan englantilaiseen tapaan. Liehukehihat ja umpimiehusta viittaavat ajoitukseen 1770-luvulle. KM 8150:143, Armfelt-suvun pukukokoelma.

leikattu, alaspäin V-muotoisesti suippeneva kaksinkertainen laskosryhmä, joka on ommeltu kiinni miehustaan. Se jatkui alunperin hameeseen, mutta hametta irti miehustasta ratkottaessa se on leikattu poikki. Englantilaisille puvuille tunnusomaiset olkasaumoihin kiinni ommellut, kaksinkertaisesta kankaasta tehdyt nauhat, *robings*, kiinnitettiin alapäästään miehustan etunipukan kärkeen siten, että ne rajasivat kolmiomaisen valerinnustan. Kirjottu intialainen puuvillakangas ja miehustan leikkaus viittaavat siihen, että puku oli peräisin Englannista.[31]

Rokokoon kukkasilkeistä ommeltuja *fourreau*-selkäisiä ja edestä takkimaisesti avoimia roberondeja on runsaasti sekä ruotsalaisissa että tanskalaisissa kokoelmissa.[32]

Asiakirjojen mukaan roberonde-nimitystä käytettiin sekä kaksiosaisesta puvusta, joka käsitti erillisen miehustan ja umpihameen, että myös *fourreau*-kuosisesta takkimaisesta kokopuvusta, jossa oli tavallisesti kaksoishame. Nimensä mukaisesti suurin osa roberondeja oli luultavasti umpihameisia. Kun roberonden yhteydessä mainittiin irtohame tai hameenetumus, *förkläde*, *trompeuse*, oli kyseessä edestä avoin kaksoishamepuku, joka arvioitiin perukirjoituksessa huomattavasti kalliimmaksi kuin vähemmän kangasta vaatinut umpihameinen puku. *Trompeuse* ei ole kuitenkaan avohameen ehdoton kriteerio, koska avohameisen roberonden kanssa käytettiin myös eriväristä puolihametta tai vanuhametta, mikä oli tavallista Englannissa. Samoin *trompeuse* oli joskus erivärinen kuin puku (Masku 1763).[33]

Niinpä rikkaan kauppias Z. Waldingin leski Maria Ahla omisti kaksi hienoa robea ja kolme roberondea, joista vanhaan mustaan armosiinipukuun kuului tikattu musta hame. Arkivaatteet puuttuvat kokonaan tästä peruluettelosta. Edellisistä vaatteista roberondetkin merkittiin Maria Ahlan omaan perukirjaan robeina 1771, jolloin luettelossa esiintyi myös vanha näätävuorinen damastiturkki sekä samasta kankaasta tehty roberonde:[34]

> 1 brun triumhants råbb och kiortell 400:-, 1 swart poudesois råbb och kiortell 150:-, 1 gl. swart armosins råbrång och swart stickad sidentygs kiortell 100:-, 1 grå dammask råbrång och kiortel 80:-, 1 grön dammask råbrång 50:-, 1 röd dammast råbb-kåfta med röd stickad siden sarge kiortel 150:- (Kokkola 1765).

Roberonden yhteydessä mainittu kirjottu tai silkkinauhoista sommiteltu, usein erivärinen, irtorinnusta peitti edestä V-muotoisesti avoimen miehustan nyörityksen:[35]

> En swart poudesois roberång 120:- ... 1 hwit sydd bröstlapp (Kokkola 1768). 1 swart podesois roberong med röd bröstlapp 3.-.- (Naantali 1789).

Ylellisyysasetukset rajoittivat muotipukujen koristelua aina niiden kumoamiseen asti 1770. Tämän jälkeen hienoimpia roberondejakin somistettiin silkkinauhoilla ja harsoilla. Majuri Brobergin rouvan Eleonora von Dechovin elegantissa jäämistössä oli husaaripuvun ja monien nuttupukujen ohella neljä roberondea, joihin kuului nauhoilla ja harsoilla koristetut hameenetumukset (vrt. k. 183). Hihoihin kiinnitetyt brabantinpitsiset harsoliehukkeet, joista kalleimmat olivat kolmenkertaiset, täydensivät komeutta:[36]

> En blårandig atlas rob de ron med halfkiortel, garnerad med band, schnillier och blånder 8.-.-, 1 brun bottnig brochads rob de ron med trompeus, garnerad med cantilier 6:-.-, 1 blå botnig brochads rob de ron med trompeus, garnerad med hwita cantilier 6.-.-, 1 8-trådigt tafts grön rob de ron med trompeus, garnerad med flor och röda band 9.-.- ... 1 par tredubla flor engachanter med brabantske spetsar 3.-.-, 1 par do med spetsar 1.-.-, 2 bastrimsor med kraga 1.16.-, brabants spetsar til 1 par engaganter 4.-.-, 1 par gl. flors engaganter ... 3 par utsydda manchetter (Myrskylän k:no 1783).

Muotipukujen arvoasteikossa roberonde oli vaatimattomampi puku kuin ranskalainen robe, jonka jälkeen se merkittiin pukuluetteloihin. Pukujen hintaerosta johtuen kireämiehustaisen roberonden käyttäjäpiiri oli huomattavasti laajempi kuin paljon kangasta vievän laskosselkäisen väljän roben. Kartanonrouvien, korkeiden virkamiesten ja upseerien rouvien puvustoissa saattoi olla parin, kolmen juh-

laroben ohella kaksin- tai kolminkertainen määrä arkisina vierailu- ja kotipukuina pidettyjä roberondeja 1760-luvulla, jolloin roberonde-muoti oli huipussaan. Roberonde oli porvarisnaisten yleinen juhlapuku (l. Hki 1774) käsityöläismatameja myöten.[37]

Valtaosa pukuluetteloihin 1750-90 merkityistä roberondeista oli damastia, taftia, pou de soiea tai ras de sicileä, harvemmin mainittiin kankaina triumfant, droguet, gros de tours, brokadi ja moaree, joskus atlas (= satiini), bordalou, armosiini ja peironsilkki. Karttuunista, nopkinista, nokkospalttinasta tai puuvillasta ommellut kesäpuvut olivat melko harvinaisia (l. Nokia 1763). Arat pesukankaat eivät kestäneet pitkäaikaista käyttöä ja tulivat sen vuoksi kalliiksi.[38] Villakankaiset mustat ratiini-, flanelli- ja kamlottiroberondet olivat tavallisia surupukuina. Tilastoiduista roberondeista 25 % oli kirjavia tai raidallisia, 33 % mustia ja loput 42 % yksivärisiä, enimmäkseen valkoisia, ruskeita, harmaita, sinisiä ja punaisia (k. 140), harvemmin vihreitä, keltaisia tai violetteja.

Puvuston ainoa roberonde oli tavallisesti musta, värillinen roberonde arvioitiin yleensä mustaa kalliimmaksi. Vaatimattomuutensa vuoksi musta silkkinen roberonde oli nimenomaan papinrouvien suosima juhlapuku, joka sopi sekä kirkko- että surupuvuksi. Vanajan kirkkoherra J. Welinin rouvan Hedvig Tolpon pukuluetteloon oli merkitty vanhan mustan poudesoie-roberonden jälkeen kirjottu punainen tafti-alushame, jota oli varmaankin pidetty myös värikkäiden ras de sicilie -roberondejen ja tummansinisen säkkipuvun kanssa (Vanaja 1765).[39] Maaseudun virkamiessäätyläistenkin rouvat omistivat hienoja roberondeja, joita tikasrinnusta ja käsiruusut koristivat (l. Finström 1774). Kruununnimismies K. Gaddeliuksen vaimovainajan ruskea-valkoinen ras de sicilie *râbe de ron* arvioitiin 300 taaleriin ja musta hameellinen poudesoie-roberonde 90 taaleriin (Kalanti 1765). Maanmittari J. Hoofin rouvalla oli mustan taftipuvun ohella sini-valkoinen ras de sicile-roberonde (Sääks. 1769).[40] Roberonden kanssa käytettiin usein samasta silkistä ommeltua silkkiturkkia (l. Hki 1760). Kruununnimismies A. Mansneruksen rouvalla oli punaisen damastiroben ohella vaaleansininen damastinen robberong, jonka kanssa sopi käyttää oravalla vuorattua sinistä damastiturkkia (Kemiö 1756). Rovasti D. Starckin rouvan ruskeapohjaiseen triumfant-robderongiin liittyi samanlainen turkki (Loviisa 1774).[41]

Turun huutokauppakamarissa 1760-70-luvulla myytyjen roberondien lukuisuus osoittaa puvun sosiaalisen käyttäjäpiirin laajuutta. Huutokauppahinnat vastasivat paremmin puvun todellista arvoa kuin perukirjojen hinnoittelu. Kauppias Z. Bergin huutokaupasta raatimies Lexell huusi 706 taalerilla brokadisen *robderon*-puvun, kun taas musta silkkipuku nousi vain 471 taaleriin (Tu 1766). Kaakeliuunimuurari Anders Freden-vainajan huutokaupassa 1771 myydyistä kolmesta silkkisestä *Rob de Ron*'ista karvari Lydeman huusi 108 taalerilla mustan taftipuvun, sorvari Holmström 300 taalerilla broseeratun ruskeapohjaisen lystring-puvun ja rehtori Wetterblad 631 taalerilla broseeratun ruskeapohjaisen taftipuvun. Satulaseppäoltermanni Niklas Johnin huutokaupassa 1771 myytiin peräti viisi roberondea, joiden kangaslaaduiksi ilmoitettiin sininen peiron, musta poudesoie, ponson-punainen tafti, vihreä tafti ja puuvilla.[42] Ilmeisesti käsityöläismestarit hankkivat usein huutokaupoista vaimonsa juhlapuvuksi roberonden, joita on merkitty varakkaiden käsityöläisten perukirjoihin. Räätäli Gustaf Sacklenin vaimon puna-valkoinen ras de sicile- robberon arvioitiin hameenetumuksineen 150 taaleriin ja hameeton yksivärinen harmaa poudesoi puku 72 taaleriin (Tu 1770). Hatunsomistaja L. S. Lundbergin vaimon musta taftinen *rob de ron*, johon ei kuulunut hameenetumusta, arvioitiin 90 taaleriin (Tu 1771).[43] Turun käsityöläismatamien juhla-asut vastasivat luultavasti Tukholman alemman porvariston ja kapakkatyttöjen samanaikaisia hienouksia. Carl Mikael Bellman on kuvannut, miten Ulla Winblad ja hänen ystävättärensä tanssivat meikattuina juhlakampauksissaan ja pompongeissaan menyetin pyörteissä niin, että roberondien harsoengageantit liehuivat (Fredmans Epistlar 17, 25, 62).

Helsingissä roberonde oli porvarisrouvien tavallinen juhlapuku 1750-70-luvulla. Useimmat matamitkin omistivat ainakin yhden roberonden. Puuseppämestari A. Nygrenin vaimolla oli harmaa damasti-*robrong* (1770), vyöntekijä A. Malheimin leskellä punainen damasti-*roberon* (1774), naistenräätäli N. Holmbergin vaimolla musta carle-*robrong* (1781) ja räätäli N. Biönkloun vaimolla ruskea kamlotti-*robron* (1783).[44] Porvoossa kauppias J. Kraftmanin vaimo omisti kahden roben ohella sini-valkoisen ras de sicile- *rob deron* (1761). Raatimies P. Schröderin rouvavainajan jäämistössä oli kahden mustan roben ohella triumfant-*roub de ron* hameineen sekä silkkinuttuja (Porvoo 1765).[45] Loviisan rouvilla oli runsaasti roberondeja 1760-luvulla. Kapteeni Gadden leskirouvan jäämistössä oli kahden silkkiroben ja kolmen silkkiroberonden ohella valkoraitaisesta nopkinista ja raidallisesta pellavakankaasta ommellut halvat kesäpuvut. Luetteloon merkityt kaksi pönkkähametta antoivat puvuille muodikkaan siluetin (Loviisa 1757).[46]

Pohjanmaalla roberonde ei ollut yhtä tavallinen kuin maan eteläosissa. Oulussa se esiintyi mm. varapormestari Wacklinin rouvan juhlapukuna robe-nutun ohella (l. Oulu 1766). Kokkolassa roberondeja oli robe-pukujen ohella joidenkin virkamiesten ja kauppiaiden rouvilla 1760-luvulla (l.

Kokkola 1768). Kristiinassa oli kauppias Johan Lebellin perukirjaan merkitty 4 riksin hintaiseksi arvioitu vihreä-valkoinen ras de cicilie- *robderong* (Kristiina 1788).[47]

Roberondien väheneminen pukuluetteloissa 1780-luvulla osoittaa, että ne olivat tulleet vanhanaikaisiksi jo edellisellä vuosikymmenellä. Niitä ratkottiin ja korjattiin uuteen käyttöön:[48]

> 1 st. rödt dammask half färdigt til kiortel tagit af en gl. rob de rong (Laurila 1770).

Mantuan tavoin roberondeja käytettiin vielä pitkään talonpoikaismorsianten pukemiseen. Rovasti Jakob Chydeniuksen rouvan morsiusvarusteihin kuului brysselinkamlotista ommeltu *roub de rong* (Kokkola 1766), samoin Kruunupyyn pappilan morsiusvarusteihin (1775). Kokkolan kappalaisen leski Katarina Brinck taas puki morsiamet mustaan damasti *-rob de rong* -pukuun, johon kuului hame, pönkkähame, rinnusta ja kureliivi (1786).[49]

Ranskankielisestä nimestään huolimatta roberonde edusti rokokoo-ajalla englantilaista muotisuuntausta, joka painoi leimansa ensi sijassa porvarisnaisten pukeutumiseen. Puvun porvarillisuutta korostettiin usein asusteilla, kuten tykkimyssyllä (k. 146, 344) ja vaatimattomilla hihanliehukkeilla sekä esiliinalla (k. 151).

ROBE À LA FRANÇAISE

Ranskalaisen roben muotiintulo Ruotsi-Suomessa ilmeni ylellisyyslainsäädännöstä 1740-luvulla. Vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa vahvistettiin aikaisemmin muodissa olleen *sack*-säkkipuvun tilalle säätyläisnaisten juhlapuvuksi *robe* perinteellisen *manteau*-puvun ohella. Roben taloudellisuutta perusteltiin sillä, ettei sen kanssa tarvittu välttämättä samasta kankaasta ommeltua hametta. Kun pönkkähameen laajuus alavanteen kohdalta rajoitettiin 4 1/2 kyynärään, väheni myös roben tekoon tarvittava kangasmäärä. Hameen falbola-koristelu kiellettiin vetoamalla vuoden 1722 asetukseen, samoin korostettiin hameen leikkaamista »eheäksi». Kauppakollegion piti huolehtia roben mallipuvun teettämisestä. Maaherra Gyllenborg ilmoitti kirjeitse 7. 7. 1746 Helsingin maistraatille ylellisyysasetuksessa vahvistetusta roben mallipuvusta, joka oli saatavissa kauppakollegiosta.[50]

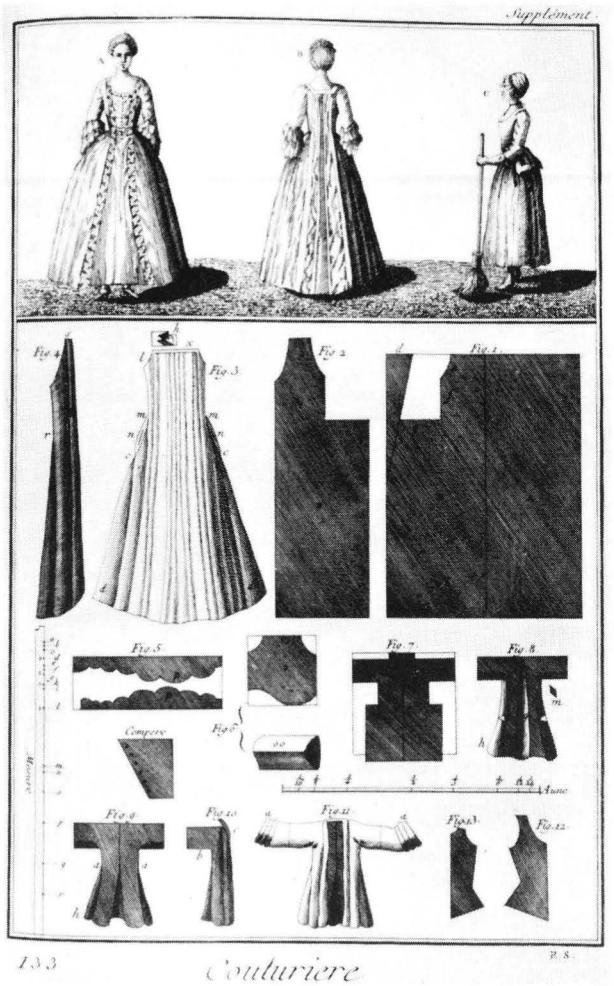
Myssyjen toimesta valtiopäivillä 1766 laaditun uuden ylellisyysasetuksen luonnos herätti aatelissäädyn istunnossa vilkkaan robe-keskustelun. Asetuksen vastustajat huomauttivat, ettei pukujen laahusten ja koristelun kieltäminen edistänyt säästämistä. Kun koko valtakunnassa korkeintaan vähän yli 300 naista pukeutui koristeltuun »garnerad» robeen ja yhden puvun koristelu maksoi 50 plootua, niin koristelun poisjättämisellä oli vähäistä merkitystä siihen verrattuna, että sen irti ratkominen pilaisi puvut käyttökelvottomiksi. Laahusten lyhentämistä puollettiin, koska ne olivat epämukavia, tarttuivat helposti kiinni kynnyksiin ja peittivät kauniin sääriparin ihailijoiden katseilta. Jos pääkaupungin naiset luopuisivat laahuksista ja lakkaisivat koristamasta pukujaan, seurattaisiin heidän esimerkkiään pian maaseudulla. Todettiin, että muodinmuutos oli suurempaa tuhlausta kuin laahusten ja koristelun leikkaaminen puvuista. Monet puhujat korostivat sitäkin, ettei säätyjen tehtävänä ollut muodin määrääminen, vaan ainoastaan valtiolle vahingollisen ylellisyyden estäminen.[51] Keskustelu ei johtanut tuloksiin. Laahukset ja koristelu kiellettiin 1766 ylellisyysasetuksessa:

> Wahingollisen ylönpaldisuden estämisexi Frouawawäen waatenparresa, tulevat kajkki nijn kutzutut Släpit Frouwawäen waateisa, siitä 1. p. Tammi Kuusa 1767, poiskieltyxi ... (kielto) tehdä garneringeitä muusta, kujn ajnoastans samasta kalusta, josta waate on ...

Samalla pönkkähametta kiellettiin käyttämästä muualla kuin hovissa. Koska roben perinteellinen kuosi edellytti takin laahustavuutta, täsmennettiin asetuksen selityksessä laahuksen pituutta siten, että takin sai leikata takaa korkeintaan neljännes kyynärää pitemmäksi kuin edestä. Muullakin tavalla kuin itse pukukankaalla koristettujen robejen käyttöaikaa pidennettiin 1. 1. 1768, minkä jälkeen ne olivat ehdottomasti kiellettyjä.[52] Robe pysyi säätyläisnaisten juhlapukuna aina Kustaa III:n puku-uudistukseen asti 1778. Pehr Hilleström kuvasi vielä 1770-luvulla ranskalaiskuosiseen robeen pukeutuneita säätyläisnaisia salongeissaan. Kuvista näkyy, miten kotioloissa roben etukulmat nostettiin käytännöllisistä syistä ylös pois tieltä ja pujotettiin taskuhalkioihin, samoin kuin Ranskassa tehtiin arkioloissa.[53]

Ruotsi-Suomessa seurattiin tarkoin Ranskassa kaavoitettua roben leikkausta, jota selvitettiin yksityiskohtaisesti Sieur Garsault'in räätälinohjeissa 1769 sekä Diderot'in Encyclopediassa (k. 155). Räätälintaidon mestarinäytteenä ihailtiin roben leikkaamista kukallisesta kankaasta siten, että kankaan kuosi pääsi oikeuksiinsa. *La robe ordinaire à la Française* esiteltiin ompelijattarien ammattikunnan tärkeimpänä peruspukuna vielä manufaktuuri-encyclopediassa 1785. Sen mukaan muodikas robe erosi vuosisadan alkupuolella käytetystä puvusta siten, että puku oli avoin edestä ja että siihen kuului samasta kankaasta ommeltu hame.[54]

Ranskalaista muotia noudattaneissa maissa ns. ranskalainen robe leikattiin täsmälleen samalla tavalla kuin Sieur Garsault'in kaavoissa esitettiin (k. 111). Pukuteknisesti ranskalainen *robe à dos flot-*

155. Diderot & d'Alembert, Encyclopédie, Supplement 1779, couturière, A-B robe, c juste-liiviin pukeutunut palvelijatar, 1-2 roben leikkaus, 3-4 roben etu- ja takalaskokset, 5 hihansuuliehukkeet, 6 hiha, 7-9 yönutun leikkaus, sama edestä ja takaa, 10 sen laskostus, 11 pagodihihainen yönuttu, 12-13 juste-liivin etu- ja takakappaleet.

156. Rokokoon monivärisestä kukkasilkistä (k. 49) ommeltu Kristiina Juliana Greenin morsiusrobe, 1762. TKHM 11282.

tante oli tavallaan mantuan ja säkkipuvun yhdistelmä. Edestä takkimaisesti avoimen roben selässä kangas laskeutui parittaisten kerrottujen ns. peililaskosten levittämänä löysästi maahan samaan tapaan kuin vuosisadan alun ranskalaisessa *robe volante*-puvussa ja englantilaisessa säkkipuvussa. Selän näennäistä vapautta sitova miehustan korsettivuori ommeltiin etureunoistaan kiinni robe-takin etureunoihin ja nyöritettiin kiinni pujottamalla nauha etureunoihin ommeltujen, tavallisesti epäparisten nyörinreikien läpi. Kun korsetti voitiin toisinaan nyörittää myös selästä, oli helppoa säädellä puvun kireyttä. Etunyöritys peitettiin yleensä irtorinnustalla, joka oli alkuun kolmiomainen, myöhemmin tikasmainen tai liivimäinen (k. 92-95). Robe-takki aukeni edessä vyötäisiltä alaspäin A-muotoisesti, jolloin alla pidetty, tavallisesti samasta kankaasta ommeltu puolihame tai sen korvike, esiliinamainen *trompeuse*, näkyi. Pönkkähame tai 1760-luvulta lähtien pönkkätaskut, *considerations*, *poches*, pöyhistivät hameen haluttuun muotoon. Roben puolipitkät, kapeat hihat päättyivät liehukkeihin, *engageantes* (k. 102, 103). Ranskassa robe säilytti perinteellisen kuosinsa 1770-luvun lopulle asti.

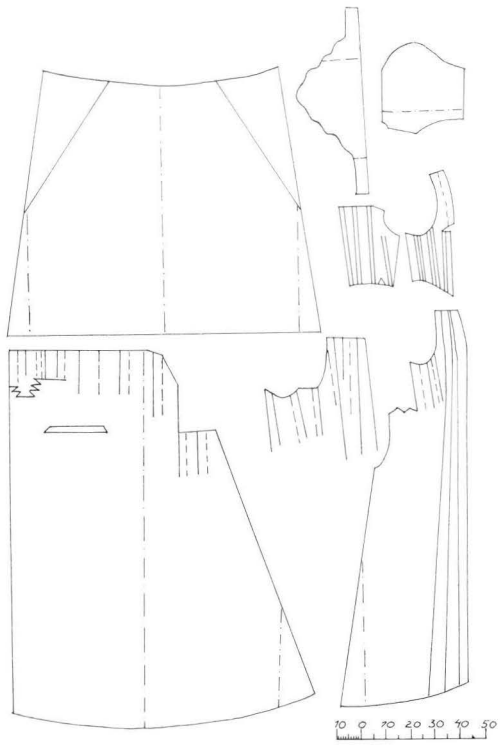
Englannissa kutsuttiin ranskalaiskuosista robea selkälaskosten perusteella edelleen *sack-back*-puvuksi aina 1780-luvulle asti, jolloin vapaat selkälaskokset katosivat kokonaan puvuista. Ranskalaista robea käytettiin pääasiassa hovitilaisuuksissa, jolloin suuret pönkkätaskut levittävät hametta. *Sack-back*-puku ei ollut Englannissa lainkaan yhtä suosittu kuin (night) *gown*-nimellä mainittu roberonde.[55] Saksassa ranskalaisesta robesta käytettiin nimitystä *robe à dos flottante*.[56] Sveitsissä ja Tanskassa perinteellinen *manteau* säilyi ranskalaisen robenkin nimenä.[57]

Turun räätälinammattikunta määräsi 1700-luvun puolimaista lähtien naistenräätälin mestarinäytteeksi roben. Kisälli Henrik Wallin leikkasi 1747

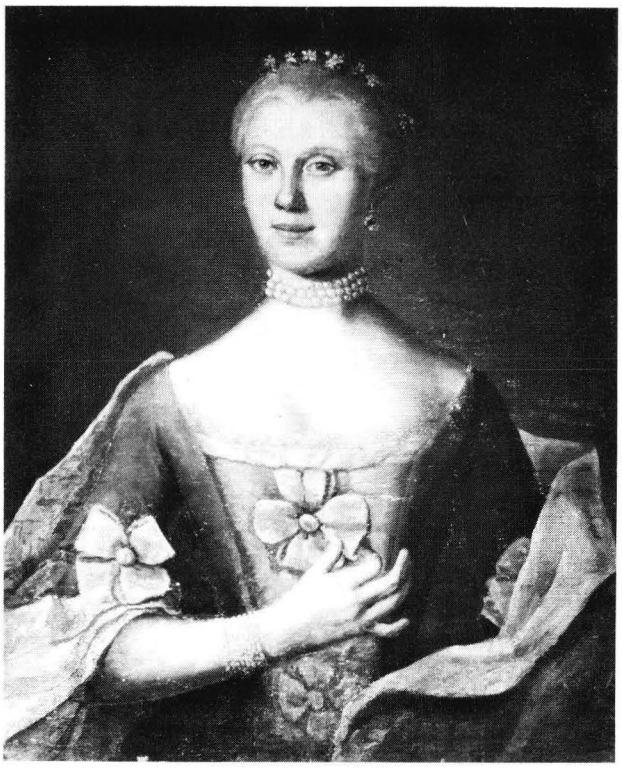
mestarinäytteeksi mustan armosiiniroben, kureliivin ja miehen takin. Pukuun oli varattu 19 1/2 kyynärää silkkiä. Esitetyistä 26:sta mitasta selviää, että puku laahusti takaa. Helman laajuus, n. 550 cm, johtui selkälaskoksista. Lantiolaskokset taas osoittavat, että puvun kanssa pidettiin sivuille leviävää pönkkähametta (l. 1). Pöytäkirjaan ei ole merkitty kisälli Johan Morbergille 1751 määrätyn mestarinäytteen mittoja, *et snörlif med en rabe och en mansrack*. Turun räätälinammattikunnan pöytäkirjojen epätäydellisyyden vuoksi ei voi liioin seurata roben vakiintumista mestarinäytteeksi. Naistenräätälinkisälli Elias Zernouschie valmisti 1773 ja Tuomas Tammelin 1774 mestarinäytteeksi roben. Zernouschie esitti 28 mittaa robesta, johon oli varattu 15 kyynärää ruudullista puuvillakangasta. Roben miehustan vuorina olleen korsetin etureunoissa oli 8 + 8 nyörinreikää sekä vahvistuksena n. 28 cm pituiset tukiraudat. Roben selässä oli kuusi ja edessä kaksi vapaata laskosta. Takaa laahustava, helmasta 320 cm laajuinen takki oli edestä Λ-muotoisesti auki vyötäisiltä alaspäin ja aukon täytti esiliinamainen 95 cm pituinen ja alhaalta 104 cm levyinen etumus, *trompeuse*. Puolipitkiin hihoihin kiinnitetyt 23,6 cm pituiset poimutut liehukkeet, *angajanterne*, olivat n. 100 cm laajuiset. Roben sivusaumojen pituus osoittaa, että pönkkätaskut levittivät hametta sivuille (l. 3). Tuomas Tammelin leikkasi näytteensä 15 1/2 kyynärästä puuvillakangasta, johon oli ommeltu ruusuja (? intialaista?). Tammelin esitti 51 mittaa puvusta, johon kuului pönkkätaskut, *robbe med considerationer*. Takin selkää levittävät kuusi n. 3,7 cm levyistä peililaskosta, *spegelweck*, alkoivat niskassa n. 15 cm levyisestä pääntiestä, *hela widden å bakstyckes wecken wid halslappen 1 qw*. Alaspäin levenevät etulaskokset (5-8,6 cm) muodostivat takin etureunan käänteet. Puolipitkissä hihoissa oli kaksinkertaiset,

157. Musta damastirobe sivulta sekä esiliinamainen hameenetumus, *trompeuse*, jota tummanruskea pellavavuori ryhdistää. Kaavat, selässä ulkoreunasta kolmin- ja keskeltä kaksinkertaiset laakalaskokset. Vrt. k. 91. KM 5633:21.

158. Kapteeni O. R. von Essenin rouva Beata Maria Munsterhjelm (1737-1818, ∞ 1773). Merkitty: J. G. Geitt . . . Åbo den 17 . . . 176. . Yksit. omist.

reunoistaan kuusikaariset liehukkeet, *angageanter*. Miehustan vuorikorsetti nyöritettiin edestä 7 + 7 nyörinreiän läpi pujotettavalla nauhalla. Lantiolaskokset antoivat sivuväljyyttä pönkkätaskuille ja sivusaumoissa oli niiden kohdalla tavanomaiset 17 cm pituiset taskuhalkiot. Lähes metrin pituinen ja 108 cm levyinen *trompeuse* oli poimuttu ylhäältä 30 cm levyiseksi (l. 5).[58]

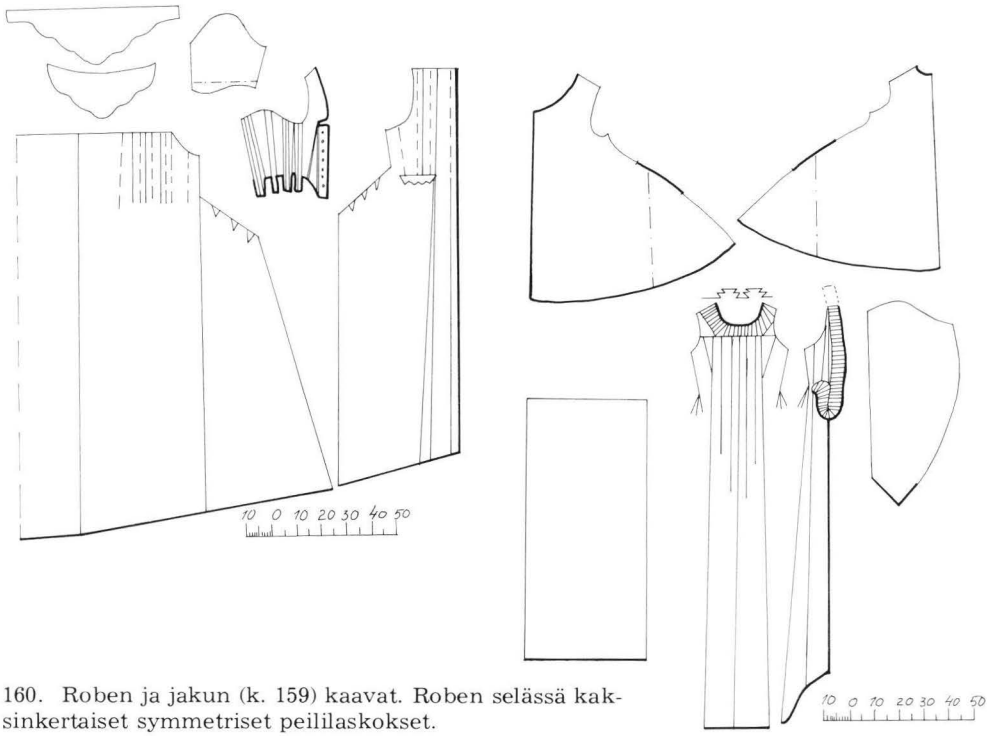
Turkulaisten mestarinäytteiden mitoista selviää, että roben leikkauksessa seurattiin pienimpiä yksityiskohtia myöten ranskalaisen roben kuosia. Mestarinäytteiden puitteissa ammattikunta valvoi myös tarkoin, ettei leikkaukseen tullut muutoksia.

Tallella olevat robe-puvut todistavat samoin robe-kuosin täydellistä standardisoitumista. Vuoden 1766 asetuksen mukaisesti niitä on koristeltu yksinomaan pukukankaalla. Loviisalaisen kauppias Elias Unoniuksen rouvan Kristina Juliana Greenin (s. 1742 Haminassa) morsiuspuku vuodelta 1762 vastaa leikkaukseltaan melko tarkoin Sieur Garsault'in kaavoja. Puku on ommeltu vaaleanpunaisesta silkistä, johon on pujotettu värikkäät kukkaköynnökset ja valkoiset pitsimäiset rokokookiemurat (k. 49, 156). Takaa laahustavan roben selässä on parittaiset peililaskokset ja etureunoissa alasleviävät sileät laakalaskokset (4,5-7 cm), joiden alle etukappaleiden muotolaskokset katoavat vyötäisillä, takakappaleiden muotolaskokset on samoin ommeltu kiinni vyötäisille asti. Parittaiset vastalaskokset peittävät sivusaumoihin sovitetut taskuhalkiot lantioilla. Kapeat puolipitkät hihat päättyvät kaksinkertaisiin aaltoreunaisiin liehukkeisiin. Leveä esiliinamainen *trompeuse* täyttää roben hameen etuaukon.[59]

Kankaan säästämiseksi roben alushame korvattiin yleensä *trompeuse*-etumuksella, joka sidottiin vyötäisille takin alle (k. 157, 183,).[60]

159. Sinipohjaisesta kukkasilkistä (k. 40) ommeltu robe, johon liittyy ns. silkkiturkki, luultavasti Beata Maria Munsterhjelmin (k. 158) morsiuspuku vuodelta 1773, kaavat k. 160. KM 8160.

160. Roben ja jakun (k. 159) kaavat. Roben selässä kaksinkertaiset symmetriset peililaskokset.

Kurjalan kartanossa, luultavasti Beata Maria Munsterhjelmille (∞ 1773 kpt. O. R. v. Essen, k. 158) kuuluneen kirjavakukkaisesta sinisestä silkistä ommellun roben selkä on viisikaistainen (k. 159, A, 160 kaava). Kapea laskosnauha kiertää miehustan etureunoja vyötäisille asti ja peittää vyötäisillä etukappaleiden muotolaskosten poikkisauman. Yksisaumaiset puolipitkät hihat päättyvät kaksinkertaisiin liehukkeisiin. Miehustan vuorina oleva pellavakorsetti on ommeltu robeen kiinni pään- ja kädenteiden reunoista sekä etureunoistaan. Seitsenkaistainen puolihame on poimuttu kurenauhan avulla. Pukuun kuuluvassa puolipitkässä jakussa on yksisaumaiset suuhun kapenevat pitkät hihat (k. 160). Jakussa on todennäköisesti ollut joko vanu- tai turkisvuoraus kuten ns. silkkiturkeissa, joita mainittiin asiakirjoissa roben yhteydessä.[61]

Nauvon Käldingestä peräisin oleva robe, joka on ommeltu läikehtivästä monivärisestä kukkasilkistä, on koristettu kapean valkoisen ns. *pien*-punoksen reunostamalla falbola-laskosteisella nauhalla takin etukäänteissä (lev. 2-11 cm) ja puolihameen helmassa (k. 161). Falbola-koristelu oli muodissa 1770-luvulla. Takki on asiaankuuluvasti n. 10 cm hametta pitempi.[62]

Suomalaisten robe-pukujen selän laskostuksessa on noudatettu kahta eri tapaa, mikä ei kuitenkaan vaikuta puvun ulkonäköön (k. 157, 160). Mestarinäytteissä mainittua kuutta peililaskosta, *spegelweck* (1774), vastannee laskosryhmä, jossa laakalaskokset ovat ulkolaidoiltaan kolminkertaiset ja keskeltä kaksinkertaiset, kun taas toisessa tyypissä

161. Nauvon Käldingen kartanosta peräisin oleva kermanvärisestä kukkaköynnössilkistä ommeltu robe hameineen ajoittuu falbolakoristelunsa perusteella 1770-luvulle. TKHM 8236.

162. Lempäälän rovasti E. Ednerin rouva Anna Magdalena Justander (1727-1800, vrt. k. 449) pukeutuneena hopeanharmaasta silkkidroguetista ommeltuun robeen, jonka hihoissa on vanhanaikaiset viuhkalaskos-käänteet, puvun rinnusta on sommiteltu vaaleanpunaisesta silkkinauhasta. Merkitty: Geitel 31 Julii 1760. Vrt. tyttärien muotokuvat 194, 195.

on kaksi symmetristä kerrottua laakalaskosta.[63] Robelle tunnusomaiset selän parittaiset peililaskokset mainitaan pukuhistoriallisessa kirjallisuudessa toisinaan myöhäsyntyisellä Watteau-laskosten nimellä.[64]

Roben kustannuksista saa käsityksen laskuista, jotka Maskun Ohensaaren herra, kenraali Wilhelm Carpelan maksoi veljentyttäriensä holhoojana Tukholmassa 1769. Neiti Ulrika Kristinan robea varten ostettiin 16 kyynärää 8-säikeistä mustaa taftia, vuoriin mustaa pellavakangasta ja 8 luotia luita sekä koristeluun 46 kyynärää *pien*-punosta. Pukutarvikkeet maksoivat yhteensä 338 taaleria. Ulrikalle teetettiin myös punainen silkki-*pelice*, Maximiliana-neidille taas musta silkkirobe ja musta silkkisaloppi.[65] Laskut osoittavat, että kartanonneitien hienoimmat puvut teetettiin usein Tukholman-matkan yhteydessä, jolloin samalla ehkä maalautettiin uuden puvun onnellisen omistajattaren muotokuvakin. Isoäitinsä kasvatettavaksi Tukholmaan joutunut Hedvig Sofia Adlercreutz sai 15-vuotiaana (1746) ensimmäisen robensa kukallisesta poudesoie-silkistä, jota hankittiin 23 kyynärää à 10 taaleria. Puvun työpalkka oli 120 taaleria. Asua täydennettiin *engageantes*-liehukkeilla, lasihelmillä, korvanapeilla ja viuhkalla. Kun taiteilija Lorens Pasch vanhempi maalasi seuraavana vuonna Hedvig Sofian muotokuvan, tilattiin neidille jalokiviseppä J. Lindelliltä 450 taalerin hintaiset timanttiset korvanapit ja teetettiin uusi vihreä silkkirobe, jota pikeeratut taftirimsut koristivat. Hedvig-neiti pukeutui uuteen juhla-asuunsa jokaiseen mallin istuntoon ja ajoi vuokra-ajurilla taiteilijan ateljeehen varjellakseen hienouksiaan. Pasch laskutti muotokuvasta kehyksineen 73 kuparitaaleria eli monta kertaa vähemmän kuin mitä muotokuvausta varten hankitut korut ja muut hienoudet maksoivat.[66]

Robe ilmestyi Suomessa muotokuviin n. 1760 vaiheilla. J. G. Geitel, joka oli 1750-luvulla muotokuvannut Turun rouvia roberonde-puvuissa (k. 142-144), maalasi 1760 Lempäälän rovasti E. Ednerin rouvan Anna Justanderin robe-asuisena (k. 162). Vaaleanpunaisista silkkinauhoista sommiteltu rinnusta koristaa hopeanharmaata silkkidroguet-pukua, jonka hihat päättyvät vanhanaikaisiin viuhkalaskosteisiin kalvosimiin. Geitelin 1768 signeeraamassa Margareta Lovisa Bremerin (?) muotokuvassa kuvatun kukkasilkkisen roben hihansuissa sen sijaan on peräti kolminkertaiset pitsiliehukkeet (k. 331).[67] Ruotsinmaalainen konterfeijari Per Fjellström, joka työskenteli 1760-luvulla Etelä-Suomes-

163. Helsingin varapormestarin kauppias Gustaf Bockin rouva Ulrika Kostfeldt (1721-82, vrt. liite Hki 1782). Silkkinauhoista sommiteltu tikasrinnusta ja hiharuusut koristavat vaaleansinistä satiinirobea. Muodikkaan perhosmyssyn siivet muodostavat asustekerraston roben päättien reunapitsin ja silkkipitsillä reunustettujen hihanliehukkeiden kanssa. Yksit. omist.

sa, muotokuvasi 1768 tullinhoitaja K. Caloanderin rouvan suunnilleen samanlaisessa asussa (k. 432). Suurikukkaisessa silkkirobessa on silkkinauhoista solmittu tikasrinnusta ja hihanruusut liehukehihojen koristeena.[68] Helsingin varapormestarin, rikkaan kauppias G. J. Bockin rouvan Ulrika Kostfeldtin muotokuvassa (k. 163) ikuistettu sininen robe on merkitty rouvan peruluetteloon: *1 gl. brocads robe, 1 blå peirons tygs do* (Hki 1782).[69] Raidallinen silkkirobe on kuvattu tuntemattoman pitsinnypläjättären muotokuvassa 1760-luvun lopulla (k. 81).[70]

Ulla Paschin maalaamista muotokuvista saa käsityksen robe-muotiin kuuluneista asusteista, joilla korostettiin puvun säädynmukaisuutta. Majuri R. K. Charpentier'in rouvan Margareta Blomcreutzin muotokuvassa musta pitsimantilja verhoaa kukkasilkistä ommeltua robea, jonka rinnusta koostuu silkkinauharuusukkeista, hihansuissa on samanlaiset silkkinauharuusut sekä kaksinkertaiset pitsiliehukkeet (k. 387). Tenholan Lindön kartanon rouvan Katarina Hagemanin (∞ De la Chapelle) punapohjainen kukkarobe on nyöritetty edestä pujottamalla silkkinauha sahanviivamaisesti (k. 164). Kauppias Enningin rouvaa Sofia Sederholmia esittävä muotokuva vuodelta 1777 (k. 336) muistuttaa Ulla Paschin maalauksia. Kirjavakukkaisen tummanvihreän roben hieno silkkipitsirinnusta muodostaa kerraston sekä kaksinkertaisten hihansuuliehukkeiden että kuvatun porvarissäätyyn viittaavan pitsipäähineen kanssa.[71]

Vanhat rouvat verhosivat roben pääntien huivilla. Majuri J. G. Cronstedtin († 1774) rouvan Hedvig Juliana Jägerhornin (1720-87) muotokuvassa suuret silkkinauharuusut koristavat roben rinnustaa ja hihoja. Korkea liinamyssy ajoittaa muotokuvan 1770-luvun alkuun (k. 348).[72]

Muotokuvien mukaan aatelisnaiset (k. 158, 164, 335, 451), rikkaat porvarisrouvat (k. 163, 331, 336, 434) ja papinrouvatkin (k. 162, 332) pukeutuivat robeen, jonka muodikkuutta tehostettiin kampauksella ja austeilla säätyaseman mukaisesti.

Varhaisimmat asiakirjamerkinnät robe-puvuista esiintyvät ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloissa 1740 ja 1742 (l. 15). Sekä Turussa että vielä varsin pikkukaupunkimaisessa Helsingissä merkittiin luetteloihin muutamia *robe-sack* ja *robe* -pukuja, joista edelliset edustivat siirtymäkuosia säkkipuvusta ranskalaiseen robeen.[73] Turussa viisi henkilöä leimautti robeja 1740 (l. Tu 1740, Pipping) ja Helsingissä ainoastaan lääninsihteeri J. Carlstedt, jonka luetteloon kolmen säkkipuvun ohella merkittyä kahta robea kuvailtiin seuraavasti:[74]

> 1 gull och hwit persians damast robb, 1 blå triumphants råbbe med blå båttn och med åthskillige andre färger, en pälss af samma slags tygh (Hki 1740).

164. Katarina Charlotta Hageman (1746-1814) ∞ 1) ruukinpatruuna Mathias Hageman, 2) 1781 ltn Fr. De la Chapelle) Ulla Paschin 1770-luvulla maalaaman muotokuvan mukaan. Komeiden silkkinauharuusujen koristaman punapohjaisesta kukkasilkistä ommellun roben hihansuissa 3-kertaiset silkkipitsiliehukkeet. Helmikoristeinen esclavage-kaulapanta ja korkean kampauksen huipuksi kiinnitetyt korut kuuluivat muotitietoisten naisten juhla-asuun. Yksit. omist.

Kaksi vuotta myöhemmin Turussa leimautettiin jo 30 robea/ 17 huonekuntaa kohden ja Helsingissä 10 robea/ 6 huonekuntaa kohden. Puvuston ainoa robe oli yleensä musta. Hienoimmissa puvustoissa oli useita robeja (l. Tu 1742, Pipping, Synnerberg). Kapteeni J. H. Ahlgren leimautti rouvansa Elisabet Wittfoothin 7 robea, 3 robinettia ja pari puolisäkkiä. Ranskalaisesta punaisesta damastista ommeltuun robeen kuului sekä hame että turkki, yksi robeista oli kukallista persiandamastia ja yksi kelta-valkoista puolisilkkiä ja neljä muuta mustaa flanellia (Tu 1742).[75] Helsingin kämnerinoikeuden esimiehen kapteeni J. Metherin rouvan viisi robea oli lähetetty sodan vuoksi turvaan Turkuun, niistä yksi oli punaista, toinen ruskeaa poudesoiea ja muut kolme mustaa silkkiä. Kauppiaat T. A. Clayhills, J. Suthoff, raatimies G. W. Clayhills, Lars Berger ja Amalia Haberman leimauttivat kukin yhden roben, joista useimmat olivat värillisiä ja joihinkin kuului hame.[76]

Pikkuvihan jälkeen suoritetussa leimauksessa 1745 robe oli vallitseva muotipuku (l. 15). Monet Turussa leimatuista robeista olivat edelleen kirjavaa kukkasilkkiä, kuten triumfantia, ras de sicileä

tai kaksiväristä damastia. Ainoastaan viisi robea mainittiin mustiksi. Virkamiesten lisäksi kaupungin varakkaimmat kauppiaat ja jotkut käsityöläisetkin leimauttivat robeja, mikä todistaa muodin levinneen jo laajoihin porvarispiireihin. Tukkukauppias And: Baerin luetteloon oli mm. merkitty:

> Roben och kiortel med brun båttn och couleur blommor, 1 robb och kiortel blå båttn och couleurta blommor, 1 robben brun båttn och couleur blommor, 1 pälss brun båttn couleurta blommor (Tu 1745).

Nahkuri Richter leimautti vihreä-valkoisen silkkiroben ja säämiskäntekijä Gelhardtin vaimo puna-valkoisen silkkiroben; edellisessä leimauksessa hänellä oli jo ollut musta poudesoie-robe.[77]

Helsingin vallasrouvien edustuspukuna oli robe. Maaherra O. R. Ladau leimautti peräti viisi rouvalleen ja kahdelle tyttärelleen kuulunutta robea, kaksi robinettea ja yhden säkkipuvun:

> En gul sidentygs robe med färgade blommor (? = maalattu kiinal. silkki), en damast robe med gredlin och hwita blommor, 1 do af blått damast, en do af swart podesoje . . . en sack af grönt gorgarong . . . en robe af swart podesoie, en kiortel af samma slag, en robinette af rödt damast, en do gul (Hki 1745).

Maaherran lisäksi ainoastaan raatimies G. W. Clayhills, kauppiaat Petter Törneman, Petter ja Lorens Tesche sekä kaupungin välskäri J. G. Kühl leimauttivat kukallisista silkkikankaista valmistettuja robeja. Kauppias Lorens Teschen rouvan viidestä robesta useimmat olivat värikästä damastia, yksi kukallista gros de toursia ja kaikki viisi puolirobea taftia. Jotkut Petter Teschen leimauttamista robeista esiintyivät seitsemän vuotta myöhemmin hänen rouvansa perukirjassa (l. Hki 1745, Loviisa 1752).[78] Helsingin vuoden 1745 leimausluetteloissa oli vielä joitakin säkkipukujakin, jotka olivat miltei kadonneet Turun leimausluetteloista. Helsingissä käsityöläisten vaimoilla ei liioin ollut robeja kuten Turussa.

Robe-muodin vakiintumista porvariston piirissä voi seurata vertaamalla leimausluetteloja samojen henkilöiden perukirjoihin seuraavalla vuosikymmenellä. Raatimies C. Telleqvist leimautti 1740 ja 1742 pelkästään säkkipukuja, perukirjan mukaan rouvalla ei ollut 1754 enää yhtään ainoata säkkipukua, vaan ainoastaan musta ja harmaa silkkirobe sekä nuttuja, hameita ja vanuhameita (Hki 1754). Kauppias O. Dahlströmin 1745 leimauttamat keltainen damastirobe hameineen ja musta poudesoie-robe hameineen oli merkitty vielä hänen leskensä pukuluetteloon kahden uuden roben ohella:

> 1 röd och hwiit drap de creutz råbb 400:-, 1 grön armosins råbb 150:-, 1 guhl hållensk dammast kiortell och råb 400:-, 1 swart pudesois råb och kiortell 250:- (Hki 1752).

Kauppias P. Törnemanin 1745 leimauttamista yhdestä mustasta ja kolmesta gros de tours-robesta ja kahdesta robinettesta oli vielä 1760 tallella kaksi robea. Sen sijaan puvustossa ei ollut yhtään uutta robea, ainoastaan yksi ruskea persiandamastinen *robe-rong* (Hki 1760). Esimerkit osoittavat, että samoja juhlapukuja käytettiin usein vuosikymmeniä ellei mitään ratkaisevaa muodinmuutosta tapahtunut.[79]

Peruluetteloiden mukaan robe oli muodissa n. 1740-80, tosin iäkkäiden naisten pukuluetteloissa niitä esiintyi aina 1800-luvun alkuun asti.[80] Kohta muodin alkuvaiheessa robe merkittiin pukuluetteloihin ennen säkkipukuja ja arvioitiin niitä kalliimmaksi.[81] Samoin robe käsitettiin hienommaksi kuin roberonde, joka merkittiin pukuluetteloon vasta roben jälkeen. Kun professori S. Pryssin rouvavainajan pukuluetteloon merkittiin vihreä-valkoisesta ras de sicilestä ommeltu robe ja roberong, arvioitiin edellinen 240 taaleriin ja jälkimmäinen 150 taaleriin. Puvustossa oli sitä paitsi musta ja keltainen hollannindamastinen robe sekä kirjava triumfant-roberong (l. Tu 1757).[82] Roben ikä ja kunto ilmenivät perukirja-arvoista. Vuosisadan puolimaissa ne hinnoiteltiin 100-250 taaleriin, kuluneet ja vanhat kuitenkin halvemmiksi ja hienoimmat 300-600 taaleriin. Joskus porvarisnaisenkin robe, kuten kauppias J. Roeringin vaimon Margareta Sipelian musta damastirobe hameineen, arvioitiin peräti 576 taaleriin (Oulu 1746).[83] Vänrikki B. De la Motten rouvavainajan Brigitta Klickin (1713-47) jäämistössä oli nuttujen, röijyjen ja vanuhameiden ohella kuluneisuudesta päätellen jo melko vanhoja pukuja:[84]

> 1 swart dammast sack sliten 30:-, 1 röd råbb af persianskt dammast 100:-, 1 swart råbb och kiortel af peau de soie 200:-, 1 grå dammast robbinett sliten och fläckad 20:-, 1 lärfts robdinet 9:- . . . 1 snörlif . . . 1 styfkiortel af röd lärft 12:-, 1 hwit sidentygs bröstlapp -.24 (Uskela Fulkkila 1748).

Vänrikki B. De la Motten toisen rouvan Helgardt Cristina Tauben jäämistössä oli ensimmäiseltä rouvalta perittyjen punaisen ja mustan roben lisäksi sininen silkkirobe, joka oli ilmeisesti teetetty hänelle itselleen (Sauvo Neitsaari 1758). Luutnantti R. Boismanin leskirouvan robet olivat perukirja-arvoista päätellen uusia:[85]

> En triumphants råbb 400:-, ogiort swart podisoi 36 alnar 486:-, 1 nytt damast råbb 180:-, 1 do röd gl. 120:-, 1 do en blå dammask råbinet 54:- (Rautalampi Tarvoila 1753).

Kun robe-muoti oli huipussaan 1760-luvulla, myytiin Turussa huutokaupoissa joskus robeja, tosin harvemmin kuin roberondeja. Roben huutokauppahinta nousi yleensä keskimääräistä perukirjoitusarvoa korkeammaksi. Asianajaja C. Fockin kuolinpesän huutokaupasta 1766 myydyistä kuudesta robesta kauppias Forsman huusi 600 taaleril-

la brokadiroben, vänrikki Keppler 365 taalerilla sinisen peironsilkkisen roben, kun taas mad: Andelin maksoi vanhasta brokadirobesta 250 taaleria ja mad: Ekroth vain 90 taaleria vaaleanpunaisesta robesta. A. Winqvistin huutama sinivalkeakukkainen robe maksoi 152 taaleria ja vahtimestari Giersin huutama musta flanellirobe 30 taaleria.[86]

Pukuluettelojen mukaan robeja ommeltiin eniten damastista, joka saattoi olla persialaista, itäintialaista, hollantilaista, venäläistä, ranskalaista. Melko usein mainittiin myös: poudesoie ja tafti sekä ras de sicile, triumfant, armosiini, brokadi, peiron, droguet, moaree sekä jonkin kerran gros de tours ja lystring. Tutkituissa pukuluetteloissa esiintyneistä n. 350:stä robesta suunnilleen 50 % oli väriltään mustia, noin 14 % kirjavia ja loput yksivärisiä mm. punaisia, keltaisia, valkoisia ja sinisiä. Musta robe, jota käytettiin myös kirkko- ja surupukuna, ommeltiin yleensä poudesoiesta, taftista tai flanellista, melko usein myös armosiinista tai damastista.

Ranskassa ja Englannissa suosittiin 1760- ja 1770-luvulla kirjotuista ja painetuista puuvillakankaista valmistettuja roben kuosisia kesäpukuja.[87] Turussakin hyväksyttiin puuvillakankaista valmistetut robet mestarinäytteiksi 1773, 1774. Niitä esiintyi silloin tällöin myös puvustoissa. Inspehtori Thesleffin rouvalla oli helmenvärisen podesoie-roben ohella luultavasti kesällä pidetty sitskarttuunirobe (Kemiö 1756). Notaari G. Sahlbergin rouva sai anopiltaan myötäjäisiksi mustan hollannindamastiroben ja puolisilkkisen *robberon*-puvun ohella valkoisen kilpikankaisen roben ja nelivartisesta sinisestä pellavakankaasta ommellun roben (Tu 1759). Kapteeni Krakaun rouvan jäämistössä oli mustan hollannindamastisen roberonden ohella sintsirobe, *sitser chartuns råbb* (Padasjoki Alho 1763). Kornetti Lindströmin rouvavainajan puvustossa oli kirjottu puuvillarobe punaisen brokadiroben ja vihreä-valkoisen ras de sicile-roben lisäksi (Somero Hirsjärvi 1773). Pedagogi Aspin vaimolla oli mustan taftiroben ohella sini-valkoinen puuvillarobe (l. Kristiina 1767). Palikaisten rouvan jäämistössä oli peräti kolme kesärobea, joista hienoin oli pompardu-väristä (= purppuran punaista) kirjottua puuvillaa, yksi valkopohjaista karttuunia ja yksi raidallista pellavaa (l. Somerniemi 1773). Viaporissa biljardi-kahvihuonetta pitäneen kauppias A. Byströmin vaimon kahdesta robesta toinen oli keltaista triumfantia ja toinen valkoista nokkospalttinaa (Hki Viapori 1775). Pastori Winqvistin lesken puvustoon kuului mustan damastiroben lisäksi valkoinen nopkinrobe sekä ruusukas violetti puuvillarobe (Piikkiö 1779).[88]

Roben sosiaalinen asteikko oli huomattavasti rajoitetumpi kuin roberonden. Robea käytettiin yleisemmin kaupungeissa kuin maaseudulla, jossa kartanon- ja upseerinrouvien lisäksi siviilivirkamiesten rouvilla ja ruustinnoilla oli robeja parhaina pukuinaan. Muotipuvun käyttäjät omistivat 1750-70-luvulla yleensä pari kolme robea, varakkailla porvarisrouvillakin saattoi olla jopa neljä robea; viiden tai sitä useamman roben esiintyminen puvustossa oli harvinaista (l. Taivassalo 1751). Roben suosio morsiuspukuna todistaa sen arvostusta.[89]

Pukuluetteloissa mainittiin tavallisesti roben kangaslaatu ja ilmoitettiin kuuluiko pukuun myös hame tai ainoastaan esiliinamainen hameenetumus, *trompeuse, förkläde, förhänge, halfkjortel*, mikä vaikutti hinnoitteluun. Säästämistarve johti hameenetumuksen yleistymiseen 1760-luvulla. Se mainittiin joskus puvuston jokaisen roben kohdalla (l. Paimio 1780). Toisinaan huomautettiin nimenomaan, että pukuun kuului hame eikä hameenetumusta:[90]

> 1 brun och wit ras de sille roub med kiortell utan förkläde, 1 gl. swart pudisois roub (Hki 1769).

Roben kanssa käytettiin myös eri kankaasta ommeltua irtohametta tai vanuhametta (l. Tu 1757), kuten Englannissa oli tapana:[91]

> 1 brocads robe med brunt botn och chaterade färger 300:-, 1 do päls fordrad med gråwerck 150:-, 1 gul dammask robe med en stickad stubb 120:-, 1 swart dammask robe med en gl. kiortel 100:-, 1 do swart blomerad af siden satin 60:- . . . 1 swart flanells robe gl. (Lemun pappila 1766).

Pönkkähame ja pönkkätaskut olivat tavallisia niissä pukuluetteloissa, joissa esiintyi useita robeja. Pönkkähame liittyi toisinaan tiettyyn robeen (l. Loviisa 1761).[92] Pönkkähameen käyttökielto 1766 koski nimenomaan robea. Tällöin pönkkähame olikin itse asiassa jo vanhentuneena korvattu pönkkätaskuilla, jotka levittivät hametta sivusuuntaan (l. Somerniemi Palikainen 1773, Orimattila 1778). Kisälli Tammelinin mestarinäytteen yhteydessä 1774 mainittiinkin nimenomaan *robe med considerationer*.[93] Värikäs irtorinnusta esiintyi toisinaan irrallisena sellaisissa puvustoissa, joiden edustavin puku oli robe tai roberonde.[94]

Robe-asuun kuului usein samasta silkistä ommeltu ns. turkki tai *pelisse*-nimellä tunnettu viitta. Turussa ja Helsingissä silkkiturkkeja esiintyi roben yhteydessä jo 1742, 1745 leimausluetteloissa. Beata Munsterhjelmin robe-jakku-yhdistelmä antaa käsityksen roben ja turkin yhdistelmistä (k. 159). Kun kenraali W. Carpelanin veljentyttärille teetettiin 1769 Tukholmassa mustat silkkirobet, liittyi toiseen punainen silkki*pelice* ja toiseen musta silkkisaloppi. Nuorelle Ulla Holmbergille ostettiin hänen isovanhempiensa, kauppias Bockin, huutokaupasta sininen droguet-robe ja samanvärinen *pelisse* sekä konkkaronkka, *concarong*-päähine. Arkioloisi-

sa tyttö käytti karttuuninuttuja hameen tai vanuhameen kanssa (Hki 1788).[95]

Kansallinen ruotsalainen puku syrjäytti 1778 roben juhlapuvun asemasta, mitä uutta muotisuuntausta edustaneet poloneesi ja englantilainen puku olivat jo muutenkin uhanneet. Robea ei määrätty mestarinäytteeksi enää 1778 jälkeen. Loviisan pormestari A. Keppleruksen leskirouvan puvustoon ei merkitty enää lainkaan rokokoon robeja eikä roberondeja, vaan yhdeksän uuteen muotiin viittavaa pukua, *klädning*, joista seitsemän oli värillistä silkkiä ja kaksi mustaa surupukua. Puvusto käsitti runsaasti nuttuasuja. Valtiopäivämiehenä toimineen pormestarin välityksellä rouvalla oli tilaisuus seurata Tukholman muotia (l. Loviisa 1777). Samoin Turussa neiti Charlotta Malmin jäämistössä oli yhden uuden roberonden ja nuttu-asujen ohella neljä silkkipukua, joista yksi uusi oli kukkaflammuista taftia ja yksi ranskalaista damastia (l. Tu 1777).

Pukuluetteloissa robet todettiin 1780 vaiheilla vanhoiksi ja epämuodikkaiksi. Kauppias K. Lebellin matamin nuttuvoittoisessa jäämistössä sinistä taftirobea nimitettiin vanhanaikaiseksi 1780. Sama puku oli ratkottu, kun 11-vuotias Helena-tytär peri sen (Kristiina 1786). Vänrikki Frans von Pfalerin leskirouvan robet olivat järjestään vanhanaikaisia ja kuluneita:[96]

> 1 gl. robbe af flammigt taft gammalmodig 5.26.8, 1 do af rödt taft gl. och sliten 1.32.-, 1 do af 8-trådigt swart taft gl. 2.37.4 (Pirkkala Sangila 1780).

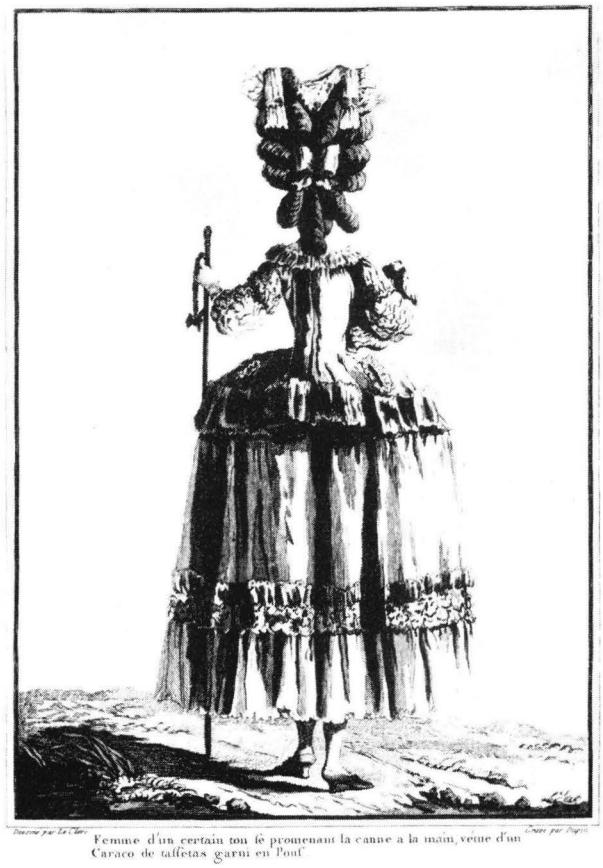
Vanhoja robeja ratkottiin (k. 39, 48, 435) ja kaunis kukkasilkki käytettiin usein morsius- tai juhlatäkin päälliseksi (k. 37, 436)[97]:

> 7 bitar gl. gult dammask uppsprättad råb 2.-.-, 7 do gl. hwit do do, 1 blå bröstlapp, 1 röd do med fiskben (Hki 1790).

Muiden muotipukujen tavoin, vanhanaikaiseksi tullutta robeakin käytettiin talonpoikaismorsianten pukemiseen, harvemmin kuitenkin kuin vaatimattomampaa roberondea.[98]

ROBINETTE, PUOLIROBE, ROBE-NUTTU

Pitkien muotipukujen rinnalla käytettiin 1700-luvulla yleisesti vastaavankuosisia puolipitkiä tai lyhyehköjä pukumuunnelmia, jotka edustivat muotipuvun arkisempaa vaihtoehtoa ja jotka halvemmuutensa ja käytännöllisyytensä ansiosta saavuttivat edellisiä laajemman käyttäjäpiirin. Samoin kuin säkkipuvun rinnalla oli käytetty puolisäkkipukuja, esiintyi roben ja roberonden rinnalla 1740-luvulta lähtien puvustoissa *robinette*, *halfrobe*, *robe-kofta* -nimisiä pukimia,[99] joihin saattoi kuulua samasta kankaasta ommeltu hame, mutta joiden kanssa käytettiin usein myös eriväristä puolihametta.

Femme d'un certain ton se promenant la canne a la main, vetue d'un Caraco de taffetas garni en Pouf

165. Ranskalaisen roben röijymäiseksi lyhennettyä muunnelmaa kutsuttiin Ranskassa 1770-luvun lopulla mm. *caraco*-nimellä. Galerie des Modes. Foto KB.

Roben kuosista puolipitkää vaatekappaletta kutsuttiin Ranskassa Sieur Garsault'in mukaan nimellä *pet-en-l'air* (1769), joskus myös vanhahtavalla nimellä *casaquin à la francaise*. Muotijulkaisuissa 1770-luvun lopulla kuvattuja puoliroben kuosisia *déshabillé*-asuja mainittiin myös *caraco*-nimellä (k. 165).[100] Vastaavia nimityksiä käytettiin Englannissakin. Vuosisadan alkupuolella mainittiin puolipitkä jakku *casaquin*-nimellä, kun taas 1740-luvulla muotiin tullutta ranskalaisen roben lyhennettyä muunnelmaa nimitettiin ranskalaisittain *petenlair*, hupullisena se tunnettiin nimellä *Brunswick*, jolla viitattiin Hannover-hallitsijasuvun välityksellä saatuihin saksalaisiin muotivaikutteihin.[101]

Robe-muodin alkuvaiheessa ei sen lyhennetyn muunnelman nimi ollut Suomessakaan vielä vakiintunut. Kokkolassa samastettiin puolikasakiini ja puolirobe, *half kasakäng (half) robe* (Kokkolan pit. 1746).[102] Varhaisimmat merkinnät robinetteista esiintyivät ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloissa Turussa 1740 ja Helsingissä 1742. Vuoden 1740 leimausluetteloihin oli

166. Vaaleanpuna-valko-siniraitaisesta kukkasilkistä ommeltu ja falbola-laskosteisella nauhalla reunustettu robinette eli puolirobe 1770-luvulta, Nauvon Käldingen kartanosta. TKHM 8238.

merkitty sen sijaan kasakiineja, jotka puuttuivat miltei tyystin luetteloista 1742, jolloin kaupunkien rikkaimmat porvarisrouvat leimauttivat robinetteja. Kapteeni Ahlgrenin rouva Elisabet Wittfooth omisti usean roben ohella kolme robinettia, joista ainoastaan valkoiseen nopkin-robinettiin kuului hame samasta kankaasta, kun taas punainen damastinen ja kukallinen puolisilkkinen *robnett* olivat irrallisia. Koska samaan luetteloon oli myös merkitty puna-valkoisesta nopkinista ommeltu puolisäkkiasu, olivat puolisäkki ja robinette ilmeisesti kuosiltaan erilaiset. Kauppias H. C. Suthoff leimautti niin ikään popliini-robinetten ja rouva Gadd keltaisen poudesoie-robinetten (Tu 1742). Helsingissä kauppias G. Bockin leimauttama punainen damasti-*robinett*-asu oli ainoa laatuaan (Hki 1742).[103]

Pikkuvihan jälkeisessä vaatteiden leimauksessa 1745 Helsingissä leimautettiin sekä robinetteja että puolirobeja kuitenkin niin, etteivät ne esiintyneet koskaan saman henkilön puvustossa. Robinette ja puolirobe olivat selvästi saman vaatekappaleen rinnakkaisnimityksiä. Itse maaherrattarella oli punainen ja keltainen damastirobinette. Kauppias P. Törnemanin rouva omisti raidallisesta taftista ja mustasta damastista ommellut robinettet ja kauppias Clayhillsin rouva kirjavan taftirobinetten hameineen. Kauppias Petter Teschen luetteloon oli merkitty kaksi puolirobea ja kaksi robe-nuttua sekä pitkiä nuttuja (l. Hki 1745, Loviisa 1752). Kauppias Lorens Teschen luetteloon merkityistä viidestä silkkisestä puolirobesta vain yhteen kuului hame samasta kankaasta. Luettelossa oli myös puolikasakiini, nuttuja, pitkiä nuttuja sekä kukallisesta damastista ommeltu robe-nuttu (Hki 1745).[104] Turun leimausluettelot 1745 eivät ole yhtä todistusvoimaisia, koska vain osa on tallella. Robinetteja esiintyi siellä ainoastaan kolmen huonekunnan luetteloissa. Peltiseppä Bremerin vaimon punainen robinette ansaitsee huomiota, koska se osoittaa, että käsityöläistenkin vaimot olivat jo omaksuneet puoliroben pukimekseen.[105] Koska leimausluetteloissa puolirobet, puolikasakiinit ja robe-nutut esiintyivät toisinaan rinnatusten samojen henkilöiden puvustoissa, on niissä ilmeisesti ollut kuosieroa.

Helsingissä robinette hyväksyttiin Göteborgista kaupunkiin saapuneen naistenräätälikisälli Anders Bergströmin mestarinäytteeksi 1754. Räätälinammattikunnan pöytäkirjaan merkityistä kahdeksasta mitasta selviää ainoastaan, että tämän puolipitkän vaatekappaleen liepeiden pituus vyötäisiltä helmaan oli n. 35 cm (l. 2). Turussa räätälinkisälli I. Himberg teki 1781 mestarinäytteeksi nutun, jonka peräti 465 cm laajuinen helma osoittaa, että siinä oli luultavasti samanlaiset selkälaskokset kuin puolirobessa. Pääntien laajuus (80 cm) todistaa myös vaatekappaleen muodikkuutta.[106]

Vaikka robinette-puolirobe oli asiakirjojen mukaan tavallinen puvustoissa, on ainoastaan yksi tiettävästi tallella. Tämän 1770-luvulla muotiin tulleesta kukkaraitaisesta silkistä ommellun puoliroben selässä on tavanomaiset peililaskokset (k. 157) ja pienet sivulaskokset peittävät taskuhalkioita (k. 166). Pukukankaasta laskostettu 6,5 cm levyinen falbola-nauha kiertää takin reunoja ja liivimäisen *compère*-rinnustan alaläppiä sekä kahtena leveänä vyönä puolipitkien hihojen suita. Kahdesta etuja takakappaleesta koostuva luuton pellavainen korsettivuori on ommeltu kiinni puoliroben päänja hihanteiden reunoihin sekä etureunoihin.[107] Samankuosisiin ranskalaisiin ja ruotsalaisiin puoli-

robeihin kuului useimmiten hame samasta kankaasta, mikä lisäsi asun edustavuutta.[108]

Peruluetteloihin puolirobe ja robinette ilmestyivät roben rinnalla 1740-luvun puolimaissa.[109] Kornetinrouva Katarina Palmin (∞ Orbinski) pukuluetteloon merkittiin tarkka ajoitus:[110]

> 1 swart dammask robb och kiortel för 16 åhr kiöpt 180:-, 1 röd dammast robinet för 7 åhr giord, brukad 60:- (Iisalmi 1750).

Puolirobelle tunnusomaisten selkälaskosten mukaan sitä on luultavasti kutsuttu myös laskosnutuksi, *vek kofta*. Kirkkoherranrouva Bergmanin perukirjoitusvaiheessa jo vanhanaikaiseen harmaaseen puuvillaiseen laskosnuttuun liittyi rinnusta ja hame ja toisessa pitkäksi mainitussa puuvillaisessa laskosnutussa oli ruusunväriset nauhat (Korppoo 1796).[111]

Puolirobe mahdollisti muodikkaan pukeutumisen vähäisemmin kustannuksin kuin robe, jonka tekoon meni monta kyynärää enemmän kallista silkkiä. Puolirobeen varattiin yleensä 10-15 kyynärää silkkiä kankaan leveyden mukaan, asiaan vaikutti myös ommeltiinko hame samasta kankaasta vai ei:[112]

> 1 swart dammast half robb af 15 alr 90:-, 1 hwit do af 10 alr (Rautalampi 1769).

Pukuluettelojen mukaan puolirobet ommeltiin yleensä samoista silkkilaaduista kuin robet. Damasti, ras de sicile, tafti, armosiini, poudesoie, gros de tours ja bordalou olivat tavallisimpia kankaita. Taftirobinette oli usein raidallinen. Täydellinen silkkinen puolirobe-asu hameineen arvioitiin n. 100 taaleriin. Pelkän puoliroben arvo vaihteli kunnon mukaan 70-30 taalerin välillä, mikä ylitti tavallisen nutun perunkirjoitusarvon. Kesäasuina käytettiin puuvillaisia, usein karttuunista tai kotikutoisesta pellavakankaasta ommeltuja puolirobeja.

Ranskalaiseen tapaan muotitietoiset säätyläisnaiset suosivat puolirobea arki- ja *déshabillé*-asuna.[113] Pappis- ja porvarispiireissä puolirobe kelpasi edustavampaankin esiintymiseen, sillä korvattiin usein kallis robe. Maaseudulla puolirobet olivat tavallisia papinrouvien ja muiden virkamiesten rouvien puvustoissa jo vuosisadan puolimaissa. Ne saattoivat olla suorastaan puvuston muodikkaimpia vaatekappaleita (l. Kemiö 1750). Pastori Ezeliuksen vaimolla oli mustan persiandamastisen roberonden ja raidallisen silkkikamlotti-robinetin ohella kotikutoisesta sini-valkoisesta pellavakankaasta ommeltu robinet-asu, jota samasta kankaasta ommeltu vanusisusteinen turkki täydensi (Parainen 1751). Leskiruustinna Helana Calitzian (∞ Forbus) ruskea-valkoinen damastirobinette hameineen oli vuorattu ruskealla pellavakankaalla (Kemiö 1752). Rautalammin kappalaisen vaimon juhlapukimina oli *roubinet*-asut keltaisesta damastista, mustasta poudesoiesta ja ruskeasta bastista (Rautalampi 1761).[114]

Etelä-Suomen kaupungeissa porvarisnaiset käsityöläismatameja myöten omaksuivat puoliroben kohta muodin alkuvaiheessa. Turussa huutokaupattiin robinetteja jo 1740-luvun lopulla. Kauppias G. Rungeenin huutokaupasta 1749 kauppias Pryss huusi triumfant-robinetin 191 taalerilla ja E. Alleen puna-valkoisen robinetin 30 taalerilla sekä erillisen taftihameen 50 taalerilla. Käsityöläiset hankkivat usein herrasväen huutokaupoista puolirobeja vaimonsa juhlapukimiksi. Puuseppä Woivalinin hovioikeudenneuvos Martinin huutokaupasta 1764 huutama valko-violetti robinette maksoi 127 taaleria.[115] Näin huutokaupat edistivät muotivaatteiden sosiaalista kiertoa.

Helsingissä robinette esiintyi peruluetteloissa ensi kerran 1750, puolirobe 1754 ja robe-nuttu jo 1746 Danzigista kaupunkiin siirtyneen värjärimestari Papen vaimon jäämistössä. Räätäli P. Forsbergin vaimon pukuluetteloon merkittiin:[116]

> Robbinett koft af swart damast, robb koft af randigt cattun (Hki 1756).

Käsityöläistenkin vaimoilla oli pyhäpukimina robinetteja, puolirobeja ja robe-nuttuja. Porvoossa robinette ja puolirobe esiintyivät pukuluetteloissa 1760-luvulle asti, jolloin edellinen hävisi niistä.[117] Loviisassa robinetteja oli leskirouvilla ja robe-nuttuja etupäässä käsityöläismatameilla.[118]

Robinette-nimitys ei esiintynyt lainkaan Pohjanmaan kaupunkien pukuluetteloissa ja puolirobekin oli siellä harvinainen.[119] Sen sijaan robe-nutut olivat melko yleisiä Kokkolan seuduilla ja Oulussa aina 1760-luvulle asti. Oulussa sitä pidettiin ilmeisesti tavallista nuttua muodikkaampana (l. Oulu 1766). Robe-nutusta mainittiin yleensä vain kangaslaatu ja arviohinta. Kauppias J. J. Calamniuksen vaimovainajan jäämistössä Kokkolassa oli jo 1746 sininen damastinen robe-nuttu, *råbb-kofta*, monen tavallisen nutun ohella:[120]

> En swart armoisins robkoffta med glantzlerfts foder 90:-, 1 do af blåt dammask 90:- (Kokkola 1755). 1 swart råbbe kåfta af 8-trådigt taft, 1 kiortel af samma tyg, 1 gul damast råbbe kåfta, 1 do kiortel, 1 do päls (Oulu 1759). 1 grön råb kåfta af persian damask 50:- (Oulu 1760).

Perukirjojen hinnoittelun mukaan robe-nuttu oli yleensä halvempi ja siis yksinkertaisempi kuin robinette-puolirobe, mutta kuitenkin tavallista nuttua kalliimpi ja siis kuosikkaampi vaatekappale. Robe-nuttupuku on ehkä muistuttanut kuosiltaan Pohjanmaan lääninkamreeri K. J. Stillmanin Anna Kristina-tyttären keltasilkkistä nuorikonpukua vuodelta 1765, jolloin hän avioitui Ylä-Satakunnan tuomari A. Aeimelaeuksen kanssa (k. 167). Vartalonmukaiseksi kuositellussa nutussa on samanlai-

set liehukehihat kuin tavallisesti robessa ja avaraa pääntietä reunustava falbolalaskosteinen nauha jatkuu nutun etureunoihin. Tärkein ero tavalliseen löysään T-kuosiseen nuttuun verrattuna on kuitenkin se että edestä nyöritettävä 8:lla valaanluulla jäykistetty pellavavuori ryhdistää miehustaa korsetin tavoin. Ruseteiksi sidotut silkkinauhat peittävät nyörityksen. Perimätiedon mukaan Anna Kristina olisi itse ommellut tämän ns. morsiuspukunsa. Tieto on kuitenkin luultavasti tulkittava siten, että hän on itse vain tikannut vanuhameeksi ammattimaisesti ulkomailla kirjotun hamekankaan (k. 70) sekä ehkä ommellut nutun kokoon. Pukua on todennäköisesti käytetty nuorikonpukuna ja varsinaisesta morsiuspuvusta on säilytetty muistona hihan kukkasilkkinen liehuke (k. 102).[121] Tämän nuorikonpuvun tavoin kauppiaanrouva Maria Ahlan punadamastiseen robe-nuttuun kuului tikattu punainen silkkisarssihame (Kokkola 1765). Etelä-Pohjanmaalla suosittu robe-nutun ja vanutikatun silkkihameen yhdistelmä viittaa ehkä Tukholman muodin vaikutukseen. Otaksuttavasti robe-nutuiksi kutsuttiin korsetilla jäykistettyjä nuttuja, joihin myös liehukehihat ja falbolakoristelu oli toisinaan omaksuttu muotipuvuista. Tällainen asu vastasi tavallaan kaksiosaista roberondea, *robb de rong med kiortel och koft* (Kokkola 1777).[122]

Näin ollen robe-nutun voi ehkä tulkita roberonden edestä avoimeksi nuttumaiseksi irtomiehustaksi (k. 302, 307). Robe-nuttuasu oli verrattavissa Englannissa, Keski-Euroopassa ja Tanskassa käytettyihin kaksiosaisiin pukuihin, joista myöhemmissä oli niin ikään liehukehihat ja falbolakoristelua.[123]

Etelä-Suomessa robe-nuttuja esiintyi hienoissakin puvustoissa 1740-luvulta lähtien aina 1780-luvulle asti (Pernaja Isnäs 1778). Joskus robe-nuttu mainittiin pitkäksi (l. Jomala 1754). Muodikas robe-nuttu hameineen arvioitiin jopa 300 taaleriin 1760-luvulla ja lähes 3 riksiin 1780-luvulla:[124]

> 1 roub koft och kiortel af grönt och hwit ras de cicilie 300:-, 1 roubderon af grönt dammask 120:- (Hauho Kraatari 1763). 1 silckes randig robb koft och kiortell 2.32.- (Somero, Lahdenk:no 1788).

Vanhoillisissa puvustoissa robinett-röijyjä ja robe-nuttuja esiintyi roberondien ja poloneesien rinnalla vielä 1780-luvulla. Kauppias J. Burtzin rouvan jäämistössä olleita pönkkätaskuja oli pidetty ainakin roberondien, ehkä myös robinett- ja robe-nuttuasujen kanssa (l. Hki 1787).

Ranskalaisissa muotijulkaisuissa kuvattiin 1770-luvulla puolirobeja, joista käytettiin nimitystä *caraco* (k. 165) samoin kuin ns. poloneesiröijyistä (k. 199). Suomessakin alettiin puolirobeja ja kuosikkaita robe-nuttuja ehkä kutsua näihin aikoihin pelkästään nutuiksi. Robinetit hävisivät silloin pukuluetteloista ja toisaalta silkkisten nuttupukujen

167. Anna Kristina Stillmanin (∞ Aeimelaeus) keltataftinen nuorikonpuku vuodelta 1765 käsittää muodikkaasti kuositellun pellavakorsetilla vuoratun nuttumaisen miehustan sekä taidokkaasti suomukuvioiseksi lehtiverkostoksi tikatun ja helmasta korukirjotun (k. 70) vanuhameen. Kapeat silkkitupsunauhat, pretintailles, reunustavat robe-nuttua koristavaa falbola-laskosteista nauhaa. KM 1929.

määrä kasvoi huomattavasti edustavissa puvustoissa. Nuttupuku muuttui kuosikkaammaksi sen jälkeen kun karakoo-asu oli hyväksytty Ranskassa muotipuvustoon asianmukaisesti kuositeltuna ja asustettuna (k. 199).[125] Liivi täydensi tavallista muodikkaampaa nuttupukua 1770-luvulla (l. Somerniemi 1773). Hovioikeudenneuvos Pippingin leskirouvan huutokaupassa myytiin nuttupukuja, joihin kuului liivi:[126]

> 1 mörck brun kiortl, kåft och lifstycke (baron Carpelan), 1 swart perontygs kiortel med kåft och lifstycke 100:- (fru Clevberg) (Tu 1776).

Samalla vuosikymmenellä käsityöläisten vaimotkin käyttivät jo liivillisiä nuttupukuja:[127]

> 1 kåft med bröstlapp af pärlefärgadt droijette, 1 swart wattrad camlotts kjortel med koft och lifstycke (Hki 1781).

Nuttu-liivi -yhdistelmää nimitettiin joskus suorastaan ranskalaiseksi (l. Akaa 1798). Vastaavanlaisia asuja käytettiin sekä Ruotsissa että Saksassa.[128]

HAMEEN KORISTELU, KIRJONTA, VANUTIKKAUS

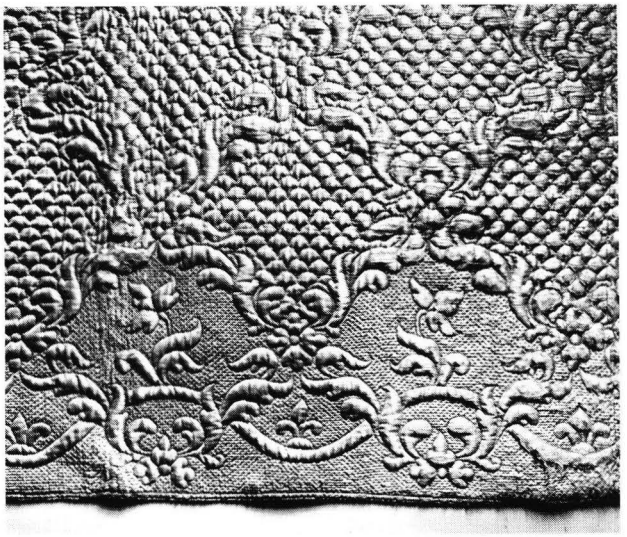
Kirjottu ja vanutikattu hame eli ranskalaisittain *jupon* täydensi usein säätyläisnaisten muotipukuja, robea ja roberondea, tai liittyi osana hienoon nuttupukuun. Ajan muotinäkemyksen mukainen V-muotoon kiristetyn miehustan ja laajaksi pönkitetyn hameen vastakohta saavutettiin *déshabillé*-ja arkiasussa tikatun vanuhameen avulla, joka korvasi toisinaan muotipuvussakin hankalaksi koetun pönkkähameen tai pönkkätaskut. Kuviollisia ulkomaisia silkkikankaita koskeneet kiellot lisäsivät ehkä osaltaan kirjottujen silkkihameiden ja vanuhameiden suosiota. Kielloista huolimatta hankittiin ulkomailta ilmeisesti salakuljetusteitse ammattimaisesti kirjottuja upeita hamesilkkejä (k. 70-75), joihin liitettiin toisinaan kotona vanutoppaus tikkaamalla (k. 70, 74). Kotona kirjotuissa hameissa taas jäljiteltiin ammattimaisesti kirjottujen hamekankaiden ja muodikkaiden ranskalaisten kukkasilkkien kuoseja (k. 82, 167-171).

Pukuluettelojen mukaan kartanonrouvilla, ruustinnoilla ja varakkailla porvarisrouvilla oli vuosisadan puolimaissa runsaasti tikattuja silkkisiä vanuhameita, joista osa oli kirjottuja. Tällaisesta vanuhameesta käytettiin joskus nimitystä *understubb* (l. Jomala 1754). Taivassalon ruustinna Thorwösten neljästä silkkisestä vanuhameesta karmosiininpunainen liittyi samanväriseen robinetteen (l. Taivassalo 1751).[129]

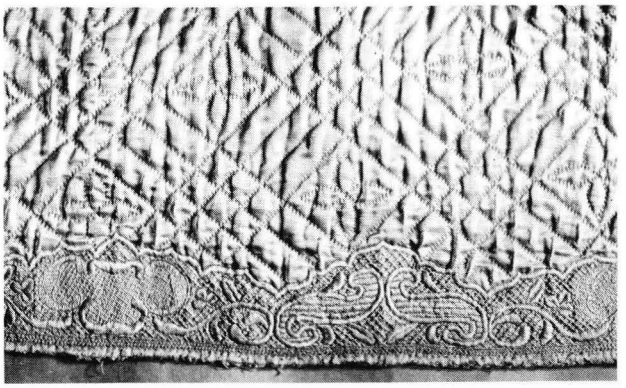
Useimmat säilyneistä vanuhameista ovat peräisin kartanoista. Sen sijaan ei ole tallella yhtään täydellistä vanutikattua nuttupukua, joita käytettiin hollantilais-englantilaiseen tapaan talvipukimina 1740-luvulta lähtien ja joita esiintyi pukuluetteloissa. Useimmat vanutikatuista nuttupuvuista olivat luultavasti kotitekoisia (k. 170-171). Tekeillä olevaa keskeneräistä asua kuvailtiin kihlakunnantuomari P. F. Hisingin rouvan peruluettelossa:

> 1 gl. siden camlotte till en stubb, 1 färdig giord kofta af samma slag, lärfts foder (Perniö Mandola 1755).

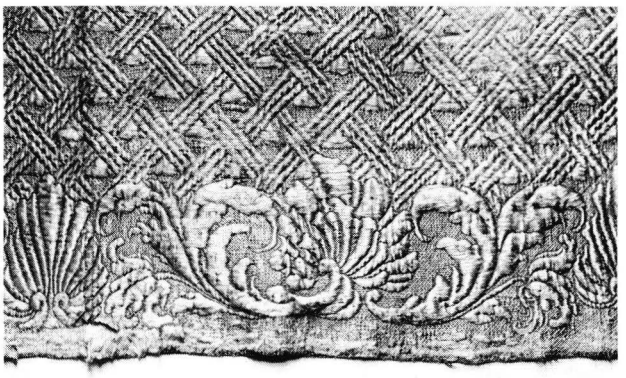
Majuri G. H. Ehrnroothin leskirouvan pyhäpukimina lueteltiin uuden mustan ja toisen helmenvärisen silkkiroberonden ohella hollannindamastinen vanuhame, johon kuului podesoie-nuttu (Rantasalmi 1761). Ruustinna Tolpon tikattu vihreä taftinuttu hameineen arvioitiin 180 taaleriin (Vesilahti 1768) ja Sysmän Tauvolan kartanon rouvan Otteliana Tandefeltin punainen damastinuttu tikattuine hameineen 120 taaleriin (l. Sysmä 1770).[130]

168. Vanutikattuja nuttupukuja valmistettiin usein satiinista, jonka välke korosti tikkauskuosia. Pumpulivanulla ohuesti topattu ja rokokookuosiin taidokkaasti tikattu vaaleanpunainen satiinihame on luultavasti kuulunut nuttupukuun n. 1760. TKHM 2548.

169. Vanulla ohuesti topattu, vinoruutuiseksi tikattu valkoinen satiinihame 1770-luvulta. Kermanvärisellä silkillä vuorauksen läpi laaka- ja pohjapistoin kirjottu helmakuosi koostuu rokokoon voluuttikiemuroista, kuosi 7 × 25. KM 58071:85.

170. Vanulla paksusti topatun, koripunosmaisesti tikatun sinisen satiinihameen helmakuosissa vuorottelevat pulleat palmetit, akantinlehdet ja simpukat, kuosi 21 × 74, 1750-luvulta, käytetty myöhemmin täkkinä. PM 3823.

Monet pelkästään vanutikatuista silkkihameista ovat todennäköisesti kuuluneet alunperin täydelliseen nuttupukuun (k. 68, 125-130) kuten esimerkiksi eräs 1760-luvulle ajoitettava vaaleanpunainen satiinihame, josta on myöhemmin tehty täkki (k. 168). Taitavasti tikattu lehtikiemuroiden muodostama suomupohjainen vinoruudukko nousee luontevasti kukkien elävöittämästä pistepohjaisesta helmakuosista.[131] Kuosin tyylipuhtaus ja korkeatasoinen työsuoritus todistavat sinänsä, että hame on peräisin muotipuvustosta. Monet vanuhameista on tikattu satiinista, joka loistollaan lisäsi kuosin tehoa. Erään valkoisen satiinihameen helmaan on kirjottu pohjapistoin vuorauksen läpi luunvärisellä silkillä kapea rokokookiemuroista koostuva kuosi, johon tavanomainen vinoruututikkaus liittyy kömpelösti (k. 169). Työn suorittaja ei ole osannut yhdistää toisiinsa mallista jäljennettyä kirjontakuosia ja perinteellistä tikkauskuosia. Hameen valkoinen väri ja hillitynvärinen helmakirjonta viittaavat jo ehkä uusklassismin vaikutukseen.[132] Vanuhameet tikattiin yleensä tavanomaisiin verkonsilmä-, koripunos- ja viinilasikuoseihin. Helmaa koristanut kuviotikkaus koostui tekijän taidosta riippuen joko tyylinmukaisista simpukka-, palmetti- ja lehtisommitelmista (k. 170) tai joskus ehkä väärinymmärretyistäkin, kömpelöistä kukka- ja lehtisommitelmista (k. 171).[133] Tikatut, kapean helmakirjonnan koristamat yksiväriset vanuhameet sopivat vaikkapa rokokoon kukkasilkistä ommellun roben alushameeksi (l. Tu 1757).

Kirjottujen moniväristen kukkakuosien koristamat vanuhameet pääsivät erityisesti oikeuksiinsa hienoissa nuttuasuissa, joissa hameen kukkatarha näkyi kaikessa väriloistossaan. Rokokoon kirjontakuoseihin heijastui itämaisen silkkikirjonnan, painettujen sintsien ja Meissenin posliinikukkien synnyttämän tyyliaallon vaikutus. Kukkasommitelmat vapautuivat 1740-luvulla myöhäisbarokin symmetrisyydestä ja karistivat pois lambrekiinikehyksensä. Kukkaoksat punoutuivat kiemurteleviksi köynnöksiksi.[134]

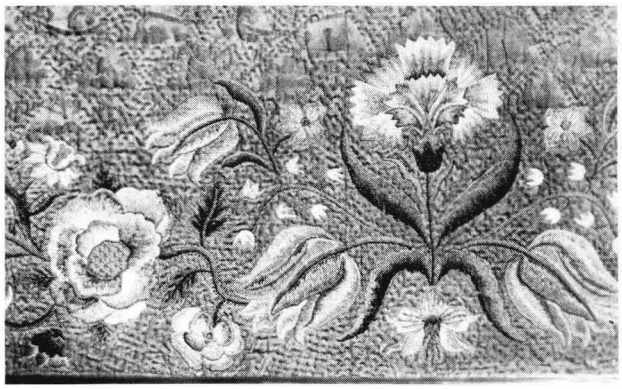

171. Hämeenkyröstä peräisin oleva, myöhemmin täkiksi muutettu, ohuesti vanulla topattu ruohonvihreä taftihame osoittaa, ettei maaseudulla ollut aina saatavissa muodikkaita tikkausmalleja, kuosi 14 × 56. Satak. M. 11036.

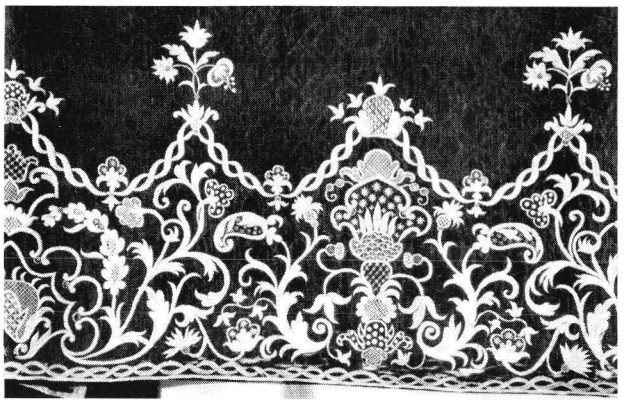
Rokokoohameiden kukkakuosit muistuttavat joskus siinä määrin kiinalaisia koruompeleita, että on vaikeata todeta oliko silkki kirjottu Kiinassa eurooppalaisten mallien mukaan tai päinvastoin Euroopassa kiinalaiseen tyyliin (k. 67).[135] Moniväriset tulppaanit, ruusut, iirikset ja kielot kukkivat symmetrisinä sommitelmina vuoroin itämaisittain tyylitellyn jäykkävartisen neilikan ja vuoroin barokkisipulista nousevan pionin molemmin puolin ruohonvihreän taftihameen helmassa, jonka neiti Kaisa Forsten on perimätiedon mukaan kirjonnut vuosisadan lopulla Kokkolassa (k. 172). Koska kirjontakuosi sinänsä ajoittuu jo 1740-luvulle, tieto viitannee kuitenkin vasta siihen vaiheeseen, jolloin kirjottu silkkihame tehtiin täkiksi. Taiturimaisesti kirjottu kukkakuosi täyttää yhden hamekaistan leveyden samaan tapaan kuin ammattimaisesti kirjotuissa hamekankaissa.[136]

Kuningatar Loviisa Ulriika (k. 2) on perimätiedon mukaan lahjoittanut Vaasan hovioikeuden asessori E. Alanuksen rouvalle Margareta Stillmanille (s. 1756) resedanvihreän satiinisen vanuhameen, jonka vaaleanvihreällä silkillä pohjapistoin kirjotuissa kukkasommitelmissa näkyy itämaisten kukkakuosien vaikutusta. Kirjonnan korkea taso viittaa ammattityöhön vuosisadan puolimaissa (k. 173).[137] Eräs punainen satiinihame on samanaikaisesti sekä tikattu että kirjottu helmasta vuorauksen läpi keltaisella silkillä. Pitsiverkkoisten voluuttikiemuroiden jäsentelemässä helman kukkakuosissa on jo aavistusta rokokoon epäsymmetrisyydestä, hameen tikkaus muodostaa taidokkaan kiemuraverkoston (k. 174).[138]

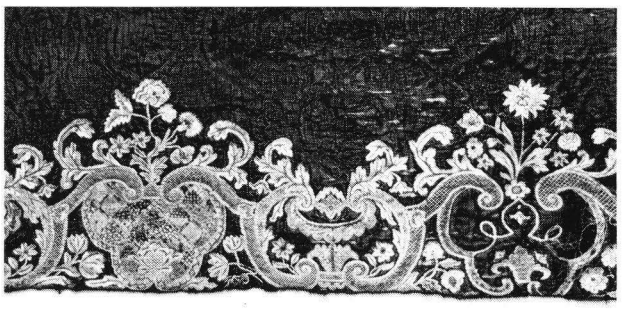
Karjaan kirkkoon hankittiin 1790 valkoisella silkillä kirjottu punainen verka-antependium, joka kirjontakuosista päätellen on ommeltu vuosisadan puolimaissa kuten edelliset hameetkin. Entinen korukirjottu hame löysi näin tiensä kirkolliseen käyttöön (k. 175). Pohjapistoin valkoisella silkillä kirjottu pitsikuvioisten nauhojen jäsentelemä ryt-

172. Yksityiskohta monivärisellä silkillä häive-, varsi- ja solmupistoin taiturimaisesti kirjotusta ruohonvihreästä damastihameesta, kirjontakuosi (18 × 57) ajoittuu 1740-luvulle, tikattu myöhemmin täkiksi. Kokkolan museo 1485.

173. Vaaleankellervällä silkillä pohjapistoin kirjottu ja vinoruudukoksi tikattu resedanvihreä vanuhame, jonka kuningatar Loviisa Ulriika on perimätiedon mukaan lahjoittanut Margareta Stillmanille Vaasassa, ammattityötä n. 1750, kuosi 38 × 90. TKHM 13970:1.

174. Ammattimaisesti (?) keltaisella silkillä pohjapistoin kirjottu ja ketjukuosiin tikattu punainen satiinivanuhame 1750-luvulta. Symmetrisiin pitsinauhavoluutteihin liittyy rokokoon epäsymmetrisiä kukkaoksia, kuosi 28 × 96. TKHM 11324.

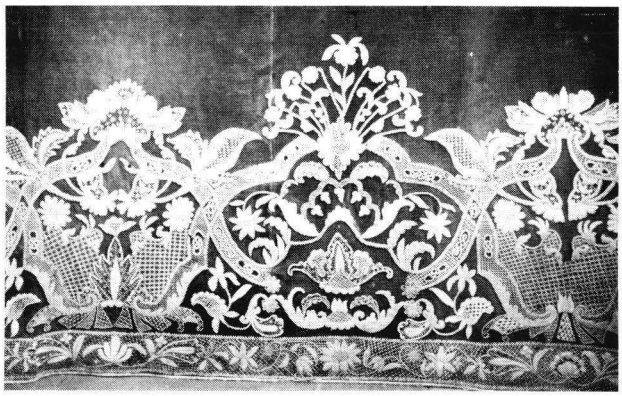
mikäs lambrekiinikuosi, johon liittyy tyyliteltyjä kukkia, lehtiä ja palmetteja, kiertää helmaa.[139] Karjaan antependium todistaa, että perukirjoissa mainitut kirjotut villakankaiset hameet saattoivat vastata korkeitakin laatuvaatimuksia.[140]

Monivärinen kukkakirjonta koristaa monen 1750-60-luvulle ajoitettavan silkkisen vanuhameen helmaa (k. 70-74, 176-179). Useimmiten häive-, varsi-, ja solmupistoin kirjotut suurikukkaiset puolinaturalistiset kukkaoksat kiertävät helmaa, varhaisemmissa hameissa symmetrisinä kuoseina (k. 176) ja myöhemmissä köynnösmäisesti yhteen liitettyinä (k. 70-74). Toisinaan kukat on ryhmitelty kolmiomaiseksi asetelmaksi, joka täyttää yhden hamekaistan leveyden (k. 74, 177, 178). Erään vinoruudukoksi tikatun vaaleanvihreän taftihameen helmaan on kirjottu osittain päällikeompeleena ja osittain silkillä häivepistoin pioneista, neilikoista, tulppaaneista ym. kukista sekä perhosista sommiteltu kukkakimppuasetelma, joka toistuu kaistoissa vähäisin muunnelmin (k. 177). Samantapaista päällikeompelua suosittiin norjalaisissa kirjotuissa vanuhameissa 1740-luvulla.[141] Kun kirkkoherrannrouva Hedvig Acrinia leimautti 1742 Helsingissä punaisen taftihameen, *stubb med grön gorgarongs bigiärning*, oli se luultavasti päällikeommeltu vihreällä gorgarong-silkillä.[142]

Kirjonnan taso vaihteli ompelijan taidon mukaan. Aikoinaan Aminoff-suvulle kuuluneen punaisen ripsitaftihameen helman kukkakirjonta osoittaa, ettei ompelijatar ole täysin tajunnut rokokoon kukkakuosien kiinteätä sommittelua, kun hän on täyttänyt auringonkukan, pionin-, ruusun- ja neilikanoksien välisen tyhjiön epämääräisesti lemmikeillä (k. 178). Silkki on kirjottu valmiiksi ennen kun hame on topattu villavanulla ja tikattu keltaisella silkillä viinilasikuosiin. Vuoraukseen käytetyt painetut pellavakankaat muistuttavat venäläisiä karttuuneja (k. 55). Vuorikankaat ja kirjonnan auringonkukka-aihe viittaavatkin siihen, että hame on ehkä peräisin Venäjältä.[143]

Yläneen Kuralan kartanossa 1790 tikattu Eleonora Kristina Lybeckerin morsiustäkki on todennäköisesti valmistettu hänen äidilleen Helena Margareta Hisingerille (∞ 1763 C. B. Lybecker) kuuluneesta kirjotusta keltaisesta damastihameesta. Vapaaherra C. B. Lybeckerin perukirjan mukaan kartanossa oli sekä vanuhame- että täkkipookat 1781. Hameen monivärinen kirjontakuosi koostuu kiemurtelevista oksista, joista erkanee suuria pioneja, kellokukkia, marjoja ja lehtiä (k. 179). Perimätiedon mukaan kartanon kotiopettajatar olisi tikannut täkin.[144] Eräs perimätiedon mukaan Aminoff-suvulta peräisin oleva ohuesti vanulla topattu keltainen satiinihame on samanaikaisesti tikattu ja kirjottu monivärisellä silkillä. Helmaa kiertävään kukkaköynnökseen piilotetut nimikirjaimet GDT (?) tarkoittavat luultavasti ompelijatarta (k. 82).[145] Kuosin sommittelu ja kirjonnan taso antavat näissä tapauksissa aiheen uskoa, että kirjontakin oli kotikäsityötä.

Rokokoon kukkasilkkien ja muotipukujen mukana hävisivät kirjottujen voimakkaanväristen

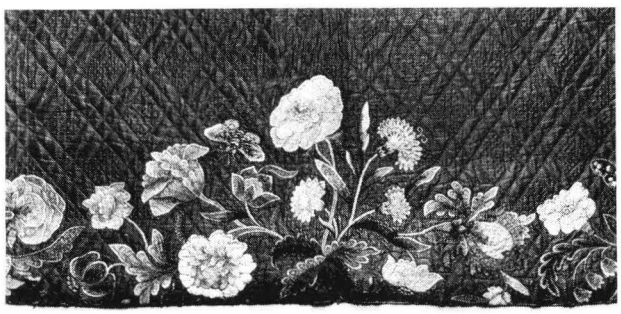
175. Karjaan kirkon valkoisella silkillä pohjapistoin kirjottu punainen verka-antependium on ilmeisesti valmistettu 1700-luvun puolimaihin ajoitettavasta entisestä hameesta. Mallikirjoihin perustuvan symmetrisen sommitelman runkona on pitsimäiset nauhavoluutit, joihin liittyy kukkia, lehtiä ym. ajalle tyypillisiä kuvioita.

176. Monivärisellä silkillä (? ammattimaisesti) kirjotut symmetriset kukka-sommitelmat ja epäsymmetriset kukkaoksat vuorottelevat vaaleanpunaisessa satiinihameessa, jonka kirjonta ja vanutikkaus on suoritettu samanaikaisesti, kuosi 38 × 106. TKHM 5856[a].

178. Aminoff-suvulle kuuluneen punaisen taftihameen monivärisellä silkillä häive-, varsi- ja solmupistoin kirjottu kukkakuosi koostuu hajaoksista, kuosi 39 × 68. Hame on topattu ohuesti villavanulla, vuorattu venäläisellä painetulla pellavakankaalla (k. 55) sekä tikattu viinilasikuosiin. KM 28029.

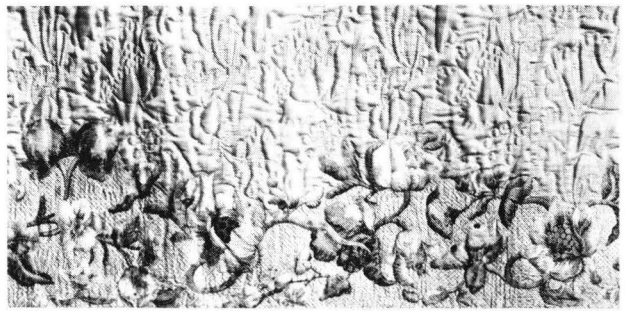
177. Vanulla ohuesti topatun ja vinoruutukuosiin tikatun vaaleanvihreän taftihameen monivärisellä silkillä ja osittain päällikeompeleena kirjottua kukkakuosia on tasapainotettu perhosilla, kuosi 27 × 75. TKHM 15150.

kukkakuosien koristamat vanuhameetkin muodikkaista puvustoista. Monet niistä jatkoivat palveluaan perheen juhlatäkkinä.

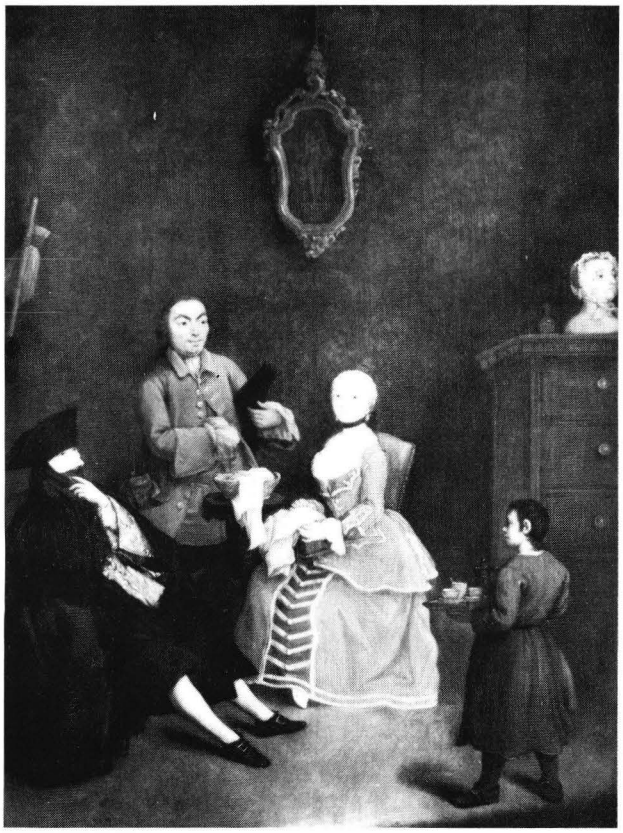
RATSASTUSPUKU

Vallasnaisten 1700-luvulla suosima ns. ratsastuspuku ei ollut pelkästään nimensä mukainen ratsastus- ja metsästysasu, vaan sitä käytettiin yleisesti myös aamupäivän ulkoiluasuna ja matkapukuna. Verrattuna ajan muihin muotipukuihin villakankainen ratsastuspuku oli poikkeuksellisen käytännöllinen ja monenlaisia sääolosuhteita sietävä asu, joka soveltui mm. talvikäyttöön paremmin kuin muut yleensä silkkikankaiset muotipuvut. Alunperin ulkourheiluun ja -oleskeluun tarkoitettujen ratsastuspukujen välityksellä villakankaat hyväksyttiin yleisemminkin naisten muodikkaaseen puvustoon vuosisadan loppupuolella.

Naisten ratsastus- ja metsästyspuvuksi oli jo 1600-luvun lopulla vakiintunut miesten justaucorps-takki ja liivi, jotka yhdistettiin hameeseen

179. Helena Margareta Hisingin (1736-1804 ∞ 1763 C. B. Lybecker) keltainen damastihame, jonka helmaa kiertää monivärisellä silkillä kirjottu rokokoon köynnöstävä kukkakuosi (20 × 86), on tikattu hänen Eleonora Kristinatyttärensä morsiustäkiksi 1791 Yläneen Kuralan kartanossa. KM 7140:2 Antellin kokoelma.

180. Ratsastuspuku vieraiden vastaanottoasuna, huom. myssyntukki lipaston päällä. Pietro Longhi, La visita in Bauta, n. 1760. Cá Rezzonico, Venetsia.

yhdessä asiaankuuluvien miesten asusteiden, peruukin, kolmikolkkahatun, kaulaliinan ja ratsastuspaidan kanssa.[146] Asun suosiota 1700-luvun alkupuolella todistavat lukuisat vallasnaisten muotokuvat, joissa kuvattavat esiintyvät pukeutuneena amatsoonipuvuksi kutsuttuun herrainkuosiseen ratsastusasuun (k. 134).[147] Muodin yleisyyttä todistaa mm. amiraali Tersmedenin kuvaukset ylhäisönaisten 1730-luvulla Portugalissa, Etelä-Ranskassa ja Italiassa käyttämistä amatsooniasuista, joihin pukeuduttiin huvi- ja metsästysretkille. Portugalissa naiset jopa ratsastivat kahareisin miesten tavoin, *lika som vi gränsle*.[148] Venetsiassa naiset käyttivät ratsastuspukua salonkiasunakin (k. 180).

Englannissa ratsastusurheilu painoi leimansa vallasnaisten pukeutumiseen. Lontoon seurapiirien jäsenet viettivät suurimman osan vuotta kartanoissaan ja nauttivat maalaiselämän vapaudesta; ratsastus kuului maaseudun huveihin, jota harrastettiin myös Lontoossa sesonkien aikana. Naisten ratsastuspuvun, *riding habit*, leikkaus uudistettiin Englannissa pönkkähamemuodin vaikutuksesta 1730-luvulla niin, että perinteellinen herrainkuosinen lievetakki leikattiin poikki vyötäisiltä. Saumalla miehustaan yhdistetyt liepeet voitiin silloin kuositella vapaasti siten, että ne pääsivät leviämään pönkkähameen mukaan. Vyötärösaumaa lukuun ottamatta noudatettiin miesvaatturien valmistamissa naisten ratsastustakeissa miehenpuvun leikkausta. Ratsastuspuku tehtiin tavallisesti villakankaasta tai villan ja silkin sekoitteisesta kamlotista, camlet, kesäksi joskus myös nankinista. Nekin naiset, jotka eivät itse ratsastaneet, käyttivät ratsastuspukua matka-asunaan.[149]

Ranskassa suunniteltiin ratsastusasuun soveltuva erikoiskureliivi, joka on kuvattu ja selostettu Sieur Garsault'in räätälinohjeissa 1769 sekä Diderot'in Encyclopediassa (k. 83:VII). Ratsastusliivissä ei ollut paksuja tukitankoja eikä sivuilla pitkiä luita, jotka vaativat jatkokseen sivukielekkeet. Liivin pyöristetty etukärki oli myös tavallista lyhyempi. Kureliivi nyöritettiin edestä vain 2/3-pituudeltaan. Se oli siis kaikin puolin mukavampi kuin tavallinen kureliivi.[150]

Ruotsissakin todettiin ratsastuspuvun mukavuus verrattuna muihin muotipukuihin kirjoituksessa »Tankar om God Tid» (1773), joka oli lähetetty vastaukseksi Kustaa III:n toimeksiannosta suoritettuun kansallista pukua koskevaan mielipidetiedusteluun. Kirjoittaja kuvaili ratsastuspuvun erinomaisuutta seuraavaan tapaan:[151]

> För Fruntimren synas de i bruk komne ridklädningar wara de snyggaste, sparsammaste och beqwämligaste at gå, springa, dansa och färdas uti, och ej simma uti wida robar och kjortlar. En pelisse eller på swenska päls eller kappa på i elakt wäder ... (1773).

Ruotsalaisten vallasnaisten muotokuvissa on kuvattu 1700-luvun toisella ja kolmannella neljänneksellä herrainkuosisia ratsastuspukuja, joissa husaarityylinen nyöripunosnapitus koristaa takkia.[152]

O. Areniuksen 1754 maalaamassa kreivitär Johanna Charlotta Possen muotokuvassa herrainkuosisen turkisreunusteisen sinisen droguet-takin alta näkyy samasta silkistä ommeltu turkisreunusteinen napitettu liivi (k. 181). Kreivittären pukuluetteloon on merkitty sama puku sekä kaksi villakankaista ratsastuspukua, liivejä, ratsastuspaitoja sekä vanha vihreä ja kulunut violetti husaariturkki, jotka täydensivät ratsastusasuja:[153]

> 1 gl. blå siden drojets klädning garnerad med svarta kattskin 100:- ... 1 grå camlotts rid klädning 66:-, 1 gl. utsliten grön do 12:- ... 1 gl. skiftad camlotts kiortell 6:-, ... 6 gröfre ridskiortor 36:- ... 1 gl. hvit linne atlas väst 4:-, 1 do påsydd med regarn 6:- ... 1 gl. grön husarpäls 36:-, 1 gl. utsliten gredlin do 12:-, ... 1 kattskins muff utgl. 1:- (Tenhola Prästkulla 1774).

Kreivittären pukuluettelossa esiintynyttä *kläd-ning*-nimitystä käytettiin miesten pukujen tavoin naisten vaatteiden yhteydessä etupäässä herrainkuosisista ratsastuspuvuista 1700-luvun alkupuolella, *väst*-nimitystä taas herrainkuosisista liiveistä.

Erään tuntemattoman säätyläisnaisen muotokuvassa on kuvattu nyöripunosnapituksen koristama vihreä verkatakki, jonka alla on kristallinappinen

181. Maaherra L. J. Giösin rouva kreivitär Johanna Charlotta Posse (1729-1810 ∞ 1757) pukeutuneena ratsastuspuvun kuosiseen turkisreunaiseen siniseen droguet-pukuun, herrainperuukki täydentää asua. Merkitty: O. Arenius 1754. Yksit. omist.

182. Tuntematon vallasnainen pukeutuneena husaarikuosiseen vihreään ratsastustakkiin, kristallinappiseen vaaleanpunaiseen liiviin ja vaaleanpunaisella silkillä vuorattuun olkihattuun, kaulassa punainen silkkirusetti. Rouvan kädessä olevalla »kehruuhaalla» on luultavasti symboolista merkitystä. Yksit. omist.

vaaleanpunainen silkkiliivi (k. 182). Pliseerattu liinakaulus ja takin kapeiden hihojen suista näkyvät paidanliehukkeet ovat pitsittömät. Vaaleanpunaisella silkillä vuorattu ja silkkinauhalla sidottu lierellinen olkihattu ja mallin kädessä oleva hyödyn aikakauteen viittaava kehruuhaka (?) osoittavat, ettei kyseessä ole pelkkä ratsastuspuku, vaan mukava koti- ja ulkoiluasu, mitä myös taivaanrannan rusotus taustalla korostaa.[154]

Suomessa ratsastuspukuja oli vapaudenajalla etupäässä kartanonrouvien ja upseerinrouvien puvustoissa, mitä voinee pitää osoituksena heidän tavallista liikkuvammista elintavoistaan. Ratsastuspuvut edustivat varsin suppean sosiaalisen piirin elintapoihin liittyvää pukutyyppiä, jolla oli vastaavaisuutensa Keski-Euroopan (k. 7) ja Englannin ylhäisöpiirien muodikkaassa pukeutumisessa.[155]

Kapteeni S. Gadden leskirouvan Katarina Wasserführin monet robet, roberondet ja ratsastuspuku sekä siihen kuuluneet nutut, röijyt ja liivit antavat käsityksen Loviisan upseerinrouvien muodikkaasta pukeutumisesta:[156]

> 1 st. rid klädning af grått bordelou med kiortil, lifkofft och swarta sammets framstycken 36:- . . . 1 st. gul dammast kofft med röda qwarder 12:- . . . 1 par gula dammast wäst framstycken 6:- . . . 1 st. gl. grof noppkins kiortil 3:-, 1 st. noppkins ridtröya 4:-, 1 st. sammets resmössa med hermelin ikring 9:- . . . 2ne st. gl. mansqett skiortor 6:-, 1 par noppkins stöffletter med knappar och spänremmar 6:-, 1 par do utan knappar 3:-, 5 st. linne hallsdukar 2:- . . . 1 par qwins grå muddar af filtt (Loviisa 1757).

Harmaan silkkisen ratsastuspuvun nutun etukäänteet olivat mustaa samettia samoin kuin kärpällä reunustettu samettimyssy. Puuvillakankainen ratsastusröijy ja hame sekä ilmeisesti tähän asuun kuuluneet säärystimet olivat luultavasti kesäpukimia.

Vapaaherratar Sofia Juliana Kurjen (∞ v. Knorring) vihreässä ratsastuspuvussa oli kaksi liiviä (l. Nokian k:no 1764). Jakarin kartanon rouvan Maria Hisingin (∞ Ramsay) pukuluetteloon merkitty vihreä ratsastuspuku käsitti takin, *livrock*, liivin, hameen ja kaksi paria liivinetumuksia ruusukuvioisesta droguet-silkistä, jota suosittiin erityisesti herrojen pukukankaana. Everstinnan vanha ratsastustakki oli tehty englantilaiseen tapaan vihreästä kamlotista ja siihen kuuluva liivi valkovihreästä silkistä. Vanutopattu vihreä liivi ja topatut vihreät damastiset ja violetit karttuunialushousut, *lårfoder*,[157] merkitsivät viimeisen muodin mukaista lisää everstinnan ratsastuspuvustossa. Nämä harvinaiset vaatekappaleet, joita vallasnaiset käyttivät Ranskassakin ratsastuspuvun kanssa, todistavat puvuston ajanmukaisuutta. Eversti A. H. Ramsayn Ranskassa saamalla sotilaskoulutuksella ja vieh-

tymyksellä hienoihin elintapoihin lienee ollut osuutta rouvan pukeutumiseen. Varsinaisten ratsastuspukujen ohella everstinna omisti taivaansinisestä moareetaftista tehdyn 300 taalerin arvoisen husaaripuvun, johon kuului oravalla vuorattu takki ja liivi, silkkivelpillä vuorattu genottireunusteinen silkkiturkki, pikeerattu hame ja husaarimyssy (l. Jakari 1764). Naisten ratsastuspuvun takista käytettiin samaa nimitystä kuin herrain pukutakista, *livrock*.

Silkkiset ratsastuspuvut olivat salonkiasuja. Niinpä Janakkalan Haagan kartanon rouvan Anna Liljebrunnin (∞ Uggla) punaiseen damastiseen ratsastustakkiin, *ridråck*, kuului punaisesta taftista tikattu vanuhame (Janakkala 1762).[158] Salonkikäyttöön tarkoitetut ratsastuspuvun kuosiset silkkiset husaaripuvut edustivat ajalle tunnusomaista itämaiden ihailua, josta myöhemmin monien muotiluomusten nimet, kuten poloneesi, dolmaani, circasienne ym. kertovat. Myrskylän kartanon rouvan Eleonora von Dechovin (∞ Broberg) jäämistössä oli hopeanyörillä koristettu keltainen peironsilkkinen husaaripuku myssyineen (Myrskylä 1783). Pukuluetteloissa mainitut husaarimyssyt kuuluivat tällaisiin asuihin.[159]

Todella metsästys- ja ratsastusasuina sekä matkapukuina käytetyt herrainkuosiset ratsastuspuvut valmistettiin villakankaasta, usein kamlotista.[160]

Hienot ratsastusasut tilattiin luultavasti usein Tukholmasta. Majuri C. A. Wattrangin rouva Johanna Kristina af Forselles (1754-90) tilasi 1774 kirjeitse veljensä ruukinpatruuna J. H. af Forselles'in välityksellä uuden ratsastuspuvun räätäli Sättergreniltä Tukholmassa. Vaaleansinisestä kamlotista metsästyspuvun kuosiin tehtävään ratsastuspukuun kuuluvassa taftinutussa piti olla silkkivuori ja hameen piti olla napitettavan. Pukuun tilattiin myös alushousut, koska rouva aikoi ruveta ratsastamaan kahareisin miesten tavoin, kuten naisilla oli tapana Tukholmassa. Rouva oli teettänyt aikaisemminkin pukuja Tukholmassa, koska räätälillä oli ennestään hänen mittansa. Hän pyysi veljeään ottamaan myös selvää siitä, minkälaisia hattuja ratsastuspuvun kanssa käytettiin Tukholmassa.[161] Kirjeestä selviää, että naisten uusi ratsastustapa »en cavalier» oli levinnyt Ruotsiin ja tuonut muassaan uudentyyppisen puvun, johon kuului hameen peittämät pitkät alushousut.

Naisten uusi ratsastustapa yleistyi näihin aikoihin Euroopan eri puolilla. Ranskassa kerrottiin Marie Antoinetten tuoneen kotimaastaan Itävallasta tämän aluksi paheksumista herättäneen ratsastustavan. Marie Antoinette on jopa muotokuvattu ratsastamassa »en cavalier» pukeutuneena herrainkuosiseen ratsastustakkiin ja pitkiin kapealahkeisiin housuihin.[162] Venäjän keisarinna Katariina II taas on muotokuvattu univormuasuisena ratsun selässä.[163] Tanskan englantilaissyntyinen kuningatar Caroline Mathilde toi kotimaassaan omaksumansa miehisen ratsastustavan Kööpenhaminaan.[164] Uusi ratsastustapa ja siihen liittyvä puku omaksuttiin Tukholmaan suoraan Pariisista. Majuri Wattrangin rouvan kirje kertoo puolestaan miten muoti levisi Tukholmasta Suomeen. Everstinna Ramsayn housut saattoivat ehkä olla peräisin suoraan Pariisistakin.

Luultavasti useimmat ratsastajattaret suosivat kuitenkin edelleen naisten perinteellistä ratsastustapaa hameasuineen, joita on usein kuvattu englantilaisissa ratsastusmuotokuvissa 1700-luvulla.[165]

Herrainkuosisen ratsastustakin mukana myös liivi omaksuttiin naisten ratsastuspuvustoon 1600-luvun lopulla. Sen leikkauksessa seurattiin miesten pukumuodin muutoksia. Sitä ei liioin jäykistetty luilla.[166] Kankaan säästämiseksi liivin selkäkappaleet ommeltiin usein vuorikankaasta, koska ainoastaan etukappaleet näkyivät päällepuetun takin, nutun tai muotipuvun alta. Englantilaisen muotisuuntauksen mukana liivin käyttö yleistyi muutenkin niin, että 1770-luvulla se täydensi usein poloneesia, nuttuasuja sekä varsinaisia englantilaiskuosisia pukuja.

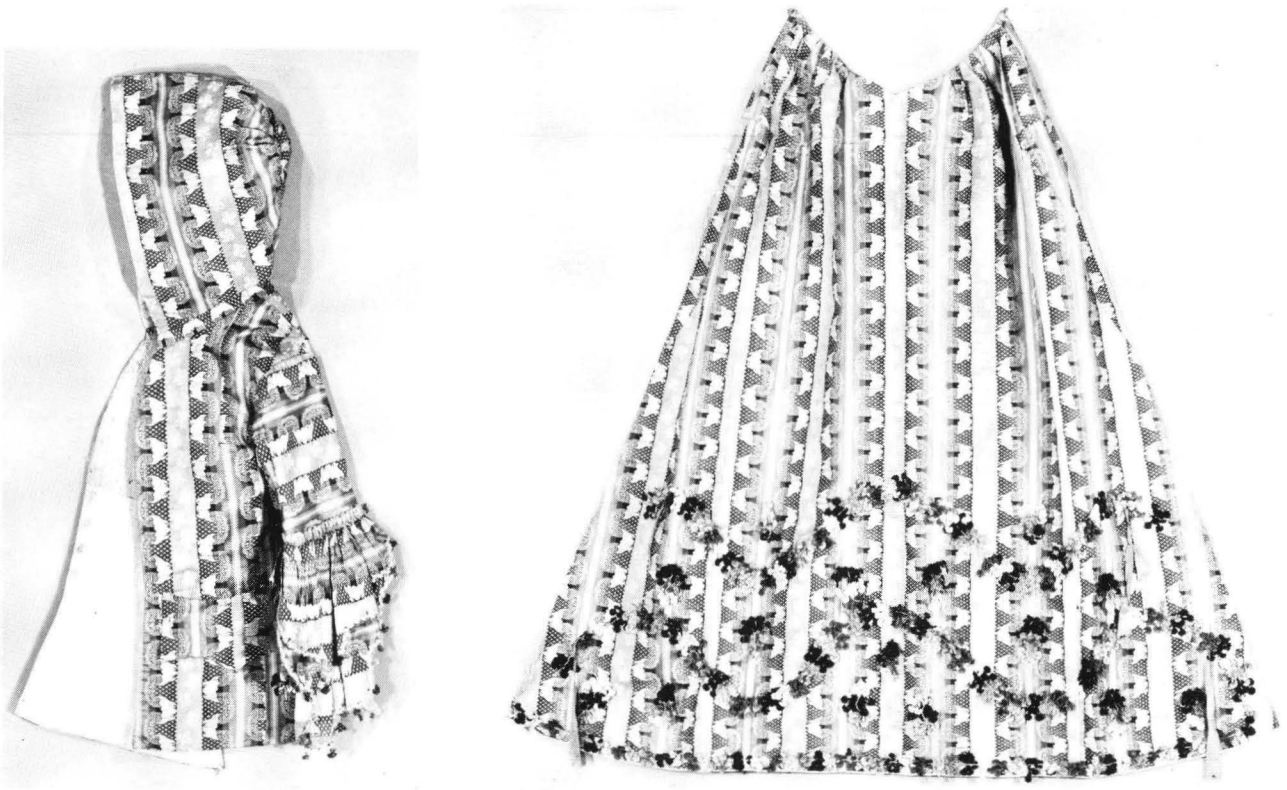
Suomessa ratsastusasuun kuulunutta liiviä kutsuttiin ranskalaisesta *veste*-nimestä johtuneella *väst*-nimellä samoin kuin miesten vastaavaa vaatekappaletta. Joskus se mainittiin vielä vanhalla nimellä *lifstycke*. Herrainkuosisia liivejä oli samoilla henkilöillä kuin ratsastuspukuja (k. 181, 182). Herrojen pukuliivien tavoin ratsastuspuvun liivit valmistettiin yleensä eri kankaasta kuin takki, useimmiten silkistä tai sametista, joskus liinakankaastakin, joka toisinaan kirjottiin. Herrainliivien tavoin se napitettiin kiinni edestä:[167]

> 1 rutigt nopkins lifstycke med nya perlemos knappar och oächta stenar infattade (Sauvo Neitsaari 1758). 2ne lifstycken af blomerat lärft, framdelar till ett lifstycke af gult taft, sytt med swart silke (Pernaja Isnäs 1778).

Maaherratar Henriette De Carnallin (∞ Carpelan) musta eternelli-liivi oli hupullinen (l. Kuopio 1788).

Armfeltien pukukokoelmaan kuuluva n. 1770-luvulle ajoitettava hupulla varustettu herrainkuosinen hihallinen alusliivi on ehkä peräisin herrainkuosisesta salonki-ratsastuspuvusta (k. 183). Resedanvihreä- ja lohenpunaraitaisesta harmaakukkaisesta silkistä ommellun liivin pitkät etukappaleet on leikattu rokokoomuodin mukaiseen herrainkuosiin isoine läpällisine poikkitaskuineen. Kahdesta suorasta kappaleesta poimuttu huppu on vuorattu huolitellen valkoisella silkkiripsillä samoin kuin taskunläpät ja etukappaleiden alaosat. Etukappaleiden yläpäät on vuorattu vanutetulla

kaksivartisella villakankaalla. Selkäkappaleista on tallella ainoastaan myöhemmin (?) tilkuista koottu yläosa. Liiviin kuuluu kolme paria irtohihoja (k. 103), joista liehukehihat on leikattu kankaan poikkisuuntaan rokokoomuodin mukaisesti. Niiden jatkohihoina pidetyt kapeat hihaparit sen sijaan on leikattu englantilaiseen tapaan kankaan pituussuuntaan. Tämä leikkaus yleistyi 1770-luvulla. Liiviä voikin pitää esimerkkinä siitä, miten uusia muotipiirteitä kulkeutui miltei salaa perinteiseen leikkaukseen. Asusta on tallella myös samasta kankaasta ommeltu ja silkkihapsunauhalla koristettu hameenetumus, *trompeuse*, sen sijaan varsinainen päällystakki puuttuu.[168]

183. Resedanvihreä- ja lohenpunaraitaisesta harmaakuvioisesta silkistä ommeltu hupullinen harrainkuosinen liivi, jossa on rokokoon liehukehihat sekä kolme paria vaihdettavia jatkohihoja (k. 103) ja trompeuse, koristeena silkkitupsunauhat »pretintailles». KM 8150:133, Armfelt-suvun pukukokoelma.

9. Kustavilaisen ajan muotipuvut 1770–1790–1795

Kustavilainen aika merkitsi pukuhistoriallisesti siirtymäkautta ranskalaisen myöhäisrokokoon muodista englantilaissävyiseen tyyliltään uusklassiseen pukeutumiseen. Rokokoon robe säilyi säätyläisnaisten edustuspukuna Kustaa III:n puku-uudistukseen saakka 1778. Sen rinnalle ilmestyi kuitenkin jo 1770-luvun alussa arki- ja kotipukuina käytettyjä uudentyyppisiä karakoo- ja poloneesiasuja. Ajanjakso oli puvullisen innovaation aikaa, jolloin valistusaatteiden ja antiikinihailun pohjalta syntynyt uusi pukunäkemys painoi leimansa ensin arkipukuihin ja valmisti näin tietä 1700-luvun viimeisen vuosikymmenen muotivallankumoukselle.

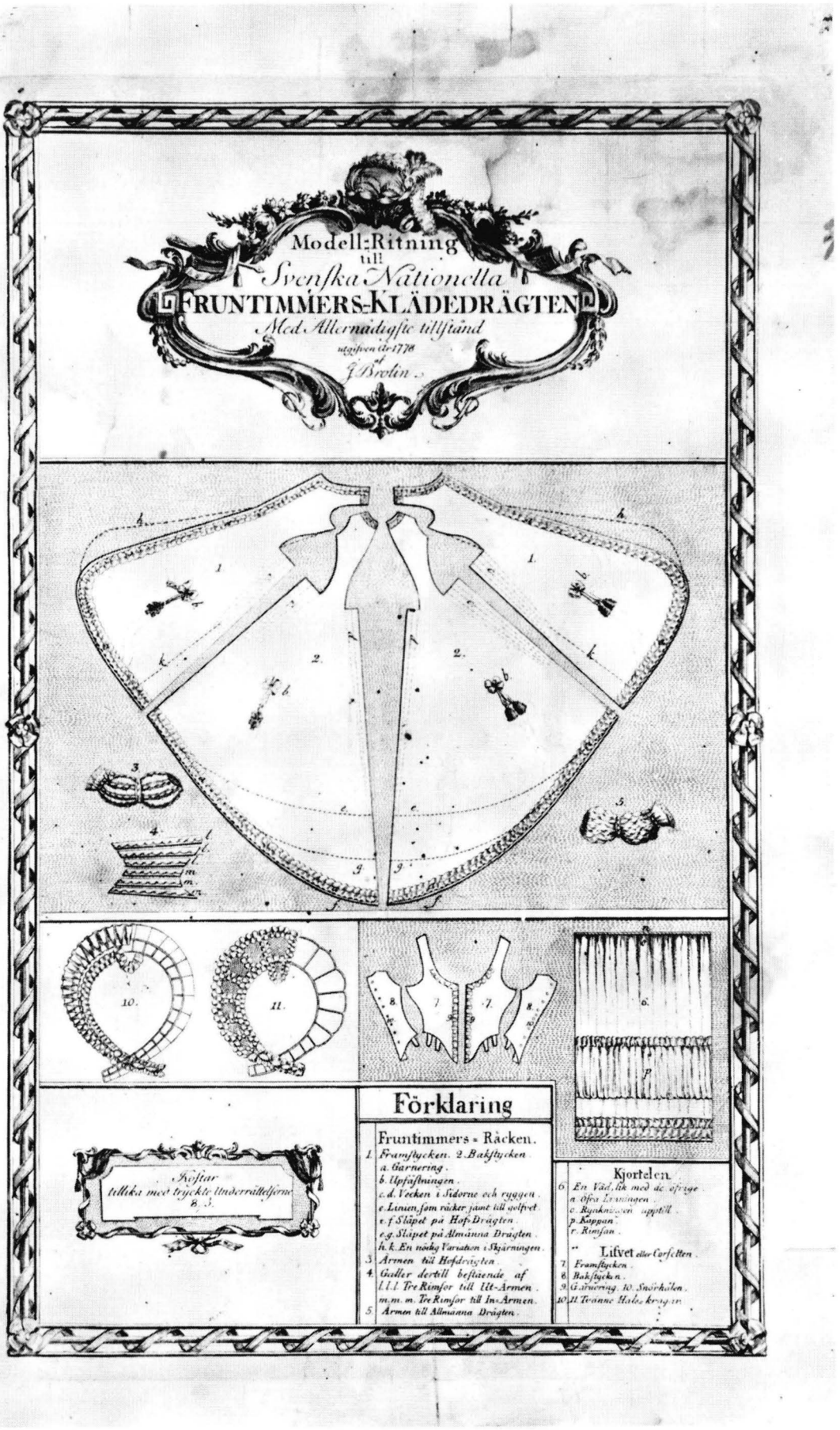
184. Circassienne-poloneesi. Galerie des Modes. Foto KB.

KANSALLINEN RUOTSALAINEN NAISENPUKU, SVEDOIS

Henkilökohtaisesti muodista kiinnostunut kuningas Kustaa III halusi suuressa puku-uudistuksessaan 1778 elvyttää Ruotsin mahtavuudenajan muistoja kansallisen ruotsalaisen miehenpuvun hahmossa. Tämä vastasi ajalle tyypillistä historiallista romantiikkaa, joka johti mm. Englannissa 1600-luvun pukujen jäljittelyyn. Kansallinen ruotsalainen naisenpuku suunniteltiin sen sijaan pääpiirtein uusien ranskalaisten muotipukujen, poloneesin ja itämaisvaikutteisen *circassienne*-puvun mukaan sovittamalla mm. hihoihin 1600-luvun muotipiirteitä (k. 184). *Svedois* eli kansallinen naisenpuku ei tullut koskaan kaikkien säätyläisnaisten puvuksi samassa määrin kuin vastaava miehenpuku.[1]

Kustaa III:n käly, prinsessa Hedvig Elisabet Charlotta kertoi päiväkirjassaan tammikuussa 1778, että kuningas aikoi vaihtaa vallitsevan ranskalaisen pukeutumiskuosin kansallispukuun, jonka mallipukuja paraillaan valmistettiin. Prinsessa arvioi naisenpuvun erittäin yksinkertaiseksi sekä samalla mukavaksi, koska sen kanssa ei tarvinnut käyttää suurta *panier*-pönkkähametta, joka teki naiset yhtä leveiksi kuin pitkiksi. Prinsessan mielestä puku sopi hyvävartaloisille naisille, mutta ei lihaville. Hän kuvaili puvun »antiikkista» leikkausta ja kertoi, että pienet *poche*-pönkkätaskut tukivat hametta ja että selästä kiinnitettävän liivin päälle puettiin pitkä tunika. Koristelua hän piti vaatimattomana.[2] Kun Brysselissä ilmestyneessä L'Indicateur-lehdessä kerrottiin 25. 4. 1778 Ruotsin kuninkaan puku-uudistuksesta, mainittiin naisten hovipukujen muistuttavan kuosiltaan *circassienne*-pukua.

Koska kansallinen naisenpuku ei erityisemmin kiinnostanut Kustaa III:ta, jätti hän sen suunnittelun kreivitär Augusta Löwenhielmin tehtäväksi. Naisenpuvun ohjeet kaavoineen julkaistiin vasta 15. 5. 1778 eli runsaat kaksi viikkoa sen jälkeen kun puku oli jo otettu virallisesti käyttöön: »Underrättelser Hörande til Modell-Ritningen Öfwer Swens-

185. Insinööri J. Brolinin piirtämät kansallisen ruotsalaisen naisenpuvun kaavat julkaistiin kuparipiirroksena 1778. »Modell-Ritning till Svenska Nationella Fruntimmers-Klädedrägten» ... utgifven År 1778 af J. Brolin. PM.

ka Nationella Fruntimmers Kläde-drägten, utgiwne år 1778». Ohjeisiin liittyi insinööri J. Brolinin piirtämät kaavat (k. 185). Kuninkaallisen Taideakatemian professori J. Gillbergin luonnosten mukaan kaiverretut kuparipiirrokset levittivät tietoa puvusta.[3]

Mallikaavat toimitettiin räätälinammattikunnille. Kun majuri G. F. Ehrenstolpe luovutti 7. 5. 1778 maaherran puolesta Porvoon räätälinammattikunnalle sekä naisen- että miehenpuvun kaavat, *modeller*, todettiin naisenpuvun muistuttavan poloneesia, *en fruentimmers klädning eller Pollonesse*.[4] Suomessakin kansallinen ruotsalainen puku otettiin välittömästi käyttöön virallisissa tilaisuuksissa. Kun Hämeenläänin maaherra Anders de Bruce järjesti kruunuprinssi Kustaa Aadolfin syntymän kunniaksi kutsut residenssissään 29. 11. 1778, olivat kaikki naiset pukeutuneet kansalliseen pukuun, »*Nationelle drägten*. Juhlan kunniaksi maaherratar (k. 366) sytytti itse ilotulituksen.[5]

Kansallisen ruotsalaisen naisenpuvun päätyypit, hovipuku ja yleispuku, erosivat toisistaan värin, hihojen leikkauksen, laahuksen pituuden ja koristelun suhteen. Hovin juhlapuku oli valkoinen ja arkipuku musta liekinpunaisin, *couleur de feu*, koristein, jotka käsittivät rinta- ja käsivarsiruusukkeet sekä vyön. Yleispuvun väriä ei määrätty. Vanhat puvut, olivatpa ne minkä värisiä tahansa, sai korjauttaa uuteen kuosiin, *façon*. Kirjavia ja raidallisia pukuja oli lupa käyttää ainakin kotioloissa, tosin suositeltiin niiden värjäämistä. Uudet puvut oli kuitenkin valmistettava yksivärisistä sileistä kankaista ja koristelussa oli noudatettava puvun väriä. Mustan puvun sai kuitenkin koristaa makunsa mukaan joko vaaleansinisellä, -punaisella tai -vihreällä silkkinauhalla.

Kansallinen naisenpuku, *drägt*, käsitti takin, hameen ja korsetin: *Råcken*, *Kjorteln*, *Corsetten*. Takki eli päällyspuku ommeltiin neljästä täysipitkäksi leikatusta kappaleesta. Hovipuvun takki sai laahustaa korkeintaan kolme korttelia (= 45 cm) ja kaavan katkoviivan osoittamalla tavalla hovipukua lyhyemmäksi leikattu yleispuku 1 ½ korttelia (= 22 cm). Hovipuvun laahustava takki poimuttiin ylös ainoastaan kummaltakin sivulta, sen sijaan yleispuvun takki poimuttiin puhveille neljästä kohtaa eli etureunoistaan ja sivusaumoista. Ohjeissa neuvottiin tarkoin, miten kangas oli poimuteltava puhveille ja miten puhveja kiinnittävät koristetupsut piti sijoittaa. Taka- ja sivusaumojen kohdalla vastalaskokset antoivat väljyyttä liepeeseen. Takki reunustettiin laskosnauhalla, *falbola*lla. Hovipuvun kuudesta pystynauhasta ja niitä sitovasta poikkinauhasta sommiteltujen ristikkohihojen halkioista näkyivät alle poimutut valkoiset harsohihat. Yleispuvun takin väljät, pukukankaasta ommellut pus-

186. Ulrika Charlotta Armfelt (1771-1835) pukeutuneena Vadstenan »Jungfrustiftelse»-säätiön vaaleansiniseen silkkipukuun. Vaaleanpunaisista ja valkoisista kukista koostuva koru sekä harso koristavat puuteroitua »makaavaksi koiraksi» kutsuttua muotikampausta, kultavitjoissa riippuvassa sydämessä nimikirjaimet UCA. Merkitty: Aftagen utj Maj 1782 af N: Schillmark. Vrt. k. 456. PM 78-54.

sihihat sidottiin poikkinauhoilla kyynärpäiden yläpuolelta. Aikaisemmin muodissa olleet monenkertaiset hihanliehukkeet kiellettiin ja korvattiin yksinkertaisilla hihansuihin kiinnitettävillä irtoliehukkeilla. Miehustan vuorina olevan korsetin etukappaleet muodostivat takin liivirinnustan. Nauharuusuke ja kaksi puolen kyynärän pituista tupsupäistä punaista silkkinauhaa kiinnitettiin vyötäisille kiedottuun vyöhön, joka näkyi edessä takin alta vasemmalle sivulle solmittuna. Kankaan leveyden mukaan hame oli viisi- tai kuusikaistainen. Sen helmaa koristi kaksi laskostettua liehuketta, joista ylempi oli ½ ja alempi ⅓ kyynärän pituinen; kankaan säästämiseksi ylempi ainoastaan edessä takin alta näkyvä liehuke kiinnitettiin vain hameen etupuoleen. Kauluksia oli kolmea mallia: pystykaulus, Medicikaulus ja ruotsalainen kaulus, joista kaavassa kuvattiin, *Collet à la Svedois, eller på Swenskt sätt gjord krage*. Tämän kauluksen mukaan kansallista ruotsalaista pukua kutsuttiin asiakirjoissa usein nimellä *Svedois*. Se koostui kahdesta kapeasta ja yhdestä leveästä poimutusta tai laskostetusta harsonauhasta, kuten vapaana esikuvana ollut 1600-luvun röyhelökaulus. Kauluksen päät solmittiin edessä kiinni silkkinauharusetilla, jonka väreihin kampauksen koristeluun käytettyjen nauhojen,

kukkien ja plyymien tuli sointua. Päähineenä oli lupa käyttää myös myssyä. Hame pöyhistettiin pienten pönkkätaskujen, *pocher*, avulla.[6]

Kansallisen ruotsalaisen puvun teettäminen oli kallista. Tukholman räätälinammattikunnan ohjehinnaston mukaan tarvittiin naisenpukuun 39 kyynärää silkkiä (lev. 21 tuumaa). Puvun tekopalkka oli 2 riksiä 16 killinkiä, minkä lisäksi puvun koristelu, vuoraus ym. lisätarvikkeet nostivat räätälinlaskun 6 riksiin 27 killinkiin.[7]

Suomessa ei erikoisemmin suosittu kansallista ruotsalaista naisenpukua eikä Turun räätälinammattikuntakaan vaatinut ehdottomasti sen tekoa mestarinäytteeksi. Tosin räätälinkisälli E. Molleniukselle määrättiin 10. 9. 1782 naistenräätälin mestarinäytteeksi: *en nationel fruntimbers klädning efter nu warande mode*. Mollenius ilmoitti kuitenkin, ettei kukaan ollut häneltä tilannut tällaista pukua ja anoi, että hän saisi *Swedcia*-puvun sijaan tehdä sen rinnalla yleisesti käytetyn *doulemang*-nimisen kansallisen puvun hameineen, jollainen häneltä oli tilattu. Ammattikunta suostui anomukseen.[8] Tapaus osoittaa, että dolmaani-poloneesi oli suositumpi kuin kansallinen ruotsalainen puku. Tosin »ruotsalaisiakin» pukuja teetettiin, joskus salaakin.[9]

Kansallinen ruotsalainen puku oli suosittu muotokuva-asu 1780-luvulla. Taiteilija Nils Schillmark on ikuistanut kartanonrouvia, ruustinnoja, vuorineuvoksettaria ja rikkaita porvarisrouvia pukeutuneena kansalliseen pukuun tai sitä muistuttavaan mustaan poloneesiin. Tuntomerkkinä on puvun pääntietä kehystävä ohut valkoinen »ruotsalainen» laskoskaulus, jota värikäs silkkinauharusetti sitoo. Yleispuvun kaksipuhviset hihat näkyvät myös joissakin rintakuvissa.[10] Toisinaan kuvattava esiintyy värillisessä *Svedois*-puvussa. Mansikkatyttönä (k. 456) tunnettu 11-vuotias Ulla Armfelt on ikuistettu sinisessä taftipuvussa, jota punaiset silkkinauharusetit koristavat (k. 186). Kyseessä on luultavasti kansallisen puvun kuosinen Vadstenan »Jungfrustiftelse»-säätiöön kuuluneiden aatelistyttöjen vaaleansininen puku.[11] Sotaneuvoksetar Margareta af Forselles, jonka vieraana Kustaa III yöpyi Elimäen Peipolan kartanossa Venäjän sodan aikana 20. 6. 1789, esiintyy Nils Schillmarkin suunnilleen näihin aikoihin maalaamassa muotokuvassa hovipuvussa, josta näkyy pitsikaulus punaisine nauharuusukkeineen sekä ristikkohihat (k. 187). Puku on merkitty sotaneuvoksettaren peruluetteloon (Elimäki Peippola 1803).[12]

Peruluettelojen mukaan kansallisia ruotsalaisia pukuja oli etupäässä korkeiden virkamiesten ja upseerien rouvilla, jotka miehensä virka-aseman perusteella esiteltiin hovissa tai joutuivat käyttämään sitä edustustehtävissä. Kustaa III:n Venäjän

187. Sotaneuvos J. af Forsellesin rouva Margareta Charlotta Carlskjöld (1758-1802) hovipuvussa Nils Schillmarkin kuvaamana. Yksit. omist.

sodan aikaisessa Porvoo-aiheisessa laveerauksessa Fr. Adolf von Numers on kuvannut 1789 kansallisessa ruotsalaisessa puvussa esiintyvän korkea-arvoisen herran ja vallasrouvan, jonka puvun voi tulkita joko Svedois-puvuksi tai poloneesiksi (k. 188).[13] Kuninkaallisten tiheät vierailut Suomessa 1700-luvun lopulla pakottivat ne naiset, jotka halusivat tulla esitellyiksi korkeille vieraille juhlatilaisuuksissa, hankkimaan itselleen *Svedois*-puvun. H. G. Porthan kertoo kirjeissään 22. ja 29. 9. 1796 ystävälleen professori Mathias Caloniukselle, miten Turussa odoteltiin Kustaa IV Aadolfin saapuvan kaupunkiin palatessaan kosiomatkaltaan Pietarista. Porvaristo halusi juhlistaa tilaisuutta tanssiaisilla ja naisilla, jotka eivät ennestään omistaneet kansallista pukua, oli kiire saada puvustonsa kuntoon suurin kustannuksin, »sin ajustice i ordning». Räätälit ansaitsivat hyvin, koska maaseudultakin oli tullut väkeä kaupunkiin nähdäkseen kuninkaan. Monet naiset olivat hankkineet sitä varten kansallisen puvun. Kun kuningas vihdoin saapui, esittelikin maaherratar porvariston järjestämissä tanssiaisissa juhlasalissa olleet sekä aateliset että aatelittomat naiset kuninkaalle.[14]

Niinpä viralliseen seuraelämään mm. maaherrojen kutsuihin osallistuneet rikkaat ruustinnat ja porvarisrouvatkin omistivat myös kansallisen puvun, joka merkittiin aina ensimmäiseksi pukuluetteloon. Puku mainittiin useimmiten nimellä *Svedois* (23/37 pk), joskus *Swensk drägt* (4/37 pk),

188. Vallasväkeä kansallisissa ruotsalaisissa puvuissa, yksityiskohta Fr. A. von Numersin Porvoo-aiheisesta seepia- ja tussilaveerauksesta, 1789. Kerrotaan, että Kustaa III istui illalla 14. 6. 1789 Porvoon Linnamäellä (Ad. Neovius 1897). PM 74-75.

National klädning (8/37 pk) ja *Hof drägt* (2/37 pk). Monet muutkin pukuluetteloihin merkityistä mustista silkkipuvuista ovat ehkä olleet kansallisen puvun kuosisia, vaikka sitä ei nimenomaan mainittu. Kansalliset puvut olivat yleensä mustaa taftia, silkkisarssia, poudesoita, lustriiniä, moareeta, carlea tai kamlottia. Hienoimmat niistä arvioitiin 20-30 riksiin, keskimäärin yleensä 10-16 riksiin ja paljon käytetyt vain 5 riksiin.[15]

Värillisestä silkistä ommellut kansalliset puvut olivat harvinaisia (k. 438). Värillisen kansallisen puvun omistajattarilla oli yleensä myös musta puku. Yllättävää on tavata jo 1780 helmenvärinen kansallinen nuttupuku paimiolaisen pastorinrouvan puvustossa robe-pukujen ja nuttupukujen ohella (l. Paimio 1780). Laivuri Sierckin tyttären mlle Maria Julianan jäämistössä oli kuluneen mustan poudesoie-*Swedois*-puvun ohella punainen damasti-*Swedois* hameineen sekä lukuisia röijypukuja (Loviisa 1788). Professori S. Kreanderin rouvan jäämistössä olleista neljästä *Svedois*-puvusta yksi oli sinistä lustriinia (l. Tu 1790). Turun seuraelämään aikoinaan osallistuneilla tukkukauppias S. Granbergin leskellä oli sekä ruusunvärinen että vaaleansininen *Sveduveis* hameineen ja kellarimestari Seipellin rouvalla punainen poudesoie-*Svedoise* (Tu 1798, 1800).[16]

Kansallisen puvun asusteet ja koristelu merkittiin joskus erikseen pukuluetteloon:[17]

> 1 swart nationel camelotts klädning 5.-.-, 2ne flors kragor, 2 par do manchetter, 1 cherp (Somero Lahdenk:no 1788). 1 fruentimmers randig sidensarge klädning Nationell med pien garnering 12.-.- (Vanaja Kankainen 1790).

Asetuksen mukaiset kansallisen ruotsalaisen puvun nimitykset esiintyvät esimerkiksi luutnantti Kijkin leskirouvan peruluettelossa, jossa samoin kuin pukuohjeessa 1778 käytettiin pukutakista nimitystä, *råck*, ja jossa mainittiin nyörien ja tupsujen koristeena olkihelmet, *strapärlor* (l. Sauvo 1800).[18] Hovipuvusta käytetty *drägt*-nimitys on merkitty maaherra A. H. Ramsayn leskirouvan pukuluetteloon: *1 swart podesoes klädning Swenska drägten* (Porvoo Jakari 1783, k. 317).[19] Hovipuku

189. Viaporin upseereja rouvineen tarkastelemassa Susisaaren telakan rakennustöitä, yksityiskohta Elias Martinin maalauksesta »Sveaborg, Vargön med varvsområdet», 1765. Göteborgin taidemuseo n:o 859.

uusittiin uusklassiseen kuosiin virka- ja hovipukuja koskevassa asetuksessa 1802.[20]

Kansallinen puku muovautui käytännössä ja siitä kehiteltiin monenlaisia yksinkertaistettuja muunnelmia. Merkinnät kansallisesta nuttupuvusta viittasivat todennäköisesti puolipoloneesin kaltaiseen pitkänuttu-asuun. Ruotsissa on tallella värillisestä silkkikankaasta kansallisen puvun kuosiin valmistettuja nuttupukuja ja ratsastuspukuja.[21] Kapteeni C. G. Gaggen leskirouvan kansalliset puvut olivat kangaslaadusta päätellen surupukuja:[22]

> 1 swart randig sidensarce klädning bestående af Nationail kofta och kjortel 6.-.- ... en swart gl. cammelotts klädning bestående af Nationail koft och kjortel 1.-.- (Saltvik Germundö 1790).

Sen jälkeen kun kansallinen ruotsalainen puku jäi vanhanaikaisena pois käytöstä 1700-luvun lopulla, siitä tuli toisinaan muiden kuosiltaan vanhentuneiden muotipukujen tavoin talonpoikaismorsianten pukemiseen käytetty juhla-asu (k. 443).[23] Näin kustavilaisen ajan säätyläisrouvan edustuspuku jatkoi säätykiertoaan talonpoikaismorsianten juhlakomeutena.

POLONEESI, DOLMAANI, PITKÄNUTTU

Kansallisen ruotsalaisen puvun esikuvaksi otettu, myöhemmin poloneesi-nimellä tunnettu, ranskalainen *déshabillé*-puku oli oikeastaan rokokoon muotipukujen yksinkertaistettu muunnelma, joka esiintyi laatukuvissa jo 1760-luvun alusta lähtien. Rokokoo-ajan maalauksista ja kuparipiirroksista voi todeta, että arkioloissa oli tapana nostaa pukutakin etuliepeet pois tieltä työntämällä niiden etukulmat taskuhalkioihin (k. 189). Tästä tavasta kehkeytyi uusi muoti, jossa kiinnitettiin huomiota asun käytännöllisyyteen ja mukavuuteen. Takin liepeiden poimuaminen vakiintui vähitellen tiettyyn kaavaan.[24] Kun puvun leikkausta yksinkertaistutettiin kuosittelemalla selkä vartalonmukaiseksi roberonden tavoin vastasi uusi muoti myös J. J. Roussean elämänfilosofian ja luonnonjulistuksen herättämää pyrkimystä vapautua teennäisen muotipuvun luonnottomuudesta. Poloneesi nimitys annettiin uudelle muotipuvulle ilmeisesti vasta jälkikäteen. *Polonaise*-nimi viittasi aikalaisia kuohuttaneeseen Puolan jakoon 1772. Joskus on jopa

arveltu, että poloneesille tunnusomainen takinliepeiden poimuaminen kolmeksi puhviksi olisi muka viitannut vertauskuvallisesti Puolan kolmijakoon.[25] Poloneesi-nimitys on käsitettävä kuitenkin lähinnä poliittisen myötätunnon ilmaukseksi.

Ranskassa poloneesimuoti oli täysin vakiintunut 1770-luvun puolimaissa, jolloin taiteilija J. M. Moreau nuoremman piirroksiin (1776) perustuva kuparipiirrossarja »Monument du Costume» ilmestyi. Teoksen alkusanoissa ylistettiin äskettäin muotiin tullutta poloneesia, jonka leikkaus toi vyötärön kauneuden paremmin esiin kuin roben jäykät selkälaskokset ja jonka takin pehmeät poimut korostivat vartalon muotoja. Sarjaan sisältyvässä kuparipiirroksessa »Le Rendez-vous pour Marly» esiteltiin *la robe à la polonaise* ihanteellisena aamupäivä- ja maaseutukäyttöön soveltuvana pukuna, *petite toilette*. Tämän kuparipiirroksen mukaan leikatut poloneesin peruskaavat esitelläänkin pukuhistorioissa usein poloneesi-muodin malliesimerkkinä. Näiden kaavojen mukaan poloneesin yhtäjaksoiseksi leikattu takki koostui kahdesta ylhäältä kapeasta takakappaleesta ja kahdesta ylhäältä vastaavasti sen verran leveämmästä etukappaleesta siten, että sivu- ja takasaumat muodostivat haarukkakuvion selkään. Leikkaus muistutti samanaikaisen miehentakin leikkausta sivu- ja takasaumoihin sijoitettuine lievelaskoksineen.[26] Esikuvana oli ehkä perinteellisen puolalaisen *kontus*-takin leikkaus. Poloneesi merkitsi tavallaan vuosisadan alun *contouche*-pukutakin muodistettua ja kevyeeseen silkkikankaaseen sovellettua muunnelmaa. Puolalaisen takin koristelua jäljitellen poloneesinkin sivusaumoja korostettiin usein koristenyörityksellä, joka päättyi tupsuihin selän alapäässä. Nyörityksen päätekohtiin tupsujen kohdalle takin sisäpuolelle sijoitettujen kurenauhojen avulla liepeet poimuttiin ylös kolmeksi puhviksi, joista keskimmäinen oli toisia leveämpi ja pitempi. Puhvien pituus oli kurenauhoilla säädettävissä. Lyhyehkö hame näkyi tavallisesti takin alta 1/3-pituudeltaan. Takin takaviistoon kaarretut etureunat kohtasivat toisensa vain rintamuksessa, jossa ne solmittiin tavallisesti kiinni silkkinauharusetilla. Takki reunustettiin ympäriinsä joko laskosnauhalla tai muulla koristenauhalla, hienoimmat korukirjonnalla. Lyhyet ja kapeat yksisaumaiset hihat päättyivät yleensä muhvimaisiin hihansuupoimutelmiin, *les sabots à petits bonshommes* (k. 190). Roben tavoin poloneesissakin oli korsettivuori, jonka liivimäisesti edessä näkyvät osat päällystettiin pukukankaalla.

Ranskalaisten muotijulkaisujen mukaan poloneesi oli suosituin puoli-*déshabillé*-puku 1770-luvun alkupuolelta aina 1780-luvun puolimaihin asti. Se ommeltiin tavallisesti kauniisti poimuuntuvasta ohuesta silkkikankaasta, usein kapearaitaisesta intialaisesta taftista, toisinaan myös puuvillakankaasta. Muotijulkaisuissa esiteltiin poloneesin lu-

190. Raidallinen taftipoloneesi. Galerie des Modes. Foto KB.

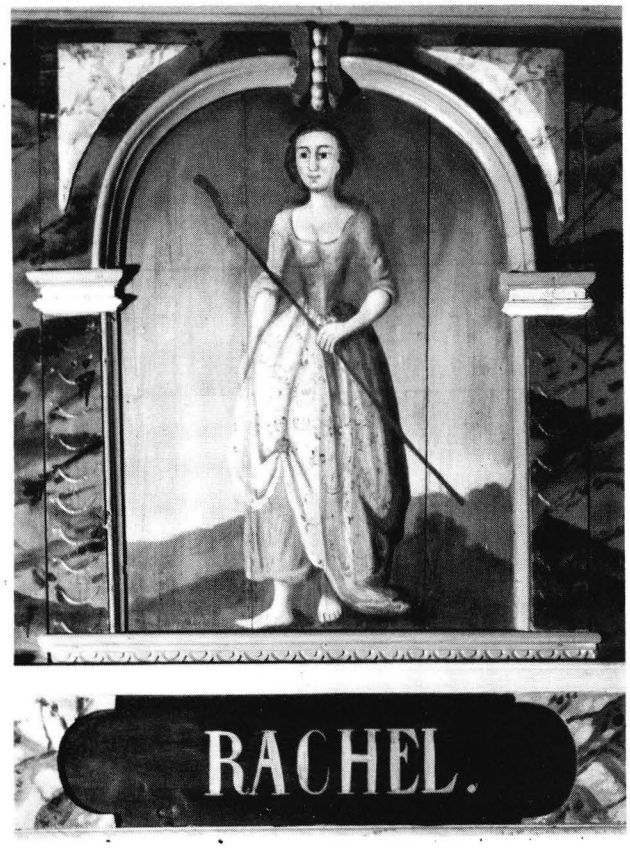
191. Puolipoloneesi, »polonaise unie». Galerie des Modes 1778. Foto KB.

kuisia muunnelmia: *polonaise en frac, aux ailes, à coqueluchon, négligé, caraco à la polonaise. Demi-polonaise* eli *polonaise à la liberté* soveltui jopa äitiyspuvuksi. Yksivärisestä kankaasta ommeltua poloneesia, jossa oli vain yksi puhvi takana, nimitettiin *polonaise unie à la Jean-Jacques* (k. 191), mikä todistaa Rousseaun julistuksen todella vaikuttaneen muotiin 1770-luvulla.[27]

Poloneesimuoti levisi nopeasti. Englannissa käytettiin 1760-luvun lopulla poloneeseja pienen pönkkähameen kanssa ja seuraavalla vuosikymmenellä mm. tanssiaispukuna. Tosin valitettiin, etteivät poloneesit sopineet lihaville ja lyhyille naisille (1775). Englantilaiset poloneesit erosivat ranskalaisista sikäli, että puvun selkä leikattiin perinteelliseen englantilaiseen *fourreau*-kuosiin. Poimuliepeisten poloneesien rinnalla käytettiin myös puolipoloneeseja, joiden puolipitkä, suoraliepeinen takki muistutti leikkaukseltaan miehen lievetakkia.[28] Daniel Chodowieckin kirjankuvituksista ja almanakkojen muotipiirroksista ilmenee, että Saksassa porvarisnaiset käyttivät poloneeseja yleisesti 1770-luvun puolimaista lähtien, jolloin mm. J. W. von Goethen »Nuoren Wertherin kärsimysten» kuvitetussa painoksessa Lotte esiintyi poloneesissa (1775-79, huom. ruotsinnos 1783). Chodowieckin »Habillemens Berlinois» -sarjassa 1778-79 poloneesi esitettiin niin ikään *négligé*-pukuna.[29]

Ruotsissa poloneesi mainittiin kilpakirjoituksessa »Anmärkning Öfwer den Tilärnade Klädedrägten» (1773), jossa pohdittiin Kustaa III:n suunnitteleman kansallisen puvun oletettuja haittoja. Kirjoittaja ihmetteli, mitä olisi tehtävä käytössä olevillе puvuille, *de nu brukelige Poloneser eller Amasons kläder*, jos niiden sijasta on ruvettava käyttämään jotain aivan epätavallista pukua. Vanhojen ratkottujen pukujen kankaat voi korkeintaan käyttää hameihin, turkkeihin tai huonekalujen verhoiluun. Kirjoittaja totesi samalla, etteivät poloneesit ja amatsoonipuvut sopineet tilaisuuksiin, joissa piti esiintyä hyvin pukeutuneena. Hän ehdottikin, että varakkaat saisivat tällöin edelleenkin esiintyä asianmukaisesti koristelluissa roberondeissaan.[30] Poloneesi käsitettiin siis *déshabillé*-asuksi. Muodin suosiota todistaa toisaalta sekin, että Kustaa III hyväksyi poloneesin kansallisen ruotsalaisen naisenpuvun esikuvaksi 1778. Juhlapukuna käytetyn kansallisen puvun rinnalla poloneesi pysyi säätyläisnaisten yleisenä arkipukuna Ruotsissa aina Ranskan vallankumouksen vanavedessä tapahtuneeseen uusklassisen muodin lopulliseen läpimurtoon asti (k. 110).[30]

Suomessakin pukutakin poimuaminen ylös tunnettiin jo 1760-luvulla, koska Turun maalarinammattikunnan oltermanni Gustaf Lucander maalasi 1771 Paraisten kirkon parvenrintamukseen Raakelia esittävän paimenetar-kuvan, jossa tämän kukikas päällyshame on drapeerattu ylös, tosin hieman nurinkurisesti (k. 192).[31] Turkulainen ammattikuntamaalari on näin kuvannut mielikuvansa näkemistään muotipuvuista.

192. RACHEL paimenkeppeineen, yksityiskohta Paraisten kirkon parvenrintamuksen maalauskoristelusta, jonka Turun maalarinammattikunnan oltermanni Gustaf Lucander suoritti 1771.

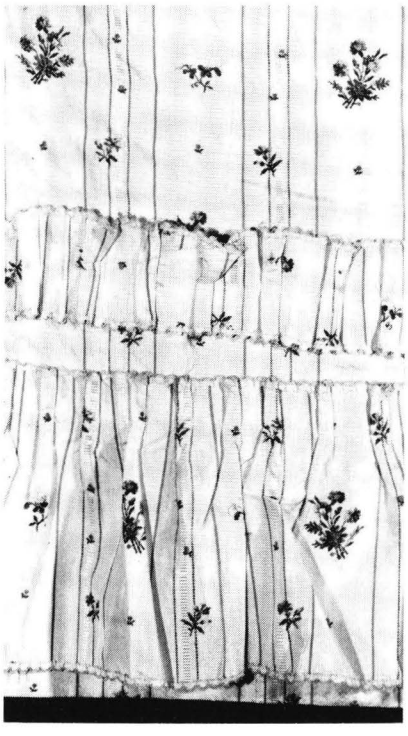
Räätälinammattikuntien pöytäkirjoissa poloneesi mainittiin vasta 1780-luvun alussa. Helsingissä määrättiin räätälinkisälli Johan Hollstenin mestarinäytteeksi 1781 poloneesipuku, *Polonesse Klädning*. Hollstenin ilmoittamat näytevaatekappaleiden mitat merkittiin pöytäkirjaan otsikoituina: *Do lo Mande, Sielfwa Klädningen, Kiorteln, Snörlifwet*. Mitoista päätellen dolmaani oli hihaton miehusta, jota pidettiin 135-140 cm pituisen takin alla. Takissa oli puolipitkät hihat ja pukuun kuuluva puolihame oli vajaan metrin pituinen (l. 6). Kun kisälli E. Mollenius anoi 1782 Turun ammattikunnalta lupaa tehdä mestarinäytteeksi *Swedcia*-puvun asemasta *Doulemang*-nimisen sileähihaisen kansallisen puvun, *med släta ärmar utan Garnering och kiorteln med lif*, suostui ammattikunta anomukseen, koska tällaista pukua käytettiin yleisesti vallitsevan valtakunnan surun aikana. Mollenius oli saanut asiakkaaltaan puvun tekoon 10 kyynärää ja hameeseen 12 kyynärää 3 1/2 korttelin

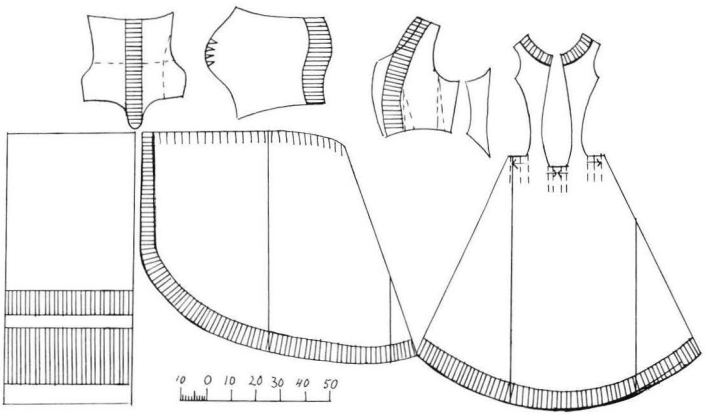
levyistä mustaa kamlottia. *Doulemang*-takin terävänipukkainen korsettimiehusta nyöritettiin edestä (9 + 9 nyörinreikää) 40 cm pituisten tukirautojen jäykistämänä. Sivukiilat levittivät 125 cm pituisen ja etureunoistaan kaarretun takin liepeitä niin, että etureunojen ja helman yhteinen laajuus oli 500 cm. Pääntie oli 82 cm laajuinen ja hihat olivat puolipitkät. Kuusikaistaisen hameen leveys (312 cm) oli koottu pienin laskoksin (19 + 19) vyötärönauhaan. Helmassa oli 5 cm päärme (l. 7). Molleniuksen mitat voi pääpiirtein sovittaa ranskalaisen poloneesin mallikaavaan.[32]

Poloneesin leikkaus vaihteli. Kustavilaisella ajalla suositusta kukkaraitaisesta taftista ommeltu, Törngren-suvulle kuulunut, takin ja hameen käsittävä poloneesipuku muistuttaa leikkaukseltaan englantilaisia poloneeseja (k. 193). Miehusta koostuu kahdesta etu-, sivu- ja selkäkappaleesta, joista selkäkappaleet jatkuvat liepeeseen. Kiilojen levittämät lieveosan sivukappaleet on kiinnitetty myö-

193. Poloneesi 1780-luvulta, luunväristä kukkaraitaista ripsitaftia. Miehustan vuoraus on poistettu ja rinnusta muutettu, kun pukua käytettiin turnyyrikaudella naamiaispukuna, Törngren-suvulta Helsingissä. A puku edestä, B selästä, C yksityiskohta hameenhelmasta, D kaavat. KM 74054:1.

tälaskoksin miehustaan. Liepeiden sivu- ja takasaumoissa on vastalaskokset kuten yleensä poloneeseissa. Pukukankaasta laskostettu alaspäin levenevä nauha reunustaa ympäriinsä takkia ja kaksi leveää laskosnauhaa koristaa kuusikaistaista hametta 1780-luvun muodin mukaisesti. Myöhemmin naamiaispukuna käytetystä poloneesista on poistettu miehustan vuoraus ja hihoja sekä rinnustaa on muutettu.[33]

Déshabillé-pukuina suosittuja poloneeseja on harvoin hyväksytty muotokuva-puvuiksi. Nils Schillmark on tosin jonkin kerran kuvannut niitä 1780 vaiheilla etupäässä nuorten naisten ja tyttöjen pukuina. Muotokuvissa poloneesi on tunnistettavissa takin falbola-koristelun ja rinnasta taaksepäin kaarrettujen etureunojen perusteella. Lempäälän rovasti Ednerin Katarina-tyttären muotokuvassa näkyvät leveät, poimutut puhvihihat on sidottu silkkinauhoilla kansallisen ruotsalaisen puvun tavoin, myös rusetilla sidottu laskoskaulus on peräisin kansallisesta puvusta (k. 194). Poikkinauhoitus koristaa rovastin nuoremman Magdalena-tyttären husaarikuosisen poloneesin etureunoja (k. 195).

Kustaa III:n Venäjän sotaan liittyvässä Porvoo-aiheisessa laveerauksessa Fr. A. von Numers on kuvannut säätyläisnaisia poloneesiasuissa (k. 188, 196). Viuhka kädessä istuva hattupäinen nainen esiintyy arkisessa raidallisessa poloneesissa, jonka pääntietä pöyheä kaulahuivi verhoaa ja johon liittyy yksivärinen vaalea hame. Seisovan hattupäisen vallasnaisen puku on jonkinlainen kansallisen ruotsalaisen puvun ja poloneesin välimuoto. Puvun kaulus noudattaa ruotsalaisen puvun mallia, nauharuusukkeet sitovat 3-puhvista poloneesitakkia ja hameessa on säädetyt kaksi leveää falbolaa.[35]

Asiakirjoissa mainitut poloneesit, dolmaanit ja pitkät nutut vastasivat poloneesi-tyyppisten muotipukujen eri muunnelmia, joiden tarkkaa kuosia on usein vaikeata tiedostaa pelkän pukunimityksen perusteella (k. 110).

Peruluetteloissa poloneesi-nimitys esiintyi etupäässä Helsingissä ja Etelä-Suomessa, missä poloneeseja oli lähes kahdessakymmenessä pukuluettelossa 1780- ja 90-luvulla. Ehkäpä Viaporin upseerinrouvat olivat tuoneet muodin nimineen Tukholmasta Helsinkiin (k. 7). Mustia silkkisiä poloneesi-nuttuja oli Helsingissä varsinkin leskirouvilla ja käsityöläisten vaimoilla:[36]

> 1 Polonesch kåft af svart podesoi gl., 1 kjortel af samma slag (Hki 1781). 1 swart tafts Polonese koft och kjortel (1790). 1 swart carle polonäs klädning, 1 blå peiron tygs do (1792).

Naistenräätäli Niklas Holmbergin laskun mukaan harsohihaisen taftipoloneesin teko 15-vuoti-

194. Katarina Edner (1752-1807 ∞ 1773 kunink. rahastonhoitaja C. G. af Enehjelm) esiintyy Nils Schillmarkin maalaamassa muotokuvassa perimätiedon mukaan nuorikonpuvussa, vaaleanpunaisten silkkinauharusettien koristamassa valkoisessa poloneesissa. Muodikas harsokoafyyri täydentää puuteroitua »makaava koira» -kampausta. TKHM 15401:18.

195. Nils Schillmark (? 1773), Magdalena Edner (1754-83) pukeutuneena husaarikuosiseen siniseen poloneesiin, silkkinauhoista poimuttu koafyyri täydentää kampausta kuten sisaren muotokuvassa (k. 194). TKHM 15401:23.

196. Yksityiskohta Fr. A. von Numersin Porvoo-aiheisesta seepia- ja tussilaveerauksesta, 1789. Vrt. k. 188. PM 74-75.

aalle Ulla Holmbergille maksoi 28 riksiä (Hki 1785).[37] Jotkut poloneeseista olivat värillisiä, kuten pujotettua taftia tai liekkikuvioista *chiné*-taftia *déshabillé*-puvuille tunnusomaiseen tapaan. Kirjavia ja raidallisia poloneeseja oli kartanonrouvien ja varakkaiden porvarisrouvien muodikkaissa puvustoissa:

> 1 rödrandig polonesse af broceradt taft 8.16.-, 1 swart siden poulonesse med kiortel 4.-.- (Porvoon pit. Ingas 1781).

Puuvilla- ja pellavakankaisia poloneeseja esiintyi etupäässä todella hienoissa puvustoissa, mikä viittasi englantilaiseen tapaan käyttää sintsi- tai karttuunipoloneesia arkipukuna. Everstiluutnantti H. J. Roosin rouvavainajan vaatteista lahjoitettiin sini-valkoinen pellavapoloneesi mlle Herfihlille, joka oli luultavasti rouvan kamarineito (Oulu Marttila 1779).[38] Poloneesin arkisuutta todistaa sekin, että ranskalaisissa laatukuvissa ja kuparipiirroksissa kamarineidot kuvattiin tavallisesti poloneeseissa. Samoin Pehr Hilleströmin maalauksissa kamarineidot esiintyivät ajan tapaan poloneeseissa.[39]

Poloneesi-nimen rajoitettu esiintyminen etupäässä Helsingin ja Uudenmaan säätyläisnaisten ja eräiden vallasnaisten pukuluetteloissa panee epäilemään, että samankuosisia pukuja kätkeytyy myös muihin pukunimityksiin.

Naistenräätälien mestarinäytteiden yhteydessä mainituista *Do lo Mande* (Hki 1781) ja *Doulemang* (Tu 1782) vaatteista edellinen oli poloneesin alusliivi ja jälkimmäinen takkimainen vaatekappale. Dolmaani-nimitys sinänsä viittaa perinteelliseen unkarilaiseen miehenpukuun. Turkkilaissotien ajoista lähtien *doloman* tunnettiin Unkarissa ja Itävallassa unkarilaisen miehen juhlapukuun kuuluvan *mente*-takin kelloliepeisenä alustakkina, joka ulottui reisiin. Unkarilainen *doloman* koostui kahdesta etu- ja yhdestä takakappaleesta sekä pitkistä yksisaumaisista hihoista.[40] Vuonna 1795 julkaistussa ranskalais-ruotsalaisessa sanakirjassa *dolima*n tulkittiin teatteripuvustoon liittyväksi turkkilaiseksi puvuksi.[41] Poloneesin yhteydessä mainittu dolmaani viittasi epäilemättä itäimaisiin muotivaikutteihin, joista ranskalaisissa muotijulkaisuissa kerrottiin mm. *circassienne*-tyyppisten poloneesien yhteydessä. *Robe à la circassienne* eli *robe à la Turque* oli takkipuku, jonka liepeet poimuttiin ylös kolmeksi yhtä suureksi puhviksi (k. 184). Siihen kuului erivärinen alusliivi, *soubreveste*, jonka pitkät, kapeat hihat tulivat näkyviin takin lyhyistä hihoista. Itse takki reunustettiin usein turkiksella ja hame sidottiin vyöllä turkkilaiseen tapaan, *à la musulmane*.[42] Tanskassa *négligé*- ja naamiaispukuina myöhemmin käytetyt »circassienne»-asut eivät kuitenkaan muistuta kuosiltaan lainkaan poloneesia.[43] Tosin ne ilmentävät itämaiden ihailua, jonka tilille dolmaanikin on pantava. Leipzigissa ilmestyneessä »Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode» -lehdessä kuvattiin vielä 1793

Dolman-kuosinen puku, jonka kapean takin alta liivi ja hame näkyvät vapaasti.[44]

Pukuluetteloihin merkityt dolmaanit voi todennäköisesti rinnastaa ns. puolipoloneeseihin. Dolmaani-nimitys oli yleisempi Pohjanmaan rannikkokaupungeissa kuin Etelä-Suomessa, jossa se kylläkin tunnettiin. Turussa turkkurioltermanni C. G. Neppiuksen leskellä oli 6 riksin arvoinen musta taftidolmaani hameineen, *dollement* (Tu 1792).[45] Kihlakunnantuomari K. Fr. Ignatiuksen rouvan pukuluetteloon oli merkitty hopeanappisen vihreäverkaisen ratsastuspuvun, sinisen teräsnappisen puolisilkkipuvun ja parin silkkisen nuttupuvun ohella vanha musta lustriini-*dolement* hameineen (Porvoo 1787). Kauppias L. L. Stenströmin tukholmalaisrouvan myötäjäisiin (1794) kuuluneen mustan silkkisen *dollamang*-puvun yli 22 riksin suuruinen arviohinta todistaa puvun muodikkuutta (Hki 1799).[46]

Kirjailija Saara Wacklin mainitsee monesti oululaisrouvien dolmaanit. Lähtiessään vierailulle kauniina kesäpäivänä rouvat pukeutuivat parhaisiin triumfant-dolmaaneihinsa ja »ylöspantuihin» harsomyssyihinsä sekä vierailuviittoihin. Keppipäivänvarjot täydensivät asuja. Pormestarin rouvan morsiuskomeutena oli falbolareunusteinen musta dolmaani, jonka hihansuissa oli harsoliehukkeet ja rinnustan koristeena siniset silkkinauhat. Kolmikerroksiseksi tupeerattu korkea kampaus ja valkokorkoiset siniset silkkikengät täydensivät muodikasta asua. Samoin nuori Helena Schulin (∞ 1770 Franzén) oli morsiamena pukeutunut dolmaaniin ja pönkkähameeseen. Kuvatessaan kuningas Aadolf Fredrikin vierailua Oulussa 1752 kirjailijatar on sen sijaan erehtynyt käyttämään ajankohtaan sopimattomia pukunimityksiä. Saara Wacklin kertoi nimittäin, että kaupungin ylhäisimmät naiset olivat sonnustautuneet kirjaviin silkkidolmaaneihin eli habironeihin, *habironer eller dolmaner*; tässä tapauksessa todennäköisesti oli kyse roberondeista.[47] Asiakirjat vahvistavat Saara Wacklinin kertomusta dolmaanien yleisestä suosiosta Oulussa. Musta poude soie-dolmaani merkittiin ruustinna Katariina Argillanderin hienoimmaksi puvuksi, minkä lisäksi hän omisti mustan silkkiroben, sinisestä hollannindamastista tehdyn pitkänuttupuvun sekä tavallisia nuttuasuja (l. Oulu 1785). Kauppias S. W. Bergin rouvan mustien silkkipukujen takkia kutsuttiin dolmaaniksi:

> 1 swart poudesois dolemang med dess kiortel 10.-.-, 1 utgl. swart armosins kiortel, 1 do do dolemangs koft (Oulu 1784).

Raatimies Celsiuksen rouvan jäämistössä oli sininen peiron-silkkinen dolmaani (Oulu 1797).[48] Kokkolassa mainittiin musta dolmaani puvuston kalleimpana vaatekappaleena vielä 1798.[49]

Polones kofta, dolemangs koft -nimitykset antavat aiheen tulkita pukuluetteloissa 1700-luvun lopulla esiintyvät pitkät nutut, *lång koft*, dolmaanin kaltaisiksi pukimiksi. Näiden vaatteiden nimeäminen nutuksi johtui niiden yksinkertaisesta leikkauksesta, joka käsitti toisinaan ainoastaan kaksi etu- ja takakappaletta sekä hihat. Pitkänuttu-nimitys ilmaisi sinänsä, että vaatekappale oli tavallista nuttua pitempi. Kansallisen ruotsalaisen puvun poloneesia muistuttavaa takkia nimitettiin vastaavasti joskus nutuksi, *national koft och kiortel*.[50]

Sekä dolmaani että pitkänuttu vastasivat luultavasti englantilaista puolipoloneesia, *half-polonaise*, joka oli takkimaiseksi kuositeltu, yhtäjaksoinen vaatekappale taaksepäin kaarretuin etureunoin. Sitä käytettiin mm. matka-asuna.[51] Saksassa Chodowiecki on niin ikään kuvannut vastaavanlaisia pitkänuttuisia *négligé*-asuja, joita käytettiin poloneesien rinnalla.[52] Ne olivat verrattavissa Galerie des Modes-lehdessä kuvattuihin vaatimattomiin puolipoloneeseihin, *Polonaise unie, Demi-Polonaise, Caraco à la Polonaise* (k. 191).[53]

Elias Martinin laveerauksessa »Tanssiaiset Suomenlinnassa» (1764) on mm. kuvattu nainen, jonka puhveille poimutun »pitkänutun» ja hameen helmaa hapsunauhat koristavat (k. 8). Puku vastaa puolipoloneesin kuvauksia ja todistaa samalla, että ns. poloneesimuoti tunnettiin Suomessakin jo 1760-luvun puolimaissa eli ennen Puolan jakoa 1772. Todennäköisesti näitä pukuja kutsuttiinkin muodin alkuvaiheessa pitkänuttupuvuiksi. Rouva Mörtengrenin roberonde (k. 153) on aikoinaan muodistettu juuri puolipoloneesiksi. Takin suorina alasriippuvat liepeet on lyhennetty niin, että ne ulottuvat ainoastaan puolireiteen ja kaartuvat edestä poloneesille tunnusomaiseen tapaan. Rokokoon kankea kukkasilkki ei olisi hevin taipunutkaan pehmeisiin puhvipoimuihin, jotka olivat tunnusomaisia yleensä ohuista silkki- ja puolisilkkikankaista tai karttuuneista ommelluille poloneeseille. Samantapaisia kureliivimiehustaisia pitkänuttuisia pukuja käytettiin Ruotsissakin 1780-luvulla.[54]

Pukuluettelojen mukaan pitkänuttuisia pukuja ommeltiin samoista kangaslaaduista kuin poloneeseja, nimittäin taftista, puolisilkistä ja joskus puuvillakankaistakin. Ne olivat usein raidallisia. Koska pitkänutun suorat liepeet nielivät vähemmän kangasta kuin poloneesin puhviliepeet, oli se huomattavasti halvempi kuin poloneesi, mutta kuitenkin kuosikkaampi ja kalliimpi kuin tavallinen kimononuttu. Pitkänuttuisia pukuja oli kartanonrouvien, ruustinnojen ja varakkaiden porvarisrouvien puvustoissa 1770-80-luvulla.[55] Kauppias M. Enningin rouvavainajan Sofia Sederholmin (k. 336) muodikkaassa puvustossa ei ollut enää yhtään robea, sen sijaan neljä poloneesia, kaksi pitkänuttuasua ja

joukko nuttuja, jotka kaikki oli ommeltu ajan muotisilkeistä, etupäässä taftista. Samoista kangaslaaduista huolimatta poloneesit arvioitiin kaksi kertaa kalliimmiksi kuin nuttupuvut (Hki 1790). Pelisset täydensivät asuja.[56] Rikkaan kauppias N. Heidenstrauchin rouvalla oli sekä silkkipoloneeseja että pitkänuttupukuja (l. Hki 1791). Turussa pitkänuttuisia pukuja oli sellaisissakin edustavissa puvustoissa, joissa kansallinen ruotsalainen puku oli juhlapukuna (l. Tu 1783, 1790). Lääketieteen professori J. Haartmanin leskirouvan Johanna Nylanderin jäämistossä oli kansallisen puvun ohella neljä pitkänuttupukua, ratsastuspuvun takki, useita liivejä sekä monenlaisia puuvillaisia liivipukuja. Punaflammuisesta taftista ja punaraitaisesta taftista ommellut pitkänuttupuvut olivat kangaslaadultaan puvuston muodikkaimmat asut (Kaarina Haaga 1797).[57] Ranskalaisten poloneesipukujen tavoin vuorineuvos J. J. Kijkin leskirouvan (k. 302) nuttuja röijypukuihin kuului toisinaan liivi tai rinnusta:[58]

> 1 swart moers koft och kjortel samt väst. . . 1 gredlin do med wäst . . . 1 sitser kattuns koft, kjortel och väst, gredlin och hvit . . . 1 gredlin och hvitrandig fin cattuns långkoft, kjortel, tröja och väst . . . 1 grå bomuls lärfts långkoft, kjortel och bröstlapp (Perniö Teijo 1788).

Tämäntapaiset asut olivat tavallisia muodikkaasti pukeutuneiden kartanonrouvien puvustoissa. Åvikin lasitehtaan tirehtööri J. R. Depongin leskirouvalla oli kansallisen ruotsalaisen puvun, mustan lustriinipuvun ja robe-nutun ohella yksi musta ja kolme värillisestä taftista ommeltua pitkänuttupukua (Somero Lahdenk:no 1788). Majuri J. F. Brobergin rouvan musta moareesilkkinen pitkänuttupuku oli koristettu olkihelmin, *med stråpärlor* (Myrskylän k:no 1783). Olkihelmikoristelu mainittiin kansallisen ruotsalaisen puvun mallipuvun yhteydessä.[59]

Papinrouvat suosivat parhaana asunaan mustaa pitkänuttupukua, johon kuului toisinaan rinnustakin:[60]

> 1 halfsliten swartader bordalou kiortel, lång koft och bröstlapp med 3ne bandrosor . . . 1 röd ras de sicillie koft med bröstlapp (Punkalaidun). 1 swart pärontygs lång koft och kjortel 6.38.-. 1 grön atlask lång koft och kjortell 3.-.- (Padasjoki 1783). 1 grön och hwit race de secillje långkoft, 1 do kjortel, 1 swart tafts kjortel, 1 därtil hörig Svedois långkoft (Karkku 1794).

Tavallisia pitkänuttupukuja ei ole säästetty, sen sijaan on tallella muutamia, lähinnä puolipoloneeseiksi luokiteltavia juhlapukuja, jotka on ommeltu silkillä, hopea- ja kultalangalla ammattimaisesti kirjotusta taftista. Ranskalaiset poloneesien kirjontamallit viittaavat muodin yleisyyteen. Kun yksiväriset silkkikankaat tulivat muotiin, tunnettiin tarvetta korostaa puvun hienoutta metallinhohteisella kirjonnalla, joka pääsi oikeuksiinsa puolipoloneesin takin reunusteena ja hameen leveänä helmakuosina.[61] Arkiseen *déshabillé*-puvustoon kuuluneesta poloneesista upean kirjonnan avulla kehitetty edustava puolipoloneesimuunnelma löysi tiensä Pohjolaankin. Tosin vallasrouvien kirjottuja silkkipukuja on myöhemmin yleensä korjailtu ja muodistettu siinä määrin, ettei pukujen alkuperäisestä kuosista saa aina enää täyttä selvyyttä. Usein pelkästään hameet ovat säilyneet entisellään (k. 75, 197). Poloneesimuodin mentyä ohi pukuja ratkottiin ja muodistettiin karakoopuvuiksi (k. 203-204) tai käytettiin muihin tarkoituksiin (k. 211).[62]

Lagermarck-suvulta peräisin olevan monivärisellä silkillä, hopealla ja kullalla kirjotun valkoisen taftipuvun takki on katkaistu liepeistään, sen sijaan nelikaistaista hametta ei ole muutettu (k. 197 A B C). Tavanomaiseen englantilaiseen *fourreau*-kuosiin leikatun takin lievettä on levitetty takasaumaan sovitetuilla kiiloilla. Kirjotut kukkaoksat koristavat takkia, jonka etureunaa kiertävä kukkaköynnös on jatkunut luultavasti helman ympäri kuten joissakin vastaavanlaisissa ruotsalaisissa puvuissa.[63] Ainoastaan puolipitkät rokokoohihat liehukkeineen ovat säilyneet aitoina erään kirjonnaltaan edellistä pukua muistuttavan luunvärisen taftipuvun miehustasta (k. 198). Hopealangalla ja kahdella harmaan ja violetinvivahteisella silkillä kirjottu siro kukkaköynnössommitelma toistuu hameen jokaisessa neljässä kaistassa.[64] Kyseiset puvut edustavat Ranskassa ammattimaisesti kirjottujen silkkikankaiden välittämää Pariisin muotia, josta on säilynyt todistuskappaleita paitsi Ranskassa, myös Pohjoismaissa.[65]

Vastaavanlaisia pukuja on merkitty vallasnaisten pukuluetteloihin. Prästkullan rouvan kreivitär Johanna Charlotta Possen (∞ Giös) puvustossa oli hopealla ja violetilla silkillä kirjotusta valkoisesta atlaksesta tehty nuttupuku sekä samaan tapaan kirjottu valkoinen taftihame (Tenhola 1774). Kenraali E. Armfeltin leskirouvan monien hameiden joukossa oli hopealla ja kretliinillä silkillä kirjottu valkoinen taftihame (Pernaja Isnäs 1778). Majuri S. J. Collianderin rouvavainajan kirjottua ruskeata taftihametta ei ole tarkemmin kuvailtu, puvustossa oli sitä paitsi mm. vihreä peironkankainen ja musta lustriininen pitkänuttu hameineen, jotka kuuluivat rouvan omaan puvustoon majurin edellisen rouvan jäämistöstä perittyjen vaatteiden ohella (l. Sysmä 1770, Hartola Johannisberg 1785).[66]

Suoraliepeiset puolipoloneesit, dolmaanit ja pitkänuttuiset puvut hävisivät käytöstä puhviliepeisten poloneesien myötä 1780-luvun lopulla yhdessä muiden korsettimiehustaisten muotipukujen kanssa. Tavallisten poloneesien ja puolipoloneesien käyttäjäpiiri oli sosiaaliselta koostumukseltaan

197. Häive- ja varsipistoin vihreällä, punaisella, violetilla ja mustalla silkillä sekä hopealangalla ammattimaisesti kirjotusta valkoisesta taftista ommeltu poloneesipuku, jonka takki on leikattu englantilaiseen kuosiin. Takin helmoja on ilmeisesti lyhennetty, mutta hame on alkuperäisessä asussa, kirjontakuosi on sommiteltu hamekaistan levyiseksi, 46 × 72. TKHM 2491.

198. Yksityiskohta silkillä ja hopealangalla ammattimaisesti kirjotun taftipoloneesin hameesta, joka on säilynyt alkuperäisessä asussa. Kirjontakuosi, 43 × 71, vastaa silkkikaistan leveyttä. Yksit. omist.

harvinaisen laaja, koska nämä puvut soveltuivat kangaslaadusta ja koristelusta riippuen sekä arkiettä juhlapuvuiksi. Vallasnaisten arkipuvut vastasivat säätyportaikon alimmilla asteilla käytettyjä juhlapukuja. Kampaus ja korupäähineet antoivat haluttaessa kuosiltaan yksinkertaiselle puvulle säätyasemaa vastaavan sävyn.

KARAKOO-RÖIJYASU

Säätyläisnaisten 1700-luvun alussa hylkäämät röijyasut tulivat uudistettuina muotiin Ranskassa 1760-luvun lopulla rousseaulaisen maalaiselämän ihailun myötä. Pohjoismaissa seurattiin Pariisin esimerkkiä.

Pariisissa pienporvarien ja kansannaisten perinteellinen röijypuku muodistettiin salonkikelpoiseksi 1770-luvulla. Bretagnen naisten *caraco*-röijyjen kerrottiin antaneen aiheen uuteen muotivillitykseen 1768, jolloin Aiguillon'in herttua seurueineen vieraili Nantes'issa.[67] *Caraco*-röijy myötäili joustavasti yleismuodin suuntaviivoja ja imi itseensä piirteitä muista muotipuvuista alkaen robe-robinettesta sekä myöhemmin poloneesista ja englantilaiskuosisesta puvusta. Sitä käytettiin aluksi arkipukuna poloneesin rinnalla. Kun poloneesimuoti hävisi Ranskan vallankumouksen pyörteisiin, niin karakoo hyväksyttiin sen sijaan säätyeroista vapautuneen yhteiskunnan puvulliseksi tunnukseksi.

Karakoo-röijymuodissa kuvastui vuosisadan viime neljännekselle tunnusomainen muotivirikkeiden monipuolisuus. Sekä kansanomainen että eksoottinen pukuparsi vaikuttivat Pariisin muotiin naapurimaista omaksuttujen kuosipiirteiden ohella. Ranskalaisissa muotilehdissä kuvattujen karakoo-muunnelmien nimet kartoittavat sinänsä 1770-80-luvun muotivaikutteiden kentän: *caraco à la Polonaise, à la Flamande, à l'Anglaise, à la Chinoise, à l'Indienne, à la Circassienne, à la paysanne, à l'amazone, pierrot*, jotka kaikki olivat aamupäivän *déshabillé*-pukuja. Karakoo-nimitystä käytettiin siis mitä erilaatuisimmista lyhyistä röijy-jakku-takkipukimista.[68]

Ranskalainen *caraco* vastasi muodin alkuvaiheessa puoliroben eli robinetten kuosista vaatekappaletta, jonka selässä oli kerrotut peililaskokset (k. 165). Se oli itse asiassa Ranskassa aikaisemmin *casaquin, pet-en-l'air* -nimillä tunnetun jakun muunnelma.[69] Poloneesi-karakoon tuntomerkkinä oli pyöristetyt etukulmat (k. 199).[70] Pierrot- ja amatsooniasuun kuuluva karakoo taas leikattiin lyhyen englantilaisen takin kuosiin (k. 226).[71] Röijymäinen hihallinen liivi nimettiin Beaumarchais'in kuului-

199. Poloneesin tapaan leikattu karakoo-röijy, caraco à la Polonaise. Galerie des Modes. Foto KB.

200. Karakoo-puku C. A. Ehrensvärdin tussipiirroksen mukaan. KM 5978:3.

san näytelmän »Figaron häät» (esitetty 1784) mukaan *le juste à la Figaro, à la Suzanne*. Aikaisemmin aamupukimiin luettua yksinkertaista röijyä, johon liittyi hame samasta kankaasta, kutsuttiin toisinaan edelleen liiviksi, *camisole*.[72] Muodikas ranskalainen karakoopuku käsitti tavallisesti ohuesta silkki- tai puuvillakankaasta ommellun röijyn ja hameen. Silkkiröijyyn yhdistetty puuvillahame oli useimmiten valkoinen, koska kangaslaadulla ja värittömyydellä haluttiin korostaa asun yksinkertaisuutta (k. 200).

Uusi muotiaalto saavutti pian Suomenkin, koska röijy ja röijypuku ilmestyivät entistä useammin säätyläisnaisten pukuluetteloihin 1770-luvulta lähtien. Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä muodikkaissa puvustoissa oli runsaasti röijyasuja; röijyjen kuosista ei ole kuitenkaan selviä merkintöjä. Röijyn tai röijypuvun määrittely uudeksi tai vanhaksi antaa viitteitä sen iästä, kangaslaatu ja hinta-arvio taas hienousasteesta. Tilastollisesti röijyasut syrjäyttivät nuttuasut vasta 1790-luvulla. On kuitenkin muistettava perukirjojen takautuva todistusarvo vuosikymmenen tai kahden tarkkuudella.

Muotisilkeistä ommellut röijyt ja röijyasut olivat todennäköisesti leikkaukseltaankin kuosikkaita. Niistä omaksuttiin muotipiirteitä arkiröijyjenkin pääntien ja hihojen leikkaukseen sekä pituuteen. Varhaisimmat 1770-80-luvulle ajoitettavat röijyt erosivat kuosiltaan nutuista pääasiassa hihojen leikkauksen suhteen. Röijyn kaarevat hihat leikattiin englantilaiseen tapaan kankaan pituussuuntaan joko yksi- tai kaksisaumaisiksi. Kapeiden täysipitkien hihojen suihin jätettiin saumahalkiot. Röijyn selkäkappaleiden kapeuden vuoksi istutettiin ylhäältä väljiksi leikatut hihat melko taakse selkään, pääntien laajuus taas kavensi huomattavasti olkakappaleita. Vartalonmukaisen kireän miehustan vastakohdaksi laajennettiin liepeet kelloksi, jota kiilat levittivät. Myöhäisten röijyjen vahvasti kellotetut liepeet olivat tavallisesti lyhyet. Liepeiden etukulmat pyöristettiin aluksi poloneesin kuosiin ja myöhemmin ne viistottiin miesten liivien tavoin. 1790-luvulla ainoastaan selkäkappaleet jatkuivat liepeeksi muodikkaissa röijymäisissä irtomiehustoissa (k. 207, 208).

Röijymuodin alkuvaiheessa 1770-luvulla nuttuja muodistettiin röijyiksi leikkaamalla kimonohihat irti ja kuosittelemalla ne kapeiksi, kaareviksi englantilaistyyppisiksi hihoiksi. Röijyjä ommeltiin myös vanhoista muotipuvuista (k. 46). Eräs lyhytliepeinen vihreä droguet-röijy on luultavasti korjattu entisestä nutusta leikkaamalla hihat irti ja katkaisemalla vaate vyötäisiltä. Etukappaleita on levitetty lievekiiloilla edessä ja sivusaumoissa. Laskosnauha kiertää oikean etukappaleen reunaa ja

201. Rokokoonutusta muodistettu vihreä droguet-röijy, koristeena laskosnauha. PHM numeroton.

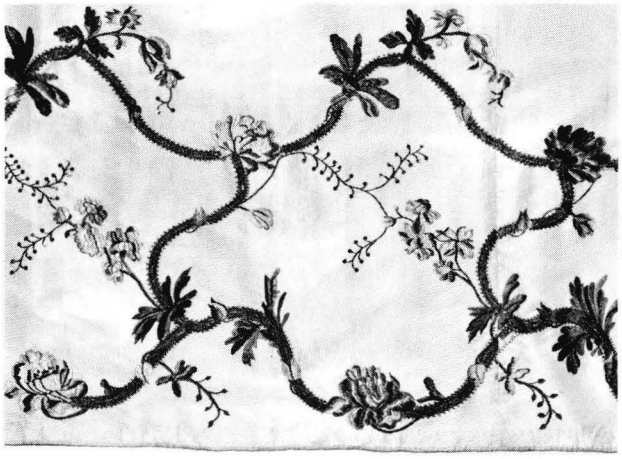
202. Karakoo-röijy 1770-luvulta, kuunsinistä satiinia. Puolipitkiin kapeihin hihoihin on kiinnitetty liehukkeet sekä kaareviksi leikatut irroitettavat amadis-jatkohihat. Laskosnauhan reunustamat helmaläpät ovat levinneet sivuilta ja takaa pöyhistetyn hameen päälle. Yksit. omist.

hihansuita, jotka ovat säilyneet alkuperäisessä rokokoo-asussa (k. 201).[73]

Jollekin de Geer -suvun jäsenelle kuuluneesta haalean kuunsinisestä satiinipuvusta on jäljellä ainoastaan kuosikas röijy, joka koostuu kahdesta etu- ja takakappaleesta, puolipitkistä liehukehihoista sekä niihin liittyvistä kapeista jatkohihoista (k. 202). Pellavavuori ryhdistää röijyä, jonka liepeet

203. Hopealla, silkillä ja paljeteilla kirjottu valkoinen silkkikarakoo on luultavasti muodistettu entisestä poloneesista. Hameesta säilyneet tilkut on kirjottu samalla tavalla kuin Armfeltin pukukokoelmaan kuuluva irtohame (k. 204). Yksit. omist.

204. Yksityiskohta sinisellä, punaisella, keltaisella ja vihreällä silkillä sekä hopealangalla ja paljeteilla ammattimaisesti kirjotusta valkoisesta taftihameesta, jonka kirjonnassa värit vaihtuvat kuosin toistuessa, kuosi 34 × 26,5. TKHM 10841, Armfelt-suvun pukukokoelma.

laajenevat helmasta pyöristetyiksi leveiksi läpiksi. Laskosnauha koristaa pääntietä, etureunaa, helmaa ja jatkohihoja. Ulla Paschin maalaamassa Dorotea de Geerin muotokuvassa näkyvässä vaaleansinervässä silkkipuvussa on samanlaiset jatketut liehukehihat. Vaikka muotokuvan puku sinänsä toistaa kansainväliseen muotokuvapuvustoon kuulunutta ns. vestaalipuvun tyyppiä, antaa tämän röijyn hihojen leikkaus tiettyä todellisuudensävyä muotokuvan romantisoidulle (? naamiais) puvulle.[74] Samassa pukukokoelmassa olevan hopealla, silkillä ja paljeteilla ammattimaisesti kirjotusta valkoisesta silkkiripsistä ommellun puvun röijy on ilmeisesti muodistettu entisestä pitkänutusta lyhentämällä liepeet (k. 203). Kapeiden puolipitkien hihojen suut on kyynärpäiden kohdalta pyöristetty muotolaskoksilla. Hameen helmaan kirjottu kaksinkertainen hopeaköynnös värikkäine kukkineen toistuu samanlaisena Armfelt-suvun pukukokoelmaan kuuluvan viisikaistaisen valkoisen ripsitaftihameen helmassa (k. 204). Molempiin hameisiin on todennäköisesti kuulunut samantapainen poloneesi- tai karakookuosinen miehusta.[75] Tällaisen röijypuvun teelmä oli luultavasti kyseessä kun Jakarin kartanon rouvan Maria Hisingin (∞ Ramsay) peruluetteloon merkittiin keskeneräinen, ilmeisesti upouusi, nelikaistainen kullalla kirjottu ja silkillä pikeerattu valkoinen taftihame sekä toinen samantapainen vihreä hame ja kullalla pikeerattu röijy, *lijftröya* (l. Jakari 1764). Valmiiksi kirjottu ja pikeerattu röijypuvun kangas oli ehkä peräisin Ranskasta ja antaa aiheen tarkistaa ranskalaisen röijypukumuodin alkuvaiheen ajoitusta oletettua varhaisemmaksi. Ranskalaista karakoomuotia edustanee myös ammattimaisesti vanukirjottu sekä sinisellä ja harmaalla samettinyörillä kirjottu keltainen satiinipuku, josta tosin vain yksi hiha ja hame ovat

205. Röijyn yksisaumainen puolipitkä hiha ja yksityiskohta vanulla ohuesti topatusta ja tikatusta sekä sinisellä ja harmaalla samettinyörillä kirjotusta keltaisesta satiinihameesta, luultavasti ranskalaista ammattityötä 1760-luvulta, helmakuosi 15 × 32. KM 4500:2 ja 5840:5.

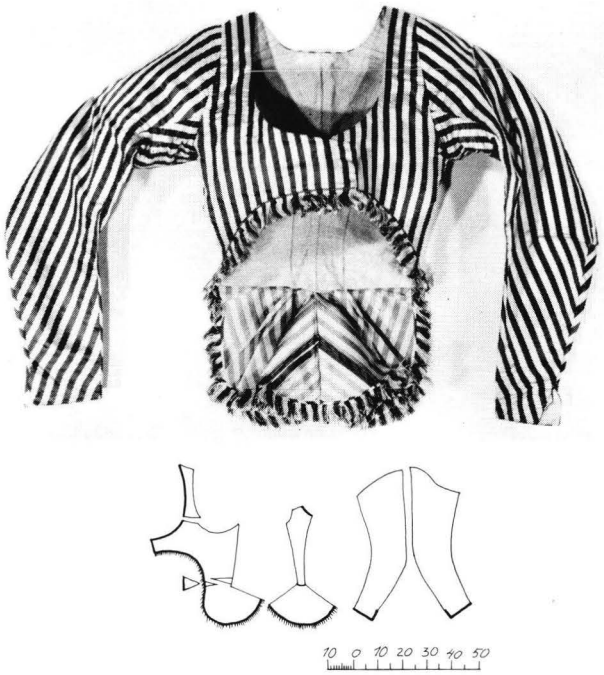
206. Lakanpuna-sini-kelta-vihreästä sintsistä ommellun arkiröijyn leikkauksessa on seurattu miesten muotia 1790-luvulla. Avara pääntie, joka vaati suuren kaulahuivin täydennykseen, sekä pitkät kaksisaumaiset hihat ovat ajan yleismuodin mukaiset. Karkea pellavavuori ryhdistää röijyä. TKHM 8935, Armfelt-suvun pukukokoelma.

tallella (k. 205). Kirjonnan perusteella puku ajoittuu myöhäisrokokoon aikaan. Se on verrattavissa saksalaisten 1760-luvun posliinifiguurien röijypukuihin.[76]

Kirjotut karakoopuvut olivat Ranskassa muodissa vielä 1780-luvulla. Niitä on myös tallella sekä tanskalaisissa että ruotsalaisissa kokoelmissa, joskin pukuja on usein myöhemmin pahoinpidelty muodistamalla.[77]

Karakoomuodin monivivahteisuus ilmenee suomalaisistakin röijypuvuista ja irtoröijyistä. Armfelt-suvun pukukokoelmaan kuuluva lakanpunaisesta sini-vihreäkuvioisesta sintsistä ommeltu röijy edustaa 1790-luvun muotia (k. 206). Se muistuttaa leikkaukseltaan kansallisen ruotsalaisen miehenpuvun jakkua, joka on yleisemminkin vaikuttanut röijyn kuosiin vuosisadan lopulla. Haarukkaleikkaus korostaa selän kapeutta; selkäsaumoista avautuvat lievelaskokset on ommeltu kiinni laskosten pohjista samoin kuin miesten jakuissa. Lievettä on levitetty edestä kiiloilla tavalliseen tapaan, sen sijaan etukulmien viistotus merkitsi uutta muotipiirrettä. Miehen jakun tavoin röijy kiinnitetään kolmella rinnan korkeudelle sijoitetulla messinkinapilla vasemmalta oikealle ja selkäsaumoissa on napit vyötärön korkeudella. Pitkät kapeat hihat ovat yksisaumaiset.[78] Röijyä on todennäköisesti pidetty yksivärisen, ehkä valkoisen hameen kanssa. Miesten muodin jäljittely vietiin vielä pitemmälle amatsooniasuun kuuluneissa ns. *pierrot*-jakuissa (k. 226), jotka liittyivät leikkaukseltaan englantilaiseen redingote-muotiin.[79]

Lontoon muoti leimasi karakoo-asut 1790-luvulla. Armfeltien pukukokoelmassa on pari englantilaiskuosista karakoota, joista toinen on ommeltu vaaleanpuna- ja vihreäraitaisesta satiinista ja toinen sinivihreästä taftista. Uusklassisen korkeavyötäröisen muodin mukaisesti kumpikin on leikattu edestä niin lyhyeksi, että etukappaleet peittävät ainoastaan rinnat, pääntie on lisäksi uurrettu syvään edestä. Sivu- ja takasaumat muodostavat selkään tavanomaisen haarukkakuvion siten, että saumat kohtaavat miltei toisensa vyötäisillä, josta takakappaleet jatkuvat alas häntämäisenä laskosliepeenä. Raidallisen karakoon helma on reunustettu raidallisella hapsunauhalla, jollaisen kerrottiin tulleen muotiin Pariisissa keväällä 1788. Kankaan pituussuuntaan leikatut kaarevat pitkät hihat ovat kaksisaumaiset (k. 207). Lyhyt vartalonmukaiseksi kuositeltu sinivihreä taftikarakoo napitetaan edestä kahdeksalla litteällä kangasnapilla. Vain kaksi napeista on ommeltu kiinni itse röijyyn ja kuusi liivimäiseen irtorinnustaan, joka voitiin joko harsia kiinni etukappaleiden jatkoksi tai jättää pois, jolloin vyötärölinja nousi rintojen tasolle (k. 208). Selässä vyötäisille asti kiinniommellut myötälas-

207. Englantilaiskuosinen vaaleanpuna-vihreäraitainen satiinikarakoo 1790-luvulta, silkin raidoitus toistuu helman hapsunauhassa. Miehustan kappaleet on vuorattu kukin erikseen rohdinpellavalla (17/18 lankaa cm²) laskostettua takalievettä lukuun ottamatta, kaavat. KM 8150: 140, Armfelt-suvun pukukokoelma.

208. Englantilaiskuosinen sinivihreä taftikarakoo 1790-luvulta. Selän kiinniommellut 7 + 7 myötälaskosta avautuvat vyötäisiltä liepeeksi, joka on reunustettu pykäreunaisella nauhapoimutelmalla, kaavat. KM 8150:141, Armfelt-suvun pukukokoelma.

kokset (7 + 7) avautuvat liepeessä, jossa on takasauman kohdalla lisäksi vastalaskos. Näin muodostunutta koristeellista häntää on korostettu reunaan kiinnitetyllä pykäreunaisella laskosnauhalla. Kaksisaumaiset kapeat hihat peittävät kyynärpäät. Kumpikin karakoo on vuorattu huolitellen pellavakankaalla lukuun ottamatta häntää, jota alle sijoitettu selkätyyny on sopivasti pöyhistänyt (k. 219). Ranskassa kutsuttiin vastaavankuosisia miehustoja nimellä *courreur* 1790, joita mainittiin Weimarissa 1793.[80] Lyhyitä, kuosikkaita karakooröijyjä ja miehustoja käytettiin tavallisesti ohuen valkoisen puuvillahameen kanssa.[81]

Suomessa *caraco*-nimitys ilmestyi asiakirjoihin vasta 1790-luvulla, usein mitä ihmeellisimpään muotoon vääntyneenä. Karakooksi kutsuttiin ilmeisesti tietynkuosisia muodikkaita vaatekappaleita, koska samoissa pukuluetteloissa esiintyi niiden rinnalla säännöllisesti myös muita röijyjä ja röijypukuja (l. Orivesi 1796).[82] Karakoo-röijyjä ja -pukuja oli etupäässä Etelä-Suomessa, erityisesti Turussa ja Helsingissä, harvoin Pohjois-Suomessa. Merkinnöistä ilmenee, että karakoolla tarkoitettiin usein pelkkää röijyä tai irtomiehustaa, *caracors*-tröya (l. Akaa 1798). Muodikkaissa puvustoissa oli tavallisesti sekä silkkisiä että puuvillaisia karakoomiehustoja ja -pukuja. Hienoimmat puvut ommeltiin taftista, joskus silkkisarssista, pou de soiesta tai jostain muusta ohuesta silkkikankaasta. Mustat taftikarakoot olivat kaikkein yleisimpiä:[83]

1 swart tafts caracov eller tröija med kjol 2.-.- . . . 1 hwit bomullstygs kjortel med caracov, slät 2.32.- (Halikko 1797). 1 ny grön skiftad tafts caracacce 2.-.-, 1 gl. tafts caracacce blå 1.-.- . . . 1 swart och blårandig half sortout af bomull . . . 1 caracacco och tiol af samma färg 1.-.-, 1 gul randig tröija och tiol af bomulls lärft 1.16.-, 1 bräd randig bomulls tiol och kåft af do -.32.-, 1 röd do do tiol och koft -.40.-, 1 gl. hvit nankins tiol 1.-.-, 1 ny rosig nättelduks tiol 2.-.-, 1 ny randig do do 1.16.-, 1 bomulls tiol med caraccum 2.-.- (Hki 1795). 1 swart siden sarge caracau -.24.-, 1 blå tafts do, 1 grön skiftad tafts do, 1 blyfärgad do do . . . 1 randig nättelduks kjortel, 2 släta do do, 2 hvita randiga bomullstygs caracauer -.16.-, 3 hwita bomullstygs tröyor -.24.- (Tu 1798). 1 swart frt. caracous klädning af sydensarge 6.-.-, 1 på de sois do 3.-.-, 1 ljusblå pärontygs do 2.-.- . . . 2 st. sämre cattuns caracous klädningar 3.16.-, 2 st. do do än äldre 2.32.- . . . 1 hwit caracous tröya med kjortel -.32.- (Tu 1798).

Koska pukuluetteloihin merkittiin 1790-luvulla sekä uusia että vanhoja karakoita ja karakoopukuja, oli muoti jatkunut ehkä jo 1770-luvun lopulta lähtien. Tiedot karakoon käytöstä ovat sattumanvaraisia. Saara Wacklin kertoi, että Uuskaarlepyyssä joku kaunotar oli juhlissa esiintynyt pukeutuneena hienoon valkoisesta kamritsista ommeltuun karakoopukuun, jonka pitkän miehustan selässä oli liepeet. Hänen »ylöspannussa» harsomyssyssään oli piipatut siivet ja riippuvat kornetit. Boen kartanon rouvan Elisabet Tandefeltin (1749-99 ∞ Adlercreutz) arkiasuna oli kesällä puuvillakarakoo hameineen ja talvella kotikutoinen puolivillainen puku.[84] Leskenpukukin ommeltiin muodikkaaseen karakookuosiin. Varapormestari A. Stichaeuksen leskirouvalla oli sekä musta että harmaa tafti-*caracau* (Hki 1798).[85]

Peruluetteloiden hinta-arvioiden mukaan huomattava osa vuosisadan lopulla pelkästään röijyiksi ja röijypuvuiksi merkityistä vaatteista oli kuosikkaita, luultavasti karakoon nimikkeen alle parhaiten soveltuvia vaatekappaleita (l. Kokkola 1796). Ajanjakson 1770-1810 puitteissa tutkituissa perukirjoissa esiintyneistä n. 400:sta röijystä ja 200:sta röijypuvusta lähes puolet oli ommeltu pellava- ja puuvillakankaista, karttuunista ja nopkinista. Noin neljännes röijyistä oli silkkiä, yleensä damastia, taftia ja bordalouta; harvemmin mainittiin triumfant, moaree, droguet, peiron, pou de soie, ras de sicile, carle, atlas, armosiini ja puolisilkki, joista kuviolliset laadut olivat jo vanhanaikaisia. Villakankaiset röijyt olivat harvinaisia säätyläisnaisten puvustoissa. Röijyjen kuvaukset rajoittuivat yleensä kangaslaadun mainintaan; joskus merkittiin erikseen röijyä kiinnittäneet värikkäät silkkinauhat (Oulu Marttila 1779) tai röijyn helmiäisnapit, jotka viittasivat muodikkaaseen asuun (Ahv. Saltvik 1779).[86]

Silkistä sekä raidallisesta tai valkoisesta puuvillakankaasta ommellut röijypuvut olivat tavallisia muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoissa, 1770-luvulla ne mainittiin yleensä vain nimellä *tröya och kiortel*. Kun Kokkolan tullinhoitaja I. Fineruksen leskirouvan Elisabet Maria von Hoornin jäämistöstä kirjattiin vain muotivaatteet eikä lainkaan arkipukuja, lueteltiin kolmen hienon silkkiroben sekä nutun, hameen ja silkkiturkin käsittäneen mustan armosiiniasun ohella jo kolme röijyasua, joista yksi käsitti valkoisen puolisilkkisen hameen ja moaree-röijyn, toinen puna-valkoisen triumfant-hameen ja -röijyn sekä kolmas valkoisen toimikasröijyn ja hameen. Monet silkkiturkit, pelisse ja saloppi täydensivät edustavaa puvustoa (Kokkola 1775). Myöhemmin alettiin korostaa asun yhtenäisyyttä merkinnällä *klädning med tröja och kjortel* (l. Sääks. 1793):[87]

1 ny röd siden klädning med tröya och kjortel 20.-.-, 1 gl. flammig siden habit de rond 3.-.-, 1 grön siden kjortel och tröya 4.-.-, . . . 1 blå och hwit randig sitser kattuns klädning med tröja 6.-.-, 1 do gulrandig med tröja 6.-.-, 1 do hwit med do 6.-.-, 1 gl. stickad tröja och kjol 1.-.-, 1 gl. violett kåft och kjol af cattun 2.-.-, 1 do kåft -.24.-, 2ne gl. camelotte Kl: af kåftor och kjortlar 3.-.-, 1 gl. röd och hwit randig bomulls kjortel med tröja 1.-.-, 1 blårandig do kjortel -.32.-, . . . 3 gl. cattuns tröjor (Loviisa 1792).

Karakoon tavoin röijy yhdistettiin usein eriväriseen hameeseen. Röijy ja vanuhame esiintyivät yhdessä vain muutamassa, tosin tavallista hienommassa, mutta jo hieman vanhoillisessa puvustossa.[88] Helsingin oikeuspormestari G. Lizellesin rouvavainajan pukuluettelossa eriteltiin paremmat sekä vanhat arkiset röijypuvut, jotka erosivat toisistaan etupäässä kangaslaadultaan; joukossa saattoi olla joku paitapukukin:[89]

(bättre gångkläder bl. a.):3 gl. cattuns klädningar med kjortlar och tröjor, 1 randig bomuls klädning, 3 st. hwita do do, 1 hwit nättelduks do . . . 6 st siden klädningar, 6 st. diverse siden tröyor . . . (sämre el. hvardags) 8 st. gl. randiga klädningar, 1 gl. swart camelots do . . . 1 gl. grön siden nattröya, 2 gl. hvita tröyor . . . (Hki 1807).

Kun kuningas Kustaa IV Aadolf vieraili Oulussa 1802, viehätti kauppias Candelbergin tyttären tanssiaispuku, »nationaldräkt», kuninkaallisia enemmän kuin muiden naisten muodikkaat puvut (? paitapuvut). Saara Wacklinin kuvauksen mukaan neitonen esiintyi vanhaan porvaristapaan pukeutuneena valkoisesta itä-intialaisesta sarssista ommeltuun hameeseen ja röijyyn, jossa oli pienet liepeet. Asusteista mainittiin leveäpitsinen valkoinen moareetykkimyssy, hienot hansikkaat, silkkisukat ja valkoiset silkkikengät. Korvariipukset ja monenkertaiset kultavitjat kaulassa korostivat juhla-asua.[90]

Pukuluettelot osoittavat, että 1770-luvulla jälleen muotiin tullutta röijyasua suosittiin uusien muoti-

pukujen rinnalla aina 1800-luvun alkupuolelle asti. Vaikka tallella olevat karakooröijyt edustavat muodikkuuden eri asteita, on kaikille yhteistä se että hienoimmistakin puuttuvat 1700-luvun muotipuvulle aikaisemmin tunnusomaiset jäykisteet. Karakoo vapautti näin muodikkaan pukeutumisen kureliivin orjuudesta. Nuttuakin oli jo aikaisemmin suosittu samasta syystä arkisena kotiasuna, mutta sitä ei oltu kelpuutettu edustavaan puvustoon karakoon tavoin. Näin kureliivitön asu hyväksyttiin karakoon puitteissa vähitellen muotipuvustoon.

Ranskan esimerkin mukaisesti karakoo-röijypuvun yleistyminen 1700-luvun lopulla merkitsi kaikkialla vapautumista sääty-yhteiskuntaa sitoneista pukeutumisnormeista ja askelta säätyennakkoluuloista vapaaseen yleismuotiin. Pariisissa kutsuttiin *pierrot*-röijyasua vallankumouksen jälkeen suorastaan demokraattiseksi *déshabillé*-asuksi (1790).[91]

MUODIKAS HAME

Poloneesi- ja karakoomuodissa hame oli asun tärkeä osa. Vaikka hienoimpien poloneesi-, puolipoloneesi- ja karakoopukujen hameet valmistettiin samasta kankaasta kuin takit ja röijyt, niin haluttiin usein korostaa asun yksinkertaisuutta yksivärisellä vaalealla, monesti valkoisesta puuvillakankaasta ommellulla irtohameella. Asua oli helppoa muunnella tilaisuuden mukaan hametta vaihtamalla. Kevyen kesäisen nuttu- ja röijypuvun hameenhelma koristettiin usein falbolalla (k. 151, 200, l. Hki 1774, Akaa 1798). Hienoimmat valkoiset puuvillahameet olivat kirjottuja (l. Piikkiö 1789, Tu 1790).

Vanuhameita käytettiin edelleen monissa pukuyhteyksissä. Vuosisadan viimeiseltä neljännekseltä säilyneet vanuhameet on miltei poikkeuksetta tikattu valkoisesta, vaaleanpunaisesta tai keltaisesta

209. Vanulla ohuesti topattu, koripunoskuosiin tikattu keltainen satiinihame 1770-luvulta, helman kuosi 10 × 37. KM 41001:1112.

silkistä, tavallisesti satiinista, joka kiillollaan lisäsi tikkauskuosin plastista tehoa (k. 106, 169, 209, 210).[92]

Uusklassisiin kuoseihin tikattuja yksivärisiä vanuhameita käytettiin paljon englantilaiskuosisten redingote-pukujen kanssa (k. 218-219). Vasta paitamuodin yleistyessä 1790-luvulla ne jäivät vanhanaikaisina pois käytöstä.

Erään 1780-luvulle ajoitettavan, alkuperäisessä asussaan säilyneen vaaleanpunaisen satiinihameen vanutoppaus on vielä harvinaisen paksu (k. 210). Hameen yläosa on tikattu tavanomaiseen viinilasikuosiin, josta helman uusklassinen köynnöskuosi erottuu omana vyönään. Hame on vuorattu painetulla karttuunilla, jossa violetit ja punamarjaiset valkoiset raidat vuorottelevat. Helmanauha on mustaa samettia. Vaaleanpunaisella taftilla reunustetut taskuhalkiot on sidottu vyötärönauhan päihin kiinnitetyillä vaaleanpunaisilla silkkinauhoilla. Hameen leveys on kerätty taakse 1780-luvun muodille tunnusomaiseen tapaan. Edessä on ainoastaan syvät laakalaskokset molemmilla sivuilla, kun taas takana vastaavien laakalaskosten väleissä on lisäksi 4 + 4 taakse suunnattua myötälaskosta.[93] Tämäntapaisia vanuhameita tikattiin kotona vanuhamepookissa.

Hillittyä väriasteikkoa ja pienimittaisia symmetrisiä kuoseja suosinut uusklassinen makusuuntaus painoi leimansa hameiden kirjontakoristeluunkin, kuten voi todeta valkoisista taftipoloneeseista ja karakoopuvuista, joiden silkkikankaat oli luultavasti kirjottu ammattimaisesti Ranskassa (k. 75, 197 B, 198, 204).[94] Ylellisesti kirjotusta silkkipuvusta on toisinaan pelkkä hame tallella. Koska arka metalli- ja silkkikirjonta ei kestänyt arkikäyttöä, ei näitä ohuita silkkihameita ole koskaan topattu vanulla eikä niitä ole liioin myöhemmin muutettu täkeiksi. Kirjottuja hameita arvostettiin, koska niitä on mm. lahjoitettu kirkkoihin antependiumeiksi (k. 211). Kalannin kirkon kellanvihreän taftiantependiumin helmaan on kirjottu kultalangalla ja vihreällä samettinyörillä sekä paljeteilla vanhahtava itämaistyylinen kuosi, jossa tulppaani- ja granaattiomenaoksat vuorottelevat samaan tapaan kuin 1600-luvun unkarilais-turkkilaisissa koruompeleissa. »Kananlihatafti» ajoittaa kuitenkin hameen vasta 1780-luvulle.[95]

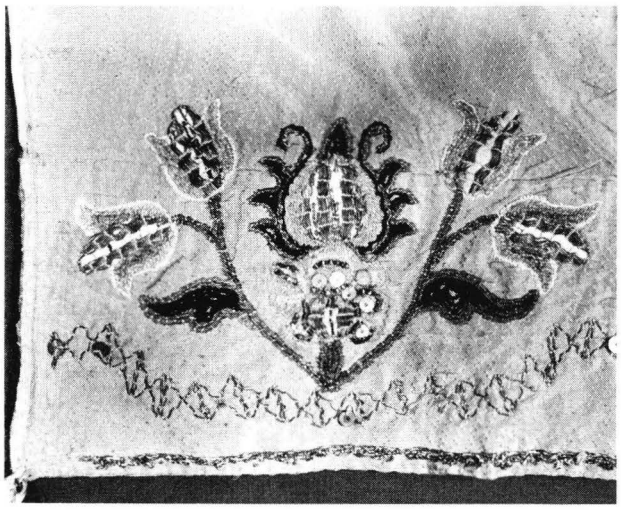
Hameenhelman koristaminen kuvionauhalla tuli muotiin Pariisissa n. 1780. Kirjottu koristelu korvattiin usein painetuilla tai maalatuilla puuvillanauhoilla (k. 212), joiden käyttö yleistyi Suomessa vasta uusklassisen paitapukumuodin mukana (k. 65, 236, 237).[96]

Vuosisadan lopulla hameen kirjontakoristelu korvattiin joskus kuviopainannalla (k. 284). Erään punaisen verkahameen helmaan on painettu mus-

210. Nauvon Käldingen kartanosta peräisin olevan vanulla paksusti topatun, karttuunilla vuoratun ja helmasta uusklassiseen köynnöskuosiin tikatun vaaleanpunaisen satiinihameen väljyys on koottu taakse syvinä myötälaskoksina 1780-luvun muodin mukaisesti. TKHM 8240.

talla värillä uusklassinen köynnöskuosi sekä kaksi riviä pieniä kukkaoksia. Poimutuksen kerääminen taakse osoittaa, että hametta on käytetty 1790-luvun muodille tyypillisten »häntä»-röijyjen kanssa.[97]

211. Yksityiskohta Kalannin kirkon kellanvihreästä taftiantependiumista, joka on luultavasti tehty 1780-luvulle ajoitettavasta hameesta. Tyylitellyistä tulppaaninoksista koostuva kuosi on kirjottu vihreällä samettinyörillä, kultalangalla ja paljeteilla, 19 × 20. KM 5633:33.

ENGLANTILAINEN PUKU, ROBE A L'ANGLAISE

Vaikka ranskalainen robe-muoti oli leimannut rokokoon edustuspuvuston Ruotsi-Suomessa, seurattiin vuosisadan toiselta neljännekseltä lähtien, varsinkin porvarispiireissä, myös englantilaista muotia, jonka vaikutus jatkui mantuasta muotoutuneissa ns. *fourreau*-kuosisissa puvuissa ja arkipuvustossa.[98] Uusi englantilainen muotiaalto koettiin Suomessa 1770-luvulla Pariisin ja Tukholman välityksellä.

Englannissa hevosjalostus oli kehitetty Yrjö III:n aikana niin pitkälle, että englantilaiset hevoset olivat kysyttyjä manner-Euroopassakin. Tämän oletetaan vaikuttaneen hevosurheilun ja siihen liittyvän englantilaisten ajopelien sekä puvuston suosioon Ranskassakin.[99] »Anglomania» leimasi Pariisissa miesten muodin 1770-luvulla ja pian muotitauti tarttui naisiinkin. Tervettä maalaiselämää ihailtaessa löydettiin ajan henkeen soveltuvia esikuvia englantilaisten käytännöllisistä puvuista, joita kartanoissa vietetty ulkoilmaelämä ja ratsastusurheilu oli kehittänyt. Ranskalaisten muotijulkaisujen

212. Déshabillé-asuinen pariisitar aamukävelyllä, maalatut koristenauhat somistavat kaksiosaista valkoista puuvillapukua. Galerie des Modes. Foto KB.

213. Englantilaiskuosinen puku, robe à l'Angloise 1770-luvun lopulla. Galerie des Modes. Foto KB.

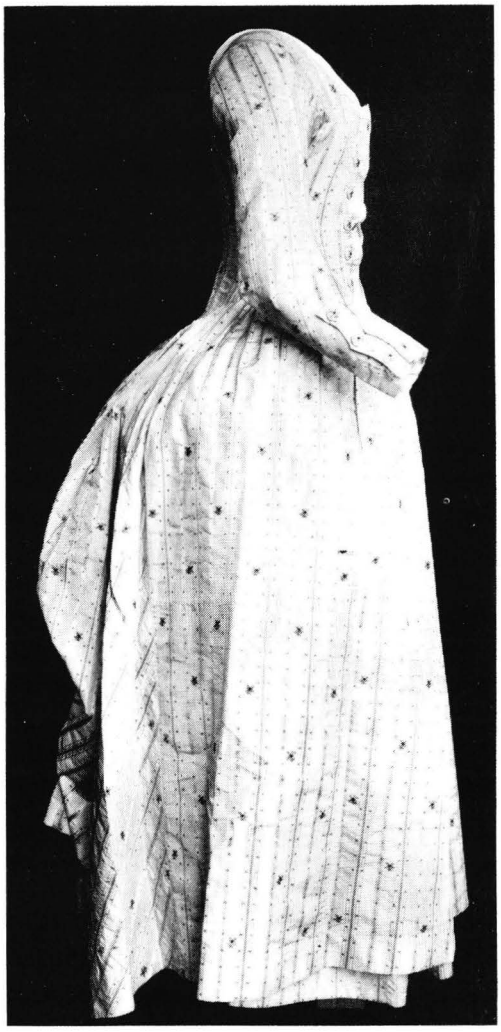
mukaan englantilaiskuosinen naisenpuku omaksuttiin Pariisissa aamupäiväpuvuksi 1770-luvun puolimaissa (k. 213). Kureliivi ja pönkkähame hylättiin muista puvuista paitsi hovin virallisesta seremoniapuvusta, joksi ranskalainen »robe à la Française» oli vakiintunut.[100]

Englannissa ajanjakson 1740-80 kuluessa arkipukuna, *nightgown*, käytetyssä puvussa, jota Ranskassa kutsuttiin englantilaiseksi puvuksi, *robe à l'Anglaise*, monikaistainen, pukukankaalla päällystetty kureliivi muodosti sinänsä puvun miehustan. Miehusta kiinnitettiin edestä joko piilohakasilla umpeen tai nyöritettiin kiinni, jolloin nyöritys peitettiin liivimäisellä rinnustalla. Miesten takinhihojen tavoin kankaan pituussuuntaan kaareviksi leikattujen, tavallisesti kaksisaumaisten, pitkien ja kapeiden hihojen suuhalkiot peitettiin merimieskuosisella napituslistalla, *à la marinière*. Perinteelliseen tapaan miehustan keskimmäiset selkäkappaleet jatkuivat hameeseen *en fourreau* (k. 89, 153, 219). Tästä perustyypistä oli muotoutunut jo vuosisadan puolimaissa muunnelma, jossa selkäkappaleetkin leikattiin vyötäisiltä poikki niin, että miehusta päättyi takaa terävään kärkeen ja hameosa kiinnitettiin siihen kautta matkan tihein myötälaskoksin (k. 214). Toinen vanhaperinteinen muunnelma koostui monikaistaisesta irtomiehustasta ja umpinaisesta puolihameesta. Edestä avoimen takkimaisen päällyshameen alla pidetty puolihame valmistettiin joko pukukankaasta tai vaaleammasta kankaasta, kylmällä säällä vanuhame täydensi usein pukua. Hame pöyhistettiin takaa koholleen vyötäisille kiinnitetyn pienen tyynyn avulla. Puvun leikkaukseen ja huoliteltuun työhön kiinnitettiin huomiota vuosisadan jälkipuolella.[101]

Pariisissa ihailtiin englantilaiseen kuosiin leikattujen pukujen vartaloa hoikentavaa yleislinjaa, siroa vyötäröä ja kapeita hihoja. Tästä syystä ei puvun päälle haluttu enää pukea silkkiturkkia, pelisseä eikä mitään muutakaan leikkausta peittävää vierailuviittaa. Avaran pääntien verhoksi solmittiin kaulaan ainoastaan kevyt, pöyheä kaulaliina, *fichu*.[102] Englantilainen muoti levisi nopeasti Pariisin välityksellä. L'Indicateur-lehdessä Brysselissä kerrottiin anglomaniasta 21. 11. 1778. Saksassa englantilainen kuosi omaksuttiin 1780 vaiheilla.[103] Vilkkaiden kauppasuhteiden ja hovien sukulaisuuden vaikutuksesta englantilainen muotisuuntaus vaikutti Tanskassa jo 1776.[104] Ruotsissa prinsessa Hedvig Elisabet Charlotta kertoi päiväkirjassaan 1776, että jotkut naiset ja herrat olivat esiintyneet englantilaisittain pukeutuneina Vauxhallissa. Englantilaisen puvun vaikutusta on todettavissa myös *Svedois*-puvun leikkauksessa 1778. Pehr Hilleströmin laatukuvien mukaan säätyläisnaiset pu-

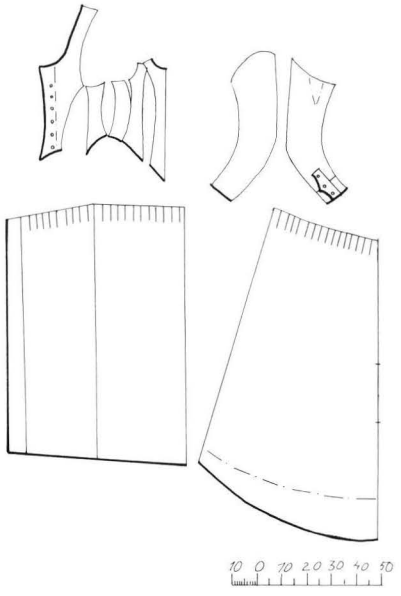
keutuivat yleisesti englantilaiskuosisiin asuihin 1780-90-luvulla.[105]

Helsingissä kisälli Johan Petter Lindberg leikkasi 1789 naistenräätälin mestarinäytteeksi *Klägning tillika med ett så kalladt Engelskt korsett* (l. 8). Mittojen yhteydessä ilmoitettiin erikseen korsetin etupituus 40 cm ja sivupituus 30 cm. Tavallista lyhyempi (133 cm pituinen) takki piteni takaa, hihat olivat puolipitkät. Hameen pituusmitoista päätellen pidettiin maahan asti ulottuneen puolihameen alla ilmeisesti pientä pöyhistävää selkätyynyä (91,5-94).[106] Turussa määrättiin kisälli Abraham Morbergille 1789 mestarinäytteeksi naisen kureliivin ja sortuutin lisäksi: *en fruentimmers klädning efter nyaste modet* (l. 9). Pukuun oli varattu 17 kyynärää taftia. Mitoista selviää, että miehusta oli 9-saumainen kuten englantilaiskuosisissa puvuissa yleensäkin. Edestä 37 cm ja selästä 47 cm pituinen 10-kaistainen miehusta nyöritettiin edestä (7 + 7 nyörinreikää). Hihat olivat puolipitkät. Takaa laahustava 155 cm pituinen takki oli helmastaan (= reunoistaan) 415 cm laajuinen. Nelikaistaisessa n. 90 cm pituisessa alushameessa oli 15 cm taskuhalkiot. Kisälli Johan Södergrenille 1791 mestarinäytteeksi määrätty puku oli luultavasti samankuosinen: *klädning med garnering efter nu brukeligit sätt*. Puku ommeltiin 25 kyynärästä vajaan 5 korttelin levyistä silkkisarssia. Ilmoitetuista 35:stä mitasta selviää, että edestä nyöritetty (8 + 8 nyörinreikää) takki laahusti takaa ja että hihat olivat puolipitkät. Hame oli 103 cm pituinen (l. 10).[107] Mestarinäytesuoritusten yhteydessä kutsuttiin englantilaiskuosista pukua pelkästään uusmuotiseksi puvuksi, *klädning*.

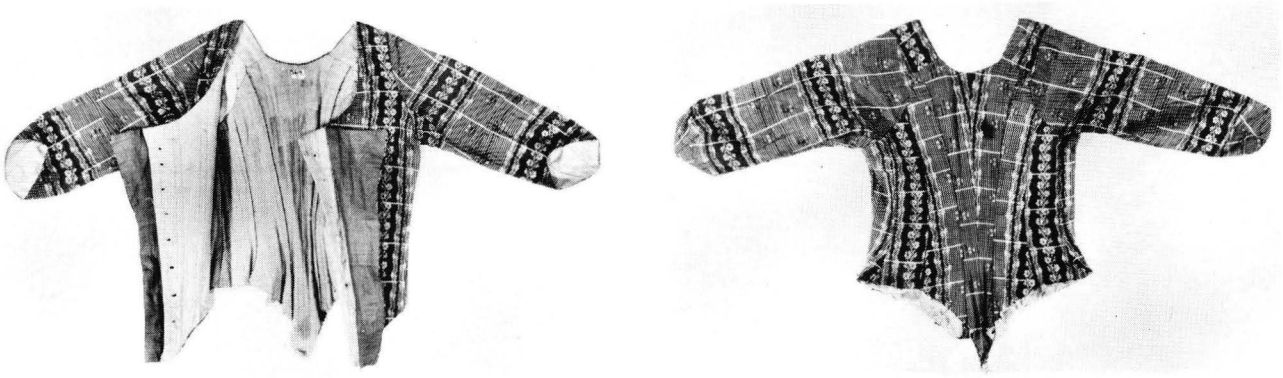

Suomessa on käytetty *fourreau*-tyyppisten englantilaiskuosisten takkipukujen ohella myös sellaisia takkipukuja, joiden päällyshame oli kiinnitetty ympäriinsä poimuamalla kureliivimiehustaan. Superkargööri P. J. Bladhin rouvan Eva Beata Stenbergin Kantonissa kudotusta kiinalaisesta silkistä ommeltu morsiuspuku vuodelta 1787 on leikattu näin (k. 214). Takin edessä ja selässä terävään kärkeen päättyvän 10-kaistaisen kureliivimiehustan etukappaleiden ulkonevat reunukset peittävät nyörityksen, joka on pujotettu messinkilehtiäisten (10 + 10) läpi; pienet pukukankaalla päällystetyt napit koristavat reunuksia. Kolmenappiset merimieskuosiset listat peittävät pitkien ja kapeiden kaksisaumaisten hihojen suuhalkioita. Takin kuusikaistainen hameosa, jonka etureunoissa on alaslevenevät laakalaskokset, on yhdistetty miehustaan taaksesuunnatuilla myötälaskoksilla. Poloneesien tavoin takin selkäsaumat on koristettu silkkinyörillä. Hameosa voitiin nostaa pöyhölleen pujottamalla nyöri takin sisäpuolelle takasaumaan ommeltujen silmukoiden läpi. Nelikaistainen puolihame täydentää asua.[108]

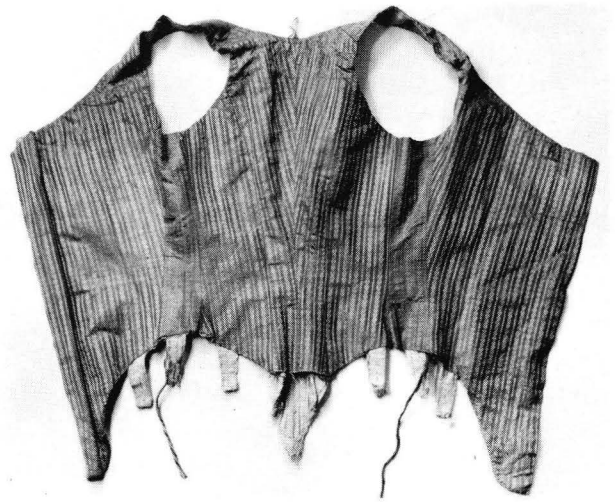
Pelkästään 10-kaistainen ja 24:llä luulla jäykistetty miehusta, joka on päällystetty kukkaraitaisella taftilla, on jäljellä edellisentyyppisestä puvusta (k.

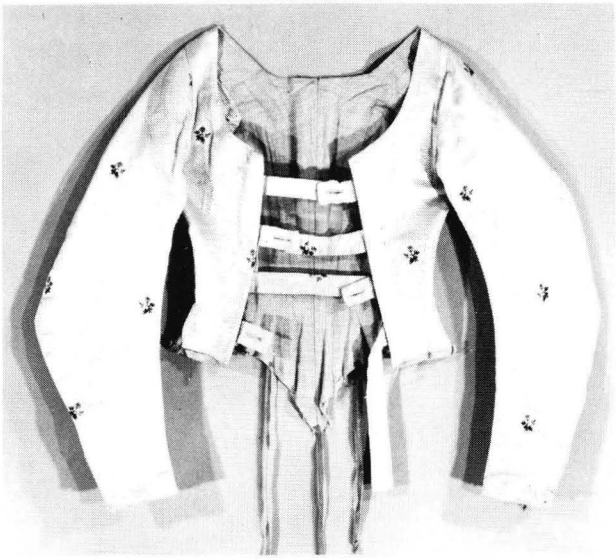
214. Superkargööri P. J. Bladhin rouvan Eva Beata Stenbergin (1766-94) englantilaiskuosinen morsiuspuku 1787 on ommeltu valkoisesta hienoraitaisesta kiinalaisesta silkistä, kaavat. Yksit. omist.

215. Punakukkaisesta harmaa-vihreäraitaisesta taftista ommeltu englantilaiskuosinen 10-kaistainen miehusta, josta hame on ratkottu irti. Miehustan jokainen kaista on päällystetty erikseen silkillä ennen niiden yhdistämistä toisiinsa, piilonyöritys. Huom. hihojen istutus kauas selkään. KM 3614:7.

216. Vaaleansinisellä raitasilkillä englantilaiseen tapaan päällystetystä 8-kaistaisesta kureliivimiehustasta on hame ratkottu ja leikattu irti selästä, hihat poistettu ja miehustaa laajennettu, hame nostettiin nauhojen avulla pöyhölleen poloneesin tavoin. PHM numeroton.

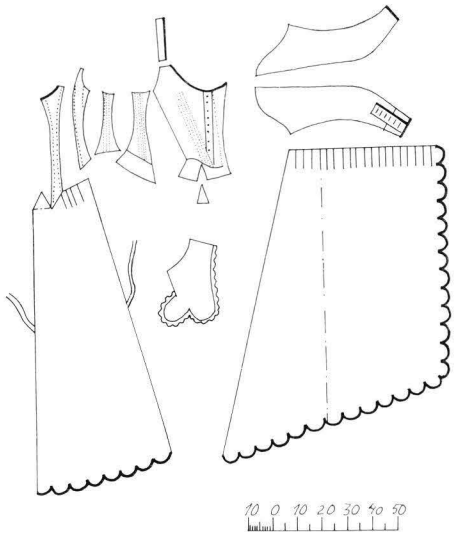
217. Pienikukkaisesta valkoisesta silkistä ommellusta englantilaiskuosisesta puvusta on ainoastaan 10-kaistainen kureliivimiehusta tallella. Edestä lyhyt miehusta napitetaan kiinni neljällä nauhaparilla, joiden lomasta suuri fichu-kaulahuivi on poimuillut esiin. KM 8150:138, Armfelt-suvun pukukokoelma.

215). Etukappaleiden reunukset peittävät miehustan piilonyörityksen (8 + 8 nyörinreikää). Kapeat puolipitkät hihat on vielä leikattu vanhaan tapaan kankaan poikkisuuntaan.[109]

Joistakin *fourreau*-kuosisista puvuista on ainoastaan pelkkä miehusta jäljellä. Pukua ratkottaessa on alkuaan hameeseen jatkuneet selkäkappaleet leikattu poikki vyötäisiltä. Sekä hihat että hame puuttuvat vaaleansinisellä raidallisella silkillä päällystetystä 8-kaistaisesta miehustasta, jota jäykistävät luut jatkuvat vielä lannekielekkeihin (alkuaan 6 + 6). Ne ovat jääneet piiloon hameen alle, kun taas hameen päälle näkyviin jäänyt miehustan etukärki painoi hameen litteäksi edestä. Etukappaleiden vapaat, rautatankojen tukemat etureunat peittävät piilonyörityksen (7 + 7 nyörinreikää). Miehustan alareunaan kiinnitetyt nauhat osoittavat, että hame oli ollut nostettavissa puhveille (k. 216).[110] Armfelt-suvun pukukokoelmaan kuuluvan pienikukkaisella vihreäpilkullisella valkoisella silkillä päällystetyn 10-kaistaisen kureliivimiehustan etukappaleet on jo alunperin leikattu vyötäisiltä suoriksi. Silkillä päällystettyjen tukirautojen edestä jäykistämä miehusta kiinnitetään englantilaista herrainmuotia jäljitellen neljällä poikkinauhaparilla, jotka napitetaan vuoroin oikealta ja vuoroin vasemmalta sivulta (k. 217). Kaksisaumaiset alaskapenevat pitkät hihat on istutettu niin, että selkä jää kapeaksi. Selkäsaumojen alapäähän kiinnitetyt kapeat vihreät silkkinauhat osoittavat, että miehustasta nyt puuttuva päällyshame on voitu nostaa puhveille kolmesta kohtaa poloneesin tavoin.[111]

Armfeltien pukukokoelmaan kuuluvan *fourreau*-kuosiin leikatun sinisen silkkipuvun takki on säilynyt alkuperäisessä asussa, ainoastaan alushame puuttuu (k. 218). 10-kaistaisen ja 24 luun jäykistämän miehustan keskimmäiset selkäkappaleet jatkuvat hameeseen, jonka erikseen leikatut sivuja etukappaleet on vyötäisillä yhdistetty miehus-

218. Kilpikuosiin kudotusta sinisestä silkkiripsista ommeltu englantilaiskuosinen pukutakki on reunustettu »van dyke» pykälöinnillä, joka tuli muotiin Pariisissa 1787. Hame voitiin nostaa pöyhölleen kolmella nauhaparilla; kaavat, hihat leikattu oikeastaan pystysuuntaan. Kuvattu keltainen vanuhame (k. 106) ei alunperin kuulu pukuun. Vrt. rinnusta k. 96. KM 8150:134, Armfelt-suvun pukukokoelma.

taan taaksesuunnatuin pienin myötälaskoksin. Rautatankojen vahvistamat etukappaleiden vapaat reunat peittävät piilonyörityksen (8 + 8 nyörinreikää) ja kaksisaumaisten kaarevien hihojen suuhalkioissa on kuusinappiset merimieslistat. Takin »van dyke» -muodin mukaisesti pykälöidyt etureunat ja helma on päärmätty violetilla silkkinauhalla. Tällainen reunustus oli Englannissa muodissa 1780-luvulla ja mainittiin Pariisissa 1787. Takin hameosan voi nostaa puhveille kolmen nauhaparin avulla, joiden toiset päät on kiinnitetty miehustan vuoriin ja toiset päät hameen saumoihin. Pukua on korjailtu, ehkä muodistettu entisestä robesta, jonka liivimäisen *compere*-rinnustan toinen puolikas on tallella (k. 96).[112] Miltei samankuosinen kapearaitaisesta sinisestä ripsitaftista ommeltu puku on peräisin Raision Upalingon kartanosta (k. 219). Takin sahanterämäisesti leikatut etureunat ja helma on päärmätty valkoisella silkkinauhalla. Kahdeksankaistainen miehusta on kaarrettu edestä niin, että se peittää rinnat vain kapeina kielekkeinä. Tällainen leikkaus omaksuttiin Englannissa 1790-luvulla naisten pukuihin miesten frakista, jossa ainoastaan pari ylintä rintanappia oli napitettavia.[113] Pukua

219. Sinisestä ripsitaftista ommeltu englantilaiskuosinen puku 1790-luvulta, De la Myle-suvulta Raision Upalingosta. TKHM 9002.

220. Kirjotusta valkoisesta musliinista ommeltu englantilaiskuosinen puku 1790-luvulta. Pukutakki on leikattu yhtäjaksoiseksi ja kuositeltu miehustassa vyötäisille asti kiinni ommeltujen myötälaskosten avulla. KM 8150:144, Armfelt-suvun pukukokoelma.

täydentää samasta silkistä ommeltu alushame. Pukukankaalla päällystetty, höyhenillä topattu kuunsirpinmuotoinen vyötäisille kiinnitetty irtotyyny, *cul de Paris*, pöyhisti hametta takaa muodin vaatimusten mukaisesti.[114]

Vuosisadan lopun valkomuotia toteutettiin englantilaiseen kuosiin ommelluissa puvuissakin. Englantilaiset kuosipiirteet yhtyvät antikisoivan muodin mukaisesta paitapuvusta omaksuttuun yhtäjaksoiseen leikkaukseen eräässä Armfeltien pukukokoelmaan kuuluvassa kirjotusta valkoisesta puuvillamusliinista ommellussa puvussa (k. 220). Takki koostuu kahdesta täysipitkästä etu- ja takakappaleesta sekä sivukiiloista siten, että miehusta on kuositeltu laskostamalla kangas vyötäisten yläpuolelta 24:llä kiinni ommellulla myötälaskoksella. 8-kaistainen puuvillavuori ryhdistää miehustaa, joka on kaarrettu edestä lyhyeksi ja kiinnitetään rinnasta kahdella kangaspäällysteisellä pienellä napilla. Pitkien hihojen kalvosimissa on samanlaiset napit.[115] Miehustan kuosittelu laskostamalla edusti uutta englantilaiskuosisen puvun muunnelmaa, jolle puvun takkimaisuus oli vielä oleellista. »Vaatimaton» valkoinen kirjottu puuvillakangas, yhtäjaksoinen leikkaus, korkealle sijoitettu vyötärö, suorat linjat ja maata laahustava pituus ilmentävät 1790-luvun muodille tunnusomaista antiikinihailua.[116]

Säilyneet puvut todistavat, että muotitietoiset säätyläisnaiset seurasivat Suomessakin 1780-90-luvulla tarkoin sekä Pariisin että Lontoon muotia ja olivat perillä monista muodin erikoisvivahteistakin. Korppoon kirkkoherranrouvan musta peironsilkkinen pitkä puku, *långklädning*, johon kuului rinnusta ja hame, viittaa laahustavaan takkiin (Korppoo 1796).[116b]

Englantilaiskuosisia pukuja on kuvattu harvoin muotokuvissa. Nils Schillmarkin 1792 maalaamissa Kristina Katarina ja Maria Elisabet Rotkirchin muotokuvissa näkyvät lyhythihaiset puvut ovat luultavasti englantilaiskuosisia (297, 362). Ohut kaulusmainen harsohuivi verhoaa muodikkaasti pukujen pääntietä.

Nimenomaan englantilaiskuosisiksi mainittuja pukuja esiintyi pukuluetteloissa vasta 1780-luvun lopulla (l. Tu 1790), jolloin niitä oli maaseudunkin säätyläisnaisilla. Vihdin kappalaisen J. Graveliuksen rouvan pukuluetteloon merkittiin:[117]

> 1 st. swart Engelsk klädning af sidentyg gl. 2.-.-, 1 Engelsk kartuns klädning -.24.- (Vihti 1796).

Kuopion läänin maaherra W. Carpelanin rouvavainajan jäämistössä oli useiden pelkästään puvuiksi merkittyjen asujen ja englantilaisten ratsastuspukujen ohella kaksi englantilaista silkkipukua, joista toinen oli valkopohjaista triumfantia ja toinen kirjavaa droguetia. Puvut peri vainajan sisarentytär, jonka leskenpuvustossa ne mainittiin pelkästään pukuina (l. Kuopio 1788, Leppävirrat 1790). Puvun kuosin tarkkaa määrittelyä ei pidetty aina tarpeellisena perukirjoituksessa. Turkulaisten rouvien ja Vihdin kappalaisen rouvan yksiväriset silkki- ja puuvillapuvut vastasivat todennäköisesti paremmin ajan makua kuin maaherrattaren vanhanaikaisista kirjavista silkkikankaista ommellut ja ehkä suorastaan vanhoista puvuista muodistetut englantilaiset puvut.[118]

Koska pukuluetteloihin on harvoin merkitty nimenomaan ns. englantilaiskuosisia pukuja ja mestarinäytteidenkin yhteydessä mainittiin ainoastaan uusmuotiset puvut, *klädning*, (l. Tu 1777, Loviisa 1777) on luultavaa, että puvusta oli jo tässä vaiheessa tullut yleiskäsite.[119] Kun *klädning*-nimitys aikoinaan omaksuttiin miesten pukusanastosta naistenkin vaatteisiin, tarkoitettiin sillä miestenkuosista metsästys- ja ratsastuspukua tai vastaavankuosista salonkiasua.[120] Vähitellen puku-käsite menetti kuitenkin tämän erikoismerkityksensä ja vuosisadan viimeisellä neljänneksellä pelkäksi puvuksi nimitettiin jo kaikenlaisia asuja, kuten englantilaiskuosisia pukuja, nuttu- ja röijypukuja ja vuosisadan lopulla jopa paitapukujakin.

Kureliivimiehustaisesta puvusta 1700-luvun alkupuolella käytetty nimitys *lifklädning*[121] ilmestyi asiakirjoihin jälleen vuosisadan lopulla. Kuvauksista päätellen sillä tarkoitettiin tässä vaiheessa kaksiosaista englantilaiskuosista pukua, jonka kureliivimiehusta ja hame olivat erilliset. *Lifklädning* ja *klädning*-nimitysten rinnakkaisuus samoissa pukuluetteloissa viittaa niiden kuosieroon.[122] *Lif klädning, klädning med lif, lif och kjortel, kjortel med lif* esiintyi pukuluetteloissa mm. Loviisassa, Helsingissä, Turussa, Kristiinankaupungissa ja Oulussa 1790-luvulla ja 1800-luvun alussa, mikä osoittaa kaksiosaisen englantilaiskuosisen pukutyypin yleisyyttä 1700-luvun kahdella viimeisellä vuosikymmenellä. Kun liivipuvut oli tehty rokokoo-ajalla suosituista kuviollisista silkkikankaista, kuten ras de sicilestä tai droguetista (Oulu 1791, Kristiina 1801, Teisko 1802), saattoivat ne olla vanhoista puvuista muodistettuja, sillä Synnebergin »Svenskt Waru-Lexicon» -hakuteoksessa mainittiin nimenomaan nämä kankaat täysin epämuodikkaiksi »urmodigt» (1815).[123] Yksiväriset ja raidalliset silkit vastasivat paremmin ajan makua. Liivipukuja ommeltiin myös suosituista karttuuneista ja puuvillakankaista. Puvun kuvaus rajoittui yleensä pelkän kankaan ja värin toteamiseen. Kureliivimiehustaisten pukujen rinnalla luetellut »puvut» saattoivat olla pitkiä englantilaiskuosisia takkipukuja, joista silkkiset olivat huomattavasti kalliimpia kuin puuvillaiset puvut:[124]

> 1 tafts klädning 16.32.-, 1 swart carle do 10.-.-, 2 gl. tafts do 8.-.-, 1 slät nättelduks do 2.32.-, 1 cattuns lif-klädning 1.24.- . . . 1 hwit bomulls stubb, 1 do do kiortel med tryckt bigierning . . . 1 klädes ridklädning 12.-.- (Hki 1791). 1 lifklädning med kjortel af hvitt kypert 6.32.-, 1 do af grönt camlott 5.-.- . . . 1 klädning af brandgult taft skiftande på rödt 16.32.-, 1 do af triumphant med kjortel af celadongrönt taft med hwit flours garnering 13.10.- . . . 1 swart klädning med kjortel af 8-trådigt taft 12.-.-, 1 swart camlotts lifklädning 5.-.- (Oulu 1793).

Puvustossa oli joskus useitakin irtomiehustoja, *lif*, joiden yhteydessä mainittiin jopa luujäykisteet. Puvun käyttömahdollisuudet monipuolistuivat, kun samaan hameeseen kuului kaksi irtomiehustaa:[125]

> 2 swarta siden lif med fiskben, 1 nättelduks do, 1 bommulls lif, 1 nankins lif, 1 swart siden caracau (Tu 1801). 1 grå tafts klädning med 2ne lif 9.16.-, 1 swart do med lif . . . 1 violett cattuns klädning med lif, 1 brunbottnig do med do (Kristiina 1810).

Varakkaiden käsityöläisten vaimotkin käyttivät kaksiosaisia liivipukuja. Kupariseppäoltermanni S. Mobergin vaimon jäämistössä oli peräti seitsemän *lifklädning*-pukua, joista hienoimmat olivat mustaa ja harmaaraitaista taftia, kaksi siniraitaista ja yksi valkoista puuvillaa, yksi karttuunia ja yksi sarssia (Tu 1803).[126] Samoihin aikoihin turkulaisten kauppiaanrouvienkaan puvustot eivät olleet pukuvalikoimaltaan paljon muodikkaampia, joskin huomattavasti runsaampia.[127]

Englantilaiskuosisen takkipuvun leikkaukseen viittaava yleiseurooppalainen *fourreau*-nimitys esiintyy harvoin pukuluetteloissa. Saksassa todettiin vielä 1790-luvulla, että paitapuvun rinnalla käytettiin jatkuvasti *fourreau*-kuosisia pukuja.[128] Neiti Sofia Brusinin jäämistössä arvioitiin musta taftinen *ferreau* 10 riksiin eli huomattavasti kalliimmaksi kuin hänen vanha *Svedois*-pukunsa ja monilukuiset karakoo-asunsa (l. Orivesi 1796). Kauppias J. Ollonqvistin rouvan muodikkaassa puvustossa oli monenlaisten karakoo-, röijy- ja nuttuasujen ohella 10 riksin arvoinen musta silkkinen *fourau*, joka oli rouvan kallein ja hienoin puku (Tu 1798).[129] Perukirjojen hinnoittelun mukaan *fourreau*-kuosinen englantilainen takkipuku arvioitiin yleensä kalliimmaksi kuin irtomiehustaiset puvut. Ajan muotipukujen arvoasteikossa se oli hienoin puku, joka kuului ensi sijassa muotitietoisten naisten puvustoon. Se oli tavallaan vallannut roben entisen sijan muodin hierarkiassa.

REDINGOTE, ENGLANTILAISKUOSINEN RATSASTUSTAKKIPUKU

Anglomanian vanavedessä ratsastuksesta tuli 1770-luvun puolimaissa hienoston suosima urheilu- ja seurustelumuoti Pariisissa. Muotilehdet suosittelivat mitä moninaisimpia aamupäivän kävelypuvuiksi soveltuvia englantilaiskuosisia ratsastuspukuja, *redingote, habit d'Amazone*. Englantilaisesta miesten ratsastustakista, *riding coat*, kehiteltiin naisten pitkä *redingote*-pukutakki, jonka erikoistunnuksia olivat ajurinkaulusta muistuttava suuri kerrottu hartiakaulus, kauluskäänteet ja etunapitus (k. 221). Takki napitettiin edestä joko kokonaan kiinni lukuun ottamatta muutamaa alanappia tai pelkästään rintamuksesta, jolloin irtoliivi sekä erivärinen, tavallisesti vaalea, hame täydensivät asua. Suuret, litteät kiiltävät metallinapit koristivat takkipukua samoin kuin muodikkaita herrojen takkeja. Kaksisaumaiset kaareviksi leikatut pitkät ja kapeat hihat päättyivät merimieskalvosimiin. Talvella käytettiin yleensä joko pullonvihreästä, punaisesta verasta tai kamlotista valmistettua redingotea, kesällä taas silkki- ja puuvillakankaista. Suuri pöyheä kaulahuivi ja leveälierinen hattu täydensivät tavallisesti pukutakkia. Magasin des Modes -lehdessä todettiin vielä 1787, että redingotet eli »les robes Franco-Anglomanes» olivat edelleen naisten tavallisimpana asuna ja että muita pukuja

221. Edestä napitettu redingote-takkipuku. Galerie des Modes. Foto KB.

222. Majuri W. F. Rotkirchin rouva Kristina Lagerhielm (1741-1810) pukeutuneena kaksiriviseen mustaan redingote-takkipukuun ja dormeuse-myssyyn. Merkitty: aftagen 1792 5/II af Nils Schillmark. Vrt. k. 379. Yksit. omist.

tuskin käytettiin. Samalla kuitenkin naisia varoitettiin liian miesmäisestä pukeutumisesta ja nimenomaan redingote- ja amatsooniasuista, joihin kuului tavallisesti myös miesten puvustosta omaksutut asusteet liiviä, paitaa, kravattia, kampausta, hattua ja keppiä myöten.[130] Samoin Englannissa »The Lady's Magazine» -lehdessä kiinnitettiin huomiota naisten miesmäiseen pukeutumiseen. Todettiin, että suurissa takeissaan esiintyviä naisia oli vaikeata erottaa miehistä.[131]

Redingoten muodikkuutta näihin aikoihin todistaa sekin, että Venäjän keisarinna Katariina II esiintyi vihreässä redingote-asussa kohdatessaan Itävallan keisari Josef II:n 1787. Saksassa redingote-muoti jatkui 1790-luvun lopulle asti.[132] Ruotsissa Pehr Hilleström kuvasi jo 1780-luvulla maalauksissaan sekä redingote-kuosisia takkipukuja että lyhytjakkuisia amatsooniasuja.[133]

Suomessa tunnetaan kuvallisia todisteita redingote-muodista vasta uusklassiselta ajalta, 1790-luvulta. Nils Schillmark muotokuvasi 1792 Stensbölen kartanon rouvan Kristina Lagerhielmin pukeutuneena tummaan takkipukuun, jonka pääntietä suuri valkoinen kaulahuivi verhoaa muodikkaaseen tapaan. Hiuksia peittävä yömyssymäinen liinapäähine todistaa, että kyseessä on sisäpuku (k. 222). G. E. Hedmanin luonnoslehtiössä kuvatun takkavalkean ääressä lämmittelevän naisen asu osoittaa, että redingote-takkia pidettiin talvella sisäpukimena ohuen puuvillapuvun päällä (k. 223). Näin redingote mahdollisti uusklassisen muodin mukaisten ohuiden puuvilla- ja silkkipukujen ympärivuotisen käytön. Redingote-takkipuku oli siis tietynlainen sekä sisä- että ulkokäyttöön soveltuva vaatekappale. Hedmanin kuvaama yksirivinen takkipuku muistuttaa Galerie des Modes -lehdessä kuvattua »saksalaista» suurta redingotea, jota käytettiin myös ratsastuspukuna.[134] Redingote-takkipukuja suosittiin sisäpukimina Suomessa vielä 1800-luvun alussa (k. 461).

Muodin yleisyydestä huolimatta asiakirjoissa ei esiinny lainkaan redingote-nimisiä vaatekappaleita. Sen sijaan ratsastuspuvut, *ridklädning*, olivat entistä tavallisempia muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten pukuluetteloissa 1780-90-luvulla. Ne valmistettiin useimmiten vihreästä, teräksenharmaasta tai violetista verasta. Myöhemmin ns. ratsastuspukuja esiintyi jopa joidenkin varakkaiden käsityöläisten vaimojenkin puvustoissa (Tu 1801).[135] Metsästyspuvun perinteellinen kangaslaatu, pullonvihreä verka, *drap de vert de bouteille*, oli edelleen redingoten muotikankaita Ranskassa. Pukuluetteloihin merkityissä ratsastuspukujen kuvauksissa mainittiin joskus redingote-muodille tunnusomaiset metallinapit ja nyörikoristelu, jopa koristeelliset silkkikrepiinit:[136]

223. Redingote-takkipukua pidettiin talvella sisälläkin ohuen silkki- tai karttuunipuvun päällä, huom. plyymikoristeinen hattu, kukka rinnassa ja solkikengät. Merkitty: G:E. Hedman Pinxit, tussilaveeraus luonnoslehtiössä, 1797. KM 5535.

1 celadongrön klädes ridklädning med tafts foder, stålknappar samt silkes crepiner 8.-.- (Vanaja Kankainen 1790).

Räätälinlaskut selvittävät ratsastuspuvun tekoon käytettyjä tarvikkeita. Räätäli J. Hällsten esitti 1785 laskun kauppias J. Holmbergin 15-vuotiaalle Ulla-tyttärelle tekemästään ratsastuspuvusta, jonka kangaslaatua ei mainittu. Tytölle oli aikaisemmin tehty vastaavanlainen fresaadi-sortuutti:[137]

1780 Nov. 3 3/4 al fresad til sortut 3.6.-, arbetslön med tilbehör -.41.4, snören och schleijfer -.24.- . . . 1785, För mamsäl giort en ri(d)klädning, arbetslön 13.-.-, planskiäter och trådknapfårmar 2.-.-. JH:Hällstien (Hki 1785).

Tarvikkeista päätellen kyseinen ratsastuspuku oli redingoten kaltainen muotipuku kuten myös Turun kaupunginvälskäri G. Treudderin Gustava-tyttärelle Ruotsissa pensionaattiaikana teetetyt pari ratsastuspukua 1790. Toisen puvun teosta maksettiin räätälille 3 riksiä 32 killinkiä ja toisen valkoisen puvun teosta 1 riksi ja 8 killinkiä.[138] Koska villakankaiset puvut olivat vuosisadan lopulla miltei poikkeuksetta redingote-kuosisia, tarkoittanee Upalingon kartanon taloustileihin sisältyvä turkulaisen räätäli Joh. Södergrenin lasku redingotea:[139]

förfärdigat en kläd klädning 1.8.-, o. lärft -.21.-, silke o. camelgarn -.12.-. Summa Rdr 1.41.- (1799 18/1).

Muodikkaiden ratsastuspukujen omistajattarilla oli tavallisesti myös runsaasti erilaisia silkki- ja puuvillapukuja, *klädning*, joiden kuosia ei määritelty. Maaherra W. Carpelanin rouvavainajan jäämistössä oli kahden englantilaiskuosisen silkkipuvun ohella 26 riksin arvoinen englantilaiskuosinen hopeanappinen ratsastuspuku, jonka maaherrattaren sisarentytär peri. Tämän leskenpuvustossa se mainittiin vain verkapukuna, josta hopeanapit oli ratkottu pois. Luetteloon merkityt silkkiliivit kuuluivat luultavasti ratsastuspukuun (l. Kuopio 1788, Leppävirrat 1790). Kun puvustossa oli useita ratsastuspukuja, olivat useimmat silkki- ja puuvillapuvuista todennäköisesti englantilaiskuosisia salonki- ja kesäpukuja. Everstiluutnantti G. von Numersin rouvavainajan valkoinen ratsastuspuku viittaa jo antikisoivaan valkomuotiin:[140]

1 hwit rid – klädning af randigt kippert, 4 st. hwita kjortlar af do (Vöyri Tottesund 1789).

Redingote-muodin alkuvaiheessa asiakirjoissa mainitut ratsastuspuvut olivat enimmäkseen villakankaisia perinteelliselle ratsastuspuvulle tunnusomaiseen tapaan. Onkin todettu, että villakankaat hyväksyttiin Keski-Euroopassa naisten muotipukujen materiaaliksi nimenomaan redingote-muodin välityksellä. Ranskassa alkuaan ulkourheiluun kuuluneet redingote-takkipuvut muuttuivat vähitellen sisäpukimiksi, joita valmistettiin ohuistakin silkki- ja puuvillakankaista. Itse kuningatar Marie Antoinette käytti dauphin'in syntymän jälkeen aamupäiväpukunaan redingotea (1781) sekä kesäisenä *demi-toilette*-kävelyasuna blondeilla eli silkkipitseillä koristettua suurta tafti-redingotea. Talvella sen korvasi *douillette*-niminen takkipuku.[141]

Suomessakin voi pukuluetteloista todeta, että villakankaisten ratsastuspukujen rinnalle ilmestyi sisäpuvun luonteisia, osittain kesäkäyttöön tarkoitettuja silkki- ja puuvillakankaista ommeltuja ratsastuspukuja, jotka tuskin erosivat kuosiltaan tavanomaisista englantilaisista takkipuvuista.

AMATSOONIASU

Ranskalaisissa muotijulkaisuissa esiteltiin redingote-pukujen rinnalla amatsooniasuja, *habit d'Amazon* (k. 224). Asu käsitti hameen lisäksi lyhyen herrainkuosisen takin tai ns. *pierrot*-jakun, jota nimitettiin toisinaan *caraco*-röijyksi, joskus taas sotilaspuvusta saadulla nimellä *frac*. Amatsooniasu oli perinteellisen herrainkuosisen ratsastuspuvun muodistettu, myös salonkikäyttöön soveltuva, muunnelma.[142] Tämänkin asun esikuvana oli englantilainen naisten lyhyttakkinen ratsastuspuku,

224. Redingote-hihainen »pierrot»-takki, musliinihame, kukallinen pellavaesiliina ja kastor-hattu elegantin naisen kävelyasuna. Galerie des Modes. Foto KB.

225. C. F. Breda, 1785. Maria Breda (1762-1812 ∞ De Ron). Taiteilija on kuvannut sisarensa pukeutuneena leveälieriseen olkihattuun ja harmaaseen amatsooniasuun. Sinebrychoffin kokoelmat, Helsinki.

riding habit, jota käytettiin myös sisäasuna 1780-luvulla.[143]

Ruotsissa todettiin jo 1773, että naiset suosivat poloneesien ohella amatsooniasuja, *Amasons kläder*. Pehr Hilleström on kuvannut herrainkuosisia lyhytjakkuisia amatsooniasuja 1780-luvulla.[144] Taiteilija C. F. Breda muotokuvasi sisarensa 1785 muodikkaassa ranskalaiskuosisessa ns. *pierrot*-asussa, jota leveälierinen olkihattu täydentää (k. 225). Samanlainen teräsnappinen *caraco à la Suédoise*, joka oli ommeltu keltaisesta satiinista omenanvihrein kauluskääntein, kuvattiin Magasin des Modes -lehdessä 29. 2. 1788. Tällaisten amatsooni- ja pierrot-asujen kuvia oli jo aikaisemmin julkaistu Cabinet des Modes -lehdessä.[145]

Pariisin ja Tukholman amatsoonimuotia seurattiin Heinolassa asti. Lääninkamreeri K. Fr. Gyllingin rouvan ruskeasta taftista ommeltu ja sinivihreällä taftilla vuorattu amatsoonijakku vastasi mainittuja ranskalaisia muotikuvia (k. 226). Kaksinkerroin taitettu korkea pystykaulus ja suuri seitsenkulmainen ajurinkaulus leveine rintakääänteineen sekä kullatut laakeat messinkinapit ovat redingote-muodin mukaiset. Etukappaleet on viistottu taaksepäin siten, että alla pidetty liivi tuli näkyviin, jakku kiinnitettiin vain yhdellä kaulukseen kiinnitetyllä hakasella. Englantilaiseen tapaan kaareviksi leikatut kaksisaumaiset pitkät hihat päättyvät merimieskalvosimiin.[146] Jäykisteiden puuttuminen tästä muodikkaasti leikatusta, salonkikäyttöön tarkoitetusta jakusta osoittaa, että muotipuku oli karakoo-röijypukujen välityksellä vapautunut perinteisen kureliivivuorauksen jäykisteistä. Suuri pöyheä kaulahuivi ja leveälierinen hattu täydensivät tavallisesti amatsooniasua.

Tämäntapaisia pukimia on vaikeata tunnistaa asiakirjoista pelkän pukunimityksen perusteella, koska Ranskassakin käytettiin amatsooniasuista ja jakuista useita eri nimityksiä: *frack*, *caraco*, *pierrot*. Suomessa kutsuttiin amatsoonijakkuja luultavasti sekä takeiksi, jakuiksi että karakoo-röijyiksi. Luutnantti Kijkin leskirouvan jäämistössä esiintyvä harmaaraitainen taftijakku hameineen on ehkä tulkittavissa tällaiseksi asuksi. Puvustossa oli sitäpaitsi karakoita ja liivejä (l. Sauvo 1800).

Sisäpukuna käytetty muodikas amatsooniasu ommeltiin silkki- tai puuvillakankaasta. Halikon kappalaisen rouvan, Ulrika Bromanin, jäämistössä oli vanhan vihreän kamlottipuvun ja uuden meleeratusta verasta tehdyn sortuutin sekä monien puuvillapukujen ja karakoo-asujen ohella uusi valkoinen puuvillahame, johon kuului ratsastusjakku, *kjortel med så kallad ridjacka* (Halikko 1797). Korppoon kirkkoherranrouvan vaaleansinisestä ras de sicile-silkistä ommeltuun 3 riksin arvoiseen *råck kofta*-nimiseen jakkuun kuului hame ja rin-

226. Lääninkamreeri K. F. Gyllingin rouvan Margareta Sofia Gyllingin (1765-1836) amatsoonikuosinen ruskea taftijakku on vuorattu sinivihreällä taftilla, koristeena suuret litteät messinkinapit. TKHM 7280.

nusta, joiden rinnalla esiintyi musta podesoi karakoo-asu (Korppoo 1796).[147] Pukuluetteloihin merkittyjä taftista ommeltuja hameettomia erillisiä karakoo-jakkuja voi toisinaan epäillä amatsoonikuosisiksi. Tulkinta olisi melko varma, jos niiden yhteydessä mainittaisiin esimerkiksi suuret metallinapit.

Joihinkin edustaviin pukuluetteloihin on merkitty silkki- ja puuvillakankaisia takkeja, *råck*, jotka perukirjojen hinnoittelun mukaan ovat rinnastettavissa karakoo-asuihin. Laamanni G. A. Sederholmin rouvavainajan, Anna Krabben, muodikkaassa puvustossa oli monenlaisia ilmeisesti englantilaiskuosisia asuja. Redingoteiksi voi niistä tulkita kolme kalleinta englanninverkaista ratsastuspukua, jotka olivat väriltään musta, maksanruskea ja keltainen. Yksi ratsastuspuvuista oli keltaista taftia ja kaksi puuvillakankaista. Kahteen nokkospalttinaiseen karakoohon, *caracacce*, kuului hame ja yksi irtokarakoo oli mustaa taftia. Näiden pukujen yhteydessä lueteltiin myös 1 riksin arvoinen läiketaftinen *ridkläding-råck*, johon kuului samanarvoinen ihonvärinen, *couleur de chair*, taftihame. Kuvaus sopii pariisilaiseen amatsooniasuun. Puvustossa oli sitä paitsi viisi muuta takkia tai takkiasua:[148]

> 1 swart tafts råck 2.-.- ... 1 skiftad tafts råck med kjortel 4.-.- ... 1 råck och kjortel af moll nättelduk 5.-.-, 1 råck af hwitt engelsk tyg 1.-.- ... 1 swart camlotts råck med tröya och kiortel 2.-.- (H:gin pit. Pukinmäen k:no 1795).

Musta kamlottitakki, röijy ja hame muodostivat luultavasti rouvan todellisen ratsastusasun. Puvustoon kuuluneita kahdeksaa liiviä lienee käytetty englantilaiskuosisten pukujen kanssa. Puvustoa täydentäneet sininen ja vihreä verkasortuutti sekä harmaaraitainen puuvillainen puolisortuutti ja kelta-valkoinen karttuuninen puolisortuutti lueteltiin päällysvaatteiden yhteydessä. Todettakoon myös, että Pukinmäen kartanon herrasväki ajeli englantilaistyylisellä kupee-vaunulla.

Vastaavanlaisia takkiasuja oli muissakin muodikkaissa puvustoissa. Everstinna Eva Collianderin (∞ Hjerta) monet silkki- ja nokkospalttinapuvut voinee tulkita edellisten kaltaisiksi takkipuvuiksi, *råck och kjortel* (l. Pyhtää 1795). Turkulainen naistenräätäli A. Morberg esitti 1793 laskun Upalingon kartanon rouvalle tekemästään valkoisesta nokkospalttinatakista, jossa oli jäykisteinä valaanluut ja plansetit ja jonka miehusta oli vuorattu pellavakankaalla. Puvussa oli kaulus kuten yleensäkin redingoten tyyppisissä takeissa, *en råck af witt*

nättelduk med garnering och kraga.[149] Vanha puuvillainen ratsastustakki liiveineen, *ridråck och wäst*, lueteltiin puuvillaisten liivipukujen ja röijyasujen joukossa lääketieteen professori J. Haartmanin leskirouvan pukuluettelossa. Syytä on panna merkille, että perheessä luettiin valistusajan ranskalaista kirjallisuutta, Voltairen ja Rousseaun kirjoja sekä teoksia nuorten naisten kasvatuksesta (Kaarina Haaga 1797).[150] Sotaneuvoksetar Margareta af Forsellesin (k. 187) puvustoon kuuluneen harmaaraitaisen silkkitakin kanssa voi vaihdellen käyttää joko sinistä tai punaista taftihametta sekä jotain luetteloon merkityistä seitsemästä liivistä. Erillinen punainen kamlottitakki arvioitiin vain 16 killinkiin. *Hofråck* esiintyi luettelossa hovipuvun nimenä (Elimäki Peippola 1803).[151]

Uusi keltainen valkopohjainen sits-karttuuninen takki hameineen arvioitiin 3 riksiin Loviisan kruunumakasiinin johtaja C. J. Backbergin rouvavainajan jäämistössä, johon kuului mm. neljä muodikasta taftipukua. Niistä uusin musta-harmaaraitainen puku arvioitiin 12 riksiin ja uusi silkkivanulla topattu punainen silkkisarssinen vanuhame 5 riksiin (Loviisa 1795).[152] Turussa tyttöjen pensioonikoulua pitäneen mamselli Kristina Krookin peruluetteloon merkityt silkki- ja puuvillapuvut koostuivat takista ja hameesta tai ns. esiliinasta, mikä edellytti täysipitkää takkia. Sen sijaan päällystakit, *öfwerråck*, olivat hameettomia (l. Tu 1806).

Vaikka siis peruluetteloissa yleensä karakoo-röijyjen hintaisiksi arvioitujen *rock*-takkien kuvaukset sopivat lähinnä amatsooniasuihin, on kuitenkin muistettava, että kansallisen ruotsalaisenkin puvun takista käytettiin samaa nimitystä.

Salonkikelpoisten silkkisten ja puuvillaisten amatsoonipukujen ohella vallasnaisilla oli edelleen todellisiakin ratsastuspukuja, jotka tehtiin aina villakankaasta. Saksalaisissa muotilehdissä esiteltiin vielä 1790-luvun alussa perinteiseen englantilaiseen kuosiin leikattuja villakankaisia ratsastuspukuja, *Reithabit* (k. 227). Berlinissä kerrottiin, että naiset pukeutuivat jatkuvasti *Caraco*-amatsooniasuihin, jotka olivat jo olleet muodissa kahdeksan vuotta. Suurella fichu-kaulahuivilla verhotun lyhyen karakoon alla pidettiin liiviä ja hame laahusti.[153]

Pukuluetteloihin merkittyjä villakankaisia jakku-liivi-hame-asuja sopi käyttää ulkonakin kylmällä ilmalla ja talvella, varsinkin jos päälle puettiin ratsastusturkki, *livpäls*, kuten Tukholmassa todettiin jo 1773. Turun akatemian astronomi Justanderin leskirouvan, Anna Maria Hernmarckin, vihreä verkapuku, joka käsitti napitettavan jakun, hameen sekä samettiliivejä, vastasi todennäköisesti todellista ratsastuspukua tai kansallisen ruotsalaisen miehentakin kuosisia naisten ratsastus-

227. Ratsastuspuku hienosta tummansinisestä verasta, »Reithabit», Journal des Luxus und der Moden, Weimar 4. 9. 1793. Foto KB.

jakkuja. Rouvalla oli lisäksi monta *lifstycke*-liiviä:[154]

> 1 fruntimmers väst af utskurit grönt sammet . . . 1 röd utskurit sammets väst . . . 1 gul fruentimmer väst . . . 1 st. grön fruntimmers klädes klädning af kjortel och jacka med 14 glas knappar infattade i silfver och 6 andre (Tu 1789).

Viaporin linnanvouti E. Justanderin rouvan Helena Boijen jäämistössä oli edellisen kaltainen ratsastusasu, jota hillerillä vuorattu kamlottiturkki luultavasti täydensi:[155]

> 1 grå klädes ridklädning, kjohl, jacka, väst, 1 grå camblotts päls med hillerskins foder (Hki Viapori 1792).

Ratsastuspuvuksi voi ehkä myös tulkita villakankaisen sinisen hameen ja siihen kuuluvan *car a corps*-karakoon (Tu 1798).

Ranskassa amatsooniasun yhteydessä 1780-luvulla mainittu frakki esiintyi Suomessakin parissa muodikkaassa puvustossa. Everstinna Eva Collianderin runsaassa puvustossa oli mm. 2 riksin arvoinen ruskea kamlottifrakki hameineen (l. Pyhtää 1795). Varatuomari E. Ranckenin rouvavainajan

lyijynvärinen verkafrakki hameineen sekä lasinappinen punainen kamlottiliivi, *frack och kjortel, lifstycke, med glasknappar*, muodostivat luultavasti ratsastusasun, jota lyijynvärinen verkaturkki täydensi. Yksi puvustoon kuuluneista taftikarakoista oli niin ikään lyijynvärinen, puvustossa oli myös sini-mustaraitainen silkkiliivi (Tu 1798).[156]

Miestenkuosisista naisten jakku-liivi-hame-puvuista, joissa oli tavallisesti suuri saalikaulus, käytettiin Tanskassa 1780-luvulla nimitystä *frakke*. Ranskassa tarkoitettiin frakilla naisten sotilaskuosista amatsooniasua.[157]

Amatsoonikuosisten pukujen kanssa käytettiin suurta leveälieristä hattua sekä muita miesten puvustosta omaksuttuja asusteita.

HERRAINKUOSINEN LIIVI

Sekä redingotea että amatsooniasua täydensi usein herrainkuosinen irtoliivi, jota käytettiin myös muiden 1770-80-luvun muotipukujen, kuten karakoon ja jopa röijy- ja nuttupuvunkin kanssa. Liivi korvattiin monesti liivinetumusta jäljittelevällä *compère*-rinnustalla (k. 96).

Ranskalaisissa muotijulkaisuissa amatsooniasuun kuuluva liivi mainittiin nimillä: *juste, subreveste, caraco en veste, gilet*, joissa oli kuosieroja.[158] Miesten hihattoman koruliivin kaltaisen ranskalaisen naisten *gilet*-liivin kuosi seurasi miesten muodinmuutoksia; se lyheni 1770-luvulla ja suoristui samalla helmasta sekä sai pystykauluksen. Ajan maun mukaisesti liivit ommeltiin useimmiten vaaleasta yksivärisestä tai valkoisesta silkkikankaasta, joka kirjottiin siroin kukka- ja köynnöskuosein. Hienoimmat ammattimaisesti kirjotut liivikankaat saatiin Lyonista ja Pariisista, jossa kirjontamestarit ottivat vastaan liivien kirjonnan tilauksia. Magasin des Modes -lehdessä kerrottiin liivien, *les gilets ou les vestes*, olevan erityisesti muodissa englantilaiskuosisten pukujen asusteina (1787); Cabinet des Modes taas totesi arabeskikirjonnan olevan viimeistä huutoa hienoissa liiveissä ym. asusteissa (1788). Brysselissä L'Indicateur-lehti julkaisi 19. 9. 1778 mm. kirjotun englantilaiskuosisen liivin kaavat. Naisia kehotettiin itse kirjoamaan niiden mukaan liivinsä, joita suositeltiin amatsooniasuihin.[159] Tukholmassa 1799 julkaistussa ompeluoppaassa annettiin mm. liivien korukirjonnasta ohjeita, joita on ehkä Suomessakin seurattu.[160] Kotona kirjotut liivikankaat ommeltiin luultavasti itse liiveiksi.

Suomessakin sai vuosisadan lopulla ostaa puodeista valmiiksi silkille kirjottuja liivikankaita. Kauppojen varastoluetteloihin ja Ruotsin kauppakollegiolle lähetettyihin manufaktuurituotteiden tilityksiin on merkitty myös painettuja ja puuvillaisia liivikankaita. Kuosiltaan ne muistuttivat todennäköisesti ranskalaisia painettuja liivikankaita, joissa jäljiteltiin silkille kirjottujen liivikankaiden kuoseja.[161] Painettujen liivikankaiden käyttäjäpiiri oli luonnollisesti huomattavasti laajempi kuin kirjottujen liivisilkkien.

Naisten kirjottuja silkkiliivejä oli ainoastaan todella muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten pukuluetteloissa, joissa oli englantilaiskuosisia pukuja, ratsastuspukuja ja karakooasuja (l. Hki 1791, Sauvo 1800). Mamselli Lovisa Juliana Krookin jäämistössä oli parikin kirjottua silkkisarssiliiviä, *påsydde wästar* (Tu 1809).[162]

Naisten muodikkaat silkkiliivit, joita kuositeltiin lievästi, tehtiin useimmiten hieman lyhyemmiksi kuin miesten samanaikaiset koruliivit. Vaasasta peräisin olevan naisen koruliivin vaaleanpunaisesta satiinista ommellut etukappaleet on kirjottu tamburoiden tummanpunaisella silkillä sekä hopeakierukoilla ja -paljeteilla (k. 228). Kirjonta on ilmeisesti kotikäsityötä. Kauluskäänteet oli tarkoitettu käännettäviksi ulospäin niin, että kaulaan solmittu kaulahuivi tuli näkyviin. Liivin etukappaleita on levitetty helmasta pienillä kiiloilla ja liepeet on vuorattu vaaleanpunaisella taftilla, vaikka liivi on muuten vuorattu pellavakankaalla, josta myös liivin kaksinkertaiset selkäkappaleet on tehty. Epäparisten nyörinreikien (8 + 8) läpi pujotettu nyöritys yhdistää selkäkappaleet niin, että liivin laajuus oli säädeltävissä.[163] Kankaan säästämiseksi ainoastaan näkyvät etukappaleet ommeltiin silkistä pukuliiveissä, joiden selän takki tai jakku peitti.

SORTUUTTI JA PUOLISORTUUTTI

Surtout-takkeja on merkitty ratsastuspukujen rinnalle pukuluetteloihin 1770-luvulta lähtien. Aluksi yleensä päällysvaatteiden yhteydessä esiintyneet sortuutit tehtiin tavallisesti verasta, frisadesta tai kotikutoisesta villakankaasta. Ne olivat väriltään useimmiten sinisiä, harmaita, ruskeita tai pullonvihreitä.[164] Redingoten tavoin ne soveltuivat usein sekä ulko- että sisäkäyttöön. Galerie des Modes-julkaisussa on käytetty redingoten kaltaisesta asusta nimitystä: *surtout à la réforme ou surtout négligé*. Poikkinauhoitus tupsuineen koristi pitkän takin rintamusta ja samanvärinen liivi täydensi asua. Taiteilija D. Chodowiecki on kuvannut yksinkertaisia pitkiä *négligé*-takkeja ranskalaisten muotijulkaisujen mukaan piirtämässään »Costumes Berlinois» -sarjassa 1781.[165] Englannissa surtout-takki kuului naisten ratsastusasuun 1700-luvun jälkipuolella.[166]

228. Tummanpunaisella silkillä, hopeakierukoilla ja paljeteilla kirjotun lohenpunaisen satiiniliivin etukappaleet on vuorattu pellavapalttinalla, josta on myös ommeltu nyörityksellä säädettävät selkäkappaleet. Duvald-perheeltä Vaasassa. PHM 1006.

Ruotsi-Suomessa miehet käyttivät *surtout*-päällystakkia 1700-luvun alkupuolelta lähtien. Tukholman räätälinammattikunta oli valmistanut sortuutin mallitakinkin vuoden 1734 ylellisyysasetuksen mukaisesti.[167] Naisten puvustoon sortuutti omaksuttiin vasta vuosisadan jälkipuolella. Turun räätälinammattikunta päätti 1783, että miesten pukuja valmistavien räätäleiden oli tehtävä mestarinäytteeksi naisen nutun asemasta sortuutti tai kaprokki. Naistenräätälien mestarinäytteeksi tuli samalla muodikkaan naisenpuvun ja kureliivin ohella niin ikään sortuutti, *sortout* (1782, 1789, 1791).[168] Turussa mestarinäytteeksi tehdyissä kolmessa naisen verkasortuutissa oli laaja hartiakaulus, jollainen kuului yleensä redingoteen. Molleniuksen tekemän punaisen verkasortuutin hartiakaulus oli n. 12,5 cm pituinen ja alareunastaan 104,5 cm laajuinen (1782). Morbergin (1789) ja Södergrenin (1791) tekemien takkien kaulukset olivat lähes 25 cm pituiset sekä alareunastaan peräti 122 cm ja 148 cm laajuiset. Molleniuksen ilmoittamien 34:n mitan mukaan vyötäisiltä vartalonmukainen sortuutti ulottui miltei maahan asti ja levisi helmasta yli kolmen metrin laajuiseksi. Pitkät hihat päättyivät 7,4 cm käänteisiin. Nappien parittomuus (9) viittasi takin yksirivisyyteen. Morbergin 10 ½ kyynärästä vihreää kotikutoista verkaa tekemän takin helmaa oli levitetty kiiloilla ja nappeja oli vain viisi. Södergren valmisti sortuutin 6 kyynärästä vajaan 9 korttelin levyistä lyijynväristä verkaa. Kiilojen levittämän takin helman tavaton laajuus, n. 5 metriä, osoitti, että se laahusti muodikkaasti. Miehustan napinläpien parillisuus (6) merkitsi ehkä takin kaksirivisyyttä. Se on saattanut muistuttaa Galerie des Modes -julkaisussa kuvattua saksalaiskuosista redingotea, jonka vartalonmukainen miehusta oli napitettu kaksirivisesti ja jonka leveä hame oli poimuttu kiinni miehustaan.[169]

Neiti Maria Malm oli käyttänyt luultavasti kesällä kotikutoisesta harmaasta pellavakankaasta ommeltua sortuuttia (l. Tu 1777). Eräistä räätälinlaskuista ilmenee sortuuttien muodikkuus 1780 vaiheilla. Maskun Ohensaaressa räätäli Mikko Mikonpoika laskutti vapaaherra C. E. Carpelanin rouvan Katarina Strengbergin sortuutin teosta 1779.[170] Helsingissä räätäli J. Hällsten teki etunyörityksen koristaman fresadisortuutin 1780. Turussa on tallella räätälinlasku sortuutin kääntämisestä 1794. Ranskalaisen muodin voimakas säteily ilmenee räätäli E. Molleniuksen laskuista 1791 ja 1792. Mollenius, joka oli jo 1782 tehnyt Turussa mestarinäytteeksi verkasortuutin, valmisti lähes kymmenen vuotta myöhemmin kaupunginvälskäri G. Treudderin tyttärelle *à la reine* -kuosiset sortuutit raidallisesta

taftista ja valkoisesta nokkospalttinasta. Laskun mukaan sortuuttien miehustat oli vuorattu pellavalla ja jäykistetty luilla:[171]

> 1791 october an Mademoiselle (Gustava) Treudder för en randig tafts surtut alareen 1.24.-, 1 1/2 al fint obleckt lerft til lif -.24.-, fiskben och plansietter -.24.-, silcke -.24.-, 1 1/2 al bleckt lerft til ärm foder -.-.16, 2 al samts band -.21.-, Do longa ärm til en klänning med silcke -.-.16, 1 1/2 bleckt lärft -.-.16.
> 1792 Januari Do en vit nettelduck surtut alareen 1.24.-, 3 al bleckt lärft -.32.-, fiskben planschetter och tråd -.32.-, Dito en öwer råk 1.8.-, 3 al bleckt lerft til lif och ärm foder -.32.-, silcke och snören -.28.-, Specie Rdr 9.23.8 Åbo den 4 Februarij 1792. Eph: Molen.

Marie Antoinette oli kuningattareksi tulostaan asti 1774 määrännyt Ranskassa pukeutumisen sävyn, mistä syystä uusmuotiset vaatteet, kampaukset ja päähineet mainittiin usein *à la Reine*-kuosisiksi (k. 233).[172] Turkulaisen räätäli Molleniuksen laskussa esiintyvät *à la reine*-kuosiset silkki- ja puuvillasortuutit olivat selvästi muodikkaita sisäpukuja eivätkä päällysvaatteita.

Sekä villakankaista että silkistä ja puuvillakankaista valmistettujen sortuuttien yleistyminen pukuluetteloissa 1790-luvulla merkitsi redingote-muodin leviämistä maassa. Monet säätyläisnaiset omistivat useita sortuutteja, joiden muodikkaat metallinapit ja toisinaan jopa silkkivuorauskin todistavat, että kyseessä oli hieno takkipuku (l. Pyhtää 1795, Sauvo 1800). Villakankaisia sortuutteja pidettiin luultavasti sisälläkin ohuiden puuvillapukujen päällä redingoten tavoin (k. 223). Rymättylän kirkkoherranrouvalla, jonka parhaina pukimina oli uusi 30 riksin arvoinen musta taftipuku ja ras de sicile -pitkänuttupuku, oli teräsnappisen sinisen verkasortuutin ja vihreän kamlottisortuutin lisäksi kesäkäyttöön soveltuva nokkospalttinainen puolisortuutti (Rymättylä 1795). Mlle Eva Tolletin jäämistössä oli tafti- ja puuvillapukujen ohella pullonvihreä verkasortuutti, jossa oli punainen silkkivuori ja kullatut napit (Tampere 1797). Tyypillistä redingote-kuosia edusti neiti Brusinin harmaa taftisortuutti, johon kuului sininen taftihame. Hänen hopeanappinen sininen verkasortuuttinsa oli ehkä tarkoitettu talvikäyttöön ja valkoinen pellavasortuutti kesäkäyttöön (l. Orivesi 1796). Iäkkään mamselli Ingrid Planmanin vanha vihreä verkasortuutti sopi puettavaksi puvuston monien tafti-, puuvilla- ja karttuunipukujen päälle talvella, kun taas kelta-punaraitainen puuvillasortuutti palveli kesäkäyttöä. Lisäksi mainittiin sortuutin vanha vihreä shalongi-irtovuori. Monet karakoo, *caracoe*,- ja röijyasut kertovat tämän puvuston monipuolisuudesta, Svedoise-puku, pönkkätaskut ja korsetti taas sen vanhoillisuudesta (Tu 1801).[173] Teijon ruukinrehtööri J. Bremerin rouvan Anna Kijkin muodikas siniraitainen verkasortuutti lueteltiin puuvilla- ja karttuunipukujen ja muiden jo vanhentunutta muotia edustaneiden vaatteiden joukossa. Peruluetteloon merkitty »The Modern Gazette» osoitti, että englantilaista elämänmenoa seurattiin perheessä (Perniö Teijo 1801). Varapormestari Stichaeuksen leskirouvan vanhaan mustaan silkkisortuuttiin liittyi samanlainen hame, *parés med kjortel* (Hki 1798).[174] Maaseudullakin oli muodikkaissa puvustoissa useita puuvillasortuutteja. Maanmittari J. Bergroosin leskirouva omisti mustan taftisen Svedois-puvun, verkaisen hameellisen ratsastuspuvun ja puolikuluneen tiilenvärisen sortuutin ohella kaksi valkoista ja yhden keltaisen puuvillasortuutin. Ratsastuspukuun kuului vihreä taftiliivi ja asua täydensi vihreällä veralla päällystetty turkki, *lifpäls*, (Urjala 1794).[175]

Leipuri A. Appelgrenin vaimon punaraitainen puuvillasortuutti viittaa siihen, että sortuutteja käytettiin jo laajemmissakin piireissä (Tu 1796).[176]

Sortuuttien ohella muodikkaissa puvustoissa oli silkkisiä ja puuvillaisia puolisortuutteja 1790-luvulla. Ne vastasivat luultavasti ranskalaisissa muotijulkaisuissa esiteltyjä *demiredingote*-pukuja, jotka erosivat tavallisista pitkistä redingotetakeista siten, että takin lieve jatkui maahan asti ainoastaan selässä, jolloin sen kanssa pidetty puolihame näkyi miltei kokonaan.[177]

Asiakirjojen mukaan puolisortuutin kanssa käytettiin usein eriväristä hametta, joskin hienoimpien puolisortuuttien hamekin oli takkikankaasta. Perukirja-arvoltaan puolisortuutti vastasi karakoota, jonka rinnalla se esiintyi usein samoissa pukuluetteloissa. Asessori Mattensin rouvan kuudesta puolisortuutista kaksi oli silkkiä ja muut puuvillaisia (l. Hki 1800). Kevyestä silkistä tai useimmiten puuvilla- tai pellavakankaasta ommeltu puolisortuutti oli usein raidallinen:[178]

> 1 lärfts randig half sortut, 1 sortut af grönt kläde, 1 halfylle sortut (Hki 1794). 1 gul randig half sourtout af cartun 2.-.-, 1 rö randig kartuns kiol -.40.-, 1 swart och blårandig half sortout af bomull 1.14.- ... 1 owänd brun klädes sortout 3.-.- (Hki 1795). 1 gl. brocats half surtout 1.-.-, 1 gulrandig cattuns half surtout -.16.-, 1 hwit bomulls nopkin do -.32.-, 1 gul lärfts do 1.16.-, 1 halfylle randig do -.16.- (Heinola Tuusjärvi 1798).

Puolisortuutteja oli röijypukujen ohella käsityöläismestarien vaimojen puvustoissa. Kupariseppä C. L. Nordqvistin vaimon puolisortuutti oli ommeltu muodikkaasta silkkiraitaisesta puuvillakankaasta. Puvustossa oli sitä paitsi harmaaraitainen silkkipuku sekä musta silkkinen *caracof*-karakoo-asu, monenlaisia röijyjä ja nuttuja sekä valkoinen atlas-vanuhame (Tu 1802).[179]

Pukuluetteloista ilmenee, miten 1780-luvulla muotiin tulleet alunperin ulkopäällysvaatteisiin kuuluneet villakankaiset takkipuvut, ratsastuspu-

229. Punosnapituksen eli ns. brandenburgien koristama saalikauluksinen levite-takkipuku, joka sidottiin kiinni kangasvyöllä itämaiseen tapaan. Galerie des Modes. Foto KB.

vut ja sortuutit omaksuttiin vähitellen myös talvikauden sisäpukimiksi. Niiden rinnalla käytetyt samankuosiset silkki- ja puuvillapuvut sekä näiden lyhennetyt muunnelmat tekivät pukeutumisen entistä vaihtelevammaksi. Muotipukujen asteikon laajeneminen lievitti osaltaan pukeutumisen säätyrajoja.

MUODIKAS KOTIPUKU, LEVITE, LEVANTINE

Eräiden Pariisin muoti-ilmiöiden vaikutus rajoittui Suomessa vain kaikkein muotitietoisimpaan säätyläispiiriin. Pariisissa 1770-luvulla muotiin tulleita *levite*-kotiasuja esiintyi ainoastaan joidenkin erityisen muodikkaasti pukeutuneiden naisten puvustoissa.

Négligé-puvustoon kuulunut *levite*-kotitakki ilmensi Pariisin muodille 1770-luvulla tunnusomaista itämaisten vaatteiden ihailua ja jäljittelyä, jonka leviämiseen naamiaispukuina suositut eksoottiset puvut ja teatteripuvusto ovat vaikuttaneet ratkaisevasti. Kun kuninkaallisten prinssien hoviräätäli P. N. Sarrasin suunnitteli temppelipappien puvut Theatre Français'in esittämään Athalie-näytelmään, sai hän kaavailla niiden mukaan myös naisten kotipuvuksi sopivan kaksiosaisen *levite*-takkipuvun, jonka maata laahustava pitkä takki sidottiin kauhtanan tavoin tupsupäisellä kangasvyöllä (k. 229). Takin huivikaulus ja pitkien kapeiden hihojen kalvosimet ommeltiin samasta väriltään huomiota herättävästä kankaasta kuin leveä vyö. Kun kuningatar Marie Antoinette omaksui 1778 äitiyspuvukseen jäykisteettömän leviten, tuli se muotiin koti- ja aamupäivän kävelyasuna. Valkoisella turkiksella reunustettua *pelisse-levite*-pukua pidettiin hovissa surupukunakin kuningattaren äidin, Itävallan keisarinna Maria Teresian kuoleman jälkeen 1780. *Robe à la lévite* -pukuja esiteltiin usein sekä sanoin että kuvin Galerie des Modes -julkaisussa, joskus jopa imettävän äidin asuna. Yhtäjaksoiseksi leikattu *levite*-takki laskeutui vapaasti ja laahusti takaa maata, pukuun kuuluva puolihame oli niin ikään tavallista pitempi. Itämaisittain vapaasti solmittava, leveä kangasvyö oli asun tärkein tuntomerkki. Takin rintamus koristettiin toisinaan »preussilaiseen» tapaan poikkinauhoituksella *»brandebourgs»*. Talvella käytetty levite reunustettiin usein turkiksella. Kun Cabinet des Modes -lehdessä kerrottiin 1786, miten Pariisissa oli jäljitelty muiden maiden muotia, lueteltiin muodinmuutokset seuraavassa aikajärjestyksessä: ranskalaista robea oli seurannut poloneesi, sitä levite, englantilainen puku ja turkkilainen puku, jotka olivat edelleen muodissa. Leviteä käytettiin Pariisissa vielä vallankumouksen jälkeen 1791.[180]

Pariisin muiden muotiuutuuksien tavoin levite-muotikin levisi nopeasti, aina Amerikkaan asti. Brysselissä kuvailtiin L'Indicateur-lehdessä uutta levite-muotia jo 19. 12. 1778. Kehuttiin sen yksinkertaisuutta ja todettiin, että asu muistutti suurella vyöllä sidottua benediktiini-sutaania.[181]

Levite-muodin tunnuksina pidettyjä leveitä kangasvöitä sai ostaa sekä Helsingin että Turun puodeista vuosisadan lopulla. Kauppias Burtzin puodissa vyöt, *levit scherp*, maksoivat 24 killinkiä kappaleelta (Hki 1787). Turussa merkittiin S. J. Trappin kaupan inventaariluetteloon 12 vyötä, *Levit Eschärph* (Tu 1801).[182]

Asun itämaisuutta korostanut *levite*-vyö esiintyi pukuluetteloissakin. Professori S. Kreanderin jalosukuisen rouvan Dorotea De la Mylen kahdesta levite-vyöstä toinen oli raidallista ja toinen kretliiniä silkkiä. Levite-puvuksi voi pukuluettelossa ehkä tulkita punaisen silkkisarssiturkin, jossa oli kärppäreunusteet ja taftivuori ja johon liittyi liivi samasta kankaasta (l. Tu 1790). Vuorineuvos J. J. Kijkin leskirouvan puvustoon kuulunut hienosta valkoisesta kypertistä ommeltu levite-puku käsitti

230. J. Björck, Johanna Barbara Hisinger (1762-1836) ∞ 1) presidentti J. F. Aminoff, 2) sotamarsalkka J. de Lacy. Yksit omist.

231. Itämaistyylinen takkipuku, robe à la Levantine, jonka liivi ja hame ovat kuosiltaan »assyrialaisia». Galerie des Modes. Foto KB.

pitkän nutun, kirjotun helmiäisnappisen liivin, röijyn, hameen sekä useita erivärisiä vöitä:[183]

> Levit schärp med 3 bandrosor, 1 gredlin och hvitt do do, 1 svart bredt do (Perniö Teijo 1788).

Valkoinen nokkospalttinainen levite oli merkitty myös laivaston kapteeni J. Forsiuksen leskirouvan pukuluetteloon (Hki 1791).[184]

Mukavaa kauhtanamaista levite-takkia käytettiin kangaslaadusta päätellen nimenomaan kesäisenä kotipukuna. Yhtäjaksoiseksi leikatun pitkän takin sitominen kiinni itämaiseen tapaan solmitulla kangasvyöllä käsitettiin puvun erikoistunnukseksi.

Levite-takki oli siksi edustava, että se hyväksyttiin muotokuva-asuksikin. J. Björckin maalaamassa Johanna Barbara Hisingerin muotokuvassa näkyvän huivikauluksisen takin rinnustassa on poikkinyöritykseen liittyvä napitus, ns. brandenburgit (k. 230). Sama pukutyyppi toistuu muissakin J. Björckin 1780-luvulla maalaamissa muotokuvissa. Asu vastasi ranskalaisissa muotijulkaisuissa mainittua *Lévite à la Prussienne*-pukua.[185]

Levite-puvun suunnittelija hoviräätäli N. P. Sarrasin mainittiin toisenkin samanaikaisen *négligé*-uutuuden, nimittäin *robe à la levantine*'n luojaksi (k. 231). Tämä mukava itämaistyyppinen asu tunnettiin myös lisänimellä *la négligé de la volupté*.

232. Itä-Intianpurjehtija kauppaneuvos S. Koschellin rouva Charlotta Conradi (1756-1814) pukeutuneena itämaiseen asuun ja turbaaniin, kädessä koruommel ja vieressä tamburointikehä, Kantonissa n. 1780 norsunluulle maalattu miniatyyri, 10 × 8. Yksit. omist.

Vyöllä sidotun, takaa laahustavan, yhtäjaksoiseksi leikatun, lyhythihaisen ja turkisreunusteisen takin alla pidettiin pitkähihaista liiviä ja samasta kankaasta ommeltua hametta. Toista samantapaista vyöllä sidottua pukua kutsuttiin turkkilaiseksi, *robe à la Turque*.[186] Näiden ilman jäykisteitä ommeltujen ja vapaasti laskeutuvien kotiasujen nimet sinänsä viittasivat itämaiden romantiikkaan, joka leimasi pukujen koristelua ja asusteita vuosisadan loppupuolella.

Ranskalaista ns. *levantine*-pukua muistuttava asu on kuvattu Itä-Intian laivuri S. Koschellin rouvaa Charlotta Conradia esittävässä norsunluuminiatyyrissä, joka on perimätiedon mukaan maalattu Kantonissa n. 1776 (k. 232). Englannissa tunnetaan samantapaisia Kalkutassa tilaustyönä maalattuja norsunluuminiatyyrejä.[187] Monet tunnetut muotokuvamaalarit, kuten Englannissa Sir Joshua Reynolds ja Angelica Kauffman sekä Ranskassa mme Vigée-Lebrun, ovat muotokuvissaan esittäneet vastaavanlaisia itämais-romanttisia asuja jo 1770-luvulla. Reynolds on luultavasti osittain kehittänyt tällaisista asuista varhaisimmat uusklassismista samoin virikkeitä saaneet romanttisoidut muotokuvapukunsakin, joiden kanssa suosittiin nimenomaan turbaanipäähinettä.[188] Tanskan hovipiireissä käytettiin itämaistyyppisiä asuja karnevaalipukuina, jotka on myöhemmin tulkittu ns. *circassienne*-puvuiksi.[189] Vastaavanlaisesta itämaisesta pukuromantiikasta kertovat Ruotsissa vaikuttaneen holsteinilaissyntyisen Hans Georg Müllerin pergamentille maalaamat haareminaisten pukukuvat, joita oli jo aikoinaan kreivi C. G. Tessinin kokoelmassa.[190] Ajan puvullisessa itämaiden romantiikassa oli monia vivahteita.[191]

Suomessa ei ole tiedossa mitään varmoja todisteita kuosiltaan itämaistyyppisen *levantine*-kotipuvun käytöstä. Turun akatemian apteekkari Kr. Åkerhielmin leskirouvan Maria Elfvingin pukuluetteloon merkitty valkoinen levantinpuku, *levantins klädning*, viittasi luultavammin silkkilaatuun kuin puvun itämaiseen kuosiin (Tu 1811).[192]

10. Uusklassismin antikisoivat puvut 1790–1810

Tukholman esimerkin mukaisesti Suomessa seurattiin Pariisin muotia aina Ranskan suureen vallankumoukseen asti. Englannissa muotoutunut uusklassismin antikisoiva muoti otettiin aluksi vastaan Pariisin muokkaamassa hahmossa. 1780-luku oli ollut muodin murroskautta, jolloin edustuspuvustossa kansallinen ruotsalainen puku ja arkisemmassa vierailupuvustossa poloneesi jatkoivat tavallaan rokokoon muotipukujen perinteitä. Näiden roben muunnelmina pidettävien pukujen rinnalla englantilainen muoti redingoten ja amatsoonipuvun muodossa muuttivat jo huomattavasti muodin kuvaa. 1780-luvun muotipuvuista ainoastaan englantilaiskuosiset puvut soveltuivat enää 1790-luvun klassisvoittoiseen ja demokratisoituneeseen pukuajatteluun. Rousseaulaisen elämänfilosofian jo 1760-luvun lopulla muotiin tuoma röijy-karakooasu sen sijaan hyväksyttiin edelleen vallankumouksen jälkeisenkin ajan tasa-arvoisen pukeutumisen tunnukseksi redingoten rinnalla siitä huolimatta, että 1790-luvun antikisoiva muoti mullisti naisenpuvun sekä kuosiltaan että visuaaliselta vaikutelmaltaan.

Käytettävissä olleiden lähteiden perusteella ei voi varmuudella todeta, missä määrin antikisoiva muoti vaikutti naisten pukeutumiseen Suomessa ennen 1790-lukua, jolloin uusklassinen englantilainen muotiaalto saavutti Suomen Tukholman ja mahdollisesti osittain myös Saksan välityksellä.

Eurooppalaisen muotipuvun historiassa 1770-80-luvut olivat merkinneet innovaatiovaihetta, jonka kuluessa yleiseen tyylinmuutokseen johtanut antiikin ihailu, itämaiset muotivaikutteet, Intian puuvillakankaiden tuonti sekä J. J. Rousseaun luonnon julistus loivat uuden muotinäkemyksen pohjan. Lääkärien vuosisadan jälkipuolella yhä useammin muotipuvun epäterveellisiin piirteisiin kohdistaman arvostelun on todettu osaltaan vaikuttaneen muodinmuutokseen. Lääkärit olivat erityisesti arvostelleet vartaloa luonnottomasti kiristävän kureliivin aiheuttamia vaaroja, pönkkähameen luonnottomuutta, pukujen liiallista avokaulaisuutta ja korkeakorkoisista kengistä johtuvaa väärää asentoa, joka teki liikkumisen epävarmaksi.[1]

ENGLANTILAINEN PAITAPUKU, »ROUND GOWN»

Muodin vallankumous oli itse asiassa tapahtunut Englannissa melko huomaamatta jo ennen Ranskan suurta vallankumousta, jonka merkeissä uusklassinen paitapukumuoti julistettiin Pariisissa vapauden ja tasa-arvoisuuden tunnukseksi.

On osoitettu, että uusklassisen pukumuodin lähtökohtana oli englantilainen lastenmuoti. John Locke oli jo teoksessaan »Some Thoughts concerning Education» (1693) kiinnittänyt huomiota lasten fyysisen vapauden tärkeyteen. Hänen aatteensa tulivat yleismaailmallisesti tunnetuiksi kuitenkin vasta J. J. Rousseaun »Emile»-teoksen (1762) välityksellä. Englannissa puettiin kasvuikäiset tytöt jo 1770-luvulla paitamaisiin puuvillamekkoihin ja pojat pitkähousuisiin merimiespukuihin. Tyttöjen paitapuku ja poikien merimiespuku enteilivät myöhempää yleismuotia.[2] Toisaalta antiikin vaikutus ilmeni 1750-luvulta alkaen arkaadisten ja kreikkalaisten pukujen sekä valkoisen värin ihailuna. Maan johtava muotokuvamaalari Sir Joshua Reynolds, joka oli opiskellut Italiassa 1750-52 ja tutustunut siellä antiikin taiteeseen, kuvasi 1760-luvulta lähtien ylhäisönaisia uusklassisissa fantasiapuvuissa, joissa oli myös nähtävissä itämaisten pukujen vaikutusta. Reynolds on itse selittänyt maalausohjeissaan »Discourse» (1776), ettei taiteilija halua maalata naismallejaan moderneissa muotipuvuissa, koska ne häiritsevät arvokasta vaikutelmaa. On mieluimmin valittava muotokuvapuvuksi ajaton ja yksinkertainen antiikkistyylinen puku, jossa näköisyyden vuoksi on joitakin moderneja piirteitä. Reynoldsin maalaamista perhemuotokuvista on nähtävissä, että ylimmän luokan lasten puvuissa toteutettiin uutta muotia 1770-luvulla. Reynoldsin esimerkkiä seuraten muutkin englantilaiset taiteilijat, kuten Gainsborough, omaksuivat antikisoivan naisenpuvun muotokuviinsa. Reynoldsin ystäväpiiriin kuulunut sveitsiläissyntyinen taiteilijatar Angelica Kauffman, joka oli opiskellut nuoruudessaan Roomassa, kuvasi Englannin-kaudellaan 1766-81 vestaali-, sibylla- ja bakkanaali-aiheita. Vestaalikuosisia pukuja suosittiin mm. teatteri- ja

naamiaispukuina, joiden vaikutus heijastui muotiinkin.[3]

Myös itämaiset tuulahdukset vaikuttivat samanaikaisesti pukeutumiseen Englannissa. Intian kauppakomppanian välityksellä tuotiin Intiasta runsaasti mm. valkoisia ja värillisiä painettuja puuvillakankaita, sintsejä, jotka syrjäyttivät osittain silkin naisten vaatteissa. Intialaisia vaatekappaleita käytettiin kotiasuina ja intialaisesta saalista tuli muotivillitys. Reynolds, tai oikeammin hänen draperiamaalarinsa, kuvasi jo 1760-luvulla turbaanipäisiä naisia intialaisissa asuissa ja Angelica Kauffman puolestaan ikuisti mm. tunnetussa »ompelijatar»-taulussaan intialaisen puuvillapuvun, joka muistuttaa kuosiltaan Reynoldsin klassisia naistenpukuja. Omissa kuvissaan taiteilijatar esiintyi itsekin turbaanipäisenä.[4] Itämaiden romantiikka vaikutti näin rinnan antiikinihailun kanssa. Ilmiö on todettavissa läpi 1700-luvun sekä Englannissa että Ranskassa.

Intian raaka-ainetuontiin perustuvan Englannin puuvillateollisuuden tuottamat intianmusliinit ja muut hienot puuvillakankaat tarjosivat otollisen materiaalin uusien muoti-ihanteiden toteuttamiseen vuosisadan lopulla.[5] Englantilaiset ylhäisönaiset esiintyivät muotokuvissaan 1780 vaiheilla yhä useammin valkoisessa paitapuvussa, jonka vyötäisille itämaiseen tapaan sidottu vyö nosti vyötärölinjaa ylöspäin; vapaasti sidottu suuri puuvillainen kaulahuivi taas verhosi avaraa pääntietä.[6] Asu muistutti asiakirjoissa mainittua *round gown*-pukua, joka oli kuositeltu perinteellisestä englantilaiskuosisesta puvusta »kreikkalaiseen» tapaan. Vyötäisiltä poikkileikattuun ja edestä avoimeen miehustaan kiinnitettiin pitkä, takaa laahustava umpihame siten, että se ommeltiin ainoastaan selässä poimuttuna kiinni miehustaan ja poimuttiin edessä vapaasti kurenauhalla, joka kiristettiin miehustan etukappaleiden yli ja solmittiin sivulta. Vapaasti vyötäisille kiedottu itämaistyyppinen kangasvyö peitti liitoskohdan. Miehustan leikkaus yksinkertaistui vähitellen niin, että se käsitti vain kaksi etukappaletta ja selkäkappaleen, joka leikattiin vinoneliön muotoiseksi miesten muodikkaasti leikatun takin selkäkappaleen tavoin. Sivusaumat siirtyivät näin selkään, joka kapeni vastaavasti. Hihoja laajennettiin ylhäältä niin, että olkasaumat liukuivat alas selkään. Monikaistaisen leveän poimuhameen selässä oli usein laakalaskokset, joita vyötäisille sidottu tyyny pöyhisti. Useimmat puvut ommeltiin ohuesta puuvillakankaasta, aamupäiväpuvut yleensä painetusta puuvilla- tai pellavakankaasta. Valkoisia umpihamepukuja, *round gowns*, *round robes*, verrattiin 1790-luvulla kreikkalaisiin vaatteisiin »Gallery of Fashion» -lehdessä.[7]

Englantilainen umpihamepuku, *rund kjole*, oli jo 1780-luvulla muodissa Tanskassa. Se ommeltiin yleensä painetusta karttuunista tai kirjotusta nokkospalttinasta.[8]

Lastenvaatteina »kreikkalaiset» puvut yksinkertaistettiin väljiksi paitamaisiksi mekoiksi, jotka poimuttiin vyötäisiltä nauhakujaan pujotetun kurenauhan avulla niin, että vyötärölinja sijoittui korkealle. Kun vyötäisille kietaistu kangasvyö peitti kurenauhan, ei mekkomainen paitapuku eronnut paljoakaan vyötäisiltä poikkileikatusta umpihamepuvusta. Paitapuku puettiin päälle nimensä mukaisesti pään yli pujottamalla, mikä sinänsä merkitsi mullistusta pukeutumistavoissa. Näin keskiaikainen mekkoperinne uusiutui tavallaan paitapuvussa.[9]

RANSKALAINEN CHEMISE-PAITAPUKU

Englannista uusklassinen paitapukumuoti levisi Ranskaan heti Amerikan Yhdysvaltojen vapaussodan päättymisen jälkeen (välirauha 1782, rauha 1783). Sotaa, johon Ranska oli osallistunut Yhdysvaltojen liittolaisena 1778 alkaen, seurasi Pariisissa uusi »anglomanian» aalto. Edelleen muodissa olleen *redingote*-ratsastuspuvun lisäksi englantilainen muoti valloitti Pariisin *déshabillé*-puvustoon kuuluneen paitapuvun merkeissä. Uusi muoti sai tavallaan julkisen tunnustuksen, kun kuningatar Marie Antoinette alkoi 1782 käyttää aamupäiväasuna kreolien eli Amerikan etelävaltioiden siirtolaisten suosimia valkoisia pellava- ja puuvillapukuja. Kuningattaren hovitaiteilija mme Vigée-Lebrun sai maalata korkea-arvoisen mallinsa pukeutuneena vyötäisiltä kurenauhalla poimuttuun löysään ja värillisellä vyöllä sidottuun valkoiseen »kreolien» paitapukuun, jossa oli kurenauhoilla sidotut levät puhvihihat. Leveälierinen olkihattu täydensi kuningattaren maalaisasua. Kun muotokuva asetettiin näytteille Pariisin salongissa 1783, herätti se niin voimakkaan paheksumisen myrskyn, että taulu oli poistettava näyttelystä. Pidettiin sopimattomana, että Ranskan kuningatar kuvattiin julkisesti *négligé*-kotiasussa; mme Vigée-Lebrun oli aikaisemmin kuvannut kuningattaren aina joko hovipuvussa tai englantilaiskuosisessa takkipuvussa. Marie Antoinetten ja hänen hovinaistensa *chemise*-asuiset muotokuvat todistavat, että uusklassinen paitapukumuoti oli hyväksytty *déshabillé*-asuna muotia johtaneissa Ranskan hovipiireissä.[10] Viralisissa hovitilaisuuksissa esiinnyttiin edelleenkin perinteellisessä ranskalaisessa robessa pönkkähameineen. Kun Ruotsin kuningas Kustaa III vieraili 1784 Pariisissa »Haagan kreivin» nimellä, järjesti Marie Antoinette vieraan kunniaksi Trianonin »Rakkauden Temppelin» puistossa puutarhajuh-

233. Paitapuku, chemise à la Reine, kävelyasuna, jota täydentää Marlborough-hattu. Gálerie des Modes. Foto KB.

lan, jossa kaikkien naisten piti esiintyä valkoisissa puvuissa kuin Elysionissa ikään. Kustaa III:n toimeksiannosta taiteilija Niclas Lafrensen nuor. ikuisti juhlan guašissa, josta voi todeta, että naisten valkoiset puvut noudattivat edelleen ranskalaisen roben kuosia.[11] Ainoastaan pukujen väri ilmaisi tarvetta esiintyä muodikkaasti »kreikkalaisittain» pukeutuneena.[12]

Ranskalaisten muotijulkaisujen mukaan paitapukujen suosio vaihteli Pariisissa sesongittain 1780-luvun jälkipuolella. Muotiin saatiin uusia virikkeitä Englannista, josta jopa tuotettiin paitapukuja Ranskaan. *Chemise à la Reine*-puvut ommeltiin tavallisesti valkoisesta puuvillakankaasta, musliinista tai pellavakankaasta (k. 233). Valkoinen väri vastasi antiikin kuvapatsaiden perusteella luotua käsitystä klassisen ajan pukujen värittömyydestä. Pukujen nimet viittasivat esikuviin: *la mode des nouvelles chemises dite à la Vestale (1787), une robe à la Grecque* (1788). Keväällä 1789 kerrottiin, että naiset pukeutuivat jälleen paitoihin. Esitellyssä valkoisessa kreppipuvussa oli poimukaulus ja leveä musta vyö, johon oli painettu kreikkalaisten vaasien kuvia. Puvun kangaslaatu vaihteli vuodenaikojen mukaan. Pariisissa pukeuduttiin syyskuun alussa talveksi satiinipukuihin ja kesäkuun alussa jälleen joko taftisiin tai puuvillakankaisiin kesäpukuihin: *robe légère du matin, habit légèr, petite robe du matin, robe blanche.*[13] Ranskassakin mainittiin varsinaisen paitapuvun rinnalla lasten pukuna tunnettu *fourreau à l'Anglaise*, jonka nimi sinänsä viittasi kuosin englantilaiseen alkuperään. Se erosi mekkomaisesta paitapuvusta pääasiassa siten, että erikseen leikattu miehusta kuositeltiin, kun taas varsinainen paitapuku oli yhtäjaksoinen. Molemmissa tapauksissa vyötäisille kietaistiin itämaistyyppinen kangasvyö.[14]

Vallankumouksen jälkeen julistettiin antiikin paitapuvut, *à l'antique*, ja puuvillakankaat Pariisissa uuden demokraattisen muodin tunnuksiksi. Entisen aristokraattisen ja rikkaan tilaajapiirin hävittyä vallankumouksen pyörteisiin Ranskan muotiteollisuus lamaantui, silkkikutomot lopettivat toimintansa ja vaatetusalojen käsityöläiset joutuivat työttömiksi. Halpuudellaan englantilaiset puuvillakankaat valtasivat markkinat ja paitapuvun yksinkertaisen kuosin ansiosta naiset pystyivät itsekin ompelemaan pukunsa. Pariisi menetti entisen asemansa kansainvälisen muodin keskuksena, muotilehtienkin julkaiseminen loppui vuoden 1792 alussa.[15] Nuoren suomalaisen tiedemies-runoilijan Frans Mikael Franzénin matkapäiväkirjaan sisältyy mielenkiintoinen silminnäkijän kuvaus vallankumouksen ajan Pariisista talvella 1795/96. Vapaaseen Ranskaan suurin odotuksin matkustaneelle ihanteelliselle runoilijalle Pariisi muodostui kaikin puolin pettymykseksi. Katujen tungoksessa hän näki röyhkeitä, ylenpalttisesti meikattuja seireenejä, joiden valkoisia pukuja katujen törky tahrasi. Näky johti hänet pohtimaan sitä, miten ihmisen sielu heijastui pukeutumiseen. Valtiollinen vallankumous oli painanut leimansa myös muotiin. Miesten pukeutuminen oli huolimatonta; ratsastustakki ja saappaat kelpasivat vierailuasuksi. Naisellinen turhamaisuus ei kuitenkaan ollut hävinnyt. Naiset käyttivät peruukkeja, jotka jäljittelivät puuteroimattomia, vapaina kiharoina laskeutuvia hiuksia. Franzen mainitsi »Muscadin ja Muscandine» – kansalaiset, jotka erottuivat muista erikoisen pukeutumisensa ansiosta. Franzén kertoi, että muotirihkamaa myytiin edelleen puodeissa ja käväistessään tekokukkatehtaassa hän totesi, etteivät pariisittaret sekoittaneet kukkakoafyyrejensä koristeeksi mauttomasti sulkia ja höyheniä kuten ruotsalaiset naiset tekivät. Franzén näki Pariisissa sekä hurmaavia naisia että likaa ja kurjuutta. Pariisista hän jatkoi matkaansa Englantiin, jossa hän viihtyi paremmin. Lontoon muodista kertoessaan hän ilmoitti silti arvostavansa ranskattarien pukeutumista enemmän kuin englannittarien. Lord Mayor'in tanssiaisissa hän ihaili haltijattarien tavoin liihottelevia valkopukuisia naisia, jotka olivat pukeutu-

neet viimeisen Lontoon muodin mukaan. Hän hyväksyi muodikkaat turbaanipäähineet ja kreikkalaiset tunikat, mutta kummasteli päähineissä liehuvia valkoisia sulkia. Franzénin mielestä muoti teki väkivaltaa naisvartalon mittasuhteille. Runoilija päättikin muotimietelmänsä ihmettelyyn siitä, miten jumalattarien ja enkeleiden olisikaan pukeuduttava, kun jokainen kaupunkilaismamselli esiintyi pitkässä valkoisessa puvussa.[16]

Ranskan vallankumouksen jälkeen muodin johto oli siirtynyt Pariisista Lontooseen. Lontoolla olikin täydet edellytykset tähän, koska uusklassinen muoti oli itse asiassa syntynyt siellä ja Englannin kukoistava tekstiiliteollisuus tuotti markkinoille yllin kyllin ajan muodin suosimia kankaita ja saaleja. Puuvillamuoti jatkui englantilaissävyisenä 1800-luvun alkuvuosiin saakka, kunnes Pariisi oli jälleen valmis valtaamaan takaisin naisten muodin johdon Napoleonin keisarikaudella. Lukuisissa englantilaisissa muotilehdissä ja -almanakoissa kuvattiin kevyitä uusklassisia pukuja, joissa pyrittiin verhotusti tuomaan esiin naisvartalon luonnolliset muodot. Pitkän ja solakan kreikkalaisen linjan tavoittelu johti hameiden kapenemiseen ja pitenemiseen, pylvässiluettiin. Samalla korostettiin rintojen uhkeutta, jota yhä korkeammalle kohoava vyötärölinja ja tarvittaessa lisäksi toppaukset tehostivat. Ohuista, usein läpinäkyvistä puuvillakankaista ommellut puvut, joita värilliset alushameet sävyttivät sopivasti, leikattiin milloin umpipuvun, milloin avoimen kaksoishamepuvun kuosiin. Hame oli usein laahustava.[17]

Saksasta tuli Pariisin ja Lontoon muotien varteenotettava välittäjä 1780-luvun lopulta lähtien. Weimarissa vuodesta 1786 lähtien ilmestyneellä »Journal des Luxus und der Moden» -lehdellä oli muotikirjeenvaihtajansa sekä Pariisissa että Lontoossa. *Chemise grecque* pukuja kuvattiin lehdessä 1789 alkaen (k. 234). Sen jälkeen kun lehti sai 22. 3. 1793 viimeisen muotikirjeen Pariisista, selostettiin vain Lontoon ja Berlinin muotiuutuuksia. Kesällä kerrottiin lehdessä, että Strassburgista, jossa oleskeli paljon ranskalaisia emigrantteja, oli kehkeytynyt miniatyyri-Pariisi. Samalla todettiin, etteivät muodit enää vaihtuneet yhtä nopeasti kuin aikaisemmin ja että Saksa oli jo toipunut »gallicomaniasta». Naiset ompelivat itse pukunsa ja koristivat niitä tamburointi-kirjonnalla. Muotipuvuiksi mainittiin: fourreau, englantilainen puku, paitapuku, kauhtana ja caraco. Leipzigissa ilmestyneen »Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode» -lehden muotikuviin liitettiin jopa kangasnäytteet. Vuonna 1796 puhuttiin edelleen *à la Grecque* -puvuista sekä roomalaisista puvuista ja etruski-reunusteista selostettaessa Englannin ja Ranskan muotiuutuuksia. Seuraavana vuonna tiedotettiin jo Pariisin »In-

234. Paitapuku, chemise volante, Journal des Luxus und der Moden, Weimar 1793. Foto KB.

croyables-Merveilleuses»-muodista ja kerrottiin, että mme Tallien oli esiintynyt kreikkalaisessa puvussa oopperatanssiaisissa. Frankfurt am Mainissa julkaistussa »Journal des Dames et des Modes» -lehdessä selostettiin 1803 jälkeen Pariisin muotia englantilaisten muotiuutuuksien ohella. Intianmusliineja ja saaleja pidettiin englantilaisen muodin tunnuksina.[18]

F. M. Franzénin matkapäiväkirjasta voi lukea samantapaisia havaintoja saksattarien pukeutumisesta. Matkustaessaan Saksan läpi Ranskaan syyskesällä 1795 hän totesi, että ranskalaisia emigrantteja vilisi kaikkialla. Pyrmontin kylpyläkaupungissa hän ihaili kreikkalaisiin asuihin aistikkaasti pukeutuneita kauniita saksattaria, joiden vapaasti liehuvia hiuksia ruususeppele tai harso sitoi ja joiden ohuet, vyöllä sidotut puvut antoivat aavistaa vartalon kauneuden. Kun jotkut naiset pujottivat tanssiessaan pukunsa laahuksen taitavasti hameen taskunaukkoon, näyttivät he kreikkalaisittain verhoutuneilta.[19] Åbo Tidningar -lehden muotifilosofisista artikkeleista ja muotiuutuuksista ilmenee, että Turussa seurattiin uusklassista muotia saksalaisten lehtien välityksellä. Tähän vaikutti luultavasti sekin, että lehden toimittajilla mm. F. M. Franzénilla oli henkilökohtaisia suhteita Saksaan.

UUSKLASSISMIN ANTIKISOIVA PUKU SUOMESSA

Åbo Tidningar -lehdessä 23. 5. 1791 julkaistussa artikkelissa »Betraktelse öfwer mode» viitattiin »Berlinische Monatschrift» -lehdessä julkaistuun kirjoitukseen, jossa taas oli selostettu pariisilaisen »Cabinet des Modes» -lehden käsitystä Pariisista muodin pääkaupunkina. Åbo Tidningar totesi, että Pariisi oli jo menettänyt asemansa muodin kuningattarena ja että Englanti oli kohoamassa muodin johtoon. Lehdessä ilmestyikin tämän jälkeen kirjoituksia, joissa selostettiin mm. Englannin muotia ja kukoistavaa puuvillateollisuutta (8. 1. 1801) ja tarkasteltiin sen vaikutusta muotiin (28. 1. 1802). Todettiin, että hyvinpukeutuvien englannittarien sekä aamu- että vierailupuvut, *morgonkläder*, *sällskapsdrägt*, olivat enimmäkseen puuvillaisia.[20]

Ajankohtaisimmat muotiuutiset saatiin Turkuun kuitenkin Tukholmasta, jossa hovi johti muotia. Åbo Tidningar -lehdessä kuvailtiin naisten muotikeskustelua 21. 5. 1793. Valtakunnansuru oli pakottanut naiset pukeutumaan suruasuihin kokonaisen vuoden ajan ja jättämään muodikkaat vaatteensa käyttämättä. Kun toisaalta huhuiltiin uudesta ylellisyysasetuksesta, päättivät keskustelun osanottajat mahdollisimman pian tilata muotitavaraa Tukholman Oopperan mamseleilta ennättääkseen käyttää niitä ennen uusia kieltoja.[21] Åbo Tidningar -lehden toimittajat seurasivat itsekin kiinnostuneina uutta muotia. Kirjoittaessaan lehteen artikkelisarjan »Om supeer» (1801) F. M. Franzén kuvasi, miten naiset kutsuilla huomioivat toistensa pukeutumista ja tarkastelivat erään uudessa avokaulaisessa laahuspuvussa esiintyneen kaunottaren asua:

> från den bara nacken ända till den yttersta slingringen av det långa släpet (Tu 1801).

Maalaispariskunnan Turun-matkan kuvauksessa mainittiin naisten laahustavat puvut, joiden vyötärö oli kainaloissa, *lifwet under axlarna*. Kerrottiin, että maallakin naiset tulivat kirkkoon puvuissa, joiden laahukset lakaisivat kirkonlattiaa (8. 1. 1803).[22] Kuvauksissa mainitut laaja pääntie, korkea vyötärö ja laahustava hame osoittavat, että Turussa pyrittiin 1800-luvun alussa pysyttelemään ajan muodin tasolla. Kirjoitussarjassa »Modets wälde och wärde» 1803 todettiin muotien vaihtelevuus ja muodin kuningattaren tyrannia. Vanhentuneen muodin naurettavuus osoitettiin esimerkein. Kutsuihin oli mahdotonta mennä vanhanaikaisissa vaatteissa. Vallitseva muoti todettiin entistä muotia luonnollisemmaksi sen jälkeen kun kureliivit, pönkkähameet, stubit sekä älyttömän korkeat kampaukset oli hylätty vanhoillisten vastustuksesta huolimatta. Muodin jumalatar ei enää kiusannut alamaisiaan tällaisilla mielettömyyksillä, vaikka vieläkin saattoi nähdä jonkin verran pyntättyjä naisia:[23]

> Man får wäl se damerna tillbyggda än här och än där, men det nyaste synes allt småningom jemka sig till något som smaken mera gillar, och naturen mera erkänner. Modet bestämmer äfwen anständigt och oanständigt . . . stubbarna bortlades, och utankläderna föllo närmare till damernas dyrbara lemmar (Åbo Tidningar 1803).

Pukujen muodikkaasta kuosista saatiin osittain kiittää Tukholmasta tai peräti Kööpenhaminasta kaupunkiin saapuneita ompelijattaria, jotka tarjosivat palveluksiaan Åbo Tidningar -lehdessä (4. 12. 1797, 12. 10. 1805, 14. 10. 1809).[24]

F. M. Franzénin matkapäiväkirjan mukaan naiset olivat esiintyneet valkoisissa kreikkalaisissa puvuissa kaikkialla matkareitin varrella 1795/96. Havaintojaan hän vertaili pukeutumiseen kotimaassa. Helsingörissä hän totesi, että naiset käyttivät etupäässä valkoisia pukuja ja että alempisäätyisetkin naiset pukeutuivat sievemmin ja siistemmin kuin suomalaiset (1. 4. 1795). Saksalaisten kylpyläkaupunkien naisten kreikkalaiset asut ihastuttivat häntä. Brysselissä hän näki tanssiaisissa vain joitakin valkoisiin »yöpaitoihin» ja karttuuniröijyihin pukeutuneita naisihmisiä. Hollannissa hän totesi, että hyvinpukeutuvat naiset esiintyivät samantapaisissa asuissa kuin Tukholman rikkaiden kauppiasperheiden naiset. Valkomuoti painoi leimansa sekä Pariisiin että Lontooseen. Nuoren oppineen matkapäiväkirjan merkinnät osoittavat, miten suurta huomiota yleensä kiinnitettiin muodikkaaseen pukeutumiseen.[25]

Uusklassisen valkomuodin leviämisestä Suomeen 1700-luvun lopulla on kirjallisia merkintöjä. H. G. Porthan kertoi kirjeessä 19. 2. 1796 professori Mathias Caloniukselle, miten talonpoikaistytötkin oli puettu valkoisiin, kun hänen ylhäisyytensä G. A. Reuterholm vieraili Suitian kartanossa. Kartanon alustalaisten valkopukuiset ja seppelpäiset tyttäret ottivat vieraan vastaan ranskankielisellä laululla, joka oli opetettu heille väkipakolla. Tytöt saattoivat kulkueena vieraan seurueineen kirkkoon ja takaisin kartanoon, jossa he lauloivat saman laulun ruotsiksi.[26] Kun haluttiin tehdä vaikutus korkea-arvoiseen vieraaseen, puettiin siis maalaistytötkin jonkinlaisiin paitapukuihin perinteellisten kansanpukujen asemasta. Saara Wacklin on maininnut pohjoissuomalaisen kaunottaren mustan silkkipuvun *à la Grecque*-kuosiseksi (? Uusikaarlepyy 1779). Toisessa yhteydessä hän kertoi pormestarittaren uudesta gingan-puvusta. Venäläisten upseerien Oulussa 1808 järjestämiin tanssiaisiin nuoret tytöt pukeutuivat kirjailijattaren mukaan parhaimpiinsa, *molldukskläd̈ningar med kulörta*

bårderna. He olivat itse tamburoimalla kirjoneet kolmen kyynärän laajuisten puuvillahameidensa helmanauhat.[27]

Vaikka uusklassinen paitapukumuoti oli ilmeisesti yleistynyt Suomessa jo 1790-luvulla, ei asiakirjoissa esiinny lainkaan ranskalaista *chemise*-paitapuku nimitystä. Pukuluetteloihin on merkitty ainoastaan erilaisia silkki- ja puuvillapukuja, *klädning*, jotka ovat yhtä hyvin voineet olla englantilaisten *round gown*- tai *redingote*-kuosisten pukujen kaltaisia kuin varsinaisia mekkomaisia paitapukuja. Valkoisten puuvillapukujen runsaus pukuluetteloissa vuosisadan lopulla todistaa kuitenkin, että uusklassinen valkomuoti määräsi pukeutumisen yleissävyn.[28]

Habit de rond, haberong, habideron, habiron-nimiset puvut muotitietoisten naisten puvustoissa tarkoittivat todennäköisesti englantilaiskuosisia umpihameisia pukuja *round gown, round robe*. Nämä ohuesta yksivärisestä tai raidallisesta silkistä, nokkospalttinasta ja karttuunista ommellut puvut arvioitiin 1–4 riksiin. Isonkyrön rovasti Aeimeleuksen 22-vuotiaan Albertina-tyttären myötäjäisiin kuului lukuisten silkki- ja puuvillapukujen ja ratsastuspuvun ohella vihreä-valkoinen karttuuni-*haberong* (l. Isokyrö 1788). Rouva Marjana Martinin liekkikuvioinen silkkinen *habit de rond* mainittiin jo vanhaksi. Pukuluetteloon merkitty kävelykeppi todistaa puvuston muodikkuutta (Loviisa 1792).[29] Kersantti Engströmin ruotsalaissyntyisen puolison jäämistössä oli monien karakoo-röijyjen ja puolisortuutien ohella mm. vanha musta tafti-*habideron* (Hki 1795). Kauppias L. Stenströmin tukholmalaissyntyisen rouvan myötäjäisluettelosta 1794 selviää, että kolme hänen puvuistaan oli umpinaista, *rund*, ja yksi avoin:[30]

> 1 swart siden dollamang 22.10.8 ... 1 rund do 10.-.-, 1 blå tafts klädning öppen 6.32.-, 1 do do rund 5.25.8, 1 sir nettelduks klädning 12.-.-, 1 rund bomulls lärfts do 5.-.- (Tukholma 1794, Hki 1799).

Tukholman myötäjäisiin kuuluneet umpihameiset puvut vastasivat varmaankin Tukholman liepeillä asuneen Årstan rouvan *habit ronde*-pukua, jonka rouva oli itse ommellut mustasta poudesoiesta (1797). Rouva Reenstierna teetti seuraavana vuonna Tukholmassa harmaasta liekkitaftista »kreikkalaisen» puvun, vaikka kuosi ei häntä mielyttänytkään.[31] Tukholmassa ja Suomessa käytettyjen *habit de rond*-pukujen välillä oli tuskin suurta kuosieroa.

Englantilaista *round gown*-kuosia edustaa neiti Calista Grunérin »kreikkalaistyylinen» umpihamepuku, joka on ommeltu painetusta sintsistä. Puvun miehusta koostuu kahdesta etu-, neljästä sivu- ja yhdestä vinoneliönmuotoisesta selkäkappaleesta, joka on vuorattu. Olkapäiden yli jatkuvat

235. Uusklassinen karttuunipuku 1790-luvulta, painettu maisemareunus koristaa helmaa. Yksit. omist.

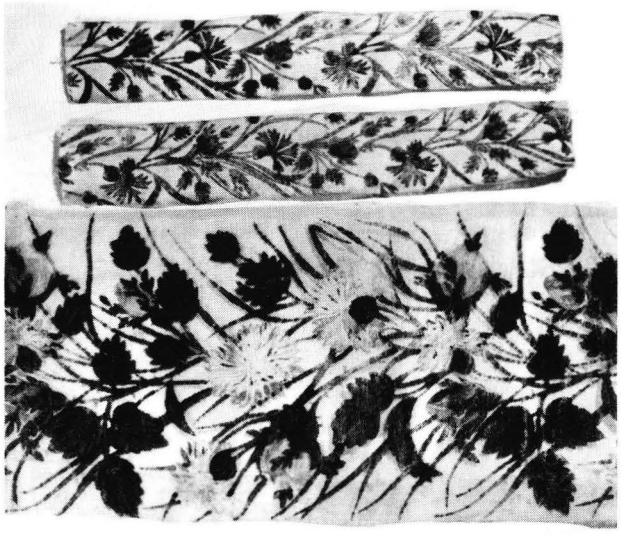
etukappaleet liittyvät siihen vinosaumoilla. Kapeat puolipitkät hihat ovat kaksisaumaiset. Avara päärtie ja hihansuut on reunustettu punaisella silkkinauhalla. Leveä hame on poimuttu miehustaan siten, että kangas on sitä ennen taitettu ylhäältä takaa kaksinkerroin ja muodostaa tietynlaisen tyynymäisen toppauksen selkään (k. 235). Pukukangas sinänsä ansaitsee huomiota. Mustin ääriviivoin ruskealla, punaisella ja sinivihreällä painetun kankaan kuosi koostuu hajakukista ja vaahteranlehdistä sekä metsämaisemaa kuvaavasta leveästä helmakuosista.[32] Samantapaiset painetut puuvillakankaat olivat muodissa Ruotsissa ja Saksassa 1790-luvulla.[33] Helmakuosien koristamia painettuja kankaita myytiin Turun puodeissa, *kiortlar med bård* (Tu 1801). Pukuluetteloissa esiintyi myös tällaisista painokankaista ommeltuja pukuja. Tukkukauppias G. Gestrinin rouvavainajan runsaassa, 15 erilaista tafti-, puuvilla-, karttuuni- ja nokkospalttinapukua käsittäneessä puvustossa oli mm. valkoinen puuvillapuku, jossa oli maisema-aiheinen painanta, *med landskaps stycken* (Tu 1800).[34]

Rihkamapuodeissa myytiin painettua hameenhelman reunanauhaa, jota mainittiin erikseen tai puuvillapuvun tai hameen yhteydessä pukuluetteloissa:[35]

> 1 nättelduks klädning med tryckt bord (Tu 1802). Diverse kjortell bårder (Tu 1804). 1 blårandig bomuls kjortel med bård (l. Tu 1807). 5 al nya kjortel border (Tu 1808).

Helmanauhat saattoivat olla joko painettua karttuunia tai käsin kankaalle maalattuja. Erääseen 1790-luvulle ajoitettavaan 18,5 cm levyiseen ja 347 cm pituiseen sintsireunukseen on painettu monivärinen uusklassinen köynnös- ja maljakkoaihe (k. 65). Toiseen 18 cm levyiseen ja 320 cm pituiseen valkoiseen harsonauhaan taas on maalattu sinisiä ruiskukkia ja punaisia ruusuja, jotka koristavat myös puvun hihansuihin kiinnitettäviä kapeita kalvosimia (k. 236). Työsuorituksen tasosta päätellen ne olivat harrastelijan maalaamia, ehkä Francisco Puccin johdolla, joka tiedotti Åbo Tidningar -lehdessä 23. 5. 1796 opettavansa kukkamaalausta kankaalle ja lupasi samalla, ettei väri lähde pesussa.[36] Gobeliinikudontainen hyasintti- ja ruusunoksa-aiheinen valkopohjainen 15 cm levyinen ja 250 cm pituinen villakankainen reunus on ehkä koristanut valkoisen villakankaisen talvipuvun, mahdollisesti redingoten, helmaa (k. 237).[37] Painetut hameen helmanauhat korvasivat tavallaan hienoja *à la Grecque*-kuosiin kirjottuja helmareunuksia, joita on kuvattu saksalaisissa ja ranskalaisissa muotijulkaisuissa 1790-luvulla (k. 212).[38] Pukuun harsittu koristereunus ratkottiin pesun yhteydessä irti. Hämeenkylän kartanon pikkuneiti Jacobina Charlotta Munsterhjelm kertoi päiväkirjassaan, että hän oli kiinnittänyt ostamansa uuden karttuunireunuksen valkoiseen pukuunsa ja että sinisessä puvussa oli jo ennestään samanlainen reunus. Päiväkirjan mukaan kartanonneidit ompelivat itse puuvillapukunsa, tärkkäsivät ne pesun jälkeen ja kiinnittivät jälleen paikoilleen pesun ajaksi irti ratkotut helmukset ja hametta pöyhistävän tyynyn, *pöset*. Koska puuvillapukuja pestiin ja tärkättiin jouluksi, käytettiin niitä ilmeisesti ympäri vuoden.[39]

Paitapukujen piteneminen takaa laahustaviksi todettiin Åbo Tidningar -lehdessä 1800-luvun ensi vuosina. Tämä ilmenee myös myöhemmin Savon

236. Hihansuiden ja hameenhelman koristeeksi kiinnitettävät valkoiset harsonauhat, joihin on maalattu ruiskukkia ja ruusuja, lev. 4 ja 16. TKHM 12722:1-2.

237. Villainen gobeliinikudontainen hameen helmanauha, jossa on värikkäitä luonnonkukkia valkoisella pohjalla, lev. 15, kuosin pit. 21,5. TKHM numeroton.

prikaatin päällikkönä toimineen J. A. Cronstedtin rouvan Ottiliana Beata Stackelbergin Viaporista syksyllä 1804 kirjoittamasta kirjeestä ystävättärelleen Strömforsin ruukinpatronessalle, vuorineuvos H. J. af Forselles'in rouvalle. Kutsuessaan »rakasta sisartaan» luokseen vierailulle hän antoi samalla pukeutumisvihjeitä. Ystävättären tuli antaa kamarineitonsa koristaa pukujensa alusvaatteet (= alushameet) pitsillä helmasta ja jatkaa ne laahustaviksi. Asu tulisi näin täysin muodinmukaiseksi, jos alushameen päälle puetaan kapealinjainen leninki; asusteeksi sopisi kädessä kannettava pieni laukku.[40] Kirje osoittaa, miten Viaporin upseerinrouvat välittivät muotitietoja maaseudulla asuville ystävättärilleen.

Kun uusklassiset paitapuvut muuttuivat 1800-luvun alussa lyhythihaisiksi tai »kreikkalaiseen» tapaan hihattomiksi[41] (l. Tu 1807), täydennettiin niitä irtohihoilla, jotka olivat usein eriväriset kuin itse puku. Pukujen hihattomuus oli vielä 1800-luvun alussa siksi harvinaista, että pukuluettelossa se huomioitiin:[42]

> . . . 1 mouslins coulört klädning, 1 do do utan ärmar . . . (Tu 1810). 1 gl. sidensarce klänning med lös garnering och lösa ärmar 2.32.- . . . 1 grå tafts klänning med ärmar och underkjortel 2.-.- . . . 1 gl. carle tygs kjortell och tröya med lösa ärmar . . . 1 sämre hwitrandig linne klänning utan ärmar . . . 6 st. gl. diverse hvita linne under kjortlar . . . 1 st. gl. stickad ylle under kjortel (Parainen Rövarnäs 1811).

Pukuja täydentävät irtohihat olivat usein trikoisia. Mlle Eva Löffmanin peruluetteloon silkkipukujen, spenserien ja kashmirsaalien oheen merkityt kaksi paria trikoohihoja osoittavat, että ainakin jotkut puvuista olivat muodikkaasti lyhythihaisia (l. Tu 1802). Ruotsista tuotetut trikoo-irtohihat todistavat, että niitä käytettiin yleisesti paitapukujen kanssa.[43] Lyhythihaisten paitapukujen asusteina käytetyt värilliset pitkävartiset hansikkaat korvasivat tavallaan hihoja.[44]

238. Catharina Charlotta Duncanin (∞ von Fieandt, k. 88) helmasta puuvillalangalla konekirjottu paitamainen valkoinen puuvillapuku, jonka vyötärösauman koruvyö on peittänyt. PKM Pälkjärven Alahovin pukukokoelma.

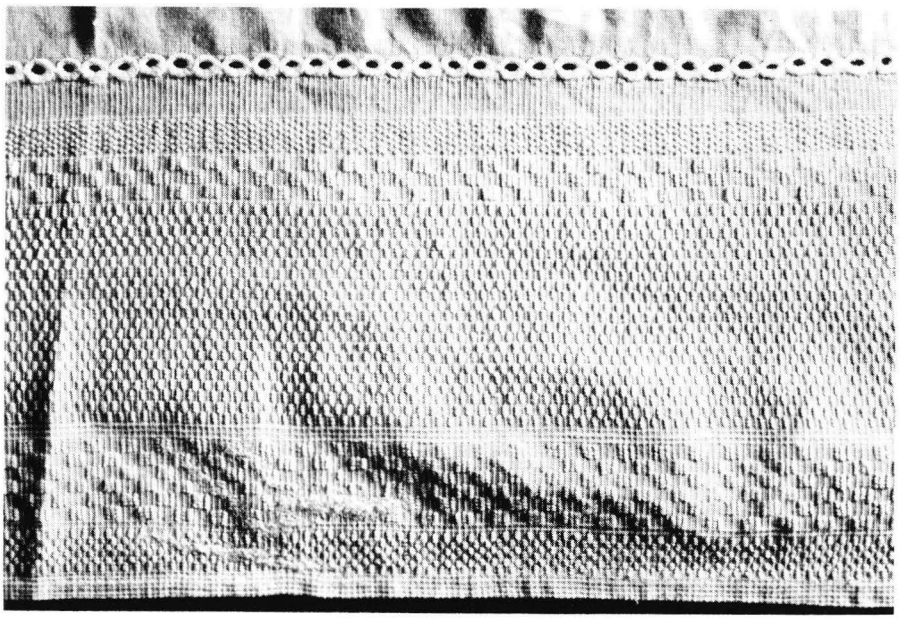
Kylmällä ilmalla puettiin ohuen ja etenkin lyhythihaisen paitapuvun päälle sisälläkin joko lyhyt spenser-jakku, saali tai villakankainen redingote tai sortuutti, jotka tulivat paitapukumuodin vallitessa entistä tärkeämmiksi vaatekappaleiksi ja talvella suorastaan välttämättömiksi sisäpukimiksi (k. 222, 223, 461).

Ohuiden puuvilla- ja silkkipukujen alla pidettiin talvella tavallisesti villaista tai flanellista alushametta.[45] Läpinäkyvään ohueeseen musliinipukuun kuului usein värillinen silkkialushame, jota vaihtamalla asun värivivahdetta voi muunnella. Tuomari A. E. Arckenholtzin rouvan pukuluettelossa silkki- ja puuvillapukujen jälkeen merkityt alushameet kuuluivat luultavasti tiettyihin pukuihin:[46]

1 bättre svart tafts kläddning, 1 sämre do, 1 grårandig do, 1 blåbottning triumphant do, 1 grön triumphant do, 1 flammig nättelduks do, 1 gul siden stubb gl., 1 röd dammask koft, 1 gulbottning cattuns klädning, 1 gråbottnig do do, 1 rostfärgad do do, 1 hwitbottning do med silkesränder, 2 blåbottniga gl. do, 1 rostgul med blå ränder, 1 hwit bomulls do, 1 blå tafts under kjol, 1 gul och hwitrandig underkjol, 1 gl. röd cattuns do, 1 grön och swartrandig tygs do (Kärkölä Suivola 1812).

Mekkomaisen paitapuvun ja englantilaiskuosisen miehustasta kuositellun ja vyötäisiltä poikkileikatun väljähameisen puvun ero ei selviä asiakirjoista, vaikka pukujen tekoon käytetyt kangasmäärätkin ilmoitettiin joskus:[47]

1 swart klädning af 8-trådigt taft 13 alr 9.-.-, 1 do kappa af do stoppad och fordrad med enckel taft 8 alr 5.-.-, 1

239. Puuvillaisen paitapuvun helmaan reikäompeleella liitetty tehdaskutoinen koristenauha. Everstinna Catharina Charlotta Duncanin (∞ von Fieandt, k. 88) monien valkoisten puuvillapukujen helmat olivat eri tavoin koristettuja. PKM Pälkjärven Alahovin pukukokoelma.

240. Nauvon Käldingen kartanosta peräisin olevan mustan kreppiharsopuvun päälle on puettu Jordan-suvulta peräisin oleva punaverkainen spenser, jossa on mustanruskea samettikaulus. TKHM 8239, 7026.

241. Eversti C. G. von Kraemerin rouva Christina Lovisa Stjernvall (1759-1809) pukeutuneena paitapukuun, Nils Schillmarkin maalaama muotokuva. Yksit. omist.

rosig cattuns klädning 12 alr 6.-.-, 1 hwijt skijr bomulls lärfts klädning, fijn om 9 alr 4.24.-, 1 do med blå prickor do 4.24.-, 1 do gröfre hwit do tryckt 2.-.-, 1 sämre rosig cattuns klädning 2.-.-, 1 gl. nankins do 2.-.-, 1 rostrandig linne do 1.16.- (Tu 1803).

Museoiden kokoelmiin on kulkeutunut etupäässä valkoisia puuvillakankaisia paitapukuja ja luultavasti surupukuina käytettyjä mustia kreppikankaisia paitapukuja. Hame on tavallisesti yhdistetty saumalla lyhyeeseen miehustaan, joka koostuu usein vain kolmesta kappaleesta ja on auki edestä. Avara pääntie on toisinaan kurenauhalla säädettävissä. Koristelu on kohdistettu hameen helmaan, jota valkokirjonta tai helmarimsu samalla ryhdistää. Värikäs silkkivyö sidottiin vyötäissauman peitoksi. Hihat olivat yleensä kapeat ja pitkät (k. 238-246).[48] Leikkaukseltaan yksinkertaiset ja kangaslaadultaan melko halvat uusklassiset paitapuvut olivat tavallaan vaativaa ylellisyyttä. Koska ne pysyivät vain hetken raikkaina, niitä piti olla

242. Pitsireunusteinen sileä valkoinen kaulus ja kalvosimet sekä leveä silkkinauhavyö pikkutytön raidallisen karttuunipuvun somisteena. N. Schillmark, Ulrika Charlotta von Platen (1794-1877). Orvoksi jäänyt tyttö kasvatettiin isoäidin luona (k. 299) Lammin Vanhakartanossa. Yksit. omist.

243. Yhtäjaksoinen väljä punainen paitapuku on sidottu kapealla nauhalla kainaloiden alapuolelta. N. Schillmark 1797, Kristina Emerentia Poitzell (1792-1833). Yksit. omist.

244. Englantilaiskuosinen paitapuku, »round gown». Merkitty: G:E:Hedman Pinxit, tussilaveeraus luonnoslehtiössä, 1797. KM 5535.

runsaasti ja niiden pesu ja tärkkäys edellyttivät palvelusapua.

Uusklassiset korkeauumaiset paitapuvut ilmestyivät muotokuviin 1790-luvulla (k. 241-243, 318-323, 440, 441). Nils Schillmarkin maalaamissa muotokuvissa näkyy yleensä ainoastaan puvun miehusta avarine päänteineen, jota vapaasti poimuttu kapea röyhelökaulus tavallisesti reunustaa. Miehustan poimutus osoittaa, milloin kyseessä on mekkomainen paitapuku, jonka väljyys on koottu kurenauhalla vyötäisiltä. Nimenomaan lapsikuvissa olivat värikkään silkkinauhavyön sitomat valkoiset musliinipuvut tai kirjavat karttuunipuvut tavallisia (k. 242-243).[49]

Puku näkyy kokonaisuudessaan joissakin vaatimattomissa laatukuvissa. Pietarsaaressa vaikuttanut diletanttitaiteilija G. E. Hedman on luonnoskirjassaan kuvannut mm. englantilaiskuosisia *round gown*-pukuja (k. 223, 244,). Rauman raatimies J. H. Reilanderin vaimo esiintyy pitkähihaisessa mustassa paitapuvussa päässään tykkimyssy 1800 (k. 245). Hovioikeudenneuvos Leonard Hedmanin perhettä 1804 esittävän akvarellin perusteella saa käsityksen ajalle tyypillisistä puvuista, kampauksista ja päähineistä (k. 461). Vanha rouva on pukenut valkoisen paitapukunsa päälle douillette-takin ja verhonnut hiuksensa »yömyssyllä», rouva Hedman ja hänen vanhin tyttärensä ovat pukeutuneet

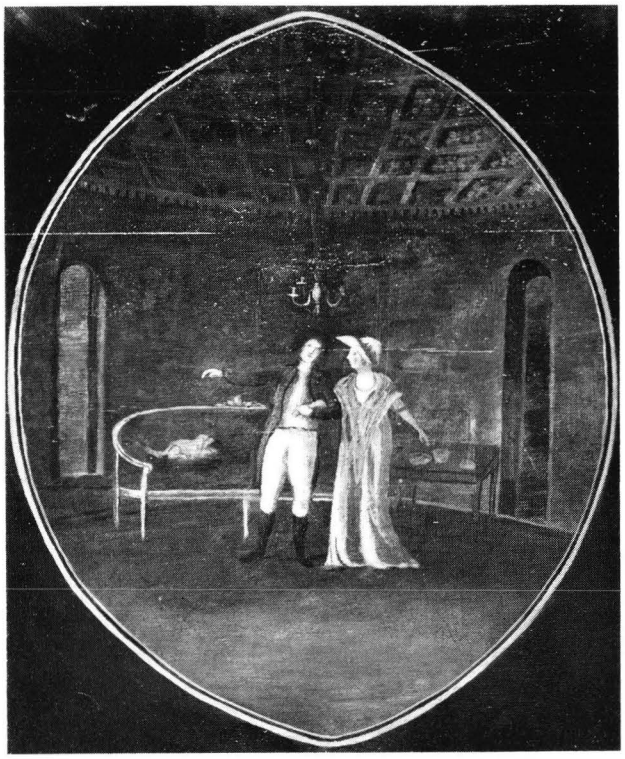

245. Raumalaisen raatimies J. H. Reilanderin rouva Kaisa-Lisa Calonius (s. 1767) juhla-asussa, päässä ns. tykkimyssy, harsoliina verhoaa mustaa paitapukua, 1800. Silkille maalattu guassi, 30 × 21. Rauman museo.

paitapukuihin ja kampauttaneet hiuksensa muodikkaasti, pojalla on merimiespuku. Kampaukset, päähineet ja asusteet tehostivat edelleen oleellisesti asun muodikkuutta ja samalla puvun kantajan säätyasemaa.

Lyhythihaiseen ja laahustavaan paitapukuun pukeutunut nainen on kuvattu maalauksessa, joka koristaa alkuperältään tuntematonta pöytälevyä (k. 246). Hartiahuivi ja kypärämäinen hattu täydentävät asua, joka vastaa 1800-luvun alussa asiakirjoihin merkittyjä pitkiä ja kapeita laahuspukuja.

Puuvillakankaat ja pukujen yksinkertainen leikkaus, joka mahdollisti sekä niiden kotiompelun että ompelijattarien työn, vaikuttivat pukujen lukumäärän kasvuun yksityisissä puvustoissa vuosisadan lopulla. Pukuluetteloihin on usein merkitty kymmenestä kahteenkymmeneen pukua, joista hienoimmat olivat silkkiä, mutta suurin osa puuvillakankaisia, joukossa oli runsaasti röijypukujakin (l. Hki 1800, Sauvo 1800, Tu 1802, 1806). Muotipukujen laaja asteikko tarjosi samalla tilaisuuden melko yksilölliseen pukuvalintaan ja asustamiseen.

246. Pariskunta myöhäiskustavilaisessa interiöörissä, n. 1800. Öljyvärillä maalattu teepöydän levy. Yksit. omist. Loviisa.

Déshabillé, négligé, eremite ym. kotipuvut. *Chemise à la Reine* (k. 233, 234) käsitettiin 1780-luvulla Pariisissa nimenomaan *négligé-* ja *déshabillé*-puvuksi, jossa sopi esiintyä ainoastaan aamupäivällä kotona.[50] Kun tämännimisiä pukuja ilmestyi 1780-luvulla Suomessakin muotitietoisten naisten pukuluetteloihin, voinee niitä pitää paitapukumuodin ensimmäisinä airueina täällä. Ne vastasivat ehkä Englannissa jo 1770-luvulla aamupäivällä kotipukuina käytettyjä *dishabil*, *négligé*-pukuja, joita yksinkertaisuutensa vuoksi pidettiin soveliaina surupuvuiksi sekä terveyslähde- eli Spa-seuraelämän puvuiksi kesällä.[51]

Tällaisesta uudentyyppisestä asusta oli todennäköisesti kysymys, kun Kustaa III asetti 1785 toimikunnan laatimaan uutta pukuasetusta ja määräsi sen tehtäväksi mm. tutkia, mitä naisten *déshabillé*-puvulla oikeastaan tarkoitettiin. Selvitellessään työnsä tuloksia toimikunta ilmoitti, että kreivitär Augusta Löwenhielm oli laatinut ehdotuksen tällaista asua varten. Vaikka asetusta ei julkaistu, omaksuttiin *déshabillé* tietyn kotiasun nimeksi hovipiireissä.[52] Vastaava asu tunnettiin Suomessakin, koska Åbo Tidningar -lehden muotikeskustelussa 21. 5. 1793 eräs kaunotar valitti, että maansurun vuoksi hänen hienot juhlapukunsa ja *déshabillé*-asunsa olivat olleet vuoden käyttämättöminä ja vaativat muodistamista.

Déshabillé-nimellä mainittuja silkki- ja puuvillapukuja esiintyi joissakin erityisen muodikkaissa puvustoissa 1780-90-luvulla. Leskikreivitär Renata Nierothin (∞ von Morian) kolmen puuvillakankaisen *dishabilie*-puvun perukirja-arvot (2-3 riksiä) vastasivat tavallisten puuvillapukujen hintoja (Perniö Melkkilä 1789). Everstinna Eva Colliander-in (∞ Hierta) silkkisten *déshabillé*-pukujen harsokoristelu ja kankaat viittasivat melko hienoihin vaatekappaleihin. Tällaiseen asuun kuulunut keltavalkoinen karttuunihame mainittiin erikseen (l. Pyhtää 1795). Valtiopetoksesta tuomitun ja mestatun everstiluutnantti G. Fr. Tigerstedtin leskirouvan Brita Aminoffin leskenpuvustossa oli sekä valkoinen puuvillakankainen aamupäiväpuku että karttuuni- ja pellava-*déshabillé*, jotka arvioitiin samanhintaisiksi:[53]

> 1 randig halfsiden klädning med flor garnerad 4.-.-, 1 hwit mårgon klädning af nättelduk, något brukad 2.-.-, 1 deshabille klädning af swart och hwitt cattun, något brukt 2.-.-, 1 do blå och hwitrandig något brukt 2.-.-, 1 do af hwit randigt lärft ny 2.-.- (Joroinen, Engelsnäs 1792).

Puuvillaisia ja puolisilkkisiä *négligé*-pukuja oli merkitty majuri Poppen rouvan peruluetteloon:[54]

> 1 swart neglige klädning 3.-.- . . . 1 neglige klädning af zitser cattun 2.-.-, 1 do af nättelduk -.40.-, 1 do af halfsiden 1.-.- (Hki 1789).

Luultavasti edellisen kaltaiseen yksinkertaiseen paitapukuun viitattiin Åbo Tidningar -lehdessä 18. 1. 1806 julkaistussa runossa »Den nya Cornelia», jossa ihailtiin ylhäisen roomattaren vaatimattomuutta sekä kerrottiin, miten eräs kreivitär päätti

247. Douillette, 1809. Vaaleansinisen takkipuvun asusteina kypärämäinen hattu ja korottomat punaiset kengät. Lehti sisältyy ulkomaisten muotiplansien mukaan jäljennettyyn akvarellikokoelmaan, joka on perimätiedon mukaan peräisin jostain herraskartanosta. Lehden koko 16 × 6,5. Antikvariaatissa 1958.

Cornelian tavoin esiintyä oopperassa lapsineen pelkkään *negligé*-asuun pukeutuneena. Tällainen asu edusti näihin aikoihin viimeistä muotia, koska Leipzigissa ilmestyneen Journalin joulukuun numerossa kuvattiin musliininen *négligé*-aluspuku violetin levantinkankaisen sortuutin yhteydessä.[55]

Eremite-nimellä pukuluetteloissa 1780-90-luvulla puuvillaröijyjen ja nuttujen yhteydessä mainitut puuvillapuvut kuuluivat todennäköisesti myös kotipuvustoon. Useimmiten valkoisesta puuvillakankaasta ommeltu *eremite* oli täysipitkä, koska se arvioitiin tavallisen puuvillapuvun hintaiseksi. Åvikin lasitehtaan tirehtööri J. R. Depongin leskirouvan sileä nokkospalttinainen *eremite* ja vanha karttuuni-*erimite* oli merkitty raitavan puuteriviitan ja puuvillaisten nuttupukujen joukkoon pukuluettelossa (Somero Åvik 1788). *Eremite* mainittiin suunnilleen samantapaisessa yhteydessä Lahisten kartanon rouvan pukuluettelossa (l. Sääks 1793).[56]

Kotiasuista lienee ollut kyse, kun Vaasan läänin maaherratar Margareta Bremerin (1754-1803 ∞ Krabbe) puvustossa lueteltiin mustan hovipuvun, lukuisien tafti- ja palttinapukujen ohella kuusi valkoista aamupäiväpukua, *förmiddags klädningar*, joiden jälkeen oli merkitty irtohameita, puuvillaisia röijyasuja sekä vanuhameita (Vaasa 1803).[57]

DOUILLETTE

Suomessakin muotitietoisten naisten pukuluetteloissa 1800-luvun alussa esiintyneet *douillette*-takkipuvut (k. 247) edustivat muotia, jonka juuret palautuivat Pariisissa jo 1780-luvun alkuun. Kuningatar Marie Antoinette käytti 1781 äitiyspukuna ja talvisena kävelyasuna hupullista satiini-*douilletteä*, joka oli kehitelty *redingote*-takkipuvusta.[58] *Douillette*-nimitys johtui vanulla pehmustetusta vauvan kantopuvusta, joka kiinnitettiin edestä tiheään solmituilla silkkinauharuseteilla. *Douillette*-takkikin vuorattiin vanulla lämpimäksi ja reunustettiin usein muodikkaasti joutsenenuntuvilla tai sametilla, kesällä mustalla pitsillä.[59] Saksassa *douillette* mainittiin ainakin jo 1803 ja Amsterdamissa saman vuosikymmenen lopulla.[60]

Turun porvarisrouvien mustasta taftista, silkkisarssista tai satiinista valmistetut *duillet*, *duljett(e)*, *tuljett*-takit olivat toisinaan puvuston miltei hienoimpia vaatekappaleita. Koska ne merkittiin usein jo vanhoiksi 1800-luvun alkuvuosina, olivat ne olleet jo pitempään käytössä. Niinpä 56-vuotiaana kuolleen mamselli Anna Katarina Lewinin jäämistössä ollut musta silkkisatiini*duljett* todettiin rikkeimeksi. Tämä muodikas pukutakki oli ehkä peräisin Tukholmasta, jossa mamselin kaksi veljeä toimi jalokiviseppinä (Tu 1804). Kellarimestari J. Fr. Riedellin jalosukuisen leskirouvan Sofia Juliana Rehbinderin musta taftinen *duillet* lueteltiin turkkien ja muiden päällysvaatteiden joukossa (Tu 1808).[61] 34-vuotiaana kuolleen mamselli Lovisa Juliana Krookin jäämistössä oli peräti kahdeksan *duljette*-pukutakkia, joista kaksi oli nankinia, yksi valkoista etamieta ja muut silkkiä. Harmaalla taftilla vuorattu tummansininen silkkisarssinen *duljette* oli niistä hienoin hinta-arviosta päätellen (2.24.-). Takkipukujen ohella puvustossa oli kolme tavallista mustaa taftipukua, kaksi kirjottua valkoista silkkisarssiliiviä sekä puuvillapukuja (Tu 1809).[62] Vaasan läänin maaherrattaren Margareta Bremerin (∞ Krabbe) jäämistössä ollutta 12 riksin arvoista mustaa tafti-*douillettea*, joka oli vuorattu siniraitaisella taftilla, sopi käyttää sisätakkina pukuluetteloon merkittyjen monien ohuiden silkki- ja puuvillapukujen kanssa. Kesäisiin ulkopukimiin kuulunut keltainen nankin-*douillette* arvioitiin ainoastaan 3 riksiin (Vaasa 1803).[63]

SPENSER

Spenser-nimitys ilmaisee sinänsä tämän muotivaatteen englantilaisen alkuperän. Englannissa kutsuttiin herrojen kylmällä ilmalla ratsastustakin

248. Vihertävän spenserin tai douilletten kaltaisen takin pääntiestä näkyy valkoinen puuvillapuku. Mikael Toppelius, akvarelli n. 1800 Maria Elisabeth Juthe (1782-1857) ∞ kirkkoherra G. Mathesius. KM 5734:5.

päälle pukemaa lyhyttä jakkua *spenceriksi* 1790-luvun alussa. Turkisreunusteinen *spencer* kuvattiin naisten omaksumana vaatekappaleena »The Gallery of Fashion» -lehdessä 1795. Spenser muistutti kuosiltaan lyhyttä liepeetöntä röijyä, jonka miehusta oli leikattu tavanomaisen englantilaisen puvun kuosiin. Vinoneliönmuotoiseen selkäkappaleeseen yhdistettiin vinosaumoilla pitkälle taakse ulottuvat etukappaleet sekä ylhäältä laajat hihat, jotka kapenivat alas ja pitenivät niin, että ne peittivät puolikämmentä ja jättivät ainoastaan sormenpäät näkyviin.[64]

249. Ratkotun rokokoopuvun kukkasilkistä ommeltu spenser Pietarsaaresta. PHM 6767.

Pariisissa *spencer* mainittiin muotiuutuutena 1790-luvun lopulla ja sitä kuvattiin muotiplanseissa vuosisadan vaihteessa. Tavallisesti villakankaasta ommeltu pitkähihainen lyhyt spenser puettiin ohuen silkki- ja puuvillapuvun päälle kylmällä ilmalla. Kesällä kohennettiin yksiväristä lyhythihaista paitapukua pukemalla sen päälle värillinen hihaton spenser, jolla oli pelkästään koristeellista merkitystä.[65] Englantilaisen *spencer*-jakun ranskalainen vastine ns. *carmagnole*-jakku punaisesta skarlakan-villakankaasta mustin samettikoristein kuvattiin Leipzigissä ilmestyneessä muotilehdessä 1797. Talvella käytetty punainen sametti-*spencer* reunustettiin joskus näädällä (Leipzig 1806).[66]

Asiakirjojen mukaan spenser-jakkuja käytettiin Suomessa yleisesti vuosisadan vaihteessa. Turkulainen naistenräätäli Joh. Södergren kirjoitti 22. 1. 1800 laskun kahdesta Raision Upalingon kartanon rouvalle Karolina Saloniukselle (∞ De la Myle) valmistamastaan *spencer*istä. Hämeenkylän kartanon neidit taas käyttivät valkoisten hameidensa kanssa sinisiä *spens*-röijyjä (1800).[67] Samoihin aikoihin myös Årstan kartanon rouva teetätti Tukhomassa punaisen kamlotti *spenz*'in, joka vuorattiin valkoisella taftilla. Rouva esiintyi juhannuksena 1800 valkoisessa puvussa, jonka päälle hän puki uuden punaisen spenserinsä.[68] Tämän uuden muotivaatteen suhteen ei Suomessa oltu lainkaan jäljessä tukholmattarien pukeutumisesta.

Pukuluetteloihin on merkitty sekä villakankaisia että kesäasuihin kuuluneita silkki- ja puuvilla-spensereitä *spents*, *spens* (1803 Hki, Elimäki). Rehtori Appelroothin rouva käytti harmaan ja vanhan mustan taftipuvun sekä valkoisten lenong- ja puuvillapukujen ja karttuunipuvun kanssa karttuuni- tai puuvilla *spens*'iä (Loviisa 1808).[69] Muodikas punainen villakankainen *spentzer* on merkitty Turun seurapiirien illatsuissa amatöörinäyttelijättärenä esiintyneen Eva Löffmanin peruluetteloon (l. Tu 1802). Venäläiset ryöstivät Benvikin kartanosta sinne sotaa paenneen asessori B. M. Stiernvaldin rouvan puuvillapukuja sekä 5 riksin arvoisen silkkisen *lif spents*-jakun (Benvik 1808).[70]

Tallella on joitakin englantilaiseen kuosiin leikattuja spensereitä. Pietarsaaresta Thodén-suvulta peräisin oleva spenser on ilmeisesti ommeltu entisen rokokoopuvun kukkasilkistä (k. 249). Kahdesta etu- ja sivukappaleesta sekä yhdestä selkäkappaleesta koostuvan miehustan lyhyt lieve on kellotettu ainoastaan selästä. Kaksisaumaiset kaarevat hihat kapenevat alaspäin ja ulottuvat kämmenten yli. Hihojen yläväljyys on koottu olkapäiltä kuudella pienellä laskoksella. Jakkua ryhdistävän pellavavuorin etukappaleet ovat kuviollisiksi painettuja. Jordan-suvulta peräisin olevaa punaista verka-

spenseriä koristaa suuri pyöreä mustanruskea samettikaulus ajan muodin mukaisesti (k. 240).[71]

K. Fr. von Bredan maalaamassa Adelaide Armfeltin (?) muotokuvassa näkyvä muodikas tumma spenser on puettu valkoisen paitapuvun päälle. Valkoinen huivi verhoaa pääntietä, josta näkyy herrojen paidanetumusta muistuttava korkeakauluksinen valkoisella rusetilla sidottu »chemisette».[72]

VYÖ

Antiksoivan muodin ja erityisesti paitapuvun tunnuksiin kuuluva vyö oli palannut muodikkaan naisenpuvun asusteeksi pitkän tauon jälkeen 1770-luvulla vallinneen itämaisen muotituulahduksen myötä. Kun kotiasuksi omaksuttiin erilaisia ns. turkkilaisia pukuja, joista *levite* oli suosituin, (k. 229), tuli vapaasti vyötäisille kiedotusta leveästä ja pitkästä kangasvyöstä muodin erikoistunnus. Tällainen kuviollinen kangasvyö kietaistiin joskus myös englantilaiskuosisen puvun ja karakoo-asunkin koristeeksi.[73] Solmittava vyö kuului kansalliseen ruotsalaiseen pukuun (k. 11). Irtovöitä *cherp, echerpe* esiintyi pukuluetteloissa.[74]

Uusklassisten paitapukujen vyötärösauma tai kurenauhakuja peitettiin yleensä vyöllä tai leveällä silkkinauhalla (k. 233-235, 241-244, 250, 430). Alkuun pehmeästi poimuileva kangasvyö muuttui sileäksi 1780-luvulla. 1780-90-luvulla muodissa olleet suhteellisen leveät, ryhdikkäät vyöt koristettiin usein kirjotuin tai maalatuin uusklassisin kuosein (k. 430). Pariisissa mainostettiin sametille maalattuja vöitä 1788.[75] Tukholmassa miniatyyrimaalarina tunnettu kapteeni J. H. Rönngren maalasi mm. »devisejä» silkkivöihin (1796). Kirjottuja ja maalattuja vöitä on ruotsalaisissa museokokoelmissakin.[76]

Jacobina Charlotta Munsterhjelmin kertoman mukaan mamselli Gustafsson oli kirjonnut paljeteilla morsiusvyön hänen kälylleen 1800.[77] Kirjotun tai maalatun silkkisen koruvyön keskuskuviona on joskus esimerkiksi lintu- tai maljakkoaiheinen kuvasoikio, toisinaan nimikirjaimet, joista sirot köynnökset jatkuvat vyötäisten ympäri (k. 226 B).[78]

Korusolkia alettiin käyttää jäykistetyn sileän vyön kiinnittiminä 1780-luvulla. Metallista, esimerkiksi hiotusta teräksestä, valmistetun soikean tai suorakaiteisen solkiparin koristeena suosittiin mm. uurnia tai mytologisten kuvaesitysten koristamia Wedgewood-posliinilevyjä. Värälän rauhaan 1790 viittaava venäjänkielinen teksti vyönsolkiparissa, joka on kulkeutunut Ruotsiin, osoittaa, että pukukoruja kannettiin historiallisten tapahtumienkin muistoksi.[79]

HARTIAHUIVI, SAALI

Intiasta tuotetut villaiset kashmir-saalit, joiden käytöstä Englannissa on varhaisin tieto vuodelta 1767, synnyttivät siellä suorastaan uuden tekstiiliteollisuuden haaran 1780-luvulla. Saalien kudonta keskittyi Norwichiin ja Edinburghiin sekä myöhemmin Paisleyhin (n. 1805). Koska kashmir-vuohien kasvatus ei onnistunut Englannissa monista yrityksistä huolimatta, kudottiin ensimmäiset intialaisten saalien jäljitelmät silkistä ja puuvillasta sekä kirjottiin. Myöhemmin alettiin saalijäljennöksiä kutoa silkistä ja merinovillasta.[80] Cabinet des Modes -lehden kertoman mukaan jäljiteltiin Pariisissa englantilaista saalimuotia kesäkuussa 1790. Kotiasun, *le grand négligé*, täydennyksenä käytettiin viittojen asemasta intialaisia saaleja, *les chals*, joiden kerrottiin olevan suurten nenäliinojen kaltaisia. Oheisena kuvattiin englannitar, jonka hartioita kolmikulmaiseksi taitettu saali verhosi. Ohut harsomainen saali taas sidottiin ristiin rinnalta siten, että sen päät kiedottiin vyön asemasta vyötäisten ympäri ja solmittiin selästä.[81] Kietaisuvaatteena itämaista alkuperää oleva saali soveltui erinomaisesti täydentämään uusklassista paitapukua. Kansainvälisissä seurapiireissä Italiassa saalimuoti antoi aiheen suosittuihin tanssiesityksiin. Kuuluisiksi tulivat englantilaisen lady Hamiltonin ns. attityydit, joissa hän kreikkalaiseen *négligé*-asuun pukeutuneena esitti klassisten veistosten asentoja.[82]

Englannin lisäksi Ranskassa ja muissakin maissa ympäri Eurooppaa perustetuissa saalikutomoissa jäljiteltiin intialaisia kashmir-saaleja, jotka kudottiin itämaiseen tapaan pitkiksi ja kapeiksi.[83] Sekä kooltaan että muodoltaan ne erosivat perinteellisistä neli- tai kolmikulmaisista kaulahuiveista. Frankfurtissa ilmestyneessä »Journal des Dames et des Modes»-lehdessä todettiin 1. 1. 1803, että pitkät saalit, *schalls*, olivat suositumpia kuin nelikulmaiset, joskin kylmällä ilmalla käytettiin turkkilaisia nelikulmaisia *cashmir*-villaisia saaleja. Leipzigissä ilmestyneen muotilehden huhtikuun numerossa 1807 taas arveltiin, että politiikka oli vaikuttanut turkkilaisten saalien suosioon.[84]

Ruotsissa *sjal, schal* mainittiin jo vuodesta 1784 lähtien. Sen käyttö yleistyi seuraavalla vosikymmenellä. Saalin tärkeyttä muotiasusteena todistaa sekin, että Årstan kartanon rouva merkitsi päiväkirjaansa pitkän punaisen saalinsa käyttöönottamisen päivämäärän 1794 sekä kuvaili ostamaansa suurta valkoista silkkisaalia, jossa oli violetteja ja ruskeita kukkia ja joka maksoi peräti 15 riksiä. Myöhemmin rouva hankki merikapteeniystäviensä välityksellä saaleja suoraan Englannista.[85]

Suomessa hartiahuivit, *carl, charl(e), schal, scharle, scharlette, schawl*, ilmestyivät peruluetteloihin

250. A. U. Wertmüller 1799, Lovisa Jacobina Salsvärd (1780-1862 ∞ 1800 majuri, myöh. maaherra G. Aminoff), punaisella silkkinauhalla sidottua valkoista paitapukua verhoaa oranssireunainen vihreä silkkisaali. KM 8495:4.

251. Everstiluutnantti F. A. Jägerhornin rouva Ulrika Sofia Brunow (1734-1803) esiintyy N. Schillmarkin n. 1790 maalaamassa muotokuvassa ikänsä mukaisesti sinisten silkkinauhojen koristamassa suuressa »ylöspannussa» myssyssä eli konkkaronkassa. Kolmikulmaiseksi taitettu siniraitainen musta huivi verhoaa harmaata takkipukua (?), jonka alta näkyy valkoinen paitapuku. TKHM 4116.

1790-luvulla (l. Kokkola 1796).[86] Niitä on merkitty kauppiaiden hankintaluetteloihin vasta 1790-luvun lopulla, jolloin saaleja kudottiin Ruotsissakin. Silkkisaalien ja -huivien tarkat tuontimäärät eivät kuitenkaan selviä tilityksistä, koska ne ilmoitettiin osaksi kappaleluvun ja osaksi kyynärämitan tai hinnan mukaan. Turkuun tuotiin 1797 mm. 288 kappaletta erilaisia silkkisaaleja. Niiden kysynnän nopea kasvu ilmenee siitä, että jo 1801 kaikki Turun kangaskauppiaat tuottivat muutamia satoja saaleja ja huiveja. Kauppias J. Hielmeruksen luettelossa oli peräti 489 silkkisaalia ja -huivia sekä 264 puuvilla- ja 36 nokkospalttinahuivia. Kauppias J. Roosin tuontiluetteloon merkittiin silkkisaalien kootkin: 9 kpl à 9/4, 104 kpl à 7/4, 190 kpl à 6/4 (= korttelia). Silkkisaalit olivat tavallisesti 4 korttelin levyisiä sekä 6–9 korttelin pituisia.[87] Ne vastasivat kooltaan yleensä 7/4 korttelin suuruisia englantilaisia Paisley -saaleja (1805).[88]

Puotien varastoluettelojen mukaan saalien määrä kasvoi silkkihuiveihin verrattuna vuosisadan vaihteessa. G. Gestrinin puodissa inventoitiin 6 kpl 7/4 korttelin ja 32 kpl 6/4 korttelin silkkisaalia sekä 8 harmaata ja 14 mustaa silkkisaalia (Tu 1800). Tukkukauppias S. J. Trappin varastossa oli 410 silkkisaalia ja -huivia, 76 valkoista ja mustaa harsoliinaa sekä 187 puuvilla- ja pellavaliinaa (Tu 1801).[89] Myöhemmin mainittiin erikseen mm. itämaiset madras- ja levantinsaalit.[90]

Pukuluetteloihin hartialiinat eli saalit merkittiin tavallisesti kaulahuivien yhteyteen. Saali-nimityksen uutuutta osoittaa merkintä: *1 större silkeskläde eller charle 3 Rdr* (Halikko 1797). Näihin aikoihin sekä nuoret että vanhat käyttivät maan eri puolilla jo värikkäitä, mm. kukallisia saaleja, joista suurin osa oli silkkiä, osa nokkospalttinaa tai karttuunia:[91]

> 1 röd och grön charle, 1 swart, röd grön charlette, 1 röd och gul silkes duk, 1 do skiftad, 1 do vit, 3 st. vita flors halsdukar, 3 st. vita bomulls dukar, 2 st. randiga do (Korppoon k:no 1797). 3 silkes carlar, 1 gl. cattuns carl, 1 nättelduks do med randiga kanter, 3 nättelduks halsdukar, 2 lärfts näsdukar (Hki 1797). 1 swartbottnig siden scharl, halfsliten, 1 prickig nättelduks do, 1 do hwitbottnig med spets garnering, 1 gulbåttnig nättelduks halsduk, 1 bomullsduk ny, 2 hemväfda do (Hauho 1802).

Turun hovioikeuden presidentti G. W. Loden taloudenhoitajatar leskivaimo Anna Widman omisti peräti 11 silkki- ja nokkospalttinasaalia, *charle*, ja 4 karttuunihuivia, joita hän oli käyttänyt karakoopukujensa ja raidallisten puuvillapukujensa kanssa (Tu 1798). Kaupunginviskaali Fontenin rouvan saaleja, *charle*, kuvailtiin tavallista yksityiskohtaisemmin. Hapsullinen valkoinen damastisaali arvioitiin 5 riksiin. Pitkässä punaisessa taftisaalissa oli vihreäruusuiset reunukset kuten usein englantilaisissa saaleissa. Vihreässä saalissa oli keltaista

koristelua ja valkoisessa nokkospalttinasaalissa punapilkkuista koristelua, *begärning* (Tu 1803). Mamselli Planmanin liekkikuvioinen silkkisaali oli 2 3/8 kyynärän pituinen ja tummanvihreä saali 2 kyynärän pituinen (Tu 1801). Tukkukauppias S. Granbergin lesken pitkät saalit ilmoitettiin mittoineen:[92]

> 1 flammig 10/4 siden charl, 1 swart 9/4 do do, 1 swart 8/4 do duk 4 skafta, 1 nettelduks 8/4 duk, 1 do fin duk med Brabandska spetsar, 4 st. nettelduks halsdukar, slitna, 1 st. bomuls charl, 1 st. do nesduk (Tu 1798).

Värillisissä silkkisaaleissa oli usein eriväriset reunukset ja toisinaan ne olivat raitavia, nokkospalttinaiset saalit taas saattoivat olla pilkullisia (l. Sauvo 1800, Hki 1800). Värikäs saali koristi somasti valkoista tai vaaleata paitapukua, valkoinen saali taas sopi yksivärisen tumman silkkipuvun asusteeksi. Saara Wacklinin kuvaus Stina-tädistä, joka ulos lähtiessään kietaisi saalin ympärilleen ja työnsi tohvelit jalkoihinsa, kuvaa saalin yleistä käyttöä.[93]

Suurin osa pukuluetteloihin merkityistä saaleista oli silkkiä tai nokkospalttinaa. Itämaistyyppiset kashmir-saalit, joita oli alettu kutoa Englannissa 1700-luvun lopulla, olivat sen sijaan harvinaisia. Turun seuraelämään vilkkaasti osallistuneen neitsyt Eva Löffmanin jäämistössä oli peräti sekä punainen että vihreä ja keltainen nelikulmainen *casmir*-saali (l. Tu 1802). Merikapteenit toivat luultavasti saaleja ulkomaantuliaisiksi. Merikapteeni Petreyn rouvalla oli silkkisten *scharl, scharlette*-hartiahuivien ja liinojen lisäksi keltainen *casimir*-huivi (l. Tu 1807). Merikapteeni E. Wigrenin leskirouva omisti sekä turkkilaisia että levantin-saaleja, *scharl, madras scharl* (Tu 1814, 1817). Punainen madras-saali mainittiin sekä Helsingissä että Turussa (Hki 1807, Tu 1809). Bjuggin puodissa oli mm. 15 madras-huivia sekä 18 mustaa silkkihuivia (Tu 1809).[94] Turussa huutokaupatut valtioneuvoksetar Amalia von Ladaun turkkilaiset ja madras-saalit sekä merino- ja madras-huivit olivat luultavasti todella hienoja, aitoja saaleja (Tu 1818).[95]

252. Uudenkaarlepyyn kirkkoherra G. Mathesiuksen rouva Catarina Matilda Brunell (1738-1813). Kapean sileän tykin reunustama punakuvioinen myssy peittää hiukset ja pukua verhoaa kirjava hartiahuivi. Mikael Toppelius n. 1800, akvarelli. KM 5734:2.

Vaatimattomampia olivat todennäköisesti kultaseppä A. Törnqvistin lesken villasaali, *ull charl*, sekä pari silkkisaalia (Tu 1804).[96] Saalien yleistä arvostusta todistaa se että Åbo Tidningar -lehdessä ilmoitettiin uuden pitsimäiseksi neulotun, *i spets stickad*, puuvillasaalin varkaudesta (2. 1. 1805).

Muotokuvissa on kuvattu 1790-luvun lopulta lähtien vaalean paitapuvun asusteena hartioilta vapaasti riippuvia pitkiä tummia silkkisaaleja (k. 250).[97] Muodikasta pitkää saalia kannettiin samaan tapaan Ruotsissakin.[98] Pitkänomainen saali oli muotiasuste, kun taas nelikulmainen kaksinkerroin kulmittain taitettu hartiahuivi liittyi kaulahuivin perinteeseen ja esiintyi muotokuvissa yleensä iäkkäiden naisten lämmittävänä asusteena röijypuvun yhteydessä (k. 251, 252).[99]

11. Koti- ja arkipuvusto

Muotipukuja käyttäneet säätyläisnaisetkin pukeutuivat koti- ja arkioloissa tavallisesti yksinkertaisiin ja mukaviin nuttu- ja röijyasuihin (k. 262, 263, 267), jotka muodostivat porvarisnaisten peruspuvuston. Mukavat nuttuasut kuuluivat ensi sijassa niiden naisten puvustoon, jotka itsekin osallistuivat ainakin jossain määrin kodin askareihin ja taloustöihin. Naisten alituiset raskaudentilat vaikuttivat todennäköisesti tällaisten löysien ja vapaiden asujen suosioon myös ylimmän säädyn piirissä siitä huolimatta, etteivät kureliivittömät ja korsetittomat vaatteet soveltuneet aikakauden käsitystavan mukaan hienon naisen esiintymisasuksi. Tämä selittää mm. silkkisten nuttuasujen lukuisuuden vallasnaisten puvustoissa nimenomaan sen jälkeen kun vuosisadan alussa *déshabillé*-asuna suosittu *adrienne*-säkkipuku oli vanhanaikaisena jäänyt pois käytöstä. Nuttuasut vastasivat ranskalaista *négligé*-puvustoa,[1] joka käsitti myös aamutakin. Hienoimmat koti- ja arkipuvut ommeltiin samoista kangaslaaduista kuin vastaavan ajan muodikkaat aamupäivän *déshabillé*-seurustelupuvut, joista omaksuttiin myös tiettyjä muotipiirteitä sekä asusteita kotipuvustoon. Arkipuvut eivät kuitenkaan olleet erityisen herkkiä muotivaihteluille, mistä syystä niitä on vaikeata karsinoida tiettyjen muotijaksojen puitteisiin. Pukuluetteloissa nuttu- ja röijyasut luokiteltiin usein arkiasuiksi, joita ei aina edes pidetty tarpeellisena kirjata.

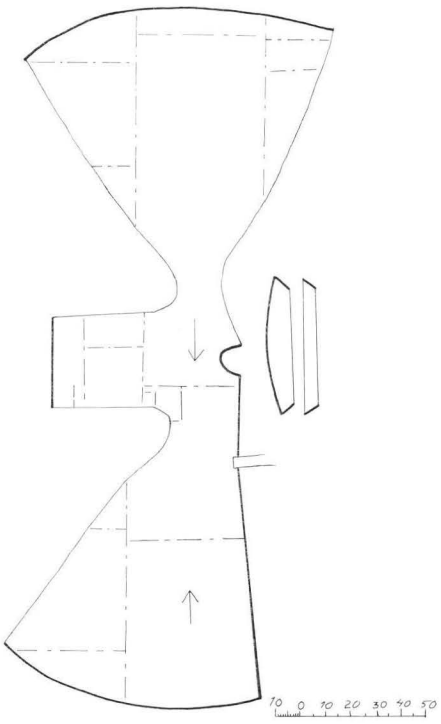
Vielä 1700- ja 1800-luvun vaihteessa Mikael Choraeus totesi matkustaessaan Turusta kotiopettajaksi Tervikin kartanoon ja poiketessaan matkan varrella joihinkin kartanoihin, että kartanonrouvat ja neidit esiintyivät arkioloissa yksinkertaisissa röijypuvuissa. Hänen kertomansa mukaan vietettiin myös maaherra E. G. von Willebrandin perheessä Jokioisten kartanossa vaatimatonta arkielämää, vaikka vieraiden saapuessa pantiinkin hienot kestit pystyyn. Samoin kesänviettoon kuulunut terveyslähdeoleskelu tapahtui vapautuneen ja kodikkaan seurustelun merkeissä, yleensä sukulaispiirissä. Choraeuksen mukaan elettiin sen sijaan Viaporin upseeripiireissä näihin aikoihin loisteliaasti, *brilliant*, millä hän ilmeisesti tarkoitti säädynmukaisesti Tukholman tapaan.[1] Choraeuksen havainnot voinee yleistää kuvaamaan arkisen ja juhlavan muodinmukaisen pukeutumisen eroa vallasväen piirissä.

Vanhoilliset iäkkäät säätyläisnaiset, jotka noudattivat yksinkertaista, perinteellistä pukeutumistapaa, sekä ennen kaikkea porvariston keskiluokka ja pienporvariston naiset käyttivät silkkisiä nuttuja röijypukujaan pyhäpukiminaan (k. 61, 63, 259, 267, 268, 271), joissa heitä on muotokuvattukin (k. 260, 275, 276). Kangaslaatu ja asusteet erottivat hienon nuttupuvun kotoisesta arkiasusta. Päänmyötäinen silkkimyssy täydensi porvarisnaisen pyhäistä nuttupukua (260, 276, 295, 325). Niinpä Iijoen ruustinna Idman otti 1752 vastaan kuningas Aadolf Fredrikin pukeutuneena ns. tykkimyssyyn, mustaan silkkiseen nuttupukuun ja korkeakorkoisiin silkkikenkiin.[2] Kustavilaisella ajalla osoitettiin nuttupuvun juhlavuutta muodikkaalla suurella lii-

253. Arkinen nuttuasu Viaporissa, 1765. Elias Martinin tussilaveeraus luonnoskirjassa, s. 30. Ehrensvärdin museo, Suomenlinna. Foto HY Taidehistorian laitos. HYKL.

254. Edustava kimonokuosinen aamutakki 1730-40-luvulla muodissa olleesta kukkakuosiltaan symmetrisestä Lyonin (?) gros de tours-silkistä, jossa siniset, tummanpunaiset ja violetinpunaiset kukat hehkuvat sinapinkeltaisella pohjalla, silkin lev. 50, kuosin pit. 70, vuori k. 51. Kaava. KM 5742.

namyssyllä eli konkkaronkalla (k. 275, 299, 349), jota porvarisnaiset käyttivät muotipukujensakin asusteena.

KOTI- JA AAMUTAKKI

Koti- ja aamutakki kuului 1700-luvun alkupuolella säätyläisnaisten edustavaan aamupäiväpuvustoon samoin kuin edellisellä vuosisadalla. Hienot aamutakit ommeltiin kalliista ulkomaisista kuviollisista silkkikankaista (k. 22-31) kunnes ylellisyysasetukset tekivät lopun aamutakkikomeilusta 1740-luvulla. Tämän jälkeen hienoimmat aamutakit valmistettiin useimmiten damastista ja muodikkaasta sintsistä, yksinkertaisemmat karttuunista. Ne topattiin yleensä vanulla. Puvustossa oli usein sekä silkkinen että karttuuninen aamutakki. Aamuinen aamutakkiseurustelu oli tavallista. Kun C. Tersmeden Hämeenlinnan markkinoilla käydessään asui apteekkarin luona (23. 5. 1750), tarjottiin salissa aamukahvit, johon vieraat osallistuivat aamuasussa, *i natthabit*. Tersmeden tapasi tällöin mm. Augustin Ehrensvärdin rouvan (k. 289), joka oli kälynsä everstiluutnantti G. A. Hjärnen rouvan (k. 375) vieraana.[3]

Aamutakkeihin oli jo 1600-luvulla omaksuttu Hollannin Itä-Intian kauppakomppanian välittämien itämaisten »indienne»-nimellä tunnettujen kimonojen T-leikkaus.[4] Kimonoleikkaus säilyi aamutakin tunnusmerkkinä pitkään.

Myöhäisbarokin suurikukkaisesta silkistä T-kuosiin leikattu aamutakki, joka on peräisin Cronstedtsuvulta, antaa käsityksen ennen pukuleimausta 1740 käytetyistä edustavista aamupukimista (k. 254). Kahdesta yhtäjaksoisesta, selässä pystysuuntaisesta silkkikaistasta ommeltu takki on levitetty vyötäisiltä alaspäin kiiloilla taka- ja sivusaumoista ja hihat on liitetty runkoon kimonomaisesti. Kapea kääntökaulus ja hihansuiden käänteet on ommeltu samasta kankaasta. Muotipukujen tavoin takin sivusaumoissa on taskuhalkiot. Takin leveneminen sivusuuntaan viittaa siihen, että sen kanssa on voitu käyttää munuaisenmuotoisesti levinnyttä pönkkähametta tai vanutikattua alushametta. Takki solmitaan edestä kiinni keltaisella silkkinauhaparilla samaan tapaan kuin samanaikaiset englanti-

laiset ns. kietaisupuvut, *wrapping gown*.[5] Ohuesti vanulla topattu takki on vuorattu pellavakankaalla, joka on näkyvimmiltä osiltaan peitetty raidallisella silkillä (k. 51). Koska etukappaleiden ja hihansuiden ohut vaaleanpunainen silkkivuori on myöhemmin paikattu toisella silkkikankaalla on aamutakkia käytetty kauan.

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa kirjattiin Turussa raidallisesta taftista, kaksivärisestä atlaksesta sekä damastista ommeltuja aamutakkeja (1740, 1742).[6] Silkkisiä aamutakkeja oli etupäässä vallasnaisten sekä joidenkin rikkaiden ruustinnojen ja porvarisrouvien pukuluetteloissa:[7]

> 1 hwijt siden rosig nattråck (Pietarsaaren pappila 1755). 1 brun bast nattråck med swart upslag 48:-, 1 gl. cattuns nattråck 6:- (Vöyri Tottesund 1759). 1 nattråck af grönt dammask med cattuns foder och bomulls stoppning (Kemiö Björkboda 1769). 1 röd och hwit stoppad siden nattråck med tafts foder 72:-, 1 hwit dammast optwättad nattråck, söndertagen 18:- (Tu 1758, 1771).

Silkkinen aamutakki vuorattiin joskus karttuunilla, useimmiten pellavakankaalla, harvoin silkillä. Vapaaherratar Hedvig Helena Creutzin (∞ von Morian) neljästä aamutakista arvioitiin sekä harmaa-valkoinen että sini-valkoinen ras de sicile -takki 100 taaleriin. Välittömästi aamutakkien jälkeen merkittyjä kahta damastista vanuhametta röijyineen oli luultavasti pidetty niiden kanssa, kun taas intialaisesta punaisesta pelingistä tikattu tupi puuvillaröijyineen täydensi valkoista kilpikankaista aamutakkia (Perniö Melkkilä 1765).[8] Täydelliseen aamutakkiasuun kuului usein vanuhame sekä liivi tai röijy (l. Porvoo Drägsby 1760).

Kankaiden kalleudesta johtuen korjailtiin hienoja aamutakkeja kerta toisensa jälkeen. Vallasväenkin keskuudessa tehtiin varsinkin lapsille pukimia aikuisten vanhoista vaatteista. Pikkuneiti Sofia Kurjelle (k. 114) teetettiin aamutakki hänen äidinäitinsä Sofia Juliana Silversvanin († 1725) valkoisen damastimantuan hameesta, josta oli myös valmistettu tyynynpäälliset sekä tytön vanhempien että isovanhempien arkkuihin (l. Laukko 1736). Sotapakolaisena Haminasta Turkuun siirtyneen tukkukauppias Henrik Tesche Hanssonin leskirouva Sofia Brotteran karttuuniaamutakki päällystettiin uudestaan muutaman vuoden väliajoin (Tu 1743, 1745). Sittemmin Nauvossa inspehtori Castinin luona sairastellut leskirouva esiintyi pääasiassa pukeutuneena joko nuttuasuun tai aamutakkiin, jonka alla hänellä oli liivi. Rouvalle vuosina 1755 ja 1756 hankitut uudet karttuuniaamutakit vuorattiin pellavakankaalla ja topattiin vanulla.[9] Tämäntapaiset merkinnät osoittavat, että peruluetteloihin vanhoina merkityt vaatekappaleet saattoivat olla jopa kymmeniä vuosia vanhoja, varsinkin jos oli kyseessä iäkkään, sairaan tai köyhän henkilön vaatteet.

Pukuluettelojen mukaan karttuuniaamutakkien käyttö lisääntyi vuosisadan puolimaissa, jolloin painetut puuvilla- ja pellavakankaat olivat suuressa huudossa sekä Ranskassa että Englannissa. Pukuluetteloissa ilmoitettiin tavallisesti vain aamutakin kankaan väri ja joskus myös vuorauksen laatu (l. Tu 1755):[10]

> 1 blå och hwit lerfts nattråck af tryck 8:-, 1 blå och hwit lerfts kiortel... 1 gl. calmincks nattråck randig 3:-, (Kalanti Langholma 1757). 1 gl. randig bast nattråck med cattuns foder ... 1 gl. violett och hwit cattuns nattråck 9:- (Loviisa 1757).

Ulkomaisista puuvillasintseistä ommellut aamutakit arvioitiin huomattavasti kalliimmiksi kuin tavalliset painetut pellavakankaiset aamutakit. Rikkaan kauppias J. Stenin vaimovainajan uusi painettu puuvilla-aamutakki, *af bomulls tryck*, hinnoiteltiin 48 taaleriin, siihen liittyi painettu valkosininen puuvillatupi ja nuttu (Pietarsaari 1769).[11] Todella hieno sitsi-aamutakki, joka oli ehkä verrattavissa aitoihin itämaisiin *indienne*-aamutakkeihin, saattoi olla suorastaan silkkisen veroinen. Professori N. Hasselbomin leskirouvan kaksi silkkistä sekä sitsi-karttuuninen aamutakki, johon kuului myös 8 kyynärää samaa ilmeisesti hameen tekoon varattua kangasta, arvioitiin kukin 180 taaleriin (l. Tu 1765). Sintsiaamutakkeja suosittiin erityisesti vuosisadan jälkipuolella (l. Piikkiö Tuorla 1789).[12] Useimmat Turussa huutokaupoissa myydyistä aamutakeista olivat karttuunista tehtyjä (Tu 1764, 1766).[13] Aamutakkien kiinnittimiksi mainittiin toisinaan hopeahakaset.[14]

Lesket noudattivat aamutakeissakin suruvärejä: mustaa, harmaata, valkoista ja violettia.[15]

Villakankaisia aamutakkeja esiintyi ainoastaan vanhahtavissa puvustoissa vuosisadan alkupuolella. Kirkkoherra Z. Dahlin vaimovainajan vanhaan flanelliaamutakkiin kuului vihreä flanellihame ja hienomman puna-valkoisen karttuuniaamutakin yhteydessä mainittiin röijyjä ja nuttuja (Pietarsaaren pit. 1752).[16] Naisten aamutakkeja vuorattiin harvoin turkiksella. Kauppias J. Forseliuksen lesken jäämistössä mainittu lampaannahalla vuorattu kotikutoisesta kankaasta valmistettu aamutakki oli ehkä miesvainajan perua, sillä turkisvuoriset aamutakit olivat tavallisia miesten vaatteina (Hki 1791).[17]

Aamutakki, *nattråck*, muuttui vanhanaikaiseksi 1700-luvun jälkipuolella, jolloin sen tilalle pukuluetteloihin ilmestyi yhä useammin yönuttu tai -röijy, *nattkåfta*, *nattröija*. Ranskassa naisten pitkä aamutakki korvattiin *négligé*-asuna vuosisadan puolimaissa kimonokuosisella puolipitkällä nutulla, johon kuului hame. Sieur Garsault'in räätälinoh-

jeissa on 1769 kuvattu kaavoineen väljä ja leveähihainen kimononuttu, *manteau de lit*, (k. 155:7-11 Diderot), jossa vastalaskos levittää liepeitä selässä ja samasta kankaasta taitettu käänne kiertää etureunoja. Sieur Garsault esitti pitkän aamutakin, *robe de chambre*, kaavat ainoastaan miesten pukimien yhteydessä.[18] Englannissa *bedgown*-niminen 2/3-pituinen nuttu vastasi ranskalaista yönuttua. Tämä tavallisesti työasuna käytetty nuttu sidottiin esiliinalla vyötäisiltä.[19] Suomessa yleiset nuttupukimet muistuttivat leikkaukseltaan ranskalaista T-kuosista ns. yönuttua.

Pitkän aamutakin lyheneminen puolipitkäksi »yönutuksi» johtui luultavasti ainakin osittain pönkkähamemuodista. Lyhyen itämaisen kimonon kaltainen nuttu oli kaikin puolin kevyempi ja mukavampi pukea tarvittaessa vaikkapa pönkkähameen päälle kuin pitkäliepeinen vanulla vuorattu aamutakki. Mukavuutta lisäsi pönkkähameen korvaaminen vanuhameella.

NUTTU, NUTTUPUKU

Vaikka itämaisesta T-kuosisesta kimonoaamutakista 1600-luvulla muotoutunut nuttu mainittiin naisten vaatteena Suomessakin ensimmäisiä kertoja 1670-luvulla, yleistyi se vasta isonvihan jälkeen 1720-luvulla.[20] Pukuluettelojen mukaan nuttu syrjäytti perinteellisen röijyn porvarisnaisten yleispukimena 1730-luvulla, jolloin röijy miltei hävisi säätyläisnaisten puvustoista muutamaksi vuosikymmeneksi. Röijyä ei edes mainittu ylellisyysasetuksessa 1731/1732 niiden arkisten vaatekappaleiden luettelossa, joita asetuksen määräykset eivät koskeneet. Sen sijaan huomioitiin nutun monet muunnelmat:[21]

> kåfter, längre eller kårtare, rynkte eller orynkte, med långa eller korta armar, samt små hehlskurna kåftor (1732 § 1).

Räätälien mestarinäytesuoritustenkin mukaan nuttu syrjäytti 1700-luvun alkupuolella röijyn, joka oli kuulunut mestarinäytteisiin miehenpuvun ohella 1600-luvun alkupuolelta lähtien. Helsingissä myöhemmin naistenräätälinä toiminut Karl Kraemer esitti vielä 1724 mestarinäytteeksi naisen röijyn ja hameen. Kun räätälinkisälli Jakob Lundgren valmisti 1750 Turussa miehenpuvun ohella näytteeksi naisen röijyn, *liftröya*, huomautti ammattikunta tarkastustilaisuudessa, että se oli leikattu väärin, nutun tavoin:

> såsom en lifkåfta, utom det den är snäf och mächta liten (1750).

Turun räätälinammattikunnan pöytäkirjojen epätäydellisyyden vuoksi voi ainoastaan todeta, että 1747-57 kahdeksan räätälinkisälliä teki mestarinäytteeksi mm. naisen nutun, *lifkåfta*, ja 1773-81 kymmenen kisälliä valmisti nutun, *kåfta*. Kun naistenräätäleille vahvistettiin 1783 omat mestarinäytteensä, korvattiin miestenräätäleiltä vaadittu naisen nuttu *sortout-* tai *kappråck*-takilla.[22] Nuttu oli silloin vuorostaan jäämässä vanhanaikaisena pois käytöstä.

Räätälinkisällien Turussa mestarinäytteestä esittämien mittojen mukaan nuttu oli kimonokuosinen. Koska T-kuosisen vaatekappaleen leikkaaminen oli helppoa, oli nutusta esitettävä ainoastaan kuusi mittaa 1740-50-luvulla. Mitoista selviää nutun takapituus (62-67 cm), pituus takasaumasta hihansuuhun (42-62), puolet hihanleveydestä (15-17), pääntien laajuus (n. 60) ja puolet helman leveydestä (90-110). Kun mittojen ottoa täsmennettiin 1770-luvulla, vaadittiin nutusta 8-13 mittaa. Pöytäkirjaan merkittiin mm. nutun pituus olkapäiltä vyötäisille ja siitä helmaan, mikä viittasi vyötärön korostamiseen. Ilmoitettujen mittojen mukaan nutut lyhenivät, 55-65 cm pituisten nuttujen liepeet olivat 25-25 cm. Helma oli yhtä laaja edestä ja takaa (2 × 105-130). Pääntie laajeni peräti 80 cm (1781). Vuonna 1754 esitetyistä mitoista selviää, että 15 cm pituiset ja levyiset kiilat levittivät etukappaleiden liepeitä. Mestarinäytteeksi esitetyt nutut ommeltiin tavallisesti karttuunista, joskus painetusta pellavakankaasta, valkoisesta kilpikankaasta tai sarssista, joiden leveydestä riippuen nutun tekoon meni 2 1/2-3 1/2 kyynärää kangasta.[23] Kangaslaadut sinänsä osoittavat, että nuttujen tilaajat kuuluivat yleensä pienporvaristoon.

Porvoon räätälinammattikunnan pöytäkirjoihin on merkitty 1740-luvulla neljän ja 1750-luvulla yhden mestarinäytteen mitat. Vanhaan tapaan tehtiin mestarinäytteeksi miehenpuvun ohella naisen nuttu. Olkasaumojen ja hihojen mitat osoittavat kuitenkin, etteivät nämä ns. nutut olleet T-kuosisia vaatekappaleita, vaan luultavasti kasakiineja, joissa oli istutetut hihat samoin kuin Porvoossa 1729 mestarinäytteeksi tehdyssä kasakiinissa.[24] Pukusanastossa oli ilmeistä horjuvuutta.

Peruluetteloista selviää, että irtonuttu ja hame muodostivat porvarisnaisten tavallisimman arkiasun 1730-luvulta 1780-luvulle. Täydellisiä nuttupukuja oli etupäässä varakkaimmilla, kun taas irtonuttuja oli miltei poikkeuksetta jokaisessa pukuluettelossa. Tutkimuksen kohteena olleissa peruluetteloissa esiintyvistä noin 1500:sta nutusta 56 % oli ommeltu erilaisista silkkikankaista (tavallisimmat damasti, tafti, ras de sicile), 37 % karttuunista, puuvilla- ja pellavakankaista ja ainoastaan 7 % villakankaista. Puuvillaisten ja pellavapalttinaisten nuttujen lukumäärä lisääntyi vuosisadan loppupuolella. Pukuluetteloissa nutut luonnehdittiin

kangaslaadun ja värin mukaan. Suurin osa nutuista oli yksivärisiä; silkki mainittiin toisinaan kukalliseksi, *blomerad*, *rosig*, tai kaksiväriseksi kuviointia määrittelemättä. Tafti, kotikutoiset pellava- sekä villa- ja puuvillakankaat olivat usein raidallisia, pellavakankaat jopa ruudullisia (k. 16, 263).[25] Nutun kuosia ja koristelua selitettiin harvoin. Erivärisin silkki- ja samettikääntein koristettuja ja hopeahakasilla kiinnitettyjä nuttuja mainittiin 1700-luvun toisella neljänneksellä nimenomaan Pohjanmaalla (l. Kokkola 1731, Oulu 1736, 1744):[26]

> 1 röd tafts kåfta med gröna opslag samt silfr hakar 36:- ... 1 liusbrun grof klädes kiortel 22:-, 1 liusbrun camlotz kåfta med gröna opslag 12:-, 1 brun skåttygs kiortel 10:- (Kokkola 1732). 1 brun och hwijt dammask kofta med swart sammet stämder fram och på ärmarne (Kokkola 1751). 1 sittz cattuns kofta ny med röda dammast opslag 15:- (Hki 1759).

Villakankaiset talvinutut kävivät harvinaisiksi vuosisadan jälkipuolella, jolloin talvipukimina suosittiin lämpimiä vanulla topattuja silkkinuttuja (k. 268, l. Taivassalo 1737). Turussa hankittiin mme Sofia Brotteran talvinuttuun räätälinlaskun mukaan 4 1/2 kyynärää mustaa villadroguetia, vuoriksi 6 kyynärää karkeaa pellavaa ja toppaukseen 12 naulaa pumpulia. Tarvikkeet maksoivat kymmenkertaisesti verrattuna 3 taalerin räätälinpalkkioon. Arkiasuna matami käytti kuitenkin enimmäkseen pumpulilla topattua nuttua ja hametta, pyhäpukuna mustaa damastinuttua ja vanuhametta sekä mustia sametti- ja silkkimyssyjä (Tu 1760).[27] Arkipuvustoon kuuluneita karttuuni- ja pellavanuttuja ei aina edes yksilöity pukuluetteloissa, mainittiin vain yhteisnimikkeenä leskirouvan arkivaatteet, *hwardagsplagg*, jotka koostuivat nutuista ja vanuhameista (l. Taivassalo 1751). Toisinaan taas nuttu ilmoitettiin arkiseksi, *en hwardags, alldags kofta* (l. Hki 1736, Jomala 1748).

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluettelot 1740, 1742, 1745 antavat ajankohtaisesti tarkan läpileikkauksen pukeutumistasosta ja valaisevat myös nuttujen käyttäjäpiiriä. Muotipukuja leimauttaneiden säätyläisnaisten ilmoittamat nutut olivat yleensä heidän arkipukimiaan. Nuttuja oli eniten pienporvaristoon lukeutuvien naisten luetteloissa, joissa suurin osa nutuista oli yksiväristä damastia, atlasta tai taftia; kukallisista silkkikankaista ommellut nutut olivat harvinaisia. Kamlotti oli tavallisin villakangas, dantsigin- ja skotlanninverka sekä kalminkki, sarssi ja flanelli mainittiin muutaman kerran. Monet tafti-, puolisilkki-, atlas-, kamlotti-, kalminkki-, dantsigin- ja skotlanninverkanutut olivat raidallisia. Ulkomaisista puuvillakankaista ommeltuja nuttuja oli vähän.[28] Leimaus ei käsittänyt lainkaan kotimaisista villa- ja pellavakankaista ommeltuja vaatteita.

Leimausluetteloissa käytettiin nutuista samoja kuosiin viittaavia nimityksiä kuin ylellisyysasetuksessa 1731/1732: *långkofta*, *knäkofta*, 1/2 *kofta*, *lifkofta*, *robe-kofta*, *päls kofta*. Pitkänuttuja, *långkofta*, *knäkofta*, esiintyi etupäässä muotipukuja leimauttaneiden varakkaiden kauppiaanrouvien luetteloissa. Pitkänuttuun kuului toisinaan samasta kankaasta ommeltu hame tai vanuhame ja se ommeltiin tavallisesti raidallisesta puolisilkistä tai yksivärisestä damastista, armosiinista tai atlaksesta, harvoin kukallisesta silkistä:[29]

> 1 lång kåfta af dammask guhl och hwit, 1 st. sticka stubb af do, 1 lång kofta af brunt och hwit grodetour (Tu 1740, C. M. Siercken). 1 lång kofta af puquett armosie, 1 stubb af randigt halfsiden tyg, 1 lång kåfta af samma slag ... 1 blommerat damast robe kåfta (Hki 1745, L. Tesche).

Pitkänutut olivat luultavasti kasakiinin tapaisia tavallista pitempiä nuttuja, jollaisia porvarisnaiset käyttivät Ranskassa 1740-luvulla. Pitkänuttuja oli kartanonrouvienkin puvustoissa. Paroni A. G. Kurjen leskirouvan Sofia Agnes von Lützovin peruluettelossa esiintyi valkoisen persiandamastisen puolisäkin, mustan armosiininutun ja valkoisen silkkisarssisen lyhyen nutun ohella pitkänuttu. Kolme vuotta myöhemmin suoritetussa perinnönjaossa pitkänutun jälkeen merkittiin uusi sininen silkkisarssihame, jossa oli sininen pellavavuori:[30]

> 1 halfsiden lång kåffta med blå båtn och hwita rosor, samt röd stoffering och blått lärfts foder 24:- (Laukon k:no 1745).

Lifkåfta-nimisiä lyhyitä vartalonmukaisia nuttuja ommeltiin leimausluettelojen mukaan tavallisesti damastista tai puolisilkistä, harvoin muista silkkilaaduista, *1 lijten lifkåfta af swart bourdalou* (Hki 1740). Turussa 1740-luvulla mestarinäytteeksi tehdyistä nutuista käytettiin samaa nimitystä. Turun leimausluetteloissa esiintyvät *half-kåft*-nutut olivat luultavasti niin ikään lyhyitä: *1 half kåft af ostindiskt damast rödt och hwitt* (Tu 1740).[31] Peruluetteloissa *lifkofta*, *kort kofta* -nimisiä nuttuja oli etupäässä vuosisadan toisella neljänneksellä (l. Hki 1736), jolloin samaan puvustoon kuului monesti pitkiä ja lyhyitä sekä turkiksella vuorattuja nuttuja.[32] Kauppias Hans Bergin lesken Brita Uddmanin vanhoiksi ja kuluneiksi merkityt silkkiset irtonutut, joita oli käytetty helmasta nauhakoristeisten silkkihameiden ja mustien damastihameiden kanssa, oli ehkä aikoinaan hankittu Tukholmasta, jossa »rikas» Berg omisti talon. Pönkkähame kuului tähän puvustoon, jonka pari *contush*'ia viittasi menneeseen 1720-30-luvun muotiin (Kristiina 1758).[33]

Leimausluetteloissa samoin kuin pukuluetteloissa mainitut turkisvuoriset nutut, *päls kofta*, vasta-

255. Nuttumuotia 1700-luvun toisella neljänneksellä, decoupure-tilkkutaulu, johon liittyy saksankielinen teksti. KM 4013:1.

sivat myöhemmin silkkiturkeiksi kutsuttuja joko turkiksella vuorattuja tai vanutopattuja nuttumaisia päällysvaatteita, *stäppad lång kofta brukad för päls* (Rauma 1743). Turkiksella vuorattuja nuttuja (l. Kemiö 1750) esiintyi vuosisadan alkupuolella vanhoillisissa nuttuvoittoisissa puvustoissa. Raatimies J. Pelanderin matamin jäämistössä oli silkkikasakiinin ja ratiinikontuksen ohella musta damastinen hopeahakainen nuttupuku, pari silkkinuttua ja lukuisia karttuuni- ym. nuttuja, joita oli käytetty kirjotun keltasilkkisen vanuhameen, kirjotun punaisen verkahameen tai tavallisten villa-, karttuuni- ja vanuhameiden kanssa (Pietarsaari 1754).[34]

Asiakirjoissa 1740-luvulla mainitut robe-nutut, *robe-kofta*, osoittavat, että ranskalaisen robe-muodin myötä nuttuunkin omaksuttiin muotipuvun piirteitä. Turussa kisälli Himbergin mestarinäytteeksi tekemän nutun helman harvinainen laajuus (465 cm) johtui ehkä robe-muotiin kuuluneista selän laakalaskoksista (1781). Robinettin nimeäminen pelkästään nutuksi todistaa, etteivät räätälitkään olleet aina perillä uusista muotinimityksistä.[35]

Erilaatuisten ja -väristen puolihameiden kanssa pidetyt irtonutut olivat enemmistönä pukuluetteloissa 1700-luvun ensi puoliskolla. Kesäiset arkinutut olivat yleensä karttuunia, joskus mm. länsigöötanmaalaista painettua kangasta, »*Wästgiöta tryck*» (l. Karuna 1759). Irtonuttujen rinnalla esiintyi myös yhtenäisiä nuttupukuja, joiden käyttö yleistyi vuosisadan jälkipuolella.

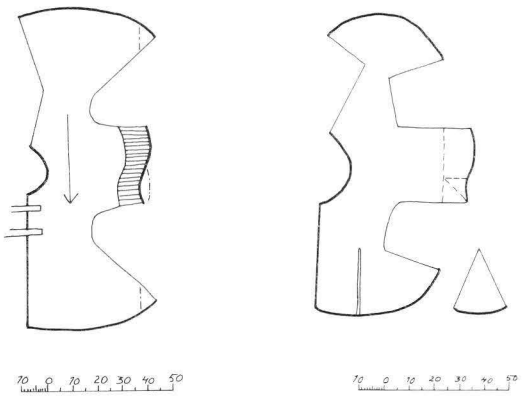
Turussa varakkaat porvarisnaiset leimauttivat 1740-luvun alussa nutun ja hameen yhdistelmiä, *kofta med kjortel, af samma slag*. Monet 1740 leimatuista nuttupuvuista olivat raidallisia.[36] Helsingissä jotkut vallasnaisetkin leimauttivat nuttuasuja. Maaherra Ladaun huonekunnan leimausluetteloon merkitty musta damastinuttu ja samanlainen hame saattoivat tosin kuulua palveluskunnallekin (Hki 1745). Lääninkamreeri J. Carlstedt leimautti kukallisesta armosiinista tehdyn nuttupuvun, raatimies C. Telleqvist violetin ja keltaisen armosiini nuttupuvun sekä lukuisia silkkisiä irtonuttuja, joista kahta luonnehdittiin puolisäkeiksi (Hki 1740).[37]

Peruluetteloissa yhtenäisiä nuttu-hame-asuja esiintyi irtonuttujen ohella 1730-luvulta lähtien. Vuosisadan puolimaissa porvarisnaisten puvustot koostuivatkin pääasiassa nuttupuvuista. Tavallista kuosikkaampi, edestä V-muotoisesti avoin nuttu oli ilmeisesti kyseessä, kun siihen kuului rinnusta hameen lisäksi, jolloin asua nimitettiin joskus suorastaan puvuksi, *klädning*:[38]

> 1 röd damask kåfta och kiortel af en sort 80:- . . . 1 röd damask bröstlapp hörande till den röda klädningen 1:16, 1 gul råbkofta utan kiortel 36:-, 1 gul lifkåfta utan kiortel 15:- . . . 1 sijdentygs fruntimbers nattråck 48:- . . . 1 blå och witt bomuls lifkåfta och kiortel 25:-, 1 gl. kiortel randig af levants tyg . . . (Hki Viapori 1752). 1 armosin himmel blå kiortel med foder, 1 grön lång kofta utaf samma slag, 1 röd siden kofta gl . . . 1 gråt bordalo gl. do, 1 swart tretrådigt tafts kofta, 1 gl. randigt kamlotts kofta, 1 gl. randigt bast pälss, 1 gl. randigt bast lifkofta . . . 1 gl. swart satins kiortel, 1 röd ylles stubb påsydd . . . 1 gl. påsydd nopkins kåft med en lärfts kiortil äfwen påsydt . . . 1 wit dammask bröst lapp (Tammela 1761).

Edellisen puvuston värikkäitä silkkinuttuja oli käytetty mustan silkkihameen ja kirjotun punaisen villakankaisen vanuhameen kanssa.

Rokokoo-ajalla nuttupuvut saattoivat olla varsin hienojakin perukirjoitusarvioista päätellen. Kauppias Z. Bergin huutokaupassa maksettiin liekkitaftisesta nuttupuvusta 255 taaleria (Tu 1766). Riilahden kartanon rouvan uusi raidallinen taftinuttu hameineen arvioitiin peruluettelossa peräti 250 taaleriin ja kallein irtonuttu 150 taaleriin (Bromarv Riilahti 1767). Palikaisten rouvalla oli sekä silkkisiä, karttuunisia, pellavaisia ja puuvillaisia nuttupukuja (l. Somerniemi 1773).[39] Talviasuina suosittuja vanutikattuja silkkisiä nuttupukuja oli etupäässä muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoissa.[40] Ne olivat harvinaisia esimerkiksi käsityöläisvaimojen pukimina. Vielä 1770-luvulla valvottiin sitä, että silkkinuttuja ja vanuhameita käytettiin ylellisyysasetusten mukaisesti. Porvoossa syytettiin Kaisa Korttmania siitä, että hän oli rast-desisilje-nuttuun

256. T-kuosisen nutun kaavat: A eheäliepeinen nuttu, KM 1788 (k. 258), B kiilaliepeinen nuttu. KM 27021:4, (k. 45).

ja punaiseen damastiseen vanuhameeseen pukeutuneena seurannut jonkun komedian esitystä vuoden 1766 asetuksen vastaisesti. Syyte peruutettiin, kun selvisi, että hän oli kunniallisen käsityöläisen (= sorvari) ja kaupungin porvarin tytär sekä eli kunniallisesti (Porvoo 1774).[41]

Porvarisnaiset käyttivät irtonuttujen ohella arkiasuna monenlaisia karttuunista ommeltuja nuttupukuja, joista osa oli vanutopattuja:[42]

> En grön damast koft och kiortel 60:-, 1 swart armosins lijfkoft . . . 1 grå rosig dammast kiorttel och kåfta 48:-, 1 blå botnig bomulls tryckes stubb och kåft 42:-, 1 hwitbåtnig kiortel och kåft 36:-, 1 gl. röd-hvit bomuls trycks stubb och kåft 18:- (Pietarsaari 1769). 1 blå trycks kofta med röda rosor, 1 stubb af do tyg (Ikaalinen 1774).

Peruluetteloiden mukaan sekä nuttujen että nuttupukujen määrät olivat suurimmillaan puvustoissa 1760-70-luvulla. Irtonuttuja oli vielä runsaasti vallasrouvillakin (l. Porvoo Drägsby 1760).[43] Tältä ajalta on myös tallella melkoinen määrä rokokoon kukkasilkeistä ommeltuja hienoja pyhänuttuja, joista useimmat ovat perimätiedon mukaan kuuluneet porvarismatameille ja joita on säilytetty kauniin silkkinsä ansiosta. Arkinuttuja ei sen sijaan ole säästetty.

Kangaslaadusta riippumatta nuttu leikattiin tiettyyn peruskaavaan. Ottamatta huomioon kankaan kapeuden aiheuttamia jatkoksia T-kuosinen nuttu ommeltiin kahdesta symmetrisesti samanlaisesta kappaleesta, joita selkäsauma ja hihoihin jatkuvat sivusaumat yhdistivät. Kangas leikattiin niin, että sen kuosi näkyi selässä pystysuuntaisena symmetrisesti selän keskisaumaan nähden ja jatkui etupuolelle ylösalaisin kääntyneenä (k. 45, 61, 63, 257-259, 261-274). Elleivät kankaan kuviot kohtaa toisiaan tarkoin selkäsaumassa, on nuttua tai röijyä melko varmasti myöhemmin korjailtu tai muodistettu. Suorat kimonohihat olivat joko puoli- tai täysipitkät. Pyöreäksi leikattu pääntie oli vanhemmissa nutuissa yleensä kiinteämpi kuin nuoremmissa (64-69 cm). Selkä leikattiin vartalonmukaiseksi vyötäisille asti, josta takakappaleiden liepeet laajenivat kellomaisesti (k. 256). Etukappaleet levenivät liepeistään ainoastaan sivusuuntaan ja etureunat olivat suorat aina 1770-luvulle asti, jolloin etukulmat pyöristettiin poloneesimuodin vaiku-

257. Vaaleanpuna-valkoisesta ras de sicile-silkistä ommeltu kimononuttu 1750-luvulta. Huom. kuosien kohtaaminen peilikuvamaisesti takasaumassa. Pit. 62. TKHM 15529.

258. Monivärisestä valkopohjaisesta kukkasilkistä ommeltu T-kuosinen nuttu on topattu ohuesti vanulla ja vuorattu kukallisella pellavakarttuunilla (k. 62) sekä sidottu lehtiraitaisilla 3,5 cm levyisillä silkkinauhoilla, hihojen suissa 8–12 cm levyiset falbola-laskosteet. Pit. 64, kaava k. 256. KM 1788.

259. Maria Fransmanin (k. 260) kukkasilkkinen nuttu on topattu ohuesti vanulla ja vuorattu pellavakarttuunilla (k. 61), kiinnikkeinä vaaleanpunaiset kukkakuosiset silkkinauhat. Pit. 71. KM 60020:25.

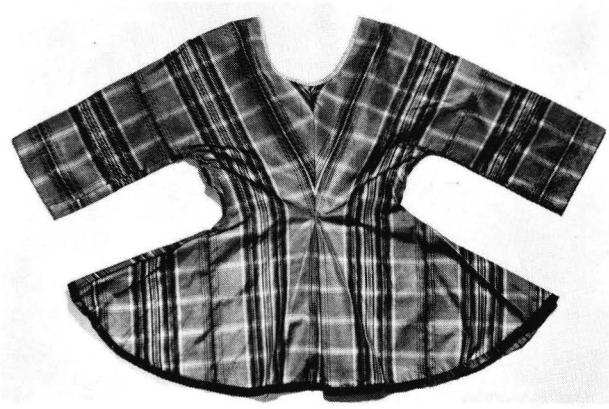
260. Raatimies G. Borgströmin matami Maria Margareta Fransman (1729-1808) nuttuasuisena päässään ns. tykkimyssy. N. Schillmark 1783. Vrt. k. 259. Yksit. omist.

tuksesta. Nuttu vuorattiin pellavakankaalla tai karttuunilla siten, että samanlaiseksi leikattu päällys- ja vuorikangas ommeltiin aivipistoin yhteen vastakkain. Ompelutyö oli yleensä niin huoliteltua, että nutun saattoi pukea ylle vaikkapa nurinpäin käännettynä. Nuttu kiinnitettiin yhdellä tai useammalla silkkinauhaparilla, jotka solmittiin koristeellisiksi ruseteiksi eteen (63, 268, 269).

Vuoden 1731 ylellisyysasetuksen mukaan nuttujen etukappaleiden piti olla suorat ja eheät, *hehlskuren*. Vanhimmissa 1750-60-luvulle ajoitettavissa tallella olevissa nutuissa onkin eheät, suhteellisen pitkät liepeet (k. 257-259). Näitä itämaisten kimonojen tavoin löysiä ja melko muodottomia vaatekappaleita on ommeltu rokokoon monivärisistä kukkasilkeistä (k. 63, 258, 259), ras de sicilestä (k. 257) ja damastista (k. 45, 272).[44] Porvoolaisen kauppiaanmatami Maria Fransmanin valkopohjaisesta kukkasilkistä ommellun 70 cm pituisen nutun liepeet ovat miltei 40 cm pituiset, hihat pitkät ja pääntie väljä (k. 61, 259). Vanulla ohuesti topatun nutun painettu pellavavuori on leimasta päätellen venäläistä tuontitavaraa. Nils Schillmark on myöhemmin ikuistanut Maria-matamin pukeutuneena siniseen damastinuttuun, jota reunastaan pitsimäisesti kirjottu kaulahuivi asustaa (k. 260).[45] Nutun pääntie verhottiin aina kaulahuivilla tai liinakauluksella.

Kesänutut ommeltiin kevyistä silkkikankaista kuten taftista tai ras de sicilestä (k. 257, 261). Perimätiedon mukaan Magdalena af Enehjelmille, todennäköisemmin kuitenkin jo hänen äidilleen, kuulunut ruudullinen taftinuttu ajoittuu leikkauksensa perusteella 1760-luvulle (k. 261).[46] Hihat ovat väljät ja puolipitkät kuten useimmissa löysissä nutuissa vuosisadan puolimaissa, jolloin hihansuut leikattiin suoriksi tai kaarrettiin muodikkaimmissa nutuissa rokokoomuodille tunnusomaiseen tapaan (k. 256, 258). Rokokoon löysää nuttukuosia edustaa myös Nauvon Kåldingen kartanosta peräisin oleva puku, joka on ommeltu kellervästä vaaleanpunakukkaisesta silkistä. Nutun pääntie ja hihansuut on reunustettu laskosnauhalla (k. 41, 262). Nuttu on vuorattu vaaleanpunaisella pellavakankaalla, jolla myös yli 350 cm laajuisen seitsenkaistaisen hameen helma on päärmätty. Hametta on ylhäältä jatkettu kankaan säästämiseksi 8 cm verran pellavakankaalla niiltä osin, jotka jäivät nutun liepeiden alle piiloon.[47]

Armfeltien pukukokoelmaan kuuluva kotikutoisesta vaaleanpunaisesta siniraitaruutuisesta pellavakankaasta ommeltu nuttupuku antaa käsityksen pukuluetteloissa mainituista arkisista karttuuni-, pellava-, puuvilla-, puolivilla- ja sarssipuvuista, jotka yleistyivät vuosisadan jälkipuolella. Löysä nuttu solmitaan kiinni neljällä valko-punaraitaisella pellavanauhaparilla. Pitkät hihat päättyvät muhvimaisiksi poimuttuihin kalvosimiin, *à sabot*. Yli kolmimetrisen nelikaistaisen hameen helmaa koristava valko-punaraitainen pellavanauha peittää sauman, joka liittää helmapoimutelman hameeseen (k. 16, 263). Tällainen *farbolader*-rimsu mainittiin usein puuvilla- ja karttuunihameiden helman koristeena (Saltvik Germundö 1769, l. Hki 1774). Hameen sivusaumojen taskuhalkioista kädet pujotettiin alla pidettyihin irtotaskuihin.[48] Nils Schillmark on vielä 1782 kuvannut 11-vuotiaan Ulla Armfeltin sini-valkoraitaisessa nuttupuvussa, jonka löysä nuttu on kiinnitetty ruseteiksi solmitulla silkkinauhalla (k. 456). Kolmikulmahuivi verhoaa »mansikkatytön» nutun pääntietä ja punaraitainen esiliina on sidottu liepeiden alitse. Koska tytöt puettiin aikuisten nais-

261. Kesänuttu sini-vaaleanpunaruutuista taftia, 1760-luvulta. Pit. 64. TKHM 10372.

262. Nauvon Käldingen kartanosta peräisin oleva kukkasilkkinen (k. 41) nuttupuku 1760-luvulta, päänten ja hihansuiden koristeena punosnyörin koristama laskosnauha. Nutun pit. 60, hameen pit. 97. TKHM 8237.

ten tavoin voi tätä asua pitää todistusvoimaisena maaseudun säätyläisnaisten arkiasuun nähden. Sama tyttönen esiintyy kustavilaisen ajan muotipuvussa toisessa Schillmarkin samana vuonna maalaamassa muotokuvassa (k. 186).

Sen jälkeen kun vartalonmukainen, kelloliepeinen ja kapeahihainen karakooröijy tuli 1770-luvun alussa muotiin Pariisissa, kuositeltiin myös nutut entistä sirommiksi ja pukevammiksi. Nutun selkä leikattiin täysin vartalonmukaiseksi ja liepeiden kellomaisuutta korostettiin levittämällä niitä entistä vinommin ulospäin taka- ja sivusaumoista sekä lisäämällä kiilat etukappaleiden liepeisiin (k. 256 B). Muodinmuutos johti myös pääntien laajenemiseen, hihojen kapenemiseen ja liepeiden lyhenemiseen. Lievekiilojen pituus ja alaleveys vaikuttivat nutun kuosikkuuteen. Turussa mainittiin n. 15 cm pituiset lievekiilat mestarinäytteen yhteydessä jo 1754.[49] Karakoomuodin vaikutus näkyy selvästi tavallista kuosikkaammassa punaisessa taftipuvussa, jonka lyhytliepeisen nutun kiilahalkiot on jätetty avoimiksi ja reunustettu laskosnauhalla samoin kuin puvun etureuna. Laskosnauha koristi myös nuttuun kuuluneen hameen helmaa (k. 264). Laaja pääntie ja hihojen jatkokset osoittavat, että nuttua on muodistettu.[50] Kiilaliepeisten nuttujen kaavoista selviää, että lieveosa leikattiin takaa miltei puoliympyräksi, mikä korosti helman kellomai-

263. Vallasnaisen kotikutoisesta pellavakankaasta (k. 16) ommeltu arkinen nuttupuku, jonka »à sabot»-hihapoimutelmat ja hameen helmapoimutelma ajoittavat 1770-luvulle. Nutun pit. 67, hameen pit. 91. TKHM 8948, Armfelt-suvun pukukokoelma.

264. Falbola-laskosnauha koristaa punaisesta taftista ommeltua nuttupukua, jossa on nähtävissä karakoomuodin vaikutusta. Nuttu on vuorattu karkealla raidallisella pellavakankaalla, pit. 54. PHM numeroton.

266. Puna-valko-siniraitaisen vaaleanpunaisen taftin tilkuista kootun nutun helma laajenee etukiilojen levittämänä lähes kolmemetriseksi, pit. 71, 1770-luvulta. Haiharan pukumuseo.

suutta ja vastasi 1770-luvun muodille tunnusomaista hameen pöyhistämistä takaa (k. 265). Hihansuut ja toisinaan myös pääntie reunustettiin laskosnauhalla (k. 262, 265).[51] Vanhoillisten, yksinkertaisten nuttujen liepeet lievekiiloineen saattoivat tosin olla vielä 1770-luvullakin jopa yli 30 cm pituiset siitä huolimatta, että helma laajeni miltei täysiympyräksi (k. 266).[52]

Poloneesi- ja karakoomuodin mukaisesti nuttujen alakulmat pyöristettiin 1770-luvulta alkaen. Nutun selän vartalonmukainen leikkaus ja kiilojen levittämä kellolieve, laajaksi uurrettu pääntie, pitkät hihat sekä lievästi pyöristetyt etukulmat ovat 1770-luvulle tunnusomaisia kuosipiirteitä ruohonvihreässä droguet-silkkisessä nuttupuvussa, joka on luultavasti kuulunut Porvoon Borgströmeille (k. 47, 267). Kuusikaistainen hame on tavalliseen tapaan yli kolmen metrin laajuinen.[53]

Porvoon Frosteruksille kuulunut vanulla paksusti topattu ja koripunosmaisesti vinoruutuiseksi ti-

265. Puna-valkoraitainen sinikukkainen silkkiripsinuttu 1770-luvulta, hihansuissa leveät falbola-laskosteet. Kangas leikattiin aina siten, että sen kuviot kohtasivat toisensa symmetrisesti selkäsaumassa. Pit. 60 cm. KM 53038:2.

267. Ruohonvihreästä droguet-silkistä (k. 47.) ommeltu nuttupuku edustaa Porvoon seudun porvarismuotia 1770-luvulla. Nutun pit. 64, hameen pit. 96. KM 4924:10.

kattu keltainen damastinuttu antaa käsityksen lämpimistä talvipukimista (k. 268). Kellohelma ja kapeat pitkät hihat ajoittavat sen 1770-luvulle. Nutun kukalliseksi painetun pellavavuorin väriasteikko vastaa Maria Fransmanin kukkasilkkisen nutun pellavavuorin värejä (k. 61).[54]

Vanulla topattuja, tikattuja pellavanuttuja käytettiin aamu- eli ns. yönuttuina (k. 286, 287). Vanutopattuja ja tikattuja silkki-, karttuuni- ja pellavanuttuja esiintyi pukuluetteloissa 1730-luvulta lähtien, toisinaan myös nuttu-hame-yhdistelmänä.[55]

Uusklassisen ajan muotipukujen korkea-uumaisuutta seurattiin kiilaliepeisissä, miehustasta vartalonmukaisissa, lyhyissä nutuissa nostamalla vyötärölinjaa ylöspäin (k. 269-271). Silkkinauhapoimutelma reunustaa erään lyhyen valkoisen satiininutun laajaa pääntietä ja lyhyitä hihoja (k. 269). Nuttu on vielä vuorattu rokokoon kukkakuosiin punaruskealla värillä painetulla karttuunilla.[56] Vaatimaton kapearaitaisesta sinisestä silkistä ommeltu korkea-uumainen ja lyhytliepeinen nuttu, jonka sivuilla on 14 cm pituiset lievekiilat ja jossa on kapeat pitkät hihat, kuvaa 1780-luvun nuttumuotia (k. 270).[57]

268. Paksusti vanulla topattu, koripunoskuosiin tikattu keltainen damastinuttu on vuorattu pellavakarttuunilla, johon on painettu punaisella ja violetilla eksoottisia kukkaoksia sekä hentoja sinikukkaisia ja ruskeita oksia mustin ääriviivoin, kuosin pit. 33, nutun pit. 65. Frosterus-suvulta Porvoossa. KM 47040.

269. Vuosisadan viimeisen neljänneksen valkomuotia edustava avokaulainen, lyhythihainen ja lyhytliepeinen satiininuttu on sidottu sinisillä silkkinauhoilla. Nutussa on ohut vanutoppaus sekä punaisella ja ruskealla värillä rokokoon kukkakuosiin painettu pistepohjainen karttuunivuori. Pit. 55. KM 8150:139, Armfelt-suvun pukukokoelma.

Uusklassisen ajan muotipuvuissa suositusta vaalearaitaisesta kukkasilkistä ommeltu nuttupuku on ilmeisesti muodistettu 1790-luvulla nostamalla nutun vyötärö miltei kainaloiden korkeudelle. Laaja pääntie ja pitkät kapeat hihat ovat ajan muodin mukaiset. Kuusikaistaista yli kolmen metrin laajuista hametta on pidennetty ylhäältä 6-8 cm levyisellä pellavakaitaleella (k. 271).[58] Eräät myöhäiset nutut, jotka on muodistettu avokaulaisiksi, lyhytmiehustaisiksi ja -liepeisiksi vaatekappaleiksi, edustavat nuttumuodin viime vaihetta (k. 272).[59]

Kun kuosikas vartalonmukainen röijy hyväksyttiin karakoomuodin myötä jälleen muotipuvustoon 1770-luvulla, jäi T-kuosiin leikattu nuttu vähitellen pois käytöstä. Se säilyi kauimmin kaupunkien pienporvariston naisten pukimena. Pari Perniöstä peräisin olevaa avokaulaista, pitkähihaista ja lyhytliepeistä nuttua, jotka on ommeltu luultavasti Ruotsissa kudotusta kukkaraitaisesta villakankaasta, ovat ehkä olleet pienporvariston pukimia vuosisadan lopulla (k. 15, 273).[60] Uskelasta talteen otettu yksinkertainen punainen villakankainen nuttu vastaa asiakirjoihin merkittyjä vaatimattomia »yhteisen kansan» pukimia (k. 274).[61] Kansannaisten vaatteina nutut olivat harvinaisia, tosin kaupunkilaismuodista kulkeutui vaikutteita nimenomaan kaupunkien lähiympäristöön. Helsingin pitäjässä kerrottiin, että talonpoikaisnaiset käyttivät kaupunkilaiseen tapaan ommeltuja silkkinuttuja (1775). Espoossa taas todettiin, että naisten vaatetus oli »enemmän ylimielisyydellä varustettua» kuin Helsingin pitäjässä.[62] Joitakin myöhäisiä villaja pellavakankaasta ommeltuja kansanomaisia nuttuja on joutunut museoiden kokoelmiin.[63] T-kuosinen nuttu kulkeutui ilmeisesti kansannaisten puvustoon vasta siinä vaiheessa, jolloin se oli jo katoamassa muotia seuranneiden yhteiskuntaryhmien käytöstä.

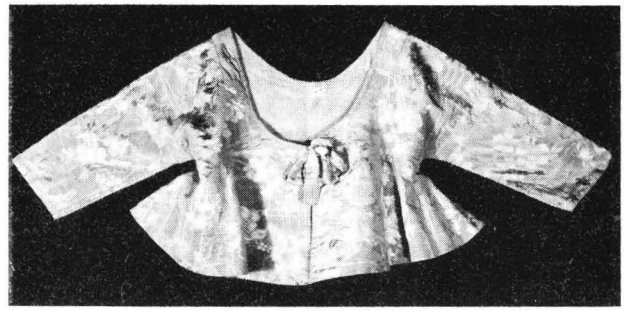
Nils Schillmark on vielä 1770- ja 1780-luvulla muotokuvannut iäkkäitä säätyläisrouvia ja porvarismatameja nuttuasuissa, joista tosin vain suuren kolmikulmahuivin verhoama pääntie ja hihojen

270. Pieneläjän vaatimaton sininen silkkinuttu 1780-90-luvulta on vuorattu karkealla raidallisella pellavapalttinalla. Laaja pääntie, miehustan lyhyet etukappaleet ja ainoastaan takaa kellotettu helma olivat uusia muotipiirteitä. TKHM 15284.

271. Vaaleanvihreä-punaraitaisesta jäänvärisestä kukkasilkistä ommeltu nuttupuku on ilmeisesti korjattu 1790-luvulla korkea-uumaiseksi, pääntietä on samalla laajennettu. Nutun pit. 45, hameen pit. 89. KM 27021:2.

272. Sininen läikedamastinuttu on muodistettu 1790-luvulla avokaulaiseen ja korkeauumaiseen uusklassiseen kuosiin. Spenserin tapainen lyhyt nuttu on perimätiedon mukaan kuulunut raatimies Pehr Petreliuksen vaimolle Marialle (1743-1837) tai Margareta-tyttärelle (s. 1792) Oulussa. Pit. 41. KM 3614:6. Vrt. muhvi k. 393.

273. Pienporvariston pukeutumista edustava pitkähihainen ja lyhytliepeinen kiilanuttu on ommeltu vahatusta villakankaasta, jossa tummansiniselle pohjalle on pujotettu pitsimäiset harmaat kiemuraraidat ja puna-keltaiset kukkaraidat, kankaan lev. 43. Kiinnittiminä messinkihakaset, pit. 51. KM 38021:2, Perniöstä.

yläosat näkyvät (k. 260, 275).[64] J. Ståhlbomin maalaamassa ruustinna Brita Bromsin muotokuvassa ohut rimsureunainen valkoinen huivi verhoaa nutun pääntietä. Miehustasta vartalonmukainen kuosikas nuttu on sidottu kolmella silkkinauhaparilla (k. 325). Lukkari J. Reinin vaimo esiintyy vielä vuosisadan lopulla pukeutuneena suurikukkaiseen nuttuun Thomas Kiempen malaamassa muotokuvassa (k. 276).[65]

Kaikensäätyisten naisten pukuluetteloissa vuosisadan viimeisellä neljänneksellä luetellut irtonutut ja nuttupuvut ovat verrattavissa säilyneihin ja muotokuvissa kuvattuihin nuttuasuihin. Maalaissäätyläisten, erityisesti papinrouvien puvustot olivat nuttuvoittoisia. Silkkisten nuttupukujen rinnalle merkittyjen kesäisten karttuuni-, puuvilla- ja pellava-asujen lukuisuus todistaa puuvillamuodin kasvanutta suosiota.[66] Esimerkiksi Punkalaitumen kirkkoherran rouva omisti mustan roben ja kolmen poloneesimuodin mukaisen silkkisen pitkänuttuasun ohella mustan kamlottinutun rinnustoineen, violetin nopkinnutun hameineen, uuden villaparkuminutun hameineen, siniruutuisen pellavanutun

274. Kansanomainen punaisesta villakankaasta ommeltu ja karkealla pellavapalttinalla vuorattu nuttu Uskelasta. Edestä syvään uurrettu pääntie ja pitkät kapeat hihat vastaavat muotia vuosisadan lopulla. Pit. 59. TKHM 6120.

275. Porvoolaisen kauppiaanmatamin juhla-asu, 1782. Muodikas »ylöspantu» harsomyssy eli konkkaronkka sekä harsokaulahuivi täydentävät sinistä nuttupukua. N. Schillmark 1782, Maria Elisabet Malin (1747-1815) ∞ 1) kauppias P. Ångelin, 2) kauppias J. H. Uhrman. KM 37100:217.

276. Koppamyssy ja valkoisen pitsireunaisen kaulahuivin verhoama kukkasilkkinen nuttu lukkarinvaimon kirkkoasuna 1790-luvulla. Thomas Kiempe, Juliana Beata Hollström (1737-1809) ∞ lukkari Johan Rein. Yksit. omist.

hameineen sekä pari painettua irtonuttua ja pilkullisen puuvillahameen röijyineen (Punkalaidun 1783).[67] Asiakirjat osoittavat, että muotitietoiset porvarisrouvat käyttivät edelleen silkkisiä nuttupukuja edustuskelpoisina kotiasuinaan ja käsityöläismatamit taas juhlapukiminaan.[68]

Kustavilaisella ajalla kutsuttiin nuttu-hame yhdistelmää entistä useammin puvuksi, *klädning* (l. Loppi 1786), mikä merkitsi sitä, että ne olivat samaa kangasta ja ehkä sitäkin, että nuttu oli tavallista kuosikkaampi:[69]

> 1 sidendrojets klädning bestående af koft och kiol med brun botn och h.rosor 6.32.-, 1 gl. sidentygs kiol och koft 5.-.-, 1 blå och hwit bomulstygs kiortel och käft 3.-.-, 1 gl. cattuns kiortel och 2 st, käftor 2.-.- (Oulu 1782).

Nuttupukujen laajassa asteikossa oli monia vivahteita. Pukuluetteloissa 1770-90-luvulla esiintyneet pitkänutut, jotka on käsitettävä poloneesin muunnelmiksi, on esitelty kustavilaisen muotipuvun yhteydessä.[70] Tavallista kuosikkaampaa nuttua merkitsivät myös *vekkofta*, *räck kofta*, joista laskosselkäinen pitkä nuttu oli ilmeisesti puoliroben kaltainen vaatekappale ja takkinuttu taas viittasi amatsooniasuun. Englantilaisen takkipuvun ja amatsoonimuodin tavoin nuttuun yhdistettiin toisinaan rinnusta tai liivi.[71]

Röijy syrjäytti nutun pukuluetteloissa 1790-luvulla, jolloin se todettiin usein myös vanhanaikaiseksi.[72]

RÖIJY 1700-LUVUN ALKUPUOLELLA

Porvarisnaisten perusasuun 1500-luvulta lähtien kuulunut röijy pysyi Suomessa naisten yleispukimena aina 1700-luvun alkupuolelle asti, jolloin kimonotyyppinen nuttu syrjäytti sen. Röijyn häviäminen porvarillisesta käytöstä ilmenee räätälinammattikuntien mestarinäytesuorituksista. Porvoon räätälinhinnastossa 1724 huomioitiin naisen sarka- ja verkaröijy sekä kasakiini, mutta nuttua ei mainittu. Samoin Helsingin räätälinhinnastoon 1738 oli merkitty ainoastaan silkki- ja karttuuniröijyn tekopalkat eikä lainkaan nuttua. Räätälinkisälli Karl Kraemer esitti 1724 vanhaan tapaan mestarinäytteeksi miehenpuvun lisäksi naisen verkaröijyn hameineen. Röijystä ilmoitetuista 11:sta mitasta selviää, että 68 cm pituisen röijyn liepeet olivat 24 cm pituiset, rinnan ympärys 90 cm ja vyötäismitta 74 cm. Kahdeksankaistainen hame oli yli kolmen metrin laajuinen.[73] Turun räätälinammattikunnan mestarinäytteistä on tietoja vasta 1747 lähtien, minkä jälkeen mestarinäytteeksi valmistettiin yleensä nuttu; röijy mainittiin ainoastaan kahdesti. Turun ammattikunta suostui 1750

kisälli Jakob Lundgrenin anomukseen saada tehdä mestarinäytteeksi miehenpuvun ja päällystakin lisäksi naisen röijyn, *liftröya*. Tarkastustilaisuudessa todettiin kuitenkin, että näyte oli leikattu nutun eikä röijyn tavoin, *liftröjan intet såsom wederbör tilskuren*.[74] Maaseutukaupunkeihin mestariksi pyrkivien kisällien ammattinäytteiden suhteen ei oltu yhtä tarkkoja. Kun Porissa räätälinä toiminut Jakob Blomström anoi 1755 pääsyä Turun ammattikuntaan, esitti hän mestarinäytettä varten miehenpuvun ja naisen röijyn mitat. Röijyyn oli varattu kolme kyynärää painettua pellavakangasta. Esitettyjen mittojen mukaan röijyn miehusta oli vartalonmukainen ja sen 20 cm pituinen kellolieve helmastaan 185 cm laajuinen. Istutetut hihat olivat puolipitkät. Näyte hylättiin ja Blomström sai luvan valmistaa ainoastaan sarka- ja nahkapukimia sekä turkkeja pieneläjille, *för ringare folk*.[75]

Röijy vastasi kuosiltaan Sieur Garsault'in räätälinohjeissa (1769) kuvattua maalaisnaisten ja palvelijattarien Ranskassa käyttämää yksinkertaista *juste*-liiviä (k. 111, 155:12-13).[76] Suomessakin röijy rinnastettiin joskus hihalliseen liiviin, *1 flanells lijfstycke eller tröya* (l. Hki 1736). Peruluetteloissa perätysten luetellut röijyt ja liivit olivat suunnilleen samanarvoisia kotoisia arki- ja yöpukimia.[77]

Suomessa röijy kuului 1700-luvun alkupuolella lähinnä vaatimattomaan porvarilliseen ja talonpoikaiseen pukuparteen. Tosin maaseudun säätyläisnaisetkin käyttivät sitä toisinaan arkipukimena. Röijy ommeltiin yleensä villakankaasta, harvoin silkistä tai pellavakankaasta. Kangaslaatu sinänsä oli merkki vaatekappaleen yksinkertaisuudesta. Nimitys *liftröya* viittasi sen vartalonmukaisuuteen (l. Kokkola 1731):[78]

> 1 gl. yllendamask tröja, 1 gl. lijftröja, 1 ulltröja (Tukholma 1716, Oulu 1721). 1 röd blomerad armosiden liftröya, 1 gl. röd dantzigertygs liftröya ... 1 gl. randig reggarns tröya (Hki 1747). 1 liten lif tröya af blått och hwitt lärft, 1 blå damast liftröya (Marttila Juva 1754).

Vaatteiden leimausluettelojen mukaan yleensä vain pienporvarien, käsityöläisten, vahtimestarien ja sotilaiden vaimot sekä palvelustytöt leimauttivat röijyjä 1740-luvun alussa. Esimerkiksi apteekkari Synnerbergin leimauttamat röijyt kuuluivat hänen palvelijattarilleen (l. Tu 1740, 1742). Turussa 1740 leimatuista lähes sadasta röijystä vain kymmenkunta oli silkkiä tai puolisilkkiä (l. Tu 1740, Scarin) ja Helsingissä 1742 leimatuista seitsemästäkymmenestä röijystä vain viisi oli silkkiä. Suurin osa röijyistä oli mustaa satiinia, saksalaista sarkaa tai verkaa; röijyyn kuului toisinaan hame samasta kankaasta. Kamlotti-, kalminkki- ja dantsiginverkaiset röijyt olivat yleensä raitavia. Värilliset röijyt olivat harvinaisia. Kihlakunnantuomari Lostiernan leimauttamaan silkkiturkkiin liittynyt röijy erosi hienoudessaan yleistasosta: *blommerader gros de tours päls, 1 liftröja af samma slag* (Tu 1740).[79]

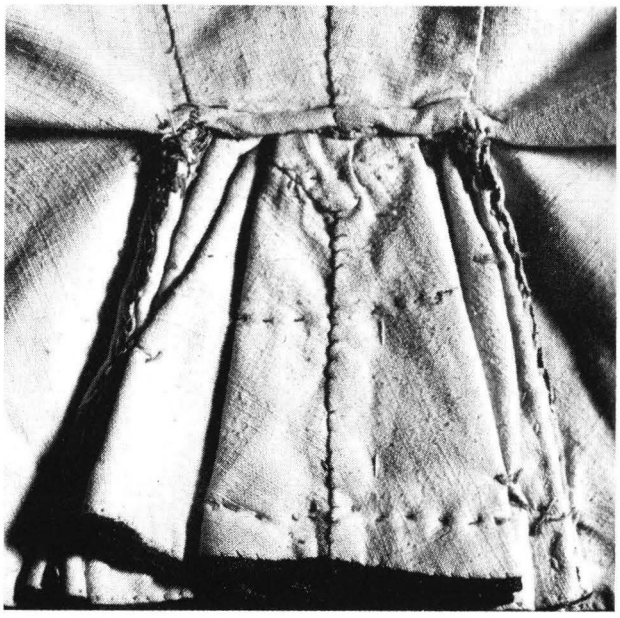
Röijyä käytettiin yleisimmin maaseutukaupungeissa. Moni Rauman porvari leimautti 1740 Tukholmasta ostettuja röijyjä, joista useimmat olivat mustia, jokunen keltainen, punainen tai violetti; joukossa oli yksi karttuuniröijykin. Tukholmasta olivat peräisin mm. porvari N. Åbergin leimauttamat musta damastiröijy, *liftröya*, kirjava puolisilkkiröijy ja ruskea kalminkkiröijy (Rauma 1740).[80]

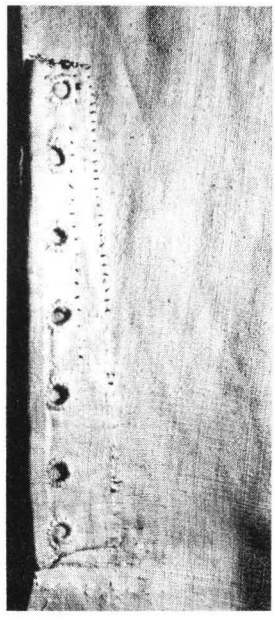
Maaseutukaupungeissa vielä vuosisadan puolimaissa porvarisnaisten pukuluetteloissa esiintyneet röijyt olivat tavallisesti vanhoja, ehkä jo vuosikausia käyttämättöminä viruneita yksittäisiä vaatekappaleita iäkkäiden henkilöiden puvustoissa. Niinpä raatimies Gränin leskellä oli kahden roben ja neljän silkkinutun ohella hopeanappinen musta damastiröijy (Loviisa 1751).[81] Näihin aikoihin säätyläisnaisilla oli tavallisesti vain *négligé*-puvustoon kuuluneita pellava- ja karttuuniröijyjä, joita usein nimitettiinkin suorastaan yöröijyiksi, *natt tröija*.[82]

Perinteellinen röijypuku pysyi pienporvariston naisten pukimena vuosisadan jälkipuolelle asti, jolloin myös muoti jälleen hyväksyi sen. Muutama tallella oleva röijy ja eräs hame on ommeltu luultavasti Turussa kudotusta mustasta villadamastista, joka on kudottu myöhäisbarokin suurimittaiseen kukkakuosiin (k. 14, 277, 278). Kansallismuseon kokoelmiin saatujen kahden mustan villadamastiröijyn ja hameen alkuperästä ei ole tietoa. Röijyt on vuorattu karkealla pellavakankaalla niin, että päällyskangas ja vuori on päärmätty vastakkain tavalliseen tapaan. Röijyjen kaksisaumaiset, pitkät hihat on leikattu kaareviksi. Toisen röijyn 2 + 2 etu- ja takakappaletta jatkuvat yhtäjaksoisesti liepeeseen, jonka sivusaumoissa on 2 + 2 vastalaskosta ja takasaumassa vastalaskos. Toisen röijyn haarukkaleikkauksella vartalonmukaiseksi kuositellut selkäkappaleet on katkaistu miehentakin tavoin vyötäisiltä ja liepeitä on levitetty 6 + 6:lla takasaumaan suunnatulla myötälaskoksella, jotka on kiinnitetty vuoripuolelta (Ba). Röijyn piilonyöritys (Bb) vastannee asiakirjoissa mainittujen nyöriröijyjen, *snörtröja*, kiinnitystapaa (l. Hki 1787, Pyhtää 1795, Kokkola 1796). Miesten pukimien kaltainen röijyjen kuosi ja ompelutapa panee epäilemään, että ne olisivat jonkun pitäjänräätälin työtä n. 1770-80-luvulla. Myöhemmin kavennettu hame on luultavasti ollut alunperin kuusikaistainen eli 312 cm laajuinen.[83] Eräs samanlaatuisesta mustasta suurikukkaisesta villadamastista ommeltu röijy on perimätiedon mukaan kuulunut Sääksmäen Lahisten kartanon uskotulle palvelijattarelle »vanhalle Maijalle» (k. 278).[84] Tieto antaa viitteen tämäntapaisten röijyjen ja röijypukujen käyttäjäpiiristä 1700-luvun lopulla.

277. Pieneläjien röijyasuja 1700-luvun lopulta, kaksi röijyä ja hame mustasta, luultavasti Turussa kudotusta villadamastista (k. 14). Yksityiskohdat röijyn lievettä levittävistä takalaskoksista vuoripuolelta ja vuoripuolelle eteen kiinnitetyistä nyörityskaistoista. KM 51084:1, 2, 3.

Edellisten kaltaiset röijyt ja röijypuvut säilyivät pieneläjien kirkko- ja juhlapukimina senkin jälkeen kun nuttumuoti oli vuosisadan toisella neljänneksellä syrjäyttänyt röijyn naisten yleispukimena. Röijyt tulivat tavallaan uudestaan käyttökelpoisiksi, kun karakoomuoti valloitti 1770-luvun alussa Pariisin ja pian muunkin ranskalaista muotia seuranneen naismaailman. Röijyn uusi muotiintulo merkitsi vuorostaan nutun hylkäämistä, kun säätyläisnaiset omaksuivat muodikkaaksi kuositellun karakooröijyn *déshabillé*-puvustoonsa.[85]

278. Sääksmäen Lahisten kartanon »vanhan Maijan» musta kirkkoröijy, jonka villadamasti on luultavasti kudottu turkulaisen pellavakankurin kutomossa. TKHM 7396.

Kampalankaröijy, villaröijy. Vaikka kampalankaröijyt kuuluivat nimenomaan kaupunkien pieneläjien ja kansannaisten vaatteisiin, käyttivät säätyläisnaisetkin niitä toisinaan koti- ja yöpukiminaan 1700-luvun alkupuolella.

Vapaudenajan alkupuolella pyrittiin tukipalkioilla ja trikooteollisuutta suojaavalla lainsäädännöllä edistämään trikootuotteiden, röijyjen, sukkien ja myssyjen kotimaista valmistusta manufaktuureissa vähäväkisten tarpeisiin. Kuninkaallisella julistuksella määrättiin 17. 10. 1727:[86]

> ettei Ryttärein / Dragonain / Soldatein ja Bosmannein Waimot / nijn myös Palckapijcat mahda uscalda pitä muita tröijyjä / waan ainoastans nijtä cuin Waldacunnasa willoista ja regarnista cudotan / liatengin että sen caldaiset tröijyt woitawalla hinnalla saadahan / ja owat lujemmat cuin muuncaldaiset / nijn että köyhä wäki nijtä suuremalla hyödytyxellä pitä taita.

Julistuksessa mainitut henkilöryhmät saivat käyttää ainoastaan omassa maassa kudottuja röijyjä ja heillä oli lupa itsekin neuloa röijyjä kotimaisesta pellava- ja villalangasta asetusten 1732/1733 mukaan:

> wapaus ei ainuastans pitä ja culutta heidän wanhoja werca Tröijyjäns, mutta myös (17. 10. 1727) nijtä Tröijyjä cuin waldacunnasa Regarnista ja willoista walmistetaan ja cudotan, pitä nijtä cuin he itze taicka muut täsä waldacunnasa Willoista ja Pellawista tiettäwästi walmistawat, nijn että he myös sijtä itzellens tröijyjä tehdä mahtawat.

Kampalanka- ja villaröijyt oli tarkoitettu ns. yhteisen kansan pukimiksi. Tukipalkkioista huolimatta röijyjen kotimainen valmistus jäi parhaimmillaankin (1740-68) muutaman sadan kappaleen vuosituotantoon. Turun röijy- ja sukkakutomoissa valmistettiin sekä miesten että naisten kampalanka- eli *regarn*-röijyjä, joista kalleimmat, aidosta punaisesta langasta kudotut röijyt maksoivat 9 taaleria. *Flammerte* eli liekkikuvioisten röijyjen hinta vaihteli 4-6 taaleriin. Valmistusmääristä päätellen näiden puna-valkoisten, sini-valkoisten ja vihreänkirjavien röijyjen menekki oli suurin.[87]

Vuosisadan alkupuolella kampalankaröijyjä oli tuotu jonkin verran Englannista, mikä kiellettiin 1727.[88] Tukholmasta tuotettiin 1760-luvun lopulla kauppiaiden tuontitilitysten mukaan pieniä eriä kampalankaröijyjä mm. Helsinkiin, Porvooseen, Vaasaan ja Ouluun seuraavanlaisina lähetyksinä: *6 st 2-Col. 3-trådiga regarns tröjor* (Hki 1767).[89] Puotien pienet varastot todistavat kysynnän vähäisyyttä. Kauppias Adrianin puodissa oli vain 3 kappaletta à 15 taalerin hintaisia sini-valkoisia ja 2 kappaletta 16 taalerin hintaisia liekkikuvioisia kampalankaröijyjä (Hki 1753). J. Siliackin puodissa inventoitiin:[90]

> Tröje- och Strump Fabriques vahror: 33 st. couleurta tröjor à 15:-, 7 st. blå och hwita do à 14:-, 1 st. mans röd tretrådig 33:-, 121 st. couleurta onåckade à 12:-, 2 1/3 (?) wita 3 trådiga mans ofärdiga à 12:-, 10 st. blå och hwita qwins tröijor onåckade (Hki 1769).

Samantapaisia kampalankaröijyjä oli saatavissa Kristiinan rihkamapuodeista (1752, 1753).[91]

Maaseudun säätyläisten, nimenomaan ruustinnojen ja joskus kartanonrouvienkin pukuluetteloissa 1700-luvun ensi puoliskolla esiintyneet, usein punaiset, kampalankaröijyt olivat tavallisesti vanhoja ja kuluneita arkipukimia. Everstiluutnantti S. Hästeskon rouvavainajan uusi punainen kampalankaröijy mainittiin mustan silkkinutun, ruskean damastiliivin ja hameiden yhteydessä (Rantasalmi Tornionniemi 1752).[92]

Etelä-Suomen kaupungeissa kampalankaröijyjä on merkitty harvoin säätyläisnaisten pukuluetteloihin.[93] Pohjanmaan kaupungeissa kampalankaröijyjä käytettiin aina vuosisadan puolimaihin asti (l. Oulu 1744). Tosin liekkikuvioisia, sini-valkoisia ja puna-mustia kampalankaröijyjä esiintyi etupäässä leskivaimojen ja palvelustyttöjen muuten nuttuvaltaisissa puvustoissa:[94]

> 1 gl. blå regarns tröya, 1 gl. brun cattuns kofta, 1 gl. grön fris tröya, 1 gl. brunt calminks lifstycke (Oulu 1738).

Vaikka säätyläisnaisetkin käyttivät kampalankaröijyjä joskus lämpiminä alus- ja yöpukimina vielä vuosisadan alkupuolella, jäivät ne myöhemmin pelkästään pienporvariston ja kansannaisten pukuparteen, johon ne lähinnä kuuluivat asetustenkin mukaan. Turkulaisten röijykutomoiden vuosikertomuksissa esitetyt valitukset röijyjen menekin pienenemisestä osoittavat, että niiden käyttö vähentyi ylimalkaankin vuosisadan jälkipuolella.

Puikoilla käsin neulotut villaröijyt, *ullgarns stickad tröya*. (Geta 1741). 1 gl. *röd stickad ylle tröija*

(Yläveteli 1782) olivat vielä harvinaisempia kuin tehdasvalmisteiset röijyt; ainakaan ei pidetty tarpeellisena merkitä niitä pukuluetteloihin.[95]

LIIVI, CAMISOLE

Röijyn ja kureliivin välimuotoa edustanut *lifstycke*-liivi kuului 1700-luvun käsitystavan mukaan yleensä vaatimattomaan kotiasuun. Pukuluetteloissa se esiintyi röijyn, kureliivin tai korsetin yhteydessä.[96]

Lifstycke-liivi vastasi Sieur Garsault'in räätälinohjeissa (1769) *camisole*-nimellä esiteltyä yöröijyä (k. 90:14), joka ommeltiin korsetin tavoin neljästä kappaleesta, mutta oli sitä väljempi ja mukavampi. Se solmittiin edestä kiinni silkki- tai liinanauhoilla. Se oli joko hihallinen tai hihaton siten, että siihen voitiin nyörittää kiinni irtohihat.[97] Englannissa *camisole*-liiviä vastasi *jumps*-niminen kureliivin löysä muunnelma, jota esimerkiksi sairaat ja raskaana olevat naiset käyttivät kureliivin asemasta. Arkioloissa säätyläisnaisetkin korvasivat kureliivin usein vanutopatulla ja kirjotulla liivillä, jollaista pidettiin mm. aamutakin ja kotoisen väljän *déshabillé*-puvun alla.[98] Saksassa *camisohl* rinnastettiin korsettiin ja yksinkertaiseen röijyyn.[99]

Vuosisadan alkupuolella liivejä esiintyi nimenomaan pikkukaupunkien porvarisnaisten, käsityöläisten vaimojen ja pieneläjien puvustoissa, toisinaan myös maaseudun säätyläistenkin kuten kartanonrouvien ja pappilanemäntien pukuluetteloissa. Säädystä riippuen liivien laatu vaihteli, usein ne mainittiin ikivanhoiksi. Vaatimattomat villakankaiset arkiliivit olivat luultavasti useimmiten hihallisia, joskin irtohihallisiakin mainittiin:[100]

> 1 glt. lijfstycke med sletne flanellärmar (Kokkola 1732). 1 utgl. lifstycke med lösärmar (Oulu 1737). 2 st. snörnälar ... 1 glt. grönt damast lifstycke, 1 glt kallmincks do, 1 do camlotts (Kokkola 1751). 1 kalminks lifstycke med lösärmar (Hki 1755). 1 par gröna lärfts lifstycks ärmar (Masku Kajala 1763).

Maaseudun säätyläisnaiset käyttivät joskus kansanomaiseen talviasuun kuuluneita lampaannahalla vuorattuja liivejäkin, jollainen nyöritettiin kiinni kureliivin tavoin. Pälkäneen kappalaisen vaimolla oli kahden kotikutoisesta kankaasta ommellun liivin lisäksi lampaannahkainen liivi (Pälkäne 1753). Turkisliivi päällystettiin tavallisesti villakankaalla:[101]

> 1 lijtet fahrskins lijfstycke el. snörlijf, 1 glt. snörlijf med rött sammet öfwerdraget (Tu 1710). 1 glt rödt lifstycke med farskin, 1 do utan foder, 1 st. nopkins do (Sauvo Tapila 1751). 2 lifstycken med skinfoder och klädes öfwerdrag, 2 randiga lerfts lifstycken, 1 snörlif (Korppoon pappila 1796).

Kesäiseen kotiasuun kuuluva liivi ommeltiin useimmiten kotikutoisesta pellavakankaasta ja vuosisadan jälkipuolella puuvillakankaastakin kuten karttuunista, nankinista ja ginganista. Pellava- tai puuvillaliivi kirjottiin toisinaan värillisin langoin:[102]

> 1 nopkins lifstycke, hemwäfwit (Someron pappila 1741). 1 randigt lärfts lifstycke, 1 hwit utsydt do gl. (Uskela Fulkkila 1748). 1 påsydt nopkins lifstycke, 1 bomulstygs do (Ahv. Finström 1765).

Silkkiliivit jäykistettiin joskus luilla. Laukon kartanon rouvien huutokaupattujen vaatteiden joukossa oli mm. kaksi liiviä, *tung lijfstycke*, jotka oli tehty valkaisemattomasta pellavakankaasta ja päällystetty edestä silkillä, toinen punaisella ja toinen mustalla bastilla. Niitä oli pidetty röijyn, nutun tai englantilaiseen tapaan aamutakin alla, jolloin silkillä päällystetyt osat näkyivät edessä päällysvaatteen alta. Turkulainen kauppias Pipping huusi rouvien hienot liivit (l. Laukko 1736). Laukon paroni A. G. Kurjen iäkkään leskirouvan jäämistössä mainittiin yönuttujen yhteydessä kotikutoinen nopkin-nuttu, johon kuului alusliivi, sekä irtohihallinen kalanluilla jäykistetty silkkiliivi:[103]

> 1 liten cattuns natt kåffta med grön stoffering 3:16, 1 brun camlotts do med blå ståffering 6:-, 1 hwit koffta af hemwäfwit näpkin 3:-, 1 lijfstycke af do 1:16,1 do slitit af siden med några fiskeben utj, samt lösa ärmar (Laukko 1745).

Liivin esiintyminen pukuluetteloissa aamutakin yhteydessä viittasi englantilaiseen tapaan käyttää sitä kureliivin asemasta mukavan kotiasun aluspukimena. Sairaan, luultavasti enimmäkseen aamutakkisillaan esiintyneen leskirouva Sofia Brotteran kotiasuun kuului hakasilla kiinnitettävä flanelliliivi, joka oli vuorattu *svanskin*-kankaalla (Tu 1744). Silkillä päällystetty ja lannekielekkeillä varustettu liivi esiintyi aamutakin, röijyjen ja nuttujen rinnalla Pietarsaaren pitäjän kirkkoherran rouvan puvustossa:[104]

> 1 hwit sydd lif-tröija 7:-, 1 röd och hwit kattuns nattrack 36:-, 1 röd riggarns tröija 12:-, 1 lifstycke med tungor af grönt dammast och blått kittai 1:16,1 blå dammast kofta 40:- ... 1 snörlif 1:16 ... 1 styf-kjortel 2:16 (Pietarsaaren pit. 1752).

PAIMENETARMUOTI

Vaikka liivi-hame-asu käsitettiin 1700-luvulla nimenomaan kansannaisten asuksi, niin Ranskassa se omaksuttiin rokokoo-ajalla kirjallis-taiteellisen paimenromantiikan vanavedessä naamiaispukuna myös säätyläisnaisten puvustoon. Sekä Ranskassa että Englannissa paimenetarasusta tuli myös suo-

279. Paimenromantiikkaa 1760-luvulta. Leveähihaisen paidan päälle puettu sininen kellohelmainen liivi ja punainen hame nuoren naisen kesäasuna. Seinäpannoo Jakarin kartanon salissa. KM 5452:1.

sittu muotokuvapuku, jossa itse mme Pompadourkin on ikuistettu. François Boucher'in ja muiden ranskalaisten taiteilijoiden paimenaiheiset maalaukset ja rokokoon lukuisat muodikkaat posliinifiguurit osoittavat, että siitä tuli myös paimenittaria leikkivien nuorten tyttöjen kevyt kesäasu. Matkallaan Saksan läpi Ranskaan K. M. Franzénkin kiinnitti huomiota siihen, että Pyrmontin hovissa hovineidit pukeutuivat maalla paimenittariksi (1795). Englannissa hän taas totesi, että vaikka ns. maitotyttö oli kuparipiirrosten mukaan runollinen paimenetar, ei tämä vastannut todellisuutta (1796).[105]

Ranskasta paimenromantiikka levisi muotitaudin tavoin (k. 306, 425). Ruotsin hovipiireissä ja kirjallisissa salongeissa ihailtiin ranskalaisten valistusfilosofien ohella myös suosittuja paimenpastoraaleja. Tukholmassa hovirunoilija Olof Dalin sepitti jo 1735 »Celadon»-runonsa ranskalaisten paimenrunoelmien henkeen. Suomalaissyntyisen runoilijakreivi Gustaf Filip Creutzin 1761 ilmestynyttä paimenrunoelmaa »Atis och Camilla» pidetään tämän kirjallisen suuntauksen merkittävimpänä tuotteena Ruotsissa. Carl Mikael Bellmanin »Fredmanin Epistoloissa» paimenettaret nyöritetyissä nankin-röijyissä ja liehuvissa falboloiduissa nopkin-hameissa tanssivat aurinkohattuineen viuhkojaan liehutellen.[106] Maalarit saivat myös tehtäväkseen kuvata kaunottaria Dianan ja paimenittarien hahmossa.[107]

Jakarin kartanon salia koristavien kankaalle maalattujen seinätapettien paimen- ja metsästyskohtauksia kuvaavat aiheet todistavat rokokoon paimenromantiikan levinneen Suomeen asti (k. 279). Paimenettaren tunnukseksi tuli leveälierinen olkihattu (k. 281, 460), lisäksi hihaton vartalonmukainen liivi, jonka kädenteistä leveät paidanhihat hulmuilivat näkyviin, sekä lyhyehkö vapaasti poimuttu leveä hame ja vyötäisille kietaistu esiliina.

Paimenetarasun muotiintulon voi todeta asiakirjoistakin. Muotitietoisten säätyläisnaisten pukuluetteloihin ilmestyi rokokoo-ajalla entistä useammin mm. valaanluilla jäykistettyjä liivejä. Jakarin kartanon rouvalla oli kahden silkillä päällystetyn kureliivin ohella useita liivejä, joista sininen pellavaliivi ja kaksi vihreätä liiviä oli jäykistetty luilla (l. Jakari 1764). Melko muodikas vaatekappale oli ilmeisesti kyseessä, kun liiviin liittyi korsetti, *lifstycke med korsete* (Hki 1791). Osa vuosisadan loppupuolella säätyläisnaisten pukuluetteloihin merkityistä silkkiliiveistä, *lifstycke*, kuului todennäköisesti muotipukuihin.[108] Toisaalta ero liivin ja kureliivin välillä oli edelleen epämääräinen, koska räätälinkisälli A. Morbergin mestarinäytteeksi määrättiin 1789 *ett lijfstycke eller snörlijf* (l. 9).[109]

280. Paimenettaren naamiaisasuun (?) kuulunut vanutikattu keltainen damastiliivi 1760-luvulta on reunustettu silkkilankatupsujen koristamalla laskostetulla silkkiverkkonauhalla. KM 8150:127, Armfelt-suvun pukukokoelma.

Armfeltien pukukokoelmaan kuuluva keltaisesta kukkadamastista ommeltu, ohuesti vanulla topattu ja vinoruutuiseksi tikattu liivi on todennäköisesti peräisin naamiaisissa 1760-luvulla käytetystä paimenetarasusta (k. 280). Liivin helman kuusi pyöristettyä läppää on levinnyt somasti pönkkähameen päälle. Silkkilankahapsut, *prétintailles*, reunustavat etureunoja koristavaa falbola-laskosteista verkkomaista silkkinauhaa. Liivi, joka on ollut saumoistaan luilla jäykistetty, nyöritetään edestä viiden vuoripuolelle kiinnitetyn lehtiäisparin läpi pujotettavan nyörin avulla.[110] Strömforsin ruukinpatruuna Anders Nohrströmin Ulrika Eleonora-tytär on muotokuvattu vastaavanlaisessa paimenetarasussa n. 1770.[111] Rokokoon paimenetar-romantiikan puitteissa kehitettiin yksinkertaisesta arkisesta liivistä maalaismaisella luonnollisuudella keimailun väline. Rokokoomuodin mukainen hihaton liivi syntyi myös, kun vanukirjotusta pellavanutusta katkaistiin hihat (k. 287).

Maalaisasut olivat ehkä nuorten tyttöjen kesäisiä toiveasuja vielä vuosisadan lopulla, koska säätyläistytöt ovat usein kirjoneet silkille paimenetar-aiheisia tauluja (k. 281, 460).[112]

Samantapainen, tosin kotikutoisesta kankaasta ommeltu, liiviasu oli tavallinen kansannaistenkin kesäasuna 1700- ja 1800-luvun taitteessa. Lähinnä kangaslaadut, eikä kuosi, erottivat säätyläistyttöjen kesäisen arkiasun kansannaisten yleispuvusta vaiheessa, jolloin Ranskan suuri vallankumous tasoitti muutenkin pukeutumisen säätyeroja.

Lifstycke-liivin ohella asiakirjoissa esiintyi muotipuvustoon kuuluneita *väst*-liivejä. *Väst*-nimitystä käytettiin aluksi ainoastaan herrainkuosisen ratsastuspuvun liivistä (k. 181-183) ja myöhemmin nimenomaan englantilaiskuosiseen pukuun ja amatsooniasuun kuuluvista liiveistä (k. 228). Muotipuvun liiveissä seurattiin vastaavan ajan herrainliivien muotivaihteluja läpi 1700-luvun.[113]

281. »Bernoise», silkillä kirjottu taulu n. 1790, merkitty: »cousu par E:E:C:Taube (= ommellut Eleonora Elisabet Charlotta Taube, 1778-1846). Yksit. omist.

ARKINEN PUOLIHAME

Irtoröijyjen, nuttujen ja liivien kanssa käytetty puolihame ommeltiin täysileveistä kangaskaistoista perinteelliseen tapaan poimuamalla aina 1700-luvun viimeiselle vuosikymmenelle asti. Pukuluetteloissa tyydyttiin tavallisesti vain hameen kangaslaadun ja kunnon toteamiseen. 1720-30-luvulla puolihameet ommeltiin enimmäkseen villakankaista, tavallisesti verasta, sarasta, kalminkista tai kamlotista, myös dantsiginverasta, villadamastista (k. 277), ratiinista, skotlanninverasta, flanellista, raskista, polmitista, kersingistä tai puolivillakankaasta. Yksiväristen ohella käytettiin raidallisia ja joskus kukallisiakin hameita (l. Oulu 1736), nimenomaan karttuuniset kesähameet olivat kukikkaita (l. Kemiö 1750).[114] Kankaan säästämiseksi käytettiin kotioloissa joskus esiliinan kanssa hametta, jota oli jatkettu edestä halvemmalla kankaalla. Mme Maria Skarpfeltin köyhässä leskenjäämistössä oli vaaleansinisestä ratiinista ommeltuun kontus-asuun kuuluneen vuorillisen taftihameen, nelikaistaisen vaaleansinisen sarkahameen, mustien verka- ja kalminkkihameiden ohella punainen sarkahame, jonka yksi kaista oli pellavaa, *walmars kiortell hwar uti näst en wåd är af lärft*. Näiden hameidensa kanssa mme oli käyttänyt röijyjä, verkanuttua ja hopeakalunoitua kureliiviä (Urjala Otila 1745).[115] Sarkahameen helma saattoi olla kirjottu. Toisinaan kirjonta korvattiin kankaaseen painetulla kuosilla. Sarkahameita painatettiin joskus Tukholmassa:[116]

> 1 kiortel af rödt påsydt wallmar (Parainen 1736). 1 swart och gul hemwäfven flanells kiortell, 1 do kåft, 1 gl. röd och swart do, 1 blå wallmars do påsydt med hwitt ullgarn, 1 do af swart walmar (Lohtaja 1745). 2 st. swarta klädes kiortill, 1 liusblått klädes do, 1 brun walmars kiortill, 1 do Stockholms tryck do 10:-, 1 do swart walmars . . . 1 witt och fiolet tryck förckled . . . 1 gl. ståppa cattuns kiurtill (Oulu 1754). 1 grön sars kiortel med tryckt bräm, 1 röd gl. walmars kiortel med utsydd bräm (Kalanti Langholma 1757).

Säätyläisnaisten pukeutumisen hienostuminen vuosisadan puolimaissa ilmeni pukuluetteloista siinäkin, että silkkihameet tulivat yleisemmiksi kuin villakankaiset puolihameet. Atlas ja damasti olivat tavallisimpia hamesilkkejä. Ohuet silkkihameet vuorattiin yleensä. Puvustojen monipuolistumista todistaa sekin, että kesä- ja kotipuvustoon, *sommar kiortel* (l. Hki 1736), kuuluneet pellava-, nopkin-, puuvilla- sekä painetut pellava- ja karttuunihameet yleistyivät niin ikään. Nuttujen ja röijyjen kanssa käytettyjen silkki-, villa-, pellava- ja karttuunihameiden käyttö jakaantui pyhän ja arjen, talven ja kesän mukaan.

Jotkut esimerkit selvittävät säätyläisnaisten tavanomaista hamevalikoimaa vuosisadan toisella neljänneksellä ja puolimaissa. Vanha neiti Gyllenflög oli silkkinuttujensa kanssa käyttänyt tummanruskeaa tafti- tai mustaa verkahametta, sinisen kirjonnan koristamaa vaaleankeltaista dourance-hametta ja karttuuninuttujensa kanssa 4 ½ kaistan levyistä pellavahametta tai kotikutoista puna-musta-ruutuista hametta (Ahv. Geta 1741). Vihreä damastinuttu ja musta damastihame mainittiin yhdessä Sauvon kirkkoherranlesken pukuluettelossa (Sauvo 1749). Silkkihameet olivat yleensä pyhävaatteita. Vaikka kapteeni J. J. Hastfehrin leskirouvan Barbara Freudenfeltin pukuluettelossa arkipuvut jätettiin merkitsemättä, merkittiin robejen ja roberondejen rinnalle musta satiini- ja silkkisarssihame, vanukirjottu punainen armosiinihame ja kirjottu valkoinen nopkinhame, joka oli kapteenin edellisen rouvan, Vendela Klickin, peruja. Nuttuja ei lueteltu lainkaan (Marttila Juvan k:no 1754).[117] Maaveromestari Posen rouvan puvustoon kuului nuttujen kanssa pidettävien mustan hollannindamastisen ja atlashameen ohella ruskea kamlottihame ja kaksi silkkistä vanuhametta, joista punaisen hameen helma oli kirjottu, samoin valkoisen viisiniitisen (? pellava) hameen helma. Viimeksi mainittu samoin kuin valkoinen nopkinhame olivat ilmeisesti kesäpukimia (Loviisa 1761).[118]

Pukuluettelojen mukaan kirjotut ja vanulla topatut, tikatut silkkihameet yleistyivät Suomessa 1700-luvun toisella neljänneksellä. Koska niitä käytettiin muotipukujen kanssa ja koska ne liittyivät kirjontakuoseiltaan aikansa muotisilkkeihin ja muuhun tekstiilimallistoon, on niitä käsitelty asianomaisen muotijakson puitteissa.

Vuosisadan lopulla käytettiin muotiin tulleiden karakoo-röijyjen kanssa usein vaihdellen erivärisiä, erityisesti valkoisia, irrallisia puolihameita. Helmaliehuke antoi perinteelliseen tapaan pehmeästi poimutulle hameelle kuosikkaan leiman (k. 263).

282. Uusklassiseen köynnöskuosiin mustalla värillä painettu punainen verkahame 1790-luvulta. Karakoo-muodin mukaisesti hameen leveys on koottu poimuamalla taakse, pit. 104. TKHM 7804.

Kun englantilainen muotisuuntaus muutti 1780-luvulla pukujen kuosin niin, että sivuleveyden sijasta korostettiin hameiden takapöyheyttä, omaksuttiin uusi kuosittelu arkihameisiinkin. Erään mustalla värillä uusklassiseen köynnöskuosiin painetun punaisen villakankaisen hameen poimutus on keskitetty taakse. Kangas on kiinnitetty edestä sileästi vyötärönauhaan, joka sidotaan takahalkion kohdalta pellavanauhoilla (k. 282).[119] Tämä todennäköisesti irtoröijyjen kanssa käytetty hame edustaa lähinnä pienporvariston pukeutumistasoa vuosisadan lopulla. Pukuluettelojen mukaan pienporvariston naiset käyttivät näihin aikoihin röijyjensä kanssa talvisin joko villakankaisia tai vanulla topattuja karttuunihameita, kesäisin taas pellava-, puuvilla- ja karttuunihameita.

12. Liina- ym. alusvaatteet, aamu-négligé

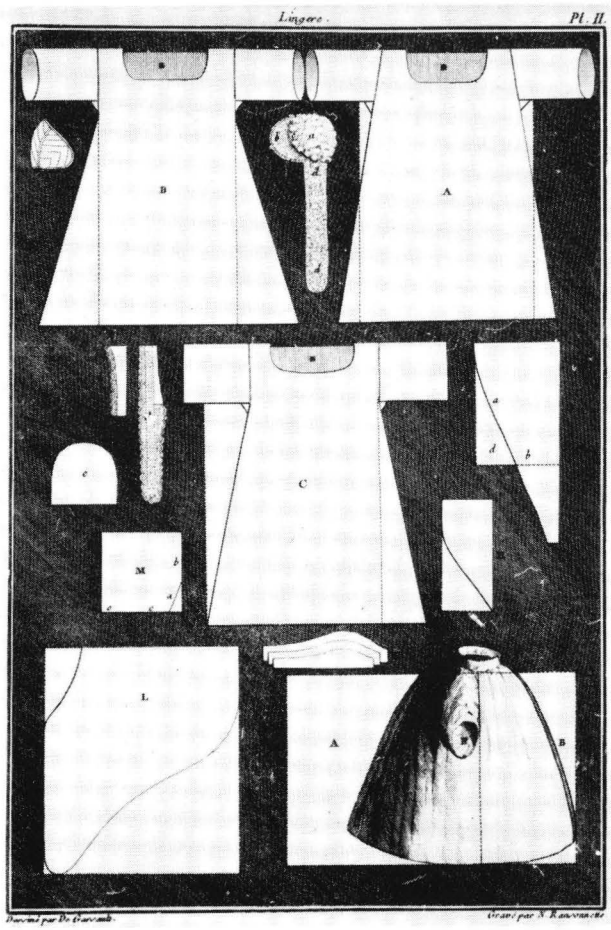
PAITA

Paita oli 1700-luvulla vanhaan tapaan edelleen pukeutumisen perusvaatekappale, joka suojasi muita vaatteita ihon eritteiltä. Hygieenisistä syistä se ommeltiin pesukelpoisesta liinakankaasta, vuosisadan lopulla myös puuvillakankaasta. Leikkaukseltaan paita muistutti perimmiltään keskiaikaista mekkoa.[1]

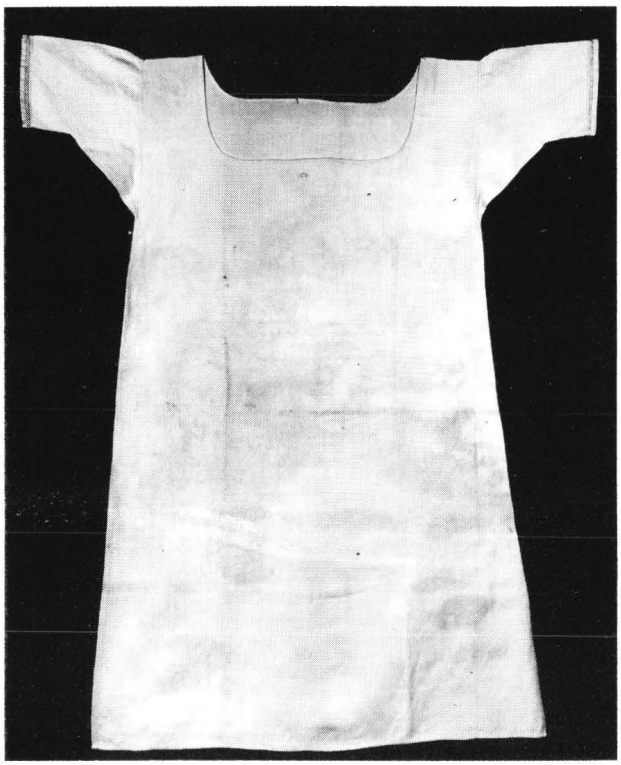
Paidan tavanomainen leikkaus selviää ranskalaisen räätälimestari Sieur Garsault'in liinavaateompelun ohjeista »L'Art de la lingère» (1771), jossa samoin kuin valistusfilosofien toimittamassa Encyclopediassa naisen paidan leikkaus on kuvattu ranskalaisena ja englantilaisena muunnelmana (k. 283). Kummassakin tapauksessa leikattiin kaksinkertaisen kankaan taitepäähän pääntie ja sivuille liitettiin helmaa levittävät kiilat sekä suorat hihankappaleet neliömäisten kainalotilkkujen avulla. Ranskalaisittain leikatun paidan suuret sivukiilat alkoivat miltei kainaloista. Englantilaisen paidan leikkauksessa pyrittiin säästämään kallista kangasta siten, että melko pieniin sivukiiloihin käytettiin paidan viistotuksessa ylijäänyt kangas. Vaihtoehtoisesti paidanhelmaa levitettiin ainoastaan toiselta sivulta kiilalla, joka oli jäänyt yli vastakkaisen sivun viistouksessa. Molemmissa paitatyypeissä laaja pääntie levisi olkapäille ja uurrettiin edestä syvemmälle kuin takaa.[2] Vuosisadan alkupuolella paidanhihat ulottuivat tavallisesti kyynärpäiden alapuolelle, joskus ranteisiinkin asti. Varsinkin pitkien hihojen suut poimuttiin kurenauhalla. Kun muotipukujen hihat lyhenivät 1700-luvun toisella neljänneksellä, lyhenivät paidanhihat vastaavasti. Sekä ranskalaiseen että englantilaiseen tapaan leikattuja paitoja on tallella monessa maassa. Ns. englantilainen leikkaus tunnetaan mm. kansanomaisissa paidoissa Ruotsissa.[3]

Suomessa leikattiin naistenpaitoja englantilaiseen tapaan vielä 1700-luvun lopulla. Pälkjärven Alahovin kartanon rouvan Catharina Charlotta Duncanin (∞ von Fieandt, k. 88, 284) pellavapaita on levitetty kiilalla ainoastaan vasemmalta sivulta. Ajan tapaan paita ulottui puolisääreen. Lyhyissä 20 cm pituisissa hihoissa on neljä poimua olkapäiden kohdalla ja pienet neliömäiset kainalotilkut. Kapea reikäommel reunustaa hihansuita ja laajassa pääntiessä sekä helmassa on kapeat päärmeet.[4]

Pukuluetteloissa paidat mainittiin vuosisadan alkupuolella joskus vanhahtavalla *särk*-nimellä, yleisemmin kuitenkin *linne*, *lintyg*.[5] Paitoja oli usein tusina tai kaksi henkilöä kohden. Vuosisadan loppupuolella niiden lukumäärä puvustoissa kasvoi (l. Sauvo 1800). Ne lueteltiin joko liinavaatteiden tai pitovaatteiden joukossa; aina niitä ei edes huomioitu peruluettelossa. Paidat hinnoiteltiin kangaslaa-

283. F. A. de Garsault, L'Art de la lingère, Paris 1771, pl. II. A, C englantilaiseen tapaan leikattu paita, B ranskalaiseen tapaan leikattu paita, D pitsikoafyyri, E bavolette, F pikeerattu myssy, G suuri musliinihuppu, H pieni myssy, I pagodihihainen kampausnuttu, K kolmenkertaiset hihanliehukkeet, L musliini »mantelet», M edellisen huppu. Vrt. k. 324. Foto KB.

284. Englantilaiseen tapaan leikattu pellavapaita, nimikoitu ristipistoin sinisellä C.C.D. (= Catharina Charlotta Duncan, k. 88), pit. 111. KM 61050:30.

dun, koristelun ja kunnon mukaan. Pitsikoristelua ei mainittu koskaan paitojen yhteydessä, koska kalliita pitsejä ei suotta tuhlattu näkymättömiin vaatekappaleihin. Hienoimmat paidat ommeltiin hollanninpalttinasta ja arkipaidat kotikutoisesta pellavakankaasta. Hieno hollanninpalttinapaita arvioitiin jopa 50 taaleriin, tavalliset kotipellavaiset 7-12 taaleriin kappaleelta (Pietarsaari 1755). Monet kartanonrouvatkin tyytyivät kotikutoisiin pellavapaitoihin:[6]

> 8 st. fina qwins hollandz lärfts lintyg 120:-, 10 st. do af klåsterlärfft 115:-, 3 st. do af huslärfft (Loviisa 1757). 24 lintyg af huslärft (Pernaja Isnäs 1778). 16 st. finare linnen, 6 st. fyrskäfta do, 6 st. lintyg gl. (Tu 1804).

Haminasta kotikaupunkiinsa Turkuun sotaa paenneen kauppias H. Tesche Hanssonin leskirouvalle mme Sofia Brotteralle tavallisesti joka toinen vuosi teetettyjen paitojen laskuista ilmenee, että 20 kyynärästä pellavakangasta à 2 taaleria kyynärältä ommeltiin neljä paitaa, joista maksettiin ompelupalkkiona 8 taaleria (Tu 1754).[7]

Pitkähihaisiin paitoihin hienommasta kankaasta, esimerkiksi nokkospalttinasta, ommellut kalvosimet koristettiin toisinaan kirjoamalla:[8]

> 1 st. fruentimmers lintyg med sydda manchetter, 1 st. lintyg med utsydda manchetter, 2 st. do, 1 st. do med kammarduks manchetter, 3 st. do, 1 st. do med utsydda manchetter gl., 1 par nättelduks engageanter med små krus (Hki 1755).

Muotokuvissa pitkien paidanhihojen kalvosimet tai liehukkeet näkyvät joskus joko muotipuvun tai nutun hihansuista (k. 116, 122). Pöydälle levitetty paita, jonka pitkät hihat päättyvät poimuttuihin liehukekalvosimiin, näkyy eräässä Pehr Hilleströmin silittämistä esittävässä maalauksessa.[9]

Säästäväisyyssyistä paidan alaosa ommeltiin toisinaan vanhaan tapaan karkeammasta pellavakankaasta kuin yläosa.[10] Tällaisia kotioloissa puolihameen ja liivin kanssa käytettyjä paitoja oli maalaissäätyläisten ja Pohjanmaan pikkukaupunkien porvarisnaisten puvustoissa. Raatimies G. Forsellin vaimovainajan Elisabet Riskan (1662-1746) peruluetteloon yksitellen merkittyjen paitojen yläosat olivat hamppupellavaa, kun taas joidenkin paitojen yläosat olivat uusittuja ja alaosat risaisia (Kokkola 1748).[11]

> 6 st. lintyg med fina öfwerdelar, 5 st. do något nyare (Kokkola, Kakkurin kappal. pappila 1746). 5 st. gl. finare lintyg, 12 st. gröfre do, 15 st. lintyg med gröfre nedandel (Oulu 1793).

Koska säätyläisnaiset esiintyessään kotioloissa *négligé*-asuissa pukivat tavallisesti paidan päälle röijyn tai nutun, joka peitti paidan yläosankin, ei sen hienous ollut yhtä tärkeä. Paidanhihat näkyivät, kun nuoret tytöt ja palvelustytöt esiintyivät kesäisin arkioloissa »paimenittarina» pukeutuneena paidan päälle puettuun puolihameeseen, jota liivi ja esiliina täydensivät (k. 279, 281).[12] Tapa ommella paidan yläosa hienommasta kankaasta kuin alaosa säilyi pitkään kansanomaisessa pukuparressa.[13]

Yliset kuuluivat samasta syystä ensi sijassa pienporvariston ja rahvaannaisten pukimiin.[14] Toisinaan niitä oli vanhoillisesti pukeutuneiden maalaissäätyläisten ja porvarisnaisten puvustoissa:[15]

> 6 st. brukta qwins lintyg, 1 st. ny öfwerdel . . . 6 st. nya fyrskafts särckar, 6 st. gl. do (Hki 1751). 1 par öfwerdelar . . . 11 st. lintyg (Oulu 1754).

Ratsastuspaita. Ratsastuspukuja omistaneilla vallasnaisilla oli erikoisia ratsastuspaitoja, *ridskiortor*. Maaherra L. J. Giösin leskirouvalla kreivitär Johanna Possella oli kuuden hienon paidan lisäksi kuusi karkeaa ratsastuspaitaa (k. 181). Ratsastuspaidasta käytetty *skiorta*-nimitys viittasi sinänsä herrainkuosiseen vaatekappaleeseen (Tenhola Prästkulla 1774).[16] Ne muistuttivat todennäköisesti englantilaisia naisten ratsastusasuun kuuluvia lyhyitä kamritsipaitoja, joita pidettiin tavallisen paidan päällä herrainkuosisen liivin ja ratsastustakin kanssa. Ratsastuspaita ulottui ylisten tavoin vain vyötäisille asti, missä se sidottiin kiinni kurenauhalla. Miesten paitojen tavoin siinä oli pystykaulus ja kapean liehukkeen reunustama etuhalkio sekä kiinteät poimuliehukkeet pitkien hihojen suissa.[17]

Joidenkin muodikkaasti pukeutuneiden upseerinrouvien pukuluetteloihin 1700-luvun jälkipuolella merkityt yliset olivat luultavasti itse asiassa lyhyitä ratsastuspaitoja:[18]

17 st. lintyg, 2ne st. öfwerdelar med mansqvetter (Kalvola Niemi 1770).

Herrainkuosinen pitkä kaulaliina täydensi tavallisesti ratsastuspaitaa.

Yöpaitoja oli yleensä vain vallasnaisilla. Niinpä Ruotsin tanskalaissyntyisen kruunuprinsessa Sofia Magdaleenan myötäjäisiin kuului mm. kuusi tusinaa yöpaitoja 1766.[19]

Suomessa yöpaitoja on merkitty harvoin pukuluetteloihin. Kauppias Sunnin vaimon Anna Hahrin jäämistössä oli poikkeuksellisesti jopa 17 yöpaitaa, *natt lintyg*, à 2 taaleria sekä 9 pellavaista yöhuppua, *natthufwor*, à 1 taaleri (Hki 1759). Kreivitär Johanna Possella (∞ Giös), joka oli aikoinaan toiminut kuningatar Loviisa Ulriikan hovineitinä, oli paitojen lisäksi sekä yöpaitoja että yöröijyjä (Tenhola Prästkulla 1774).[20]

Pukuluetteloihin vuosisadan vaihteessa merkittyjä flanellipaitoja käytettiin luultavasti yöpaitoina. Manufakturisti J. Nordlingin vaimon jäämistössä oli viisi flanellipaitaa, *flanells linnen* (Tu 1804). Kauppias J. Hjelmeruksen rouvan pukuluetteloon merkityt flanellipaita, kuusi yöhuppua, puuvillaröijyt ja vanha karttuunialushame olivat tyypillisiä yöpukimia (Tu 1805).[21]

Tavallinen päiväpaita sekä sen päälle puettu liinaröijy tai -nuttu sekä alushame muodostivat yleensä yöasun, jota huppu ja kaulahuivi täydensivät.[22]

Kylpypaita. Vaikka kesäinen terveyslähde-seurustelu keskieurooppalaiseen tapaan oli Suomessakin suosiossa vuosisadan lopulla,[23] ei asiakirjoihin ole merkitty kylpypaitojen ja -asujen käyttöä. Amiraali C. O. Cronstedtin pilakuva kylpyläseurustelusta vastaa englantilaisia kuvauksia Spa-kylpyläelämään liittyvistä asuista (k. 285).[24]

285. Kylpyläelämää 1700-luvun lopulla, C. A. Ehrensvärdin tussipiirros. MV HKA, KM 5978:3.

YÖRÖIJY, YÖNUTTU

Saara Wacklin on kuvaillut herkullisesti Oulun varapormestarin rouvan kotoista *négligé*-asua, kun hän otti vastaan yllätysvieraita. Kihdin vaivaaman pormestarinnan aamuinen kotiasu, *nathabit*, käsitti pormestarin vanhasta vingåker-takista tehdyn flanellisen yöröijyn ja niin ikään pormestarin entisestä tummansinisestä verkasortuutista ommellun liian kapean alushameen, joka esti pormestarinnaa niiaten tervehtimästä vieraitaan. Vahatusta vihreästä taftista ommeltu yömyssy keikkui vielä vallattomasti hiuspapiljottien päällä (Oulu 1802).[25]

Asiakirjoissa mainitut yöasut, yöröijy, yönuttu, yöhuppu ym. niin sanotut yövaatteet eivät olleet 1700-luvun käsitystavan mukaan pelkästään yöpukimia, vaan niitä käytettiin myös aamupäivän *négligé*-kotiasuna, kuten Oulun pormestarittaren tapaus osoittaa.[26] Pellava- ja puuvillakankaiset yöröijyt ja -nutut, *natt-tröija*, *natt-kofta*, vastasivat ranskalaista irtohihaista liivimäistä *camisole*-röijyä (k. 90:14), joka Sieur Garsault'in mukaan kelpasi sekä yö- että aamupäiväasuun.[27]

Pukuluetteloissa esiintyi 1700-luvun alkupuolelta lähtien valkoisia pellava- ja nopkinröijyjä ja nuttuja, joihin liittyi usein samasta kankaasta ommeltu hame.[28] Vasta vuosisadan jälkipuolella niitä ruvettiin kutsumaan yleisesti yöröijyiksi. Yönutut olivat harvinaisempia kuin yöröijyt, joskin pukuluettelojen monet pellava-, puuvilla- ja karttuuninutut hameineen kuuluivat luultavasti myös yöpuvustoon:[29]

1 gl. cattuns natt tröija, 1 gl. utsydd dräls kiortel (Hki 1756). 1 hwit nattröya, 1 gl. cattuns nattråck, 1 randig cattuns stubb o. en blå (Hartola Koskipää 1789). 8 st. bomullstygs nattröyor (Leppävirrat Nikkilänmäki 1790). 2 st. natt tröyor af bomulls lärft (Hki 1795).

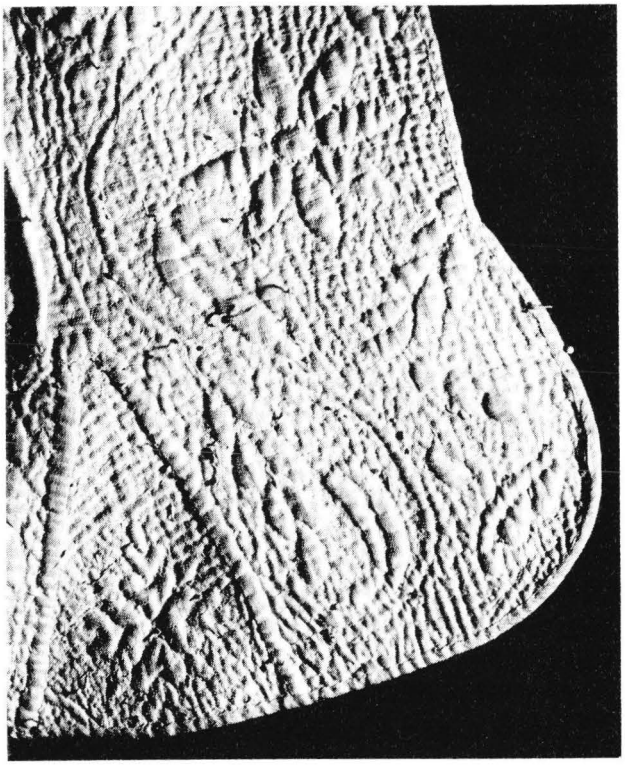
Yöröijy- ja -nuttuasuja oli etupäässä muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoissa muiden *négligé*-asuun kuuluneiden vaatteiden ja asusteiden, kuten puuteripaitojen, esiliinojen, myssyjen ja kaulahuivien ohella.

Lämpiminä aamupäivän kotipukimina pidettiin vanulla topattuja ja tikattuja pellavanuttuja yhdessä samoin vanutikatun pellavahameen kanssa (k. 291, 292). Voimakkaana reliefinä kohoava rokokoon tikattu kukkakuosi myötäilee nutun kimonoleikkausta parissa vanulla paksusti topatussa pellava-

286. Myöhäisbarokin kukkakuosiin tikattu, paksusti vanulla topattu pellavanuttu 1700-luvun puolimaista, perimätiedon mukaan nuorikon nuttu Argillander-suvulta Oulussa. Pit. 56. KM 2175:1.

287. Vanutikattuja nuttuja ja liivejä pidettiin kotosalla mm. aamutakin alla yhdessä vanuhameen kanssa. Myöhäisbarokin kukkakuosiin tikattu pellavanuttu on muodistettu 1770-80-luvulla vartalonmukaiseksi liiviksi leikkaamalla hihat irti (kiinnitetty jälleen takaisin), laajentamalla pääntietä ja pyöristämällä etukulmia sekä upottamalla kiilat liepeeseen (kuva B nurjalta puolelta). Pit. 53. KM 28094:37.

nutussa (k. 286, 287). Toinen niistä on myöhemmin muodistettu miehustasta kireäksi vartalonmukaiseksi liiviksi, jonka etukulmat on samalla pyöristetty ja liepeiden kellomaisuutta lisätty etukiiloilla. Tällaisia vaatekappaleita vastannee peruluettelon merkintä:[30]

> 1 hwit lärfts stickad stubb och kåfta 1.24.- (Yläveteli 1782).

Vastaavanlaisia liivejä ja röijyjä käytettiin Englannissa aamutakin ja muiden löysien aamupäivän *négligé*-pukimien alla.[31]

Talvisaikaan käytettiin vaatimattomia villaröijyjä myös yöröijyinä. Finströmin kirkkoherranrouvan monien puuvilla- ja pellavaröijyjen sekä nuttujen joukossa oli villainen yöröijy, *ylle natt tröya* (Finström 1768). Samoin Someron Lahdenkartanon rouvalla oli raidallisten pellavanuttujen ja hameiden ohella karttuuninuttuja, valkoisia puuvilla- ja pellavaröijyjä sekä villainen yöröijy (Somero 1788).[32]

PUUTERIPAITA JA -VIITTA

Kun naisten hiusten puuterointi yleistyi 1700-luvun toisella neljänneksellä, suojattiin vaatteet kampauksen ajaksi puuteripaidalla ja -viitalla. Koska kampaus tapahtui usein julkisesti aamupäiväseurustelun merkeissä, kiinnitettiin huomiota näiden vaatekappaleiden edustavuuteen.[33] Puuteripaidan ja -viitan tärkeyttä todistaa sekin, että Sieur Garsault on liinavaatteiden ompeluohjeissaan (1771) huomioinut sekä kampausröijyn että viitan valmistuksen, *peignoir à manches rapportées*, *peignoir en pagode* (k. 283). Edellinen oli miehenpaidan kaltainen, edestä avoin, hihallinen ja väljä röijy. Jälkimmäinen taas ommeltiin suorakaiteisesta kankaanpalasta, jonka poimuttuun yläreunaan liitettiin pystykaulus ja runkoon hihantyngät. Hienosta puuvillakankaasta ommeltu *peignoir* kuului aamupäivän kotipuvustoon (k. 288). Ranskassa *peignoir*-röijyjä ja -viittoja kuvattiin pukeutumisvastaanottojen asuina.[34]

288. Pariisitar aamu-asussa 1770-luvun lopulla. Galerie des Modes. Foto KB.

Ruotsin kruunuprinsessa Sofia Magdaleenan myötäjäispuvusto (1766) osoittaa, miten suurta huomiota *négligé*-asuihin kiinnitettiin. Prinsessan myötäjäisarkuissa oli mm. 36 puuteriviittaa sekä 6 »Pompadouria», jotka rinnastettiin *négligé*-asuihin. Protokollan mukaan hovinaisten piti esiintyä aamupäivällä puuteriviitoissa, *puderkappor*, luultavasti pukeutumis- eli toilette-seremonian aikana.[35] Per Hilleström on kuvannut kartanonrouvia askaroimassa peilipöytänsä ääressä pukeutuneena harsomaisen ohuesta valkoisesta puuvillakankaasta ommeltuun kampausröijyyn tai -viittaan.[36] Vallasrouvia muotokuvattiinkin tällaisessa asussa. Viaporin komentajan kenraali Augustin Ehrensvärdin rouva Elisabet Adlerheim on ikuistettu kampausnutussa muotokuvassa, jota pidetään J. H. Scheffelin maalaamana (k. 289). Scheffel oli jo aikaisemminkin käyttänyt samaa pukuaihetta muotokuvissaan.[37] Hovioikeudenneuvos C. J. Rappe mainitsee Tukholmasta rouvalleen Turkuun kirjoittamissaan kirjeissä 1760/61 monesti puuteripaidan, jonka hänen piti lähettää kotiin ja johon olisi tarvittu lisää kangasta sekä siniset silkkinauhat. Kun kapteeni, myöhemmin maaherra Anders de Bruce osallistui Norrköpingin valtiopäiville 1769, kävi hän tervehtimässä Suomessa aikaisemmin upseerina pitkään toiminutta valtaneuvos G. A. Hiärneä, jonka rouva (= Augustin Ehrensvärdin sisar, k. 375) otti hänet ystävällisesti vastaan puuteripaita-asussaan. Amiraali C. Tersmeden taas kertoo muistelmissaan, miten Elias Martin muotokuvasi 1779 hänen rouvansa aamu-asuisena »i morgonhabit, i natt-tröja och nattmössa».[38] Aamuröijy ja puuteriviitta muodostivat siis vallasnaisten tavallisen aamupäivän vastaanottoasun.

Pohjanmaalla vaikuttanut taiteilija G. E. Hedman on luonnoslehtiössään kuvannut ranskalaisten *peignoir*-asujen kaltaisia aamupäiväasuja 1797 (k. 290). Vaikka nämä laveeraukset ovatkin luultavasti vapaita jäljennöksiä ulkomaisista kuparipiirroksista, kuvastavat ne kuitenkin taiteilijan näkemystä muodikkaasta koti- ja pukeutumisasusta.

Miesten puvustosta omaksutulla *skiorta*-nimellä mainittuja puuteripaitoja ja -viittoja oli etupäässä vallasnaisten ja joskus myös rikkaiden porvarisrouvien puvustoissa rokokoo- ja kustavilaisella ajalla. Ne merkittiin pukuluetteloihin yleensä yöröijyjen, puuvillahameiden ja vanualushameiden yhteyteen. Prästkullan kartanon rouvan kreivitär Johanna Possen (∞ Giös) *négligé*-puvuston perusteella saa käsityksen vallasnaisen alusvaatteista, yöpukimista ja aamupäivän toiletti-asusta:[39]

> ... hvita bomullslärfts kiortlar, 1 gl. randiger do, 2 puderskiortor af lärft, 1 do af brocherad cammarduk, 6 gl. fina skiortor, 6 gröfre ridskiortor, 2 st. nattröyor, 2 st. hvita stubbar, 12 st. natt lintyg, 12 st. söndrige finare lintyg, 4 par gl. bomulsstrumpor, 2 par gl. lärfts kiortelsäckar, 5 gl. finare natthufwor, 1 gl. hvit linne

289. Kenraali Augustin Ehrensvärdin rouva Katarina Elisabet Adlerheim (1715-84) pukeutuneena kampausasuun, luultavasti G. H. Scheffelin maalaama muotokuva. Vrt. k. 345, 385. Ehrensvärd museo, Suomenlinna.

290. Aamuasu, tussilaveeraus luonnoslehtiössä, merkitty: Gust: E: Hedman 1797. KM 5335.

atlas väst, 1 do påsydd med regarn . . . 1 styf kiortell, 2 considerationer, 3 hwita bomulls nattröijor med sidenband, 1 mörckgrå lärfts stubb, 1 gl. kyperts hvitkoft (Tenhola Prästkulla 1774).

Maaherra W. Carpelanin rouvan *négligé*-asuun kuului yöröijyjen, puuteripaitojen ja -viittojen sekä puuvillahameiden lisäksi neljä nokkospalttina-esiliinaa (l. Kuopio 1788). Majuri J. F. Brobergin rouvan puuteriviitat ja -hameet muodostivat yhtenäisen asun:[40]

. . . 1 kiortel af brocherad nättelduk, 1 do af rutig nättelduk, 1 puderkappa af brocherad nättelduk, 1 sydder puder kappa, 3 hwita crontygs linnekiortlar, 1 do af randigt linne atlas, 1 swartrandig bomulls do, 6 nattröyor af lärft atlas, 3 bomulls förkläden, 5 lärft do, 2 lärft lifstycken, 16 fina lintyg, 11 par nya bomulls strumpor, 36 något brukta näsdukar, 3 par kiort. säckar, 14 natthufwor . . . 1 nättelduks förkläde, 1 nättelduks puder kappa . . . 1 sitser cattuns stubb, 1 do gl . . . (Myrskylä 1783).

Täydelliset négligé-puvustot olivat kuitenkin harvinaisia. Puuteripaidat upseerinrouvien, ruukinpatronessojen, rikkaiden porvarisrouvien ja joskus pappien ynnä muiden maalaisvirkamiesten rouvien pukuluetteloissa kertovat hiusten puuteroimisen yleisyydestä. Puuteripaidan ja viitan merkitseminen perätysten pukuluetteloon antaa vihjeen siitä, että puuteripaidan päälle oli tapana pukea suojaava puuteriviitta:[41]

2 st. nättelduks puderkappor, 1 do blomerad söndr., 1 lärfts puderskiorta (Hki 1775).

Puuteripaita vastasi ranskalaista hihallista kampausröijyä ja puuteriviittaa pagodikuosista *peignoir*-kampausviittaa (k. 283). Ne ommeltiin tavallisesti pellava- tai nokkospalttinasta tai kamritsista, joka mainittiin toisinaan raidalliseksi tai ruudulliseksi. Majuri S. J. Collianderin rouvavainajan raidallisesta nokkospalttinasta ommeltu puuteripaita (l. Sysmä 1770) esiintyi vielä 15 vuotta myöhemmin hänen kolmannen rouvansa peruluettelossa (Hartola 1785). Joskus puuteriviitta reunustettiin kapealla pitsillä, *spetsuddar* (Iisalmi 1773). Vanajan kirkkoherranrouvan hollanninpalttinaisen puuteripaidan hihansuissa oli jopa liehukkeet, *engaganter och garnering* (Vanaja 1765). Kenraalitar Armfeltin puuteriviitta oli raidallista kamritsia ja puuvillapellavaisen puuteripaidan hihansuissa oli kalvosimet, *manchetter*. Niiden kanssa oli ehkä käytetty tikattua pellavatupia ja raidallista nopkinhametta (Pernaja Isnäs 1778).[42]

Puuteripaitaa nimitettiin joskus takiksi, *puderråck*. Kun luutnantti Kijkin leskirouvan vaatteet merkittiin kangaslaaduittain peruluetteloon, *négligé*-puvustokin jakaantui moneen ryhmään. Nokkospalttinaisten vaatteiden joukossa oli valkoinen, ruudukas aamuviitta, *mårgon kappa*, puuteriviitta ja viisi yömyssyä. Puuvillaisten pukujen ja röijyasujen joukossa oli myös alushameita, esiliinoja sekä kaksi puuteritakkia ja -paita (l. Sauvo Vesti 1800).

Négligé-puvuston yhteydessä esiintyi myös *Pompadour*-nimisiä vaatekappaleita 1760-70-luvulla.[43] Suomessa mainitut *pompadour*-pukimet olivat järjestään silkkisiä. Kauppias Z. Berghin huutokaupassa myytiin 212 taalerilla keltainen damasti-*pompardu*, johon ehkä liittyi veromestari Mörtengrenin 159 taalerilla huutama keskeneräinen keltainen vanuhame (Tu 1766). Kirkkoherra D. Backmanin rouvan silkki-*pompa(r)dou* arvioitiin 90 taaleriin (Ahv. Finström 1768).[44]

Aamuviitta. Kun hiusten puuteroiminen jäi pois muodista, ei enää ollut aihetta kutsua hartioilla pidettyä kampausnuttua tai -viittaa puuteriviitaksi. Muodikkaissa puvustoissa 1780-luvulta lähtien esiintyvä *négligé*-pukimiin kuuluva aamuviitta, *mårgonkappa*, oli luultavasti puuteriviitan kaltainen vaatekappale, joka vastasi Ranskassa muotiin tullutta pitkää musliinista *peignoir*-kampausviittaa ja jossa saattoi olla pitsikoristeluakin.[45] Kampausviitan piteneminen oli rinnastettavissa päällysvaatteiden yleiseen pitenemiseen vuosisadan lopulla.

Ruukinpatronessa Katarina Grubbin (∞ Kijk) pukuluettelossa oli merkitty pellavaisten ja puuvillaisten röijy- ja nuttuasujen yhteyteen kaksi puuvil-

lapalttinaista puuteripaitaa sekä valkoisesta kamritsista ommeltu aamuviitta, *morgonkappa*, sekä pari niin ikään broseerattua harsoesiliinaa (Perniö Teijo 1788). Lahisten kartanon rouvan aamupäiväpuvusto käsitti raidallisen puuvillanutun ja hameen, keltaraitaisen pellavaröijyn hameineen, valkoisen nokkospalttinaisen aamuviitan, karttuuniröijyn ja vanuhameen (l. Sääks. 1793). Viaporin linnanvouti N. Justanderin huutokaupassa myytiin mm. hänen rouvansa nokkospalttinainen aamuviitta, *morgon kappa* (Hki 1793).[46] Tukkukauppias S. Trappin leskirouvan peruluetteloon merkitty riksin arvoinen aamusaloppi, *morgon salopp*, oli todennäköisesti edellä mainittujen aamuviittojen kaltainen vaatekappale (Tu 1806).[47]

Asiakirjamerkintöjen perusteella ei aina voi erottaa toisistaan todellisia aamuasuja ja vuosisadan lopulla pukuluetteloihin merkittyjä kevyitä *déshabillé-* ja *négligé*-pukuja, jotka kelpuutettiin aamupäivän vierailupuvuiksikin.[48]

ALUSHAME, TOPPAHAME ELI TUPI

Naisenpuvun perusvaatekappaleihin kuuluva alushame puettiin suoraan paidan päälle ja vasta sen jälkeen olivat vuorossa pönkkähame, kureliivi sekä muut muotiin kuuluvat tai tilanteeseen soveltuvat vaatteet.

Kylmällä ilmalla ja erityisesti talvella alushameen piti suojata kantajaansa kylmyydeltä ja varata lämpöä muuten melko paljaaseen vartalon alaosaan. Pönkkähamemuodin vallitessa pönkkähame ja myöhemmin pönkkätaskut kohottivat päällyshameet ilmavasti »kellumaan», jolloin ne eivät tarjonneet muuta kuin näkösuojan. Pönkkähameen ja muiden hameiden tukilaitteiden tehtävänä olikin ensi sijassa luoda muodin linjat ja tehdä muodikkaasti pukeutuneen naisen käynti keinuvaksi ja viekoittelevaksi.

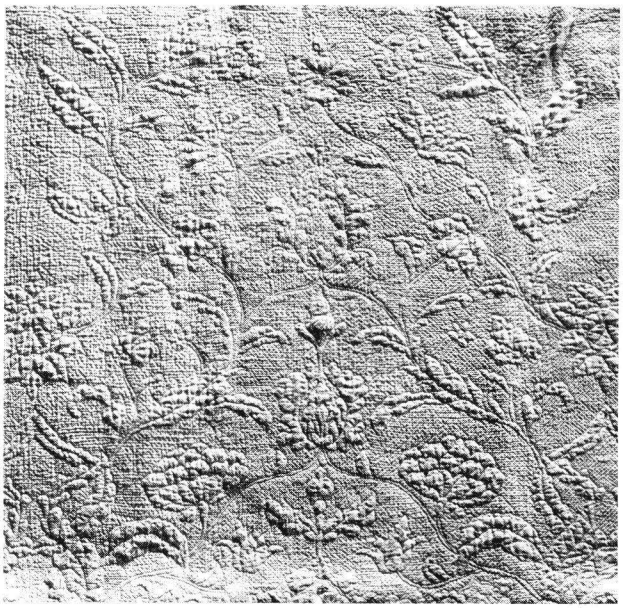
Koska alushameet merkittiin pukuluetteloihin tavallisesti *négligé*-puvustoon kuuluneiden yöröijyjen ja -nuttujen sekä niihin liittyneiden hameiden yhteyteen, on usein vaikeata vetää rajaa todellisten alushameiden ja aamupäivän makuukamariasuun kuuluneiden hameiden välille. 1700-luvun pukeutumistapojen mukaan niissä ei ollutkaan sanottavaa eroa, sillä aamupäivällä vieraitakin otettiin vastaan puolipukeissa.

Koska alushameiden piti ensi sijassa lämmittää, olivatkin useimmat pukuluetteloihin merkityt alushameet, *underkiortel*, villakankaisia tai vanulla lämpimiksi topattuja ja tikattuja »tupeja». Lämpimiä villakankaisia talvialushameita esiintyi pukuluetteloissa erityisesti vuosisadan alkupuolella ja jälleen sen lopulla. Friisi- ja flanellialushameet olivat tavallisia kaikensäätyisten naisten puvustoissa vuosisadan toisella neljänneksellä.[49] Vanhoillisia, kansanomaiseen pukuparteen kuuluneita turkisalushameita on joskus merkitty porvarisnaistenkin pukuluetteloihin, varsinkin Pohjois-Suomessa, missä ne olivat tarpeellisia ilmastollisista syistä.[50]

Lämpimänä talvialushameena suosittiin ennen kaikkea vanutikattua toppahametta eli tupia, *under stubb*, *natt stubb*. Tupin suosioon vaikutti lämpimyyden ohella sekin, että hame pöyhistyi sen avulla ajan muoti-ihanteen mukaiseksi. Vuosisadan alkupuolella ja joskus myöhemminkin tupi valmistettiin villakankaasta, usein friisistä tai sarssista, *en understubb af rödt kammelott* (Laurila 1770).[51] Pellava- ja karttuunitupit olivat kuitenkin kaikkein yleisimpiä. Helsingissä 1720-luvun lopulta 1790-luvun lopulle peruluetteloihin merkitystä 281 vanuhameesta (150 pk), puolet oli karttuunia ja pellavaa, 43 kpl. villakankaisia ja 52 kpl. silkkisiä. Kaikki villakankaiset ja valtaosa karttuunitupeista kuuluivat pienporvariston naisille:[52]

> 1 gl. zitzers kattuns stubb 12:- (Hki 1752). 1 röd stubb, 1 cattuns stubb, 1 gl. blå ylle do, 2 st. randiga hemwäfda ylletygs kiortlar (Hki 1756). 1 gl. cattuns stubb, 1 grön halfylle do (Hki 1763). 1 gl. röd siden stubb, 1 gl. cattuns do, 1 cattuns do söndrig (Hki 1773).

Sitä mukaa kun vaatevarastot kasvoivat ja hienostuivat vuosisadan jälkipuolella, ilmestyi pukuluetteloihin entistä runsaammin tupeja. Suurin osa niistä oli edelleen pellavaa tai karttuunia (l. Lohtaja 1765). Silkkisiä toppa-alushameita oli ainoastaan todella hienoissa puvustoissa.[53] Painettuja pellava- ja karttuunitupeja käytettiin sekä alushameina että aamupäivän kotipukimina, varsinkin maaseudulla (l. Jomala 1754). Jakarin kartanon rouvan Maria

291. Yksityiskohta symmetriseen kukkaköynnöskuosiin tikatusta pellavatupista, joka on kuulunut Wittfooth-suvulle Turussa, kuosi 82 × 72. TKHM 12523.

Hisingin (∞ Ramsay) *négligé*-puvustossa oli karttuuni- ja nopkinröijyjen ja hameiden joukossa sekä tikattu valkoinen röijy ja tupi sekä edellisiä huonokuntoisemmaksi todettu yötupi, *natt stubb* (l. Jakari 1764). Tämän asiakirjoissa tosin harvoin esiintyvän nimityksen mukaan yksinkertaiset tupit käsitettiin yö- ja aamupäiväpukimiksi. Vanha yötupi, *nattygs stubb*, mainittiin vielä vuosisadan lopulla (l Tu 1806). Karttuunitupi liittyi monesti samanlaiseen aamutakkiin (l. Perniö 1782, Hauho 1787).[54]

Useimmat alushameina käytetyt pellavatupit tikattiin luultavasti yksinkertaisiin vinoruutu- tai viinilasikuoseihin. Wittfooth-suvulle kuuluneessa topatussa pellavahameessa toistuva myöhäisbarokin köynnöskuosi on tikattu pistepohjalle (k. 291).[55] Hienoimmat *négligé*-puvustoon kuuluneista pellavahameista olivat *marseille*-kirjontaisia vuosisadan alkupuolella ja joskus vielä rokokoo-ajallakin (l. Leppävirrat 1771).[56] Eräs rokokoon kukkakuoseihin pohjapistoin kirjottu peräti 450 cm laajuinen valkoinen puuvillahame on ilmeisesti peräisin ajalta, jolloin pönkkähameet olivat laajimmillaan (k. 292).[57] Tällaisen alushameen kantajatar olisi varmaankin voinut olla yhtä mieltä niiden englannittarien kanssa, jotka valittivat, että laajat *marseille*-kirjontaiset alushameet olivat liian painavia käyttää pönkkähameen kanssa.[58]

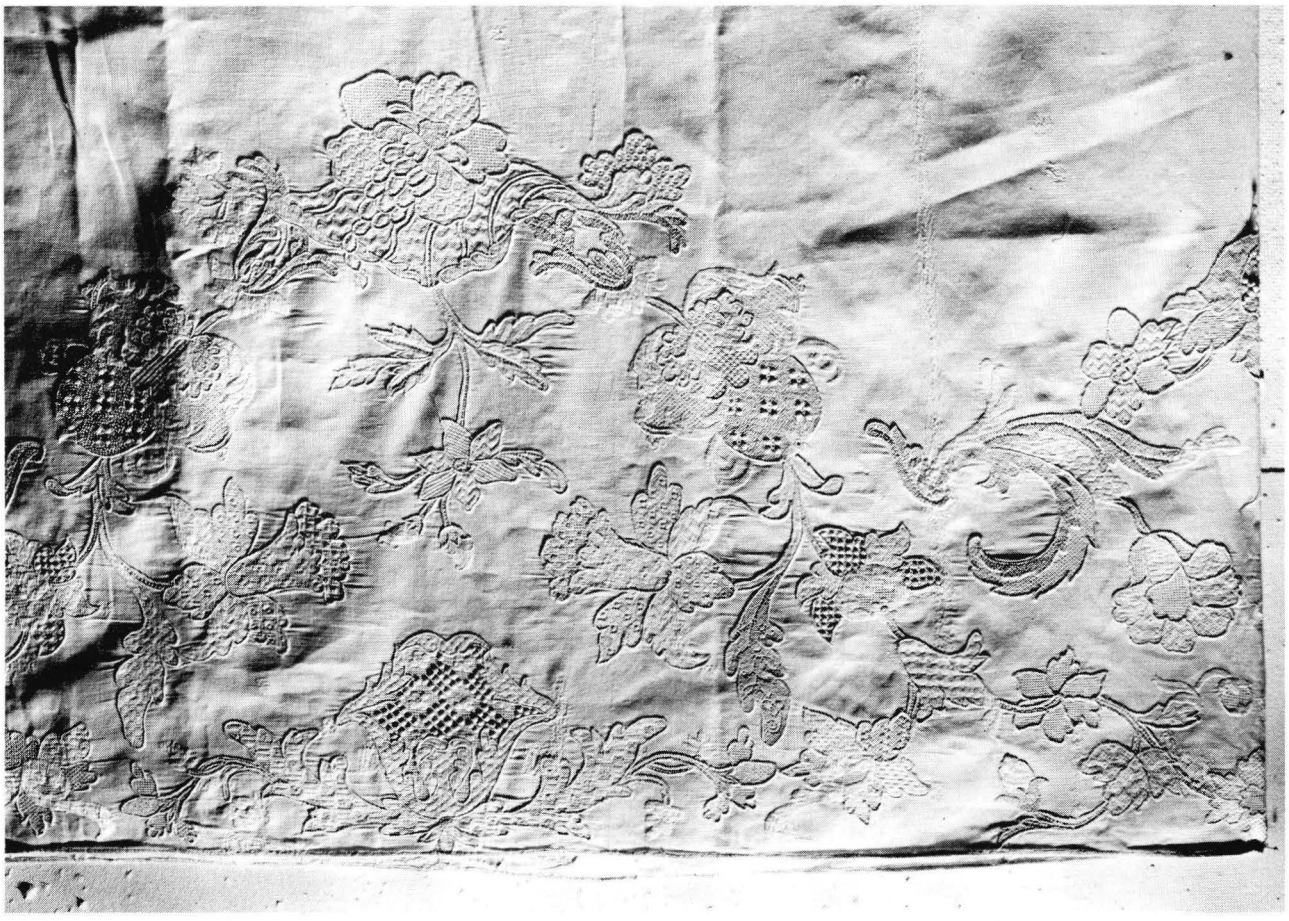
Aamupäivän kotipukimiin kuuluneita kirjottuja puuvilla- ja pellavahameita sekä vanuhameita käytettiin mm. vanukirjottujen pellavanuttujen kanssa (k. 286, 287). Kirjonta oli toisinaan värillistä:[59]

> 1 röd utsydd under kiortell (Tu 1740). 1 hwit lerfts kiortel med engelskt regarn påsydd (Perniö Mandola 1755). 1 hwit stickad lärefts kåfta 18:-, . . . 1 hwit stubb stickader 40:- (Hki 1759). 1 hwit noppkins kiortel 30:-, 1 hwit 5-skaft do ner i kring utsydd 24:-, . . . 1 gl. hwitt noppkins lifstycke och koft (Loviisa 1761). 1 vitt noppkins kiortel med sydd bräm (Rauma 1779).

Yöasuun ja aamupukimiin kuuluneita yksinkertaisia hameita nuttuineen ommeltiin kotikutoisesta pellavasta, nopkinista, karttuunista tai puuvillakankaista:[60]

> 1 cattuns nattråck, 1 koft af hemwäfwit hwitt tyg, 3 st. kiortlar af lika tyg, 1 blå, 1 hwit, 1 grå brokig kiortel . . . 1 cattuns stubb, 1 kåfta af cattun (Pälkäne Myttäälä 1766).

Lämpimät alushameet tulivat välttämättömiksi kylmän sään pukimiksi, kun ohuet uusklassiset silkkiset ja puuvillaiset paitapuvut tulivat muotiin vuosisadan lopulla ja niitä käytettiin ympäri vuoden. Muodikkaaseen hoikkaan pylväslinjaan soveltuivat parhaiten sellaiset alushameet, jotka eivät tehneet kantajaansa paksun näköiseksi. Ajan pukeutumistapoja kuvaa ruotsalaisen Malla Montgo-

292. Yksityiskohta rokokoon vapaaseen kukkakuosiin pohjapistoin kirjotusta puuvilla-alushameesta, kuosi 55 × 114. KM 42066:1.

meryn kertomus siitä, miten hän parantui sairasteltuaan liian kevyen pukeutumisensa vuoksi. Tytön järkevän tädin teettämä flanellialushame, joka oli samalla lämmin ja kyllin ohut, teki tytön terveeksi.[61] Englannissa suosittiin samasta syystä vartalonmukaisia, elastisia villa-alushameita.[62]

Suomessakin pidettiin ohuiden puuvilla- ja silkkipukujen alla lämpimiä huopa-, flanelli- ja villa-alushameita sekä tupeja:[63]

> 1 blå ylle stubb, 1 bomulls filt kjortell (Uskela Veitakkala 1799). 1 röd cattuns stubb, 1 hwit stickad do . . . 1 ylle under kjortel, 1 grå klädes do (Tu 1801). 1 bomullswadds under kjortel, 1 hwit linne do (Tu 1805). 1 bast de boms underkjortel, 1 grön filt do (Tu 1807). 1 hwit bomulls under kjortel, 1 hvit sticktygs do . . . 1 gl. bommulls wadds kjortell, 1 grön flanells under kjortel, 1 hvit bommulls wadds kjortell (Tu 1810). 2 st. klädes underkjortlar, 2 st. sticktygs do (Tu 1811). 1 röd stickad underkjortel . . . 1 ljusblå underkjortel . . . 2 hwita ylle under kjortlar (Kristiina 1810).

Leipurimestari C. Wahlgrenin rouvan silkki-, puuvilla- ja karttuunipukuihin liittyvä alushamevalikoima käsitti punaisen, valkoisen ja sinisen puuvillatupin lisäksi alushameet puolisilkistä, valkoisesta boijista, friisistä sekä lampaannahkaisen hameen, joista sopi valita kulloinkin tilanteeseen sopiva (Tu 1804).[64]

Vuosisadan lopullakin valmistettiin hienoimmat tupit silkistä. Ne kuuluivat yleensä *déshabillé*-puvustoon, jolloin niitä pidettiin muotipukujen näkyvinä alushameina. Laamanni Idmanin rouvan pukuluetteloon oli silkkipukujen yhteyteen merkitty peräti 4 riksin arvoinen silkkitupi, *siden underkjortel stoppad* (Pietarsaari 1801).[65]

Tukholmasta tuotettiin 1800-luvun alussa pieniä eriä manufaktuurivalmisteisia puuvillatupeja ja alushameita nimikkeillä: *bomulls stubbar, swanboys stubbar, swanboys kjortlar*. Svanboy oli friisin kaltaista pehmeää ja paksua villa- tai puuvillakangasta. Pukuluetteloihin merkityt *sticktygs*-alushameet oli luultavasti ommeltu tehdasvalmisteisista tikkikankaista.[66]

Lämpimän alushameen päälle puettiin yleensä toinen hieno värikäs silkkialushame, joka samalla sävytti ja elävöitti harsomaisen ohuita pastellivivahteisia tai valkoisia paitapukuja. Alushametta vaihtamalla oli helppoa muunnella muodikkaan paitapuvun värisävyä. Kun pitkän puvun helmoja kohotettiin tarkoituksellisesti, näkyi värillinen alushame somasti.[67] Eversti J. C. Dunckerin leskirouvan kymmeneen valkoiseen pukuun, viiteen karttuunipukuun ja neljään silkkipukuun kuului kolme silkkialushametta, kolme *sticktyg*-alushametta ja kaksi parkumialushametta (Hki 1806). Paraisten Rövarnäsin rouvan harmaassa taftipuvussa oli oma alushame, minkä lisäksi puvustoon kuului tavallisia pellava-alushameita, villa-alushame sekä niihin liittyviä röijyjä (Parainen 1811). Tuomari A. E. Arckenholtzin rouva omisti sinisen tafti- ja punaisen karttuunialushameen lisäksi muodikkaan kelta-valkoraitaisen ja vihreä-mustaraitaisen alushameen, jotka sointuivat väreissään hänen lukuisiin sinerviin, viherviin ja kellerviin pukuihinsa (Kärkölä Suivala 1812).[68]

Strömforsin ruukinpatronessan 1804 ystävättäreltään Viaporissa saamat muotivihjeet osoittavat, että uusklassisia paitapukuja voitiin suorastaan muodistaa sopivasti koristamalla ja jatkamalla alushametta.[69] Alushame kuului tällöin oleellisesti tiettyyn asukokonaisuuteen.

ALUSHOUSUT

Alushousut olivat 1700-luvulla harvinaisia naisten pukimina kuten selviää mm. pilakuvista, joissa on kuvattu kuperkeikkoja ja muita vastaavanlaisia tilanteita. Pönkkähameiden ja pönkkätaskujen kannattamat hameet hulmahtivat herkästi korviin tuulisella säällä ja paljastivat samalla luvattomia näkymiä. Muistettakoon myös keinukuvien suosio ajan taiteessa.[70]

Alushousujen ilmestyminen säätyläisnaisten puvustoon merkitsi pukeutumistapojen mullistavaa muutosta. Keski-Euroopassa ylhäisönaiset olivat käyttäneet alushousuja poikkeuksellisesti jo 1500- ja 1600-luvulla ratsastusasun yhteydessä ja toisinaan muutenkin ilmastollisista syistä. Alushousujen käyttö yleistyi vasta sen jälkeen kun naiset omaksuivat tavan istua satulassa kahareisin miesten tavoin.[71]

Suomessa tämäkin muotiuutuus otettiin ensin käyttöön yhteiskunnan huipulla. *Lårfoder*-kaatiot[72] mainittiin 1700-luvun jälkipuolella vallasnaisten puvustoissa, joissa oli muodikkaita herrainkuosisia ratsastuspukuja. Jakarin kartanon rouvan Maria Hisingin (∞ Ramsay) ratsastuspukuihin kuuluvista *lårfoder*-kaatioista toinen pari oli vanulla topattua vihreää taftia ja toinen pari violettia karttuunia (l. Jakari 1764). Everstiluutnantti F. Dellwigin huutokaupassa myytiin *1 par frunt. lårfoder*, jotka And. Loffman huusi (Tu 1768). Kun majuri C. A. Wattrangin rouva tilasi Tukholmasta uuden ratsastuspuvun, piti siihen kuulua myös kaatiot (Loviisa 1774). [73] Lääninkamreeri Ithimaeuksen rouvan pukuluetteloon merkityt kaatiot, *1 par svahnboys lårfoder*, liittyivät luultavasti vastaavanlaiseen asuun (Hattula Herniäinen 1780).[74] Kaatiot hyväksyttiin hienon naisen puvustoon aluksi ainoastaan ratsastusasun yhteydessä.

Ranskalaisella *caleçons*-nimellä 1700-luvulla miesten alusvaatteina tunnetut kalsongit mainittiin Ranskassa ja Hollannissa naistenkin pukimina.

Hollannissa naiset käyttivät alushousuja mm. luisteluasun ja ikkunanpesun yhteydessä. Kuuluisa Pfalzin Liselotte, mme Palatine (= Orleansin herttuan puoliso) kertoi kirjeessä, miten hän oli pukeutunut Saint Cloudin linnan hyytävässä marraskuun kylmyydessä lämpimästi kastor-sukkiin, *calçon*-housuihin, verkahameeseen sekä vanutopattuun aamutakkiin (6. 11. 1721). Alushousuja pidettiin kuitenkin kauan vaatekappaleina, joita kunniallisten naisten ei sopinut käyttää, koska niiden katsottiin kuuluvan kevytkenkäisten naisten, kuten näyttelijättärien ja sirkustaiteilijattarien pukimiin. Ranskassa määrättiin vielä 1763, että näyttelijättärien ja tanssijattarien oli lavalla esiintyessään käytettävä kalsonkeja, *le caleçon des coquettes*.[75]

Pohjoismaissakin ylhäisönaiset omaksuivat ensimmäisinä liina-alushousujen käytön. Ruotsin kruunuprinsessa Sofia Magdaleenan myötäjäispuvuston liinavaateluetteloon oli merkitty peräti kolme tusinaa alushousuja, *kalsonger* (1766). Kyseessä oli selvästi liinavaatteisiin kuuluvat vaatekappaleet.[76]

Suomessa kalsongit mainittiin naisten vaatekappaleina 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Someron Lahdenkartanon rouva Katarina Ahlgren (∞ Depong) omisti 18 paitaa ja 6 paria pellavaisia kalsonkeja, *calconger* (Somero 1788). Asessori Mattensin rouvavainajan jäämistössä oli kolme paria pellavakalsonkeja (l. Hki 1800) ja mlle Lovisa Juliana Krookin jäämistössä yksi kalsonkipari, *kallsonger* (Tu 1809). Kalsonkien käyttö oli tällöin levinnyt siis jo porvarisnaistenkin keskuuteen.[77] Sen sijaan ei ole yllättävää todeta, että näyttelijätär Brita Sundinin jäämistössä oli kalsongit, joiden lisäksi mainittiin myös pantaloonit:[78]

1 par gl. calsonger, 1 par gl. ull pantalonger (Hki 1804).

Kalsongit ja pantaloonit vastasivat luultavasti Englannissa nimillä *drawers*, *pantalones* tunnettuja alushousuja. Edelliset olivat miesten polvipituisten kalsonkien kaltaisia vaatekappaleita, joiden käyttö yleistyi 1800-luvun alussa. *Pantalones*, *pantalettes*, jotka olivat saaneet nimensä italialaisen commedia dell arten Pantalone-hahmon housuista, olivat edellisiä pitemmät ja ulottuivat nilkkoihin asti. Hameiden lyhetessä 1820-luvulla niiden lahkeiden suut tulivat näkyviin.[79] Pantaloonit korvattiin toisinaan pelkillä irtolahkeilla eli turkkilaiseen housuasuun viittaavilla ns. mamelukeilla, jotka mainittiin Frankfurtissa ilmestyneessä »Journal des Dames et des Modes» -lehdessä 1803. Saman lehden joulukuun numerossa valitettiin, että lääkärien varoituksista huolimatta naiset pukeutuivat talvella yhtä kevyesti kuin kesällä. Tosin jotkut järkevimmät olivat alkaneet käyttää vartalonmukaisia villahousuja, *caleçons de laine*, jotka lämmittivät silti paksuntamatta käyttäjäänsä. Samalla todettiin, että suurin osa naisista käytti jo housuja, *la culotte*.[80] Ranskassa taas kerrottiin pitkälahkeisten liinapantaloonien tulleen muotiin Englannista käsin. Pariisissa eräs lääkäri suositteli 1807 naisille pantaloonien käyttöä kreikkalaiseen tapaan, *à la grecque*. Vartalonmukaiset ihonväriset trikoo-pantaloonit tulivat muotiin. Reumatismia vastaan suositeltiin kaksinkertaisesta kankaasta valmistettuja alushousuja, jotka olivat silkkiä päältä ja pellavakankaalla vuoratut.[81]

Ruotsissa mainittiin pantaloonit 1790-luvun alussa. Ne olivat manufaktuurivalmisteisia villa- tai puuvillatrikoisia sukkahousuja.[82] Suomessa naisten alushousujen käyttö yleistyi säätyläispiireissä vasta 1800-luvun alkupuolella. Alushousujen käyttö levisi maaseudulle vielä hitaammin.[83]

13. Pukuihin liittyvät asusteet

Naisen puku ei ollut 1700-luvulla esiintymiskelpoinen ilman liina-asusteita, joilla pääntie ja usein myös hihansuut reunustettiin tai verhottiin. Alkuaan liina-asusteiden tehtävänä oli ollut nimenomaan hienojen vaatteiden suojaaminen ihon kosketukselta, myöhemmin ne tulivat miltei itsetarkoituksellisiksi puvun koristeiksi. Koska liina-asusteet vaativat tiheää pesua, silitystä ja tärkkäystä, olivat ne irrallisia tai harsittiin vain kevyesti kiinni vaatteisiin. Vaikka kullakin muotikaudella oli tyypilliset liina-asusteensa, oltiin niiden käytön suhteen kuitenkin siinä määrin vapaita, että on vaikeata rajata kaikkia asusteita täsmälleen tiettyjen muotijaksojen puitteisiin. Liina-asusteilla täydennettiin sekä *négligé-*, *déshabillé-* että edustusasua ja niiden avulla voitiin myös säätää tai korostaa asun hienousastetta. Nimenomaan nuttu- ja röijyasujen yhteydessä asusteilla ilmaistiin usein pukusäätyä. *Négligé-* eli aamu- ja yöasuun kuuluivat liinamyssy tai huppu, kaulahuivi tai liinakaulus, aamuasussa lisäksi kalvosimet sekä yleensä myös esiliina. Vastaavia yksinkertaisia ja koristelemattomia asusteita käytettiin myös suruasussa. *Déshabillé-* eli aamupäivän vastaanotto- ja vierailuasun sekä varsinaisen muodinmukaisen edustus- ja juhlapuvun kanssa käytettiin muotiasusteita, joilla samalla korostettiin säädynmukaisuutta. Muotiasusteiden koristeluun kiinnitettiin erityistä huomiota.

Kotiasuun kuuluvat vaatimattomat asusteet ommeltiin yleensä kotikutoisesta pellavapalttinasta, sen sijaan hienot asusteet valmistettiin ulkomaisista pellava- ja puuvillakankaista, silkistä tai silkkiharsosta sekä koristettiin pitseillä ja valkokirjonnalla ylellisyysasetusten sallimissa rajoissa ja niitä ylittäenkin. Ruotsi-Suomessa ylellisyysasetusten kiellot ja rajoitukset mm. ulkomaisten pitsien, kirjonnan ja nauhakoristelun suhteen kohdistuivat ensi sijassa asusteihin ja monet syytteet asetusten rikkomisista koskivat liian hienojen ja säätyyn nähden sopimattomien asusteiden käyttöä. Ulkomaisten pitsien tuontikielloista johtuen pitsinnypläys oli suosittu käsityö sekä säätyläisnaisten että kansan keskuudessa. Asusteita koristettiin myös valkokirjonnalla, jonka suhteen seurattiin ajan muotivirtauksia. Vuosisadan ensi puoliskolla suosittiin erityisesti *marseille-* ja pohjapistokirjontaa, joka liittyi usein vanutikkaukseen (k. 293, 294).[1] Rokokoon kiemurteleva kukka-aiheinen pohjapistokirjonta oli muodissa vuosisadan puolimaissa ja kolmannella neljänneksellä. Monet kaulahuivit, hihanliehukkeet ja kaularimsut kertovat suorastaan pitsien sirouden vertaisesta ompelutyöstä, josta suurin osa oli kotoisen aherruksen tulosta. Vuosisadan lopulla uusklassismi painoi leimansa koruompeleiden mallistoon, jossa antiikin aihepiiriin palautuvat symmetriset hennot kuosit vallitsivat. Liinavaatteiden koristelussa suosittiin erityisesti tamburointia ketjupistoin sekä reikäompelua (k. 284).[2]

KAULUS, KAULAHUIVI

Liinakaulus ja kaulahuivi kuuluivat 1700-luvulla nimenomaan porvarilliseen nuttu- ja röijyasuun sekä *négligé-* ja surupuvustoon. Liinakaulus ja erityisesti kaulahuivi hyväksyttiin muotipuvun asusteiksi vasta vuosisadan viimeisellä neljänneksellä, jolloin niillä korostettiin asun yksinkertaisuutta.

Kolmikulmaliinasta 1600-luvulla muotoutunut *nattkappa-* niminen suuri hartiakaulus kuului 1700-luvun alkupuolella enää pääasiassa porvarisnaisten ja erityisesti käsityöläisvaimojen vanhoilliseen pukuparteen (l. Oulu 1744). Surupuvun kauluksena ja leskenpuvussa se säilyi vuosisadan loppuun asti.[3]

Pusulan Solbackasta peräisin oleva pohjapistoin taidokkaasti kirjottu pellavakaulus, jossa on pitkät terävänipukkaiset etukielekkeet, antaa käsityksen *nattkappa*-tyyppisen hartiakauluksen leikkauksesta 1700-luvun toisella neljänneksellä (k. 77, 293). Kauluksen pohjapistokuosi on sommiteltu siten, että takakärjestä lähtevät tyylitellyt kukkaryhmät kaartuvat symmetrisesti pääntien molemmin puolin ja päättyvät etukielekkeihin. Kapea kukkaköynnös kiertää lisäksi pääntietä. Kaulukseen liittyy pohjapistokirjontainen rinnusta (k. 294).[4]

Asiakirjoissa *kraga*-nimellä mainitut kaulukset olivat yleensä korukirjottuja liinakauluksia, *sydder*,

293. Pohjapistoin kirjottu pellavakaulus n. 1740-50, vrt. k. 77. Etupit. 30. TKHM 5710.

294. Rokokoon kukkakuosiin pohjapistoin kirjottu pellavarinnusta n. 1750, pit. 37,5, liittyy kaulukseen k. 293. TKHM 5711.

295. Kirkkoherra D. Gestrinin rouva Sophia Elisabet Lilia, 1769, pukeutuneena löysään kukkasilkkiseen nuttuun, jonka pääntietä verhoava liinakaulus ja hihansuiden röyhelöt on kirjottu rokokoon kukkakuosiin, päähineenä iso koppamyssy. Vehkalahden kirkon parvenrintamus. KM 4961:2.

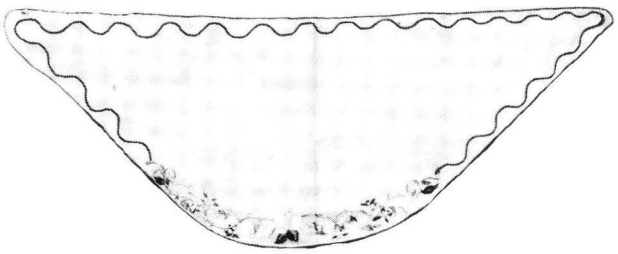
utsydder, dubbel sydder kraga, joita esiintyi yksittäisin kappalein muodikkaissa puvustoissa etupäässä rokokoo-ajalla.[5] Korukauluksen ohessa mainittiin toisinaan myös rinnusta ja kirjotut pitsikoristeiset kalvosimet tai liehukkeet:[6]

> ... 1 hwit blomkraga med bröstlapp, 4 par spets engagenter, 2 par spets kragar, 5 st. hals rimsor, 7 st. lärfts halsdukar, 4 par halfärmar (Hki 1759).

Vehkalahden kirkkoherra D. Gestrinin rouvan muotokuvassa suuri pohjapistokirjontainen hartiakaulus verhoaa nutun pääntietä (k. 295). Hienoimmat Suomessa käytetyt rokokoon liinaiset korukaulukset ovat ehkä muistuttaneet eräitä ulkomaisissa kokoelmissa olevia kukkakirjontaisia hartiakauluksia.[7]

Pellavakauluksia kirjottiin myös värillisellä silkillä. Häivepistoin monivärisellä silkillä kirjottu symmetrinen siro kukkakuosi, jossa vaaleanpunaisesta ruususta erkanee molemmin puolin neilikka- ja lemmikkiköynnökset, koristaa 1770-luvulle ajoitettavaa puolipyöreätä pellavakaulusta. Kauluksen reuna on tamburoitu ketjupistoin mustalla ja keltavihreällä silkillä (k. 296).[8]

Vuosisadan loppupuolella korukauluksia ommeltiin usein harsosta ja silkistä. Valkoinen taftikaulus koristettiin joskus mustallakin pitsillä, sa-

296. Monivärisellä silkillä häive- ja ketjupistoin kirjottu ohut pellavakaulus 1770-80-luvulta, 33,5 × 88. TKHM 2770.

moin myös silkkipitsistä ommeltu ns. *Spa*-kaulus, jonka nimi viittasi muodissa olleeseen kesäiseen terveyskylpylä-oleskeluun (l. Kuopio 1788).[9] Suuria koristeellisia harsokauluksia on kuvattu muotokuvissa 1780- ja 1790-luvulla (k. 297, 349, 362). Samantapaisia kauluksia esiintyi ranskalaisissa muotokuvissa jo 1770-luvun lopulla.[10]

Kraga-nimitystä käytettiin rokokoo-ajalla myös mm. sametista, silkistä, harsosta, turkiksista ja jopa joutsenenuntuvista valmistetuista korukaulureista. Nämä monikäyttöiset muotiasusteet muistuttivat lähinnä vierailuviittoja, joita yhdistettiin vapaasti erilaisiin asuihin.[11]

Kustaa III:n kansalliseen ruotsalaiseen naisenpukuun (1778) kuului vaihtoehtoisesti ns. ruotsalainen kaulus, pystykaulus tai Medici-kaulus (k. 185), joista ruotsalaista kaulusta käytettiin muidenkin pukujen kuten poloneesin kanssa (k. 194).

Rokokoon muotipukujen, ranskalaisen roben ja roberonden, kanssa ei sen sijaan käytetty varsinaista kaulusta, pääntie reunustettiin ainoastaan edestä kapealla pitsillä (k. 298) tai liinarimsulla, joita nimitettiin pukuluetteloissa kaula- tai rintarimsuksi, *bröstrimsa, halsrimsa, halsrimsor med spitz* (Tu 1750, l. Loviisa 1761). (k. 162-164).[12]

Rokokoon muotokuvien mukaan kaularöyhelö täydensi usein robe-asua (k. 162, 163, 380, 387). Asiakirjoissa nimellä *halsfräs* mainittu silkkinauhasta, pitsistä tai harsosta laskostettu tai poimuttu kaularöyhelö ei ollut sidottu mihinkään tiettyyn asuun:[13]

> 1 swart spets fräs, 1 röd sidenbands do, 1 guhl do (Munsala 1767). 1 aln blått tafts-band, nyttjad till halsfrés, 1 aln swart taft-band (Kalvola Niemi 1770).

Kun Saara Wacklin kuvaili pormestarinnan vanhaa mustaa dolmaaniasua, mainitsi hän myös kaularöyhelön, *motvecksremsa med pien i kanten*. Kaularöyhelö korvasi tavallaan muodikkaan korupannan, *esclavage* (k. 164, 313), joita esiintyi muotipuvustoissa:[14]

> 1 st. schlavage af vaxpärlor (Oulu Marttila 1779). 1 esclavage med 1 par öhrhängen och blåa stenar (Myrskylä 1783).

Kaulahuivi oli röijy-nuttu- ja yleensäkin *négligé*-asujen tavallisin asuste läpi 1700-luvun.[15] Suomessakin kaulahuiveja, *halsduk*, oli lähes jokaisen naisen puvustossa säädystä riippumatta. Vuosisadan alkupuolella se mainittiin toisinaan vielä vanhoilla nimillä *halskläde, serviette*:[16]

> 1 halskläde af hwitt lärft, 4 st. gl. hals serwietter (Ahv. Geta 1741).

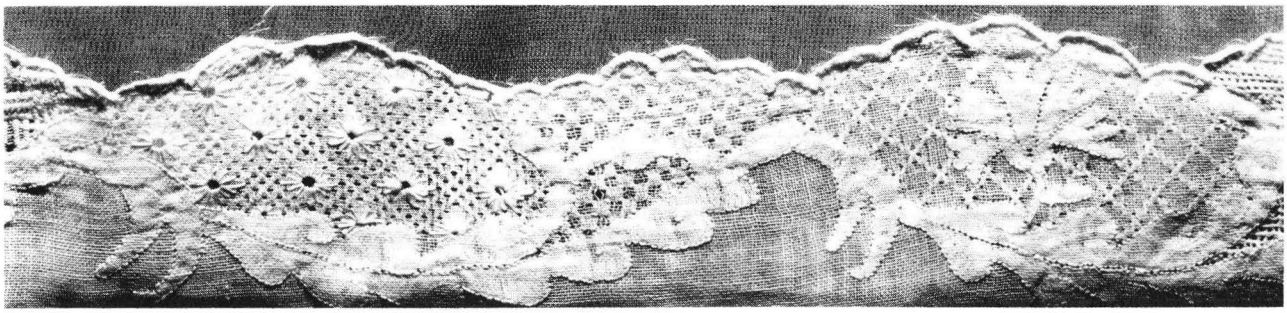
Arkiset kaulahuivit ommeltiin tavallisesti kotikutoisesta pellavapalttinasta, hienommat taasen nokkospalttinasta, kamritsista tai hollanninpalttinasta, joskus silkkiharsostakin. Kaulahuivi oli yleensä kolmikulmainen tai kaksinkerroin kolmikulmaiseksi taitettu. Pyhäkäyttöön tarkoitetut kaulahuivit reunustettiin pitsillä tai kirjottiin:[17]

> 2ne 3-kantiga nättelduks halsdukar med sydd bigärning, 1 fyrkantig do af hålländskt lärft, 1 gl.d. (Hauho Pätiälä 1766). 1 grön silkes halsduck sönder i hörnen, 1 röd och hwit do, 1 do hwit af silckes flor, 1 do guul och rödh, 1 gl. röd och söndr. ... 1 halsduck af randigt nättelduk, 2 lärfts halsdukar, 2 st. trekantiga nettelduks halsdukar, 2 st. lärfts ... (Perniö 1763).

Miesten kaulaliinojen kaltaiset pitkät kaulaliinat, *långa halsdukar*, kuuluivat erityisesti naisten ratsastuspuvun asusteihin (l. Loviisa 1761, Tu 1806). Åbo Tidningar lehdessä 5. 8. 1793 olleen ilmoituksen mukaan Bremerin puodissa myytiin sekä naisten että miesten pitkiä kaulaliinoja.

297. N. Schillmark 1792 30/1. Laamanni J. Kr. von Morianin rouva Kristina Katarina Rotkirch (1772-95) muotipuvussa, jonka pääntietä verhoaa silkkipitsin reunustama harsokaulus ja hihansuissa on 2-kertaiset liehukkeet. Hattu on somistettu sinisellä silkkinauhalla ja samalla harsolla. Vrt. sisar k. 362. Yksit. omist.

298. Pohjapistoin ommeltu rokokoopitsi Wittfooth-suvulle kuuluneen vauvan kantopuvun reunusteena; samantapaisilla pitseillä reunustettiin robe-pukujen pääntietä edestä. KM 47051:2.

Pientä nelikulmaliinaa, jota pidettiin kulmittain kaksinkerroin taitettuna pää- tai kaulahuivina, nimitettiin vanhaan tapaan nenäliinaksi, *näsduk*.[18] Pukuluetteloihin merkittyjen pellava-, puuvilla-, karttuuni- ja silkkinenäliinojen käyttötarkoitus selviää tavallisesti asiayhteydestä (l. Tu 1765, Kokkola 1768). Kun ne lueteltiin yksitellen päähineiden, kaulusten ja kaulahuivien joukossa, voi olettaa, että niitä käytettiin pää- ja kaulahuiveina. Itä-intialaisiksi mainitut silkkinenäliinat olivat epäilemättä kaulahuiveja (l. Hki 1787). Pukuluetteloihin tusinakaupalla merkityt liinaiset nenäliinat vastasivat luultavasti niiden sananmukaista käyttöä:[19]

> 1 hwit lerefts näsduck med röda kanter, 1 lerefts halsduk, 1 utsydd nettelducks halsduk (Hki 1758). 1 halsduk af brocherad kammarduk, 1 do af nättelduk . . . 1 trekantig do af witt flor . . . 1 brun och röd silkes näsduk, 4 do af halfsiden, 14 linnes do, 2 gl. silckes do, 14 randiga linnes do (Pernaja Isnäs 1778).

Vuorineuvos J. J. Kijkin leskirouvan monista kaula- ja nenäliinoista hienoimmat olivat todennäköisesti pää- ja kaulahuiveja. Jotkut puuvillapellavaiset nenäliinat arvioitiin yhtä kalliiksi kuin vuorineuvoksettaren hienoimmat paidat (Perniö Teijo 1788).[20] Pukuluetteloissa silkkiset kaulahuivit merkittiin toisinaan edustuspuvuston yhteyteen ja pellavanenäliinat taas tavallisten arkiasusteiden joukkoon:[21]

> 1 swart bottnig charlee duk, 1 gl. do silkes halsduk, 1 gl. hwit do med röda ränder, 1 hwit 3-kantig flors halsduk, 1 sämre do . . . 1 hwit lärfts näsduk, 1 gl. bomulls do, 8 blå och hwita lerfts näsdukar, 2 hwita med röda ränder (Korppoon pappila 1796).

Nenäliinoiksi nimitetyt liinahuivit kuuluivat useimmiten vaatimattomaan porvarilliseen pukuparteen.

Kun nuttu- ja röijypukujen määrät puvustoissa kasvoivat vuosisadan jälkipuolella, lisääntyivät ja monipuolistuivat myös kaulahuivivalikoimat. Pellavahuivien rinnalla esiintyi painettuja karttuunihuiveja sekä runsaasti silkkihuiveja ja värillisellä silkillä kirjottuja huiveja. Monet papinrouvat ja porvarisnaiset ovat juhlistaneet nuttupukujaan luultavasti itse kirjoamillaan kaulahuiveilla:[22]

> 1 ny silkesduk hwit med röd bigiärning, 1 swart do med hwit bigiärning, 1 siden flor do med röd bigiärning, 1 3-kantig halsduk af hwitt flor, 1 hwitt bomulls do med röd bigiärning, 2ne do lärfts halsdukar med röd prickig bigiärning (Punkalaidun 1783). 1 ny flors halsduk, 1 gul bottnig silkesduk, 1 brun skiftad do, 1 swart silkesduk garnerad, 1 ny utsydd nättelduks halsduk, 1 rutig mindre do med spets, 1 nättelduks do med swart bigiärning, 1 st. nättelduks halskraga (Rymättylä 1795).

Hienojen kirjottujen silkki-, harso- ja pellavahuivien lisäksi pukuluetteloihin on merkitty myös kuviollisiksi , usein ruusullisiksi, painettuja karttuunihuiveja, jotka kuuluivat nenäliinojen ohella ensi sijassa pienporvariston pukimiin (Tu 1805).[23]

Ranskalaisella *fichu*-nimellä[24] mainittu kaulahuivi esiintyi vuosisadan jälkipuolella toisinaan muotipukujen asusteena (l. Tu 1765). Karakoo-röijypukujen, englantilaiskuosisten pukujen, redingoten ja amatsooniasun avara pääntie verhottiin suurella ohuella huivilla, joka pöyhistettiin muodikkaasti kaulaa verhoavaksi valkopilveksi tai verhosi harteita (l. Pyhtää 1795, k. 349, 358):[25]

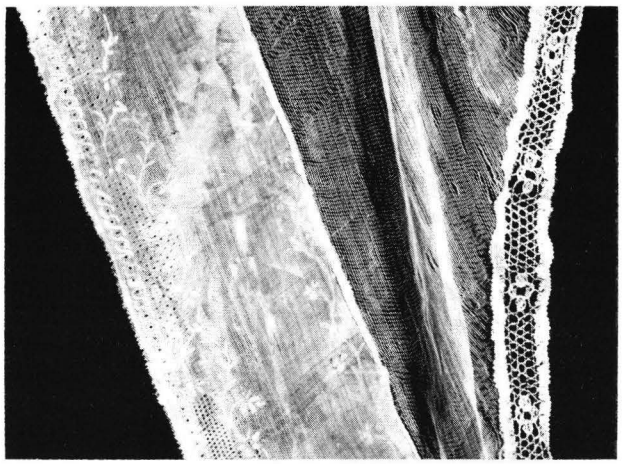
> 2 fiscuer à 6 dr (Munsala 1767). 1 röd fichu, 1 utsydd krage af hwitt bommullslärft (Tu 1796). 1 ny stor hwit kammarduks halsduk (Hollola Laitiala 1801).

Ilmavasti solmittua kaulahuivia kutsuttiin Ranskassa erikoisnimellä *fichu menteur*.[26]

Kaulahuivin käyttö ja solmiamistapa selviää muotokuvista. Nils Schillmark on kuvannut valkoisia kolmikulmahuiveja nuttupuvun asusteena 1780-luvulla (k. 260, 275, 276). Lammin Vanhakartanon »Vanhan Armon» muotokuvassa kuvatun suuren pitsireunaisen kolmikulmaliinan päät riippuvat vapaasti edessä (k. 299). Samanlainen silkkiharsoliina on saatu talteen Kijkin haudasta Turun Tuomiokirkossa (k. 300). Kukkakuvioinen 2,5 cm levyinen silkkipitsi reunustaa huivin pitkää sivua ja lyhyille sivuille on kiinnitetty ohuet silkkikaistat,

299. N. Schillmark 1786, Lammin Vanhakartanon »vanha armo» hovijunkkari K. G. Stjernvallin leskirouva Margareta Tandefelt (1739-1816) päässään suuri konkkaronkka ja leskenasuna suuren pitsireunaisen liinakauluksen verhoama nuttupuku. Yksit. omist.

300. Yksityiskohta silkkipitsin ja kukkamaalauksella koristetun lävistekuvioisen silkkikaistan reunustamasta kolmikulmaliinasta. TTM 102:4, Kijkin hautaholvista.

joihin on lävistereunuksen lisäksi maalattu siro kukkakäynnös kiinalaiseen tapaan.[27] Kaulahuivin päät voitiin myös solmia yhteen edessä (k. 275, 276) tai pujottaa pääntiestä sisään (k. 253).[28] Arkioloissa kaulahuivin päät vedettiin toisinaan ristiin rinnalta ja kiedottiin vyötäisten ympäri solmuksi selkään (k. 301, 447). Kustavilaisella ajalla hieno harsoliina verhosi joskus muotipuvunkin pääntietä (k. 348, 361).

Kaulahuiveina käytetyt silkkiliinat olivat järjestään ulkomaista tuontitavaraa. Pukuluetteloissa

301. Ristiin rinnan yli sidottu huivi ja iso esiliina täydentävät arkista nuttuasua, n. 1765. Elias Martinin tussilaveeraus Viaporin luonnoskirjassa, s. 98. Ehrensvärd museo, Suomenlinna. Foto HY Taidehistorian laitos. HYKL.

hienoja silkkihuiveja kuvailtiin tavallista tarkemmin. Kulta- ja hopealangalla kirjotut kaulahuivit oli luultavasti tuotettu Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä Kiinasta (l. Halikko 1736, Hauho 1787).[29] Karunan kappalaisenrouvan keltaisen valkoruutuisen silkkihuivin kulmissa oli silkkitupsut (l. Karuna 1759). Joskus huivi oli hapsureunainen (l. Sääks. 1793).

Ulkomailta tuotetun kangastavaran leimauksessa 1740 merkittiin Turun kauppiaiden leimausluetteloihin yhteensä 510 silkkihuivia, 87 harsohuivia, 94 karttuunihuivia, 5 ommeltua kamritsihuivia sekä 38 silkkinenäliinaa, 4 puolisilkkistä ja 11 nokkospalttinaista nenäliinaa. Useimmat silkkihuiveista olivat yksivärisiä, punaisia, vihreitä ja sinisiä, muutamat kukallisia, *med rossor, med blommor*. Osa karttuunihuiveista oli kirjavia.[30] Turussa ja Helsingissä 1740-luvun alussa yksityisten leimauttamat kaulahuivit vastasivat rihkamapuodeissa myytyjen huivien kuvauksia. Virkamiehet ja varakkaat porvarit leimauttivat hienoja harsohuiveja (Tu 1740, 1742):[31]

> 1 brun flors halsduuk med hwita ränder (laamanni L. J. Ehrenmalm), 1 grön flors halsduuk med hwit rand och rosor, 1 röd silkes näsduk (rva Elisabet Hertz ∞ Brotherus), 1 sydd halsduuk af silckesflor, 1 röd och randig näsduk (varatuomari E. Salonius).

Monet Turussa silkkimyssyjä leimauttaneet käsityöläiset, pienporvarit ja palvelijattaret leimauttivat myös silkkihuiveja, joita mainittiin sekä kaulahuiveiksi että nenäliinoiksi. Nimenomaan palvelusväen leimausluetteloissa käytettiin nenäliinanimitystä. Sen sijaan Helsingin leimausluetteloissa silkkihuiveja kutsuttiin aina kaulahuiveiksi.[32] Leimausluettelojen mukaan silkkihuivit kuuluivat ensi sijassa röijy- ja nuttupukuja käyttäneiden pienporvarien pukimiin.

Kaulahuivien yleistyminen vuosisadan lopulla ilmenee pukuluettelojen lisäksi myös kauppiaiden kauppakollegiolle toimittamista manufaktuurituotteiden vuositilityksistä. Puotien huivivalikoimat olivat pääpiirtein yhtäläisiä maan eri puolilla, koska silkki- ja karttuuniliinat tilattiin kaikkialle samoilta Tukholman tukkukauppiailta. Silkkihuivien tuonti kasvoi vuosisadan loppua kohden ja oli suurimmillaan 1790-luvulla, jolloin myös silkkisaalit ilmestyivät tilityksiin. Suurin osa silkkihuiveista oli mustia ja ruskeita. Joskus mainittiin erikseen huivin tarkempi laatu, esimerkiksi *Barcelona-dukar* (Pori 1789). *Taft de foula*(rde)-huiveja oli saatavissa ainakin Helsingissä, Vaasassa ja Raahessa vuodesta 1766 alkaen. Harsohuiveja tilattiin erityisesti Turkuun. Puuvilla- ja pellavaliinoja nimitettiin tavallisesti nenäliinoiksi (Oulu, Vaasa 1788-90). Poriin tuotiin 1790 tavallista runsaammin erilaisia huiveja: 763 silkki-, 33 harso-, 146 nenä- ja 96 puuvilla- ja pellavaliinaa. Silkkihuivit olivat mustia, ruusunvärisiä ja harmaita valkoisin reunaraidoin, kuusi mustaa liinaa oli hapsullista ja muutamat kuviollisia, *façoner*.[33]

Samantapaisia silkki-, karttuuni-, puuvilla- ja harsohuiveja oli kauppapuodeissa.[34] Kauppias S. Granbergin puodissa 1798 inventoiduista 388:sta hartiahuivista ja liinasta, *charl, dukar*, 170 oli silkkiä, 203 Barcelona-laatua ja 13 valkoista harsohuivia. Kaulahuiveista 18 oli pujotettua nokkospalttinaa, 19 pellavaa värillisin reunoin ja 324 painettua pellavaa. Kauppias Hillertin puodissa inventoitiin:

> 206 st cattuns dukar, 21 st. koppar trycks dukar, 117 st. bommulls dukar, muslins dukar (16 mans, 1 qvins), siden dukar släta med frans, utan frans, flammiga (Tu 1804).

Kauppias Bjuggin puodissa oli tavanomaisten puuvilla-, nokkospalttina-, musliini- ja silkkiliinojen ohella: *3 st. Jacobine dukar, 15 st. madrasdukar* (Tu 1809). Madras-huivit olivat intialaista tuontitavaraa ja jakobiinihuivit taas viittasivat ehkä Ranskan vallankumouksen muotivaikutukseen.

Suurin osa ruotsalaisissa manufaktuureissa kudotuista silkkihuiveista ja nenäliinoiksi mainituista karttuuni-, puuvilla- ja pellavaliinoista joutui pienporvariston, palvelijattarien ja kansannaisten käyttöön; ne olivat myssyjen ohella ainoita silkkisiä vaatekappaleita, joita kansannaiset saivat vapaasti käyttää ylellisyysasetusten määräysten puitteissa. Säätyläisnaiset käyttivät kaulahuivia etupäässä arkiasun yhteydessä vuosisadan loppupuolelle asti, jolloin siitä tuli muotipuvunkin asuste, kuten voi todeta esimerkiksi Pehr Hilleströmin maalauksista.[35] Kaulahuivin yleistyminen osoittaa miten vuosisadan lopulla muotipukuihin omaksuttiin piirteitä alempien yhteiskuntaryhmien pukuparresta.

PUOLIHIHAT, KALVOSIMET, HIHANLIEHUKKEET

Irralliset puolihihat, kalvosimet ja hihanliehukkeet täydensivät oleellisesti asua. Ne muodostivat usein asustekerraston kauluksen ja liinapäähineen kanssa. Niiden muodikkuudella ja laadulla voitiin tehostaa asun edustavuutta.

Puolihihat, *halfärmar*,[36] kuuluivat yleensä vanhahtavaan, vaatimattomaan porvarilliseen pukuparteen. Niitä käytettiin useimmiten säästäväisyyssyistä, koska niitä oli helpompi pestä ja silittää kuin pitkien paidanhihojen hihansuita ja näihin liittyviä kiinteitä kalvosimia. Säätyläisnaiset käyttivät puolihihoja etupäässä arkisen röijy- tai nuttupuvun sekä suruasun yhteydessä. Puolihihat mainittiin toisinaan *nattyg*-myssyn ja *nattkappa*-kauluksen kanssa. Liinaiset puolihihat jäivät vähitellen pois käytöstä vuosisadan puolimaihin mennessä.[37]

Miesten paidanhihojen tavoin hienoimmat puolihihat päättyivät usein poimuttuihin kalvosimiin tai rimsuihin, *manschetter, krus*, joissa saattoi olla pitsireunus. Ne mainittiin useimmiten toisten muodikkaampien hihanliehukkeiden rinnalla:[38]

> 1 par gl. små halfärmar, 1 par gl. små manchetter med smal spets före (Hki 1747). 2 par halfärmar med manshetter, 1 par dubbla krusärmar med spets, 2ne halskragar, 2ne lärfts halsdukar (Kemiö Söderlångvik 1756). 1 par fina halfärmar med spets, 2 par gröfre do utan spetsar, 3 par halfärmar gl . . . 1 par små agagenter. (Masku Kajala 1763). 1 par halfärmar med krås, 1 par engageanter med spetsar (Hki 1771).

Punietter-nimisiä, edellisen vuosisadan pukuperinteeseen kuuluvia kalvosimia käytettiin toisinaan vielä 1700-luvun puolimaihin asti kapea- ja pitkähihaisen röijyn, nutun tai surupuvun asusteina. Tämä alkuperältään hollantilainen nimitys tarkoitti kapean reunapitsin koristamaa ylöspäin käännettyä pystykalvosinta (k. 148).[39] Ne eivät soveltuneet enää rokokoon puolipitkiin hihoihin.[40]

Muotipukujen puolipitkien hihojen suihin kiinnitettiin vapaasti alaspäin riippuvat liinaiset irtoliehukkeet, jotka osittain verhosivat paljaita käsivarsia. Pitkiin hihoihin taas kiinnitettiin tavallisesti lyhyet suuröyhelöt, *ärmkrus*.[41]

302. Vuorineuvos J. J. Kijkin rouva Katarina Elisabet Grubb (1721-88) esiintyy L. Pasch vanh. 1740-luvulla maalaamassa muotokuvassa pukeutuneena kuosikkaaseen puna-musta kuvioiseen, vaaleanharmailla silkkinauharuseteilla sidottuun robe-nuttuun, jonka tärkätyt pitsimansetit on sidottu silkkinauhalla. Tekokukkakimppu koristaa puuteroituja hiuksia. TKHM 16169:2.

Manseteiksi, *manchetter*, kutsuttuja kalvosimia käytettiin läpi 1700-luvun. Ne muistuttivat miesten paidanhihojen suihin kiinnitettyjä alaspäin riippuvia tasapitkiä poimuttuja liehukkeita (k. 295).[42] Roberonde-pukujen puolipitkien hihojen suihin kiinnitetyt liehukkeet ulottuivat ainoastaan puolikäsivarteen; hienoimmat niistä olivat kaksinkertaisia ja pitsireunaisia (k. 4, 142-146, 150). Kaksipuoliset tärkillä kovitetut mansetit sidottiin käsivarren ympäri kiedotulla nauhalla keskeltä siten, että kalvosimen yläosa törrötti pystyssä (k. 302, 306). Tämä kalvosinten sitomistapa oli todennäköisesti omaksuttu hovipuvun pitsihihoista (k. 2).

Liinavaateluetteloihin mansetit merkittiin ennen arkisia puolihihoja, mikä osoittaa niiden hienommuutta. Mansetit ommeltiin yleensä kamritsista tai nokkospalttinasta ja hienoimmat koristettiin kirjonnalla tai reunapitsillä. Mansettien tarkka kuosi ei sen sijaan selviä asiakirjoista:[43]

> 1 par påsydda dubbla manschetter 72:-, 1 par dubbla släta do 6:-, spetsar till 1 par dubbla do, 2 par halfärmar ... 1 spetts halsrimsa 6:-, 1 uddig cammarduks do 3:- ... 1 par hwita trå muddar (Pietarsaari 1755).

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä kiinnitettiin poloneesien ja englantilaiskuosisten pukujen hihansuihin alaspäin riippuvat poimutut mansetti-liehukkeet, joita ommeltiin kamritsista, harsosta, verkkopunoksesta tai silkkipitsistä eli blondista (l. Loppi 1786, k. 297, 362). Harsokaulus ja mansetit muodostivat usein kerraston (Somero Lahti 1788). Vuorineuvos J. J. Kijkin leskirouvan (k. 302) jäämistössä oli leskenpuvustoon kuuluvien yksinkertaisten leveäpäärmeisten mansettien ohella sekä kirjottuja että pitsikoristeisia ja myös harsosta sekä verkosta ommeltuja mansetteja. Viisi mansettiparia oli koristettu länsigöötalaisilla pitseillä (Perniö Teijo 1788).[44]

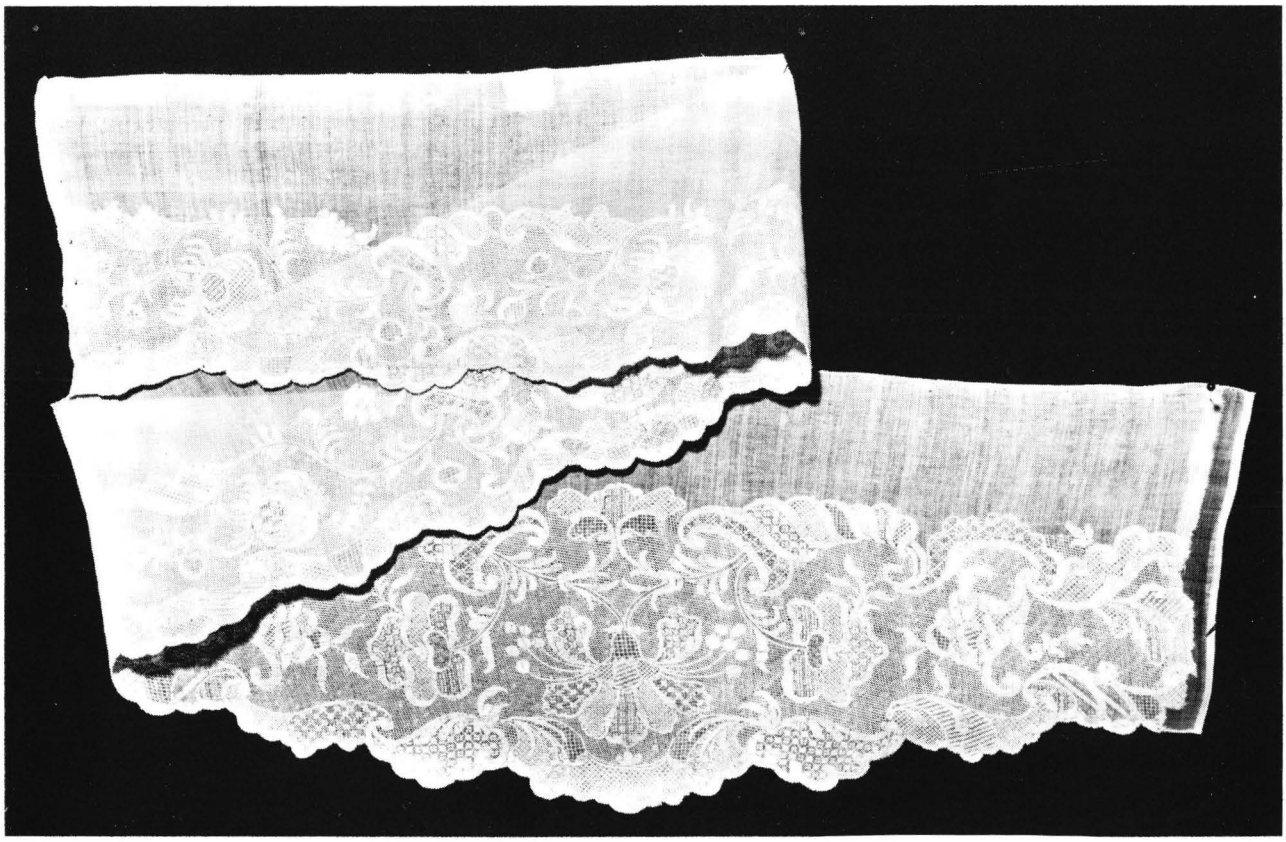
Rokokoon robe-muodille tunnusomaisista pitkistä liehukkeista käytettiin Suomessa yleisesti ranskankielistä *engageantes*-nimitystä, joka esiintyi asiakirjoissa mitä kummallisimpina väännöksinä jo mantuan ja säkkipuvun yhteydessä 1730-luvulta lähtien. Tukholmassa ommeltiin 8-vuotiaalle Sofia Juliana Kurjelle kaksinkertaiset *engageanter*-liehukkeet kyynärästä nokkospalttinaa (l. Laukko 1736):[45]

> 1 par angajanter (Oulu 1730). 1 par angasianter med spetsar, 1 par do utan (Kemiö Wiik 1743). 1 par dubbla små aghachanter (Sauvo Raitniemi 1750).

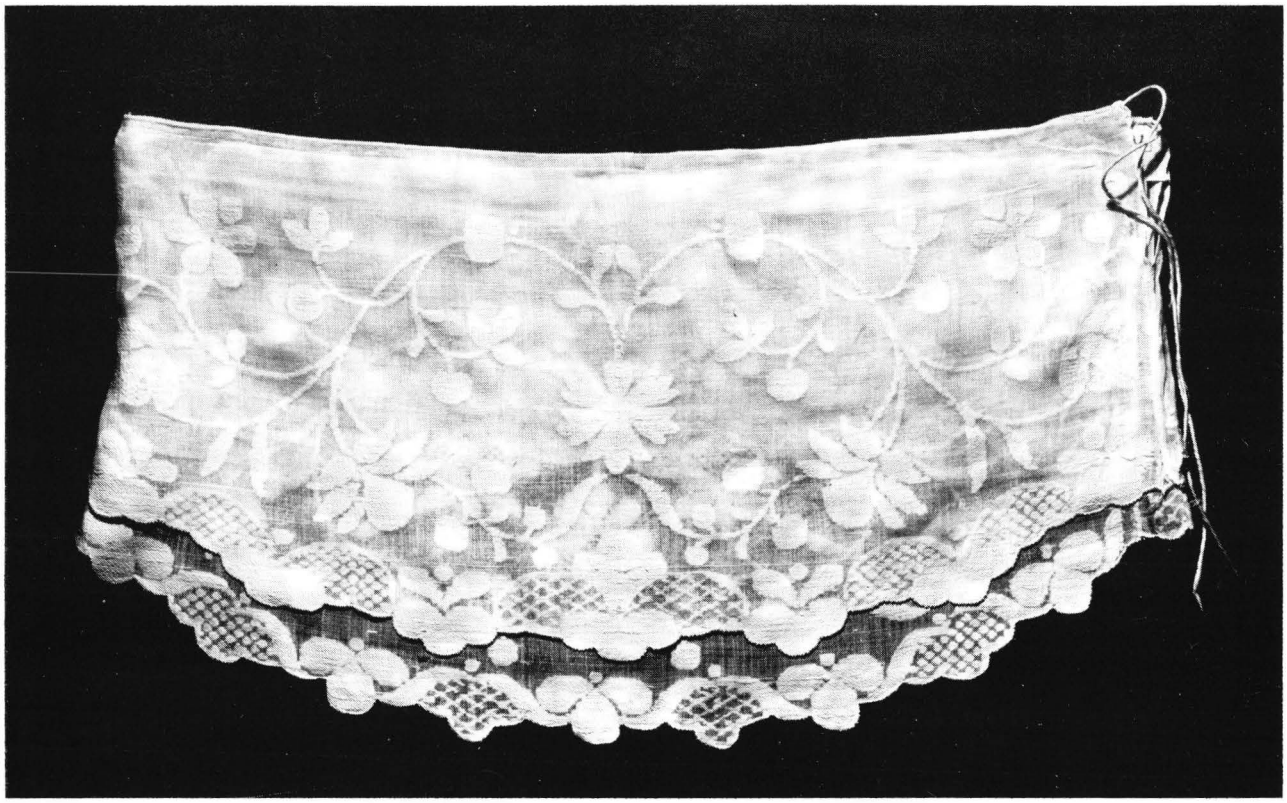
Pitsistä poimutut monenkertaiset *engageantes*-liehukkeet olivat tulleet Ranskassa muotiin jo 1600-luvun lopulla.[46] Pohjolassa niiden käyttö vakiintui kuitenkin vasta ranskalaisen robe-muodin mukana. Pukuluettelot osoittavat, että *engageanter*-liehukkeet kuuluivat robe- ja roberonde-pukujen vakioasusteihin.[47] Liehukkeiden hieno kangaslaatu ja kallis pitsikoristelu tehostivat siinä määrin muotipukujen edustavuutta, että ylellisyysasetusten pitsikiellot kohdistettiin erityisesti niihin.

Muotokuvista näkyy, että muotipukujen hihansuihin kiinnitetyt kyynärtaipeiden kohdalta edessä lyhyet ja taakse pitenevät 2-3-kertaiset runsaasti poimutut liehukkeet verhosivat käsivarsia koristeellisena pitsiryöppynä (k. 81, 158, 164, 332, 336, 451). Kielletty pitsikoristelu korvattiin usein kirjonnalla tai kudontakuosilla. Valkokirjonnalla saavutettiin pitseihin verrattava eleganssi (k. 303). Hollannittarien taiturimaisesti kirjoamat kamritsiliehukkeet olivat kuuluisia. Pujotetusta eli »broseeratusta» nokkospalttinasta ommelluiksi merkityt liehukkeet (l. Jakari 1764) muistuttivat todennäköisesti harsokankaista liehukeparia, jonka pujotettu kukkakuosi on sommiteltu siten, että leveimpään kohtaan sijoitetusta kukasta kaartuu molemmin puolin symmetriset kukkakiemurat (k. 304).[48]

Pukuluettelojen mukaan *engageanter*-liehukkeet ommeltiin tavallisesti kamritsista tai nokkospalttinasta, joka saattoi olla raidallista, ruudullista tai ruusukuosista. Useimmiten ne koristettiin pit-

303. Rokokoon kukkakuosiin taiturimaisesti pohjapistoin kirjottu kamritsi-hihanliehuke, 18 × 113. KM 33097:4.

304. Symmetrinen kukkasommitelma muodostaa n. 1750 vaiheilla kangaspuissa kudotun kaksinkertaisen harsonohuen pellavaliehukkeen kuosin, pit. 23,5-28 ja 13-16, lev. 92. KM 5633:1.

sillä. Hienoimmat kielletyllä hollannin- tai brysselinpitsillä koristetut liehukkeet arvioitiin jopa 180 taaleriin parilta. Kolminkertaisia pitsi- ja harsoliehukkeita oli ainoastaan vallasnaisilla (k. 158, 164, 331).[49] Liehukkeet olivat yleensä kaksinkertaisia, toisinaan kirjottujakin:[50]

> 1 par sydda angajanter, 1 par dubbla do af randig nättelduk, 6 par mansqvett ärmar, 1 rimsa med båtn spetz, 1 do med spetz (Ahv. 1751). 1 par dubbla engageanter med 7 ½ aln fin hålländsk spets omkr. 40:-, 1 par manchetter med fin spets före (Hki 1756). 1 par engaganter med spetsar, 1 par sydda do, 1 par släta do (Munsala 1767). 1 par gl. 2-dubbla kammarduks agrakanter med spetsuddar omkring (Iisalmi 1773).

Kun hienot sisämyssyt tulivat muotiin 1760-70-luvulla, muodostivat liehukkeet muodikkaissa puvustoissa asustekerraston päähineen kanssa. Everstiluutnantti C. E. Carpelanin rouva peri äidiltään hovioikeudenneuvos Pippingin leskirouvalta mm.:[51]

> 1 par engageanter af blonder, myssa äfven af blonder, 4 hwita bandrosor (Tu 1775). 1 par dubbla engageanter med spetts och hufwud bonad 48:- (Perniö Melkkilä 1765). 1 par engageants med halsduk och mössa af cammarduk 40:- (Masku Kankainen 1772). 1 par blonders angachanter, jemte kraga och cornetter 1.-.-, 1 garnatyr af flor -.4.-, 1 do af cammarduk 1.-.-, 1 par 3-dubbla engachanter af kammarduk, 3 par do af nättelduk . . . 3 par utsydda manchetter (Pernaja Isnäs 1778).

Vallasnaisten puvustoissa oli muutenkin tavallista hienompia hihanliehukkeita, jotka liittyivät esimerkiksi samalla tavalla koristettuun puvun rintarimsuun. Maaherra L. J. Giösin rouvan kreivitär Possen liina-asusteiden luetteloon oli merkitty mm. värillisellä samettinyörillä, *chenille*, koristettu nyplätty liehukepari. Ranskassa koristeltiin talvella käytettyjä blondi-liehukkeita tällä tavoin:[52]

> 1 par sydda angageanter med 2 halsrimsor 30:-, 5 par gl. nättelduks do med sina halsrimsor 90:-, 1 par spets do med sina halsrimsor 50:-, 1 par do af flor och blonder med halsrimsor 36:-, 1 par gl. knöpplade do med chniljer uti 18:-, 1 par do af flor och blonder, 1 par knöpplade do med frantsar 24:-, 1 par gl. do af frantsar med utslitit flor 12:- (Tenhola Prästkulla 1774).

Liehukkeiden *snilje*-koristelu oli harvinaista, samoin myös olkihelmi-koristelu. Vapaaherratar Roosin monilukuisten hihansuuliehukkeiden joukossa lueteltiin pari kaksinkertaisia oljella koristettuja liehukkeita, joihin liittyi kaularimsut, *halmstrådfålls engageanter, halsrimsor do* (Oulu Marttila 1779).[53] Kun silkkipitsit eli blondit vapautettiin 1766 ylellisyysasetuksessa käyttökiellosta, ommeltiin monenkertaiset hienot liehukkeet tavallisesti niistä (k. 336, 451); myös nyplätyt liehukkeet mainittiin.[54]

Päähineen ja liehukkeet käsittäneitä asustekerrastoja ja monenkertaisia liehukkeita oli ainoastaan joillakin kaikkein muodikkaimmin pukeutuneilla porvarisnaisilla. Asustekokonaisuudeksi voinee tulkita pormestari Goviniuksen rouvan pukuluetteloon merkityn naistenpäähineen liehukkeineen ja kaulahuiveineen, *hufwudbonad med engagenter och halsdukar* (Hki 1762).[55] *Menuette*-myssyn, kaularimsujen ja 2-kertaisten kamritsiliehukkeiden yhteenkuuluvuus ilmenee kruununnimismies Liljeroothin toisen rouvan pukuluettelosta, johon oli merkitty myös 1763 kuolleen ensimmäisen rouvan vaatteita. Luettelossa oli kaikkiaan 8 liehukeparia, joista yksi pari oli kolminkertaisia, kuusi paria kaksinkertaisia ja yksi pari pitsittömiä, *engaschanter* (Oulu 1780).[56]

Arkisin käytettiin koristelemattomia liinaliehukkeita, jollaiset kuuluivat myös vaatimattomasti pukeutuneiden porvarisnaisten juhlapukuun sekä nimenomaan suru- ja leskenasuun. Suruasussa ne muodostivat toisinaan kerraston päähineen, tykin ja kaularimsun kanssa:[57]

> 1 par engeganter af krusig nättelduk, 1 par dubbla do randiga, 2 par do af cammarduk änkla, 1 par uddade do manskietter, 1 par linne muddar, 2 par halfärmar, 4 st. do med spetsar, 4 st. do utan (Hki 1757).

Kun kansallinen ruotsalainen puku määrättiin viralliseksi hovi- ja edustuspuvuksi 1778, *engageantes*-liehukkeet hävisivät roben mukana käytöstä. Ne eivät liioin sopineet englantilaiskuosisten pukujen kapeihin ja useimmiten pitkiin hihoihin, joita täydennettiin vain pienillä hihansuurimsuilla tai miesten paitojen hihansuuliehukkeiden kaltaisilla manseteilla.

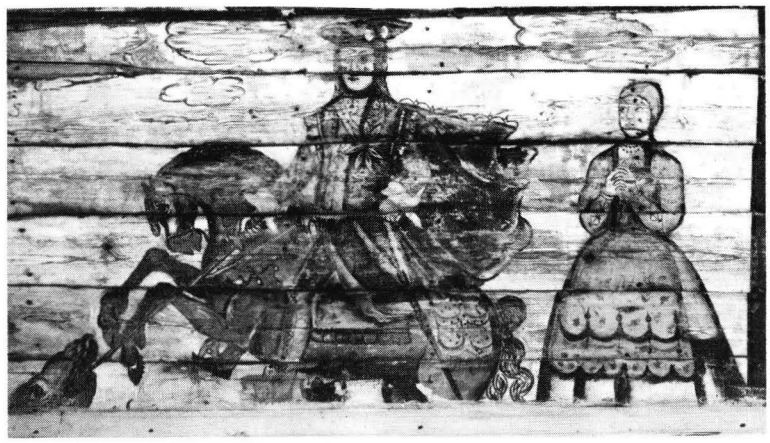
Trikoohihat. Uusklassisten paitapukujen lyhyiden hihojen jatkeeksi liitettiin toisinaan irtohihat. Tarkoitukseen tuotettiin vuosisadan vaihteessa Ruotsista manufaktuurikuteisia trikoohihoja (l. Tu 1802). Tuontiluettelot ja puotien inventaariot osoittavat, että niitä käytettiin melko yleisesti lyhythihaisten ja hihattomien pukujen asusteina:[58]

> 18 par silkes ärmar, 6 par barn do (Nyman). 4 par silckes tricot ärmar, 6 par bomuls tricot ärmar (Bremer Tu 1801).

Rinnusta, jolla muotipuvun alla pidetty kureliivi peitettiin, valmistettiin 1700-luvun ensi puoliskolla usein liinakankaasta. Pukuluettelot osoittavat, että hienoimmat liinarinnustat kirjottiin *marseille*-ompeleella ja pohjapistoin (k. 294).[59]

ESILIINA

Esiliina täydensi vanhaan tapaan[60] sekä edustavaa *déshabillé*-pukua että arkista *négligé*-asua. Käyt-

305. Pyhä Yrjänä pelastaa prinsessan lohikäärmeen vallasta, 1749. Erik Westzynthius vanhemman maalaus Alavieskan kirkon holvissa. Holvilaudat siirrettiin 1795 valmistuneen kirkon sakariston välikattoon ja tuhoutuivat kirkon palossa 1916. Foto K. K. Meinander 1905. Vrt. k. 442.

tötarkoitus määräsi esiliinan kangaslaadun ja koristelun. Hienosta ulkomaisesta liina- tai puuvillapalttinasta, harsosta tai silkistä ommellut koruesiliinat merkittiin pyhävaatteiden joukkoon pukuluetteloissa, kotikutoisesta pellavapalttinasta ommellut arkiesiliinat taas arki-, liina- tai yövaatteiden joukkoon.

Lyhyt polvipituinen koruesiliina, *knäförkläde, half förkläde*, joka edusti edelliseltä vuosisadalta periytynyttä myöhäisbarokin muotia, esiintyi melko usein vanhoillisesti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoissa 1700-luvun toisella neljänneksellä, joskus vielä rokokoon puvustoissakin. Silkkisiä polviesiliinoja oli vaatimattomissakin puvustoissa (l. Oulu 1736). Nämä useimmiten taftista, bastista, armosiinista tai bordalousta ommellut koruesiliinat olivat usein kirjottuja tai hapsureunaisia (k. 305, l. Oulu 1744):[61]

> 1 ächta sölf spetts förkläde och en bröstlapp 40:- (Taivassalo 1741). 1 rödt half förkläde af taft med hwita silckes fransar (Kemiö 1743). Half förkläde af hwitt taft påsydt med silke, 1 do af randigt taft (Sauvo Raitniemi 1750). 1 gl. knäförkläde af påsydt blekrödt taft (Hauho Pätiälä 1766).

Asiakirjoista ei selviä, olivatko koruesiliinat ulkomaista tuontitavaraa tai oman käsityötaidon tuotteita. Korukirjottujen esiliinojen runsaaseen tuontiin viittaa niiden tuonnin kieltäminen ylellisyysasetuksessa 1739. Kielto ei tietenkään estänyt ompelutaitoisia naisia itse kirjoamasta esiliinojaan ulkomaisten mallien mukaan, mistä säilyneet mallikokoelmat ovat todisteena.[62] Turussa ja Helsingissä leimautettiin vielä 1740-luvun alussa silkkisiä polviesiliinoja, joista toiset olivat kirjottuja tai nauhakoristeisia.[63]

Vaikka kirjotut silkkiset polviesiliinat hävisivät pukuluetteloista vuosisadan puolimaissa, esiintyi niissä vielä rokokoo-ajalla lyhyitä kukin kirjottuja, *med poquetter*, ja pitsikoristeisia kamritsi-, nokkospalttina- ja puuvillaesiliinoja. Ne mainittiin joskus nimenomaan polviesiliinoiksi, väliin ilmoitettiin ainoastaan kirjonta ja kangaslaatu.[64]

Värillinen silkkiesiliina kuului säätyläisnaisten puvustoon läpi 1700-luvun.[65]

Ohuet värilliset silkkiesiliinat olivat porvarisnaisten tavallisia asusteita 1740-luvulla ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluettelojen mukaan. Raatimiesten ja kauppiaiden vaimoilla saattoi olla montakin eriväristä silkkiesiliinaa. Valtaosa leimatuista silkkiesiliinoista kuului kuitenkin käsityöläisten vaimoille ja palvelijattarille. Musta tai raidallinen taftiesiliina täydensi tavallisesti pienporvariston naisten pyhäistä nuttuasua. Mustaan silkkiesiliinaan liittyi toisinaan samasta silkistä ommeltu huppupäähine.[66]

Tavalliset silkkiesiliinat eivät olleet sidottuja tiettyyn muotijaksoon ja niinpä niitä käytettiin usein vuosikymmeniä. Raatimies Svedielinin leskellä oli miehensä kuollessa 1751 kahden raidallisen ja yhden mustan bastiesiliinan lisäksi pitsikoristeinen keltainen taftiesiliina, joka esiintyi vielä 40 vuotta myöhemmin hänen jäämistössään (Kokkola 1751, 1791).[67]

Vuosisadan jälkipuolellakin käytettiin mustia, värillisiä ja raidallisia silkkiesiliinoja liinaesiliinojen rinnalla:[68]

> 1 gl. swart tafts förkläde med garnering, 1 ny nätteldukspuder skiorta, förkläde af do, 1 bomulstygs do, 1 randigt linnetygs do (Maaninka Tuovilahti 1789).

Pehr Hilleström on kuvannut roben ja nuttupuvun kanssa kotioloissa käytettyjä sekä mustia että värillisiä silkkiesiliinoja, joiden pituus vaihteli miltei täysipitkistä puolipitkiin. Hienoa silkkipukua suojaavissa esiliinoissa oli rintalappu.[69] Pukuluetteloihin Suomessa rokokoo-ajalla merkityt silkkiesiliinat olivat todennäköisesti samanlaisia.

Pariisin salonkien paimenromantiikka toi muotiin ohuet intianmusliinista, hienosta liinapellavasta ja silkkiverkosta ommellut esiliinat, joita käytet-

306. Decoupure-tilkkutaulu 1760-luvulta, vesivärein maalattu rokokoon paimenetar on asustettu kangastilkuilla. Leveälierinen paimenhattu on vuorattu vihreällä taftilla, jolla myös valkoinen pikeeröijy on reunustettu ja kengät päällystetty. Pönkitettyä vaaleaa taftihametta verhoava harsoesiliina on koristettu silkkitupsukukilla, 38 × 26. PHM numeroton.

tiin erityisesti karakoo- ja poloneesipukujen kanssa (k. 306).[70] Ruotsi-Suomessa suosittiin kevyitä liina- ja harsoesiliinoja kustavilaisella ajalla.

Ruotsin manufaktuureissa kudottuja silkkiharsoesiliinoja tuotettiin Suomeen 1780-luvun lopulta alkaen, yleensä tusinan tai puolen erissä. Ne merkittiin kauppiaiden kauppakollegiolle laatimiin vuositilityksiin yhdessä harsohuivien kanssa. Tukkukauppias Chr. Trappin 1788 ja 1789 tuottamat erät olivat poikkeuksellisen suuria: 216 ja 233 harsohuivia sekä 46 ja 87 harsoesiliinaa. Kauppiaiden varastoluetteloihin oli merkitty valkoisia ja mustia harsoesiliinoja (Tu 1798, Hki 1800).[71] Harsoesiliinojen pienet tuontiluvut todistavat, että näiden hauraiden muotiasusteiden käyttäjäpiiri oli rajoitettu. Pukuluetteloista selviääkin, että ainoastaan muotitietoisimmat säätyläisnaiset koristautuivat harsoesiliinalla, joka yhdistettiin usein samanlaiseen huiviin ja huppuun. Harsoesiliina mainittiin toisinaan raidalliseksi, *mouche*-pilkkuiseksi, pitsikoristeiseksi tai painetuksi, *1 hwitt tryckt flors förkläde* (Saltvik Germundö 1790).[72] Myrskylän kartanon rouvan hopearaitainen valkoinen harsoesiliina oli poikkeuksellisen hieno, luultavasti intialainen. Se mainittiin ohuen kamritsiesiliinan rinnalla. Molemmat kuuluivat ilmeisesti hienoon kotiasuun (Myrskylän k:no 1783).[73]

Ranskalaiseen tapaan Suomessakin käytettiin ohuita solmeiltuja verkkoesiliinoja, joita oli joskus samoissa pukuluetteloissa kuin harsoesiliinoja:[74]

> 1 swart tafts förkläde, 1 hwitt knutit förkläde, 3 st. hemwäfna randiga do (Ahv. 1777). 1 knutit förkläde med rankor (Punkalaidun 1783). 1 flors förkläde hwitt, 1 knutit do, 1 nättelduks do slätt, 1 do randigt, 1 do brocheradt (Kaarina Haaga 1797).

Verkkoesiliinoja on todennäköisesti solmeiltu itsekin, koska niitä oli suhteellisen vaatimattomissakin puvustoissa. Astrologi Justanderin leskirouvan

307. Suuri valkoinen esiliina täydentää arkiasua, vartalonmukaista sinistä robe-nuttua ja lyhyehköä punaista hametta. Seinäpannoo Jakarin kartanon salissa, 1760-luvun alku. KM 5242:1.

käsityövälineistöön kuulunut solmeilulauta viittaa tällaiseen kotikäsityöhön (Tu 1789).[75]

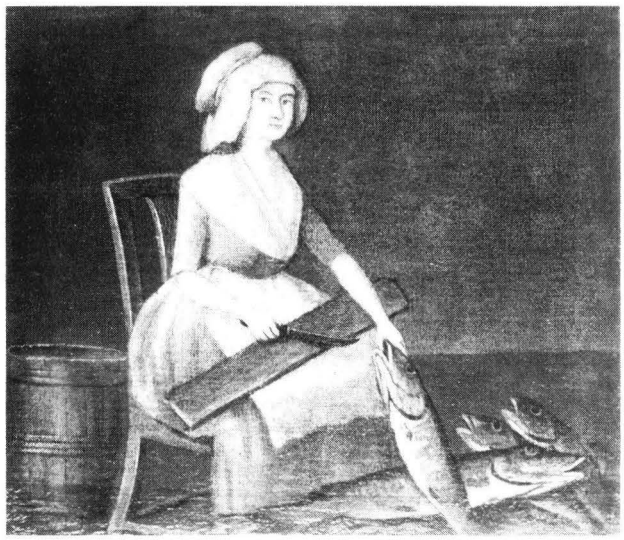
Ruotsin manufaktuureista Suomeen tuotetut harsoesiliinat ovat todennäköisesti olleet samanlaisia ohuita raitavia silkkiesiliinoja, joita on Ruotsin museoiden kokoelmissa ja joita myös Pehr Hilleström on kuvannut herraskartanoiden naisväen pukimina. Silkkinauharusettien somistamien taskujen ilmestyminen harsoesiliinoihin on huomioitava muotiuutuutena.[76]

Liina- ja karttuuniesiliinoja oli kaikensäätyisten naisten puvustoissa läpi 1700-luvun. Säätyläisnaiset käyttivät liinaesiliinaa ensi sijassa pellava- tai puuvillaröijyn tai nutun sekä hameen muodostaman aamuisen *négligé*-asun sekä arkisten röijy- ja nuttupukujen kanssa (k. 253, 255, 301). Kauppias N. Pipping leimautti 1742 asun, joka koostui intialaisesta nopkin-nutusta ja hameesta sekä sensura-esiliinasta (l. Tu 1742). Rokokoon ja kustavilaisen ajan muodikkaissa aamuasuissa liinaesiliinaa käytettiin puuteripaidan ja -viitan kanssa ranskalaiseen tapaan.[77]

Asiakirjoista ei selviä käytettiinkö liinaesiliinoja myös varsinaisten muotipukujen asusteena samaan tapaan kuin Englannissa, jossa sitä pidettiin aamupäivällä kotona mantuan, säkkipuvun ja jopa morsiuspuvunkin kanssa, koska häät käsitettiin suljetuksi perhetilaisuudeksi.[78]

Pukuluettelojen mukaan liinaesiliinat ommeltiin vuosisadan jälkipuolella hienommista pellavalaaduista kuin aikaisemmin, jolloin pellavakankaan laatua ei aina edes ilmoitettu. Ohuet nokkospalttina- ja kamritsiesiliinat ilmestyivät pukuluetteloihin vuosisadan puolimaissa. Ne olivat toisinaan kuoseihin pujotettuja eli broseerattuja.[79] Karakoo-röijy-muodin myötä liinaesiliinojen määrä puvustoissa lisääntyi vuosisadan viimeisellä neljänneksellä. Muodikkaissa puvustoissa oli usein mitä monipuolisin valikoima sekä valkoisia että raidallisia ja ruudullisia liina- ja puuvillapalttina-esiliinoja; intialaisista puuvillakankaista, kuten sensura ja gingan, toisinaan verhokankaastakin, *gardinväf*, ommeltuja esiliinoja mainittiin (l. Rauma 1781, Hki 1791).[80] Esiliinan kuosi on merkitty harvoin. Nokkospalttinaesiliina selitettiin joskus suureksi (l. Loviisa 1761). Esiliinan helmaan poimuttiin toisinaan falbola-liehuke ranskalaiseen tapaan (k. 151, 434, Saltvik Germundö 1769). Vuosisadan lopulla raitamuoti painoi leimansa esiliinoihin, joita ommeltiin mm. muodikkaista silkkiraitaisista puuvillakankaista:[81]

> 2ne swarta tafts förkläden ... 1 silkesrandigt do, 1 blårandigt bomuls do, 2ne blårandige lärfts förkläden, 2ne do gl., 1 hwit kammarduks förkläde med stora rosor (Orivesi Siukola 1799). 3 nättelduks förkläden, 2 bomullstygs do med silkes ränder, 1 blå randigt lärfts do (Tu 1801).

308. Kalanperkaajan sinisen röijypuvun päällä verhoaa suuri kolmikulmahuivi ja hametta suojaa talousesiliina, dormeuse-myssy peittää hiukset. (? N. Schillmark) öljymaalaus 1700-luvun lopulta. TKHM 4114.

Varsinaiset talousesiliinat ommeltiin yleensä kotikutoisesta valkoisesta, raidallisesta tai ruudullisesta pellavapalttinasta.[82] Niitä kutsuttiin joskus suorastaan keittiöesiliinoiksi. Kirjansitoja Petter Fernbergin vaimolla oli raidallisten silkki-, nokkospalttina- ja värikkäiden karttuuniesiliinojen ohella neljä kapearaitaista puuvillaesiliinaa ja sini-valkoraitainen keittiöesiliina, *kiöks förkläde* (Tu 1802). Tukkukauppias S. Trappin leskirouva taas omisti neljä keittiöesiliinaa valkoisen kamritsiesiliinan ja karttuuniesiliinan ohella (Tu 1806).[83]

Laatukuvien mukaan talousesiliina peitti hameen edestä. Se sidottiin kiinni vyötäisiltä joko nutun tai puvun miehustan liepeiden alitse (k. 151, 456) tai nutun ja röijyn liepeiden päällitse (k. 308). Pehr Hilleström on kuvannut sekä vyötäröesiliinoja että rintalapullisia talousesiliinoja. Ne eivät suurestikaan eronneet ranskalaisissa ja englantilaisissa laatukuvissa nähtävistä arkiesiliinoista.[84]

Asiakirjoissa mainittuja saunaesiliinoja, *badstugu förkläde*, on ommeltu mm. rohdinpellavasta (l. Halikko 1756).[85]

Suuri valkoinen leveäpäärmeinen liinaesiliina (k. 445, 446) tai musta silkkiesiliina täydensi perinteelliseen tapaan suru- ja leskenpukua.[86]

Arkiasusteina säätyläisnaisetkin käyttivät varsinkin vuosisadan ensi puoliskolla karttuuniesiliinoja, jotka mainittiin ylellisyysasetuksissa nimenomaan käsityöläisten vaimojen, palvelijattarien ja kansannaisten vaatteiksi.[87]

Hienoimmat pukuluetteloihin merkityistä karttuuniesiliinoista oli ommeltu intialaisesta sitsistä, *sitzer cattun*.[88] Kun karttuuniesiliinat mainittiin kaksivärisiksi, sini-, puna-, violetti- tai mustaval-

koisiksi (l. Hki 1787), merkitsi se yleensä sitä, että värikäs kuosi oli painettu valkoiselle pohjalle. Karttuuniesiliina kuvailtiin enimmäkseen kukalliseksi (l. Kemiö 1750):[89]

> 1 gingans förkläde, 1 gröfre do bredrandigt, 1 gl. cattuns förkläde med fiolätta och hwita rosor, 1 do blått med hwita rosor ... 1 lerfts förkläde (Vöyri Tottesund 1758). 1 katuns förkläde smårosit, 1 stor rosit katuns do (Finström 1765). 1 hwitbottnigt rosigt cattuns förkläde, 1 violett och hwitt cattuns do, 1 sämre violett och hwitt do do (Kristiina 1799).

Puvustoissa oli harvoin useampia kuin yksi tai kaksi karttuuniesiliinaa. Pormestari Goviniuksen rouva oli ilmeisen ihastunut karttuuniesiliinoihin, joita hänellä oli kuusi yhden raidallisen bastiesiliinan ja kahden nokkospalttinaisen esiliinan ohella (Hki 1762). Joskus esiliina ja hame ommeltiin samasta karttuunista (Saltvik Germundö 1790).[90]

Kotimaisista pellavakankaalle painetuista karttuuneista, *tryck läreft*, ommeltuja esiliinoja oli etupäässä vanhoillisissa ja vaatimattomissa porvarillisissa puvustoissa vuosisadan ensi puoliskolla.[91]

Pukuluettelojen mukaan säätyläisnaisten puvustoissa oli läpi 1700-luvun sekä kotoiseen edustusasuun kuuluneita hienoja silkki- ja harsoesiliinoja, liina- ja puuvillaesiliinoja sekä kotikutoisesta pellavakankaasta ja jopa karkeasta rohdinpellavasta ommeltuja suuria talousesiliinoja.

Ruustinna Kristina Fleegen esiliinat edustivat vuosisadan toiselle neljännekselle tyypillistä lajivalikoimaa, mikä käsitti taftisen polviesiliinan, raidallisen bastiesiliinan, sini-valkoisen ja violetti-valkoisen karttuuniesiliinan sekä sini-valkoisen pellavaesiliinan (l. Jomala 1748). Vuosisadan puolimaissa kauppias Lithenin rouva käytti nuttuasujensa kanssa punaraitaisia ja siniflammuisia puuvillaesiliinoja, siniraitaisia gingan- ja raitavia pellavaesiliinoja sekä hienoja valkoisia esiliinoja nokkospalttinasta, harsokankaasta ja kuviollisesta kamritsista (l. Kokkola 1768). Ruustinna Katarina Argillanderin hienoimmat esiliinat olivat valkoista raitavaa harsokangasta, nokkospalttinaa ja silkkiraitaista puuvillaa, arkiesiliinat taas kirjavaa karttuunia ja puuvillaa sekä siniraitaista pellavaa (l. Oulu 1785).

Kustavilaisella ajalla muodikkaissa puvustoissa oli tavallisesti sekä tafti-, harso-, nokkospalttina-, karttuuni-, puuvilla- ja pellavaesiliinoja. Hienoimmat *déshabillé*-asuun liittyvät esiliinat muodostivat monesti kerraston päähineen ja kaulahuivin kanssa. Yksinkertaisia, usein raidallisia arkiesiliinoja oli yleensä huomattavasti runsaammin kuin edellisiä. Niinpä kauppias M. Enningin rouvan Sofia Sederholmin (k. 336) poloneesivaltaisessa puvustossa oli neljä silkkiesiliinaa, kuusi raidallista pellavaesiliinaa, yksi sininen karttuuni- ja yksi nopkinesiliina ja yhdeksän kotikutoista esiliinaa. Pyhäesiliinoja sopi yhdistää mustiin harso- ja taftihuppuihin, kaulahuiveihin sekä mustaan taftimuhviin (Hki 1790).[92] Vuorineuvos J. J. Kijkin leskirouvan peruluettelossa on kuvailtu tavallista tarkemmin muodikkaita esiliinoja, joiden värikäs koristelu ja taskutkin mainittiin. Esiliinat kuuluivat vuorineuvoksettaren musta-valko-violettiin leskenpuvustoon sekä aamuasuihin:[93]

> 1 glt svart tafts förkläde med spetsar ... 1 hwitt bomulls lärfts förkläde med fickor & gredlin bigärning, 2 st. smalrandiga blå och hvita lärfts förkläden, 1 svart och hvitt, samt 1 blårandigt blått och hvitt lärfts förkläden ... 1 sydt bomulls lärfts förkläde och dubbel halsduk ... 1 hvit moushig flors halsduk, 1 hvit lång flors kraga, 1 hvit brocheradt flors förkläde, 1 hvit mousch och randigt do med svarta spetsar, 1 hvit brocherad kammarduks morgonkappa ... 1 hvit hollands lärfts förkläde och 1 duk (Perniö Teijo 1788).

Runsas esiliinavalikoima oli tavallinen muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoissa vuosisadan lopulla.

NENÄLIINA

Asiakirjoista on usein vaikeata erottaa nenän siistiämiseen käytettyjä liinoja, *näsduk*, vaatimattomista liinaisista pää- ja kaulahuiveista, joita kutsuttiin samalla nimellä 1700-luvulla. Liinojen todellinen käyttötarkoitus selviää useimmiten asiayhteydestä.[94] Luultavasti pukuluetteloihin puolin ja koko tusinoin merkityt pellavanenäliinat vastasivat nimeään. Niissä oli usein värilliset reunaraidat tai ne olivat värillisiä valkoisin reunoin.[95] Nenäliinoja tehtiin yleensä tarkoitukseen vartavasten kotona kudotusta kapeasta pellavapalttinasta, *näsduks väf till 1 dussin* (Punkalaidun 1783).[96] Kotimaisissa pellavakutomoissa kudotut nenäliinat olivat sen sijaan todennäköisesti pää- ja kaulahuiveja.[97]

Korunenäliinoja, *armkläder*, ei esiinny asiakirjoissa enää 1700-luvulla.[98]

14. Kauneudenhoito ja kampaus

Kampaus ja kauneudenhoito täydensivät oleellisesti muodikasta pukeutumista 1700-luvulla. Kampaus ja päähineet säilyttivät merkityksensä säädyn ja yhteiskunnallisen aseman mittapuuna kauemmin kuin itse muotipuku. Muotokuvien välityksellä voi todeta, että Pohjolassakin pyrittiin seuraamaan Pariisin esimerkkiä hiusten käsittelyssä ja muotikampauksissa. Asiakirjamerkinnöistä taas selviää, että kosmeettisten aineiden käyttö tunnettiin ylimmissä piireissä. Ruotsissa Olof von Dalin on runossa »Den sanna critiquen» kuvaillut ikäneidon haikailua peilin ääressä (110). Anna Maria Lenngrenin runo »Toaletten» (1797) kertoo vuosisadan lopulla huoliteltuun ulkonäköön kiinnitetystä huomiosta. Turussa julkaistut käyttäytymisohjeet »Om konsten at rätt behaga» (1782), »Angenäma Sjelfsvåld» (1783) osoittavat, miten tärkeinä suuren maailman tapojen noudattamista pidettiin. Käännöksinä julkaistiin hyvän käyttäytymisen ohjeita.[1]

Kauneudenhoito ja kampaus olivat aikaaviepiä toimituksia, minkä vuoksi niistä kehitettiin Versailles'in hovin kuninkaallisten pueutumisseremonioiden esikuvan mukaan seurustelu- ja vastaanottotilaisuuksia ensin Ranskan hovi- ja aatelispiireissä, joista tapa levisi 1700-luvulla porvaristonkin keskuuteen. Ranskan salonkikirjallisuudessa ja laatukuvamaalauksissa kuvattiin usein sekä makuukamarikohtauksia sängystä nousemisineen ja pukeutumisineen sekä erityisesti makuukamari- ja pukeutumispöytä- eli *toilette*-vastaanottoja. Tämän osittain melko kaksimielisen galantitaiteen tunnetuimpien edustajien budoaarikuvat tulivat laajalti tunnetuiksi kuparipiirrosten välityksellä.[2] Englannissa monet tapainkuvaajat ja karrikarityristit käsittelivät samoja aiheita realistisen purevasti.[3] Pietro Longhin maalaukset kuvaavat toilette-vastaanottoja Alppien eteläpuolella. Amiraali C. Tersmeden on muistelmissaan kuvaillut vastaavia toilette-vastaanottoja sekä Etelä-Euroopassa että Hollannissa. Ne olivat niin tärkeitä, että matkailijan ensi tehtäviä uudelle paikkakunnalle saapuessaan oli ottaa selville seurapiirirouvien toilette-vastaanottoajat. Rouvat esiintyivät vastaanotoillaan mitä hemaisevimmissa *négligé-* ja *déshabillé*-asuissa.[4]

Pehr Hilleström on puolestaan kuvannut samantapaisia pukeutumispöytäkohtauksia ruotsalaisissa herraskartanoissa ja Tukholman varakkaissa porvariskodeissa 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä.[5] Suomen säätyläispiireissä seurattiin tässäkin Tukholman tapakulttuuria. Kustaa III:n Suomen-vierailujen yhteydessä kuvattiin Åbo Tidningar -lehdessä paitsi »Cour»-vastaanottoja myös »Levér»-seremonioita (3. 12. 1789).

Säätyläisnaisten perukirjoihin merkityt pukeutumispöydän koruliinat ja toilettiesineistö sekä hienot *négligé*-asut, kampausröijyt ja -nutut ja puuteriviitat kertovat pukeutumiseen liittyneistä aamupäivävastaanotoista Suomessakin.[6] Ns. Novellettin juttu Helsingissä todistaa, että porvarisrouvatkin ottivat vastaan vieraita, mm. kauppiaita, aamuasussa kesken pukeutumistouhujen. Kun kauppias Teschen rouva vieraili eräiden viipurilaisten rouvien seurassa Helsingissä 1787, olivat he yhdessä palkanneet oman kampaajan matkan ajaksi. Kauppias J. Burtzin luona asunut rouva Tesche oli matkaväsymyksen vuoksi noussut aamulla ylös vasta klo 10 ja pannut silloin jalokivisormuksensa kamarin lipaston päälle. Kampaaja oli paraillaan auttamassa rouvaa pukeutumaan, kun italialainen rihkama- ja korukauppias Giovanni Novelletti tuli sisään tarjoamaan tavaroitaan, mm. sormuksia, jotka olivat litteässä 10–12 sormukselle varatussa kotelossa. Novellettin lähdettyä rouva Tesche huomasi, että hänen oma sormuksensa oli kadonnut. Asiaa tutkittaessa todettiin, että talossa oli käynyt muitakin vieraita. Novelletti selitti kuulustelussa, että oli aiheellisempaa epäillä syylliseksi kähertäjää, joka ei ollut varsinaisesti herrasväen palveluksessa. Asia jäi selvittämättä oikeudessa, joka vapautti kaikki syytetyt.[7]

Koska rouvien aamupäivävastaanotot keskittyivät pukeutumispöydän ympärille, kiinnitettiin erityistä huomiota pöytää verhonneen liinan ja toiletti-esineistön edustavuuteen. Helsingin pormestari A. Wetterin rouva oli itse kirjonnut valkoisen atlasliinan pukeutumispöydälle, jolla pidettiin mm. vihreää samettista neulatyynyä ja hopeamoareesta valmistettua kampakoteloa (l. Hki 1736). Professori Haartmanin leskirouvalla oli vanha kullalla kirjottu

yöpöydän liina, *nattduks serviett* (Tu 1752). Joskus pukeutumispöydän liina oli marseille-kirjontainen (l. Tu 1765).[8] Pukeutumispöydän esineistöstä mainittiin perukirjoissa mm. puuteri- ja *mouche*-rasiat, hajuvesipullot, koruharjat ja -kammat, hiusneulat, sakset, kynsisakset, korvalusikka jne. Taivassalon pappilassa rovasti, professori J. Thorwösten leskirouvan toilettivälineistö merkittiin kokonaisuutena pukuluetteloon, *tilbehör till nattygsbord* (l. Taivassalo 1751). Eversti A. H. Ramsayn rouvavainajan jäämistössä oli mm. helmiäisvartinen puuteriveitsi ja hopearasia, joka sisälsi kaksi kristallipulloa, hopeasuppilon ja muistikirjan (l. Jakari 1764).[9] Mme Katarina Teschen perukirjaan 1740 merkityn 11 luodin painoisen hopeisen puuterirasian hänen vävypoikansa Gustaf Wittfooth lahjoitti öylättirasiaksi Kustavin kirkkoon 1803, jolloin rasian alkuperäinen käyttötarkoitus oli ilmeisesti unohtunut.[10] Vastaavanlaisia hopearasioita ym. esineitä kuului ruhtinaallisten pukeutumispöytien täydellisiin toilettivälineistöihin, jotka juhlistivat makuukamarivastaanottoja.[11]

309. Merkitty: O. Arenius pinx. 1744, Anna Dorothea Muhl (1728-1778 ∞ 1745 O. W. de Geer). KM 5674:2.

KAUNEUDENHOITO

Kauneudenhoitoaineita ja -tehosteita käytettiin runsaasti. Ranskassa punan vivahteet vaihtelivat muodin mukaan. Kasvojen pikanttia nukkemaisuutta korostettiin kauneuspilkuilla, *mouche*, joilla oli erikoisnimensä: *la badine, la baiseuse, l'équivoque*. Salakielen merkkeinä niitä sijoitettiin milloin silmäkulmaan, otsaan, hymykuoppiin, poskiin tai suupieleen.[12] Kauneuspilkkujen käyttö ei ollut tuntematonta Suomessakaan. Maaherra L. J. Giösin rouvan toilettiesineistössä oli mm. jaspislukkoinen kultainen *mousche*-rasia (Tenhola Prästkulla 1774). Bremerien puodissa inventoitiin mm. kolme akaattirasiaa, *mouche dosor* (Teijo 1801).[13] Margareta Bremerin muotokuvassa kuvattu kädessä oleva hopearasia on todennäköisesti juuri mouche-rasia (k. 331). *Mouche*-rasiat olivat suosittuja lahjoja ihailun kohteelle. Monia museoiden kokoelmiin kulkeutuneita siroja akaatti- ja helmiäisrasioita on luultavasti käytetty aikoinaan kauneuspilkkujen säilyttämiseen.[14]

Kasvojen meikkaaminen ja ehostaminen oli tavallista. Stockholms Magazin-lehden elokuun numerossa 1780 kiinnitettiin huomiota muodin epäterveellisyyteen. Kerrottiin miten vaarallista kasvojen ehostaminen oli, koska valkoinen meikki oli preparoitu lyijyllä ja oli sen vuoksi suorastaan myrkyllistä tukkiessaan huokoset. Åbo Tidningar -lehdessä kuvattiin 20. 2. 1789 tanssiaisissa ihailtua kaunotarta »fiäsad, adorerad och alamodigt colorerad». Lehdessä kiinnitettiin myös huomiota sekä meikin että puuterin käyttöön kertomalla niiden historiallisesta taustasta ja kokoomuksesta. Samalla varoitettiin espanjanvalkoisen meikin myrkyllisyydestä (23. 3. ja 9. 4. 1803). Kaupoista oli saatavissa ranskalaista meikkiä ja puuteria *à la marechalle* (26. 7. 1806). Kauppojen varastoluetteloihin merkityt puuteri- ja pomadaerät viittaavat hiusten käsittelyyn ja kampaukseen. Koristetavarain kauppias P. M. Lewisonin huutokaupassa myytiin mm.:[15]

> 3 lådor Eau de Cologne, 16 flaskor luktvatten, 19 burkar pomada, 16 burkar smink, 12 askar tandpulfwer (Tu 1816).

Yksityishenkilöiden pomada- ja puuteriostot liittyivät ensi sijassa kampaukseen. Laukon pikkuneidin Sofia Kurjen (k. 114) kamarineidoksi palkattu Anna Dreijer osti tullessaan Tukholmasta Suomeen mukaansa puuteria ja pomadaa hoidokeitaan varten 1738. Edellisenä vuonna Sofia-neidille oli ostettu Turusta naula puuteria (l. Laukko 1736-38). Porvaristytöillekin, kuten Ulla Holmbergille, ostettiin holhoustilien mukaan vuosittain naula puuteria (Hki 1776-83).[16]

HIUSTEN PUUTEROINTI

Muotokuvista päätellen hiusten puuterointi yleistyi säätyläisnaisten piirissä 1710-luvulla, jolloin korkeat fontangi-kampaukset hylättiin ja hiukset kam-

310. Robe-muotia n. 1760, majuri F. H. von Knorringin rouva Kristina Johanna Ribbing (1727-1801). Puuteroituja hiuksia koristava koru muodostaa kerraston korvariipusten ja mustaan samettinauhaan kiinnitetyn riipuksen kanssa. Vrt. tytär k. 145. Yksit. omist.

mattiin päänmyötäisesti ylös nutturalle (k. 116, 309). Hiusten puuterointi tuli niin tavalliseksi, että puuterikin määrättiin muiden ylellisyystarvikkeiden tavoin verotettavaksi 1747. Kun asetus uusittiin 1756, vapautettiin sotilaat ja hääväki verosta.[17]

Hienoimmat puuterilaadut olivat hajustettuja sekä sävytettyjä valkoisen, sinisen tai ruskean vivahteihin.[18]

Hiuksiaan puuteroittaneiden säätyläisnaisten pukuluetteloihin merkittyjä puuteripaitoja ja -viittoja käytettiin muiden vaatteiden suojana toimituksen aikana. Ne olivat naisten puvustoissa aivan yleisiä rokokoo- ja kustavilaisella ajalla, jolloin valkoiseksi puuteroidut hiukset kuuluivat muotikuvaan.[19] Puuterikukkarot ja -huiskut, *puderpung och qwast* (l. Sauvo 1800) sisältyivät sekä naisten että miesten toilettivälineistöön aina 1700-luvun lopulle asti.

Ranskassa luovuttiin hiusten puuteroinnista rousseaulaisen elämänfilosofian ja antiikin ihailun vaikutuksesta vuosisadan lopulla. Niinpä kuningatar Marie Antoinetten hovimaalari mme Vigée-Lebrun, joka ei henkilökohtaisesti pitänyt puuteroiduista hiuksista, pyysi jo 1784 erästä ylhäisönaista jättämään hiuksensa puuteroimatta muotokuvausta varten. Kyseessä oli tosin ns. paimenetarasun kuvaaminen.[20] Vapaasti liehuvat, puuteroimattomat hiukset kuuluivat kuitenkin varsinaisesti uusklassismin englantilaiseen muotiin. Englannissa oli jo aikaisemmin lakattu puuteroimasta hiuksia. Ranskan vallankumouksen jälkeen Pariisissakin hiusten puuterointi tuomittiin tyystin ja uudeksi ihanteeksi julistettiin antiikin ajan luonnolliset kampaukset.[21]

HIUSTEN KAMPAUS

Muodikkaista kampauksista saa käsityksen muotokuvien ja grafiikan välityksellä 1760-luvulle asti, jolloin Ranskassa alettiin julkaista kuvitettuja kampauksen ohjekirjoja.[22] Muotokuvissa kuvattiin ilman päähinettä tai hattupäisinä ainoastaan säätyläistön ylimpään kerrostumaan kuuluvia naisia; porvarisnaisten muotokuvissa myssymäiset päähineet peittivät tavallisesti hiukset perinteelliseen tapaan.

Englanti oli vuosisadan alussa edelläkävijämaa kampausten suhteen. Myöhäisbarokin korkeat kampaukset hylättiin Englannissa 1710-luvun alussa. Englannittarien esimerkin mukaan myös Versailles' in hovissa ja Pariisissa luovuttiin korkeista fontangi-kampauksista yhtäkkiä 1713.[23] Tämän jälkeen hiukset kammattiin sileästi ylös ja kerättiin päälaelle nutturaksi tai palmikoitiin takaraivolle. Yksinkertainen matala kampaus pysyi muodissa aina 1760-luvulle asti. Puuteroitujen hiusten koristeeksi sijoitettiin korkeintaan tekokukkakimppu tai koruneula (k. 309-311).[24] Toisinaan hiukset kiharoi-

311. Rokokookampaus n. 1765, Elias Martinin tussilaveeraus Viaporin luonnoskirjassa, s. 135. Ehrensvärdin museo, Suomenlinna. Foto HY Taidehistorian laitos. HYKL.

312. Chignon-kampaus, 1764. Yksityiskohta Mikael Toppeliuksen maalaamasta Pielaveden kirkon alttaritaulusta, mallina oli kappalaisen 26-vuotias tytär Elisabet Argillander (1738-78 ∞ kappalainen Henrik Costian). Merkitty: uxor H:ci C:E:A:. Kuopion museo.

tiin paperirullilla siten, että nutturasta laskeutui olkapäille kaksi pitkää kihararullaa, *chignon* (k. 312).[25] Hiukset kiinnitettiin pomadalla kampaukseksi ja puuteroitiin vaaleiksi miesten peruukkien tavoin.

Rokokoo-ajalla kampausta koristeltiin entistä useammin tekokukilla, koruilla, helminauhoilla, diadeemeilla, *esprit*-sulilla ja koruneuloilla ranskalaiseen tapaan. Taidokkaasti kammatut hiukset muodostivat toisinaan päälaelle hiusdiadeemin, *le tapé* (k. 313).[26] Hiuskoruja on usein merkitty vallasnaisten ja toisinaan porvarisrouvienkin perukirjoihin: *1 plum af toupazier med silfwer 50:-* (Janakkala Haaga 1764). Luutnantti Collianderin rouvan jäämistössä oli useita helmi- ja kivikoristeisia hopeisia koruneuloja, joilla mm. kampausta koristaneet harsot kiinnitettiin (l. Sysmä Tauvola 1770), kuten muotokuvista voi todeta (k. 314).[27]

Kampausmuoti muuttui täysin 1760-luvulla, jolloin Pariisissa alettiin kammata hiukset taidokkaiksi sommitelmiksi päälaelle. Ranskalainen kampaajamestari Sieur Legros de Rumigny perusti Pariisissa kampausakatemian, Académie des Coëffures, jossa annettiin alan opetusta kampaajille, kamaripalvelijoille ja -neidoille. Mestari teki mallikampauksia nukeille, joita lähetettiin ympäri Eurooppaa ja joista Legros järjesti ateljeessaan näyttelyn 1763 ja 1765. Näyttelyaineistosta hän julkaisi ohjekirjan »L'Art de la coëffure des Dames Françoises avec des estampes où sont représentées les têtes coeffees», 1768. Kirjaa seurasi Sobry'n toimittama jatko-osa »Supplement de l'art de la coëffure des Dames Françoises». Edellisessä osassa esiteltiin 38 kampausta ja jatko-osassa 8 uutta kampausta sekä hiusten leikkauskaavio. Kampaukset muodostuivat yleensä yhdestä tai kahdesta, joskus useammastakin, päätä kiertävästä kihararullarivistä. Hiukset kerättiin useimmiten koristeelliseksi sykyräksi päälaelle, toisinaan ne palmikoitiin parkettimaisesti takaraivolle. Pieni korumyssy, rusetti tai siro koru täydensi usein kampausta, jossa korostettiin pituusvaikutelmaa sijoittamalla koristeet kihararullien huipuksi päälaelle. Ratsastusasuun soveltuva kampaus esiteltiin amatsoonipuvun yhteydessä. Yleisohjeissa neuvottiin, ettei kampausta ollut syytä uusia useammin kuin korkeintaan kerran viikossa tai kahdessa, koska puuteri ja pomada saattoivat vahingoittaa hiusten juuria. Samoin kehotettiin kiharoimaan hiukset mielummin papiljoteilla kuin käherryspihdeillä.[28]

Legros halusi kehittää kampauksen taiteeksi ja hänen luomansa kampaustyyli johti mitä ihmeelli-

313. Rokokookampaus, ésprit-sulka ja kukat koristavat hiusdiadeemia, le tapé, kaulassa »esclavage»-nauhapanta. Tuntemattoman taiteilijan piirros esittää Katarina Benedicta von Rajalinia (1746-1822) ∞ 1) kpt A. E. Sahlstedt, 2) Orimattilan rovasti D. E. Hartman. MV HKA.

314. Plyymit, harsot ja helmien koristama korkea diadeemikampaus tekivät robesta hovipiireissä suositun naamiaisasun, mustavalkoiset reunusteet korostavat vaaleanpunaisen roben erikoisluonnetta. Ulla Pasch 1775, Fredrika Lovisa Sofia Giös (1758-1824) ∞ 1) 1776 majuri J. R. Taube, 2) eversti L. J. Jägerhorn. Vrt. äiti k. 181. Yksit. omist.

simpiin luomuksiin, joiden tekoon tarvittiin runsaasti pomadaa, puuteria ja tukilaitteita. Pariisissa kampaajien ammattikunta paisui ja naisetkin saivat oikeuden harjoittaa kähertäjän ammattia (k. 315). Yhä uudet kampaajien ohjekirjat levittivät tietoa viimeisimmästä kampausmuodista. Brysselissä L'Indicateur -lehti ylisti 22. 8. 1778 huolitellun kampauksen tärkeyttä siitäkin syystä, että sen avulla aviomiehen rakkaus säilyi.[29] Kööpenhaminassa tunnettiin »le Gros'in» kampaukset jo 1768 ja muutamaa vuotta myöhemmin hiusten tupeeraaminen korkeaksi oli jo yleistä.[30]

Ranskassa kampaukset paisuivat kuningatar Marie Antoinetten aikana 1770-luvulla valtaviksi torneiksi, joihin liitettiin irtohiuksia, toppauksia, harsoja, silkkinauhoja, koruja, sulkia ja korupäähineitä, *coaffure*. Kampaukset nimettiin usein päivän tapausten, teatterikappaleiden tai tunnettujen henkilöiden mukaan.[31]

Uusi kampausmuoti levisi kulovalkean tavoin.[32] Hiusvuoret ihmeellisine asetelmineen antoivat pilapiirtäjille kiitollisia aiheita muodin naurettavuuden kuvaamiseen. Nimenomaan englantilaisissa pilakuvissa pilkattiin ranskalaista kampaushulluttelua. Todettiin, että kampaukset haisivat ja keräsivät syöpäläisiä, koska hiuksia oli vaikeata pitää puhtaina. Kuparipiirroksina levinneitä pilakuvia mielettömistä kampauksista jäljennettiin jopa posliiniesineiden koristeeksi Saksassa ja Ruotsissa.[33]

Ruotsi-Suomessa arvosteltiin jo verrattain varhaisessa vaiheessa uuden muotikampauksen mielettömyyttä. Kun kapteeni (myöh. maaherra) Anders de Bruce esiteltiin Norrköpingin valtiopäivillä 1769 kuninkaallisille naisille, kiitti hän rouvalleen kirjoittamassaan kirjeessä kruunuprinsessan kauneutta ja hänen yksinkertaista mustaa taftipukuaan. Sen sijaan hän arvosteli kuninkaallisten naisten kampausta, *coiffure:* »Nackhåren äro opstruckne, men mycket utstående, liksom de hade lagt en stor blån tott inunder».[34] Kustaa III:n kansallista pukua koskevan mielipidetutkimuksen yhteydessä viitattiin Torniossa 1. 1. 1774 päivätyssä kirjoituksessa naurettaviin torninkorkuisiin hiuslaitteisiin, *coeffure*. Stockholms Magazin taas kummasteli:[35]

> at et högt hufwud räknas för wackert ... en ganska förderfwelig sed at hafwa en börda af främmande hår på hufwudet, hwilcket måste förordsaka hufwudwärck, flussar o.m. (1780).

Taidokkaat kampaukset vaativat ammattitaitoista kampausapua. Tavallisesti peruukintekijä, jonka ammattioikeuksiin kampaus kuului vuoden 1757 asetuksen mukaan, toimi naisten kampaajana. Vuoden 1766 ylellisyysasetuksessa määrättiin nimenomaan:[36]

315. Pariisittaren kevyt kampausasu käsitti peignoir-kampausröijyn ja rimsuhameen 1770-luvun lopulla. Galerie des Modes. Foto KB.

Ei yxikän mahda tästälähin nijnkuin erinäjnen Hiusten Friseuri tehdä muillen palwelusta hiusten eli Peruqvein accommoderamisella ja friseramisella (1766).

Kun peruukintekijänkisälli Petter Elfström anoi 1769 Turussa mestarinoikeutta, todettiin, että hän osasi huolitella niin mies- kuin naishenkilöiden omia hiuksia, mitä pidettiin tärkeänä, koska kaupungissa kävi usein mm. maalla asuvaa herrasväkeä. Turun 1778 perustettu peruukintekijäin ammattikunta ei kuitenkaan hyväksynyt kaupungissa viisi vuotta työskennelleen kisälli Simon Revallin anomusta päästä mestariksi ilman näytettä 1799. Syyksi ilmoitettiin, ettei hän ollut koskaan työskennellyt työhuoneella, vaan oli ainoastaan harjoittanut hiustenkampausta kaupungilla.[37]

Kamarineidot huolehtivat yleensä rouviensa kampauksesta, mikä ilmeni mm. Åbo Tidningar -lehdessä olleista kamarineidon paikan hakijoiden ilmoituksista. Jacobina Charlotta Munsterhjelmin päiväkirjasta taas selviää, että kun hiusmuoti jälleen muuttui yksinkertaiseksi vuosisadan lopulla, kartanonneidit kampasivat usein toistensa hiukset.[38]

Asiakirjoissa on säilynyt satunnaisia tietoja siitäkin, miten asiakkaan luo kotiin kutsuttu kampaaja toimi. Kun Turun hovioikeuden asessori E. Adlercreutzin tytär Hedvig Sofia joutui orvoksi jäätyään isoäitinsä kasvatettavaksi Tukholmassa, kutsuttiin kampaajatar, *coiffeuse*, kampaamaan ja puuteroimaan 15-vuotiaan neidin hiukset (1746?).[39] Amiraali Tersmeden kertoi muistelmissaan miten hän Albergan kartanossa asuessaan lähti toisena joulupäivänä 1763 rouvansa kanssa vierailemaan Helsingissä, jossa he tavallisuuden mukaan asuivat rovasti Forteliuksen luona samoin kuin Sjöskogin Taubet. He saapuivat perille niin hyvissä ajoin, että rouvat ennättivät kampauttaa hiuksensa ennen päivällistä.[40] Ns. Novellettin jutun yhteydessä ilmeni, että Helsingissä vierailleet viipurilaiset rouvat olivat matkalleen palkanneet mukaan oman kampaajan, joka ei ollut vakinaisesti heidän palveluksessaan.[41]

Helsingin seurapiirien naisten kampaukset eivät kuitenkaan täysin vastanneet muodin vaatimuksia. Kun kaupungissa vierailleen Kaarle-herttuan kunniaksi oli järjestetty tanssiaiset raatimies Bockin talossa 7. 7. 1782, arvosteli juhlavieras veljelleen Kustaa III:lle lähettämässään kirjeessä naisten omituista pukeutumista. Herttua oli tuskin voinut pidättää nauruaan, koska naiset olivat halunneet noudattaa uutta muotia, mutta näyttivät siltä kuin olisivat temmanneet hiukset päästään ja mätkäisseet niitä kasvojensa ympäri niin, että he olivat sen näköisiä kuin oli tapana kuvata tuulten jumalaa. Herttuan mielestä kuninkaan pitäisi lähettää joku hovinainen opettamaan Suomen naisille sekä pu-

316. Makaavaksi koiraksi, frisure au chien couchant, kutsutut niskarullat liittyvät korkeaksi tupeerattuun kampaukseen, joka on puuteroitu. Merkitty: Aftagen 1782 af N. Schillmark. Sofia Lovisa Ramsay (1754-1816) ∞ maaherra O. W. Ramsay. Vrt. k. 351. KM 32100:103.

317. Silkkiharsohuivi »makaava koira» kampauksen verhona. Merkitty: N. Schillmark 1782. Helena Katarina Malm (1730-1809) ∞ 1) Växiön tuomiorovasti professori J. Tillander, 2) 1772 kenraali, maaherra A. H. Ramsay. Yksit. omist.

keutumisen että seurustelun taitoa, sillä nyt heissä oli vielä paljon, mikä muistutti heidän maansa villiyttä.[42] Arvostelu kohdistui selvästi kampauksiin, koska naiset olivat todennäköisesti pukeutuneet kansalliseen ruotsalaiseen pukuun, jonka kuosin suhteen ei ollut erehtymisen vaaraa. Oulussa Saara Wacklin on myös kuvaillut kampauksia. Morsiamen dolmaanipuvun yhteydessä hän mainitsi puuteroidun ja kolmekerroksiseksi tupeeratun kampauksen. Joskus puuteroitu ja tupeerattu kampaus sai kruunukseen »ylöspannun» myssyn.[43]

Muotokuvien opastuksella voi seurata kampausten muuttumista korkeiksi 1770-luvulla (k. 314). Hiukset tupeerattiin yhä pöyheämmiksi ja kampausten täytteeksi pantiin irtohiuksia ja tyynyjä, joihin hiukset kiinnitettiin neulojen ja pomadan avulla sekä puuteroitiin. Nils Schillmarkin kuvaamat korkeat kampaukset on yleensä koristettu kukilla, sulilla, harsoilla, silkki- ja helminauhoilla (k. 88, 186, 187, 316, 317, 356, 457). Suosituimpia kampauksia oli Ranskassa makaavaksi koiraksi nimitetty *frisure au chien couchant*, jossa edestä ylöspäin kammattuja hiuksia kiertää paksu kihararulla korvien alapuolelta (k. 316, 317, 356). Kampauksen apuna käytettiin irtorullaa, jota Yhdysvalloissa kutsuttiin pompadouriksi. Juvalla mainittu *pompastuuri*-kampauksen nimi palautunee tämäntapaisiin säätyläisesikuviin.[44]

Peruluetteloihin merkittiin toisinaan kampaukseen käytettyjä irtohiuksia, *lös hår med låckar* (l. Sauvo 1800). Riippuvia kihararullia kutsuttiin edelleen nimellä *chignon* (357, 438),[45] joita on asiakirjoihin merkitty mm. nimillä:[46]

> 1 st. hår tour, 1 tour och 2ne låckar, 1 hår schiljong och 2 låckar (Tu 1776). schenjong (Tu 1789).

Chignon-kihararullat kiinnitettiin joskus erikoiskammoilla:[47]

> 2ne chignons kammar af skylddpadd 1.-.-, 2 st. swarta och hwita plumer 2.-.- (Hki Pukinmäen k:no 1795).

Kampausten ja koafyyrien koristeluun tarvittiin entistä runsaammin korukampoja, hiusneuloja, plyymejä ja tekokukkia:[48]

> 1 förgyld silfwer hårnål med 1 taffelsten ... 4 messings hårnålar med slipade stenkåhls stenar, 1 diadems kamb med oächta stenar, 1 buquett af böhmiske stenar infattade i förgylt silfwer, 13 silfwer hårnålar med böhmiske stenar, 1 messings do med blå sten ... 1 emaillerat toupet foderal ... 4 hwita och 2 swarta plumer (Myrskylän k:no 1783).

– – – – – –

Englannissa uusklassinen pukumuoti loi uuden kampaustyylin. Hiusten puuteroinnista luovuttiin, kampaukset madaltuivat ja hiusten annettiin laskeutua vapaasti hartioille pöyheiksi kiharoituina antiikin taideteosten esikuvien mukaan. Lapsenomaiseen paitapukumuotiin yhdistettiin tavallaan nuorten tyttöjen luonnollinen kampaus (k. 318-320).[49] Pariisissakin alettiin jo 1780-luvun alkupuolella kyllästyä vaivalloisiin ja hankaliin, yleisesti naurettaviksi tuomittuihin korkeisiin kampauksiin. Antikisoivan paitapukumuodin ja anglomanian myötä antiikin taiteesta tutut hartioille luonte-

318–319. Äiti ja tytär hiukset kreikkalaiseen tapaan lyhyiksi leikattuina 1790-luvun lopulla. N. Schillmarkin maalaamat muotokuvat esittävät lääket. prof. J. Pippingskiöldin rouvaa Maria Sederholmia (1770-98) ja tytärtä Johanna Mariaa (1791-1871). Perhe asui Quenselin talossa Turussa. Kuningas Kustaa IV Aadolf lahjoitti Suomen-matkallaan rouvalle muotokuvassa näkyvät kultavitjat. Yksit. omist.

320. Vapaina kiharoina olkapäille laskeutuvat ja korkeintaan silkkinauhalla sidotut hiukset sekä hartioita verhoava saali kuuluivat 1790-luvun muotiin. N. Schillmark, Johanna Magdalena Gylling (1765-1851) ∞ Walle. Yksit. omist.

321. Mikael Toppelius, Johanna Magdalena Forsman (1789-1827) ∞ ltn G. J. von Essen, akvarelli 1800-luvun alku. MV HKA Antellin kokoelma.

vasti laskeutuvat kiharat tulivat uuden kampausmuodin esikuvaksi. Cabinet des Modes -lehdessä kerrottiin *à la conseillère* -kampauksesta (1786), jossa puuteroimattomat hiukset laskeutuivat vapaasti hartioille; mainittiin myös lapsenomaiset kampaukset, *coeffure à l'enfant.*[50]

Ranskan vallankumouksen jälkeen *l'ancien regimén* tunnuksiksi käsitetyt hiustornit ja muut luonnottomat kampaukset sekä hiuspuuterin että pomadan käyttö hylättiin lopullisesti. Hiusmuodissa jäljiteltiin antiikin vaasimaalausten ja kuvapatsaiden kampauksia. Hiukset leikattiin toisinaan aivan lyhyiksi, *à la Titus*, *à la Caracalla*, tai ne kammattiin sileästi niskaan nutturalle ja sidottiin nauhalla kreikkalaiseen tai etruskien tapaan.[51] Weimarissa kerrottiin 1792, että nuoret naiset käyttivät hiuksissaan enää ainoastaan vähän puuteria ja tuskin laisinkaan pomadaa. Saksassa kuvattiin muotokuvissa liehuvia vapaita kiharakampauksia 1790-luvulla ja muotilehdissä suositeltiin nauhalla sidottuja kreikkalaisia nutturakampauksia 1800-luvun alussa.[52]

Malla Montgomeryn muistelmien mukaan Kustaa IV Aadolfin morsiamen, Badenin prinsessa Fredrika Dorotea Wilhelminan kampaus muutti hiusmuodin Tukholmassa 1797. Hääjuhlallisuuksissa, joissa kaikki naiset esiintyivät valkoisissa hovipuvuissa, prinsessan puuteroimattomat vapaina kiharoina laskeutuvat hiukset herättivät huomiota. Nuoren kuningattaren esimerkin mukaan hiusten puuteroimisesta luovuttiin ja hiukset kammattiin antiikin tapaan (k. 250). Mallan omat hiukset kammattiin syksyllä 1800 ensi kerran uuteen antiikin tyyliin siten, että ne palmikoitiin niskaan ja sidottiin vaaleankeltaisilla ja oranssinvärisillä silkkinauhoilla, kun taas kiharat saivat laskeutua vapaasti otsalle ja poskille. Suomen suuriruhtinaan, prinssi Carl Gustafin syntymän johdosta vietettyihin hovijuhliin koristettiin Mallan hiukset kahdella lumivalkoisella sulalla eli panassilla. Årstan rouva oli muodistanut kampauksensa jo syksyllä 1796 leikkauttamalla hiuksensa ja kiharoittamalla ne piippaussaksilla polttamalla. Rouva kävi tavallisesti kampauttamassa hiuksensa Tukholmassa, toisinaan tosin kampaajatar tuli kotiin asiakkaansa luokse. Miniatyyrin maalaamistilaisuuteen hiukset koristettiin kukkaseppeleellä.[53]

Oulussa Saara Wacklin kertoi varapormestarittaren esiintyneen *négligé*-asussa papiljotit ja yömyssy päässään 1803.[54] Muotokuvien mukaan kampausmuoti muuttui Suomessa englantilaissävyiseksi 1790-luvulla. Pään ympäri kiedottu silkkinauha sitoi tavallisesti vapaasti olkapäillä liehuvia kihararullia (k. 320, 440-441). Harvoin annettiin pitkien hiuksien riippua suorina selässä (k. 358). Toi-

322. »Kreikkalainen» nutturakampaus, saali verhoaa lyhytmiehustaista paitapukua. Merkitty: Gillberg del. 1806. Lovisa Dorotea von Haartman (1788-1846) ∞ kpt. O. R. G. Fock. Yksit. omist.

323. Vallasnaisen juhla-asu, kolme suurta strutsinsulkaa koristaa korukamman sitomaa vapaata kiharakampausta, kaulassa uusklassinen filigraanitöinen kaulapanta sekä rinnan poikki »en sautoir» riippuvat kultavitjat. Merkitty: E. Thelning pinx. 1798. PHM numeroton.

sinaan hiukset leikattiin lapsenomaisen lyhyiksi (k. 318, 321). Miniatyyreissä kuvattiin myös kreikkalaiseen tapaan nauhalla tai kammalla nutturalle sidottuja hiuksia (k. 322).[55]

Silkkinauhan käyttö hiusten sitomiseen ja koristeluun ilmenee harvoin pukuluetteloista, koska tarkoitukseen kelpasi mikä silkkinauhan pätkä tahansa. Silkkinauhojen suuri kysyntä todistaa kuitenkin niiden monipuolista käyttöä. Joululahjoiksi oli tapana antaa mm. silkkinauhoja hiusten sitomiseen ja joskus niitä merkittiin pukuluetteloihinkin.[56]

> . . . hårband (l. Orivesi 1796). 1 hufwudband (Tu 1801). 4 st. hårbindlar (Tu 1809).

Metalliset, toisinaan kultasepäntyötä olevat korukammat ja diadeemit juhlistivat uusklassista juhlakampausta (k. 323). Åbo Tidningar-lehdessä kuvailtiin 19. 1. 1803 runomuodossa joululahjaksi saatua kultaista hiuskampaa, jonka avulla hiukset koottiin nutturalle. Jalokiviseppä J. Lexellin tyttären, kauppias J. J. Pippingin leskirouvan jäämistössä oli peräti yli kaksikymmentä hiuskorua:[57]

> 1 par skospänn med infattade stenar, 2 små hårsmycken med dito, 17 st. hårnålar med infattade stenar, 3 st. hårnålar med infattade perlor, 1 st. med agath, 1 st. med perlemor . . . 1 porcellains kamfodral (Tu 1805).

Muodikkaissa kampauksissa ja päähineissä suositu plyymikoristelu antoi luultavasti aiheen julkaista Åbo Tidningar-lehdessä 17. 3. 1802 kirjoitus »Om prydnad af fjedrar», jossa selostettiin, mistä kaukomaista Ranskaan hankittiin erilaisia sulkia ja miten niitä käsiteltiin. Mainittiin mm. valkohöyheniset »aigretter», strutsin- ja riikinkukonsulat.

PERUUKKI

Ranskassa ja Englannissa säätyläisnaiset käyttivät herrainkuosisen ratsastuspuvun kanssa muodikasta miesten peruukkia (k. 181).[58] Ruotsissakin oli vuoden 1756 maatullihinnaston nimikkeenä: *Peruque, Fruntimmers, do tour eller favoriter.*[59]

Suomessa naisten peruukkeja on merkitty perukirjoihin 1700-luvun puolimaista lähtien (k. 390). Tullinhoitaja E. Sahlmanin huutokaupassa myytiin mm. robe-pukuja sekä uusi naisten peruukki, josta ei kuitenkaan tehty tarjousta (Hki 1755). Vapaaherratar Brigitta Ehrnroothin ratsastusasuun kuulunut herrainkuosinen kukkaroperuukki arvioitiin 5 taaleriin (l. Leppävirrat 1771). Rouva Anna Hesslingin peruukin yhteydessä mainittiin korvariipukset (Padasjoki 1763).[60] Kun peruukki esiintyi talonpoikaismorsianten varusteiden yhteydessä, korvattiin sillä todennäköisesti muodikas kampaus (l. Karuna 1759, Jakari 1764).[60b]

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä täydennettiin korkeita kampauksia irtohiuksilla, -palmikoilla, rullilla ja *chignon*-kiharoilla. Peruukkia käytettiin elleivät omat hiukset riittäneet muodikkaaseen kampaukseen.[61]

Ranskan vallankumouksen jälkeen peruukki tuli jälleen muotiin Ranskassa. Sitä käytettiin, kun haluttiin vaihtelun vuoksi peittää lyhyeksi leikatut hiukset tai esiintyä puvun väriin sävytetyssä kampauksessa. F. M. Franzén kiinnitti huomiota tähän Pariisin-matkansa kuvauksessa 1795/96.[62]

15. Päähineet

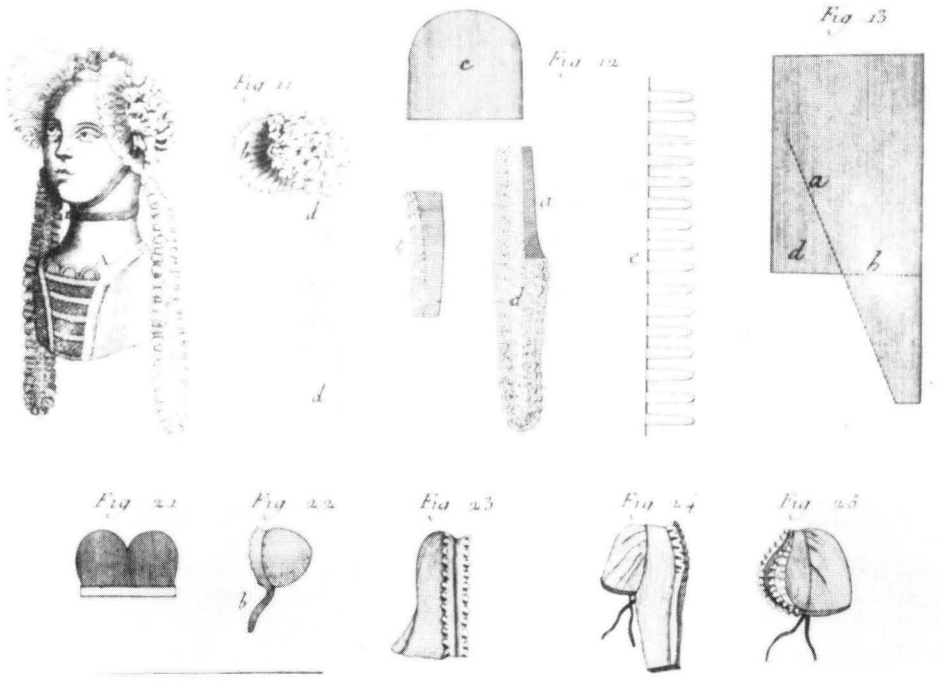
Päähinemuotia voi seurata sekä muotokuvien että asiakirjojen päähinenimistön välityksellä, joskin muotokuvissa kuvattujen päähineiden ja samanaikaisten nimitysten yhdistäminen toisiinsa tuottaa toisinaan vaikeuksia. Muotipäähineiden ranskankieliset nimet todistavat, että muotitietoiset naiset seurasivat Pariisin muotia. Sen sijaan arkisia liinapäähineitä kutsuttiin edelleen vanhaan tapaan myssyiksi ja hupuiksi, joskin muodikkaimmilla liinapäähineilläkin oli erikoisnimensä.

Perinnäiset pukeutumiskäsitykset ja muoti vaikuttivat kumpikin osaltaan päähinevalikoimaan ja päähineiden käyttöön. Porvarisnaiset pysyivät kauan uskollisina totutuille liinapäähineilleen ja myssyilleen. Arki- ja kotioloissa hiukset peitettiin perinteelliseen tapaan liinapäähineellä, erilaisilla sisämyssyillä ja hupuilla, joiden päälle puettiin toisinaan vielä silkkinen päällysmyssy. Sen sijaan ylimpään säätyyn kuuluvien naisten piirissä liinamyssyjen käyttö rajoittui yleensä *négligé*- ja suruasuun. Muodikasta kampausta ei haluttu peittää myssyllä. Kampaukseen yhdistettiin korkeintaan hieno korupäähine, *coeffure*, joka valmistettiin pitsistä, harsosta ja nauhoista sekä koristettiin tekokukilla, sulilla ym. ja josta tuli miltei säätytunnus.

Koafyyri käsitti laajimmassa mielessä kaikki sisäpäähineet[1], vaikka yleensä tehtiin ero edustusasuun kuuluvien hienojen sisäpäähineiden ja yksinkertaisten liinamyssyjen välillä. Muotipäähineet liittyivät läheisesti kampausmuotiin. Modistien taidokkaat luomukset täydensivät oleellisesti muotipukua, jonka säädynmukaisuutta ne korostivat. Vuosisadan jälkipuolella korkeat kampaukset mullistivat täysin päähinemuodin.

SISÄPÄÄHINEET VAPAUDENAJALLA 1720-1770

Liinamyssy ja -huppu. Diderot'in Encyclopediassa on esitelty liinavaatteiden yhteydessä suuri pitkäliepeinen musliinihuppu, *grande coeffe en mousseline*, joka leikattiin kaksinkerroin taitetusta suorasta kankaanpalasta, sekä niin ikään edestä pitkäliepeinen yö- ja kotiasuun kuulunut *cornette*-myssy. Encyclopedian mukaan pieni liinamyssy leikattiin joko *beguin*-vauvanmyssyn tavoin tai kuten *bonnet rond*, jossa kasvoja kehystäneeseen suoraan etukappaleeseen liitettiin poimuttu pesä (k. 324,

324. Diderot & D'Alembert, Encyclopédie, Supplement 1779, pl. 3 lingére pl. 152, 154. 11 pitsikoafyyri, 12 pitsikoafyyri à bavolet, 13 suuri musliinihuppu, A papillon-koafyyri telineellä – 21 béguin-myssyn leikkaus, 22 béguin-myssy koottuna, 23 huppu »tétière», 24 yöhuppu »cornette pour le nuit», 25 bonnet rond. Vrt. k. 283, samoja päähineitä Garsault'in mukaan. Foto HYKL.

340). Sekä huput että myssyt solmittiin nauhoilla kiinni leuan alta.[2] Suomessa tavalliset liinahuput ja -myssyt olivat todennäköisesti edellä mainittujen ranskalaisten perinteellisten liinapäähineiden kaltaisia.

Vuosisadan puolimaihin asti asiakirjoissa esiintyvä *nattyg*-[3]liinamyssy, jonka nimi sinänsä viittasi aamu- ja kotipäähineeseen, vastasi luultavasti ranskalaista *beguin*- tai *bonnet rond*-myssyä. Se ommeltiin tavallisesti kamritsista, nokkospalttinasta tai puuvillapalttinasta ja hienoimmat myssyt reunustettiin pitsillä tai kirjottiin (l. Taivassalo 1737, Kemiö 1746). Kun majuri S. Malleniuksen rouvaa syytettiin 1726 Espoon keräjillä siitä, että hänen *nattyg*-myssyssään oli yli kämmenen levyinen pitsi, selitti syytetty, että pitsi oli hienon harson avulla ommeltu yhteen kahdesta kapeasta pitsistä. Myssy muodosti usein kerraston puolihihojen tai mansettien kanssa (l. Paimio 1738, Karuna 1759). Tällainen myssy mainittiin enää harvoin rokokoomuotiin kuuluneiden hihanliehukkeiden yhteydessä:[4]

> Nattyg af randigt nättelduk, med thertill hörige spetsar, 1 glt do, utan spets (Tammela Mustiala 1752). 2ne par manschetter med spits och 1 par utan, 2ne st. nattyg med spits, 4 st. stycken, 1 st. nattyg till sorg (Kokkola 1753). Nattyg med agag: (Loviisa 1755). 1 par dubbla agaschanter af tät cammarduk med spets före, 1 nattyg och en halsduk af samma slag (Perniö Mandola 1755).

Kartanonrouvien, ruustinnojen ja pormestarittarien pukuluetteloihin on joskus merkitty tavallista hienompia hollanninpitsillä reunustettuja kamritsija nokkospalttinamyssyjä, *berliner nattyg* (l. Hki 1736, Lempäälä 1752, Somero 1756). Ulkomaiseen komeuteen viittaa niin ikään leskirouva Anna Maria Andersinin hollanninpitsillä reunustettu ranskalainen myssy, *frannsysk nattyg* (Lapvesi Laurila 1770). Pukuluetteloissa 1700-luvun ensi puoliskolla mainittuja ulkomaisia, yleensä ranskalaisia, koti- ja yömyssyjä käytettiin edustavan *déshabillé*-asun kanssa. Fulkkilan rouvalla Brigitta Klickillä oli kaksi ranskalaista yömyssyä, *nattmössor*, sekä *schandonesse*-huppu (Uskela 1748). Raatimies Lillgrenin vaimon pitsikoristeinen ranskalainen myssy arvioitiin 6 taaleriin (Hki 1756).[5]

Osa aamupäivä- ja kotipäähineinä käytetyistä liinamyssyistä oli alusmyssyjä, *underhilckor*, (L. Halikko 1756), *brocerade mössor med underhufwudbonader* (Hki 1763). Yömyssyn alla pidettiin toisinaan liinahuiviakin (l. Halikko 1756). Alusmyssyä käytettiin päähineen suojana silkkimyssyn, hupun tai hatun alla. Yksinkertaiset liinamyssyt ommeltiin usein nopkinista ja koristettiin kapealla reunapitsillä tai silkkinauhalla. Rimsu ja niskatykki täydensivät niitä toisinaan:[6]

> 1 nåpkins mössa med nättelduks nackstycke (Janakkala Kytö 1745). 3 st. nopkins mössor med spetzar och swart halfsliten band, 3 stycken af nätelduk under myssan (Hki 1747).

Marseille-korkokirjontaiset pellavamyssyt kuuluivat säätyläisnaisten muodikkaaseen koti- eli *négligé*-puvustoon vuosisadan toisella neljänneksellä ja puolimaissa. Keskieurooppalaista muotia edustaneiden *marseille*-myssyjen tuontikielto ylellisyysasetuksessa 1731 viittaa siihen, että niitä oli tuotu runsaasti ulkomailta. Ranskassa ns. pikeeratut myssyt kuuluivat *négligé*-asuun vielä rokokoo-ajalla. Niitä suosittiin myös Englannissa.[7]

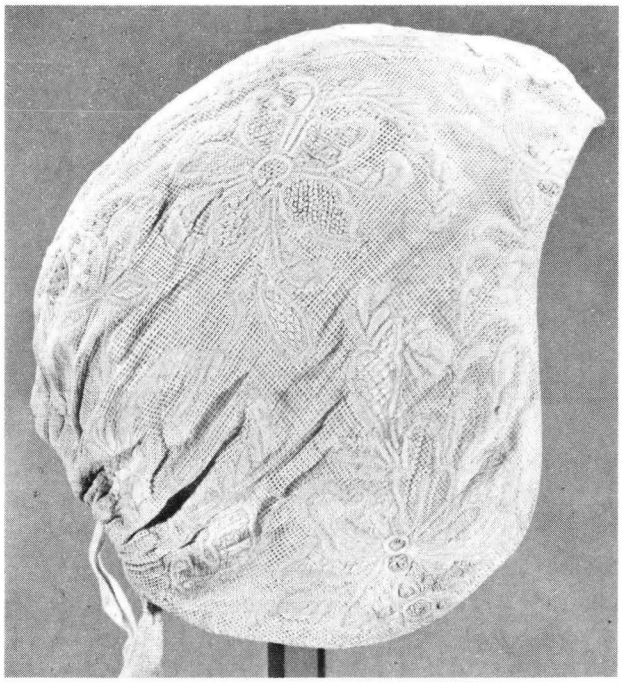
Ruotsalaiset myssyjen kirjontamallit[8] todistavat, että *marseille*-ompeleisia liinamyssyjä kirjottiin kotikäsityönäkin. Asiakirjoissa niistäkin käytettiin toisinaan perinteistä *nattyg*-nimitystä:[9]

> 1 marechals nattyg med bröstlapp (Tu 1737). 1 marseill nattyg med spets omkring (Geta Labbnäs 1741). 1 marsells nattyg, 1 dubbell spets do, 1 slät dubbelt do ... 1 hwit noppkens mössa, 1 spetts stycke, 4 släta stycken, 1 påsydd bröstlapp (Pietarsaari 1755). 1 gl. nattygs stom af lärft med knutsöm (Hauho Pätiälä 1766).

Marseille-kirjontaisia myssyjä käytettiin Suomessa paikoin aina 1700-luvun jälkipuolelle asti (Oulu 1780). Myssyn reunaan kiinnitettiin tavalliseen tapaan myssynrimsu tai tykki ja niskaa koristi silkkirusetti (k. 325):[10]

325. Nuttupukuisen ruustinna Brita Elisabet Bromsin marseille-kirjontaiseen liinamyssyyn liittyy tykki sekä silkkinauharusetti takana. Merkitty: Johan Stålbom pinxit 1772. Yksit. omist.

326. Marseille-kirjontainen pellavamyssy 1760-luvulta, peräisin Tjäder-suvulta Naantalissa. KM 2277:2.

327. Åvikin lasitehtaan tirehtööri J. R. De Pontin rouvan Sofia Fredrikan (1752-72) marseille-kirjontainen pellavamyssy. KM 8293:8.

1 mössa af lärft med spets af marseille söm samt facionerat band (Parainen Suurmelö 1736). 1 marchels mössa med spets (Lohtaja 1745).

Tallella olevat, luultavasti kotiompeleiset *marseille*-kirjontaiset pellavamyssyt ajoittuvat rokokootyylisen kukkakirjontansa sekä pyöristettyjen korvakaarrokkeidensa perusteella 1700-luvun puolimaihin (k. 326, 327).[11] Niitä varhaisemmissa ulkomaisissa *marseille*-myssyissä on tavallisesti pitkät alasriippuvat korvukset.[12] Suomalaiset myssyt on valmistettu kahdesta päänmuotoon leikatusta kahdenkertaisesta pellavanpalasta, joihin tikattuihin onteloihin pujotettu paksu puuvillalanka tehostaa kuosin ääriviivoja. Kuosit on kirjottu vaihtelevin pohjapistoin ja myssyn pohja on tikattu pistemäisesti (= pikeerattu). Myssyn otsanipukka ja korvakaarrokkeet huomioitiin keskisauman molemmin puolin symmetrisesti toistuvan kukkakuosin sommittelussa. Myssy kiristettiin päänmukaiseksi niskapäärmeeseen pujotetun kurenauhan avulla, jolla myssy myös solmittiin kiinni. Eräs *marseille*-myssy on perimätiedon mukaan kuulunut Åvikin lasitehtaan tirehtööri J. R. De Pont'in Margareta-tyttärelle (s. 1770). Todennäköisemmin se on kuitenkin hänen äitinsä Sofia Fredrikan perua (1752-72). Sofia-rouvan peruluetteloon on merkitty mm. kaksi raidallisesta nokkospalttinasta ommeltua ranskalaista yömyssyä, joiden reunassa oli kapea pitsi, sekä valkoinen meurs-(?)myssy pitsitykkeineen. Rouvan muodikas *négligé*-puvusto käsitti puuteripaidan ja viitan, puuvillaröijyjä, -nuttuja ja -hameita sekä valkoisesta pellavasta tikatun vanuhameen, joiden kanssa sopi pitää ranskalaisia yömyssyjä ja *marseille*-myssyä (l. Somerniemi 1773).

Marseille-myssy muodosti usein kerraston samalla tavalla kirjotun ison kauluksen, rinnustan ja liinahameen kanssa (k. 291-294, l. Halikko 1756).

Ns. yömyssyjä ommeltiin toisinaan myös karttuunista tai silkistä.[13]

Liinahuppu esiintyi usein myssyn yhteydessä yöeli aamu- ja kotipäähineenä. Varsinkin vuosisadan jälkipuolella puvustoissa oli runsaasti yöhuppuja, joista hienoimmat ommeltiin nokkospalttinasta. Joku kauppiaanmatami omisti yhdeksänkin yöhuppua (Hki 1759) ja kartanonrouva peräti 14 yöhuppua, *natthufwa* (Myrskylä 1783). Suruasun yhteydessä käytettiin leveäpäärmeisiä yöhuppuja.[14] Yksinkertaiset liinahuput muistuttivat luultavasti Encyclopediassa kuvattuja ranskalaisia *coeffe*-huppuja (k. 324:13).

Chanoinesse-niminen liinapäähine esiintyi pukuluetteloissa usein *nattyg*-myssyjen rinnalla 1700-luvun toisella neljänneksellä. Nimitys lienee peräisin säätiönaisten (= stiftsdame, chanoinesse) käyttämästä nunnanhuntua muistuttaneesta huppupäähineestä.[15] Ruotsissa muotokuvattiin leskirouvia 1730-40-luvulla päässään iso valkoinen liinahuppu, jossa on kasvoja kehystävät, hartioille riippuvat kielekkeet. J. J. Strengin 1742 maalaamassa Elisabet Langen (∞ Duncan) muotokuvassa tällainen suruasuun kuuluva päähine on verhottu

328. Leuan alta solmitun chanoinesse-liinahupun otsalla ajan liinapäähineille tunnusomainen tärkätty u-nipukka. Kaulahuivi täydentää sinistä nuttuasua. Tuntematon nainen n. 1740, perimätiedon mukaan Jämsän apteekkari Rothbergin esivanhempia. PHM numeroton.

mustalla hunnulla (k. 444). Nimenomaan vanhoillisesti pukeutuneet papinrouvat, porvarisnaiset ja leskirouvat käyttivät sitä nuttupuvun yhteydessä, asusteina suuri liinakaulus ja kapeat hihanrimsut (k. 328).[16]

Chanoinesse-liinahupun käytöstä on runsaasti tietoja Varsinais-Suomesta ja Ahvenanmaalta. Se mainittiin myös sekä eteläranniKon että Pohjanmaan rannikkokaupungeissa, mikä viitannee muodin tukholmalaiseen lähtökohtaan. Piispa L. Tammelinin ruotsalaissyntyisen leskirouvan jäämistössä oli *chanoinesse*-hupun ohella pitsikoristeinen *marseille*-kirjontainen ja tavallinen *nattyg*-myssy sekä kaksinkertaiset pitsireunaiset *engageanter*-liehukkeet (Tu 1743).[17]

> 1 ny skandoness med stycke, 1 gl. do utan stycke (Kemiö 1743). 1 utslit. bordaloux hufwa, 1 gl. söndr. flors hufwa, 1 chandonesse (Sauvo Raitniemi 1750). 1 st. noppkins nattyg med spetz, 1 gl. schannonas (Sauvo Tapila 1751).[17] 1 fin schianones med spetz 6:-, 4 st. hållans spetz stycken, 3ne st. släta camarduks stycken (Kokkola 1751).[18]

Chanoinesse-hupulle tunnusomaisten riippuvien sivukielekkeiden perusteella voi olettaa, että asiakirjoissa mainituilla *hängmössa*-myssyillä tarkoitettiin samantapaisia päähineitä. Seuraavanlaisessa luettelossa oli luultavimmin kyse huppupäähineistä:[19]

> 1 blå hängmössa af damast . . . 2 hwitbrokota hängmössor af catun . . . 1 fin nopkens häng mössa med spets, 1 do gröfre, 1 do af nättelduks cammarduk gl. (Tammela Kytö 1741).

Hängmössa-myssyjä ommeltiin sekä silkistä, karttuunista että liinakankaasta.

Taiteilija Bernard Lens on kuvannut Englannissa 1720-30-luvulla käytettyjä vastaavanlaisia *mob cap*-myssyjä miniatyyritaiteilijoiden mallikirjassa »The Exact Dress of the Head», 1725. Pliseeratun reunuksen ympäröimä pieni liinamyssy peitti päälaelle kammatun nutturan. Päähineestä riippui joko sivuilla tai takana kaksi pitkää nauha- tai pitsisuikaletta, jotka voitiin laskostettuina kiinnittää ylös myssyyn. Toisinaan ne pliseerattiin.[20]

Englantilainen *mob cap*-myssy riippuvine nauhoineen oli oikeastaan yksinkertaistettu muunnelma Ranskassa jo 1600-luvulla suositusta *cornette*-myssystä, jonka hartioilla riippuvat sivukielekkeet solmittiin alunperin kiinni leuan alta. Diderot'in Encyclopediassa on liinavaatteiden yhteydessä kuvattu *négligé*-asuun kuuluva *cornette pour le nuit* (k. 324:24), jonka leveän etukaistan päät kehystävät kasvoja molemmin puolin (k. 329). Nauhat solmittiin joko rusetiksi leuan alle tai neu-

329. Isak Wacklin 1755. Tuntemattoman (? tanskalaisen) naisen pitsireunaisen cornette-liinamyssyn otsalla muodikas u-nipukka, vaaleansininen nuttu on sidottu vaaleanpunaisilla silkkinauhoilla. Ateneumin taidekokoelmat, 3966. Foto Ateneum.

lattiin ylös myssyyn kiinni. Vastaavanlaisia myssyjä esiintyy Ranskassa J.-B. S. Chardinin maalauksissa n. 1740 (k. 135). Kornettimyssyn erilaisia muunnelmia käytettiin aamupäivä- ja »yö»-myssyinä kangaslaadusta riippuen. Kornetin päälle puettiin usein tumma huppu.[21]

Vaikka *cornette*-myssy esiintyi Suomessakin pukuluetteloissa jo 1700-luvun alussa, hävisi se asiakirjoista isonvihan jälkeen ilmestyäkseen niihin uudelleen vasta 1760-luvulla päähineitä koristaneiden parittaisten nauhojen nimenä.[22] Samantapaisia riippuvilla sivukielekkeillä kiinni solmittuja liinapäähineitä kutsuttiin Ruotsi-Suomessa isonvihan jälkeen aina vuosisadan puolimaihin asti ilmeisesti nimillä *chanoinesse*, *hängmyssa*.

Porvarisnaisten pukuluetteloihin on merkitty 1740-luvulta lähtien *uppsatt mössa*-nimisiä liinamyssyjä, joita koristettiin toisinaan pitsillä ja silkkinauhoilla:[23]

> 1 st. upsatt nättelduks mössa med band, 1 nättelduks remsa med spets . . . 2 do utan spets (Lohtaja 1745). 2 st. uppsatte mössor af cammarduk med spetsar (Kemiö 1756). 1 wit upsatt kammarduks mössa (Ahv Finström 1765).

»Ylöspannulla» myssyllä tarkoitettiin luultavasti englantilaisen *mob-cap*-myssyn ja ranskalaisen *cornette*-myssyn kaltaista päähinettä, jonka riippuvat kielekkeet laskostettiin ylös (k. 330). Tällaisen myssyn tekoon käytettiin mm. seuraavanlaisia tarvikkeita:[24]

> Näppkin till nackstycke på en upsatt mössa 1:-, 2 ½ aln kamarduk till samma mössa 2:16, röda tafts band 1:4 . . . 1 ¼ alr spetsar til et stycke (Tu 1736).

Rokokoo-ajalla suosittuja »ylöspantuja», *oppsatta*, *upfästa*, myssyjä ommeltiin liinakankaan lisäksi valkoisesta harsosta ja koristettiin pitsillä, silkkipitsillä eli blondilla sekä värillisillä silkkinauhoilla:[25]

> 3 st. diverse upfästa mössor, 1 st. hwit garnatur band, 1 st. violet och hwit do, 1 swart sydder hufwa (Perniö Melkkila 1765). 1 uppsatt mössa med gredlin band och spetsar, 1 do af blonder och hwita band (Bromarv Riilahti 1767).

Ylöspantuja myssyjä oli sekä edustavissa että melko vaatimattomissa porvarillisissa puvustoissa. Nimismiehen rouvakin saattoi pukea juhlarobensa asusteeksi ulkomaisella pitsillä koristetun »ylöspannun myssyn» (l. Piikkiö 1771). Ylöspantuja myssyjä käytettiin yleisesti 1740-luvulta aina 1780-luvulle asti. Kampausmuodin muuttuessa 1770-luvulla ylöspantu myssykin myötäili kampausten kokoa ja paisui valtavaksi korupäähineeksi.[26]

Perhossiivet, tykki. Ranskassa *coeffure en papillon* eli perhosmyssy oli suosituimpia sisäpäähineitä rokokoo-ajalla. Sekä Sieur Garsault että suuri Encyclopedia ovat kuvanneet sen liinavaatteiden yhteydessä (k. 324:A). Päänmukaisen myssyn etureunaan kiinnitettiin otsan molemmin puolin tärkätyt pitsisiivet sekä taakse kaksi hartioille riippuvaa pitkää nauhaa, *barbes*, jotka vastasivat 1600-luvulla muodissa olleen *cornette*-myssyn riippuvia kielekkeitä. Encyclopedie Méthodique (1785) esitti vielä modistintyön yhteydessä *papillon*-myssyn, jonka karkaasirungon kerrottiin pienentyneen ja mainittiin, että myssy koristettiin pitsillä ja harsolla.[27] Ranskassa perhosmyssyjä kuvattiin sekä kuningattaren että ylhäisönaisten muotokuvissa 1730-50-luvulla.[28] Lontoossa »The Gentleman's Magazine» kertoi heinäkuussa 1754 uudesta ranskalaisesta päähinemuodista »let your cap be a butterfly». Nimillä *the Fly, Butterfly Cap* mainittu päähine oli muodissa Englannissa 1750-60-luvulla.[29]

Ranskalaisia perhosmyssyjä muistuttavia päähineitä on kuvattu Ruotsi-Suomessa säätyläisnaisten muotokuvissa roben yhteydessä 1750-70-luvulla. Pitsisiipien yhtymäkohdassa ylhäällä on jopa samanlainen tärkätty u-nipukka kuin ranskalaisissa perhosmyssyissä. (k. 81, 163, 331, 332, 386). Vaikka perhossiipinen myssy kuului muotokuvista päätellen vallasnaisten edustusasuun, käytettiin siitä harvoin ranskalaista *papillon*-nimitystä. Laukon

330. Tuntemattoman naisen »ylöspannun» liinamyssyn otsalla on tärkätty u-nipukka. Mustassa roberondessa on valkoinen moaree-rinnusta ja viuhkalaskosteisten hihojen suissa kaksinkertaiset pitsireunaiset liehukkeet. Merkitty: Aftagit uppå dess 76:te år den 6:de December 1760 af Jean Georg Geittell. KM 3599:2.

331. Perhosmyssy ja silkkinauhasta sommiteltu esclavage-kaulapanta korostavat kukallisesta rokokoosilkistä ommellun roben hienoutta yhdessä vaaleanharmaa-punaisesta silkkinauhasta sommitellun tikasrinnustan ja komeiden hiharuusujen ja kolminkertaisten hihanliehukkeiden kanssa. Kuvattavan kädessä on mouche-rasia. Merkitty: J. G. Geitell alt 86 Jahr, Pintz 9 Juni 1769 in Åbo. Muotokuva esittää luultavasti tukkukauppias J. Bremerin tytärtä Margareta Lovisaa (1754-1803) ∞ 1775 hovioikeuden asessori, myöhemmin maaherra K. Fr. Krabbe. Tampereen taidemuseo, Emil Aaltosen säätiö.

pikkuneidille Sofia Kurjelle lähetettiin liinavaatteiden mukana 1738 Tukhomaan: *1 opsatt papelliotz rimsa*(?). Tukholmassa hänelle hankittiin lisäksi myssyntarvikkeita: *en papillons rimsa, 2st. nackstycken* (l. Laukko 1736-38).[30]

Rokokoo-ajalla pukuluetteloissa esiintyvä siipimyssy, *flygelmössa*, vastasi ranskalaisen *papillon*-myssyn englanninkielistä nimitystä, *the Fly*. Siipimyssyjä oli jo 1750-luvulla sekä turkulaisten (l. Tu 1755) että helsinkiläisten porvarisnaisten, ruustinnojen ja kappalaistenvaimojen pukuluetteloissa:[31]

> 2 st. flygel mössor med dertil hörige sidenband 24:- (Hki 1757), rimsa till en flygell mössa tillsammans bundit, 4 st. spetsstycken, 3 st. do med camarduks rimsor för (Hki 1759). 1 flygelmössa gl. . . . 4 st. panstycken (Hki 1771).

Vapaaherratar Sofia Kurjen siipimyssyn yhteydessä mainittiin pitsikornetit, *cornetter* (l. Nokia 1763). Sofia Fredrika De Pontin pukuluetteloon oli merkitty erikseen kaksi ylöspantua harsomyssyä sekä kaksi paria harsosiipiä, *flyglar af blonder*, joita oli ehkä pidetty ranskalaiseen tapaan *marseille*-ompeleisen liinamyssynkin kanssa (l. Somerniemi 1773). Encyclopedie Méthodique'n (1785) muotiartikkelin mukaan *papillon*-perhossiipiä käytettiin myös tikatun myssyn, *bonnet piqué*, kanssa.[32]

Ruotsi-Suomessa 1700-luvulla yleisesti käytetty pitsitykki, joka kiinnitettiin tavallisesti kovitettuun silkkimyssyyn ja toisinaan myös hienoihin liinamyssyihin, vastasi ranskalaisia *papillon*-perhossiipiä. Hienoimmat pitsitykeistä mainittiinkin ranskalaisiksi, joskus hollantilaisiksi:[33]

> 2 st. Fransöska stycken . . . 3 st. nat stycken . . . 3 st. släta stycken, 1 st. spets stycke (Hki 1756). 2 nya vita moers bin mössor, 1 do af taft, 2 röda brukade do, 1 hållensk spets möss stycke, 1 do af fint cammarduk (Maaninka Tuovilahti 1789).

Rokokoo-ajalla irtotykkejä esiintyi harvemmin vallasnaisten kuin ruustinnojen ja porvarisnaisten pukuluetteloissa, koska edelliset käyttivät päähineinään myös hienoja koafyyreja.[34] Rokokoolle tyypillinen *papillon*-perhosmyssy ei itse asiassa ollut mikään täydellinen muotiuutuus, vaan se merkitsi ainoastaan vanhan pukuperinteen muodistamista korostamalla tärkkäyksellä myssyn reunaan kiinnitetyn ns. tykin tehokkuutta kasvojen kehyksenä. Tykki valmistettiin entistä hienommista pitseistä, jotka levittyivät tärkättyinä perhossiipien tavoin ulospäin. Liinainen alusmyssy oli jo 1600-luvun lopulla korvattu toisinaan irtonaisella liina- tai pitsireunaisella ns. tykillä, joka kiinnitettiin päällysmyssyn reunaan. Pukuluetteloiden mukaan irtotykin tai myssynrimsun käyttö myssyjen ja huppujen reunusteena oli yleistä 1700-luvulla. Tykit mainittiin joko yhdessä myssyjen kanssa tai erikseen. Ne olivat sileitä, rimsullisia, *stycke med rimsor*, tai pitsireunaisia, *med spets, spets stycke* (l. Halikko 1756). Sileä tykki ommeltiin tavallisesti nokkospalttinasta tai kamritsista. Se kuului myös suruasuun.[35]

Tykki määriteltiin joskus otsa- tai niskatykiksi, kuten oli ollut tapana jo 1600-luvulla. Niskatykki oli liinaisen alusmyssyn takarimsun surkastuma, joka täydensi tavallisesti otsatykkiä tai myssyn etureunaan kiinnitettyä rimsua. Niskatykkejä oli enimmäkseen vanhoillisissa puvustoissa, joihin kuului *nattyg*-myssyjä:[36]

> 2 st. nattyg med spetsar före och 1 nackstycke, 1 hwit hufwa med stycke och spetsar före, 1 schalonee af randig nättelduk (Hki 1746). 1 röd och hwitt rasse sicilie binmössa . . . ett nackstycke, 1 nattyg med spetz samt 1 slätt nattyg do, 1 stycke med spets samt ett par mansiätter (Hki Viapori 1752).

332. Muodikas perhosmyssy, helminauhan koristama laskostettu musta kaulapanta ja laskosviuhka Pyhäjoen ruustinnan kädessä todistavat melkoista muotitietoisuutta. Pitsireunainen kaulus verhoaa roben avaraa pääntietä ja hihoihin on kiinnitetty kaksinkertaiset liehukkeet. Merkitty: Per Fiellström pinx 1756 (? 1766), ruustinna Brita Kemmer (1715-) ∞ rovasti N. Mathesius. Pyhäjoen kirkko.

Ruotsissa niskatykki kuului talonpoikaiseen pukuparteen.[37]

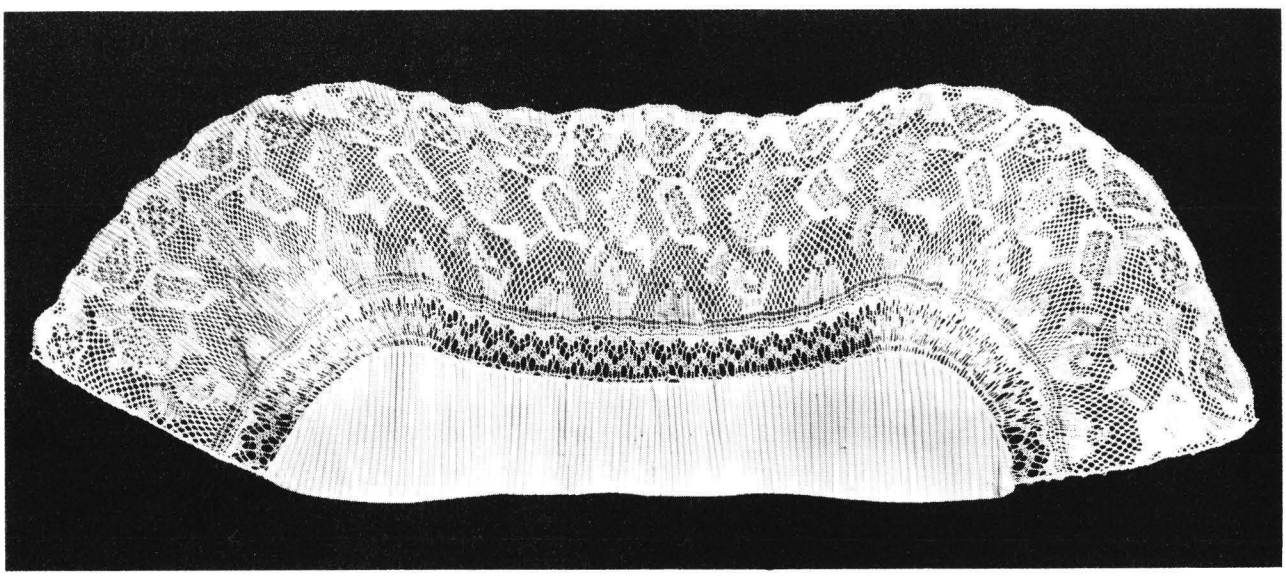
Pukuluettelot selvittävät tykin käyttöä. Maanmittari Brohielmin rouva Brigitta Geete oli käyttänyt myssyjensä kanssa joko liinaista alusmyssyä eli hilkkaa, tykkiä tai myssynrimsua. Kamritsista ommeltuihin pitsikoristeisiin myssynrimsuihin liittyi niskatykki, erikseen mainittiin nokkospalttinainen niskatykki (l. Halikko 1756). Karunan kappalaisen vaimon kuudesta myssystä ainoastaan karttuunimyssyssä oli oma tykki ja siipimyssyssä pitsi. Kahdeksasta irtotykistä osa oli pitsikoristeisia ja toisissa oli nokkospalttinarimsut. Niskatykit oli ommeltu pellavasta (l. Karuna 1759).

Rokokoo-ajallakin porvarisnaisten pukuluetteloissa esiintyi rinnatusten hienoja pitsikoristeisia tykkejä sekä yksinkertaisia arkisia tykkejä, joita kiinnitettiin erilaisiin myssyihin ja huppuihin. Pitsin laatu mainittiin harvoin, yleensä pelkästään tykkien lukumäärä:[38]

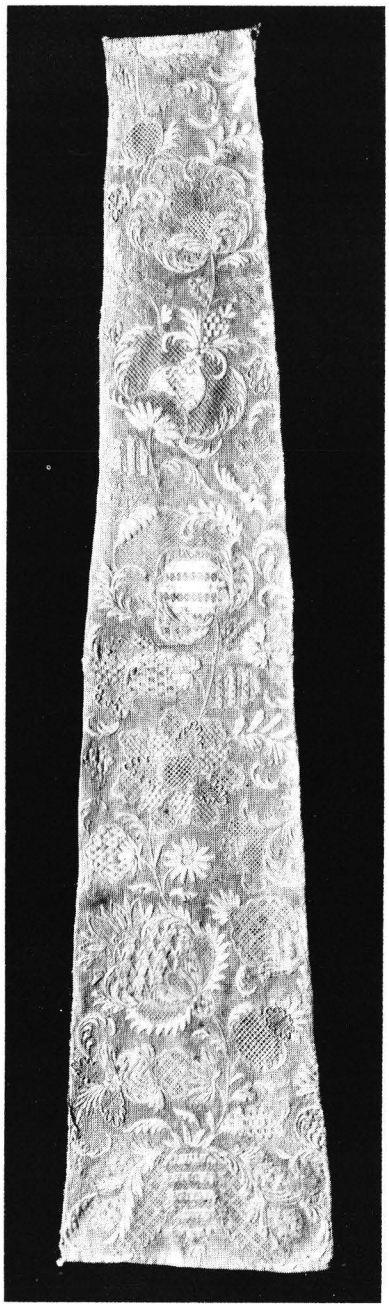
> 9 st. pannstycken med spetzar före (Hki 1758). 1 st. uddat pan stycke, 2 släta do, 1 st. do med spets (Hki 1758). 9 st. släta nättelduks stycken, 2 st. do med rimsor, 3 st. med spets (Oulu 1772). 4 spets stycken, 6 släta stycken (Loviisa 1779).

Ylellisyysasetusten pitsikieltojen vuoksi tykit koristeltiin enimmäkseen itsenyplätyillä tai ammattimaisilta pitsinnypläjiltä ostetuilla kotimaisilla pitseillä. Mahdollisesti myssyntekijänä toimineen neitsyt Elisabet Åstedtin jäämistössä oli 11 eriväristä silkkimyssyä ja kuusi Rauman pitsillä koristettua tykkiä, *myssstycken af Rauma spets* (Tu 1802). Mamselli Maria Augustinin peruluetteloon oli merkitty 12 erilaisen myssyn ohella pitsitykki, kaksi tavallista tykkiä sekä tykkien koristeeksi hankittua Nousiaisten pitsiä 7 1/2 kyynärää ja 2 kyynärää valkoista moaree-nauhaa (Tu 1804).[39]

Asiakirjoihin merkityistä tykeistä ainoastaan pieni osa oli hienoja *papillon* -perhossiipiä, joilla vain todella muodikkaasti pukeutuneet säätyläisnaiset

333. Rokokoon pitsiperinne jatkui raumalaisissa pitsitykeissä 1800-luvulle. Kahdesta pitsistä aivipistoin ompelemalla yhdistetty pliseerattu pitsitykki Korppoosta, pit. 45,5, pitsin lev. 9,5. KM 4925:15.

334. Cornette (?) 1760-luvulta, kirjottu pohjapistoin rokokoon kukkakuosiin hienolle pellavapalttinalle, pit. 100. TKHM 5801, saatu Vihdin Palojärveltä.

koristivat myssynsä. Muotokuvat osoittavat, että vielä 1700-luvun toisella neljänneksellä tykki tai irtorimsu kehysti kasvoja vain kapeana myssynreunuksena (k. 373). Vanhoillisesti pukeutuneiden, etupäässä nuttuasuisten, harvoin muotipukuisten (k. 344) porvarisnaisten muotokuvissa esiintyi vielä 1760-80-luvulla syvään päähän painettuja ns. tykkimyssyjä, jonka alla oli joko alusmyssy tai myssyn reunaan oli kiinnitetty joko kapea rimsu taikka tykki (k. 252, 260, 276, 345, 376, 388, 389, 448, 456).

Perhossiiviksi tärkätty hieno pitsitykki, joka kiinnitettiin joko liinamyssyyn tai kovitettuun silkkimyssyyn, muuttui uuden kampauksen ja robe-muodin mukana vanhanaikaiseksi ja hävisi roben myötä muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoista.

Suurin osa museoiden kokoelmiin joutuneista myssyntykeistä on peräisin vasta 1800-luvun alkupuolelta, jolloin pitsitykki yhdistettiin talonpoikaiseen ns. tykkimyssyyn (k. 333).[40] Näiden myöhäisten pitsitykkien siipimäinen muoto on kuitenkin rokokoon *papillon*-perhossiipien perua.

Kornetit. Muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten pukuluetteloihin 1760-70-luvulla merkityt harso- ja pitsikornetit, *cornetter*, vastasivat Ranskassa *papillon*-perhosmyssyyn kiinnitettyjä *barbes*-nauhoja, joita käytettiin myös muiden sisäpäähineiden koristeena (k. 324 A). Ruotsin hovissa *barbes*-nauhat kuuluivat protokollan mukaan hoviasuun.[41] Ne olivat tavallaan myöhäisbarokin *cornette*-myssyn jäänteitä, jotka olivat irtaantuneet erillisiksi koristenauhoiksi ja jotka voitiin kiinnittää myös suoraan hiuksiin kampauksen koristeeksi. Kornettien irrallisuus ilmenee siitäkin, että Turussa niitä myytiin tykkien tavoin erillisinä huutokaupoissa:[42]

> 1 par cornetter 24:16, 4 st. diademer, 5 st. pannstycken och 4 rimsor (Tu 1766 Fock). 1 par hwita blonders cornetter 14:8, 1 guarnatur med siden band (Tu 1776 Pipping).

Kornetit koristettiin joskus silkkinauhalla. Hienot harsokornetit muodostivat toisinaan kerraston ns. diadeemin sekä roben rinnustan ja hiharuusujen kanssa (l. Jakari 1764). Kornetit olivat usein samaa pitsiä kuin roben hihansuuliehukkeet. Päähineen värin mukaan ne saattoivat olla mustat tai värilliset, jopa samettinyörillä koristettuja:[43]

> 1 par gula och svarta cornetter och samets (?) (Somero Hirsjärvi 1773). 1 par svart och hvita lurf corneter (Oulu Marttila 1779). 1 par cornetter af spetsar 1.24.-, 1 cornett af Brabants spets -.24.- . . . 1 par 3-dubbla flor engachanter med brabantske spetsar (Myrskylän kno 1783).

Päähineestä riippuneena koristenauhana eli kornettina on luultavasti käytetty erästä rokokoon kukkakuosiin ammattimaisella taituruudella pohjapistoin kirjottua noin metrin pituista kapeaa, alaspäin hieman levenevää pellavakaistaa, jonka pari puuttuu (k. 334).[44] Tällaiset kornetit kiinnitettiin korupäähineen kahdenpuolin joko taakse tai sivuille riippumaan.

Pukuluetteloissa kornetit esiintyivät usein *concaron*-nimisen liina- tai pitsipäähineen yhteydessä:[45]

> Hufwud cornetter af hwit spets 48:-, 1 hwit concaron 9:-, 2 gl. do 8:-, 1 do af swart flor 5:- (Janakkala Haaga 1764). 1 cornet myssa med corneter 9:-, 1 spets concarong 18:-, 1 do af blondre 18:-, 1 do af cammarduk 9:-, 6 half concaronger 36:-, 2 bröstrosor à 3 dr., 1 swart spets hufwa 3:-, 2 fiscurer à 6 dr, 1 silkes kraga 9:- . . . 2 diademer 4:- . . . 2 spets stycken, 5 släta stycken. (Munsala 1767).

335. Tuntematon säätyläisnainen, perimätiedon mukaan joku Ladau(?), 1770-luvulta. Harsokoafyyri koristaa puuteroituja tupeerattuja hiuksia, muodikkaasta raitasilkistä ommellun roben koristeena falbolakäänteet sekä silkkinauharuusut. Majurinrouva Anna Kristina Furumarckin (∞ majuri F. W. Ladau) perukirjaan 5. 2. 1774 liisalmessa on merkitty »1 ny opsatt mössa med blonder», mikä ehkä sopisi kuvatun korupäähineen selitykseksi. Yksit. omist.

336. Silkkipitsi-myssy (? menyett) muodostaa kerraston sinivihreästä kukkasilkistä ommellun roben rinnustan ja kaksinkertaisten hihanliehukkeiden kanssa. Siniset silkkinauharuusut koristavat pukua. Merkitty: aftagen uti Martj Mån: 1777. N. Schillmark, Sophia Sederholm (1740-89) ∞ kauppias M. Enning † 1777. KM 2967:2.

Konkkaronkka. *Konkarong*-päähineitä mainittiin Ruotsissa 1700-luvun jälkipuolella. Eräässä saksankielestä ruotsinnetussa runossa (1759) kerrottiin Pariisista morsiamelle lahjaksi ostetusta *conqueron*-päähineestä, jonka ennustettiin panevan ruotsalaisten tyttöjen päät pyörälle. Stockholms Posten -lehdessä 1779 (n:o 294) julkaisemassaan »Julklappar»-runossa J. H. Kellgren mainitsi joululahjojen joukossa naisten unelmapäähineenä *konkarong*-myssyn. Vuosisadan lopulla päähine oli jo epämuodikas, koska Anna Maria Lenngren luonnehti runossa »Vauxhallen» tanssiaisissa seinävierustoilla istuvia »esiliinoja», *gummor i styf konkarong* (1796).[46] Konkkaronkat olivat harsosta ja nauhapoimutelmista sommiteltuja rautalanka-karkaasilla tuettuja sisämyssyjä, joiden nimi on johdettu ranskalaisesta *conquerir*-verbistä (p.pr. conquérant = lumoava, keimaileva).[47] Brysselissä ilmestyneessä L'Indicateur-lehdessä mainittiin 2. 7. 1778 *coeffure en conquérante*. Pariisissa tämä päähinenimitys ei ilmeisesti ollut yleinen, koska sitä ei ole huomioitu alan kirjallisuudessa.

Concaron(g)-konkkaronkka -nimisiä hienoja sisäpäähineitä käytettiin eri puolilla Suomea 1760-luvulta lähtien. Turussa ja Helsingissä niitä myytiin huutokaupoissa:[48]

> 2ne hufwud bonader af concaronger (Porvoo 1761). Concaron med diadem 4 st (Tu 1766). 1 swart concaron (Tu 1768). 1 flors concaron, 1 upsatt do, 1 par concarongs vingar, 1 concarons mössa (Tu 1771).

Asiakirjojen kuvausten perusteella konkkaronkka oli ohuesta pellavapalttinasta, valkoisesta tai mustasta harsosta tai silkkiharsosta valmistettu hieno sisäpäähine, jota koristettiin pitsillä ja silkkinauhoilla ja johon kuului usein perhossiivet ja kornetit. Konkkaronkka muodosti toisinaan asustekerraston roben hihansuuliehukkeiden kanssa:[49]

> Cåncaron med gröna band (Kalanti 1765). 1 swart concarong 4:-, 1 hwit do söndertagen (Sääks. 1769). 1 par söndr. engageanter och concarons (Tu 1771). 1 st. conkarong med des tilbehör, 1 st. do, 1 st. do af cammarduk utan spetsar, 1 par agagianter gl. (Kokkola 1771).

Konkkaronkan päälle puettiin huppu (l. Hki 1774).

Vaikka konkkaronkka oli asiakirjamerkintöjen mukaan suosittu sisäpäähine rokokoo-ajalla, on sitä kuitenkin vaikea varmuudella tunnistaa muotokuvista. Nimitys tarkoitti alkuun mahdollisesti hienoja keimailevia pitsipäähineitä (k. 335, 336), myöhemmin kampausmuodin muututtua myös suuria pallomaisia liinamyssyjä (k. 349, 350). Åbo

337. Diadeemi-kampaus blondeineen näkyy siluetissa, joka kuvaa vapaaherratar Lovisa Ulrika Armfeltia (1741-88 ∞ Armfelt). KM 26069:126, Armfeltin kokoelma.

Tidningar -lehdessä kuvailtiin ns. »matkakirjeessä» assemblé-tilaisuutta jonkun varakkaan kauppiaan kodissa ja kerrottiin naisten esiintyneen mitä aistikkaimmissa asuissa:

> Damerna i silkesstrumpor och kånkaronger på det gentilaste och smakligaste utstofferade (30. 6. 1789).

Kornettien ja konkkaronkkien yhteydessä mainittua diadeemia ei ole kuvailtu tarkemmin.[50] Diadeemiksi voi ehkä tulkita silueteissa toisinaan näkyvän viuhkamaisen harso- ja tekokukka-asetelman, joka on sijoitettu kampauksen huipuksi (k. 337).

Asiakirjoissa mainittiin ranskalaisilla muotinimillä muitakin korupäähineitä, jotka ovat vaikeasti määriteltävissä.

Paressös, pureses, parasöös[51]-nimisiä silkkinauhoilla koristettuja pitsipäähineitä mainittiin mm. konkkaronkkien rinnalla rokokoo-ajalla (l. Lohtaja 1765). Kruununnimismies L. Liljeroothin rouvan Anna Malmstenin robe-voittoisessa puvustossa oli nokkospalttinasta, pitseistä ja nauhoista ommeltu 48 taalerin arvoinen *parasöös* (Oulu 1763). Kirjottujen vaatteiden runsaus puvustossa viittaa siihen, että ne olivat ehkä omistajattarensa oman käsityötaidon tuotteita, kuten mahdollisesti päähinekin.[52]

Rokokoon korupäähineitä oli niin ikään *menuette*, joka valmistettiin mustasta tai valkoisesta harsosta tai kamritsista. Se liittyi toisinaan samanlaisiin hihanliehukkeihin:[53]

> 1 st. swart flors menuett 1.-.-, 1 par dubbla engaschanter och menyett af broscherad cammarduk 1.16.- (Oulu 1780). 1 swart flors menÿtt (Yläveteli 1782).

Kruununnimismies Liljeroothin toisen rouvan Maria Holmlundin menyetit (Oulu 1780) olivat ehkä omatekoisia, sillä puvustossa oli runsaasti luultavasti itse ommeltuja liina-asusteita. Ei ole liioin mahdotonta, että ne olisivat olleet edellä mainitun 1763 kuolleen rouva-vainajan *parasöös*-päähineiden kaltaisia. Peruluetteloiden mukaan toinen rouva käytti monia edeltäjättärensä vaatteita.

Ranskassa ja Sveitsissä kudottiin 1700-luvulla *minuet-menuet*-nimistä silkkipitsiä, josta ommeltuja päähineitä kutsuttiin pitsin mukaan nimillä *minuet, menyet* Yhdysvalloissa. Englannissa koristettiin päähineitä »minonett, mignonette»-pitsillä.[54]

Ranskalaisten harsomyssyjen jälkeen kreivitär Possen (∞ Giös) pukuluetteloon merkitty vanha silkkipitsinen *pirett* (Tenhola Prästkulla 1774) ja vapaaherratar Henriette Roosin pukuluettelossa harsomyssyjen yhteydessä mainitut kolme *pirette'ä* (Oulu Marttila 1779) olivat niin ikään jonkinmoisia muodikkaita sisäpäähineitä.[55] *Pirette*-nimitys viittaa ehkä ranskalaisiin baretteihin, *béret*, jotka olivat muodissa jo 1700-luvun toisella neljänneksellä.[56]

Edelliset ranskalaisin muotinimin mainitut korupäähineet kuuluivat nimenomaan muotipuvustoon. Ylellisyysasetuksissa tarpeettomana muotirihkamana kielletyt korupäähineet, *Coaffurer af spetzar, snilljor, band eller flor* (1734), löysivät kielloista huolimatta ilmeisesti tiensä vallasnaisten puvustoihin.[57]

Otsalappu. *Panlapp*-nimisiä mustasta silkistä tai sametista valmistettuja otsalappuja on merkitty pukuluetteloihin 1740-60-luvulla (l. Hamina 1740, Kemiö 1746).[58] Ne vastasivat ranskalaisissa muotokuvissa 1700-luvun toisella neljänneksellä kuvattua pientä kolmikulmaista litteää mustaa otsalappua, joka verhosi kampausta. Tämä vallasnaisten suosima muodikas hiustenpeite kulkeutui myös ruotsalaisten säätyläisnaisten muotokuviin (k. 338), joiden esikuvaksi on osoitettu J. M. Nattier'in 1741 maalaama kreivitär Ulla Sparren (∞ Tessin) muotokuva. Otsalappu sidottiin toisinaan kiinni huivilla.[59]

Sametti- ja silkkimyssy, ns. tykkimyssy. Edellisen vuosisadan pukuperinnettä edustanut silkkinen tai samettinen päällysmyssy[60] säilyi nimenomaan porvarisnaisten päähineenä aina 1700-luvun viimeiselle neljännekselle asti. Se puettiin joko liinamyssyn päälle tai sitä käytettiin sellaisenaan tykin ja joskus lisäksi niskatykin asustamana. Ylellisyysasetuksissa silkkimyssyt huomioitiin päähi-

338. Mustan huivin sitoma pitsi-otsalappu peittää matalan kampauksen, muhvi muodostaa asustekerraston turkisreunusteisen sinisen samettimantiljan kanssa. O. Areniuksen maalaama muotokuva (ns. Anna Maria Elvia) on toisinto ranskalaisesta muotokuvatyypistä n. 1740. Yksit. omist.

neinä, joita kaikensäätyiset naiset saivat käyttää, tosin eräin rajoituksin. Kiellot vaatteiden koristamisesta kulta- ja hopeapitseillä sekä kaluunoilla koskivat myös myssyjä (1720, 1746). Kun palvelusväkeä ja irtolaisia kiellettiin 1720 käyttämästä silkkiä ja puolisilkkiä vaatteisiinsa, määräys ei koskenut myssyjä (§ 4). Vuoden 1731 asetuksessa yhteistä kansaa kiellettiin käyttämästä samettimyssyjä ja huppuja. Vuoden 1746 asetuksen mukaan myssyt ja kaulahuivit olivat ainoita vaatekappaleita, joita myös ns. yhteinen kansa sai valmistaa silkistä. Tosin ne kiellettiin alle 40-vuotiailta työttömiltä naisilta. Kansannaiset saivat tyydyttää koreilunhaluaan ensi sijassa silkkimyssyn ja -huivin puitteissa. Silkkimyssynkin hienoudella oli rajansa, minkä ylittämisestä tuomioistuinten pöytäkirjoihin merkityt tapaukset kertovat.[61]

Kielloista huolimatta pukuluetteloissa esiintyi vielä vuosisadan alkupuolella myöhäisbarokille tunnusomaiseen tapaan kaluunoilla tai kulta- ja hopeapitseillä koristettuja sametti- ja silkkimyssyjä. Kokkolassa merkittiin erään kauppiaan perukirjaan vanha punainen samettimyssy, *borderad med uphögt guld* (Kokkola 1730). Tallinnasta Helsinkiin siirtyneen neitsyt Katariina Forstadiuksen vanhoillisessa jäämistössä oli oikealla hopeapitsillä koristettu harmaa triumfantmyssy ja kapealla hopeapitsillä koristettu keltainen armosiinimyssy sekä vanha violetti bordaloumyssy (Hki 1747). Vanhaa perua olivat varmaankin myös vänrikki Sommerin rouvan myssyt:[62]

> 1 gl. myssa med gullspets, 1 do blå med galon på, 1 do brun med hwita rosor och gull spets ... 1 bordalous kapronika (Kymi 1750).

Kielletty kultapitsi- ja kaluunakoristelu hävisi vähitellen myssyistä. Vaikka ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloihin merkittiin 1740-luvun alussa silkkimyssyjä miltei jokaisen huonekunnan kohdalle, ei niitä ilmeisesti pidetty enää kyllin muodikkaina edustavaan käyttöön, koska muotipukujen omistajattarilla oli harvoin silkkimyssyjä. Sen sijaan pienporvaristoon kuuluvat naiset ja palvelijattaret eivät yleensä omistaneetkaan muuta leimautettavaa kuin silkkimyssyjä ja -huiveja sekä myssynnauhoja. Palveluskunnan vaatteet lueteltiin tavallisesti isäntäväen vaatteiden jälkeen, joskus merkittyinä erikseen: *pijgorne tillhörige, pigmössor* (Tu 1745). Leimausluetteloissa silkkimyssyistä käytettiin tavallisesti vain nimitystä *mössa*, harvoin *mössa med band*. Turussa 1740 leimatuista 520:sta myssystä ainoastaan kolmea kutsuttiin nimellä *bindmössa*, nekin kuuluivat ilmeisesti palveluskunnalle, koska ne oli merkitty huonekunnan luettelon loppuun. Tullinhoitaja J. Collenin luettelossa myssyjä kuvailtiin yksityiskohtaisesti:[63]

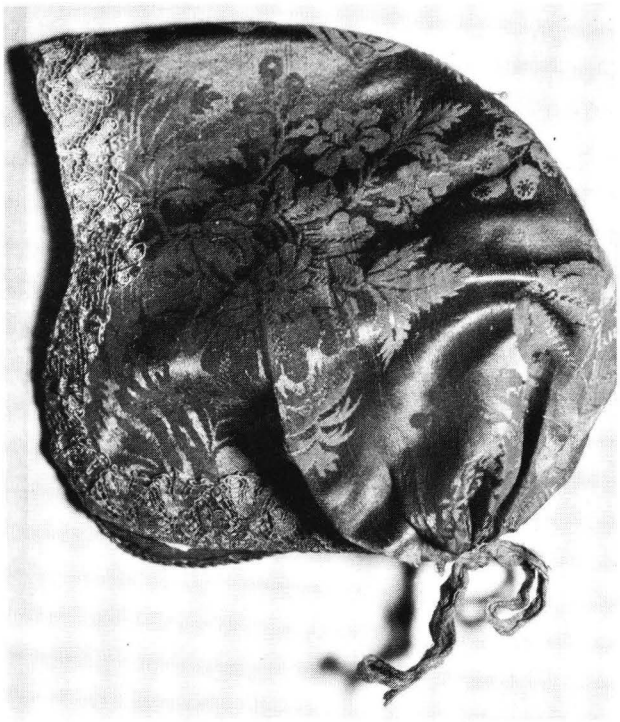
> 1 blå och hwijt halfsijden bindmössa, 1 do pers.damastz, 1 ahl rödt och hwitt facon. band, 1 ahl do do, 1 ahl gult och hwitt fac: band (Tu 1740:145).

Helsingissä 1740 leimatuista 208:sta silkkimyssystä ainoastaan kirkkoherra Forskåhlin huonekunnan luetteloon merkityt myssyt mainittiin nimellä *bindmössa*. Kirkkoherran rouva Katariina Friedlin leimautti monta muodikasta säkki- ja puolisäkkipukua ym. muotivaatteita sekä sinipohjaisen kirjavan triumfantmyssyn, *bindmyssa*, joka kuului samasta kankaasta ommeltuun säkkipukuun. Hänen palvelijattarellaan oli sen sijaan kolme sidottua silkkimyssyä ja imettäjä Beata Laurintyttärellä kaksi sidottua myssyä:[64]

> en blå och hwit persians damast bindmössa, en grön brokad halfsidens do, en gulbuqvett armosins do ... En rödbrokig 1/2sidens binmössa, en gl. brun och hwit hollenskt damast do (Hki 1740).

Leimausluettelojen mukaan damasti-, tafti- ja puolisilkkimyssyt olivat tavallisempia kuin kirjavat triumfant- ja brokadimyssyt.

Peruluetteloissa silkkimyssyjä mainittiin nimillä *bindmössa, hakmössa, klappmössa, snibbmössa*.

339. Nyplätyn silkkipitsin koristama punainen silkkidamastimyssy n. 1750. TTM 300 b. Kempen haudasta.

340. Tummanruskea damastimyssy n. 1750. Laskostettu pesä on yhdistetty suoraan etukappaleeseen, joka on kaarrettu korvien kohdalta ulospäin. KM 66102:240. Lohjan kirkosta.

Snibb mössa eli nipukkamyssy esiintyi silloin tällöin asiakirjoissa 1700-luvun toisella neljänneksellä, useimmiten suruasun yhteydessä. Peruluettelossa uusi sidottu myssy arvioitiin joskus halvemmaksi kuin nipukkamyssy, joka oli todennäköisesti kovitettu:[65]

> En swart bordalous hufwa 18:-. . . en flors hufwa 12:-, en gl. kapronika 1:- . . . en ny damast binmössa 1:24, en blå snibb mössa 3:-, en grön do af damask 1:-, en brun do -:24 (Pietarsaari 1748).

Tanskassa kutsuttiin tykkimyssyn kaltaista surumyssyä nimellä *snip*.[66]

Bindmössa, myöhemmin ns. tykkimyssy, oli alunperin nimensä mukaisesti leuan alta sidottava suuri myssy, jollaista oli käytetty jo 1600-luvulla.[67] Peruluettelojen mukaan se oli läpi 1700-luvun tavallinen porvarisnaisen päähine, joka mainittiin vuosisadan ensi puoliskolla toisinaan myös ylimpään säätyyn kuuluneiden naisten pukuluetteloissa.[68] Vuosisadan lopulla se kansanomaistui.

Kirkoista hautatutkimusten yhteydessä talteen saadut 1700-luvulle ajoitettavat sidotut silkkimyssyt ovat ilmeisesti olleet asianomaisten henkilöiden käyttöpäähineitä. Ne valmistettiin yleensä kahdesta symmetrisesti päänmuotoiseksi leikatusta kappaleesta, joita otsanipukasta niskaan kulkeva sauma yhdisti. Myssyn niskapäärmeeseen pujotetun kurenauhan avulla oli mahdollista säätää niskapoimutusta ja samalla sitoa myssy kiinni leuan alta. Kukkakuosisista silkeistä ommeltujen myssyjen kangas leikattiin niin, että kuosi sijoittui symmetrisesti keskisaumaan nähden (k. 339). Myssyn etureuna koristettiin toisinaan silkkipitsillä.[69] Kurenauhan asemasta myssyn niskassa oli usein 2-3 muotolaskosta keskisauman molemmin puolin.[70] Silkkimyssy peitti tavallisesti hiukset kokonaan.

Erään Lohjan kirkosta löytyneen yhdestä kappaleesta ommellun tummanruskean damastimyssyn kangas on laskostettu päälaelta säteettäisesti niin, että laskokset on kerätty päälaelle leikatun 10 cm pituisen halkiosauman päätepisteeseen. Laskokset on harsittu kiinni etupistoin nurjalta puolelta (k. 340). Leikkaus vastaa suuressa Encyclopediassa kuvatun *bonnet rond*'in leikkausta (324:25), joka siis tunnettiin Suomessakin. Myssyn etureuna on kaarrettu ulospäin korvien kohdalta.[71]

Turun Tuomiokirkosta talteen otettu vielä yksinkertaisemmin kokoonharsittu silkkiharsomyssy on ajoitettavissa 1700-luvun toiselle neljännekselle (k. 341). Ruudulliseksi kudottu 29 × 17 cm suuruinen kellahtavan silkkiharson kappale on taitettu kaksinkerroin ja poimuttu kokoon päälaelta. Etureunaan on kiinnitetty kaksinkertainen 3 cm levyinen silkkipitsi sekä 5 mm levyinen verkkopitsi. Myssy sidottiin silkkinauhoilla kiinni leuan alta.[72]

Asiakirjoissa sidotuiksi myssyiksi mainitut sametti- ja silkkimyssyt ovat todennäköisesti muistuttaneet edellisiä myssyjä. Vuosisadan toisella neljänneksellä säätyläisrouvatkin käyttivät mm. sametista ommeltuja sidottuja myssyjä (l. Lempäälä

1752, Loviisa 1761). Myssyn yhteydessä mainittiin joskus erikseen nauhat (l. Kemiö 1750) tai sidottavat nauhat, *bindmössa med snörband* (l. Loppi 1786). Harsomyssyäkin kutsuttiin toisinaan tällä nimellä (l. Oulu 1736). Sidotuissa myssyissä oli vielä rokokoo-ajalla joskus hopeapitsikoristelua ylellisyysasetusten kielloista huolimatta (l. Tu 1765, Paimio 1780). Savossa asuneiden iäkkäiden upseerinrouvien silkkimyssyjä on kuvailtu mm. seuraavaan tapaan:[73]

> 1 st. brocherad taft bindmössa med blått bottn och gull graman 20:-, 1 do af gull brocad med grönt botn 12:-, 1 do af hwitbotnigt brocheradt taft 9:-, 1 do af hwit pärontyg 5:-, 1 do af rosigt taft med hwit botn 5:-, 1 do af brocad med grönt botn 4:-, 1 do af blomeradt taft sämre 3:-, 1 do af röd och swart brokig siden 3:-. (Joroinen Örnevik 1775).

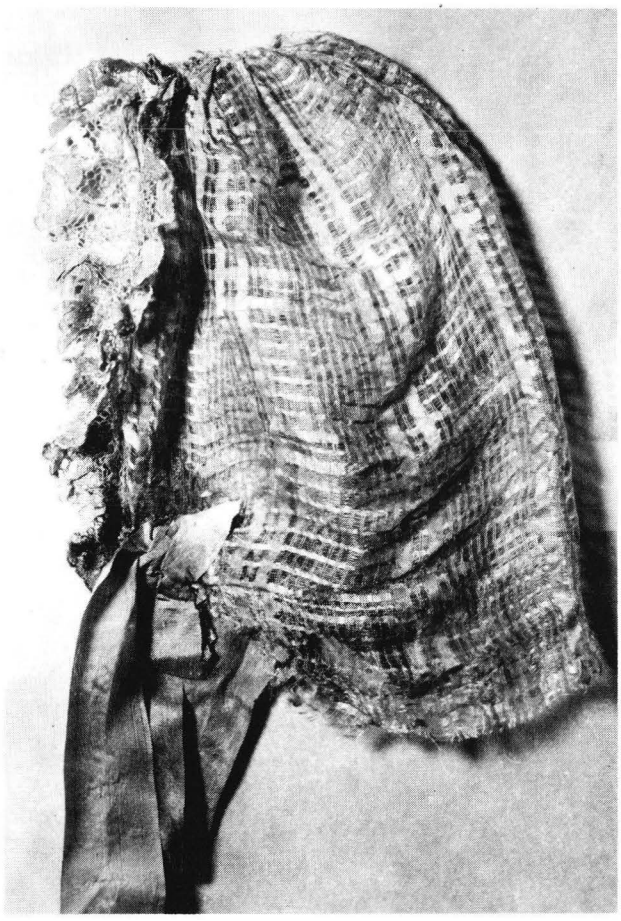
Vaatimattomista, luultavasti kotimaisista silkkikankaista valmistetut sidotut silkkimyssyt olivat tavallisia papinrouvien päähineitä (l. Hauho 1787):[74]

> 1 fr. bindmössa of ras de cicille 9:-, 1 do af brokigt siden droget 8:-, 1 halfsliten do af blått slätt sidentyg påsydd med gult silke 4:-, 1 do af hwit lärft -:16 ... 1 nattygs stom at nättelduk -:24 ... 1 gl. mössa af samet 1:16 (Tuulos 1765).

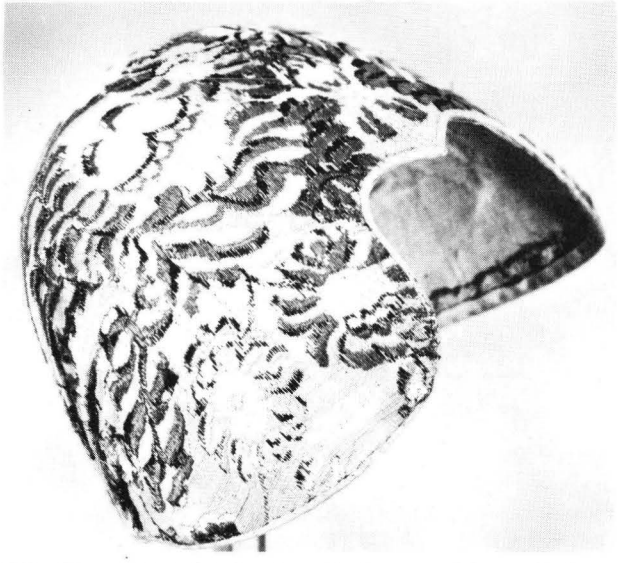
Ruustinnojen, raatimiesten ja kauppiaiden rouvien sidotut silkkimyssyt olivat enimmäkseen brokaadia, moareeta, bordalouta tai triumfantia (l. Loviisa 1782). Niitä koristettiin silkkipitsillä ja toisinaan niiden yhteydessä mainittiin myös tykki.[75]

Asiakirjoista ei selviä, milloin *bindmyssa*-nimitystä ruvettiin käyttämään kovitetuista ns. tykkimyssyistä, joista suurin osa kätkeytyi luultavasti pelkän myssy-nimikkeen taakse 1700-luvun asiakirjoissa.

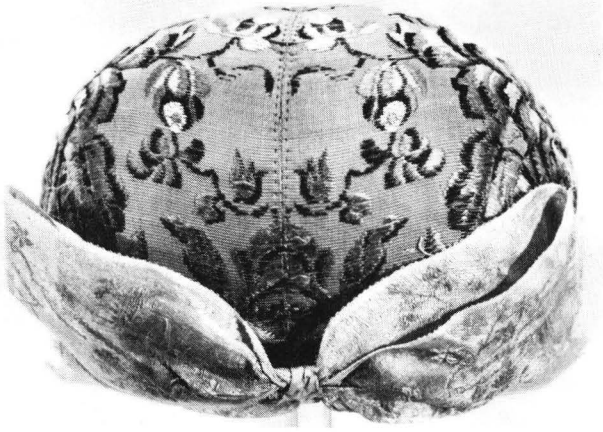
Kovitettu silkkimyssy liittyi sinänsä 1600-luvun perinteeseen.[76] Myssytukin päällä muotoiltu koppamyssyn paperirunko päällystettiin kukallisella silkkikankaalla siten, että kuosi sijoittui symmetrisesti keskisaumaan nähden. Myssy vuorattiin joko yksivärisellä tai kuviolliseksi painetulla pellavakankaalla ja reunustettiin kapealla nauhalla. Vanhimmat säilyneet koppamyssyt olivat niin suuria, että ne painuivat syvälle päähän ja peittivät hiukset tykkänään (k. 342, 343). Koppamyssyssä oli vielä

341. Päälaelta poimutun kellervän harsomyssyn etureunaa koristaa kaksinkertainen silkkipitsi. TTM 303 c.

342. Puna-sinikukkaisesta valkoisesta silkistä valmistettu suurikokoinen koppamyssy Helsingistä. KM 4703.

343. Punakukkaisesta vaaleanpunaisesta silkistä tehtyä koppamyssyä koristaa valkokukkaisesta vaaleanpunaisesta silkkinauhasta solmittu rusetti. Silkin kuviot sovitettiin aina symmetrisesti keskisaumaan nähden. Myssy on perimätiedon mukaan kuulunut neiti Augustinille Perniön Latokartanossa. KM 5207:2.

rokokoo-ajalla terävä otsanipukka, syvät ohimokaaret sekä niskassa tavallisesti 2-4 muotolaskosta keskisauman molemmin puolin.[77]

Aatelisnaistenkin muotokuvissa on vielä 1700-luvun toisella neljänneksellä kuvattu joskus suuria koppamyssyjä, joita kapea liinarimsu reunusti (k. 373). Rokokoo-ajan muotokuvissa roben yhteydessä kuvatut päähinettä koristaneet *papillon*-perhossiivet[78] voitiin yhdistää paitsi liinamyssyyn myös kovitettuun silkkimyssyyn.

Koppamyssy käsitettiin kuitenkin ensi sijassa porvarilliseksi päähineeksi. Vanhanaikaisia, suuria hiuksia peittäviä »tykkimyssyjä» on kuvattu porvarismatamien muotokuvissa aina 1780-luvulle asti (k. 260, 295, 388, 389, 448). Isak Wacklinin 1755 maalaamassa kälynsä Saara Uhlbomin muotokuvassa (k. 376) silkkiturkin kanssa käytettyä edestä kärjekästä koppamyssyä koristaa suuri niskarusetti. Saara-matronan peruluettelossa hänen kolmea myssyään ei ole kuitenkaan kuvailtu (l. Oulu 1766). Muotokuvan myssy vastannee seuraavanlaista ajalle tyypillistä merkintää:[79]

> mössa af himmelsk blått dammask med stycke och band roos (Janakkala Kytö 1745).

Muotipuvun yhteydessä kuvattuna koppamyssy korosti asun porvarillisuutta. J. G. Geitelin maalaamassa tukkukauppias M. Augustinin puolison muotokuvassa kuvattu koppamyssy on valmistettu samasta silkistä ruin roberonde (k. 344).[80] Koppamyssy oli luultavasti yleinen pikkutyttöjen päähineenä (k. 146, 456). Nuoren Johanna Krogiuksen muotokuvassa kuvattu koppamyssy oli tehty roberonde-puvun kukkasilkistä. Pukukankaasta valmistetuista silkkimyssyistä on myös asiakirjallisia tietoja:[81]

> 1 ny kofta af rast de sicilie tillika med öfwerblifwen mösstyg af samma stycke (Mouhijärvi Kairila 1779).

Paitsi porvarismatamien muotokuvissa on vanhanaikaisia suuria myssyjä kuvattu vielä vuosisadan loppupuolella myös iäkkäiden säätyläisrouvien arkipäähineinä. Amiraali C. A. Ehrensvärd on 1780-luvun alussa piirtänyt muistista äitinsä, sotamarsalkka Augustin Ehrensvärdin leskirouvan muotokuvan, jossa tämä esiintyy rimsun reunustama hiuksia verhoava suuri myssy päässään (k. 345). Mikael Toppeliuksen 1800-luvun alkuvuosina maalaama Uudenkaarlepyyn kirkkoherra G. Mathesiuksen rouvan muotokuva osoittaa, että iäkkäät papinrouvat käyttivät muodinmuutoksista piittaamatta vanhanaikaista koppamyssyä (k. 252).[82] Raumalaisen raatimies Reilanderin vaimon kuva (k. 245) ja Tuomas Kiempen maalaama vaasalaisen lukkarinvaimon muotokuva (k. 276) todista-

344. Pitkähihaisen roberonden tummasta kukkasilkistä valmistettu koppamyssy, jota kapea rimsu reunustaa, korostaa syvään päähän painettuna asun porvarillisuutta. J. G. Geitelin (?) 1760-luvun lopulla maalaama muotokuva esittää kauppias M. Augustinin rouvaa Katarina Voivalinia. Yksit. omist.

345. Amiraali C. A. Ehrensvärdin tussipiirros äitivainajastaan Katarina Elisabet Adlerheimista (1715-84), merkitty: Saliga Fäldt-Marchalkinna Ehrensvärd. Vrt. k. 289. 385. MV HKA.

vat, että maaseutukaupunkien porvarisnaiset pysyivät niin ikään kauan uskollisina koppamyssyilleen.

Suurin osa asiakirjoihin pelkästään silkkimyssyinä merkityistä päähineistä oli luultavasti koppamyssyjä. Rokokoo-ajalla hienoimmat myssyt valmistettiin kukkakuosisesta silkistä, jossa saattoi olla metallilankapujotusta (l. Kokkola 1768). Kukkasilkeistä valmistetut myssyt eivät kaivanneet lisäkoristelua (k. 342, 343). Pohjanmaan rannikkokaupungeissa koppamyssyt säilyivät kauimmin porvarisnaisten päähineinä:[83]

> 1 ny procats mössa med guld rosor, 1 do gl., 1 hwit damast mössa ... 1 gl. grön damast mössa, 1 do af swart sammet ... 8 st. cammarduks stycken (Pietarsaari 1769). 1 gl. gyllenduks mössa, 1 blå moers do, 1 gl. hwit do, 1 gl. silfwer brucats do, 1 gl. triumphants do, 1 sidensars do, 1 upsatt myssa, 2ne flors hufwor, 13 myssstycken af diverse sorter (Yläveteli 1782). En hwit moires mössa med guld graman, en hwit siden sarce do med guld, en do, en rödhhwit droguets mössa, en blåhwit do do, 3 spetsstycken (Pietarsaari 1793).

Kultagramaanilla eli paljeteilla ja kullatulla langalla ammattimaisesti kirjotut yksiväriset silkkimyssyt kuuluivat vuosisadan viimeisen vuosikymmenen muotiin (k. 346).[84]

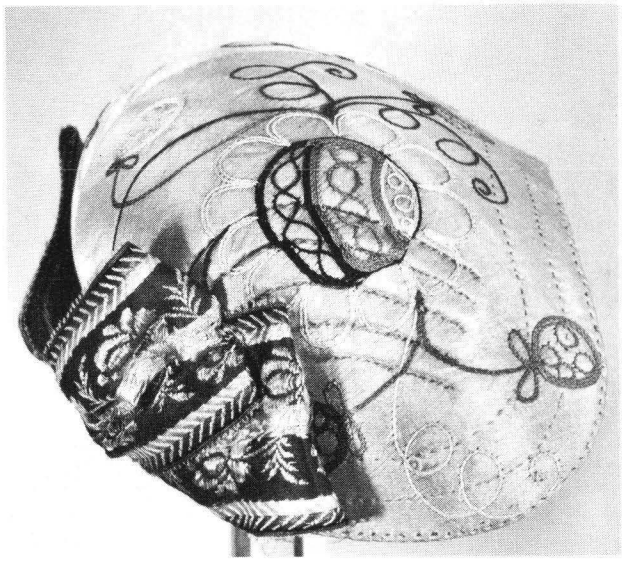
Saara Wacklin on kertonut ns. tykkimyssystä ruustinnojen ja porvaristyttöjen juhlapäähineenä Pohjanmaalla. Kun kuningas Aadolf Fredrik vieraili 1752 Iijoen pappilassa, ruustinna oli pukeutunut mustaan nuttupukuun ja pitsitykin koristamaan valkoiseen mohaarimyssyyn, jota niskarusetti koristi. Vielä 1802, jolloin kuningas Kustaa IV Aadolf kuningattarineen vieraili Oulussa, kauppias E. Candelbergin tytär esiintyi valkosilkkisessä röijypuvussa ja valkomohaarisessa (bind) tykkimyssyssä, jota hieno pitsi koristi. Koska tytön vanhanaikainen porvarisasu herätti kuningasparin ihastusta, päättivät jotkut hovineiditkin pukea päähänsä tällaisen myssyn miellyttääkseen kuningasta. Heiltä hävisi kuitenkin pian halu käyttää ns. tykkimyssyä, koska kaupungilla liikkuessaan heitä luultiin tavallisiksi mamseleiksi, *jungfrur*.[85] Mikael Choraeus taas on kuvaillut miten neidit ja mamsellit paheksuivat, kun välskäri Eckin kasvattitytär, kaunis Fredrika-neitsyt osallistui tykkimyssyisenä tanssiaisiin Kupittaan terveyslähteellä (1801).[86] Mikäli tarinat pitävät paikkansa todistavat ne, että myssypäähineet käsitettiin nimenomaan porvarissäädyn tunnukseksi.

Kun korkea kampausmuoti toi muassaan runsaasti uudentyyppisiä päähineitä, luovuttiin muotia seuranneissa piireissä koppamyssyn käytöstä, koska sitä ei voinut käyttää korkean kampauksen kanssa. Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä tämä ns. tykkimyssy pysyi vain niiden naisten päähineenä, joiden kunnianhimo ei vaatinut tai sääty sallinut uuden kampaus- ja päähinemuodin seuraamista. Jotkut jäkkäät säätyläisnaiset (k. 252), pienporvaristoon lukeutuvat naiset (k. 276) sekä palvelustytöt (k. 12) käyttivät koppamyssyä enää vuosisadan lopulla. Sen jälkeen kun säätyläisnaiset olivat kokonaan hylänneet koppamyssyn, se kansanomaistui. Westen julkaisemassa ruotsalais-ranskalaisessa sanakirjassa (1815) »bindmössa» selitettiin kansanomaiseksi päähineeksi.

Käyttäjäpiirin muuttuessa ja laajetessa koppamyssy surkastui. Kustavilaisella ajalla koppamyssy, joka päällystettiin ajalle tyypillisellä pienikukkaisella tai raidallisella silkillä tai ammattimaisesti valmiiksi kirjotulla myssykankaalla (k. 76, 347), oli

346. Hopealangalla ammattimaisesti kirjotusta valkoisesta satiinista valmistettu koppamyssy 1790-luvulta. KM 66102:418:1. Lohjan kirkosta.

347. Tamburoimalla ammattimaisesti kirjotusta vaaleanpunaisesta satiinista (vrt. k. 76) valmistettu koppamyssy n. 1800, koristeena 5 cm levyisestä kelta-punaisesta silkkinauhasta solmittu rusetti. Saatu Augustineilta Perniön Latokartanosta, vrt. k. 343, 344. KM 5207:3.

niin pieni, että se peitti pelkästään nutturan. Samalla otsanipukka hävisi ja myssyn etureuna suoreni.[87] Ranskassa todettiin perhosmyssyn muuttuneen samoin jo 1780-luvulla.[88] Koppamyssyn etureunaan kiinnitettiin edelleen liina- tai pitsitykki ja niskaan suuri silkkinauharusetti. Useimmat pienet kovitetut silkkimyssyt, jotka oli valmistettu ammattimaisesti ketjupistoin kirjotuista myssykankaista, kuuluvat vaiheeseen, jolloin koppamyssy oli jo täysin kansanomaistunut.

Sekä leuan alta sidottavia pehmeitä myssyjä että koppamyssyjä valmistettiin tavallisista pukusilkeistä, joskus suorastaan ratkotuista vanhoista puvuistakin.[89] Ruotsalaisissa silkkimanufaktuureissa kudottuja myssykankaita tuotettiin vuosisadan jälkipuolella runsaasti Suomeen (k. 9), samoin myös ammattimaisesti kirjottuja myssykankaita (k. 76).[90] Leuan alta sidottavat pehmeät silkkimyssyt olivat yleensä kotitekoisia, kun taas koppamyssyjä valmistettiin puolittain ammattimaisesti.[91]

Tavanomaisten silkkimyssyjen ohella asiakirjoissa esiintyi 1700-luvun puolimaissa myös *klappmössa*, *hakmössa*-nimisiä silkkimyssyjä (l. Halikko 1756). *Hakmössa* oli luultavasti leuan alta nauhoilla sidottava myssy, jota Pohjanmaalla kutsuttiin myöhemmin nimellä *öramössa*. Pohjanmaalla 1700-luvun puolimaissa mainitut *hakmössa*-myssyt olivat esimerkiksi gorgarong-silkkiä (Pietarsaari 1755) tai damastia (Kristiina 1759).[92]

348. Perhossiipinen liinamyssy verhoaa puuteroituja, korkeaksi tupeerattuja hiuksia, harsohuivi peittää roben pääntien ja värikkäät silkkinauharuusut koristavat tummaa yksiväristä robea, n. 1770 (? J. G. Geitel). Hedvig Juliana Jägerhorn af Spurila (1720-87) ∞ majuri J. G. Cronstedt, † 1774. Yksit. omist.

SISÄPÄÄHINEET KUSTAVILAISELLA AJALLA

Korkeiden kampausten muotiintulo 1760-luvun lopulla mullisti perusteellisesti naisten päähinemuodin. Hienoimmat kampaukset koristettiin pelkällä koafyyrillä tai saivat kruunukseen hatun. Ensi sijassa porvarilliseen pukuparteen ja muodikkaaseen *déshabillé*-asuun liitetyt liinapäähineetkin paisuivat kilpaa kampauksen kanssa niin suuriksi, että ne peittivät hiuslaitteen. Mielettömät kampaukset loivat vielä merkillisempiä päähineitä, joiden suunnittelussa modistit pääsivät toteuttamaan luomisiloaan.

Liinamyssy, »ylöspantu» myssy. Liinamyssyjen valtaosaa nimitettiin asiakirjoissa edelleen »ylöspannuiksi» myssyiksi, *upsatta mössor*, jotka olivat jo rokokoo-ajalla käytettyjen samannimisten liinapäähineiden muodistettuja muunnelmia. Kustavilaisella ajalla suosituista »ylöspannuista» myssyistä osa oli hienoja harsomyssyjä ja osa koristelemattomia liinamyssyjä. Vaikka kartanonrouvien ja rikkaiden porvarisrouvien »ylöspantujen» myssyjen eli konkkaronkkien hienoudessa ei ollut suurtakaan eroa, erosi niiden käyttö sikäli, että aatelisrouvat käyttivät konkkaronkkaa etupäässä *déshabillé*-asujen kanssa (k. 299, 349) ja harvoin muotipuvun kanssa (k. 348); oppisäätyyn ja porvaristoon kuuluvat sen sijaan verhosivat hiuksensa konkkaronkalla muotipukujenkin kanssa (k. 350, 449, 457, 459). Edustavissa puvustoissa esiintyvistä myssyistä hienoimmat olivat ranskalaisia, niitä valmistettiin silkkipitseistä ja koristettiin värillisillä silkkinauhoilla:[93]

> 2 upsatta frants mössor, 1 do af blonder, 1 gl. do utan band, 1 gl. blonder pirett (Tenhola Prästkulla 1774).

Myssyn pyöreästä liinanpalasta poimuttu pesä suureni 1770-luvulla ja tuettiin korkeaksi; kummallekin sivulle liitettiin edelleen pliseeratut perhossiivet ja ympäri kiedottiin värillinen silkkinauha (k. 348, l. Loppi 1786). Myssyn sivuille kiinnitetyt kornetti-nauhat laskostettiin tavallisesti ylös niin, että ne peittivät pesän ympäri kiedotun silkkinauhan ja muodostivat rusetin päälaelle. Kornettien laskostaminen olikin luultavasti antanut aiheen nimeen »ylöspantu» myssy. Liinamyssyn pliseerattujen kornettien annettiin toisinaan riippua vapaasti alhaalla vielä 1790-luvulla (k. 349).[94] Pukuluetteloissa

349. Perhossiivet ja suuret piipatut kornetit koristavat konkkaronkkaa, jonka alta puuteroimattomat chignon-kihararullat laskeutuvat vapaasti olkapäille. Suuri rimsureunainen kaulus verhoaa hartioita. Merkitty: M:C:R:nd»D° född 1746 i Marty (= Märta Charlotta De la Motte ∞ kpt A. v. Rehausen), paperille maalattu miniatyyri, 1789, (? N. Schillmark). KM 35045:2.

mainittiin myös liinamyssyn suojaksi puettu harsohuppu.

Kuvatessaan Oulun rouvien dolmaanipukuja Saara Wacklin mainitsi usein »ylöspannut» myssyt, jotka valmistettiin harsosta ja blondeista ja joiden korvilla oli piipatut siivet sekä takana riippuvat kornetit. Stina-musteria kehuttiin taitavaksi tekemään vanhasta harsosta uusia »ylöspantuja» myssyjä. Tosin hän tuskaili, ellei kellastuneen harsosiiven valkaiseminen onnistunut eikä se taipunut laskoksiin toistuvista yrityksistä huolimatta.[95]

Suuret liina-, harso- ja blondimyssyt vaativat huolellista hoitoa ja pesua tärkkäyksineen. Koska pesu vähensi myssyn arvoa, merkittiin sekin joskus peruluetteloon. Pormestari Keppleruksen rouvan kuudesta »ylöspannusta» myssystä kaksi oli vanhaa ja moneen kertaan pestyä (l. Loviisa 1777). Germundön kartanon rouvan harsomyssyt ilmoitettiin pestyiksi (Saltvik 1790).[96] Liinamyssyt kovitettiin joko rihkamapuodista ostetulla valmiilla tärkillä tai kotona vehnä- tai perunajauhosta valmistetulla tärkillä.[97] »Ylöspantuja» myssyjä säilytettiin omissa rasioissaan, *möss askar* (l. Kokkola 1796, Sauvo 1800).

Ruotsi-Suomessa kustavilaisella ajalla »ylöspannuiksi» kutsutut suuret liina- ja harsomyssyt tunnettiin Ranskassa myssyn yleisnimellä *bonnet*, johon liitettiin päivän tapauksiin liittyviä määreitä. Suuret pallomaiset myssyt ristittiin Montgolfier'in ilmapallon kunniaksi *bonnet au Globe, bonnet Montgolfier* (1783). Suuria *baigneuse*-myssyjä vastaavia liinamyssyjä on Nils Schillmark kuvannut muotokuvissaan usein 1780-luvulla ja 1790-luvun alussa (k. 275, 299, 349, 350, 459). Ranskassa *baigneuse*-myssyjä oli Galerie des Modes -lehden mukaan aikaisemmin käytetty ainoastaan aamuisen *négligé*-asun kanssa, mutta nyt (1786) niissä sopi esiintyä kodin ulkopuolellakin *demi-toilette*-asuisena. Näiden myssyjen sivuille kiinnitetyt *papillon*-perhossiivet mainittiin kaksin- tai jopa nelinkertaisiksi englantilaiseen tapaan (k. 348, 349, 459).[98]

Yömyssy, dormeuse. Suurien *baigneuse*-myssyjen rinnalla Galerie des Modes -lehdessä kuvattiin talonpoikaisnaisten ja maitotyttöjen yksinkertaisia myssyjä, *bonnet à la paysanne, bonnet rond dit à la laitière* (k. 191), jotka J. J. Rousseaun herättämä maalaiselämän ihailu oli tuonut muotiin. Yksinkertaiset pliseeratut perhossiivet liitettiin poimuttuun pyöreään kupuun, jota silkkinauha kiersi. Ency-

350. Piispa P. Krogiuksen rouva Anna Sara Hassel (1731-1811) N. Schillmarkin muotokuvaamana. Piispattaren hiuksia verhoavan pallomaisen harso-konkkaronkan etunipukkaa koristaa helmi. Kansallisen ruotsalaisen puvun kaulus on solmittu sinisellä silkkirusetilla. Ateneumin Taidekokoelmat, 3809. Foto Ateneum.

clopédie Méthodique (1785) esitteli liinavaatteiden yhteydessä pyöreän myssyn, *bonnet à deux rangs ou bonnet rond*, joka ommeltiin kahdenkertaisesta musliinista ja reunustettiin pitsillä. Sitä käytettiin usein muiden päähineiden alusmyssynä.[99] Ranskan vallankumous korotti ns. maitotytön myssyn suorastaan tasa-arvoisuuden vertauskuvaksi.

Ruotsi-Suomessa käytettiin samantapaista yksinkertaista liinamyssyä yleisesti sen jälkeen kun korkeat kampaukset oli hylätty ja hiukset saivat laskeutua vapaasti hartioille. Pehr Hilleström on kuvannut tällaisia yömyssyjä sekä kartanonrouvien että kamarineitojen ja palvelijattarien päähineinä 1790-luvulla.[100] Ruotsissa liinaisesta yömyssystä käytettiin *dormeuse*-nimitystä 1730-luvulta lähtien, vaikka tämänniminen päähine hyväksyttiin esiintymisasuun vasta vuosisadan lopulla.[101]

Suomessa yömyssyn ranskankielinen nimi esiintyi asiakirjoissa 1740-luvulta lähtien, *1 dormös med fina spetzar 60:-* (Tu 1743). Ranskalaisella yömyssyllä tarkoitettiin luultavasti samantapaista myssyä (l. Somerniemi 1773). Vuosisadan lopulla *dormeuse* oli muotipäähine, jollainen merkittiin joskus peruluettelossa koafyyrien joukkoon: *1 vit flors dormeus* (Iisalmi Jokiniemi 1804).[102]

Yömyssystä tuli 1790-luvulla kaikensäätyisten naisten yleispäähine. Niitä on kuvattu säätyläisnaisten muotokuvissa (k. 351), joskus jopa muodikkaan redingote-pukutakin kanssa (k. 222, 461). Pyöreästä kankaanpalasta poimuttu yksinkertainen liinamyssy, jota silkkinauha koristi, kuului

351. Dormeuse-myssy verhoaa puuteroimattomia hiuksia, harteilla kukkakuosinen pitkä saali. Sofia Lovisa Ramsay (1754-1816) ∞ maaherra O. W. Ramsay, J. A. Gillbergin maalaaman miniatyyrin mukaan. Vrt. k. 316, 355. Yksit. omist.

352. Yömyssy négligé-asun päähineenä. Tussilaveeraus G. E. Hedmanin luonnoslehtiössä. Merkitty: G:E:H. Pinx 1797, KM 5335.

kuitenkin ensi sijassa kotoiseen aamupäiväasuun (k. 352) sekä palvelijattarien pukuun (k. 308).

Ranskankielisellä *douhamel* eli »makeita unia» nimellä (= doux sommeil)[103] mainittiin Turun akatemian astronomin, maisteri Justanderin leskirouvan harsomyssy, jota violetit nauhat koristivat. Pukuluetteloon oli sitäpaitsi merkitty muutama kyynärä harsoa myssyn tekoon sekä harsomyssyjen solmeilulauta (Tu 1789).[104] Vuosisadan lopulla *dormeuse-duhamel* oli hieno sisäpäähine, jota sopi käyttää vierailuasunkin kanssa. Samantapaisia liinapäähineitä kutsuttiin luultavasti myös yömyssyiksi, *nattmössa* (l. Somerniemi 1773, Tu 1806) tai *négligé*-myssyiksi (l. Kaarina-Haaga 1797). Everstinna Eva Collianderin (∞ Hjerta) jäämistössä oli sekä *négligé*-harsomyssy että kaksi yömyssyä harsosta ja yhdeksän nokkospalttinasta (l. Pyhtää 1795). Korppoon kirkkoherran rouva omisti kolmen »ylöspannun» silkkinauhan koristaman myssyn ohella neljä vanhaa *négligé*-myssyä (Korppoon pappila 1796).[105]

Négligé-liinamyssyn yleisyyteen viittaa nimityksen kansanomaistuminen. Lapinjärvellä *niplissi* ja Orimattilassa *niklitsi* olivat harson ja silkkinauhojen koristamia kampauksia.[106]

Päähuivi, turbaani. Kotioloissa yömyssyt ja -huput korvattiin usein päähän kietaistulla liinalla.

353. Värjäri Wicklundin vaimo Kristina Frick, 1805, Kokkola. Liinamyssy tai päähuivi sekä kaulahuivi olivat käsityöläismatamien tavallisia asusteita. Muodikas kultainen kaulakoru ja viuhka osoittavat, että muoti ulotti vaikutustaan alemman porvaristonkin piiriin. Merkitty: Christina Wicklund/aftagen d: 24 augusti 1805/i Gamla Karleby/död 16 april 1827/född 17 December 1765/C:P:Elfström. Yksit. omist.

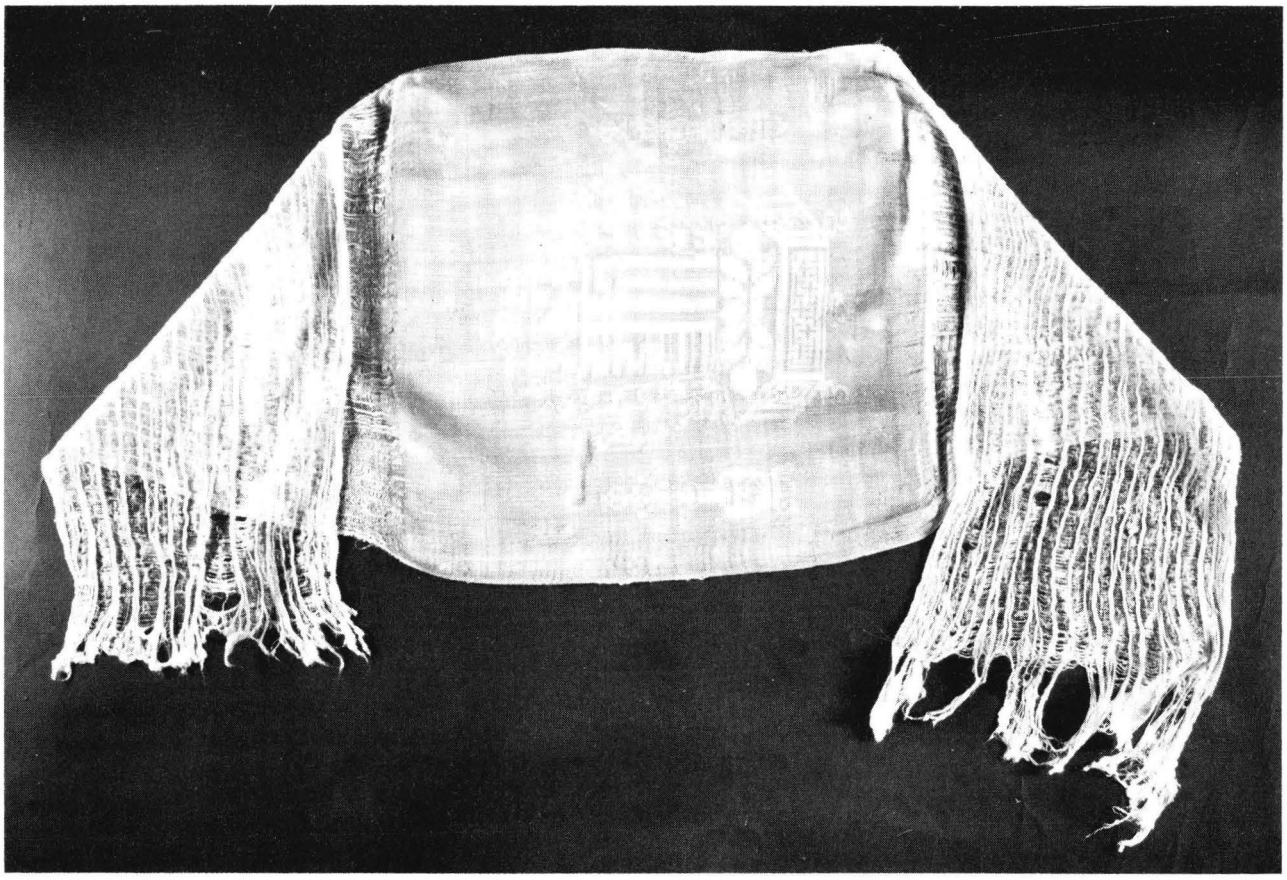
Koska pellavaisia ns. nenäliinoja sekä silkkihuiveja käytettiin sekä pää- että kaulahuiveina, selviää niiden käyttö siitä merkittiinkö ne pukuluettelossa päähineiden tai kaulusten yhteyteen.

Nimenomaan käsityöläisten vaimot ja palvelijattaret leimauttivat 1740, 1742, 1745 pää- ja kaulahuiveina käytettyjä sekä yksivärisiä että raidallisia ulkomaisia silkkinenäliinoja. Vuosisadan jälkipuolella Ruotsista tuotetut silkkinenäliinat kuuluivat ensi sijassa kansannaisten koreuksiin.[107] C. P. Elfström on 1800-luvun alussa maalaamassaan värjärinvaimon muotokuvassa kuvannut päähän taidokkaasti myssyn tavoin solmitun valkoisen huivin (k. 353). Taiteilija on myös kuvannut pohjalaisia pyhäasuisia kansannaisia, joiden tykkimyssy on sidottu silkkiliinalla.[108]

Säätyläisnaisten pukuluetteloihin päähineiden yhteyteen merkittyjä silkkiliinoja on käytetty myös päähineiden, myssyjen ja hattujen kiinnisitomiseen (k. 456).[109] Eräs kiinalainen valkoinen maljakkokuvioinen pitkänomainen silkkiliina on luultavasti palvellut aikoinaan samaa tarkoitusta (k. 354).

Vuosisadan lopulla puuvilla- ja silkkihuivit sidottiin päähän muodikkaaksi turbaaniksi.

Ranskalaisissa muotijulkaisuissa esiteltiin 1780-luvun lopulla liinaisia turbaanimyssyjä, *bonnet à la Turque, turban à la Turque, bonnet turban à l'Indienne*, jotka ajalle tunnusomainen itämaiden

354. Kiinalainen valkoinen silkkiliina, jota on ehkä käytetty päähineiden sitomiseen, 113 × 33,5. KM 5633:11.

355. Turbaaniksi solmittu pitsiliina verhoaa lyhyeksi leikattuja hiuksia. Merkitty: Gillberg del. 1805. Miniatyyri esittää maaherra O. W. Ramsayn rouvaa Sofia Lovisa Ramsayta (1754-1816) vrt. k. 351.

ihailu toi muotiin. Turbaani syntyi taidokkaasti solmitusta huivista kuten esimerkiksi mme Vigé-Lebrunin monet muotokuvat todistavat. Taiteilijatar on itse kertonut muistelmissaan, että hänellä oli tapana kietaista huivi päähineekseen.[110] Englannissa turbaanimuoti tunnettiin jo 1760-luvulta lähtien. Taiteilijat kuvasivat turbaaneja romantisoitujen itämaistyylisten pukujen asusteina. Käydessään Lontoossa 1796 F. M. Franzén kiinnitti vielä huomiota naisten turbaaneihin.[111] Sekä Weimarissa että Berlinissä todettiin 1793, että suosittu turbaani-koafyyri syntyi solmiamalla päähän nenäliina tai turbaaniliina. Leipzigissa kerrottiin, että Lontoossa käytettiin armeenialaisia turbaaneja ja Ranskassa turkkilaiseen tapaan sidottuja liinoja. Frankfurtissa taas kuvailtiin turbaanin sitomista saalista ja sen koristamisesta esprit-sulalla 1803. Kerrottiin myös että mamelukki- ja egyptiläiset turbaanit olivat erityisesti muodissa. Talviturbaanit sidottiin sametista.[112]

Turbaanimuoti levisi Tukholmaan 1800-luvun alussa.[113]

Vaikka Suomessa ei olekaan löytynyt asiakirjoista merkintöjä turbaanipäähineistä, ei tämä estä kuitenkaan olettamasta, että muoti tunnettiin täälläkin. Oli varsin helppoa kietaista huivi turbaanimaiseksi päähineeksi (k. 232, 355).

Koafyyri. Ylellisyysasetusten kumoamisen jälkeen tuotiin Ruotsi-Suomeen ilmeisesti hienoja koafyyrejäkin, koska 1782 meritullihinnastossa huomioitiin tullattavana tuontitavarana: *Coeffyrer af alla slag, af 100 rdl. värde*, 55.-.-. Korupäähineen ranskalankielinen nimitys *coeffure* ilmestyi Suomessa pukuluetteloihin vasta 1700-1800-luvun taitteessa uusklassisen muodin myötä (l. Sauvo 1800, Tu 1806, 1807). Vallasnaisten muotokuvat osoittavat kuitenkin, että korkeita kampauksia koristettiin ihmeellisillä korupäähineillä 1780-luvulla (k. 88, 194, 195, 356, 357, 458).[114] Suomeen on hankittu koafyyrejä Tukholmasta, jossa toimi ammattimodisteja. Åbo Tidningar -lehdessä oli 1790-luvulla ja 1800-luvun alussa tiheään modistien ilmoituksia muodikkaista koafyyreistä ja hatuista, joita oli hankittu myyntiin Tukholmasta. Vapaamarkkinoiden aikana tukholmalaiset modistit valmistivat ja myivät tuotteitaan Turussa. Turussa toimivat modistit tarjosivat niin ikään palveluksiaan. Ahkeraan ilmoitellut Annette Marg. Uhrwäder valmisti hattuja ja koafyyrejä sekä kukkia ja plyymejä. Pari nuorta naista, joiden laiva oli haaksirikkoutunut matkalla Ruotsista Venäjälle, halusi päästä herras-

356. Kukkien koristama harsokoafyyri puuteroidun »makaava koira» kampauksen huippuna juhlistaa rikkaan porvoolaisen porvarisrouvan mustaa pukua. N. Schillmark, 1783, Lovisa Lagus (1752-1835 ∞ Holm). PM 58-276.

väen seuraneideiksi vetoamalla taitoonsa valmistaa mm. koafyyrejä sekä muita viimeisen muodin mukaisia koristeita (5. 8. 1799).[115]

Muodikkaat koafyyrit jopa innoittivat Åbo Tidningar -lehden toimittajia runollisiin vuodatuksiin. Uusimmalle maulle omistetussa runossa kuvattiin naisenpäätä, jota kokonainen luonnontieteellinen kokoelma koristi, *med helt Natural-Cabinet utprydt* (21. 8. 1783). Verrattaessa naista kreikkalaiseen jumalattareen kuvailtiin kampausta ja päähinettä seuraavaan tapaan:

> ni såg ej dess cornett, queue de Paris, chignon, sultan och annat mera (Åbo Tidningar, 1789).

Nils Schillmarkin 1780-luvulla maalaamat muotokuvat tutustuttavat vallasnaisten moninaisiin muodikkaihin korupäähineihin (k. 356, 357), joissa Pariisin ja Tukholman muotia on seurattu tarkoin. Tämän voi todeta vertaamalla niitä esimerkiksi A. Roslinin 1780-luvun alussa maalaamiin Pariisin hienostonaisten muotokuviin. Schillmarkin maalaamista Gylling-sisarusten muotokuvista (k. 357, 438, 458) näkyy, miten kukka- ja sulka-asetelmat koristivat muotitietoisten nuorten säätyläisneitosten kampausta, kun taas vanhemmat naiset, kuten edellisten äiti kamarineuvoksetar Gylling verhosi

357. Strutsinsulkien ja kukkien koristama harsokoafyyri puuteroidun korkeaksi tupeeratun chignon-kampauksen kruununa, vaaleanpuna-valko-sininen silkkinauharusetti sitoo sinisen silkkipuvun rintaan kiinnitettyä kukkakimppua. N. Schillmark (? 1784), Maria Elisabet Gylling (1767-1830) ∞ R. V. Stiernwald. Yksit. omist.

samoihin aikoihin hiuksensa suurella konkkaronkkamyssyllä. Nils Schillmarkin maalaamassa sotaneuvos J. af Forselles'in rouvan muotokuvassa kuvattu harsosta, kukista ja sulista sommiteltu taidokas modistinluomus oli ilmeisesti jokin rouvan peruluettelossa mainituista kahdeksasta koafyyristä (k. 187, pk 1803 Elimäki Peippola).[116]

Asiakirjoihin merkityt koafyyrit olivat tavallisesti mustaa tai valkoista silkkiä tai harsoa:[117]

> 1 hwit siden sarge coefur . . . 1 swart siden coefure (Tu 1801). 1 hwit flors coefvu, 1 svart siden do (Iisalmi Jokiniemi 1804).

Koafyyriksi voinee tulkita olkihelmin koristetun sinireunaisen valkoisen harsopäähineen sekä mustin helmin koristetun kamritsipäähineen (l. Orivesi 1796). Koafyyrien yhteydessä mainittuja kukkaseppeleitä on varmaankin käytetty korupäähineinä (l. Sauvo 1800).

Koafyyrin merkitys 1790-luvun yksinkertaisen uusklassisen muotipuvun täydentäjänä selviää Årstan rouvan päiväkirjasta, jossa hän selosti tarkoin keneltä Tukholman modistilta hän oli kulloinkin tilannut uuden koafyyrin tiettyyn tilaisuuteen. Kuosiltaan vaatimaton puku kaipasi kohennuksekseen juhlavan harsosta, silkkinauhoista, tekokukkaseppeleestä tai plyymeistä sommitellun koafyyrin, jonka voi vaihteeksi kiinnittää hatunkin koristeeksi. Kutsuilla naiset kilpailivat koafyyriensä muodikkuudella.[118]

Suomessa säätyläisnaiset valmistivat usein itsekin koafyyrinsä. Mallina saattoi olla Tukholmasta tuotu modistinluomus. Jacobina Charlotta Munsterhjelm ja hänen sisarensa ompelivat omien juhlakoafyyriensä lisäksi vastaavanlaisia korupäähineitä sukulaisilleenkin. Paroni Carl Wrede oli tuonut Tukholmasta vihreitä ja punaisia plyymejä Ulla Munsterhjelmille, joka ompeli itselleen koafyyrin valkoisesta silkkisarssista veljensä häihin. Annette-sisarelle tuotiin Loviisasta koafyyri, jonka mukaan hän vuorostaan ompeli sinisen sisäpäähineen Ulla-serkulleen sekä toisen Charlottalle (Hämeenkylän k:no 1800).[119]

HATTU

Huopahattu. Edelliseltä vuosisadalta periytynyt tapa käyttää herrainkuosista huopahattua naisten ratsastus- ja matkahattuna jatkui läpi 1700-luvun. Ratsastusasuun kuuluva huopahattu oli vuosisadan alkupuolella miesten kolmikolkkahatun mallinen (k. 134).[120] Kun naiset omaksuivat 1770-luvulla englantilaisen takkipuvun mukana hatun sisäpäähineeksikin, pääsi modistien mielikuvitus valloil-

leen hattujen muotoilussa ja ennen kaikkea niiden koristelussa. Ranskalaisissa muotilehdissä mainitut Henrik IV:n tyyliset hatut todistavat historiallisromanttista mielenkiintoa 1600-luvun muotiin. Englantilaismallisia lieriökupuisia ja leveälierisiä huopahattuja nimitettiin niiden esikuviin viitanneilla nimillä, *chapeau à la Spa, à la Devonshire, à la Marlborough*. Tällaisia plyymikoristeisia majavankarva- eli kastorhattuja käytettiin nimenomaan englantilaiskuosisten amatsooni- ja redingote-asujen kanssa 1770-90-luvulla (k. 223, 224). Tukholmassa kerrottiin, että suuret englantilaiset naisten hatut olivat siellä tulleet muotiin englantilaisen lordi Essinghamin rouvan esimerkin mukaan.[121]

Hatuntekijät valmistivat tilauksesta naistenkin huopahattuja. Suomessa on tietoja niiden valmistuksesta vasta 1700- 1800-luvun taitteesta lähtien. Turussa hatuntekijä A. Landströmin työhuoneella oli 243 puolivalmiin hatun ohella joitakin naisten hattuja:[122]

> 7 st. fina fruentimmers förfärdigade hattar à 24 sk., 2 sämre do à 16 sk., 9 halmhattar à 3 sk. (Tu 1804).

Hatuntekijöiden toistuneista valituksista ilmenee, että turkulaiset kauppiaat tuottivat Ruotsista, nimenomaan Hudiksvallista, laadultaan parempia ja hinnaltaan halvempia huopahattuja kuin mitä kotimaassa valmistettiin. Ruotsalaisia hattuja myytiin sekä puodeissa että markkinoilla. Turun maistraatti oli jo 1748 määrännyt, etteivät kauppiaat saaneet pitää kaupan alle 10 taalerin hintaisia hattuja. Koska suunniteltua kaupanjakoa ei oltu vahvistettu Turussa, ei kauppiailta voitu kuitenkaan riistää oikeutta myydä mm. huopahattuja. Kauppiaskunta puolestaan valitti, että hatuntekijät pystyivät harvoin valmistamaan myyntiin edes muutamaa tusinaa karkeita hattuja ja ettei hienompilaatuisia tehty lainkaan (Tu 1797).[123] Ylitirehtööri Bremerin Åbo Tidningar -lehdessä 10. 3. 1794 mainostamat naisten kastor-hatut olivat luultavasti ruotsalaista tuontitavaraa.

Hienoja hattuja hankittiin myös yksityisesti suoraan Tukholmasta. Sieltä ostettu hattu mainittiin esimerkiksi asessori G. Malmin tyttären myötäjäisten yhteydessä 1794.[124]

Muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten pukuluetteloihin on merkitty huopahattuja 1770-luvulta lähtien. Kastor-hatut olivat jo varsin yleisiä 1790-luvulla. Hieno kastor-hattu koristettiin plyymeillä ja strutsinsulilla (l. Kuopio 1788), toisinaan samettinauhalla ja harsolla (l. Orivesi 1796).[125] Sulkien ja panassien ohella mainittiin hatun yhteydessä nauha, *cordon*, sekä nauhaa sitovat soljet, *hatt spännen af stål* (l. Tu 1802). Turun ja Helsingin rouvien pukuluetteloihin vuosisadan vaihteessa merkityt majavankarvahatut, *castor hatt, bäfwer hatt*, olivat yleensä mustia tai harmaita, joskus ruskeita.[126]

F. A. von Numers on puvullisestikin tarkassa Porvoon laveerauksessaan 1789 kuvannut kansalliseen ruotsalaiseen pukuun pukeutuneen vallasrouvan päässä hienon plyymi- ja harsokoristeisen kastor-hatun (k. 188). Tällaiset hatut olivat tavallisia myös K. Fr. Bredan muotokuvissa 1780-luvulla (k. 225).[127] G. E. Hedmanin luonnoskirjassa 1797 redingote-takkipuvun yhteydessä kuvattu lieriökupuinen ja leveälierinen englantilaistyyppinen huopahattu antaa käsityksen Suomessa näihin aikoihin muodissa olleista majavankarvahatuista (k. 223), joiden kuosia jäljiteltiin olkihatuissakin (k. 433). Muotokuvien mukaan käytettiin leveälieristen huopahattujen rinnalla 1790-luvulla myös pieniä kapealierisiä huopahattuja (k. 358).

Olkihattu, paimenhattu, aurinkohattu. Olkihattua oli käytetty auringonsuojana Keski-Euroopassa jo 1600-luvulla.[128] Paimenromantiikan heräämisvaiheessa se tuli 1730-luvulla muotiin Englannissa. Englantilaisten kartano- ja maalaiselämän rakkaus, viehtymys puistoihin ja puutarhoihin heijastui

358. Kirkkoherra J. Åhlströmin rouvan Dorotea Mannen pieni musta huopahattu täydentää suuren valkoisen hartiahuivin verhoamaa takkipukua (?). Hiukset laskeutuvat selkään täydessä pituudessaan. Merkitty: D.20 Mart. 1798 (? N. Schillmark). Akvarellissa on vasemmalla alhaalla kuvattu Kirkkonummen pappila. KM 4228:2.

359. Englantilaista muotia 1750-luvulla. Vaaleanpunaisten strutsinsulkien koristama olkihattu liittyy vaaleanpunaisella plyysillä vuorattuun vaaleanvihreään jakkuun, jonka kiinnittiminä on kivikoristeiset soljet. Isak Wacklin, 1757, Miss Heckford. Ateneumin Taidekokoelmat, 1439. Foto Ateneum.

360. Vaaleansiniseen robeen liittyvä punaisen silkkinauhan koristama olkihattu on puettu tupeeratun chignon-kampauksen päälle, n. 1775. Jonas Forslund, Kristina Maria Johanna Falckensson (1758-1825) ∞ 1774 kpt. G. E. Silfversvan, pastelli. Yksit. omist.

kaupunkimuotiin mm. olkihattujen muodossa, joita kutsuttiinkin tavallisesti joko paimenettaren tai maitotytön hatuiksi. Hyvin pukeutuneen englannittaren kävelyasuna 1740-luvulta alkaen oli tavallisesti olkihatun ja esiliinan asustama aamupäiväpuku, »nightgown». Paimenetarmuodin kerrottiin levinneen Englannista Ranskaan.[129] Paimentytön leveälierinen ja matalakupuinen olkihattu muodistettiin vuoraamalla hattu taftilla ja koristamalla se silkkinauhoilla ja tekokukilla. Vuosisadan puolimaissa muotitietoiset vallasnaisetkin suojasivat kesäisin ihoaan päivettymiseltä olkihatulla (140), joka puettiin päähän etukenoon.[130]

Ranskalaisten esikuvien mukaan monet ruotsalaisetkin taiteilijat, kuten G. Lundberg, J. H. Scheffel (k. 182) ja L. Pasch vanhempi kuvasivat vallasnaisten muotokuvissa paimenhattuja muotipuvun yhteydessä.[131] Suomalaissyntyinen taiteilija Isak Wacklin omaksui Englannin-matkallaan muotokuviinsa mm. sikäläisen 1750-luvun paimenhattumuodin. Wacklinin muotokuvissa esiintyvien englantilaiskuosisten taftilla verhoiltujen leveälieristen olkihattujen lieret on taivutettu ylös sekä edestä että takaa siten, että kupua kiertävän hattunauhan päät riippuvat koristeellisesti alas toiselta sivulta (k. 359).[132]

Jakarin kartanon paimenromanttisissa seinäpannoissa (k. 150) on kuvattu paimenittaria, joiden matalakupuisten lierellisten olkihattujen ainoana koristeena on kupua kiertävä nauha. Hatanpään kartanon ruokasalin puutarhakuvissa silkillä verhotut pienet lierihatut on sovitettu kaunottarien päähän keikailevasti etukenoon auringonsuojaksi (k. 4, 149). Paimenhatun kuosi ei muuttunut sanottavasti pitkiin aikoihin. Samanlaisia olkihattuja esiintyi vielä 1770-luvulla Pehr Hilleströmin laatukuvissa. Samoin J. Forslundin pastelleissa toistui 1780-luvulla matalakupuinen olkihattu, jonka lieret oli taivutettu sivuilta ylös siten, että rusetiksi solmitun hattunauhan päät riippuivat edessä tupsumaisesti alas (k. 360).[133]

Eri puolilla Suomea on pukuluetteloihin merkitty 1750-70-luvulla olkihattuja nimillä *halmhatt, solhatt, cheferhatt*.[134] Etupäässä nuorten neitosten olkihattuja nimitettiin paimenhatuiksi. Saara Wacklin kertoi, miten Oulussa nuori Greta Stina Nessler (1747-1807) puki ulosmennessään päähänsä pienen paimenhattunsa, *schäferhatt med rosenband*. Turussa myytiin huutokaupassa nuoren Fredrika Forstenin *chefer*-hattu (1771) ja neitsyt Stina Grenin musta silkkinen aurinkohattu (1774). Neitsyt Ulla Holmbergille hankittiin: *1 cheffer hatt med bloms-*

ter 18:-, 1 st. swart do 7:16 (Hki 1775). Muutamaa vuotta myöhemmin hän sai jälleen uuden olkihatun (Hki 1780). Paimenhattu esiintyi poikkeuksellisesti vielä vuosisadan lopulla raatimies N. Celsiuksen rouvan jäämistössä (Oulu 1797).[135]

Olkihattuja nimitettiin yleisesti aurinkohatuiksi. Koska niitä verhoiltiin useimmiten vihreällä silkillä tai pellavakankaalla, kutsuttiin niitä monesti vain vihreiksi aurinkohatuiksi, *gröna solhattar*, joita myytiin mm. J. Bockin puodissa Helsingissä 1782.[136] Vihreät aurinkohatut olivat tavallisia pukuluetteloissakin. Aurinkohattuja vuorattiin tosin vaatteiden värien mukaan myös esimerkiksi keltaisella tai sinisellä taftilla ja leskenasuun kuuluvat hatut mustalla silkillä:[137]

> 1 swart sidentygs solhatt (Porvoo 1759). 1 halmhatt fordrad med gult taft (Hki 1759). 1 st. grön solhatt af siden ... 1 st. halmhatt med grönt taftsfoder (Hki 1762). 1 grön tafts solhatt 12:- (Tu 1763). 1 sohlhatt af halm med blått bastfoder (Ikaalinen 1770).

Luutnantti H. W. Hufwudsköldin leskirouvan mustalla silkkikamlotilla verhoiltu aurinkohattu oli koristettu helmipitsillä, *pärl spets*, jolla tarkoitettiin mm. Englannissa suosittua hattujen olkihelmikoristelua (Sauvo Raitniemi 1758).[138]

Aurinkohatut oli tapana sitoa silkkihuivilla (l. Tu 1765). Kun kampaukset paisuivat 1770-luvulla valtaviksi hiuslaitteiksi, olkihatutkin muuttuivat huopahattujen tavoin leveälierisiksi ja suurikupuisiksi muotipäähineiksi, joiden mielikuvituksellinen koristelu saavutti huippunsa 1780-luvulla. Uusi olkihattumuoti liittyi ajan englantilaiseen muotiaaltoon (k. 362, 433).[139] Pariisissa Marie Antoinetten kuuluisa modisti Rose Bertin suunnitteli kuningattarelle joka sesonkia varten mitä ihmeellisimpiä hattuluomuksia, joista muotijulkaisut levittivät tietoa. Silkkiharsoin ja -nauhoin, kukin ja sulin koristettujen valtavien hattu-taideteosten nimet: *Chapeau à l'Anglaise, à la Wauxhall, à la Charlotta* (= Englannin kuningatar) todistavat, että Rose Bertin sai usein ideansa Englannista, myös Amerikan Yhdysvaltojen vapaussota innoitti häntä uusiin hattuteelmiin. Teatteri vaikutti osaltaan hattumuotiin, niinpä *chapeau à la Tarare* (1786), *chapeau à la Almaviva*, saivat nimensä Beaumarchais'in näytelmistä. Marie Antoinetten hovimaalari mme Vigée-Lebrun kuvasi muotokuvissaan 1780-luvulla usein paitapuvun yhteydessä olkihatun esikuvanaan Rubensin kuuluisa olkihattu-maalaus. Taiteilijattaren pukuvarastossa oli mm. hattuja, joilla hän asusti mallinsa toivomallaan tavalla.[140]

Pariisin ylenpaltisen koristeellinen hattumuoti levisi kulovalkean tavoin ympäri Eurooppaa Pohjoismaita myöten.[141] Ruotsissa Pehr Hilleström kuvasi 1780-luvulla suuria olkihattuja, joista hienoimmat oli verhoiltu puvun väriin soveltuvalla silkillä. Taiteilijan tyttärestään maalaama muotokuva osoittaa, että hatun somistaminen kuului naisten tavanomaisiin askareihin. Samoin Årstan rouva kertoi päiväkirjassaan, miten hän somisti hattujaan olkihelmistä valmistamallaan koafyyrillä tai kukkaseppeleellä, joka siis saattoi koristaa joko hiuksia tai päähinettä.[142]

361. Edestä nyöritetyn tummansinisen roberonden (?) pääntietä verhoavassa harsohuivissa on siniset raidat, samoin sininen silkkinauha ja sulat koristavat suurta olkihattua, joka on puettu etukenoon korkeaksi tupeerattujen hiusten päälle. Merkitty: Anders Eklund pinx. 1772, Andrea Sofia Holst ∝ ruukinpatruuna Henrik Steinhausen. Yksit. omist.

Nils Schillmarkin muotokuvista selviää, miten Pariisin hattumuotia jäljiteltiin Suomessa. Tekokukkien ja strutsinsulkien peittämä laakeakupuinen ja leveälierinen olkihattu koristaa usein rouvien ja neitien korkeata muotikampausta 1780-luvun alussa ja hatusta riippuu toisinaan valkoinen raidallinen tai pilkullinen harso. Hattu kruunasi hiuslaitteen vaakasuorana asetelmana 1770-80-luvulla (k. 361), mutta seuraavalla vuosikymmenellä se puettiin päähän vinosti kallelleen kuten sisarusten Kristina ja Maria Rotkirchin muotokuvat vuodelta 1792 osoittavat (k. 297, 362). Edellisen hattua koristaa iso vaaleanpunainen ja jälkimmäisen hattua vaaleansininen silkkinauharusetti. Hatut muistuttavat Galerie des Modes -lehdessä 1783 kuvattuja »Charlotte»-kuosisia muotihattuja. Yksinkertaisen olkihatun koristeeksi riitti vaatimaton kukkakimppu (k. 460).

Pukuluetteloihin merkittyjen muotihattujen selitykset paljastavat harvoin modistintaidon salaisuuksia:[143]

362. Korkeaksi tupeeratun, puuteroidun kampauksen päälle vinoon puetun olkihatun koristeena on vaaleansininen silkkinauha sekä samaa silkkiharsoa, josta suuri hartiakaulus on valmistettu. Merkitty: Aftagen 1792 30. I. på Sarflax af Nils Schillmark. Maria Elisabet Rotkirch (1777-1812) ∞ 1795 laamanni J. Kr. v. Morian, 2) 1812 majuri W. F. Rotkirch. Vrt. sisar k. 297. Yksit. omist.

1 hwitt halmhatt med flor och blommor samt sammets kantning (Myrskylän k:no 1783).

Vuosisadan vaihteessa pukuluetteloissa esiintyi runsaasti punottuja olki- ja juurihattuja, *halmhattar, rothattar, strahattar.*[144] Niitä myytiin sekä kauppapuodeissa että hatuntekijöiden liikkeissä. Tukkukauppias S. J. Trappin myymälässä inventoitiin 4 naisten olkihattua ja 30 juurihattua (Tu 1801). Hatuntekijä A. Landströmin työhuoneessa inventoitiin huopahattujen ohella 9 olkihattua (Tu 1804). Tavallista muodikkaammista hatuista oli luultavasti kyse, kun rouva Alléen ilmoitti myyvänsä mm. äskettäin Tukholmasta saatuja olkihattuja (Åbo Tidningar 10. 1. ja 14. 3. 1791). Tukholmasta Turun vapaamarkkinoille keväällä 1802 saapunut rouva Öberg tarjosi lastu- ja juurihattuja, plyymejä ja panasseja sekä olkihelmikukkia. Kaupungin omillakin modisteilla oli varastoissaan juurihattuja.[145]

Olkihattuja koristettiin myös kotona ja niitä valmistettiinkin itse. Jacobina Charlotta Munsterhjelm leikkasi olkia äitinsä hattua varten ja palmikoi ne 8 ½ kyynärän pituiseksi nauhaksi, jonka hänen vanhempi Annette-sisarensa ompeli hatuksi (1799). Jacobina muodisti myös oman vanhan olkihattunsa ja reunusti sen vihreällä nauhalla, *lagade min gamla skrolla til en skopa* (Hämeenkylän k:no 1800). Kauppias Z. Berghin huutokaupassa oli myyty kauluksen ohella *skrålla* jo 1766 (Tu). Kolme vanhaa *skrolla*-hattua esiintyi kapteeni J. J. von Bilangin rouvan jäämistössä (Hki 1803).[146] Samoihin aikoihin Årstan rouva kertoi ommelleensa vanhan puutarhahattunsa paraillaan muodissa olevaksi *skrålla* eli *skrull*-päähineeksi (1797). Seuraavana vuonna hän tilasi tukholmalaiselta modistilta *skopa*-päähineitä, joihin hän ei kuitenkaan ollut tyytyväinen. Ne olivat luultavasti leuan alta sidottavia bahytin kaltaisia päähineitä.[147]

Silkki-, harso- ja samettihatut. Hienot sisä- ja kesähatut valmistettiin 1700-luvun lopulla yleensä kankaasta (l. Orivesi 1796), joka tuettiin valaanluilla tai metallilankakarkaasilla (Tu 1801). Hattujen tekoon käytettyjä karkaaseja ym. tarvikkeita myytiin rihkamapuodeissa.[148]

Hatun tärkeyttä muodikkaassa asussa kustavilaisella ajalla todistaa mm. se että Ruotsin hovietiketin mukaan naisten oli esiinnyttävä kesällä Kiinan-linnassa hatuissa ja Ekolsund-hovipuvuissa.[149]

Samat kotimaiset ja tukholmalaiset modistit, jotka ilmoittivat Åbo Tidningar -lehdessä Tukholmasta tuottamistaan tai itse valmistamistaan muodikkaista koafyyreistä, tarjosivat myös muotihattuja.

363. E. Thelning, Sara Elisabet Ingman (1753-1833) ∞ majuri K. A. Granfelt. TKHM 15401:20.

364. E. Thelning, Porvoon valtiopäivät 1809, yksityiskohta herrasnaisten parvesta, yleisön joukossa toinen vasemmalta Ulla Möllersvärd, kreikkalaisittain kammattuna. Taulu valmistui 1812. Porvoon kimnaasi.

Rouva Alleenilla oli jo 1791 myytävänä Tukholmasta tuotuja muodikkaita harso- ja olkikypäreitä, *caskar*. Moderneja koafyyreja ja silkkihattuja oli saatavissa eversti Pinellon talon piharakennuksesta 1806. Valaanluuhattuja vastaanotettiin myös korjattaviksi (1. 4. 1801). Modistintöisten hattujen laatua ei ole tarkemmin selvitetty.[150]

Kangashatun ja ns. koafyyrin ero oli tulkinnanvarainen. Kangashattuja valmistettiin toisinaan itsekin. Niinpä Annette Munsterhjelm ompeli äidilleen lenong-liinaisen hatun veljensä häihin (Hämeenkylän k:no 1800).[151]

Vuosisadan lopun muotiin leimansa painanut antiikinihailu kuvastui päähineissä selvimmin kypäränmuotoisissa hatuissa, *casque à la Romaine*, *casque à la Bellone*, jotka tulivat Pariisissa muotiin 1786. Englantilaisia kypärähattuja mainittiin jo aikaisemmin, samoin Minervan kypäreitä. Kypärää muistuttavia päähineitä kuvattiin sekä englantilaisissa että saksalaisissa muotilehdissä 1790-luvulla.[152]

Tukholmassa *casque*-kypärähatut olivat muodissa 1790-luvulla ja sieltä niitä tuotiin Suomeenkin jo 1791.[153] Pukuluetteloissa niitä esiintyi 1790-luvun alusta lähtien. Kauppias Heidenstrauchin rouvan jäämistössä oli kaksi kypärähattua, *casker*, kahden juurihatun ja yhdentoista »ylöspannun» myssyn ohella (l. Hki 1791). Vänrikki J. H. Schreyn rouvan pukuluetteloon oli merkitty mm. valkoinen harsokypärä, *caqve*, sekä musta harsohattu (l. Sääks Lahinen 1793).

Kypärähattuja kuvattiin muotokuvissakin vuosisadan taitteessa (k. 246, 363). E. Thelning on Porvoon valtiopäivien avajaisia 1809 esittävässä taulussaan ikuistanut mm. kypärähattuja herrasnaisten parvea kansoittaneen yleisön hienoutena (k. 364).

Huopahattujen rinnalla pukuluetteloissa mainitut samettihatut olivat ehkä kuosiltaan kypäränmallisia (Tu 1808, 1809) Kauppias Holmströmin rouvan monipuoliseen päähineluetteloon on merkitty ensimmäiseksi tällaiset hatut:[154]

> 1 swart sammets hatt, 1 engelsk swart hatt, 1 sämre swart filthatt, 4 st. hwita fruent. coefurer, 3 st. sämre do, 1 swart flors hufwa, 1 swart siden hufwa, 1 st. flors hufwa (Kristiina 1810).

Samettihatut vastasivat ehkä Pariisissa ja Saksassa 1800-luvun alussa muotiuutuuksina esiteltyjä *Capot, Samt-Capote* -päähineitä, jotka muistuttivat kypärää, *capote de poche en forme de casque* (1807).[155] Ruotsissa *capott* mainittiin uutuutena kesällä 1806. Se oli mahdollisesti rinnastettavissa bahyttiin, joka valmistettiin useimmiten silkistä. Tämä reunoistaan kovitettu ja toisinaan vadeerattukin päähine peitti suurimman osan päätä ja solmittiin nauhoilla kiinni leuan alta.[156] Kenraali Ramsayn leskirouvan Helena Malmin (k. 317) jäämistössä oli mm. kaksi bahyttia (Tampere 1809). Turussa kapotti tunnettiin samoihin aikoihin (Tu 1808).[157]

Muotitietoisten säätyläisnaisten pukuluetteloihin merkittyjen monenlaisten hattujen ja koafyyrien laatua ei yleensä kuvailtu. Voi ainoastaan arvailla, että hienoimmat uusklassisen ajan hatut olivat kypärin, kapotin tai bahytin kuosisia. Musta huopahattu kuului useimpiin puvustoihin. Esimerkiksi asessori Mattensin rouvan jäämistössä oli mustia, valkoisia ja vihreitä taftihattuja, musta harsohattu, valaanluilla jäykistetty musta hattu sekä 13 mustaa ja valkoista hattuplyymiä (l. Hki 1800).[158] Turun rouvien monipuolisesta päähinevalikoimasta saa käsityksen kaupunginviskaali C. J. Fontenin rouvan (Tu 1803) ja tukkukauppias C. R. Baerin rouvan (Tu 1816) tavallista tarkemmin kuvailluista hattu- ja koafyyriluetteloista:[159]

> 1 swart halm hatt, 1 hwit do med band, 1 canon(?) med band och spets, 1 swart kastor hatt, ny 2.32.-, 1 swart flors hufwa ... 1 hwit siden sarge hatt 1.-.-, 1 do coëführ, 1 do nettelduks do, 1 gl. wänd mössa ... 1 blott silckes hattnål (Tu 1803). 4 st. hwita struts plymer, 4 st. swarta struts plymer mindre, 1 st. engelsk halmhatt, 2 st. så kallade fiskbens hattar, 1 hwit siden sarge coiffure med en blomma, 1 do tyll do (Masku Hirvensalo Kaistarniemi 1816).

Paraisten Rövarnäsin rouvan Margareta Ignatiuksen (∞ Nordberg) jäämistössä oli vastaavanlaisia jo vanhoiksi mainittuja kesähattuja: lierellinen lenong-liinahattu, musta silkkisarssihattu, harsokoristeinen juurihattu sekä hattujen koristeluun käytettyjä kukkia ja strutsinsulkia, kolme hatun terässolkea. Musta silkkinen säähuppu suojasi kesällä hienoja muotipäähineitä, talvisena suojapäähineenä oli musta samettikarpus (Parainen Rövarnäs 1811).[160]

HUPPUPÄÄHINEET

Suojaavina ulkopäähineinä käytettiin läpi 1700-luvun monenlaisia myssymäisiä huppuja, joita valmistettiin sään ja vuodenajan mukaan mitä erilaatuisimmista kankaista. Ohuita silkki- ja harsohuppuja pidettiin kampausten suojana, monesti myös

365. Musta harsomyssy puuteroitujen hiusten suojana, n. 1750. J. H. Scheffel (?), Anna Maria Steinhausen (1728-1812). Yksit. omist.

liinapäähineiden verhona sekä kevyinä kesäisinä ulkopäähineinä. Kevyet huput olivat yleensä mustia, joskus valkoisia, harvoin värillisiä. Kylmällä ja huonolla säällä käytetyt sametti- tai villakankaiset huput vuorattiin toisinaan turkiksella. Väriltään ne olivat yleensä mustia tai punaisia. Kampausmuoti määräsi hupun koon.

Hufwa-huppu yleisnimen rinnalla käytettiin samantyyppisistä päähineistä muitakin muotinimityksiä, jotka ilmaisivat samalla tiettyjä kuosipiirteitä.

Kapronika-niminen mustasta silkistä, yleensä armosiinista, taftista, bordalousta tai harsosta valmistettu ja toisinaan pitsikoristeinen päähine kuului vanhahtavaan pukeutumiseen 1700-luvun toisella neljänneksellä. Päähineen nimi periytyi jo 1500-luvulla käytetystä *chaperon*-hupusta. Kapronika esiintyi pukuluetteloissa maan eri puolilla.[161] Se rinnastettiin usein tavalliseen harsohuppuun ja mainittiin joskus rimsureunaiseksi (l. Taivassalo 1737, Hki 1736). Poikkeuksellisesti musta silkkikapronika reunustettiin turkiksella (Parainen 1751).[162]

Turussa ja Helsingissä leimautettiin vielä 1740-luvun alussa armosiini-, bordalou- ja taftikapronikoita (l. Tu 1740, Pipping). Kauppias C. Telleqvistin leimauttamat uudet huput ja kapronikat kuuluivat ilmeisesti puodin varastoon:[163]

10 st. swart armusin och tafts hufwor och capronicor, 1 st. do med sametz foder, 6 st. siden flors hufwor (Hki 1740). 4 st. tafts hufwor (Hki 1742).

Asiakirjoissa 1700-luvun alussa, nimenomaan Helsingissä, muutaman kerran mainitut *cachette, cassiet* -nimiset päähineet olivat ehkä ranskalaisten lipallisten *casquette*-myssyjen kaltaisia.[164] Kirjottu *cassiet* tuotiin Riiasta Helsinkiin 1725. Pormestari A. Wetterin Charlotta-tytär leimautti tällaisen päähineen vielä 1740 Helsingissä. Professori Thorwösten toisen rouvan pukuluetteloon merkitty vanhanaikainen punasamettinen *cachette*-myssy saattoi myös olla peräisin Helsingistä, sillä professorin ensimmäinen rouva oli pormestari Wetterin käly ja professori toimi mm. pormestarin tyttären holhoojana (l. Taivassalo 1751). *Casiet*-päähine mainittiin myös Pohjanmaalla porvari P. Sneckendahlin vaimon puvustossa (Kokkola 1727).[165]

Pitkähuppu. Mustasta sametista, silkistä ja harsosta valmistetut pitkät huput, *lång hufwa, häng hufwa*, olivat kuten samankuosiset liinahuputkin tavallisia Suomessa 1740- ja 1750-luvulla. Ne muistuttivat luultavasti ranskalaista *coeffe*-huppua, joka on esitelty Diderot'in Encyclopediassa (k. 324:13). Se ommeltiin kahden kyynärän pituisesta kaksinkerroin taitetusta taftinpalasta, joka poimuttiin niskasta ja solmittiin nauhoilla kiinni leuan alta. Hupun jatkoksi sivuille ommeltujen kielekkeiden pituutta vaihtelemalla päähineestä kehiteltiin monenlaisia muunnelmia. Pisimmillään kielekkeet ulottuivat vyötäisille. Pitkäkielekkeinen huppu todettiin Ranskassa vanhanaikaiseksi jo 1760-luvulla. Kesähuppu ommeltiin tavallisesti harsosta tai pitsistä.[166]

Pitkiin huppuihin liittyi usein hartioita peittävä kaulusosa. Huput reunustettiin toisinaan pitsillä (l. Taivassalo 1737):[167]

1 swart armosins lång hufwa med kraga 15:-, 1 st. hufwa af swart armosin med spetsar omkring 10:- ... (Kokkolan pit. kappalainen 1746). 1 swart tafts hufwa med krage åm gl., 1 rosig gl. flors hufwa (Hki Viapori 1752). 1 swart sammets lång hufwa, 1 swart armosins do, 1 swart flors do, 1 halls krage (Pietarsaari 1755).

Pitkän harsohupun, *häng hufwa, lång hufwa*, tekoon varattiin joskus 3 1/2 kyynärää mustaa harsoa (Kumlinge 1747). Huppujen kielekkeet lyhenivät ilmeisesti vuosisadan puolimaissa, koska ns. pitkät huput tulivat vähitellen harvinaisiksi pukuluetteloissa, toisinaan mainittiin rinnakkain pitkä ja lyhyt huppu:[168]

En ny armosins lång hufwa 36:-, en do kårt med spetzar ikring 20:- (Kokkola 1751).

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloissa 1740-luvun alussa esiintyi vain muutama pitkähuppu, vaikka tavallisia mustasta armosiinista, bordalousta, taftista ja harsosta

366. N. Schillmark 1782, Hedvig Juliana Nordenskiöld (1734-1811) ∞ maaherra A. de Bruce. Harsohuppu verhoaa hernnhutilaisen maaherrattaren puuteroitua, muodikkaasti »makaavan koiran» tyyliin kammattuja hiuksia, sininen silkkirusetti sitoo vaaleanharmaan puvun kaulusta. Yksit. omist.

ommeltuja huppuja oli sekä yksityisten että kauppiaiden luetteloissa. Helsingissä silkkihuppuja oli melkein joka toisen huonekunnan leimausluetteloissa 1740, samettihuppuja ainoastaan edustavissa puvustoissa. Lääninsihteeri Strömborgin leimauttama samettihuppu oli vuorattu armosiinilla (Hki 1740:93) ja kahta vuotta myöhemmin leimautettu musta huppu oli ommeltu samettipilkkujen koristamasta harsosta, *flors hufwa med sammets muschier* (Hki 1742:192). Sodan jälkeen samettihuppuja oli ainoastaan kolmen helsinkiläisperheen leimausluetteloissa (Hki 1745).[169] Turussa leimautettiin huppuja suhteellisesti vähemmän kuin Helsingissä. Musta silkkihuppu muodosti toisinaan asustekerraston hartiakaulurin kanssa, *hufwa och echarpe*, joskus se liittyi vierailuesiliinaan. Kenraalitar Maidelin (∞ Stackelberg) leimauttama musta samettihuppu liittyi viittaan (Tu 1742:117).[170] Kauppiaiden huppuvarastojen pienuudesta päätellen suurin osa silkki- ja harsohupuista ommeltiin kotona ulkomaisista silkki- ja harsokankaista.

Pukuluettelojen mukaan samettihuppu kuului vuosisadan toisen neljänneksen muodikkaaseen puvustoon. Se koristettiin pitsillä, vuorattiin silkillä ja sidottiin taftinauhoilla:[171]

367. Blondifalbolalla reunustettu pallokuosisesta valkoisesta taftista ommeltu huppukaulus n. 1780, etupit. 98. KM 8150:146, Armfelt-suvun pukukokoelma.

1 gl. sammets hufwa med siden foder och taftsband samt spetsar uti (Loviisa 1757).

Pukuluettelot vahvistavat leimausluettelojen antamaa kuvaa siitä, että suurin osa hupuista ommeltiin ohuista mustista silkkikankaista (k. 365). Ne vuorattiin toisinaan värillisellä silkillä, pitsikoristelu oli yleistä, joskus mainittiin hapsureunustuskin:[172]

1 swart armoisins hufwa med spets (Janakkala Kytö 1745). 1 rosig flors hufwa 12:-, 1 slät do 6:-, 1 tafts hufwa 6:-, 1 do af taft med frants 6:- (Finström 1765).

Sisä- ja kesäpäähineinä läpi 1700-luvun käytetyt harsohuput valmistettiin tavallisesti mustasta harsosta, *skirflor*, *krusflor*, joka saattoi olla kukallista, ruusullista, raidallista, ruudullista tai pilkullista, *muschig*. Musta kreppihuppu kuului yleensä suruasuun. Musta silkki- tai harsohuppu puettiin usein liinapäähineen verhoksi:[173]

1 st. hwit karkas mössa med swart hufwa (Finström 1768). 1 uppsatt mössa med swart hufwa (Tu 1776).

368. Ulla Pasch 1780, Katarina Charlotta Wilhelmson (1734-1810) ∞ silkkitehtailija J. G.l'Estrade, Tukholma. Silkkiharsohuppu suojaa rouvan puuteroitua kampausta ja koafyyria, sininen hupullinen satiinisaloppi verhoaa pukua. KM 7145:2.

369. Luutnantti A. E. Armfeltin leskirouvan Lovisa Ulrika Armfeltin (1741-88) valkoinen hupullinen kaulus verhoaa pukua. Merkitty: Aftagen utj Maij 1782 af N: Schillmark. Yksit. omist.

Tavallisen hupun rinnalla mainitut *nickhufwa, nicka, nick, nackhufwa* nimiset päähineet saattoivat olla muunnelmia vuosisadan alun kapronika-myssystä nimestä päätellen.[174] Niitä ommeltiin joskus sametista, useimmiten ohuesta mustasta silkistä tai harsosta ja koristettiin pitsillä:[175]

> 1 svart samets nick hufwa, 1 gl. tafts do (Hki 1771). Nickhufwa med spets (Tu 1774), 1 st. res carpus, 1 swart samets njck (Loviisa 1779).

Perukirja-arvojen mukaan *nackhufwa*-harsohuput olivat melko vaatimattomia päähineitä, joita etupäässä vanhat naiset käyttivät:[176]

> En upsatt myssa 3:-, en swart armosins kappa 18:-, 3 st. gla flors nackhufwor 6:-, en flors långhufwa 6:-, en gl. armosins hufwa 6:-, en gl. do nackhufwa 3:- . . . 5 st. gl. sidentygs myssor 10:- . . . 1 härmelins muff 3:-, en blå siden hufwa med härmeliner 9:- (Kokkola 1768).

Huput suurenivat sitä mukaa kun kampaukset kasvoivat 1770-luvulla korkeiksi ja pöyheiksi hiuslaitteiksi. Maaherra Carpelanin rouvan jäämistössä oli monien mustien silkkihuppujen lisäksi, joista yksi mainittiin nimenomaan suureksi, myös valkoinen, vihreä ja musta harsohuppu (l. Kuopio 1788). Valkoisia ja värillisiä harsohuppuja oli vain muodikkaimmin pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoissa (k. 366). Kukka koristi joskus hienoa harsohuppua, *1 hwitt flors mössa med blomma* (Myrskylä 1783).[177]

Armfelt-suvun pukukokoelmaan kuuluva valkoisesta pallokuosisesta taftista ommeltu suurihuppuinen ja kauluksellinen päähine on verrattavissa ranskalaisissa muotijulkaisuissa 1770-luvun lopulla kuvattuihin muodikkaihin huppuihin (k. 367). Poimuttuun suureen huppuun kiinnitetyn hartiakaulurin etukielekkeet ulottuvat miltei polviin asti. Harsofalbola reunustaa sekä huppua että kauluria.[178] Ulla Paschin 1780 maalaama ranskalaissyntyisen silkkikauppias L'Estraden rouvan muotokuva osoittaa, että tukholmattaret verhosivat sekä hiuksensa että koafyyrinsä harsohupulla (k. 368). Nils Schillmarkin 1782 maalaamassa Ulrika Armfeltin muotokuvassa huppu on poimuttu harteille, josta sen voi nostaa kampauksen suojaksi (k. 369).

Harsohuppujen yleisyys vuosisadan lopun pukuluetteloissa todistaa niiden suosion jatkuneen antikisoivan muodin aikana. Suurin osa niistä oli edelleen mustia, harvemmin valkoisia tai värillisiä. Pallolliseen mustaan harsohuppuun saattoi liittyä harsokaulus. Kaulahuivi tai saali mainittiin myös harsohupun yhteydessä:[179]

> 1 swart flors half charle, 1 do do hufwa (Tu 1805). 1 swart flors hufwa, rynkad med spets, 2 st. swarta flors halsdukar med ränder i bräddarna (Vaasa 1803).

Ohuiden silkki- ja harsohuivien runsas tuonti 1700-luvun lopulla viittaa siihen, että harsohuppu korvattiin toisinaan harsohuivilla. Muotokuvissakin kampausta verhoaa joskus pelkkä silkkiharsohuivi (k. 317).[180]

Talvi-, matka- ja sadehuppu. Ulkosalla pahalla ilmalla suojapäähineinä käytettyjen huppujen laatu ja paksuus vaihtelivat vuodenajan ja sään mukaan. Vaikka moniin naisten päällysvaatteihin, kuten kaapuihin ja viittoihin, kuului jo sinänsä kiinteä huppu, käytettiin irtohuppuja nimenomaan matka- ja sadepäähineinä.

Talvihuppu vuorattiin turkiksella tai topattiin vanulla sekä reunustettiin turkiksella. Turkkurit valmistivat yleensä turkisvuoriset ja -koristeiset huput ja myssyt. Tiedossa on myös hatunpäällystäjän tekemiä matkahuppuja eli ns. karpuksia. Hatunpäällystäjä L. S. Lundberg esitti kauppias J. Bremerille laskun:

> 2ne st. Frunt. Carp: med silke band och arb.lön 30:- (Tu 1767).

Edellisenä vuonna hän oli valmistanut kaksi karpusta yhteensä 25 taalerin hinnasta.[181] Karpukset myytiin ehkä Bremerin puodissa, samoin niitä oli tarjolla mm. Helsingin ja Kokkolan kauppapuodeissa.[182]

Karpus, vintercarpus, rescarpus, reshufwa, resmössa-nimiset talvihuput ja myssyt erosivat tuskin paljoakaan 1600-luvulla käytetyistä samannimisistä suojapäähineistä, joihin liittyi yleensä hartioita suojaava kiinteä kaulusosa tai irtokaulus.[183] Perinteelliseen tapaan talvihuppu valmistettiin tavallisesti mustasta tai punaisesta sametista tai villakankaasta. Talvinen matkahuppu vuorattiin 1700-luvun ensi puoliskolla useimmiten oravalla, joskus karitsannahalla, näädällä tai ketulla, harvoin kärpällä, jota käytettiin näädän ohella hupun reunustamiseen:[184]

> 1 carpus af swart moir och gråwärckz bukar fodrad (Tu 1743). 1 röd med skin fordrad frunt. resmössa, 1 röd nymodig sidentygs do mössa (Kristiina 1757). 1 röd skarlakans karpus med hwit hermelins skins bräm och gråwerks foder 18:- (Kemiö 1769).

Samalla turkislaadulla somistettu karpus, muhvi ja silkkiturkki muodostivat asukokonaisuuden (Kokkola 1754).[185]

Kun vanuvuoraus tikkauksineen yleistyi 1700-luvun toisella neljänneksellä silkkiturkeissa, nutuissa ja hameissa, sovellettiin sitä myös matkahuppuihin, jotka näin kevenivät huomattavasti. Pukuluetteloissa esiintyi vanulla topattuja samettija silkkihuppuja 1740-luvulta lähtien. Ne reunustettiin turkiksella samaan tapaan kuin turkisvuoriset matkahuput. Vuoriksi pantiin usein karttuunia,

hienoimpiin matkamyssyihin silkkiä tai velpiä. Matkahuppu oli todennäköisesti vanulla topattu, kun sen yhteydessä mainittiin ainoastaan päällyskangas, turkiskoristelu ja vuoraus. Matkahuppu kiinnitettiin joko hopeahakasilla tai solmittiin nauhoilla kiinni leuan alta:[186]

1 fruntimmers rees mössa af swart plyss med cattuns foder och bomulls stoppning (Ikaalinen 1750). 1 carpus af swart sammet med cattuns foder, velps bräm och silfwer hakar 40:- (Akaa 1759). 1 ny swart samets carpus med blått tafts foder och band 48:- (Iisalmi 1773).

Vuosisadan puolimaissa hienoissa puvustoissa oli usein sekä musta että punainen samettikarpus, joista punaiset kuitenkin hävisivät pukuluetteloista 1770-luvulla. Kartanonrouvat, ruustinnat ja varakkaat porvarisrouvat suosivat rokokoo-ajalla mustia samettikarpuksia, jotka reunustettiin useimmiten kärpällä, joskus näädällä sekä vuorattiin värillisellä silkillä tai velpillä:[187]

1 swart samets carpus 50:-, 1 röd do med hermeliner 12:- (Kokkola 1753). 1 swart sammets carpous, 1 röd do af sammets pluse 9:- (Hki 1762). 1 swart sammets carpus med hermelins bräm 30:-, 1 swart sammets hufwa (Masku Kajala 1763). 1 röd resemössa med foderwärcks foder och hermelins brähm, 1 swart samets carpus med blått fälb under (Ahv. Saltvik Sonröda 1779).

Samettikarpukset olivat yleisempiä kuin topatut silkkikarpukset, jotka mainittiin useimmiten niin ikään mustiksi, joskin värillisiäkin käytettiin jo 1740-luvulla.[188]

Pukuluettelojen mukaan käytettiin eniten punaisesta, harvoin mustasta villakankaasta, skarlakanista, verasta tai kamlotista valmistettuja koristelemattomia matkahuppuja, -myssyjä ja karpuksia. Villakankainen karpus reunustettiin toisinaan oravalla tai kärpällä, joskin tällaiset karpukset muuttuivat harvinaisiksi vuosisadan jälkipuolella:[189]

1 frt. carpus af rödt fint kläde med hermelins bräm 18:- (Kalanti Langholma 1757). 1 swart sammets hufwa, 1 reskarpus af rödt kläde (Ikaalinen 1770). 1 frt. res carpus af rödt cammelot (Elimäki 1782).

Pohjanmaalla nimitettiin karpuksen kaltaisia huppupäähineitä vanhaan tapaan luuvaksi vielä 1770-luvulla:[190]

1 röd camlåts med hermelins bräm lufwa (Oulu 1772).

Rokokoo-ajalla muodikkaassa puvustossa oli usein monta erilaista matkahuppua ja -myssyä, joita sopivasti muhviin, silkkiturkkiin tai vierailuviittaan yhdistämällä muodostui toivottu asukokonaisuus:[191]

1 swart sammets kappa med sidenphälps foder 48:-, 1 sammets hufwa med spetsar 24:- . . . 1 sammets carpus med hermelijner 36:- . . . 1 sammets och hermelijns muff 27:- (Porvoo 1761). 1 swart sammets karpus med hwit fälps bräm, 1 swart sidentygs carpus, 1 do hufwa . . . 1 swart sammets hufwa kantat med spetsar, 1 do muff (Somero Lahdenk:no 1775).

Villakankaisten karpusten tavoin myös samettija silkkikarpuksia esiintyi pukuluetteloissa aina 1770-luvulle asti. Seuraavalla vuosikymmenellä ne mainittiin usein vanhoiksi ja ratkotuiksi.[192] Kampausmuodin muuttuminen vaikutti matkahuppujenkin kuosiin ja laatuun. Korkeat, pöyheät kampaukset vaativat suojakseen entistä kevyempiä ja väljempiä päähineitä.

Kun korkeat kampaukset vuorostaan muuttuivat vanhanaikaisiksi vuosisadan lopulla, kelpasivat karpus-huput taas käyttöön. Turun rouvien pukuluetteloihin merkittiin 1800-luvun alkuvuosina jälleen sekä sametti- että silkkikarpuksia, erityisesti suosittiin vanulla topattuja silkkihuppuja. Vanhaan tapaan käytettiin samettikarpuksia talvella ja silkkihuppuja kesällä:[193]

1 swart stoppad siden hufwa (Tu 1801). 1 manchesters res carpus, 1 swart tafts öfwerhufwa (1806). 1 sammets och 1 siden karpus, 1 gl. hufwa (1807). 1 samits väder carpus, 2 simpla do (1809). 1 gl. swart siden wäder hufwa, 1 gl. swart sammets carpus (Parainen Rövarnäs 1811).

Säähuppu, phaeton, kuomuhuppu. Sadehuppuja, *wäderhufwa*, *phaeton*, on merkitty pukuluetteloihin erillisinäkin vaatekappaleina siitä huolimatta, että sadekaavuissa oli tavallisesti kiinteä huppu. Sadepäähineinä käytettiin myös sellaisia villakankaisia karpuksia, joissa ei ollut turkiskoristelua. Puvustoissa oli usein kaikkiin mahdollisiin sääolosuhteisiin soveltuvia huppuja kuten Pietarsaaren kirkkoherranrouvalla: kaksi sadehuppua, *rägn-hufwa*, kärpällä reunustettu musta samettikarpus ja musta harsohuppu (1752).[194]

Irralliset sadehuput mainittiin Suomessa 1760-luvulta lähtien tavallisesti kuomuhupun, *phaeton*, nimellä. Tämä englantilaiseen muotiaaltoon liittyvä nimitys johtui Englannissa 1700-luvun jälkipuolella suosittujen keveiden kahden hevosen vetämien *phaeton*-vaunujen kuomusta. Englantilaisen elämänmenon ja muodin vaikutus ilmeni Keski-Euroopassa nimenomaan englantilaisten ratsastus- ja metsästysasujen, ajoneuvojen ja muun hevosurheiluun liittyvän esineistön ihailuna ja jäljittelynä.[195] Ranskassa tosin kutsuttiin suuria vanteilla tuettuja kuomumaisia huppuja muilla vaunusanastosta omaksutuilla nimillä, *calèche*, *thérèse*, joita kuvattiin 1780-luvulla mm. Galerie des Modes julkaisussa (k. 370). *Calèche*-huppu mainittiin Ruotsissakin jo 1760-luvun lopulla.[196]

Asiakirjoihin 1770-luvulla merkityt *phaeton*-kiesit todistavat englantilaisen hevosurheilumuodin

370. Pariisilainen muotikauppias katuasussa n. 1780. Galerie des Modes. Foto KB.

levinneen Suomeen samoihin aikoihin, jolloin anglomania valtasi Pariisin.[197] Englantilainen *phaeton*-nimitys korvasi täällä kuomuhupun ranskankielisen muotinimen. *Phaeton, phaiton* -kuomuhuppuja esiintyi nimenomaan vaunuilla ja kieseillä ajelleiden kartanonrouvien pukuluetteloissa rokokoo-ajalla. Ne valmistettiin useimmiten vihreästä taftista tai muusta vihreästä kankaasta, ruustinnat ja porvarisrouvat tosin suosivat mustia kuomuhuppuja. Kesällä käytettiin ulkopäähineenä silkki-*phaetonia* ja talvella useimmiten mustaa tai värillistä samettikarpusta.[198] Silkkisten *phaeton*-huppujen ohella käytettiin kesällä myös vastaavanlaisia harsohuppuja. Toisinaan kuomuhuppu valmistettiin värjätystä pellavakankaasta. Turussa mainittiin vanha sininen kuomuhuppu 1771. Pellavaisen kuomuhupun tarvikkeet selviävät värjäri C. Fr. Petreyn tyttärelle teetetyn kuomuhupun laskusta:[199]

> 5 qwarter lärft (? taft) till en faeton 3.24, 2 lod fiskben 1:16, arbetz lön med silcke för 1:31 (Summa 7:7, Tu 1774).

Suuri *phaeton*-kuomuhuppu suojasi ihoa myös päivettymiseltä. Tuskin on pelkkä sattuma, että edustaviin pukuluetteloihin on toisinaan merkitty peräkkäin vihreä tafti-*phaeton* ja samasta kankaasta tehty päivänvarjo. Vihreällä harsolla voitiin lisäksi suojata kasvot sekä auringolta että pölyltä vaunuajelulla:[200]

> 1 phaeton af grönt taft, 1 par a soll af grönt taft (Pernaja Isnäs 1778). 1 svart phaeton, 1 grön do, 1 grön paraplui, grönt flor (Oulu Marttila 1779).

Paraisten Lofsdalin kartanosta on peräisin mustasta satiinista valmistettu suuri kuomuhuppu, jota viisi valaanluista vannetta tukee (k. 371). Hupun takapyörylä on poimuttu säteettäisesti ja kankaan sivuleveys on koottu taaksesuunnatuin myötälaskoksin (14 + 14) pääntiehen, johon on kiinnitetty pieni kolmikulmainen kaulus. Väljä huppu suojasi korkeata kampausta. Taiteilija Elias Martin on kuvannut veljensä vaimon kävelyllä tuulisella säällä päässään samanlainen kuomuhuppu.[201]

Kenraali A. H. Ramsayn leskirouvan Katarina Malmin peruluettelossa kuomuhuppu mainittiin nimellä *väder faeton* (Tampere 1809). Senmukaisesti asiakirjoihin 1700-1800-luvun taitteessa merkityt *wäderhufwa*-säähuput olivat myös kuomuhuppuja. Ajan muodin mukaisesti säähuppu liittyi toisinaan samasta kankaasta ommeltuun viittaan tai kaapuun:[202]

> 1 samets karpus, 1 siden wäderhufwa, 1 flors hufwa och duk (Pietarsaari 1801). 1 swart siden kappa och 1 wäderhufwa (Tu 1805).

Hupun ranskankieliseen *capuchon*-nimeen viittaava *cappeson*-päähine oli luultavimmin myös jonkinlainen suojahuppu:[203]

> 1 gl. grön sidentyg cappeson (Tu 1804).

371. Viiden rottinkivanteen tukema kuomuhuppu, phaeton, mustaa satiinia, Lofsdalin kartanosta Paraisilla. TKHM 16800:8.

PUOLALAINEN MYSSY, HUSAARIMYSSY

Turkis- ja vanuvuoristen huppupäähineiden, sade- ja aurinkohuppujen sekä hattujen lisäksi pukuluetteloissa esiintyi harvoin naisten muita ulkopäähineitä. Turkisreunusteinen puolalainen myssy tai ns. husaarimyssy mainittiin yleensä ratsastusasun yhteydessä. Se oli tullut muotiin jo 1600-luvun lopulla puolalaistakin ja -turkin ohella.[204]

Asiakirjoissa 1700-luvulla mainitut husaarimyssyt ovat varmaankin muistuttaneet Diderot'in Encyclopediassa kuvattuja turkisreunusteisia »tonttumyssyjä», *bonnet de houssard*, *bonnet à la housarde*. Vastaavanlaisia päähineitä kutsuttiin Tanskassa puolalaisiksi myssyiksi.[205]

Kansallisen ruotsalaisen puvun suunnitteluvaiheessa virinneen mielipiteidenvaihdon yhteydessä eräs pamfletin kirjoittaja mainitsi 1773 puolalaiset myssyt reippaina talvipäähineinä kehuessaan ratsastuspuvun mukavuutta.[206]

Oulussa kauppias Nylanderin leskellä oli näätäreunusteinen mustasta sametista tehty puolalaismyssy 1738. Saltvikin Sonrödan rouvan husaarimyssyä ei kuvailtu tarkemmin (1771).[207] Muodikkaissa puvustoissa ratsastuspuvun ja husaariturkin yhteydessä mainitut husaarimyssyt olivat useimmiten näädällä reunustettua punaista silkkiä:[208]

> 1 sliten husars mössa af rödt siden sarce med mårdskins bräm (Vanaja Kankainen 1790). 1 sidentygs huzar mössa med mårdskins bräm (Karkku 1794).

Majuri Brobergin rouvan keltaiseen peironsilkkiseen ratsastuspukuun kuului hopeanyörillä koristettu myssy (Myrskylän k:no 1783).

Turkisreunusteiset silkkiset husaarimyssyt liittyivät monesti salonkikäyttöön tarkoitettuihin muodikkaihin ns. ratsastuspukuihin. Ne olivat verrattavissa Tukholmassa talvikoafyyrinä pidettyyn siniseen silkkisarssiseen husaarimyssyyn (1797) ja Frankfurtissa muotipäähineenä esiteltyyn joutsenenuntuvilla reunustettuun puolalaiseen *Toque*-myssyyn.[209]

Vuosisadan loppupuolella Suomessa etupäässä sisäpäähineinä käytetyt husaarimyssyt osoittavat, että ajalle tyypillinen »eksoottisuutta» ihaileva makusuuntaus löysi tiensä tännekin monessa muodossa.

16. Sisä- ja ulkopäällysvaatteet

SISÄPÄÄLLYSVAATTEET

Koska muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvut valmistettiin 1700-luvulla enimmäkseen silkkikankaista ja vuosisadan lopulla myös ohuista puuvillakankaista, vaativat ne ajan heikosti lämpiävissä asunnoissa kylmällä ilmalla sisälläkin täydennyksekseen lämpimiä, mutta kuitenkin edustuskelpoisia päällysvaatteita. Pönkkähameen tai pönkkätaskujen kannattaman muotipuvun kanssa oli kuitenkin hankalaa käyttää pitkiä ja painavia päällyspukimia, minkä vuoksi suosittiin aina 1780-luvulle asti erilaisia suhteellisen lyhyitä ja keveitä viittoja, kaulureita sekä ns. silkkiturkkeja, pelissejä ja saloppeja. Niihin liittyi tavallisesti muita samasta kankaasta tehtyjä ja samoin koristettuja silkki- ja turkisasusteita. Sisäkäyttöön soveltuvia päällyspukimia käytettiin kesällä myös ulkosalla. Nämä muodikkaat sisäpäällysvaatteet eivät ainoastaan suojanneet ja lämmittäneet, ne koristivat samalla asua.

Turkisnuttu, »silkkiturkki». Pönkkähamemuotiin liittyviä turkisnuttuja, joita alettiin melko varhain kutsua silkkiturkeiksi, esiintyi 1730-luvulta lähtien miltei jokaisen säätyläisnaisen pukuluettelossa, jossa ne tavallisesti merkittiin muotipukujen yhteyteen.[1] Muodilla oli selvä ranskalainen taustansa. Muotipuvun päälle puetut turkiksella reunustetut sametti- ja silkkijakut ja -viitat olivat Ranskassa tavallisia 1730-60-luvulla.[2]

Suomessa käytetyt »silkkiturkit» olivat itse asiassa nuttumuodin mukaisia vaatekappaleita, jotka mukaeltiin pukujen kanssa käytettäviksi lämpimiksi sisäpäällysvaatteiksi turkisvuorauksella samaan tapaan kuin puolipitkät jakut oli vuorattu jo 1600-luvulla.[3] Soveltamalla itämaisesta pukuparresta Hollannin ja Englannin välityksellä omaksuttu vaatteiden vanutoppaus päällysnuttuihin, kevennettiin niiden painoa huomattavasti. Niinpä ainoastaan osa asiakirjoihin merkityistä silkkiturkeista oli todella turkisvuorisia, suurin osa oli pelkästään vanulla topattuja ja ainoastaan turkiksella

372. Keltaisesta monivärisestä kukkasilkistä ommeltu, ohuesti vanulla topattu ja silkillä vuorattu ns. turkki on täydentänyt sivusuuntaan levitettyä pönkkähameista pukua n. 1750. KM 8150:128, Armfelt-suvun pukukokoelma.

373. Pukusilkistä ommeltu hiukset peittävä myssy liittyy roberondeen, jota pallokuosisella velpillä vuorattu sametti»turkki» verhoaa. Merkitty: Aftagit 1743 af Lorentz Pasch. Beata Charlotta Wrede (1688-1744) ∞ maaherra K. J. Creutz. Sarvilahden kartanon kokoelma.

reunustettuja tai jopa tykkänään ilman turkiskoristelua.

»Silkkiturkiksi» voinee kutsua Armfelt-suvun pukukokoelmaan kuuluvaa, vanulla ohuesti topattua väljää, puolireiteen ulottuvaa kimononuttua, joka on ommeltu vuosisadan puolimaissa muodissa olleesta monivärisestä suurikukkaisesta keltaisesta silkkiripsistä ja vuorattu keltaisella ripsitaftilla (k. 372). Kuosiltaan se eroaa tavanomaisesta nutusta ainoastaan sikäli, että päätien takareunaan on kiinnitetty miehentakin taskunläpän kaltainen kaulus ja päällyskankaalla vuorattujen etukappaleiden yläkulmat on taivutettu kauluksenkäänteiksi (vrt. k. 374). Kangaspoimutelmat reunustavat puolipitkien hihojen suita. Edessä on kiinnittiminä kaksi vaaleanpunaista silkkinauhaparia. Sivusuuntaan leviävän jakun liepeet ovat helmasta peräti 344 cm laajuiset. Sitä on ilmeisesti pidetty sivuille leviävän pönkkähameasun kanssa, jonka hameen laajuus on jopa ylittänyt vuoden 1732 ylellisyysasetuksessa määrätyt mitat.[4]

Samantapaisia »silkkiturkkeja» on kuvattu 1740-luvulla sekä ulko- että sisäpukimina. L. Pasch vanhemman 1743 maalaamassa maaherra K. J. Creutzin rouvan Beata Wreden muotokuvassa löysä kauluksellinen silkkijakku verhoaa roberondea (k. 373). Tummapilkullinen vaalea vuorisilkki (? velpi) muodostaa sekä kauluksen että 2/3-pituisten kellohihojen käänteet. J. J. Streng on kuvannut samantapaisen asun professori N. Celsiuksen rouvan muotokuvassa. Kummassakin tapauksessa sisämyssy viittaa siihen, että jakkua on pidetty muotipuvun asusteena sisällä. Eräässä 1760-luvulla maalatussa tuntemattoman naisen muotokuvassa sulkakoristeinen lierihattu taas osoittaa, että levein kauluskääntein varustettua kevyttä silkkijakkua pidettiin kesällä myös ulkopäällysvaatteena (k. 374).[5]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluettelojen mukaan virkamiesten, raatimiesten ja varakkaiden kauppiaiden rouvilla oli sekä turkis- että vanuvuorisia silkkiturkkeja 1740-luvun alussa. Hienoimmat Turussa 1740 leimatuista silkkiturkeista olivat kukallista gros de toursia, kaksiväristä damastia, atlasta tai raidallista puolisilkkiä. Kuosillisten moniväristen ulkomaisten silkkien tultua kielletyiksi leimautettiin 1742 yksivärisiä damasti- ja atlasturkkeja. Silkkiturkin yhteydessä mainittiin toisinaan näätä- tai oravavuori tai pumpulitoppaus, *med bomuhl stopat*. Helsingin leimausluetteloihin merkittiin vain silkkiturkin päällyskangas. Nutun yhteydessä esiintyi

374. Tuntematon 1760-luvulta, mahdollisesti Kristina Agatha Silfversparre (1733-74) ∞ 1763 kpt. J. F. Spandekow. Mustan ja valkoisen strutsinsulan koristama musta lierihattu on puettu päähän etukenoon matalan kampauksen peitteeksi, kauluksellinen tummansininen jakku on sidottu silkkinauharusetilla. Maalaus on peräisin Vehmaan Bergvikistä. Ateneumin Taidekokoelmat. Foto Ateneum.

sen sijaan joskus turkisvuoraus, *en swart bast kofta med räfskins foder* (Hki 1742). Turussa *pälskoft*-nimitystä käytettiin ainoastaan hovioikeudenneuvos C. Brotheruksen leimauttamasta vihreä-valko-punaisesta villasatiinista ommellusta turkisnutusta (Tu 1740). Muodikkaaseen säkki- ja robepukuun kuului joskus samasta kankaasta ommeltu silkkiturkki, toisinaan asu käsitti silkkiturkin, hameen ja nutun. Vanutopattu silkkiturkki ja hame muodostivat niin ikään yhtenäisen asun (l. Tu 1742 Scarin). Komissaarinrouva Rebecca Werblaun edustava leskenasu käsitti mustan peau de soie roben, oravalla vuoratun ja näädällä reunustetun talviturkin sekä valkoisen persiandamastisen kesäturkin (Tu 1742:96). Seuraavanlaiset merkinnät viittaavat erilaisiin asuyhdistelmiin:[6]

> 1 blå och hwit triumphantz sack, 1 päls af samma slag (Tu 1740:571, R. Martin). 1 satins päls och kiortell med gröna och hwita blomor . . . 1 blå dammast päls och kiortell (Tu 1740:268, M. Rungeen). En rödh och hwit dammast sak, en pälss af samma slagh . . . 1 hwit moers bröstlapp (Hki 1740:91, J. Wessman). 1 röd damast päls och kiortel af do, 1 kåft af do slag (Tu 1742:7, J. Laurbeck). En hwijt sidentygs råbb, en do päls, en do sydder wäst (Tu 1745, Forseen).

Sekä leimausluettelot että peruluettelot osoittavat, että kyseisen vaatekappaleen nimeämisessä joko turkisnutuksi tai silkkiturkiksi oli horjuvuutta vielä 1740-luvulla. Samassa puvustossa saattoi olla oravalla vuorattu silkkiturkki, joka täydensi nuttuasua, ja samoin oravalla vuorattu silkkinuttu (l. Paimio Viksberg 1738). Taivassalon rikkaan ruustinnan robevoittoisessa puvustossa oli oravalla vuoratun triumfant-turkin ohella näätävuorinen violetti-valkoinen villasatiininen turkisnuttu, *pälskofta* (l. Taivassalo 1751). Pohjanmaan papinrouvien ja porvarismatamien vanhahtaviin puvustoihin kuului vielä 1740-luvulla turkisnuttuja. Nimen muuttuminen selviää siitä, että rovasti E. Cajanuksen leskirouvan näädällä vuorattua damastinuttua (Kruunupyy 1748) kutsuttiin 18 vuotta myöhemmin damastiturkiksi ruustinnan omassa perukirjassa:[7]

> 1 brun dammask kåfta, stoppat och fordrat samt stämd med mårdskins rumpor 60:- (Kruunupyy 1748). 1 brun dammast päls 30:- . . . 1 gl. mårdskins muff (Kruunupyy 1766).

Vuosisadan alun turkisvuorisesta nutusta tavallaan silkkiturkiksi muodistettu vaatekappale oli nimenomaan puvun päälle puettava sisäpäällysvaate. Vuosisadan puolimaista lähtien sitä kutsuttiin asiakirjoissa järjestään turkiksi, muotipuvustoissa jo aikaisemmin. Kun C. Tersmeden nuorena meriupseerina osti joululahjaksi 620 taalerin hintaisen naisen silkkiturkin turkkurilta Tukholmassa, kertoi hän nähneensä työhuoneella myös oravalla vuoratun ja kärpällä reunustetun turkin, joka oli päällystetty paksulla hollantilaisella broseeratulla valkoisella silkillä (1730).[8] Suomestakin muodin juuret johtavat Tukholmaan, josta hankittiin hienoja silkkiturkkeja, mm. siellä pensioonissa olleille tytöille. Turkkuri Jochim Dreyer esitti joulukuussa 1739 laskun kirjansitoja ja kirjakauppias Joh. Gummeruksen Margareta-tyttärelle tekemästään topatusta karmosiininpunaisesta damastiturkista, joka oli vuorattu karttuunilla ja maksoi 12 taaleria. Silkkiturkkiin oli ostettu 9 ½ kyynärää damastia ja 7 ½ kyynärää sitsi karttuunia, yhteensä 82 taalerilla ja 8 äyrillä (Tukholma 1739). Turussa oli tytön nuttuun hankittu syksyllä 1737 oravavuori, joka maksoi 18 taaleria.[9] Pikkuvihan aikana Ruotsiin isoäitinsä luokse lähetetty orvoksi jäänyt Hedvig Sofia Adlercreutz sai 12-vuotiaana äitivainajansa punaisesta silkkiturkista korjatun turkin, jonka asusteeksi hankittiin punainen samettimuhvi (1743).[10]

Vuosisadan toisella neljänneksellä suurin osa sellaisista pukuturkeista, jotka eivät kuuluneet tiettyyn asukokonaisuuteen, valmistettiin damastista ja vuorattiin oravalla (l. Tu 1757). Tällaiseen kärpällä reunustettuun silkkiturkkiin liittyi tavallisesti kärppämuhvi:[11]

> 1 päls af gl. blomerat sidentyg och gråwärcks foder samt hermelins kraga och bräm 30:- . . . 1 gl. hermelins muff (Perniö Viipurink:no 1747).

Näädällä vuorattuun ja reunustettuun hienoon silkkiturkkiin taas yhdistettiin näädänhäntämuhvi ja toisinaan myös näätävuorinen karpus (Kokkola 1754). Sametti- ja brokaditurkkeja oli ainoastaan vallasnaisilla. Vapaaherratar Judit Olivecrantzin (∞ v. Stauden) punainen samettiturkki oli reunustettu kärpällä ja vuorattu oravalla (Parainen Lofsdal 1739).[12]

Silkkiturkki vuorattiin harvoin halvalla turkiksella kuten jäniksellä, kanilla tai kissalla. Ruustinna Sara Heintsian rusakolla vuorattu mustasta persiandamastista ommeltu silkkiturkki oli samaa silkkiä kuin hänen jonkin verran käytetty säkkipukunsa (Valkeala 1751). Joissakin tapauksissa turkislaatu ja itärajan läheisyys viittasivat itäisen turkiskaupan vaikutukseen, jota mm. silkkiturkin vuoraaminen persianlampaalla tai rusakolla osoitti:[13]

> 1 halfsiden camlots päls med rosak skin underfordrader ny (Luumäki 1750). 1 röd dammast päls med sibiriskt foderwärck 90:- . . . 1 ras de silles päls 48:- (Loviisa 1761).

Pumpulivanulla topattuja ja karttuunilla tai pellavakankaalla, harvoin silkillä, vuorattuja silkkiturkkeja, joissa oli näätä-, kärppä- tai oravareunusteet, esiintyi pukuluetteloissa 1740-luvulta lähtien turkiksella vuorattujen silkkiturkkien rinnalla. Tal-

linnasta Helsinkiin siirtyneen neitsyt Katarina Forstadiuksen vanhassa näädänhännillä reunustetussa ruskeassa damastiturkissa oli painettu pellavavuori ja asusteena näätämuhvi (Hki 1747). Tällaiset kuvaukset olivat tavallisia:[14]

> 1 gl. blå armosidens päls stoppad med bomull och mårdskins bräm omkring hals och ärmarne (Hki 1746). 1 päls af brunt persianskt damast med cattuns foder, stoppad med bomull 60:-, 1 do af brunt taft med lärfts foder och bomulls stoppning gl. 30:-, 1 stubb af brunt persianskt damast gl. 40:- (Akaa 1759).

Samassa puvustossa oli usein sekä talvinen turkisvuorinen silkkiturkki että kesäinen vanulla topattu silkkiturkki (l. Tu 1757). Kärpällä reunustettu silkkidroguet-turkki mainittiin kerran suorastaan talviturkiksi, *winterpäls* (Rauma 1782).[15]

Silkkiturkkimuoti saavutti huippunsa rokokoo-ajalla. Asiakirjamerkintöjen mukaan rokokoon silkkiturkit eivät kangas- eivätkä turkislaadultaan eronneet suurestikaan aikaisemmin muodissa olleista. Oravalla vuoratut tai vanulla topatut kärppäreunusteiset silkkiturkit olivat edelleen kaikkein suosituimmat. Hienoimmat näistä turkeista olivat varsin kalliita. Riilahden kartanon rouvan kärppäreunusteinen, oravalla vuorattu purppuranvärinen brokaditurkki, johon kuului kärppämuhvi, arvioitiin peräti 600 taaleriin, jäämistössä oli sitä paitsi vanha punainen silkkiturkki (Bromarv Riilahti 1767).[16] Turkisreunusteisia silkkiturkkeja oli sekä aatelis-, porvaris- että pappissäätyisten naisten pukuluetteloissa. Niitä valmistettiin yleensä damastista, atlaksesta, taftista, armosiinista, droguetista, ras de sicilestä ja silkkisarssista.[17] Hienoimmat silkkiturkit vuorattiin sametilla tai plyysillä. Samettiturkkeja oli etupäässä vallasnaisilla (k. 375). Valkoisella taftilla vuorattu ja pienillä hopeahakasilla kiinnitettävä musta samettiturkki kuului joskus leskenasuun (Hauho Pätiälä 1766). Silkillä vuorattu musta samettiturkki saattoi olla peräti puvuston kallein vaatekappale, kuten majuri Fr. W. Ladaun leskirouvan 350 taaleriin arvioitu uusi musta silkkivuorinen samettiturkki (Iisalmi Fredriksdal 1774).[18] Vapaaherratar Brigitta Ehrnroothin pumpulilla topattu punaruusuinen taftiturkki arvioitiin 200 taaleriin (l. Leppävirrat 1771), samoin kornetti Ugglan rouvan oravalla vuorattu, kärppäkauluksinen triumfant-turkki, johon liittyi kärppämuhvi. Rouvan kesäturkki oli vihreää droguetia (Janakkala Haaga 1764). Edellinen turkki oli ehkä kuulunut myötäjäisiin, koska hänen Gustava-sisarensa jäämistössä oli samanlainen turkki (Hattula Niemi 1764).[19] Useimmat silkkiturkit olivat irrallisia yksivärisiä vaatekappaleita, joita oli helppo yhdistää erilaisiin asuihin.

Monet rikkaat porvarismatamit omistivat useita silkkiturkkeja. Pohjanmaan porvarismatamitkin

375. Mustan harson verhoama pitsikoafyyri ja kärppäreunusteinen punainen samettiturkki vallasrouvan asuna 1760-luvun lopulla G. Lundbergin pastellin mukaan. Kenraali Augustin Ehrensvärdin sisar Anna Maria (1718-98) seurasi miestään majuri, myöhemmin valtaneuvos G. A. Hjärneä Suomeen, jossa tämä toimi 1747-61 sotilastehtävissä mm. Viaporissa sekä lopuksi Uudenmaan ja Hämeenläänin maaherrana. Yksit. omist.

käyttivät kärpällä reunustettuja ja joko turkiksella, silkillä tai karttuunilla vuorattuja silkkiturkkeja. Isak Wacklin maalasi 1755 kälynsä, Oulun varapormestari Z. Wacklinin rouvan kärppäreunusteiseen silkkiturkkiin pukeutuneena (k. 376). Se oli merkitty kolmen muun silkkiturkin ohella matamin perukirjaan (l. Oulu 1766). Nimismies Liljeroothin ensimmäisen rouvan Anna Malmstenin († 1761) kärppäreunusteinen, taftilla vuorattu kelta-ruskea 240 taalerin arvoinen ras de sicilie -turkki ja samasta kankaasta valmistettu kärppäreunusteinen karpus (Oulu 1763) merkittiin vielä nimismiehen toisen rouvan Maria Holmlundin peruluetteloon (Oulu 1780).[20] Selityksestä ilmenee, että turkkia oli luultavasti muodistettu panemalla siihen uusi raidallinen taftivuori. Turkissa oli kullatut hopeahakaset. Kauppias Rahmin vaimovainajan jäämistössä oli peräti kolme kärpällä reunustettua silkkiturkkia, joista kahdessa oli oravavuori. Kärppäreunusteiseen sinipohjaiseen triumfant-turkkiin kuului sekä hame että nuttu (Kokkola 1782). Neitsyt

376. Oulun varapormestari Z. Wacklinin rouva Sara Uhlbom (1710-66) koppamyssyyn ja kärppäreunusteiseen silkkiturkkiin pukeutuneena. Merkitty: Isaac Wacklin pinxit 1755. Vrt. liite Oulu 1766. Yksit. omist.

Maria Arosellin sisarentytär Helena Lebell peri mm. tätinsä ruusunpunaisen silkkimuhvin ja punaisen silkkisarssiturkin, jossa oli kärppäreunusteet ja vahattu punainen pellavavuori (Kristiina 1784).[21]

Vanhoillisissa porvarillisissa puvustoissa, varsinkin pikkukaupungeissa ja Pohjanmaalla oli silkkiturkkeja, jotka kiinnitettiin hopeahakasilla perinteelliseen tapaan:[22]

> 1 röd päls af holländskt dammast med cattuns foder och 1 par silfwer hakar uti (Loviisa 1757). 1 röd dammast päls med gråwärcks foder och silfwer hakar 50:- ... 1 ny ras de sicillie päls röd och hwit med hermeliner och silfwerhakar ... 1 röd wintermössa med hermeliner kring 24:- (Hki 1759). 1 witbottnig procades päls med 2 par silfwer hakor 3:-.-, 1 grön dammast do med 1 par silfwer hakor 2.-.- (Rauma 1779). 1 gl. opfärgad röd triumphants pels, påsydd med silfwer hakar 1.16.-, 1 swart armosins pels 1.16.-, 1 gl. grå damast do -.32.- (Kokkola 1786).

Munsterhjelmien robe jakkuineen (k. 159, 160) osoittaa, että tiettyyn asukokonaisuuteen kuuluva »turkki» ommeltiin pukukankaasta. Roben ranskalaisesta kukkasilkistä ommeltu puolireiteen ulottuva, kellomaisesti alaslevenevä jakku koostuu kahdesta etu- ja takakappaleesta sekä yksisaumaisista hihoista. Ylipitkät suihin kapenevat hihat, jotka poimuttiin sopivaan pituuteen käsivarsista, päättyvät itämaiseen tapaan teräviin kärkiin kämmenien päälle. Jakun sivusaumoissa on taskuhalkiot, joista kädet voitiin pujottaa hametta kannattaneihin pönkkätaskuihin. Jakun vuoraus puuttuu.[23]

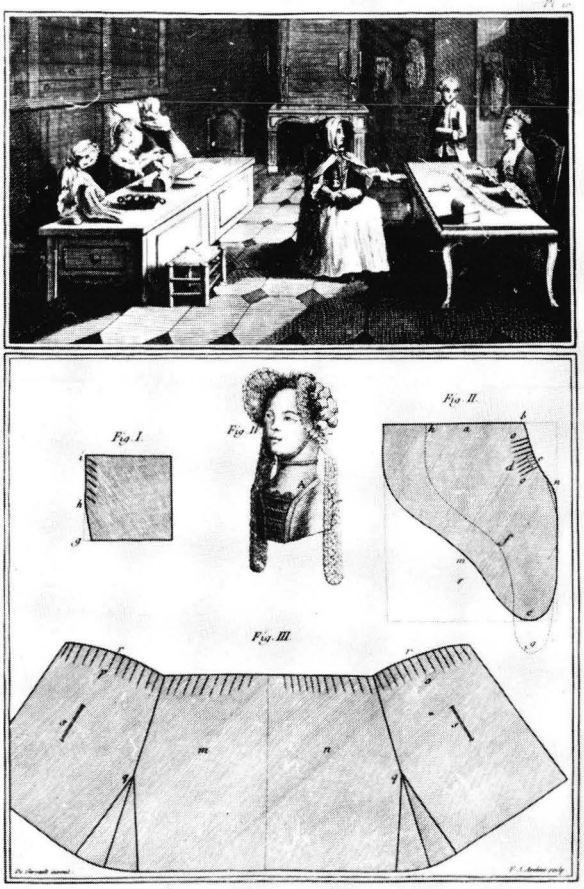
Vanutopattuihin silkkiturkkeihin on omaksuttu kuosipiirteitä niiden kanssa käytetyistä muotipuvuista. Englannissa 1740-luvulla muodissa olleiden *pet-en-lair*-jakkujen selässä oli joskus robelle tunnusomaiset peililaskokset.[24]

Rokokoo-ajan pukuluetteloihin on merkitty sekä roberonden että roben ja silkkiturkin yhdistelmiä. Helsinkiläisen raatimiehen rouvan neljä robea käsittävässä puvustossa arvioitiin violetin- ja valkoisenkirjavasta ras de sicile-silkistä ommeltu robe turkkeineen 350 taaleriin, turkki oli vuorattu valkoisella silkillä (Hki 1756). Robeen tai roberondeen liittyvä turkkikin vuorattiin toisinaan turkiksella (l. Loviisa 1752, 1761). Sinipohjaiseen peironsilkkiseen robeen kuuluva kärppäreunusteinen turkki asustettiin kärppämuhvilla tavalliseen tapaan (Kokkola 1771).[25] Kun robe, nuttu, hame ja turkki valmistettiin samasta silkistä, tarjoutui monia mahdollisuuksia niiden yhdistämiseen. Nuttupuvunkin täydennykseksi teetettiin turkki toisinaan samasta silkistä. Silkkiturkin ja vanuhameen yhdistelmä vastasi vanutikattua nuttupukua (l. Oulu 1744):[26]

> 1 rast desecillje koft med kiortill 120:-, 1 do do päls med gråwerck under och silfwer hakor (Porvoo 1758). En swart robe af armosin 300:-, koft, kiortel och päls af lika sort 300:- ... en päls af gult peirongstyg med gråwärks foder 200:-, en do gredelin med gråwärk och hermeliner 300:-, en blå siden sarge pelice med gråwärk och genotter 200:-, en salope af swart siden sarge med spetsar 150:- ... (Kokkola 1775). 1 brunt och hwit ras de cicilie kiortel, do päls med 2 par sölfwer hakar (Kemiö Qvarnböle 1776).

Kun uudenkuosiset *pelisse*- ja *saloppe*- viitat tulivat 1770-luvulla silkkiturkin kilpailijoiksi muodikkaina sisäpäällysvaatteina, keveni ja muodistui silkkiturkkikin. Se vuorattiin entistä useammin silkillä, joka mainittiin joskus raidalliseksi. Silkkiturkki ja pelisse esiintyivät aluksi rinnatusten pukuluetteloissa, mutta vähitellen pelisse syrjäytti lyhyen silkkiturkin, joka katosi muotipuvustosta yhdessä roben kanssa. Pukuluetteloissa todettiin usein, että silkkiturkki oli loppuunpidetty ja vanhanaikainen.[27]

Pelisse, saloppi. Silkkiturkin rinnalla pukuluetteloissa 1760-luvulta lähtien esiintyvät *pelisse*- ja *saloppi*-nimiset silkkiviitat erosivat leikkaukseltaan siitä. Ne olivat hihattomia vierailuviittoja, kun taas silkkiturkit olivat hihallisia. Silkkiturkin ja pelissen kangas- ja turkislaaduissa eikä liioin koriste-

377. F. A. de Garsault, L'Art du Tailleur, 1769, modistin työhuone, I–II mantiljan kaavat, III pelissen kaavat, IV papillon-perhosmyssy. Vrt. k. 283, 324. Foto KB.

378. Liinamyssy, »demi bonnet rond», raidallisen poloneesin päälle puettu plyysillä vuorattu turkisreunainen pelisse ja turkismuhvi pariisittaren kävelyasuna n. 1780. Galerie des Modes. Foto KB.

lussa ollut sanottavia eroja. Silkkiturkin, pelissen ja salopin erilaisuus oli kuitenkin ilmeistä, koska niitä oli toisinaan merkitty samaan pukuluetteloon (l. Hki 1774, Paimio 1780, Loviisa 1782, Piikkiö 1789).

Pelisse edusti nimenomaan ranskalaista rokokoomuotia. Sieur Garsault esitteli räätälinohjeissaan 1769 modistintöiden yhteydessä hupullisen viitan, *la pelisse & son coqueluchon* (k. 377). Pelisse leikattiin 3 1/2 kyynärästä atlasta tai taftia siten, että neljä kangaskaistaa yhdistettiin toisiinsa kolmella pituussuuntaisella saumalla ja helmaa levitettiin sivusaumoihin sovitetuilla kiiloilla. Pääntieksi poimuttuun yläreunaan kiinnitettiin huppu ja etukappaleihin leikattiin 6-7 tuuman halkiot kädenteiksi. Pelisse vuorattiin joko samalla kankaalla tai talvikäyttöön turkiksella.[28] Ranskalaisissa rokokoon muotokuvissa on kuvattu lyhyitä turkisreunusteisia sametti- ja silkkiviittoja 1730-luvulta lähtien. On mainittu, että puolalaissyntyinen Ranskan kuningatar Maria Leszczynska (∞ 1725) olisi antanut sysäyksen pelisse-muotiin. Myöhemmin Unkarin husaarien turkisreunusteiset päällyspukimet vaikuttivat muotiin Itävallan perimyssodan ja 7-vuotisen sodan tiimoilta. Ranskassa pelisse oli alunperin kantotuolissa tai vaunuilla liikkuneiden ylhäisönaisten suosima vierailuviitta. Kevyt hupullinen silkkipelisse suojasi sekä kampausta että pönkkätaskujen tukemaa muotipukua, jota ei haluttu verhota millään pitkällä ja painavalla päällysvaatteella.[29]

Ranskasta pelisse-muoti levisi nopeasti muihin maihin, samalla tämä alkuaan lyhyt hartiaviitta piteni jonkin verran. Englannissa pelisseä käytettiin 1740-luvulta lähtien aina vuosisadan loppuun asti.[30] Saksassa vastaavanlaista viittaa kutsuttiin nimellä *Saloppe*.[31]

Galerie des Modes -lehdessä kuvattiin 1780-luvulle asti aamupäivän *négligé*-asuun kuuluneita turkisreunusteisia atlas-pelissejä, jotka vuorattiin joko ohuesti vanulla tai talveksi turkiksella. Vanutopattu pelisse kuului nimenomaan porvarilliseen pukeutumiseen, kun taas turkisvuorista pelisseä pidettiin hienompana, vaikka sitä moitittiin liian painavaksi ja lämpimäksi. Valkoisia turkiksia suositeltiin ruusunpunaisen, sinisen ja valkoisen pelissen ja näätää taasen keltaisen ja punaisen silkkipelissen reunusteeksi. Pelisseä käytettiin roben ja poloneesin kanssa, joskus se puettiin aamutakinkin

379. F. Brander 1770, Kristina Lagerhielm (1741-1810 ∞ 1770 majuri W. F. Rotkirch). Avioliiton solmiamisvuonna maalatussa muotokuvassa Stensbölen kartanon rouva esiintyy kärpällä reunustetun pelissen verhoamassa vaaleanharmaassa robessa, jonka tikasrinnustaa siro kukkakimppu koristaa. Yksit. omist. Vrt. k. 222.

päälle (k. 378).[32] Sen sijaan pelisseä ei enää suositeltu englantilaiskuosisen puvun asusteeksi, koska ei haluttu peittää puvun taidokasta leikkausta, joka toi esiin vyötärön solakkuuden.[33]

Skandinaviassa on muotokuvattu pelisse-asuisia vallasnaisia 1760-luvulta lähtien, usein ranskalaisten muotokuvien tapaan (k. 379). Pehr Hilleströmin salonkikuvien mukaan pelisse täydensi rouvien robe- ja poloneesipukuja 1770-80-luvulla.[34]

Suomessakin *saloppe*, *escaloppe* (l. Loviisa 1761) ja vähän myöhemmin *pelisse* ilmestyivät muotitietoisten säätyläisnaisten pukuluetteloihin 1760-luvulla. Kuvausten mukaan ne erosivat toisistaan pääasiassa siinä, että pelisse oli tavallisesti turkiksella reunustettu ja usein myös sillä vuorattu, kun taas yleensä mustasta silkistä ommellun salopin yhteydessä mainittiin harvoin turkista.[35]

Pelisse-nimitys viittasi suoraan muodin ranskalaiseen alkuperään.[36] *Saloppe*-nimitys on johdettu kietoutumista merkitsevästä ranskalaisesta verbistä *s'envelopper*. Kööpenhaminassa kerrottiin 1763 uusmuotisesta *saloppe*, *enveloppe*-viitasta, jota käytettiin kesällä ulkopukimena.[37] Ranskassa ei ainakaan yleisesti kutsuttu vierailuviittaa *saloppe*-nimellä, johon liittyi ranskankielessä epäsiisteyteen viittaava merkitys. Saksassa kutsuttiin taas epäsiistiä asua peittänyttä aamutakkia nimellä *salopette*, *salope* ja puuteriviittaa nimitettiin vielä vuosisadan lopulla pitkäksi *Enveloppe*'ksi.[38] Ruotsissa Dalinkin tulkitsi salopin aamutakiksi. Runoilija Carl Mikael Bellmanin »Fredmanin Epistoloissa» Ulla Winblad kietoutui saloppiinsa ulos mennessään; Bellman nimitti tavallista hupullista vierailuviittaa salopiksi jo 1758.[39] Saloppi tunnettiin Ruotsi-Suomessa yleisesti kesäisen vierailuviitan nimenä, joskin siihen sisältyi toisinaan myös *négligé*-asuun vivahtavia piirteitä. Turussa merkittiin kauppias Trappin lesken pukuluetteloon kahden riksin arvoinen musta taftisaloppi ja vain riksin arvoinen aamusaloppi (Tu 1806).[40]

Samaan robevoittoiseen pukuluetteloon merkityistä talviasusteina käytetyistä silkkiturkista ja turkisvuorisesta salopista edellinen arvioitiin yleensä huomattavasti halvemmaksi, koska sitä pidettiin ilmeisesti jo vanhanaikaisena vaatekappaleena. Niinpä asessori Parmentin leskirouvan näädällä reunustettu ja oravalla vuorattu ruusunpunainen silkkidroguet-*pelis* arvioitiin peruluettelossa 5 riksiin, puna-valkoinen topattu race de sicil-turkki 2 riksiin 24 killinkiin ja kesäiset mustat silkkisarssi- ja tafti-salopit sitäkin halvemmiksi (Saltvik Sonröda 1779).[41] Muodikkaassa puvustossa oli 1760-80-luvulla yleisesti sekä turkisvuorinen värillinen silkkipelisse että kesäviittana suosittu musta silkkisaloppi. Ruustinna Hedvig Krämerin puvustoon kuului oravalla vuoratun ja hopeahakasilla kiinnitettävän punaisen atlaspelissen ohella taftisaloppi ja hänen nuorella tytärpuolellaan taas oli kaksi mustaa saloppia, joista toinen oli vuorattu pellavakankaalla ja toinen oli tehty ruusukkaasta harsosta (Padasjoen pappila 1770). Kenraali E. Armfeltin rouvan puvustossa oli seuraavanlaisia eri tilanteisiin soveltuvia sisäpäällysvaatteita:[42]

> 1 pelisse af rödt atlach med gråwärks foder och hermelins bräm 8.-.-, 1 muff af hermeliner -.12.-, 1 swart sammets carpus med hermelins bräm 1.12.-, 1 gl. swart sammets kappa, 1 salopp af swart atlach med tafts foder 3.-.-, 1 do af swart bordalou med tafts foder 3.-.- . . . 1 grön och hwit drogets päls med gråwärks foder 1.16.- (Pernaja Isnäsin k:no).

Turkkurit valmistivat pelissen turkisvuorin ja reunusteet. Turun turkkurioltermanni G. Neppius esitti 1783 laskun pelissen oravavuorista, joka oli aikoinaan tilattu maaherra (1776-82) Fredrik Ulrik von Rosenin rouvalle:[43]

> 1 pelis foder af de främsta gråwerksbukar 4.32.-, do underfodrat -.32.-, genotters bräm til do 3.16.- (Tu 1776).

Pelisse koristettiin melko usein skunkin sukuisella genotilla, joka oli 1700-luvun jälkipuolen muotiturkiksia. Finströmin kirkkoherra D. Backmanin rouvalla oli peräti kaksi genotilla reunustettua ja

oravalla vuorattua pelisseä, joihin liittyi genottimuhvi (Ahv. Finström 1768, 1774). Samoin hänen sisarensa robe-voittoiseen puvustoon kuului oravalla vuorattu ja genotilla reunustettu ruusunpunainen taftipelisse (Germundön k:no 1769).[44] Genotilla reunustettuja pelissejä esiintyi pukuluetteloissa Pohjanmaallakin.[45]

Kärpällä reunustetut ja oravalla vuoratut pelisset olivat kuitenkin kaikkein tavallisimpia.[46] Hienoimmat niistä tehtiin sametista. Maskun Ohensaaren rouva peri äidiltään hovioikeudenneuvos Pippingin leskeltä Katarina Kühliltä punaisen samettipelissen 1775. Professori Justanderin leskirouvan Anna Maria Hernmarckin erityisen hienoa pelisseä kuvailtiin tarkasti peruluettelossa:[47]

> 1 pälis af purpurfärgadt sammet (7 al) med bredt hermelinsbräm allomkring och gråverks foder 16.32.- (Tu 1789).

Tämän pelissen hienoutta todistaa sekin, että sitä kuvailtiin erikseen »med eiderdun och fjäder» jäämistön huutokauppailmoituksessa Åbo Tidningarlehdessä (14. 5. 1789).

Pelisse ommeltiin useimmiten silkistä. Vapaaherratar Henriette Roosin 10 riksin arvoiseen kärpällä reunustettuun ja oravalla vuorattuun siniseen silkkisarssipelisseen kuului tavalliseen tapaan kärppämuhvi (Oulu Marttila 1779), samoin myös majuri Brobergin rouvan samantapaiseen pelisseen (Myrskylän k:no 1789). Vastaavanlaisia pelissejä kärppämuhveineen oli myös porvarisnaisten puvustoissa.[48]

Vuosisadan lopulla musta pelisse reunustettiin ranskalaiseen tapaan valkoketulla (Vaasa 1807).[49] Koska näätä ei kuulunut muotiturkiksiin enää 1700-luvun lopulla, käytettiin sitä harvoin pelissen koristeena (l. Orivesi 1796).

Ainoastaan vaatimattomissa puvustoissa oli villakankaisia pelissejä, joita vuorattiin yleensä halvoilla turkiksilla:[50]

> 1 ny klädes pelis med foder af killingskinn 1.-.- . . . 1 röd klädes pelis ny med gl. gråwärcks foder 1.32.- . . . 1 sliten swart bordalou schalopp med capuson 1.32.- . . . 1 swart tafts muff med cattuns foder, stoppad med bomull -.24.- (Punkalaidun 1783).

Pelissen ja salopin kuosissa ei ollut suurtakaan eroa. Kun Ulrika ja Maximiliana Carpelanille teetettiin 1769 robet Tukholmassa, hankittiin Ulrikalle sen täydennykseksi punainen silkki-*pelice*, jota varten ostettiin 6 kyynärää silkkiä. Maximilianalle taas ostettiin 6 kyynärää mustaa silkkiä saloppiin, joka koristettiin punospitsillä. Laskujen mukaan pelissen ja salopin tarvikkeet maksoivat miltei yhtä paljon, kangasmäärästä päätellen ei pituudessakaan ollut eroa.[51] Kun kauppias, vänrikki J. W. Eckin rouvalle Anna Groopille hankittiin Tukholmasta mustaa atlasta saloppiin, noudatettiin sen

380. Kenraalimajuri M. W. Armfeltin rouva Maria Katarina Wennerstedt (1728-1803) esiintyy Ulla Paschin luultavasti 1760-luvun lopulla maalaamassa muotokuvassa pukeutuneena mustan salopin verhoamaan siniseen roberondeen, silkkiharso suojaa hieman tupeerattua, puuteroitua kampausta. Yksit. omist.

kuosissakin luultavasti valtakunnan pääkaupungin muotia (Oulu 1776).[52]

Kesäkäyttöön tarkoitettu saloppi ommeltiin tavallisesti mustasta taftista, damastista, atlaksesta tai silkkisarssista, joskus harsosta, harvoin villakankaasta. Se vuorattiin useimmiten taftilla tai villakankaalla:[53]

> 1 swart siden sarge salopp ny, med taft foder och silckes spets 5.-.-, 1 söndrig tafts do (Oulu 1780). 1 gl. swart podesoes salop med spetsar . . . 1 swart flors kappa, 1 hwit dammast salop med silkes piens kantning och lärfts foder (Nurmijärvi 1782).

Kevyet silkki- ja harsosalopit koristettiin ja reunustettiin pitsillä ja silkkinyörillä (l. Porvoo Jakari 1764). Samalla henkilöllä oli usein monta, luultavasti eripituista ja -paksuista sekä vuorattua että vuoraamatonta saloppia (l. Sysmä Tauvola 1770). Vaaleat ja värilliset silkkisalopit olivat harvinaisia. Pukuluettelossa mustan taftilla vuoratun taftisalopin rinnalla mainitulla valkoisella siniruusuisella harsosalopilla oli pelkästään koristeellista merkitystä (Iisalmi 1774). Hovioikeudenneuvos J. Lostiernan leskirouvan huutokaupassa myydystä valkoisesta silkkisarssi-salopista maksettiin peräti 230

taaleria ja mustasta harsosalopista 65 taaleria (Tu 1764).[54]

Poikkeuksellisesti saloppi topattiin vanulla. Viisivuotiaalle Ulla Holmbergille hankittiin saloppia varten 5 kyynärää kukallista bordalouta, vuoriksi 6 kyynärää pellavaa ja toppaukseen 1 naula pumpulia. Salopin tekopalkka tarvikkeineen oli 9 taaleria (Hki 1775).[55]

Vaikka valtaosa pukuluetteloihin merkityistä salopeista olikin ohuita mustasta silkistä ommeltuja kesäviittoja, mainittiin saloppi kuitenkin joskus pelissen tavoin turkiskoristeiseksi ja -vuoriseksi. Turkiksella vuoratun vierailuviitan nimittäminen salopiksi todistaa pukunimitysten horjuvuutta. Samassa pukuluettelossa ei kuitenkaan koskaan esiinny sekä turkisvuorista pelisseä että saloppia. Sen sijaan turkisvuorinen silkkiturkki ja turkissaloppi mainittiin joskus rinnatusten (l. Tu 1765, Hauho 1787). Kreivitär Helena Creutzilla (∞ v. Morian) oli kärppäreunusteisen kirjavan silkkiturkin ohella erityisen hieno oravalla vuorattu ja kärpällä reunustettu violetti samettisaloppi (Perniö Melkkilä 1765). Turkiksella vuoratut salopit valmistettiin yleensä pelissen tavoin värillisestä silkistä ja joskus villakankaastakin. Vuoraukseen käytettiin totuttuun tapaan tavallisesti oravaa, joskus kettua tai ilvestä:[56]

> 1 blå siden salopp med ekorns bukar fordrad 72:-, 1 blå och hwit moirs kappa, 1 swart flors salopp 24:- (Munsala 1767). 1 hwit dammask chalopp 60:- . . . 1 räfskins chalopp med rödt öfwerdrag 18:- . . . 1 liten swart sammets kappa med blå fälps foder (Kemiö Björkboda 1769). 1 swart perontygs schaloppe 120:- . . . 1 salopp gl. rödt kläde fordrad med gråwerck och silfwer hakor 30:- . . . 1 blå dammask pälss söndr. fordrad med rödt och hwit kartun 30:- (Somero Lahden k:no 1775).

Useimmat turkisvuorisista salopeista mainittiin muodin alkuvaiheessa ja ne kuuluivat yleensä maaseudulla asuville henkilöille, jotka eivät ehkä olleet täysin perillä uusista muotinimityksistä. Ihmeellistä on kuitenkin, että Turun räätälinammattikunta määräsi vielä 1774 kisälli Henrik Stenlundille mestarinäytteeksi valkoisen lampaannahkahameen sekä salopin oravavuorin, joka oli valmistettava viidestä kiihtelyksestä parhaita oravannahkoja, »hwaribland inga röda eller bruna böra wara». Kisälli teki peräti Tukholman-matkan saadakseen vaaditunlaisia turkiksia. Kolmen kuukauden kuluttua hän esitti ammattikunnalle seitsemän kiihtelystä oravannahkoja, *till schaloppe foderwerck*.[57]

Porvarillisissa puvustoissa oli joskus lampaannahallakin vuorattuja villakankaisia saloppeja (l. Orimattila 1778). Arkkitehti J. Kr. Hillertin rouvan (1. ∞ arkkitehti S. Berner) jäämistössä oli lampaalla vuorattu kotikutoisesta punaisesta kankaasta valmistettu saloppi sekä kaksi mustaa moareesaloppia, joista toinen arvioitiin 100 taaleriin (Hki 1774).[58]

Suurinta osaa turkisvuorisista vierailuviitoista kutsuttiin kuitenkin pelisseksi, joka oli tämäntyyppisten vaatteiden virallinen muotinimitys. Muotipukuja, lähinnä robea ja poloneesia, käyttäneet säätyläisnaiset pukeutuivat pelisseen (l. Tu 1777, 1783). Salopin käyttäjäpiiri oli huomattavasti laajempi. Vuosisadan lopulla saloppeja oli pienporvaristonkin piiriin kuuluneiden naisten puvustoissa. Turussa sekä porvarisrouvat että käsityöläisten vaimot käyttivät mustia silkkisaloppeja. Niiden yhteydessä ei liioin mainittu turkiksia, harvoin vanutoppaustakaan.[59]

Sekä pelisse että saloppi olivat puolipitkiä, monesti hupullisia ja yleensä silkistä ommeltuja vierailuviittoja. Pelisse oli useimmiten värillinen, turkiksella reunustettu talvikäyttöinen lämmin asuste, kun taas saloppi oli ohut ja kevyt muotipukua suojaava, tavallisesti mustasta silkistä ommeltu kesäasuste. Kumpaakin käytettiin ensi sijassa roben ja poloneesin kanssa.

Pitkä silkkiturkki, pelisse, saloppi. Uusklassinen muotiaalto muutti 1780-luvulla sisäpäällysvaatteiden kuosin. Ohuet silkki- ja puuvillapuvut suojattiin entistä pitemmillä päällyspukimilla. Sen jälkeen kun pönkkätaskuja lakattiin käyttämästä, eivät ne enää olleet esteenä pitkien ja kapealinjaisten sekä entistä paremmin vartaloa suojaavien päällysvaatteiden käytölle.

Pukuluetteloihin ilmestyi 1790-luvulla silkkisarssilla päällystettyjä pitkiä turkkeja, *lång päls*. Vaikka niiden pituutta ei yleensä ilmoitettu tarkoin, viittasi melko korkea perukirjoitusarvo ainakin 2/3- tai 3/4-pituisiin vaatekappaleihin. Monet pitkät silkkisarssiturkit vuorattiin oravalla perinteiseen tapaan. Turkisvuorisia pitkiä silkkisarssiturkkeja esiintyi nimenomaan upseerinrouvien muodikkaissa puvustoissa:[60]

> Lång päls med gråverks foder och rödt sidensarce öfverdrag 20.-.- (Joroinen Örnevik 1798). 1 långpäls med gråverksfoder, rödt sidensarce öfvertåg och mårdbrem 8.-.- (Rantasalmi Marieborg 1806).

Silkkisarssinen pitkäturkki vuorattiin toisinaan silkillä ja ainoastaan reunustettiin turkiksella. Varsin tavallisia olivat pumpulilla topatut ja taftilla vuoratut mustat silkkiturkit, joissa oli oravakaulus (Hollola Laitila 1801).[61] Yksinkertainen silkkisarssiturkki vuorattiin karttuunilla, kuten mm. hopeaseppä J. J. Carlborgin rouvan 8 riksin arvoinen musta turkki (Tu 1801).[62]

Muotiturkiksia, genottia, valkokettua, krimiä ja pesukarhunnahkoja suosittiin silkkiturkin reunusteena vuosisadan lopulla. Everstiluutnantti Hjertan rouvan ketulla vuorattu ja reunustettu sekä hopea-agrementein koristettu vihreä silkkiturkki muhveineen arvioitiin peräti 33 riksiin (l. Pyhtää

1795). Valkokettu korvattiin toisinaan halvalla valkoisella kanilla. Päällyskankaan väri vaikutti osaltaan turkislaadun valintaan. Muotitietoisten säätyläisnaisten sisäturkkivalikoima käsitti tavallisesti useita eripituisia sekä silkillä että turkiksella vuorattuja silkkiturkkeja. Tukkukauppias S. Granbergin leskirouvan viidestä silkkisarssiturkista musta turkki oli vuorattu mustalla taftilla ja reunustettu harmaalla siperiannahalla eli krimillä, harmaassa silkkisarssiturkissa oli oravavuori ja reunusteet, kun taas kahdessa punaisessa silkkisarssiturkissa oli kärppäreunusteet (Tu 1798). Hinta-arviosta päätellen kauppias N. Holmströmin rouvan silkkiturkit olivat pitkiä:[63]

> 1 siden päls med krimskins bräm 20.-.-, 1 gredelin sidensarge do med björnskins bräm 13.16.- (Kristiina 1810).

Pitkät silkkiturkit merkittiin tavallisesti pukuluettelon alkuun, koska ne olivat puvuston kalleimpia vaatekappaleita. Hintansa perusteella jotkut muodikkaasti raidallisella silkillä päällystetyt turkit ovat tosin tulkittavissa korkeintaan puolipitkiksi:[64]

> 1 röd- och swartrandig fruent. pälss med mårdskins bräm och sidenfoder 8.-.- (Tu 1804). 1 ny swart randig siden sattins pälls med gråwerks ryggar och bräm af mård 10.-.-, 1 swart marle pälls med krimskins bräm 8.-.- (Tu 1807). 1 svart randig siden sarce pälls med björnskins bräm och tafts foder 3.-.- ... 1 gl. swart björnskins muff (Parainen Rövarnäs 1811).

Yleisen muotisuuntauksen mukaisesti pelisse piteni vuosisadan lopulla.[65] Kun asiakirjoissa kiinnitettiin huomiota pelissen lyhyyteen, osoitti se että pitkät, noin puolisääreen ulottuvat viitat olivat tulleet muotiin. Pelissen pidentymiseen liittyi tavallisesti sen keventäminen vanuvuorauksella.[66]

Silkkiturkin ja pelissen tavoin myös saloppi piteni vuosisadan lopulla, jolloin musta pitkä silkkisarssisaloppi kuului jopa pitäjän apulaispapin rouvan pukimiin (l. Akaa 1798). Lyhyt saloppi mainittiin joskus suorastaan vanhanaikaiseksi:[67]

> 1 liten gl. modig salopp med spets (Kokkola 1786). 1 gammalmodig kort swart sidensarges salopp 1.-.- (Oulu 1786).

Pukuluetteloissa oli yhä useammin merkintöjä pitkistä salopeista, joita valmistettiin mustasta silkkisarssista tai atlaksesta kuten silkkiturkkejakin (l. Tu 1783):[68]

> 1 swart lång saloppe af taft 8.16.- (Pukinmäen k:no 1795). 1 swart sidensars long salopp 4.-.-, 1 swart rosig wisite kappa -.16.-, 1 gl. swart pärontygs do (Korppoon pappila 1796).

Pitkä saloppi oli luultavasti pukuluetteloihin 1780-90-luvulla merkittyjen pitkien mustien silkkisarssikaapujen kaltainen vaatekappale.[69]

381. Vaaleanpunainen satiinidomino ja muhvi, topattu vanulla ja vuorattu taftilla, pit. 105, Nauvon Käldingestä. TKHM 8235.

Silkkikaapu, domino. Pitkä musta silkkikaapu, *långkappa*, ilmestyi Suomessa muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten pukuluetteloihin 1780-luvulla. Se vastasi Keski-Euroopassa jo rokokoo-ajalla vierailu-, teatteri- ja naamiaisasujen yhteydessä suosittua dominoa. Englannissa on säilynyt väljiä, hupullisia silkkikaapuja 1700-luvun toiselta neljännekseltä lähtien.[70]

Nauvon Käldingestä peräisin oleva väljä vaaleanpunainen, vanulla ohuesti topattu satiinikaapu, joka on vuorattu samanvärisellä taftilla, muistuttaa englantilaisia 1700-luvun loppupuolen domino-kaapuja. Ranskalaisen pelissen tavoin (k. 377) se koostuu neljästä kangaskaistasta ja helmaa levittävistä kiiloista. Kaapuun liittyy samasta silkistä ommeltu lieriömäinen muhvi (k. 381).[71]

Pukuluettelojen mukaan pitkät kaavut valmistettiin yleensä mustasta silkkisarssista, taftista tai atlaksesta; samasta silkistä ommeltu vanulla topattu muhvi täydensi muodikasta asua. Mustassa silkkisarssikaavussa oli usein taftivuori ja harsokoristelua:[72]

1 lång kappa af swart siden atlas med flors garnering (Joroinen 1786), 1 liten kappa af swart prickigt taft med flors garnering, 1 lång kappa af swart randigt taft, 1 gl. lång kappa af siden sarge (Vanaja Kankainen 1790). 1 swart sidentygs långkappa 9.-.-, 1 swart sidentygs muff -.16.- (Rymättylä 1795). 1 ny swart blomerad siden sarge lång kappa med swart tafts foder 3.16.-, 1 gl. swart sidenkappa med flors garnering -.24.- (Loviisa 1795).

Talvella käytettiin silkkisarssista ja kesällä taftista ommeltuja silkkikaapuja, joista edelliset reunustettiin joskus turkiksella, esimerkiksi kanilla tai jäniksellä:[73]

1 swart siden sarge lång kappa med kaninskins bräm 8.-.-, 1 liten visite kappa af witt taft med flor garnerad 1.16.- (Joroinen Engelsnäs 1792). 1 siden sarce winterkappa 2.32.-, 1 tafts sommar do 2.-.- (Tu 1805).

Pitkät silkkikaavut ja lyhyet vierailuviitat lueteltiin tavallisesti peräkkäin pukuluetteloissa. Ellei kaavun tai viitan pituutta mainittu, voi perukirja-arvosta yleensä päätellä millainen vaatekappale oli kyseessä. Pitkä silkkikaapu arvioitiin 3-8 riksiin ellei se ollut vanha ja kulunut. Lyhyet vierailuviitat, jotka olivat usein vuorittomia, arvioitiin vain 16-24 killinkiin, harvoin edes 1 riksiin. Pitkät silkkisarssikaavut todettiin vuosisadan vaihteessa joskus vanhanaikaisiksi, *urmodig* (Iisalmi Jokiniemi 1804).[74]

Värillisiä silkkikaapuja oli ainoastaan henkilöillä, jotka omistivat monta kaapua ja viittaa. Värilliset silkkikaavut reunustettiin toisinaan turkiksella, joskus niissä oli turkisvuorauskin. Pelisse-muodin mentyä ohi kutsuttiin vastaavanlaisia vaatekappaleita ilmeisesti vain kaavuiksi:[75]

1 swart sidensars långkappa 6.-.-, 2 swarta tafts kappor, små 1.32.-. ... 1 grå sidensars päls med muff samt mårdskins bräm 10.-.-, 1 röd siden sars kappa med gråwärck foder och muff 3.16.- (Somero Lahden k:no 1788). 1 par kapp hakar 10 lod (silfwer) ... 1 swart tafts kappa 2.-.-, 1 blå siden sarge kappa med gråwerks foder 3.-.-, 1 röd do med lika foder 2.-.-, 1 swart tafts kårt kappa -.8.- (Tu 1798). 1 swart sidenpäls med mårdskins bräm 16.32.-, 1 röd siden kappa med mårdskins kraga 10.-.-, 1 swart sidenkappa 5.-.- (Tu 1803).

Vierailuviitat ja -kaulurit. Silkkiturkin, pelissen ja salopin rinnalla käytettiin muotipukujen asusteina myös monenlaisia muitakin kaulaa ja hartioita verhoavia lyhyitä tai puolipitkiä vierailuviittoja ja kaulureita, joita mainittiin asiakirjoissa nimillä *escharpe, skiärf, kappa, visitkappa, kåpa, kraga, mantille, palatine.* Ne olivat lähinnä koristeellisia vaatekappaleita, joiden kuosin toteaminen pelkän nimen perusteella on usein vaikeata, koska nimitysten käytössä oli horjuvuutta. Ranskankielisten muotinimien rinnalla käytettiin usein myös vanhoja kotimaisia nimityksiä ja muodin muuttuessa uudenkuosisiakin vaatekappaleita kutsuttiin edelleen vanhallakin nimellä.

Echarpe, skarf, skiärf-nimisiä hartiaviittoja käytettiin Suomessa 1740-luvulle asti mantuan ja säkkipuvun kanssa. Nimi viittasi 1600-luvun lopulla muotiin tulleeseen, tavallisesti mustasta silkistä tai

382. C. A. Ehrensvärdin tussipiirros n. 1790, vasemmalla vallasväkeä palvelijoiden saattamana, oikealla »yhteistä kansaa». KM 5978:3.

sametista valmistettuun hartiaviittaan, jossa oli pitkät riippuvat etukielekkeet ja usein myös huppu. Ranskassa *écharpe* mainittiin vanhanaikaiseksi 1760-luvulla.[76]

Mitä ihmeellisimpiin muotoihin kirjoitettuna *écharpe*[77] esiintyi pukuluetteloissa ja ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimausluetteloissa 1740-luvulla. Turussa ja Helsingissä mantuoita ja säkkipukuja leimauttaneet henkilöt toivat leimattaviksi myös mustasta armosiinista, taftista, bordalousta tai harsosta tehtyjä hartiaviittoja, joissa oli falbola-, pitsi- tai kirjontakoristelua; huppu merkittiin toisinaan sen jälkeen:[78]

> 1 swart armoisins escharpe med så kallade fallbolaner (Tu 1740:160 ltn. Ahlgren). 1 swart utsydd silkes skierp, 2 st. swarta silkes flors hufwor (Tu 1742:155 C. Brotherus). 1 swart sidensars kappa, 1 swart tafts skarf med swarta silckes spetsar omkring samt flor på ryggen, 1 swart armesins skarf med swarta pien omkring (Hki 1740:83 Kat:a Friedlin).

Peruluetteloista selviää, että *écharpe*-hartiaviitan päät riippuivat edessä pitkinä kielekkeinä perinteelliseen tapaan. Rouva Margareta Tigerstedtin mustan *escharpe*'n selkäosa oli samettia ja etukappaleet damastia ja hänen toinen 6 kyynärän pituinen musta pitsiviittansa oli ratkottu, luultavasti vanhanaikaisena (l. Paimio Viksberg 1738). Harsohartiaviitta oli joskus hapsureunainen (l. Hki 1736). Maaviskaali Wallenstenin lesken musta hupullinen armosiiniviitta oli kirjottu samettinyörillä:[79]

> 1 swart armosins skärp med pien och snillior påsydt 30:-, 1 swart armosins hufwa, 1 swart kappa af armosin med best foder köpt förl. wåras efter insp. död för 76:- (Halikko 1736).

Laukon kartanon huutokaupassa myydyt kaksi mustaa samettista *skiärf*-viittaa ja niihin liittyvä musta samettihuppu olivat ilmeisesti talvipukimia ja harsoviitta kesävaate (l. Laukko 1736). Myöhäisbarokin muodikasta asua täydentäneet *écharpe*-hartiaviitat hävisivät pukuluetteloista mantuoiden ja säkkipukujen mukana 1740-luvulla. Myöhemmin niitä esiintyi ainoastaan surupuvun yhteydessä. Vuosisadan lopulla *écharpe*-nimitystä käytettiin kansalliseen ruotsalaiseen pukuun ja muihin ajan muotipukuihin kuuluneesta vapaasti solmittavasta kangasvyöstä.[80]

Mantille, mantelet-niminen edellisen kaltainen hupullinen vierailuviitta on kuvattu Sieur Garsault'in modistintyön ohjeissa 1769 pelissen rinnalla (k. 377). Rokokoon robe-muotiin kuulunut taftista, satiinista tai musliinista ommeltu mantilja peitti hartiat ja jatkui eteen kielekkeinä. Mantiljan olkapäät pyöristettiin poimuamalla ja pääntie kiristettiin toivottuun laajuuteen nauhalla, joka oli pujotettu huppua viittaan yhdistävään saumakujaan. Diderot'in Encyclopediassa *mantille* ja *mantelet* esiteltiin modistintöinä, joita oli alettu käyttää aamupäiväasun yhteydessä 1736/37. Kesämantiljat ommeltiin atlaksesta, taftista, droguetista tai muusta silkistä, talvimantiljat usein punaisesta sametista. Ainoastaan ylhäisönaisten kerrottiin enää käyttävän vanhanaikaista *mantille de cour*-viittaa, jossa oli pitkät etukielekkeet.[81] Galerie des Modes-lehden mukaan lyhyet huputtomat mantiljat olivat tulleet muotiin n. 1745. Mantiljan pituus ja koristelu vaihtelivat, ne somistettiin tavallisesti samanvärisellä kankaalla tai pitsillä. Pitsimantiljojen kerrottiin olleen muodissa Pariisissa vain lyhyen aikaa, sen sijaan muoti jatkui maaseudulla pitempään siitä huolimatta, ettei vaaleanpunaisella silkillä vuorattuja pitsi- ja intianmusliinimantiljoja voinut käyttää kaikenväristen pukujen kanssa. Kesäiset tafti- ja talviset samettimantiljat olivat Ranskassa muodissa aina 1770-80-luvulle asti. Pitsimantiljoja sekä pitsein ja harsoin koristettuja vierailuviittoja on kuvattu rokokoon muotokuvissa 1750-60-luvulla. Mantiljaan kuuluva huppu poimuttiin usein kauluksen tavoin hartioille.[82]

Mantelet-mantilja tuli muotiin Englannissa 1730-luvulla. Saksassa se mainittiin samalla nimellä.[83] Ruotsissa *mantille* esiintyi asiakirjoissa muodossa *mantilj*.[84]

Suomessa mustia samettimantiljoja, *mantille*, oli muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoissa 1750-60-luvulla. Ne vuorattiin tavallisesti valkoisel-

383. Vuorineuvos J. Hisingerin rouva, Fagervikin »sharmantti emäntä», Magdalena Katarina Wittfooth (1734-82) pukeutuneena turkisreunaisen samettimantiljan verhoamaan roberondeen, F. Branderin (?) maalaus 1760-luvulta. Yksit. omist.

384. Sametti(?) kauluri puvun verhona n. 1765. Elias Martinin tussilaveeraus Viaporin luonnoskirjassa, s. 80. Ehrensvärdin museo, Suomenlinna. Foto HY Taidehistorian laitos. HYKL.

385. Matala chignon-kampaus ja raidallisen silkkiviitan verhoama roberonde ajoittavat kenraali Augustin Ehrensvärdin rouvan Katarina Elisabet Adlerheimin (1715-84) muotokuvan 1740-luvun lopulle. Vrt. k. 289. Yksit. omist.

la tai punaisella silkillä, joskus velpillä, harvoin turkiksella sekä reunustettiin kärpällä, valkoisella tai punaisella velpillä tai hapsuilla:[85]

> 1 swart mantillie med hwit silkes felp omkring (Sauvon pappila 1749). 1 swart sammets mantilj med hermeliner, 1 grön do med rödt felp (Ahv. 1751).

Värilliset, enimmäkseen punaiset tai vihreät samettimantiljat olivat harvinaisempia kuin mustat (Nokia 1763) (k. 383).[86] Talvisten samettimantiljojen rinnalle on pukuluetteloihin merkitty kesäisiä harsomantiljoja, useammin kuitenkin mustia tafti- ja damastimantiljoja, joissa saattoi olla pitsireunusteet tai kirjontaa:[87]

> 1 mantille af swart taft påsydd gl. (Uskela Fulkkila 1748). 1 swart sammets mantille med rödt fälp i kring 36:-, 1 do utan 20:- ... 1 swart flors mantille (Loviisa 1757).

Ranskalaisilla muotinimillä mainittujen *écharpe* ja *mantille*-vierailuviittojen ohella asiakirjoihin on merkitty runsaasti *kåpa*- ja *kappa*-nimisiä lyhyitä ja pieniä hartiaviittoja. Useimmiten vaatekappaleen vähäinen perunkirjoitusarvio osoitti, että kyseessä oli lyhyt vierailuviitta. Näillä luultavasti kellomaisiksi leikatuilla, tasapitkillä ja alle kyynärän pituisilla asusteilla verhottiin avokaulaisten muotipukujen pääntietä (k. 384).

Suurin osa Turussa ja Helsingissä 1740-luvun alussa leimautetuista *kåpa*, *kappa*-viitoista oli mustaa armosiinia, muutamat valkoista tai punaista silkkiä tai punaista samettia (l. Tu 1740 Pipping). Viitta kuului toisinaan tiettyyn asuun:[88]

> 1 swart armoisin klädning bestående af sack, kiortel, kåpa (Tu 1740:34 rva Myhr).

Pukuluetteloihin merkityistä *kappa*-viitoista monet olivat mustaa samettia, joskus kärpällä reunustettuja. Merkintä *kåpa eller axel-skärp* (l. Halikko 1756) tarkoitti selvästi hartiaviittaa, jota kuvailtiin toisinaan pieneksi, *en liten svep kappa* (l. Paimio 1780). Robe- ja roberondepukujen kanssa käytettiin punaista tai useimmiten mustaa samettiviittaa, joka vuorattiin yleensä päällyskankaan väristä poikkeavalla silkillä tai plyysillä sekä reunustettiin kärpällä, jolloin pieni kärppämuhvi täydensi asua:[89]

> 1 kappa af rödt genombrutit sammet med siden foder och hermelins bräm (Janakkala 1764). 1 liten swart sammets kappa med blå fälps foder 24:- (Kemiö Björkboda 1769).

Samaan luetteloon oli tavallisesti merkitty sekä samettisia että ohuita kesäisiä silkki- ja harsoviittoja, joita ommeltiin mustasta taftista, armosiinista,

pou de soiesta, atlaksesta tai silkkiharsosta ja koristettiin pitseillä ja blondeilla.[90]

Muotokuvien mukaan vallasrouvat verhosivat kesällä roberondensa (k. 385) ja robensa (k. 386, 387) mustalla tai valkoisella harso- tai pitsiviitalla, johon liittyi toisinaan kaulusmaisesti poimuttu huppu. Monet ruotsalaiset taiteilijat, kuten J. H. Scheffel, G. Lundberg, J. Björck, F. Brander ja Ulla Pasch ovat 1760-luvulla kuvanneet ylhäissäätyiset mallinsa ranskalaiseen tapaan silkki- ja harsopilveen verhoutuneena. Silkkipitsiviitasta tuli suorastaan standardivaatekappale, joka toistui muotokuvasta toiseen (k. 386).[91] Sen suosio ilmenee pukuluetteloistakin:[92]

> 1 swart knöpplad kappa, 1 hwit do med gredlin tafts foder, 1 mindre svart knöpplad do, 3 blonder kragar (Tenhola Prästkulla 1774). 1 hwit atlas kappa med rödt taftsfoder, 1 liten hwit flors kraga med capesong . . . 1 swart sammets kappa med siden foder (Myrskylän k:no 1783).

Lyhyt pieni harsoviitta todettiin vanhanaikaiseksi 1786 (l. Loppi 1786).

Kraga-kaulureiksi nimitettiin pukuluetteloissa lyhyitä, pelkästään hartioita peittäneitä viittamaisia pukimia. Vaatteiden leimausluetteloihin merkittiin 1740-luvulla viittojen ohella myös punaisia ja mustia sametti- ja silkkikaulureita:[93]

> 1 swart sametz kappa med hufwa, 1 röd samets kraga (Tu 1742:117, kenraalitar Stackelberg). 1 swart flors kraga, 1 hwit med silke påsydd do, 1 hwit siden sars kraga (Hki 1742:192 A. Strömborg). 1 swart sammets kraga med hwit foder (Hki 1745 P. Bäckman).

Valmiita silkkikaulureita sai ilmeisesti ostaa puodeistakin, koska raatimies kauppias C. Telleqvist leimautti 9 silkkisarssi, grodetour ja armosiinikauluria (Hki 1740:51).

Kaulureita on merkitty pukuluetteloihin 1700-luvun toiselta neljännekseltä alkaen. Pienessä sametikaulurissa oli toisinaan turkisreunus tai turkisvuori, joskus se oli hapsu- tai pitsikoristeinen. Siihen saattoi liittyä muhvi ja myssy samasta kankaasta.[94] Musta tafti- ja armosiinikauluri oli usein hupullinen. Valkoinen silkkikauluri vuorattiin värillisellä silkillä ja koristettiin mm. mustalla pitsillä (l. Kuopio 1788).[95] Rymättylän Maanpään kartanon maalatuissa tapeteissa on kuvattu roberondejen asusteina lyhyitä hartiakaulureita, jotka vastasivat luultavasti asiakirjoihin merkittyjä *kraga*-kaulureita. Samantapaisia kaulureita käytettiin Ranskassakin rokokoo-ajalla.[96]

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä pukuluetteloihin merkittyjä vierailuviittoja, *visitkappa*, ommeltiin sekä mustasta taftista että valkoisesta ja värillisestä silkistä ja harsosta, joka oli usein kuviollista, *rosig*, *moucherad*.[97] Ulla Pasch on ikuistanut muotokuvissaan ohuita pilkullisia ja raidallisia hupullisia harsoviittoja mm. vestaaliasun yhteydes-

386. Perhosmyssy ja pitsiviitta roben asusteina 1760-luvulla. Maria Elisabet Rotkirch (1725-66) ∞ ratsumestari Fr. Aminoff. J. H. Scheffelin (?) maalaus. Yksit. omist.

387. Musta pitsimantilja verhoaa kukallista robea, jonka tikasrinnusta on solmittu puna-valkoisista silkkinauhoista, hihoissa kolminkertaiset silkkipitsiliehukkeet. Ulla Pasch 1766, Margareta Blomcreutz (1746-1822) ∞ 1763 majuri R. G.l'Eclaire, aatel. Charpentier. Yksit. omist.

sä.[98] Pilkullisia ja pallollisia silkki- ja harsoviittoja mainittiin pukuluetteloissakin:[99]

> 1 swart moucherad siden kappa liten, 1 do af sidensars, 1 do af mouscheradt sidensars, 1 do knuten af swart silke (Kaarina Haaga 1797).

Raja vuosisadan lopulla muodissa olleiden koristekaulurien ja harsohuppujen välillä oli usein tulkinnanvarainen.[100]

Vaatevarastojen monipuolistuminen vuosisadan lopulla ilmeni mm. siinä, että edustavissa puvustoissa oli runsaasti eri tilanteihin ja asuihin sopivia vierailuviittoja. Esimerkiksi Helsingin pormestarin F. Mattensin rouvavainajan peruluetteloon oli merkitty mustan salopin ohella peräti yhdeksän eriväristä silkkistä vierailuviittaa, jotka oli vuorattu silkillä, velpillä ja pellavalla; pientä punaista silkkisarssiviittaa kutsuttiin talviviitaksi (l. Hki 1800).

Uusklassiseen paitapukumuotiin kuulunut itämainen saali syrjäytti asua täydentäneet vierailuviitat vuosisadan vaihteessa.

Nukka- ja joutsenenuntuvakauluri, palatine. Ranskassa 1600-luvun lopulla Saksasta muotiin tullut kaulan ympäri kietaistu pitkä ja kapea *palatine*-kauluri kuului muotipuvustoon vielä 1700-luvulla. Se valmistettiin aluksi turkiksesta, myöhemmin mm. harsosta tai krepistä. Diderot'in Encyclopediassa on kuvattu rokokoo-ajalla muodissa olleita joutsenenuntuvista valmistettuja pitkiä käärmekaulureita, *palatine de plumes de cigne*. Samantapaisia kaulureita tehtiin myös *chenille*-samettinyöristä.[101] Englannissa ylhäisönaiset valmistivat itse kaulureita ja muhveja linnunhöyhenistä. Linnunhöyhenistä ja joutsenenuntuvista valmistetut palatiinit olivat muodissa Kööpenhaminassa jo 1756.[102]

Suomessa peruluetteloissa 1760-luvulla esiintyneet *lurf-*, *ludd*-kaulurit eli nukkakaulurit olivat todennäköisesti ranskalaisten *chenille*-kaulusten kaltaisia muotihepeniä.[103] Vapaaherratar Brigitta Ehrnroothin *ludd*-nukkakauluri oli tehty punaisesta taftista (l. Leppävirrat 1771). Kokkolassa useat kauppiaanrouvat omistivat punaisia ja sinisiä silkkinukkakaulureita, *lurf kraga* (Kokkola 1768, 1772).[104]

Joutsenenuntuvakaulureita on merkitty pukuluetteloihin 1760-80-luvulla mm. Turussa, Lopella, Hauholla ja erityisesti Pohjois-Suomessa. Kaulusten yleisyys pohjoisessa panee epäilemään, että niitä olisi mahdollisesti valmistettukin siellä, koska joutsenenuntuvia on voitu hankkia pohjoisilta metsästysmailta. Kauppias Rahmin rouvalla oli punaisen nukkakaulurin ohella kaksi joutsenenuntuvakauluria (l. Kokkola 1768). Vapaaherratar Henriette Roosin muodikkaassa puvustossa oli sekä harsokaulureita että joutsenkauluri (Oulu Marttila 1779). Vuorineuvos J. J. Kijkin leskirouvan perukirjaan oli merkitty alkuperäisessä pakkauksessa säilytetty joutsenkauluri, *1 swanskins krage med fouderal* (Perniö Teijo 1788).[105]

Magasin des Modes Nouvelles -lehdessä kerrottiin 30. 12. 1787, että yhdeksän vuotta aikaisemmin suosittujen valkoisten ja harmaiden joutsenenuntuva-palatiinien sijaan olivat kovien pakkasten johdosta muodissa näädän-, ketun- tai oravanhännistä valmistetut palatiinit, jollainen kietaistiin kaulaan fichun päälle.[106] Saksalaisissa muotijulkaisuissa kuvattiin vuosisadan vaihteessa turkis-*paladine*-kaulureita. Turkis-*palatine* eli *chat* (1803) kiedottiin vapaasti kaulan ympäri niin, että päät roikkuivat alas tai sidottiin vyötäisten ympäri.[107] Englannissa kuvattiin *fur tippet*-nimisiä palatiineja Gallery of Fashion -lehdessä.[108]

Palantin-turkiskaulureita merkittiin Suomessakin pukuluetteloihin 1800-luvun alussa. Muodikas käärmemäinen kauluri valmistettiin tavallisesti »karhunnahoista». Vaasan hovioikeuden sihteerin J. F. Krabben rouva omisti peräti kaksi karhunnahkaista palatiinia ja karhunnahkamuhvin (Vaasa 1806). Merikapteeni Petreyn rouvan karhunnahkainen *palentin* arvioitiin kahteen riksiin (Tu 1810). Tullinhoitaja F. Montellin rouvan palatiini mainittiin yhdessä punaisen silkkisarssiturkin kanssa (Hki 1807). Tukkukauppias C. R. Baerin rouva omisti soopelinnahkaisen palatiinin (Masku 1816).[109] Åbo Tidningar -lehdessä pyydettiin 5. 2. 1806 henkilöä, joka oli musikaallisen seuran tilaisuudessa vaihtanut huonompaan uudella mustalla taftilla vuoratun mustan leveän karhunnahkaisen palatinin, palauttamaan sen oikealle omistajalleen. Luultavasti kyseessä oli muodikas pesukarhunnahkainen asuste.

Muotokuvista päätellen palatiini-muoti jatkui Suomessa aina 1830-luvulle asti.[110]

ULKOPÄÄLLYSVAATTEET

Pönkkähamemuoti määräsi pääpiirtein ulkopukimien laadun ja kuosin aina 1780-luvulle asti, koska ainoastaan laajat kaapumaiset päällysvaatteet soveltuivat pönkkähameen levittämän muotipuvun suojapukimiksi. Kosteutta ja kylmyyttä vastaan pukeuduttiin vanhaan tapaan pitkiin kaapuihin, joiden leikkaus vaihteli puolesta täyteen ympyrään ja joiden kuosia ohimenevät muotivirtaukset eivät juuri muuttaneet.[111] Kaavun kangaslaatu ja vuoraus määräytyivät vuodenajan ja omistajan varallisuuden mukaan.

Matka- ja sadekaapu. Englantilaiseen tapaan leikatut pitkät kaavut lueteltiin 1732 ylellisyysasetuk-

388. Porvoon raatimies J. Holmin leski Anna Maria Govinia (1730-1800) pukeutuneena surutykin reunustamaan mustaan koppamyssyyn ja hupulliseen kaapuun. Merkitty: Aftagen i Oct. 1782 af N:S: (= Schillmark). PM 44-27.

sessa sellaisten naisten vaatteiden joukossa, joita sai edelleen valmistaa perinnäiseen kuosiin.[112] Ne muistuttivat luultavasti Englannissa samoihin aikoihin käytettyjä villakankaisia hupullisia kaapuja.[113]

Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimauksessa Turussa kirjattiin 1740 ja 1742 useita ruskeita ja joitakin sinisiä ja punaisia kamlotti-sadekaapuja, joiden huppu oli toisinaan vuorattu tai koristettu värillisellä bastilla.[114] Etupäässä värikkyys ja kangaslaatu erottivat hienon kaavun halvasta. Tällaisissa hyötypukimissa säätyerot eivät liioin tulleet sanottavasti esiin. Suurin osa peruluetteloihin merkityistä kamlottikaavuista, *regn kappa*, *resekappa*, oli hupullisia ja väriltään sinisiä, ruskeita ja harmaita, arvatenkin hienoimmat tummanvihreitä tai punaisia. Huppu vuorattiin yleensä erivärisellä taftilla:[115]

> 1 gl. brun camlots regnkappa med hufwa af samma slag, fordrad med blåt bast 12:- (Tu 1743). 1 rägnkappa med hufwa af grått kammelått och rö siden stoffering 60:- (Hki 1754). 1 röd camelots rägn kappa (Tu 1775).

Vuosisadan alkupuolella kaapu kiinnitettiin tavallisesti hopeahakasilla (l. Kokkola 1751). Hienoissa kaavuissa saattoi olla nyöripunokseen liittyvä napitus. Uutena muotipiirteenä mainittiin vuosisadan lopulla kullatut metallinapit:[116]

> 1 blå klädeskappa med sölfwerhakar och smale gullagaloner gl. 24:- (Kokkolan pit. 1732). 1 gl. klädes kappa med förgylta knappar 36:- (Somero Lahden k:no 1775).

Matka- ja sadekaapu oli luultavasti vuoriton ellei vuorikangasta mainittu erikseen. Kaapuja vuorattiin joskus velpillä tai karttuunilla, talvikaapuja mm. jäniksen- tai poronnahalla:[117]

> 1 reskappa af blått ylledamast med harskins foder (Halikko Joensuu 1736). 1 regn kappa med renskin fordrad och hufwa (Loviisa 1756). 1 röd camelots reskappa med harskins foder (Pernaja Isnäs 1778). 1 siden sars kappa med tafts garner . . . 1 swart sammets carpus med tafts foder och nödige band . . . 1 grön camlots reskappa med cattuns foder, något brukad, (Maaninka Tuovilahti 1789).

Helsingissä 1745 leimattu harmaa puolisilkkinen sadekaapu kuului ilmeisesti kesäpukimiin.[118] Vuosisadan lopulla sadekaapuja valmistettiin myös pellava- ja puuvillakankaista:[119]

> 1 hemwäfd bomulstygs regn kappa (Loviisa 1794). 1 så kallad rägn kappa af aiwinais (Tammela Jokioinen 1797).

Muodikkaissa puvustoissa oli vastaavanlaisia pöly- ja matkakaapuja, *dammkappa*,[120] joita pidettiin pölysuojana vaunuajeluilla ja -matkoilla. Vuosisadan lopulla käytettiin paljon ajan muotikankaasta, keltaisesta nankinista, tehtyjä pölykaapuja, jotka

389. Matka-asu 1760-luvulla. Turkisreunusteinen ja ehkä turkiksella vuorattu hupullinen matkakaapu peittää valkoisen roberonden, johon liittyy kapean rimsun reunustama koppamyssy. Tuntemattoman taiteilijan maalaus esittää Liperin kirkkoherran tytärtä Kristina Sofia Posseniusta (1745-1807) ∞ 1764 kruununvouti G. Wallenius, Karjalan kuningas. Yksit. omist.

mainittiin joskus raidallisiksi, toisinaan hihallisiksi:[121]

1 grå dam-kappa, 1 gul och hwit randig do (Hki Pukinmäen k:no 1795). 1 lärfts reskappa, grof (Tu Kaarina Haaga 1797). 1 gul lärfts dammkappa, randig (Hauho Luopioinen Vilhelmsgård 1802). 1 gul nankings damkappa (Tu 1801). 1 gul nankins kappa med ärmar (Tu 1801).

Hienoimmat pölykaavut ommeltiin taftista, joka ilmeisesti vahattiin. Maaherratar Margareta Bremerin (∞ Krabbe) viittojen ja kaapujen joukossa oli mm. 5 riksin arvoinen harmaa taftinen pölykaapu (Vaasa 1803).[122] Harmaat ja mustat taftikaavut, jotka sidottiin vyöllä ja joiden kanssa käytettiin suurta olkihattua, olivat samoihin aikoihin muodissa Saksassa.[123]

Sadekaavut vahattiin vedenpitäviksi. Jacobina Charlotta Munsterhjelmin kertoman mukaan palvelijattaret olivat hanganneet silitinkivellä harmaan puuvillakankaan, josta Kungsbölen pitäjänräätäli oli ommellut pölykaavun hänen isoäidilleen. Sama räätäli oli jo aikaisemmin tehnyt Jacobinalle mittojen mukaisen pölykaavun (Hämeenkylän k:no 1800).[124]

Kapotti-niminen sotilaskauhtanan kaltainen sade- ja matkakaapu, johon kuului suuri hartiakaulus ja huppu, omaksuttiin miesten puvustosta naistenkin käyttöön 1700-luvun lopulla.[125] Hupullista suojakaapua oli espanjalaisissa räätälinkaavakirjoissa jo 1600-luvulla kutsuttu kapotiksi, *capote de campana*.[126]

Pukuluettelojen mukaan suurin osa naisten kapotteja valmistettiin verasta. Ne olivat useimmiten tummansinisiä, pullonvihreitä, ruskeita tai harmaita. Hienoimmat kapotit ommeltiin tosin mustasta taftista tai silkkisarssista (l. Tu 1807). Samoin kuin sade- ja pölykaapuja tehtiin kesäkapottejakin nankinista, pellavakankaasta ja karttuunista:[127]

1 klädes kapott, 1 bomullstygs do (Tu 1806). 1 ny klädes capott 6.-.- (Tu 1807). 1 blå cassimirs capotte, 1 do swart siden (Hki 1807). 1 kapott bomullstyg grå (Tampere 1809). 1 swart siden capott, 1 gl. blå och hwit cattuns capott (Tammisaari-Tu 1809). 1 svart sidensars capott med tafts foder, 1 bouteille färgad klädes kapott (Kärkölä Suivola 1812). 1 swart manschester capotte, 1 grön klädes do (Tu 1810).

Edustavissa puvustoissa saattoi olla monta erilaiseen säähän sopivaa kapottia. Everstinna Maria von Otterin kolmesta mustasta kapotista uusi verkakapotti arvioitiin 10 riksiin, vanha frisadekapotti 3 riksiin ja musta taftikapotti 8 riksiin (Vaasa 1806). Kamarineuvos Gyllingin leskirouvan neljä kapottia: musta silkkinen, verka-, nankin- ja pellavakapotti, edustivat tavallaan tämän vaatekappaleen koko asteikkoa (Lapinjärvi Latokartano 1812).[128]

Kavaiji. Sade- ja matkakaavun uutena muunnelmana esiintyi naisten puvustossa 1700-luvun lopulla kavaijiksi nimitetty pitkä kaapu, joka oli kapotin tavoin peräisin miesten puvustosta.[129] Kapteeni Z. J. Aminoffin rouvan jäämistössä oli vanhanaikaiseksi mainitun pitkän mustan silkkisarssikaavun ohella uusi puuvillakavaiji, *cabay*, joka arvioitiin 2 riksin ja 24 killingin arvoiseksi (Iisalmi Jokiniemi 1804).[130]

Samojeedi. Säätyläisnaisten pukuluetteloihin Turussa ja sen lähiympäristössä, Helsingissä, Loviisassa ja joskus maaseudullakin on 1800-luvun alussa merkitty samojeedeja, *samojed, samoje, samoye*.[131] Ruotsissa kutsuttiin samojeediksi naisten hupullista päällysvaatetta, jossa oli pitkät ja laajat hihat sekä huppu.[132]

Samojeedi ommeltiin yleensä mustasta taftista tai silkkisarssista ja vuorattiin toisinaan punaisella kankaalla (Tu 1803). Joskus mainittiin pumpulitoppaus (Hauho 1802).[133] Tukkukauppias C. R. Baerin rouvan silkillä vuorattu taftisamojeedi oli poikkeuksellisesti väriltään vihreä (Masku Hirvensalo 1816). Pelkästään koristeellista merkitystä oli varmaankin kesäisellä raidallisella tyllisamojeedilla (Tu 1808).[134]

Matkatakki, kaprokki oli nimensä mukaisesti laaja kaapumainen takki, *kappa råck*, jolle suuri kaksinkertainen ns. ajurinkaulus oli tunnusomainen.[135] Ranskalaista *roquelaure*-nimistä kaapumaista matkatakkia vastaava kaprokki oli jo 1600-luvulla tavallinen miesten päällysvaate.[136]

Miesten kaprokin kuosinen päällysvaate esiintyi Suomessa naistenkin puvustossa 1700-luvun toisella neljänneksellä.[137] Pukuluetteloiden mukaan sen käyttö yleistyi kuitenkin vasta vuosisadan jälkipuolella. Perukirjoitusarvioiden mukaan se oli melko vaatimaton vaatekappale, joka valmistettiin tavallisesti verasta, joskus frisadesta tai sarasta; tavallisimmat värit olivat sininen, ruskea tai harmaa. Se oli joskus hupullinen (Tu 1779).[138] Muodikkaimmissa puvustoissa oli myös vaaleita ja valkoisia verkakaprokkeja. Verkakaprokki vuorattiin joskus shalongilla (Joroinen Braseborg 1786), jota käytettiin yleensä miesten takkien vuoraamiseen raskin ohella. Viaporin linnanvouti E. Justanderin rouvavainajan karkeassa vaaleansinisessä kaprokissa oli keltainen vuori (Hki Viapori 1792). Tavallista hienommassa harmaassa hupullisessa verkakaprokissa saattoi olla siniset silkkikäänteet ja hopeanyörikoristelua nappeineen (Myrskylän k:no 1783).[139] Vuosisadan lopulla raitamuoti valloitti kaprokinkin, *en grönrandig frijs kappråck* (Tu 1803).[140] Pölykaapujen tavoin kaprokkeja valmistettiin myös puuvilla- tai pellavakankaasta, mm.

suositusta nankinista (Tu 1801, 1802, 1804, Pietarsaari 1801).[141] Kaprokki kiinnitettiin toisinaan hopeahakasilla:[142]

> 1 gl. blå klädes kappråck med silfwer hakor, 1 karmelit halfylle kappråck ... 1 liten schubbskins muff (Hki 1807).

Pukuluetteloihin merkityt matkatakit olivat luultavasti kaprokkien kaltaisia väljiä päällysvaatteita. Vapaaherratar Ebba Ugglan (∝ Bildstein, k. 124) punaisessa skarlakan-matkatakissa oli mustat felbikäänteet sekä punoskoristeluun liittyvä napitus (l. Porvoo Drägsby 1760). Hovioikeudenneuvoksetar Pippingin jäämistöstä huutokaupatun sini-valkoisesta puuvillakankaasta ommellun matkatakin, *resråck*, osti varatuomari Sylwan. (Tu 1776).[143]

Perinteelliset sadekaavut, kapotit ja kaprokit olivat väljiä, usein hupullisia suojapukimia, joista kapotissa ja kaprokissa oli lisäksi suuri ajurinkaulus ja kaprokissa myös hihat. Matkatakit ovat ehkä muistuttaneet väljää hihallista takkia, jollaiseen pukeutuneena Venäjän keisarinna Katariina II esiintyy Tsarskoe Selon puistossa Borovikoskyn 1780-luvulla maalaamassa muotokuvassa.[144]

Väljien kaapumaisten päällysvaatteiden ohella pukuluetteloihin on merkitty kuositeltuja takkeja, jotka muistuttivat miesten vastaavia vaatekappaleita. Niistä *lifråck* mainittiin 1731/32 ylellisyysasetuksessa naisten perinteelliseen pukuparteen, luultavasti ratsastusasuun, kuuluvana vaatekappaleena.[145] Vuosisadan jälkipuolella naistenkin yleisesti käyttämä sortuutti liittyi niin läheisesti englantilaiseen redingote-muotiin, että kuvausten perusteella on vaikeata todeta, milloin oli kyseessä takkipuku[146] ja milloin taas varsinainen päällystakki, jollaisen valmistamisesta turkulainen räätälimestari E. Mollenius esitti laskun 1789.[147] Ottaen huomioon 1700-luvulla vallinneet yleiset pukeutumistavat on kuitenkin todennäköistä, että vartalonmukaisiksi kuositellut miesten takkien kaltaiset vaatekappaleet kuuluivat yleensä naisten ratsastusasuun tai olivat ensi sijassa käytössä talvisina sisäpäällysvaatteina vuosisadan lopulla. Kesällä ne soveltuivat ulkopukimiksikin.

TALVIPÄÄLLYSVAATTEET

Talviset ulkopäällysvaatteet vuorattiin ja koristettiin turkiksilla, joiden laatu määräsi turkisvaatteiden hienouden.

Turkikset. Turkisten vapaata käyttöä pyrittiin 1700-luvun alkupuolella rajoittamaan ylellisyysasetuksilla samaan tapaan kuin 1600-luvulla, jolloin tiettyjen arvoturkisten käyttöoikeus riippui säätyasemasta. Vuoden 1731 ylellisyysasetuksessa rajoitettiin säädyn perusteella eräiden tiettyjen turkisten käyttöä vaatteiden vuoraamiseen ja koristamiseen. Ainoastaan aateliset saivat vuorauttaa vaatteensa kärpällä, soopelilla ja mustalla ketulla. Pappis- ja porvarissäädyn jäsenten sallittiin käyttää näitä turkiksia vain myssyihin, kauluksiin, muhveihin ja vaatteiden koristeluun (1731 § 6). Sen sijaan rahvas ja palvelusväki ei saanut lainkaan käyttää mainittuja arvoturkiksia. Tavallisimpien vuoriturkisten, oravan ja näädän suhteen ei asetettu rajoituksia. Asetuksen selityksessä lueteltiin pitkät ja lyhyet turkit niiden vaatteiden joukossa, joita naisten oli lupa teettää vapaasti vallitsevaan kuosiin.[148] Näitä määräyksiä ei uusittu enää myöhemmissä ylellisyysasetuksissa.

Pukuluetteloista selviää, että turkisten perinteellistä arvoasteikkoa noudatettiin jatkuvasti. Tietyillä turkislaaduilla oli muotikautensa. Muotitietoisten säätyläisnaisten puvustoissa oli läpi 1700-luvun eniten näädällä tai oravalla vuorattuja sekä näädällä tai kärpällä reunustettuja päällysvaatteita ja asusteita. Vuosisadan jälkipuolella silkkiturkit, pelisset ja viitat koristettiin yleensä valkoisilla turkiksilla, kärpällä ja valkoketulla, tai niiden korvikkeena käytetyllä kanilla. Skunkin sukuinen genotti oli uusi muotiturkis vuosisadan jälkipuolella.[149] Pesukarhu tuli muotiin asusteissa vuosisadan lopulla. Venäjän lampaan eli siperialaisen lampaannahan (= krimi) käyttö levisi Suomeen idästä vanhastaan yleisesti käytetyn hillerin ohella. Ilves, kettu ja susi olivat melko harvinaisia turkiksia naisten pukimissa. Arkisia päällysvaatteita vuorattiin halpa-arvoisina pidetyillä lampaan-, kanin-, jäniksen-, kissan- ja vuohennahoilla.

Turkkurit suorittivat kaiken turkisalan ammattityön. Turun turkkurien ammattikunta määräsi 1759 kisälli Karl Gustav Neppiukselle mestarinäytteeksi naisen turkin ja oravavuorin, joita varten hän muokkasi 6 kiihtelystä oravannahkoja ja 20 valkoista lampaannahkaa. Kisälli Henrik Stenlundin oli 1774 tehtävä mestarinäytteeksi salopin oravavuori ja valkoinen lampaannahkahame. Stenlund hankki Tukholmasta saloppiin 7 kiihtelystä oravannahkoja. Kun hänen ei onnistunut hankkia hameeseen tarvittavia lampaannahkoja, anoi hän oikeutta vaihtaa hameen johonkin toiseen mestarinäytteeseen vetoamalla siihen, että hametta oli mahdotonta saada kaupaksi. Ammattikunta pysyi kuitenkin vaatimuksessaan.[150] Turkkurin ammattipätevyyden osoittamiseksi pidettiin ilmeisesti tärkeänä, että mestarinäytteestä ilmeni taito käsitellä tavallisimpia turkislaatuja, oravan- ja lampaannahkoja. Täysin vanhanaikaisen turkishameen säilyttäminen mestarinäytteenä todistaa ammattikuntalaitoksen vanhoillisuutta.

Turkkurintyön monipuolisuus selviää turkkuri Johan Högerin konkurssiin liittyneestä velkojen selvittelystä (Hki 1784):[151]

Lands Secreteraren Salomon Stickeus Credit:		KMT
1753	En mössa åth pigan	6:-
1754	åth Fruen fordrat Pels med Hermelins Brehm och gråwerks foder	18:-
1755	Do bredt 14 st. fårskin	12:-
	Ett par wanthar åth drängen	6:-
	Ett par do af charlakan åth Herr Secreterarens Herr Sohn	4:16
	Do en mössa med mårdskins Brehm	3:-
	Beredt 26 st:n mårdskin à 24	19:16
	Do ett räfskin	1:-
	Beckommit ett do	8:-
	Giordt ett mårdskins foderwerk	15:-
	Beredt en biörnhud	6:-
	Do twenne wargskin à 2 Dr	4:-
	Fordrat en råck	12:-
	Twå st. do Tyska lambskin	2:8
	Summa	117:8

Helsingfors d. 22 augusti 1757

Johan Höger

Räkning med Rådman Herr Thomas Anton Clayhills Credit

1754	Fordrat en muff åth Frun med arbetslönen	3:-
1756	omwändt en mössa och dertil lagt foder	3:-

H:fors den 20 aug. 1757

Johan Höger

Turussa turkkurioltermanni C. G. Neppius vaati 1783 kämnerioikeudessa kapteeni A. v. Göbeniltä palkkiotaan 1775-77 suorittamistaan maksamattomista töistään, joihin sisältyi mm. sekä turkin että pelissen vuoraaminen oravalla ja reunustaminen genotilla, hillerimyssyn teko, karpuksen reunustaminen genotilla ja kaprokin vuoraaminen mustalla lampaalla. Kapteeni kieltäytyi laskujen maksamisesta, koska hän oli maaherra von Rosenin taloudenhoitajana ainoastaan huolehtinut isäntänsä tilauksista.[152]

Turkkurit toimittivat yleensä turkikset asiakkaille. Halpoja turkiksia ja Venäjältä tuotuja turkiksia ja asusteita sai ostaa kauppiaiden välityksellä, joskus myös valmiita halpoja turkkeja ja venäläisturkkeja. Niitä inventoitiin kauppias J. Burtzin puodissa Helsingissä:[153]

> Pälsar & Ctra: 1 par wita fruns ludna skor, 6 mans do, 3 mans stöflor, 4 do med boij, 2 swarta fårskins mössor, 72 sobelskin, 7 grå sepiriska lambskin, 2 wita fårskins pälsar, 2 tuluber med rödt öf.tåg, 1 do med gråt do, 1 do utan öfr. tåg, 1 wargskins päls, 7 wita räfskin, 1 säck hiller skin, 1 kalmuks tulub öfw. drag, 2 swarta fårskins pälsar, 1 st. wit do do, 1 ny biörnhud, 1 mans Gottlands tröja, 1 qwins do, Polska knappar til en päls, 26 par kamelgarns knäband, 17 st. silckes hat knap & träns (Hki 1786).

Huomattavat määrät turkiksia tuotiin Venäjältä. Tähän viittaa sekin, että Åbo Tidningar -lehdessä selostettiin 12. 2. 1803 Venäjän turkiskauppaa ja kerrottiin, että Arkangelin turkismarkkinoille tuotiin turkiksia mm. Siperiasta ja että niitä toimitettiin Länsi-Euroopan markkinoille Pietarin välityksellä.

Turkkien kiinnitinhakasia myytiin rihkamapuodeissa:

> 20 par pälls hakar messings, 12 dussin messings häktor, 60 st. järn hakringar (l. Kokkola 1768).

Tavallisimmat 1700-luvulla käytetyt pukuturkikset mainittiin edellisissä turkkurinlaskuissa ja puotien varastoluetteloissa. Niistä ei kuitenkaan soopelia eikä liioin petoeläinten nahkoja yleensä käytetty naisten pukimiin.

Matka- ja rekiturkki. Miltei jokaisen säätyläisnaisen puvustossa oli reki- eli matkaturkki talvipakkasten varalle. Useimmat peruluetteloihin merkityistä villakankaalla päällystetyistä turkeista olivatkin pitkiä ja väljiä matka- ja rekiturkkeja, *respäls, sladpäls*. Turkki päällystettiin yleensä kamlotilla, päällyskankaana mainittiin myös: verka, sarssi, skarlakan, skotlannin tai levantin verka, etamiini, kassiaani, manchester, puolivillakangas ja vuosisadan lopulla joskus jopa silkkisarssi ja nankin. Naisen matkaturkki vuoratttiin yleensä lampaannahalla, oravalla, hienoimmat näädällä ja joskus ketulla, mutta harvoin sudella.[154]

Varsinkin maaseudulla asuvat säätyläisnaiset käyttivät lampaannahalla vuorattuja rekiturkkeja, joiden vuorausta luonnehdittiin laatumerkinnällä: *fårskin, lambskin, killingskin*. Ratsumestari Starckin leskirouvan Hedvig von Staudenin vanhanaikaiseksi mainittu sininen verkaturkki oli vuorattu lampaannahalla (Parainen Lofsdal 1736). Pastori Kr. Limneliuksen vaimovainajan vaatimattomaan jäämistöön kuuluneen lammasturkin turkispuoli oli ehkä käännetty ulospäin, koska päällyskangasta ei mainittu, *en qwinnos fåhrskins lång päls* (Janakkala Kytö 1745).[155] Vaikka lammasturkin laatua ei aina selitetty, voi ainakin useimpia niistä olettaa pitkiksi matkaturkeiksi, varsinkin ellei pukuluettelossa ollut muita matka- ja rekiturkkeja. Vuosisadan jälkipuolella lammasturkkeja kuvailtiin pukuluetteloissa entistä tarkemmin. Matkaturkki päällystettiin usein punaisella tai vihreällä villakankaalla, joskus puuvillapellavalla:[156]

> 1 fårskins päls med grönt ylletygs öfwertåg (Kalvola Niemi 1770). 1 päls af killingskin och grönt sars öfwertåg (Pirkkala Sangila 1780). 1 ny fotsidig respäls af skifta sarge öfwertåg med killingsfoder, 1 do respäls med blått bomullslärfts öfwertåg och swarta fårskinn till foder, 1 blå skiftad camlotts päls med swart bräm och killingskins foder . . . 1 ny frt res surtout utan foder (Punkalaidun 1783). 1 röd cammelots lång päls med swart lammskins foder (Korppoon k:no 1797).

Lampaannahalla vuorattujen matkaturkkien omistajattarilla oli tavallisesti myös toisia hienompia ja kuosikkaampia turkkeja.

Hienot matkaturkit vuorattiin siperianlampaalla, joka tuli muotiin 1700-luvun jälkipuolella. Amiraali C. Tersmeden kertoi muistelmissaan miten hän joulukuussa 1751 ennen lähtöään Viaporiin ja muuttoaan Albergan kartanoon hankki nuorikolleen turkkurilta Tukholmassa talviset rekivaatteet: mustalla siperianlampaalla vuoratun punaisen matkakaavun, rekivällyt, jalkapussin ja kauniin karhuntaljan. Koko komeus maksoi 683 taaleria.[157] Majuri O. C. Boijen leskirouvan lammasturkkia kutsuttiin »venäläiseksi» (Pälkäne Myttälä 1766). Hauhon ruustinnan kalmukki-lampaalla vuorattu turkki oli päällystetty vihreällä kitai-kankaalla (l. Hauho 1787).[158] Mustalla tai valkoisella siperiannahalla vuoratut pitkät matkaturkit yleistyivät vuosisadan viimeisellä neljänneksellä:[159]

> 1 lång päls med siberiskt lamb skins foder och camblots öfwerdrag (Oulu 1782). 1 röd frunt. päls fordrad med svarta sibirska lambskin (Ruovesi 1795). 1 res päls af rödt etamin med hwita siberiska lammskins foder (Kemiö 1797). 1 res päls med brunt klädes öfwerdrag och swart siberiska lamskins foder 12.-.- (Kristiina 1799).

Tuluppi eli venäläiskuosinen lammas- tai jänisturkki oli muodissa sekä Ranskassa että Ruotsissa 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Ruotsissa 1800-luvun alussa suositut tulupit olivat ns. kalmukinnahoilla vuorattuja verkaturkkeja, joissa oli iso turkiskaulus ja -kalvosimet. Tuluppi puettiin toisinaan kaapumaisesti päälle ja sidottiin turkinvyöllä. Venäjällä mm. vartioturkkina käytetty tuluppi vuorattiin yleensä siperianlampaalla.[160]

Suomeen tuotiin tuluppeja Venäjältä. Koska Helsingissä kauppias J. Burtzin puodin varastoluetteloon merkityt tulupit olivat joko päällystettyjä tai päällystämättömiä, viittasi tämä ehkä siihen, että niitä käytettiin myös turkispuoli ulospäin käännettynä (Hki 1786).[161] Venäjänkaupan ansiosta tuluppeja esiintyi pukuluetteloissa nimenomaan Helsingissä ja Itä-Uudellamaalla. Moskovassa kuolleen arkkitehti C. J. Reynerthin leskirouvan tuluppi oli vuorattu jäniksellä, *1 röd kitais qwins tullub* (Loviisa 1779). Varapormestari J. G. Bockin rouvan vihreässä tulupissa oli musta turkisvuoraus (Hki 1782). Everstiluutnantti Hjertan rouvan punaisen etamiinitulupin vuorina oli valkoista siperianlammasta (l. Pyhtää 1795). Mainittiinpa tulupin yhteydessä vihreä nankinpäällinenkin (Kärkölä Suivala 1812).[162] Turun varakkaat rouvat omistivat useitakin tuluppeja. Kauppias Gestrinin rouvan keltaisessa tulupissa oli valkoinen ja vihreässä tulupissa musta turkisvuori (Tu 1800). Tehtailija Ekholtin rouvan 4 riksin arvoisessa tulupissa oli muodikas raidallinen puolisilkkipäällinen, kun taas vanha turkisvuorinen tuluppi arvioitiin 2 riksiin (Tu 1807).[163] Oulussa Saara Wacklin kertoi Stina-tädin käyttäneen sinistä tuluppia.[164]

Osa hilleriturkeista oli luultavasti niin ikään venäläisiä. Ruustinna Maria Cleven vihreällä kamlotilla päällystetty pitkä, *fotsid*, hilleriturkki arvioitiin 10 riksiin (Padasjoki 1783). Kamlotilla päällystettyjä hillerillä vuorattuja rekiturkkeja oli mm. Pukinmäen kartanon rouvalla (Hki pit. 1795) ja Tyrvään kappalaisen vaimolla (Tyrvää 1797).[165] Niitä esiintyi myös Turun porvarisrouvien puvustoissa vuosisadan vaihteessa.[166]

Toisinaan pitkäturkki ainoastaan reunustettiin hillerillä ja vuorattiin joko oravalla tai karitsalla:[167]

> 1 skiftad camelots lång pälss med killing skins foder och hillerskins krage och bräm 8.-.- (Tu 1802). 1 gl. brun camlotts päls med grå skins foder och hillerskins bräm (Vaasa 1807).

Pitkä oravaturkki oli tavallisin säätyläisnaisten talvisista ulkopukimista. Sitä kutsuttiin toisinaan nimenomaan talviturkiksi. Päällisenä oli yleensä sinistä, punaista, vihreää tai ruskeaa kamlottia tai verkaa, reunusteena usein toista hienompaa turkista, josta myös kaulus ja hihankäänteet valmistettiin:[168]

> 1 röd qwins scharlachans pälss med gråwärck till foder och swärtade mårdskins swantzar till upslag 180:- (Kokkola 1748). 1 lång resepäls af brunt camelott med gråwärcks foder och hwit refskins krage (Loviisa 1792). 1 brun camblots foth sidig päls med gråvärks foder 6.-.- (Tu 1805). 1 gl. winter päls med mörkröt camb: öfwerdrag och ekorns foder (Tu 1809).

Matkaturkit ja muut talviset matkavarusteet lueteltiin toisinaan omana ryhmänään pukuluettelossa. Hienoimmissa puvustoissa oli useita eri turkiksilla vuorattuja matkaturkkeja, joista kalleimmat olivat näätävuorisia. Vapaaherratar Sofia Kurjen näädällä vuorattu punainen matkaturkki arvioitiin 300 taaleriin ja vanha ketulla vuorattu sininen kamlottiturkki 60 taaleriin (l. Nokia 1763). Kenraali A. H. Ramsayn leskirouvan Helena Malmin turkikset ja matkavarusteet käsittivät ketunhäntävällyjen, karhunnahan ja jalkapussin lisäksi kaksi turkkia, joista kamlottiturkki oli vuorattu näädällä ja sininen silkkisarssiturkki oravalla. Asuja täydensi ilvesmuhvi (Porvoo Jakari 1783). Melkilän kartanon rouvan näätävuorinen matkaturkki arvioitiin 8 riksiin ja sen yhteydessä luetellut musta samettikarpus, valkoinen lammasmuhvi ja lapikkaat kuuluivat ilmeisesti matkavarusteihin (Perniö Melkkilä 1789). Matkaturkkien ja -asusteiden hienous vaihteli:[169]

> Pälsverk och skinn-waror: en lång frunt. päls fordrad med gråwerk 10.-.-, 1 mård skinns muff -.24.-, 1 gl. resemyssa (Tu 1779). 1 brocats päls med mårdskins

foderwerk 5.-.-, 1 gl. charlakans pälss med gråwerks foder, 1 mårdskins lång el. respäls med charlakans öfverdrag, 1 räfskins do med camelotts öfwerdrag, 1 hermelins muff, 1 gl. mårdskins do, 1 atlas do (Hattula Herniäinen 1780).

Ketulla vuorattuja matkaturkkeja esiintyi pukuluetteloissa läpi 1700-luvun. Ne päällystettiin usein punaisella tai ruskealla villakankaalla ja reunusteena tai kauluksena oli näätää tai vaikkapa ilvestä:[170]

1 rees päls af rödt ylletyg och räfskins foder (Ikaalinen 1750), 1 brun klädes päls med loo och räfskins foder (Kokkola 1754). 1 respäls af rödt camelhårs droget med räfskins foder, 1 gl. do med blåt öfwertåg, utsl. (Hauho Markola 1783).

Muotitietoiset naiset suosivat vuosisadan lopulla mm. ilvesturkkeja, joista hienoimmissa oli turkiksen väriin soveltuva ruskehtava tai sininen päällyskangas:[171]

1 päls med pärlfärgad camelott till öfvertyg och loskins foder, 1 päls med rödt hemcamlott till öfvertyg och räfskins foder (Tu 1789).

Vaikka susiturkit käsitettiin yleensä miesten pukimiksi, esiintyi niitä kuitenkin toisinaan naistenkin pukuluetteloissa: *frunt. päls med wargskins foder* (Padasjoki Alho 1763). Halikon kappalaisen rouvan ruskea matkaturkki oli vuorattu suden vatsanahoilla (Halikko 1797). Saara Wacklin on kuvannut miten rekimatkalle puettiin matkavaatteiden päälle susiturkki sekä vällyt.[172] Joskus hopeahakasin kiinnitetty kamlottiturkki vuorattiin poronvasan nahoilla (l. Lohtaja 1765). Kissannahoilla vuoratut turkit olivat harvinaisia (Tu 1806).[173]

Jalkapussi. Rekiturkin yhteydessä matkavarusteena mainittu lampaan- tai karhunnahkainen jalkapussi, *fotpåsa*, päällystettiin usein punaisella veralla tai saralla:[174]

Fotpåsa af rödt kläde fordrader med fårskin 3:- (Uskela Fulkkila 1748). 1 gl. s.k. fotpåsa af biörnskinn, 1 s.k. fotpåsa med rödt walmars öfwerdrag (Tammela Mustiala 1752).

Hovioikeudenneuvoksetar Pippingin huutokaupassa myytiin sekä lampaan- että karhunnahkaiset rekivällyt, joista kumpaankin kuului jalkapussi (Tu 1776). Karhunnahka levitettiin lämmitteeksi reen pohjalle.

Lapinpeski, *lappmudd* esiintyi joskus säätyläisnaisten pukuluetteloissa 1700-luvulla. Eksoottisena ja vaikeissa sääolosuhteissa tarkoituksenmukaisena matkaturkkina sitä oli suosittu jo 1600-luvulla. Koska poronnahat karistivat kosteuden itsestään, valmistettiin poronpeskit aina niin, että turkispuoli oli ulospäin.[175]

Ahvenanmaalla arvioitiin ruustinna Hedvig Meurmanin poronpeski 21 taaleriin (l. Ahv. 1754). Kun tullinhoitaja C. Schlyterin rouvan poronpeskin kuvauksessa ei lainkaan mainittu poronnahkoja, vaan ainoastaan orava- ja kärppäreunusteet, *stoffering*, oli kyseessä ehkä jonkinlainen muodistettu lapinturkki (Oulu 1778).[176] Eksoottisuutensa ansiosta lapinpeski löysi kai tiensä kiertävän näyttelijättären, mlle Brita Sundinin matkapuvustoon:[177]

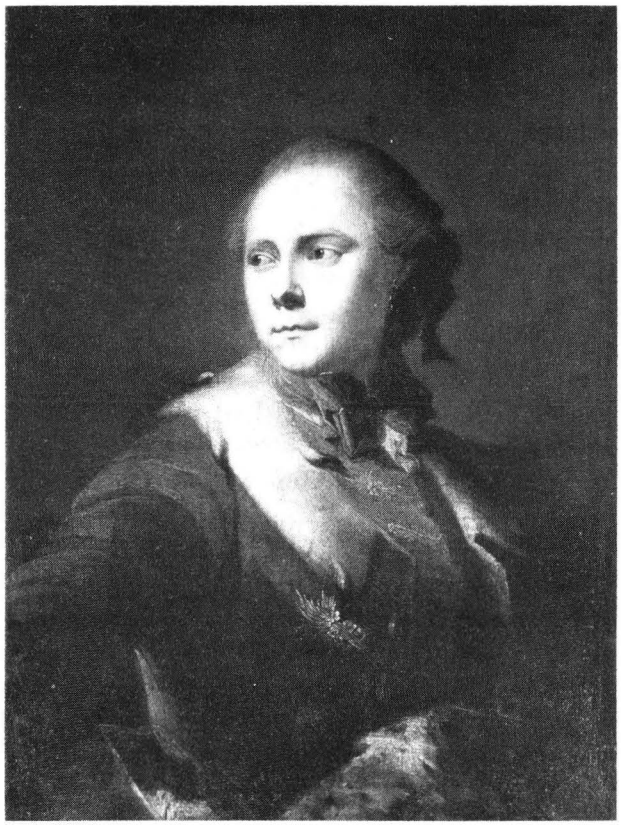
1 tulubb eller skinpäls 2.24.-, 1 gl. lappmudd -.24.-, 1 gl. camlots päls 1.-.-, 1 fårskins kjohl och tröya -.32.-, 1 gl. söndrig cossaks mössa -.24.- (Hki 1804).

Tässä muutenkin poikkeuksellisessa pukuluettelossa esiintyi myös näyttelijättären ammattipuvustoon kuuluvina vaatekappaleina sekä kalsongit että villapantaloonit. Muodikkuutta taas osoittivat saalit, puuvillapuvut sekä 10 riksin arvoinen musta taftinen *samoye*-kaapu.

KUOSITELLUT TURKIT

Väljien ja pitkien matkaturkkien ohella säätyläisnaiset käyttivät miehustasta vartalonmukaiseksi kuositeltuja, kellohelmaisia turkkeja, joita mainittiin asiakirjoissa nimillä *husarpäls, pälsk päls, livpäls, biguaise*. Ne olivat leikkaukseltaan todennäköisesti *contouche, livråck, surtout* -takkien kaltaisia puolipitkiä ja yleensä turkiksella vuorattuja tai ainakin reunustettuja kuositeltuja päällysvaatteita. Ne täydensivät kylmällä ja huonolla ilmalla nimenomaan ratsastusasua, kuten todettiin Tukholmassa 1773 julkaistussa pamfletissa.[178]

Husaari- ja puolalaisturkki. Muodikkaasti pukeutuneiden säätyläisnaisten puvustoissa oli jo 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa unkarilais- ja puolalaiskuosisia turkkeja.[179] Niitä mainittiin vielä 1700-luvun puolimaissakin ratsastusasujen yhteydessä. Everstinna Ramsayn husaariasua täydensi oravalla vuorattu turkki, *lifpäls*, ja vihreätä kamlottiratsastuspukua samanvärinen takki, *liftack* (l. Jakari 1764). Maaherra L. G. Giösin leskellä kreivitär Johanna Possella oli sekä vanha vihreä että violetti husaariturkki, jotka liittyivät ratsastuspukuihin (Tenhola, Prästkulla 1774).[180] Isak Wacklin on kuvannut todennäköisesti samantapaisen asun kälynsä, tukholmalaisen kultasepäntyttären, Dorothea Maria Loschin muotokuvassa 1755 (k. 390). Punosnapitus koristaa vihreätä takkia ja siihen kuuluvaa liiviä. Kärppäkauluksinen »turkki» on luultavasti vuorattu plyysillä. Eräissä ruotsalaisissa muotokuvissa kuvatut nyöripunosnapituk-

390. Tukholmattaren ratsastusasu I. Wacklinin kuvaamana 1755. Vihreällä nauhalla sidottu peruukki, husaarikuosinen kärppäkauluksinen vihreä ratsastusturkki ja nyöripunoksella napitettu liivi sekä ilvesmuhvi kuuluivat ilmeisesti Dorothea Maria Loschin myötäjäisiin, kun hän solmi 1756 avioliiton helmenpyynnin tarkastaja Mårten Johan Thesleffin kanssa ja tuli Kemiön Söderlångvikin emännäksi. Ateneumin Taidekokoelmat, 246. Foto Ateneum.

sen koristamat turkisreunusteiset päällysvaatteet voinee samoin tulkita husaariturkeiksi.[181]

Asiakirjoissa mainitut puolalaiset turkit, *pålsk päls*, jollainen tehtiin mm. keltaisesta damastista (Tu 1742), olivat todennäköisesti husaariturkin kaltaisia pukimia.[182] Ratsastuspukuihin liittyneet turkit samoin kuin vuosisadan alun *contouche-lif-rack*-takit sekä ns. husaarimyssyt viittasivat unkarilais-puolalaiseen muotivaikutukseen naisenpuvussa.[183]

Livpäls-turkit muistuttivat todennäköisesti perinteellisiä unkarilais-puolalaisia turkkeja. Kun naistenräätäli Niklas Holmberg korjasi mlle Ulla Holmbergin turkin, ilmeni laskusta, että turkin vartalonmukainen miehusta oli jäykistetty luilla. Aikaisemmin oli turkin tekoon hankittu 10 1/4 kyynärää kretliiniä kamlottia, 1 naula pumpulia toppaukseen ja 6 3/4 kyynärää karttuunia vuoriksi sekä reunusteisiin nauhaa ja 1 kyynärä ihonväristä taftia (1782):[184]

> förfärdigat en päls af camlot 12:- (KMT) . . . wändt och förfärdigat en lif päls af camlot 16:-, kamfas och ben till lif 4:-, silcke at sy mäd 2:- (Hki 1785).

Turun kaupunginvälskäri G. Treudderin 16-vuotiaalle Gustava-tyttärelle teetettiin Ruotsissa sekä ratsastuspuku että turkki, *lifpäls*, johon hankittiin mm. 3 kyynärää koristenyöriä sekä tukiraudat miehustaan, *skrufsnören, jern i lif* (Tu 1789).[185]

Muodikkaihin puvustoihin kuuluvat kuositellut turkit mainittiin yleensä rekiturkkien rinnalla ja arvioitiin monesti kalliimmiksi kuin matkaturkit. Kauppias Heidenstrauchin rouvan kahdesta kuositellusta turkista vihreä hillerivuorinen turkki sopi hänen vihreään verkaiseen ratsastuspukuunsa (l. Hki 1791). Kuositeltu turkki valmistettiin usein punaisesta tai vihreästä villakankaasta, verasta, kamlotista tai sarssista ja vuorattiin oravalla, hillerillä, siperianlampaalla tai karitsalla. Kaulus oli monesti hienompaa turkista, kuten näätää tai genottia:[186]

> 1 lifpäls fordrad med siberiska lambskin och klädes öfvertåg, samt mårdskins kraga 12.-.- (Rymättylä 1795). 1 slädpäls med hillerfoder och camlotts öfwerdrag 8.16.-, 1 röd klädes slädpäls 1.-.-, 1 ljusblå klädes kappråck, 1 lif-päls med gråwärks krage 10.-.-, 1 do af hemwäfwit kläde 1.-.- (Hki Pukinmäki 1795). 1 brun klädes lifpäls med killingskinn fordrad i lifwet (Halikko 1797).

Vuosisadan lopulla kuositeltuja turkkeja ei aina vuorattu turkiksella, vaan ne topattiin vanulla ja reunustettiin turkiksella. Luultavasti useimmat turkiksella reunustetuista turkeista, joiden yhteydessä mainittiin turkiskaulus ja joskus myös kalvosimet, *muddar*, olivat husaarikuosisia:[187]

> 1 liusblå klädes päls med hillerskins bräm och muddar (Hki 1798). 1 grå camelotts pälls med hillerskins bräm och bomulls stoppning 4.-.- (Heinola Tuusjärvi 1798). 1 gl. grön siden sarce lifpäls stoppad med bomull och försedd med hillerskins bräm och kraga samt taftsfoder 4.-.-, 1 swart do do med swart tafts foder och kaninskins kraga 1.24.-, 1 röd scharlakans do fodrad med gråwerck 5.-.- (Hauho Luopioinen Wilhelmsgård 1802).

Monet kuositelluista turkeista olivat hillerinnahoilla reunustettuja.

Pikeesi, biguaise. Muotitietoisten säätyläisnaisten vuosisadan lopulla suosima tavallisesti turkiksella vuorattu pikeesi oli puolalais-unkarilaiskuosinen vartalonmukainen päällystakki, joka muistutti miesten vastaavaa vaatekappaletta.[188] Veralla päällystetty ja näädällä vuorattu »*pikes* eli *sourtout*-turkki» Vaasan hovioikeuden sihteeri J. Fr. Krabben jäämistössä oli ilmeisesti leikattu sortuutin tavoin (Vaasa 1806). Se oli verrattavissa Tukholmassa 1800-luvun alussa muodissa olleeseen miesten venäläisturkkiin, *rysk livpäls*, joka oli miehustasta vartalonmukainen ja levisi helmasta laajaksi kelloksi.[189]

Maaherra Carpelanin rouvan kahdesta pikeesistä, *biguaise*, toinen oli harmaata verkaa ja toinen oravalla vuorattu oli päällystetty harmaalla puuvillakankaalla (l. Kuopio 1788). Kauppias Bockströmin rouvan peruluettelossa rinnastettiin sortuutti, pikeesi ja turkki, jotka lueteltiin ratsastuspuvun jälkeen:[190]

> 1 klädes ridklädning 12.-.-, 1 gl. grön sortout 1.-.-, 1 gl. grå bigees 1.32.-, 1 gl. do pälss 1.-.- (Hki 1791).

Naisten puvustoissa mainituilla turkisvuorisilla sortuuteilla ja pikeeseillä ei luultavasti ollut suurtakaan kuosieroa. Tohtori Dahlgrenin tukholmalaisrouvan hillerivuorinen punainen kamlottisortuutti vastasi pukuluetteloihin merkittyjen hilleriturkkien kuvausta:[191]

> 1 surtout med hiller skins foder och rödt camlotts öfwerdrag glt 8.10.- (Oulu 1793). Hillers päls med bomulls sammets foder 12.-.- (Myrskylän k:no 1783).

Myrskylän kartanon rouvan puuvillasametilla vuorattu hilleriturkki oli melko varmasti ainoastaan reunustettu hillerillä, koska poronpeskejä ja joitakin suden- ja karhunnahkaisia matkaturkkeja lukuun ottamatta 1700-luvulla ei käytetty sellaisia turkkeja, joiden turkispuoli oli käännetty ulospäin. Mahdollisesti useimmat ns. hilleriturkeista olivat venäläis-unkarilais-puolalaiskuosisia.

TURKISHAME

Keskiaikaiseen pukuperinteeseen palautuva turkishame[192] esiintyi silloin tällöin säätyläisnaistenkin pukuluetteloissa 1700-luvulla. Turun turkkurien ammattikunta määräsi vielä 1774 kisälli Henrik Stenlundin mestarinäytteeksi salopin oravavuorin ja valkoisen hameen, *en hwit fruntimmers kiortell.* Hameen tekoon käytettävät lampaannahat määriteltiin tarkoin:[193]

> 15 hwita knotriga lambskin, hälften en och en fierdedels aln långa och en aln breda; och andra hälften en aln långa och trefierdedels aln breda: 4 större och ett mindre klippings skinn, samt swart kläde till listen å samma kiortel, som bör wara 5 och 1/4 aln lång och 3 tum bred (1774).

Koska kisälli Stenlund ei pystynyt hankkimaan hyväksyttäviä lampaannahkoja, anoi hän lupaa tehdä turkishameen asemasta jonkin muun mestarinäytteen. Hän vetosi myös siihen, että tällaista hametta oli mahdotonta saada myytyä *i anseende til dess obrukbarhet.* Ammattikunta pysyi kuitenkin vaatimuksessaan. Lampaannahkahame kuului turkkurien perinteellisiin mestarinäytteisiin, koska se vaadittiin mestarinäytteeksi Kööpenhaminassakin vielä 1759.[194]

Peruluetteloiden mukaan turkishameita käytettiin 1700-luvulla yleisimmin Pohjanmaan rannikkokaupungeissa, joissa pukeuduttiin vanhoillisesti ja porvarisnaisetkin käyttivät lämpimiä kansanomaisia talvipukimia. Turkishametta pidettiin alushameena, joskus suorastaan pönkkähameen korvikkeena. Toisinaan se päällystettiin karttuunilla tai pellavakankaalla kuten kauppias Arvolanderin lesken jäniksennahkahame ja liivi (l. Oulu 1744).[195] Lampaan- ja jäniksennahkaisten hameiden ohella käytettiin myös poronnahkaisia hameita: *1 gl. fårskins kiortel, 1 gl. renskins do* (Rauma 1765).[196] Turkishameen yhteydessä mainittiin usein liivi: *2 lifstycken af hemwäfwit tyg, 1 do af fårskin, 2 kiortlar af hemwäfwit tyg, 1 do af fårskin* (Pälkäne 1753). Tämä viittasi 1500-luvun liivihameperinteeseen. Lampaannahkainen liivihame kuului Suomessa kansannaisten pukimiin vielä 1800-luvulla.[197]

Maaseudulla asuvien virkamiesten ja papinrouvien puvustoissa oli lampaannahkahameita 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä (l. Orivesi 1785). Turussa ja Helsingissä käsityöläisten ja pienporvarien vaimot käyttivät niitä. Lampaannahkahame merkittiin pukuluetteloon joko päällysvaatteiden (Tu 1802) tai alushameiden yhteyteen (Tu 1804). Lämmin turkisalushame oli talvella tuiki tarpeellinen esimerkiksi markkinakojun myyjättärelle torilla, kuten voi olettaa tinanvalurioltermanni Daniel Risingin vaimon käyttäneen lampaannahkahamettaan (Tu 1805).[198] Sen sijaan on yllättävää tavata lampaannahkahame röijyineen kiertävän näyttelijättären jäämistössä (Hki 1804).[199]

MUHVI

Muhvi oli 1700-luvulla sekä lämmin matka- ja ulkoasuste että muodikas sisäasuste, joka muodosti ranskalaiseen tapaan asukokonaisuuden silkkiturkin, pelissen tai vierailuviitan kanssa (k. 381).[200] Muhvin koko ja sen valmistukseen käytetyt turkis- ja kangaslaadut vaihtelivat muodin mukaan. Turkismuhvi liittyi yleensä samalla turkiksella koristeltuun tai vuorattuun päällysvaatteeseen. Ruotsin maatullihinnastossa 1756 lueteltiin naisten tavallisimpina muhveina karhu-, kärppä-, näätä- ja saukkomuhvit. Pukuluettelojen mukaan suosittiin vanhaan tapaan erityisesti näätä- ja kärppämuhveja aina 1700-luvun viimeiselle neljännekselle asti, jolloin silkkikankaiset muhvit tulivat muotiin.[201]

Näätämuhvi liittyi tavallisesti näädällä vuorattuun tai koristettuun silkkiturkkiin. Sitä käytettiin myös surupuvun asusteena. Vuosisadan jälkipuolella näätämuhveja esiintyi entistä harvemmin pu-

kuluetteloissa.[202] Kärpännahkainen tai kärpällä reunustettu silkkimuhvi kuului miltei erottamattomasti rokokoon kärppäreunusteiseen silkkiturkkiin tai pelisseen. Koon ja kunnon mukaan sen arvo vaihteli 3-20 taalerin välillä. Turussa turkkuri P. J. Ekelund esitti kärppämuhvin valmistamisesta 12 taalerin laskun 1768 (Masku Ohensaari).[203] Hienoa muhvia säilytettiin erikoisrasiassa, *muff foutral* (Tu 1748, Hki 1756, l. Leppävirrat 1771). Kun C. Tersmeden osti 1740 Tukholmassa sisarilleen joululahjaksi turkismuhvit ja kaulukset, pakattiin ne turkkilaisella paperilla päällystettyihin pahvirasioihin.[204]

Yhdistämällä muhvi erilaisiin asusteihin saatiin vaihtelua asuun. Oravannahalla reunustettua ja vuorattua samettimuhvia käytettiin esimerkiksi samettikarpuksen asusteena (l. Somero 1756). Kenraalitar Armfelt on varmaankin käyttänyt kärppämuhviaan sekä punaisen atlaspelissen että mustan samettiviitan ja kärppäreunaisen karpuksen kanssa (Pernaja Isnäs 1778). Muhvi on joskus merkitty pukuluetteloon tietyn turkin tai muun päällysvaatteen kanssa (Somero Lahden k:no 1788).[205]

Kun skunkinsukuinen genotti tuli muotiin vuosisadan jälkipuolella mm. silkkiturkin ja pelissen reunusteena, valmistettiin asuun kuuluva muhvikin samasta turkiksesta.[206] Aikaisemmin matkamuhveina käytetyt soopelin-, ilveksen- ja karhunnahkaiset muhvit tulivat vuosisadan lopulla muotiasusteiksi.[207] Sen sijaan naiset käyttivät harvoin majavan- ja ahmannahkaisia muhveja (l. Jomala 1754).[208]

Halvoista turkislaaduista valmistettiin etupäässä matkamuhveja. Edustavissakin puvustoissa oli lampaannahkaisia rekimuhveja (Perniö Melkkilä 1789). Maaseudun säätyläisillä ja pienporvariston naisilla oli joskus koiran- ja kissannahkaisia muhveja. Kärpännahka korvattiin mm. kanilla (Kokkola 1727).[209]

Aina vuosisadan viimeiselle neljännekselle asti turkismuhvit olivat siroja pieniä käsienlämmittäjiä. Vuosisadan lopulla muhvi suureni. Pariisissa ja Lontoossa valmistettiin hienoimmat muhvit pitkäkarvaisista turkiksista, kuten angoravuohen-, pesukarhun-, suden- tai ilveksennahoista, joskus jopa höyhenistä. Muotiuutuuksina esiteltiin vaaleasta ja tummasta turkiksesta ruudullisiksi tai raidallisiksi sommiteltuja suuria turkismuhveja.[210]

Pariisin muhvimuodin vaihteluja seurattiin Suomessakin. Muhvit muuttuivat vuosisadan lopulla suuriksi ja mainittiin joskus raidallisiksi. Varatuomari Ranckenin rouvan harmaaraitainen oravamuhvi kuului luultavasti ratsastuspuvun kuosiseen lyijynväriseen verka-asuun:[211]

> 1 blyfärgad klädes lif päls, 1 grå randig grå werks muff, 1 bly färgad klädes frack och kjortel (Tu 1798). 1 större muff af mord skin, 1 mindre sliten muff af swart taft (Tu 1809).

Muotitietoisilla naisilla oli angoramuhveja 1790-luvulla ja 1800-luvun alussa, *1 så kallad angorisk muff fodrad med taft gl.* (Hauho 1802). Hieno angoramuhvi vuorattiin taftilla. Monet turkulaiset rouvat omistivat sekä angora- että karhunnahkamuhvin (l. Tu 1807). Suuret supin- eli pesukarhunnahkaiset muhvit olivat viimeistä huutoa vuosisadan vaihteessa:[212]

> 1 biörnskins muff, muff af angoriska skinn (Tu 1807). 2 st. större muffar, den ena af oäckta zobel, den andra mera brukt af skubb (Loviisa 1807).

Åbo Tidningar -lehdessä ilmoitettiin 31. 1. 1801, että kuviollisella silkillä vuorattu musta karhunnahkamuhvi oli vaihtunut toiseen assembleessa. Asiakirjoissa mainitut karhunnahkamuhvit olivat luultavasti oikeastaan pesukarhunnahkaisia. Supinnahkainen muhvi arvioitiin n. 1-2 riksiin, maaherratar Margareta Bremerin (∞ Krabbe) sudennahkainen muhvi peräti 6 riksiin (Vaasa 1803). Hinta-arviosta päätellen nämä muotiturkiksista valmistetut muhvit olivat suurikokoisia. Niitä käytettiin sekä silkillä että oravalla vuorattujen ja karhunnahalla reunustettujen silkkiturkkien asusteina:[213]

> 1 swart siden sarge pälss med tafts foder och björnskins bräm 8.-.-, 1 swart björnskins muff 2.-.- (Tu 1808). 1 grå siden sattins frunt: päls med gråvärcks buks foder och björnskinsbräm 8.-.-, 1 sw. siden sattins päls, med do foder och bräm 3.16.-, 1 gl. nankins päls med gråvärcks foder 2.-.-, 1 stoppadt svart siden sargs pelis med krimskins bräm 5.-.-, 1 björnskins muff af mindre sort 5.-.- (Tu 1808). 1 swart björnskins muff med grått tafts foder (Halikko 1808).

Karhunnahkamuhvi ja palatiini olivat muodissa Tukholmassa samoihin aikoihin.[214]

Sametti- ja silkkimuhvi. Pieniä mustia tai punaisia samettimuhveja suosittiin sisäasusteina 1700-luvun toisella neljänneksellä. Samettimuhvi liittyi usein asusteena samanväriseen samettikauluriin (k. 338) ja myssyyn (l. Tu 1742 Scarin), joita on merkitty yhdessä vaatteiden leimausluetteloihin 1740-luvun alussa:[215]

> 1 violet sammets kraga, violet sammetz mössa och muff med gohl fälp (Tu 1742).

Samettimuhvi täydensi monesti silkkiturkkiasua. Niinpä kapteeni Krakaun rouvan sininen samettimuhvi sopi sekä silkkivelpillä vuorattuun ras de sicile -turkkiin että turkisvuoriseen siniseen satiiniturkkiin (Padasjoki 1763).[216]

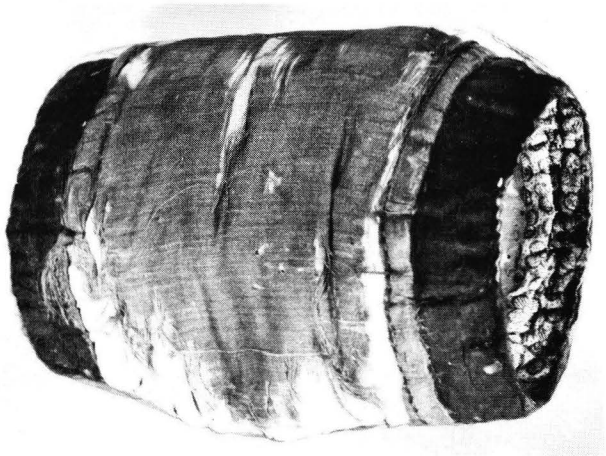
Silkistä ja höyhenistä valmistetut korumuhvit olivat niin ikään suosittuja asusteita vuosisadan toisella neljänneksellä ja puolimaissa. Tässäkin

seurattiin Pariisin ja Lontoon muotia samoin kuin Kööpenhaminassa, jonne tuotiin ranskalaisia höyhenmuhveja Lontoosta 1762. Muoti meni siellä kuitenkin ohi sen jälkeen kun kuningatar lakkasi käyttämästä höyhenmuhviaan. Englannissa ylhäisönaiset valmistivat itse muhveja ja kaulureita papukaijan ja kanarialinnun höyhenistä.[217]

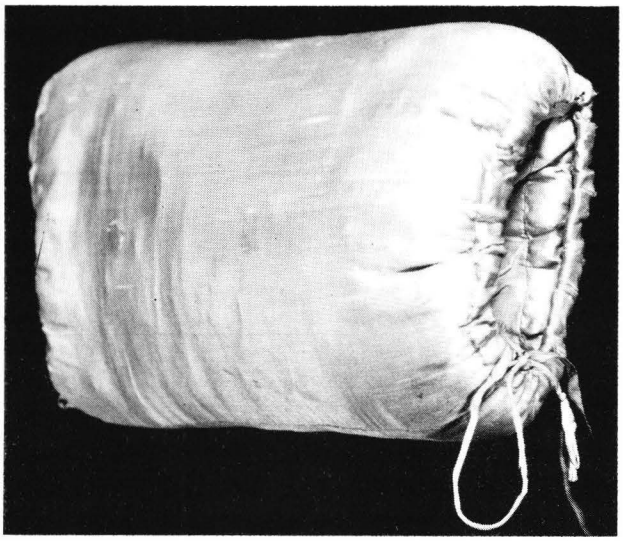
Suomessakin höyhenmuhvit, *fjäder muff*, olivat niin tavallisia, että maaseudullakin pastorinrouvat (Janakkala Kytö 1745) ja muut virkamiesten rouvat käyttivät niitä (Halikko 1736). Turussa kauppias Z. Bergin huutokaupasta kauppias Lundgren huusi 50 taalerilla höyhenmuhvin, mme Haveman 72 taalerilla kärppämuhvin ja professori Walleniuksen rouva 10 taalerilla oravamuhvin (Tu 1766).[218] Pormestarinleski Maria Bäckin musta silkkihapsuinen muhvi merkittiin peruluettelossa vanhaksi ja kuluneeksi (Kokkola 1746).[219]

Kun uusklassinen makusuuntaus painoi leimansa pukeutumiseen 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä, ilmeni sen vaikutus ensin asusteissa. Asun väriin soveltuva vanulla tai untuvalla topattu silkkimuhvi syrjäytti sisäasusteena turkis- ja samettimuhvin 1770-luvulla. Hienossa puvustossa oli tavallisesti monta eri asuihin soveltuvaa muhvia. Silkkiturkkiin, pelisseen tai silkkiviittaan kuuluva muhvi valmistettiin edelleen samasta kankaasta kuin asianomainen vaatekappale (k. 381). Kretliiniin nuttupukuun ja samanväriseen carle-turkkiin kuului myös samanväriset kengät ja muhvi (Tu 1806).[220] Hienoimmat silkkimuhvit kirjottiin (Perniö Teijo 1788). Raatimies E. Holmströmin rouvavainajan kärppämuhvit sekä violetti ja musta silkkisarssimuhvi liittyivät kärppäreunusteiseen violettiin kamlottiturkkiin ja mustaan silkkisaloppiin (Kristiina 1799).[221]

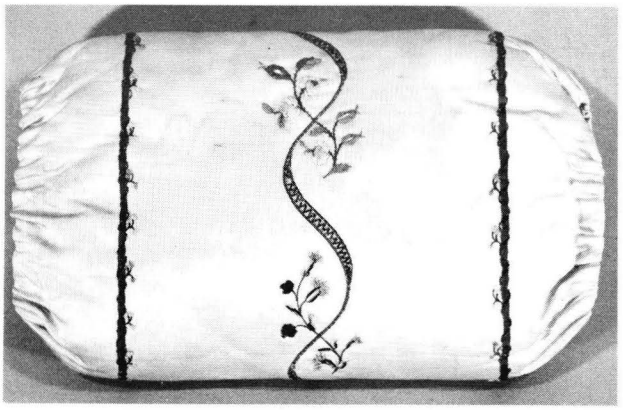
Sekä rokokoon että kustavilaisen ajan silkkimuhveja on tallella museoiden kokoelmissa. Perniön Augustineille kuulunut pieni sininen taftimuhvi, jonka suut on reunustettu 3 cm levyisellä

391. Perniön Augustineille kuulunut mustalla silkillä reunustettu sininen taftimuhvi, n. 1760, pit. 21. Vrt. k. 344. KM 39009:2.

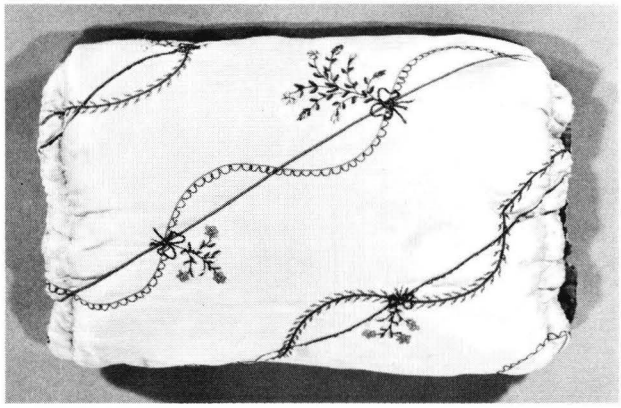
392. Pälkjärven Alahovin rouvan (k. 88) untuvilla topattu vaaleanpunainen satiinimuhvi, pit. 28. PKM, Alahovin pukukokoelma.

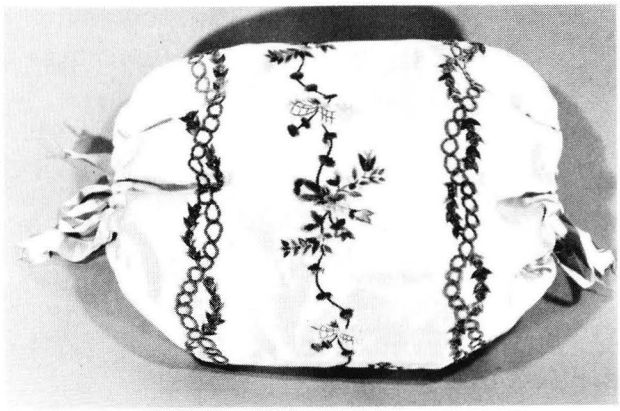
393. Oululaisen raatimiehenrouva Maria Petrelian (1743-1814) monivärisellä silkillä ja hopealangalla kirjottu valkoinen satiinimuhvi n. 1790-luvulta, pit. 30,5. Vrt. k. 272. KM 3614:11.

mustalla silkkinauhalla, ajoittuu pienen kokonsa ja tynnyrimäisen muotonsa puolesta 1700-luvun puolimaihin (k. 391). Muhvissa on pellavainen välivuori ja säämiskäinen sisävuori, joka on reunustettu päistään kukalliseksi painetulla pellavalla.[222]

Turkismuhvien tavoin silkkimuhvitkin suurenivat vuosisadan lopulla ja muuttuivat samalla litistetyn lieriön muotoisiksi. Muhvin suiden laajuutta voitiin tavallisesti säätää kurenauhalla. Pälkjärven Alahovin rouvan Charlotta Duncanin (∞ v. Fieandt, k. 88) vaaleanpunainen satiinimuhvi on topattu untuvalla (k. 392). Käldingen kartanosta peräisin olevaan vaaleanpunaiseen satiinikaapuun liittyy samasta silkistä ommeltu pumpulivanulla paksusti topattu muhvi (k. 381). Siro kukka-aiheinen silkki- ja hopealankakirjonta sekä kapeat violetinpunaiset silkkinauhavyöt koristavat valkoista satiinimuhvia, joka on perimätiedon mukaan kuulunut raatimiehenrouva Maria Petrelialle Oulussa (k. 393). Muhvi on vuorattu sinisellä taftilla. Sääksmäen kirkkoher-

394. Sääksmäen kirkkoherranrouvan Maria Nordensvanin (1766-1814) valkoinen silkkimuhvi on kirjottu hopea- ja silkkilangalla sekä silkkinauhalla, topattu untuvalla ja vuorattu sinisellä silkillä, pit. 28. KM 66002:8.

395. Samettinyörillä ja monivärisellä silkillä kirjotun, untuvalla topatun valkoisen satiinimuhvin suissa on silkkiset kurenauhat, pit. 32, Pipping-suvulta. KM 2822:1.

ran Adam Salviuksen rouvan Maria Nordensvanin sinisellä silkillä vuorattu valkoinen satiinimuhvi on kirjottu vinoraitaiseksi hopealangalla, silkillä ja silkkinauhalla (k. 394). Pipping-suvulta peräisin olevan silkillä ja samettinyörillä kirjotun valkoisen satiinimuhvin päitä kiertävien nauhaketjujen väliin on sijoitettu aaltoileva kukkaköynnös (k. 395).[223]

Silkkimuhviin ommeltu irtopäällinen mahdollisti saman muhvin käytön eriväristen asujen kanssa (Tampere 1809).[224]

Kirjotut silkkimuhvit olivat tyypillisiä pukumuhveja, jotka täydensivät antikisoivan uusklassisen muodin suosimia ohuita silkki- ja puuvillapukuja. Suuria turkismuhveja käytettiin sekä sisäettä ulkopäällysvaatteiden kanssa.[225]

Lukuisat muhvilla keimailevia säätyläisnaisia esittävät muotokuvat kertovat muhvin merkityksestä muodikkaana asusteena rokokoon robe-silkkiturkki-pelisse-muodin vallitessa. Ranskalaisten esikuvien mukaan monet ruotsalaisetkin muotokuvamaalarit kuten J. H. Scheffel, O. Arenius ja G Lundberg kuvasivat vallasnaisia pukeutuneena sametti- tai turkismuhvin asustamaan turkisreunusteiseen vierailuviittaan.[226] Sen sijaan vuosisadan lopulla muodissa olleita suuria turkis- ja silkkimuhveja on melko harvoin kuvattu muotokuvissa siitä huolimatta, että muotijulkaisujen mukaan ne olivat muodin tunnusomaisimpia asusteita. Pehr Hilleströminkin salonkikuvissa silkkimuhvi näkyy vain pari kertaa joko pöydälle heitettynä tai koiran leluna lattialla.[227]

17. Käsineet

Asiakirjoissa nimillä *handskar* ja *wantar* mainituista käsineistä edelliset olivat yleensä nahasta valmistettuja ja jälkimmäiset tekstiilikuiduista, villa-, pellava-, silkki- tai pumpulilangasta kudottuja tai neulottuja. Kummassakin ryhmässä oli sekä sormikkaita, *fingerhandskar*, *fingerwantar*, että rukkasia ja lapasia. Osa hansikkaista oli kotimaisten hansikkaantekijöiden valmistamia ja osa ulkomailta tuotuja. Ns. vanttuut olivat yleensä joko kotona puikoilla neulottuja tai manufaktuurituotteita.

HANSIKKAANTEKIJÄT

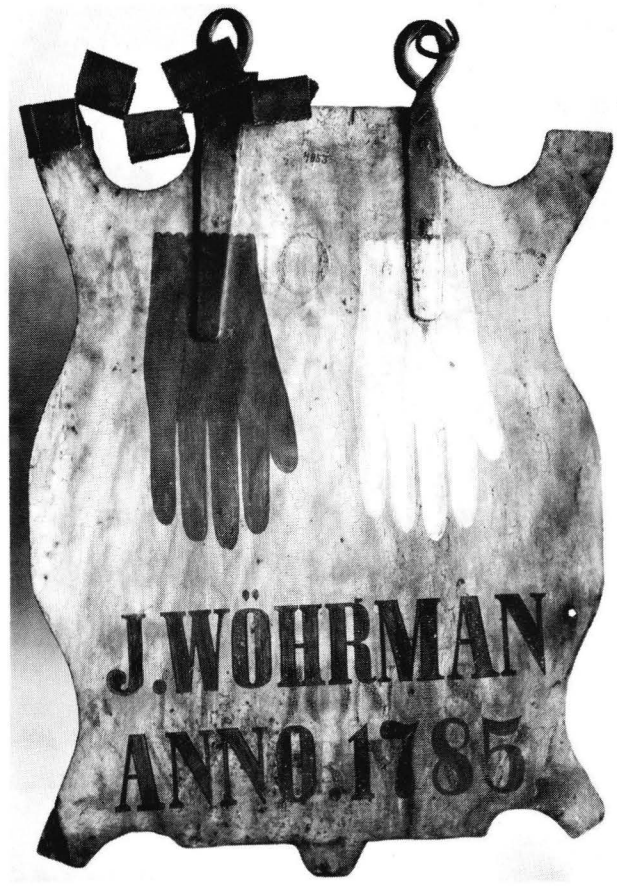
Turussa työskenteli läpi 1700-luvun samanaikaisesti tavallisesti kaksi alan mestaria, jotka kuuluivat Tukholman ammattikuntaan. Oman ammattikunnan perustamisyritys raukesi 1762 siihen, että kolmas mestari kuoli. Kaupungin hansikkaantekijät olivat kilpailun pelosta haluttomia ottamaan alalleen uusia yrittäjiä. Kun kisälli Karl Rosenmarck anoi lupaa mestarinäytteen suorittamiseen 1759, vetosi hän siihen, että mestarit Barckhaus ja Badenkoth eivät ennättäneet suorittaa kauppiaiden tilaustöitä, koska heillä oli niin paljon työtä. Kauppiaiden oli tästä syystä pakko tuottaa hansikkaita Tukholmasta. Mestarit puolestaan valittivat vaikeuksiaan ja selittivät, että nahkojen kalleuden vuoksi he eivät voineet valmistaa hansikkaita kauppiaiden tarjoamiin hintoihin, vaan joutuivat myymään hansikkaansa tappiollisesti markkinoilla. Hansikkaantekijät valittivat jälleen 1763 ja 1770 työn vähyyttä sen johdosta, että puodeissa myytiin Ruotsista tuotuja hansikkaita.[1]

Vaikka Turun hansikkaantekijät kuuluivat Tukholman ammattikuntaan, saivat heidän kisällinsä joskus luvan suorittaa ammattinäytteensä kotikaupungissaan. Kisälli K. P. Fingerroos teki 1784 näytteeksi pukinnahkaiset pöksyt, sotilaspuvun olkahihnan, sotilaan hansikasparin sekä koristetun hansikasparin. Hansikkaantekijämestari oppipoikineen pystyi vuodessa valmistamaan muutamia satoja hansikaspareja. Mestari A. Badenkothin ilmoituksen mukaan hänen työhuoneessaan oli valmistettu 322 paria naisten hansikkaita 1747 ja 124 paria miesten ja 448 paria naisten hansikkaita 1759.[2]

Hansikkaantekijöitä toimi ajoittain myös muissa kaupungeissa.[3] Tuntemattoman hansikkaantekijän kylttiin maalatut musta ja valkoinen lyhytvartinen miehen hansikas 1785 edustavat ajalle tyypillisiä hansikasmalleja (k. 396).[4]

TUONTI JA KAUPPA

Vuosisadan alkupuolella hienoimmat hansikkaat tuotettiin ulkomailta kunnes niiden tuonti kiellettiin ylellisyysasetuksissa. Kun kauppiaat joutuivat leimauttamaan varastoissaan olleen ulkomaisen kangastavaran 1740, merkittiin myös hansikkaat

396. Hansikkaantekijämestari J. Wöhrmanin kyltti, 1785. KM 4053:1.

luetteloihin. Leimausluettelojen mukaan Turun puodeissa oli silloin kaikkiaan 963 paria erilaisia ulkomaisia käsineitä, joista suurin osa oli hansikkaita. Saatavissa oli mm. miesten ja naisten valkoisia ranskalaisia hansikkaita (6 + 17 paria), keltaisia lyypekkiläisiä (12 + 16 paria), miesten lampaannahkaisia, *klippingshandskar* (17 paria), miesten ja naisten saksalaisia lampaannahkahansikkaita, skoonelaisia ja tanskalaisia, *randers*, hansikkaita sekä naisten värillisiä talonpoikaishansikkaita.[5]

Samanlaisia hansikkaita oli Helsingin puotien varastoissa vuosisadan puolimaissa. Hansikasvalikoima oli yleensä pieni. C. Telleqvistin puodissa oli mm. naisten valkoisia ja keltaisia ranskalaisia kalvosinhansikkaita, *klaff handskar*, sormikkaita, naisten lyhyitä keltaisia hansikkaita ja lampaannahkaisia hansikkaita (Hki 1754). P. Törnemanin puodissa inventoidut 32 paria miesten ja 45 paria naisten hansikkaita lajiteltiin laadun ja värin mukaan (Hki 1760). G. Pacchalenin puodin inventaariosta selviää, että kalvosinvanttuutkin, *klaffwantar*, olivat joko sormikkaita tai kintaita (Hki 1775).[6]

Vuosisadan loppupuolella käsinevalikoima monipuolistui. Varapormestari G. J. Bockin puodissa inventoitiin seuraavanlaisia käsineitä:[7]

> Handskar: sämsk handskar, laskade do, mans klippings handskar, qwins do, fina do, bond do, wita mans handskar, wita fruntimmers do, klaff do, grå do, röda qwins muddar (= 1088.4.-) (Hki 1782).

Luettelosta ilmenee, että osa säämiskähansikkaista oli kirjottuja, *laskade*. Burtzin puodissa oli miesten tavallisten säämiskä- ja punaisten hansikkaiden sekä naisten eriväristen hansikkaiden ja karvahansikkaiden lisäksi trikookäsineitä: naisten mustia ja valkoisia silkki »vanttuita». Mustat venäläiset rukkaset ja huopavanttuut olivat itäistä tuontitavaraa (Hki 1787). Kauppias Lithénin puodissa oli naisten ja miesten valkoisten nahkasormikkaiden lisäksi naisten lampaannahkaisia puolihansikkaita, poikien ja tyttöjen hansikkaita sekä kretliinejä ja valkoisia silkkisormikkaita (Hki 1794). S. J. Trappin puodissa Turussa oli myynnissä peräti 213 paria naisten sormikkaita ja 54 paria puolisormikkaita, 22 paria valkoisia puolisormikkaita sekä 11 paria kalvosinhansikkaita (Tu 1801).[8]

Kauppias Lithenin puodista Kokkolassa sai ostaa tavallisten hansikkaiden ohella kukkakirjottuja sormikkaita, *blom: med finger*. Säämiskähansikkaat olivat kalliimpia kuin tavalliset lampaannahkaiset hansikkaat. Silkkikankaiden yhteyteen oli merkitty kirjoihin silkkitrikookäsineitä: *6 par silkes wantar à 14 dal., 2 par silkes spetswantar*. Saatavissa oli myös tavallisia skoonelaisia rukkasia sekä kaksinkertaisia villalapasia (Kokkola 1782).[9]

Kamarikollegiolle vuosittain lähetettyjen manufaktuurituotteiden hankintatilitysten mukaan Tukholmasta tuotiin pienin erin sekä lampaannahkahansikkaita että trikookäsineitä. Kauppiaat Elisabet Backman ja Kr. Clayhills tuottivat Loviisaan 1768 yhteensä 336 paria miesten ja naisten valkoisia hansikkaita sekä lampaannahkaisia hansikkaita, 30 paria naisten silkkisormikkaita, *silkes wantar*, 6 paria naisten kuviollisia silkkisormikkaita, *skier silkes wantar*, 12 paria ruusukuosisia punaisia ja 12 paria violetteja pumpulisormikkaita (Loviisa 1768).[10] Tuonti Turkuun vaihteli melkoisesti eri vuosina. 1780- ja 1790-luvulla tuotettiin Tukholmasta etupäässä silkkitrikoosormikkaita, esimerkiksi 45 paria 1788 ja 149 paria 1789. Vuonna 1797 tuotiin 160 paria silkkisormikkaita, 48 tusinaa skoonelaisia hansikkaita, 22 tusinaa lampaannahkaisia hansikkaita ja 48 tusinaa muita hansikkaita.[11] Maaseutukaupungeissa käsineiden kysyntä oli vähäistä, koska mm. Porissa kauppias I. Björckman hankki ainoastaan kaksi paria läpikuvioisia silkkisormikkaita, *genombrutna silkeswantar*, 1788. Seuraavana vuonna hän tuotti tusinan hienoja naisten lampaannahkahansikkaita ja kaksi tusinaa pieniä mustia hansikkaita. Pari vuotta myöhemmin hän hankki Turusta raatimies Trappin manufaktuurista neljä tusinaa erilaisia pumpulisormikkaita.[12]

Turun puodeissa oli vuosisadan lopulla vastaavanlaisia ruotsalaisissa manufaktuureissa valmistettuja käsineitä. S. Granbergin puodissa inventoitiin 23 paria violetteja, valkoisia ja mustia naisten sekä yksi pari mustia silkkitrikoosormikkaita, 146 paria hansikkaita, joista osa oli värillisiä, mm. violetteja, suurin osa lampaannahkaisia ja muutama pari säämiskäisiä; varastossa oli myös 2 paria kaksinkertaisia ja 12 paria yksinkertaisia turkisrukkasia, *ludna wantar* (Tu 1798). C. A. Johnin puodissa inventoidut 7 paria ranskalaisia sormikkaita, 20 paria puolihansikkaita ja valkoiset kalvosinhansikkaat olivat ulkomaista tuontitavaraa (Tu 1799).[13]

HANSIKKAAT

Suurin osa Ruotsista tuoduista lampaannahkaisista hansikkaista oli todennäköisesti peräisin Skoonesta, joka oli tunnettu hansikkaistaan. Kehittynyt karjanhoito ja nahkojen helppo hankinta Tanskasta takasivat siellä raaka-aineen saannin. Valtion tukipalkkioilla tuettiin tätä kotimaista käsityönhaaraa 1760-luvulta lähtien. Skoonelaiset hansikkaat olivat niin hyvässä maineessa, että kuningas Kustaa III:n kerrottiin lähettäneen niitä lahjapakkauksissa Ranskaankin.[14] Turussa leimattiin viisi paria skoonelaisia hansikkaita 1740. Vuosisadan lopulla turkulaiset kauppiaat tuottivat niitä tusinoittain. Niitä esiintyi pukuluetteloissakin (Vaasa 1803).[15]

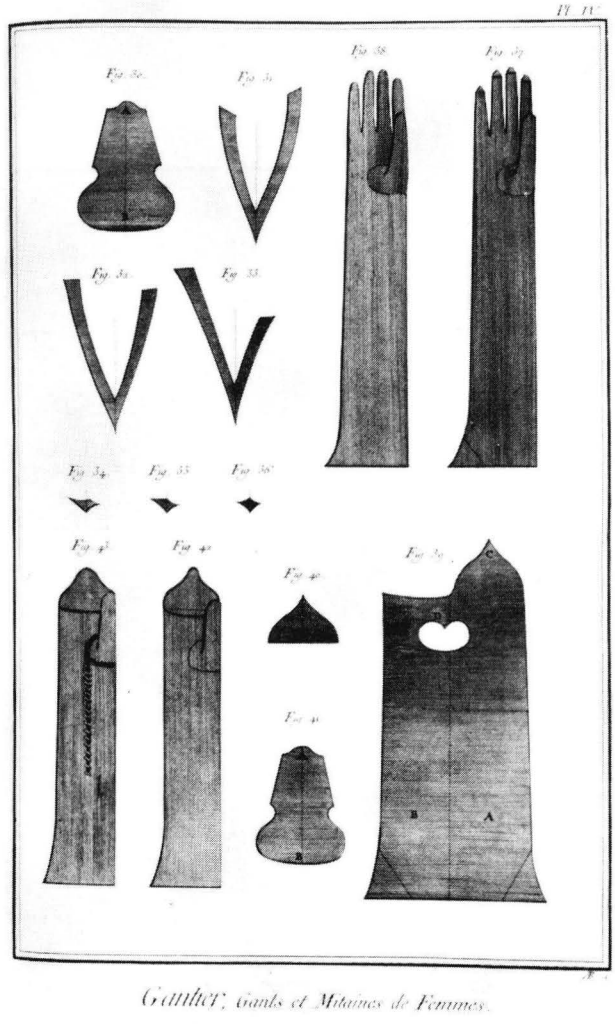
Hansikkaat eivät muuttuneet sanottavasti leikkaukseltaan 1700-luvun kuluessa. Kirkkojen hautatutkimusten yhteydessä talteen otetut nahkahansikkaat vastaavat leikkaukseltaan täysin Diderot'in Encyclopediassa kuvattuja hansikkaiden kaavoja (k. 397).[16] Peukaloa ja sormienvälien kiiloja lukuun ottamatta Kemiön kirkosta peräisin olevat naisen pitkävartiset hansikkaat on leikattu yhtenä kappaleena niin, että sauma sijoittuu käden ulkosivulle. Peukalo on ommeltu paikoilleen aitapistoin ja käden päälle on silkillä kirjottu tyylitelty kukka (k. 398). Jomalan kirkosta on saatu talteen samantapaisia n. 30-40 cm pituisia naisten varsihansikkaita, joiden päälle on kirjottu silkillä laakapistoin tyylitellyt kukat. Eräässä hansikasparissa on säilynyt ohuen nahkavuorin rippeitä.[17] Nämä kirjouksin koristetut hansikkaat saattavat olla skoonelaista valmistetta.[18]

Kulta- ja hopeakirjontaiset hansikkaat, joita mainittiin vielä vuosisadan alussa, olivat kiellettyä ylellisyyttä. Pietarsaaressa tuomittiin eräs porvarisvaimo maksamaan 200 kuparitaalerin sakot, koska hänellä oli ollut kirkossa kädessään kullalla ja hopealla ruusuin kirjotut nahkahansikkaat. Hovioikeus vapautti kuitenkin syytetyn, koska käsineet todettiin jo 15 vuotta vanhoiksi ja niin kuluneiksi, että kirjousta tuskin erotti.[19]

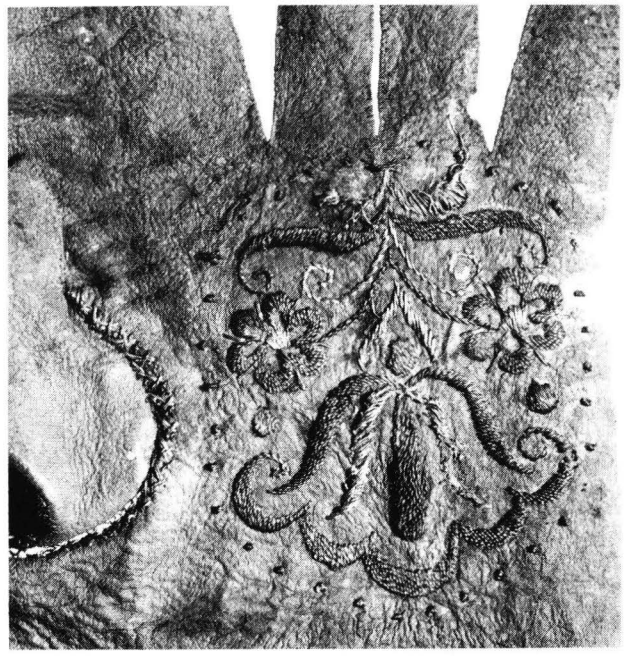
Peruluettelojen mukaan lampaannahkaisia hansikkaita, *klippingshandskar*, käytettiin yleisesti. Ne olivat enimmäkseen ruskeita, joskus punaisia tai valkoisia, varsinkin vuosisadan jälkipuolella, jolloin hansikkaiden lukumäärä yksityisten puvustoissa lisääntyi. Violetteja hansikkaita oli usein muodikkaissa puvustoissa.[20] Kalvosinhansikkaat, joissa sauma yhdisti kalvosimet itse käsineisiin, olivat helposti uusittavissa. Kalvosimet olivat usein eriväriset, *1 par hwita half hanskar med gröna klaffar* (Kokkola 1751). Puotien inventaarioluetteloissa esiintyi mm. ranskalaisia kalvosinhansikkaita.[21]

Tavallisten lampaannahkaisten hansikkaiden ohella säätyläisrouvilla oli valkoisia ja värillisiä ranskalaisia hansikkaita. Maanmittari N. Roeringin rouvan ranskalaiset hansikkaat arvioitiin 3 taaleriin parilta ja lampaannahkaiset 4 taaleriin (Pietarsaari 1755). Pukuluetteloissa esiintyvät värilliset, usein violetit, hansikkaat olivat ehkä yleensäkin ranskalaista tuontitavaraa (Oulu 1760).[22] Säämiskähansikkaita oli etupäässä edustavissa puvustoissa (l. Kuopio 1788).[23]

Kirjakauppias Gummeruksen Margareta-tyttären holhoustileistä ilmenee, että hänelle ostettiin vuosittain uudet hansikkaat, joskus jopa kaksikin paria kerrallaan (Tu 1736-41). Mme Sofia Brotteran poikansa häihin 1756 hankkima 5 taaleria maksanut valkoinen hansikaspari edusti ilmeisesti laadultaan

397. Naisen pitkävartisten hansikkaiden ja puolihansikkaiden kaavat. Diderot & d'Alembert, Encyclopedie 1770-75, Tom. IV, pl. 179, gantier pl. IV. Foto HYKL.

398. Yksityiskohta naisen hansikkaan koruompeleesta, hautalöytö Kemiön kirkosta. KM 60129.

parasta mitä oli saatavissa.[24] Hansikkaita annettiin todennäköisesti myös lahjoiksi kuten Ruotsissa oli tapana.[25]

Vuosisadan lopulla hansikkaat saivat entistä näkyvämmän sijan muotipuvun asusteina. Kun muotipukujen hihat lyhenivät, pitenivät hansikkaiden varret samassa suhteessa. Pariisissa alettiin kiinnittää entistä suurempaa huomiota hansikkaiden laatuun. Erityisesti suosittiin värillisiä, keltaisia, vihreitä ja violetteja glacé-hansikkaita, joita koristettiin kirjonnalla ja silkkinauhafalbolalla. Värilliset pitkävartiset hansikkaat, liina- tai trikoosormikkaat täydensivät uusklassisia lyhythihaisia paitapukuja (k. 400).[26] Saksalaisissa muotilehdissä kuvattiin pitkät hansikkaat ja kengät usein samanvärisiksi 1700-1800-luvun taitteessa.[27]

Kun Turun kaupunginkellarin pitäjän traktööri K. Hüttnerin tytär oli pensionikoulussa Tukholmassa, hankittiin hänelle vähän väliä hansikkaita, joista siniset maksoivat 16 killinkiä parilta, samoin myös pitkät hansikkaat, *långa handskar* (Tu 1796-98).[28] Violetteja, kellerviä ja helmenvärisiä hansikkaita mainittiin valkoisten ohella pukuluetteloissa vuosisadan lopulla:[29]

> 1 par perlfärgade klippingshandskar, 1 par gredelin do, 5 par bruna do (Korppoon pappila 1796). 1 par gulgröna franska handskar -.16.-, 1 par perlfärgade do -.8.- (Korppoon k:no 1797). 1 par violetta handskar, 1 par bruna do (Halikko 1797).

Erityisen muodikkaita olivat varmaankin naisten amatsooni-hansikkaat, joita oli saatavissa ylitirehtööri Bremerin puodista Åbo Tidningar -lehden ilmoituksen mukaan (5. 8. 1793). Niitä myytiin myös Hillertin rihkamapuodissa (Tu 1804).[29b]

Puolihansikkaat, *halfhandskar*, olivat muodissa rokokoo-ajalla. Niitä on merkitty pukuluetteloihin vuosisadan puolimaista lähtien, tavallisesti yksi tai kaksi paria henkilöä kohti, toisinaan useampiakin. Puolihansikkaat mainittiin joskus ranskalaisiksi.[30]

Diderot'in Encyclopediassa on naisten pitkävartisten hansikkaiden kaavojen rinnalla kuvattu *mitaines*-puolihansikkaiden kaavat (k. 397). Kaavan mukaan puolihansikkaan peukalo oli kärjetön ja muut sormet puuttuivat tykkänään, hansikkaan varsi jatkui sen sijaan koristeellisena kielekkeenä käden päälle. Rokokoon muotokuvissa on kuvattu sekä pitkävartisia hansikkaita että samantapaisia värillisestä silkkikankaasta ommeltuja ja usein erivärisellä silkillä vuorattuja puolikäsineitä.[31]

Suomessakin on tallella vastaavanlaisia valkoisesta nahasta tehtyjä puolihansikkaita, joissa peukalon ja kämmenen päälle on kirjottu punaisella ja vihreällä silkillä tyylitellyt kukat. Peukalo on kiinnitetty aitapistoin käsineeseen (k. 399).[32] Ne muistuttavat ruotsalaisten kansannaisten 1700-luvulla

399. Ruusunpunaisella ja vihreällä silkillä kirjotut naisen valkoiset lampaannahkaiset puolihansikkaat. Huom. kirjonnan keskeneräisyys, pit. 34. TKHM 4647.

käyttämiä puolihansikkaita.[33] Samanlainen kirjonta on ilmeisesti koristanut asiakirjoissa mainittuja kirjottuja, *laskade*, hansikkaita.[34]

Hansikkaiden ja puolihansikkaiden runsaus muodikkaissa puvustoissa vuosisadan jälkipuolella osoittaa, että ne olivat arvostettuja muotiasusteita. Esimerkiksi Prästkullan kartanon rouvalla oli peräti 20 paria puolihansikkaita, 10 paria valkoisia hansikkaita, 23 paria lampaannahkaisia hansikkaita sekä lisäksi silkki- ja liinasormikkaita (Tenhola 1774). Samoin varakkaiden porvarisrouvienkin käsinevalikoima oli toisinaan mitä monipuolisin.[35]

NEULEKÄSINEET

On syytä olettaa, että 1700-luvulla käytettiin yleisesti käsin neulottuja sormikkaita ja lapasia, vaikka tämä ei selviä pukuluetteloista, joihin on nahkakäsineiden lisäksi merkitty vain hienoina pidettyjä manufaktuurivalmisteisia silkki- ja pumpulitrikookäsineitä. Ne mainittiin nimellä *wantar*, jolla

tarkoitettiin yleensä tekstiilikuiduista valmistettuja sormikkaita ja lapasia.[36]

Säätyläisnaisten pukuluetteloissa esiintyi läpi 1700-luvun nahkahansikkaiden rinnalla mustia ja valkoisia silkkitrikoosormikkaita, tavallisesti yksi tai kaksi paria henkilöä kohti. Laadultaan ja kuosiltaan ne tuskin erosivat vuosisadan alussa käytetyistä puolipitkistä silkkitrikoosormikkaista.[37] Ne mainittiin toisinaan läpikuvioiduiksi, pitsimäisiksi tai ruusukkaisiksi: *spetswantar* (l. Lohtaja 1765, Kokkola 1768), *rosiga* (l. Leppävirrat 1771), *genombrutna* (l. Loviisa 1782, Ruovesi 1795). Joskus ne olivat sukkien tavoin sisäpuolelta nukitettuja, *näckade* (Perniö Teijo 1788).[38]

Silkkisormikkaita neulottiin joskus käsin tilaustyönä, koska kirjakauppias Gummeruksen tyttärelle neulotuista silkkisormikkaista, *silckes wantar*, maksettiin työpalkkana 2 taaleria 8 äyriä (Tu 1737).[39] Sen sijaan ulkomaisen kangastavaran leimausluetteloihin 1740 merkityt silkkitrikoosormikkaat olivat luultavasti joko Ranskan tai Englannin manufaktuurien tuotteita.[40] Myöhemmin suurin osa silkkitrikoosormikkaista oli todennäköisesti Ruotsin manufaktuurien valmisteita. Niitä mainittiin sukkien rinnalla sekä manufaktuuritilityksissä että rihkamapuotien inventaarioissa vuosisadan jälkipuolella.[41]

Värilliset, vihreät ja violetit pitkävartiset silkkitrikoosormikkaat olivat muodissa vuosisadan loppupuolella:[42]

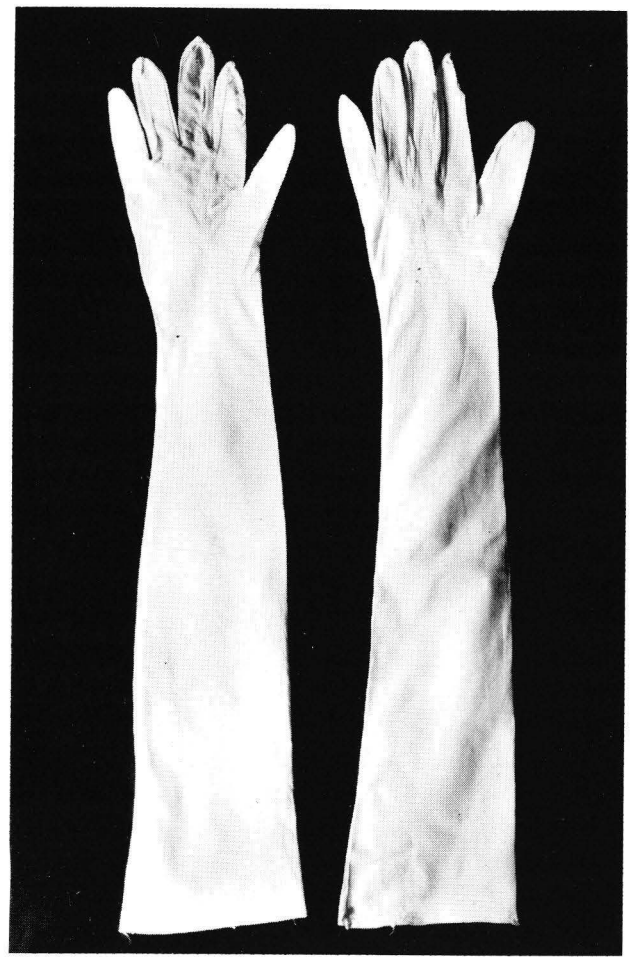
> 1 par gröna silkes wantar, 3 par swarta silkes wantar (Loviisa 1785).

Pukuluetteloihin on usein merkitty hansikkaiden ja silkkisormikkaiden rinnalle myös liina- ja pumpulisormikkaita:[43]

> 1 par gl. swarta silckes wantar 1:-, 1 par bomuls do 3:-, 1 par hvita trå do 2:-, 1 par gl. hwita klippens handskar (Hki 1771).

Merkinnöistä ei selviä olivatko ne manufaktuurituotteita tai puikoilla käsin neulottuja. Tavallisesti mainittiin ainoastaan niiden lukumäärä. Pukuluetteloissa on vain lyhyitä merkintöjä liinasormikkaista, jotka olivat luultavasti käsin neulottuja: *lärfts wantar* (l. Paimio Wiksberg 1738), *lärftts handskar* (l. Jomala 1748), *linne wantar* (Pietarsaari 1754), *stickade linwantar* (l. Kristiina 1767), *tråds wantar* (Hauho Pätiälä 1766).[44]

Vuosisadan jälkipuolella sormikkaita neulottiin myös pumpulilangasta, *bomulls wantar* (l. Loviisa 1761, Rauma 1781). Toisinaan ne olivat kuvioneuleisia, *bomulls spets wanter* (l. Piikkiö 1771) tai verkkomaisesti solmeiltuja, *knutna* (l. Loviisa 1782).

400. Naisen pitkävartiset puuvillasormikkaat ovat kuuluneet Catharina Charlotta Duncanille (k. 88). PKM, Alahovin pukukokoelma.

Trikoosormikkaiden ohella käytettiin myös liinaisia ja pumpulisia puolikäsineitä, *bomuls halfwantar* (Punkalaidun 1783).[45]

Vielä 1800-luvun alussa Turussa neulottiin ammattimaisesti käsineitä sukkien ohella. Puikoilla neulotut liina- ja pumpulisormikkaat ovat luultavasti olleet kansanomaisten kuvioneuleisten sormikkaiden kaltaisia käsineitä. Niitä on ehkä myyty markkinoilla, mistä on tietoja jo 1600-luvulta.[46]

Hienoimmat kuviokuteiset liinasormikkaat olivat kuitenkin luultavimmin manufaktuurituotteita, mihin viittaa merkintä *med hal väfna nya tra wantar* (Tenhola Prästkulla 1774).[47] Sormikkaiden kuviokude vastasi trikooteollisuuden alalla Englannissa 1760-luvulla kehitettyä uutta menetelmää, joka mahdollisti neuleiden koristekuvioinnin.[48]

Vaikka kotona käsin neulottuja villasormikkaita ja lapasia esiintyi ani harvoin pukuluetteloissa, on niitä käytetty varmasti paljon enemmän kuin mitä asiakirjat osoittavat. Tällaisia arkisia pitovaatteita ei yleensä huomioitu peruluetteloissa. Vastaavia manufaktuurituotteita on sen sijaan joskus merkitty luetteloihin, koska ne olivat arvostetumpia kuin

käsin neulotut villasormikkaat ja lapaset. Neitsyt Katarina Forstadiuksen perukirjaan on merkitty valkoisten pesuhansikkaiden ohella myös kampalangasta neulotut vanhat sormikkaat, *reggarns fingerwantar* (Hki 1747).[49]

RUKKASET JA KANGASLAPASET

Talvikäsineinä käytettyjä turkisrukkasia on merkitty harvoin pukuluetteloihin. Sametista tai villakankaasta valmistetut lapaset mainittiin toisinaan.[50] Mustat samettilapaset vuorattiin lämpimiksi ja reunustettiin turkiksella, joskus mainittiin oravavuoraus ja reunustus (l. Kemiö 1746). Shagista tai värillisestä verasta valmistettuja lapasia kuvailtiin seuraavaan tapaan:[51]

> 1 par swarta wantar af skagg med foder och bräm (Oulu 1738). 1 par dubla violetta winter wantar, 1 par bruna klipping handskar (Tammela Kytö 1741). 1 par röda klädes wantar (Hki 1747).

Yksinkertaisia lampaannahkaisia rukkasia pidettiin mm. rekirukkasina.[52]

Lapinrukkaset olivat suosittuja rekikäsineitä. Vanhaan tapaan pidettiin poronnahkaisten rukkasten sisällä tavallisesti villalapasia:[53]

> Lapplands wahror: uti en knippa 6 par lappstöflar, do 2 par, 1 par lapphandskar med ullwantar uti, 4 par lappskor (Oulu 1730).

Pieniä eriä lapinrukkasia oli kauppiaiden varastoissa mm. Oulussa ja Kristiinassa.[54]

RANNIKKAAT

Rannikkaita, *muddar*, pidettiin talvella ranteiden lämmikkeenä ja kesällä koristeena samaan tapaan kuin edellisellä vuosisadalla. Niitä esiintyi pukuluetteloissa käsineiden ja liinavaatteiden yhteydessä vielä 1700-luvun ensi puoliskolla. Rannikkaat jäivät pois käytöstä sen jälkeen kun puolihansikkaat tulivat muotiin vuosisadan puolimaissa. Helsingissä tosin myytiin rannikkaita vielä 1782 kauppias Bockin puodissa.[55]

Suurin osa pukuluetteloihin merkityistä rannikkaista oli valmistettu punaisesta tai mustasta sametista, harvemmin silkistä tai silkkiverkosta (l. Halikko 1756). Joskus ne olivat neulottuja (Tu 1743). Pormestari Wetterin rouvan punaiset samettirannikkaat muodostivat kerraston punavuoristen hansikkaiden ja kärpällä vuoratun punaisen samettikarpuksen kanssa (l. Hki 1736). Kauppias Sunnin rouvan samettirannikkaissa oli pitsikoristelua (Hki 1759).[56] Pitsikoristeiset silkki- ja silkkiverkkorannikkaat olivat lähinnä koristeellisia asusteita.[57]

Pukuluetteloihin liinavaatteiden joukkoon merkittyjä valkoisesta liina- tai pumpulilangasta puikoilla neulottuja rannikkaita, *trå muddar*, käytettiin puolihihojen asemasta kesällä:[58]

> 1 par stickade muddar af hwit trå med manchetter . . . 1 par gl. swarta silkes muddar med spets (Kemiö Årsnäs 1756).

Liinakankaiset rannikkaat kiinnitettiin napeilla (Hki 1756).[59] Harmaat huoparannikkaat, *qwins grå muddar af filt*, liittyivät luultavasti omistajattarensa ratsastuspukuun (Loviisa 1757).[60]

18. Sukat

Manufaktuurivalmisteiset trikoosukat kuuluivat 1700-luvulla muodikkaasti pukeutuneiden naisten puvustoon kotona puikoilla neulottujen arkisten villa-, liina- ja pumpulisukkien ohella. Vuosisadan alkupuolella trikoosukat tuotettiin ulkomailta kuten jo 1600-luvulla. Silkki- ja pumpulisukista maksettiin vuodesta 1728 lähtien ylimääräistä tullia yleisen maa-avun hyväksi.[1] Vaikka Tukholmassa oli valmistettu 1690-luvulta lähtien ammattimaisesti sukkia, todettiin silkkisukkien laadun parantuneen vasta 1720-luvulla teknisen kehityksen ansiosta. Sen jälkeen kun kotimainen trikooteollisuus pääsi valtion tukitoimenpiteiden avulla vauhtiin 1740-luvulla, suurin osa sukista valmistettiin omassa maassa.[2]

Vuoden 1739 ylellisyysasetuksessa kiellettiin sukkien tuonti ulkomailta lukuun ottamatta pumpuli- ja kastorsukkia.[3] Ylellisyysasetukseen perustuvassa kauppiaiden varastoissa olleen ulkomaisen kangastavaran leimauksessa 1740 huomioitiin myös sukat. Turussa leimautettiin yhteensä 39 paria silkki-, 374 paria kampalanka-, 9 paria pumpuli-, 16 paria lasten villa- ja 21 paria huopasukkia. Eri sukkalaatujen määrällinen suhde kuvasti samalla niiden käytön yleisyyttä toisiinsa verrattuna.[4] Ulkomaisista sukista silkki- ja pumpulisukat olivat harvinaisia, tavallisimpia olivat kampalankasukat, joista osa mainittiin englantilaisiksi. Huopasukat olivat jäämässä pois käytöstä miesten saapasmuodin myötä. Suurin osa villasukista neulottiin kotikäsityönä. Sitä mukaa kun kotimainen sukkateollisuus edistyi, velvoitettiin maan asukkaat yleensäkin käyttämään kotimaisia valmisteita.[5]

Turun röijy- ja sukkamanufaktuureissa valmistettiin erilaatuisia sukkia 1740-luvulta lähtien. Niiden vuosituotanto oli kuitenkin vaatimaton. Silkkisukkia kudottiin ainoastaan muutama koepari tehtaiden alkuvaiheessa. N. Pippingin tehtaassa valmistettiin 1745 vain 2 paria miesten silkki- ja 41 paria muita sukkia, 28 paria naisten sukkia, joissa oli silkkivikkelit, sekä 66 paria lasten sukkia, joista tyttöjen sukat oli kirjottu villalangalla. Eräästä valituksesta ilmenee, että naisia oli otettu kirjoamaan sukkia, mikä siis suoritettiin käsityönä. Tehtaan tuotanto nousi suurimmilleen 1747, jolloin valmistettiin 19 paria miesten ja 2 paria naisten silkkisukkia, 127 paria miesten, 190 paria naisten ja 147 paria lasten kampalankasukkia sekä 14 paria miesten ns. lankasukkia. Pääasiassa kudottiin kampalankasukkia, joista miesten sukat olivat mustia, värillisiä tai kirjavia, *mellerta*, naisten sukat punaisia, sinisiä, mustia tai värillisiä.[6]

Kun N. Cretalenin kituen toiminut sukka- ja röijytehdas lopetti toimintansa 1788, anoi tehtaan entinen työmestari Anders Hedblad lupaa oman sukkakutomon perustamiseen. Hänelle määrättiin mestarinäytteeksi kampalanka-, pumpuli- ja pellavasukat, jotka edustivat alan käypiä tuotteita:

> 1 par flammige regarns strumpor, 1 par hwita bomuls strumpor, 1 par linne strumpor, en lingarns nattmössa (Tu 1788).

Samalla kertaa myönnettiin Cretalenin tehtaassa työskenneelle kisälli Mikael Sandbergille lupa kutoa kotona alansa tuotteita, *emot contingent*.[7]

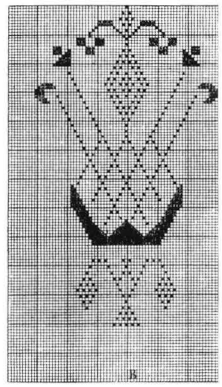
SUKKIEN TUONTI

Koska turkulaisten manufaktuurien tuotanto ei tyydyttänyt tarvetta, tuotettiin Suomeen sukkia Tukholmasta. Tämä ilmenee kauppakollegiolle toimitetuista manufaktuurituotteiden vuositilityksistä, joissa on tosin aukkoja. Yksityisten kauppiaiden vuosittain tuottamat pienet sukkaerät vaihtelivat muutamasta sukkaparista joihinkin tusinoihin. Silkkisukkia tuotettiin suhteellisesti eniten, koska niitä ei juuri valmistettu Suomessa. Niinpä Loviisaan tuotettiin 1767 peräti 124 paria silkki- ja 48 paria kampalankasukkia. Turkuun taas tuotiin 1786 Tukholmasta 286 paria silkki- ja 99 paria kampalankasukkia, seuraavana vuonna vastaavasti 356 ja 105 paria. Tuontiluvut pysyivät tällaisissa lukemissa vuosisadan vaihteeseen asti, esimerkiksi 1801 tuotiin 259 paria silkki-, 56 paria pumpuli- ja 48 paria kampalankasukkia. Sukkien tuonti muihin kaupunkeihin oli vähäistä. Poriin tuotettiin 1790 24 paria silkki-, 24 paria pumpuli- ja 6 paria kampalankasukkia. Vaasassa sukkien kysyntä oli

hieman suurempi, luultavasti hovioikeuden ansiosta. Sinne tuotiin 35 paria silkki- ja 31 paria pumpulisukkia 1788, 90 paria silkki-, 27 paria pumpuli- ja 12 paria kampalankasukkia 1789. Raaheen taas tuotiin 18 paria mustia silkkisukkia 1794.[8] Loviisassa ostettiin 1799 kuusi tusinaa kampalankasukkia kiertäviltä länsigöötanmaalaisilta kaupustelijoilta, *wästgötha*-knallar, jotka ulottivat kauppamatkansa Itä-Suomeen asti.[9]

Puotien varastoluettelot valaisevat tarjolla ollutta sukkavalikoimaa. Kauppias C. Telleqvistin puodissa oli valkoisia ja mustia silkkisukkia, harmaita huopasukkia, punaisia ja sinisiä kampalankasukkia yhteensä 101 taalerin 16 äyrin arvosta (Hki 1754). P. Törnemanin puodista sai ostaa naisten punaisia ja sinisiä sukkia, joissa oli silkkivikkelit, sekä miesten mustia, punaisia, helmenvärisiä ja »muotivärisiä», *mode coul.*, sukkia, huopasukkia ja saapikkaita sekä lasten sukkia (Hki 1760). Joskus sukat lajiteltiin värjättyihin ja värjäämättömiin (Hki 1768). Lajivalikoima monipuolistui vuosisadan lopulla. G. J. Bockin puodissa inventoitiin naisten punaisia, vihreitä ja valkoisia silkkisiä vikkelisukkia sekä miesten mustia, siniraitaisia ja valkoisia silkkisukkia. Värillisissä kampalankasukissa oli joko silkki- tai kampalankavikkelit. Puodissa myytiin myös valkoisia villasukkia ja mustia saapikkaita (Hki 1782). J. Burtzin puodissa oli tarjolla naisten ja miesten värillisiä, sinisiä ja valkoisia silkkisukkia, mustia ja värillisiä kampalankasukkia sekä entistä runsaammin pumpulisukkia tavallisten villasukkien lisäksi (Hki 1787). H. J. Lithenin puodista sai ostaa etupäässä pumpuli- ja pellavasukkia (Hki 1794).[10] Vuosisadan lopulla Turussa oli saatavissa miesten mustia, valkoisia, siniraitaisia ja vihreän-keltaisenkirjavia silkkisukkia, patenttikuteisia pumpulisukkia, värillisiä harmaaraitaisia, tummansinisiä ja mustia kampalankasukkia, liinasukkia sekä valkoisia villasukkia (Tu 1798, 1799, 1801).[11] Puotien sukkavarastot olivat varsin vaatimattomia ja kutakin sukkalaatua oli yleensä vain muutama pari. Ulkomaan tuontia edustivat laivuri Erik Jakobsonin Åbo Tidningar -lehdessä 8. 4. 1793 myytäviksi ilmoittamat naisten silkki-, pumpuli- ja kampalankasukat.

Puotien sukkavarastojen pienuus ei hämmästytä, kun vertaa niitä pukuluetteloihin merkittyihin sukkamääriin. Vuosisadan alkupuolella säätyläisnaisten puvustoissa oli yleensä vain muutama sukkapari, hienoimmissakin korkeintaan yksi tai kaksi paria silkki- ja kampalankasukkia, jotkut liinasukat ja kotikutoiset villasukat. Sukkien määrä lisääntyi vasta vuosisadan viimeisellä neljänneksellä, jolloin pumpuli-, liina- ja villasukkia saattoi olla monta paria samassa puvustossa. Sukkien arvostusta todistaa sekin, että esimerkiksi Tukholmassa toimi

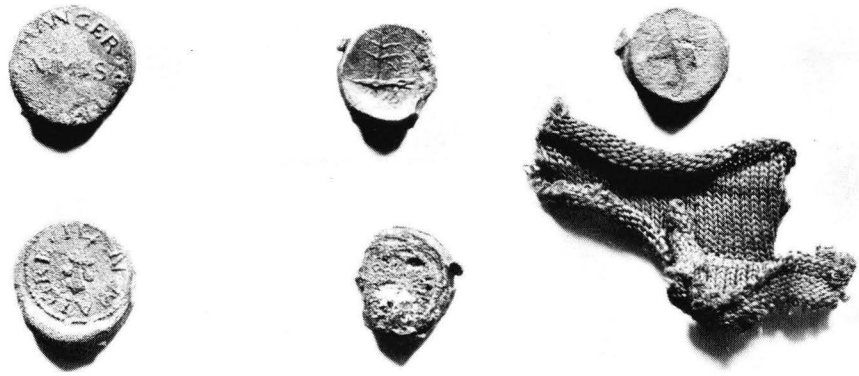
401. Sukan vikkelin koristemalli. Diderot & d'Alembert, Encyclopédie Tom pl. II:23, travail du bas au metier, fig. 10. Foto HYKL.

erityisiä sukanparsijoita, jotka ottivat puodeissaan vastaan asiakkaiden töitä.[12] Åbo Tidningar -lehdessä tehtailija Teléenin talossa asuva naishenkilö ilmoitti 21. 11. 1804 suorittavansa silkkisukkien pesua, silmikointia ja silitystä herrasväelle. Sorvari Holmströmin talossa asunut henkilö ilmoitti 1. 6. 1808 silmikoivansa sekä silkkikäsineitä että -sukkia. Matkustava naishenkilö taas ilmoitti 20. 5. 1807 neulovansa herrasväelle sukkia 8 killinkiä parilta ja käsineitä 16 killinkiä parilta sekä lupasi myös opettaa silmikointia ja ompelua. Ilmoitukset todistavat, että nimenomaan kalliiden silkkisukkien hoitoon käytettiin ammattiapua. Kalliiden sukkien säästämiseksi ommeltiin niiden teriin usein pellavakankaiset suojapaikat (k. 403). Peruluetteloihin merkittiin myös, jos sukat olivat paikattuja, *sålade*, koska se alensi niiden arvoa (Tu 1806).[13]

Miesten ja naisten sukissa ei ollut kuosi- eikä laatueroa, ainoastaan terän ja varren pituus erottivat miesten sukat naisten sukista, jotka olivat huomattavasti edellisiä lyhyemmät. Muodikkaat silkkisukat määräsivät muidenkin sukkalaatujen kuosin.

SILKKISUKAT

Vuosisadan alkupuolella maahan tuotetuista silkkisukista saa käsityksen Turun tuomiokirkon hautaholveista talteen otettujen sukkien perusteella. Ne on kuositeltu takasaumasta säärenmukaisiksi ja nilkkoja levittävät sivukiilat eli vikkelit päättyvät kuvioneuleeseen, jonka päätekuviona oli useimmiten kruunattu tähti tai kerrotut vinoneliöt.[14] Diderot'in Encyclopediassa kuvatut silkkisukat osoittavat, että Ranskassa valmistetut sukat olivat kuosiltaan samanlaisia vuosisadan puolimaihin asti (k. 401). Vikkelit kudottiin useimmiten erikseen toisenvärisestä langasta ja ommeltiin käsin kiinni sukkiin, joista hienoimmat kirjottiin lisäksi käsin. Samaa menetelmää noudatettiin ruotsalaisissakin

402. Nauvon Borstön saaren luona 1747 haaksirikkoutuneesta St. Michael-purjelaivasta talteen otettuja sukkien lyijyleimoja. Lähetys oli peräisin Nimes'istä sukantekijämestari »de Paul Laine» verstaasta, lähetys oli tarkoitettu myyntiin Pietarissa. KM 62001;172 a, b, l.

sukkakutomoissa.[15] Ranskassa varustettiin ulkomaille myytävät sukat lyijyleimalla. Nimes'in lyijyleimoja on saatu talteen Nauvon Borstön saaren luona 1747 haaksirikkoutuneesta P. Mikael-kaljuutista, joka oli kallisarvoisine lasteineen matkalla Amsterdamista Pietariin. Itse sukista on jäljellä ainoastaan pieniä rippeitä (k. 402).[16]

Suomen museokokoelmissa on joitakin 1700-luvun viimeiselle neljännekselle ajoitettavia silkkisukkia. Erään mustan silkkisukkaparin vikkelien jatkeena olevat sahanviivakuviot päättyvät tyyliteltyyn ristikukkaan (k. 403). Sukat on paikattu kantapäistä silkkitrikootilkulla ja pohjista raidallisella taftilla, jollainen oli muodissa kustavilaisella ajalla. Eräässä valkoisessa sukkaparissa lävistetyt sahajuovat reunustavat 20 cm pituisia vikkeleitä, joiden päätteenä on niin ikään läpikuvioinen vinoristikkokuvio. Takasaumat on päärmätty 9 mm levyisellä nauhalla, luultavasti sukanvarsien venymisen estämiseksi.[17] Koristelu vastaa asiakirjoihin merkittyä lävistekuviointia: *hwita silckesstrumpor med genombrutne kihlar à 12 dr* (Hki 1766).[18] Englannissa 1760-luvulla keksityt erikoiskoneet mahdollistivat trikootuotteiden koristelun pitsimäisellä läpikuvioinnilla.[19]

403. Vikkelikoristeiset mustat silkkisukat, sisäänpäin taitetussa reunassa valkoinen raita. Sukat on paikattu kantapäästä raidallisella taftilla ja pohjasta trikoolla, pit. 58. PHM numeroton.

Silkkisukkien vikkelikoristelua pidettiin niin tärkeänä muodikkuuden merkkinä, että se merkittiin pukuluetteloihinkin. Sukkien vikkelit vilkkuivat nimittäin nilkkapituisten hameiden alta. Punaisissa sukissa saattoi olla keltaiset, siniset tai valkoiset vikkelit, vihreissä sukissa punaiset vikkelit, *kilar, swicklar:*[20]

> 1 par blå qwins silckes strumpor med hwita kihlar 6:-, 1 par do med röda 12:-, 1 par do röda med rosor utsydde 1:8, 1 par swarta do med hwita kilar 2:-, 1 par röda regarns do med swarta kilar 3:-, 1 par hwita utsydde bomulls strumpor 3:- (Loviisa 1757). Röda silckes strumpor med hwita kihlar (Hki 1759). 1 par rödspräcklige silckes strumpor (Masku, Kajala 1763).

Vikkeleihin kirjottiin mm. ruusuja. Pippingin tehtaaseenkin otettiin 1740-luvulla naisia kirjoamaan sukkia ja Cretalenin tehtaassa kirjottiin sukkia mm. valkoisella silkillä, 1750. Kirjottu koristelu oli tavallista muodikkaissa sukissa Keski-Euroopassa ja Englannissa.[21]

Vuosisadan jälkipuolella Suomeen tuotettujen silkkisukkien väri mainittiin tavallisesti, joskus myös läpikuvioinen koristelu. Kauppias G. Borgströmin 1767 Tukholmasta Loviisaan tilaamista silkkisukista kolme paria oli kirjottuja ja kolme paria läpikuvioisia, *genombrutne;* muut lähetykseen kuuluneet silkkisukat mainittiin valkoisiksi, mustiksi ja harmaiksi. Tuontiluettelojen mukaan valkoiset ja mustat silkkisukat olivat tavallisimmat

1700-luvun loppupuolella. Mustat sukat olivat enimmälti miesten sukkia.[22]

Sukkien päälle pukemista ja sukkanauhoilla sitomista esittävistä Pehr Hilleströmin laatukuvista näkyy, että naisten sukat ulottuivat ainoastaan polviin asti 1770-luvulle asti. Vuosisadan lopulla sukat pitenivät yli polvien ja niiden väriasteikko muuttui. Voimakkaanväristen punaisten, vihreiden ja sinisten sukkien sijaan valkoiset ja vaaleasävyiset silkkisukat tulivat muotiin. Muoti muuttui jälleen 1790-luvulla, jolloin suosittiin tummia, usein mustia sukkia vaalein, kirjotuin vikkelein.[23] Samanlaisia ruotsalaisten manufaktuurien valmistamia sukkia käytettiin Suomessakin.

Suurin osa pukuluetteloihin 1700-luvun loppupuolella merkityistä naisten silkkisukista oli valkoisia, joskus vaaleanpunaisia (l. Leppävirrat 1771), sinisiä tai harmaita (l. Tu 1783). Silkkisukkien kalleuden vuoksi vain joissakin todella hienoissa puvustoissa oli monta silkkisukkaparia, jotka noudattivat tavallisesti puvuston väriasteikkoa:[24]

> 1 par wita, 1 par gl. gröna, 1 par blå frt. silkes strumpor (Porvoo 1779).

Silkkisukat olivat joskus kuteeltaan kaksinkertaisia, *dubbla silkes strumpor* (l. Halikko 1756). Maanavun hyväksi 1728 määrätyn sukkatullin mukaan maksettiin 5 % lisätulli silkkisukista, jotka olivat kaksinkertaisiksi kudottuja, *dubbelt väfne eller stickade*.[25] Silkkisukat saattoivat myös olla nukitettuja, *nåckade* (l. Loviisa 1782).[26] Kyseessä oli ehkä patenttineuleiset silkkisukat, joiden sisäkude oli pumpulilankainen. S. J. Trappin puodissa inventoitiin sekä patenttikuteisia silkki- että pumpulisukkia (Tu 1801). Samoihin aikoihin mainittiin myös silkinsekaiset pumpulisukat (Tu 1801).[27] Tällaisia sukkia käytettiin talvella, jolloin oli myös tapana pukea pumpuliset alussukat silkkisukkien alle.[28]

KAMPALANKASUKAT

Säätyläisnaisetkin käyttivät talvisin tehdaskuteisia kampalankasukkia 1700-luvun ensi puoliskolla. Pukeutumisen hienostuessa niiden käyttö väheni kuitenkin vuosisadan jälkipuolella, jolloin ne ilmeisesti korvattiin pumpulisukilla ja kotona neulotuilla villasukilla.[29]

Kampalankasukissa noudatettiin silkkisukkien kuosia takasaumoineen ja vikkeleineen. Hienoimpien kampalankasukkien eriväriset vikkelit kudottiin toisinaan silkkilangasta ja koristettiin joko silkki- tai villakirjonnalla. Tämä ilmenee puotien inventaarioista:[30]

> 1 par hwita qwins bomuls strumpor, 3 par ächta röda med silckes kilar, 6 par do do med ylle do, 3 par blå med hwita silkes kilar, 1 par do med ylle do, 3 par med gula ylle do, 4 par ächta röda filtstrumpor, 2 par blå flick strumpor regarn (Hki 1760) ... 19 par färgade qwins strumpor med silckes brodering à 7 dr, 2 1/3 duss röda do med do bordering, 5 par färgade do med silkes kihlar utan bordering, 2 2/3 duss. af diverse färg do med yll bordering, 1 par hwita med röd ylle bordering à 6:-, 2 2/3 duss. röda med ylle bordering (Hki 1769).

Maria Printz tuotti 1767 Loviisaan Tukholmasta mm. puoli tusinaa silkillä kirjottuja kampalankasukkia, *med silkes broderingar*.[31]

Vuosisadan ensi puoliskolla pukuluetteloihin on merkitty vihreiden tai valkoisten vikkelien ja silkkivikkelien koristamia kampalankasukkia yksiväristen sinisten ja vihreiden sukkien ohella (l. Oulu 1736). Muitakin väriyhdistelmiä mainittiin, mm. kirjavia, *spräckliga*:[32]

> 1 par swarta regarns strumpor med gula silckes kilar (Hki 1751). 1 par röda regarns strumpor med gröna silckes swicklar 5:-, 1 par gröna silkes strumpor, 1 par gröna regarns do, 1 par röda do med gula silkes swicklar, 1 par gl. do med blåa swicklar, 1 par odugl. röda ullstrumpor (Kemiö 1756).

Mustat kampalankasukat olivat tavallisia vuosisadan jälkipuolella. Ne kuuluivat mm. suruasuun.[33]

LIINA- JA PUMPULISUKAT

Englantilaisissa manufaktuureissa valmistetut pumpuli- ja ns. lankasukat olivat arvostetuimpia. Vaikka pumpulisukkia oli lupa tuoda ulkomailta, yleistyi niiden käyttö vasta vuosisadan loppupuolella, jolloin puuvillatekstiilit tulivat muotiin. Ruotsinkin manufaktuureissa pumpulisukkien valmistus lisääntyi 1750-luvulla.[34]

Manufaktuurituotteiden tuontitilitysten mukaan Suomeen tuotiin Ruotsista vuosisadan lopulla hieman runsaammin pumpulisukkia kuin silkkisukkia. Vuonna 1804 sieltä tuotettiin 264 paria pumpuli-, 243 paria silkki- ja 48 paria kampalankasukkia. Joukossa oli myös patenttikuteisia pumpulisukkia.[35]

Tehdasvalmisteiset pumpulisukat kudottiin samoihin kuoseihin kuin kampalankasukat. Niissäkin oli toisinaan värilliset silkkivikkelit sekä kirjontakoristelua:[36]

> 1 par wita bomulls strumppor med röda silckes swicklar 18:- (Oulu 1763).

Pumpulisukat ilmestyivät pukuluetteloihin varsinaisesti vasta rokokoo-ajalla. Niitä oli yleensä 1-4 paria henkilöä kohden.[37] Merkintä puolivalmiista pumpulisukista osoittaa, että niitä neulottiin koto-

na käsinkin (l. Jomala 1754). Vuosisadan loppua kohden pumpulisukkien määrä puvustoissa lisääntyi, eniten niitä oli muotitietoisilla naisilla. Luetteloon merkittiin tavallisesti ainoastaan pumpulisukkien lukumäärä, joka saattoi kohota yli tusinan 1790-luvulla:[38]

> 2 par bomulls strumpor med silkes blandning, 7 par wita bomulls so, 1 par linne do, 4 par ull strumpor (Tu 1801).

KOTITEOLLISUUS JA KÄSITYÖ

Suurin osa arkisista käyttösukista neulottiin käsin puikoilla kotona kehrätystä villa- tai pellavalangasta, vuosisadan lopulla pumpulilangastakin. Kotimaisista tekstiiliraaka-aineista neulottiin sukkia paitsi kotitarpeeksi myös puolittain ammattimaisesti markkinamyyntiin sekä kotimaassa että Tukholmassa. Sukkia vietiin jossain määrin myös muihin Itämeren rannikkokaupunkeihin.

Naantali oli vanhastaan sukanneulonnan keskuksia Suomessa.[39] Siellä neulottiin sukkia Hämeen markkinoilta ostetusta pellavalangasta, jonkin verran villalangastakin sekä vuosisadan lopulla myös pumpulilangasta. Naantalille myönnettiin 1739 anomuksen perusteella vapautus Ruotsiin vietyjen villa- ja liinasukkien, *ull- och tråstrumpor*, tullimaksuista. Vuodesta 1755 lähtien Naantalin myyntisukat oli hallileimattava laadun tarkkailua varten, koska oli todettu, että pellavalankaan oli sekoitettu rohtimia. Vuoden 1756 maatullihinnastossa mainittiin erikseen hienot 3-säikeiset ja tavalliset lanka- ja pellavasukat.[40]

Naantalilaisten sukanneulonta kohosi huomattaviin määriin. Jo vuosisadan alussa kaupungissa neulottiin n. 10000 sukkaparia vuodessa. Kaupunkilaisten tapana oli liikkua kutimineen ulkosallakin, koska maistraatin pöytäkirjaan merkittiin 29. 4. 1740 kielto, jonka mukaan kuutta useampi henkilö ei saanut pysähtyä seisoskelemaan yhdessä kujilla kutimineen. Vuonna 1756 Naantalissa ilmoitettiin kudotun 19412 sukkaparia. Samana vuonna Naantalin kipparit veivät Tukholmaan 25199 sukkaparia ja Tallinnaan 548 paria. Liinasukkaparista maksettiin näihin aikoihin 14 killinkiä Tukholman markkinoilla. Vuonna 1760 Suomen halki matkustaneen A. Hülphersin mukaan Naantalista toimitettiin Tukholmaan ja Turkuun vuosittain noin 24-26000 liinasukkaparia, joista jokainen pari oli leimattu. Naantalilaisilta tilattiin villasukkia myös armeijan tarpeisiin. Niinpä Naantalin raati teki 1740 sopimuksen Turun jalkaväkirykmentin kanssa 1025 villasukkaparin valmistuksesta.[41] Virallisen sukanviennin rinnalla myös yksityiset toimittivat sukkia mm. Tukholmaan. Tukholman-matkalla 1804 kuolleen demoiselle Anna Maria Ingmanin perukirjaan merkittiin, että useat henkilöt olivat lähettäneet hänen mukanaan sukkia myytäväksi Tukholmassa.[42]

Naantalin sukkien kotimaisesta myynnistä ei ole tarkkoja tietoja. Turussa vävynsä, satulaseppämestari J. H. Hillbomin luona asuneen naantalilaisen raatimiehen lesken Maria Sanderin perukirjaan oli merkitty sekalaisen tavaran joukkoon lankoja ja kankaita sekä sukkia. Jäämistön perusteella voi olettaa, että hän oli neulonut sukkia markkinamyyntiin ja suorittanut ompelutyötäkin, ehkä myssyjen valmistusta ja sukkien kirjontaa:[43]

> 1 ¼ ℔ blekter sömtråd af flere sorter, ullgarn, . . . 8 par hwitblekta linnestrumpor, 4 par nya och otwättade ullstrumppor . . . litet sysilcke af flere sorter . . . 1 gl. omålad marknadskista med lås (Tu 1805).

Myös Uudenkaupungin naisväen neulomia sukkia myytiin markkinoilla, jopa Tukholmaan asti. Maskussa mlle Elisabet Juhantyttären jäämistössä olleet 17 liinasukkaparia ja 11 naulaa liinaista sukkalankaa viittaavat siihen, että hän oli neulonut sukkia ainakin kotiväelle ja ehkä myyntiinkin (Masku Kajala 1763).[44] Sukkia neulottiin tilauksestakin. Helsingissä Ulla Holmbergin holhoustileihin on merkitty sukkien neulomisesta maksettu palkkio, *stickare lön för strumpor*, 1783. Edellisinä vuosina tileissä on merkintöjä pumpulisukkien ostoista.[45]

Turun kehruuhuoneella otettiin vastaan pellava-, pumpuli- ja villalankoja sukanneulontaan, jolloin asiakkaan piti tuoda mukanaan mallisukka. Miesten sukkien tekopalkka oli 8-12 killinkiä parilta ja naisten sukkien 6-8 killinkiä langan hienouden mukaan (Åbo Tidningar 28. 11. 1801).

Liinasukat neulottiin valkaisemattomasta pellavalangasta ja ne valkaistiin keväthangella. Valkaisua varten sukat kasteltiin moneen otteeseen ja kuivattiin sen jälkeen sukkalestien avulla. Samantapaisia puulestejä käytettiin myös sukkien muotoon kuivattamiseen kotipesussa.[46] Peruluetteloon merkittyjä *2ne strump blekare* on ilmeisesti käytetty sukkien valkaisemiseen (Tu 1816).[47]

Pukuluetteloissa nimillä *tråstrumpor, linstrumpor* mainittuja liinasukkia oli tavallisesti muutama pari henkilöä kohden. Pukuluetteloihin merkityistä pumpulisukista ei voi todeta olivatko ne manufaktuurivalmisteisia tai kotona neulottuja.[48]

Kotona neulottuja valkoisia pumpulisukkia on tallella 1700-luvun lopula (k. 404). Pumpulisukat neulottiin silkkisukkia jäljitteleviin kuoseihin. Niiden koristeelliset vikkelit päättyvät yleensä tähtikuvioihin. Sukkien terittäminen pellavakankaalla todistaa, että ne haluttiin vahvistaa mahdollisimman pitkäikäisiksi.[49]

404. Naisten sukat sidottiin säärien ympäri polvien alapuolelta ympäri kiedotuilla sukkanauhoilla. Käsin neulotun pumpulisukan vikkeli päättyy 8-haaraiseen tähteen, pit. 45, kiilan pit. 10. TKHM 9764, sukkanauha TKHM 16501:5.

Villasukat, *ullstrumpor*, neulottiin yleensä kotona. Jacobina Charlotta Munsterhjelmin päiväkirjassa on yhtenään merkintöjä villasukkien neulomisesta. Ne vahvistettiin usein samalla kantapäästä, *trä på hälana*.[50] Sukanneulominen oli naisten tavallisia kotiaskareita, kuten esimerkiksi Pehr Hilleströmin maalaus sisarestaan sukankutimineen näyttää.[51]

Kansanomaiset käsin neulotut villasukat osoittavat, miten manufaktuurivalmisteisista muotisukista omaksutut perinteelliset kuosit, joissa vikkelien jatkona on tavallisesti vinoneliön, tähden tai sydämen muotoinen koristekuvio, säilyttivät suosionsa aina 1800-luvulle asti.[52] Pukuluettelojen mukaan naiset käyttivät säädystä riippumatta talvisin käsin neulottuja villasukkia. Vielä vuosisadan puolimaissa villasukat värjättiin useimmiten punaisiksi tai sinisiksi. Punaisissa villasukissa oli usein valkoiset kiilat samoin kuin kampalankasukissa (l. Loviisa 1761).[53] Vuosisadan jälkipuolella sukat ilmoitettiin joskus valkoisiksi tai värjäämättömiksi. Vuosisadan lopun valkomuoti vaikutti osaltaan sukkien väriasteikkoon.[54]

HUOPASYYLINGIT, SAAPIKKAAT

Huopasyylinkejä, *filtstrumpor*, jotka kuuluivat 1600-luvun pukuperinteeseen[55], on merkitty sekä puotien varastoluetteloihin että peruluetteloihin vielä 1700-luvun alkupuolella. Ulkomaisen tekstiilitavaran leimauksessa 1740 kauppias K. Böckelman leimautti mm. parin punaisia naisten huopasyylinkejä ja Magdalena Pippingin puodin luetteloon merkittiin 12 paria aikuisten ja 7 paria lasten huopasyylinkejä (Tu 1740). Margareta Gummeralle ostettiin kauppias N. Pippingin puodista 7 taalerin hintaiset naisten punaiset huopasyylingit joulukuussa 1736 ja seuraavana syksynä 7 taalerin 8 äyrin hintaiset aidot punaiset kastor-syylingit (Tu 1736, 1737).[56] Pukuluetteloihin on merkitty naisten valkoisia ja punaisia huopasyylinkejä.[57]

Stövletter-nimisiä saapikkaita ja säärystimiä esiintyi joskus sukkien joukossa kauppiaiden tuontitilityksissä 1700-luvun jälkipuolella. Kauppias R. Bremer tuotti Tukholmasta mm. 13 paria saapikkaita (Tu 1786).[58] Naisen ratsastuspuvun yhteydessä mainitut valkoiset nopkin-saapikkaat, joissa oli napitus ja kiinnitysremmit, olivat luultavasti jonkinmoisia säärystimiä (Loviisa 1757). Saapikkaita neulottiin myös punaisesta langasta (l. Orimattila 1778).[59]

– – – – – –

Pukuluetteloissa sukat lueteltiin yleensä arvojärjestyksessä siten, että ensin mainittiin hienot silkki- ja kampalankasukat ja viimeksi villa-, liina- ja pumpulisukat. Kotona neulottuja sukkia ei aina merkitty lainkaan peruluetteloihin. Vuosisadan puolimaihin asti hyvin pukeutuneilla säätyläisnaisillakin oli yleensä vain yksi tai kaksi paria hienoja sukkia, jotka olivat tavallisesti värikkäitä sekä eriväristen vikkelien koristamia.[60] Vuosittain hankittiin yksi tai kaksi paria uusia kampalanka-, villa- ja liinasukkia, kuten selviää Margareta Gummeran holhoustileistä:[61]

> 1 par reggarns strumpor 3:16, 1 par filt strumpor 7:- (Tu 1736), 2 par strumpor, 1 par äckta röda fina castor strumpor (1737). 1 par tråd strumpor, 2 par ull do (Tu 1738).

Sairaalle leskirouva Sofia Brotteralle hankittiin vuosittain tavallisesti yksi tai kaksi paria villasukkia sekä kesäksi liinasukat, *tråd strumpor* (Tu 1744-60).[62]

Sukkavalikoima monipuolistui ja sukkien lukumäärä yksityisissä puvustoissa kasvoi vuosisadan viimeisellä neljänneksellä, samalla sukkien väriasteikko vaaleni yleisen muotisuuntauksen mukaisesti. Silkkisukkien ohella puvustoon kuului tavallisesti monta paria pumpuli-, liina- ja villasukkia.[63]

SUKKANAUHAT

Monien ranskalaisten (k. 190) ja englantilaisten taiteilijoiden tavoin Pehr Hilleström on kuvannut pukeutumista esittävissä maalauksissaan mm. sukkien sitomista sukkanauhoilla, jotka kiedottiin säärien ympäri joko polvien ala- tai yläpuolelta sukanvarsien pituuden mukaan.[64]

Silkille kirjotut sukkanauhat mainittiin usein morsiusasun yhteydessä. Morsiamen itsensä tai hänen ystävättäriensä kirjomia sukkanauhoja säilytettiin perhemuistoina ja niitä on kulkeutunut runsaasti museoidenkin kokoelmiin (k. 404).[65] Pukuluetteloihin on merkitty kirjottuja silkkisiä sukkanauhoja, jotka kiinnitettiin joko hopeahakasilla (l. Porvoo Jakari 1764) tai nauhoilla solmiamalla.[66]

Uudenlaiset joustavat, *à resort*, sukkanauhat tulivat muotiin vuosisadan lopulla. Åbo Tidningar -lehdessä 21. 2. 1807 julkaistussa joululahjarunossa kuvailtiin ruusunvärisiä elastisia sukkanauhoja.[67]

Sukkanauhoja ommeltiin ja kirjottiin kotona, usein lahjaksi. Jacobina Charlotta Munsterhjelm ompeli kehyksessä siniset silkkisarssisukkanauhat lahjaksi sisarelleen (1799). Joskus on peruluetteloon merkitty sukkanauhojen tekoon varattu silkinpala (l. Orivesi 1796).[68] Arkisemmat sukkanauhat virkattiin (l. Kemiö 1743)[69] tai tarkoitukseen kelpasi pelkkä punainen villanauhakin (Tu 1799). Rihkamapuodeista oli saatavissa sukkanauhojakin:[70]

12 st. div. coul: strum.band (Tu 1799).

19. Jalkineet

SUUTARIT

Edellisellä vuosisadalla vakiintuneeseen tapaan ammattikuntaan kuuluvat mestarit valmistivat jalkineet tilaustyönä joko omista tai asiakkaan toimittamista raaka-aineista. Ammattikunta valvoi jalkineiden laatua, mikä määriteltiin mestarinäytteen suorittamisen yhteydessä.

Turun suutarinammattikunta määräsi läpi 1700-luvun mestarinäytteeksi samat jalkinetyypit, jotka oli vahvistettu jo 1662.[1] Perinteelliseen tapaan suutarinkisälli Petter Wasz sai 1730 valmistaa mestarinäytteekseen:[2]

> Ett par dubbelspunta stöflor, 2 par manfolcks skor, 1 par manfolckz tåflor, 1 par qwinskor (Tu 1730).

Jalkinevalikoima muuttui vasta 1770-luvulla, jolloin mestarinäytteeksi määrättiin miehen tohvelien asemasta naisen tohvelit. Niinpä kisälli Anders Caulin valmisti mestarinäytteeksi miehen saappaiden, varsi- ja nahkakenkien ohella naisen puolikengät mustasta peironsilkistä sekä tohvelit punaisesta sahviaaninnahasta (Tu 1779).[3] Oppipoika Juhana Tuomaanpoika esitti 1741 kisällinäytteeksi naisen kenkäparin.[4]

Suomessa noudatettiin jalkineiden valmistuksessa ammattikuntalaitoksen piirissä yleisesti omaksuttuja työmenetelmiä, joita on sanoin ja kuvin esitetty Diderot'in Encyclopediassa.[5] Samoin seurattiin kenkämuodin yleisiä muutoksia.[6]

Suutarien lukumäärä oli verrannollinen kaupunkien asukaslukuun. Turussa toimi 1700-luvulla samanaikaisesti 16-20 suutaria, joiden työhuoneissa työskenteli n. 30 oppipoikaa; kisällien lukumäärä vaihteli ja kohosi vuosisadan jälkipuolella 12-28 henkeen. Tavanomaisen asiakkaille suoritetun tilaustyön lisäksi Turussa yritettiin järjestää myös valmiiden jalkineiden myyntiä Tukholman esimerkin mukaan. Oltermanni Petter Stake sai 1749 luvan perustaa taloonsa Hämeenkadun varrella kenkäpuodin, *skoport*. Kun kaupungin muut suutarit paheksuivat tätä, Stake otti heitä osakkaiksi yritykseensä ja kaupungilta vuokrattiin siltapuoti, mihin palkattiin myyjätär. Kenkäpuoti ei kuitenkaan kannattanut odotusten mukaisesti, minkä vuoksi suutarit vetosivat 1774 maistraatin apuun valittaen, että ainoastaan toispaikkakuntalaiset ostivat jalkineita puodista. Tilanne paheni, kun suutari G. Stenberg avasi kestikievarinsa yhteydessä oman puodin. Suutarien kenkäpuodissa myydyissä jalkineissa oli asianomaisen mestarin merkki. Aurajoen siltojen korjauksen yhteydessä 1776 mm. suutarien koju purettiin.[7]

Helsingissä toimi kerrallaan 8-15 suutaria. Porvoon 1725 perustetun suutarinammattikunnan kirjoissa oli samanaikaisesti 7-8 suutaria, 4-6 kisälliä ja 11-12 oppipoikaa vuosisadan jälkipuolella. Loviisan 1732 perustettuun suutarinammattikuntaan kuului 5-8 suutaria sekä kymmenkunta kisälliä. Kokkolassa vaikutti 3-6 suutaria kerrallaan.[8] Maaseudun säätyläiset teettivät usein jalkineensa lähikaupungeissa, joskin pitäjänsuutaritkin palvelivat myös säätyläisiä.[9]

Maistraatin vahvistamien Porvoon (1724) ja Helsingin (1738) suutarinhinnastojen mukaan jalkineiden tekopalkka määräytyi nahkalaadun mukaan. Sahviaanista tai muusta värjätystä nahasta valmistetut naisenkengät maksoivat Helsingissä 6 taaleria, kun niissä oli englantilaiset pohjat, ja 5 taaleria suomalaisilla pohjilla. Värillisestä nahasta tehdyt naisentohvelit maksoivat 4 taaleria 16 äyriä ja tavalliset 2 taaleria 24 äyriä. Lasten kengistä maksettiin koon mukaan. Hinnastoissa määriteltiin myös jalkineiden teko- ja korjauspalkkiot sekä ilmoitettiin, että naisten jalkineita sai puolipohjata ainoastaan suomalaisella nahalla (l. Porvoo 1724, Hki 1738).[10]

Ylellisyysasetuksissa kiinnitettiin huomiota sekä kenkien että niiden tekoon käytettyjen valmiiksi leikattujen päällysnahkojen, *sko- och toffelblad*, tuontiin ulkomailta, mikä kiellettiin 1739. Vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa todettiin, että naiset käyttivät edelleen kullalla ja hopealla kirjottuja kenkiä ja tohveleita, jotka kiellettiin uudestaan (§ 6).[11] Koska hienot kengät teetettiin usein samasta silkkikankaasta kuin puku, puututtiin tähänkin epäkohtaan. Kuninkaallinen kanslia julkaisi 8. 10. 1745 selvityksen ulkomaisten kirjavien silkkien käytöstä naisten kenkien tekoon. Kenkiä oli vastedes lupa päällystää ainoastaan joko kotimaisella kirjavalla silkkikankaalla tai jo aikaisemmin leimatulla tai vaatteisiin käytetyllä silkkikankaalla.[12]

Suomessakin valmistettiin hienoja jalkineita ulkomailta tuotetuista, värjätystä ja kuviolliseksi painetusta nahasta valmiiksi leikatuista päällysnahoista, *skoblad, tofwel blad*. Ulkomaisen tekstiilitavaran leimauksessa kauppias H. Fleege leimautti mm. 10 paria kengänpäällisiä ja 6 paria tohvelinpäällisiä (Tu 1740). Kauppias L. Adrianin puodissa inventoitiin:[13]

> 20 par blå tryckte skoblad à 9 daler, 11 par do colleurde à 2 daler (Hki 1753).

Niitä oli puodeissa vielä vuosisadan lopulla (Tu 1801).

Peruluetteloon merkityt maalatut kengänpäälliset ja tohvelinpäälliset (Halikko Joensuu 1736) todistavat, että maaseudun säätyläiset hankkivat niitä varastoon. Pukuluetteloissa mainitut maalatut kengät, *målade skor* (Oulu 1760), tarkoittivat kuviollisiksi painetuista päällysnahoista valmistettuja jalkineita. Ne olivat erityisesti muodissa 1700-luvun toisella neljänneksellä.[14] Kenkiä valmistettiin myös valmiiksi kirjotuista silkkipäällisistä:[15]

> 1 par skospänn med förgylta musslor 20:8, qwins skor och toflor af triumphant, gl. utsydda röda siden skotyg (Loviisa 1757).

Valkoinen lampaannahkavuori ryhdisti kangaskenkiä.[16]

Naisten hienot talvijalkineet valmistettiin yleensä karduaaninnahasta eli sahviaanista, joka värjättiin punaiseksi, vihreäksi, valkoiseksi, keltaiseksi tai mustaksi. Haljasnahaksi, *rudecardwan*, kutsuttiin nahkaa, jonka lihapuoli oli ulospäin. Karduaanikengät mainittiin jo Porvoon ja Helsingin suutarinhinnastoissa 1724 ja 1738. Pintanahkaiset (orvaskesi, marto), *narfläder*, kengät olivat halvempia kuin haljasnahkaiset. Arkiset ulkokengät valmistettiin usein pintanahasta.[17] Ulkomailta tuotettiin jonkin verran puukorkoja, jotka itse asiassa ratkaisivat naisten jalkineiden muodikkuuden. Puukorot oli merkitty valtakunnan tuontihinnastoon 1756 sekä maatullihinnastoon 1777. Ruotsissa ns. puukorkojen leikkaajat, *trähälsskärare*, valmistivat niitä.[18] Turussa myytiin suutari Ramseliuksen huutokaupassa korkopuristin, *klackpräss* (Tu 1750).[19]

Suutarien laskuista ilmenee, että suutarimestari valmisti tavallisesti tilaustyönä jalkineet koko huonekunnalle, sekä isäntäväelle että palveluskunnalle. Suutari J. Smitterlof laskutti luutnantti Bångin rouvaa kahden kenkäparin, luutnantin saappaiden, neitsyt Noran sinisten ja keltaisten kenkien ja nahkakenkien teosta sekä lasten, rengin ja piian kengistä (Hki 1729). Sama suutari oli tehnyt saappaat herra inspehtori Fritzille, tohvelit rouvalle, neidille ja pojalle sekä kengät palvelijattarelle (Hki 1733).[20] Kirjakauppias Gummeruksen Margareta-tyttärelle teetettiin tavallisesti 3-4 kenkäparia vuodessa, kuten suutari Henrik Gummeruksen laskut osoittavat:[21]

> (1737 5/2) 1 par guhla safians skor 4:16; (6/4) 1 par bålsterwahrs skor 6:16; (22/7) 1 par rukardwans skor 4:16; (30/11) 1 par målade skor 3:16 . . . (1738 18/3) 1 par målade skor 3:16; (23/3) 1 par sydda toflor 3:16; (19/6) 1 par målade skor med tryckta öfwerläder 3:16; (5/9) 1 par röda safians skor 6:-; 1 par do do 6:- (Tu 1737-38).

Edellisten laskujen mukaan maalattuja kenkiä nimitettiin myös *skor med tryckta öfwerläder*. Kun Margareta oli pensionissa Tukholmassa, teetettiin hänelle useita pareja sahviaanikenkiä ja -tohveleita, joita varten hankittiin mm. maalattuja kengänpäällisiä (1740-41).

Suutari Johan Rosbeckin laskut kauppias M. Augustinin huonekunnalle v. 1748-54 valmistetuista jalkineista osoittavat, että matamille tehtiin tavallisesti vuosittain 1-2 kenkä- ja tohveliparia asiakkaan omista nahoista sekä korjattiin tohvelien korot. Lasten kengät valmistettiin punaisesta tai keltaisesta nahasta. Suutari laskutti omista nahoistaan valmistamistaan matamin haljasnahkakengistä 8 taaleria ja asiakkaan nahoista tehdyistä kengistä ja tohveleista 2 taaleria sekä palvelijattarien nahkakengistä 6:16 parilta (Tu 1755).[22] Turun suutarinammattikunnan oltermanni Petter Stake laskutti 1756 maaviskaali Haakia edellisinä vuosina suorittamistaan töistä:[23]

1753	octob.	1	Ett par små swarta frunt. skor	4:16
1754	juni	19	1 par röda safians toflor för Her Landsfiscalen	10:-
			1 par röda toflor för frun	7:24
	juli	10	1 par röda skor för frun	10:-
	aug.	29	2 par små swarta frunt. skor	9:-
			par swarta gåss skor	4:-
			. . . . .	
1755	jan.	21	1 par tryckta omwenda skor för frun	9:-
			Summa Dr	134:8

Rouva Sofia Brotteralle hankittiin vuosittain sahviaanikengät tai -tohvelit, jotka maksoivat 7-9 taaleria parilta. Nämä lesken asuun kuuluneet jalkineet teetettiin mustasta nahasta lukuun ottamatta yhtä keltaista 9 taalerin hintaista kenkäparia (Tu 1744-62).[24]

Helsingissä suutari Hind. Westerholm veloitti neitsyt Ulrika Holmbergille 1782-96 tekemistään nahka- ja kangaskengistä 7-9 taaleria parilta sekä tohveleista 7-6 taaleria, kun jalkineet valmistettiin asiakkaan nahoista. Ulrikalle teetettiin joinakin vuosina jopa kuusi jalkineparia, joista osa oli nahka- tai kangaspäällysteisiä kenkiä ja osa tohveleita (Hki 1782, 1786, 1796).[25] Loviisassa hankittiin neitsyt Maria Berlingille 1790-luvulla keväällä tavallisesti yksi tai kaksi paria nahka- ja kangaskenkiä, joiden kanssa hän käytti villa- ja pumpulisukkia.[26]

Suutarinlaskuista voi joskus todeta kenkämuodin muutoksia. Kun suutari Johan Rosberg laskutti rykmentinkirjuri Schlyterin leskirouvaa 1789-92 suorittamistaan töistä, ilmeni laskuista, että rouvalle itselleen ja mamselille oli tehty vuosittain uudenkuosiset joko nahka- tai kangaspäällysteiset tohvelit, *pampucier*. Palvelijattaren jalkineita nimitettiin kengiksi, *skor*, tai avokkaiksi, *pums*. Kenkiä puolipohjattiin ja korkoja korjattiin vuosittain (Tu 1796).[27]

Hienoja muotikenkiä tilattiin joskus Tukholmasta.[28]

KENKÄMUOTI

Perunkirjoituksessa ei jalkineita merkitty pukuluetteloihin yhtä tarkoin kuin muita vaatteita, niinpä arkijalkineet ja tukevat ulko- ja talvijalkineet huomioitiin harvoin. Erilaisten jalkineiden käytöstä ei voi muodostaa tarkkaa kuvaa, koska ne puuttuvat tykkänään yli 50 % pukuluetteloista. Luetteloihin on merkitty pääasiassa muotikenkiä ja tohveleita, jotka erosivat toisistaan sikäli, että tohveleissa oli ainoastaan etupäälliset ilman kantioita. Sen sijaan korkojen ja kengänkärkien muotoilussa noudatettiin vallinnutta kenkämuotia. Korot olivatkin naisten kenkien muodikkuuden tärkein tuntomerkki. Ne sijoitettiin siten, että kengänkaarre jäi lyhyeksi, jolloin jalat näyttivät pieniltä (k. 190, 212, 281, 306).[29] Melkein jalkaholvin keskelle sijoitetut korkeat korot tekivät käynnin »kanamaiseksi» kuten Saara Wacklin ilmaisi asian kuvatessaan oululaisen matamin liikkumista.[30]

Kenkämuoti muuttui hitaasti 1700-luvulla. Jalkineissa ei tehty eroa oikean ja vasemman jalan lestin suhteen. Naisten muodikkaat puolikengät eivät vuosisadan ensi puoliskolla eronneet paljoakaan edellisen vuosisadan lopulla käytetyistä jalkineista. Kärkien suippous ja korkojen muoto vaihtelivat jonkin verran. Kiinalaisia tohveleita jäljitellen suipot kengänkärjet taivutettiin ylöspäin ja tuettiin toppauksella. Vuosisadan puolimaihin asti korot olivat vielä melko tukevia, varsinkin englantilaisissa puolikengissä. Rokokoo-ajalla kaarevat korot kapenivat ja muuttuivat siroiksi. Tällaiset ns. ranskalaiset korkeat ja kaarevat »pompadour» puukorot olivat muodissa aina 1700-luvun viimeiselle vuosikymmenelle asti. Korot verhottiin joko samalla kankaalla kuin itse kengät tai nahalla. Vuosisadan alkupuolella tarkoitukseen käytettiin tavallisesti punaista tai ruskeata nahkaa. Päällisen laadusta riippumatta korkoja alettiin verhota valkoisella nahalla 1730-luvulla. Pariisissa tuomittiin tämän jälkeen kenkien punaiset korot suorastaan uskalletuiksi, *équivoque*.[31] Turussakin suutari Andreas Wickström merkitsi laskuunsa korkojen laiton ja anturoiden pohjaamisen yhteydessä:[32]

> 1 par nya skor åt Mademoselle med tillagda hwita klackläder (Tu 1772).

Antikisoivan muodin vanavedessä korot madaltuivat vuosisadan lopulla. Ns. italialaisesta kiilakorosta muotoutunut puolikiilakorko (k. 417, 418) tuki jalkaa paremmin kuin ohut, heikosti kenkään kiinnitetty ranskalainen korko. Puolikiilakorko vastasi ajan muodille tunnusomaista pyrkimystä yksinkertaisuuteen. Se välitti siirtymistä jalkineiden miltei täydelliseen korottomuuteen 1790-luvulla, jolloin kengissä jäljiteltiin antiikin sannikkaita.[33]

Solkikengät. Suurin osa asiakirjoihin vuosisadan ensi puoliskolla merkityistä punaisista, keltaisista ja vihreistä sahviaani- ja haljasnahkakengistä oli luultavasti solkikenkiä. Soljet mainittiin silkkikenkienkin yhteydessä (l. Halikko 1756):[34]

> 1 par röda skor med spennen (Hki 1751). 1 par gola safians skor med metals spännen 4:- (Tammela Torro 1761).

Solkikengän etupäällinen jatkui jalan rinnan päälle leveänä kielekkeenä eli ilttinä, joka vielä vuosisadan alussa peitti tavallisesti kantiosta nousevat, jalan rinnan päällä joko nauhalla yhteen solmittavat tai soljilla kiinnitettävät kielekkeet eli hihnat. Vuosisadan toisella neljänneksellä hihnat kiinnitettiin soljella iltin päällitse, minkä vuoksi toinen hihnoista tehtiin pitemmäksi. Samalla iltti pieneni. Ilmestyessään näkyviin soljet suurenivat ja muodostuivat tärkeäksi koristeelliseksi tekijäksi asussa.[35]

Vuosisadan alkupuolella käytettiin haljasnahkakenkiä pyhä- ja juhla-asun kanssa. Taivassalon rovasti, professori J. Thorwöste teetätti holhokilleen ja kasvatilleen Helsingin pormestari A. Wetterin Katariina-tyttärelle mustat kengät suruasuun:[36]

> 1 par swarta ruch cardiwagns skor att nyttia på helgedagar och i sorgen (Hki 1737).

Karduaani- ja haljasnahkaisten kenkien ohella esiintyi pukuluetteloissa 1700-luvun toisella neljänneksellä mm. tukevasta patjakankaasta tehtyjä kenkiä, *bålsterwahrs skor*. Kenkien päällystämiseen varattiin joskus puoli kyynärää patjakangasta (Uskela Fulkkila 1748).[37]

Rokokoo-ajalla silkkikankaalla päällystetyt kengät yleistyivät muodikkaissa puvustoissa. Niitä valmistettiin samoista silkkilaaduista kuin muotipukuja, joskus mainittiin nimenomaan, että robe ja kengät olivat samaa kangasta (l. Hauho 1787). Triumfant, ras de sicile, droguet, bordalou, perpetuel ja damasti olivat tavallisimmat kenkien yhtey-

dessä mainitut silkit.[38] Silkkikenkien päällisiä koristettiin toisinaan silkkikirjonnalla:[39]

> 1 par sydda skoor 12:-, 1 par triumphants tåfflår 6:-, 1 par tryckta skoor 12:-, 1 par gröna do 9:- (Oulu 1763).

Pukuluetteloihin erikseen merkityt irtosoljet kiinnitettiin kulloinkin käytössä olleihin kenkiin, joskus ne mainittiin myös tietyn kenkäparin yhteydessä:[40]

> 1 par gl. ras de cicille skor med metalls spännen (Hki 1756). 1 par qwins skospän med stål musslor 6:- (Pietarsaari 1769).

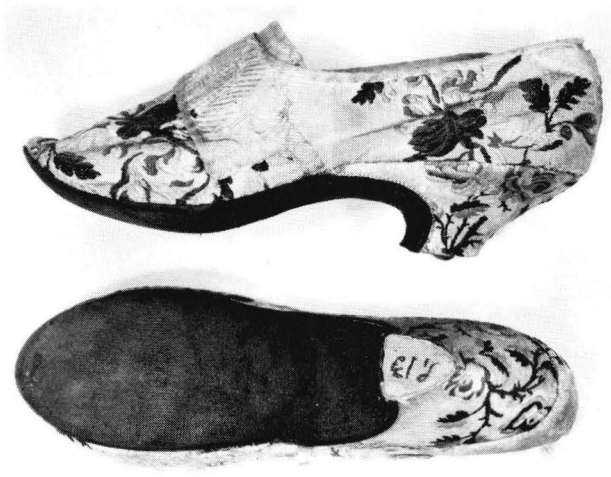
Saara Wacklinin kertoman mukaan Ilmajoen ruustinna Idman pukeutui mustaan silkkiseen nuttupukuun ja korkeakorkoisiin kiiltäviin hopeasolkisiin kenkiin ottaessaan vastaan pappilassa vierailevan kuningas Aadolf Fredrikin 1752.[41] Ruustinnan kengät olivat ilmeisesti herättäneet paikkakunnalla huomiota, koska niistä oli vielä kerrottu kirjailijattarelle.

Tiettävästi vanhimmat Suomessa tallella olevat silkkiset solkikengät ovat rokokoo-ajalta. Kiinalaisittain ylöstaivutetut suipot kärjet ja korkeat ranskalaiset »pompadour»-korot sekä monivärisin kukkakuosein pujotettu valkoinen rokokoosilkki ajoittavat 1760-luvulle kengät, joiden kantioista nousevat leveät hihnat on kiinnitetty yhteen soljilla iltin päällitse (k. 405).[42] Kengät ovat rokokoo-ajan keskieurooppalaisten silkkikenkien kaltaiset, joille ohuet ja kaarevat ranskalaiset korot ovat tunnusomaisia.[43]

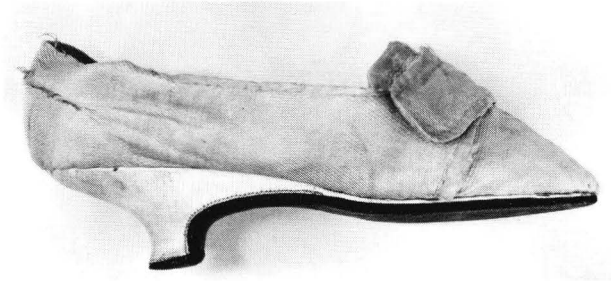
Kustavilaisella ajalla ranskalaiset korot verhottiin tavallisesti valkoisella nahalla. Kuvatessaan Oulun pormestarittaren dolmaaniasua Saara Wacklin mainitsi siniset silkkikengät, joissa oli korkeat valkoiset korot.[44] Pukumuodin mukaisesti kengätkin päällystettiin yksivärisellä tai pienikuosisella silkillä kuten satiinilla, carle-, peiron- tai moareesilkillä:[45]

> 1 par siden gredelin skor, 2 par blå carle do, 1 par carle tofflor (Korppoon k:no 1797).

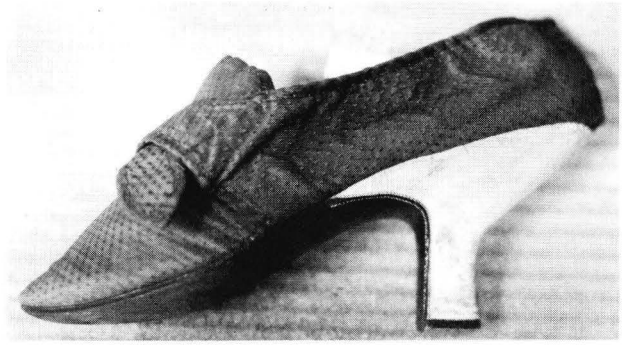
Kustavilaiselta ajalta on säilynyt runsaasti silkkikenkiä. Noin 1780-luvulle ajoittuvat vaaleanpunaisella pienikuvioisella silkkiripsillä päällystetyt kengät (k. 406) ja violetinpunaisella »nyppysilkillä» päällystetyt kengät (k. 407), joiden korkeat korot tekevät pakostakin käynnin sipsuttelevaksi.[46] Paljeteilla ja hopealangalla kirjottu kolmio- tai kukkakuvio koristi usein kengänkärkiä (k. 408).[47] Nämä

405. Valkopohjaisella kukkasilkillä päällystetyt rokokoon solkikengät suipoin kippurakärjin ja ranskalaisin koroin (katkaistu), n. 1760. TKHM 2880.

406. Vaaleanpunaisella silkkiripsillä päällystettyjen solkikenkien ns. italialaiset korot on verhottu valkoisella (? lampaannahalla, joka jatkuu anturoiden reunoksena, n. 1780. TKHM 2468.

407. Violetinpunaisella nyppysilkillä päällystettyjen solkikenkien 6,5 cm korkuiset ranskalaiset korot on verhottu valkoisella (?lampaan) nahalla, n. 1780. Satak. M. 13023.

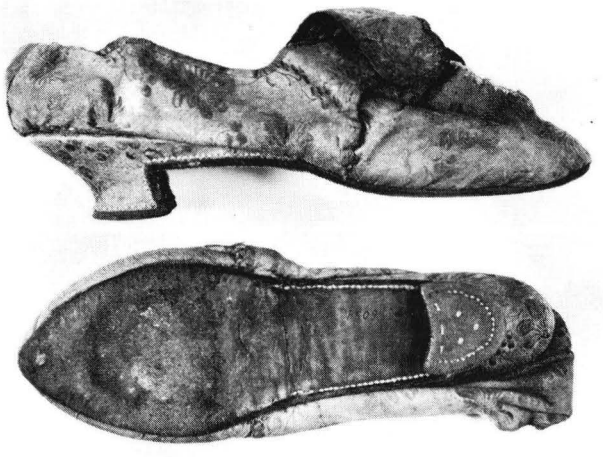

408. Paljetein kirjottu kolmio koristaa valkoisten »kananliha»-silkkisten solkikenkien päällisiä, sirot ranskalaiset korot on verhottu valkoisella nahalla, 1780-90. PHM numeroton.

sirot suippokärkiset ja ohutpohjaiset silkkikengät eivät eronneet lainkaan samanaikaisista keskieurooppalaisista muotikengistä.[48] Asiakirjoihin merkityt silkkiset solkikengät ovat melko varmasti olleet museoiden kokoelmiin joutuneiden juhlakenkien kaltaisia.

Puolikiilakorkoiset solkikengät merkitsivät tavallaan tämän perinteellisen kenkätyypin viimeistä muotivaihetta 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Puolikiilakorkoiset silkkikengät, jotka on korkoineen päällystetty violetilla palmettikuosisella droguetilla, ajoittuvat noin 1770-80-luvulle (k. 409). Toisten samanmallisten vaaleanpunaisella satiinilla päällystettyjen kenkien korot on verhoiltu valkoisella nahalla (k. 410). Soljet on kiinnitetty leveihin hihnoihin.[49]

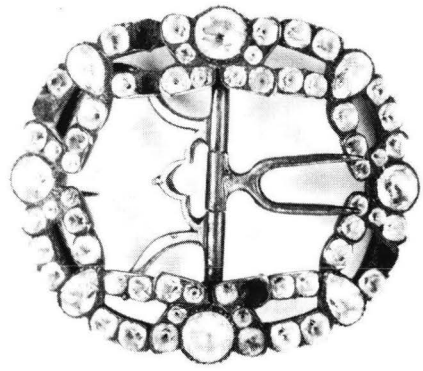
Kengänsoljet. Pukuluetteloissa kenkien mukana mainittujen solkien lisäksi perukirjoihin on merkitty irrallisia kengänsolkia arvokorujen ja hopeiden yhteyteen. Kengänsoljet lueteltiin tavallisesti erikseen vuosisadan jälkipuolella.[50] Rokokooajalla suosittiin erityisesti simpukkakoristeisia kengänsolkia. Vuosisadan puolimaissa muotiin tulleet

409. Violetilla palmettikuvioisella silkkidroguetilla päällystetyt solkikengät ns. italialaisin puolikiilakoroin, n. 1770. TKHM 6094.

410. Lohenpunaisella satiinilla päällystettyjen solkikenkien puolikiilakorot on verhottu valkoisella nahalla, n. 1770. Vuorikristallien koristamat soljet eivät alunperin kuulu näihin kenkiin. KM 2818, solki KM 3383.

411. Vuorikristallien koristama hopeinen kengänsolki, n. 1770, 4,5 × 5. PM 2678.

vuorikristallien koristamat kengänsoljet merkittiin aina arvokorujen yhteyteen (k. 411):[51]

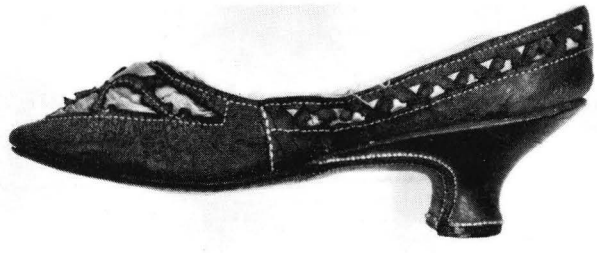
> (silver) 1 par skospänn med mässings musslor 24:- . . . 1 par pejrontygs sko vita 1:-, 1 par vita satins toflor (Somero Hirsjärvi 1773). 1 par frt. sko spännen med cristaller uti (Finström 1774). 1 par silfwer skospännen infattade med böhmiske stenar (Myrskylän k:no 1783). 1 par boutonerade frt. silfwer skospänn (Tu 1799).

Kauppapuodeista sai ostaa vaatimattomia messinki- ja tinasolkia, joista suuret kengänsoljet oli tarkoitettu miesten kenkiin. Tarjolla oli myös »mussla»-koristeisia solkia sekä erityisiä surusolkia (Tu 1798).[52]

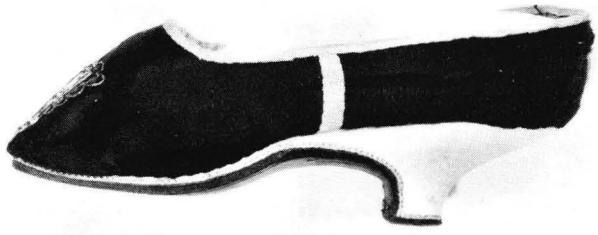
Kengänsoljissa seurattiin herkästi muodinmuutoksia.[53] Uusklassinen muotisuuntaus toi mukanaan soikeat, usein helminauhan koristamat kengänsoljet, joita mainittiin pukuluetteloissakin (l. Isokyrö 1788). Vuorikristallikoristelua sovitettiin edelleen soikeihin kengänsolkiin. Antikisoivan muotisuuntauksen suosimat terässoljet kuuluivat ensi sijassa miesten kenkiin.[54]

Avokkaat. Ranskassa todettiin 1780 vaiheilla, että soljet olivat miltei tyystin hävinneet naisten kengistä. Tämä merkitsi avokkaiden muotiintuloa. Avokkaat edustivat vuosisadan lopun englantilaismuotiin liittynyttä pyrkimystä jalkineiden leikkauksen yksinkertaistamiseen.[55] Soljet tulivat tarpeettomiksi, kun kenkien kantiosta jätettiin pois hihnat, joihin soljet oli aikaisemmin kiinnitetty. Muuten avokkaissa noudatettiin puolikenkien vakiintunutta kuosia. Kaarevat ranskalaiset korot madaltuivat ja tukevoituivat vähitellen uusklassisen muodin mukana.[56]

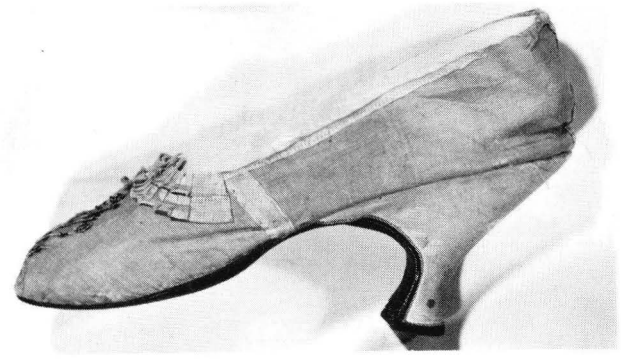
Asiakirjoissa avokkaat eivät yleensä erotu muista puolikengistä, koska *pums*-nimitystä[57] käytettiin harvoin niistä. Avokkaiden lukuisuus Suomen museoiden kokoelmissa todistaa kuitenkin, että ne olivat yleisiä. Joidenkin mustien nahka-avokkaiden läpikuvioinen koristelu muistuttaa siinä määrin samanaikaisten englantilaisten avokkaiden koristelua, että kenkiä voi suorastaan epäillä englanti-

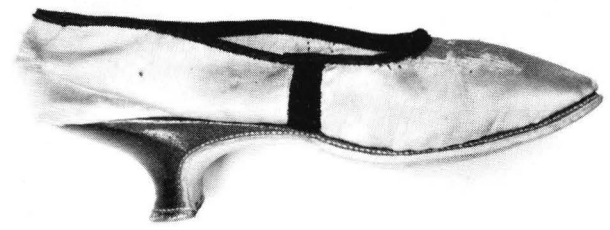
412. Mustien nahka-avokkaiden valkoisella silkillä pohjustettu lävistekoristelu muistuttaa englantilaisten kenkien koristelua n. 1780-90. Ranskalaiset korot verhottu mustalla nahalla. PHM 1001.

413. Paljettien reunustamat siniset silkkikolmiot, joissa punaista staniolikoristelua, somistavat mustia satiiniavokkaita, joiden ns. italialaisten korkojen valkoinen nahkaverhoilu jatkuu reunoksena anturaan. Perimätiedon mukaan kengät ovat kuuluneet patronessa Augustinille Perniön Latokartanossa. Vrt. k. 344. KM 5207:5.

414. Vaaleansiniset ripsitaftiavokkaat 7,6 cm korkuisin valkoisella nahalla verhotuin ranskalaisin koroin, koristeena laskostettu valkoinen silkkinauha ja kärjissä hopealangalla, paljeteilla ja staniolilla kirjotut kukkaoksat. Savonlinnasta, hankittu kertoman mukaan Pietarista. KM 571.

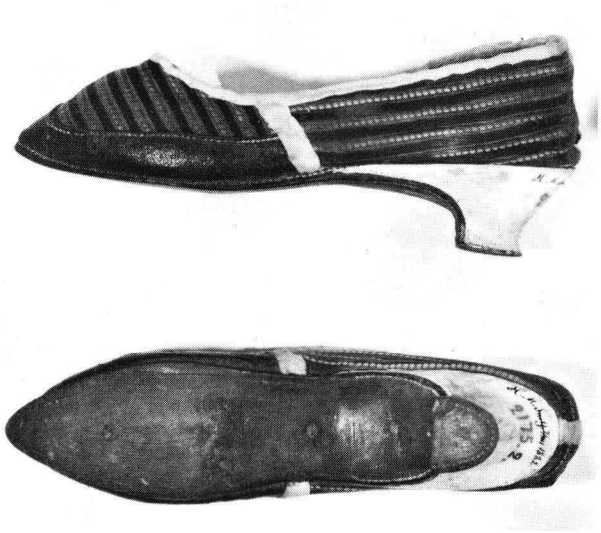
415. Mustalla silkkinauhalla reunustettujen suippokärkisten sinisten satiiniavokkaiden italialaisten korkojen ruskea nahkaverhous jatkuu reunoksena anturiin, Nauvon Käldingestä. TKHM 8264.

laisiksi. Läpikuviointi vuorattiin joskus valkoisella silkillä, jota mustalla nahalla verhottujen korkojen vaaleat neulokset tehostavat (k. 412).[58] Paitsi nahasta valmistettiin avokkaita samoista yksivärisistä tai pienikuvioisista silkkikankaista kuin ajan muotipukuja. Korot, joiden korkeus vaihteli 35-75 mm, päällystettiin edelleen useimmiten valkoisella nahalla. Kenkien kärkiin kirjottiin usein paljeteilla ja hopealangalla samantapaisia koristekuvioita kuin solkikenkiin.[59] Perimätiedon mukaan Perniön Latokartanon patronessa on käyttänyt mustia satiiniavokkaita, joiden kärkiä paljeteilla reunustetut päällikeompeleet koristavat. Avokkaiden suuaukot on reunustettu valkoisella pellavanauhalla ja kenkien anturasaumoissa on valkoinen reunos samaa nahkaa, jolla korot on verhottu (k. 413).[60] Kaksinkertainen laskostettu valkoinen silkkinauha reunustaa vaaleansinisiä silkkiavokkaita, jotka ovat perimätiedon mukaan peräisin Katariina II:n aikaisesta Pietarista. Kengänkärkiin on kirjottu paljeteilla, hopealangalla ja punaisella staniolipaperilla tyylitellyt kukat. Peräti 76 mm korkuiset korot on verhottu valkoisella nahalla (k. 414). Vastaavanlainen falbola-koristelu tuli muotiin Pariisissa 1780-luvulla.[61]

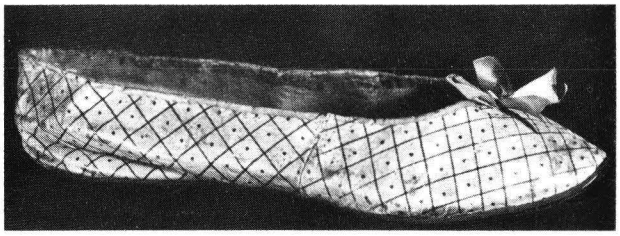
Korkojen verhoaminen tummalla nahalla tuli muotiin 1780-luvulla, jolloin myös mustat nahkakengät tulivat suosituiksi englantilaismuodin myötä.[62]

Nauvon Käldingestä peräisin olevien sinisten satiiniavokkaiden korot on verhottu ruskealla nahalla, joka jatkuu pohjien reunoksena ja jolla kengät on myös vuorattu (k. 415).[63] Vuosisadan lopun raitamuoti painoi leimansa jalkineisiinkin. Helsingistä saatujen sini-mustaraitaisten satiiniavokkaiden matalahkot ranskalaiset korot on verhottu mustalla nahalla ja kantiot on vuorattu ruskealla nahalla. Eräiden mustanvihreä-violettiraitaisten satiiniavokkaiden kärkien reunokset on vahvistettu mustalla nahalla, jolla myös kantiot on vuorattu. Melko tanakat ja suhteellisen matalat ranskalaiset korot on verhottu valkoisella nahalla totuttuun tapaan (k. 416).[64]

Antiikin ihailu muutti täysin kenkämuodin vuosisadan lopulla. Kreikkalaisten ja roomalaisten korottomat sannikkaat otettiin kenkämuodin esikuvaksi. Avokkaat olivat edelleen vallitsevana kenkätyyppinä, korot ainoastaan madaltuivat ja hävisivät lopulta tykkänään. Korkeiden korkojen epäterveellisyyteen oli jo aikaisemmin alettu kiinnittää huomiota. Kun Stockholms Magazin -lehden elokuun numerossa 1780 pohdittiin vaatetuksen epäterveellisyyttä, ihmeteltiin mm. miksi jalkojen pienuutta ihailtiin. Todettiin myös, että korkeat korot pilaavat käynnin, koska jalkojen lihasten jännittyminen pakotti kävelemään etunojossa. Kiilakorkojen istuttaminen avokkaihin merkitsi välivaihetta siirryttäessä korkeista koroista mataliin.[65]

416. Musta-vihreäraitaisten satiiniavokkaiden kärjet on vahvistettu mustalla nahalla ja korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 4,2. KM 2175:2.

417. Korottomia sannikkaita jäljittelevät nahka-avokkaat, 1800-luvun alusta. KM 540.

Vuosisadan vaihteessa avokkaat olivat jo miltei korottomia. Monet vaalealla nahalla tai silkillä päällystetyt ohutpohjaiset ja korottomat avokkaat todistavat muodin yleisyyttä (k. 417).[66] Korottomat avokkaat voitiin sitoa säärien ympäri kiedotuilla nauhoilla kreikkalaisten sannikkaiden tavoin. Maata laahustavien pitkien paitapukujen helmoja oli tapana kohottaa kävellessä ylös niin, että kengät ja silkkisukkien verhoamat sääret vilahtivat näkyviin.[67]

Kun Paraisten Rövarnäsin rouvan peruluettelossa vanhat silkkikengät mainittiin nimenomaan korkeakorkoisiksi, oli koroton kenkämuoti ilmeisesti jo syrjäyttänyt vanhanaikaiset korkokengät:[68]

> 3 par gla siden skor med höga klackar, 2 par nya och ännu icke nyttjade läderskor, 3 par älldre do (Parainen 1811).

Tohvelit olivat perinteiseen tapaan säätyläisnaisten suosimia sisäjalkineita 1700-luvulla. Näitä jalkineita, joissa oli vain etupäälliset, valmistettiin samoista nahka- ja kangaslaaduista kuin puolikenkiä. Tohvelit olivat usein hienommin koristettuja, nimenomaan kirjottuja, kuin puolikengät.[69] Keski-Euroopassa *mule*-nimellä tunnettuja tohveleita kuvattiin sisäjalkineina sekä ylhäisömuotokuvissa että laatukuvissa. Pehr Hilleströmin salonkikohtauksia esittävissä maalauksissa sisäjalkineina on useimmiten tohvelit, joita jopa kamarineidot ja sisäpalvelijattaretkin käyttivät. Jalkineiden esitystapa osoittaa, miten jalkojen pienuutta ihailtiin.[70]

Pukuluettelojen mukaan tohvelien käyttäjäpiiri oli Suomessa suppeampi kuin puolikenkien käyttäjien. Tohveleita oli yleensä vain yksi tai kaksi paria henkilöä kohden.[71] Ne olivat usein ylellisyysjalkineita, joiden koristeluun kiinnitettiin erityistä huomiota. Vuosisadan ensi puoliskolla suosittiin punaisia sahviaanitohveleita ja kirjottuja sametti-tohveleita:[72]

> 1 par röda sammets tåflor (Kokkola 1730). 1 par triumfant skor, 1 par röda saffjans do, 1 par gull borderade tåfflor 15:-, 1 par sölfwer borderade do 9:-, 1 par röda saffjans do 6:- (Pietarsaari 1755).

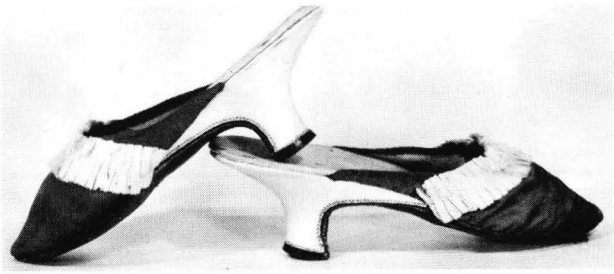
Vuosisadan jälkipuolella hienot tohvelit valmistettiin usein pukusilkeistä, rokokoo-ajalla tavallisesti kukkasilkistä ja kustavilaisella ajalla pienikuosisista tai yksivärisistä silkkikankaista. Samassa puvustossa oli usein sekä sahviaanitohvelit että silkkitohvelit (Oulu 1789).[73]

Itämaistyylisistä tohveleista käytettiin luultavasti nimitystä *pampucier*.[74] Ne esiintyivät suutari J. Rosbergin laskuissa Turussa 1789-92. Turussa mainittiin pukuluetteloissakin *pampuschier* (Tu 1796) ja punaiset *pampuscher* (Tu 1803).[75]

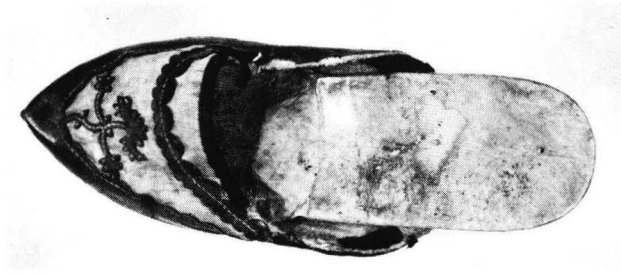
Pampusch-nimitystä voinee käyttää rokokoon vihreistä sahviaanitohveleista, joissa on itämaiset kippurakärjet (k. 418). Vihreä sahviaani on kirjottu hopealangalla ja paljeteilla ja etupäällisten koristeeksi on laskostettu kolminkertainen vaaleanpunainen silkkinauha. Tohvelien pohjavuorit ovat punaista sahviaania ja vuoraus luonnonväristä nahkaa. Tukevat ranskalaismalliset korot on verhottu valkoisella nahalla, joka jatkuu reunoksena anturasaumoissa. Nämä n. 1760-luvulle ajoitettavat

418. Itämaiseen tapaan kippurakärkiset vihreät (? hollantilaiset) sahviaanitohvelit on kirjottu hopealangalla ja paljeteilla sekä koristettu laskostetulla vaaleanpunaisella silkkinauhalla, korot 4 cm. Lesteissä on huomioitu oikean ja vasemman jalan erilaisuus. TKHM 11824.

419. Laskostettu valkoinen silkkinauha reunustaa viininpunaisia satiinitohveleita, joiden italialaiset korot on verhottu valkoisella nahalla, korot 6,4, n. 1780. KM 66020.

420. Suippokärkisten mustien nahkatohvelien päällisten lävistekoristelu on pohjustettu valkoisella satiinilla, 1780-luku. TKHM 15674:1.

tohvelit eroavat kaikista muista Suomessa tunnetuista 1700-luvun naisten jalkineista siinä, että oikean ja vasemman jalan lestit ovat erilaiset.[76] Nämä luultavasti ulkomailta, ehkä Hollannista, tuodut sahviaanitohvelit kertovat ajalle tyypillisestä itämaiden ihailusta samoin kuin Ranskassa muodissa olleet kiinalaiset puukengät, *les sabots chinois*.[77]

Kustavilaisella ajalla silkkitohvelien kaarevat ja korkeat ranskalaiset korot verhottiin samanaikaisten puolikenkien korkojen tavoin useimmiten valkoisella nahalla, joskus päällyskankaalla tai vuosisadan lopulla tummalla nahalla. Tohvelien kantatyyny verhottiin tavallisesti valkoisella säämiskällä (k. 419). Samat muodin lait määräsivät tohvelien ja muiden puolikenkien kuosin ja koristelun. Yksivärisellä silkillä päällystetyt tohvelit ajoittuvat yleensä 1780-90-luvulle. Vuosisadan lopulla kengänkärjet olivat usein hyvin suipot ja taipuivat hieman ylöspäin.[78] Nahkatohveleita koristettiin läpikuvioinnilla samoin kuin puolikenkiä (k. 420).[79]

– – – – – –

Pukuluettelojen mukaan säätyläisnaisten puvustoissa oli tavallisesti muutama pari silkkikenkiä, hienot sisätohvelit sekä nahkakengät, joita pidettiin ulkojalkineina. Ne olivat useimmiten tukevia arkikenkiä, jotka muistuttivat kuosiltaan solkikenkiä ja myöhemmin avokkaita. Vuosisadan lopulla merkittiin pukuluetteloihin entistä useammin nimenomaan mustia nahkakenkiä, mikä johtui luultavasti Englannissa kehitetyn uudentyyppisen mustan kiiltävän ns. atlasnahan muotiintulosta. Se edusti hienointa saatavissa ollutta nahkalaatua, josta valmistettiin muodikkaita kenkiä (Tu 1808).[80] Ranskassakin mustien kenkien käyttö lisääntyi vallankumouksen jälkeen.

Silkkikenkien heikkouden vuoksi oli pakko hankkia tiheään uusia kenkiä. Silkkikenkien rinnalla käytettiin myös, tosin harvoin, samettikenkiä, sekä villakankaalla päällystettyjä kenkiä, joista mustat kengät kuuluivat nimenomaan suruasuun. Kangaslaadusta riippumatta kenkien lestissä ei ollut eroa. Esimerkiksi englantilaiset villakankaiset kengät ovat täysin samanaikaisten silkkikenkien kaltaisia.[81]

Säätyläisnaisten puvustoille tyypillisiä kenkäkoostumia edustavat esimerkiksi seuraavanlaiset luettelot:[82]

> 1 par hwita sidentygs skor, 2 par sidentygs toflor, 1 par gröna läderskor, 4 par swarta do, 1 par swarta toflor (Ahv. Finström 1768). 3 par sidentygs skor, 2 par ylle drojets skor, 1 par sidentygs toflor . . ., 1 par swarta skor af bockskin (Myrskylän k:no 1783). 1 par swarta camelhårs skor, 1 par swart läder do, 2 par gl. do, 1 par tygs do, 1 par toflor (Loviisa 1785). 1 par skospän af 5 lod, 1 par gl. gröna samets skor, 1 par saffians toflor (Loviisa 1788).

Kenkien lukumäärä yksityisissä puvustoissa kasvoi vuosisadan loppua kohden. Pukuluetteloihin merkittiin usein pelkästään niiden määrä laatua selvittämättä.[83]

Arkoja sisäjalkineita suojattiin huonolla säällä ulkona liikuttaessa kalosseilla tai ulosmentäessä vedettiin jalkoihin miesten jalkineita muistuttavat saappaat, varsikengät, pieksut tai lapikkaat.

KALOSSIT

Kalossit olivat paksuja irtopohjia eli nahka-, korkki- tai puupohjin varustettuja kenkiensuojuksia, jotka kuuluivat tavallisesti tiettyihin kenkiin ja koristettiin samalla tavalla kuin ne. Kalossit sidottiin kiinni jalan rinnan yli kenkien päällitse hihnoilla, jotka oli kiinnitetty kalossien pohjiin jalkaholvin kohdalle asennetun siltamaisen tukirakenteen molemmin puolin.[84]

Kalossit olivat harsinaisia Suomessa. Vuosisadan alkupuolella niitä esiintyi vain muutamassa muodikkaassa puvustossa. Paraisten Lofsdalin rouvan, 1725 kuolleen vapaaherratar Judit Olivecrantzin jäämistössä oli musta kalossipari, *calosser* (Parainen 1739).[85] Vasta vuosisadan viimeisellä neljänneksellä niitä alettiin käyttää yleisemmin. Maaherra W. Carpelanin rouvalla oli uudet kalossit, *calocher*, kymmenen silkkikenkäparin, silkkitohvelien

ja neljän kangaskenkäparin ohella (l. Kuopio 1788). Kalossit oli merkitty myös turkulaisen kauppias Wijnqvistin rouvavainajan peruluetteloon (l. Piikkiö 1789). Suutarioltermanni S. Birkstedtin lesken kalossit olivat luultavasti oltermannivainajan tekemät. Työhuoneen inventaarioluetteloon oli nimittäin merkitty myös kalosseja (Tu 1800).[86]

SAAPPAAT

Koska arkijalkineita ei yleensä merkitty pukuluetteloihin, voi olettaa, että mm. saappaita käytettiin kylminä vuodenaikoina yleisemmin kuin mitä asiakirjat osoittavat. Kun J. H. Kellgren toimi paroni Flemingin perheen kotiopettajana Louhisaaressa, kuvaili hän parissa kirjeessään arkisen kartanoelämän yksitoikkoisuutta ja kertoi, että neidit kulkivat saappaissa ja kuluttivat aikaansa parsimalla sukkiaan ja kiilloittamalla saappaitaan (1774, 1775).[87] Saappaita esiintyikin etupäässä maaseudulla asuneiden säätyläisnaisten, kartanonrouvien ja papinrouvien puvustoissa (l. Loppi 1786):[88]

> 3 par tygs skor, 1 par do toflor, 2 par läderskor, 1 par do toflor, 1 par gl. stöflor (Hattula Herniäinen 1780). 1 par sydda rosiga sidenskor, 3 par do af swart sattin, 1 par do gl. af blåt do, 1 par do nya läder skor, 4 par do gl. do, 1 par swarta klädes stöflor, 1 par lappskor (Korppoon pappila 1796).

Turun rouvatkin käyttivät saappaita 1700-1800-luvun vaihteessa. Saappaat olivat joskus vuorillisia (Tu 1805). Mamselli Bjurmanin kauppias P. M. Lewinin huutokaupasta hankkimat kaksi paria sahviaaninahkaisia aamusaappaita, *moron stöflar*, olivat todennäköisesti tehdyt nahasta, jonka Lewin oli itse valmistanut. Lewin oli nimittäin saanut 1797 luvan valmistaa värillisiä nahkoja (Tu 1816).[89]

Rekijalkineina käytettiin lampaannahalla vuorattuja saappaita ja lapikkaita:[90]

> Åktyg: 1 par qwins stöflor fodrade med fåhrskin, 1 par lappstöflor af renskin (Hki 1756).

LAPIKKAAT YM. TURKISJALKINEET JA PIEKSUT

Porontaljasta tai poronkoivista valmistetut lapikkaat olivat suosittuja talvi- ja rekijalkineita. Korottomien ja nokkavien yksipohjaisten lapikkaiden ja muiden samantapaisten turkiskenkien varret sidottiin pauloilla säärien ympäri.[91]

Oulun kauppapuodeissa myytiin lapikkaita läpi 1700-luvun.[92] Etelä-Suomessakin suutarit valmistivat lapikkaita. Loviisan suutari teki Hämeenkylän kartanon pikkuneidille Jacobina Munsterhjelmille lapikkaat, joihin tyttö ompeli itse paulat, *skin och band* (1799).[93]

Lapikkaita, *lappskor*, *skinnskor*, on merkitty säätyläisnaisten pukuluetteloihin sekä kaupungeissa että maaseudulla ympäri Suomea vuosisadan viimeisellä neljänneksellä. Niitä oli yleisesti kartanonrouvien puvustoissa mm. vapaaherratar Henriette Roosilla (Oulu Marttila 1779), ruukinpatruuna J. J. Kijkin leskirouvalla (Perniö Teijo 1788) ja leskikreivitär Renata Nierothilla (∞ v. Morian, Perniö Melkkilä 1789).[94] Turussa nimitettiin tällaisia talvijalkineita toisinaan myös karvakengiksi, *ludna skinnskor* (Tu 1805).[95]

Asiakirjoissa esiintyvät karvakengät, *luddna skor* (Hki 1783), olivat todennäköisesti lapikkaiden kaltaisia jalkineita, samoin myös hyljetossut, joita tosin esiintyi ensi sijassa käsityöläisten puvustoissa:[96]

> 1 par gula saffians skor, 1 par gröna saffians skor nya, 1 par sidensargs do, 1 par swarta tygs skor, 1 par do läderskor, 1 par skälskins do (Tu 1804).

Lapikkaiden tapaisia pehmeitä talvijalkineita kutsuttiin myös pieksuiksi, *piexor*.[97] Pieksut saattoivat olla saappaiden tavoin varrellisia, *piex-stövlar* (l. Porvoo 1763). Joskus käytettiin nimitystä nahkapieksut, *läder piexor* (Tu 1798). Hienoimmat pieksut valmistettiin punaisesta sahviaanista:[98]

> 1 par röda saffians piexor, 2 par do do skor, 1 par swarta siden sattins do, 1 par blanckläders do (Tu 1808).

Pietarsaareen otettiin 1757 Raahesta suutari nimenomaan valmistamaan pieksuja, joiden teosta on myös säilynyt tietoja Kokkolassa.[99]

VARSIKENGÄT

Pukuluetteloissa turkiskenkien rinnalla 1700-1800-luvun taitteessa esiintyneet varsikengät, *kängor*, palautuivat ikivanhaan varrelliseen, nyörittämällä kiinnitettyyn jalkinetyyppiin. Ruotsissa käytettiin varsikenkiä mm. karusellikenkinä 1600- ja 1700-luvulla. Porontaljasta ja punaisesta sarasta valmistetut ja tinanauhalla kirjotut ruotsalaiset naisen korkokengät, jotka on ajoitettu 1700-luvun alkuun, olivat varsin koristeellisia jalkineita.[100]

Kokkolan 1781 perustetun suutarinammattikunnan sinetissä on kuvattu varsikenkä.[101] Pukuluetteloissa on mainittu mustia, vihreitä ja keltaisia varsikenkiä. Vihreästä sahviaanista valmistetut varsikengät ovat ehkä muistuttaneet edellä mainittuja ruotsalaisia varsikenkiä:[102]

> 1 par skin skor, 1 par swarta kjängor, 1 par gl. gröna kjängor, 1 par swarta satins skor (Tu 1801). 1 par gula kängor och 1 par siden skor (Tu 1807). 2 par gl. swarta paser läders skor, 1 par gröna saffians läder kjengor fodrade gl., 1 par af hvit skin öfwerdrags toflor (Tu 1809).

20. Muotiasusteita

VIUHKA

Viuhka ei ollut 1700-luvulla pelkkä koruasuste, vaan seurusteluväline, jonka käsittely vaati taitoa ja tietoa viuhkan merkkikielen säännöistä kuten monet viuhkan käyttöön liittyvät ohjeet ja »viuhka-akatemiat» todistavat. Viuhkan välityksellä opetettiin suorastaan hienoja käytöstapoja. Viuhkan oikeata käsittelyä pidettiin Suomessakin niin tärkeänä, että Åbo Tidningar -lehdessä julkaistiin käännöksenä viuhka-akatemian ohjeet 28. 3. ja 4. 4. 1782. Ohjeissa selostettiin yksityiskohtaisesti, miten viuhkaan oli tartuttava, miten se oli avattava ja suljettava. Viuhkan leyhyttelyssä oli niin runsaasti vivahteita, että niiden oppimisen väitettiin vievän kuukausia. Naisten aseena viuhkan sanottiin vastaavan miesten asusteenaan kantamaa miekkaa.[1]

Etelä-Eurooppaan alunperin itämailta omaksuttu viuhka kuului jo 1600-luvulla ylhäisönaisten muodikkaaseen asuun.[2] Ranskalaisen muotiaallon vanavedessä viuhkan käyttö yleistyi 1600-luvun lopulla ja huipentui 1700-luvulla, jolloin laskosviuhkojen valmistus kehittyi Ranskassa tärkeäksi muotiteollisuuden haaraksi. Pariisissa toimi jo 1700-luvun toisella neljänneksellä viitisenkymmentä viuhkantekijän työhuonetta, joiden vuosituotanto kohosi huomattaviin määriin. Viuhkojentekoon osallistuivat eri vaiheissa mm. sorvaajat, *tabletiers*, jotka valmistivat viuhkojen säleikköjä, sekä varsinaiset viuhkantekijät, *éventaillistes*, jotka suorittivat varjostinpaperin valmistuksen, pingoituksen, maalauksen, asennuksen, viuhkan kokoamisen, laskostamisen, leikkauksen ja viimeistelyn.[3] Ranskasta viuhkoja vietiin mm. Espanjaan, Englantiin, Hollantiin ja Saksaan, joista niitä toimitettiin edelleen Pohjoismaihinkin. Mainituissa maissa kehittyi myös oma viuhkateollisuutensa osittain Ranskasta 1700-luvun alussa siirtyneiden mestarien johdolla.[4] Paitsi Keski-Euroopasta ja Englannista tuotiin Ruotsi-Suomeen viuhkoja Kiinasta Itä-Intian kauppakomppanian välityksellä. Itämaiset viuhkat olivat jatkuvasti kysyttyä tuontitavaraa Euroopassa, jossa niitä myös jäljiteltiin.[5]

Ruotsi-Suomessa viuhkojen tuonti ulkomailta kiellettiin ylellisyysasetuksissa 1731, 1739, 1746. Kielto koski yli 2 riikintaalerin arvoisia viuhkoja. Viuhkojen valmistukseen käytetyt tarvikkeet, *ämnen tilarbetade af ben, trä eller papper*, sisällytettiin tuontitaksaan 1756. Meritullihinnastossa 1771 määriteltiin yli 100 riikintaalerin arvoisten erien tullimaksu, joka koski yli 2 riksin hintaisia viuhkoja ja niiden tarvikkeita. Kustavilaisen ajan vapaamman kauppapolitiikan ansiosta viuhkat vapautettiin tuontikiellosta ja vuoden 1776 tullihinnastossa ne eriteltiin laadun mukaan. Ajalle tyypillinen laskosviuhkojen valikoima selviää tulliluettelosta, jonka mukaan niiden säleet olivat norsunluuta, helmiäistä, kilpikonnanluuta tai puuta, varjostimet yleensä paperia.[6]

Tuontikielloilla pyrittiin suojaamaan viuhkojen kotimaista valmistusta, mikä ei kuitenkaan muodostunut koskaan merkittäväksi. Viuhkantekijät kuuluivat halli- ja manufaktuurioikeuden alaisuuteen. Vuonna 1764 määrättiin, että kaikki viuhkat oli hallileimattava ja leimattomien viuhkojen myynti kiellettiin.[7] Ruotsissa tunnetaan nimeltä joitakin viuhkantekijöitä ja muutamia Tukholmassa hallileimattuja viuhkoja on tallella. Jotkut taiteilijatkin ovat maalanneet lisäansiokseen viuhkojen varjostimia. Pehr Hilleström vanhempi oli 12-vuotiaana joutunut Tukholmaan saapuneen saksalaisen viuhkantekijän Chr. Fehmerin oppiin 1744. Hänen tehtävänään oli maalata vesivärein pieniä ajankuvia viuhkoihin, joita Loviisa Ulriikan »viuhka-ritarikuntaan» kuuluvat hovinaiset hankkivat itselleen.[8]

Suomessa viuhkanteko jäi vain lyhytaikaiseksi yritykseksi. Viuhkantekijä Eric Neuland (Jöranson), joka muutti Tukholmasta Turkuun 1763, anoi Turun hallioikeudelta korvausta perheensä matkakustannuksista, koska hänellä oli ollut varsin vähän tuloja ammatistaan. Hän palasi verrattain pian takaisin Tukholmaan, sillä hovin palveluksessa oli 1770-luvulla sekä viuhkantekijä Johan Rönneberg että viuhkojen korjaaja Erick Neylandt.[9]

Turun Luostarikorttelissa terästyöntekijä Renforsin luona asunut Tukholmasta saapunut viuhkantekijänkisälli Gustaf Runn ilmoitti 23. 6. 1802 Åbo Tidningar -lehdessä, että hän korjasi kaiken-

laisia viuhkoja, päivän- ja sateenvarjoja sekä valmisti tilauksesta uusiakin.

Viuhkoja myytiin yleensä rihkamapuodeissa ja joskus markkinoillakin.[10] Suomessakin kauppiaat pitivät varastossa pieniä eriä halpoja alle 2 taalerin hintaisia viuhkoja. Kauppias G. Rungeenin huutokaupassa myytiin mm. 70 viuhkaa, jotka kauppias Beckman huusi (Tu 1746). Kauppias L. Adrianin puodissa olleet neljä viuhkaa maksoivat 2 taaleria 1 äyrin kappaleelta (Hki 1753). Kauppias W. Lindegrenin konkurssin yhteydessä inventoitiin mm. 4 3/4 tusinaa halpoja viuhkoja (Tu 1778).[11] Puodeissa myydyt lasten viuhkat kertovat viuhkamuodin yleisyydestä 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä, *2 små barn sohlfjädrar* (Kristiina 1788). Vuosisadan lopulla rihkamapuodeissa myydyissä vaatimattomissa viuhkoissa oli yleensä paperivarjostin, joskus silkki- ja harsovarjostin (Hki 1800):

> 12 swarta pappers sårg-solfiädrar, 3 do flor och siden, 5 gröna pappers do (Bremer, Teijo-Tu 1801).

Hinnaltaan ne olivat varmaankin verrattavissa Jacobina Munsterhjelmin ja hänen sisarensa Loviisasta ostamiin 8 ja 12 killingin hintaisiin viuhkoihin (Hämeenkylä 1800).[12]

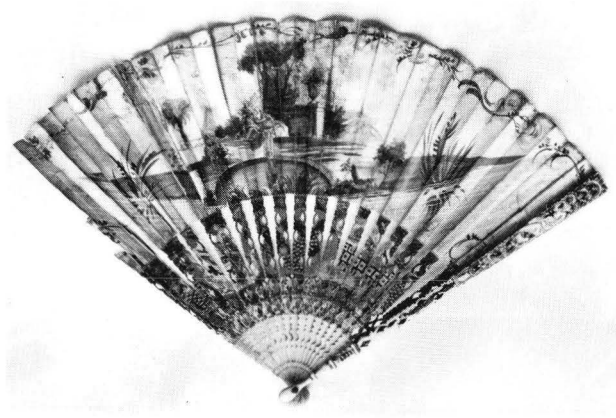
Pukuluetteloiden mukaan viuhka kuului säätyläisnaisten vakioasusteihin läpi 1700-luvun ja niitä kuvattiin usein varsinkin rokokoon muotokuvissa (k. 112, 139, 150, 163, 196, 332, 353, 430, 451). Suomessa on säilynyt viuhkoja rokokoo-ajalta lähtien. Koska niitä ei ole yleensä leimattu, on vaikeata todeta, mistä maasta ne ovat peräisin. Hienoimmat rokokooviuhkat olivat ehkä ranskalaisia, osa mahdollisesti englantilaisia, hollantilaisia tai saksalaisia, jotkut ehkä ruotsalaisia. Tallessa olevat viuhkat ovat järjestään ammattimaisten viuhkantekijöiden työtä ilmeisesti ranskalaisten esikuvien mukaan. Viuhkojen koristeellisesti veistetyt norsunluusäleet ovat toisinaan kiinalaista työtä, samoin joskus myös maalatut varjostimet. Viuhkoissa voi seurata muodinmuutosta rokokoosta uusklassismiin.[13]

Pukuluetteloista selviää, että ylellisyysasetusten kielloista huolimatta säätyläisrouvat komeilivat kalliilla kilpikonnanluisilla ja helmiäisellä koristetuilla viuhkoilla 1700-luvun toisella neljänneksellä:[14]

> 1 solfiäder med skillpadd inlagd, 1 swart tafts fiäder (Kemiö 1743). 1 solfiäder med skyllpadd och pärlemo infattadt 7:16 (Tammela Mustiala 1752).

Norsunluusäleiset viuhkat olivat kuitenkin kaikkein tavallisimpia. Viuhkan yhteydessä mainittiin joskus myös paperi- tai taftivarjostin, toisinaan maalauskoristelukin, *1 sohlfiäder af ben och papper* (Kristiina 1760).[15]

Säilyneiden rokokooviuhkojen säleikkö koostuu järjestään norsunluusta veistetyistä säleistä, joista

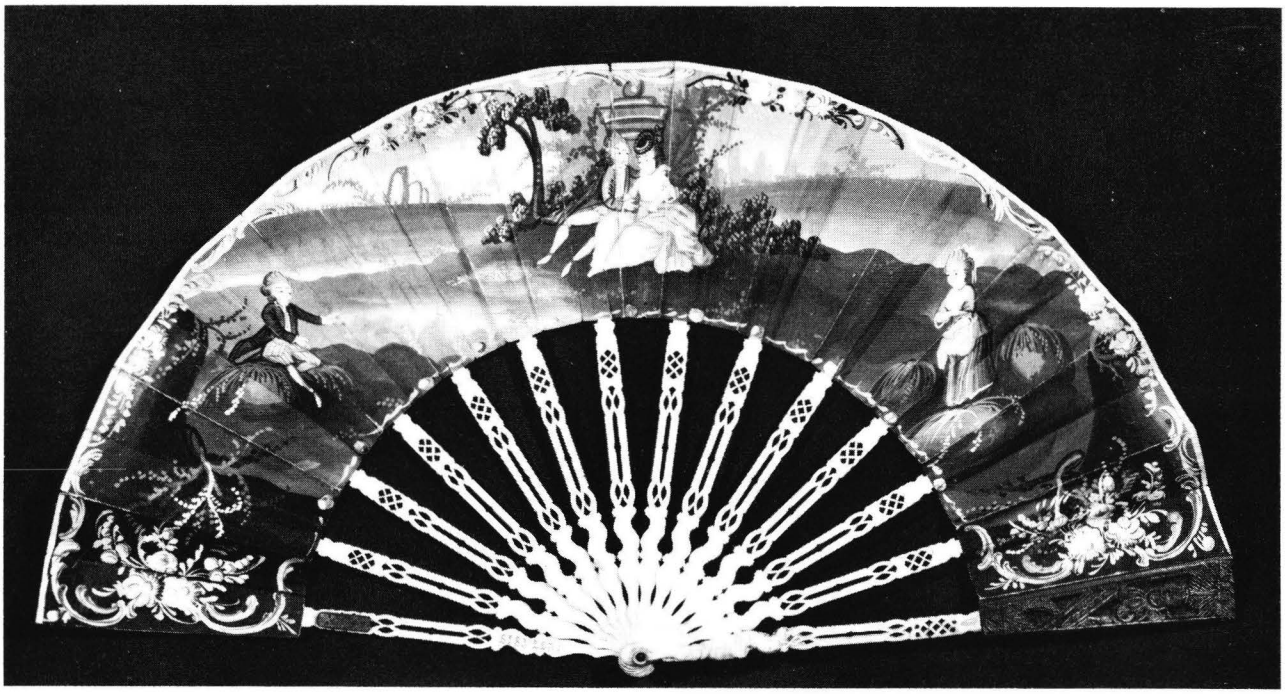

421. Rokokooviuhka n. 1750, paperivarjostimeen on maalattu guassilla romanttinen puistomaisema rakastelevine pareineen, norsunluusäleikkö on luultavasti kiinalaista työtä, pit. 26,5. KM 3289:6.

hienoimmat ovat plastisesti muotoiltuja ja profiloituja, usein lisäksi maalauksella, kultauksella tai hopeoinnilla koristettuja. Vähitellen säleikkö harveni, säleet ohenivat ja suorenivat. Säleitä yhdistävä, tavallisesti 1/3 ympyrän tai myöhemmin puoliympyrän laajuinen varjostin oli yleensä paperia, vuosisadan loppupuolella usein myös silkkiä. Rokokooviuhkojen varjostimien maalauskoristelun suosituimpia aiheita oli arkaadiseen maisemaan sijoitettu Watteaun tyylinen paimen- tai rakkauskohtaus, jota kiemurat ja kukat kehystivät (k. 422-427). Romanttisessa puistomaisemassa kuherteleva pari toistuu miltei stereotyyppisenä viuhkasta toiseen suomalaistenkin säätyläisnaisten viuhkoissa. Aiheen suosio johtui siitä, että sulhasen oli tapana lahjoittaa morsiamelleen hieno viuhka. Morsian puolestaan lahjoitti morsiusneidoille muistoksi halpoja viuhkoja. Viuhkat olivat yleensäkin suosittuja lahjaesineitä.[16]

Hieno morsiusviuhka on ehkä kuvattu Ulla Paschin maalaamassa Karolina Ronanderin (∞ Jägerhorn, k. 451) muotokuvassa. Vanhimmat suomalaiset rokokooviuhkat edustavat samaa tyyppiä. Maalaus koristaa niiden plastisesti muotoiltua norsunluusäleikköä. Anna Kristina Mörtengrenin ns. morsiusviuhkan koristeellisen luusäleikön ulkosäleihin veistetyt kiemurat on pohjustettu staniolilla ja koristettu puna-vihreällä kukkamaalauksella (k. 267).[17] Vuosisadan puolimaihin on ajoitettavissa viuhka, jonka profiloitujen ja osittain lävistettyjen norsunluusäleiden muodostamaan säleikköön on maalattu kiinalaisia aiheita (k. 421).[18]

Säleiköt harvenivat ja yksinkertaistuivat 1770-luvulla. Erään ehkä Kiinassa Euroopan markkinoita varten valmistetun viuhkan norsunluusäleet on profiloitu alapäästään rokokoolle tyypilliseen tapaan ja lävistetty yläpäästään symmetrisin kuvioin. Paperivarjostimeen on maalattu peitevärein rus-

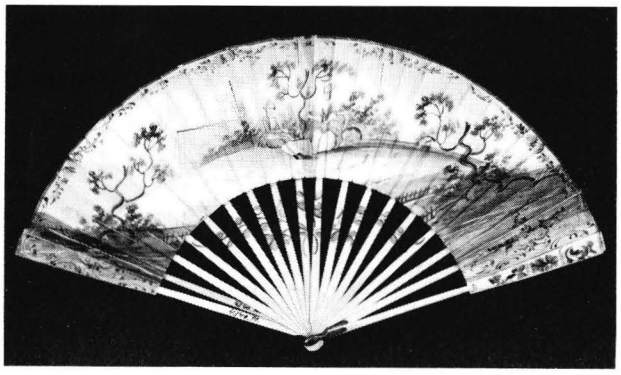

422. Euroopan markkinoille Kiinassa (?) valmistettu rokokooviuhka, pit. 25,5. KM 5983:227:1, Antellin kokoelmat.

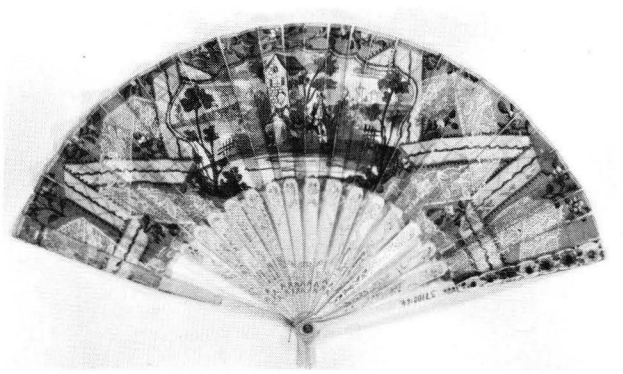
kea-vihreäsävyinen maisema, johon sijoitetussa rokokoopukuisessa pariskunnassa ja heidän hienotunteisesti sivuille vetäytyneissä palvelijoissaan on outoja itäiseen suoritukseen viittaavia piirteitä (k. 422). Kääntöpuolta koristaa rennosti maalattu ruskea-sininen erämaamaisema.[19]

Suomeenkin on kulkeutunut Hollannissa ja myös Englannissa valmistettuja ns. »posliiniviuhkoja» (k. 423), jotka ovat saaneet nimensä posliinimaalausta muistuttavasta yksivärisestä sinisestä tai violetista maalauskoristelustaan. Näiden melko halpojen viuhkojen norsunluusäleikköön maalattiin usein kukka-aiheita.[20]

Paimen- ja lemmenkohtausten sovittaminen kartusseihin merkitsi uutta tyylivaihetta viuhkojen koristelussa 1760-luvulla. Vaatimattomien varjostinten keskuskuviona oli vain yksi kuvaryhmä. Erään, ehkä ruotsalaisen, viuhkan paperivarjostimeen on maalattu vesivärein vaaleanpunaiselle pohjalle pitsi- ja nauha-aiheen kehystämä kartussi, jossa rokokoopukuisen pariskunnan taustana on tavanomainen maisema. Viuhkan pitsimäisesti lävistetty säleikkö on tyypillinen englantilaisille viuhkoille, joissa jäljiteltiin kiinalaisten brisée-viuhkojen luusäleiden lävistekuviointia (k. 424). Olof Dalin viittasi runossaan »Genomsigtige Solfjädrars uprinnelse» varmaankin tämäntapaisiin viuhkoihin, joita on myös ruotsalaisissa kokoelmissa.[21] Rokokooviuhkoissa suosittu paimenaihe on kuvattu erään vaaleanpunaisen paperivarjostimen keskuskehässä, joka muistuttaa suoritukseltaan edellistä viuhkaa (k. 425). Varjostimen meander-nauhat ja hopealla tehostetun lävistetyn luusäleikön koristelu viittaavat jo uusklassismin vaiku-

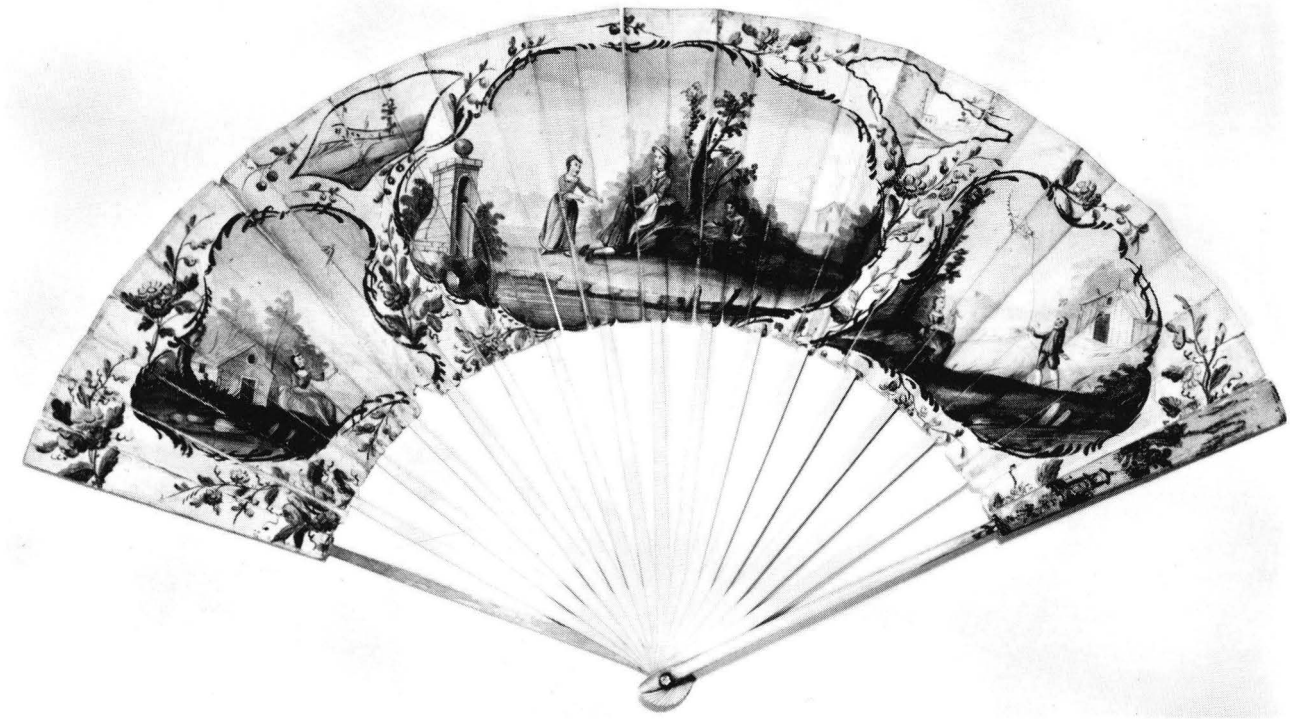
423. Hollantilainen (?) ns. posliiniviuhka, paperivarjostimen puistokohtaus on maalattu sinivioletilla vesivärillä ja kääntöpuolelle on maalattu pensaikon ympäröimä torni, sininen kukkamaalaus koristaa suoraa norsunluusäleikköä, pit. 26. KM 4340:90.

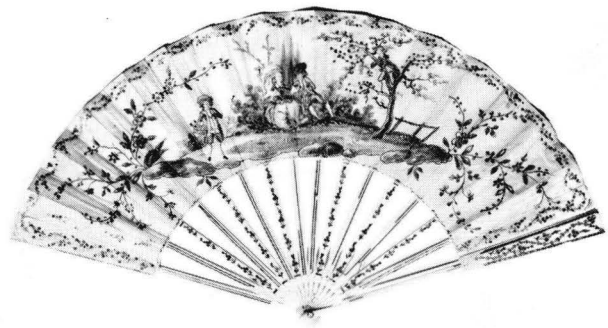
424. Ruotsalainen (?) rokokooviuhka, paperivarjostimessa vaaleanpunaiselle pohjalle maalattu pitsi- ja nauhakuviointi kehystää paimenromanttista kuvaa, norsunluusäleikkö on lävistetty englantilaisten ns. brisée-viuhkojen tavoin, pit. 20. KM 37100:64.

425. Rousseaulainen maalaiselämän ihailu on antanut aiheen meanderin kehystämään kuvakartussiin sijoitetulle paimenta ja paimenetarta lammaskatraineen kuvaavalle esitykselle. Paimenettaret on kuvattu roberonde-puvuissa samaan tapaan kuin Hatanpään ja Jakarin kartanoiden seinäpannoissa 1760-luvulla. TKHM 12356.

426. Ruotsalainen (?) rokokooviuhka Nauvon Käldingen kartanosta. Paperivarjostimen kolmeen kartussiin sijoitettujen maalaiselämään liittyvien kuvien henkilöiden puvuissa on ilmeisiä kotimaisia piirteitä. Yksinkertaisen norsunluusäleikön päihin on veistetty kiinalaiset huvimajat, pit. 26,5. TKHM 8248.

427. Laitilan Palttilan kartanosta peräisin olevan viuhkan valkoiseen silkkivarjostimeen maalattu pariskunta esiintyy 1780-luvun puvuissa, nainen karakooasussa ja suuressa »ylöspannussa» liinamyssyssä. Tamburoitua kukkakoristelua on tehostettu paljeteilla ja luusäleikön uurrekoristelua kulta- ja hopeavärillä. Pit. 27,5. KM 2286.

tukseen.[22] Kuva-aihe jaettiin usein kolmeen kartussiin, joista keskimmäiseen sijoitettiin pääaihe, kuten Nauvon Käldingen kartanosta peräisin olevassa viuhkassa (k. 426),[23] jonka paimenettaren ja kalvaljeerien puvut on kuvattu pohjoismaiseen tapaan.

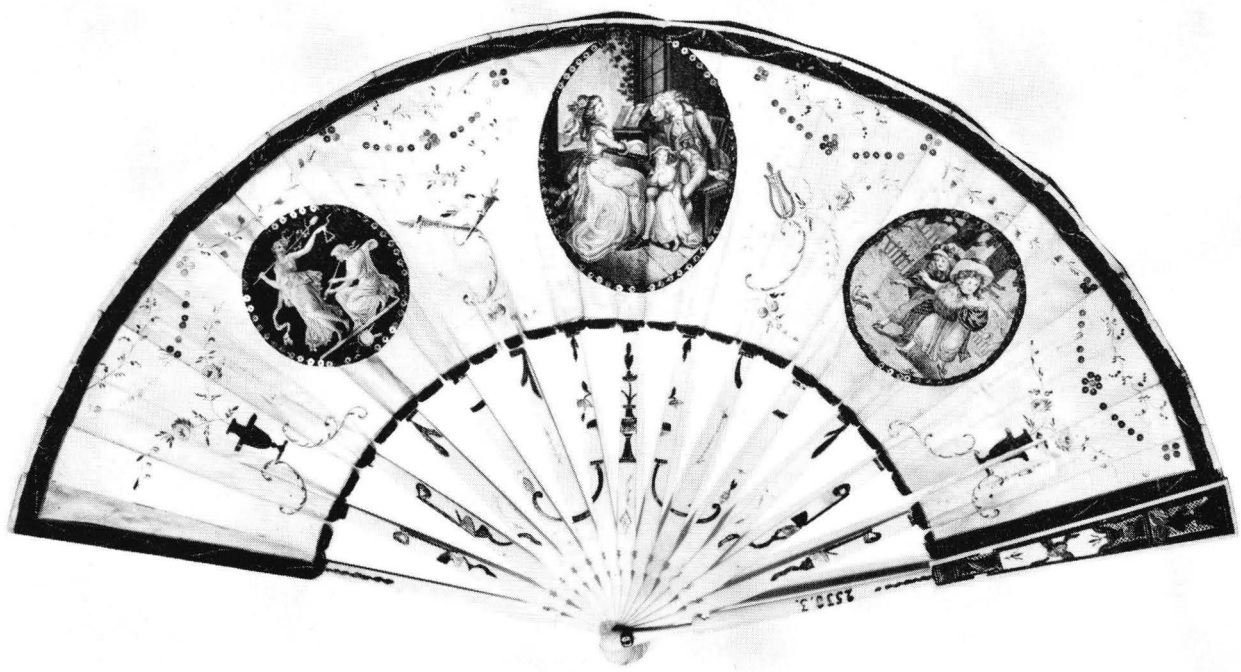
Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä viuhkojen säleiköt harvenivat, säleiden reunat suoristuivat ja säleet ohenivat. Hienoimpien viuhkojen säleikköihin kaiverrettua uurrekoristelua tehostettiin kultauksella ja hopeoinnilla ja ulkosäleihin veistettiin antiikin koristeaiheita. Paitsi paperista valmistettiin varjostimia usein silkistä. Silkki- ja harsovarjostinten maalausta tehostettiin paljeteilla ja tamburointi-kirjonnalla. Maalauskoristelun värit vaalenivat ja sommittelu keveni (k. 427). Symmetriset kukka- ja köynnösasetelmat kehystivät usein kuvasoikioita (k. 428, 429).[24]

Viuhkatkin saattoivat osaltaan levittää muotitietoutta. Viuhkojen koristelun esikuviksi valittiin joskus muotigravyyrejä. Porvoon Solitandereille kuuluneen viuhkan silkkivarjostinta koristaa englantilaista 1790-luvun muotia esittävä painettu kuva (k. 428). Viuhkan luusäleikkö muistuttaa hollantilaisissa viuhkoissa vuosisadan lopulla suosittua tyyppiä.[25] Erään viuhkan valkoiseen silkkivarjostimeen maalattu kuva esittää englantilaisiin redingote-pukuihin pukeutuneita naisia ompelukehineen (k. 429). Paljetit kehystävät kuvaesityksiä ja koristavat niiden lomiin siroteltuja kukkaoksia, samoin säleikköä.[26] Näiden viuhkojen kaltainen viuhka on kuvattu Thomas Kiempen maalaamassa majuri O. J. Brusinin rouvan muotokuvassa (k. 430). Tämän otaksuttavasti 1795 vaiheilla maalatun »morsius»-muotokuvan musta silkkipuku on todennäköisesti muodistettu kansallisesta ruotsalaisesta puvusta.[27]

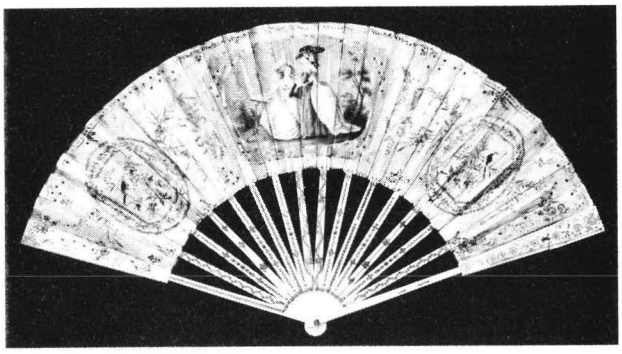
Vastaavanlaisia koristeellisia viuhkoja on merkitty vuosisadan viimeisellä neljänneksellä sekä vallasrouvien että porvarisnaisten pukuluetteloihin:[28]

> 1 solfieder med ächta guld infattning 3.-.- (Rauma 1782). 1 sohlfiäder af pärlemo inlagd med gull 6.16.- (Porvoo Jakari 1783). 1 tafts sohlfjäder brilianterat 5.-.- (Hki 1785).

Samaankin puvustoon kuuluneiden viuhkojen hienousaste vaihteli. Luusäleisten viuhkojen rinnalla esiintyi myös puusäleisiä, paperivarjostinten ohella silkki- ja harsovarjostimia.[29]

428. Porvoon Solintandereilta peräisin olevan uusklassisen viuhkan valkoiseen silkkivarjostimeen painetuista grisaille-kuvista kaksi esittelee englantilaista muotia ja kolmas antiikin medaljonkiaihetta, n. 1790. Pit. 27,5. KM 2530:3.

429. Valkoisen silkkivarjostimen keskuskuva redingotepukuisine naisineen on luultavasti maalattu muotiplanssin mukaan 1780-luvun lopulla. Vihreällä silkillä vuoratun varjostimen koristelua on tehostettu paljeteilla. Viuhka on kuulunut apteekkarinrouva Svahnille (1727-1821) Hämeenlinnassa. Pit. 28. KM 1784 c.

Viuhkasta tuli vuosisadan lopulla jokapäiväinen, suorastaan katukuvaan kuuluva keimailuväline. Englannissa oli jo 1700-luvun alkupuolella koristettu viuhkojen paperivarjostimia painetuilla gravyyreillä. Halvat painetut paperiviuhkat yleistyivät vuosisadan loppupuolella, jolloin ne kuvasivat usein ajankohtaisia tapahtumia tai palvelivat poliittista propagandaa. Ranskan vallankumouksen jälkeen toimitettiin markkinoille mainosmielessä runsaasti halpoja joka naisen käyttöön tarkoitettuja painokuvin koristettuja paperiviuhkoja, joissa oli puusäleet.[30] Halpoja paperiviuhkoja myytiin rihkamapuodeissa Suomessakin ja niitä esiintyi myös pukuluetteloissa (Tu 1802).[31]

430. Thomas Kiempe, n. 1790. Maria Nordström (1755, ∞ 1795 majuri O. J. Brusin, Ruovesi). Yksit. omist.

Pukuluetteloihin merkittyjen, nimenomaan kävelyasuun kuuluneiden viuhkojen, *promenade fjeder* (Perniö Teijo 1788), varjostimet olivat tavallisesti vihreätä taftia. Peruluetteloissa päivän- ja sateenvarjojen sekä keppien yhteydessä luetellut viuhkat olivat luultavasti ns. kävelyviuhkoja.[32] Muotikuvissa kävelyviuhkoja kuvattiin redingoteja amatsooniasujen asusteina (k. 191, 213, 370).[33]

Viuhkamuoti muuttui täysin vuosisadan vaihteessa. Laskosviuhkojen rinnalle ilmestyi kiinalaistyyppisiä *brisée*-viuhkoja. Ne koostuivat pitsimäisesti läpikuvioiduista norsun- tai kilpikonnanluisista säleistä, joita säleiden läpi pujotettu silkkinauha sitoi toisiinsa. Laskosviuhkatkin pienenivät ja muuttuivat koristelultaan loisteliaiksi. Tummat silkkiviuhkat kirjottiin useimmiten paljeteilla, joiden välke kohensi vaatimattomia, kuosiltaan yksinkertaisia paitapukuja.[34] Åbo Tidningar -lehdessä 1800-luvun alussa tavalliset ilmoitukset kadonneista viuhkoista todistavat, että viuhka täydensi oleellisesti muodikasta asua. Hopeapaljetein koristettu norsunluusäleinen harsoviuhka oli hävinnyt Seipellillä pidetyssä markkina-assembleessa (7. 2. 1801). Uusi paljettikoristeinen pieni norsunluuviuhka oli vaihtunut suurempaan Prinkkalan talossa järjestetyssä picknickissä. Viuhkan sai vaihtaa omaansa mamselli Falckin luona (19. 2. 1803). Todennäköisesti vain hienoimpien ja muodikkaimpien viuhkojen katoamista pidettiin lehti-ilmoituksen arvoisena.

Viuhkan merkitystä asusteena todistaa sekin, että musta viuhka täydensi tavallisesti surupukua. Suruviuhka saattoi olla varsin muodikas asuste, *1 swart flors solfieder 3:18* (Tu 1776).[35]

Viuhkan sosiaalinen asteikko oli jo 1700-luvun puolivälin jälkeen niin laaja, että palvelijattaretkin omistivat viuhkoja. Raumalla setänsä kauppias A. Marelinin luona kuolleen palvelijattaren Maria Marelin jäämistössä oli peräti 9 taalerin arvoinen norsunluuviuhka (Rauma 1761), ehkä entisen herrasväen peruja.[36] Vuosisadan lopulla käsityöläisten vaimotkin, kuten suutarioltermanni Birkstedtin leski, omistivat monta viuhkaa (Tu 1800).[37] C. P. Elfströmin Kokkolassa 1805 muotokuvaama värjäri Wiklundin vaimo kantaa viuhkaa kädessään (k. 353). Alkuaan hienoston salongeissa kaikkien taiteen sääntöjen mukaan käsitellystä ylellisyysasusteesta oli tullut joka naisen arkinen muotiasuste 1700-luvun lopulla. Ruotsissa runoilija Carl Fredrik Bellman kuvaili »Fredmanin epistoloissa», miten kapakkatytöt löyhyttelivät viuhkojaan tanssiessaan.[38]

Vaatimattomasta koostaan huolimatta viuhkat ovat aikoinaan välittäneet Pohjolan naisten tietoi-

suuteen tervehdyksen rokokoon ja myöhemmin uusklassisen muodin keskuksista. Vuosisadan lopulla ne toimivat ehkä suorastaan muotilehtinä.

KUKKARO, IRTOTASKU, KÄSILAUKKU, RIDICULE

Koska naisten vaatteet olivat, ratsastuspukuja lukuun ottamatta, taskuttomia 1700-luvulla, säilytettiin irtotaskuissa toilettivälineitä, nuuskarasioita, avaimia, kukkaroa ym. vastaavaa mukana kuljetettavaa pikkutavaraa. Hameen alla pidettyjen vyötäisiltä riippuvien pönkkätaskujen ja irtotaskujen ohella käytettiin 1600-luvulta periytyneeseen tapaan myös hameen päälle koukulla vyötäisille ripustettavia, silkistä tai sametista tehtyjä, koristeellisia parittomia irtokukkaroita. Ne kuuluivat nimenomaan ilman pönkkähametta pidettyihin röijyjä nuttuasuihin.[39]

Koukulla tai nauhalla hameen vyötäisille kiinnitetyt koristeelliset irtotaskut ja kukkarot olivat asiakirjojen mukaan tavallisia vuosisadan ensi puoliskolla, jolloin niitä esiintyi nimenomaan vanhahtavissa puvustoissa. Irtotaskussa oli tavallisesti metallikehikko ja lukko sekä ripustushaka, itse pussi oli useimmiten samettia tai silkkiä:[40]

> 1 sidpung med ståhllås och haka (Kokkola pit. 1746). 1 kiortelsäks lås, silver (Oulu 1764). 1 nyckeltaska (Loviisa 1759). 1 röd sammets taska med silfwer beslag (Loviisa 1775).

Pukuluettelojen merkinnöistä ei aina selviä tarkoitettiinko *taska* tai *pung*-nimikkeillä vyötäisille ripustettua taskua tai pelkkää rahakukkaroa, jota pidettiin taskussa. Taskun tai kukkaron hinta tai paino ilmaisee joskus käyttötarkoituksen. Kirkkoherra Tammelinin lesken hopealukkoinen 72 taalerin hintaiseksi arvioitu ja 8 luodin painoinen musta samettikukkaro, *pung*, oli luultavasti irtotasku (Sauvo 1749). Sen sijaan vänrikki Hufwudsköldin rouvavainajan jäämistössä olleet kukkarot olivat luultavasti pieniä rahakukkaroita:[41]

> 1 fruntimmers pung af rödt och swart sammet med lås 2:-, 1 hwit sydder do med försilfrat lås 1:16 (Sauvo 1750).

Vuosisadan puolimaissa kukkaroita tehtiin silkistä tai brokadista, niitä virkattiin ja kirjottiin, usein lahjaksi.[42] Kukkaron kehys- ja lukkolaite oli yleensä metallinen, useimmiten hopeinen. Puvustoon kuului monesti erilaisia kirjottuja kukkaroita:[43]

> 1 broderad pung med silfwerlås, 1 do utan lås, 1 röd stickad med silfwer och guld, 1 gul broderad, 1 guld broderad, 1 grön och hwit stickad (Ahv. Sonröda 1779).

Porvoon museon kokoelmissa on joitakin 1700-luvun toiselle neljännekselle tyypillisiä metallikehyksisiä silkkikukkaroita, joiden kirjottujen silkkipussien molemmat puolet ovat eriväristä ja -laatuista silkkiä. Tämä johtui ehkä säästäväisyydestä, mahdollisesti haluttiin myöskin näin varmistaa kukkaron soveltuvuus erivärisiin asuihin (k. 431). Niinpä 1745 kirjotun ja messinkikehyksellä varustetun kukkaron toinen puoli on keltaista satiinia ja toinen mustaa silkkiä (D); kukkaro on vuorattu punaisella nahalla. Sileihin hopeakehyksiin kiinnitetyn toiselta puolen vaaleanpunaisen ja kääntöpuolelta ruskean silkkipussin saumaa peittää nyplätty hopeapitsi; kirjonta nimikirjaimineen on suoritettu silkillä sekä hopea- ja kultalangalla (B). Hopealla lohenväriselle silkille kirjottu peilimonogrammi ja valkoiselle silkille monivärisellä silkillä suoritettu kirjonta koristavat pussia, joka on jäänyt kehystämättä (C). Hopealla pujotetusta rokokoon kukkasilkistä valmistettu iso kukkaro, jossa on hopeoidut metallikehykset, on ajoitettavissa 1760-luvulle (A).[44]

Metallikehysteiset kukkarot hävisivät muodikkaasta käytöstä kustavilaisella ajalla. Sen sijaan ne kuuluivat kansanomaiseen pukuparteen 1800-luvulle asti.[45]

Kun muoti muuttui pönkkätaskujen hävitessä 1780-luvulla kapealinjaiseksi englantilaiseen tapaan, tulivat kädessä kannettavat silkkipussit muotiin. Kirjottuja silkkipusseja käytettiin myös ompelutarvikkeiden säilyttämiseen:[46]

> 1 blå sy pung, 1 hwit do guld broderad (Perniö Melkkilä 1789). 1 schaterad hwit sidensars sypung . . . 1 grön silkes penninge pung (Myrskylä 1783).

Englannissa alkuaan korvaamattomiksi, *indispensable*, kutsutut, usein pukukankaasta ommellut pussimaiset käsilaukut tulivat suorastaan välttämättömiksi asun täydentäjiksi kapealinjaisen antikisoivan muodin mukana, koska puvun linjat olisivat kärsineet hameen alla pidettyjen taskujen pullotuksesta.[47] Käsilaukku, joka toimi samalla käsityöpussina, valmistettiin usein verkkokankaasta, *réticule*, josta väännetty pilkkanimi *ridicule* omaksuttiin ennen pitkään uuden muotiastusteen kansainväliseksi nimeksi.[48]

Ridicule-käsilaukku palveli edelleen myös ompelutarpeiden laukkuna. Eräs Kansallismuseon kokoelmissa oleva suusta kurenauhalla suljettava silkkipussi on ommeltu kokoon n. 1800 vaiheilla monivärisellä silkillä tamburoiden kirjotusta violetista silkistä, joka oli alunperin tarkoitettu tykkimyssyjen päällyskankaaksi (k. 76, 240). Pehr Hillestrom on samoihin aikoihin kuvannut vastaavanlaisen silkkipussin, joka riippuu tuolinnupista.[49]

431. Kukkaroita 1700-luvun ensi puoliskolta ja puolimaista. A, hopeoitu kehys, pussi broseerattua kukkasilkkiä n. 1760, k. 14, PM 2026. – B, sileä hopeakehys, ruskeaan satiinipussiin kirjottu kukkakehään AMI, kääntöpuolelle vaaleanpunaiselle satiinipohjalle hopealla lehtikehään CIL, k. 12,3. PM 144. – C, kehyksetön pussi, lohenväriseen silkkiin kirjottu hopealla kruunattu peilimonogrammi, kääntöpuolelle kirjottu monivärisellä silkillä symmetrinen kukka-asetelma valkoiselle satiinipohjalle. PM 148. – D, messinkikehys, mustaan silkkiin kirjottu samettinyörillä IP ja siivekäs sydän, kääntöpuolelle kirjottu monivärisellä silkillä seppeleen kehystämä sydän kirjaimin ASS-AFP-1745 keltaiselle satiinipohjalle, k. 13,5. PM 2693.

Suomessa *ridicule* mainittiin asiakirjoissa vasta 1800-luvun alussa uusklassisten muotipukujen yhteydessä:[50]

> 1 gul siden ridecul, 1 bommuls lärfts do (Hki 1807). 1 swart redicul (Hki 1814), 1 caffs ridicule ... 1 röd siden sypung (Parainen Rövarnäs 1811).

Muodikkaita ridikyylejä tuotiin Turkuun Tukholmasta. Tukholmasta Turun kesämarkkinoille saapunut rihkamakauppias rouva Öberg ilmoitti Åbo Tidningar -lehdessä 19. 6. 1802, että hän myi markkinoilla kaikenlaisia muotiasusteita, mm. »stora siden parasoller, små solskärmar, girlander ... blommor, ridikyler ... solfjädrar, stråperlsblommor ...». Ridikyylejä myytiin myös Turun rihkamapuodeissa. Koristekauppias P. M. Lewisonin huutokaupassa myytiin mm. neljä tällaista käsilaukkua, *ridiculer* (Tu 1816) ja kauppaneuvos J. Tjaederin huutokaupassa myytiin naisen vihreä *ridicule* (Tu 1816).[51]

Kukallisesta silkkikankaasta ommeltua käsityöpussia on joskus kutsuttu kangaslaadun perusteella *pompadour*-nimellä.[52] Suomessa *pompadour*-nimitys esiintyy asiakirjoissa useimmiten kuitenkin kankaan kuosin ja purppuranpunaisen värin nimenä.[53]

Kiinteät taskut tulivat muotiin esiliinojen koristeena vuosisadan lopulla. Galerie des Modes -lehdessä kuvattiin 1780-ja 1790-luvulla karakooasujen yhteydessä muodikkaita esiliinoja, joita parilliset taskut koristivat.[54] Taskujen koristamia esiliinoja käytettiin näihin aikoihin Suomessakin hienojen röijypukujen asusteina (Perniö Teijo 1788).[55]

PÄIVÄN- JA SATEENVARJO

Päivänvarjoa käytettiin Euroopassa etupäässä seremonioihin aina 1700-luvun alkuun asti, jolloin kiinalaisuuden ihailu toi päivänvarjot muotiin Ranskassa. Kiinalainen vaikutus oli ilmeinen päivänvarjojen muotoilussa. Merkittävää teknistä parannusta merkitsi, kun Mr. Marius Pariisissa alkoi valmistaa kevyitä, koottavia päivänvarjoja.[56] Diderot'in Encyclopedian mukaan kukkarontekijät valmistivat Ranskassa päivänvarjojen rungot, varret sekä varteen kiinnitetyt 8-10 valaanluista ruotoa. Vuosisadan loppupuolella tehtiin jousen avulla avautuvia uudenmallisia päivänvarjoja, *parasols à ressorts*, aikaisemmin laskostamalla koottujen päi-

vänvarjojen, *parasols brisés*, lisäksi. Päivänvarjot ja sateenvarjot erosivat toisistaan etupäässä kooltaan. Sirojen, pienten päivänvarjojen varjostimet olivat tavallisesti taftia, kun taas etupäässä miesten käyttämien suurien sateenvarjojen varjostimet tehtiin liinakankaasta.[57] Päivän- ja sateenvarjojen ilmestyminen asusteina muoto- ja laatukuviin Keski-Euroopassa todistaa niiden muodikkuutta 1700-luvulla.[58]

Ruotsissa päivänvarjoja mainittiin asiakirjoissa aikaisemmin kuin sateenvarjoja, joista on tietoja vasta 1700-luvun jälkipuolelta. Vuoden 1777 maatullihinnastossa lueteltiin tavallisimmat päivän- ja sateenvarjolajikkeet:[59]

> Parasoll el. paraplue af linne-, bomulls-ylle-tyg el. waxduk 4 st. 1.3.-, sidentyg 2 st. 1.3.- (1777).

Suomessa myytiin vastaavanlaisia päivän- ja sateenvarjoja rihkamapuodeissa ja joskus markkinoillakin. Tukholmasta Turun kesämarkkinoille 1802 saapunut rihkamakauppias rouva Öberg ilmoitti pitävänsä kaupan muiden muotiasusteiden joukossa mm. suuria silkkipäivänvarjoja. Kauppias J. Burtzin puodissa inventoidut 11 sateenvarjoa vastasivat ehkä laadultaan kauppiaanrouvan pukuluetteloon merkittyjä vanhoja sateenvarjoja, joista toinen oli punaista taftia ja toinen pellavakangasta (Hki 1787).[60] Turussa S. Granbergin puodissa olleet kaksi pellavasateenvarjoa maksoivat 2 riksiä kappaleelta (Tu 1798). Rouvan pukuluettelossa mainitut päivän- ja sateenvarjot olivat luultavasti peräisin omasta liikkeestä:[61]

> 1 gl. tafts paraplue, 1 gl. lärfts parasoll . . . (div.) 1 gl. lärfts paraplue (Tu 1798).

G. J. Hillertin puodissa oli kolme vihreää silkkistä päivänvarjoa (Tu 1804) ja A. Nymanin puodissa viiden silkkisen päivänvarjon lisäksi kahdeksan paperipäivänvarjoa, *pappers parasoller*, sekä keppejä espanjanruosta, bambusta ja lakatusta puusta (Tu 1807). Paperipäivänvarjot olivat todennäköisesti kiinalaisia. Koristetavarakauppias P. M. Lewisonin huutokaupassa myytiin mm. vihreä silkkinen sateenvarjo sekä samanlainen päivänvarjo, *par à soleille*, jonka intendentti Charles Bassi huusi (Tu 1816).[62]

Bambuvartinen, ehkä kiinalainen, päivänvarjo on ikuistettu Turun tullinhoitaja K. Caloanderin rouvan Margareta Backmanin muotokuvassa, jonka luultavasti Per Fjellström on maalannut 1760-luvun lopulla (k. 432).[63] Elias Martinin Viaporin maalaukset ja A. E. Geeten akvarellit todistavat, että päivänvarjo kuului rokokoo-ajalla myös Viaporin upseerinrouvien välttämättömiin asusteihin hipiän varjelemiseksi ulkosalla ja etenkin soutuveneessä istuttaessa.[64] Rymättylän Maanpään kartanon maisematapeteissa on mm. kuvattu päivänvarjolla auringolta suojautuva nainen puistomaisemassa.

432. Turun tullinhoitaja K. Caloanderin rouva Anna Margareta Backman (1737-1832) esiintyy muodikkaassa tummansinisen tikasrinnustan ja käsiruusujen koristamassa punakukkaisessa robessa, päässään perhosmyssy ja kädessä bambuvartinen tumma kiinalainen (?) päivänvarjo. TKHM 13659:2.

Naisten pukuluetteloissa esiintyi päivänvarjoja 1700-luvun puolimaista lähtien ja sateenvarjoja jonkin verran myöhemmin. Sateenvarjoja oli perukirjoissa enimmäkseen miesten vaatteiden luetteloissa tai sekalaisen tavaran joukossa. Naisten sateenvarjot olivat tavallisesti hienompia kuin miesten.

Useimmat pukuluetteloihin merkityistä päivänvarjoista olivat vihreää taftia. Majuri Brobergin rouvan vihreän taftipäivänvarjon reunassa oli jopa hopeahapsut (Myrskylä 1783).[65] Joskus päivänvarjo valmistettiin sateenvarjon tavoin vihreästä vahakankaasta (l. Loviisa 1761). Eräs Tukholmasta Turkuun saapunut nainen ilmoitti Åbo Tidningarissa (1. 7. 1807) valmistavansa itäintialaisesta silkistä vahakangasta, joka sopi hattuaskien, sateenvarjojen sekä päivänvarjojen, »parasolletter», tekoon. Hän valmisti myös pellavavahakangasta.

Päivänvarjon rungon rakenne mainittiin harvoin asiakirjoissa. Kauppias J. Holmbergin rouvan kahdessa vanhassa 20 ja 15 taalerin arvoisessa päivänvarjossa oli valaanluiset ruodot ja kalleimmassa,

arvatenkin myös uusimmassa, 24 taalerin arvoisessa päivänvarjossa oli teräsruodot (l. Hki 1774). Professori Justanderin leskirouvan päivänvarjon ruodot olivat vanhaan tapaan valaanluiset messinkisin heloin, *underredet af fiskben och mässing* (Tu 1789).[66] Vuosisadan lopulla päivänvarjoja oli entistä useammin perukirjoissa.[67] Åbo Tidningar -lehdessäkin ilmoitettiin silloin tällöin kadonneista päivänvarjoista. Joku oli unohtanut kirjapainoon ruskean silkkipäivänvarjon (1791) ja kerran ilmoitettiin, että muodikas vihreäraitainen naisten päivänvarjo oli hävinnyt (1803). Julkaistiinpa lehdessä 2. 5. 1801 kaunottarelle omistettu runonpätkä »Til en skönhet med Parasol», jonka päivänvarjo suojeli ihailijoita sokaistumiselta.

Päivänvarjon yleistyminen vastasi Pariisin muotia. Ranskalaisissa muotilehdissä kuvattiin usein aamukävelyllä olevia naisia, jotka suojasivat kasvojaan liialliselta auringonpaisteelta sirolla, keimailevalla päivänvarjolla.[68] Viimeisen muodin mukaiset päivänvarjot voitiin taivuttaa ylhäältä vinoasentoon, minkä perusteella niitä kutsuttiin saksalaisissa pilakuvissa »knicks» -päivänvarjoiksi.[69]

433. Kavaljeeri suojaa sateenvarjollaan muodikkaaseen leveälieriseen hattuun ja kesäasuun pukeutunutta seuralaistaan. Merkitty: G:E:Hedman Pinxit, tussilaveeraus luonnoskirjassa 1797. KM 5633.

Sateenvarjo. Sateenvarjoja on merkitty Suomessa pukuluetteloihin 1770-luvun alusta lähtien. Sateenvarjon käyttö yleistyi nopeasti seuraavalla vuosikymmenellä, osittain ehkä päivänvarjon kustannuksella. Ne mainittiin usein rinnatusten. Vaikka sateenvarjot valmistettiin yleensä pellava- tai puuvillakankaasta, tehtiin naisten sateenvarjoja silkistäkin päivänvarjojen tavoin. Pukuluetteloihin merkittyjä vihreitä, keltaisia, punaisia, sinipunervia ja mustia sateenvarjoja ei ole yleensä sen kummemmin kuvailtu.[70] Kirkkoherra Backmanin rouva omisti silkkisen päivänvarjon ja kaksi sateenvarjoa, joista punaisessa kitaivarjossa oli rottinkiruodot ja keltaisessa varjossa valaanluiset ruodot messinkiheloin (Ahv. Finström 1774). Turkulaisen kauppiaanlesken jäämistössä taas oli vihreä auringonvarjo, valaanluisilla ruodoilla varustettu punainen taftisateenvarjo sekä vanha keltainen pellavasateenvarjo (Tu 1808).[71]

Åbo Tidningar -lehdessä oli 1790-luvulla ja 1800-luvun alussa tavantakaa ilmoituksia unohdetuista, kadonneista tai »vaihdetuista» sateenvarjoista ja kävelykepeistä. Useimmat sateenvarjoista kuuluivat herroille, jotka kaipasivat esimerkiksi biljardisaliin unohtunutta tai siellä vaihtunutta sateenvarjoaan. Kerran ilmoitettiin mm., että oikean omistajan nimikirjaimet oli kaiverrettu hävinneen suuren harmaan sateenvarjon varteen, jonka tilalle oli jätetty kauhtunut keltainen sateenvarjo (1794). Tavallista tarkempi kuvaus liittyi hävinneeseen »gris de lin» väriseen taftisateenvarjoon, jonka varressa oli nivel, »med led på skaftet och en liten öfwerklädning af swart taft utanpå, omkring centrum» (19. 6. 1797). Ilmoitusten lukuisuus todistaa sekä sateenvarjojen yleisyyttä että niiden arvostusta. Sateenvarjo tarjosi huonolla ilmalla suojan nimenomaan sellaisille henkilöille, jotka eivät omistaneet vaunuja. Tästä syystä sateenvarjo muodostuikin aikaa myöten suorastaan poroporvarillisuuden tunnuskuvaksi. Lukuisat englantilaiset pilakuvat kertovat vuosisadan lopun sateenvarjovillityksestä ja jopa sateenvarjojen taistelusta.[72] Pidettiin tarpeellisena laatia ohjeet sateenvarjojen käsittelystä, varsinkin tuulisella säällä.[73]

Museoiden kokoelmissa on joitakin suurikokoisia puuvilla- ja pellavakankaisia sateenvarjoja, jotka ajoittuvat valaanluisten ruotojensa ja messinkihelojensa perusteella 1700-luvun loppuun ja 1800-luvun alkuun.[74] Kooltaan ne ovat pikemminkin miesten kuin naisten sateenvarjoja, joskin muotikuvat osoittavat, että naisetkin käyttivät toisinaan melko suuria sateenvarjoja. Tavallisesti herrat suojasivat seuralaistaan omalla sateenvarjollaan (k. 244, 433).

Suurta, pitkävartista päivän- tai sateenvarjoa kannettiin 1700-luvun lopulla usein keppimäisesti siten, että varsipää oli alaspäin. Tällainen keppipäivänvarjo, *parasol ombré*, mainittiin uutuutena Berliinissä 1793. Galerie des Modes -lehdessä kuvattiin poloneesi-karakoon yhteydessä päivänvarjon ja pit-

434. Karakoopukuinen pariisitar aamukävelyllä pääsään à la Almaviva-myssy ja kädessä keppi-päivänvarjo, n. 1786-88. Galerie des Modes. Tästä muotiplansista tunnetaan saksalainen jäljennös –> 1:27.

kävartisen kepin yhdistelmä, *la canne d'ébene à parasol*, (k. 434).[75] Keppi-päivänvarjon käyttö liittyi naisten kävelykeppi-muotiin.

Saara Wacklin kertoi, että oululaisten hienojen rouvien dolmaani-asuja täydensi vierailulle mentäessä viitan ja »ylöspantujen» myssyjen lisäksi keppipäivänvarjo, *käpparasoll*.[76]

KÄVELYKEPPI

Karakoo-poloneesin muotiintulon yhteydessä kerrottiin Galerie des Modes -lehdessä 1772 sekä *frisure au chien couchant* -kampauksesta että naisten kävelykepistä, *la canne à la Tronchin*, jota oli suositttu puoli-*négligé*-asujen yhteydessä pari vuotta. Lehdessä kuvattiin erilaisia asuja, joiden kanssa keppiä käytettiin. Sen kerrottiin sopivan paitsi poloneesin ja karakoon asusteeksi, myös levite-pukuun, circassienneen, paitapukuun ja ennen kaikkea redingoteen (k. 165, 212, 221, 229, 233). Keppimuoti yltyi seuraavalla vuosikymmenellä siinä määrin, että muotilehdissä moitittiin naisia liiallisesta miehisen muodin jäljittelystä, mm. bambukepin käytöstä (1787). Joskus kuvattiin muodikas nainen toisessa kädessä keppi ja toisessa auringolta suojaava päivänvarjo.[77]

Keppimuoti sai varsinaisesti alkunsa siitä kun ranskalainen lääkäri Tronchin suositteli 1770 naisille terveydellisistä syistä kävelyä ulkona raittiissa ilmassa. Jalkineiden epämukavuuden ja korkeiden korkojen vuoksi oli ulkona kävellessä pakko turvautua kepin tukeen, jolloin alettiin puhua »tronchineeraamisesta».[78] Muodin alkuvaiheessa kepit olivat ohuita ja pitkiä »paimenkeppejä», *houlette* (k. 192, 281, 306). Luultavasti muodin taustana oli osittain naamiaisten paimenromantiikka, joka houkutteli vallasnaisetkin esiintymään paimenittarina asiaankuuluvine keppeineen, kuten voi todeta rokokoo-ajalla tavallisista vallasnaisten »paimenetar»-muotokuvista.[79] Muodin yleistyessä keppi lyheni ja muuttui koristeasusteeksi, jota ohuen varren päähän liitetty, usein hienoa kultasepäntyötä oleva, kallisarvoinen nuppi koristi.[80]

Keppimuoti levisi nimenomaan redingote- ja amatsooniasujen mukana. Ruotsissakin Pehr Hilleström on kuvannut siron kävelykepin amatsooniasuisen naisen kädessä 1787. Keppi ilmestyi myös muotokuviin.[81]

Suomessa perukirjoihin merkityistä kepeistä ei aina selviä kuuluivatko ne huonekunnan herralle tai rouvalle ellei niitä nimenomaan mainittu naisten kepeiksi, *2 st. laquerade fruntimmers käppar* (Parainen Rövarnäs 1811).[82] Kirkkoherranrouva Fredrika Liedbergin perukirjassa kepit mainittiin yhdessä sateenvarjojen ja päivänvarjon kanssa:[83]

> 1 spansk rör med silfr. beslag 24:-, 1 par à plue af gult kittai och fiskben med mässingsställning 12:-, 1 parasoll af sidentyg 9:-, 1 parapleue med rödt kittai med rotting 4:- ... 1 förgyld käppknapp 1:-, 1 lorgnett (Finström 1774).

Luutnantinrouva Marjana Martin on kantanut keppiään muodikkaasti nauhalenkissä ranteessa, *1 fruent. käpp med band uti* (Loviisa 1792). Kauppias S. Granbergin leskirouvan lakeeratussa puukepissä oli helmiäisnuppi (Tu 1798). Mlle Eva Löffmanin kultanuppinen espanjanruokokeppi oli neidin muusta puvustosta päätellen niin ikään viimeistä muotia (l. Tu 1802). Kauppias Nymanin puodissa olleet lakatut ja bamburuokoiset kepit olivat ehkä niin ikään tarkoitettut myös naisten käyttöön (Tu 1807).[84] Norsunluunuppiset kepit olivat erittäin tavallisia, koska niiden katoamisesta oli tavantakaa ilmoituksia Åbo Tidningar -lehdessä 1790-luvulla.[85]

21. Morsiuspuku

Säätyläismorsian sai perinteelliseen tapaan myötäjäisikseen tavallisesti muodikkaan juhlapuvun, johon hän pukeutui morsiamena ja joka pysyi hänen parhaana pukunaan niin kauan kuin se sopi ylle; toisinaan äidin morsiuspuku periytyi tyttärelle.[1] Kulloinkin vallinneen muodin mukaisesti on värillistä mantuaa, robea, roberondea, poloneesia, englantilaiskuosista pukua ja kansallista ruotsalaista pukua käytetty aikoinaan morsiuspukuna.[2] Sen sijaan *déshabillé*-puvustoon kuuluneet nuttu- ja röijypuvut kelpuutettiin yleensä vain porvarisnaisten morsiuspuvuiksi; aatelisnaiset käyttivät niitä korkeintaan nuorikonpukuina.[3] Todennäköisesti monet pukuluetteloihin juhlapuvuiksi merkityistä muotipuvuista on aikoinaan teetetty asianomaisen henkilön morsiuspuvuksi. Muotipuvun käyttö morsiuspukuna heijastui talonpoikaismorsiantenkin pukemiseen siten, että morsiamenpukijoina toimineet säätyläisnaiset käyttivät tähän tarkoitukseen tavallisesti omia vanhanaikaisiksi tulleita muotipukujaan.[4]

Museoiden kokoelmissa (k. 156, 159) ja yksityisten hallussa (k. 214) on tallella kalliista kukkasilkeistä ommeltuja perhemuistoina tunnesyistä talletettuja muotipukuja, jotka perimätiedon mukaan ovat olleet morsiuspukuja. Samoin on säilytetty morsiuspukujen tilkkuja (k. 26, 435). Joskus entisen morsiuspuvun kaunis silkki on tikattu juhlatäkiksi (k. 436).[5]

Perinnönjaon yhteydessä peruluetteloihin merkityistä tyttärien myötäjäisistä ilmenee toisinaan morsiuspukuna käytetyn juhlapuvun laatu ja hinta. Isonvihan jälkeen Oulun jälleenrakentamista johtaneen pormestari E. Groopin tyttäret saivat myötäjäisikseen mm. mantuan. Kun Elsa Groop solmi avioliiton kappalainen Gabriel Ståhlbergin kanssa, sai hän myötäjäisikseen:[6]

> Gålt qwinet till manto och kiortell med grön bast foder 120:-, en kamlåt kasakien 41:16, en kåntus utaf blåt qwinet 15:-, en gl. blå manto och kiortel utaf kamlått, som hon utwäxt 24:-, en blå stubb af dwälck 6:-, (? 1 hwit moir corsett, 1 grön styfkiortell, 1 röd bröstlapp, 1 hwit nopkins do).

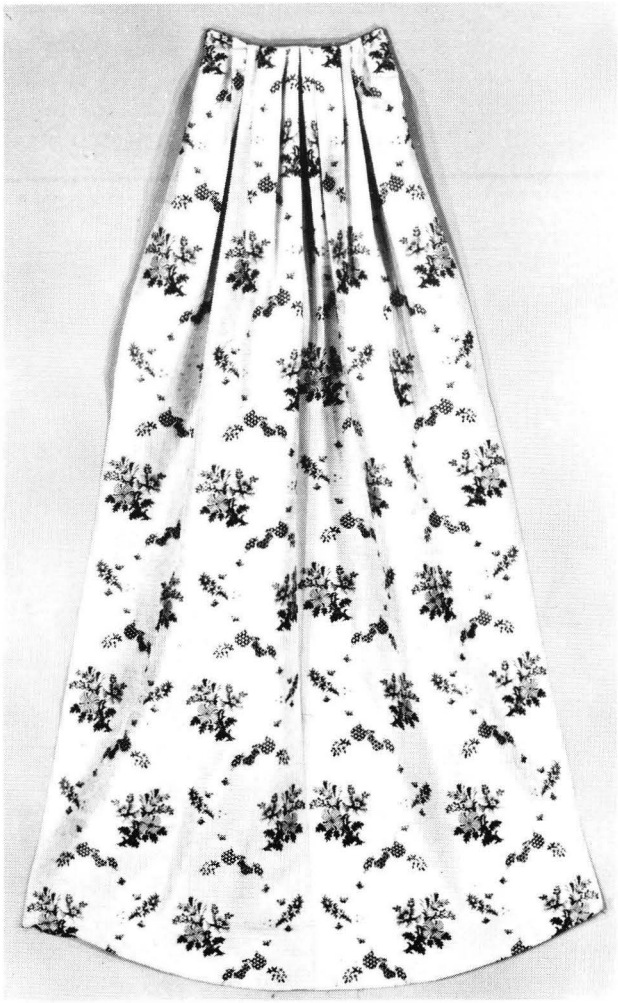
Kauppias Olof Dahlströmin vaimon Greta Groopin myötäjäisikseen saamat vaatteet olivat huomattavasti vaatimattomampia kuin sisaren osuus. Verkamantuaa lukuun ottamatta kyseessä oli tyypillinen porvarillinen röijypuvusto, joka käsitti puolisilkkidamastisen kasakiinin, kukallisen silkkihameen, damastiröijyn, bordalou-hartiaviitan ja bastiesiliinan lisäksi kalminkkiröijyn ja -kasakiinin, dantsiginkankaisen hameen ja punaisesta dvelkistä topatun vanuhameen (Oulu 1728).

Trofeamaalari Johan Wikman oli antanut Tukholmassa tyttärelleen (?myötäjäisiksi) 150 taalerin arvoisen ruskean damastipuvun, *klädning bestående i en kiortell och manton*, sekä 120 taalerin arvoisen mustan ratiinimantuan (Kokkola 1726, 1730)[7], joista jälkimmäinen kuului tavanomaiseen suruasuun. Myötäjäisiksi saatuja mantuoita oli todennäköisesti käytetty myös morsiuspukuina. Talonpoikaismorsianten pukeminen mantuaan viittaa tällaiseen perinteeseen.[8]

Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Englannissa ylhäisömorsiamet pukeutuivat kuviollisesta silkistä ommeltuun mantuaan vuosisadan alussa.[9]

Lappeenrannan komendanttina toimineen eversti G. F. von Brandenburgin Lovisa-tytär sai 200 taalerin arvoisen mustan damastipuvun ja Beata 210 taaleria kunniapukuun, *til en Heders klädning*, joita voi olettaa morsiuspuvuiksi (Joroinen 1744).[10] Rovasti, professori J. Thorwösten toinen rouva Katarina Rungeen oli saanut myötäjäisikseen sini-valkoisen roberonden (l. Taivassalo 1751).

Siitä lähtien kun ranskalainen robe tuli muotiin 1740-luvulla, suosittiin sitä morsiuspukuna aina 1770-luvun lopulle asti. Kauppias J. Brunlöfin peruluetteloon merkittiin 150 taalerin arvoinen musta damastirobe, jonka hänen leskensä Brita Ahla oli saanut vanhemmiltaan morsiuspuvuksi Tukholmassa 1735 (l. Kokkola 1751). Tukholmasta olivat myös peräisin kauppias L. Adrianin vaimon myötäjäisiin kuulunut 250 taalerin arvoinen ruskea-valkoinen rasdesillie-robe sekä valkosilkkinen että marseille-kirjontainen valkoinen rinnusta, samoin myös Helsingin pormestari G. W. Clayhillsin rouvan Maria Mayerin kukallinen pou de soie-robe (Hki 1752, 1753). Nämä robet mainittiin ensimmäisinä ja kalleimpina pukuina myötäjäisvaatteiden luettelossa.[11]

435. Porvoossa perimätiedon mukaan morsiuspukuna käytetystä robesta on tallella kaksilevyinen peililaskosteinen selkä. Valkoiseen silkkiripsiin on pujoteltu polveilevista pitsinauhoista erkanevia monivärisiä kukkakimppuja, silkin lev. 49, kuosin pit. 37, puvun selkäpit. 147. KM 7500.

436. Yksityiskohta silkkitäkistä, joka perimätiedon mukaan on tehty Roos-suvulle kuuluneesta morsiuspuvusta. Valkoisella ripsipohjalla kiemurteleviin sinisiin kukkanauhoihin liittyy punaisia ruusukimppuja, silkin lev. 45, kuosin pit. 43. KM 4857:8.

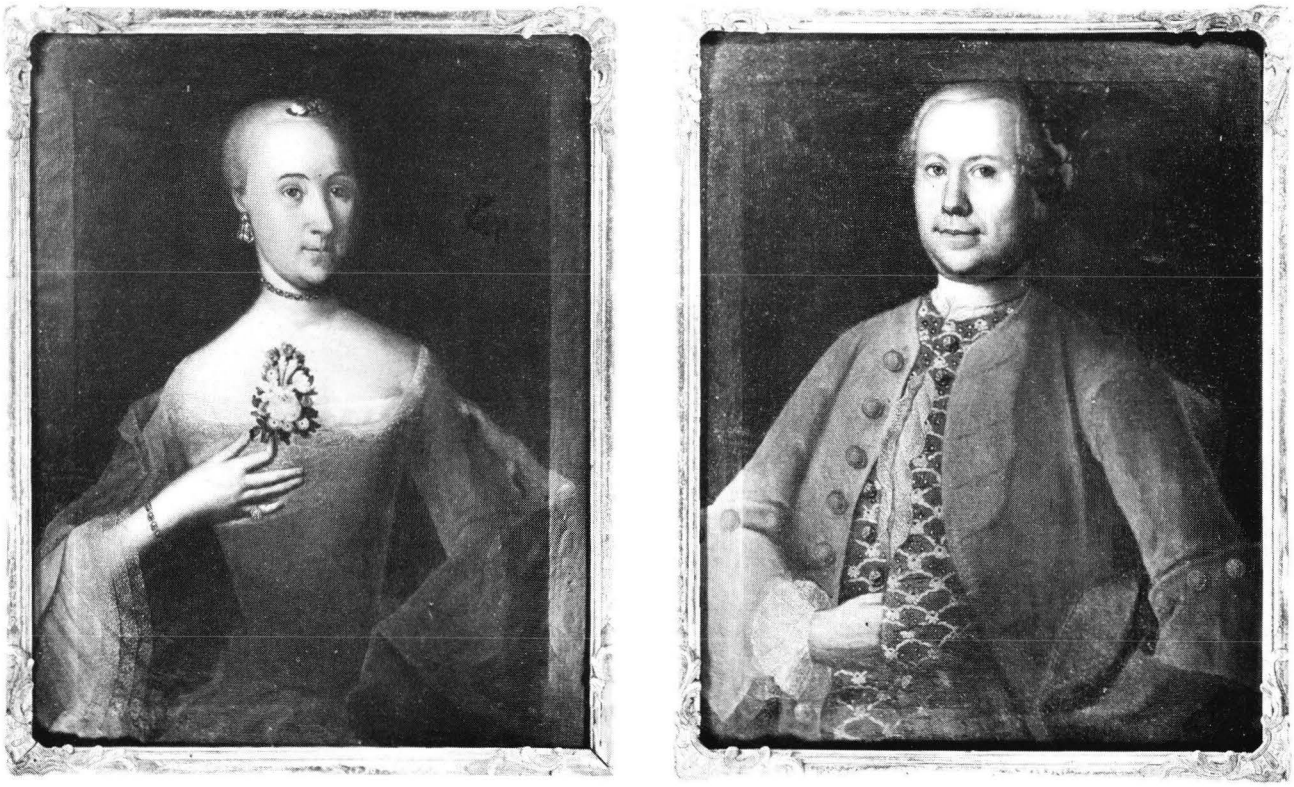
Majuri G. H. Ehrnroothin kolmesta tyttärestä kukin sai myötäjäisikseen 600 taalerin arvoisen ras de si(ci)lle morsiuspuvun, joista Agneta Sofian (∞ 1761 ltn C. H. Lundéen) pukua kuvailtiin: *1 ras desille rob med kiortil til brudklädning*. Hänen sisarensa Brita Katariinan (∞ H. J. Rehbinder) peruluetteloon merkittiin edelleen parhaimmaksi puvuksi 250 taalerin arvoinen puna-valkoinen ras de sicile-roberonde, joka oli ilmeisesti hänen entinen alunperin 600 taalerin arvoinen morsiuspukunsa (Rantasalmi 1761, l. Leppävirrat 1771). Ikaalisten kirkkoherra A. Porchmanin tyttäristä mlle Elisabet Christina sai myötäjäisikseen periä vanhan keltaisen persiandamastiroben ja tikatun sinisen bastivanuhameen (Ikaalinen 1770).[12]

Asiakirjojen mukaan sekä aatelis- että porvaristytöt pukeutuivat rokokoo-ajalla morsiamena useimmiten kirjavakukkaiseen robeen tai roberondeen. Tätä todistavat myös Kristina Grenin vaalea kukkakuosinen robe vuodelta 1762 (k. 156) ja Beata Maria Munsterhjelmin sininen kukkasilkkinen robe vuodelta 1773 (k. 159). Värikkäästä kukkasilkistä ommellut morsiusrobet olivat tavallisia ympäri Eurooppaa aina 1700-luvun viimeiselle neljännekselle asti, jolloin valkoisen morsiuspuvun käyttö yleistyi.[13]

Hienoimmat pukuluetteloihin merkityistä robeja roberonde-puvuista ommeltiin kirjavista kukkasilkeistä. Ns. broseeratusta silkistä ja triumfantista ommeltujen pukujen kohdalla mainittiin usein nimenomaan, että kukkakuosit oli pujotettu valkoiselle pohjalle. Valkopohjaisia kukkasilkkejä suosittiin ehkä erityisesti morsiuspukuinakin (k. 435, 436):[14]

> 1 hwitbotnig brocherad tafts rob 100:- (Kokkola 1767). 1 brocherad tafts robe med hwit botn och trompeus 400:- (Tu-Eurajoki 1771). 1 rob de ron af brocade med hwit bottn gl. 180:- (Hki 1775). 1 hwitbotnig triumphants klädning 6.-.-, 1 marcille hwit bröstlapp -.8.- (Oulu 1789).

Morsiuspuvun kuosi vaihtui muodin mukana. Poloneesi ja englantilaiskuosinen puku syrjäyttivät 1770-luvulla rokokoon perinteelliset juhlapuvut morsiuspukuinakin. Äidin vanha morsiusrobe korjattiin joskus tyttärelle poloneesikuosiseksi morsiuspuvuksi (k. 153). Morsiuspukuna käytetty po-

437. Morsiuspari 1764. Tuomari L. A. Ekenberg (1724-1787) esiintyy pukeutuneena violettiin takkiin ja vihreään droguetliiviin. Merkitty: J. G. Geittell pinx. 22. 3. 1764. Rouva Katarina Stenmanin (1734-1812) päänmyötäistä kampausta koristaa pieni kukkakimppu ja violetin roberonden rintaan on kiinnitetty kukkakimppu. Merkitty: J. G. Geittell pinx Abo d. 16 Martz 1764. TKHM 4165, 4166.

loneesi ja englantilaiskuosinen puku ommeltiin tavallisesti muodikkaasta raitasilkistä (k. 214). Saara Wacklinin mukaan oululaiset morsiamet esiintyivät dolmaani-asuissa. Kun 15-vuotias Helena Schulin vietti häitään kauppias Z. Franzénin kanssa 1771, hän oli pukeutunut dolmaaniin ja pönkkähameeseen.[15] Vuodesta 1778 lähtien morsiuspukuna käytettiin myös kansallista ruotsalaista pukua. Pukuluetteloissa esiintyneet valkoisesta taftista tai helmenvärisestä moareesta kansallisen ruotsalaisen puvun kuosiin ommellut puvut oli ehkä teetetty nimenomaan morsiuspuvuiksi.[16]

Avioliiton solmiamisvuonna maalatuissa nuorenparin muotokuvissa heidät on luultavasti usein kuvattu hääkomeudessa kuten esimerkiksi J. G. Geitelin 1764 maalaamissa kihlakunnantuomari L. A. Ekenbergin ja Katarina Stenmanin muotokuvissa (k. 437 A, B). Rouvan violetin roberonden rintaa koristaa pieni kukkakimppu, jota hän merkitsevästi osoittaa sormellaan. Herran violettiin takkiin yhdistetty muodikas mustan-liilankirjava droguet-liivi on niin ikään huomion arvoinen.[17] Rouvan kukkakimppu vastasi ranskalaista morsiuspuvun koristamistapaa. Galerie des Modes -lehdessä julkaistussa morsiusparin muotikuvassa pieni jäykäksi sidottu kukkakimppu koristaa morsiuspuvun pääntietä (1779) ja muodikas *baigneuse*-myssy töyhtöineen ja helminauhoineen verhoaa morsiamen korkeaksi kammattua hiuslaitetta.[18] Englannissa keskiluokan morsian esiintyi tavallisesti aamupäiväasussa liinamyssy päässään ja kukkakimppu puvun pääntien koristeena sekä koruesiliina vyötäisille sidottuna.[19]

Kun Helsingin jalkaväkirykmentin luutnantti G. H. Jägerhorn solmi 1767 avioliiton tukholmalaisen kultasepäntyttären Karolina Ronanderin kanssa, maalattiin pariskunnan muotokuvat (k. 451). Luultavasti Ulla Paschin maalaamassa muotokuvassa rouvan harmahtavan kukkasilkkisen (?ras de sicille) roben pääntien koristeena on ruusu ranskalaiseen tapaan ja roben hihansuihin on kiinnitetty tavallista hienommat kolminkertaiset pitsiliehukkeet. Kihlakunnantuomarin rouvan (k. 437) ja luutnantinrouvan (k. 451) muotokuvien mukaan morsiuspukuun ei liittynyt muita erikoisasusteita lukuun ottamatta kukkakimppua.

Nils Schillmark maalasi Kymenläänin maakamreeri G. Gyllingin ja hänen puolisonsa sekä neljän tyttären muotokuvat 1784 (k. 357, 438, 458), jolloin Anna Kristina solmi avioliiton silloisen majuri Per af Enehjelmin kanssa. Nuori rouva on ikuistettu strutsinsulkien koristamassa koafyyrissä ja kansallisen ruotsalaisen puvun kuosiin ommellussa sini-

438. N. Schillmark (? 1784) Anna Kristina Gylling (1764-1821) ∞ 1784 30/3 majuri P. af Enehjelm. Strutsinsulista ja tekokukista sommiteltu koafyyri koristaa chignon-kihararullien täydentämää puuteroitua kampausta. Vrt. sisar k. 357, 458. KM 2745:1.

sessä silkkipuvussa (k. 438). Puku ei poikkeuksellisesti eroa mitenkään toisten sisarten samanaikaisista muotipuvuista koafyyreineen. Anna Kristina Gyllingin muotokuvassa on mahdollisesti kuvattu toisen päivän hääpuku eli nuorikonpuku. Hänen kälynsä kuninkaallisen veromestari Gustaf af Enehjelmin puolison Katarina Ednerin (k. 194) muotokuvassa Nils Schillmark on perimätiedon mukaan kuvannut nuorikonpuvun (1773). Lempäälän rovasti E. Ednerin Katarina-tytär esiintyy muotokuvassaan pukeutuneena vaaleanpunaisten silkkinauharusettien koristamaan valkoiseen silkkipoloneesiin, jota kukka koristaa rinnassa. Hieno harsokoafyyri täydentää asua. Poloneesi luokiteltiin *déshabillé*-puvuksi, jollaisessa nuorikko yleensä esiintyi toisena hääpäivänä. Syytä on ehkä muistaa, että veljekset af Enehjelm oli aateloitu vasta 1772.[20]

Nuorikonpuvuksi on myös käsitettävä Anna Stillmanin tavallista muodikkaampi nuttupuku (k. 167). Hänen varsinaisesta morsiusrobestaan on ilmeisesti säästetty muistona ainoastaan hihansuuliehuke (k. 102), joka oli harsittu kiinni keltaisen nuttupuvun vanuhameen vyötärönauhaan, kun se joutui museokokoelmiin.[21] Kun Kristina Sofia Malm solmi 1796 avioliiton luutnantti H. G. Wittfoothin kanssa, sai hän isältään asessori Gustaf Malmilta juhlapukimikseen:[22]

> 1 hwit damask robe 500:-, 1 swart podesois do 450:-, 1 hwit siden sars tröya och kiortel 240:-, 1 brukad bätre race de sicillie päls 30:-, hwardags kläder och linnen förtiena ei at antecknas (Tu-Taivassalo 1796).

Tässä tapauksessa kuosiltaan jo ehkä vanhentunut, joskin hinnaltaan kallis morsiusrobe oli ommeltu valkoisesta silkistä, samoin myös luultavasti nuorikonpuvuksi tarkoitettu valkoinen röijypuku.

Valkoinen morsiuspuku tuli ensin muotiin ylhäisöpiireissä. Ruhtinaalliset morsiamet olivat jo 1600-luvulla suosineet hopeakankaisia morsiuspukuja.[23] Englannissa ylhäisömorsiamet pukeutuivat 1700-luvulla yleisesti hopeaan ja valkoiseen. Valkoisen morsiuspuvun käyttö levisi siellä 1740-luvulla porvaristoon ja yleistyi vuosisadan viimeisellä neljänneksellä.[24] Saksassa valkoisia morsiuspukuja mainittiin 1700-luvun puolimaissa, yleisemmin niitä alettiin käyttää vasta uusklassisessa muotivaiheessa, jolloin valkoinen väri sai viattomuutta symboloivan merkityksen.[25] Tanskassa suosittiin valkoista morsiuspukua 1770-luvulta lähtien.[26]

Ruotsi-Suomessa valkoisen morsiuspuvun käyttö omaksuttiin kuten muuallakin ensin yhteiskunnan huipulla. Kruunuprinssi Kustaan morsiamen Tanskan prinsessa Sofia Magdaleenan myötäjäispuvustoon 1766 kuului mm. 11 hopeabrokadista hovipukua, joista varsinainen morsiuspuku on tallella.[27] Valkoinen morsiusrobe mainittiin Ruotsissa jo 1743. Amiraali C. Tersmeden puolestaan kuvasi muistelmissaan, miten hänen morsiamensa näytti valkoiselta enkeliltä, *parerad som en ängel i vitt* (Tukholma 1751).[28] Kun sotapakolaisena isovanhempiensa luo Ruotsiin kasvatettavaksi joutunut orpo Hedvig Sofia Adlercreutz solmi 1748 avioliiton A. G. Rosenhanen kanssa, teetettiin hänen morsiuspukunsa valkoisesta poudesoiesta, asuun kuului myös valkoinen »slissing»-vanuhame, valkoiset damastikengät, valkoiset hansikkaat ja valkoinen kukkavihko, *bouquette*. Koko komeus maksoi 640 taaleria.[29]

Valkoinen morsiuspuku mainittiin Suomessa harvoin ennen vuosisadan viimeistä neljännestä. Helsingissä provianttimestari Weckströmin Loviisa-tytär oli saanut morsiuslahjaksi valkoisen silkkipuvun:[30]

> 1 fruntimmers klädning af hwitt sidentyg gifwen till brudgåfwa 16.32.- (Hki 1777).

Morsiuspuvun kankaana suosittiin valkoista moareeta. Kenraali A. H. Ramsayn leskirouva Helena Katarina Malm, joka oli Wexiön tuomiorovastin professori J. Tillanderin leski (k. 317), ilmoitti perukirjoituksessa, että hän oli saanut myötäjäisiksi solmiessaan toisen avioliittonsa kenraalin kanssa Tukholmassa 1772:[31]

1 hwit moers robe och kiortel, 1 robe af brocherat taft, 1 swart podesoes klädning, Swenska drägten (= hovipuku, Porvoo Jakari 1783).

Vuosisadan puolimaista lähtien pukuluetteloihin on toisinaan merkitty ensimmäiseksi ja siis hienoimmaksi juhlapuvuksi valkoinen silkkipuku, jota voi ounastella käytetyn nimenomaan morsiuspukuna. Tosin valkoisia atlas- ja musliinipukuja suosittiin 1760-luvulla naamiaispukuinakin Englannissa.[32a] Turussa jotkut muotia seuranneet säätyläisrouvat leimauttivat jo 1740-luvun alussa valkoisia damastirobeja: Charlotta Wallenstierna 1740, kauppias N. Pipping, joka oli solminut 1739 Tukholmassa avioliiton Ulrika Corsarin kanssa 1742, C. Brotherus ja Anna Forseen 1745.[32b] Laukon kartanon huutokaupassa 1736 myydyistä hienoista muotipuvuista saattoi vihreällä bastilla vuorattu valkoinen damastimantua olla Sofia Juliana Barsin (∞ Kurki † 1730) morsiuspuku vuodelta 1721 (l. Laukko 1736-38). Kapteeninrouva Katarina Eurenian (∞ Hartman) jäämistöstä annettiin perinnönjaossa vanha valkoinen damastimantua pojantyttärelle, mlle Ulrikalle (Mouhijärvi, Kairila 1779).[33]

Aatelisnaisten ja poikkeuksellisesti porvarisnaisten (k. 439) muotokuvissa kuvattuja valkoisia hovipukuja (k. 101, 138)[34] on ehkä käytetty morsiuspukuinakin, ainakin hovipiireissä. Muistettakoon kruunuprinsessa Sofia Magdaleenan hovipuvun kuosinen morsiuspuku 1766. Alamaiset ovat luultavasti seuranneet hovin esimerkkiä. Kuningatar toimi morsiamenpukijana Tukholman linnassa vietetyissä hovineitiensä häissä, joissa morsian esiintyi hovipuvussaan. Niinpä kuningatar Loviisa Ulriikan hovineiti kreivitär Johanna Charlotta Posse, jonka häät Lorens Johan Giösin kanssa vietettiin Tukholman linnassa 1757, on melko varmasti pukeutunut morsiamena pukuluettelossa 1774 vanhaksi mainittuun valkoiseen drojetsilkkiseen hovipukuunsa (Tenhola Prästkulla 1774).[35]

Peruluetteloihin merkityt valkoiset robet ja roberondet olivat useimmiten damastia, joskus peiron-silkkiä tai droguetia ja 1770-luvulta lähtien moareeta. 20-vuotiaana kuolleen Sofia Depongin jäämistössä ollut 600 taalerin arvoinen valkoisesta kukkasilkistä tehty robe oli todennäköisesti morsiuspuku (l. Somerniemi 1773). Pukuihin liittyi toisinaan valkoisia asusteita, kuten rinnusta tai hieno kaulus:[36]

1 gl. hwit hollensk dammask råbbe (Somero Härkölä 1758). 1 ny hwit siden drouguetts robe 200:- . . . 1 hwit siden bröstlapp 4:-, 1 lärfts do med marcells söm 4:- . . . 1 hwit blomkraga med bröstlapp (Hki 1759). 1 robbe af hwit dammast 200:-, 1 med gulltråd påsydd gl. bröstlapp 6:-, 1 gl. do utsydd med tråd på nätteluk 1.16.- (Tuulos 1765). 1 hwit dammast robe de ronge 300:-, 1 hwit siden bands bröstlapp med armrosor 24:- (Munsala 1767). 1 hvit pärontygs roberon 8.-.- (Padasjoen pappila 1783).

439. Kukkakimppu koristaa porvarissäätyisen Anna Geitelin hiuksia ja valkoisen hovipuvun kaulusta. Merkitty: G. Geittel pinxit Åbo d. 16 Maij 1760. Yksit. omist.

Valkoisesta silkistä ommellut puolisäkki-, puolirobe ja nuttupuvut olivat rokokoo-ajalla harvinaisempia kuin valkoiset robet ja roberondet. Niitä oli etupäässä porvaris- ja papinrouvien puvustoissa:[37]

1 koft och kiortell af hwitt dammast 100:- (Rautalampi 1772).

Valkoisia silkkirobeja ja roberondeja esiintyi ainoastaan sellaisissa puvustoissa, joissa oli myös mustia ja värillisiä muotipukuja.[38] Vaatimattomaan puvustoon kuuluva ainoa robe tai roberonde oli luonnollisesti musta. Silloin mustaa juhlapukua käytettiin myös morsiuspukuna. Kansan parissa musta morsiuspuku oli tavallinen vielä kauan senkin jälkeen kun valkoinen morsiuspuku oli yleistynyt säätyläisten keskuudessa.[39]

Valkoisen värin muotiintulo uusklassismin ajalla lisäsi valkoisen morsiuspuvun suosiota 1780-luvulla. Valkoinen väri liittyi oleellisesti ajan käsitykseen antiikin puvusta, *à la grecque*, joka ilmeni aluksi ns. vestaalipuvuissa.[40] Vuosisadan lopun puuvillamuoti vaikutti osaltaan valkomuodin yleistymiseen ja leviämiseen. Kun halvat puuvillakankaat ja pukujen leikkauksen yksinkertaistuminen laajensivat muotipukujen käyttäjäpiiriä ja pukujen lukumäärää puvustoissa, morsiuspuku ei enää helposti erottunut muotitietoisten naisten monien valkoisten silkki- ja puuvillapukujen joukosta.[41]

440. Silkkinauhalla sidottu valkoinen morsiushuntu ja suuren pitsikauluksen koristama valkoinen puku. Fredrika Charlotta Lagermarck (1772-1830) ∞ 1791 ltn. J. Tudeer. J. E. Lindhin jäljennös N. Schillmarkin 1791 maalaamasta muotokuvasta. Yksit. omist.

441. Porin pormestari K. Mörtengrenin valkopukuinen nuorikko Katarina Johanna Eneskjöld (1768-1822 ∞ 1792). Vadstenan »jungfrustiftelse»-säätiön valko-sininen silkkinauha sitoo hiuksia. N. Schillmarkin maalaus. Satak. M.

Kun Anders Munsterhjelm vietti häitään Vendela Sofia Glansenstiernan kanssa Hämeenkylän kartanossa 1. 6. 1800, olivat sekä morsian että nuoret sukulaistytöt pukeutuneet valkoisiin nokkospalttinapukuihin ja vanhat rouvat mustiin. Morsiamen pukua koristi paljeteilla kirjottu vyö. Kun sulhasen Jacobina-sisar kuvaili naisten hienoja koafyyrejä ja koristeellisia hattuja, ei hän maininnut erikseen morsiamen päähinettä, joka ei ilmeisesti eronnut mitenkään häävieraiden muodikkaista koafyyreista.[42]

Valkoisen morsiuspuvun käytön vakiintuminen säätyläispiireissä 1700- ja 1800-luvun taitteessa ilmenee muotokuvistakin. Nils Schillmarkin 1791 maalaamassa Fredrika Charlotta Lagermarckin (∞ ltn. J. Tudeer) muotokuvassa on morsiamen hiuksia sitovaan silkkinauhaan kiinnitetty valkoinen huntu ja leveä poimuttu pitsikaulus reunustaa valkoisen paitapuvun V-muotoista pääntietä. Vaaleanpunainen alushame sävyttää muodikkaasti ohutta valkoista pukua (k. 440). Schillmark on kuvannut samantapaisia asuja myös Katarina Johanna Eneskjöldin muotokuvassa 1792 (k. 441) ja Fredrika Sofia Fockin muotokuvassa 1796 (∞ valtioneuvos G. E. von Haartman).[43]

Schillmarkin muotokuvien mukaan Suomessa on käytetty morsiushuntua valkoisen puvun yhteydessä 1790-luvulla, jolloin se oli kuitenkin vielä harvinainen. Englannissa morsiushuntua käytettiin 1780-luvulta lähtien. Saksassa sen käyttö liittyi antikisoivaan muotiin.[44] Vuosisadan lopun muodille tunnusomainen itämainen romantiikka on mahdollisesti osaltaan vaikuttanut morsiushunnun muotiintuloon.

Talonpoikaismorsian. Koska kartanonrouvat ja ruustinnat pukivat 1700-luvulla vanhaan tapaan talonpoikaismorsiamia, on heidän perukirjoihinsa usein merkitty morsiusvarusteita: puku, asusteet, kruunu, peruukki ja korut, joissa edellisen vuosisadan perinne jatkui.[45]

Talonpoikaismorsian puettiin elämänsä suurimpana juhlapäivänä säätyläisnaisen muotipukuun, joka edusti tosin useimmiten jo vanhentunutta muotia. Vuosisadan alkupuolella morsiusvarusteihin kuului tavallisesti musta mantua, johon liittyi kirjottu tai kaluunakoristeinen rinnusta (k. 442). Puvun yhteydessä mainittiin joskus myös kureliivi ja pönkkähame. Jomalan pappilan morsiusvarusteissa oli tavallista hienompi värikäs puna-sini-valkoinen satiinimantua, sininen bastihame, rinnusta ja kultakaluunavyö, jotka vanhanaikaisiksi tultuaan eivät enää olleet soveliaita ruustinnan omaan käyttöön (Ahv. 1739).[46]

Rokokoo-ajalla talonpoikaismorsian puettiin toisinaan mustaan roberondeen tai robeen (l. Paimio

1780), johon yhdistettiin tavanomaiset morsiuskorut. Jakarin kartanon morsiusvarusteissa oli vielä 1760-luvulla suuri hopeakruunu kiinnitysneuloineen, peruukki, korvariipukset, vahahelminauha ristiriipuksineen, myrttinauha ja vihreä seppele, kranssi. Mustaan damastimantuaan kuului hame, kureliivi, keltainen pönkkähame ja kaksinkertaiset *engageantes*-liehukkeet sekä hopealla kirjottu rinnusta (l. Porvoo Jakari 1764).[47]

H. G. Porthanin toimittamassa Åbo Tidningar-lehdessä kerrottiin 30. 6. 1778 läntisen Uudenmaan häätavoista ja kuvailtiin myös talonpoikaismorsianten pukemista. Saara Wacklin on myös kertonut talonpoikaishäistä Limingassa, jossa morsiamenpukija puki ja koristi morsiamen pakarituvassa. Morsiamella oli kaluunoilla, silkkinauhoilla ja paperikukilla koristettu musta silkkipuku, koristeena kultavitjoja, vahahelminauhoja, rannerenkaita, sormuksia ja korvissa painavat korvariipukset. Säätyläisnaisten tapaan hiukset tupeerattiin korkeiksi, puuteroitiin ja koristettiin helykullalla, ylimmäksi kiinnitettiin plyymejä ja kukkia myrttikruunun ja vahapaperista tehdyn kranssin ympärille.[48] Oulun seuduilla työskennelleen ruotsinmaalaisen taiteilija Carl Petter Elfströmin pohjalaisia talonpoikaishäitä esittävästä akvarellista vuodelta 1808 selviää, että kansallista ruotsalaista pukua käytettiin talonpoikaismorsiamienkin pukemiseen vuosisadan taitteessa (k. 443). Kolme sulkaa koristaa morsiamen hiuslaitetta kuten hovipuvussa ja mustan puvun vyötäisille on kiedottu punainen silkkinauha. Viuhka täydentää komeutta samaan tapaan kuin säätyläisnaistenkin morsiusasua.[49] Talonpoikaisen kruunumorsiamen asussa 1700-luvun sääty-yhteiskunnan morsiuspukuperinne jatkui seuraavaan vuosisataan.

442. Kaanaan häät. Erik Westzynthius vanhemman maalaus vuodelta 1749 Alavieskan kirkon holvissa. Morsian puettu talonpoikaisen kruunumorsiamen asuun. Vrt. k. 305. Tuhoutunut tulipalossa 1916. Foto K. K. Meinander 1905.

Rintakukka, puketti. Luonnon- tai tekokukista sidottu rintaan kiinnitetty pieni kukkakimppu koristi rokokoo-ajalla usein morsiusasua Ranskassa ja Englannissa. »Journal des Dames» -lehdessä mainostettiin 1761 Geneven tekokukkia, jotka sopivat morsiuspuketteihin ja morsiamen pään koristeeksi, »bouquets de mariages & chapeaux de mari-

443. C. P. Elfström, pohjalaiset talonpoikaishäät, 1808. Morsian ja sulhanen esiintyvät kansallisessa ruotsalaisessa puvussa. Morsiamen kruunussa on hovipuvun tavoin kolme strutsinsulkaa ja kädessä viuhka. MV KKA 2364:8.

ées».[50] Puvun pääntietä koristavan kukkakimpun raikkaana pitämiseksi kiinnitettiin pieni vesipullo kureliivin sisäpuolelle tehtyyn pieneen ylätaskuun.[51] *Chapeau de fleurs* tulkittiin 1795 julkaistussa ranskalais-ruotsalaisessa sanakirjassa kukkaoksaksi, joka kiinnitettiin morsiamen niskaan.[52]

Muotokuvat osoittavat, että Suomessakin vallasrouvat koristivat roben, roberonden ja poloneesin pääntietä pienellä tekokukkakimpulla, jollainen sovitettiin myös kampaukseen. Voinee olettaa, että tätä muodikasta tapaa suosittiin erityisesti morsiuspuvun yhteydessä (k. 437, 451).[53]

22. Suru- ja leskenasu

Ylellisyysasetuksista ja maansurua koskeneista määräyksistä ilmenee, että hautajaisseremonioissa ja surupuvussa noudatettiin läpi 1700-luvun edellisen vuosisadan perinteitä.[1] Kuningatar Ulriika Eleonoora nuoremman († 1741), kuningas Fredrik I:n († 1751) ja kuningas Aadolf Fredrikin († 1771) kuoleman jälkeen määrättiin, että aateliston, papiston ja porvariston jäsenten oli pukeuduttava suruasuihin. Fredrik I:n kuoleman jälkeen valtakunnan suru kesti yli vuoden. Kun Aadolf Fredrikin kuoleman jälkeen pelättiin, että tiettyjen kankaiden kysyntä aiheuttaisi hintojen nousua, kiellettiin ankarasti kankaiden hintojen korottaminen, koska se vaikeuttaisi varsinkin vähävaraisten osalta surupukujen hankkimista:

> I synnerhet de oförmögnare, som sorgedräkter böra anlägga, skulle altför mycket varda betungade, om icke afhåldne at wisa den underdåniga wördnad, som war och en sin Nådigaste Öfwerhet skyldig är (13. 2. 1771).

Valtaneuvoston ja virkamiesten piti saapua hautajaisiin rouvineen ja tyttärineen täydessä suruasussa, *1 diup sorgedräkt*.[2] Amiraali Tersmedenin muistelmista ilmenee, että maansuruun liittyviä määräyksiä noudatettiin tarkoin.[3]

Åbo Tidningar -lehdessä 21. 5. 1793 julkaistu kirjoitus kuvaa Kustaa III:n kuoleman jälkeisen maansurun päättymisen herättämiä tunnelmia. 50-vuotias Aurelia-täti iloitsi päästyään eroon mustista vaatteistaan:

> Man slipper den välsignade swarta drägten, och behöfwer ej mer dag ut och dag in wisa sig i alla sällskaper som en högt bedröfwad enka ... at dageligen i 12 månaders tid spöka i de otäcka sorgkläderna, och derunder se sin wackra garderobe ligga aldeles onyttig.

Eräs nuori kaunotar taas pahoitteli sitä, että hänen aistikkaat juhla- ja *déshabillé*-pukunsa olivat lojuneet käyttämättöminä yli vuoden. Ne oli muodistettava siitä huolimatta, ettei hän ollut ehtinyt käyttää niitä lainkaan uusina. Kaiken lisäksi räätälitkin olivat ennättäneet vuoden kuluessa unohtaa taidon tehdä muodikkaita vaatteita.

Hautajaisissa seurattiin uskollisesti vanhoja tapoja. Surutalon yksi huone verhottiin mustalla kankaalla tai lakanoilla. Koko huonekunta palvelusväkeä myöten pukeutui suruasuihin.[4] Boen kartanossa räätäli Eklund ompeli surupuvut sekä perheen jäsenille että palvelijattarille asessori H. Adlercreutzin rouvan Elisabet Tandefeltin kuoltua 1799.[5] Paraisten Rövarnäsissä perilliset jakoivat leskirouva Margareta Nordbergin kuoltua seudun tavan mukaisesti palveluskunnalle suruvaatteiksi pukuja vainajan jäämistöstä. Taloudenhoitaja neitsyt Kaisa Holm, joka oli palvellut talossa 15 vuotta, sai kuitenkin mustan puvun asemasta sini-valkoisen karttuunipuvun sekä valkoisen kaulahuivin myötäjäisiksi. Sisäkkö Loviisalle annettiin rouvan vanha musta taftipuku, valkoinen kaulahuivi sekä ompelematon naisenpaita. Rengeille jaettiin paitoja ja kaulaliinoja (Parainen Rövarnäs 1811).[6] Vaatteiden jakaminen palveluskunnalle vainajan jäämistöstä oli yleistä ylhäisöpiireissä, *i förnämare hus* (Halikko Joensuu 1814).[7]

Suru leimasi perheen ja suvun pukeutumisen määräajaksi ja lesken kohdalla koko loppuelämän ajaksi. Surupuku oli välttämätön ja sitä tarvittiin usein, koska etäistenkin sukulaisten kuoltua pukeuduttiin suruasuihin. Ellei leskellä ollut varaa hankkia surupukua, lainasi hän suruvaatteet, kuten merkittiin Turussa porvari Johan Mobergin perukirjaan:[8]

> (enkan) ey förmått kiöpa sorgkläder, utan måste nyttia lånta kläder i anseende till boets ringa beskaffenhet (Tu 1781).

Ruotsi-Suomessa ommeltiin täysisurun vaatteet vanhaan tapaan yleensä mustasta villakankaasta, kamlotista, ratiinista, verasta tai flanellista. Puolisuruun sopivista silkeistä tulivat kyseeseen ainoastaan himmeät ja kuviottomat laadut: tafti, moaree ja poudesoie.[9] Muotipukuja käyttäneet henkilöt teettivät surupukunsa vallitsevaan kuosiin. Surupuvun asusteet, päähineet, kaulukset, kalvosimet ja esiliinat valmistettiin valkoisesta liina- tai puuvillakankaasta ilman pitsiä, ainoana koristeena leveät päärmeet. Edustava surupuku ommeltiin 1700-luvun ensi puoliskolla tavallisesti mantuan tai säkkipuvun kuosiin. Berthold Wittfoothin leskelle Helena Schäferille osoitetusta laskusta ilmenee, että

hänen omaan ja kahden tyttären suruasuihin käytettiin seuraavanlaisia tarvikkeita:[10]

> 15 al: Swart Kläde à 20 Dr till Råck och Kiortel åt mig 300:-, 6 al armisin till förkläde à 9 Dr 54:-, 9 al Dito till Skierp och hufwa à 9 Dr 81:-, 12 al Hållands läruft till förkläde åt mig och mina döttrar, sampt sorgehufwor, Kragar och Punjetter 72:-, 7 al Kläde till hwardag Kiortel och tröja åt mig à 12 Dr 84:-, 1 par silkes wantar swarta 18:-, 1 st. Sohlfieder 6:-, arbets löhn till silke foder och bly till ärmarne med flere små omkastningar 36:-, 12 al Kläde til min älsta dotter à 12 Dr 144:-, 4 al armosin till förkläde à 9 Dr 36:-, 7 al dito till skierp och hufwa à 9 Dr 63:-, 7 al Krusflor till mig och mina döttrar à 3 Dr 21:-, 1 par swarta silkes wantar 12:-, 6 al Kläde till hwardags Kiortel och tröya à 9 Dr 54:-, 7 al swart och hwitt Sits till Kläder åt min minsta dotter à 3 Dr 21:- (Tu 1726).

Laskun mukaan sekä äidin että vanhemman tyttären mantuan tyyppisen verkaisen takkipuvun kanssa käytettiin mustaa armosiinihuppua, hartialiinaa, kaulahuivia ja armosiiniesiliinaa. Verkaröijy ja hame muodostivat arkiasun. Nuoremman tyttären puku tehtiin musta-valkoisesta karttuunista. Kaikilla oli täysisuruun kuuluvat asusteet: hollanninpalttinainen esiliina, suruhuppu, kaulus ja punjettikalvosimet sekä suruharso mustaa kreppiä. Mustat silkkisormikkaat täydensivät mantuoita ja äidillä oli lisäksi suruviuhka. Samantapainen surupuvusto oli postimestari E. Uhlbrandtin vaimolla Oulussa (Oulu 1730).[11]

Turussa myytiin kauppias Pippingin perikunnan huutokaupassa 1737 tyypilliseen leskenpukuun kuuluneita vaatteita, musta damastinen säkkipuku hameineen, *råck eller sack*, pitkä puolikasakiini, musta kureliivi, kapronika-myssy ja muita mustia myssyjä, joista yhdessä oli liinainen alusmyssy, suruharsoinen myssy, marseille-kirjontainen *nattyg*-myssy ja rinnusta sekä näätämuhvi. Tarkastaja J. Lönqvistin ja hänen vaimonsa jäämistön huutokaupassa myytiin niin ikään musta damastinen säkkipuku hameineen sekä korsetti, johon kuului musta damastirinnusta sekä toinen liiviin liittyvä korsetti. Pesässä oli myös neljä surukaulusta, *sorgkragar*, 2 paria puolihihoja, naisen musta turkki, armosiiniesiliina ja 2 harsohuppua sekä näätämuhvi (Tu 1737).[12]

Perniössä nimismies A. Hörmanin lesken mme Margareta Stenbergin kälylle annettiin pesästä surupuvuksi musta damastinen manton- ja säkkipuku hameineen, armosiinikaulahuivi, bordaloupolviesiliina, kukallinen harsohuppu, topattu taftihuppu sekä musta näätämuhvi (Perniö 1740).[13]

Perinteelliset liina-asusteet ja suruhuntu kuuluivat täysisurun asuun (l. Paimio 1738, Karuna 1759). Saara Wacklin on kuvaillut Oulussa rovasti K. H. Ståhlen hautajaisten yhteydessä lesken ja tyttärien täysisurun asuja 1788. Lesken sileä puku oli mustaa flanellia, jota leveiden päärmeiden reunustamat

444. Elisabet Lange ∞ Duncan täysisurun asussa, musta suruhuntu peittää chanoinesse-liinahupun. Merkitty: Joh. Joach. Streng Pinx: A:1742. Yksit. omist.

kolminkertainen *snibb*-kaulus, *poignetter*-kalvosimet ja plöröösit täydensivät. Lesken päässä oli huivi ja *flebb*-nipukkamyssy,[14] josta riippui nauhat molemmin puolin. Leski ja samanlaisiin asuihin pukeutuneet tyttäret, joiden päissä oli laskostetut servietit, istuivat hautajaistilaisuudessa liikkumattomina kanapé-sohvalla huoneessa, jonka ikkunat oli peitetty lakanoilla ja seinät verhoiltu valkoisella.[15] Nuoret tytötkin puettiin lähiomaisten kuoltua täyteen suruasuun. Kauppias Holmbergin Ulla-tyttärelle ostettiin hänen isoäitinsä kauppias Bockin rouvan hautajaisia varten 11 kyynärää mustaa kamlottia ja 1 1/2 kyynärää vahattua mustaa pellavakangasta. Lisäksi maksettiin vaatteiden värjäämisestä mustiksi 24 killinkiä mlle Sahlstedtille (Hki 1782).[16]

Saltvikin Germundön kartanossa varattiin kapteeni C. G. Gaggen leskirouvalle 21 kyynärää mustaa kamlottia varsinaiseen ensi asteen surupukuun. Hänellä oli ennestään runsaasti erilaisia mustia pukuja, mm. kaksi kansallista ruotsalaista nuttupukua, joista toinen kamlotista, sekä suruajan kesäpukimiksi soveltuvia valkoisia ja musta-valkoisia puuvilla-asuja. Arkikäyttöön tarkoitettuihin röijypukuihin kuului valkoiset kaulaliinat, kalvosimet ja esiliinat, päähineenä joko musta tykkimyssy tai harsohuppu. Varsinaiset täysisuruun kuuluvat leveäpäärmeiset liina-asusteet merkittiin tarkoin luetteloon: kamritsiset myssyntykit, kamritsinen suruliina, 2 valkoista nokkospalttinaista suruesilii-

naa, 4 nokkospalttinaista surukaulaliinaa, 3 leveäpäärmeistä yöhuppua, musta raidallinen harsohuppu, musta taftiesiliina, musta viuhka, mustia kampalankasukkia, valkoiset pumpulisukat, valkoiset ja mustat silkkisormikkaat (Saltvik Germundö 1790).[17] Valtiopetoksesta tuomitun ja 1790 mestatun everstiluutnantti G. Fr. Tigerstedtin lesken Brita Aminoffin pukuluetteloon oli merkitty kansallisen ruotsalaisen puvun sekä kevyiden kesä- ja aamupukujen lisäksi ensi asteen suruasu:[18]

> 1 gl. sliten sorgdräkt af camlott, med cammarduks förkläde, kraga och manchetter (Joroinen Engelsnäs 1792).

Puvustoon kuuluvat musta-valkoinen karttuininen *déshabillé* ja valkoraitainen pellavainen *déshabillé* olivat todennäköisesti paitapuvun kuosisia kesäpukuja.

Vuosisadan lopulla huomioitiin edelleen tarkoin täyden ja puolisurun välinen ero. Jacobina Charlotta Munsterhjelmin isoäidin kuoleman jälkeen 12. 2. 1800 perheen naiset pukeutuivat ns. kamlottisuruun ja puolen vuoden kuluttua mustaan silkkisuruun. 14-vuotiaalle Jacobinalle ommeltiin musta kamlottipuku, johon kuului asusteina *plöröser*-kaulus, liinahihat ja leveäpäärmeinen esiliina. Päähän sidottiin *salvette*-liina. Suruajan valkoinen puuvillapuku vuorattiin mustalla taftilla.[19] Turussa merkittiin manufakturisti J. Nordlingin lesken pukuluetteloon:[20]

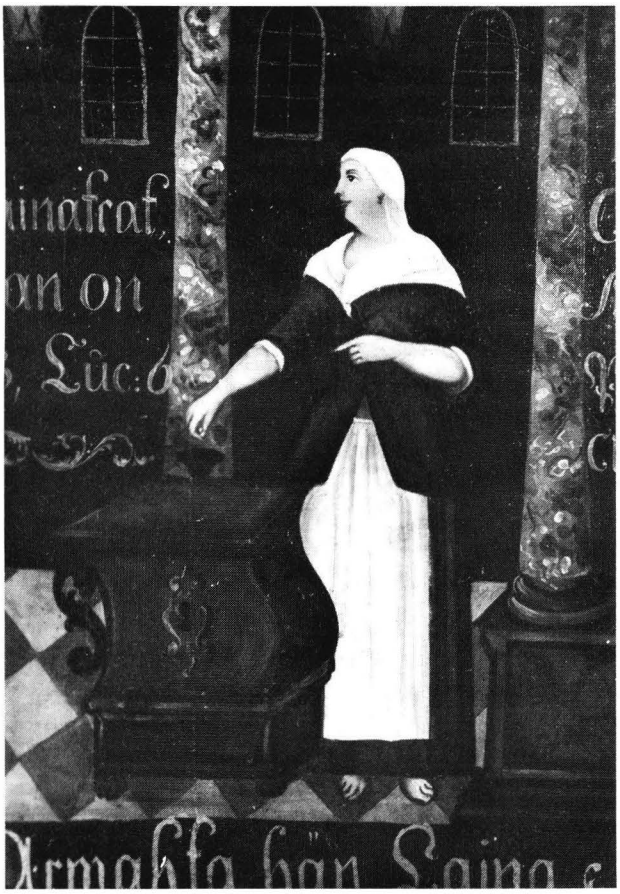
> 1 swart flanells klädning, 1 sorg krage, förkel och 1 par andra kragor (Tu 1809).

Täydellinen ensi asteen suruasu on kuvattu joissakin muoto- ja laatukuvissa. Pälkjärven Alahovin kartanon omistajan postimestari N. G. Duncanin äidin Elisabet Langen muotokuvassa 1742 musta suruhuntu verhoaa liinaista *chanoinesse*-huppua ja suuri kolmikulmahuivi peittää mantua-tyyppisen surupuvun päätien (k. 444).[21] Pukkilan kirkossa oleva taitamattomasti liimavärillä maalattu puutaulu kuvaa suruasuista pappisperhettä ristinpuun juurella samoin kuin 1600-luvun votiivitauluissa. Kolmikulmahuivi ja esiliina täydentävät naisten mustia röijyasuja (k. 445).Kurkijoen kirkosta peräisin olevassa »lesken ropoa» esittävässä maalauksessa vaatimattoman nuttuasun päätietä verhoaa niin ikään suuri kolmikulmahuivi. Suruesiliina on sidottu kiinni nutun liepeiden alitse (k. 446).

Vaikka uusklassinen muoti muutti surupuvunkin kuosin, jatkui perinteellisten asusteiden käyttö. Uusia muotipiirteitä sovellettiin vaatimattomiinkin surupukuihin ja asusteihin. G. E. Hedman on 1800 maalannut Pietarsaaren käsityöläiskillan kassa-arkun sisäkanteen kuvan, joka esittää

445. Suruasuinen pappisperhe ristin juurella, n. 1700. Yksityiskohta puulle liimavärein maalatusta votiivitaulusta, Pukkilan kirkko.

446. Lesken ropo, n. 1750-60, yksityiskohta Kurkijoen kirkosta peräisin olevasta öljymaalauksesta. Liinahuntu, kaulahuivi ja esiliina täydentävät lesken mustaa nuttupukua. KM 5997:11.

447. Leski lapsineen avustuksen naussa. Pietarsaaren käsityöläiskillan leski- ja orpokassan arkun sisäkanteen paperille öljyvärein maalattu kuva, 32,6 × 46,5. Merkitty: G:E: Hedman, 1800. Pietarsaaren kaup. museo.

köyhää leskeä lapsineen (k. 447) Lesken kapealinjaisen ja korkeauumaisen mustan paitapuvun vyötäisille on sidottu pitkä, kapea liinaesiliina ja suuri kolmikulmahuivi on ajan tapaan kietaistu ristiin rinnan yli ja päät kierretty vyötäisten ympäri solmuun selässä. Pellavahuivi on sidottu hiusten verhoksi.

Suruvuoden jälkeiseen leskenasuun ei enää kuulunut suruhuntua eikä liioin liinaisia erikoisasusteita. Puvuston perusvärinä pysyi edelleen musta-valkoinen. Vaatteet valmistettiin hillittyyn muotipuvun kuosiin välttämällä kiiltäviä silkkikankaita. Vuosisadan toisella neljänneksellä useissa leskenpuvustoissa oli parhaana pukuna silkkinen säkkipuku ja arkiasuina nuttuja ja hameita. Rovastinleski Ingrid Starckin (∞ Gylling) musta leskenpuvusto käsitti mm. mustan podesoi-säkkipuvun, joka oli vuorattu mustalla kiiltopellavalla, pumpulilla topatun damastiturkin, armosiini-robinetten, mustan ja violetin silkkisarssinutun, ratiini- ja satiinihameen, kalminkkihameen, ruskean bastivanuhameen, samettikauluksen, harso- ja armosiinihupun, mustaksi värjätyn näätämuhvin sekä pari kirjottua valkoista puuvillahametta (Parainen 1748).[22]

Turussa ja Helsingissä leimautettiin 1740, 1742, 1745 surupukujakin. Neljä vuotta aikaisemmin leskeksi jäänyt luutnantinrouva Beata Myhr leimautti 1740 mustan armosiini-säkkipuvun hameineen, silkkisormikkaat, kaavun ja 2 kyynärää musta-valkoista silkkinauhaa. Seuraavassa leimauksessa hän ilmoitti:

> 1 sw: armois. sac, kiortel och kåpa med 2ne hufwor, 1 camelåtz hwit 1/2 sac samt hwitt faconeratt band (Tu 1742).

Kauppias Rungeenin leski leimautti niin ikään mustan puvustonsa: flanellisäkin ja puolisäkin hameineen, damastisäkin ja puolisäkin hameineen, atlashameen, armosiiniturkin, vuoratun atlasliivin sekä violetti-valkoisen aamutakin (Tu 1742).[23] Helsingissä Katariina Wahlströmin leimauttamat mustat vaatteet: armosiinimyssy, bordalouhuppu, flanellinuttu ja -hame sekä verkanuttu olivat pienporvaristoon kuuluvien leskivaimojen tyypillisiä pukimia (Hki 1742).[24]

Rokokoo-ajalla roberondea käytettiin yksinkertaisuutensa vuoksi useammin surupukuna kuin varsinaiseen edustuspuvustoon kuulunutta robea. Roben kuosisia surupukuja esiintyi ainoastaan aa-

telisnaisten ja upseerinrouvien puvustoissa. Kapteeni J. Hastfehrin lesken Barbara Freudenfeltin surupuvuksi, *Fruns sorg klädning*, mainittiin musta flanellirobe, jonka lisäksi hän omisti mm. mustan armosiiniroben ja kolme mustaa silkkiviittaa (Marttila Juva 1754). Vapaaherratar Ebba Elisabet Ugglan (k. 124) lesken- ja surupuvustossa oli kaksi mustaa flanellirobea, hollanninpalttinainen surukaulus ja musta poudesoie-hartialiina sekä muita mustia asusteita. (1. Porvoo Drägsby 1760).[25]

Näissäkin piireissä käytettiin kuitenkin yleisemmin roberonden kuosisia surupukuja. Eversti A. H. Ramsayn rouvavainajan Maria Hisingin ajalle tyypillinen surupuvusto käsitti mustan flanelli-roberonden ja trompeusen, kaksinkertaiset suruliehukkeet sekä kamritsista että nokkospalttinasta ja mustan viuhkan (l. Jakari 1764). Vapaaherratar Henriette Roosin peruluetteloon oli merkitty mustan flanelli-roberonden ja kamlottinutun lisäksi myssy, huppu, surukaulus, hihansuuliehukkeet, pellavaesiliinat, musta taftiesiliina, 3 paria mustia kangaskenkiä, suruharso-garnityyrit, musta-valkeat silkkinauhakerrastot ja rintakukat, suruviuhka ja musta helminauha. Puolisurupukuna voinee pitää tässä muodikkaassa puvustossa esiintynyttä violettipohjaista triumfantti-roberondea (Oulu Marttila 1779).[26]

Papinrouvien ja porvarisrouvien suru- ja leskenpuvustossa roberonde oli niin ikään rokokoo-ajalla useimmiten paras puku ja nuttuasut yleispukimia. Jämsän kirkkoherran Gustaf Starckin († 1710) leskirouvan Anna Serlachian (1686-1767) vanhanaikainen leskenpuvusto käsitti mustien race de moir-roberonden, nuttujen ja hameiden sekä karttuunilla vuoratun damastiturkin lisäksi puolisuruun kuuluvan harmaan damastinutun, jossa oli mustat käänteet, sekä violetin damastinutun ja vanuhameen ja pienen näätämuhvin. Päähineistä mainittiin mustat sametti-, race de moir-, tafti- ja harsohuppu, musta silkkinen aurinkohattu ja vanha samettikarpus, jossa oli kärppäreunusteet. Liina-asusteista huomioitiin nelikulmaiset nokkospalttina- ja pellavakaulahuivit, 3 paria puolihihoja ja 6 myssyntykkiä (Loviisa 1767). Ruustinna esiintyi siis yli viiden vuosikymmenen ajan mustassa leskenpuvussa, johon pari harmaata ja violettia silkkinuttua toivat vaihtelua. Ruustinna Hedvig Krämerin (∞ Limatius) leskenpuvusto käsitti mustan poudesoie-roberonden lisäksi mustan villakamlottihameen ja nutun, johon kuului irtokaulus ja surukalvosimet, *punietter*, 2 siipimyssyä, *flygel myssor*, helmenvärisen silkkimoaare ja taftisen tykkimyssyn ja mustan samettihupun (Padasjoki pappila 1770). Rovasti Jakob Chydeniuksen lesken rouva Katariina Nyholmin jäämistössä oli musta poudesoie-roberonde, mustia silkkinuttuja ja

448. N. Schillmark, Maria Borgström (1725-1806) ∞ tullinhoitaja L. J. Wendelius † 1770. Valkoinen koppamyssy, kaulahuivi ja valkoiset silkkinauharusetit lesken mustan nuttupuvun asusteina. Yksit. omist.

silkkinen turkisnuttu, hameita sekä vanuhame, armosiini-saloppi ja -huppu, vanha suruhuppu, samettihuppu (*nickhufwa*) ja karpus, mustat kalvosinhansikkaat ja oravamuhvi (Kokkola 1776).[27]

Porvarisrouvien leskenpuvustot olivat samantapaisia. Kauppias P. Törnemanin lesken jäämistössä oli sekä musta poudesoie-roberonde hameineen että flanellinen roberonde, valkoinen damastinuttu ja valko-violetti karttuunihame. Osa näistä vaatteista esiintyi jo miehen kuoltua pukuluettelossa 1760 (Hki 1760, 1768). Kauppias A. M. Backmanin leskirouvan jäämistössä sen sijaan oli pelkästään mustia ja violetteja nuttupukuja. Hänen arkiset karttuunivaatteensa arvioitiin yhteisesti 320 taaleriin (Loviisa 1775).[28]

Musta silkkiturkki tai pelisse, jossa oli kärppäreunusteet, sekä muhvi, täydensi usein robe- ja roberonde-kuosista suruasua. Kesällä käytettiin vastaavasti silkkiviittaa tai saloppia.[29]

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä leskenpuku oli nuttu- ja röijyvoittoinen, hienoimmissa puvustoissa oli myös mustia tafti- tai carle-poloneeseja, mainittiinpa joskus karakoo-asukin. Raatimies P. Schwartzin lesken surupuvustoon kuului mustan poloneesinutun ja hameen sekä mustan takin lisäksi sekä nuttu- että röijyasu mustasta kamlotista, nokkospalttinanuttu hameineen, valkopilkullinen pellavanuttu, musta puuvillahame, atlas- ja

taftiviitta sekä asusteina nokkospalttinaisia ja hollanninpalttinaisia suruesiliinoja, kaulaliinoja sekä valkoiset, mustat ja harmaat silkkisukat (Hki 1794).[30]

Virallisten suruvärien, mustan ja valkoisen, lisäksi esiintyi puvustoissa puolisurun ja leskenpuvun värinä myös harmaa ja violetti.[31] Musta, harmaa ja violetti muodostivat vuorineuvos J. J. Kijkin († 1777) leskirouvan Katariina Grubbin (1720-88) leskenpuvuston väriasteikon lukuun ottamatta joitakin sinivalkoisia flammullisia arkisia puuvillapukuja, lyijynväristä päällystakkia ja teräsnappista ruskeaa verkasortuuttia. Mustien ja valkoisten edustuspukujen lisäksi vuorineuvoksettarella oli aamupäivä- eli puoli-*déshabillé*-asuina poloneeseja sekä varsinaisina arki- ja *négligé*-asuina eriasteisia nuttu- ja röijypukuja. Kansallisen mustan silkkipuvun ohella puvustossa oli 14 nuttupukua, joista neljä oli moareesta, taftista ja villakamlotista ommeltuja varsinaisia suruasuja. Englantilaiskuosisessa moareepuvussa oli nutun ja hameen lisäksi liivi, jollainen täydensi myös valkoista moareepukua ja violettia taftipukua. Violetti-valkoinen sintsiasu käsitti nutun, liivin ja hameen. Puolipoloneesin tapaiset pitkänuttuasut olivat harmaata puolipellavaa, kotikutoista nopkinia ja violetti-valkoraitaista karttuunia. Röijypuvut oli ommeltu samantapaisista kankaista. Silkkiturkit ja salopit noudattivat pukujen väriasteikkoa. Musta atlasturkki oli vuorattu oravalla, valkoketulla reunustettu violetti atlasturkki oli vuorattu harmaalla taftilla ja violetti atlassaloppi koristettu ja vuorattu taftilla. Niiden kanssa sopi käyttää hopealla kirjottua violettia silkkimuhvia, talvimuhvit olivat ahmaa ja kärppää. Vierailuviitat olivat mustaa taftia, harsoa ja valkoista silkkiä. Toinen vanuhameista oli harmaata bordalouta ja toinen kapearaitaista violetti-valkoista karttuunia. Asusteista mainittiin suuret harsomyssyt, ns. yömyssyt, monenlaiset kaulahuivit, hihanliehukkeet, kalvosimet sekä mustat silkkiesiliinat ja valkoiset puuvillaesiliinat, joissa oli taskut ja violettia koristelua, sekä musta-valko- ja sini-valkoraitaiset esiliinat. Käsineet olivat mustia, valkoisia ja harmaita. Viuhkojen väriä ei mainittu. Surukorut, korvanapit ja kivihiiliriipukset ja kengänsoljet täydensivät asuja:[32]

> 1 par bouckel de nuits, 1 par stenkåhls örhängen i förgylt silfwer infattade, 1 do halskors ... 1 do nål, 1 par sorgspännen (Perniö Teijo 1788).

Vuorineuvoksettaren leskenpuvusto osoittaa, että Suomessakin vallasnaiset seurasivat tarkoin Pariisin muotia. Ranskalaisten muotijulkaisujen mukaan naisen suruasuun kuului 1780-luvulla musta silkkipuku, tavallisesti taftista, joka koristettiin joko samalla kankaalla tai harsolla. Harsohattu täydensi asua. Kesällä käytettiin valkoista musliinipukua mustan rinnustan ja esiliinan sekä harsomyssyn tai plyymein koristetun musta-valkoisen hatun kanssa. Puolisuruasussa sopi valkoista silkkipukua koristella sinisillä tai ruusunpunaisilla silkkinauhoilla. Musta karakooröijy tai irtomiehusta soveltui myös valkoisen hameen kanssa suruasuksi. Puolisurun aikana saattoi jo pukeutua mustalla nauhalla reunustettuun valko-harmaaseen redingote-pukuun, johon kuului samasta kankaasta ommeltu korsetti ja hame. Musta olkihattu somistettiin valkoisella nauhalla. Suruaikana pidettyihin valkoisiin paitapukuihin liitettiin yleensä mustat asusteet. Musta-harmaa-raitainen pierrot-asu hyväksyttiin niin ikään puolisurun asuksi.[33] Väri ja kangaslaatu määräsivät muodikkaan suru- ja leskenpuvun sävyn, kun taas kuosin suhteen noudatettiin vallitsevaa muotia.

Valkoisten ja valko-mustien puuvillapukujen ilmestyminen leskenpuvustoihin osoitti puuvillamuodin yleistymistä. Nämä ensi sijassa kesällä käytetyt puvut ommeltiin joko englantilaiseen kuosiin, myöhemmin paitapuvun malliin tai vanhaan tapaan röijypuvuiksi. Vaasan hovioikeuden asessori Erik af Palénin leskirouvan kahdesta mustasta taftipuvusta toinen käsitti kaksi miehustaa ja hameen. Vuodenajan mukaan pukuja täydensi joko valkoisella ketulla reunustettu musta silkkipelisse, silkkisarssisaloppi tai silkkiviitta. Kesäpukuina oli valkoisia nokkospalttina- ja puuvillapukuja, joista yhden helmassa oli karttuunireunus. Harmaaseen puuvillapukuun liittyi samasta kankaasta ommeltu kapotti. Asuja täydennettiin saaleilla ajan tapaan. Kamlotista tehty talviturkki oli vuorattu oravalla ja reunustettu hillerillä (Vaasa 1807).[34]

Lukuisat valkoiset puuvillapuvut sekä mustat ja harmaat taftipuvut, joissa oli irtohihat (Parainen Rövarnäs 1811), osoittavat, että uusklassinen paitapukumuoti omaksuttiin aikanaan leskenpukuihinkin.[35] Iäkkäät leskirouvat suosivat kuitenkin edelleen röijypukua arkiasunaan (Tampere 1809).[36]

Nils Schillmark on vuosisadan lopulla muotokuvannut sekä vallasrouvia että porvarismatameja leskenpuvussa. Hovijunkkari K. G. Stjernvallin († 1767) leski Lammin Vanhakartanon »vanha armo» Margareta Tandefelt esiintyy 1786 maalatussa muotokuvassa harmaassa nuttupuvussa päässään suuri liinamyssy (k. 299). Muodikasta suurta harsomyssyä käytettiin siis leskenasunkin yhteydessä.[37] Lempäälän rovasti E. Ednerin († 1779) leskirouvan Anna Justanderin 1780-luvulla maalatussa muotokuvassa on myös kuvattu suuri harsomyssy, musta-valkoinen silkkinauharusetti sitoo valkoista kaulahuivia ja kapeat pitsittömät liinaliehukkeet näkyvät puvun puolipitkien hihojen suista (k. 449). Nils Schillmarkin maalaamissa porvarisnaisten muotokuvissa musta tai valkoinen tykkimyssy

449. Lempäälän rovasti E. Ednerin († 1779) leskirouva Anna Magdalena Justander (1727-1800) pukeutuneena suureen »ylöspantuun» harsomyssyyn eli konkkaronkkaan ja mustaan pukuun, jonka pääntietä verhoava kaulahuivi on sidottu musta-valkoisella silkkinauhalla. N. Schillmark 1780-luvun alussa. Vrt. k. 162. TKHM 15401:22.

liittyy suuren valkoisen kolmikulmaliinan verhoamaan mustaan nuttupukuun. Tullinhoitaja L. J. Wendeliuksen († 1770) lesken Maria Borgströmin musta nuttu on solmittu kiinni valkoisilla silkkinauhoilla (k. 448). Leskeksi jäädessään hän omisti mm. neljä silkkirobea, joista kahteen kuului silkkiturkki samasta kankaasta, mustan ja valkoisen salopin sekä lukuisasti nuttuja. Kuollessaan 1806 hän jätti jälkeensä poloneesin ohella etupäässä nuttupukuja ja käytti edelleen 26 vuotta vanhaa sinistä sadekaapua (Hki 1770, 1806). Raatimies G. Holmin lesken Anna Govinian muotokuvassa hupullinen kaapu peittää nuttupuvun ja mustan myssyn verhoamasta valkoisesta alusmyssystä näkyy vain kapea reunus (k. 388).[38]

SURU-ASUSTEET

Peruluetteloiden[39] ja muotokuvien mukaan surupuvussa seurattiin pääpiirtein yleismuotia liittämällä pukuun surupuvun perinteelliset asusteet, joiden suhteen otettiin hillitysti huomioon ajan muodin vaatimukset. Varsinaiset täysisurun asusteet eivät kuuluneet enää leskenpukuun.

Päähineet. Suru- ja leskenasussa hiukset peitettiin aina joko päähineellä, hunnulla tai valkoisella liinalla.

Surupuvun päähineenä käytetty pellavaliina laskostettiin tietyllä tavalla, mihin viittaa se että mamselli Fortelin kutsuttiin Hämeenkylän kartanoon sitomaan »salvetit» tyttöjen surupäähineiksi.[40]

Vuosisadan alkupuolella käytettiin surupäähineenä usein *chanoinesse*-huppua, jossa oli pitkät riippuvat sivukielekkeet (k. 444). Se oli rinnastettavissa leveäpäärmeiseen yöhuppuun. Molemmat olivat tavallisia sekä leskien että muidenkin vanhoillisesti pukeutuneiden naisten päähineenä.[41]

Yksinkertainen *nattyg*-liinamyssy mainittiin surupäähineenä vuosisadan alkupuolella, usein *chanoinesse*-hupun rinnalla ja yhdessä *nattkappa*-kauluksen kanssa (Hki 1756).[42] Surupäähineen yhteydessä mainittiin joskus hihanliehukkeetkin (l. Jomala 1754, Loviisa 1761).

Liinamyssy tai -huppu verhottiin usein mustalla armosiini- tai horsohupulla tai kapronikalla. Huppu palveli myös suruhuntuna (k. 444) (Kalvola 1770).[43]

Suruharso, *krusflor*, *sorgflor*, mainittiin joskus erikseen.[44]

Edestä kärjekäs kovitettu myssy, *snibb-mössa*, johon liitettiin yksinkertainen koristelematon liinatykki, oli asiakirjojen mukaan tavallinen suru- ja leskenpäähine:[45]

> 1 st. hwitt sorgstycke . . . 1 sorgmössa med snipp, 1 st. qwins nattkappa . . . 1 swart bindmössa af flor (Oulu 1730). 1 st. nattyg med nackstycke, 7 st. stycken, 3 st. do sorgstycken, 1 par halfärmar (Oulu 1760).

Tanskassakin *snip* mainittiin nimenomaan surupäähineenä.[46] Vastaavanlaisesta päähineestä on luultavasti käytetty myös *flebb*-nimitystä (Oulu 1788).[47] Vuosisadan jälkipuolella musta tykkimyssy oli tavallinen suru- ja leskenpäähine (k. 388, 448).[48]

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä leskenpuvunkin kanssa käytettiin tiettyjä säätyaseman mukaisia muotipäähineitä, kuten suurta harso- tai liinamyssyä, *en uppsatt sorg mössa* (Hki 1792), joka esiintyy leskirouvien muotokuvissa 1780-luvulla (299, 449).[49]

Leskirouvat verhoilivat muodikkaan olkihattunsa mustalla taftilla.[50]

Kaulus ja kalvosimet. Surupuvun pääntie verhottiin joko kolmikulmaiseksi taitetulla liinahuivilla tai kuosiltaan sitä muistuttavalla suurella kauluksella, *nattkappa*. Surukaulus muodosti toisinaan kerraston liinamyssyn tai -hupun, puolihihojen ja esiliinan kanssa. Näissä koristelemattomissa su-

ruasusteissa oli tavallisesti leveät päärmeet (l. Porvoo Drägsby 1760):[51]

> 1 påsydd hwit myssa, 1 par halfärmar utan mansjetter 1 sorg nattyg, 1 nopkins do, 1 nytt sorg nattyg, 1 gl. nätteldukS cherones med spets, 1 gl. nopkins undermyssa, 1 tät nätteldukS half cheroness (= chanoinesse), 1 nattyg med spets, 1 slät stycke, 1 slät nätteldukS halsduk (Pietarsaaren pit. 1752). 1 hwit kammarduks sorg-natt-kappa (Hki Pukinmäen k:no 1795).

Surupuvulle tunnusomainen suuri kaulus korvattiin toisinaan pienellä kaularimsulla, johon liittyi tavallisesti samanlaiset hihansuiden käänteet, *punjetter*, *poignetter*, tai röyhelöt, *krus* (Porvoo 1758).[52]

Surupuvun yhteydessä mainitulla *plöröösillä* tarkoitettiin olkapäiltä alas riippuvaa, tavallisesti batistista ommeltua nauhaa, joka tunnettiin Ranskassa nimellä *pleureuse*.[53]

Surupukuun kuuluvat hihansuuliehukkeet ja kalvosimet olivat kauluksen tavoin koristelemattomia.[54]

Suruesiliina. Täysisuruun kuuluva esiliina ommeltiin useimmiten kamritsista, hollanninpalttinasta tai nokkospalttinasta. Paraisilla luovutettiin ratsumestari A. Fehlbomin leskelle hollanninpalttinapaita suruesiliinaa varten (Parainen 1753).[55] Liinaisessa suruesiliinassa oli leveä helmapäärme, *med bred fall* (l. Jomala 1754), kuten suruhupuissakin. Niinpä Jacobina Munsterhjelm sai ommella leveät päärmeet sekä äitinsä että omaan suruesiliinaansa (Hämeenkylän k:no 1800).[56] Åbo Tidningar -lehdessä kerrottiin 10. 4. 1797, että erään lesken ullakolta oli viety kaksi hienoa suruesiliinaa, joista toisessa oli 3 1/2 korttelin ja toisessa 3 korttelin helmapäärme sekä *binike*-nauha vyötäisillä.

Suruesiliina peitti perinteelliseen tapaan hameen edestä aina vuosisadan lopulle asti, jolloin sekin seurasi uusklassisen muodin kapeata linjaa (k. 447).

Liina-esiliinojen ohella käytettiin mustia tafti- ja armosiiniesiliinoja. Mustaan silkkiesiliinaan liittyi usein samasta kankaasta ommeltu hartiaviitta ja -huppu.[57]

Käsineet, sukat, jalkineet. Pukuluetteloihin on surupukujen yhteyteen merkitty mustia ja valkoisia silkkisormikkaita ja mustia sukkia. Mustat kampalankasukat kuuluivat erityisesti suruasuun.[58] Vallasnaiset käyttivät surupuvun kanssa mustia kangaskenkiä, mainittiinpa surukorujen yhteydessä erityiset kengänsoljetkin.[59]

Päällysvaatteet. Surupukua täydensi kaapu (k. 388) tai muodin mukaan tavallisesti musta hartiaviitta, silkkiturkki, pelisse tai saloppi, joihin liittyi useimmiten näätämuhvi, joskus mainittiin kärppämuhvikin.[60]

Aamutakki. Leskenpuvustoista ilmenee, että varsinkin vallasnaisten surupuvusto käsitti varsinaisten pukujen ja päällysvaatteiden ohella myös intiimin kotiasun aamutakkia myöten. Tämä johtui luultavasti siitä, että leski otti surunvalittelijat vastaan perinteelliseen tapaan aamutakkiin pukeutuneena makuuhuoneessaan, joka oli verhottu mustalla kankaalla tai osittain peitetty lakanoilla.[61] Mustia ja puolisuruun kuuluneita violetteja aamutakkeja on merkitty leskirouvien pukuluetteloihin. Asessori Wittfoothin rouvan huutokaupassa myytiin mm. musta silkkinen aamutakki ja musta atlashame, jotka auditööri Löffman huusi (Tu 1766). Hovioikeudenneuvos J. Lostiernan leskirouvan huutokaupassa taas myytiin valkoinen nopkinaamutakki ja topattu karttuunitakki (Tu 1764). Leskirouva Sabina Hernmarckin (∝ Thorin) peruluetteloon merkittiin:[62]

> 1 swart natråck af 8-trådigt taft 100:-, 1 swart kiortel af do 72:-, 1 katuns natråk med violet boten 12:-, 1 natråk af do katun (Finström 1765).

Muotiasusteita. Asusteissa ilmaistiin musta-valkoisella värillä niiden kuuluminen suruasuun. Puolisurun aikana yhdistettiin musta-harmaa-valkoiseen ja joskus violettiinkin suru- ja leskenpukuun muodikkaita lisäasusteita, kuten musta suruviuhka, musta-valkoinen surukukkakimppu rintaan kiinnitettäväksi, musta-valkeita silkkinauharusetteja ja nauhoja sekä puvun että päähineen koristeluun, musta-valkeita plyymejä ym. muodin kulloinkin suosimia somisteita.[63]

Viuhkan merkitystä naisten asusteena ja suorastaan tunteiden ilmaisijana tai peittäjänä todistaa suruviuhkojen yleisyys Suomessa läpi 1700-luvun.[64]

23. Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla

Merkantilistisen talouspolitiikan sanelema ylellisyyslainsäädäntö määräsi Ruotsi-Suomessa muodikkaan pukeutumisen tason aina 1770-luvulle asti. Siihen asti kolmen ylimmän säädyn eli aatelin, papiston ja porvariston jäsenet perheineen saivat käyttää vain tiettyjä asetuksissa määriteltyjä muotipukuja. Ainoastaan päähineet, päällysvaatteet sekä koti- ja arkiasut olivat kuosiin suhteen vapaita. Neljännen säädyn eli ns. yhteisen kansan oli pukeuduttava perinteellisiin pukuihinsa, jotka oli valmistettava kotoisista raaka-aineista. Muotipuvusta ei näin ollen kulkeutunut vaikutteita kansanpukuun ennen vuosisadan loppujaksoa.

Ylellisyysasetusten sitomina säätyläisten oli vapaudenajalla seurattava säätyvaltiopäivillä hyväksyttyä valtakunnan pääkaupungin muotia. Tukholman räätälinammattikunta valmisti mallipuvut säätyjen valtiopäivillä vahvistamista pukutyypeistä, joiden kaavoja valtakunnan muiden räätälinammattikuntien tuli noudattaa (liitteet 1-10). Yksilölliselle maulle ei jäänyt juuri muuta liikkuma-alaa kuin puvun kankaan, koristelun ja asusteiden valinta. Koska asetuksissa ei puututtu päähineisiin, muodostuivat ne erityisesti muodikkuuden ja säätyaseman tunnukseksi. Muotipuvulle leimaa antaneiden ulkomaisten kuviollisten silkkikankaiden, kirjottujen vaatteiden, muotiasusteiden, pitsien ja kaluunoiden tuonti ja käyttö kiellettiin 1720-46 välisenä aikana tiheässä tahdissa julkaistuilla ylellisyysasetuksilla sekä jälleen vuonna 1766. Ainoastaan Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian omilla laivoillaan maahan tuottamien kiinalaisten silkkien ja muiden tekstiilien käyttö oli luvallista lukuun ottamatta vuosia 1754-59 (k. 32-35, 66, 92). Valtiovallan tukeman kotimaisen tekstiiliteollisuuden tuotteita oli jo vuosisadan puolimaista lähtien saatavissa siinä määrin, että voi olettaa säätyläisten pukeutuneen suurimmalta osalta ruotsalaisista villa- ja silkkikankaista valmistettuihin vaatteisiin. Alusvaatteet ommeltiin yleensä kotikutoisesta pellavapalttinasta. Valitettiin kuitenkin, että salakuljetus rehotti, mitä pyrittiin estämään tiheään uusituilla salakuljetusasetuksilla.

Myöhäisbarokki 1720-1745. (perukirjaliitteet 1731–n. 1750).

Vuosisadan alkupuolella barokin säätytietoiseen pukuajatteluun pohjautuvat säätyennakkoluulot sekä perinnäiset moraalis-uskonnolliset käsitykset liian hienon pukeutumisen synnillisyydestä painoivat vielä leimansa pukeutumiseen ylellisyysasetuksista ilmenevän taloudellisen ajattelutavan lisäksi.

Peruluettelojen mukaan säätyläisnaiset pukeutuivat varsin vaatimattomasti isonvihan (1713-21) hävittämässä maassa aina 1730-luvun puolimaihin asti, jolloin olojen vakiintuminen ja talouselämän elpyminen vaikuttivat pukeutumistason nousuun. Vaatteita oli vähän, ne mainittiin usein vanhoiksi ja kuluneiksi, useimmiten tummiksi ja yksivärisiksi. Toisinaan huomautettiin nimenomaan, ettei jäämistössä ollut yhtään kunnon pukua tai että lapset olivat käyttäneet vaatteet loppuun. Villakankaisten, usein kotikutoisten hameiden kanssa käytettiin silkki- ja karttuuniröijyjä. Värilliset silkkihuivit ja esiliinat toivat vaihtelua asuun (k. 305). Muotipuvut olivat harvinaisia. Muotipukujen koko asteikko oli edustettuna vain jonkun rikkaan kartanonrouvan tai varakkaan pormestarinnan puvustossa (l. Laukko 1736, Hki 1736). Vasta ajanjakson loppupuolella puvustot monipuolistuivat ja silkkivaatteiden käyttö lisääntyi (l. Kokkola 1751, Lempäälä 1752). Maaseudun pappiloissa pukeuduttiin pitkään vanhoillisesti (l. Karuna 1759).

Ylellisyysasetuksissa 1720, 1731, 1746 vahvistettu barokin ranskalaisen hovimuodin mukainen edustava *manteau-mantua* sekä *déshabillé*-asuna käytetty löysä laskosselkäinen *andrienne*-säkkipuku (asetus 1731) kuuluivat asiakirjojen mukaan muotipuvustoihin 1720-30-luvulla (k. 112-136). Ne mainittiin myös Porvoon ja Helsingin räätälinhinnastoissa 1724 ja 1738 (liite 11) kuten myös *livkläding*, joka oli barokin ranskalaisperäisen hovipuvun (k. 1) yksinkertaistettu muunnelma. Puku käsitti edestä umpinaiseen kureliivimiehustaan kiinnitetyt irtohihat sekä irtohameen. Tämä muotokuvissa usein kuvattu puku esiintyi asiakirjoissa nimenomaan lasten pukuna (k. 1, 97, 98, 114, 116, 117).

YLEISKAAVIO – MUODIN AIKATAULU

RANSKA	L'ANCIEN RÉGIME 1715-1789			1789 vallankumous
	Ludvig XIV † 1715 régence 1715-22 (Orleansin herttua Filip)	Ludvig XV, 1722-74 (kardinaali Fleury -1743)	Ludvig XVI, 1774-92 Marie Antoinette	vallankumous direktorio 1795-99 konsulaatti 1799-
RUOTSI-SUOMI	VAPAUDENAIKA 1721-1772		KUSTAVILAINEN AIKA 1772-1809	
	Fredrik I, 1720-51 Ulriika Eleonoora	Aadolf Fredrik, 1751-71 Loviisa Ulriika	Kustaa III, 1771-92	Kustaa IV Adolf, 1792-1809 holhoojahallitus 1792-96
muotijaksot	myöhäisbarokki -1745	rokokoo 1740-80	myöhäisrokokoo -1785 uusklassismi 1780-1790-1820	
muotipuvun runko	kureliivi → pönkkähame -panier →	korsetti → pönkkätaskut-considerations	korsettimiehusta poches → poches	cul de Paris
muotipuku	livkläding → mantua-manteau adrienne-säkki-sack →	roberonde → robe →	englantilainen puku redingote → polonaise svédois 1778	paitapuku, chemise
déshabillé	½ säkki-sack →	½-robe, robinette	doulemang	Déshabillé, négligé
	kasakiini	robe-nuttu	caraco-röijy, pierrot → amatsooniasu	röijy + hame →
kotipuku négligé	aamutakki nuttu + hame, vanuhame → röijy + hame	nuttu + hame, vanuhame →	nuttupuku röijypuku →	
päähineet	liinamyssy chanoinesse, huppu silkkimyssy	konkkaronkka → papillon-siipimyssy kornetit paimenhattu	»ylöspantu myssy» koafyyri kuomuhuppu olki- ja huopahattu	dormeuse kypäri-casque-kapotti turbaani hattu
sisä-päällys-vaatteet	mantilja, écharpe → turkisnuttu →	vierailuviitta, pelisse, saloppi → silkkiturkki →		saali spencer
	contouche, livråck →	amatsooni-ratsastuspuku	amatsooni-puku redingote, surtout →	douillette
ulko-päällys-vaatteet	livråck-livpäls → matka- ja sadekaapu →	husaari- ja puolalaisturkki →		pikeesi, biguiase pölykaapu kapotti, kavaiji
		kapprokki →		samojeedi
	matka- ja rekiturkki →		tuluppi →	
	lapinpeski →			
	x	x x	x x x	x x x x	x x x x x

MUOTIJAKSOJEN RAJAPYYKIT:

x Uudenkaupungin rauha 1721

xx hattujen sota eli pikkuviha 1741-43

xxx Kustaa III:n vallankaappaus 1772

xxxx Kustaa III:n Venäjän sota 1788-90

xxxxx Suomen sota 1808-09

450. Yksityiskohta ns. »metsätapetista», 1740-luku. Kavaljeerin punaista verkapukua täydentää sininen liivi, peruukkipäinen rouva on kohottanut sinisen roberondensa helmoja niin, että keltainen alushame tulee näkyviin. TKHM numeroton, Quenselin sali.

Vanhastaan muotipuvun perusvaatekappaleena pidetty kureliivi sisältyi räätälinammattikuntien mestarinäytevaatimuksiin aina vuosisadan loppupuolelle asti (k. 83-90). Sen avulla vartalo puristettiin muodin tavoittelemaan ihannehahmoon. Edestä silkillä päällystetty kureliivi kuului oleellisesti takkimaiseen mantuaan. Löysästä *andrienne*-säkkipuvusta tuli esiintymiskelpoinen asu, kun sen alle puettiin kureliivi.

Muotipukujen kanssa käytettiin ainakin 1720-luvulta lähtien pönkkähametta. Kun säätytunnukseksi käsitetyn pönkkähameen koko laajeni huolestuttavasti, rajoitettiin sen mittoja ylellisyysasetuksessa 1731/32 niin, että ylävanne sai olla korkeintaan 2 ½ ja alavanne 4 ½ kyynärän laajuinen. Mitat viittasivat pönkkähameen miltei puolipallomaiseen muotoon. Yritys samalla kieltää muita kuin vallasnaisia käyttämästä pönkkähametta, raukesi yleiseen vastustukseen ja pönkkähameen käyttökielto jäi koskemaan ainoastaan kansannaisia. Niille, jotka halusivat käyttää tätä arvostettua status-symboolia, määrättiin erikoisvero, jota kannettiin 1732, 1733, 1734. Pönkkähameveron maksajien luettelot selvittävät tämän muodikkaan naisenpuvun perusvaatekappaleen ja samalla muotipuvunkin käyttäjäpiirin Suomessa (liitteet 13, 14). Useimmat säätyläisnaiset, (vuosittain n. 1000 henkeä) aatelisten lisäksi papinrouvat ja varakkaat porvarisnaiset, joista noin 400 asui kaupungeissa ja muut maaseudulla, maksoivat pönkkähameveroa

ja käyttivät siis asetuksissa vahvistettuja muotipukuja. Pönkkähametta ei nimittäin pidetty arkisten röijy- ja nuttuasujen kanssa, joiden hameita pöyhistettiin monilla alushameilla ja vanuhameilla. Vaikka pönkkähameesta ei sinänsä muodostunut ylimmän säädyn tunnusta, sen koolla ja kuosilla pyrittiin kuitenkin tehostamaan säätyasemaa ja puvun muodikkuutta.

Hienoimmat mantuat ja *andrienne*-säkkipuvut ommeltiin ulkomaisista kuviollisista silkkikankaista (k. 20-30) vuoden 1740 tuonti- ja käyttökieltoon asti (asetus 1739). Muotipukujen kanssa käytettiin ohuista ulkomaisista liinakankaista ommeltuja asusteita, joita koristettiin toisinaan ranskalaisin tai brysselinpitsein ylellisyysasetusten kielloista huolimatta. Puvun hihojen alta näkyvien paidanhihojen suihin kiinnitettiin liehukkeet ja pääntiehen kapea kaularimsu. Muotokuvien mukaan puuteroitua matalaa kampausta koristettiin tekokukilla ja koruilla (k. 309). Pieni pitsipäähine tai mustasta sametista tai silkistä valmistettu otsalappu, *panlapp*, verhosi toisinaan kampausta (k. 338). Kampausta suojaava silkki- tai harsohuppu, *kapronika*,(k. 365) muodosti usein asustekerraston koruviitan tai kaulurin kanssa, *écharpe*, *mantilj*. Kylmällä ilmalla pidettiin muotipukujen kanssa sisälläkin samettikaulureita, mantiljoja ja topattuja silkkinuttuja (k. 372, 373), jotka reunustettiin usein näädällä tai kärpällä ja vuorattiinkin joskus turkiksella. Kädessä kannettiin pientä sametti- tai silkkimuhvia.

Sisä- ja ulkopäällysvaatteissa ei aina ollut suurtakaan eroa. Herrainkuosiin leikattua puolipitkää villakankaista *livrock*-takkia, jota nimitettiin vuosisadan alussa *contouche*-puolalaistakiksi, käytettiin sekä sisällä että ulkona. Röijy- ja nuttuasujen kanssa pidettiin *casaquin*-jakkua, joka topattiin toisinaan vanulla (k. 135, 136). Sekä puolalaistakki että kasakiini ommeltiin toisinaan silkistä tai puolisilkistä, useimmiten kuitenkin tummasta villakankaasta päällysvaatteiden tavoin. Näitä molempia barokkimuodin jäänteitä esiintyi ajanjakson alkuvaiheessa etupäässä vanhoillisesti pukeutuneiden kartanonrouvien ja muiden maaseudun säätyläisten sekä Pohjanmaan rannikkokaupunkien porvarisvaimojen puvustoissa (l. Kokkola 1731, Oulu 1736, Taivassalo Toupa 1737, Paimio Viksberg 1738, Hamina 1740).

Ylimpäänkin säätyyn kuuluvat naiset käyttivät koti- ja arkiasuina mukavia röijy- ja nuttupukuja aamutakkien ohella (k. 254), joista hienoimmat olivat silkkiä, useimmat karttuunia. Itämaisesta T-kuosisesta kimono-aamutakista muotoutunut väljä nuttu, *kåfta*, (k. 256), syrjäytti ajanjakson loppupuolella 1600-luvun perinteeseen kuuluneen kuositellun röijyn, *tröija*, joka säilyi vain pienporvariston ja kansannaisten pukimena. Mestarinäytteenäkin röijy korvattiin nutulla 1700-luvun toisella neljänneksellä. Hollannin (k. 69) ja Englannin välityksellä itämaisesta pukuparresta omaksuttuna muotiuutuutena suosittiin lämpimänä kotiasuna vanulla topattuja, tikattuja nuttuja ja hameita. Silkistä tikatut ja toisinaan myös korukirjotut vanuhameet, *stubb*, tyydyttivät vaativaakin makua ja soveltuivat myös muotipukujen näkyviksi alushameiksi (k. 125-133). Vanutopattu silkkinen nuttupuku kelpasi porvarisnaisten juhlapuvuksi. Arkioloissa käytettiin vanulla topattuja karttuuni- ja pellavanuttuja ja alushameita eli tupeja, *understubb*, jotka samalla pöyhistivät hameen muodin suosimaan hahmoon. Nuttuasua täydentävän esiliinan laatu vaihteli tilanteen mukaan silkistä karttuuniin tai ulkomaisesta pellavapalttinasta kotikutoiseen. Koristeellisia lyhyitä puoliesiliinoja käytettiin jopa muotipukujen kanssa (k. 305).

Nutut asustettiin suurella liinakauluksella tai kolmikulmahuivilla sekä hihansuihin kiinnitetyillä liinarimsuilla tai manseteilla, elleivät paidanhihat sinänsä verhonneet käsivarsia. Pesun helpottamiseksi ne korvattiin toisinaan irtonaisilla puolihihoilla, joita oli etenkin vaatimattomissa puvustoissa. Liinamyssy, jonka päälle voitiin pukea joko pehmeä tai kovitettu silkkimyssy, oli porvarisnaisten tavallisin sisäpäähine (k. 339-343). Muotitietoiset naiset suosivat kotipäähineenä *marseille*-kirjontaista liinamyssyä (k. 326, 327), joka liittyi usein samalla tavalla kirjottuun liinanuttuun ja -hameeseen. Pitkäliepeinen liinamyssy, *chanoinesse*, kuului nimenomaan vanhojen naisten ja leskien puvustoon (k. 328, 444).

Ranskalaisen myöhäisbarokin sävyttämään muotiin ilmestyi 1730-luvulla lisääntyneen Englannin kaupan mukanaan tuomia uusia piirteitä, jotka vaikuttivat nimenomaan porvarilliseen pukuparteen ja *déshabillé*-puvustoon. Ranskalainen löysä umpinainen *andrienne* (k. 120, 121) muuttui edestä avoimeksi englantilaiseksi *sack*-säkkipuvuksi (k. 122-124), jonka rinnalla käytettiin arkisempana asuna puolisäkkiä, *halfsack*. Säätyläisnaiset pitivät peruluettelojen mukaan säkkipukuja juhlapukuinaan (l. Laukko 1736, Hki 1736, Oulu 1744, Jomala 1748). Englannista omaksuttiin niin ikään vanutoppaus ja -tikkaus talvisiin nuttuasuihin, sieltä oli myös peräisin suojakaapujen ns. englantilainen leikkaus.

Pönkkähameen levittämien muotipukujen varsinaisina suojapukimina käytettiin väljiä ja pitkiä villakankaisia matka- ja sadekaapuja, joissa oli tavallisesti kiinteä huppu. Hienoimmat pitkät reki- ja matkaturkit vuorattiin oravalla tai näädällä, halvat matkaturkit lampaannahalla. Turkkiin liittyi tavallisesti turkisreunusteinen ja turkiksella vuorattu matkahuppu, *karpus*, sekä lämmin turkismuhvi.

Rokokoo 1740-80. (perukirjaliitteet n. 1751-1780). Myöhäisbarokin ja rokokoon muotikausien raja ajoittuu 1740-luvun alkuun, jolloin Pariisin rokokoomuoti valloitti Tukholman ranskalaisesti orientoituneiden hovipiirien välityksellä ja levisi nopeasti pääkaupungista ympäri valtakuntaa. Ranskalaisen robe-muodin poikkeuksellisen nopea tunnetuksi tuleminen Suomessa johtui luultavasti siitä, että pikkuvihan aikana 1741-43 sodan jaloista Ruotsiin paenneet säätyläisnaiset tutustuivat siellä uuteen muotiin ja levittivät tietoa siitä sukulais- ja ystäväpiirilleen palattuaan kotiin sodan päätyttyä.

Kun ulkomaiset kuviolliset silkkikankaat kiellettiin vuoden 1739 ylellisyysasetuksessa, määrättiin samalla ulkomaisista kankaista valmistetut vaatteet leimattaviksi. Leimausluetteloista 1740, 1742, 1745 (liite 15) selviää, että muotitietoiset säätyläisnaiset, jotka olivat ennen sotaa 1741-43 pukeutuneet *manteau-* ja *sack*-säkkipukuihin, käyttivät sodan jälkeen juhlapukunaan robea (l. Tu 1740 Pipping, Tu 1742 Synnerberg, Hki 1745 Tesche). Vuoden 1746 ylellisyysasetuksessa *robe* vahvistettiin viralliseksi edustuspuvuksi epämuodikkaaksi mainitun *sack*-puvun tilalle. Robesta teetettiin säätyjen hyväksymä mallipuku ohjeeksi räätälinammattikunnille.

Turun räätälinammattikunta vaati roben naisten-räätälin mestarinäytteeksi vuodesta 1747 lähtien (liite 1, 3, 5). Mestarinäytteeksi tehdyistä robeista ilmoitetut mitat samoin kuin säilyneet puvut ja muotokuvat todistavat (k. 156-164, 331, 332, 432, 451), että Suomessa noudatettiin pienimpiä yksityiskohtia myöten ranskalaisen roben, *robe à la Française*, leikkausta (k. 155). Ainoastaan silkin kuosi ja asusteet loivat yksilöllisen sävyn robeasuun (k. 36-48, 435, 436). Roben osien ja asusteiden ranskankieliset nimitykset, joita käytettiin yleisesti, viittasivat myös muodin alkuperään: *trompeuse* (= hameen etumus), *engageantes* (= hihanliehukkeet), *considerations*, *poches* (= pönkkätaskut). Ranskassa vuosisadan puolimaissa *panier*-pönkkähameesta muotoillut *considerations*-pönkkätaskut, jotka levittivät hametta kummallekin sivulle (k. 108, 109), tulivat Ruotsi-Suomessa käyttöön 1760-luvulla. Kun robe vahvistettiin edelleen juhlapuvuksi vuoden 1766 ylellisyysasetuksessa, kiellettiin samalla pönkkähameen käyttö muualla paitsi hovissa. Turussa *considerations* esiintyi mestarinäytteeksi tehdyn roben yhteydessä 1774 (l. Sääks. 1773, Orimattila 1778). Selästä peililaskosten, *spegelveck*, levittämä ja korsetilla, *corset*, vuorattu robe oli pukuluettelojen mukaan muotitietoisten säätyläisnaisten edustuspuku pikkuvihan ajoista lähtien aina Kustaa III:n puku-uudistukseen asti 1778.

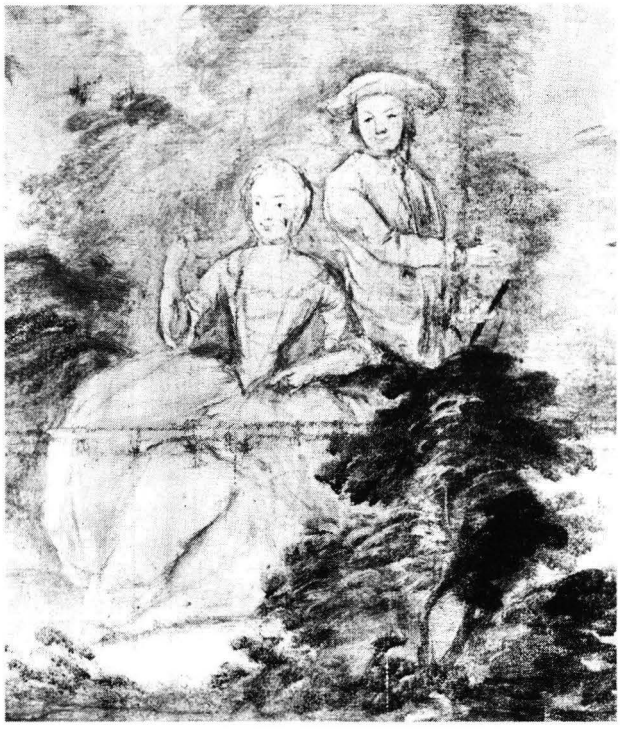
451. Muodikas robe-asu 1767. Luutnantti G. H. Jägerhornin nuorikko tukholmalainen kultasepäntytär Karolina Petronella Cornelia Ronander (1737-1812 ∞ 1767) on kuvattu pukeutuneena sinisen tikasrinnustan, hiharuusujen ja kolminkertaisten silkkipitsiliehukkeiden koristamaan vaaleanharmahtavaan ras de sicile-robeen, kukkakimppu rinnassa ja hieno viuhka täydentävät asua. Kyseessä on mahdollisesti morsiuspuku. KM 5338:2.

Puvuston hienoimpina ja kalleimpina pukuina arvostetut robet merkittiin ensimmäisiksi pukuluetteloihin (l. 1751-n. 1780). Muodikkaassa puvustossa saattoi olla jopa 4-5 robea, rikkaat ruustinnat ja porvarisrouvatkin omistivat monta robea (l. Taivassalo 1751, Jomala 1754, Tu 1757). Juhlavimmat robet, joita käytettiin morsiuspukuinakin, ommeltiin kalliista ranskalaiskuosisista kukkasilkeistä (k. 156-161, 435, 436). Mustaa silkkirobea käytettiin kirkko- ja leskenpukuna, villakankaista robea joskus surupukunakin. Pukusäädökset eivät estäneet säätyportaikon alapäähänkään kuuluvia käyttämästä robea. Jonkun varakkaan käsityöläisvaimon musta silkkirobe oli luultavimmin ostettu vanhana huutokaupasta. Huutokauppojen välityksellä vanhanaikaisiksi tulleet muotipuvut kulkeutuivat alaspäin sosiaalisessa asteikossa ja levittivät näin muotia, tavallaan jälkikäteen.

Roben jälkeen pukuluetteloihin merkityt *roberondet* edustivat ranskalaisesta nimestään huolimatta englantilaista muotisuuntausta rokokoon muotipuvustossa. Tämä perinteellisen kureliivimiehustaisen *livklädning*-puvun muunnelma käsitti joko erillisen miehustan ja hameen tai yhtäjaksoisen *en fourreau*-kuosiin leikatun päällystakin,

452. Watteaun puutarharomantiikan suomalainen muunnelma, 1763. Roberondeen pukeutunut rouva esiintyy hiukset puuteroimattomina, kukalla koristettuina ja kamarineito nuttuasussa pieni valkoinen liinamyssy hiusten verhona. Yksityiskohta Jonas Bergmanin maalaamasta Hatanpään kartanon ovenpäällystaulusta. Vrt. k. 4.149. KM 2866:8.

453. Myöhäisrokokoon roberonde-muotia 1760-luvun lopulla, taustana romantinen englantilainen puistomaisema, kankaalle maalattu tapetti Maanpään kartanosta Rymättylästä. TKHM. Foto TMM Welin.

jonka alla pidettiin joko alushametta tai esiliinamaista *trompeuseä* (k. 140-151). Roberondet ommeltiin samoista silkkilaaduista kuin robet ja niiden kanssa käytettiin pönkkähametta ja myöhemmin *poches*-pönkkätaskuja. Roberonde hyväksyttiin mestarinäytteeksi Helsingissä 1773 ja Porvoossa 1776 (liite 4). Koska kireämiehustainen roberonde oli huomattavasti halvempi kuin väljä laskosselkäinen robe käytettiin sitä paljon laajemmissa piireissä. Nimenomaan porvarisnaiset suosivat roberondea. Kuosiltaan vaatimattomana pidetty roberonde oli yleinen kirkko- ja surupuku. Se esiintyi joskus myös jopa varakkaiden käsityöläisvaimojen parhaana pukuna, joka tosin oli usein hankittu käytettynä. Vallasnaisten puvustoissa roberonde oli yleensä toisen asteen vierailupuku. Ruotsin hovissakin se mainittiin hovinaisten arkipukuna.

Pitkien muotipukujen rinnalla käytettiin läpi 1700-luvun niitä halvempia samankuosisia lyhyitä ja puolipitkiä pukuja, joiden käyttökelpoisuutta lisäsi se, että niitä voi pitää myös erivärisen hameen kanssa. Muotitietoiset naiset käyttivät muotipukujen lyhennettyjä muunnelmia *déshabillé*-asuina, kun taas porvariston keskiluokkaan ja pienporva-

ristoon kuuluvat naiset omaksuivat ne pyhäpukimikseen. He hankkivat *robinette*-puolirobeja (k. 165, 166) ja roberonden irtomiehustan kaltaisia *robe*-nuttuja, *robe-kofta* (k. 167) usein käytettyinä mm. vallasväen huutokaupoista. Puoliroben ja robe-nutun käyttäjäpiiri osoittaa, että vallasnaisten arkivaatteista tuli usein pienporvariston juhlapukuja.

Samankuosisen muotipuvun puitteissa voitiin muodikkaalla kampauksella ja hienoilla liina-asusteilla sekä koruilla korostaa säätyasemaa ylellisyysasetuksista huolimatta. Roben pääntie reunustettiin edestä irrallisella pitsirimsulla ja hihansuihin kiinnitettiin irtoliehukkeet, *engageantes* (k. 303, 304), jotka verhosivat käsivarsia sitä monenkertaisempana pitsiryöppynä, mitä hienompi asu oli kyseessä (k. 164, 331, 451). Muotitietoisten aatelisnaisten pukuluetteloihin on merkitty ranskalaisten, hollantilaisten ja berliiniläisten pitsien koristamia liehukkeita. Kun silkkipitsit, *blondes*, tulivat luvallisiksi 1766, ilmestyivät silkkipitsiset liehukkeet välittömästi pukuluetteloihin. Ne muodostivat usein asustekerraston samasta silkkipitsistä valmistetun myssyn kanssa (k. 336). Edustavan roben kanssa käytettiin yleensä hienompia liina-asusteita kuin roberonden kanssa. Monet säätyläisnaiset nypläsivät itse pitsinsä (k. 81). Kiellettyjä pitsiasusteita korvattiin myös taidokkaasti valkokirjotuilla asusteilla (k. 293-295, 303).

Koska suurin osa muotipuvuista ommeltiin silkistä, tarvittiin sisälläkin kylmällä ilmalla lämpimiä päällyspukimia. Pönkkähamemuodin vallitessa suosittiin keveitä, lyhyitä tai puolipitkiä sisäpäällysvaatteita. Kesäiset kaulurit ja viitat tehtiin silkistä tai harsosta (k. 386, 387), talviset mustasta tai punaisesta sametista (k. 383, 384). Silkkiviitat olivat useimmiten mustia, harso- ja pitsiviitat sekä kaulurit myös valkoisia tai värillisiä. Nuttumainen ns. silkkiturkki oli edelleen suosituin roben ja roberonden kanssa käytetty sisäpäällysvaate (k. 375, 376), joka ommeltiin toisinaan samasta kankaasta kuin muotipuku (k. 159). Edustavissa puvustoissa oli yleensä vähintään kaksi silkkiturkkia, joista turkiksella vuorattua käytettiin talvella ja vanulla vuorattua kesällä. Hihaton viittamainen puolipitkä ranskalaiskuosinen *pelisse* (k. 377-379) korvasi silkkiturkin 1760-luvulla. Yksivärisestä silkistä ommeltu turkki tai pelisse soveltui monenvärisiin asuihin. Talvinen silkkiturkki tai pelisse vuorattiin yleensä näädällä tai oravalla sekä reunustettiin näädällä tai kärpällä; asua täydensi samasta silkistä ja turkiksesta valmistettu pieni korumuhvi (k. 391). Talvipuvustoon kuuluneen pelissen rinnalla mainittiin kesällä ulkosallakin pidetty, tavallisesti mustasta silkistä ommeltu, puolipitkä saloppi, *saloppe* (k. 380).

Pukuluettelojen mukaan muotitietoisten säätyläisnaisten puvustot tulivat vuosisadan puolimaista lähtien entistä runsaammiksi. Silkkivaatteiden käyttö lisääntyi ja asusteina mainittiin monenlaisia muotihepeniä kuten höyhenkaulureita ja -muhveja sekä kaularöyhelöitä (k. 164, 335, 379, 386, 387). Viuhkojen yleistyminen viittasi ranskalaisten seurustelutapojen leviämiseen (k. 5, 421-426). Viuhka oli tavallinen asuste muoto- ja laatukuvissa (k. 112, 139, 150, 163, 196, 332, 451). Morsius- ja suruasuunkin kuului erikoisviuhkansa. Kauneuspilkku- eli *mouche*-rasia robe-pukuisen nuoren naisen kädessä viittaa siihen, että tällaisia kauneudenhoitoon liittyviä koruesineitä oli tapana lahjoittaa mielitietylle (k. 331). Ajalle tunnusomainen kiinalaisuuden ihailu toi muotiin päivänvarjot (k. 189, 432), joilla suojauduttiin päivettymistä vastaan ja jotka olivat samalla viehättäviä keimailuvälineitä.

Vallasnaiset esiintyivät robessa ja roberondessa yleensä ilman päähinettä hiukset päänmyötäisesti ylös nutturalle kammattuina, puuteroituina, koruneuloilla ja tekokukilla koristettuina (k. 158, 310, 311, 454). Kampaukseen yhdistetty korupäähine, *coefyr*, *paresös*, *pirett*, *menuette*, *concaron* sommiteltiin mm. pitsistä, harsosta, kukista ja sulista (k. 335). Päähineeseen liittyvät parittaiset riippuvat liinaiset tai pitsiset *cornette*-nauhat (k. 325 A, 334) laskostettiin toisinaan ylös ja neulattiin kiinni myssyyn, jolloin puhuttiin ylöspannusta myssystä, *uppsatt mössa* (k. 162, 330). Pukuluetteloissa nimellä *flygelmössa* mainittu päähine (l. Tu 1755, Nokia 1763) on tulkittavissa ranskalaiseksi perhosmyssyksi, *papillon*, jossa pieneen liinamyssyyn liitettiin pitsistä tai harsosta valmistetut tärkätyt perhosensiivet (k. 81, 163, 331, 332, 386, 432). 1760-luvun lopulla hiuksia alettiin tupeerata ranskalaisittain korkeaksi asetelmaksi päälaelle ja kampauksen koristeeksi kiinnitettiin entistä runsaammin kukkia, sulkia, silkkinauhoja ja koruja (k. 164, 313, 314). Kampauksia ja koafyyrejä suojaavien huppujen laatu vaihteli sään ja vuodenajan mukaan.

Kansainvälistä ranskalaista muotia seuranneiden vallasnaisten puvustoissa ratsastuspuvut olivat ainoita villakankaisia pukuja täysisuruun kuuluneiden mustien villapukujen ohella. Ratsastuspukua käytettiin sekä matkapukuna että usein myös talvisena sisäpukuna. Ratsastuspuvun takin, liivin, asusteiden ja peruukin suhteen noudatettiin miesten samanaikaista muotia (k. 181, 182). Pukuluetteloon ratsastuspuvun yhteyteen merkityt silkkiset tai karttuuniset topatut alushousut, *lårfoder*, joita pidettiin hameen alla kahareisin ratsastettaessa, osoittavat, että tämä uuteen ratsastustapaan liittyvä mullistava muotiuutuus tunnettiin Suomessakin (l. Porvoo Jakari 1764). Kylmällä säällä puettiin ratsastuspuvun päälle husaari- tai puolalaiskuosinen

454. Viisaat ja tyhmät neitsyet, Matth:25 v. 1. Tuntemattoman taiteilijan näkemys rokokoon nuttumuodista, tyhmien neitsyeiden turhamaisuuden tunnuksena on kirjottu silkkihame nutun tai vanhanaikaisen mantuan yhteydessä. Sen sijaan viisaat neitsyet esiintyvät vaatimattomissa yksivärisissä nuttupuvuissa. Sulkavan kirkko.

puolipitkä turkki, *livpäls*, (k. 390). Miehinen kolmikolkkahattu tai ns. husaarimyssy puettiin herrain tyylisen ratsastusperuukin päälle. Husaarimyssyä pidettiin myös salonkikäyttöisten silkkisten husaarikuosisten ratsastuspukujen kanssa. Ratsastuspukujen yleisyys aatelisnaisten ja upseerinrouvien puvustoissa kertoo näihin piireihin kuuluneiden naisten tavallista liikkuvammista elintavoista.

Aatelisnaistenkin puvustoissa oli runsaasti mukavana kotiasuna pidettyjä nuttupukuja. Niitä suosittiin luultavasti erityisesti äitiyspukuina ja vanhemmiten (k. 253, 301, 454, 455). Muutaman täydellisen nuttupuvun ohella (k. 262, 263, 267) on tallella melkoinen määrä rokokoon kukkasilkeistä ommeltuja pyhäisiä irtonuttuja, joista useimmat ovat kuuluneet porvarismatameille (k. 256-261, 264-268). Väri-iloa ei kaihdettu. Kirjavasta kukkasilkistä ommeltu nuttu vuorattiin usein moniväriseen kukkakuosiin painetulla pellavakarttuunilla (k. 55-64, 268, 269), josta ommeltiin arki- ja kesänuttuja. Kangaslaatu ratkaisi papinemäntien ja porvarismatamien nuttupukujen käytön pyhä- tai arkipukimina (k. 253, 260, 275, 301, 325, 329, 454-456). Silkkinen nuttupuku kelpasi porvarisnaisen morsius- tai nuorikonpuvuksi (k. 70, 167). Kuosikkaimpiin robe-nuttuihin omaksuttiin jopa roberonden kuosipiirteitä. Nimenomaan maaseudulla ja Pohjanmaan rannikkokaupungeissa suosittiin asuja, joissa robe-nuttuun kuului vanutikattu kirjottu silkkihame (l. Halikko 1756, Kemiö 1756, Oulu 1766, Kokkola 1768). Kirjottuja ja vanutikattuja silkkihameita käytettiin paitsi silkkinuttujen hameina myös englantilaiseen tapaan roben ja roberonden alushameena pönkkähameen asemasta. Monet säilyneistä koristeellisista silkkihameista ja vanutikatuista hameista ovat tietävästi peräisin kartanoista. Hienoimmat niistä on valmistettu joko Kiinassa (k. 67) tai mahdollisesti Ranskassa tai Englannissa ammattimaisesti kirjotuista silkkikankaista, joita on ehkä hankittu salakuljetusteitse (k. 70-75). Vanuhamepookien yleisyys säätyläiskodeissa osoittaa, että vaatteita kirjottiin ja vanutikattiin yleisesti myös kotikäsityönä. Tämä ilmenee toisinaan käsityön laadusta (k. 82, 168-171, 178, 179). Korukirjonnalla haluttiin ehkä

korvata ylellisyysasetuksissa kiellettyjen ulkomaisten silkkikankaiden värikylläinen kukkailo (k. 172-178). Jotkut kirjotuista silkkihameista ja vanuhameista ovat kuuluneet alunperin täydelliseen vanutikattuun nuttupukuun, jonka hameesta on muodin mentyä ohi tehty juhlatäkki (k. 168-170, 268). Asiakirjoissa on mainintoja täydellisistä vanutikatuista silkkisistä nuttupuvuista.

Karttuunista topatut nuttupuvut olivat tavallisia porvarisnaisten lämpiminä arkipukimina. Topattua karttuunitupia, *stubb*, suosittiin arkioloissa pönkkähameen korvikkeena.

Tavanomaiset yksinkertaiset liina-asusteet täydensivät nuttuasua (k. 253, 275, 276, 295). Esiliinan kangaslaatu vaihteli silkistä karttuuniin tai pellavapalttinaan (k. 253, 301, 455, 456). Porvarismatamit ja aatelisrouvatkin arkioloissa peittivät puuteroimattomat matalasti nutturalle kammatut hiuksensa liinamyssyllä tai ns. tykin, *stycke*, (k. 333) reunustamalla kovitetulla silkkimyssyllä, joka painettiin syvään päähän (k. 260, 295, 342-345, 448, 456). Kun tykkimyssyä käytettiin muotipuvun (k. 344, 389) tai silkkiturkin kanssa (k. 376), korostettiin sillä asun porvarillisuutta.

Nuoret naiset korvasivat kesällä nutun usein pelkällä, lievästi jäykistetyllä liivillä, *lifstycke*, jonka kädenteistä ja pääntiestä paita hulmuili näkyviin (k. 279). Muotitietoisten naisten pukuluetteloihin merkityt silkkiliivit ja oljesta punotut paimenhatut, *halmhatt*, *solhatt*, *cheferhatt*, osoittavat, että ranskalainen paimenromantiikka ja myöhemmin myös rousseaulainen maalaiselämän ihailu vaikuttivat pukeutumiseen (k. 280, 306). Ylhäisöpiireissä maalaisasuja suosittiin naamiaisasuina.

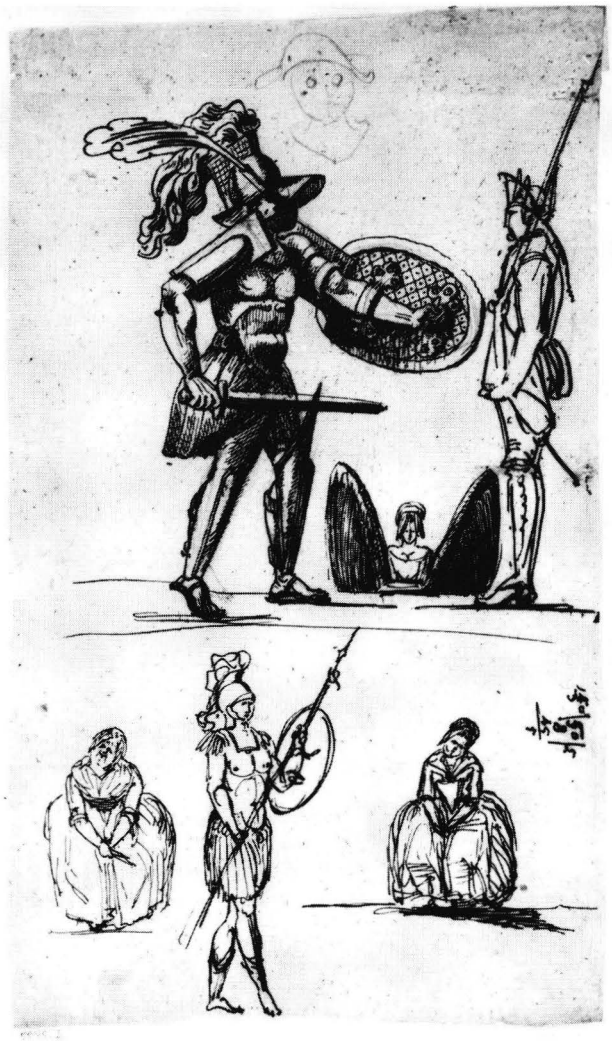
Aamuiseen *négligé*-asuun kuuluvat liinaiset yöhuput, yönutut ja -röijyt hameineen, kaulahuivit ja esiliinat sekä puuteripaidat ja viitat, *puderskiorta*, *-kappa*, kertovat, että säätyläisnaiset vastaanottivat vieraitakin *toilette*-asussa. Tästä on sekä asiakirjallisia että kuvallisia todisteita (k. 289). Talvella suosittiin *négligé*-asuna vanulla topattua ja tikattua pellavanuttua ja hametta (k. 286, 287, 291, 291), joiden kanssa sopi käyttää pohjapisto-ompeleista ja vanutikattua liinamyssyä (k. 325-327). Paidan päälle puettu alushame, yönuttu, kaulahuivi ja myssy muodostivat varsinaisen yöasun. Alusvaatteista merkittiin pukuluetteloihin liinapaidat ja alushameet. Yöpaitoja oli vain joillakin vallasnaisilla.

Monipuolisissakin puvustoissa oli yleensä ainoastaan muutama pari kalliita manufaktuurivalmisteisia silkki-, liina- ja kampalankasukkia, joita kirjotut värikkäät vikkelit koristivat. Kotipellavasta ja lampaanvillasta neulottiin sukkia kotona, kotiteollisuuden tuotteita ostettiin markkinoilta. Sisäjalkineina käytetyissä karduaaninnahkaisissa, *rudecardewan*, tai silkkikankaalla päällystetyissä solkikengissä ja tohveleissa oli korkeat ranskalaiset korot tai italialaiset puolikiilakorot (k. 405, 406, 409, 410, 418). Kenkiä suojaavia kalosseja esiintyi vain erittäin hienoissa puvustoissa. Suutarinlaskuissa mainittiin nahkaiset ulkojalkineet. Säätyläisnaisetkin käyttivät talvijalkineina saappaita ja karvakenkiä.

Väljät, useimmiten hupulliset, pitkät villakankaiset sade- ja matkakaavut sekä ajurinkauluksella varustetut kaprokit, *kappråck*, suojasivat vaatteita ulkosalla. Talviset pitkät ja laajat matka- ja rekiturkit vuorattiin lampaalla, siperianlampaalla, oravalla tai näädällä varallisuuden ja yhteiskunnallisen aseman mukaan. Vanulla topattu tai turkiksella vuorattu *carpus*-huppu, turkismuhvi, jalkapussi ja reen pohjalle levitetty karhuntalja ja vällyt täydensivät rekivarusteita. Lapinpeski, lapinrukkaset ja lapikkaat mainittiin myös matkavarusteina.

Kustavilainen muotikausi 1770-1795. (perukirjaliitteet n. 1780-1800).

Pukeutumisen säätyerot olivat tasoittuneet vapaudenajalla sitä mukaa kun papiston ja porvaris-

455. Rokokoon kotoinen nuttumuoti väistyy uusklassisten muotivirtausten tieltä? vapaa tulkinta C. E. Ehrensvärdin tussipiirroksesta. KM 5978:3.

ton poliittinen vaikutusvalta oli kasvanut aateliston rinnalla. Entistä vapaamman kauppapolitiikan ja valistusaatteiden muokkaaman yleisen mielipiteen vaikutuksesta vanhat ylellisyysasetukset kumottiin vuonna 1770. Asetusta perusteltiin sillä, että aikaisemmat ylellisyysasetukset olivat ikävällä tavalla korostaneet pukeutumisen säätyeroja. Säätyläiset saivat nyt oikeuden pukeutua minkä kuosisiin vaatteisiin kukin halusi sillä edellytyksellä, että ne valmistettiin kotimaisista kankaista. Asetus loi pohjan monipuoliselle puvulliselle innovaatiolle.

Kustavilainen aika merkitsi muodin osalta siirtymävaihetta ranskalaisen myöhäisrokokoon pukumuodista englantilaissävyiseen uusklassismiin. Ajanjakson alkupuolella seurattiin vielä tarkoin Pariisin myöhäisrokokoon muotia, josta omaksuttiin Tukholman välityksellä 1770-luvulla *polonaise*- ja *caraco*asut sekä niiden vanavedessä yleiseen »anglomania»-aaltoon liittynyt ns. englantilainen muotipuku, *robe à l'Anglaise*. Näistä viimeksi mainittu peri roben aseman juhla- ja vierailupukuna. Uusien pukutyyppien lisäksi myös pukukankaiden laatuvalikoima laajeni, kun puuvilla- ja villakankaat hyväksyttiin naisten muotipukujen kankaiksi. Uusklassisen makusuuntauksen vaikutus ilmeni raidallisten ja yksiväristen silkkikankaiden suosiossa.

Kun Kustaa III määräsi ns. kansallisen ruotsalaisen puvun vuonna 1778 viralliseksi hovipuvuksi, ei sen katsottu rajoittavan kansalaisten pukeutumisvapautta, koska puku oli pakollinen ainoastaan hovissa. Muodikkaasta ranskalaisesta poloneesista mukailtu kansallinen ruotsalainen naisenpuku, josta käytettiin asiakirjoissa usein nimitystä *Svedois* (k. 11, 185, 188) ei koskaan tullut säätyläisnaisten yleispuvuksi samassa määrin kuin vastaava kansallis-romanttinen miehenpuku. Suomessa etupäässä korkeiden virkamiesten ja upseerien rouvat hankkivat sen viralliseksi edustuspuvukseen. Maaherrojen kutsuilla kerrottiin rouvien esiintyneen kansallisissa puvuissa jo 1778. Kuningasvierailujen yhteydessä porvarisrouvatkin tilasivat itselleen kansallisen puvun halutessaan tulla vastaanotoilla esitellyiksi kuninkaallisille. Vallasrouvien edustuspukuna *Svedois* merkittiin ensimmäiseksi pukuluetteloon, josta aikaisemmin tällä sijalla olleet robet katosivat tykkänään. Muotokuva-asuna kansallinen ruotsalainen puku syrjäytti roben (k. 88, 186-188). Kun Turun räätälinammattikunta määräsi 1782 kansallisen puvun mestarinäytteeksi, todettiin kuitenkin, ettei kukaan ollut halunnut tilata tällaista pukua ja kisälli sai luvan valmistaa *Swedcia*-puvun asemasta poloneesin.

Poloneesi korvasi roben mestarinäytteenä Helsingissä 1781 ja Turussa 1782 (liitteet 6, 7). Kummassakin tapauksessa poloneesista käytettiin myös unkarilaisperäistä dolmaani-*doulemang*-nimitystä, joka esiintyi vastaavanlaisissa yhteyksissä pukuluetteloissakin, nimenomaan Pohjanmaalla (l. Oulu 1785). Etelä-Suomessa poloneesit olivat tavallisempia kuin dolmaanit. Kyseessä oli ilmeisesti kuosiero, poloneesi oli ranskalaiseen tapaan puhviliepeinen, kun taas dolmaani vastasi yksinkertaista lyhyt- ja suoraliepeistä puolipoloneesia (k. 8, 191). Dolmaaneja ja niiden kaltaisia ns. pitkänuttuisia pukuja oli runsaasti sekä aatelisnaisten, pappis- ja porvarisrouvien ja jopa käsityöläisvaimojen puvustoissa. Aamupäivän *déshabillé*-asuna käytettyjä poloneeseja ja dolmaaneja ommeltiin yksivärisestä tai raidallisesta taftista, puolisilkistä ja puuvillakankaista. Kalliista hopealla, kullalla, monivärisellä silkillä ja paljeteilla kirjotusta vaaleasta taftista ommeltuna dolmaani soveltui vallasnaisten edustuspuvuksi (k. 197, 198). Poloneeseja kuvattiin harvoin muotokuvissa (k. 193-196).

Englantilaiskuosisia pukuja, *robe à l'Anglaise*, tehtiin Suomessa mestarinäytteeksi vasta 1780-luvun lopulla (liitteet 8-10), jolloin niitä on jo merkitty pukuluetteloihinkin (k. 214-220). Kureliivimiehustaisen englantilaiskuosisen puvun mukana pönkkätaskut hylättiin ja luovuttiin hameen sivusuuntaisesta pöyhistämisestä. Puvun leikkaus korosti vartalon solakkuutta ja hametta pöyhistettiin vain takaa tyynymäisellä valkilla (= cul de Paris). Pariisissa *redingote*-nimellä tunnetut pitkän englantilaisen villakankaisen ratsastuspuvun kaltaiset takkipuvut mainittiin Suomessa asiakirjoissa edelleen nimellä *ridklädning*. Lämmin villakankainen takkipuku puettiin talvella sisälläkin ohuen silkki- tai puuvillapuvun päälle (k. 222, 223). (l. Kuopio 1788, Isokyrö 1788, Hki 1791). Muotitietoiset naiset pukeutuivat aamupäivällä kuosiltaan itämaiseen löysään *levite*-takkiin, joka sidottiin leveällä kangasvyöllä (k. 229). Levitevöitä sai ostaa sekä Turun että Helsingin puodeista vuosisadan lopulla. Sortuutti, *surtout*, edusti redingoten tavoin sisä- ja ulkopukimien välimuotoa säätyläisnaisten puvustoissa. Sortuutti kuului Turussa naistenräätälien mestarinäytteisiin naisenpuvun ja kureliivin ohella (liitteet 7, 9, 10). Räätälinlaskuista selviää, että *à la reine*-kuosiset (= Marie Antoinette) silkki- ja nokkospalttinasortuutit jäykistettiin valaanluilla ja planseteilla muotipukujen tavoin. Puolisortuutti, *half-sortut*, vastasi luultavasti ranskalaista *demi-redingote*-pukua, jossa takin lieve jatkui maahan asti ainoastaan selässä. Kesäpukuina käytettyjä puolisortuutteja ommeltiin silkistä ja puuvillakankaista.

Ranskassa joskus »caraco à la Suédoise» -nimellä mainittu amatsooniasuna tunnettu redingoten lyhennetty jakkumainen salonkimuunnelma, jonka kanssa käytettiin eriväristä laahustavaa hametta, mainittiin Suomessa nimillä *ridjacka*, *råckkofta* (k.

1. Myöhäisbarokin ranskalaisesta kukkasilkistä (n. 1730-1740) ommeltu aamutakki. KM 5742. Vrt. k. 254.

2. Yksityiskohta aamutakin kukkasilkistä. KM 5742. Foto H. Malmgren.

3. Myöhäisbarokin kukkasilkkiä 1730-1740-luvulta. KM 8150:126. Vrt. k. 31. Foto H. Malmgren.

4. Rokokoon silkkinutut vuorattiin usein värikkääseen kukkakuosiin painetulla karttuunilla. Vanutikattu damastinuttu on kuulunut porvoolaiselle porvarismatamille. KM 47040. Vrt. k. 268. Foto P. O. Welin.

5. »Posliinikukka»-kuosiin painettua karttuunia vuorina rokokoon kukkasilkistä ommellussa nutussa, joka on kuulunut matami Maria Fransmanille Porvoossa. KM 60020:25. Vrt. k. 61, 259, 260. Foto H. Malmgren.

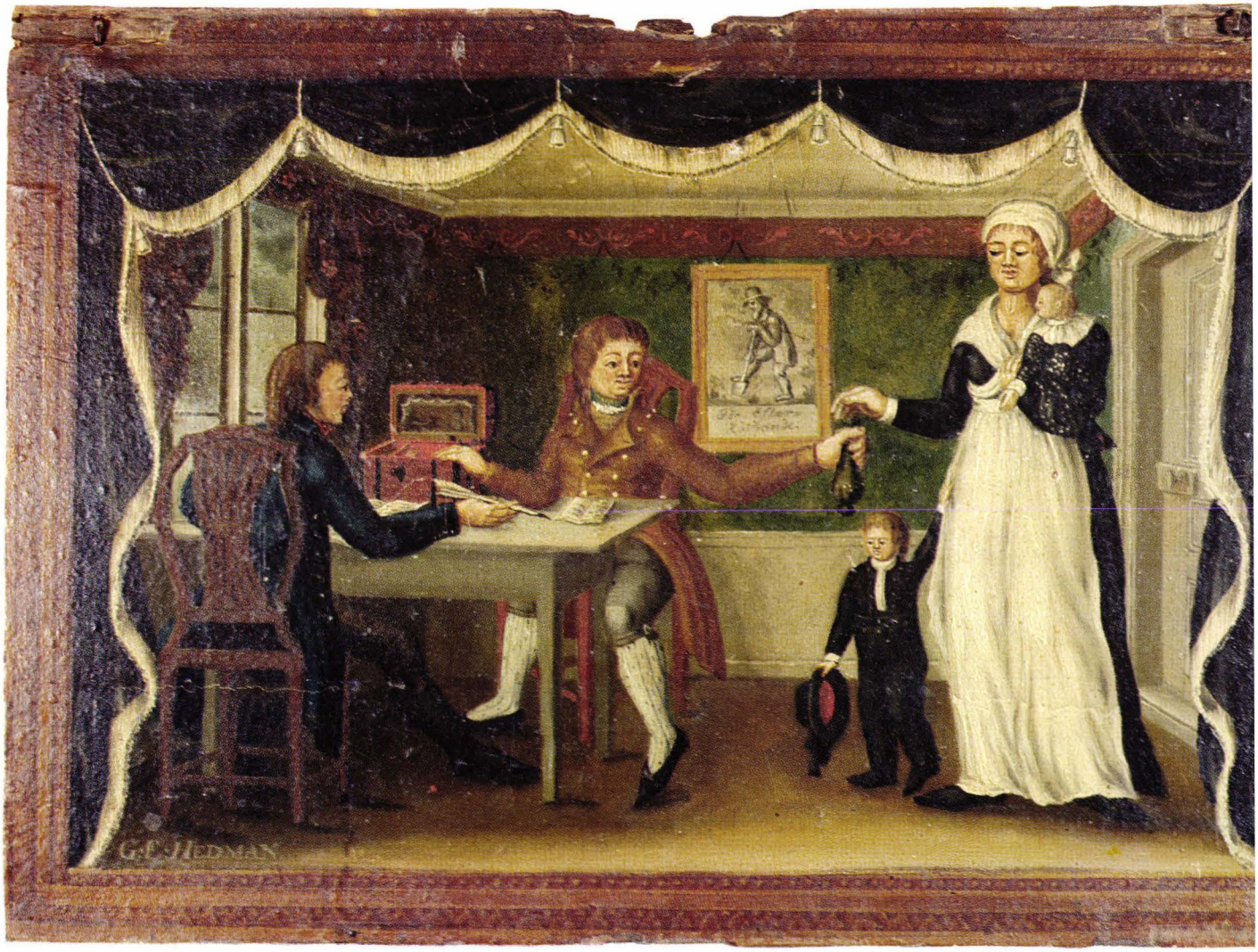
6. Rokokoon ranskalaista kukkasilkkiä morsiusrobesta vuodelta 1773. KM 8160. Vrt. k. 40, 159. Foto H. Malmgren.

7. Rokokoon kukkasilkkiä morsiusrobesta. KM 7500. Vrt. k. 435. Foto H. Malmgren.

8. Myöhäisrokokoon raitasilkkiä ratsastuspuvun kuosisesta salonkiasusta. KM 8150:133. Vrt. k. 103, 183. Foto H. Malmgren.

9. Uusklassinen paitapukumuoti yleistyi Suomessa 1790-luvulla. Uusi muoti leimasi pienporvarillisen surupuvunkin. Pietarsaaren käsityöläiskillan leski- ja orpokassan raha-arkun sisäkanteen öljyvärein paperille maalattu kuva. Merkitty: G.: E: Hedman 1800. Pietarsaaren kaupunginmuseo. Vrt. k. 447. Foto H. Malmgren.

456. Tytöt puettiin mukaviin nuttuasuihin arkioloissa vielä 1780-luvulla. Kotikutoisesta siniraitaisesta pellavakankaasta ommeltu nuttupuku ja punaraitainen pellavaesiliina ns. Mansikkatytön arkipukuna, punainen koppamyssy on sidottu kiinni mustalla huivilla. N. Schillmark 1782, Ulrika Charlotta Armfelt (1771-1835), vrt. k. 186. Ateneumin Taidekokoelmat, 3771.

224-226). Redingoten ja amatsooniasun kanssa käytettiin herrainkuosista kirjottua silkkiliiviä tai liivirinnustaa, *compère*, (k. 96, 228) sekä leveälieristä hattua ja siroa kävelykeppiä (k. 224, 225). Aatelisnaisten pukuluetteloihin merkityt kolmiosaiset villakankaiset jakkupuvut, *frack, kjortel, lifstycke*, tai, *ridklädning, kjohl, jacka, väst*, olivat luultavasti todellisia ratsastuspukuja, joiden kanssa pidettiin talvella ratsastusturkkia, *livpäls*.

Rousseaulaisen luonnon- ja maalaiselämän ihailun Pariisissa 1760-70-luvun taitteessa muotiin tuoma maalaisnaisen *caraco*-röijy, joka kuositeltiin pian salonkikelpoiseksi, ilmestyi Etelä-Suomessa muotitietoisten säätyläisnaisten pukuluetteloihin vasta 1790-luvulla. Uuden muotiaallon merkkeinä yhtenäiset röijypuvut, *klädning med tröja och kiortel*, olivat kuitenkin yleistyneet jo 1770-luvulla. Niitä ommeltiin muodikkaista raidallisista silkkikankaista ja antikisoivan makusuuntauksen suosimista valkoisista puuvilla- ja pellavakankaista, jotka Englannin Intian-kauppa oli tuonut markkinoille. Kuosikkaat vartalonmukaiset, lyhyet, liehuvaliepeiset röijyt syrjäyttivät pian löysät kimononutut, joita oli 1780-luvulla etupäässä vanhoillisissa puvustoissa ja lastenpukimina (k. 275, 276, 299, 456). Hienoimmat röijypuvut ommeltiin samanlaisista ammattimaisesti korukirjotuista tafteista kuin dolmaaniasut (k. 203, 204). Silkkinen kuosikas röijypuku oli toisinaan vanukirjottu (k. 205). Kuosikkaiden avokaulaisten, korkeauumaisten ja lyhytliepeisten, kapeahihaisten karakoo-röijyjen (k. 206-208) kanssa käytettiin eriväristä, usein valkoista hametta tai vanutikattua hametta (k. 209-211).

Tallella olevat, vanhan röijyperinteen mukaisesti leikatut, vaatimattomat, miltei kansanomaiset röijyt ovat luultavasti kuuluneet pienporvariston naisille (k. 277, 278). Tallella on myös vartalonmukaisiksi, avokaulaisiksi ja lyhytliepeisiksi muodistettuja nuttuja ja nuttupukuja, jotka ajoittuvat korkeauumaisuutensa perusteella 1780-90-luvun taitteeseen (k. 270-272).

Kun röijypuvusta tuli vuosisadan viimeisellä neljänneksellä yleisasu, joka kelpasi muoti- ja säätytietoisimpienkin naisten arkiasuksi, johti yksinkertaisuuden ihailu siihen, että röijypuvun perinteellisiä asusteita omaksuttiin muotipukuihin. Kolmikulmahuivista tuli muotiasuste, joka paisui suureksi *fichu*-liinaksi ja sidottiin pöyheästi mm. englantilaiskuosisen puvun ja amatsoonijakun sekä karakoon pääntien verhoksi (k. 349, 358, 361, 457). Kaulahuiveja tuotettiin suuria määriä Ruotsista. Esiliinaa käytettiin sekä nuttu- että röijypukujen ja aamupäivän vierailupukujen kanssa. Hienoimmat niistä olivat silkkiharsoa, arkisemmat karttuunia, yksiväristä tai raidallista puuvillaa tai pellavaa.

Kampaukset ja päähineet tulivat muodikkuuden mittapuuksi sitä mukaa kun pukumuoti yksinkertaistui ja säätyrajat heikkenivät itse pukujen kuosin suhteen. Pariisissa 1770 vaiheilla suorastaan mielettömyyksiin paisunut korkeaksi tupeerattu kampausmuoti saavutti Suomen saman vuosikymmenen kuluessa. Kampaukset olivat komeimmillaan 1780-luvun alkupuolella, jolloin suosituin kampaus oli ns. makaava koira, *frisure à chien couchant*, (k. 316, 317, 366, 368, 369). Muotitietoiset naiset kruunasivat korkean puuteroidun kampauksensa taidokasta modistintyötä olevalla koafyyrillä, *coeffure*, (k. 88, 356, 357, 438, 458). Redingoten ja amatsooniasujen kanssa käytettiin herrainkuosista, leveälieristä huopa- tai olkihattua (k. 223, 225). Koafyyrien tavoin olkihatutkin koristettiin kukilla, harsoilla ja silkkinauhoilla (k. 297, 361, 362). Muodikas kampaus ja siihen liittyvä koafyyri tai hattu korosti kantajansa yhteiskunnallista asemaa selvemmin kuin puvun kuosi. Kauan vallinnut ja yleiseen tajuntaan pinttynyt käsitys hatun herraskaisuudesta on luultavasti peräisin näiltä ajoilta.

Aamupäivän *déshabillé*-puvustoon kuuluneiden karakoo-röijyjen, röijy- ja nuttupukujen, joskus

457. Suuri harsokonkkaronkka ja ohut silkkikaulahuivi porvarillisen muotipuvun asusteina n. 1780. N. Schillmark, Anna Maria Backman (1750-1826) ∞ kruununvouti B. Stenius. Yksit. omist.

458. Nuoret muotitietoiset säätyläisnaiset kiinnittivät korkeaksi tupeeratun ja puuteroidun kampauksen kruunuksi kukka- tai harsokoafyyrin 1780-luvulla. N. Schillmark (? 1784), Inga Lovisa Gylling (1768-1847) ∞ 1797 H. E. Nordensvan. Yksit. omist.

myös poloneesien, kanssa käytetyt liinamyssyt suurenivat kilpaa kampausten kanssa. Konkkaronkka, *concaron*, eli ns. »ylöspantu» myssy, *upsatt mössa*, oli suurimmillaan 1780-luvulla. Se antoi muodikkaan säväyksen porvarisrouvan röijy- tai nuttupuvulle (k. 275). Koska hiuksia peittävää ilmapallomaista konkkaronkkaa ei pidetty yhtä turhamaisena päähineenä kuin koafyyrejä ja hattuja, suosivat iäkkäät aatelisrouvat, piispattaret ja papinrouvat niitä (k. 299, 349, 350, 449, 457, 459). Muotitietoisten vallasnaisten *négligé*-myssyt kuuluivat ilmeisesti aamuasuun (l. Kuopio 1788, Pyhtää 1795). Yömyssy, *dormeuse*, oli monikäyttöinen päähine, joka kelpasi redingoten asusteeksi, vanhan rouvan hiusten verhoksi ja palvelustytön työpäähineeksi (k. 222, 308, 351). Kampauksia, koafyyrejä ja liinamyssyjä verhottiin ulkosalla harso- ja silkkihupuilla, joihin liittyi toisinaan hartiakaulus (k. 366-369). Korkeata kampausta suojaava tukivanteilla varustettu kuomuhuppu, *wäderhufwa*, *phaeton*, valmistettiin useimmiten vihreästä tai mustasta silkki- tai pellavakankaasta (k. 371).

Poloneesin ja röijypuvun asusteena käytettiin edelleen pelisseä ja saloppia. Sen sijaan niitä ei enää puettu englantilaiskuosisten pukujen päälle,

459. Porvoon piispa Z. Cygnaeus'n rouva Emerentia af Enehjelm (1752-1825) edustavassa kirkkoasussa n. 1790. Riippuvin pliseeratuin kornetein koristettu »ylöspantu» harsomyssy peittää piispattaren puuteroidut hiukset, päistään ruseteiksi solmittu suuri harsohuivi verhoaa hartiat ja korostaa mustan puvun korkeata vyötärölinjaa. N. Schillmark maalannut. Ateneumin Taidekokoelmat, 4281. Foto Ateneum.

koska ei haluttu peittää puvun taidokasta leikkausta. Pelissen koristelussa suosittiin uusia muotiturkiksia, genottia, valkokettua tai sen korvikkeena kania, sekä siperialaista krimiä. Turkismuhvien ohella lieriömäiset, usein korukirjotut silkkimuhvit olivat muodissa sisäasusteina (k. 392-393). Puolipitkien vierailuviittojen ohella vallasrouvat käyttivät myös pitkää silkkikaapua, dominoa (k. 381, 382). Viuhka kuului vakiovarusteihin kävelyasunkin yhteydessä (k. 427-430).

Pukuluettelojen mukaan varsinaisten ulkopäällysvaatteiden lajivalikoima monipuolistui sen jälkeen kun pönkkähame ja pönkkätaskut eivät enää rajoittaneet pitkien vierailuviittojen ja takkien käyttöä. Villakankaisten sadekaapujen ohella käytettiin kesällä nankinista tehtyjä pölykaapuja, *dammkappa*, jotka varjelivat vaatteita mm. maantiepölyltä vaunuajelulla. Villakankaisia ajurinkauluksella varustettuja kaprokkeja käytettiin sortuuttien ohella, jotka edustivat sisä- ja ulkopäällysvaatteiden välimuotoa. Ratsastusasun kanssa käytettiin vartalonmukaiseksi kuositeltua *livpäls*-turkkia tai samantapaista puolalais-unkarilaiskuosista *biguaise*-turkkia. Talviset reki- ja matkaturkit vuorattiin usein muodikkaalla siperianlampaalla. Siperianlampaalla tai hillerillä vuoratuista tulupeista, *toulub*, suurin osa oli todennäköisesti peräisin Venäjältä.

Puvustojen monipuolistuminen ja yksityisten vaatelajien lukumääräinen kasvu kertovat yleisen vaurastumisen mukanaan tuomasta pukeutumisen hienostumisesta kustavilaisella ajalla. 1770-luvulta alkaen voi sanomalehtien välityksellä todeta, että pukeutumista koskevat kysymykset todettiin Suomessa kiinnostaviksi. Turussa vuodesta 1771 lähtien julkaistussa Åbo Tidningar -lehdessä pohdittiin muodin perusolemusta, muotivaihtelujen syitä, muotivaatteiden soveltuvuutta maan ilmastoon ja vuodenaikojen vaihteluun sekä niiden terveellisyyttä (30. 5. 1782, 17. 3. 1783, 21. 8. 1783, 19. 6. 1783, 11. 6. 1789, 23. 5. 1791). 1790-luvun alussa todettiin, että ranskalainen muoti ja tavat oli aikoinaan omaksuttu Suomeen Ruotsin ja Saksan välityksellä, mutta että Lontoo oli paraillaan syrjäyttämässä Pariisin muodin johdossa. 1790-luvulla ilmestyi yhä useammin artikkeleita, joissa kerrottiin Englannin muodista ja maan kukoistavasta puuvillateollisuudesta. Kirjoituksista selviää, että Suomessa oltiin tietoisia muodin päävirtauksista, vaikka lehdessä ei varsinaisesti selostettu päivän muotia.

460. »Rosina, Cousue par I:F:L: Taube 1798 (= ommellut Johanna Fredrika Lovisa Taube, 1779-1846). Silkkikirjonnan aiheena on vuosisadan lopun paimenromanttinen näkemys maaseudun viehätyksestä, puvullisena esikuvana säätyläistytön maalla käyttämä arkiasu, 25,5 × 17,8. Yksit. omist.

Uusklassismi 1790-1810 (-1820). (perukirjaliitteet 1790-1807).

Kustavilaisen ajan ranskalaisvoittoinen muotijakso päättyi Suomessa Venäjän sodan 1788-90 aikoihin, jolloin myös Ranskan vallankumous mullisti yleismaailmallisesti perinteiset pukukäsitykset. Pariisissa heitettiin vanhan yhteiskuntajärjestelmän mukana menemään myös sääty-yhteiskunnan muotipuku kureliiveineen ja keinotekoisine hameen pönkityksineen. Tilalle omaksuttiin virallisen muodin taustailmiönä kehittynyt *négligé*-asu. Vapautta ja tasa-arvoisuutta korostaneen yleismuodin esikuvaksi tuli antiikinihailun sävyttämä englantilainen uusklassinen paitapuku, joka oli jo 1770-luvulla muotoutunut Lontoossa ja jonka Pariisin muotipiirit olivat omaksuneet *négligé*-asuna 1780-luvun alussa. Uusklassisen paitapuvun rinnalla karakoo-röijypuku ja englantilaiskuosinen redingote-amatsoonipuku säilyttivät 1790-luvulla edelleen asemansa käyttökelpoisina yleispukimina.

Åbo Tidningar -lehdessä vuonna 1803 julkaistu artikkelisarja »Modets wälde och wärde» valaisee muuttunutta muotinäkemystä. Kirjoituksessa todettiin, miten järjenvastainen muoti oli Aatamin

ajoista lähtien määrännyt ihmisten ja kansakuntien keskinäiset suhteet. Muodin kiertokulku oli nopeaa. Mennyttä muotia pidettiin yleensä rumana ja vallitsevaa muotia kauniina, olipa se kuinka hassu tahansa. Esimerkkinä ohimenneen muodin hullunkurisuudesta mainittiin roberonde, »ylöspantu» myssy ja korkeakorkoiset kengät, joita kukaan nuori tyttö ei enää suostuisi pukemaan päälleen, vaikka ne olisivat olleet kuinka hienoja tahansa. Entisen muodin järjenvastaisuus oli ilmennyt myös mielettömissä kampauksissa, vartalon ampiaismaisessa kiristämisessä sekä tavassa levittää hametta rautavanteilla linnoitukseksi. Vaikka naiset hepenissään olivat talvipakkasella olleet paleltumaisillaan kuoliaaksi kirkkomatkalla, ei kukaan ollut rohjennut vastustaa muodin jumalatarta. Kirjoittaja toivoikin, että selvä järki ja luonnollisuus ohjaisivat hyvää makua ja vapauttaisivat ihmiset harhoista ja hullutuksista. Koska muoti oli rauhoittunut luonnollisiin muotoihin, ei muodin jumalatar kiusannut enää alamaisiaan entiseen tapaan, vaikka joskus nähtiinkin muutamien naisten olevan sieltä täältä topattuja. Valistunut järki oli jalostanut muotia ja tulevaisuus oli näyttävä, miten pysyvästi tämä suuntaus jatkuisi.

Suomessa seurattiin edelleen valppaasti Tukholman muotia. Monet muotitietoiset naiset tilasivat pukunsa ja asusteensa Tukholmasta, josta hankittiin myös pukukaavoja. Kesäsesongin alkaessa saapui tukholmalaisia modisteja Turkuun tarjoamaan palveluksiaan ja myymään valmiita tuotteitaan. Jotkut rikkaat porvarisrouvat hankkivat pukuja ja muuta muotitavaraa kylpylämatkoillaan Keski-Euroopasta.

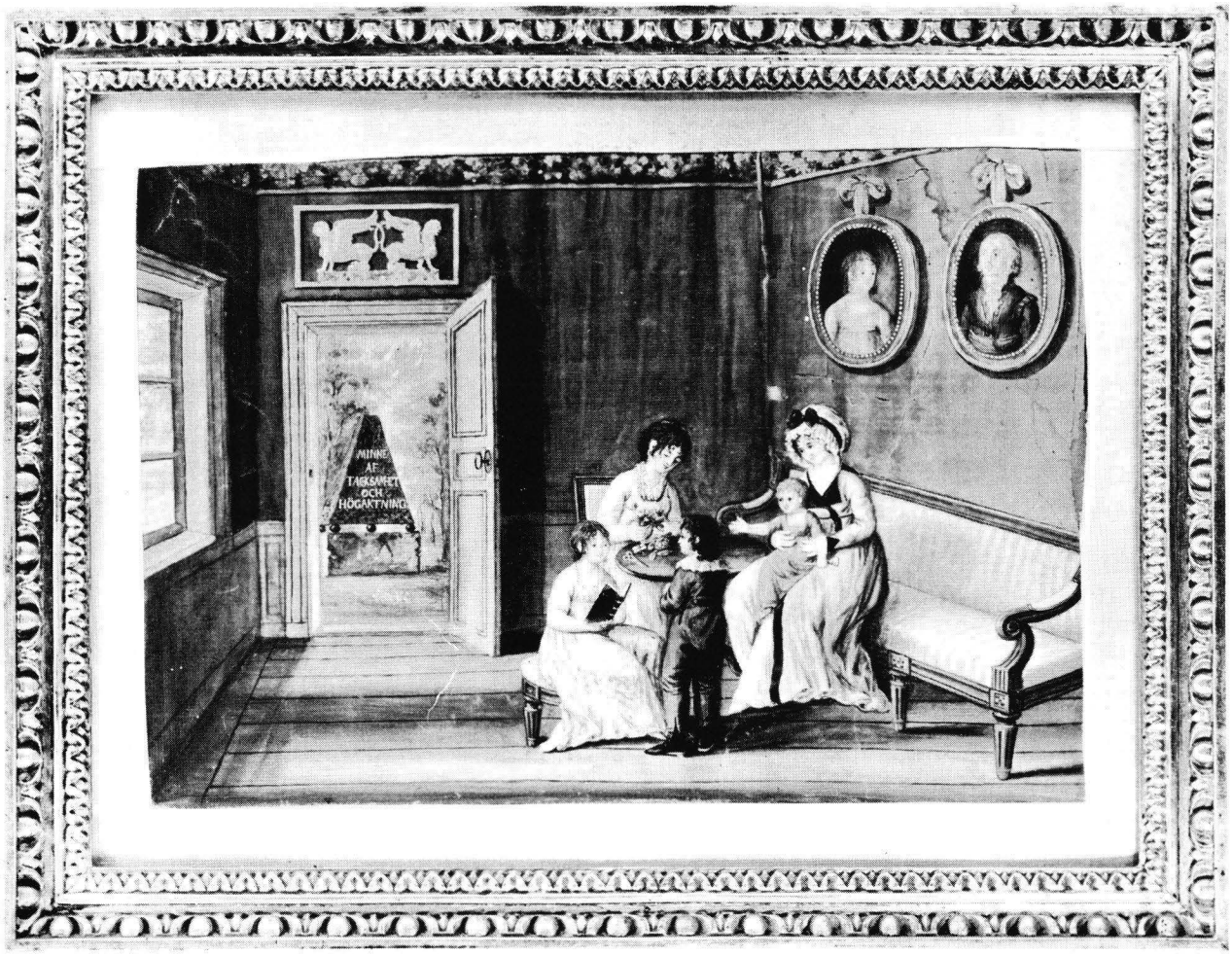
Villa- ja puuvillakankaiden yleistyminen muotipukujen materiaalina avasivat entistä laajemmille piireille mahdollisuuden pukeutua muodikkaasti. Puuvillakankaiden suhteellinen halpuus ja antikisoivan paitapuvun yksinkertainen leikkaus tekivät naisten pukujen kotiompelun mahdolliseksi, mikä taas vaikutti vaatevarastojen kasvuun. Samoista syistä naisten pukujen ompeleminen siirtyi ammattikuntaan kuuluvilta naistenräätäleiltä ompelijattarien, *symamseller*, työksi. Ainoastaan takit, ratsastusasut ja muut villakankaiset ulkopäällysvaatteet teetettiin enää varsinaisena räätälintyönä. Näin räätälinammattikuntien valvonta loppui naisten pukujen suhteen. Pukeutuminen muuttui entistä yksilöllisemmäksi ja vapaammaksi.

Muotokuvista voi todeta, että uusklassinen paitapuku oli vallitseva muotipuku 1790-luvun alussa (k. 241-248, 318-323, 440, 441, 447, 461, 462). Paitapukuja on myös runsaasti tallella (k. 235, 238-240). Muotitietoisten naisten pukuluetteloissa nimillä *à la grecque*, *habiron*, *habit de rond*, mainitut puvut voi epäilyksittä tulkita uusklassisiksi paitapuvuiksi. Useimmat asiakirjoihin pelkästään puvuiksi, *klädning*, merkityistä ohuista silkkipuvuista ja valkoisista puuvillapuvuista sekä karttuunipuvuista olivat todennäköisesti samankuosisia kapealinjaisia ja korkeavyötäröisiä sekä uumiltaan vyöllä sidottuja paitapukuja kuin tallella olevat puvut. Kotipuvustoon kuuluneet *déshabillé*, *négligé*, *eremite*, *mårgon klädning*, *morgon saloppe*, viittaavat paitapukujen yleiseen *négligé*-luonteeseen. Ainoastaan kangaslaatu ja koristelu erotti leikkaukseltaan yksinkertaisen juhlapuvun arkipuvusta. Molemmat puettiin päälle pään yli vetämällä kuten aikoinaan mekkopuvut keskiajalla. Puvun koristelu kohdistettiin helmaan, mm. kiinnittämällä siihen irrallinen painettu tai maalattu hameenhelmanauha, joita sai ostaa puodeista (k. 65, 235-238). Lyhythihaisia pukuja täydentäviä trikoisia irtohihoja tuotettiin Ruotsista. Ne todistavat, että Suomessakin naiset paljastivat käsivartensa, mikä merkitsi ennen näkemätöntä uutuutta eurooppalaisen muodin historiassa sitten antiikin päivien. Pitkävartisilla, värillisillä hansikkailla ja trikoosormikkailla täydennettiin niin ikään lyhythihaisia pukuja.

Harsomaisen ohuen silkki- ja puuvillapuvun alla pidetty värillinen silkkialushame mahdollisti puvun sävyvivahteiden muuntelun. Talvella puettiin alle lämmin villa- tai flanellialushame, joskus vanutopattu alushame, *stubb*, jolloin kuitenkin huolehdittiin siitä, ettei alushame pilannut solakkaa yleisvaikutelmaa. Hametta pöyhistettiin takaa pienellä tyynyllä. Sen jälkeen kun pönkkätaskuja oli lakattu käyttämästä, korvattiin ne parittaisilla litteillä hametaskuilla, *kiortelsäckar*, jotka sidottiin tavallisesti vyötäisille hameen alle, hienoimmat näkyviin hameen päälle. Hienoimpien asujen kanssa kannettiin kädessä koristeellista silkkipussia, *ridicule* (k. 240).

Vaikka paitapuku soveltui kuosiltaan sekä pyhäettä arkikäyttöön kankaasta ja koristelusta riippuen, oli puvustoissa edelleenkin runsaasti puuvillasta ja karttuunista ommeltuja röijypukuja, joita pidettiin arki- ja kotiasuina kaulahuivin ja esiliinan asustamana.

Ympäri vuoden käytettyjen ohuiden silkki- ja puuvillapukujen päälle puettiin sisälläkin kylmällä ilmalla lämpimiä päällyspukimia. Lyhythihaisen, korkeauumaisen paitapuvun päällä pidettiin usein lyhytmiehustaista *spencer*-jakkua, jonka nimi paljastaa muodin englantilaisen alkuperän (k. 240, 249). Spenser ommeltiin useimmiten villakankaasta, varsinkin punainen väri oli suosittu. Silkkisiä ja puuvillaisia spensereitä käytettiin kesällä. Kevyet vierailuviitat korvattiin saaleilla, jotka ilmestyivät pukuluetteloihin 1790-luvulla. Englannin välityksellä levinnyt intialainen saalimuoti täy-

461. Hovioikeudenneuvos Leonard Hedmanin perhe Koivulahden Norrminnegårdissa, 1804. Naiset esiintyvät uusklassisissa valkoisissa paitapuvuissa, sohvalla istuvan rouvan yllä on douillette-takkipuku ja suuri dormeuse-myssy peittää puuteroimattomia hiuksia, pikkupojalla merimiespuku. Petter Niclas Hedmanin silkkimaalaus. Yksit. omist.

densi erinomaisesti uusklassista paitapukua, koska saalin taidokas kietominen tarjosi tilaisuuden antiikin kietaisuvaatteiden jäljittelyyn. Muotokuvien mukaan tosin muodikas pitkänomainen saali sai yleensä riippua sileästi hartioilta alas (k. 250, 322). Toisinaan saalin päät vedettiin ristiin rinnan yli ja kietaistiin vyömäisesti vyötäisten ympärille (k. 446). Iäkkäät naiset suosivat kulmittain kaksinkerroin taitettua nelikulmaista saalia (k. 251, 252). Silkki- ja nokkospalttinasaaleja tuotettiin Ruotsista. Kalliit intialaiset kashmir-, madras- ja levantinsaalit olivat harvinaisia. Hienoissa puvustoissa oli saalien ohella joutsenenuntuvista ja pesukarhunhännistä tehtyjä pitkiä käärmemäisiä palatiineja, *palatine*. Suuri kirjottu silkkimuhvi oli suosittu asuste (k. 393-395). Pitkä vierailuviitta, samoin kuin muotiuutuutena esiintynyt kaapumainen laajahihainen samojeedi, ommeltiin useimmiten mustasta silkkisarssista (k. 382). Muotitietoisten säätyläisnaisten suosima *douillette*-takkipuku, joka oli oikeastaan redingoten muunnelma, soveltui sekä sisä- että ulkokäyttöön (k. 247, 461).

Viuhka oli edelleen tärkeä asuste, jonka asteikko ulottui joka naisen yksinkertaisesta kävelyviuhkasta paljettikirjonnalla, silkkikirjonnalla ja maalauksella koristettuun juhlaviuhkaan (k. 428-430).

Englannista ja Saksasta kantautuneiden valistuneiden lääkärien pukeutumisohjeiden mukaan kiinnitettiin huomiota vaatetuksen terveellisyyteen. Kureliivit ja muut liian kireät vaatekappaleet tuomittiin ja villavaatteita kehuttiin kaikkein terveellisimmiksi pukimiksi säiden vaihtelua vastaan. Erityisesti villasukkia suositeltiin niiden lämpimyyden takia. Hengittävän flanellin todettiin soveltuvan lähinnä ihoa pidettävien alusvaatteiden tekoon. Uutta oli nimenomaan huomion kohdistaminen alusvaatteiden tarkoituksenmukaisuuteen. Suomessakin liinaiset alushousut, kalsongit ja pantaloonit ilmestyivät kaikkein muotitietoisimpien naisten monipuolisesti varustettuihin puvustoihin. Puuvillamuoti lisäsi valkoisten pumpulisukkien suosiota. Korkeiden korkojen vastustajat iloitsivat siitä, että jalkineet muuttuivat korottomiksi antiikin sannikkaita jäljitellen (k. 417).

Luonnottoman korkeat kampaukset, jotka olivat jo herättäneet aikalaisten arvostelua, hävisivät yhdessä kureliivien ja hameiden pönkityksen kanssa 1780-luvun lopulla. Puuteroimattomat hiukset saivat laskeutua vapaina kiharoina hartioille antiikin klassisten esikuvien mukaan. Ne sidottiin usein silkkinauhalla tai turbaanimaisesti päähän kietaistulla huivilla. Toisinaan hiukset kammattiin ylös kreikkalaiseen tapaan silkkinauhalla sidotuksi nutturaksi tai leikattiin aivan lyhyiksi (k. 250, 318-322, 355, 440, 441). Antikisoiva juhlakampaus koristettiin diadeemin kaltaisella korukammalla ja plyymeillä (k. 323). Pukuluetteloihin on merkitty myös kukista, plyymeistä ja harsoista sommiteltuja koafyyrejä. Turussa myytiin Tukholmasta tuotettuja koafyyrejä sekä muotihattuja, *casque*, *capote*, jotka muistuttivat antiikin kypärää (k. 246, 364).

Antiikin pylväslinja leimasi ulkopäällysvaatteet. Villakankaisten sortuuttien ja kaprokkien rinnalla käytettiin sotilaskaavun kaltaista hupullista ja suurella kauluksella varustettua verkakapottia, *capotte*, ja kesällä puuvilla- ja pellavakankaisia pölykaapuja. Hyvin varustetussa puvustossa oli monta eri turkiksella vuorattua villakankaalla päällystettyä matka- ja rekiturkkia. *Biguaise* ja *toulub* olivat entistä yleisempiä naisten puvustoissa. Pitkäkarvaisesta turkiksesta, kuten pesukarhunnahasta, tehty suuri muhvi sekä karpuusi täydensivät matka-asua. Raidallisiksi tai ruudullisiksi sommitellut turkismuhvit edustivat viimeisimpiä muotiuutuuksia.

Pukuluettelojen mukaan Suomessa seurattiin 1700- ja 1800-luvun taitteessa tiiviisti sekä mannermaisia että englantilaisia muotivirtauksia. Aatelisto, korkeiden virkamiesten ja upseerien perheet, vuorineuvokset, varakas porvaristo ja oppisäädyn ylin kerrostuma pukeutuivat muodikkaasti. Nämä piirit raivasivat tietä uusille muodeille. Heidän omaksuminaan ja tavallaan seulominaan ulkomaiset muotiuutuudet tulivat tunnetuiksi ja levisivät vähitellen säätyportaikossa alaspäin.

Vuosisadan lopulla puvun kuosi ei enää muodostanut ylipääsemätöntä estettä erisäätyisten naisten pukeutumisen suhteen. Jo 1770-luvulla muodikas röijypuku oli yleistynyt siten, että muotitietoiset säätyläisnaiset käyttivät sitä aamupäivä- ja arkipukuna, kun taas pienporvariston piirissä sitä pidettiin sekä juhla- että arkipukuna kankaan laadun mukaan. Vuosisadan lopulla paitapuku täytti kuosiltaan nämä molemmat tehtävät kaikkien säätyläisten keskuudessa; ainoastaan kangaslaatu, koristelu ja asusteet määräytyivät varallisuuden ja osittain säädynkin mukaan. Silkkiä halvempien villa- ja puuvillakankaiden muotiintulo naisten muotipukujen materiaalina tasoitti lisäksi huomattavasti pukeutumisen säätyeroja. 1700-luvun lopulta lähtien varallisuus ratkaisi pukusäädyn asemasta säätyläisnaisten muodikkaan pukeutumisen tason.

Uusklassinen muotijakso ei päättynyt Suomessa Venäjän sotaan 1808-1809. Kun muotiyhteydet Tukholmaan heikkenivät sodan jälkeen, saatiin tietoja Lontoon ja Pariisin muodeista Pietarin keisarikaupungin ja osittain Saksan kautta. Åbo Tidningar -lehdessä 2. 12. 1809 julkaistussa saksalaisen kirjeenvaihtajan Pariisin kuvauksessa kerrottiin,

462. Sodan puhkeaminen Suomessa, 1808, Tussipiirros merkitty: 1808 vid krigets utbrått i Finland . . . av C. H. Lange. MV HKA 5/1 1940.

että naiset pukeutuivat siellä Louvren kuvapatsaiden tavoin liehuviin, läpinäkyviin vaatteihin ja että pilvihunnut liehuivat heidän kutreillaan. Suomessa ei varmaankaan menty yhtä pitkälle antiikin muodin jäljittelyssä. Pikemminkin oli ohjeena Åbo Tidningar -lehdessä vuonna 1803 julkaistu muodin peruslaki, jossa kehotettiin kaikkia pukeutumaan niin, että itsekukin näytti miellyttävältä ja arvostetulta kanssaihmistensä silmissä. Tienä tähän suositeltiin hillityn muodikasta pukeutumista.

24. Lyhenteet

Ateneum	Ateneumin taidekokoelmat, Helsinki
BN	Bibliothèque Nationale, Paris
BoP	Bondeståndets riksdagsprotokoll
BorP	Borgarståndets riksdagsprotokoll
Burl. Mag.	The Burlington Magazine, London
CdM	Cabinet des Modes, Paris 1786-1789-1791.
CIETA	Centre International d'Étude des Textiles Anciens. Bulletin de liaison, Lyon.
Costume	The Journal of the Costume Society, London.
CUM	Cooper Union Museum, New York
Fataburen	Nordiska Museets och Skansens Årsbok, Stockholm
FLS	Folklivsstudier SLF, Helsingfors
FM	Finskt Museum, Helsingfors
Frz.Lex. 1715	Frauenzimmer-Lexicon, vide Corvinus
FSL 1795	Fransyskt och Svenskt Lexicon I-II, Stockholm
FU	Förhandlingar och Uppsatser SLF, Helsingfors
Gall. of Engl. Cost.	Gallery of English Costume, Manchester
GdM	Galerie des Modes, Paris (1911-1912)
HAik	Historiallinen aikakauskirja
HArk	Historiallinen arkisto, Helsinki
HKArk	Helsingin kaupunginarkisto
HKM	Hämeenlinnan kaupunginmuseo
HLS	Historiska och litteraturhistoriska studier SLF, Helsingfors
HM	Hämeen museo, Tampere
HMA	Hämeenlinnan maakunta-arkisto
HRA	Helsingin räätälinammattikunnan asiakirjat VA
HSA	Helsingin suutarinammattikunnan asiakirjat VA
HT	Historiallisia tutkimuksia
HYK	Helsingin Yliopiston Kirjasto
HYKL	Helsingin Yliopiston Kuvalaitos
HYTL	Helsingin Yliopiston Taidehistorian laitos
KArk	Kansatieteellinen arkisto SMMY, Helsinki
KB	Kungliga Biblioteket, Stockholm
KHT	Konsthistorisk Tidskrift, Stockholm
KHÅB	Kulturhistorisk Årsbok, Helsingfors
KM	Suomen Kansallismuseo-Finlands Nationalmuseum, Helsinki
Kulturen	Kulturens Årsbok, Lund
Lipp.	Katalog der Lipperheideschen Kostümbibliothek, 1965, Berlin
Livrustk.	Kungliga Livrustkammaren, Stockholm
LM	London Museum
Louvre	Musée de Louvre, Paris
mf	mikrofilmi VA
M.de la Mode	Musée de la Mode et du Costume, Paris
MdM, MdMN	Magasin des Modes, Paris 1786-
Met	The Metropolitan Museum of Art, New York
MV	Museovirasto, Helsinki
MV HKA	Museovirasto, historiallinen kuva-arkisto
MV HTArk	Museovirasto, historian toimiston arkisto
MV KKA	Museovirasto, kansatieteellinen kuva-arkisto
NG	National Gallery, London
NKM	Het Nederlands Kostuummuseum, den Haag
NM	National Museum, Stockholm
Nord. Mus.	Nordiska Museet, Stockholm
NPG	National Portrait Gallery, London
NSSK	Nyky-Suomen sanakirja
OKM	Oslo Kunstindustrimuseum
OMA	Oulun maakunta-arkisto
PHM	Pohjanmaan historiallinen museo, Vaasa
PKM	Pohjois-Karjalan maakuntamuseo, Joensuu
PM	Porvoon museo
PMArk	Porvoon maistraatin arkisto
PRA	Porvoon räätälinammattikunnan asiakirjat, PM
PrP	Prästeståndets riksdagsprotokoll
RA	Riksarkivet, Stockholm
RACCP	Commercie Collegii Protocoller, RA
RA KA	Kommersekollegii arkiv, RA
RAP	Ridderskap och Adel, riksdagsprotokoll
RDK	Reallexicon zur Deutschen Kunstgeschichte
Rijksm.	Rijksmuseum, Amsterdam
SAOB	Svenska Akademien, Ordbok, Lund
Satak. M.	Satakunnan museo, Pori
SBL	Svenskt Biografiskt Lexicon, Stockholm 1918-
SHD	Suomen historian dokumentteja, 1, 2, 1968, 1970
SK/FK	Suomen Kirkot / Finlands Kyrkor
SKL	Svenskt konstnärslexicon I-V, Malmö 1952-67
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
SLF	Svenska Litteratursällskapet i Finland
SM	Suomen Museo, Helsinki
SMYA-FTT	Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja / Finska Fornminnesföreningens tidskrift
SPA	Svenska Porträttarkivet, Stockholm
SSLF	Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland, SLF.
STAT	Suomen Tiedeakatemian toimituksia
TA	Turun Akatemian arkisto, HYK

THArk	Turun historiallinen arkisto, Turku
TKArk	Turun kaupunginarkisto
TKHM	Turun kaupungin historiallinen museo (Maakuntamuseo)
TKV	Tidskrift för konstvetenskap, Lund
TMA	Turun maakunta-arkisto
TMM	Turun maakuntamuseo
TRA	Turun räätälinammattikunnan asiakirjat TMA
TSA	Turun suutarinammattikunnan asiakirjat TMA
TTM	Turun tuomiokirkko, museo
UKM	Uudenkaupungin museo
VA	Valtionarkisto, Helsinki
V & A	Victoria & Albert Museum, London
VH	Vaasan hovioikeuden arkisto, VMA
VMA	Vaasan maakunta-arkisto
WuK	Waffen- und Kostümkunde, München-Berlin 1959-
ZHWK	Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde, München. Neue Folge, Berlin
ZKG	Zeitschrift für Kunstgeschichte
ÅT	Åbo Tidningar, vide Tidningar

(Tuomiokirjojen perukirjasarjojen nootitus, vrt. s. 496 painamattomat lähteet)

25. Huomautukset ja lähdeviitteet

1. LÄHTEET

1. Vrt. Arnold 1973:11-129, primary sources.
2. 4:69, 79, 90, 102, 160, 172, 7:14, 57.
3. Pylkkänen 1978:136-139.
4. Meinander: 129-132, 136-142. – Kerkkonen HArk. 54:170-200.
5. Meinander: 142-146. – Lindström, Ateneumin Taidemuseo 1959.
6. Meinander: 171-183. – Nordberg, Ateneumin Taidemuseo 1959.
7. Meinander: 171, 184-189. – Hoppe 1933:9-12, 121-124, 190-191. – Marta Hirn 1948:5, 10-29, 35-.
8. Mähönen, k. 81, 151, 173, 261-270. – Ehrnrooth: 114-130.
9. Meinander: 103-104. – Vrt. 7:26, 8:66.
10. Meinander: 95-128, 146-147. – Strömbom 1915:40-42, 47, 57, 62-, 72. – Roth 1936:50-51. – SKL I-V, bibliograafiset tiedot taiteilijan nimellä.
11. 8:22, 153.
12. SKL I, Boman, Lars Henrik, s. 1720-luvulla, k. 1789 jälkeen, muoto- ja laatukuvamaalari, kopisti. – Vahter SM 1939.
13. KM 5535, G. E. Hedmanin luonnoskirja, 1797. Neiti Louise Sommardahl Tammisaaresta lahj. – Söderhjelm 1909:263.
14. Cederblom I-II.
15. TKHM numeroton, Quenselin sali. – Cleve-Racz 1968, k. 12, 14. – TKArk BIIId9, piispa Laur. Tammelinin asiakirjat, Skogstapeterna, 1742, > 7:48. – Vrt. Lundberg 1970:68, Åkerön kartanon salin maalauskoristelun esikuvana L. J. le Lorrain'in piirustuksia, 1753.
16. Pylkkänen 1968, värik. IV a, b, k. 20-21. – Vrt. Laver 1963:58. – Nikula 1971:539. – TKHM 4830, suutarinammattikunnan arkku.
17. Cleve-Racz 1968, k. 51-52. – Reau: II Jean-François Colson (1733-1803), Repos ou La Dormeuse, Musée de Dijon. Kuparipiirros Nicolas Dupuis'in kaivertama.
18. KM 5242. Meinander FM 1900, Väggmålningarna på Jackarby gård i Borgå socken. – Cleve-Racz 1968, k. 21, 22. – Porvoon kirkonarkisto. Communionboken 1754-1770:40, målaren Johan Bromander 1763-64 till Stockholm. – Hbl. 1959 23/3, målarmästaren Adam Lindström från Borgå.
19. KM 2866:8-10. – Dahlström FM 1941:68-79. – Alanen 1963:464-470. – TKArk BIIIa14, 1766 5/7.
20. TKHM numeroton. – Cleve-Racz 1968, k. 25, 27.
21. Adhémar 1964:11-59, 94-, 152-175. – Wennberg 1947: vrt. gravyyrit. – Lundberg 1957:32-33.
22. Ahhémar 1964:29-59, 152-176. Tärkeimpiä julkaisuja: Bernard Picart: Diverse Modes, 1728. Augustin de Saint-Aubin: Des habillements à la mode de Paris, 1761. Jean-Michel Moreau, dit le Jeune: Suites d'Estampes pour servir à l'histoire des Moeurs et du costume en France dans le XVIIIe siècle, 1777, 1783 (= Monument du costume). Fr. Boucher'in ym. Molière-kuvitus. – Blum 1928:73-74. – V & A 1979, Hollar to Heideloff: 18-20.
23. Hultin 1913:192. – Björkenheim 1929, katalog. – NM, 1700-tal, kat. 1980:56-57, nr 88, 89.
24. Moore 1971:12-15, 34-44, pl 7. – Buck 1979:208, k. 73, värik 96-97. – V & A 1979, Hollar to Heideloff: 21-25, 29-31.
25. Uusintapainos: Galerie des Modes et Costumes Francais déssinés d' àprès nature 1778 à 1787. (1911-1912) – Weigert, Collection Costumes et Modes d'autrefois. – Grand-Carteret, John: Les élegances de la toilette, Paris (1911). – Boehn-Fischel, Die Mode, 1909. – Blum 1928:74-75. – V & A 1979, Hollar to Heideloff: 32-34.
26. Lipp. Za, Zb, das Modenbild. – Boehn 1919:172-175. – Braun-Ronsdorf 1963. – Journal des Luxus und der Moden, Weimar 1786-1826, > 10:18. – Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode, Leipzig 1791-1810. – Moden-Gallerie, Berlin 1795. – Hamburgisches Journal der Moden und Eleganz, Hamburg 1802-1805.
27. Boehn 1919:170, 171, k. 136, 137. – Blum 1928:179-181. – Thurnau 1968:147-169, Göttinger Taschen-Calender für 1778, Genealogischer Hofkalender auf das Jahr 1781 ... – Kybalova ..., k. 319-322, 777, 799, k. 320 ranskalaisen muotiplanssin kopio, vrt. k. 434.
28. Moore 1791:15, 45-53. – Gallery of Fashion 1790-1822, from Plates by Heideloff and Ackerman, London 1949. – V & A, 1979:35-44. –
29. Ahhémar 1964:60-70, 177-199. – Antal 1961. – Paulson 1970, 1971. – George 1967.
30. 5:21, 10:20-21, 23, 24, 36, 55. – 9:174, The Modern Gazette.
31. Suolahti 1909:102-114, Saara Wacklinin muistelmiin on syytä suhtautua varovasti niiden vanhemmilta osin. – Kuylenstierna 1913:64-65, amiraali C. Tersmedenin muistelmissa epätarkkuuksia.

2. SUOMI 1700-LUVULLA

1. Alanen 1963. – Paloposki 1979:195-199.
2. Wacklin 1974:111-117. – Nikander 1945:46, Kokkola. – Halila 1953, Oulu. – Alanen 1963:401-407.
3. Alanen 1964:84-102, 271-272, 327, 358-421, 445-481.
4. Alanen 1964:586-590. – Wacklin 1974:117-, 121-123.
5. Wirilander 1974:22-, 122-130, 142-143. – Jutikkala 1959: No 10. – Jutikkala 1980:149-170.
6. Wirilander 1974:151-171, 177-178.
7. Hunold 1741:183-184. – Reinhold Gustaf Modée: Fru Rangsiuk, Stockholm 1738.

8. Suomen kartanot ja suurtilat I-III. – Wirilander 1974:274-275. – Vrt. 6:95. Suolahti 1909:168-171. – Koskimies 1956:97-101.
9. Tersmeden IV: 25-27, 38. – Mäkeläinen 1972:34-43. – ÅT 1771-.
10. Tersmeden IV:40-41, 74-77, 86, 121-124, 151-154, 168-172, 178-199. – Nikula, HArk 58:221-230. – Hirn 1948:10-53. – Eino E. Suolahti 1972:111-116. – Mäkeläinen 1972:44-52.
11. Mäkeläinen 1972:54-62, 147.
12. TKArk PIa15, 16, 23, 24 huutok. 1768 4/7evltn F. Dellwig, kreivitär Andrietta Gyllenberg, > 12:73. 1769 17/7 maaherra J. Wallén. 1777 20/5 maaherra Kr. J. Rappen leskirva. 1778 14/9 maaherra Fr. U. v. Rosen. – Tersmeden IV:239, Ahlbergan kartanon huonekalut myytiin huutokaupalla 1765 11/7-. – Halila 1953:659-660.
13. G. Suolahti 1919:188-, 196-, 232, 237-, 280-. – Wirilander 1974:49, 98-100.
14. Lehtinen 1979:205-246.
15. R. Koskimies 1956:101-110, 284-339.
16. Nikander 1930:127-128, 155-. – Nikander 1945:76-78, 234. – Söderhjelm 1909:111-113. – Alanen 1963:79-82, 151-164, 534-. – Eino E. Suolahti 1972:106-108. – Nikula 1978:68-72. – Ranta 1980:271-274.
17. Alanen 1964:123-134, 565-566. – Halila 1953:240-, 265-, 508-, 608-.
18. G. Suolahti 1909:24-25. – Nikander 1930:182, Kepplerus. – H. Grönroos 1937:432, 486, 496, 557, 651, 703, 756, 938. – Halila 1953:665-670.
19. 4:50-65. – Kaukovalta 1929:29, 227, 231. – Nikander 1930:291.
20. Wirilander 1974:140.

3. TAISTELU PUKUYLELLISYYTTÄ VASTAAN

1. Leijonhufvud, Fataburen 1919. – Livijn: 32-45. – Wieselgren: 21-. – Bergman: 34-39. – Ek, Rig 1959:97-, Ek 1974:137-154. – Pylkkänen 1970:38-45, 405.
2. HYK Coll: Calonius-Nauman B 10:66. Uttydning af det gamla ordspråket: Så, som man är klädd, Blir man ock hädd. Öfwersättning af Gottf. Wilh. Rabeners satiren.
3. RAP 13/6 1710 Bilaga 10, RAP 1:164-166 (1720 11/5). – PrP 4:758, 760, 828. – BorP 1:366, 369-371. – BoP 1:27-28. – Stiernman 6:316-321. – Modée 1:180-183. – Livijn: 33.
4. Cuningallisen Maijestetin Armollinen Asetus caickinaisen Coreuden ja Ylönpaltisuden poispanemisesta. Annettu 3. Päiw. Kesä Cuusa Wuonna 1720. Cuningal. Maijestetin Armollinen Päätös/annettu 22 P. Kesä Cuusa 1722.
5. Modée 1:324, 333.
6. RA KA Handl. ang. överflöd o. yppighet. David Silviuksen kirjelmä 1723 30/9. – BorP 2:431 (1723 1/10). – Modée I:634.
7. > 4:46, 11:86. – BorP 3:157, 402, 720. – Modée 1:727.
8. RAP 6:456-458. – BorP 4:211, 516-. – BoP 2:134-, 221, talonpoikaissäädyn puhemies huomautti vaatetuksen ylellisyydestä ja pyysi kuningasta ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin.
9. RA KA Handl. ang. överflöd o. yppighet. Memorial, Sthm 1731 14/8. – > 6:93, 7:2.
10. Modée 2:925. – Ek, Rig 1959:105-107. Ek 1974:146-147. – > 16:148. – Asetus [1720-1733], Stockholm 1733, Pränt. Henr. C. Merckellin Leskeldä.
11. RA KA Handl. ang. överflöd o. yppighet (odaterad). Rationes pro et contra ang. Styfkiortlarnas beläggande med någon afgift ...
12. Modée 2:942-946, 968, 970, 1027, 1115, 1211. > 6:94. – 11:21.
13. BorP 5:120, 475-, 333- (varatuomari P. Abrahamson). – RAP 7:315-, 8:259-, 190. – BoP 2:428. – RA KA AIa1: 100:88, 369, 385, 471, 422. – Malmström 2:217.
14. Modée 2:1242, 1257, 1262. – RA KA AIa1:101 s. 421, 437-, 489, 602, 720, 1025, 1051, 1058, 1265.
15. TKArk, i Åbo 1735 stämplade manfolks kläder. – HKArk Alleg. 1736, r 1735 6/10. – RA CCP Ala 100, 101:1265, 22/11 1735.
16. Modée 2: 1108, 1257, 1296, 1302, 1304.
17. Modée 2: 1368, 1492-, 1520-, Modée 3: 1760. – RAP 10:242-, 11:297-. – BoP 3:111. – Malmström 2:327.
18. Modée 2:1496 (hallijärjestys 1739 21/5), 1516-, 3:1753.
19. Modée 2:1210, 1607, 3:1660, 1885, 1889, 1892, 1893, 2238, 2247. – RA KA AIa1 108:1932, kirjelmä paperileiman käyttämisestä 1739 19/6. – Hazelius-Berg 1961, v. 1740 leimattu droguetsilkkinen takki Göteborgin hist. museon kokoelmissa.
20. RA KA AIa1 109:1245, 110:17, 31, 77, 140, 339, 361, 1002, 2145.
21. TKArk, Förteckning å de 1740 stämplade kiöpmans wahror. Kläde stämplings protokoller i Åbo stad ... pro annis 1740 & 1742. Åhr 1745 d. 17 maji ... 1 klosterqwarteret stämplade. – TMA H 597:II Rauma, 1740 alleg. Förteckning på de klädes sorter som enligt Kongl. Mayth. allernådigaste förordning blifwit i Raumo stad stämplade d. 23 may 1745. – Naantali. Stämplingen i Nådendal d. 15. 4. 1740. – HKA alleg. 1740, Anteckning uppå de af Sidentyger giorde kläder som utj Helsingfors stadh ... blifwit med dender till förordnade stämpelen och kokad stärckelse stämplade. 1742 Anteckning uppå de af Arbetade Ylle och enfärgade siden Väfnader giorde Kläder, som uti Helsingfors ... blifwit ... med den där till här warande stämpeln och kokad stärkelse, men de förre med lack och stadens sigill stämplade ... År 1745 d. 15. och 16. Novembris ... blef stämpling förrättad uppå alle både man och qwinfolcks kläder som af utrikes brokota tyger och annat förbudit kram sedan d. 18. April 1740 blifwit förfärdigade ...
22. Modée 3:2170. – Malmström 3:212.
23. > 4:67, 6:81, 7:81a, 11:41, 15:61, 17:19.
24. HYK Coll. Calonius-Naumann B:78:12. – Wieselgren: 24-. – Jörgensen: 97 (Olof Holmén 1741, Philadelphus uptäcker och föreställer några ORÅD wid den swenska hushållningen). – Hultin 1906:249.
25. Modée 3:1648 (1740 17/6 Förordn. ang. wisse praemier för fine inrikes giorde kläden, blommerade sidentyger o. fina lärfter). 3:1834 (1741 13/11 Public. ang. de cattuners o. bomulls lärfters bruk o. bärande, som hwita införskrifwas, o. här inom riket tryckas). 3:1858 (1742 26/2 ... at Swenske redelige inbyggare måga endast kläda sig med Swenske nyttiga tilwärkningar, hwarmedelst Sweriges egne barn blifwa syslesatte . .). 3:1841 (1742 27/1 ... frihet af hwad stånd han wara må, betiäna sig af inrikes giorde sammeter etc).
Tuontikieltoja: Modee 3:1746 (1741 26/9 metallinapit). 3:1760 (1741 5/01 kielto tuoda kudottuja puuvillamyssyjä, sukkia, röijyjä, kamlottia, pellavakankai-

ta, silkkidamastia, harsoa ja erilaisia villakankaita). Modée 3:2127 (1744 3/1).

26. Modée 3:2274. RA (Inrikes registratur) 1746 29/4. – Livijn: 35. – Höpken, Skrifter 2:124.
27. RA Inrikes registratur 1748 21/1. KA Handl. ang. överflöd o. yppighet 1661-1731. K. Mayt:ts andre revision 1748 6/6, 1749 10/11. – RAP 16:639-. > 6:96, 98, 8:49.
28. 8:4.
29. Anders Berch: Inledning till allmänna hushålningen, 1747, § VII. – Wieselgren: 28-, 51-. – Livijn: 39. A. J. von Höpken, Om Yppighetens nytta, 1740. Skrifter 1:160. – Henric Hassel, Dissertationes. Dissertatio Philosophica de Luxu ... Pro Gradu ... submittet Olaus Gustorff, 14. 6. 1748, Aboae. Petrus Sonck: De luxu romanorum, 1752 (väitöskirja C. F. Mennanderin johdolla).
30. Modée 3:2313 (1746 18/3, Förklaring at inge utrikes giorde ylle-tyger böra i riket införas). 3:2378 (1747 27/3 kundg. ang. förbudet emot trå- o. linnebands införsel). 4:2661 (1748 8/3, Public. ang. förbud emot införsel af Bomersin o. andra utländska tyger ...). 4:2916 (1749 8/12 ang. förbudet emot införseln af allahanda utom lands tilwerkade metall-, mässings- o. ten-knappar). 5:3568 (1753 6/12 ang. straffets skärpande för den, som öfwa lurendrägerier). 5:3209 (1752 4/6 § 14.). 5:3606 (1754 19/2 förbud emot Ost-Indiske sidentygers införsel o. försäljande här i Riket ifrån 1755 års början). 5:3611 (1754 8/4 förklaring). > 4:83.
31. Modée 4:2815 (1748 17/12). 4:2859 (1749 28/3). – Malmström 4:71, 250.
32. Modée 3:2341, 5:3114, 3307, 6:4567, 4620 (1757 10/8 Åbo), 5:3083, 6:4626.
33. Modée 5:3086 (1751 14/5) .. det Kongl. Maj:t ansåg för bästa prydning, at Swenske Män woro klädde uti Swenska inom Riket tilwärkade kläder, utan all tilsats af utländskt prål och granlåt.
34. Geijer 1972, k. 70.
35. KB 72 11 Br 1754. Bergman: 158-160, k. 65 a.
36. Modée 6:4006, 4071, 4562, 4628, 4769, 7:4965.– Malmström 4:287.
37. HYK Coll. Calonius-Naumann B 10:73 Välmenta tankar rörande Yppighet och Öfverflöd, 1761. B 97:2 (Botin) Tankar om Yppighet och Öfwerflöd. Vrt. 3:50, 6:108. KB 54 A Br 1765. – Livijn: 41. – Wieselgren: 41-.
38. VA mf ES 3541. Ikaalinen, Kangasala, Sorolan kruunusäteri 1797 21/2 varatuomari Anders Aeimeleus, kirjastossa mm. Tankar om Yppighet o. Öfverflöd (?= Botin, 1765), Stiernmanin ja Modéen teokset, kuninkaalliset asetukset ja Tessinin kirjeet. – Björkenheim, katalog.
39. HYK Johannes Bilmark, Dissertationes 1763. Dissertationis Philosophicae de Luxu Bonorum Morum Corruptore ... Publice examinandam sistit Daniel Wijnquist, Wiburgensis. 10. 12. 1763. Aboae. Fredric Pryss, Dissertationes. Tankar om almenna Hushålningen ... Studiosus af Tavastländska Nation Carl Techtonius til offentel. Försvarande framgifvit 10. 3. 1764. Åbo. – Wieselgren: 35-.
40. RAP 24:74, 77, 481, 25:74, 78, 86-, 145-, 194-, 414, bilaga 37. – HYK Coll. Calonius-Naumann B 11:506. No 126 Riksdags-Tidningar 1766 26/7. – Malmström 5:255, 376-. > 8:51.
41. Modée 8:7142-. – Livijn: 42-.
42. Modée 8:7593. > 8:6, 52.
43. Modée 8:7912, 9:29, 42, 294.
44. HYK sign. 817.VII.13 kokoomanide, jossa 1766 26/6 ylellisyysasetus sekä sen selvitys 1766 11/12 ja niiden johdosta ilmestyneitä pamfletteja. Coll. Calonius-Naumann B58:26 Frihetens Intåg, 1766. B 58:3-5 En Petit Maitre, På Swenska Snushane. B 58:16 Qwinno-Lynnet, Eller Hwad som mäst behagar Fruntimren. En saga på Vers, Tagen utaf Herr Voltaire, 1765. (Samuel Loenbom): Politiska Räkne-Konstens Nyttiga Tillämpning, 1767. – Wieselgren: 18-47, Dalinin »April-Wärck om wår härliga tid», 1737 (= mukaelma Voltairen »Le Mondain» -runoelmasta). – Mäkeläinen: 138, Den Förnuftige Fritänkaren, 1767. – Livijn: 43-.
45. Jörgensen: 164-166, yli parikymmentä pamflettia kokoelmassa Calonius-Naumann, HYK > 3:44. Salvii Lärda Tidningar, 1767 nr. 86, lentolehtisten luettelo. – Wieselgren: 46-47, h.2 Marg:a Warmholtz oli tunnetun historioitsija W:n rouva. N. N. Wadenstierna.
46. VA mf 537 (= RA KA Årsberättelser, upphandlade fabriksvaror 1766-68). > 4:58. 60-61.
47. Modée 9:271-. – Malmström 6:98, 158-. – Wieselgren: 5-. – Livijn: 32-45. – Jörgensen: 164-166.
48. Modée 9:463, 799-, leimaus 1770 10/12, 1772 7/1 villakankaiden leveydet. 9:517, 646-.
49. Bergman, erityisesti: 15, 23-, 51. – C. G. Tessin: En gammal mans brev till en ung prins, 1756. (Fr. Boucher kuvittanut).
50. Bergman: 48-, bilaga II:45, 47. – Jörgensen: 321-. – HYK Coll. Calonius-Naumann B 80:40-54. Anmärkning öfver den tilärnade Klädedrägten. Sthm 1778. B 80:48 puuttuu Bergmanin luettelosta, bilaga II. > 9:30.
51. Bergman: 49-. – Modée 10:622, 708-726.
52. T. J. Bromsin sukuarkisto. Kirje päivätty 6. 5. 1778. Tiedosta kiitän tohtori Henrik Grönroosia.
53. Modée 11:405-.
54. Bergman 1938:120-, 151-, 259-, k. 31-34, 61, 62, 137. – Modée 11:424-, 436. – HYK Coll. Calonius-Naumann A 115:28-31. > 9:7.
55. TRA ptk 1778 8/7. PRA ptk. 1778 7/5. – Hartman:476. Ruuth:300.
56. Coxe 1784:316, k. 328-330, III:83 Coxe osallistui 1790 hovitanssijaisiin Drottningholman linnassa, jossa koko hovi esiintyi kansallisessa galassa kuin naamiaisissa.
57. Bergman: 31-33, liite I, 59-, 65-, 74-, 77, 101, 104. – Tersmeden V:139–143.
58. Bergman: 78.
59. Modée 15:297 – (1792 11/8 Kongl. Maj:ts warning emot yppighet o. öfwerflöd). – Svensson 1974:93-94. – Kaukovalta 1929:229-230. – Nikander 1930:183. – Lähteenoja 1935:330.
60. Modée 15:550. – Ek 1974:147-, 154.
61. Wieselgren: 61, Leopoldin runo.
62. 22:3-4.
63. Porthan, SSLF 1, 1794 30/1, 6/2, 22/5, 1799 15/5, Calonius SSLF 38, 1794 14/3, 18/3, 30/12, 1795 24/10, 1797 14/4, 1/11.
64. Hartman: 477.

4. KANKAAT JA RIHKAMATAVARA

1. Boethius & Heckscher: 358-, 368, tuonti 1721.
2. 3:17-22. – Söderlund 1949:204.

3. Modée 7:4880. – Malmström 2:328. – Kjellberg 1974:60-69, 255.
4. Modée 9:646, 12:396.
5. VA 1182:67, Turun hallioikeudessa leimautettiin: Kaupp. J. Wittfooth 1748 16/6 Göteborgiin Lovisa Ulrica-laivalla tuotuja damasteja. 1183:91, kaupp. Kr. Trapp 1749 18/8 Kantonista Adolf Fredrik-laivalla tuotuja damasteja, kaupp. J. Granstedt samoin 1749 27/10. > 4:88.
6. Modée 6:3917-, 3932. – Malmström 4:247-, 415. – Annala: 153.
7. Annala: 169-170, taulukko 1761-68.
8. Annala: 182.
9. Annala: 155.
10. Kjellberg 1943. 230-241 taulukko, kangaslaatujen selitykset, värikuvat. – Modée 9:799, villakankaiden leveydet 1772. – Nylén 1969, k. 181-183.
11. Annala: 157-183, 221-250. – Nikula 1971:591-602. – Choraeus SSLF 57:22, Jokioisten veran hinta, C. sai perheen kotiopettajana joululahjaksi verkaa frakkiin ja housuihin, 1800. – ÅT 1773:186-188.
12. VA 1180:147-, 1199 vuositarkastus 1768 22/12. 1201 tarkastus 1770 11/1. – Hülphers: 21. – Nikula 1971:601-603.
13. Annala: 253-271.
14. Modée 7:5117. – Annala: 274-276. – VA 1184:90, 112. 1193:31, 1195.
15. VA 1196:24, 134, 1197:155. Oikeusjuttu 1198, 1199:33, 1201, 1202:23, 139, 1210. 1788 28/1 entinen manufakturisti H. Eklund. – ÅT 1773:188-189.
16. TKHM 2008, nyplăystyyny, neiti M.-L. Falckin perikunta lahj. > 11:83, 84.
17. Schneider 1975, k. 45, 46. – Montgomery 1977:222, k. 8.
18. 11:60. – UKM 1450 C 147, röijy, kuosi 7,5 × 17,8, tummanpunaisella pohjalla valkoiset pitsimäiset sahajuovat, sinikeltaiset kukkakimput ja keltaiset marjatertut. Lyökistä, perimätiedon mukaan v:lta 1791.
19. Kjellberg 1943:426, k. 464, 465.
20. Wasström: 29, 39, 43-44. – Hülphers: 8-, 56. – Neovius 1897 (1980):88-91. – Annala: 289-291, 307-. – Nikula 1971:609-.
21. VA 1190:59.
22. 4:14.
23. VA 1191, Agarius 1757 20/5.
24. VA 1197:53, tilaajat, hovijunkkari Tallinnasta ja papinleski Rymättylästä.
25. VA 1197:53, 1198:180, 1199:119.
26. Annala: 196-305. – Alanen 1963:464-470. – Wuorinen: 555, 556, vienti Tukholmaan 1780, 1785-94.
27. Modée 3:1648, 5:3504 (1753 silkkien leveydet). – Nord. Mus. Rokoko 1924:46-51. – Sylwan & Geijer 1931:131-139, k. 142-153. – Geijer 1972:195-201, k. 72-74. – Törje, Kulturen 1972:65-82.
28. RA KA Liggare, Kammarkont. Industri väfnadsprof, 1751. – Wallin 1946:95 h 2, 3, k. 83-92. – Stavenov-Hidemark, CIETA 1979:21-24, The Berch Collection Textiles.
29. Modée 5:3567, 7:4877, silkkiäispuiden istutus. – Kjellberg 1974:251-252. – Törje, Kulturen 1972:65-.
30. Hultin 1910:99-101, Chr. Herkepaeus, Bewis till möjeligheten af Silkes-Afwelns införande i Finland, 1760.
31. Wallin 1946:101, h 5-10. – Samuelsson: 28-. – Geijer 1972:195-201. – Kjellberg 1974:252. – Annala: 153, 170, 180, taulukot.
32. Wallin 1946:95-, 104, v. 1770 kudotut silkkilaadut.
33. VA 1192:64, 1193:33, 1194, 1195:136, 195, 1196:65, 1198:182-, 197, 1199:111, 233. – Annala: 281-286. – Nikula 1971:603-604.
34. VA 1208, 1209. – Annala: 286-289. – Vuorinen: 555, Tukholmaan vietiin 4300 kyyn. 1780. – Nikula 1971:604-605. – Henschen FM 1943:111.
35. VA 1216.
36. 4:51-52.
37. VA 1182:67, 1183:164, 167, 260, kauppiaat leimauttivat hallioikeudessa 1748, 1749 Ruotsista tuottamiaan valko-sinisen karttuunin paloja, yksi puna-sinistä. 1185:79, 1189:17. – Toivanen: 425-426.
38. ÅT 1773:190-. – Henschen FM 1943:76-82. – Nikula 1971:605-609. – > 7:121, Oulu 1742, 10 alr lärfft i Stockholm at tryckas.
39. OMA (Brenner 625) 1765 flanellinpainaja J. N. Nyberg. – Halila 1953:377.
40. Henschen FM 1943:87-88. – Ruuth-Jokipii 1958:582, flanelli- ja kassiaanipaino 1767-92.
41. Hülphers 1760:56. – Hartman: 431.
42. VA 1184:116, 126, 1802:149. – Henschen FM 1943:77-117. – Nikula 1971:605-609. – Hki 1771 > 17:43, 28 alr lärft försändt till Stockholm at tryckas, 18 alr do, 9 alr finare.
43. OMA (Brenner 462) 1754 raatim. leski mme Elis. Niska, > 11:116, 12:15.
44. VA 1219, 1797 21/12, Selig Levin, kamarikollegiolta saatu lupa valmistaa »couleurte målade skinn», anoi lupaa harjoittaa korukauppaa sekä käsipainantaa. – ÅT 1797 19/7, 24/7 (oljetryckeri), 18/12 (nipper), 1798 15/1 avioliitto mlle Eva Sofia Renströmin kanssa. – Porthan SSLF 5:433. – Henschen FM 1943:102. – Nikula 1971:609. > 14:15, 19:89, 20:51, 62.
45. ÅT 1804 8/9, 22/12.
46. 11:86, 87.
47. Nikula 1971:613.
48. VA 1179:10-11, 136, 1182:225, 227, 1185:171, 1187:67, 1189:38, 1191. 1199:277, 1202, 1210. – Wasström 1749:42-43. – ÅT 1773:188. – Nikula 1971:613-614.
49. 11:87, 18:6-7. – Ruuth-Jokipii 1958:582 J. Gottlebenin villa-, röijy- ja sukkakutomo Porissa 1766-71 tuotti pumpulimyssyjä, -sukkia ja pellavasukkia.
50. Nikula 1971:275-, 278.
51. Boethius & Heckscher: 368-, 462. – Alanen 1963: 153-155. – Nikula 1978:95. – Toivanen: 343-344.
52. VA 8813:2449-2461, Haminan tuonti 1736.
53. TMA alleg. 1740, kangasvarastojen leimaus.
54. 3:17, 7:17-20, 65-72, 78-80, 123-124, 8:74-79, 11:36, 37, 79, 80, 13:66, 16:6, 22:23, 24.
55. 4:5. – VA 1182:30, 67, 1183:91, 164-167, 260, 1184.
56. Kjellberg 1943:241, 245 taulukot verkalaaduista, 428-429 muut villakankaat.
57. VA mf 537, 1766 tosite no 2479, 1767 no 93.
58. VA mf 537, 1767 tosite 71 Porvoo 1767, 1768, Loviisa 1768 28/3, 1777 no 414, 460, Loviisa 1798, Porvoo 1804 no 163. > 3:46. – Nikander 1930:176, 179-180, 216.
59. ÅT 1798 19/11 Turun ja Porin läänin maaherran kuulutus, jossa länsigöötejä kiellettiin myymästä tehdastekstiilejä. – Suolahti 1909:40, 47, 78-83. – Nikander 1930:185 taulukko länsigööteiltä ostetuista tekstiileistä. – Nylén 1969, k. 4, 26.– > 13:20 Perniö 1788. 18:9.
60. VA mf 537, 1766 Vaasa no 30, Kokkola no 2403.
61. VA mf 537, Oulu 1767 no 7, Tukholmasta tuotiin 1766:2206 kyyn. villakankaita, 295 kyyn. silkkikankaita, 18 kyyn. samettia, 40 kyyn. velpiä, 16 kyyn.

flanellia, 142 kyyn. karttuunia, 79 kyyn. pellavaa, 206 kpl. silkkinenäliinoja, 6 kpl. puuvillanenäliinoja, 25 röijyä, 16 sukkaparia ja silkkinauhoja. Pietarsaari 1790 21/1. – Söderhjelm 1909:249-250.

62. VA mf 537, Tu 1787 tosite no 700, viisi tukkukauppiasta tuotti yhteensä 10821 kyyn. silkkiä, 2018 kyyn. karttuunia, 1475 kpl. silkkihuiveja, 120 kpl. silkkistä myssykangasta, 272 kpl. painettuja pellava- ja puuvillahuiveja.
63. Wuorinen: 557, Tukholmasta tuotiin Turkuun 1785-1807 vuosittain keskimäärin 18817 kyyn. silkkiä, 10045 kyyn. verkaa, 19644 kyyn. karttuunia, 6543 kyyn. harsoa. – VA mf 537, Tu 1801 no 347 (26 kauppiasta yht.) 8882 kyyn. silkkiä, 9620 kpl silkkihuiveja, 2485 kpl. silkkisaaleja, 223 kpl harsoliinoja, 590 kpl myssykankaita, 12175 kyyn. karttuunia, 670 kyyn. nokkospalttinaa, 156 kyyn. nankinia, 3538 kpl puuvillahuiveja + 800 kyyn., 25550 kyyn. villakankaita, 2352 kyyn. erilaisia pellavakankaita.
64. 3:60, 61.
65 Mäkeläinen: 76, 77, 147.
66. Encycl. 1785, I:253 dessinateur. – Thornton 1965:24-30, 41-45, 64, 67-77, 116 – silkkien leveydet 37, note 1, 58 note 2: Tours n 48, Lyon 54, Spitalfields 49, 5-53, 5, ohuet yksiväriset silkit joko 69 tai 91, 5-94. – Rothstein 1972:32-34, Rothstein 1975. – Markowsky: 62-69.
67. Alanen 1963:161 h 16. – Kaukovalta 1929:118-119.
68. Vrt. Buck 1979:156-159.
69. TTM kuorikaapu, silkin lev. 49, kuosin pit. 71. Ars Sacra 1977, no 127. – SK 3:83, kasukka, lahj. 1732 Maarian kirkkoon. – SK 7:51, kasukka, ommeltu 1732, Korppoon kirkko. – Söderström: 95, 107.
70. Thornton 1965:107, 112, k. 46 B, morsiuspuku, 1714 (= Andersen 1977, k. 73), k. 49 A, 50, 55 B. – Boucher, k. 709, 712, 714. – Markowsky: 62-64, Nr. 465-500. – Pylkkänen 1970:71-77, 409:117-121, k. 85-91, 255.
71. Thornton 1965:107, k. 48 A, 52 A, B »Watteau-stripes», 54 B.
72. Thornton 1965:109-114, k. 34 A, B, 55 A, 57 A manteau, Norja. – Flemming 1957:169-171. – Levey 1977:184-210, k. 1-6, 13, 14. – Markowsky: 64-65, Nr. 501-525.
73. SK 1:118, kasukka 1725, Kustavi. – Kasukka 1739, Sipoo. – Vrt. Thornton 1965, k. 26 A.
74. KM 35162:1, kasukka, vrt. Flemming 1957:158. – LM Halls 1969, k. 19, 21.
75. SK 2:165, k. 38, KM 54095 antependium, silkin lev. 47, kuosin pit. 70. – KM 61124:1, kasukka, Karinainen.
76. Thornton 1965:98, 121, k. 40 A, B, 47 A, 72 A, 76 A. – Markowsky: 72-73. – Lyon, Musée historique des tissus, ranskalainen »chinoiseries»-satiini n. 1740.
77. Thornton 1965:116-120, värik C, k. 60 A, B, 62 A, 67 A, B, 68 A, B (keltainen »gros de tours», 1734), 69-71, 73 A. – Rothstein 1973:69 k. 3. – Markowsky: 76.
78. KM 5742 > 11:3. KM 51042, kaksi tilkkua Tesche-suvulta, toisessa kureliivin pellavainen kieleke ja toisessa sivusauman ja palteen palanen. Vrt. Thornton 1965, k. 72 B (1734), 73 A, säkkipuku Spitalfieldsin silkistä n. 1735. – PHM 2862, hame, vrt. Thornton 1965, k. 68-73.
79. SK 8:59, kasukka, Parainen. Vrt. Thornton 1965, k. 60 B (n. 1730). – Rothstein 1977:69 k. 6.
80. KM 62033:3, morsiuskatos, > 4:141. Vrt. Thornton 1965:124, k. 81 A, 83 B, englant. damasteja n. 1740. – Andersen 1977, k. 74, morsiuspuku, 1766.
81. Markowsky: 32-44, silkkukutomoita Euroopan eri puolilla.
82. KM 8150:126 > 7:53.
83. Geijer 1951, k. 9-13. – Kjellberg 1974:251, 254-255. > 4:3-5.
84. 4:5-4:52-54. – Parikkalan kirkko, kirjaliinan päällinen: CK:MG 1735, MVHTArk invent. kertomus, R. Kilpi 1939. – Kuopion museo 4417:14, kasukka oranssinväristä damastia. – Lappeenrannan museo, kasukat Johanneksen ja Muolaan (1754) kirkoista. – KM 48061, kasukka Tohmajärven kirkosta. – Vrt. Kjellberg 1974:254, antependium 1733, Adolf Fredrikin kirkko.
85. Thornton 1965:121-. – Geijer 1951:40, k. 13, no 28.
86. 4:5. – SK 7:76, k. 13, kasukka, Jurmo. – SK 3:266, kasukka KM 72048:1, Lieto. – PHM numeroton damasti, jota on viimeksi käytetty huonekalujen verhoiluun. Neiti Elin Leidenius lahj., damasti on ollut suvun hallussa Turun puolessa. Vrt. Vestlandske Kunstindustrimuseum 1943/45:59-61.
87. KM 45074, kasukka 1754, Paltaniemi > 4:140. – KM 50034:2, kasukka, Nastola, silkin lev. 67, kuosin pit. 45. – Vrt. Geijer 1951:40, k. 13 no 18, kuosi 51 × 23.
88. Kjellberg 1974:90, 254. – V & A, Oriental Painted, Dyed and Printed Textiles, 1950:3, k. I.
89. 5:2, les robes paintes, 1761. – 7:68 (Hki Fernell 1740), 8:78 (Hki 1745, O. R. Ladau). – Nienholdt 1961, k. 82 poloneesi.
90. KM 2170:3, antependium, Paimion P. Jaakopin kappelista. – KM 7224:1, rokokootuolien päälliset, maalattua kiinalaista taftia, Joensuun kartanosta, Halikko. – SK 2:67, k. 19 kasukka, Karjaa. – SK 5:77, k. 15, kasukka, Perniön Yliskylä.

90b. Synnerberg 1815, Muscovitiskt Damast. – Kemiö 1756 > 8:41.

91. Thornton 1965:121-, 125-, k. 80 A, B (Englanti 1738-39), 84 A, B (Englanti 1745-46), 85 A, 86 A, B, 88 A, B, 90 B, värik. D. – Trevelyan 3:41, k. 28-29, kutomoissa ranskalaisia hugenotteja. – Rothstein 1975, k. 3-6. – Markowsky: 32-44, 67-70, Nr. 526-627.
92. TKHM, numeroton ratkottu robe, 2½ kaistaa jäljellä. – KM 8150:128 ns. silkkiturkki > 16:4, k. 380. – KM 62037, pukusilkistä tikattu täkki, jonka alkuperätiedot johtavat Raumalle raatimies Josef Hansoniin ja Kat:a Sofia Rosenleviin (1801-61), lahj. rva Leisten, os Avellan. – Vrt. Thornton 1965, k. 88 B, Ranska n. 1750. – Hazelius-Berg 1952:13. – Kasukka, Pukkilan kirkko, vrt. Errera 1907, no 395, ranskalainen silkki n. 1750. – Thornton 1965:125, k. 80 B (1739).

93 TKHM, numeroton ratkottu puku, 4 ½ kaistaa tallella, joissakin kaistoissa pelkkiä sinisiä kukkia. Vrt. Thornton 1965, k. 84 B, 86 A, 88 A, 90 B.

94. Thornton 1965:129-, k. 93-96. – Chavance, k. 12-25. – Markowsky: 67-69, Nr. 571-627.
95. KM 8160 > 8:61, silkin lev. 49,5, kuosin pit. 45,5, siniseen taftipohjaan pujotettu valkoinen pitsiköynnös, josta erkanee moniväriset kukkakimput. Vrt. Rothstein 1972:33, k. 1 Ranska 1763. – Iisalmi 1773 > 12:42.
96. TKHM 8236, robe > 8:62, silkin lev. 48,5 kuosin pit. 43, hulpilossa vihreät viirut, kermanväriseen läikehtivään pohjaan on pujotettu moniväriset kukkakimput ja köynnökseen sireeniterttuja. – KM 1788, nuttu > 4:144, 11:44, silkin lev. 48, kuosin pit. 47, valkoiseen taftipohjaan pujotettu monivärisellä silkillä kaksi rinnakkain poimuilevaa kukkaköynnöstä. – KM 6156:7, silkkitäkki, tehty ratkotusta puvus-

ta, silkin lev. 54,5, kuosin pit. 28, valkoiseen satiinipohjaan pujotettu moniväriset riveittäin vuorottelevat kukkakimput. – Hämeenlinnan museo 3700:3, silkkitäkki, tehty ratkotusta puvusta, kankaan lev. 47, kuosin pit. 48, valkoiseen ripsipohjaan pujotettu moniväriset köynnökset, joihin liittyy kukkakimput. Neiti Selma Järnström lahj. – > 21:5, KM 7500, KM 4857:8. Vrt. Chavance, k. 21.

97. PM 5305, nuttu > 4:145, 11:44, silkin lev. 48, kuosin pit. 48. – KM 58129:1, naisenpuvun kaista, samaa silkkiä kuin edellinen, valkoiseen ripsipohjaan pujotettu punaisista ruusukimpuista ja lehtisuikeroista koostuvat polveilevat köynnökset. Suomessa lakkautetuista venäläisistä kirkoista talteen otettu tekstiilikokoelma. – Vrt. Hazelius-Berg 1952:21.
98. PM 2710, näytetilkku. Vrt. Sylwan-Geijer 1931, k. 153. – > 3:18, 22.
99. TKHM 8237, nuttupuku > 11:47, silkin lev. 51, kuosin pit. 46, vaaleankellervällä moareepohjalla puna-keltainen kukka- ja marjaköynnös violetinpunaisin kukin, valkoinen varjoköynnös. – Vrt. Thornton 1965:130, k. 99 A. – Flemming 1957:195. – Chavance, k. 14 A, 26. – KM 60020:25, nuttu > 4:142, 11:45, silkin lev. 50, kuosin pit. 27, valkopohjaista kirjavaa kukkasilkkiä. – TKHM 9252, roberonde-poloneesi > 8:30, silkin lev. 54, kuosin pit. 42,5, symmetrinen voimakkaasti varjostettu moniväriset kukkakuosi valkoisella ripsipohjalla.
100. L. Tu 1755, 1757, Porvoo Drägsby 1760, Loviisa **1761**, Porvoo 1763, Oulu 1766, Kokkola 1768, Leppävirrat **1771** . . . jne. – > 4:74. – Sylwan-Geijer 1931, k. 130, 151-153. – Hazelius-Berg 1952:20.
101. TKHM 15529, nuttu > 11:44, silkin lev. 50, kuosin pit. 47,5. – SK 5:112, k. 14, kasukka, Särkisalo. – Nord. Mus. Rokoko 1924:50.– Vrt. Thornton 1965, k. 78 (1733), 87 A silkkidamasti n. 1750.
102. KM 59044, kirjatyyny > 4:172. SK 7:157, k. 54-57.
103. Thornton 1965:123-124, 132-133, k. 78 B, 81 A, 83 B, 87 A, 94 A. – LM Halls 1969, k. 15, 20, Halls 1972, k. 10.
104. L. Taivassalo 1751, Tu 1755, 1757, 1765, 1772, 1777, Drägsby 1760, Oulu 1766. – 4:90b. – Sylwan-Geijer 1931, k. 133, 144. – Cederblom I:17.
105. KM 5633:21, robe > 8:60, musta kukkadamasti, lev. 54, kuosi 39 × 27. – KM 27021:4, nuttu > 11:50, damastin lev. 50, kuosin pit. 31. – KM 3614:6, nuttu > 11:59. – UKM 3441 C 159, nuttu, vaaleansinistä damastia, lev. 48, kuosin pit. 49. – KM 62033:3 morsiuskatos > 4:80, 141, k. 30, 62. – SK 6:144, k. 21 kasukka 1751 Merimasku > 4:139.
106. KM 5826:5, vihreä-valkoinen damasti, lev. 53, kuosin pit. 34. Neiti Sofi Rosell Kiskosta lahj.
107. Wallin 1946:94-104. – Sylwan-Geijer 1931:137, k. 150, 153. – Lindblom 1944; k. 850, 851. – Stavenow-Hidemark, CIETA 1979, k. 3. – Chavance, k. 16, 19.
108. KM 4924:10, nuttupuku > 11:53, vihreä droguet, lev. 52, kuosi 7 × 6,5. – PHM 2863, nuttu > 11:50, rikinkeltainen droguet, lev. 52, kuosi 7 × 5,4. – Meinander, k. 157 J. J. Kijk. – SPA 1890, silkkikaupp. N. Sahlgren (1701-76).
109. Thornton 1965:129-131, k. 89 A, B, 97 A, B, 99 B, 100 A-102 A. – Rothstein 1972:40. – Chavance, k. 28, 30, 32, 34, 36. – Andersen 1977:53.
110. TKHM 8238, robinette > 8:107, silkin lev. 53, kuosi 20,5 × 17,5, moniväriset kukkaraidat. – Marianne v. Hellens, Material och färg hos empiremöbler i Åbo, KHÅB 1933:67. – Sylwan-Geijer 1931, k. 154, ranskalainen silkki, 1781. – Hämeenlinnan museo 1258, silkkitäkki, tehty entisestä robesta, silkin lev. 47, kuosin pit. 24, violetinpunaisella pohjalla violetit ja jäänväriset raitaryhmät, joihin liittyy moniväriset köynnöskukat. Ostettu K. E. Boijerilta.
111. Arnold 1973:133. – Buck 1979:183-184.
112. Thornton 1965:130, 134, k. 102 B. – Chavance, k. 32. – Flemming 1957:216, 217.
113. 9:108, morsiuspuku, ripsikuteinen silkki, lev. 72, kuosi 16,5 × 6,8, valkoisella pohjalla kapeita satiiniraitoja, joihin pujotettu hopeapyörylöitä, ja leveitä lehtikuosisia raitoja.
114. 4:28. – Cederblom I:7, 13, 18, 30, II:12, 15, 16.
115. BN Coll Richelieau, Vols. LH, Vol. 1:218-277, 417-422 siamoise. Vol. 3 (45b) 792-793 sateenkaaritaftit, 800-806 chiné, 824 kapeita ja leveitä raitoja. Vol. 4 (45c). – Boucher, k. 728, 732, 740, 745, 750, 751, 761. – Bühler: 48, 72, 74, 91. – Pylkkänen 1970:57, k. 47, 266, 267.
116. 7:62, 68, 9:38, chiné, 11:46, 50, 51, 57, 58.
117. Journal . . . Leipzig, 1796:462 Tl. I:1, 1797:392, Tl I, Florence chiné, lev. 5/4 kyyn.
118. KM 5742, aamutakki > 4:78, 11:5, helman vuorina puna-ruskea-violettiraitaista taftia, lev. yli 100. Raidallisia silkkipaikkoja 1) violetti-ruskea-musta-keltainen kapearaitainen tafti, 2) puna-vihreä-ruskearaitainen tafti. – KM 62033:1, taftikasukka, punaisella pohjalla keltaiset ja harmaat raitaryhmät. KM 62033:2, taftikasukka, punaisella pohjalla kellervät viirut ja raidat, n. 1740-luvulta. Molemmat Längelmäen kirkosta.
119. Vrt. Cederblom I:62, 64, 85, II:38.
120. Journal . . . Weimar, 1793:222-223, silkkiraitaiset puuvillakankaat esiteltiin englantilaisena uutuutena. 1796:395 TL. I:1, 1797:476 Tl. I:1 Lyon, pequin-pekin. – Braun-Ronsdorf 1964, k. 26 piquin, 1798. – Synnerberg 1815, Pequins, släta o. randiga ostindiska sidentyger, nu i Crewell.
121. 4:34. – Lindblom 1944:592, possementer.
122. Chaudhuri 1978:11-13, 237-248, 272-, 278. – Trevelyan 3:93-96.
123. Pylkkänen 1970:79, 409:124-136. – Orrelius: Sitzer. – Henschen 1943:76-77. – Longfield 1949:71-73. Longfield 1953:230-233. Longfield 1960:112-. – Baldwin-Beer 1970:9, 13-38. – Irwin & Hall 1971:36-37. – Montgomery 1970:17. Montgomery 1977:218. – Chaudhuri 1978:11, 278-281, 294-303. – Buck 1979:189-193.
124. Clayton & Oakes, Burl. Mag. 1954:135. – Montgomery 1960:240-243. – Francina Irwin 1965:452-458, 510-514. – Albrecht-Mathey: 10, 23-25, 27. – Schneider 1967:6, Farbendrucke, lev. 90. – Irwin & Hall 1971:153.
125. Albrecht-Mathey: 23, 116.
126. V & A, English Printed Textiles 1960:1-6. – Irwin & Hall 1971:38.
127. Albrecht-Mathey: 26. – Montgomery 1970:111 kuosien mitat, 147-, 194-, 265-, k. 8-18.
128. V & A, English Printed Textiles 1960:2. – Beer 1970:41-44.
129. FSL 1795, Indienne = tryckt el. måladt bomullstyg, cattun. – Weste 1807, Cattun = toile de coton, cattunstryckeri = manufacture de toiles peintes. Kartun = orätt för cattun. Sits el. sitscattun = perse, indienne. – Synnerberg 1815, 1. Bomullstyger, Callicoes kallade, målade el. med couleurta blommor. *Chints*, Englannissa intial. puuvillaan painettu

ja *chits* itäintialainen painettu tai maalattu puuvillakangas. Sitzer-kattuner. Sitzer = rosiga kattuner.

130. 4:51-52, tuonti yhteensä 2583 kyyn. painettua karttuunia. > 4:21, 53, Venäjän tuonti.
131. Kjellberg 1974:52, 257. – Chaudhuri: 47, 244. > 10:90, 94, 96.
132. 4:53.
133. L. Oulu 1743, Perniö 1745, Kemiö 1746, Lempäälä 1752, Jomala 1754, Kemiö 1756, Tu 1757, Porvoo Drägsby 1760 . . . jne. > 4:37, 42, 43, 11:10-11, 42, 66, 13:87-91.
134. 7:63, 123, 8:88, 10:54, 11:12, 13:88.
135. Albrecht-Mathey: 23. – > 12:43.
136. Halila 1953:211-214, 302, 409. > 7:100 Oulu 1739, randigt rysslärft 184 al, ryss cattun 69 + 59 al, carelskt lärft 69 al. – OMA (Berner 446) 1751 kaupp. G. Durckström: 205 alr rysk tryck lärft, 500 alr do. > 11:91 Kristiina 1755. – Suolahti 1909:47, 78-83.
137. KM 28029, vanuhame > 8:143. – Jakunina, k. 6-8, III.
138. Jakunina, k. 14-16, 21, 22, XIV-XV, XXI, XXII.
139. SK 6:144, k. 21, punainen damastikasukka, 1751, Merimasku, > 4:105. SK 8:191, k. 23, painettu karttuuni 1777. – Jakunina, k. 29.
140. KM 45074, kasukka > 4:87.
141. KM 62033:3, morsiuskatos > 4:80, 105. – KM 8150:139, nuttu > 11:56, painettu pellavavuori 14/10 lankaa cm², kuosin pit. 22. – Vrt. Montgomery 1970, k. 68-70, Englanti 1730-50. – Albrecht-Mathey, k. 58 (1780). – Schneider 1974:120, 127.
142. KM 60020:25, nuttu > 4:99, 142, 11:45, painettu pellavavuori 18/15 lankaa cm², kuosin pit. 23,5, hihat ja yläosa ohuempaa painettua pellavaa, kuosi 15 × 23,5. – KM 47040, nuttu > 11:54, painettu pellavavuori 12/10 lankaa cm², kuosin pit. 33. – Vrt. Montgomery 1970, k. 11a, 13b, 67a, englantilaisia karttuuneja. – Albrecht-Mathey, k. 55, 78.
143. Montgomery 1970:114, 137, k. 104-106, 109, 110, 164. Montgomery 1977, k. 5, 220 puuvillasintsejä. – V & A, English Printed Textiles 1960, k. 12, 14. – Albrecht-Mathey, k. 1, 8, 40, 43-45, 49, 51.
144. KM 1788, nuttu > 4:96, 11:44, vahattu painettu pellavavuori 13/13 lankaa cm², kuosi 26 × 26. – PHM 1434, koppamyssy mustaa taftia, valkaisemattomaan pellavavuoriin painettu kukkaköynnös mustanruskealla ja tummanpunaisella. Anni Montin lahj. – UKM 1133 C 156, musta silkkinuttu, vuoripellavassa mustalla ja violetilla painetut kapeat kukkaraidat.
145. PM 5305, nuttu > 4:97, 11:44, painettu pellavavuori, kuosi 10 × 10. – Vrt. Montgomery 1970, k. 110, 186.
146. Mathey-Albrecht, k. 69.
147. V & A, English Printed Textiles 1960:5, k. 28, 31, 40. – Albrecht-Mathey, k. 74-76, 82, 87, 92-93.
148. KM 53038:2, nuttu > 11:51, hihansuissa painettu pellavavuori 14/14 lankaa cm², värittömät neilikkaköynnökset ruskeaksi värjätyllä pohjalla. – Vrt. Albrecht-Mathey, k. 7, 15, 40-42, 45, 82.
149. TKHM 8935, röijy > 9:78. – Vrt. V & A, English Chintz, 1955, k. 16, painettu laatalla n. 1790. English Printed Textiles, 1960, k. 40-43. – Montgomery 1970, k. 119-124.
150. 10:35-38. – Irwin & Hall 1971:35 »petticoat piece».
151. TKArk BIc Tu 1801 24/7, S. J. Trapp, Bod Inventarium, > 9:182, 10:89, 15:145, 17:8, 18:27, 19:13.
152. 4:176, 5:56, 9:158-161. – VA mf 537, 1805 Tu no 942, Mexmontan: 24 st. wästtyger. Gröndahl: 36 st. bomuls vestar. R. Bremer: 12 st. swanduks vestar. 1806 Tu no 589, Gröndahl: 60 st. bomuls westar . . . 4 st swanboys kjortlar, 18 st. do vesttyger. – TKArk BIc Tu 1798 8/11 S. Granberg: wästtyg 17 st. 1804 5/12 G. J. Hillert: sticktygs westar 2 st, musslins do 1. 1807 28/4 A. Nyman: 8 st. coll.stick tygs wäst, 15 st. hwita, 5 st. casinets, 3 st. hwita. – OMA (Brenner 1231) 1792 kaupp. H. Lundman: 30 al div. bomuls wästtyger à 12 sk . . . 4 st. trykta bomuls wästtyg. – Vrt. Rothstein, Costume 1973:26-27, k. 3.
153. Synnerberg 1815, Callicoes, ängelske bomullslärft, väfde som slätt nankin. Cotones, blandade tyger af linne o. bomull m. ränder o. rutor. Gingans, väfda af bomull o. silke (Ostindien) . . . Manchester. Museline, de finaste fr. Bengalen. Nankin, ett engelskt bomullstyg af åtskilliga sorter. Nankins, ostindiska. Peling, ostindiskt gas. Perkales, ostindiska bomullstyger. – Chaudhuri: 501, Glossary.
154. Tu 1789 > 5:63. – Synnerberg 1815, Wadd.
155. VA 1217.
156. Hunter, Costume 1976, k. 1, 6, Paisleyn kuviollisissa puuvillakankaissa jäljiteltiin intialaisia kankaita. – Lanier, CIETA 47/48:76, k. 2 A-B. – Buck 1979:194-200, 208, 227.
157. L. Hki 1787, 1800. – 8:120 Kokkola 1755, ostindisk nankins kofta. – 4:151 Tu 1801, + 3 st. ostindiska nankin. – 16:121, 127, 141. – Tu 1809 > 5:56.
158. 3:4, 10, 26, 43, 47, 48.
159. Kjellberg 1974:52, 54. – Ernst Klein, Matts Holmers, Svenska kulturbilder VII-VIII:86, k. 10, kirjottu silkkihame. – Geijer 1951:121, k. 127. – Schuette & Müller 1963:121, k. 434, Kiinassa rokokookuosiin kirjottu silkkihame. – D'Allemagne 1942:43, 45, eurooppalaisten mallien mukaan Kiinassa kirjottuja pukuja, 1732, 1733. – > 8:135, Savary 1726.
160. SK 4:34-35, antependium, Halikko. Fredrik I lahjoitti Ebba Hornille Halikon Joensuun kartanon, joka oli aikoinaan kuulunut Horn-suvulle. – Kuylenstierna: 174, 179. – Hazelius-Berg 1947:1324.
161. Frz. Lex. 1715, Steppen Röcke-Decken. – Diderot Encycl., Jupon . . . les jupons piquées, ouattés. – Pylkkänen 1970:259, 262-263, 436:36-38, k. 180.
162. 4-kaistainen hame keltaista ripsitaftia, lev 82, häiveja varsipistoin monivärisellä silkillä kirjottu symmetrinen pioni- ja neilikkakuosi kiertää helmaa, kuosi 31 × 56, pit. 100, lev. 288, kiinalaista työtä 1740-luvulta? Yksit.omist.
163. Diderot Encycl. II, pl 89-90, brodeur. – Encycl. 1785, I:91, broderie. > 9:159. – Pignatti 1974, Tav. XVIII, LII, 47, 80, 111, 158, 286, 313. – Berliner WuK 1964:6, k. 10, roomalainen kirjontatyöhuone, n. 1793. – Parry, Needlework 1978:48, 65-67. Toury-King, Needlework 1978:102-103. – Buck 1979:159-163, kotiompelu 181-182.
164. Wunder, CUM 1956:243-259, k. 1-4 liivien ja k. 5-6 roben ja poloneesin kirjontamallit n. 1785. – Schuette & Müller 1963:454-456. – Toury-King, Needlework 1978:91, 93, 102-103.
165. FSL 1795 Piquer, piqûre. – Synnerberg 1815, Marseiller arbete. – Frz. Lex. 1715, Marseille Nahd. – Encycl. 1785, I:100, la Broderie de Marseille et du piqué. – V & A, Notes on Quilting 1949. – Nylén 1950:47, k. 22-25. – Schuette & Müller 1963:13, Piquéstickerei. – Colby 1972:75.
166. TKHM 5972, marseille-kirjontainen valkoinen satiinitäkki, tehty hameesta, marseille kuosi 48 × 48, vain yläosassa ohut villavanuvuoraus, tikattu verkonsilmäkuosiin, hameen pit. 96, lev. 330, peräisin

Pietarsaaresta. – Vrt. V & A, Notes on Quilting 1949, k. 9, 11, 12. – Bradfield: 21-22, white quilted satin hooded jacket with petticoat, 1745-50. – Andersen 1977, k. 89.

167. L. Halikko Vuorentaka 1756, Porvoo 1763, Leppävirrat 1771.

168. 4:161. – Colby 1972:58-59, k. 72-74, 92, 123. – Buck 1979:43, 159. – Lanier, CIETA 1978:74-75.

169. KM 62001:127, ruskea taftihame, topattu villavanulla, tikkaus sommiteltu kukka-aiheisiksi nauhoiksi, koristeena hopeahelmiä, pit. 111, lev. 316, nuttupuvusta? Sukelluslöytö Nauvon Borstön saaren luona 1747 haaksirikkoutuneesta laivasta. Lastiin kuuluneissa kultakelloissa ja nuuskarasioissa Pariisin ja Lontoon leimoja. TKArk PIa7 huutok. 1748 20/2, Comiss. Fithie bärgat gods i Nagu skär.

170. L. Tu 1742, Hki 1745. – TMA alleg. leimaus 1740:146 J. J. Kijk, 1742:54 J. Govenius: 1 röd dammast stickad kiortel. – HKArk alleg. leimaus 1740:83 Kat:a Friedlin, 1740:93 And. Strömborg, 1 röd siden sattjns kiortel påsydd, 1742:182 G. Bock, 1 röd gorgarongs stubb, sydd m. hwitt. 1742:198 Hedv. Acrinia. 1745:8 raatim. Clayhills. 1745:10 kaup. siht. P. L. Strengberg.

171. KM 1929 > 8:121. – TKHM 2719, empirekuosinen keltainen satiinipuku, tehty rokokoohameesta, jonka helmaa on koristanut monivärinen kukkakirjonta, kankaan lev. 51, hameen pit. 90, kirjontakuosi 28 × 41. Neiti M. L. Falckin perikunta lahj. Vrt. Kielland 1960, k. 47, nuttupuku, Nord. Mus. 171 126. – TKHM 12069 monivärisellä silkillä häive- ja varsipistoin kirjottu valkoinen damastihame, silkin lev. 55, hulpilossa vaaleanpunaiset viirut, kirjontakuosi 26 × 48, hameen pit. 106, lev. 300.

172. SK 7:55, k. 54, 56, > 4:102.

173. PHM 4691, silkkitäkki, tehty korukirjotusta ja vanutikatusta keltaisesta taftihameesta, paksu vanuvuoraus, pellavavuori 18/18 lankaa cm², pistetikkaus, yläosassa lisäksi kukkakimput kahdessa lomittaisessa rivissä. Monivärisellä silkillä häive- ja varsipistoin ommeltu kirjonta toistuu samanlaisena joka kaistassa, silkin lev. 72, kirjontakuosi 39 × 70, hameen pit. 99, lev. 240 +?

174. Paris, Musée Carnavalet, Cat. 1955:144-149. Musée de la Mode, 1977, k. 26, 29. – Boucher, k. 800. – Wunder, CUM 1956:245-253, k. 1-6. – Kielland 1960, k. 15, 23, 26, 48. – Andersen 1977:110, k. 80.

175. TKHM 8858, violetilla ja mustalla silkillä kirjottu valkoinen taftihame, silkin lev. 72, kirjontakuosi 49 × 70, hameen pit. 94, lev. 250 +?. Armfelt-suvun pukukokoelma. De Geer -suvun pukukokoelmassa on samaan kuosiin kirjottu luunvärinen taftihame, silkin lev. 72, kirjontakuosi 43 × 70, hameen pit. 92, lev. 285. – Vrt. Fataburen 1941:201. – Nylén 1950:59-60, k. 27, 33. – Hazelius-Berg 1952:18, 26, 31. – Reenstierna I:54, 82, 404, mlle Kat:a Sylvander, hovsömmerska. > 9:62-64, 75.

176. 4:152, 9:159-162. – HKArk (Åkerman 927) 1794, kaupp. H. J. Lithen: 39 al halfsiden wästtyger, skiftade, 25 al do m. guld o. silfwer oäkta, 18 st halfsiden wästtyger ... 1 st utsydt wästtyg ... 7 st stickade bomulls wästtyger, > 17:8. – (Åkerman 1025) 1800 kaupp. H. J. Rückhoff, 7 ½ al halfsiden wästtyg m. inwäfwit silfwer, > 13:71, 20:12. – VA mf 537, Tu 1787 no 700, 8 st. broch: wästtyg, 18 st. siden wästar.

177. Ribeiro, Connoisseur 1979. – KM 4836:23, käsityöpussi, tummanvioletti silkkiä, johon tamburoitu monivärisellä silkillä 4 × 2 tyyliteltyä kukkaa, à 13 × 16, mitat 41 × 39. Ev. Schauman lahj. 1907 > 20:49. – 5:56.

178. 5:92, 9:18, 59, 13:53 Oulu Marttila 1779, 15:145.

179. Murray, WuK 1978/2:95-100, k. 1-6. – Davenport: 2084.

180. Reenstierna I:239, 255, började träda utaf blåa stråperlor en bred cordon till en ny coaffure ... I:247, 4 lod gula stråperlor ... till en coeffure.

181. 5:69, 13:1-2, 5, 48, 59.

182. Kjellberg 1974:52-.

183. Linnove: 14. – Lindholm: 26-28. – Rijksm. Kant 1955. – Meulen-Nulle, Kant. – Buck 1979:191.

184. Linnove: 17, 76-80.

185. 5:96-98. – Linnove: 44-48.

186. Mellenius 1770, § 13, tytöille opetettiin pitsinnypläystä jo 6-7-vuotiaina, monet nypläsivät koko ikänsä. – Lähteenoja III:214-217, 1700-l. lopulla pitsinnypläys kohosi kaupunkilaisten pääelinkeinoksi, 1790-luvulla nyplättiin blondejakin. – Linnove: 98-102, 116-120, 195, 197. – 15:39. – Nylén 1969:302-303, k. 428, Vadstenan pitsit, joita länsigöötit myivät ympäri valtakuntaa.

187. 13:49, 50, 15:25, 33, 43.

188. Linnove: 45.

189. Modée 15:553. – Linnove: 80. – 13:51, 54, 15:42.

190. Linnove: 80.

191. Franzén 1795/96:150. – Andersen 1977:61, k. 72. – 21:50-51.

192. Oulu Marttila 1779 > 22:26. – Ahv. Sonröda 1779 > 9:86, + bröstlapp af blå o. hwita band, 1 do sydd, 1 do stickad, 1 halsfräs, 1 emaillerad bouqvett, 1 bouqvett, 1 hwit ros o. sidenband.

193. Tu 1766 > 8:86. – Tu 1789 > 5:63.

194. 5:66, 87.

5. NAISTEN VAATTEIDEN VALMISTUS JA MUOTITIEDOTUS

1. Garsault 1769:38, 48, 54. – GdM, pl 152.
2. Journal des Dames, Paris 1761. Mme Buffant, Marchande en tout genre de modes & de nouveautés. Les robes peintes en toile chez mme Ravysi. – GdM, pl 163, MdM 1788 10/2 un magasin d'habits de femmes, des robes, de diverse genres, des caracos etc. 1788 20/3 Grand Magazin. CdM 1789 1/6 Palais Royal, Mme Teillard, Magasin de vêtemens. – Paris, Musée de la Mode, 1981:13-20.
3. Waugh 1968:101-103. – Ginsburg, Costume 1972:64, 68-69. – Arnold, Strata of Society 1973:29, 32, ready to wear 1711, 1730. – Buck 1979:64-65, 70, 156-172, 180-185.
4. PM 740, Porvoon räätälinammattikunnan arkku v. 1723, PRA ptk 1723-. – Kallio: 87, 88. – Söderhjelm 1909:254-256, 261-264. – Nikander 1930:234, 250. – Lähteenoja 1935:205-210. – Halila 1953:365-366. – Ruuth-Jokipii 1958:475. – Ranta 1978:54. – Toivanen 1979:442, räätälit hyvin edustettuja lääninhallituksen ja linnoituksen vuoksi.
5. Pylkkänen 1970:98, 413, 465. – HRA ptk 1724 2/10, 1746 11/1, 1755 15/12, 1766 16/12. – HKArk, alleg. leimaus 1742:120. > 5:33, 7:80.
6. HRA ptk 1776 17/6. > 6:10, 24, 9:106.

7. TRA ptk 1783 19/7. > 9:168. – Bergman: 52.
8. 6:10, 8:58, 9:8, 106, 107.
9. TKArk BIIIa22 alleg. 1776 19/3, no 47.
10. TKArk BIIIa24 alleg. no 73, BIIIa32 alleg. no 61.
11. PRA ptk 1762 2/1, 1770 15/2, 1774 6/8, 1776 1/2, 16/2, 7/11, 1785 11/11. – Hartman: 420. > 7:112, 8:19, 11:24.
12. PRA ptk 1781 12/9, 1791 7/5.
13. OMA pk 1781 28/9. Halila 1953:365. – Ruuth 1906:300. – Nikander 1945:88. – Esa Kahila, Hämeenlinnan käsityön historia. Hämeenlinna, luontoa ja elämää I 1639-1959:92.
14. TRA ptk 1751 23/9, 1773 29/4, 1782 10/9. – PRA ptk 1770 15/2, 1774 6/8, 1776 1/2, 1785 11/11.
15. Modée 1:348. – Pylkkänen 1970:468, liite 6.
16. RA CCP 1735-41. > 9:3, 4.
17. 5:20, 7:27, 56, 8:65, 66, 161, 9:138, 16:185. – Porthan SSLF 1:273-274, 282, 291, Porthan tilasi puvun Tukholmasta räätäliltä, jolla oli hänen mittansa. – Calonius SSLF 55: > 3:63. – FLS VII:53. – > 12:38, Rappe.
18. 3:62.
19. Tersmeden IV:40-41, 65-, 86, 122-123, 151-154, 168-, 172-179, 191-199.
20. 10:21, 40. – Choraeus SSLF 57:31. – Nikula HArk 58. – Mäkeläinen: 137-141, 146-147, 180, 227.
21. 9:174, Perniö 1801. – Grönroos 1937:pk 79, 89, 432, **486**, **496**, **549**, **651** (Rousseau), **703**, **744**, **889**, 938 (Voltaire), 1109. – Björkenheim, katalog.
22. Modée 2:934 (1731 5/3). – Pylkkänen 1970:95-96.
23. TRA ptk 1747 31/7. – TKArk BIIIa8 alleg. 1754 22/4.
24. TRA ptk 1757 29/1. – Nikula 1938, I:434-435.
25. PRA ptk 1749 28/8, 1752 15/6, 1783 13/2. – Kallio: 98, herrasväen räätälit.
26. Ranta 1978:163, 165-172, 181, 211-214. – > 9:170, 11:83, 84, 16:124.
27. TMA RO 1740 4/2 § 5. – Tu 1740 > 5:79, 7:51.
28. TRA ptk 1755 15/11.
29. TKArk BIIIa13 alleg. n:o 14, 1764. – Nikula 1971:608.
30. TRA ptk 1779. – Nikula 1971:589.
31. TRA ptk 1783 12/8.
32. PRA ptk 1733 30/3.
33. 5:5. – HRA ptk 1748 23/6, 1758 3/4, 1760 15/11, 1771 2/12, 1774 14/8.
34. 7:49, 56, 122, 9:37, 137-139, 149, 170, 171, 10:67. Turkkurin laskuja > 16:9, 43, 151-152, 203.
35. Arnold, Strata of Society 1973:32, The Lady's Economical Assistant or the Art of Cutting Out and Making Wearing Apparel, 1808. > 5:91.
36. 5:89. – Wacklin 1974:147.
37. 10:24.
38. Kallio: 92, Vaasassa räätälit väittivät kauppiaiden tuottavan valmiita vaatteita ulkomailta. – Tersmeden III:36, 211, 233. – Buck 1979:179. – Ginsburg, Costume 1980:121-122.
39. L. Laukko 1736-1738. > 7:11, 47, 48, 58, 118, 8:42, 43, 86, 115, 126, 22:12.
40. Pylkkänen 1970:103, 414:90-95.
41. TKArk BIIIa91 n:o 258, 280, Maria Pietarint. Ojala, Anna Greta Harder (Lindström), Beata Johanna. – Vuorinen 1959:210. – Nikula 1970:295.
42. Bromarv 1767 > 16:16. – > 7:12, 56, 99, 121, 8:96, 9:38, 118, 16:21, 21:33, 22:5-7, 13.
43. 3:10. – Tersmeden IV:122. – Suolahti 1909:131.
44. 5:60, 7:100, 8:84, 11:117, 13:56, 16:20.
45. 8:30, 10:71.
46. FLS VII:47, 48. > 22:8.
47. 5:1. Langlade, Rose Bertin. Paris, Musée de la Mode Cat. 1981, k. 6. – Andersen 1977:69, Tanskassa sisämyssyt huollettiin ammattimaisesti.
48. 5:37, 66-68, 15:151.
49. Pylkkänen 1970:353, 454:12-14.
50. HKArk (Åkerman 315) 1759 Anna Krist:a Hahr ∞ kaupp. P. Sunn. 1763 aktit no 3, P. Sunnin konkurssi. > 11:10, 12:20, **13:6**,17:56, **18:60, 21:36**. – Hki aktit 1780, laivuri M. Lindefeltin konkurssi 1773.
51. HKArk aktit 1796 no 6, kaupp. J. Holmbergin konkurssi (vrt. Åkerman 549, l. Hki 1774). Ulrika Kat:a Holmbergin (s. 1770) holhoustilit 1775-83. > 5:76, 81, 6:9, 8:95, **9:37**, 137, 171, 14:16, 15:135, 16:54, 184, 18:45, 19:25, 22:16.
52. TKArk BIIId34, Tu 1795 2/2, manufakt. E. Kekoniuksen konkurssi, Fredr:a Kekonian holhoustilit. > 9:171, 19:27.
53. TKArk BIc 1805 19/8 raatim. leski Maria Sander. > **13:23**, 11:116, 16:209, 18:43. > 8:35 J. Sander, Naantali 1789.
54. Wacklin 1974:88. – Linnove: 68–69.
55. HKArk alleg. leimaus 1740:52, > 7:78, 8:79.
OMA (Brenner 1038) 1785 kaupp. J. Holmberg, kram- o. handelswahror. (Brenner 1137) 1789 raatim. N. Spolanderin leski Anna Kat:a Engman: 6 st. treumfants mystyg, 3 st. guld moers myssor, 3 st. treumfants do, 2ne st. svart o. blått moers do, 1 st. sidensarge do, 1 st. gråditours do, 2 st. siden sarge do, 24 st. div. siden dukar, rosenröda, rutiga ... (gångläder >) 5 st. moers mössor, 1 st. treumfants do, 2 st. sidensarge do, 1 st. armosins do, 1 sydd marle hufwa m. spetsar . . . 1 sammets hufwa, 4 st. frt. stycken, 1 p. mancetter, 6 st. släta stycken, 1 swart flors hufwa . . . 1 stick båga . . . > 17:54, 19:73, 92, **21:14.** (Brenner 1356) 1798 rva Krist:a Sovelius ∞ kaupp. C. Elfving. – Borg: 29 Lebell 1787, mösstyg.
56. VA mf 537. Hki 1766, C. H. Sunn: 24 st. brosch:ta mösstyg > 5:50. Tu 1786, 192 kpl. silkkistä myssykangasta; 1789, 212 kpl; 1797, 420 kpl. silkkiä, 28 kpl. karttuunia. Pori 1788, 80 kpl.; 1790, 140 kpl. – Rauma 1799, 48 kpl. Tuonti pysyi suunnilleen samansuuruisena 1800-l. alkuun asti. – 4:177. – TKArk BIc, Turun rihkamakauppiaiden varastoissa myssykankaita. Tu 1798 8/11 S. Granberg: 153 silkkiä, 154 karttuunia, 29 valmiiksi leikattua. 1797 20/4 J. Ollonqvist. 1799 28/2 C. A. John. 1800 11/7 G. Gestrin. 1804 12/1 mlle Maria Augustin > 12:6. 1804 5/12 G. J. Hillert. 1809 24/5 E. W. Bjugg (mm) 20 st sydda mösstyger. > 13:34, 71, **14:15,** 17:13, 29b, 18:11, 70, 19:52, 20:61.
57. KM 4836:23 > 4:177.
58. Mösstyg: L. Kemiö 1750, Kokkola 1751, Porvoo Drägsby 1760, Loviisa 1761. Lemu 1740 > 7:16.
59. TKArk BIIId28, kaupp. Planmanin laskuja, lääninsiht. G. D. Levanderin tilauksia 1769-75, Hattula. 1769:5 st brocherade 1/2 siden mösstygg, 6 ¼ al rödt tafts band, 5 al rödt kant do, 5 dockor sy silcke, 4 ℔ bomull, 1 ½ lod knyppel silke. > 6:122 Hattula Terhiälä.
60. VMA Pietarsaaren KO 72. Pietarsaaren pappila 1755 7/8 rva Magd:a Uddman ∞ kirkkoh. G. Aspegren. > 6:85, 11:7. – Pernaja 1778 > 8:8. – OMA (Brenner 901) 1780 rva Maria Kat:a Holmlund ∞ nimism. L. Liljerooth. > 5:44, 13:56, 15:53, 16:20, 53, 19:39. – 15:52, Oulu 1763.
61. L. Somero 1756. – TMA Piik KO 211, Kemiö Viik 1737 7/6, evltn M. Tungefelt, leskirva Brita Ström-

mer. – TKArk PIa22 huutok. Tu 1776 30/5, hovioik. neuvoksetar Kat:a Marg:a Kühl ∞ Pipping (1733-75). > 6:124, **8:126, 13:51,** 14:46, 15:42, 173, 16:143, 174, 19:54, 20:35, tytär Kat:a Strengberg peri > **9:170,** 13:51. – Tu 1796 > 9:176. – > 5:54.

62. Pignatti 1969, pl 96, 100, 103, 105, 203, 206, 213. – Berliner WuK 1964:6, k. 9 Rooma 1793. – Andersen 1977:69.
63. HYK TA 1789 22/4, leskirva Anna Maria Hemmarck ∞ prof. Justander. > 4:193, **5:94,** 6:31, 9:154, 11:96, 14:46, 15:104, **16:47,** 171, 20:66. ÅT 1789, jäämistön huutokauppailmoituksia. > 5:60, Oulu 1780, 1 knuten upsatt mössa. – Nylén 1969, k. 395, frivolitetsknytning.
64. Synnerberg 1815, karkaser, öfverspunnen ståltråd . . . saatiin erityisesti Berliinistä. – L. Hki 1782 (kaupan inventaario). – TKArk PIa huutok. Tu 1772 28/11 kaupp. C. Paulin.
65. 3:64. L. Porvoo Ingas 1781, Isokyrö 1788, Sauvo 1800, Hki 1800, Tu 1802, 1807.
66. ÅT 1804 13/6, 8/9, 15/9, 22/9, 1805 5/6, 1806 21/5, 18/6 . . . Uhrwäder ÅT 1806 22/10, 1807 7/10, 1808 27/2, 5/3, 5/10, 15/10. – 15:115, 20:51.
67. ÅT 1806 8/3.
68. 15:145.
69. Garsault, L'Art de la lingère, 1771, pl I-IV. – Diderot Encycl. Suppl. pl 152, 153. – Encycl. 1785, I:97-103. – Pylkkänen 1970:275, k. 300.
70. L. Laukko 1736, > 5:78. VA Biogr. Kurck, Laukko III, tilit 1745 Segercrantz-Kurck. – TKArk BIIId, 1743 1/8 vaakakirjuri M. Neubohmin kirje. – Nikula 1971:181.
71. 11:9.
72. TKArk BIc Tu 1803 11/7 rva Marg:a Cavén ∞ arkidiak. E. Rosenbäck. > 15:126, 16:75, 133. – Nikula 1971:518.
73. TKArk BIc Tu 1802 13/12, mlle Elis. Åstedt. > 15:39. **16:141, 19:89.**
74. HKArk alleg. 1744, J. Svedberg 1742 8/4. (Åkerman 151) besökaren Isak Svedberg, leski Elis. Berg.
75. HKArk aktit 1755 no 1, porm. G. W. Clayhillsin konkurssi. > 6:49, 21:11. – (Åkerman 469) 1768 Sofia Marg:a Osten, leski turkkuri J. Flöger.
76. 5:51, 67.
77. ÅT 1805 6/4, 10/8, 1808 30/3, 1809 14/10. > 18:13.
78. 5:70.
79. TKArk BIIId8 ja 10, Marg:a Elis. Gummeran holhoustilit 1735-42, 1748, Tukholmassa täysihoidossa 5/7 1738-5/7 1739, ∞ kaupp. A. M. Biurberg > 5:27, 7:51, 71, 15:24, 16:9, 17:24, 39, 18:56, 61, 19:21.
80. Linnove: 198.
81. 5:51. – HKArk (Åkerman 928) 1793 läkkiseppä H. Burgman, leski Krist:a Berger, k. 1795. (Åkerman 1039) 1800 kirjanpit. G. Åkerlund, leski Brita Maria Willick.
82. TKArk BIIIa38 Tu 1800 9/7, lasku mlle Hüttnerin pensionikoulusta Tukholmassa 1796-98, > 17:28. – Nikander 1945:300. – Nikula 1971:718-719.
83. Mäkeläinen: 79-81.
84. Acerbi: 364. – Suolahti 1909:139.
85. TKArk BIIId36, Tu 1796 no 7, kaup. välskäri G. Treudderin lasten tilit 1789-92, lasku 1792 27/7, > 9: 138, **171,** 16:**147, 185.** > 9:15 (Treudder). – Bergholm I:739. – Mäkeläinen: 79.
86. Wacklin 1974:184.
87. 5:66, 67.
88. KM 8152:1 merkkausliina 1725, ommellut Kalajoen kappal. P. Calamniuksen tytär Kat:a Marg:a (1713-97). – KM 32110:452 merkkausliina 1752, Karolina Marg:a Fortelia, Hki. – KM 2258:2 merkkausliina, Johanna Charlotta v. Knorring (1758-1829), muotokuva k. 145.
89. FLS VII:22, 31, 47 mamsell Fortelius, 55-56, 62, 100 mamsell Fortelin, 107, 149, 179 varor ifrån Stockholm. Sakregister > bomullsklädning, kartunsklädning, kjortel, kjortelsäck, klänning, linne, lintyg etc. – Cederblom, pl I:4, 10, 11, 31, 40, 48, 50 jne, II:12, 51, 52, silittäminen I:13, 52, 83, II:9, 50. – Reenstierna I:48, 67, 136.
90. Wacklin 1974:87-89.
91. Buck 1979:181-183, k. 85. > 5:35. – Hazelius-Berg, Fataburen 1948. > 9:160.
92. TKArk BIIId36 alleg. konkurssi 1797, Tu 1796 6/9 leskirva Anna Elis. Taube ∞ kamr. Wessman. > 6:117, 13:25.
93. TKArk PIa26 no 5, huutok. 1817, neiti Sofia Lovisa De la Val . . . 1 syskrin m. diverse, 1 nystfoth af järn, 2 papp askar m. div: mönster, 2 gl. spinråckar, 3 div. sybågar, 2 gl. do, 1 täckbåge, 1 knyppel bord m. dynor, 1 nystfot, 1 ask m. diw. papp: mönster, 2 sybord, 1 gl. syskrin, > 9:162, 20:50.
94. 5:63. L. Jomala 1754, ompelusilkkiä rasiassa.
95. 8:51.
96. Lundberg 1970:48, Olof Fredsberg, Ulla Tessin i sitt kabinett, 1762 (huom. jalallinen nypläystyyny). – Andersen 1977, k. 29.
97. 5:92, 93. L. Loviisa 1761, Porvoo Jakari 1764, Kuopio 1788, Tu 1790. – Tenhola 1774 > 8:7, 10 bref knappnålar, 3/4 ℔ knypel nålar . . . 1 knöppel dyna, 1 parti knöppel pinnar . . . – HYK TA 1795 7/3 Elis. Browallius (1737-93, ∞ piispa J. Gadolin), 1 st. liten bandväfstol, 1 st. spinråck, 1 st. knyppeldyna . . . – TMA Piikkiö KO 206:453 Kaarina Haaga 1797 24/7, asessorinleski Johanna Elis. Nylander (1747-97, ∞ lääket. prof. J. Haartman). Slögde- o. Arbets wercktyg: 2 st. knyppeldyner m. pinnar, 1 liten sybåga, 1 stubb båga, 1 byssträd till silkesnystning, 3 st. simpla byssträd, 1 härfwel, 6 st. spinråckar, 1 wäfstol, 1 par bomullskardar, 1 par do sämre, 3 par ull do, 5 st. lijnbråkor, 3 st. klyftar . . . 1 hwit påsydd sidensars sypung, 1 do ännu öfärdig . . . > 6:39, 117, 9:57, 150, 162, 13:74, 15:105, 16:99, 121, 186.
98. HKArk (Åkerman 169) 1752, Kat:a v. Mohler ∞ laivuri Berg. > 11:38, 12:52, 15:36, 167, 17:21, 19:37.
99. 5:94, 97. L. Rauma 1781. TKArk PIa huutok. 1749 C. G. Heldt, 1 kiortelbåga, > 7:74. 1766 Z. Berg > 11:13. – VA Lapvesi KO 131, Valkeala 1751 3/6 ruustinna Sara Heintzia ∞ rovasti G. Procopaeus. > 16:13. – Oulu 1782 > 11:69, 1 st. täck o. stubb-båga (1 bomulstygs stubb).
100. Hazelius-Berg, Fataburen 1942:194-195. Fataburen 1948:48-66, k. 1-3, 14-15. 1952, k. 2, 8, 11, 14. – Nylén 1950:48,59-60, 75, k. 23-27, 30, 33. – Kielland 1960:131-, k. 29-49. – Andersen 1977, k. 89. – Jessen: 255-265, k. 133. – Cunnington 1957:112-118, 138. – Arnold 1964:30-31. – Colby 1972:58, 59, 94, 123, k. 72-74, 123.

6. MUOTIPUVUN PERUSTEKIJÄT

1. Garsault 1769, pl. 2 z Robe de cour, s. 38, le tailleur de corps de robe et corsets.
2. Diderot Encycl. IV:256, Déshabillé, il signifie proprement une robe de chambre et les autres chauses,

dont se couvre quand on est chez soi en négligé. – Ter Meer ZHWK NF 3:237, h 19. – Cunnington 1957:a97, dishabille = jacket and petticoat. – Andersen 1977:191-, k. 88, 89. – Ribeiro 1977:839, 1978:75. – De Marly, Burl. Mag. 1978. – Buck 1979:14, 25-27, 40.

3. FSL 1795. Déshabillé, hvardagsdrägt, nattkläder, vårdslös drägt. Négligé, ett frt. drägt då hon ej är i sin fulla prydnad. – SAOB D 1005, déshabiljé (c. 1753), aamupuku. SAOB N 441, négligé (1731-), kotija arkipuku, aamupuku. – Hazelius-Berg 1947:1332. – > 10:50, 53-55.
4. Pylkkänen 1970:242-246, 432:1-35. – Garsault 1769, VI:38-47. – Diderot Encycl. IX, pl XX-XXIV. – Deneke WuK 1965:14-23, kirjallisuusviitteet. – Waugh 1968:106-107, Diagr. XXVII. Waugh 1970:37-45, 153-155, k. 110.
5. GdM, pl 49. – Blum 1928:53 (1737). – Antal 1961, k. 80, 81 (1737, 1744). – Ermatinger 1969:18 (1788). – Waugh 1970, k. 27, 32. – Cederblom I:14, 20, 32, II:10.
6. Cunnington 1951:86-88. – Waugh 1970:68 (1778), k. 29, 33. 101. – Mactaggart 1973:22, pl. 5-9. Costume 1979: 42-43, k. 2.
7. Waugh 1968:76. – LM Halls 1969, p. 74, Halls 1972, pl. 20. – Gall. of Engl. Costume, Picture Book 2, k. 9a, 10a.
8. Pylkkänen 1970:242-243, 432:2, 465, 468 l. 1, 6.
9. 5:51, 7:27, Laukko 1738.
10. HRA ptk 1754 2/10, 1773 26/11 robbe m. snörlif, 1782 11/2 Do La Mande m. snörlif, 1789, 19/10 i stället för snörlif upgafs mått till ett s.k. Engelskt Corsett. – TRA ptk 1747 15/7, 1751 29/6 et snörlif m. en råbe, 1773 10/5 en Frt. robbe, ett stickat snörlif, 1774 13/5 en Frt. robbe med considerationer, ett stickat snörlif, 1782 10/9 ett Frt. snörlif, en Frt. sortout, en Nationel Frt. klädning efter nu warande mode. 1791 1/11 ett Frt. lifstycke med ben, en Frt. klädning med garnering efter nu brukeligit sätt o. en Frt. Sortut.
11. Waugh 1970:167-, valaanluu-kauppa. – HKArk (Åkerman 43) 1729 J. Huuk, 13 ½ mark fiskbeen. (Åkerman 190) 1754 C. Telleqvist, 1 st. barn snörlif. (Åkerman 327) 1760 P. Törneman, 11 st. snörlif à 5 dr. (Åkerman 670) 1782 J. G. Bock, 8 ½ ℔ fiskbeen. (Åkerman 923) 1793 P. Falck, 5 st. snörlif. – VMA Kokkola (Björkman 234) 1760 H. Pasanen, 13 ℔ fiskbeen, 1 st. snörlif. – TKArk BIIId21 Tu 1778, W. Lindegrenin konkurssi, 4 st. barn snörlif.
12. TKHM 12051, 8-kaistainen täysijäykkä umpikureliivi, pellavakangas 22/22 lankaa cm², valkaistu pellavavuori 22/26 lankaa cm². 14 lantiokielekettä, 12 nyörinreikää, etupit. 30, takapit. 37. Vrt. Davenport: 1437. – Mactaggart 1973, k. 5, 6.
13. KM 59087, täysijäykän umpikureliivin etukappaleen riekale, raaveliina 16/24 lankaa cm², tikattu 5 mm välein, onteloissa luut, etupit. n. 33. Piikkiön Pukkilan kartanon päärakennuksen ullakolta löydetty, hovioikeudenneuvos Krist. Rappe rakennutti v. 1762, ∞ Kat:a Linnerhjelm.
14. KM 58023, 8-kaistainen puolijäykkä umpikureliivi, pellavakangas 20/12 lankaa cm², vuori 16/12 lankaa cm², tikattu 7 mm välein, etukappaleessa 3,5 levyinen tukirauta, pit. 32, 8 lantiokielekettä, 9 nyörinreikää, etupit. 33, takapit. 35,5.
15. PKM, Alahovin kokoelma no 74. 8-kaistainen avokureliivi, jonka jokainen kaista on päällystetty erikseen silkillä, valkaisematon pellavavuori 18/17 lankaa cm², onteloissa 26 valaanluuta, etureunoissa tukiraudat, 6 lantiokielekettä, 7 nyörinreikää, etupit. 41,5, takapit. 49.
16. KM 61050:3, 10-kaistainen avokureliivi, saumoissa mustan päällyssilkin rippeitä, pellavakangas 18/20 lankaa cm², etujatkoksessa ja kiiloissa 16/20 lankaa cm². Jäykisteenä olleista 14 + 14 valaanluusta osa poistettu, lannekielekkeistä jäljellä 2 + 2. Etupit. 37, takapit. 48,5.
17. 6:7, 9:108-112.
18. Deneke WuK 1965:15, 16, Anm. 8-12, 18, 19. – Bleckwenn, R, WuK 1977:68-69, Anm. 10-14. – Mactaggart 1973:20-24. – Andersen 1977:127. – Lipp. Nh 12, Über die Schaedlichkeit der Schnürbrüste, Leipzig 1788.
19. Garsault 1769, pl. 14 no 13. – Diderot Encycl. pl. IX Tailleur de corps, pl XXIV 2-7, Tome IV:256. – GdM, pl. 49, 185, 248, 287. – Waugh 1968:77, 107, 125. – Mactaggart, Costume 1979:46-49, The Ladies Magazine 1785, 1789, French stays and Circassian Corsets. – Deneke WuK 1965:14, 17, Anm. 14, 21. – Andersen 1977:75.
20. Deneke WuK 1965:17, 18. – FSL 1795, Corset, lifstycke el. benlifstycke.
21. Pylkkänen 1970:469, liite 6.
22. L. Laukko 1736. – TKArk PIa1 huutok. 1739 18/8 ostaja raatim. Pipping. > 7:118, **22:12**; l. Paimio 1738.
23. L. Hki 1736. – Hki 1756 > **7:74**.
24. 6:10, 9:106.
25. Bergman: 120-125.
26. KM 8160, robe > 8:61, vuorikorsetti pellavaa 16/18 lankaa cm², etupit. 28, takapit. 27.
27. KM 5633:21, robe > 8:60, vuorikorsetti pellavaa 20/15 lankaa cm², etupit. 27, takapit. 26.
28. L. Oulu 1744, Kristiina 1767. – Pietarsaari (Björkman 24) 1729 raatim. E. Hentzig, leski matroona Elis. Ensenia: 1 snörlif af silfr moer 9:-, > 7:121. > 8:17 Kalanti 1757.
29. HMA Sääks. KO 139:36, Urjalan Otilan ratsutila 1745 16/3 leski mme Maria Magdalena Skarpfeldt ∞ Fonteen: ... 1 gl. ljusblå contus af groft ratin ... 1 gl. ljusblå tafts kjortell underfordrad ... 1 snörlif med gl. silfwer galon o. gull faconerat ljusblått band ... > 11:115.
30. L. Porvoo Jakari 1764, Somerniemi 1773.
31. 5:63, 9:154.
32. L. Taivassalo 1737, Paimio 1738, Kemiö 1750, Orivesi 1796. – Padasjoki 1783 > 9:60.
33. TKArk PIa11 huutok. 1764 8/3 kaupp. J. Pryss: 1 beslagen marknads kista ... 30 st. snörnålar.
34. L. Jomala 1754, Halikko 1756.
35. Stockholms Magazin för 1780:498.
36. Cunnington 1951:108, k. 48, 51. – Waugh 1968, Diagr. XXIX. Waugh 1970:44-45, 71-72, 75, 98-99, k. 55, 97, 100, 101. – Mactaggart, Costume 1979:48-49.
37. NKM, Vrouwenkostum 1800-1820.
38. Boucher: 346.
39. L. Hki 1800. – Kaarina 1797 > 5:97. – Tu 1799 > 15:177. Tu 1801 > 9:173. – FLS VII: 79, 100.
40. Meinander, k. 413, 503, 506.
41. Pylkkänen 1970:433:36-40.
42. Peruluettelotilastoa: 1 kpl/1 pk (1720-l.), 2/2 (1730-l.), 4/4 (1740-l.), 20/15 (1750-l.), 32/20 (1760-l.), 23/10 (1770-l.), 14/8 (1780-l.), 3/2 (1790-l.). – 8:84, 89, 92, 97, 118, 127.
43. L. Jomala 1748 mantou, Tu 1777 lifstycke, Paimio 1780 nationell koft. – Ahv. 1751 > 13:50, snörlif m. bröstlapp. – 11:38, Hki 1752. – 9:58, Perniö 1788.

44. Davenport: 1440-1444. – Arnold 1964:28. – LM Halls 1969, pl. 14. – Montgomery 1970:113, k. 6, 67a.
45. 3:4, 10, 17, 4:165.
46. Kokkola 1751 > 8:119. – Tuulos 1765 > 21:36.
47. HMA Holl KO 108:651 Hauho Pätiälä 1766 18/6 leskirva Anna Elis. v. Bleken ∞ ltn F. G. v. Marquard, + 1 dylik mera sliten klädning af pärlfärgat groditour, 1 så kallad robbe de ronde af gult dammast ... 1 gl styfkiortel af gult lärft, > 13:17, 61, 16:18, 17:44.
48. KM 1265:2, rinnusta, kirjottu monivärisellä silkillä ja kultalangalla, pit. 37, lev. 30,5. Evltn J. v. Essenin rva lahj.
49. Hki 1755 > 5:75. – 8:41, Kemiö 1756. – 8:97, Hki 1790.
50. VMA Kokkola (Björkman 153) 1748, matrona Elis Riska (1662-1746 ∞ raatim. G. Forsell), > 7:121, 12:11.
51. L. Halikko 1756, Porvoo 1763, Lohtaja 1765, Kokkola 1768, Leppävirrat 1771.
52. 13:59, 21:14, 36.
53. L. Jomala 1754, Halikko 1756, Hauho 1787, Piikkiö 1789.
54. L. Somero 1756. – Pylkkänen SM 1964:131, liite.
55. KM kansat. os. A 4278, rinnusta Kiukaisista, pit. 38.
56. 5:1. – Evelyn, Mundus muliebris, 1690. – Garsault 1769:51, pl. 15. – FSL 1795, échelle de rubans.
57. L. Nokia 1763, Porvoo Jakari 1764, Tu 1765, Hki 1774, Loviisa 1777.
58. Bromarv 1767 > 16:16 (4 robea). – Saltvik Germundö 1769 > 16:44, 1 blå bröstlapp af blå wattrad siden band m. alt tillbehör 12:-, 1 do hwit, 1 röd do 16:-. – Padasjoki 1770 > 22:27. – Pernaja 1778 > 8:8. – 8:39, Finström 1774.
59. TTM 102:36, rinnusta vihervänkeltaista ripsiä, kuosina pienet 4-lehtiset kukat, 70/32 lankaa cm², pit. 25, lev. 2 × 15. Puolikkaat solmittu yhteen 4:llä silkkinauhaparilla, kuosina shakkiruudukko, nauhan lev. 05, yhteen rusettiin käytetty n. 70 cm. MV HTArk I. Kronqvistin tutkimuskertomus 1922-23; otettu talteen Kexler, Pryss, v. Mell-sukujen hautaholvista, arkusta 2.
60. Garsault 1769:51, pl. 15:6. – GdM, pl. 33, compère.
61. Arnold 1964:31, k. 5, 6. – Waugh 1968:119 (1766). – Braun-Ronsdorff WuK 1972:23, k. 5-9.
62. KM 59131:4, liivirinnusta, pit. 37, ylälev. 2 × 20, reunassa 3 cm lev. falbolanauha, sininen pellavavuori 16/14 lankaa cm². Peräisin von Hausen -suvulle kuuluneesta Mukkulan kartanosta, Lahti. – KM 8150:134 > 9:112, liivirinnustan puolikas, pellavavuori 27/24 lankaa cm², pit. 32.
63. 4:193-196, 5:87, 21:50-52. – Ribeiro, Connoisseur 1978:80.
64. Pylkkänen 1956:183-185. Pylkkänen 1970:248, Pylkkänen 1978:136-137, k. 13. – Meinander: 107, k. 171, puku on ajoitettava n. 1730, minkä vuoksi muotokuva esittää tuskin Ebba Eleonora v. Gertteniä (1730-98). Ranskassa. H. Rigaud oli jo 1710-luvulla esittänyt tällaisia pukuja muotokuvissaan. – Roth: 90, pl. 40.
65. Meinander, k. 112, 116, 155, 181, 224. G. Desmarées: Marg:a Gyllenstierna ∞ Horn, esikuvana Rigaud: Ceres. – Strömbom 1924:37. – Ruppert III:46.
66. Ruppert III, k. 51, 52, pl. X. – Waugh 1968, Diagr. X-XII. – Andersen 1977:16. Bly till ärmar > 7:5, 27, 22:10.
67. Ruppert III:42-43. – Goldschmidt, k. 29-31. – Arnold 1964:32-34 – Hazelius-Berg 1952:10.
68. Ruppert III, pl. XII, k. 19, fausses manches en falbolas. – Davenport: 1772, 1787, 1827-1829.
69. 8:4-7.
70. Garsault 1769, pl. XV:5. – Ruppert III, k. 20-21, 62. – Davenport: 1454-1456. – Waugh 1968: Diagr. XIII, XV-XIX. – > 13:45, 46.
71. 13:47-58.
72. GdM, pl. 41. – Weigert GdM:XIII.– Andersen 1977:54, ns. persialaiset hihat Tanskassa. – FSL 1795, amadis = trång väst-ärm, som knäppes vid handleden. – Meinander, k. 284, 285, 287.
73. GdM, pl. 2, 6, 30 bonshommes, manches à sabots. – Ruppert IV:6, k. 21-22, 26, pl. II-IV. – FSL 1795, bons hommes, – Waugh 1968, Diagr. XX-XXII. – Arnold 1973, k. 104, 105. – Andersen 1977:54, ns. romaaniset hihat.
74. Bergman, k. 31-36, 42-47, 50-53. – Weigert GdM:XXII, à la Gabrielle- hihat hovipuvussa.
75. GdM, pl. 63, 66. – Ruppert IV, k. 29-31. – Waugh 1968, Diagr. XXIII, XXIV, XXVI.
76. Pylkkänen 1970:260-262, 436:22-28.
77. Garsault 1769:51. – Ruppert III, k. 63. – Cunnington 1957:112, 116, k. 95b.
78. 8:30, 61, 62, 121, 143, 9:92, 93, 11:47, 48, 53, 58.
79. 11:73.
80. TMA Piikkiö KO 210:681 Perniö Aimontappo 1725 8/3 majuri E. B. v. Jordanin leskirva Anna v. Liebstorff, perinnönjako. Vrt. Pylkkänen 1970:430:27. – TRA ptk 1749 9/6. – OMA (Brenner 365) 1744 kaupp. J. Estlander ∞ Marg:a Uhlbrandt. –
81. 3:4, 23. – Modée 3:2276. – > 7:81a.
83. Perukirjatilastoa: Hki 1728-96, yht. 220 vanuhametta/150 pk (otos 430 pk), niistä 76 kpl. karttuunia, 51 silkkiä, 30 pellavaa ja n. 40 erilaisia villakankaita. Varsinais-Suomi 1736-1799 yht. 54/30 pk, joista 33 silkkiä, 18 karttuunia ja 3 pellavaa. Vrt. liitteet v:sta 1751 eteenpäin.
84. SFL 1795 jupon = stubb, underkjortel. – L. Karuna 1759. – Laukko 1745 > 7:76, 11:103. – Loviisa 1795 > 9:152.
85. 5:99-100. – L. Taivassalo 1751, Somero 1756, Loviisa 1761. – Pietarsaaren pit. 1755 > 5:60. – VA Loviisa 1778 29-/10 kaupp. G. Borgström, leski Anna Elis. Nymalm, + 1 grönbåtnig triumpts robberong, 1 blå o. hwit ras de cecille do, 1 swart tafts do ... (6 st. koftor) ... 1 guhl sydder stubb, 1 blå do do, 1 röd do do, 1 brun båtnig triumps päls, 1 röd o. hwit ras de cecille do, 1 blå siden sattins pelis, 1 swart siden sattins schalop.
86. Pylkkänen 1956:191-193, 416:116-121. Pylkkänen 1970:263, 437:39-42.
87. Blum 1928:36-39. – Boucher: 322. – Wortley Montagu: 24. – Andersen 1977:31. – > 3:45 Warmholtz.
88. Cunnington 1951:88. Cunnington 1957:148-149. – Waugh 1970:46-49, 53-62, k. 19, 25, 26, 28, 31. – Blum 1928:36-39, k. 23, 54.
89. Cunnington 1951:88-92, k. 40. – Davenport: 2104, 2105. – Arnold 1973, k. 212, 213. – Ter Meer ZHWK NF 3:294-295. – Montgomery 1977:217, Hollannissa tehtiin panier-pönkkähameet »hooping»-nimisestä karkeasta pellavakankaasta.
90. Encycl. 1785, I:227 crin, panier, bouffantes piquées, I:87 poches. – GdM, pl. 141. – Goncourt: 282-286, les paniers en gondole, à gueridon, à coudes, les criardes. Les paniers de la vieille precieuse, 1724 (komedia). – FSL 1795 Janséniste = skenhelig.

91. Buck 1979:27, 43, k. 16. – Hayes 1975 cat. no 2-4.
92. Pylkkänen 1970:263, 437:41, 42.
93. 3:9-12, 7:2. – RA Handl. ang. överflöd, 1731, (päiväämätön kirje, jossa pönkkähameen käyttö todettiin aivan yleiseksi).
94. VA 7495, 7498, 7502, 7503, 8206, 8207, 8208, 8210, 8214, 8215, 8797, 8798, 8800, 8801, 8805, 8806, 9304, 9305, 9308, 9311.
95. Hartman: 343. – Kaukovalta 1929:80, Uudessakaupungissa ainoastaan 1 rouva tyttärineen maksoi veroa 1732. – Ruuth-Jokipii 1758:518, Porissa 18 naista maksoi veroa 1733. – HKArk KO 1732 8/5.

95b. TKArk maistr. pk 1735 14/2, M. Turdinin rouvaa sakotettiin 10 hopeataaleria.

96. 3:26, 27. – RAP 7:316, 16:641, 645. – BorP 4:479 § 3.
97. The Gentleman's Magazine XVII:374 (1747, kallis, luonnoton, hankala), XX:129 (1750, toivottiin pönkkähameen pienenevän kyynärällä, suhteeton, tiellä joka paikassa, nousee istuessa korviin). – Bibliotheca Germanorum. Erotica et Curiosa V, Reifröcke. – Boehn 1909:127-134. – Lipp. xa 46-49 (1714, 1715), xa 55 Reif-röcke um 1730. – Bergman: 43.
98. 3:41. – RAP 25:92, 155. – Bergman: 89, 141. – Waugh 1968, k. 27, kuningatar Loviisa Ulriikan robe de cour, 1751, kaavat. – SFL 1795, Panier, fiskbensskört, som frt bruka at hålla kjortlarne från lifvet.
99. L. Hki 1736, Taivassalo 1737, Hamina 1740, Jomala 1748, 1754, Taivassalo 1751, Halikko 1756, Karuna 1759, Loviisa 1761 jne.
100. 7:27, 56.
101. L. Hki 1736, Lohtaja 1765. – 8:25, Hki 1765. – 6:47, Hauho 1766.
102. TMA Ahv KO 101:777 Jomala 1739 23/11 rovasti S. Alanus, (ruustinna Annika Alanus † 1727, 2 mantuaa, 2 säkkipukua). – Wacklin 1974:50.
103. Davenport: 2107, 2108. – Waugh 1968, k. 23-24. Waugh 1970, k. 26-28. – Antal: 74a, Hogarth 1742.
104. Kellgren SSLF 27:9, 71.
105. 16:192-199. – HMA Sääks KO 143:650 Somero Härkelä 1758 5/8 kpt J. H. Dobbin, leskirva Anna Kat:a Hoppenström. > 21:36.
106. Vanier, Costume 1969:14-17.
107. Diderot Encycl. XXIV:400. – Goncourt: 286. – Ruppert III, k. 55. – Waugh 1970:47, 62, k. 20, 24, 29, 33. – LM Halls 1969, pl. 14. – RDK II:1073, Bouffanten, bouffans, considerations, culs, culs de Paris, culs postiches, paniers, poches ...
108. Bergman: 43, 89, 141, bilaga II:46, 47, 67. > **3:37,** 50 (Botin). – > 3:45, Warmholtz, Englannissa naiset hylkäsivät pönkkähameen kuningatar Charlottan esimerkin mukaan, 1767.
109. Nord. Mus. 114 631a, pönkkätaskut vaaleanpunaista pellavaa, jäykistetty valaanluilla. – Andersen 1977:72, k. 19, 86. – Cunnington 1951, k. 40, 41. – GdM, pl. 148, 172. – > 6:107.
110. KM 5633:22, pönkkätaskut, valkaisematon pellava 16/16 lankaa cm², puolipyöreä pohjakappale 30 × 22, kork. 43, taskuhalkio 21.
111. 8:58. – Encycl. 1785, I:87 poches. Suomessa asiakirjoissa: poches, pocher, poscher, poschier, possior, possjor, påskor, pöser.
112. L. Somerniemi 1773, Orimattila 1778, Hki 1787, Kuopio 1788. – Tenhola 1774 > 8:7, 12:39. – 6:31, Tu 1789. – 8:25, Loviisa 1777. – > 6:116.
113. Perniö Teijo 1788 > 9:58. – Hki 1791 > 9:56. – Tu 1796 > 9:176, 1 snörlif, 1 par påssier blåa, 1 par kjortelsäckar.
114. 10:42, 22:6 Parainen 1811, 2 par gla pochar ... 1 par linne kjortel säckar.
115. Pylkkänen 1970:391, 462:12. – > 6:107.
116. L. Porvoo Jakari 1764, Orimattila 1778, Kuopio 1788, Sauvo 1800, Hki 1800, Tu 1807. – Tenhola 1774 > 6:112. – Oulu Marttila 1779 > 22:26. – > 12:40 Myrskylä 1783.
117. Tu 1796 > 5:92, + 1 corsett m. 2ne bröstlapp, 2 styfkjortlar. – Kaarina 1797 > 6:39. – > 10:35 Tu 1801. – TKArk BIc 11 Tu 1805 19/3 Marg:a Lewin ∞ kaupp. J. Hjelmerus. > 12:21, 63, 16:168, 19:89, 20:70, 22:56.
118. FLS VII:127, 128.
119. Cunnington 1951:118. Cunnington 1957:177, 395, 400. – Gall. of Engl. Costume, Picture Book 2, pl. 16a. Fashion in Miniature, k. 2b. – Earle: 585-590. – Montgomery 1970, k. 68. – Andersen 1977, k. 114.
120. Waugh 1970, k. 29, 32. – George, k. 100. – Turnau 1968, k. 66 Chodowiecki 1770.
121. Nylén 1947:125, kjolsäckar. – Sirelius: 160-162.
122. HMA Sääks KO 147:804 Hattula Terhiälä 1769 17/6 korn. leski Helena Planman ∞ Krämer. > 5:59. – TKArk BIc Tu 1802 30/9 Elis. Brunera ∞ kirjansitoja Fernborg: 2 p. siden o. bomuhls kiol säckar (nuttuja röijypukuja), > 13:83, 20:31.
123. 20:40-45.
124. L. Jomala 1748. – HKArk alleg. 1753 huutok. 24/11 (Åkerman 192) kpt.leski Anna Juliana Michelson ∞ Erbson, + 2 robea, pönkkähame. – > 5:61 Tu 1776 huutok., 1 walck 1:20 (huusi mlle Söderström) ... 1 consideration 9:- (rva Loffman).
125. 6:107. – Ermatinger 1969:348, der franz. Steiss. – Andersen 1977:105, 127.
126. Cunnington 1951:91, k. 42. – Waugh 1970:47, 66-67, k. 34, 103. – Bradfield: 43, the false rumps. – George, k. 35 Kingsbury, A Milliner's shop, 1787. – Hayes 1972, pl. 60, 61 (1788).
127. Hellqvist, turnyr, Dagligt Allehanda 1771. – FSL 1795 cul = rumpa, stuss, säte, stjärt.
128. Pernaja 1778 > 8:8. – HKArk (Åkerman 631) 1779 raatim. D. Bergenfelt, leski Anna Levander. > 11:119. – Leppävirrat 1799 > 9:140, 2ne nättelduks pöser. – FLS VII:104, 106.
129. TKHM 9002 > 9:114. »pyllytyyny», sisäkaari 44, keskilev. 14.
130. GdM, pl. 175.

7. MYÖHÄISBAROKIN MUOTIPUVUT 1720-1750

1. SAOB M 172 Manteau l. manto, manton, mantau 1710-34, manteau 1683-1773, manton 1685-1708, mantou 1684-85, manteau-skräddare 1740. – Nord. Mus. 1924:36-37. – Hazelius-Berg 1947:1330-1331. – Pylkkänen 1970:237-239, 266-267, 431:2-19.
2. 6:93. – PrP 4:759. – Pylkkänen 1970:238.
3. 3:26, 6:81.
4. Cunnington 1957:116-, k. 27, 28. – Waugh 1968:65-66, Diagr. IX, XII, XIII, k. 18-20, 22-24. – LM Halls 1969, k. 12-13, 15, kaavat. – Arnold, Costume 1970:26-31, Costume 1972:48-52. – Buck 1979:14-15, k. 2.
5. 6:66-67, 22:10. – Andersen 1977:16, k. 73.
6. Garsault 1769, pl. 2 AA. – Ruppert III, pl. V. – Waugh 1968, k. 23b, 24.
7. Ter Meer ZHWK NF 3:233:3. – Tersmeden II:94.
8. Andersen 1977:16, k. 1, 3. 73.
9. Pylkkänen 1970:468, liite 6.

10. Perukirjatilastoa (sulkeissa mantua morsiuspukuna): 1720-l. 13/11, 1730-l. 20/14(2/2), 1740-l. 12/9(1/1), 1750-l. 8/7(4/4), 1760-l. 2/2, 1770-l. 1/1(1/1). – Pylkkänen SM 1964.
11. TMA Piik KO 191:142 Sauvo Raitniemi 1750 18/7 vnr. H. G. Hufvudsköld, > 7:62, 13:45, 61, 15:17, 20:41.
12. L. Hamina 1740, Hki 1760. – HKArk (Åkerman 43) 1729 raatim. J. Huuk. – Hki 1735 (Åkerman 63) Susanna Törneman. – Kokkola 1730 > 21:7.
13. OMA (Brenner 18) 1728, porm. E. Groopin leskirouvan Marg:a Stridbeckin perinnönjako, > 7:121, **21:6**. – Pylkkänen 1970:256.
14. VA Porvoo KO 13:1 Hels. pit. 1736 22/3 khra J. Morelius, + 1 halfsidens kasakäng 30:-, 1 swart damast do 100:-. – Ikaal 1750 > 8:81.
15. L. Hamina 1740. – Halik 1736 > Pylkkänen 1970:435:54, > 7:58, 107, 13:16, 16:79, 117, 218, 19:14, 22:64. – TMA Piik KO 186:55 Kemiön pappila 1743 13/9 kr. nimism. A. Nicopensis ja Anna Fleege, † pakomatkalla Tukholmassa, + 1 blå sack o. kiortel af samma slags dammast m. lärft underfodrade 200:-, 1 blå halfsack af sidensars 30:-, 1 päls af grönt armosin fodrad m. gingans o. m. bomull stoppad 18:-, 1 halfsack af grönt armosin sliten o. fläckad 12:-, 1 gull dammast kåfta 18:-, 1 swart sack o. kiortell af flanell 15:- . . . 1 fiskbens snörlif 30:- . . . 1 moirs bröstlapp . . . > 13:45, 61, **15:17**, 18:69, 20:14. – Jomala 1739 > 6:102
16. 22:9, 11, 13. – Kemiö 1737 > 7:76. Lokalahti 1731 > 7:110. – TMA Piik KO 182:320 Lemu Auvainen 1740 18/7 mme Brigitta Henrikint. ∞ A. Mondelin: manton af fint swart kläde, do kiortel, 1 under kiortel af groft rödt kläde . . . 1 gl. regarns tröja, > 5:58. – HMA Sääks KO 139:85 Pälkäne Kuisema 1745 9/10 Krist:a Nortman ∞ G. Tammelin + 1 swart ratins mantun (tytär peri) . . . 1 hwit kamlots casagen, 1 kiortel af do, 1 gul bast casagen.
17. TMA alleg. leimaus 1740:33, 109, 146, 312, 358, 359, 362 (= 7/7), > 7:66, 79.
18. HKArk alleg. leimaus 1740:2, 85, 89, 97 (= 4/4), > 7:69.
19. TMA alleg. leimaus 1742:27, 29, 50, 113, 117, 159, 168 (= 9/7), > 7:65.
20. TMA Naantali, tilejä, laskuja 1706-1823. Leimaus 1740.
21. Meinander: 76-, 81, k. 95-98, 100, 106, 110.
22. Cunnington 1957:114-121, k. 32. – Arnold 1964:22-23, kaavat. – Arnold 1973:132, k. 92. – Buck 1979:40, 70, 74.
23. Cunnington 1957:121, k. 34. – Cunnington 1960, k. 197, 202.
24. Pylkkänen 1970:263-267, 437:1-12, 465 liite I:2.
25. 3:26. – Modée 3:2276.
26. L. Laukko 1736, lasku 1738 10/6.
27. Cunnington 1960, k. 196, 204, 206, 216-**217**. – Cunnington & Buck 1965:124-127, 129, pl. 14-17. – Boucher, k. 727, 728, 828.
28. TTM 319 g, hautapuku Roskampfin haudasta, taftia, lev. 106, 64/32 lankaa cm².
29. Nord. Mus. Smycken i svensk ägo, 1952, k. 77.
30. Meinander, k. 118, 147, 181, 190, 191. – Roth, pl. 10, k. 8, 14, 19, 22, 25, 31, 36, 40, 44. – Bukowski 391, Nr. 160. pl. 15, livets väg c:a 1730? Carl Fr. Swan 1708-66.
31. Cunnington 1957:127, k. 39, 41. Cunnington 1960, k. 195.
32. Waugh 1968, k. 27, 28. – Boucher, k. 717, 720, 723, 807. – Vrt. 8:1-2.
33. Forsman: 95, > 7:56, 8:66.
34. TMA alleg. leimaus 1740:115 kaupp. J. Schaeffer: 1 brun o. hwitt insprängd half sijden klädning. 1740:151 med. dr. D. Spöring: 1 randig halfsijden lijfklädning. 1742:45, 159. 1745:34 rva Pryss > l. Tu 1757.
35. HKArk alleg. leimaus 1740:2, 4, > 7:68. 1740:89, 1742:3 veromest. A. Carlstedt: 1 randig camelots lifklädning, 1 do do. 1745:43 tullitark. J. Myhr: 1 röd danziger tygs barn lifklädning.
36. Mme Palatine: 441, »Il n'y a aucune règle pour les modes» 12. 4. 1721. – Blum 1928:57. – Ruppert III:42-46, k. 51-54. – Adhémar, k. 21, 22. – Lindblom 1948:81, Watteau oli kiinnostunut puvuista, omisti pukukokoelman, jota käytti malliensa pukemiseen, suunnitteli mahdollisesti pukuja. – Cormack, pl. 68, 73, 76, 120. – 8:64. – Pylkkänen 1970:241-242, 432:27-29.
37. The Gentleman's Magazine 1735:484, 1736:377-. – Cunnington 1957:124, k. 37. – Waugh 1968:68-71, 116, Diagr. XI, k. 23a. – Arnold 1964:34 sack dress 1745-55. – Buck 1979:74. k. 5.
38. Boehn 1909:137-138. – Ter Meer ZHWK NF 3:238:25, 240, k. 16, 20, 21. – Klein: Adrienne, Andrienne. – Deneke WuK 1965:15, 22:5.
39. Andersen 1977:192-195, k. 13, 63, 67.
40. 3:30. – RAP 1710, Bilaga 24:210. – Pylkkänen 1970:240, 242, 432:20-26, 465 liite I:6.
41. 3:9, 7:2. – FSL 1795 Andrienne = ett slags lång frt. drägt med upslag på ärmarna.
42. Pylkkänen 1970:468 liite 6.
43. L. Kokkola 1731, Laukko 1736, Hki 1736, Hamina 1740. – Perukirjoissa esiintyy mm. muodoissa: adrageng, adrajäng, adrajen, adregen, adreign, adrieng. 1720-l. 4/1, 1730-l. 4/4, 1740-l. 4/4, 1750-l. 1/1.
44. HKArk (Åkerman 55) 1733 kaupp. C. Burgman: 1 grön adrieng. – TMA Piik KO 185:235 Parainen Suurmelö 1736 15/2 rva Märta Sofia Giös (1705-36 ∞ ratsumest. A. Starck): 1 brun dammask adreieng gl. 36:-, 1 kappa af blomerat gult bast m. lärfts foder, > 11:116, 15:10.
45. Deneke WuK 1965:15, Wienissä oli sopimatonta esiintyä andriennessä ilman kureliiviä 1740-luvulla.
46. VMA VH 30/8 Joroinen, eversti G. F. v. Brandenburgin perinnönjako, > **21:10**. – 1745 15/4 rva Regina v. Schubben (1675-1743 ∞ majuri A. Reyher), + 1 gl. swart klädes kiortel gl. modig med farbulaner, förlegad 20:-, 1 flors kappränika, 1 frt. råck af swart ratin, 1 pannlapp.
47. L. Laukko 1736, huutokauppa Tampereella 25-26/8 1736. – Pylkkänen 1970:241. – HMA Sääks KO 138:426 Someron pappila 1741 25/5 rva Anna Krook ∞ khra H. Deutsch, + 1 brun camlots half kasakeng 30:-, > 11:102.
48. TKArk BIIId9, 1743 10/3 leskirva Marg:a Hedvig Hahn ∞ piispa L. Tammelin; 1 swart triumphant sack m. kiortel 136:-, 1 damast sack 84:- (= adrajen, huutokaupattiin Tukholmassa). Hovioikeudennot. Henrik Tammelinin rva peri anopiltaan: 1 blå damast sack 150:-, 1 gl. svart sack, > 1:15, 15:17, 102, 184, 16:115, 17:56.
49. 11:9, Mme Sophia Brottera debet 1754: 1 st. groudetours adrajang ändrat åt mor til en lång koft 120:-, 8 ahl foder til do 10:-, 1 lod silcke 3:-, sömmarelön för do 4:-, > 5:71.

50. SAOB S 18 Sack-sac < lat. saccus. Dalin, Argus 1733. – FSL 1795 Sac, drägt lik en säck, illa skuren el. altför vid klädning. > 7:37-42.
51. 5:79, 7:71.
52. 4:68-90. – Thornton 1965, pl. 34, 83, erityisesti 46 B, 57 A, 59 B, 65 B, 67 A, 72 B, 73 B.
53. KM 8150:126, ratkottu puku, 2 etu- ja 4 takakappaletta, puolipitkissä hihoissa liehukkeet, kureliivi ja vuoraus puuttuvat, etupit. 151, takapit. 141, trompeusen pit. 93, lev. 51 > 4:82. – Boucher, k. 709, 710, 712-714.
54. Meinander, k. 137, 143, **155.**
55. Vrt. 7:22. – Cunnington 1960, k. 198, 211. – Rothstein, Costume 1977:56-72, k. 3-12.
56. Forsman: 79, 87, 95, > 7:33.
57. TMA Piik KO 188:8 Parainen Lofsdal 1739 17/7 majuri A. M. v. Stauden ∞ 1722 vpht Judit Johanna Olivecrantz († 1725), > 7:86, 16:12, 19:85. Pylkkänen 1970:241:14, 259, 436:21, k. 280. – Piik KO 183:497 Perniö Hästö Viipurink:no 1747 7/10 ltn. J. Hohenhausen ∞ Anna Johanna Berg (poika Gustaf Johan toimi kreivi Arvid Possen kamaripalvelijana), + 1 gl. swart öfwertåg till en cassakieng af ylle crepon, > 16:11.
58. Halik KO 1736 > 7:15, samoin Kemiö 1743. – TKArk PIa huutok. Tu 1741 25/2 ltn G. R. Starck ∞ 1721 Sara Ålander Taivassalon Kahiluodosta, > 13:61.
59. 5:99.
60. L. Hki 1736, Kemiö 1746, Jomala 1748. – Tu 1743 > 7:48. – VA Topogr. Porvoon pit. 5 Drägsby 1729 29/12 rva Kat:a Rehbinder ∞ G. A. Uggla: 1 sack af persianskt dammasch, 1 gl. swart mantou o. kiortel . . . 1 gl. quinetts stubb, > 15:161. – HYK TA 1737 1/3, teol. prof. J. Haartmanin leskirva Maria Sundenia: 1 swart pudesoy sack, 1 brunt o. hwitt grodetour do. – VMA VH Rantasalmi Tornionniemen k:no 1752 8/6 rva Maria Hoffman (s. Narvassa, 1685-1750 ∞ 1701 evltn S. J. Hästesko): 1 sack af askfärgat persianskt dammast 72:-, 1 gl. halfsack af brunt do do 20:-, > 11:92.
61. L. Oulu 1744, Kemiö 1746, Jomala 1748, Lempäälä 1752. – 22:12, 13. – HKArk (Åkerman 79) 1738 Marg:a Kolbeckia ∞ rov. J. Forsskåhl: 1 swart damast manton o. kiortel 180:-, 1 swart damast sack 60:-, 1 gl. brun do m. gråwärck under 36:-, 1 brun damast kiortill 30:-, 1 do tröja m. swart opslag, 1 hwit lång tröja af ryskt damast.
62. Sauvo 1750 > 7:11. – TKArk BIIIa7 alleg. 1750.
63. L. Tu 1740 Scarin.
64. PRA ptk 1740 10/7.
65. TMA alleg. leimaus 1740:113, 114, 1742, 117 vpht Marg:a Elis. Maidel, s. Tallinnassa, 1681-1767 ∞ 1696 sotamarsalkka B. O. Stackelberg († Turussa 1734), > 7:104, 15:170,.
66. TMA alleg. leimaus 1740, l. Tu Scarin, Synnerberg, Pipping. 1740:101, 116, 362. 1740:112 hovioik. neuv. G. Malm (omisti Pukkilan kartanon Piikkiössä): 1 gulgrön o. hwitbrokig sijden sac, 1 do carmoisi röd o. hwijt, 1 do bleumorant o. hwijt . . . 1740:135 lääninsiht. Sam: Forseen (min kära hustrus) 1 brocads sac af brun botn samt röda o. gröna blommor, 1 do paille o. hwit (min kära dotters A. J.) 1 hwijt triumphants robe samt kiortel, 1 blå o. hwijt triumphantz sac o. kiortel, 1 swart gros de tours sac o. kiortel, 1 do röd o. hwijt, 1 swart satins kiortel (min kära dotter U. C.) 1 hwijt taftz sac, 1 swart sattins kiortel, > 7:71. – 1740:550 Anna Ruuth: Helsack af coleur decher randig, 1 halfsack af randigt taft. 1742:4, 107, > 7:71.
67. TMA alleg. leimaus 1740:7, 92, 103, 1742:103, 131.
68. HKArk alleg. leimaus 1740:1 Gyllenstierna. 1740:2 A. Fernel, + 1 mantou af randigt halfsidentygh, 1 tryckt blomerat sack af ostindiskt sidentygh med blått moers upslag. 1 swart halfsiden moers half sack, 1 barn lifklädning af rödt o. witt gros de tour, 1740:83 Kat:a Friedlin, > 13:63. 1740:86 Hedvig Acrinia: 1 randig 1/2 siden sack m. guhla o. röda o. blå ränder.
69. TMA alleg. leimaus 1742:113.
70. TMA Naantali, tilejä, laskuja 1706-1823. – Rauman kaup. arkisto H 597:II.
71. TMA alleg. leimaus 1740:529, 1742:156 asess. H. Thuronius: (1740) 1 triumphantz sack af perlfärga blomerad, 1 röd o. hwit blomerad sack af hållansk dammask . . . (1742) 1 swart damask sack o. kiortel, 1 gohl damask robb, 1 do blå, 1 swart slät siden robbsack, 1 swart lifråck af samma slag (H. Asessorens barns kläder). – 1742:30 Forseen (> 7:66): 1 blå siden satins robb, 1 kattuns robb sack, 1 robinet af gåhlt pudesoi (fru Gadds), 1 hållandsk damask swart sack (rådman Dahlmans i Nådendal), 1 blå persianskt damask robb o. kiortel (jungfru Gumera tilhörig), > 7:51.
72. HKArk alleg. leimaus 1742:190 L. Streng: 1 swart dammask sack, 1 brun dammask robbsack, 1 kiortell do, 1 blå dammask sack, 1 röd do af taft. 1742:192 A. Strömborg.
73. 8:55.
74. 5:99 huutok. 1749 Heldt: . . . 1 styfkiortel, 1 cattuns robb sack 16:16 (Mästar Bothmar), 1 blå chagrins robinett 30:-. – HKArk (Åkerman 245) 1756 raatim. P. Bäckman: 1 viollet o. hwit ras de cicille raub 200:-, 1 päls af samma tyg m. hwit siden foder under 150:-, 1 swart hålländsk damast raub 150:-, 1 do poudesois do 150:-, 1 do tafts do 60:-, 1 röd o. hwit ras de cecille raub kåft 60:- . . . 1 swart camblots raub sack 12:-, > 6:23, 12:29, 15:33, 16:25, 17:59, 18:30, 19:40, 90, **22:42.**
75. Ter Meer ZHWK NF 3:264:64 das Kosäcklein. – Braun-Ronsdorf WuK 1972:15-, k. 4. – Cunnington 1957:130 petenlair 1745-70. – Waugh 1968, Diagr. X. – LM Halls 1969, k. 18A.
76. L. Kemiö 1746, Taivassalo 1751. > 7:15, 46, 51, 57, 60, 62, 65-70, 124. – TMA Piik KO 211:633 Kemiö 1737 7/3 Anna Forsman ∞ kihlak. kirj. Kr. Gaddelius. – VA Biogr. Kurck, Laukko 1745 26/3 rva Sofia Agnes v. Lützow ∞ evltn A. G. Kurck, > 6:84, 11:30, 103.
77. TMA alleg. leimaus 1740:120, 1742:105. > 7:65-72.
78. HKArk alleg. leimaus 1740:52 C. Telleqvist, säkkipuvut hameineen olivat itäintialaista ja hollantilaista damastia, triumfantia ja armosiinia. 1742:4 (. . . min hustrus samt flick o. gossbarn) . . . 1 röd dammast lifråck, 2ne camelots lifråckar, 1 swart poudesois sack . . . 2ne utsydda camlots stubbar, 2ne röda ostindisk dammask half sackar (stämplat 1 st. i Stockholm), > 8:79.
79. TMA alleg. leimaus 1740:268, 359. 1742:11 tullikirj. P. Elg: 1 grön pers. damast 1/2 kåft (sack), 1 do brun 1/2 sack. 1742:106 kaupp. J. Schaeffer: 1 grå dammask klädning sack o. kiortel, 1 brun dammask lång koft (sac), 1 brun podesoy tilskuren lång koft, 1 swart dammask sack, 1 gol dammask half sack.

80. HKArk alleg. leimaus 1742:120. – TMA alleg. leimaus 1742:61 kultaseppä M. Kask: 1 himmels blå dammask halfsack, > 7:67.
81. 6:81, 7:46. – Hartman: 343, RP 1723 13/2. – VA M 35:1030 v, Espoo KO 1726 14-16/6. – Pietarsaari (Björkman 63) 1743 leskirva Magd:a Wärn: 1 grön halfsiden kiortel m. farbolaner o. små spetzar 9:-, 1 brokot silkes tygs kiortel 18:-, 1 swart kallmincks do 12:-, 1 gl. swart rask do 2:16, 1 randig skåttygs do 1:16, 1 blå walmars do 1:16, 1 blå stoppat do 1:16, > 7:111.
82. L. Tu 1742 Kiämpe. – TMA alleg. leimaus 1740:101, 126, 146, 158, 268, 451, 529, 549 (= 11/8). 1742:5, 15, 27, 67, 70, 105, 109, 117; 63, 100, 149, 155, 156, 157 (= 22/14). > 5:99, 7:65. – HKArk alleg. leimaus 1740:51, 52, 57, 84 (= 4/4). 1742:4, 182, 190, 197, 198 (= 6/5). 1745:1, 8, 15, 58, 59 (= 8/5).
83. Pylkkänen 1970, k. 75, 81, 89. – Peter Thornton, Seventeenth-Century Interior Decoration in England, France & Holland. London 1978, värik. VII, XVI, s. 132.
84. TKHM 2883, vanuhame-täkki, kaistojen lev. 30, kirjontakuosi 35 × 70, pit. n. 85, lev. 360, kirjottu toppauksen ja punaisella painetun pellavakarttuunivuorin läpi (kuosi 21 × 16,5). – Vrt. V & A, Flowers in English Embroidery, 1950, k. 7-16. – Colby 1972: 67, k. 92.
85. PM 32-50, vanuhame, keltaisten damastikaistojen lev. 30, punaisten satiinikaistojen lev. 20, kirjontakuosi 28 × 45, pellavavuori, pit. 85, lev. 305. Stensbölen kartanosta, ehkä peritty Ruotsista.
86. Parainen 1739 > 7:57. – Uskela 1748 > 8:84.
87. TMA alleg. leimaus 1742:109, > 8:75.
88. TKArk BIIIa18 Tu 1772 12/11 hovioik. neuv. L. M. Nordstedt, leskirva Maria Hartman, ∞ 1 ruukinpatr. Johan Parmen Timm, † 1758, pk. Eurajoella: 1 grön stickad siden stubb m. cattuns foder jemte koft 200:-, . . . 1 stubb m. gröna samt rödhwita wåder 54:- (+ 6 nuttuasua, 1 robe, 4 rob de ron), > 21:14.
89. 4:165-167, k. 72.
90. KM 5983:112, vanuhame-täkki, valkoisen satiinin lev. 68, kirjontakuosi 43 × 120, kirjottu vuorauksen läpi, pellavavuori, lev. 360. – TKHM 5972 > 4:166.
91. Hazelius-Berg 1952:11. – Cunnington 1960, k. 193, 201, 203. – LM Halls 1969, pl. 12-13, 17, 19. Halls 1972:53-54, pl. 13. – Arnold Costume 1972:48-52.
92. PM 3279, vanuhame, kirjontakuosi 42 × 51, pit. 88, lev. 360. Vrt. Boucher, k. 714. – PM 35-4, vanuhame, kirjontakuosi 44 × 65, pit. 90, lev. 270. Vrt. Fataburen 1942:194-195.
93. TKHM 16800:1, vanuhame, kirjontakuosi 82 × 58, pit. 81, lev. 300.
94. TKHM 9165, vanuhame-täkki, kirjottu villatoppauksen ja pellavavuorin läpi, kuosin lev. 67, kalanruototikkaus, pit. 90, lev. 340. Helman alareuna on leikattu poikki hametta täkiksi muutettaessa ja palat kiinnitetty täkin päihin. Saatu Someron Ylisonnin Syvänojan talosta. Vrt. l. Somero 1756. – Kielland 1960:127, k. 10, 20.
95. KM 6028, hame-täkki, damastin lev. 68, kirjontakuosi 27 × 55, tikattu täkiksi tehtäessä, pit. 84, lev. 390, Porista. – TKHM 2648, vanuhame-täkki, kirjottu sinisellä, punaisella, keltaisella ja vihreällä silkillä, kuosi 30 × 54, tikattu vinoruudukoksi, villavanutoppaus. L. V. Fagerlund Korppoon kartanosta lahj.
96. Pylkkänen 1970:230-232, 430:23-35. – Nicolescu: 160, k. 11-14, 19.
97. Lipp. xa46, 47, Contusch, Reiff Röcke, 1714. – Ter Meer ZHWK NF 3:239:29, 266, k. 37. – Hampel, Linz 1960:281-, k. 26-26a, 286, lyhyt contouche kuului sisäpukimiin, pitkä ulkopukimiin. – Linz, Figurinen 1968:84, 105, 120. – Jan Kupecky: Frantiska Wusinová, 1716, Národni Galerie, Praha.
98. Andersen 1977:191-194, k. 66.
99. Pylkkänen 1970:231, k. 254, 255, s. 430:26-29. – Asiakirjoissa: contousch, contusch, contus(h), contusk(e), contuss(e), kontich, kåntus.

Esiintyminen	1720-l.	1730-l.	1740-l.	1750-l.	yht.
Vars.Suomi	3/2	3/3	2/2		8/7
Kristiina		3/2		2/1	5/3
Pietarsaari		3/3	1/1	2/2	6/6
Kokkola	1/1	5/2	1/1		7/4
Oulu	4/3	6/4	1/1		11/8
	yht. 8/6	20/14	5/5	4/3	37/28

100. L. Kokkola 1731, Oulu 1736. – TMA Piik KO 211:697 Perniö Yliskylä 1738 18/7 Maria Enroth ∞ nimism. P. Lindberg. – Rauma 1746 8/2 porv. E. Wahlberg: 1 swart contuske 1:-. – Urjala 1745 > 6:29. – OMA (Brenner 306) 1739 kaupp. L. Hofman, leski Brita Dahlström, > 4:136. – Oulu 1730 > 22:11. – Kokkola 1732 > 11:26, 1 swart klädes contuss o.do grofklädes kiortel 32:-, 1 gl. brun ylledamask contuss m. swarta opslag 8:-. – Pietarsaari 1734 > 7:121. – Kristiina 1758 > 11:33.
101. 7:71, 78. – TMA alleg. leimaus 1740, 23 lifråck /16, leimaus 1742 4/3. – HKArk alleg. leimaus 1740, 10 lijfråck /5, leimaus 1742 6/4, leimaus 1745 1/1.
102. TMA alleg. leimaus 1740:127, 160, 312, 528, 549.
103. TMA alleg. leimaus 1740:157, leskirva Marg:a Schultz ∞ kaupp. H. Schele, 548 Anna Maria Kaufman.
104. 7:65.
105. 7:68, 78. – L. Hki 1745 J. G. Kühl.
106. HKArk alleg. leimaus 1742:181, H. S. Schwarz.
107. Halikko 1736 > 7:15, + 1 gl. kassakeng af purpurfärgat kamlott. – TMA Piik KO 185:223 Parainen Lofsdahl 1736 13/12 Hedvig v. Stauden ∞ 1) Euran khra J. Bergbom, 2) ratsumest. A. Starck, > 15:161, 16:155.
108. Tersmeden II:6, 12, en sort lifråck, lång lifkoft.
109. Pylkkänen 1970:231, 430:31-35.
110. TMA Piik KO 211:77 Kemiö Tolvsnäs rustholli 1731 23/3 Sara Tillman ∞ Nils Portman. – Vehmaa 128 Lokalahti Vartsaari 1731 7/12 inspeht. J. Dahlman (afl. hustru Forbus ägt, har änkian Britha Grandel omhänder), 1 brun klädes kiortel, 1 swart ratins mantun o.do kiortel m. svart lärfts foder, 1 lijftröya af svart siden dammask, 1 brun dammask casakeng, 1 svart ratins qf. råck . . . 1 qf. bröstlap af hvit atlask . . . 1 svart sidendammask kasakeng . . . 1 qf. muff af härmelin skin. – TMA alleg. leimaus 1742:166 värjärinleski Anna Greta Kleinod: 1 swart podesoi långråck o. kjortel.
111. OMA (Brenner 12) 1723 kaupp. I. Hurlen. – (Brenner 119) 1736 Kat:a Josefint. ∞ 1) kaupp. H. Arvolander, 2) kaupp. G. Åhs, + 1 brun damast kofta m. foder af franskt lärft 24:-, 1 siögrön atlask kiortel m. blå dwälk foder 24:-, 1 swart damast liftröya m. swart dwälcks foder 24:-, 1 brun kallmincks kiortel brukad 18:-, 1 blå randig skottygs kiortel 6:-, 1 brun cammlåtts kofta m. blaggarns foder 10:-, 1 ny swart siden damast kofta m. sammets opslag 45:-, 1 röd

sars kiortel pantsatt 12:-, 1 fiolet kofta o. gl. klädes swart kiortel, 1 skierp. – Oulu 1738 > 7:121. – Pietarsaari 1743 > 7:81, + 1 gul bordaluns kasakieng ... 1 gl. randig fordrat kasakieng.

112. 3:12, 11:24. – Pylkkänen 1970:255, 256, 435:50-55, k. 279, 468 liite 6. – Hazelius-Berg 1947:1332.
113. Peruluetteloissa kasakiineja ja puolikasakiineja: 1720-l. 6/4 + 1/1, 1730-l. 9/9 + 5/3, 1740-l. 12/7, 1750-l. 5/3, 1760-l. 4/2, esiintyy muodoissa: casaceng, casachieng, casagen(g), casaqueng, casakeng, casakieng, casaqvin, casaqveng, casaqvien, casaqvin, cassakieng, cassakiäng, cassaquin, chasakheng, chassageng, kasakeng, kasakieng, kasakiäng, kasakäng, kaskien, kassakeng, kassakin. – FSL 1795 casaquin = tröja.
114. GdM, pl 11, casaquin en juste. – Quicherat: 554, 571. – Goldschmidt, k. 7, 20, 29, 30, 33, 34. – Cunnington 1957:130, the Jacket Bodice, casaquin. – Arnold 1964:26 A-C. – Waugh 1968, Diagr. X, pl. 23.
115. Frz. Lexicon 1715, Corsette. – Ter Meer ZHWK NF 3:262, die Schossjacke, k. 32, 33. – Braun-Ronsdorf WuK 1972:15-30, k. 1-3, 10-13. – Hampel, Linz 1960, 283-284, k. 28, 28 a Frauen Corsette, 1724. Linz Figurinen 1968:94, Frauen Corsettel, 1724. – Andersen 1977:195, k. 88.
116. Pignatti 1974, tav. XXV, XLI, XLVII, L.
117. L. Kokkola 1731. – > 7:16, 47, 57, 79, 107, 110, 11:100.
118. TKArk PIa1 Tu Huutok. 1737 16/8 J. Lönqvist & Kat:a Dahlström, > 22:12. – Tu 1739 1/9 Paleen, > 22:12. – HKArk alleg. 1730 11/6 raatim. H. Forsmanin huutok.
119. HKArk alleg. 1737, A. Wetterin konkurssi, J. Thorwösten kirje 21/6 1737, > 19:36. Leimaus 1740:89. > L. Hki 1736.
120. 7:117. – L. Halikko 1736, Taivassalo 1737, Paimio 1738. – HMA Sääks KO 139:416 Pälkäne Äimälä 1749 31/10 rva Marg:a Miltopeus ∝ majoittaja H. Laxström: 1 kasakeng af durans, 1 do randig halvsiden.
121. L. Kokkola 1731. – Oulu 1728 > 7:13, **21:6.** – Kokkola 1732 > 11:100. – Kokkola 1748 > 6:50. – OMA (Brenner 270) 1738 Magd:a Pilkar ∝ kaupp. J. Possenius: 1 kasagiäng grön m. röda blommor 60:-, 1 swart klädes kåfta 12:-, 1 blå lijftröja af ryskt dammask 6:-. – (Brenner 339) 1742 papinleski Hedvig Tudera ∝ Uhlenia: 1 violet dammask casseqwin 36:-, 1 dammask kåfta, 1 brun klädes contusch 40:-, > 4:38. – Pietarsaari (Björkman 42) 1734 raatim. leski matrona Elis. Ensenia ∝ Hentzig: 1 swart klädes casakiäng 50:-, 1 dammask do 50:-, 1 do af utslitit frisel 6:- ... 1 swart ratins contousck 15:-, 1 gl. swart ratins kiortel 6:-, > 6:28. – Pietarsaari 1743 > 7:111.
122. VMA Kokkola (Björkman 174) 1751 raatim. leski Maria Simont. Riska ∝ Wikar. – Kokkola (Björkman 103) 1742 kaupp. H. Wikman. 1754 18/3 edellisen leski Maria Röring. – HMA Sääks KO 143:453 Tammela Limikkala 1762 8/4 leski mme Kat:a Gottleben ∝ Wigelius: 1 gl. swart drojets casaceng.
123. TMA alleg. leimaus 1740:1, 43, 67, 116; 96, 268, 399, 548 (= 12/8 kasakiinia). 1742:14 (= 2/1). – > 7:79.
124. HKArk alleg. leimaus 1740:61, 78, 85, 89, 92 (= 5/5). 1742:13 insp. Härkäpään leski Eva Elis. Beijer: 1 guhl dammask kasakiäng, 1 blomerant half sack, 1 halfsiden halfsack ... 1 röd dantzigtygs sack (= 1/1). 1745:59 L. Tesche: 1 half cassaquin af ask färga podesoje (5 puolirobea).
125. 7:70.
126. L. Paimio 1738. – > 7:47, 118, 123, 124. – HMA Sääks KO 138:460 Tammela Kytö 1741 16/10 rva Beata Sonck ∝ G. Barck, + ... 1 rödt o. hwitt catuns långkoft o. kiortel ... 1 rödbrun camelotts långkoft, 1 grön sars stubb stickad ... 1 gl. styfkiortel ... > 15:19, 17:51. – VMA Kokkola KO 55:234 Kakkurin kappal. pappila 1746 30/9 matrona Elis. Cajana ∝ khra J. Forsman: + 1 liusbrun camblotts manthou, kiortel därtill 39:-, 1 stäppat blå sidentygs kiortell 15:-, 1 sattins kiortell wäl conditionerat 28:- ... 1 bröstlapp m. hwita pärlor 2:-, 1 guhl do, > 8:102, 12:11, 15:167, 20:40.
127. Braun-Ronsdorf WuK 1972:15-, k. 8-15.

8. ROKOKOON MUOTIPUVUT 1740-1780

1. Garsault 1769, pl. 2 Z, AA pl. 3 DD. – Blum 1928:65. – Ruppert III, k. 19, pl. IV-V. – Boucher: 296, k. 605. – Buck 1979, k. 1.
2. 7:32. – Wortley-Montagu: 20, Wien 1716. – Lisholm, pl. 5, 7, 20 jne. pl. 27 Maria Theresian ja Frans I:n hääateria, Wien 1736. – Pylkkänen 1978:136-137, k. 11-14.
3. 7:23-32.
4. 3:27, 28. – RA rådsprot. inrikes 1748 21/1. – RAP 16:640, 644, 645, 647. – Höpken, Skrifter 2:124. – SAOB R 2303 Robe de cour. – Bergman: 218:2, k. 112. – Waugh 1968, k. 27 Loviisa Ulriikan kruunajaispuku, 1751.
5. Garsault 1769, pl. 2 Z, pl. 14 no 17, un corps de cour, un bas de robe particulier.
6. 3:41-42. – Stålhane: 50, Sofia Magdaleenan puvusto 1766, 11 robes de Cour, s. 217 hääpuku.
7. VMA VH Tenhola Prästkulla 1774 11/7 maaherra L. J. Giös, leskirva kreivitär Johanna Charlotta Posse, > 5:97, 6:69, 112, 116, **8:28, 153,** 9:66, 12:16, 20, **39, 13:52, 14:13,** 15:55, 93, 16:92, 180, 17:35, 47, **18:26,** 21:35.
8. VA Porvoo KO 128:1 Pernaja Isnäs 1778 14/10 kenr.maj. Erik Armfelt ∝ Görvel Ulr. Schönström (1719–87), > 5:60, 6:128, **8:124,** 167, 9:66, 12:6, 42, 13:19, 51, 15:200, 16:42, 117, 205. – Meinander, k. 168, 169 n. 1740.
9. 21:34, 35. – Meinander, k. 177, 178, 187, 189, 196-198, 215, 257. – Pylkkänen 1978:138, k. 16.
10. K. 100, 137, L. Pasch vanhemman maalauksissa helminauhat sitovat sekä valkoisen että mustan hovipuvun falbolahihoja, taiteilijan omaa lisäystä?
11. L. Tu 1755, Halikko 1756, Tu 1757, Hki 1760, Porvoo Drägsby 1760, Loviisa 1761 jne. nimitys esiintyy mm. muodoissa: raub deron, raube de ron, rauberonde, raubron(g), robb de rong, robbe de ronde, robberong, rob de ron(ge), rob de rång, roberon, robe rond, rober(r)ong, robron(de), robrong, roubeerond, råbberong, råb-derång, råbe de ron, råbiron, råbrång.
12. SAOB R 2305 Roberonde < fr. robe ronde, 1750-88. – Stålhane: 50, 103. – Andersen 1977:57 k. 79.
13. Garsault 1769, pl. 3 EE. – Diderot Encycl. XXXII:586. – Encycl. 1785, I:224, Couturière, hovipuvun yhteydessä mainittiin vanhanaikainen »foureau»-puku, jossa kureliiviin liittyi umpihame; »fausse-robe» oli samankuosinen nuoren tytön puku.

14. Ter Meer ZHWK NF 3:233:3, 4, 237:21 robe ronde, 1764, k. 4, 5.
15. 7:31, 32. – Cunnington 1957:121 a, the closed robe, round gown, 1735-50, 121 b corsage en fourreau, k. 35-36, 39, 105.
16. 7:22. – Cunnington 1957:114, k. 29-31, Robe à l'Anglaise: 274-279. Cunnington 1960, k. 188, 189, 193, 195, 200-206, 213. – Waugh 1968:69-70, Diagr. XIV, XVI, XXII. – LM Halls 1969:12, 13, 15, 17, 19. – Buck 1979:41-43, k. 16. – Andersen 1977:56, k. 79. – Vrt. 9:101-105.
17. L. Halikko 1756. – TMA Piik KO 191:708 Parainen 1751 22/7 Maria Salonia ∞ past. J. Ezelius, > 8:114, 15:162. – Piik KO 189:61 Kalanti Langholma 1757 3/2 leskirva Johanna Turlof ∞ kpt. G. Enesköld, > 11:10, 116, 15:189. – HMA Sääks KO 139 a Tammela Mustiala 1752 17/1 Kat:a Stolpe ∞ eskadr. saarnaaja E. Caloander, > 15:4, 207, 16:174, 20:14.
18. 3:37, 38. – Botin, Tankar om Yppighet . . . 1765, § 18. HYK Calonius-Naumann B-97. – 8:50.
19. HRA ptk 1773 16/11, 3/11.
20. PRA ptk 1776 1/2, 16/2, 11/3.
21. Meinander: 137-138, k. 147, 181, 190, 191, 224, 245, 253, 255. – Nord. Mus. 1924, Svensk rokoko: 33, 38.
22. TMA Ve KO 125:312 Laitila Sorola 1761 19/9 henkivart. E. J. Geitel, leskirva Kat:a Stiernvall.
23. KM 35101, Johanna Charlotta von Knorring (1758-1829), maalattu öljyvärein kankaalle, joka on pohjustettu puulevyllä, kääntöpuolelle kirjoitettu musteella: Fröken Johanna Charlotta von Knorring. Porträtterad vid 2 års ålder 1760 å Kumogård. Gift med Kaptenen vid Björneborgs regemente Adolf Fredrik Fahlstedt, som stupade vid Parkkumäki 1788. Moder till Carl Fahlstedt och Fredrika Charlotta Lundahl (m. frih.) Th. Lundahl.
24. Cunnington 1957:127, k. 39. Cunnington 1960, k. 217.
25. 8:17. – HKArk (Åkerman 421) 1765 apt. J. M. Tingelund, leskirva Gertrud Clayhills. – VA Loviisa 1777 4/10 mme Maria Helsing ∞ merikpt. C. U. Synnerberg.
26. PM 32-210, miehustan etupit. 38, selän pit. 44, päättie 65, hihansaumat 42 ja 22 + 4 halkio, pellavavuori 16/18 lankaa cm², kolmesta kappaleesta. Edelfeltien kodista Haikossa.
27. LM Halls 1969, k. 16 jacket bodice, 1730-40, Halls 1972, k. 16, 1785-90.
28. Tenhola > 8:7, + 1 blå carle droyets robe rong, garnerad m. blonder 400:-, 1 grå do garnerad m. tyg 300:-, 1 gl. o. söndrig hvit moers robe rong 250:-, 1 hwit fläckig tafts do 100:-, 1 gredlin randig brocherad grå de turs do fläckig 300:-, 1 pompadus (= punainen) brocherad grådeturs do 300:-, 1 gl. gredlin o. hvit do kort o. snäf 90:-, 1 gl. söndrig ras de mor do 90:-, 1 gl. slarfwig swart droijets do 6:-, 1 gl. sitsig cattuns do 30:- . . . 1 gl. snörlif o. corsett 10:- . . . (> 6:112). – Perniö 1755 > 8:109. – Vrt. 8:120-124 robe-nuttu.
29. VMA Kokkola (Björkman 462) 1777 merikapt. M. Lybeck, leskirva Sofia Juslenia (∞ 2) apt. P. Wennersten, > 9:49.
30. TKHM 9252, takki muodistettu dolmaaniksi, hame alkuperäisessä asussa, silkki > 4:99. Miehustan etupit. 38, takapit. 73, hihansaumat 34, 39, liepeen reuna 332. Pellavavuori 18/14 lankaa cm², etupit. 38, takapit. 47, 5-kaistaista hametta on jatkettu pellavakankaalla ylhäältä, helmassa 7 cm pellavapäärme, taskuhalkiot sivuilla, pit. 102, lev. 270. Kuulunut Magd:a Sofia Mörtengrenille ∞ 1760 läänin rahastonhoit. C. R. Caloander. Vrt. Bergman, k. 50-51.
31. KM 8150:143, roberonden miehusta intialaista puuvillamusliinia 26/22 lankaa cm², kirjottu latistetulla hopealangalla, kuosina aaltoketjussa pieniä kukkaoksia. Etupit. 33,5, takapit. 36, hihan pit. 35 + liehukkeet 24,5 ja 21. Vrt. LM Halls 1969, k. 17.
32. Hazelius-Berg 1952:21. – Andersen 1977:57, 102, k. 79.
33. FSL 1795, Trompeur, euse = falsk. – 8:90. – Cunnington 1960, k. 193, 200, 203. – LM Halls 1970:53-54, k. 9, 13, 14. – 8:16. – Masku 1763 > 8:92.
34. VMA Kokkola (Björkman 299) 1765 kaupp. Z. Walding, leski mme Maria Ahla (1727-70) ∞ 2. kaupp. G. Paleen, pk 1771 (Björkman 367), > 8:122, 15:49.
35. VMA Kokkola (Björkman 349) 1768 Brita Ahla ∞ kaupp. A. Riska, > 15:176, 16:104. – TMA Naantali 1789 9/7 raatim. J. Sander, + 1 bråserad half roberong m. kjortel. Vrt. 5:53.
36. VA Porvoo KO 129:27 Myrskylän k:no 1783 6/8 rva Eleonora Lovisa Augusta v. Dechov ∞ maj. J. F. Broberg, > 8:159, 9:59, **12:40, 13:73, 14:48,** 15:43, 143, 177, 208, 16:48, 92, 139, 191, 19:51, 82, 20:46, 65.
37. Kartanonrouvia > l. Porvoo Drägsby 1760, Nokia 1763, Porvoon Jakari 1764, Tu 1765, Leppävirrat 1771. Porvarisrouvia > l. Tu 1757, Hki 1760, Loviisa 1761, Oulu 1766, Kokkola 1768, Hki 1774.
38. 8:28, 42, 46.
39. L. Taivassalo 1751, Tu 1757. – HMA Hol KO 108;429 Vanaja 1765 20/3 khra J. Welin, leskirva Hedvig Krist:a Tolpo, > 8:70, **12:42.** – TMA Ahv KO 109:564 Finström 1774 21/6 rva Fredr:a Lovisa Liedberg ∞ khra D. Backman: 1 violett broscherad groditours roberong 300:-, 1 moirs do 300:-, 1 grön randig tafts do 100:-, 1 swart poudesois do 150:-, 1 do nog sliten o. gl. 60:-, . . . 1 swart kamlotts roberong utan trompeus 30:-, 1 praetience (?) klädning 150:- . . . 1 bröstlapp m. armrosor af gredelin o. gula band 9:-, 1 hwitt do, 1 swart o. hwit do 9:-, 13 alr nya band m. gula kanter 13:-, > **12:32**, 44, 15:173, 197, 16:44, 19:51, 82, 20:71, 83. Vrt. sisar 1. Germundö 1769.
40. L. Halikko 1756, Lohtaja 1765. – TMA Ve KO 125:664 Kalanti Petas 1765 2/5 Helena Thesleff ∞ nimism. K. Gaddelius, > 15:49. – HMA Sääks KO 147:832, 1769 28/8 maanmit. J. Hoof, > 15:49.
41. L. Halikko 1756, Loviisa 1761. – TMA Piik KO 193:598 Kemiö Årsnäs 1756 30/8 rva Anna Dahlström ∞ nimism. A. Mansnerus, + 1 blå bröstlapp m. fiskben, > 15:26, 17:58, 18:32. – VA Loviisa KO 1774 23/2 rva Anna Nylander (1730-75) ∞ 1750 tri D. Starck. – 16:25.
42. TKArk PIa huutok. 1766 19/3 > 8:86. 1771 7/6, 10/7 – 1764 23/10 hovioik. neuv. Martin, panttina: 1 grön råb de ronde 450:-, 1 swart do 200:-, > 8:115.
43. TKArk BIIId29 Tu 1770 6/7 Maria Enroth ∞ räätäli G. Sacklen, + 1 grön sidentygs päls m. cattuns foder, 1 röd siden kofta, 1 camlotts kofta, 1 grön camlotts päls, 1 frt. nattråck af cattun m. foder, 2 st. upsatta mössor m. band, 1 brocatts mössa, 1 hwit sidentygs do, 3 st. gl. siden mössor, 1 gråwerks muff, 1 par regarns strumpor, 1 par lin strumpor, 1 par utsydde skor. – BIIId28 Tu 1771 3/8 Magd:a Hafwerberg ∞ hatunsomistaja L. S. Lundberg.
44. L. Hki 1760, 1774, 1787. – HKArk (Åkerman 500) 1770 Anna Morelia ∞ puuseppämest. A. Nygren. (Åkerman 563) 1774 vyöntekijä A. Malheim, leski Elis. Nohrman. (Åkerman 658) 1781 Anna Marg:a

Claij ∞ räätäli N. Holmberg. (Åkerman 684) 1783 Maria Winqvist ∞ räätäli N. Biörnclou.

45. PMArk (Åkerman 64) 1761 kaupp. A. Kraftman, leski Maria Illberg, samat puvut 1768 17/5 Maria Illberg ∞ Bergman, > 15:48, 191. – (Åkerman 108) 1765 rva Kat:a Höppner ∞ raatim. P. Schröder.
46. L. Loviisa 1761. – VA Loviisa 1757 10/6 kpt. leski Kat:a Wasserführ ∞ Gadde, > **8:156**, 11:10, 12:6, 16:87, 17:60, **18:20**, 59, 19:15. – 1771 21/10 mme Anna Hinsbeck ∞ leipuri J. Osenius: 1 swart gl. pudesois robberong 48:- (+ runsaasti silkkinuttuja).
47. L. Lohtaja 1765. – 8:29, 34, 35. – VMA Kristiina 1788 26/2 Anna Backman ∞ raatim. J. Lebell, > 20:12.
48. Laurila 1770 > 12:51.
49. Pylkkänen SM 1964:129 liite n:ot 45, 59, 67.
50. 3:26, 27. – HKArk saapuneet kirjeet 1746 13/7.
51. 3:41, 42. – RAP 25:89-, 1766 22/2.
52. 3:42.
53. SAOB R 2303, Rob 1, 1743-. – Cederblom I:18, 19, 22, 23, 31, 34. 36, II:15, 19, 21, 31. – Blum 1928:57, roben takinkulmat taskuihin työnnettyinä, 1749. – Boucher, k. 745.
54. Garsault 1769, pl. 3, 15 (= Waugh 1968:108). – Diderot Encycl. Supplement, Couturière, pl. 133. – Encycl. 1785, I:223. – Blum 1928:58-59. – Ruppert III:42-, 53-, k. 60-63, pl. XV. – Boucher: 296-298, k. 715, 716, 718, 719, 721, 722.
55. 7:73. – Cunnington 1957:266-273, k. 97. Cunnington 1960, k. 211, 212, 217, 226. – Waugh 1968:72, 104, 108-109, Diagr. XVIII-XX, k. 29-32. – Arnold 1964:6-7, 34-35. Arnold 1980:19-27. – LM Halls 1972, k. 4-6, 15. – Buck 1979:34, 36, k. 6, 37.
56. Ter Meer ZHWK NF 3:234, k. 8, 9, 11, 12. – Nienholdt 1961:108.
57. Schneider 1967:5, k. 3 + Titel. – Andersen 1977:54, k. 11, 75, 76.
58. TRA ptk 1747 13/6, 15/7, 31/7. 1773 10/5, 24/5. 1774 13/5, 26/7, 6/8.
59. TKHM 11282, robe, silkin lev. 53, kuosin pit. 39,5, kermanväriseen läikehtivään pohjaan pujotettu moniväriset kukkaköynnökset, vrt. 4:109. Takissa 2 etu- ja 3 takakappaletta, yksisaumaiset hihat, 2-kertaiset liehukkeet, karkeasta pellavakankaasta tehdyssä liivimäisessä vuorissa 24 luuta ja 2 tukirautaa, edessä 6 + 6 napinläpeä. Etupit. 136, takapit. 147, trompeusen pit. 95, alalev. 125, solmitaan nauhoilla vyötäisille, Loviisasta.
60. KM 5633:21, robe > 4:105, 6:27, takki: 2 etu-, 2 sivuja 2 takakappaletta, yksisaumaiset hihat ja liehukkeet, liepeet voitu nostaa poimuille mustien pellavanauhojen avulla, joiden päät on ommeltu kiinni korsettivuorin sivusaumoihin. Etupit. 152, takasauma 145, helman laajuus 344, trompeusen pit. 100, lev. 122. Tuntematon alkuperä.
61. KM 8160, robe > 4:95, 6:26, 16:23, takki: 2 etu-, 2 sivu- ja 3 takakappaletta, yksisaumaiset hihat ja kaksinkertaiset liehukkeet, etupit. 148, takapit. 164, helman laajuus 343. 7-kaistainen hame, pit. 106, lev. 336. Jakku: 2 etu- ja 2 takakappaletta, yksisaumaiset hihat, vuoraus puuttuu, etupit. 76, takasauma 79, helman lev. 344, hihansauma 63. Neiti Helena Aminoff lahj.
62. TKHM 8236, robe > 4:96, takki: 2 etu- ja 3 takakappaletta, yksisaumaiset hihat ja kaksinkertaiset liehukkeet, pellavainen korsettivuori, etupit. 144, takapit. 170. 6-kaistainen hame, pit. 94, lev. 308, koristeena 7 ja 20 cm pituiset falbolat. Rva Lotten Finckenberg Nauvon Käldingestä lahj.
63. Ryhmä A, robet KM 5633:21, 7500, TKHM 8402, 11282. – Ryhmä B, robet KM 8160, TKHM 8236.
64. Encycl. 1785, Couturière 233, k. 3. – Ruppert III:53, k. 60-61. – Cunnington 1957, k. 95. – > 7:36.
65. VA Biogr. Carpelanin kok. 37. Masku Ohensaari, kenr. W. Carpelanin talouskirjanpito 1769, »åt Ulrica Novbr:24: Till en swart Robbe (16 al: åtta trådigt taft à 19 dal. al 304:-, 1 lod swart sysilke 4:16, 46. al Pien 13:25, 3. al Pardouband -:24, 2. al swart lärft 5:-, 1 3/4 wek Canfass 4:12,8. lod fiskben 6:- (= 338:13). – Till en Pelice (6. al rödt sidentyg à 18 dal. al 108:-, 1/2 lod rödt Sysilke 2:8, 1 1/2 al Sidenband 3:- (= 113:8). – 1 Garnatür Sidenband à 2 Dr alnen de bredare och 1 1/2 Dr al de smalare till Cornetter 34:16 (=) 679:5. – åt Maximiliana aug. 17. 6 st. Rosenröda Sidenband 6:24. Nov. 24. Till en swart Sidentygs Robb likaledes 338:13,1 Garnatur Sidenband 34:16. Till en Saloppe (6. al swart sidentyg till en saloppe à 18 Dr alnen 108:-, 13. al galler el:r kantillie spetsar 19:16, 1 al swart taftsband 1:8 (= 128:24) Summa 508:13. Stockholm d. 25. Novbr. 1769. Summa 1187:18. annoterad C. E. Carpelan. 1772 Julii, flamerad tafts Rob til Lovisa 200:-. > 16:51.
66. Forsman: 97, > 7:33. – Johan Lindell toimi jalokiviseppänä Tukholmassa 1736-60. – Meinander: 103-104.
67. Meinander: 140-141, k. 247, 259.
68. L. I. Ringbom, Några Tengströmska familjeporträtt. TKHM vuosijulkaisu 1942/43:21.
69. Harald Hornborg, Bidrag till stadens personhistoria. Vår stad Hfors 1947: 70-71, Ulrika Kostfeldt. – HKArk (Åkerman 670) 1782 Ulrika Kostfeldt ∞ varaporm. G. J. Bock, + 1 blå siden väst m. ärmar, 1 gl. brocads päls, 1 blå siden pelis, 1 gl. swart samets carpous, 1 liten swart samets kappa, 1 brun siden kappa. Leimaus 1745:17, > 15:136, 16:162, 17:7.
70. Meinander: 160, k. 204, P. Krafft vanh. tyyliä. – Linnove 1947:47, mainittu nimellä Toll, Tolpo, ehkä Vanajan khra leski Hedvig Tolpo, † 1765, > 8:39.
71. Cath:a Charlotta Hageman (1746-1814 ∞ 1. asess. C. Hageman, 2. ltn Fredrik De la Chapelle, Tenhola, Lindö), puku vrt. Lorens Pasch Nuor., Loviisa Ulriika, 1768, Ehrensvärd museo E 223. Vrt. Strömbom 1915, pl. 74-75. – K. 337 Sofia Sederholm ∞ Enning, > 9:56.
72. Meinander: 138, muotokuva J. G. Geitelin maalaama? Korkea liinamyssy viittaa 1770-luvun alun muotiin.
73. 7:71-74.
74. TMA alleg. leimaus 1740:135, 158, 159, 537, 539. – HKArk alleg. leimaus 1740:3, > 7:66.
75. TMA alleg. leimaus 1742:109, > 7:87, 8:103. – 7:71.
76. HKArk leimaus 1742:7, 14, 34, 191, 193, 197.
77. TMA alleg. leimaus 1745, 1742:149.
78. HKArk alleg. leimaus 1745:1, > 16:88.
79. 7:78, 11:7. – HKArk (Åkerman 190) 1754 raatim. C. Tellqvist, leski Anna Forsberg, > 15:163, 16:115, 137, 17:6. – Hki leimaus 1745:180 Dahlström. (Åkerman 168) 1752 kaupp. O. Dahlström, leski Ulrica Telleqvist. – Hki leimaus 1745:15 P. Törneman. (Åkerman 327) 1760 Maria Beata Borgelander ∞ kaupp. P. Törneman.
80. Vrt. pk -liitteet v:sta 1740 alkaen. Robe esiintyy muodoissa: raub(e), rob(b), roob(e), roub, råb, råbb(e), råbe.

81. TMA Ikaal KO 117a:130 (VA fr ES 3536) Ikaalinen 1750 5/6 rovasti P. Widbom, leskirva Krist:a Forselia: 1 blå sliten råbb af persianst dammast m. foder 70:-, 1 sack af numera utslitit o. söndrigt swart dammast 10:-, 1 lång kofta af gl. utslitit pers. dammast 3:-, 1 gl. o. förslitin manton af rödt randigt halfsijden 6:-, ... 1 sliten o. af mal förtärd swart klädes mantou 20:- 1 robbinett af hemwäfwit lintyg 15:-, > 7:14, 15:186, 16:170.
82. L. Tu 1755, 1765, Porvoo Drägsby 1760 jne.
83. L. Taivassalo 1751. – OMA (Brenner 400) 1746 mme Marg:a Sipelia ∞ kaupp. J. Roering. – (Brenner 508) 1757 rva Brita Helsing ∞ maist. J. Frosterus: 1 swart podisois robe m. kiortel 150:-, 1 grön dammask roberonge 90:-.
84. TMA Piik KO 188:137 Uskela Fulkkila 1748 4/1 Brigitta Helena Klick ∞ B. De la Motte, > 7:86, 11:102, 15:5, 16:87, 174, 19:37. – Piik KO 194:442 Sauvo Neitsaari 1758 20/3 vnr B. De la Motten toinen rva Helgardt Krist:a Taube, > 7:88, 8: 167, 16:87.
85. HMA Sääks KO 140:26 Rautalampi Tarvoola 1753 12/1 ltn R. Boisman, leskirva Eva Hordelia.
86. TKArk PIa13 huutok. 1766 19/3 kaupp. Z. Berg: 1 guhl brocats robb 471:- (kultaseppä Törnqvist), 1 wit robbe (veromest. Mörtengren), > 4:193, 5:99, 8:42, **11:13**, 39, 12:44, 15:48, 16:218. – 1766 15/8 C. Fockin kuolinpesän huutok. > 15:42, 48.
87. Davenport: 1928-1931, 2122, 2161. – Boucher: 292-. – Paris, Musée Carnavalet, Cat. 50, robe à la française, 1760.
88. > 8:58. – Kemiö 1756 > 13:88. – TKArk BIIId14 Tu 1759 23/3 auditöörska Ida Krist:a Stahl, myötäjäiset notaari G. Sahlbergille ja Kat:a Dorotea Östmanille – HMA Holl KO 108:125 Padasjoki Alho 1763 21/3 rva Anna Hessling ∞ kpt C. G. Krakau, > 14:60, 16:18, 172, 216. – Sääks KO 149:501 Somero Hirsjärvi 1773 11/6 rva Krist:a Bosin (1741-73) ∞ korn D. Lindström, > 15:43, 19:51. – HKArk (Åkerman 586) 1775 Gust:a Merten ∞ kaupp. A. Byström (+ 2 silkkipukua, klädning). – TMA Piik KO 201:171 Paimio Vista 1779 20/2 kappal. Fr. Wijnqvist, leski Brita Maria Montin.
89. Vrt. perukirjaliitteet. – VA Loviisa (Degerby) 1749 22/6 L. Tesche-Hansson, leski mme Maria Elis. Printz: 1 swart podesois robb m. kiortel 120:-, 1 gl. dammast askfergad robb 60:-, 1 gl. brun o. hwit grodetour half robb 48:-. – VMA Kokkola (Björkman 188) 1753 Marg:a Frimodig ∞ kaupp. J. Winge: 1 blå dammask robb 200:-, 1 swart armosins do m. kiortel 120:-, 1 wattradt pou de soy blå robe 60:-, 1 swart flanells robe 30:- (nuttuja + hameita), > 15:4, 187. – Uusikaarlepyy KO 72:624 Pietarsaari 1755 20/12 Kat:a Bremer ∞ maanmit. N. Roering: 1 swart 8ta tråd tafts råb o. kiortel 200:-, 1 gul do m. kiortel 300:- . . . 1 påsydd bröst lapp 12:-, > 12:6, 13:43, 15:9, 92, 167, 17:22, **18:57**, 19:72.
90. L. Taivassalo 1751, Loviisa 1752, Tu 1755, Halikko 1756, Porvoo Drägsby 1760 jne. – 8:33. Esiintyy mm. muodoissa trompaus, trompeus, trompeux, trompois, trompös, trumpös. – HKArk (Åkerman 480) 1769 mme Marg:a Gallenia ∞ kaupp. A. Lindeberg. – HMA Sääks KO 153:104 Tammela 1793 27/2 kr. nimism. E. Juselius, leski Beata Barck: 1 randig robe af sidentyg m. förhänge 8.-.-.
91. TMA Piik KO 196:431 Lemu 1766 29/10 khra (valtiopäivämies) A. Elg. – Piik KO 188:457 Sauvo 1749 22:2 khra G. Tammelin, leski Elis. Söderquist: 1 triumphants råbb gl. 100:-, 1 röd persiansk damast råbb 50:-, 1 grå damast stubb stickad m. silke 48:-, 1 röd damast do 36:-, 1 swart damast halfråbb m. kiortel 100:-, 1 swart damast kiortel m. en grön damast kofta gl. 50:- . . . 1 swart ratins råbb utsliten . . . fruns sorgkläder lemnades owärderade, > 16:85, 20:41. – Vrt. Boucher, k. 778, 790.
92. L. Taivassalo 1751, Jomala 1754, Halikko 1756. – TKArk BIIId23 Masku Kajalan ruusth. 1763 28/1 asess. J. Gabrielsonin tytär mlle Elisabet: 1 swart damast robe 120:-, 1 grå blomerant siden robe m. kiortel 300:-, 1 gl. swart damast robe 30:-, 1 gul damast robe de ronde m. violett trompeux 36:- . . . 1 swart flanells robe 9:- . . . 2 styfkiortlar . . . 1 swart damast bröstlapp 1:16, > 11:100, 13:38, 15:187, 18:20, 44.
93. 6:111.
94. 8:84, 92, 6:56-58.
95. L. Loviisa 1752, Kokkola 1768. – 7:74, 8:61, 69, 74, 75, 77, 91, 16:6, **25, 26.** – HKArk alleg. leimaus 1745 veromest. A. Hellenius (∞ 1730 Elis. Sunn) 1 pärl färgad damast robe, 1 päls af samma slag. – Hki 1788 > 5:51.
96. TMA Ikaal KO 120:219 Pirkkala Sangilan rakuunavirkatalo 1780 17/1 vnr Frans v. Pfaler, leskirva Helena Segerstedt (1733-91 ∞ 1767), > 16:156. – Kristiina 1786 > Borg: 21, 22.
97. HKArk (Åkerman 748, 802) 1790 laamanni S. Cederwald (rva Eva Helena Ehrenmalm † 1764 Tukholmassa). – Rauman museo 655, silkkitäkki, jonka keskus koottu roben tilkuista, näkyvissä selkälaskosten jäljet.
98. Pylkkänen SM 1964:129, robe talonpoikaismorsiamen pukuna, 1771.
99. SAOB R 2306 Robinet, Rob-kofta. – Perukirjaliitteet v:sta 1746 alkaen. – > 8:84, 85, 91, esiintyy asiakirjoissa muodoissa: robbinett, robe de nette, robdinette, robinet, robnett, roubinett. Robe-kofta: robb koft, robb de kofta, robdinett koft, robinett koft, roub koft, råbb kåfta jne.
100. Garsault 1769, couturière: 51. – GdM 1778, pl. 12 caraco à la française 58. – Paris, Musée de la Mode 1977, k. 22 casaquin et jupe. – Braun-Ronsdorf WuK 1972, k. 8, 9.
101. Fairholt 1976:96 Brunswicks. – Cunnington 1957:130, k. 42. – Arnold 1964:29-30. – LM Halls 1969:18. – Buck 1979:77, 96-97, k. 21. – Praz 1971, k. 32, 65.
102. 7:126.
103. 7:71, 72, 8:75. – HKArk alleg. leimaus 1742:182.
104. 8:78, 79, 16:88. – HKArk alleg. leimaus 1745.
105. TMA alleg. leimaus 1745.
106. 5:5. – TRA ptk 1781 30/10, 22/11.
107. TKHM 8238, robinette > 4:110, 2 etu-, 2 takakappaletta, yksisaumaiset hihat, korsettivuori vaaleanpunaista pellavaa, 20/18 lankaa cm², hihoissa valkoinen pellavavuori 15/15 lankaa cm², falbolan reunoissa valkoinen pien-punosnauha. Etupit. 89, takasauma 92, helman laajuus 293, rinnustan pit. 36, korsetin etupit. 39. Rouva Lotten Finckenberg lahj. Käldinge, Nauvo.
108. 8:100, 101. – Hazelius-Berg 1952:19, kreivitär Charlotta Sparren puku, 1750-luvulta, muodistettu 1780-luvulla ? – Boucher, k. 750.
109. L. Taivassalo 1751, Loviisa 1752 jne. – > 8:81, 84, 91. – TMA Piik KO 193:188 Perniö Mondola 1755 25/5 kihlak. kirj. P. F. Hising, leski Anna Krist:a Bäck-

man: 1 robbe af rödt pau de soi 120:-, 1 liusblå do mycket fläckad 48:-, 1 swart dammast do gl. utsliten 36:-, 1 utsliten swart dammast kiortel 12:-, 1 gul armosins half robbe 12:-, 1 blå do af 8-trådigt taft o. cattuns foder 18:- . . . 1 robbrong, 1 kiortel o. kofta o. 1 par strupärmar af swart flanell 60:-, > 8:130, 12:59, 15:4.

110. VA Iisalmi 92, 1750 22/3 rva Kat:a Palm, ∝ korn. A. J. Orbinski. – Luumäki 1750 > 16:13.

111. TMA Masku KO 108:192 Korppoon pappila 1796 8/1 rva Helena Ulner ∝ khra C. Bergman, > 9:116 b, 147, 11:101, 13:21, 15:105, 16:68, 17:29, 19:88.

112. HMA Sääks KO 147:824 Rautalampi Saviniemi 1769 21/8 khra leski Sofia Krook.

113. L. Porvoo Drägsby 1760, Tu 1765, Hki 1787. – > 8:81, 85.

114. L. Kemiö 1750, Taivassalo 1751, Halikko 1756, Karuna 1759. – Parainen 1751 > 8:17. – Ikaalinen 1750 > 8:81. – TMArk Piik KO 213:187 Kemiö 1752 25/7 khra Z. Forbus, leskirva Helena Calizia, + 1 hwitgrå dammast robbe, 1 hwitgrå päls m. cattuns foder . . . 1 swart flanells robbe, 1 gul dammast stubb. – HMA Sääks KO 142:751 Rautalampi Koski 1761 17/6 mme Hebla Theudenia ∝ kappal. P. Landanus.

115. TKArk PIa huutok. 1749 21/7 G. Rungeen. 1749 C. Heldt > 7:80. 1764 Martin > 8:42. 1764 3/4 H. H. Wechter: 1 röd damast robinett 73:16 (laivuri Holmsten).

116. L. Hki 1787. – > 7:74, 8:78, 106, 107. – HKArk (Åkerman 125) 1746, Vanha kaupunki, Hedvig Procopaea ∝ värjärimest. M. Pape: 1 robe koft o. kiortell liusgrönt grodetour 100:-, 1 swart persianst dammast robe koft 54:-, > 15:36. (Åkerman 148 a) 1750 Juliana v. Patkull: 1 gl. armosins robinett. – (Åkerman 165) 1751 mme Brita Höök ∝ kaup. kasööri J. Lindberg: 1 guhl damast robbe kåft 60:-, 1 blå tafts fyrskaft do 30:-, > 12:15, 17:30, 19:34. – (Åkerman 104) 1754 Marita Orädder ∝ porv. A. Wackelin: 1 swart bordalous halfråb 30:-. – (Åkerman 183, 244) 1753, 1756 Maria Klingberg ∝ räätäli P. Forsberg. – (Åkerman 264) 1757 neitsyt Elis. Peronius: 1 swart poudisoys roob 120:- 1 robinett af zetter cattun 72:-, 1 päls af rödt damast 20:- . . . 1 styfkiortel, 1 snörlif, > 13:57, 15:31.

117. PMArk (Åkerman 14) 1755 Marg:a Wikman ∝ raatim. P. Bredenberg: 1 mörk röd pudisois robe något brukad 90:-, 1 sijden sattins robb koft 36:-. – (Åkerman 65) 1762 kaupp. A. Nyman, leski Helena Höök: 1 gl. swart robbinett af podesoi 18:-. (Åkerman 78) 1763 Kat:a Widholm ∝ lasimest. G. G. Jencke: 1 swart damast råbb kofta 42:-.

118. VA Loviisa 1757 31/10 Anna Marg:a Ekman ∝ räätäli J. Orrström: 1 råbbkofta o. kiortel af blå damast 50:-, 1 röd damast kofta gl. (huutok. 1758 19/1 räätäli Tellbom osti 88 taal. sinisen damastinutun ja hameen). – 1785 31/12 raatim. G. Bergholm, leskirva Hedvig Grään: . . 1 ras d'sillie robberong m. trumpeus 6.32.-, 1 gl. guhl robinett koft af damast -.32.-, 1 swart moers kjortel m. koft 5.-.- . . . 1 utsydd bröstlapp, > 17:42, 18:33, 19:82.

119. VMA Kokkola (Björkman 167) 1751 raatim. J. Swedielin, leski Maria Carlbom (1715-91): 1 swart damast halfråbb 27:-, 1 grön o. röd skiftad tafts råbb 24:-, 1 rödrandig satins kiortel 24:-, 1 randig kamlotts råbb 15:-, 1 kiortel af samma slag 10:- . . . 1 swart sammets kraga m. hwita spetsar. (Björkman 705) 1791, peruluettelossa edelleen sama puolirobe, kirjottu valkoinen rinnusta ja useimmat nuttupuvut, > 6:46, 11:100, 13:67.

120. L. Kokkola 1768. – VMA Kokkola (Björkman 137) 1746 kaupp. J. J. Calamnius, > 17:21. – (Björkman 207) 1755 Maria Rosenberg ∝ räätäli J. Tallquist, > 4:157. – > 8:34, 12:54. – OMA (Brenner 532) 1759 Kat:a Bonge ∝ kaupp. M. Nylander. – (Brenner 545) 1760 kaupp. leski Sofia Enbom ∝ H. Cohre, > 17:22, 19:14, 22:45.

121. KM 1929, nuttu ja vanuhame keltaista ripsitaftia, lev. 75. Nutussa T-leikkaus, helmakiilat, liehukehihat, laskosnauha kiertää pääntietä ja etureunoja, kiinnikkeinä 5 keltaista silkkinauhaparia, pit. 53, pääntie 80. Vuorina 8:lla valaanluulla jäykistetty pellavakorsetti, 8 + 8 nyörinreikää, etupit. 26, takapit. 28. 4-kaistaisessa hameessa ohut vanutoppaus, pellavavuori 14/12 lankaa cm², kirjottu helma > 4:171, hameen pit. 101, lev. 300.

122. Kokkola 1765 > 8:34, Kokkola 1777 > 8:29. – Vrt. 8:28.

123. Davenport: 2025. – Cunnington 1957:130, k. 40. – Arnold 1964:26-27. – Barcelona, Museo de indumentaria, Colleccion Rocamora, 88001, 88002, 88008. – Hazelius-Berg 1952:14. – Andersen 1977, k. 81. – Antoine Watteau, »L'Escarpolette», 1712, Ateneumin Taidekokoelmat.

124. Pernaja 1778 > 8:8 (6 silkkirobea, vanha nopkin robe, musta flannellirobe, robe-nuttu raidallista taftia, 5 silkkinuttua, 2 karttuuninuttua, 7 puuvillaista nuttupukua, pellavainen nuttupuku). – HMA Holl KO 108:147 Hauho Kraatari 1763 5/9 mme Krist:a Ekorn ∝ nimism. A. Härkäpää. – Somero 1788 > 9:17.

125. 11:35-40.

126. Tu 1776 > 5:61.

127. HKArk (Åkerman 652) 1781 Juliana Singiöhl ∝ maalarimest. A. Brundelius.

128. Hazelius-Berg 1952, k. 18, 19. – Nienholdt 1961, k. 77.

129. L. Porvoo Drägsby 1760, Nokia 1763, Tu 1765. – Porvaristo: L. Hki 1760, 1774, Loviisa 1761, 1774, Rauma 1781. – Papisto: Jomala 1754, Somero 1756, Karuna 1759, Paimio 1780.

130. 4:168. – L. Loviisa 1752, Porvoo 1763, Kristiina 1767. – Perniö 1755 > 8:109. – VMA VH Rantasalmi Rouhialan rustholli 1761 20/8 maj. G. H. Ehrnroth, leskirva Krist:a Hästesko (1706-80 ∝ 1727), »fru majorskans förnämsta helgedagskläder», > 21:12 tyttärien myötäjäiset. – TMA Ikaal KO 119 Vesilahden pappila 1768 20/6 rovasti J. Hacks, leskirva Kat:a Tolpo, > 1. Laukko 1736, J. Hacks toimi lasten kotiopettajana.

131. TKHM 2548, täkki, tehty vanutikatusta vaaleanpunaisesta satiinihameesta, ohut pumpulitoppaus, keltaisenruskea pellavapalttinavuori, pit. 86, lev. 196. – Vrt. Hazelius-Berg 1952:14 (1764). Nienholdt 1961, k. 80, 81.

132. KM 58071:85, kirjottu ja tikattu valkoinen satiinihame, ohut vanutoppaus, pellavavuori, kirjontakuosi 7 × 25, pit. 82, hame on kavennettu. Ullakkolöytö Helsingistä.

133. PM 3823, täkki, tehty vanutikatusta sinisestä satiinihameesta, paksu toppaus, sininen pellavavuori 13/18 lankaa cm², kirjontakuosi 21 × 74. Täkkiä on jatkettu kummastakin päästä sinisellä damastilla, joka on ilmeisesti peräisin rokokoopuvusta, hameen pit. 86, lev. 290. – Satak. M. 11036, täkki, tehty vanutikatusta ruohonvihreästä taftihameesta, ohu-

ehko vanutoppaus, pellavavuori, kirjontakuosi 14 × 56, hameen pit. 85, lev. 344.

134. 4:171-172. – Kielland: 141, k. 16-20, 42, pl. IV-VI. – Nienholdt 1961, k. 81. – Thornton 1965, k. 68 A, 74 A, B.

135. Savary 1726-32:117 Indienne, Robes, Kiinasta tuotettiin tilaustöinä kirjottuja vaatteita kappaleina, jotka asiakkaan oli koottava yhteen.

136. Kokkolan museo 1485, täkiksi topattu kirjottu ruohonvihreä damastihame, silkin lev. 58, kirjontakuosi 18 × 57, hameen lev. 360. Kirjottu monivärisellä silkillä häive-, varsi- ja solmupistoin. Perimätiedon mukaan Kaisa Forsten kirjonut Kokkolassa.

137. TKHM 13970:1, täkki, tehty kirjotusta ja vanutikatusta resedanvihreästä taftihameesta, ohut villavanutoppaus, kirjottu pohjapistoin vaaleankellervällä silkillä vuorauksen läpi, kuosi 38 × 90, silkin lev. 68, hameen pit. 92, lev. 408. Neiti Aino Tammelin lahj., äidinäidinäidinäidin Margareta Stillmanin perintöä (s. 1756, ∞ Vaasan hovioik. asess. E. Alanus). Vrt. Nord. Mus. Fredrik I:s tid: 38-39.

138. TKHM 11324, täkki, tehty kirjotusta ja vanutikatusta punaisesta satiinihameesta, ohut villavanutoppaus, ruskehtava pellavavuori 20/20 lankaa cm². Kirjottu ja tikattu keltaisella silkillä vuorauksen läpi häive- ja varsipistoin, silkin lev. 55, kirjontakuosi 28 × 96, hameen pit. 89, lev. 372. Presidentinrva Constance Montgomery lahj.

139. Olof af Hällström, Karis och Svartö kyrkor. Karis socken IV. Ekenäs 1957, s. 120. Rovasti Ring hankkinut kirkkoon 1790.

140. Tammela 1761 > 11:38. – Pylkkänen 1970:435:54, Halikko 1736.

141. TKHM 5856 a, kirjottu vanuhame, vaaleanpunaista satiinia, tikattu viinilasikuosiin, kirjottu (? ammattimaisesti) vuorauksen läpi monivärisellä silkillä häive- ja varsipistoin, kuosi 38 × 103, pellavavuori, helmapäärme punaviiruruutuista sinistä pellavakangasta, hameen pit. 88, lev. 320, ostettu rva Högmanilta Helsingistä. – TKHM 15150, pöytäpeitto, tehty ohuesti vanulla topatusta ja (? ammattimaisesti) kirjotusta vaaleanvihreästä taftihameesta. Tikattu vinoruudukoksi, kirjottu vuorauksen läpi monivärisellä silkillä häivepistoin sekä silkkikankaalla päällikeommellen, kuosi 27 × 75, hameen pit. 94, lev. 352. Ostettu rva Linnea Heikolalta Turussa. Vrt. Kielland 1960, k. 16, 17, pl. V, VI.

142. HKArk alleg. leimaus 1742:198.

143. KM 28029, kirjottu, vanutopattu punainen taftihame, topattu ohuesti villavanulla kirjonnan jälkeen viinilasikuosiin, painettu pellavavuori > 4:137. Kirjottu monivärisellä silkillä häive-, varsi- ja solmupistoin, kuosi 39 × 68, hameen pit. 84, lev. 250 (kavennettu). Neiti Elin Aminoff lahj.

144. KM 7140:2, morsiustäkki 1790, tehty kirjotusta keltaisesta damastihameesta, silkin lev. 70, kirjontakuosi 24 × 86, kirjottu monivärisellä silkillä häive- ja varsipistoin, hameen pit. 89, lev. 334. Ostettu Antellin kokoelmiin Yläneen Kuralan kartanosta, perimätiedon mukaan kotiopettajatar Schyerin (?) tikkaama. VA Topogr. Yläne 1781 22/10 C. B. Lybecker.

145. PHM, numeroton, kirjotun ja vanutikatun keltaisen satiinihameen kaitale, ohut vanutoppaus, vuori valkaisematonta pellavaa 14/12 lankaa cm², tikattu keltaisella silkillä viinilasikuosiin, kirjottu monivärisellä silkillä häivepistoin vuorauksen läpi, kuosi 9 × 33, nimikoitu vaaleanpunaisella silkillä GDT, hameen pit. 91. Helma päärmätty keltaisella silkkinauhalla. Rva Elsa Brunberg Helsingistä lahj., luultavasti peräisin Aminoff-suvulta.

146. Pylkkänen 1970:229-230, 430:19-22. – 12:17-18.

147. Wortley Montagu: 79 . . . my travelling habit, which is a riding dress. – Leloir XI:55-56, pl. 23 C, k. 53 A, 54. – Rocheblave, pl. 11 N. Lancret, La fin de la Chasse. – Boucher, k. 792. – v. Boehn 1909, pl. 8-9. – Lundberg 1957:70, kat. nr. 232, n. 1765. – Andersen 1977:178, k. 61, 62.

148. Tersmeden I:204, 216, 229, II:186, 280. – Davenport: 2017.

149. Cunnington 1957:134-137, 308. – Arnold 1964:24-25. – Buck 1979: 52, 79, 98-99, 101, 165, 186-187, k. 26, 27.

150. Garsault 1769:45, pl. VII. – Diderot Encycl. IX, pl. XXIII.

151. HYK Coll. Calonius-Nauman B 80:44.

152. Lisholm, pl. 26, Tessinska familjen, Wien 1730-31. – Roth: 140, pl. 60 nr 89, Scheffel, Anna Cambell ∞ Montgomery (1717-72), esikuvana Drouais, Mme Du Barry, 1769, josta J. Firmin Beauvarlet'in kuparipiirros.

153. 8:7, 12:16.

154. Tuntematon nainen, öljymaalaus kankaalle, 76 × 62. Yksit. omist. Vrt. Roth, pl. 60, > 8:152.

155. Lisholm, pl. 53. – Andersen 1977:178-180, 203:19-20, k. 61, 62. – Kremlin kokoelmissa Katariina II:n harmaa samettipuku, joka käsittää takin ja hopeakaluunoiden koristaman hapsuhelmaisen hameen.

156. 8:46.

157. 12:70-83.

158. HMA Holl KO 108:259 Janakkala Haaga 1764 2/6 rva Anna Marg:a Lilljebrunn (1724-62 ∞ 1759 korn. C. G. Uggla), + 1 hwit robe af holländskt damast 250:-, 1 röd do af faconeradt sidentyg 180:-, 1 försliten blåbrokig do af rasdecicille 90:-, 1 swart do af siden drogett 200:-, > 14:27, 15:45, 16:19, 89.

159. Myrskylä 1783 > 8:36.

160. HMA Sääks KO 144:448 Akaa Mustila 1764 18/10 rva Eva Marg:a Mellin ∞ E. Åkesson: 1 grön camlots ridklädning (tytär peri). – Oulu Marttila 1779 > 22:26 . . . 1 blå kamlotts ridklädning . . . 1 blått bordalou lifstycke, 1 canfas do.

161. Suolahti 1909 I:132.

162. 8:148. – Hearsey, k. 5 Kratzinger, Marie Antoinette, pl. IV Lebrun: Marie Antoinette. – GdM, pl. 80, Habit d'Amazone, Marie Antoinette. Elle est habillée en homme avec un fracque à bavaroise et une jupe.

163. Erichsen, Catherine the Great, Peterhof.

164. Andersen 1977:178.

165. Cunnington 1960:219, 232. – Gaunt, pl. XIV. – Hayes 1972, pl. 35, 41.

166. Garsault 1769, pl. VI:53, camisole, juste.

167. L. Sysmä Tauvola 1770, Somerniemi Palikainen 1773. – Sauvo 1758 > 8:84. – Pernaja 1778 > 8:8.

168. KM 8150:133, hupullinen liivi, 3 hihaparia ja trompeuse, lohenpuna-vihreä-hopeanharmaaraitaista silkkiä, lev. 53, kuosi 4 × 13,5. Liivissä 2 etukappaletta ja tilkuista koottu selän yläosa, hupussa 2 kappaletta, vuorattu vanutetulla puuvillakankaalla (? bombasin) ja valkoisella silkillä. Etupit. 51, hupun kork. 32, trompeusen pit. 92, helman lev. 108, koristeena silkkihapsunauhaa, prétintailles. Armfelt-suvun pukukokoelma Joensuun kartanosta Halikosta.

9. KUSTAVILAISEN AJAN MUOTIPUVUT 1770-1795

1. Bergman: 216-228. – Circassienne > 9:42. – Cederblom I:34-36, 38, 41, II:22-24. – Ribeiro, Burl. Mag. 1977:834, Van Dyke-dress. Ribeiro, Connoisseur, May 1979, Turquerie.
2. Hedvig Elis. Charlotta, Dagb. I:100-101.
3. Bergman: 50, 56, 120-, k. 31-34. – Modée 11:436.
4. PRA ptk 1778 7/5. Hartman: 476. > 3:64.
5. Hirn 1957:164. > 3:62.
6. Bergman: 120-150, 226.
7. HYK Coll. Calonius-Nauman A 115:31.
8. TRA ptk 1782 10/9, 27/9.
9. 5:30.
10. Meinander, k. 349. VA Porvoo KO 137:354 Lapinjärvi Latokartano 1812 13/6 leskirva Marg:a Printz (1739-1812 ∝ kamr. G. Gylling) jäämistössä mm. vanha musta taftipuku, > 16:128.
11. Bergman: 120, Vadstena, vaaleansininen puku.
12. VA Porvoo KO 131:226 Elimäki Peippola 1803 27/6 Marg:a Carlsköld (1758-1802 ∝ sotaneuvos J. af Forselles) 1 swart siden hofdrägt af taft 8.-.-, 1 swart siden sarge hofråck 3.-.-, 1 do tafts kjortel gl. 2.-.-, > 9:151, 10:69, 15:116, 16:162. Stockholms Allmänna Tidningar 1789:47 (26/6). – Neovius 1897, 1980:113, 1789 juni 19 reste G III från Borgå till Peippola.
13. Marta Hirn 1975:27-35.
14. Porthan SSLF 1:294, 297, 303. – Hennings: 98, 189-191, 247, 265, 305-314, 322-330.
15. L. Paimio 1780, Perniö 1782, Loviisa 1782, Tu 1783, Loppi 1786, Pyhtää 1795, Orivesi 1796. –> 9:174. – TKArk BIIId Tu 1789 6/3 kaup. välskäri G. Treudder, leski Ulrica Tillberg: 1 swart carle swedoes 10.-.-, > **5:85,** tytär Gustava.
16. L. Piik 1789, Tu 1790. – VA Loviisa 1788 4/12 mlle Maria Juliana Sierck, + 1 gl. broserat tafts lång koft m. kjortel, > 19:82. – Tu 1798 > 9:127. – TKArk BIc Tu 1800 30/5 kellarimest. rva Marg:a Seipel: 1 röd podesoi suedoise, 1 do kortare ... 1 röd lång koft, 1 kort do ... 1 mörkblå klädes rid klädning, 1 röd camlotts kjortel, 1 swart do råck o. kjortel ... 1 grön muff o. en wäst, 5 st. div. wäst, > 16:163, 212.
17. HMA Sääks KO 152:207 Somero Lahdenk:no 1788 1/7 Åvikin lasitehtaan tireht. J. R. Depong, leskirva Kat:a Elis. Ahlgren (1727-93, amiralit. kpt Erik Holmbergin leski), > 9:59, 8:124, 10:56, **12:32,** 16:75, **18:38.** – Sääks KO 152:476 Vanaja Kankainen 1790 25/5 Brita Wasenia (1756-90) ∝ vnr A. G. Rimnell, > **9:136, 15:208, 16:72.**
18. 4:178-180. – Bergman: 120-128.
19. L. Pyhtää 1795. – VA Porvoo KO 123:477 Porvoon pit. Jakari 1783 7/4 kenr. maaherra A. H. Ramsay, leskirva Helena Kat:a Malm (1730-1809) ∝ 1. prof. J. Tillander, 2. 1771 kenr. A. H. Ramsay, > 16:169, 20:28, **21:31, 22:36** (Tampere 1809). – Vaasa 1803 > 10:57, 1 ny swart hofdrägt m. tilbehör af taft 25.-.-.
20. Bergman: 83, 114, k. 16, 144.
21. Bergman: 127, 134-136, k. 47, 50-51. – 9:54, 154.
22. L. Paimio 1780. – TMA Ahv. KO 120:541 Saltvik Germundö 1790 17/12 kpt. C. G. Gagge, leskirva Valborg Gagge, >13:72, 90, 15:96, 18:69, **22:17.** Vrt. Karkku 1794 > 9:60.
23. 21:45-49.
24. Blum 1928:66, 73, 81, 85, 86. – Squire 1974; 114, J. M. Moreau le jeune, La Nouvelle Héloise.
25. Boucher: 300, k. 706, 740, 745, 748.
26. Goncourt 1862:296-297. – Ruppert IV:18-24, pl. II, III, V, k. 23-24. – Blum 1928:81. – Bergman: 216-217, k. 116-117.
27. GdM, pl. 1-3, 10, 18, 21 jne. 150-152, > 9:53. – Weigert, GdM pl. V, VI. – Davenport: 1883, 1888, 1937, 1964, 2044, 2046, 2184, 2207.
28. Cunnington 1957:281-287. – Arnold 1964:36, 37. – Waugh 1968:73, Diagr. XXI, XXIII, pl. 33. – Waterhouse 1958, pl. 111 (1769), pl. 173 (1777). – LM Halls 1970, k. 7,9. – Moore 1973, pl. 2,3, the most fashionable Undress, 1776. – Buck 1979:28, 53, 227, k. 7, Glossary.
29. Ter Meer ZHWK NF 3:242, k. 23, 24. – v. Boehn 1909: 50, 52, 57, 136, 137, 149-152. – Chodowieckis Illustrationen zu den deutschen Klassikern. Berlin 1914. Lessings Fabeln und Erzählungen 1779, Goethes Werther 1775-79. Berliner Moden. – Turnau 1968, pl. 151-152, 160-162 Habillemens Berlinois 1778-79. – Blum 1928:180-181. – Björkenheim, katalog, »Wertherin kärsimykset» oli suosittu kartanokirjastoissa Suomessa 1700-l. lopulla.
30. 3:50, 9:144. – HYK B 80:48. – SAOB P 1429 Polonäs II. – Bergman: 216, 161:2 Vadstenan räätälinammattik. ptk 1783 2/4 poloness m. lös kjol, k. 37-40, 118. – Cederblom I:35, 39, 42.
31. SK 8:45-46.
32. HRA ptk 1781 13/12, 1782 11/2. – 9:8. – 9:26 Ruppert.
33. KM 74054:1, poloneesipuku 1780-l., luunväristä sini-valko-viiruista ripsitaftia monivärisin kukkakimpuin, lev. 50, kuosi 28 × 25. Takin miehustan 6 kappaletta jatkuvat liepeeseen, jossa lisäksi 4 sivukappaletta ja 4 kiilaa, yksisaumaiset hihat, rinnusta koottu tilkuista. Takkia koristava laskosnauha (lev. 4,4-7) on reunustettu lenkkimäisellä silkkipunoksella (= gallerpien). Takin selkäpit. 137, hameenhelman ympärys 460. 6-kaistainen alushame on myöhemmin poimuttu turnyyriksi ja vuorattu uudestaan samalla kun takin miehustan vuoraus on poistettu, käytetty 1800-luvulla morsius- ja naamiaispukuna, kuulunut ehkä Eva Agata Helsingbergille (1783-1849 ∝ Törngren). Ins. Nita Grönvik lahj.
34. Meinander: 126-127, 174, 303, k. 236, 344. > 21:20.
35. 9:13.
36. L. Hki 1787, 1791. – Marta Hirn 1948, k. 47, 48. – HKArk (Åkerman 659) 1781, rovasti teol. tri Z. Cajander, leski Kat:a Ståhlfooth. – (Åkerman 810) 1790 oikeusporm. J. Kuhlberg, leski Hedv. Weckström. – (Åkerman 915) 1792 Agneta Stenström ∝ naistenräätäli Niklas Holmberg, > 22:49. – (Åkerman 955) 1795 nyörinpunojamest. J. R. Röö, leski Maria Landin: 1 gl. swart carle polones klädning.
37. Hki 1785 > 5:51, 9:137, Mlle Holmberg debet ... för gjort arbete ... förfärdigat en pålonees af swart taft 28.-.-, et par flors ärmar 9.-.-, H:fors 24. 1. 1785. Niclas Holmberg.
38. 4:115 chiné. – Oulu 1779 > 22:26. – VA Porvoo KO 123:297 Ingas verosäteri 1781 23/4 rva Maria Spieker ∝ kpt. S. Ehrwast.
39. Langlade: 104, modisti. – Wennberg 1947, erityisesti k. 17, 18, 22-24. – Cederblom I:22, 23, 30, 42, 63.
40. 9:32. – Diderot Encycl. V: Doliman. – Leloir 1951, Dolman. – RDK, Dolman. – Varjú-Ember WuK 1965:81-94, k. 11-17. – Linz Stadtmuseum, Figurinen 1968:82-83, Meisterstückbuch 1714. – Pylkkänen 1970:155-156, 420:21-22.
41. FSL 1795, Doliman.
42. GdM, Robe à la Circassienne, pl. 1-3, 19, 21 jne, à la provençale 133, à la grenadière 156, 198, 211. – Rup-

pert IV:24, pl. V, k. 23, 24. – Blum 1928:81. – Waugh 1968:73, 121 circassienne Pariisista, 1778. – FSL 1795 soubreveste = jacka utan ärmar.

43. Andersen 1977:196, k. 68.
44. Braun-Ronsdorf 1963, k. 14.
45. TKArk BIII a 30 Tu 1792 23/4 no 65, turkkurinleski Johanna Krist:a Pfaler ∞ 1. Neppius, 2. linnanpast. H. Floman, pesäero, + 1 ny swart tafts lång kappa, 1 brunskiftad tafts råck o. kjortel.
46. VA Porvoo KO 124:86, 1787 4/1 kihlak.tuom. C. F. Ignatius, leskirva Barbro Ylen (1741-1803). – HKArk aktit 1799 no 7, kaupp. L. Stenströmin konkurssi, rva Krist:a Quastin myötäjäiset Tukholmasta 1794, > 10:30.
47. Wacklin 1974:38, 49, 116, 260 (porm. rva Maria Krist:a Timming s. 1758).
48. OMA (Brenner 989) 1784 Ulrika Holmberg ∞ kaupp. S. W. Berg. – (Brenner 1334) 1797 rva Kat:a Brandberg ∞ raatim. N. Celsius, > 15:135.
49. VMA Kokkola (Björkman 816) 1798 apt. P. Wennersten, leskirva Sophia Juslenia (merikapt. M. Lybeckin leski 1777, > 8:29), 1 triumphants rob de rong m. kiohl o. tröja gl. (1777, 1798).
50. 9:21-22, 9:60.
51. 9:28.
52. 9:29. – Turnau 1968:90, 151. – Squire 1974:119, Meissen posliinifiguriinit n. 1775-80.
53. GdM pl. 4, 9, 17 Demi Polonaise, Polonaise courante ou polonaise en frac (sopi aamu- ja maaseutukäyttöön), pl. 15, 18, 115, 120, 149 caraco à la Polonaise. – Goncourt 1862:296, demi-polonaises ou polonaises à la liberté.
54. 9:21. – Hazelius-Berg 1952:26, 28 (muodistettu luultavasti 1780-luvulla). – Braun-Ronsdorf WuK 1972/1, k. 14, 15.
55. L. Loviisa 1782, Tu 1783, 1790, Oulu 1785, Hki 1791.
56. HKArk (Åkerman 842) 1790 rva Sofia Sederholm ∞ kaupp. M. Enning, + 1 pelis af rödt atlas, 1 do af brocad m. hermel., 1 do moers m. gråwärck, 1 pälss af triumfant, 1 do af rödt scharlakan ... 1 salop af swart atlas, 1 do af carle m. tafts foder, 1 gl. stubb af blott atlas ... > 13:92. – (Åkerman 884) 1791 kaupp. leski Anna Qvist ∞ J. Forselius: 1 gl. swart poudesois polones m. kiortel, 1 brun o. hwit raste silje lång koft o. kiortel, > 6:113, 11:17, 108.
57. Kaarina 1797 > 5:97, 9:150.
58. TMA Piik KO 205:57 Perniö Teijo 1788 27/5 Kat:a Elis. Grubb ∞ vuorineuvos J. J. Kijk, > 9:183, 12:46, **13:20, 44, 93, 14:13,** 15:199, 16:105, 17:38, 19:94, 20:32, **22:32.**
59. Myrskylä 1783 > 8:36. – Somero 1788 > 9:17.
60. L. Oulu 1785. – Punkalaidun 1783 > 11:67. – HMA Holl KO 110:37 Padasjoen pappila 1783 6/11 Maria Elis. af Enehjelm (1739-83) ∞ rov. J. Cleve, hvardags kläder bestående af hemwäfna tyger, till dottern Mlle Theodora Lovisas dahgliga bruk, > 6:32, 16:165, 21:36. Meinander, k. 565, 566 (1782). – TMA Tyrv. 174:251 Karkku pappila 1794 28/1 khra A. Asp, leskirva Anna Indrenius, > 15:208.
61. > 4:164, 174-175.
62. KM 2170:2. SK 3:127, antependium, Paimion P. Jaakopin kappeli, lahj. Viksbergin kartanon omistajat vph R. J. Rehbinder ja Krist:a Marg:a af Palén (1746-1804 ∞ 1770). Alunperin luultavasti poloneesi, kirjottua valkoista taftia, lev. 72. > 9:95.
63. TKHM 2491, poloneesi-takki ja hame, kirjottua valkoista taftia, lev. 72, hameen kirjontakuosi 46-29 × 70, takki on lyhennetty ja muodistettu. Miehustassa 2 etu-, 4 sivu- ja 2 takakappaletta, liepeessä lisäksi 2 etukappaletta ja 2 kiilaa, yksisaumaiset puolihihat. Miehustan pellavavuorissa 2 luuta (alkuaan 5). Takin takapit. 105, alalev. 228, hameen pit. 92, lev. 290. Hovioik. neuvoksetar A. Lagermarckin kuolinpesän lahj. – Vrt. Fataburen 1941:201, Hazelius-Berg 1952:26.
64. Poloneesi, kirjottua luunväristä taftia, lev. 72, hameen kirjontakuosi 43-28 × 71. Puku on korjattu 1800-l. lopulla naamiaispuvuksi. Nelikaistaisen hameen pit. 93, lev. 282. – Vrt. Hazelius-Berg 1952:18. – Kielland 1960:48.
65. Nylén 1950, k. 33. – Braun-Ronsdorf WuK 1972/1 k. 14. – Boucher, k. 800. – Paris, M. Carnavalet, Cat. 1955:97. Musée de la Mode. Cat. 1977:26, 29. – Andersen 1977, k. 80. – Vrt. 4:174.
66. Tenhola 1774 > 8:7. – Pernaja 1778 > 8:8. – HMA Sysmä Ilolan ARK, Hartola Johannisberg 1785 15/7, Sofia v. Konov (1727-85) ∞ maj. S. J. Colliander. Vrt. l. Sysmä Tauvola 1770.
67. Goncourt: 296. – Boucher 303.
68. GdM, pl. 6, 12 caraco à la Française dans la classe des déshabillés, 36, 51, 58, 64, 247, 286, 307, 314. MdM 1787 10/8, 10/12. CdM 1788 10/12, 1788 20/6 les caracos à la Bostonienne, 10/10, 30/10, 10/11, 1789 11/4, 1790 25/2,5/6. – Grand-Carteret: 19-24, pl. VIII.
69. Boucher, k. 750, – Paris, Musée de la Mode, Cat. 1977, k. 22. – > 8:100, 101. – Köhler, kaava 448. – Ter Meer ZHWK NF 3:264-265. – RDK III:336-340 (Hertha Simon) caraco 1780-95. – Braun-Ronsdorf WuK 1972:20-21. – Cunnington 1957:300-304. – Arnold 1964:30-31.
70. GdM, pl. 15, 28, 36, 149 caraco à la polonaise, déshabillé galant. – Blum 1928:83. – Davenport: 1932.
71. GdM, pl. 238, 241, 247, 257, 235 à la Pierrot, 259 Pierrot à revers, 287, 308. MdM 1787 20/10, 20/11. CdM 1786 4/1, Déshabillés appellés Pierrots, 1786 15/8, 1/10, 1788 30/3, 10/4, 10/8, 1789 1/10 Pierrot et jupon, une toile de Jouy. – Boucher, k. 705.
72. GdM, pl. 194, 195, 219, 222, pl. 62 camisole à sabots, pl. 141 camisole à la Polonaise.
73. TKHM 7813, röijy punakuvioista kermanväristä damastia, lev. 48, kuosin pit. 29, vuorattu sini-valkoraitaisella pellavakankaalla 21/13 lankaa cm². 2 etu-, 2 takakappaletta, 2 lievekiilaa, kaksisaumaiset hihat, etupit. 37, selkäsauma 52, pääntie 70. Perimätiedon mukaan kuulunut Magd:a Rudensköldille Tukholmassa. – PHM, Vaasan ruotsal. lyseon kok. 50, Rancken B 3/4 L. Röijy vihreätä silkkidroguetia, kuosi 8,5 × 10,5, palasista koottu, 2 etu-, 2 takakappaletta, 2 + 2 lievekiilaa, yksisaumaiset hihat, falbola-laskosnauha etureunassa ja hihansuissa. Selkäsauma 36.
74. Röijy kuunsinistä satiinia, vuorattu pellavalla, 2 etu-, 2 takakappaletta, kaksisaumaisissa hihoissa liehukkeet sekä irroitettavat jatkohihat, falbolakoristelu, etupit. 63, takapit. 44. Yksit. kokoelma. – Vrt. Meinander, k. 287, Ulla Pasch: Dorotea Krist:a de Geer.
75. Röijy ja tilkkuja hameesta, monivärisellä silkillä, hopealla ja paljeteilla kirjottua valkoista silkkiripsiä, lev. 81. Röijy koottu paloista, 2 etu-, 2 sivu- ja 2 takakappaletta, 2 lievekiilaa, rokokoohihat, pellavavuori 20/26 lankaa cm². Hameesta tallella 2 kaistaa. Yksit. kok. – TKHM 10841, hame monivärisellä sil-

killä, hopealangalla ja paljeteilla kirjottua valkoista ripsitaftia, lev. 72, kirjontakuosi 34-26,5, pit. 101, lev. 324. Kreivitär Eugenie v. Etterin, os. Armfelt, perilliset lahj.

76. KM 5840:5, täkki, tehty siniharmaalla samettinyörillä kirjotusta ja vanutikatusta keltaisesta satiinihameesta, ohut vanutoppaus, valkaisematon pellavavuori 17/19 lankaa cm². Hovineuvos K. A. Weckströmin perikunta lahj. – KM 4500:2 irtohiha röijystä, saatu Ursin-suvulta. – Hofmann 1932:321.
77. 9:65. – MdM 1787 30/1. CdM 1788 1/12, négligé à l'Espagnole, caraco brodé pardevant et sur les basques en arabesques.
78. TKHM 8935, sintsiröijy > 4:149, 2 etu-, 2 takakappaletta, 2 lievekiilaa, pitkät yksisaumaiset hihat, messinkinapit, pellavavuori, etupit. 50, selkäsauma 43. Tohtorinna Adelaide Indreniuksen, os. Armfelt, perikunta lahj. – Bergman, k. 74, 93. – Sirelius: Tl. XI:6, XII:19, 20, XIII:2, 3, 5-8 kansannaisten röijyjä.
79. 9:142-147. – Waugh 1968, Diagr. XXIV.
80. KM 8150:140, karakoomiehusta vaaleanpuna-vihreäraitaista satiinia, 2 etu-, 2 taka-, 2 olkakappaletta, kaksisaumaiset hihat, miehustan jokainen kappale vuorattu erikseen rohdinpellavalla, 24/19 lankaa cm², helmassa 3 cm pit. raitojen värinen hapsunauha, etupit. 6, takasauma 45, pääntie 85. Armfeltin pukukokoelma, Joensuun kartanosta. – KM 8150:141, karakoomiehusta sinivihreätä taftia, 2 etu-, 2 jatkokappaletta, 2 taka-, 2 olkakappaletta, kaksisaumaiset hihat, jokainen kappale vuorattu erikseen pellavakankaalla, 23/21 lankaa cm². Selässä 7 + 7 kiinniommeltua myötälaskosta, jotka avautuvat vyötäisiltä. 8 laakeaa silkillä päällystettyä nappia, etupit. 21, takasauma 41, pääntie 84. Armfeltin pukukokoelma. – Vrt. Boucher, k. 839. – Grand-Carteret: 28, 33, – Braun-Rönsdorf 1963:33, k. 8.
81. 6:124-129.
82. L. Pyhtää 1795, Sauvo 1800, Hki 1800. – Asiakirjoissa mm. muodoissa: car a corps, caracac(c)e, caracacco, caracan, caracau, carccum, caracoe, caraco, caracou, caracov, carako(u), characors, karako(u).
83. 1790-luvulla huomioitu 45 karakoota/18 pk. – Halikko 1797 > 9:147. – HKArk (Åkerman 944) 1795 Hedvig Hedberg ∞ kers. O. Engström (isä räätäli Noran pitäjässä Ruotsissa), + 1 gl. svart habideron af taft 4.-.-, 1 svart sidensars salopp fordrad, halfsliten 7.-.-, 1 gl. siden half kappa fordrad . . . 1 ny swart kammelotts klänning m. gl. tiol, 1 halfslit. blomig kartuns klänning m. förkläde . . . > 9:178, 10:30, 12:29, 15:105, 125. – Tu 1798 > 9:156. – Tu 1798 14/8 hovioik. presid. Loden taloudenhoitaja Anna Juliana Widman ∞ Westerberg, > 10:92. – Tu 1799 4/4 rva Lovisa Rehbinder ∞ kelloteht. J. Sylvander: 1 gl. carmelitte randig caracou af bomullstyg, 1 gl. cattun do, 1 gl. camellots do.
84. Wacklin 1974:218. – Forsman: 142-143.
85. HKArk (Åkerman 1002) 1798 varaporm. A. Stichaeus, leskirva Patientia Krist:a Ignatia, > 9:174.
86. Oulu Marttila 1779 > 22:26. – TMA Ahv. Saltvik Sonröda 1779 26/4 asess. leskirva Maria Ray ∞ Parment, > 4:192, 12:44, 15:187, 16:41, **18:57**, 20:43.
87. 9:82. – VMA Kokkola (Björkman 450) 1775 leskirva Elis. Maria v. Hoorn ∞ tullinhoit. I. Finerus, + 1 perlefärgad triumphants robe 400:-, 1 rosig robe af franskt taft 200:-, 1 swart do af armosin 300:-, 1 stickat bröstlapp 9:- . . . hwariehanda dageliga kläder, > **16:26**. – VA Loviisa 1792 5/9 pesäero rva Marjana Math:a Martin, ltn C. J. Gadding, > **10:29**, **12:41**, 16:168, 220, 20:84.
88. L. Kuopio 1788, Tu 1790.
89. HKArk (Åkerman 1126) 1807 rva Brita Landtman ∞ oikeusporm. G. Lizelius, > **16:142**, 15:147.
90. Wacklin 1974:123, > 15:85.
91. MdM 1790 5/12, 1791 10/10.
92. KM 28094:32, vanutikattu hame keltaista satiinia, lev. 70, ohut vanutoppaus, nelivartinen puuvillavuori, lev. 92, tikattu keltaisella silkillä viinilasikuosiin, helmassa köynnöskuosi 20 × 37, leveys koottu edessä 15 + 15 poimulla, takana 16 + 17 myötälaskoksella, solmitaan sivuilta keltaisilla silkkinauhoilla, pit. 102, lev. 176. Alkuperä tuntematon. – KM Bergmanin kok. 1112, kaista vanutikatusta keltaisesta satiinihameesta, ohut vanutoppaus, pellavavuori, tikattu keltaisella silkillä koripunosruudukoksi, johon sovitettu pistepohjalle ruusukkeita, tähtiä, palmetteja ym., helmassa palmetti-kukkareunus, kuosi 10 × 37. Alkuperä tuntematon.
93. TKHM 8240, vanutikattu hame vaaleanpunaista satiinia, lev. 66, paksu puuvillavanutoppaus, mustalla ja punaisella painettu kapearaitainen karttuunivuori, tikattu vaaleanpunaisella silkillä viinilasikuosiin, helmassa nauharuusukkeiden sitoma köynnös pistepohjalla, kuosi 36 × 24. Vyötärönauha 27 + 33, pit. 88, lev. 268.
94. 4:174-175, 9:64, 75.
95. KM 5633:33 antependium Kalannin kirkosta. SK 1:201, k. 55. Entinen hame, kellanvihreää »kananliha» taftia, helmaan kirjottu vihreällä samettinyörillä, kultalangalla ja paljeteilla tyylitelty kukkakuosi, 12 × 20. Helma vuorattu 13 cm korkeudelta sinisellä pellavakankaalla, pit. 91, lev. 280. – Vrt. Varjú-Ember, 1963, k. 2,5, 26, 29, 41, 45.
96. 4:150-151, 10:35-38.
97. 11:120.
98. 7:22, 8:16. – Weigert, GdM:II, foureau à l'Anglaise.
99. Trevelyan 3:82, h 1, k. 117-118.
100. Blum 1928:82, 88. – Ruppert IV:32-34, k. 31, 32. – Leloir XII:34, robe fourreau à l'Anglaise. – Boucher: 296-299, k. 726, 729-733. – GdM, pl. 90, 123, 164, 165 . . . – Weigert, GdM XIII, XIV, XVII, XVIII.
101. 6:7, 15-17. – Arnold 1964:40-43. – Waugh 1968:69, 75-76, Diagr. XXII, XXVI, k. 35-37. – Bradfield: 17-18, 31-34, 47-54, 57-60, 69-70. – LM Halls 1972, k. 8-11, 13, 14, 17, 21. – Gall. of Engl. Costume, Picture Book 1, k. 11, 15, 17, 19. – Buck 1979:41, k. 14, 38. – Ns. merimiesnapitus vastasi Englannin laivaston upseerien univormun m/1748 hihojen napitusta. Lontoo Whitehall inv. no 2404.
102. GdM 1786, pl. 90. – > 16:33.
103. Ter Meer ZHWK NF 3:234, k. 7.
104. Andersen 1977:57, 102-103, k. 29, 77, 79.
105. Hedvig Elis. Charlotta, Dagb. I:31. – Cederblom I:56, 62-65, II:38 – Bergman: 216-219, k. 37, 40, 41. – Hazelius-Berg 1952:32.
106. HRA ptk 1789 19/10, 2/11.
107. TRA ptk 1789 23/11, 1791 31/8, 9/9, 1/11, 12/11, 24/11.
108. Morsiuspuku, 1787, silkki > 4:113. Takin kureliivimiehusta on 10-kaistainen, hihat kaksisaumaiset, 6-kaistainen hameosa on laskostettu miehustaan 2 × 26 laskoksella. Miehustan kaistat vuorattu pellavalla ja jäykistetty 16:lla luulla, nyöritys 10 + 10 lehtiäisen läpi, koristeena 7 + 7 nappia. 4-kaistainen alushame. Miehustan etupit. 35, takin takapit. 162,5, helman lev. 370, puolihameen pit. 96, lev. 188. Ben-

vikin kartanosta, Närpiöstä, yksit. omist. – Vrt. Katri Laine, Benvikin kartano Peter Johan Bladhin kotina ja liikeyritysten keskustana. HArk XLV:437-468. – Kjellberg 1974:110-111, 181, 202. – Meinander, k. 231, J. Forslund: Eva Beata Stenberg.

109. KM 3614:7, miehusta harmaa-punaraitaista taftia, johon pujotettu puna-keltaisia kukkakuoseja, 6 × 17,5. 10-kaistainen, vuoripellavassa 14/15 lankaa cm², 12 + 12 onteloa luita varten, edessä 8 + 8 nyörinreikää, etukappaleiden etureunat vuorattu ruskealla pellavalla, 19/16 lankaa cm². Yksisaumaisten hihojen pellavavuorissa 14/15 lankaa cm²; etupit. 37, takasauma 47, pääntie 70. Hame ratkottu pois miehustasta. Ostettu neiti Hanna Castrenilta, Petreliusja Junnelius-sukujen perua Oulusta.
110. PHM numeroton, Vaasan ruotsal. lyseon kokoelma no 50. 8-kaistainen kureliivimiehusta, päällinen vaaleansinistä raitasilkkiä, pellavavuorissa 21/18 lankaa cm², etukaistat tummansinistä pellavaa, 12 + 12 luuta poistettu ja sivuille lisätty kapeat kaistat toista silkkiä, jäljellä 3 + 3 lannekielekettä (alkuaan 6 + 6?), edessä tukeva rautatanko, 7 + 7 epäparista nyörinreikää.
111. KM 8150:138, miehusta vihreäpilkullista, puna-vihreäkukkaista valkoista satiinia, 10-kaistainen, hihat kaksisaumaiset, 5 paria kiinnitysnauhoja. Pellavavuorissa 18/18 lankaa cm², hihanvuorissa 38/24 lankaa cm², 10 luuta, etureunoissa silkillä päällystetyt tukiraudat, etupit. 25, takapit. 42, pääntie 68. Armfeltin pukukokoelma Joensuun kartanosta Halikossa. – Vrt. Ruppert IV:48, k. 69. – Waugh 1968, Diagr. XXIV.
112. KM 8150:134, puku sinistä kilpikudontaista silkkiä, lev. 51. 10-kaistaisen miehustan selkäkappaleet jatkuvat hameeseen, jossa lisäksi 2 sivu- ja 2 etukappaletta, kaksisaumaiset hihat. Miehustan pellavavuorissa 19/17 lankaa cm², 24 luuta, etureunoissa rautatangot, 8 + 8 nyörinreikää, etukaistat vuorattu ruskea-punaraitaisella kamlotilla. Takki päärmätty violetilla silkkinauhalla, 3 paria pellavanauhoja hameen pöyhistämiseen. Miehustan etupit. 31, takin takapit. 156, helman lev. n. 300. Korjattu, vrt. liivirinnusta > 6:62. Armfeltien pukukokoelma Joensuun kartanosta Halikossa. – Vrt. Cunnington 1957:287. – MdM 1787 10/11 robe Anglaise, dentelée sur les devants, 1788 30/8. – Journal Leipzig, 1796:230 Tl. IV:1, Englanti.
113. Waugh 1964, pl. 14. Waugh 1968, pl. 38.
114. TKHM 9002, takkipuku ja hame sinistä ripsitaftia, lev. 52. 8-kaistaisen miehustan keskimmäiset takakappaleet jatkuvat hameeseen, jossa lisäksi 2 sivukappaletta ja helmakiilat, yksisaumaiset hihat. Miehustan pellavavuorissa luut selkäsauman molemmin puolin, sahanteräreunustus päärmätty valkoisella silkkinauhalla. Miehustan etupit. 37, takin selkäsauma 160, alalev. 332. 6-kaistainen alushame, pit. 99, lev. 300. Puolikuun muotoinen höyhenillä topattu »pyllytyyny» > 6:129. Rva Linda Lindeström Upalingon kartanosta lahj. – Vrt. Gall. of Engl. Costume, Picture Book 2, pl. 19.
115. KM 8150:144, puku valkoista kirjottua puuvillamusliinia, lev. 74. Takissa 2 etu-, 2 takakappaletta ja sivukiilat, kaksisaumaiset hihat. Vuorina pellavaliivi, jossa 2 etu-, 4 sivu-, 2 taka- ja 2 olkakappaletta, takasauman pit. 24. Takin etureunojen pit. 132, takasauma 163, pääntie 87, helman lev. 376. Armfeltien pukukokoelma Joensuun kartanosta Halikossa.
116. Waugh 1968. Diagr. XXIV, XXVI. – LM Halls 1972:17, 21. Muslüini > 4:155.
116b. Korppoo 1796 > 8:111.
117. VA Vihdin kirkonarkisto Ije 5, Vihti 1796 25/6, kappal. rva Marg:a Hacklin ∞ Gravelia.
118. 9:141.
119. L. Isokyrö 1788, Kuopio 1788, Sääks 1793, Orivesi 1796, Kokkola 1796, Akaa 1798, > 9:106-107, 12:47.
120. 8:153-154.
121. 7:24-27, 34-35, 8:3, 12-17.
122. 9:123, 124.
123. L. Tu 1807. – OMA (Brenner 1180) 1791, mlle Anna Ocklawitz: 1 gl. grön o. hwit rasdesille lifklädning 3.-.-. – VA Loviisa 1794 23/10 rva Maria Svahn ∞ sairaal. komiss. H. H. Bergman: 1 gl. blå carle lif klädning, 1 swart do do med kiortell. – VMA Kristiina 1801 11/9 demoiselle Eva Berndtson: 1 helt ny hwit nättelduks klädning 6.-.-, 1 grå tafts do 3.16.-, 1 do kjortel o. tröja 2.-.-, 1 gl. swart droyets do 1.24.-, 1 do kjortel o. poudesoy lif 2.-.-, 1 gredelin o. hwit droyets kjortel o. lif 3.-.-, 1 randigt bomuls lif ... 1 brunbottnig cattuns klädning (annettiin hoitajalle).
124. HKArk (Åkerman 869) 1791 rva Kat:a Gottleben ∞ kaupp. J. Bockström, > 16:190. – OMA (Brenner) 1793 rva Maria Rådde ∞ asess. tri J. A. Dahlgren, > 16:191.
125. TKArk BIc Tu 1801 27/11 rva Agneta Gadelli ∞ sotakomiss. Avelin, > 13:81, 18:38. – VMA Kristiina 1810 18/7 mme Magd:a Hannelius (1777-1809) ∞ kaupp. N. Holmström, > **13:82,** 15:155, 16:63. (+ lukuisia muita silkki- ja puuvillapukuja)
126. TKArk BIc4 Tu 1803 21/7 Anna Bruner ∞ kupariseppä olterm. S. Moberg.
127. TKArk BIc 1798 8/11 kaupp. S. Granberg, leskirva Maria Manelius: 1 swart tafts klädning 6.-.-, 1 liusgrå siden sarge do sliten, 1 gl. swart tafts klädning, 1 gl. liusblå tafts kjortel, sliten, 1 rosa carle Sveduveis m. kiortel, 1 liusblå do m. gl. do, 1 swart randig siden sarge klädning ... 1 sliten witbotnig cattuns klädning, 1 swart o. wit do do, 1 wit nettelduks kiortel, 1 do do skarfwad, 1 do bomulstygs do m. lif, 1 nankins do m. do, 1 gul o. swartrandig do m. do, 1 grönbottnig cattuns do, 1 brunbotnig do m. do, 1 sliten mörck bomulstygs do m. karakou ... > 9:16, 10:92, 16:63.
128. 9:100, 101. – GdM pl. 184, 187, 228, 243, 305 fourreau à l'Anglaise. CdM 1785 15/11 les robes et fourreaux à l'Anglaise. – Journal Weimar, 1793:53, 223, k. 2, 4, s. 269 TL. 3:1, 350, 353 Chemise oder Fourreau mit Schleppe. – Grand-Carteret: 26, 31, pl. XI (1790). – Braun-Ronsdorf 1963, k. 8.
129. TKArk BIc 1798 20/4 Eva Meyer ∞ kaupp. J. Ollonqvist (1 silkkipuku, nuttu- ja röijyasuja, karakoo), > 16:166.
130. GdM, pl. 135, 137, 248-251 jne. ... 313 redingote angloise, à l'Allemande, à l'amazone. CdM 1786 1/3, 15/8, 1/11, 21/4, 21/12. MdM 1787 20/1 ... 1788 30/1, 10/2, 10/11 grande redingote à la Grecque, 1789 1/3, 1/4 ... – Goncourt 1862:98. – Blum 1928:73, 88. – Boucher: 299, 302, k. 732, 733. – Weigert GdM. – Miesmäisyys: MdM 1787 20/1, 10/6. GdM pl. 255, 289, CdM 1786 15/8. – Grand-Carteret, pl. XXV-XXVII.
131. Cunnington 1957:294 riding-coat dress, 304, k. 107-108. – Buck 1979:54-55, riding greatcoat.
132. Laver 1969, k. 154, J. H. Löschenkohl, Joseph II & Catherine the Great, 1787. – Journal Leipzig, 1797:155 Tl IV:2.

133. FSL 1795 Redingote af ängelska Riding coat, reskappa, redingot, öfverråck. – Cederblom I:57, 62, 65, II:30, 38.
134. GdM, pl. 311.
135. L. Isokyrö 1788, Kuopio 1788, Hki 1791. – 9:16, 124, 175, 10:34, 35. – VA Topogr. Perniö Melkkilä 1789 16/11 leskikreivitär Renata Nieroth (1722-89 ∞ laamanni J. C. v. Morian), 1 gredelin rid klädning 5.-.- ... 1 grå surtout 1.16.-, 1 brun klädes do 1.16.-, 1 gredelin pelis 9.-.-, 1 siden päls m. foder 2.16.-, > 10:53, 16:169, 19:94, 20:32, 46. – Tu 1801 > 16:62, 1 grön rid klädning 5.-.-.
136. Vanaja 1790 > 9:17. – Porvoon pit. 1787 > 9:46.
137. 9:37.
138. 5:85.
139. VA Biogr. De la Mylen kirjekokoelma, > 9:149, 10:67.
140. VMA VH Vöyri Tottesund 1789 24/2 rva Helena v. Numers (1758-88 ∞ 1783 evltn G. v. Numers). – 1799 3/3 Leppävirrat Karlvik, rva Sofia Leopold (1764-99 ∞ 1784 evltn O. C. v. Fieandt), 1 svart sidensarge klädning 8.-.-, 1 grå tafts do 6.-.-, 2ne trykta nätteldukS do, 1 skir do do, 1 broucherad do, 1 rid klädning af stålgrått kläde 5.-.-, 2ne cattuns klädningar, 1 wit bomulls do, 2ne randige do, > 6:128, 10:94.
141. Langlade: 145, > 10:58.
142. GdM, pl. 80 Habit d'Amazone ... vêtue d'un frac à revers unis, les basques retroussées à la militaire, le gilet, fichu en cravate, jupe à la strade, ouverte par devant. Pl. 194, 239, 266. – Monument du Costume, 1778, 1787-88. – Boucher, k. 752.
143. Cunnington 1957:308, k. 116, 117. – Waterhouse 1954, k. 138, 190 A. – Clabburn, Costume 1971:20 Riding habit, Riding dress. – Buck 1979:79, 98, 165-166, k. 27.
144. Cederblom I:57, 58, II:5.
145. MdM 1788 29/2. CdM 1786 15/9.
146. TKHM 7280, amatsoonijakku, ruskeaa taftia, ajurinkauluksen ja jakun vuori vaaleansinivihreää taftia, hihat vuorattu pellavakankaalla. 2 etu-, 2 takakappaletta, kaksisaumaiset hihat, 7-kulmainen ajurinkaulus, pystykaulus, hihankalvosimet, taskunläpät, 24 messinkinappia, halk. 3,8, etupit. 46, selkäsauma 34 + halkio 18, ajurinkaul. takapit. 23, pystykaul. kork. 7. Kuulunut Marg:a Sofia Gyllingille (1765-1836), muotokuva KM 58057:2, N. Schillmark 1784.
147. TMA Halik KO 33:216 Kärävuori, Härkisten ratsutila 1797 11/5 rva Ulrika Sofia Broman ∞ kappal. E. Stadius, > 9:83, 10:91, 16:172, 186, 17:29. – Korppoo 1796 > 8:111.
148. VA Porvoo KO 130:356 Hels. pit. Pukinmäen k:no 1795 4/4 rva Anna Krabbe (1771-94 ∞ 1791 laamanni G. A. Sederholm), > 14:47, 16:68, 121, 165, 186, 22:51.
149. 9:139.
150. Kaarina 1797 > 5:97, 9:57, 162.
151. Elimäki 1803 > 9:12.
152. VA Loviisa 1795 30/10 rva Marg:a Sofia Södermark ∞ kr. makasiinin hoit. C. J. Backberg, + 1 ny grå camlotts lång pälss m. gråwärcks foder o. mårdskins bräm 2.-.-, 1 gl. mörckblå klädes sortut m. släta ståhl knappar 2.-.-, ... 1 ny pärlefärgad lystrings robbe, 1 brun o. hwit rast de sisille robbe, > 6:84, 10:134, 16:72, 20:65.
153. Journal ... Frankfurt, Januar 1793, Das Caraco-Amazone. – Davenport: 2044, 2050.
154. Tu 1789 > 5:63, 11:96. – Bergman, k. 48-49. > 9:143.
155. HKArk aktit 1793 no 4, Viaporin linnanvouti E. Justanderin konkurssihuutok. 1792, pk 1792 17/7 rva Helena Sofia Boije, > 12:46, 16:139, 15:144. – TKArk BIc 1798 14/6 rva Marg:a Tjaeder ∞ vnr C. J. Sjöman (+ Svedoise, 2 silkkistä liivipukua, 3 silkkipukua, 7 silkkiraitaista puuvillapukua), 1 grå cattuns car a corps, do kjortel.
156. TKArk BIc Tu 1798 10/9 rva Ulrika Lydman ∞ varatuom. E. Rancken (+ 4 klädning-silkkipukua, 4 raidallista puuvillapukua, 2 kirjavaa karttuunipukua) > 9:83, 16:75, 211, 19:98.
157. 9:142. – Grand-Carteret, pl. XIX, XXV. – Andersen 1977, k. 337.
158. Garsault 1769, VI:53, juste leikattiin camisole-liivin tavoin – GdM pl. 194, 195, 219, 242. CdM 1786 15/6. – Braun-Ronsdorf WuK 1972:13, Gilet, k. 5-7. – 9:160.
159. 4:163-164. – MdM 1788 20/6 Sieur Blavet, brodeur, Abbey Saint Germain des Près (kirjosi tilauksesta naisten liivejä). MdM 1787 10/6, CdM 1788 1/12.
160. 5:91. – FSL 1795, Gilet, juste, soubreveste, veste.
161. 4:152, 176, 177, 9:159. – Albrecht-Mathey, k. 80. – Rothstein Costume 1973:26, malleja 1786-89.
162. L. Tu-Maaria 1790, Hki 1791, Sauvo 1800. – Tu 1809 > 10:62. – 8:167, 9:16, 154. – Kaarina Haaga 1797, > 9:150, + 1 swart siden sars wäst, 1 grå do ... 1 rosigt pärontygs lifstycke, 1 grön tafts do ... 1 stickadt hwitt lifstycke, 1 st. tilklipt do af gult lärft ... – Tu 1817 > 5:93, 1 sydd siden wäst.
163. PHM 1006, liivi, etukappaleet lohenpunaista satiinia, kirjottu ketjupistoin tummanpunaisella silkillä, hopealangalla ja -kierukoilla sekä paljeteilla, vuori ja selkäkappaleet pellavakangasta 22/28 lankaa cm², peitetty etuliepeissä vaaleanpunaisella taftilla, 8 + 8 epäparista nyörinreikää, etupit. 38, selän pit. 38, 5 nappia halk. 1, 3. Duvald-perheeltä Vaasassa.
164. L. Perniö 1782, Tu 1783, Oulu 1785, Loppi 1786, Isokyrö 1788 jne. – 9:135, 152, 10:34.
165. GdM, pl. 69. – Blum 1928:180. – Turnau 1968:160.
166. Cunnington 1957:153 the joseph, a woman's riding surtout, 342.
167. 3:9, 13. – Garsault 1769:9, 18. – Pylkkänen 1970:178-, k. 205.
168. **5:7**, 9:8, 32, 107. – TRA ptk 1782 27/9, 1789 23/11, 1791 1/11.
169. GdM pl 311. – Davenport: 2052.
170. VA Biogr. Carpelanin kok. 38 Evltn. C. E. Carpelan ∞ 1773 Kat:a Sofia Strengberg (1751-1826). »1779, förfärdigat åt friherrinnan en sortut 6:-, sytt alla sömmar på friherrinnans koft 1:-, Lilla frökens klädning m. lif 6:-, do en randig koffta ..., Mickael Mihailson Odensnäs 16. 12. 1779. – 1819 7/7 evltn C. E. Carpelanin leskirva Kat:a Strengberg: 1 blå brocherad siden rock, 6 vita underkjortlar m. lifstycken, 12 diverse klädningar o. rockar af cambrits o. bomullstyg. Peri 1775 testamentin mukaan äidiltään Kat:a Kühl-Pippingiltä vaatteita, vrt. **5:61**, 13:51, 16:47, 115.
171. Hki 1780 > 9:37, 137, **5:51**. – Tu 1791-92, > **5:85**, 16:147. – Tu 1795 > 5:52, Fredr:a Kekonian holhoustilit: 1794 5/5 förfärdigat o. wändt en ny sortout samt giordt en klädes tröya åt pupillen, arbetslön 1.16.-, Israel Hemanus.
172. Blum 1928:78.
173. L. Sääks 1793, Kokkola 1796, Hki 1800. – TMA Masku KO 108:104 Rymättylä 1795 8/1 rva Maria Låman (1740-94 ∞ khra C. Avellan), + 1 grå klädes

kappråck med små silfwerhakor, > 13:22, 16:72, 186. – TMA Ikaal KO 121:561 Tampere 1797 6/3 mlle Eva Tollet. – TKArk BIc Tu 1801 28/4 mlle Ingrid Elis. Planman (omisti Hentalan Hattulassa), > 6:39, 10:92, 12:63, 14:56, 15:117, 148, 193, 16:59, 148, 18:68, 19:102, 20:70. – Loviisa 1795 > 9:152.

174. Hki 1798 > 9:85. – TMA Piik KO 205:183 Perniö Teijo 1801 3/7 rva Anna Charlotta Kijk ∞ ylitireht. J. Bremer, > 10:34, 14:13, 20:12.
175. HMA Sääks KO 153:579 Urjanlan pappila 1794 21/5 varamaanmitt. J. Bergroos, leskirva Anna Reilin.
176. TKArk BIIID35 Tu 1796 23/1 leipuri A. Appelgren ja Kat:a Friberg, pesäero, > 5:61, 6:113, 19:75.
177. MdM 1787 30/7, 10/8, 30/8, 10/9, 20/9. – Boucher, k. 733. – Cunnington 1957:300, the juste or demi-riding coat.
178. 9:173. – Hki 1795 > 9:83. – HKArk (Åkerman 938) 1794 raatim. P. Schwartz, leski Marg:a Philp, > 22:30. – HMA Holl KO 114:269 Heinola Tuusjärvi 1798 5/4 rva Hedvig Hoppendorff ∞ kers. C. J. Molander (+ 2 silkkistä nuttupukua, musta silkkinen ja valkoinen puuvillainen caracau, irtonuttuja ja hameita mm. kirjottu valkoinen nokkospalttinahame, valkoinen kirjottu silkkisarssinen muhvi), > 16:187.
179. 4:120. – TKArk BIIId41 konkurssi Tu 1802, kupariseppä C. L. Nordqvist.
180. GdM pl. 83, 91, 114, 116-119, 124, 137-139, redingote Angloise à la levite de grand négligé, 142 jne, erityisesti 199. – MdM Nouvelles 1791. – Weigert GdM: I, IV, X, XXI Robe à l'Asiatique, XV Robe à la Turque. – Langlade: 105. – Boucher: 299-300, k. 761. – Davenport: 1966-67. – Lundberg 1970:75, sulttaanittaren puku hankittiin 1757 Nattier'in maalaamaa muotokuvaa varten. – Ribeiro, Connoisseur, January 1978, May 1979, Turkin vaikutus Ranskan kirjallisuuteen, teatteriin, sisustuksiin ja pukuihin, levisi ranskalaisen muodin mukana ympäri Eurooppaa.
181. Earle: 475-476, Boston 1783. – Davenport: 2200. – v. Boehn 1909:138. – Bergman: 228. – Waugh 1968:73, 121. – Rijksm. Inv. 921-M1, Antoine de Favray, Portret von David Georg van Lennep met zijn familie. Naisilla itämaistyyliset, vyöllä sidotut turkisreunusteiset puvut, turbaanit.
182. L. Hki 1787 (Åkerman 756). – Tu 1801 > 4:151.
183. 9:58.
184. HKArk (Åkerman 857) 1791 laivaston suomal. eskadr. kpt. J. Forsius, leski Elsa Söderberg.
185. SPA 327, 335, 519, Björckin muotokuvien esikuvaksi on mainittu G. Lundberg. – Malmborg 1978:158, Charlotta v. Fersen. – GdM pl. 59, 83, 91, 117.
186. 9:180. – GdM pl. 59, 87, jne., robe à l'Asiatique, à la Turque, grande robe à la Sultane à la Musulmane. – Buck 1979:28, robe à la Turque, 1785.
187. Gaunt: 40, Ozias Humphry (1742-1800), Kalkutta.
188. Wortley Montagu: 93, 94, 122, my Turkish habit, 1717. Halsband, 99, pl. 3 muotokuva turkkilaisessa puvussa, 1718. – Gaunt, k. 98 Reynolds, Nancy Parsons, 1769. – Baron Charles Joseph Selby's Descendens, udarbejdet af Lehnsbaron H. Berner Schilden Holsten og genelog Albert Fabritius, København 1935. Angelica Kauffman, Eleanor Selby, 1774 (kuvatun vieressä tamburointikehä).
189. Andersen 1977:196-199, k. 68, kirjoittajan kuvaus ei vastaa ranskalaisten circassienne-poloneesien kuvia. > 9:43. – Waugh 1968:73.
190. NM Årsbok 1970:52-53, k. 54.
191. Blum 1928:161-163. – Ribeiro > 9:180.
192. Synnerberg 1815 Levantins, ett lätt tyg. – Tu 1811 > 10:28.

10. UUSKLASSISMIN ANTIKISOIVAT PUVUT 1790-1810

1. Bleckwenn WuK 1977/1:68-70.
2. Cunnington & Buck 1965:122-123, 132, 142-144, pl. 37, 48, 66, 92. – Buck 1979:27-28, 40, 44, 80, 201, 204, 207, k. 18, 19, 90, 91. – v. Boehn 1919:123-136. – Andersen 1977:156, 172.
3. Waterhouse 1973:23, pl. 37, 48, 66, 92, 96, 130. – Ribeiro, Burl. Mag. December 1977:839.
4. Kindler III:546. – Gaunt 1971, pl. 98.
5. Buck 1979:195-197, 205-207.
6. Waterhouse 1954, pl. 131, 189. – Gaunt 1971, pl. 100, 117, 120, 131, 132.
7. Gallery of Fashion 1790-1822, pl. 2-5. – Cunnington 1957:314-315. – Arnold 1964:48-49. – Waugh 1968:126, 131-132, Diagr. XXXII, XXXVI, k. 40-43. – LM Halls 1972, pl. 24. – Buck 1979:28, 44-, 72, 80, k. 18, 19.
8. Andersen 1977:102-104, k. 79.
9. Ewing 1977:45-52. – LM Halls 1972, pl. 22. – Buck 1979:205, k. 90.
10. GdM, pl. 178. – Langlade: 149. – Boucher, k. 747, 749. – Helm, pl. 46, 48, 86 omakuva tyttären kanssa, 1788 »à la Grecque», hihattomat puvut. Taiteilijan ateljeessa oli pukuvarasto, josta muotokuvattavat puettiin antiikin asuihin. S. 74 taiteilijatar käytti itse valkoista liina- tai puuvillapukua paitsi hovissa työskennellessään. – Baillio, Gazette des Beaux-Arts, Paris 1980, k. 5 Mme du Barry, 1781 paitapuvussa, k. 6 sama. – Ribeiro, Connoisseur January 1978, May 1979.
11. A. Gauffin: Med Gustaf III i Paris, Svensk sjuttonhundratals konst, 1923:117.
12. Davenport: 1795, vestaalipuku. – Lundberg 1957, pl. 24, kat. nr. 88, A. Roslin: Mme X vestaalipuvussa »habillée en grecque,» 1759.
13. GdM, pl. 178-180 Chemise à la reine, 192, 201, 204, 254 jne. CdM 1786 15/2 en négligé, en nouvelle robe de chemise, 1786 15/3, 1787 30/11, 1789 21/4, 11/6, 1790 25/4. MdM 1787 10/11, 30/11, 1788 20/8, 10/6, 30/9. – Goncourt 1862:296-298. – Boucher, k. 832-834.
14. GdM, pl. 228, 243, 305. CdM 1785 15/12, 1789 1/2, 11/5, 1790 15/5. MdM 1787 10/4, 20/8, 10/12.
15. MdMN 1790 5/7 »le lux tombe, s'écrient les marchands», 15/10, 1791 15/2 viimeinen numero. – Grand-Carteret: 50-55. – Weigert, Debucourt 1798-1800, pl. XX costume grec, coiffure Etrusque. – Boucher: 333-343, 350-, k. 853, 855-862, 874.
16. Franzén: 123, 134-136, 150, 181, 189-190. – ÅT 1801, 1809.
17. Moore 1791:13-15, pl. 5-15. – > 10:7.
18. Journal des Luxus . . . Weimar, 1793 8/3, 22/3, 29/8, Tl 14, 17. – Journal . . . Leipzig, 1796:155 Tl. IV Robe à la Grecque, 1797:69, 151, 237, Tl. IV:2, 397 Tl. IV:1. – Braun-Ronsdorf 1963:11-13, pl. 8, 24-27, 33-38.
19. Franzén: 54-55.
20. 1:29, 4:122-123.
21. 10:52-53, 22:3-4.
22. 5:20. – Castren 1902:55-58. – Koskimies 1963, II:522-525.

23. ÅT 1803, artikkelisarja.
24. 5:36-37.
25. 10:16.
26. Porthan SSLF I:337.
27. Wacklin 1974:11, 84, 147.
28. Liitteet 1780-luvulta eteenpäin, erityisesti Sauvo 1800, Tu 1802. – 21:41, Tu 1816. – HYK TA 1811 19/2 apt. Kr. Åkerman, leskirva Maria Krist:a Elving (6 silkki-, 1 madras-, 2 nokkospalttina- ja 2 karttuunipukua) > 9:192, 12:63, 16:109.
29. L. Tu 1790, Hki 1791, Orivesi 1796. – Loviisa 1792 > 9:87. – Wacklin 1974:116, habironer eller dolmaner, sekaannusta pukunimityksissä, 9:47.
30. Hki 1795 > 9:83. – Hki 1799 > 9:46.
31. Reenstierna I:127, 133, 136, 180, 185, 232, 325, 384. – Braun-Ronsdorf 1963, pl. 27 Chemisen Kleid, 1800.
32. Yksit. omistama puku on perimätiedon mukaan kuulunut neiti Calista Grunérille. Hameen pit. 105, lev. 310, miehustan takapit. 23, hihansaumat 21, 39. Leikkaus vrt. Bradfield: 81.
33. Bergman 1938:228. – Hazelius-Berg 1952:34. – Malmborg 1978:186. – Cederblom I:62, 65, 84-86, 88-90, 92, II:37, 38, 40, 44, 47, 48.
34. 4:150-151. – TKArk BIc Tu 1800 11/7 rva Magd:a Wåhlström ∞ kaupp. G. Gestrin, + 1 grön klädes rid klädning, 1 brun klädes sourtut, 1 ljusblå klädes do, 1 swart tafts kappa m. tjockt tafts foder . . . 1 ny filt kiortell . . . > 16:163. – 9:174 Perniö 1801, + 1 basteboms klädning, 1 cattuns do m. bård, 1 do utan bård . . . – Loviisa 1795 > 9:152 + 1 halfsliten hwit bomuls kjortel m. tryck i follen. – Hki 1803 > 10:69.
35. TKArk BIc Tu 1802 16/7 rva Anna Sofia Sacklen ∞ raatim. U. Sacklen (+ 2 mustaa tafti-, 5 puuvillapukua, joista 1 pilkullinen, 1 liekkikuvioinen . . . vihreä kamlottiratsastuspuku), > 16:133. – Tu 1804 11/8 Karjaa, laivuri J. Hultmanin leskirva Elsa Lilja. – Tu 1808 10/6 rva Maria Sofia Holmén ∞ ylitark. G. Dahlbeck (+ silkkipukuja, raidallinen puuvilla-, 7 karttuuni-, 2 villakankaista pukua ja alushameita, nuttupukuja, röijyjä, saaleja), > 15:126, 16:134, **19:95,** 20:70.
36. TKHM 12722:1, hameen helmanauha, pit. 320, lev. 16, hihansuiden kalvosimet 4 × 25, valkoista puuvillaharsoa, johon maalattu kukkanauhat, kuosi 16 × 22,5. Neiti Anna Kekoni Turusta lahj. – TKHM numeroton hameen helmanauha, karttuunia, mustalle pohjalle painettu ruskea-kelta-vihreä köynnös, johon sovitettu keltavihreiden palmunoksien kehystämät valkeat uurnasoikiot, pit. 347, lev. 18,5, kuosin pit. 44.
37. TKHM numeroton hameen helmanauha, villagobeliinia, nauhan pit. 250, lev. 15, kuosi 15 × 21.
38. Journal . . . Leipzig, 1797:69 etruskireunus valkoisessa musliinipuvussa, 1795:151 à la Grecquereunus, 1797:228 Tl II, 1807:74, Tl I, Litz mit Sonnenmuster. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 24, 27, 35, 38. – Albrecht-Mathey, k. 72, 84, 96-97. – Boucher, k. 834, 853.
39. FLS VII:53, 105, 107, 127, 129, 152, 155, 158, 160.
40. Mäkeläinen: 143:56. – 12:67-68.
41. Frankfurt am Main, Journal des Dames et des Modes 1803:326, no 51, irtohihoja. – Grand-Carteret: 43, 53. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 36, 43. – Weigert, Debucourt.
42. VA Topogr. Parainen Rövarnäs 1811 31/5 dos. I. Nordbergin leskirva Marg:a Lovisa Ignatius. > 6:114, 12:68, 15:**160,** 193, 16:64, 127, 19:68, 20:50, 82, 22:6. Hki 1803 > 10:69. – Tu 1810 > 16:109.
43. 13:58.
44. 17:26-29. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 26, 41, 42 jne.
45. 12:61-65.
46. 12:67, 68. – HMA Holl KO 112:1220 Kärkölä Suivola 1812 15/12 rva Sofia Lov:a Ekestubbe (1763-1811 ∞ varatuom. A. E. Arckenholtz), > 12:68, 16:127, 162.
47. TKArk BIc Tu 1803 19/4 rva Marg:a Thormölen ∞ kaup.visk. C. J. Fontén), + 1 mörckblå klädes rid klädning, kjorteln af mössen sönderskuren, 1 swart siden sarge pelis stoppad o. fordrad m. taft samt munderad m. grå caninskin 6.-.-, 1 gredlin camlotts pels munderad m. gråwerck 6.-.-, 1 resepäls m. klädes öfwerdrag 4.-.- (monta silkkistä ja puuvillaista »lif till en klädning») . . . 1 blårandig bom. stubb . . . 1 swahnbois under kjortel, > 10:92, **15:159,** 16:140, 19:75, **20:82.**
48. KM 31069:17, konekirjottu valkoinen puuvillapuku, kankaan lev. 85. Miehustassa 2 etu- ja 1 takakappale, hameessa 2 kankaanleveyttä + sivukiilat, yksisaumaisiin pitkiin hihoihin kiinnitetty liehukkeet reikäompeleella, pääntiessä ja vyötärösaumassa kurenauhat, miehustan etupit. 17, takapit. 15, hameen pit. 114, helman lev. 210. Neiti Hedvig Jägerhornin kuolinpesän lahj., Yläneen k:no.
KM 45072, valkoinen puuvillapuku n. 1810, kankaan lev. 96, kuosina reikäommelta jäljittelevä pystyraidoitus. Miehustassa 2 etu- ja 1 takakappale, hame ommeltu takaa kiinni miehustaan, etukappaleet kootaan vapaasti kurenauhalla, hameen helmassa poimuttu rimsu, yksisaumaiset pitkät hihat päättyvät pitsireunaiseen rimsuun, pääntiehen kiinnitetty poimukaulus. Miehustan pit. 25, hameen pit. 111, lev. 192. Kullon k:no, Porvoo.
TKHM 8239, musta kreppiharsopuku, miehustassa 2 viistoa nelilaskoksista etu-, 2 sivu- ja 2 takakappaletta, sidottu selästä 2:lla kurenauhaparilla. Hameessa viistotut etu- ja takakappaleet sekä sivukiilat; ylhäältä puhveiksi poimutut kaksijaksoiset alas kapenevat hihat. Miehustan pit. 24, hameen etupit. 114, takapit. 118, hihan pit. 61, hameen lev. 126 + 84. Käldingen kartanosta Nauvossa.
49. Meinander, k. 356, 357, 361 . . . 309, 310, 327, 397, 410, 412-414, 418, 468, 503, 545, 557.
50. 6:2, 3, 10:10. – GdM 1788 20/1, des déshabillés, des négligés, des deminégligés. Demi-négligé = une robe à la Turque. 1788 20/9 négligé du serail, 1788 20/2 demi-négligés: caracos, vestes, pierrots, robe à l'Anglaise faire à corsage Polonaise. MdMN 1790 5/7, 5/12, 15/12, déshabillé à la démocrate, un simple déshabillé.
51. Buck 1979:72, 77-78, 99, k. 38.
52. Bergman: 55-56. > 10:21.
53. Perniö 1789 > 9:135. – VMA VH Joroinen Engelsnäs 1792 23/5 evltn G. F. Tigerstedt (mestattu 1790), leskirva Brita Aminoff (1753-1818), > 16:73, **22:18.**
54. HKArk 1789 27/6, rva Maria Dorothea Stegeman ∞ maj. J. A. v. Poppe.
55. Journal . . . Leipzig, 1806:511 Tl III:2.
56. Somero 1788 > 9:17.
57. VMA VH Vaasa 1803 7/7 Marg:a Lovisa Bremer (1754-1803 ∞ 1775 maah. C. F. Krabbe), (hovipuvun lisäksi 5 muuta taftipukua, 5 nokkospalttinapukua määritelty hienoksi, ommelluksi, raidalliseksi, painetuksi, 4 karttuunipukua olivat valko-, kelta- ja ruskeapohjaisia sekä sinivalkoisia, erikseen lueteltiin pukuihin kuuluneita puoli- ja alushameita: 1 hwit sticktygs kjortel el. stubb, 1 hwit bomulls

parkums kjortel o. tröya, 1 flammig do parkums kjortel eller stubb, 1 blå sidensarce stubb, 1 röd dammask do, > 9:19, 10:63, **15:125,** 179, 16:122, 213, 17:15, 18:24. – Vrt. 10:20.

58. Langlade: 146, > 9:141. – Grand-Carteret: 96, pl. XIV. – Boucher: 346, = redingote. – Davenport: 2257, 2296-2298, redingote-douillette.
59. FSL 1795, douille = hylsy, piippu; douillet, -ette = pehmeä.
60. Journal ... Frankfurt, 1803, N:o 8:218, N:o 15:48. Journal ... Leipzig, 1807:158 Tl III:1 Douillette à l'Espagnole, 415 Tl III:2 Douillette à Capuce. – Braun-Ronsdorf 1963, pl. 43. – NKM, Vrouwenkostuum 1800-1820, Douillette.
61. 12:47, Tu 1806. – TKArk BIc Tu 1804 21/6 mlle Anna Kat:a Lewin (+ 2 silkkipukua, 4 puuvillapukua, puuvillaisia röijypukuja, hameita ja helmareunuksia) 1 blå skiftad tafts päls m. swart bräm, 1 gl. cammelotz fotsidig pälls m. killingz foder, 1 gl. gul nankins kappråck. – Tu 1808 18/2 kellarimest. J. Fr. Ridell, leskirva jalos. Sofia Juliana Rehbinder (1769-1840): swart siden sarce päls m. gråvärks foder, 1 silckes randig do m. swart foder, 1 gl. grönrandig päls, 1 björnskinns muff, 1 rosig chale, 1 rutig do, 1 swart tafts duillet, 1 grof klädes kapott, 1 rot hatt klädd m. rödt taft, 1 hat af swart linon (+ 5 silkkipukua, 10 puuvillapukua).
62. TKArk BIc Tu 1809 6/7 mlle Lovisa Juliana Krook. > **9:162, 12:77,** 14:56, 16:211, 19:102. Vrt. sisar l. Tu 1806. – Tu 1809 1/6 leskirva Elis. Enberg ∞ kaupp. C. Menander: 1 grå tulljett af taft, > 15:155, 193.
63. Vaasa 1803 > 10:57.
64. Davenport: 2254, 2313, 2320. – Cunnington 1957: 225-227, 343. – Arnold 1964:46-47, jacket, riding habit.
65. Grand-Carteret: 44 espindor, Paris 1793, 53, 55, 58, 63, 67 canezou. – Ruppert V: 18, k. 26-30. – Boucher: 344, k. 843, 859, 954. – Weigert, Incroyables et merveilleuses, 1810-18, Debucourt 1798-1808, pl. XII, XVII, XX.
66. Journal ... Leipzig, 1797:237 Tl IV, 1806:510 Tl III:1. – Braun-Ronsdorf 1963, pl. 17, 22, 33, 35.
67. 9:139, 149. – VA Biogr., Fr. L. De la Myle († 1797), leskirva Karolina Charlotta Salonius. Taloustilit: Nota, Förfärdigat en spencer -.24.-, silke o. camelgarn -.6.-, förfärdigat en klädes en klädning -.36.-, silke o. camelgarn -.8.-, bommols lärft -.12.-, taft -.6.-, förfärdigat en spencer -.20.-, silke o. camelgarn -.4.- (summa) Rdr 2.20.-. Åbo d. 22 januari 1800, Joh. Södergren. – FLS VII:114.
68. Reenstierna I: 223, Tukholmassa räätäli Guditz.
69. Elimäki 1803 > 9:12. – HKArk (Åkerman 1063) 1803 kpt. J. J. v. Bilang (∞ Johanna Gust:a Stenholm † 1802): 1 brun klädes spens, 1 swart siden do ... 2 st cattuns kjortel border ... 1 par gula tricout ärmar, 1 par swarta do, > 15:146. – VA Loviisa 1808 17/8 rva Kat:a Bonge ∞ reht. O. M. Appelroth.
70. VA E 56 Buxhöevden, Benvik 1808.
71. PHM 6767, spenser, moniväristä kukkasilkkiä, kuosin pit. 37, valkaisematon pellavavuori 21/20 lankaa cm², etukappaleihin painettu tummanpunaisella ja ruskealla kukallinen vinoruudukkokuosi 3 × 2,5. Leikkaus: 2 etu-, 2 sivu-, 1 selkä- ja 2 + 2 hihankappaletta, selän pit. 26, laaja kolmikulmainen pääntie 86, hihansaumat 82, 53.
TKHM 7026, spenser, punaista verkaa, kaulus mustanruskeaa samettia, vuori valko-siniraitaista sinivihreää puolipellavaa, 2 etu-, 2 sivu- ja 1 takakappale, pitkät 1-saumaiset hihat, pit. 31, hihan pit. 57. Jordan-suvulta.
72. Meinander: 164-165, k. 320.
73. GdM, pl. 81, 83 levite, 114, 129 robe à la Turque, 165 robe à l'Anglaise. MdM 1788 20/3 la robe à la Czarine. – Boucher, k. 747, 749, 761, 834, 837, 845.
74. L. Tu 1790, Orivesi 1796, Kokkola 1796 escherpe spän. – > 9:183 leviten vyö.
75. MdM 1788 19/11 mme Jubin, 1789 21/2 une superbe ceinture de satin blanc, brodée en arabesques. – Journal ... Leipzig, 1796, 1797, 1807 kangas-, nyöri- ja silkkinauhavöitä, mm kultanyöristä à la Grecque. – Braun-Ronsdorf 1963, pl I, II, k. 8, 10.
76. Reenstierna I:124 125. – Cederblom I:65, 88, II:38. – Hazelius-Berg 1952:32, 34.
77. FLS VII:109, 112.
78. Kirjottu valkoinen atlasvyö, keskuskuviona lintu soikiossa, pit. 66, lev. 8,5. Yksit. kok.
79. MdM 1788 10/3, 30/4, 10/11. CdM 1789 11/1, 21/1, 1/2 jne. – D'Allemagne I: pl. XXXIX, XLI. – Hammar, Kulturen 1977:42-48, hiottuja teräskoruja, Woodstock, Englanti. Pl III vyönsoljet, joiden venäjänkielinen teksti viittaa Värälän rauhaan 1790.
80. Irwin 1955:12, pl. 2-11, shal, persiankielinen sana merkitsi hienoa villaa. Irwin 1973:1, 19. – Whyte, Costume 1970:31-35, Costume 1976:16-23, k. 3, 4. – Hunter, Costume 1976:1, 11, k. 4. – Lester-Oerke: 226, saaleja tuotiin Venäjälle Bokharasta.
81. CdM 1790 5/6, 15/10. – Weigert, Debucourt, pl. V, VI, XIX, XXII. – Boucher, k. 763, 857, 862, 871.
82. v. Boehn 1919:141-157.
83. Grand-Carteret: 26, 42; 44, 49, 51, 56, 68, 70, 72 schall Turc, pl. XI schall de Cachrime, 80, 100 schall de faux Cacherim. – Davenport: 2256, 2262, 2277, 2285-2287, 2289. – Irwin 1955:32-, pl 16-17.
84. Journal ... Leipzig 1797:237, Tl IV:2, 1807:326 turkkilaiset saalit. Journal ... Frankfurt, 1803, 8:218, 15:48, 49:270. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 43, 53, 56.
85. FSL 1795 Schal, châle, shawl. – SAOB S 2792 Sjal, schal, shawl, scharl, charle 1784-Växjö. S 2794 Sjalett, schalett, shawlett, charlette, diminutiv till sjal, huvudduk. – Reenstierna I:72, 197, 298, 376, 447.
86. L. Hki 1800, Sauvo 1800, Tu 1802, 1806, 1807. – Tu 1808 > 10:61.
87. VA fr 537, 1799 no 351, 1801 no 347. – 13:33.
88. Hunter, Costume 1976:11.
89. 4:62, 63, 151, 5:56. – Tu 1800 > 5:56. – Tu 1801 > 4:151.
90. TKArk PIa25, huutok. 1816 1/10, 1 st. 12/4 röd madras scharl, 1 st. 10/4 lewant scharl. – PIa26 huutok. 1817 24/1, kaupp. J. Wikström, 4 röd madras scharl, 8 mindre do, 1 gred., lewantz do, 1 skifta do, 1 brun siden do. – 10:94.
91. TMA Masku KO 108:288 Korppoon k:no 1797 10/5 rva Anna Escholin ∞ korn C. F. Lindeström, > 16:156, 17:29, 18:38, 19:45. – Halikko 1797 > 9:147. – HKArk (Åkerman 996) 1797 mlle Krist:a Burtz. – HMA Holl KO 112:327 Hauho Luopioinen, Vilhelmsgård 1802 10/8 ltn rva Anna Sofia Favorin (11 pukua) > 16:121, 133, 187, 212.
92. Tu 1798 14/8 > 9:83. – Tu 1798 8/11 > 9:127. – Tu 1801 > 9:173. – Tu 1803 > 10:47. – Vrt. Hunter, Costume 1976, k. 4, 7. – Whyte, Costume 1976, k. 3.
93. Wacklin 1974:93.
94. TKArk PIa26 huutok. 1817 8-9/12 kptn L. Wigren ∞

Anna Örnberg, 1 röd madras scharl m. blommor; levant:, Turk: scharlar. – Leppävirrat 1799 > 9:140, 1 casimirs scharle, 5 nättelduks linongs do. – Hki 1807 > 16:109. – Tu 1809 > 5:56.

95. TKArk PIa28 huutok. Tu 1818 19/3 valtioneuvoksetar Amalia Vegesack (1782-1817 ∞ v. Ladau), Scharlar: 1 stor röd Turkisk Scharl, 1 bord af en turkisk do, 1 stor swart do do, 1 mindre röd do do, 1 brokig madras do, 1 do ylle do. Scharletter ... Merinos, Madras ...
96. TKArk BIc Tu 1804 21/8 kultaseppien oltermanni A. Törnqvist, leski Kat:a Sevon: 2 st. gl siden charlar, 1 ull do, 1 nettelduks halsduk, 1 gl swart flors do.
97. Meinander, k. 309, 327, 468, 523, 520, 545.
98. Cederblom II:48. Suuret kaksinkerroin taitetut nelikulmaiset silkkihuivit palvelustyttöjen asusteina I:70-72, 79-83, II:43, 45.
99. Meinander, k. 311, 369, 557, 564, 570.

11. KOTI- JA ARKIPUVUSTO

1. Choraeus SSLF 58:22, 31, 41, 51, 62.
2. 15:85, 19:41.
3. L. Tu 1755, Somero 1756, Loviisa 1761, Nokia 1763, > 11:7. – Tersmeden IV:85, 86. – Pylkkänen 1970:234-236, 431.
4. Savary, 1726-32:117, Indienne, Robe de Chambre, Ranskaan tuotiin idästä eurooppalaisten mallien mukaan kirjottuja aamutakkeja kappaleina, jotka tilaaja yhdisti. – Swain WuK 1972/1:42, Japonscher Rock, Indian gown. – FSL 1795, Indienne = cattuns nattrock.
5. KM 5742, aamutakki, ranskalaista (?) kukkasilkkiä 1730-luvulta, lev. 50, kuosin pit. 70 > 4:78, T-leikkaus, vanutoppaus, pellavavuori on osittain peitetty vaaleanpunaisella ja raidallisella silkillä > 4:118, pit. 140, helman lev. 470. C. Cronstedt lahj. – Cunnington 1957:118-121, k. 32, 33. – Buck 1979:41-43.
6. TMA Alleg. leimaus 1740:368 tuom. E. Salonius: 1 tafts nattråck. 1742:63 J. Wittfooth: 1 röd o. hwit satins nattråck. 1742:100 rva Kat:a Stiernvall: 1 blå dam: nattråck. 1742:137 kaupp. M. Rungeenin leski: 1 nattråck af violet o. hwitt satin.
7. L. Taivassalo 1751, Lempäälä 1752, Tu 1757, 1765, Perniö 1782. – Pietarsaari 1755 > 5:60. – VA Biogr. Carpelan 37, leskirva Ingeborg Marg:a v. Torcken (1674-1759 ∞ C. Carpelan † 1720) Vöyri Tottesund 1758 3/7, > 13:89. – TMA Piik KO 197:26 Kemiö Björkboda 1769 1/9 rva Kat:a (?Charlotta) Lostierna ∞ 1. maist. N. Ljungman, 2. insp. G. Gaddelius, + 1 gl. bast stubb m. sydd bjerning ... 1 hwit noppkins kiortel m. sydd bjerning ... 1 gl. cattun stubb, > 15:184, 16:56, 89, > Lundén-Cronström: 139.
8. VA Topogr. II Perniö Melkkilä 1, 1765 13/9 vphr Hedvig Helena Creutz (1723-65 ∞ laamanni J. Chr. v. Morian), > **12:41,** 13:51, 15:25, 198, 16:55.
9. TKArk BIIIa11, 14. alleg. 1762, mme Sofia Brotteran tilit (veli hovioik. neuv. C. Brotterus). (1743) 5 ½ al kartun till hennes nattråcks öfrdragande 22:-, utom thet gl. bomull, till köpes 1 ℔ 3:-, arbetslön för nattråcken 6:-; (1745 23/11); (1755 6/3) an 12 ahl swart o. hwitt zits cattun 96:-, 14 ahl lerefft till foder för nattråcken 17:16, 2 ℔ bomull till do 7:-, band till do -:30, tråd för -:18; (1756 6/5) 6 ahl cattuns tryck til en nattråck 30:-, 14 ahl randigt lereft till foder 17:16,2 ℔ bomull 6:-, arbetslön för nattråcken 3:-, > 5:71, **7:49,** 11:27, **104, 12:7, 17:24,** 18:62, 19:24.
10. Kalanti 1757 > 8:17. – Loviisa 1757 > 8:46. – Hki 1759 > 5:50, 1 grön dammast nattråck 40:- ... 2 st. cattuns nattråckar 20:-, 1 randig lärfts do 10:-. – Tu 1796 > 5:92.
11. Pietarsaari (Björkman 179) 1769 mme Susanna Turdin ∞ kaupp. J. Sten, > 11:42, **15:83, 16:22.**
12. 11:9. – HKArk (Åkerman 345) 1762 rva Kat:a Fabritia ∞ porm. Z. Govinius: 1 sitser cattuns nattråck 24:- (+ 5 robea), > 13:55, 90, 15:137, 187, 16:25.
13. TKArk PIa huutok. Tu 1764 3/5 rva Anna Svahn (1728-64 ∞ hovioik. neuv. J. Lostierna): 1 cattuns nattråck, ståppad, 1 hvit nåpkins do, > 16:54, 22:62. – 1766 > 8:86, 1 cattuns nattråck 77:-, 1 do kiortel o. kåft 99:-, 1 halfstick: guhl stubb 159:- (veromest. Mörtengren), 1 gul damast pompardu 212:-, 1 brun cattuns kåft 20:-, 1 cattuns stubb 80:-.
14. HKArk (Åkerman 322) 1759 Maria Schatelowitz ∞ trakt. G. Bergklint: 1 gl. nattråck af cattun m. silfr hakar 12:-, > 11:26, 12:59, 13:41, 15:31, 137, 16:22, 18:20, **19:34.**
15. 11:9, 22:61, 62.
16. 22:51, 11:104.
17. Hki 1791 > 9:56.
18. Garsault 1769:61.
19. Buck 1979:144, k. 55, 62, 72.
20. Dalin, Kåfta = kort fruntimmersråck, som brukas i hvardagslag. – Pylkkänen 1970:254-255, 435:40-45, k. 331.
21. 3:12.
22. 5:5, 7, 11:73. – TRA ptk 1750 14/7, 1755 12/3, 1783 19/7. – Pylkkänen 1970:98.
23. TRA ptk lifkåfta: 1747 1/5, 1748 26/10, 1750 8/10, 1757 19/3, M. Hypén esitti mitat 1748 26/10: Lijf Kåfta, Tryckt Sarge 3 al: hehlskuren. Längden baktill 4 qw 5/6, ärmens längd 4 qw 1/6, widden å ärmen 1 qw 1/6, halfwa widden öfr bröstet 3 qw 1/6, widden kring halsen 1 al, halfwa widden nehr omkring 7 qw. – Kåfta: 1773 5/6, 21/7, 1/9, 8/10 (hwit dräll 5 alr), 1777 8/4, 15/4, 15/10, 1778 8/7, 1779 30/7, 1781 8/11. – 11:35.
24. 5:11, 7:112. – Porvoo RA ptk 1740 2/5, 1744 27/1, 1745 21/10, 1749 10/7, 1753 21/7, vrt. 11:74. – Weste 1807 Koft, kofta = casaquin de femme.
25. Pk 810 silkkinuttua, 540 puuvillaa ja pellavaa, joista 252 karttuunia, 110 villakankaista. – L. erityisesti Oulu 1743, Kemiö 1750, Kokkola 1751, Taivassalo 1751, Porvoo 1763, Oulu 1766, Kokkola 1768.
26. L. Laukko 1736, Hki 1736. – VMA (Björkman 60) 1732 Kat:a Isberg, ∞ Kaupp. L. Callander, > 7:100. – (Björkman 173) 1751 mme Magd:a Erikint. ∞ raatim. S. Fanth, + 1 brun hanoi sack, 1 blå dammask päls m. cattuns foder ... 1 swart bordalus kåfta, 1 blå armosins do m. cattuns foder, 1 blå rosig do m. cattuns foder, 1 brun do m. gråwärcks foder, 1 swart klädes koffta, 1 swart satins kiortell, 1 swart klädes do, 1 brun callmincks do, 1 utgl. blå cattuns do, 1 swart o. röd cattuns nattråck ... 1 randigt calmincks lifstycke, 1 randig cattuns stoppad kiortell ... 1 gl. liten cattuns koffta, 1 blå walmars kiortell, 1 liten cattuns koffta ... > 16:208. – PMArk Porvoo (Åkerman 112) 1765 kaupp. leski mme Maria Illberg: 1 brun siden drojets päls m. cattuns foder, 1 swart podesois kiortel, 1 do podesois koft, 1 gl. brun damast päls m. mård swans bräm, 1 swart damast koft, 1 blå damast do, 1 gl. damast kiortel, 1 gl. brun atlask kåft m. sölfwer häkter, 1 brun camblotts kiortel, 1 brun skåttygs do, 1 blå o. hwitt cattuns kofta ... 1 fårskins kiortel m. lifstycke utan wärde

... 1 swart solfiäder. – Hki 1759 > 11:14. – Oulu 1736 > 7:111.

27. 11:9 mme Sofia Brottera.
28. L. Tu 1745 Pipping. – Tu ja Hki alleg. leimaus 1740, 1742, 1745.
29. L. Hki 1745 Kühl, P. Tesche. – TMA alleg. leimaus 1740:4, 267, 472, 481, 549 lång kåfta, 539 knäkoftor. 1742:63, 80, 106, 171. 1745:29, 39. – HKArk alleg. leimaus 1740:47, 77, 85, 93. 1742:4, 29, 181, 190, 192. 1745:2, 14, 19, 58, 59.
30. 7:114-120, 78 (koft el. 1/2 sack). – L. Porvoo Drägsby 1760. – Laukko 1745 > 7:76, 11:103. > 7:49 Tu 1754, adrienne korjattiin pitkäksi nutuksi. – TKArk PIa huutok. 1750 15/1 raatim. Dobbin: 1 lång koft o. kiortel af damast 267:-. > 13:12.
31. 11:22. – TMA alleg. leimaus 1740:25, 98, 133, 390. 1742:4, 11, 107. 1745:24. – HKArk alleg. leimaus 1740:83, 93. 1742:33, 50. 1745:8 raatim. G. W. Clayhills: 1 swart half kåfta af hållands damast, 1 liten do af samma sort, 1 do af rödt o. blått halfsiden tyg.
32. L. Jomala 1748, Kokkola 1751, Tu 1755. – 11:78.
33. VMA Kristiina 1758 23/8 kaupp. H. Berg, leski Brita Uddman, > 7:100, 11:118.
34. 16:1, 7. – L. Paimio 1738, Kemiö 1750. – TMA Rauma 1743 16/12 mme Anna Saclinia ∞ kaupp. J. Weidegren. – Pietarsaari 1754 12/12 mme Beata Forsman ∞ raatim. J. Pelander.
35. 8:102, 120-124.
36. 8:91 Sauvo 1749. – L. Tu 1742 Pipping. – TMA alleg. leimaus 1740:70, 115, 116, 126, 135, 146; 6, 9, 24, 139, 178, 263, 342, 512, 570. 1742:8, 13, 14, 29, 63, 157, 166; 27, 67, 107. Kåft-päls-kiortel 1742:7, 50. 1745:24.
37. HKArk alleg. leimaus 1740:3, 52, 63. 1742:10, 13, 16, 21, 25, 29, 68, 71, 87. 1745:1, 58. Vrt. 7:78, Telleqvist.
38. L. Paimio 1738. – Hki 1752 > 5:98, + 1 swart dammask råbb o. kiortel. – HMA Sääks 142:557 Tammela Torro Mattila 1761 30/9 rva Hedvig Zidbäck ∞ Sonck, > 19:34.
39. L. Porvoo Drägsby 1760, Leppävirrat 1771. – Tu 1766 > 8:86. – Bromarv 1767 > 16:16.
40. 8:129.
41. VMA Kokkola (Björkman 255) 1762 Marg:a Forsberg ∞ kupariseppä E. Wye: 1 blå stoppad koft af satin o. do kiortel, 1 cattuns koft o. kiortel, 1 randig koft o. kiortel af bomullstyg, 1 nopkins koft o. flammig kiortel, 1 randig ylle koft o. kiortel, 2 gl. randiga koftor. – VA b 59:234, 1774 9/7.
42. Pietarsaari 1769 > 11:11. – TMA Ikaal KO 119:1053 kappal. pappila 1774 21/4 Charlotta Gadd ∞ kappal. M. Mexmontanus, + 1 swart tafts roberon, 1 do kiortel, 1 hwit dammask kofta, 1 blå dammask päls.
43. Erityisesti l. Piikkiö 1771, Loviisa 1777, Tu 1777, Orimattila 1778, Paimio 1780, Rauma 1781, Perniö 1782, Tu 1783, Orivesi 1785, Oulu 1785 jne.
44. TKHM 15529, nuttu, ras de sicille > 4:101, valkaisematon pellavavuori 16/16 lankaa cm², pit. 62, pääntie 80, helman lev. 236. Tohtorinna Edit Söderlund lahj., perimätiedon mukaan kuulunut Hedvig Wickströmille ∞ kpt. S. Bredenberg. – PM 5305, nuttu, kankaat > 4:97, 145, ohut vanutoppaus, pit. 60, helman lev. 244, perimätiedon mukaan v:lta 1779. – KM 1788, nuttu, kankaat > 4:96, 144, ohut vanutoppaus, pit. 64, pääntie 64, helman lev. 227. Neiti Fredrique Borgström Askolasta lahj.
45. KM 60020:25, nuttu, kankaat > 4:99, 142, ohut vanutoppaus, pit. 71, pääntie 78, helman lev. 254. Kuulunut vuorineuvoks. Kat:a Elis. Solitanderin äidille Maria Fransmanille (1729-1808 ∞ 1755 kaupp. G. Borgström). Cederhvarfin perikunta lahj. – Meinander: 176, k. 347. > 11:53.
46. TKHM 10372, nuttu, sini-vaaleanpunaruutuista taftia, vuori puuttuu, paikattu, korjattu jostain muusta vaatteesta, pit. 64, pääntie 80, helman lev. 242. Perimätiedon mukaan kuulunut Magd:a Elis. af Enehjelmille (1774-1851 ∞ Granfelt).
47. TKHM 8237, nuttupuku, silkki > 4:99, vahattu vaaleanpunainen pellavavuori 16/16 lankaa cm², pit. 60, pääntie 81, helman lev. 280, laskosnauhan lev. 6,5-10, vaaleanpunaiset silkkinauhat. 7-kaistainen hame, 21 + 21 taakse suunnattua myötälaskosta, taskuhalkiot ja helma päärmätty vaaleanpunaisella pellavalla, jolla hametta jatkettu ylhäällä n. 8 cm, pit. 97, lev. 327. Rva Lotten Finckenberg lahj. Käldinge, Nauvo.
48. TKHM 8948, nuttupuku, kotikutoinen siniraitaruutuinen vaaleanpunainen pellava, lev. 82, 18/16 lankaa/cm², valkaisematon pellavavuori 12/10 lankaa cm², 4 paria valko-punaraitaisia pellavanauhoja, nutun etukappaleissa taakse suunnatut sivulaskokset, pit. 67, pääntie 73, helman lev. 240. 4-kaistainen hame, valko-punaraitainen pirtanauha peittää helmaliehukkeen sauman, helma päärmätty sini-ruskearaitaisella pirtanauhalla, edessä 3 + 3 keskelle suuntautuvaa laskosta, sivuilla laakalaskokset, takana 6 + 6 myötälaskosta, pit. 91, lev. 310, taskuhalkiot 20. Tohtorinna Adelaide Armfeltin ∞ Indrenius kuolinpesä lahj. Vrt. Saltvik 1769 > 16:44.
49. 11:23, 52, 8:121.
50. PHM Vaasan ruotsal. lyseon kokoelma 50, Rancken B 3/2 L, nuttupuku punaista taftia, lev. 76, valkoisessa hulpilossa 2 punaista viirua, raidallinen pellavavuori 16/18 lankaa cm², pit. 54, pääntie 77, helmahalkio 13, laskosnauhan lev. 5. Koottu tilkuista, hihat katkaistu. Ratkostusta hameesta tallella 3 kaistaa, helmassa laskosnauha, lev. 9, päärme pellavaa, lev. 5, pit. 95.
51. KM 53038:2, nuttu, puna-valkoista silkkiripsiä, lev. 48, kuosi 9 × 17, vaaleanpunainen pellavavuori 20/14 lankaa cm², yläosassa ja hihoissa valkaisematon pellavavuori 20/14 lankaa cm², hihansuissa painettu pellavavuori > 4:148, pit. 60, pääntie 91, helman lev. 212, kiilan pit. 25, laskosnauhan lev. 7-15,5. Arkkitehti V. J. Sucksdorfin perikunta lahj.
52. Haiharan pukumuseo, nuttu, puna-sini-valkoraitainen ripsitafti, koottu tilkuista, vaaleanpunainen pellavavuori 26/26 lankaa cm², kiiloissa vahattu pellavakangas 20/20 lankaa cm², pit. 71, pääntie 89, helman lev. 293, kiilan pit. 34. – PHM 2863, nuttu, droguet > 4:108, punerva pellavavuori 22/11 lankaa cm², pit. 64, pääntie 82, helman lev. 282, kiilan pit. 30, hihat leikattu irti, koottu tilkuista. Kauppaneuv. G. Bergbom lahj. Oulu. – KM 27021:4, nuttu, damasti > 4:105, vahattu sininen pellavavuori 19/14 lankaa cm², pit. 62, pääntie 80, helman lev. 275, kiilan pit. 26. Neiti Lotte Dyhr myynyt tiedolla: Charlotta Christina Jessberg f. Lithen, Gla Karleby 1830.
53. KM 4924:10, nuttupuku, droguet > 4:108, nutun pit. 64, pääntie 82, helman lev. 257, kiilan pit. 22. 6-kaistainen hame, helmapäärme punervaa pellavaa 20/15 lankaa cm², pit. 96, lev. 308. Ostettu ratkottuna neiti Fanny Maria Meinanderin huutokaupasta Pernajan Greggbölessä, kuulunut luultavasti hänen isoäidilleen Kat:a Elis. Borgströmille (∞ vuorineuv. E. Solitander) tai hänen äidilleen Maria Fransmanille > 11:45. Puku ommeltu kokoon Kansallismuseossa.

54. KM 47040, tikattu vanutopattu nuttu, keltainen silkkidamasti, pellavavuori > 142, pit. 65, pääntie 68, helman lev. 245. Neiti Helga Montin lahj., nuttu peritty neiti Frosterukselta, Porvoo.
55. 12:30. – L. Taivassalo 1737, Somero 1756, Porvoo 1763, Kristiina 1767, Kokkola 1768, Paimio 1780, Rauma 1781. Loviisa 1761 > 12:59.
56. KM 8150:139, valkoinen satiininuttu, vuori > 4:141, ohut vanutoppaus, reunustettu 5 cm lev. laskosnauhalla, 4 paria sinisiä läikeripsinauhoja, pit. 55, pääntie 90, helman lev. 223. Armfelt-suvun pukukokoelma, Halikosta.
57. TKHM 15284, nuttu, sininen kapearaitainen silkki, raidallinen pellavavuori 16/18 lankaa cm², hihojen vuori koottu tilkuista, pääntie 94, helman lev. 192, kiilan pit. 14.
58. KM 27021, nuttupuku, jäänvärinen puna-vihreäraitainen silkki, lev. 53,5, kuosi 7,5 × 9, vuori puuttuu, nuttu korjattu korkeauumaiseksi, koottu tilkuista, pit. 45, pääntie 87, helman lev. 178. 6-kaistainen hame, ylhäältä jatkettu 6-8 cm sinisellä pellavalla 20/18 lankaa cm², helmapäärme ja taskuhalkiot samaa kangasta, sivuilla 5 + 5 myötälaskosta, takana 9 + 9 laskosta, pit. 89, lev. 315, alkuperä kuten 11:52. KM 27021:4.
59. KM 3614:6, tilkuista koottu sininen damastinuttu, sininen pellavavuori 18/10 lankaa cm², kiilat vuorattu painetulla punaraitaisella pellavakankaalla, pit. 41, pääntie 93, kiilan pit. 20. Ostettu neiti Hanna Castrenilta, Petrelius-Juselius-sukujen perua Oulusta, raatim. Pehr Petreliuksen vaimo Maria (1743-1837) > 16:223, muhvi.
60. KM 38021:1, nuttu, vahattu kukkaraitainen vihreäpohjainen villakangas, lev. 47, kuosi 10,2 × 15,7, 15/12 lankaa cm². Vuoriton, keskentekoinen? pit. 51, pääntie 91, helman lev. 208, kiilan pit. 18. – KM 38021:2, nuttu, vahattu kukkaraitainen sinipohjainen villakangas, lev. 43, kuosi 7,5 × 16,8, sini-valkoraitainen pellavavuori, pit. 57, pääntie 66, helman lev. 280, kiilan pit. 18. Molemmat saatu Perniöstä > 4:18.
61. TKHM 6120, nuttu, punainen villakangas 22/16 lankaa cm², pit. 59, pääntie 86, helman lev. 260, kiilan pit. 18. Uskela.
62. Hagström: 73, 81. – Mäkeläinen: 138.
63. KM kansat. kok. A 2801 pystyraitainen T-kuosinen nuttu Saltvikista. A 2458 pystyraitainen pellavanuttu Perniöstä. A 2462 pystyraitainen pellavanuttu Länsi-Suomesta. A 1837 pystyraitainen puuvilla-pellavanuttu Multiolta. A 2216 pystyraitainen pellavanuttu Askolasta. A 8115 ruskea pellavaloiminen, villakuteinen alpakkanuttu Pyhtäältä. A 8243 sarkanuttu Hankasalmelta. A 1642 pystyraitainen pellavanuttu Heinävedeltä. A 2935 vihervänruskea kamlottinuttu Korsnäsistä. 4331:294 musta kamlottinuttu Jepualta. – Sirelius 1915, Tl XI:5, 8, Tl XII:8-18 joista A 2454, papintyttären »treiju», Forselius, Luvia.
64. KM 37100:217, Maria Elis. Malin (1747-1815 ∞ 1. Ångelin, 2. Uhrman). Maria Marg:a Fransman (1729-1808 ∞ Borgström). Marg:a Tandefelt (1739-1816 ∞ Stjernvall). Johanna Ulr. Schultz (1732-90 ∞ af Forselles).
65. Meinander: 147, k. 203. – Ehrnrooth 1973:125-130, k. 111.
66. L. Somerniemi 1773, Orimattila 1778, Paimio 1780, Perniö 1782, Orivesi 1785, Loppi 1786, Hauho 1787, Piikkiö 1789. – Pernaja 1778 > 8:124.
67. TMA Ikaal KO 120:342 Punkalaidun 1783 3/9 rva Maria Fenlenia ∞ kappal. J. Ålander, > 9:60, 13:22, 74, 96, 16:50, 156, 17:45.
68. L. Rauma 1781, Loviisa 1777, 1782, Tu 1783, Oulu 1785, Hki 1787. – 11:41, 60. – HKArk (Åkerman 782) 1788 vaununtek. J. Kåhlman, leski Eva Maria: 1 gl. swart poudesoy kåft o. kjortell, 1 gl. hwit blomerat tafts kåft o. kjortell . . . 2 gl. kattuns koftor, 1 gl. hwit nopkins koft o. kjortell, 2 gl. randiga yllekåftor, 1 gl. blå siden kjortell, 1 gl. söndertagen siden kåft, 1 gl. rosiden tafts koft . . . 1 gl. rö kattuns kåft.
69. OMA (Brenner 946) 1782 leskirva Elis. Bonge ∞ 1. kaupp. Z. Uhlbrandt, 2. apt. J. Karberg, > 5:99, 16:159. – Kristiina 1784 > 16:21, + 1 klädning bestående af koft o. kjortel af blått carlę, näst. ny 7.-.-.
70. 9:50-66, erityisesti 9:55.
71. 8:111, 126-128, 9:147.
72. L. Sääks. 1793, Pyhtää 1795, Kokkola 1796, Orivesi 1796, ei enää yhtään nuttua l. Sauvo 1800, Tu 1807.
73. Pylkkänen 1970:468 liite 6. – HRA ptk 1724 2/10. > 6:79.
74. 11:22. – Weste 1807, Liftröja = casaquin, > 11:24.
75. TRA ptk 1755 12/3.
76. Garsault 1769:53, k. 13. – FSL 1795 Juste = en sort lifrock för bond quinfolck.
77. L. Kemiö 1746, Halikko 1756, Somero 1756, Porvoo 1763.
78. L. Taivassalo 1751, Halikko 1756. – Oulu 1721 > 11:95. – Oulu 1736, 1738 > 7:83, 121. – Marttila 1754 > 22:25. – HKArk (Åkerman 127) 1747 neitsyt Kat:a Forstadius, + 1 gl. swart hollendsk dammast kiortell m. wälcks foder under . . . 1 liten blek brun dammast kofta, 1 gl. swart dammast kofta . . . 1 gl. swart ratins lifråck, 1 gl. swart klädes kiortell, 1 gl. brun calmincks kiortell . . . 1 liten ny sitts cattuns koft, 1 gl. hwit noppkins koft, 1 gl. hwit noppkins koft mindre, 1 lifstycke, 1 do af calminck, 1 gl. cattuns koft . . . > 13:38, 91, 15:6, 58, 62, 16:14, 17:49, 51.
79. L. Tu 1740, 1742, Hki 1745. – TMA alleg. leimaus 1740, 186 kpl/146 huonekuntaa röijyjä ja 70/65 röijy-hame-asuja, joista n. 120 röijyä ja 56 asua mustia. Tu 1742, 39/31 röijyä ja 8/8 mustaa röijy-hame-asua. – HKArk alleg. leimaus 1740 4/4 röijyä ja 1/1 röijy-hame-asu, kaikki värillisiä. 1742, 71/58 röijyä, 10/10 röijy-hame-asua, joista 43 röijyä ja 8 asua mustia.
80. TMA Rauman maist.ark., alleg. leimaus 1740, porvarit Fr. Hartman, F. Bollstedt, N. Åberg.
81. L. Porvoo 1763, Kristiina 1767. – Oulu 1737 > 11:100. – VA Loviisa 1751 31/7 raatim. M. Grän, leskirva Anna Kat:a Dannberg.
82. 12:26-29. – L. Tu 1755, Halikko 1756, Nokia 1763.
83. KM 51084:1, röijy, musta villadamasti, lev. 52, > 4:16, pellavavuori 17/16 lankaa cm², 2 etu- ja takakappaletta, kaksisaumaiset hihat, takalieve koottu tilkuista, pit. 58, pääntie 63,5. Hameessa 2 täysileveätä ja 2 kavennettua villadamastin kaistaa (?alkuaan 6), vyötärönauha puna-musta-raitaista villakangasta, pit. 86-88. – KM 51084:2, röijy, musta villadamasti, pellavavuori 17/13 lankaa cm², 2 etu- ja takakappaletta, kaksisaumaiset hihat, pit. 60, pääntie 64. Vaatteet siirretty kansat. kokoelmista, not A 6721:4, A7336:1, tuntematon alkuperä.
84. TKHM 7396, röijy, musta villadamasti, pellavavuori 18/14 lankaa cm², 2 etu- ja takakappaletta, kaksisaumaiset hihat, pääntie 81. Kuulunut 1700-l. lo-

pulla Sääksmäen Lahisten kartanon uskotulle 92-vuotiaalle palvelijattarelle Maria Jernvallille.

85. 9:67-68.
86. 3:7,4:46.
87. 4:47-49. – Tu 1747: Lüttken tehdas tuotti 379 kpl, ja Pippingin tehdas 656 kpl, kampalankaröijyjä. 1751 Pippingin tehtaan tuotanto kohosi 1054 kpl Lüttken kutomon lopetettua. Tämän jälkeen tuotanto laski. 1757 kudottiin 266 röijyä ja Cretalenin tehtaassa 257 röijyä.
88. 3:7. – TMA alleg. ulkom. kankaiden ym. leimaus 1740, Magd:a Pipping: 6 st. regarns tröyor.
89. VA mf. 537. Vaasa 1766, Elis. Aulin: 9 st. regarns tröyor. 1767 P. Granbergh af hr. Cretalen i Åbo: 5 st. regarns tröyor. – Oulu 1766, 25 st. tröyor, 1767, 3 st. regarns tröyor. – Hki 1767, C. H. Sunn. – Porvoo 1767, I. Holm af Jakob Pihlman för 316:-, G. Borgström för 480:-.
90. HKArk (Åkerman 175) 1753 L. Adrian > 14:15, 17:6, 19:13, 20:11, 21:11. – (Åkerman 486) 1769, H. J. Siliacks, > 18:30.
91. VMA Kristiina 1752 4/8 kaupp. J. Benedictus: 18 st. regarns tröjor à 12:- i krambodan. 1755 22/4 handelswahror: 2 st. röda flamerta tröyor, 1 st. blå do . . . 104 alr Rysstryck eller dwelck . . . mysstyg . . . 36 par lapphandskar.
92. L. Jomala 1748, Kemiö 1750, Porvoo Drägsby 1760. – Rantasalmi 1752 > 7:60. – Lemu 1740 > 7:16.
93. L. Tu 1755, Porvoo 1763. – Hki 1747 > 11:78.
94. OMA (Brenner 262) 1738 Kaupp. S. Nylanderin leski Anna Hedrea, > 15:207, 17:51. – VMA Kokkola (Björkman 48) 1727 Anna Henrikint. Pelander ∞ porv. P. Sneckendahl: 1 swart sorg tröya o. kiortel gl., 1 regarns tröya flamerad, 1 walmars hemwäfven tröya, 1 ny klädes tröya, > 15:165, 16:209. – 11:116.
95. OMA (Brenner 148) 1721 leskiv. Elis. Juhant. Rajala, > 11:78. – Geta 1741 > 11:117. – Yläveteli 1782 > 15:53.
96. 8:167, 11:77. – Lohtaja 1745 > 11:116. – Tu 1789 > 6:31, 9:154, + 1 hvitt lifstycke m. sydda blommor . . . 1 vadmals lifstycke.
97. Garsault 1769, pl. 14, no 14. – Diderot Encycl. IX, pl. XXIV:14. – FSL 1795, Camisole, lifstycke el. under-väst med ärmar. – Weste 1807, Lifstycke = chemisette, gilet, casaquin sans manches, corset.
98. Mactaggart, Costume 1979:41:3,4. – Buck 1979:41, k. 15.
99. Frz. Lex. 1715, Camisohl = coursset. – Deneke WuK 1965:17-, Wämschen, Leibchen.
100. L. Oulu 1744, Kemiö 1746, 1750, Lempäälä 1752, Porvoo 1763. – VMA Kokkolan KO 50:12, 1732 18/8 kihlak. tuom. leskirva Brita Ekenbohm, + 1 casaqvin af swart persianskt damast, något brukad, > 16:116, 208. – Kokkola 1751 > 8:119. – OMA (Brenner 232) 1737 Elsa Holmsten ∞ postimest. J. Wacklin, + 1 grön siden bast kåfta . . . 1 swart lif kåfta af ratin, 1 gl. brun camlotts lijf tröya, 1 röd klädes tröya o. kiortel, 1 kåfta af ryss damast. – Masku 1763 > 8:92.
101. L. Jomala 1748, Karuna 1759. – 16:192-199. – TMA z. 718:727, 1710 7/4. – TMA Piik KO 186:121 Sauvo Tapila 1751 25/11 Hedv. Melartopea ∞ insp. D. Hellström, > 15:17. – Pälkäne 1753 > 16:197. – HMA Holl KO 108:825 Lammi Harpila 1768 5/7 leskirva Sofia Ignatia ∞ Biörckell: 1 gl. hemwäfwit nåppkins lifstycke, 1 do utslitit af korndräll . . . 1 gl. lifstycke af fåhrskin, > 15:58. – Korppoo 1796 > 8:111.
102. L. Halikko 1756, Somero 1756, Loviisa 1761, Porvoo 1763, Orimattila 1778. – Somero 1741 > 7:47. – Uskela 1748 > 8:84. – Finström 1765 > 22:62.
103. Laukko 1745 > 7:76, 11:30, vaatteet annettiin kamarineidolle.
104. Tu 1744 > 11:9, mme Sofia Brottera debet: 1744 2/9, 2 alr flanell till et lifstycke 7:-, 1 ½ alr swanskin till foder 6:-, arbetslön 1:16, hakor thär till -:16. – Pietarsaari 1752 > 11:16, 22:51.
105. Adhémar: 32, 34, Fr. Boucher, Les Charmes de la vie champétre. – Ribeiro, Burl. Mag. Dec. 1977:837, k. 34, 37. – 15:129, 130. – Hoffman 1932:183, Tl. X, 239-243, 258-259, Tl. XIII. – Franzén 1795/96:56, 194. – Christina Cleve, 1981:6-8, no:t 8, 15, 16.
106. Lamm 1908:33-34, 311, 374, 426. – Hultin 1913:108-, liite s. 60-90. – Fredmans Epistlar 3, 10, 22, 33, 36, 39, 80.
107. Meinander, k. 149, J. H. Scheffel, Fredr. Bonde, 1764. – Roth, k. 57, 389. – 11:111. – Hazelius-Berg 1947:1343, Ulla o. Lorens Pasch d.ä.: Eva Elisabet Ekfelt.
108. L. Jomala 1754, Halikko 1756, Tu 1765, Kokkola 1768, Sysmä Tauvola 1770, Somerniemi Palikainen 1773 jne. – Tu 1789 > 6:31, 9:154, 11:96. – Hki 1791 > 9:56.
109. TRA ptk 1789 23/11, 1791 31/8, 7 qw oblekt lärft eller chamfas till snörlifwet. 1791 1/11 määrättiin mestarinäytteeksi mm.: ett frt. lifstycke med ben; 12/11 »3 alr katay till lifstycket». Ilmoitettujen 21 mitan mukaan se oli 10-kaistainen englantilainen kureliivi, > 9:107.
110. KM 8150:127, keltainen damastiliivi, ohut vanutoppaus, tikattu keltaisella silkillä vinoruudukoksi, pellavavuori 20/16 lankaa cm², 2 etu- ja takakappaletta, 2 olkainta, saumat ommeltu yhteen vyötäisille asti, vuorissa ontelot saumojen kohdalla, luut poistettu. Oikeaan etureunaan kiinnitetty myöhemmin 24 cm pit. musta valaanluu, verkkomainen vaaleansininen laskostettu silkkinauha kiertää etureunoja, lev. 2,7, sisäreunoissa 5 + 5 lehtiäistä, etupit. 31, pääntie 97. Armfelt-suvun pukukokoelma, Joensuun kartanosta. – Fairholt: Prétintailles = Fly-fringe.
111. Berndt Herman Aminoff: Släkten Aminoff. Ekenäs 1978, k. 31, Ulrika Eleonora Nohrström (1752-1826 ∞ 1777 kenr. G. A. Aminoff).
112. Kuvat 281, 460, Eleonora Charlotta Tauben (1778-1846) nuorempi sisar Johanna Fredrika Lovisa (s. 1779) on kirjonut 1793 puutarhuria »la Jardiniére»-esittävän silkkitaulun, jossa työasuinen tyttö kantaa haravaa ja kukkakoria, yksit. omist.
114. 6:77-81, 11:26, 41, 78, 83, 101. – HMA Sääks KO 139:95 Janakkala Kytö 1745 28/10 past. v. Kat:a Limnelia: 1 sack af skiftat färg, 1 sattins kåfta swart, 1 do kiortill gl., 1 röd o. swart brokot kiortil af flanell, 2 do af grönt prässat wallmar, 1 do randig hemwäfwen, 1 guhl bast kåfta, 1 do af näpkin hwit . . . > 13:3, 15:6, 79, 172, 16:155, 218.
115. Urjala 1745 > 6:29.
116. Parainen 1736 > 7:44. – Oulu 1754 > 4:43. – Kalanti 1757 > 8:17. – VMA Kokkola KO 59:18 Lohtaja 1745 11/2 mme Anna Asproth ∞ kappal. H. Argillander, + 1 röd kåft af persians damast, 1 lius blå do, 1 röd o. hwit cattuns do, 1 guhl o. swart do af hemwäfwit flanell, 1 gl. lång kåfta af brunt wallmar, 1 gl. swart do, 1 gl. callminks lijfstycke, 1 gl. regarns tröya, > 15:10, 23. – Tu 1805 > 5:53.
117. L. Jomala 1748, 1754, Kemiö 1750, Lempäälä 1752, Halikko 1756 . . . – TMA Ahv KO 102 Geta Labbnäs

1741 17/3 jalos. neiti Kat:a Gyllenflög, 1 bruun armoisins sack m. lärft fordrad gl. ... 1 corsett af liusrödt taft ... 1 lijtet knäförkläde af glt blått taft m. smala spetsar ... åtskillige hufwor o. nattkappor samt ärmar af lärft, > 13:16, 15:9, 58, 16:137. – Sauvo 1749 > 8:91. – Marttila 1754 > 11:78, 22:25, vrt. l. Tu 1757.

118. L. Hki 1760, Porvoo 1763, Oulu 1766, Kristiina 1767, Kokkola 1768. – Loviisa 1761 > 16:13 (2 robea). – 11:33, Kristiina 1758. > 11:38, Tammela 1761, vuorattu silkkihame.
119. TKHM 7804, punainen villakankainen hame, 12/14 lankaa cm², kankaan lev. 104, mustalla värillä painettu koristekuosi 50 × 40, vyötärönauha ja helmapäärme kukkakuosista villakangasta, pit. 104, lev. 312.

12. LIINA- YM. ALUSVAATTEET, AAMU-NÉGLIGÉ

1. Pylkkänen 1956:209-212, 430:45-55. Pylkkänen 1970:281-283, 440:58-67.
2. Garsault 1771, Lingère, pl. II. – Diderot Encycl. I:266 chemise, Supplement, pl. 152. – Encycl. 1785, I:97-.
3. Cunnington 1951:62, 82, k. 27, 31, 44. – Gall. of. Engl. Costume, Picture Book 2, k. 2. – LM Halls 1972, k. 23 a. – Andersen 1977:29, 129, k. 41, 87. – Nylén 1947, k. 9.
4. KM 61050:30, pellavapaita, 24/26 lankaa cm², pit. 111, pääntie 108, helman lev. 158. Alahovin kartano, Pälkjärvi.
5. SAOB L 821 2) Lintyg ... finare benämning på särk. – Särk:l. Taivassalo 1731, Halikko 1756, Porvoo Jakari 1764, Somerniemi 1773. – Lintyg:l. Oulu 1743, Kemiö 1746, Loviisa 1752, Porvoo Drägsby 1760, Hki 1760, Porvoo 1763 jne. – Linne: l. Lempäälä 1752, Somero 1756, Sysmä 1770, Loviisa 1777, 1782, Orivesi 1785 jne.
6. Pietarsaari 1755 > 8:89. – Loviisa 1757 > 8:46. – Pernaja 1778 > 8:8. – TKArk BIc Tu 1804 12/1 mlle Maria Augustin, > 5:56, 15:39.
7. Tu 1754 > 11:9; 1755, 30 aln; 1757, 18 aln till 3ne lintyg tråd o. sömmare lön; 1759, 36 aln till ½ duss. 72:-, sömmarelön 12:-.
8. HKArk, aktit, huutok. 1755 12/12 tullinhoit. E. Sahlman, > 14:60. – (Åkerman 384) 1763, neitsyt Charlotta Westman, 4 st. lintyg m. manschetter, 3 par osydda manschetter (1 cattuns robron). – Perniö 1765 > 12:41.
9. Cederblom I:13, II:9.
10. Pylkkänen 1970:282, 440:68-70.
11. L. Oulu 1743, Halikko 1756, Karuna 1759. – Kokkola 1746 > 7:126. – Kokkola 1748 > 6:50, öfwer-o. nederdelar. – OMA (Brenner 1256) 1793 leskiruustinna Elsa Marg:a Prockman ∞ Salmenius.
12. Cederblom I:8, 14, 21, 23, 30, II:16, 19, 46.
13. Sirelius, Tl. IX.
14. Pylkkänen, 1970:282.
15. L. Oulu 1744, Halikko 1756, Karuna 1759. – Hki 1751 > 8:116. – Oulu 1754 > 4:43.
16. Tenhola 1774 > 8:7, 153, 12:20, 39.
17. Cunnington 1951:83-85, k. 37, habit-shirts.
18. Kalvola 1770 > 22:43.
19. SAOB N 168 Natt-linne, natt-lintyg 1745. N 183 Natt-särk. – Andersen 1977:77, k. 20 natsaerk, 1752-56.
20. Tenhola 1774 > 12:39. – Hki 1759 > 5:50.
21. Tu 1804 > 16:64. – Tu 1805 > 6:107.
22. Frz. Lex. 1715, Nacht-Zeug-Habit, Camisohl, Hals-Tuch, Kappa. – Andersen 1977:33 yöasuna: paita, camisole, hame, päähine, kaulahuivi, yökorsetti, käsineet.
23. ÅT 1804 19/9 terveyslähteitä ja niiden vieraita. – Nikander 1930:286, Kupittaan, Naantalin, Espoon ja Loviisan terveyslähteet muodissa. – Mäkeläinen: 209-222.
24. Buck 1979:99-102, k. 52. – Trevelyan 3, k. 85-88. – Hayes 1975, k. 44. – Franzén 1795/96:54-56.
25. Wacklin 1974:119.
26. SAOB N 166 Natt-kofta, N 168 Natt-liv, N 184 Natt-tröija. – Pylkkänen 1970:282, 440:73. – 6:23. – 14:2-7.
27. 11:97. – GdM, pl. 141, camisole etait autrefois le vetement de nuit des femmes. – Davenport: 1876, Coucher de la mariée, 1767.
28. L. Hki 1736, Kemiö 1746, Jomala 1754. – Laukko 1745 > 7:44, 11:103. – 11:77, 82.
29. L. Tu 1783, Akaa 1798. – Hki 1756 > 7:74. – Hki 1795 > 9:83. – Leppävirrat 1790 > l. Kuopio 1788. – HMA Ilolan ARK IV, Hartola Koskipää 1789 4/2 leskirva Ottiliana Lovisa Gyllenecker ∞ korn. O. Tandefelt (+ lukuisia puuvillaisia ja karttuunisia nuttupukuja, mm. valkoista nopkinia).
30. KM 2175:1 vanukirjottu pellavanuttu (22/18, vuorissa 16/12 lankaa cm²), pumpulitoppaus, saumat ja ulkoreunat päärmätty pellavakankaalla, pit. 56, pääntie 83, helman lev. 172. Yliop. K. A. Blom lahj. perimätiedon mukaan nuorikon röijy Argillander-suvulta. – KM 28094:37 vanukirjottu pellavanuttu, joka on myöhemmin muodistettu liiviksi (26/26, vuorissa 20/15 lankaa cm²), paksu pumpulivanuvuoraus, saumat päärmätty pellavanauhalla, ulkoreunat nelivartisella pellavanauhalla, pit. 53, pääntie 74. Siirto kansat. kokoelmista, A 4304, 4305. – Vrt. Hazelius-Berg, Fataburen 1942:194-195, nuttu ja vanuhame n. 1740-50. – Yläveteli 1782 > 15:33. – L. Hki 1800.
31. Buck 1979:42, k. 15.
32. 11:92-95. – 11:108, 109. – L. Tu 1806. – TMA Ahv. KO 107:357 Finström 1768 khra. D. Backmanin omaisuudenluettelo velkojien vaatimuksesta, rva Fred:a Lov. Liedberg (vrt. 8:39): 2 st. puderskiortor, 1 hwit nättelduks förkläde, 1 hwit kiper tröya m. kjortel, hemwäfwen, 1 koft o. kjortel af cattun, 1 blå o. hwit tröya, koft o. kjortel af lärft, 1 röd o. hwit lärfts kjortel, 1 hwit kiper tröya, 1 swart o. hwit do, 1 röd cattuns do, 1 ylle natt do, 1 brokig lärfts koft, 1 kiper do, 1 gl. cattuns do, 1 glt. lifstycke m. fiskben uti, 1 gl. kipers do, 1 cattuns stubb stoppadt m. bomull, 1 do sämre, 4 st. lärfts förkläden, 1 bomuls do, 3 st. hwita halsdukar, 9 st. randiga näsdukar, 1 blå silkes halsduk, 17 st. lintyg, > 17:22. – Somero 1788 > 9:17, + 1 randig nettelduks puder kappa ... 1 randig bomullstygs förkläde, 4 gl. randiga förkläden, 1 hwit lifstycke, 1 ylle natt tröja ... 18 st. lintyg, 6 par calconger af lärft.
33. 14:2-7. – Tersmeden I:211 Lissabon 1734, hertiginnan uti en proper o. lätt deshabillé med puderkappa, II:183 Marseille 1736, toilette visit, alla i puderkappor, II:273 Neapel 1736, III:237 Tukholma 1740 toilette-visit, IV:251 Uppsala 1766, biskopen i nattråck, frun o. fröken i natthabit o. puderskjortor.
34. Garsault 1771:14-15, pl. 2. – Diderot Encycl. II:223

peignoir, Supl., pl. 152, lingère I:9 peignoir en pagode. – GdM, pl. 20 peignoir du matin, pl. 23 peignoir à manches ouvertes = puuteriviitta. – Monument du Costume 1775-76, II:14 le négligé, 20 peignoir. – v. Boehn 1920:224, Dagoty, kreivitär Dubarry toilettiasussa. – Lundberg 1957, 1961:97 Roslin: Beatrix de Choiseul-Stanville, 1766. – Wennberg 1947, pl. 35, 56, k. 11, 15, 20-23, 50, 58, 66.

35. Stålhane: 50-51 underkläder ... 6 Pompadours, 6 Duchesses en couche, 8 spetsbesatta negligeer, 12 camisoller af flanell, 54 underkjortlar af siden, atlas, linne el. flanell, 10 snörliv, 96 dormeuser, 36 puderkappor, 18 broderade kappor av nettelduk ... 3 dussin kalsonger. S. 222 Canton, fruntimren i puderkappor, kavaljererne i nattråck o. nattmössa. – Andersen 1977:195.
36. Cederblom I:14, 21, 23, 30, 32, II:16, 19.
37. Roth, pl. 57 Sara Jennings ∞ Hamilton, s. 134 négligé. – Kuylenstierna: 147, G. Lundberg, Lotta Sparre.
38. Nikula SSLF 376:31, 54, 65. – Hirn, HT 46:68. – Tersmeden IV:85, 86, 251, V:147.
39. L. Nokia 1763, Porvoo 1764 Sysmä Ilola 1770, Somerniemi 1773, Tu 1777, 1783, Kuopio 1788 jne. – Tenhola 1774 > 6:112, 8:7, 12:16, 20.
40. Myrskylä 1783 > 8:36.
41. L. Hki 1774, Orimattila 1778, Orivesi 1785. – Hki 1775 > 21:14. – 12:32 Finström 1768, Somero 1788. – Perniö Melkkilä 1765 > 11:8, + 1 nättelduks puderskiorta, 2 st. hållands lärfts do, 5 st. hållands lärfts förkläden, 18 st. lintyg m. nättelduks manchetter. – Loviisa 1792 > 9:87, + 1 hwit nättelduks puder kappa, 1 do halfsliten, 7 natthufwor m. spetsar ... 12 st. nya frt. linnen, 8 st. halfslitne do, 1 duss. bomulls näsdukar.
42. L. Hki 1787. – Pernaja 1778 > 8:8. – Vanaja 1765 > 8:39, + 1 hollandslärfts puderskiorta m. engaganter o. garnering, 1 do sämbre, 3 st. hwita nåpkins kåftor, 2 st. do kiortlar, 1 proceradt cammarduks förkläde. – VMA VH Pielavesi Iisalmi 1773 18/10 rva Anna Elis. Aminoff (1749-71 ∞ ltn. M. F. H. Tavast, > 4:95, 13:50, 15:186. – Hartola 1785 > 9:66.
43. SAOB P 1453 Pompadour, om ett slags dräkt, sannolikt en négligé. > 11:13, 12:35. Vrt. muita merkityksiä > 4:135, 8:28 väri, kangas, 14:44 kampaus, 20:52 pompadour-kukkaro.
44. Tu 1766 > 8:86, 11:13. – Ahv. Finström 1768 > 12:32. – Saltvik Sonröda 1779 > 9:86, 1 par swarta klädes Pompadours ärmar, 1 par cattuns tröye ärmar.
45. Langlade: 147, un négligé de malade: un long peignoir de mousseline garni de dentelle, pantouffles, une grande baigneuse, un fichu, un petit mantelet blanc ouaté, un capuchon ou une caleche. – Braun-Ronsdorf, k. 16 Morgenkleider, 1794.
46. L. Sauvo 1800. – Perniö 1788 > 9:58, 13:93. – Hki 1793 > 9:155.
47. TKArk BIc 1806 1/10 kaupp. S. Trappin leskirva Anna Maria Ingman: 1 swart tafts salopp 2.-.-, 1 do sidensarce duljett 2.-.-, 1 do tafts klädning 4.-.-, 1 do do kjortell 1.14.-, 1 do Engelsk klädning 2.-.-, 1 do do morgon salopp 1.-.-, 1 hwit sticktygs lif 1.12.-, 1 brun nankins råck ... > 13:83, 16:40, 220.
48. 10:50-57.
49. L. Paimio Viksberg 1738, Jomala 1748.
50. 16:192-199. – 12:75.
51. L. Hki 1736, Kemiö 1750, Jomala 1754, Karuna 1759, Halikko 1756. – VA Lapv KO 136 Laurila 1770 14/10 maakomiss. J. Halizius, leskirva Anna Maria Andersin, > 8:48, 15:5.
52. Hki 1752 > 5:98. – HKArk (Åkerman 258) 1756 taloudenhoit. Kat:a Dahlström, > 19:14. – (Åkerman 366) 1763 Anna Berg ∞ suutari S. Nohrman. – (Åkerman 536) 1773 neitsyt Valborg Lund.
53. L. Halikko 1756, Loviisa 1761, Tu 1765.
54. L. Karuna 1759, Nokia 1763, Tu 1765, Kokkola 1768. – 11:8, 12.
55. TKHM 12323, kahtia halkaisemalla täkiksi muutettu pumpulilla topattu ja kirjoamalla tikattu luonnonvärinen pellavatupi (20/20 ja vuorissa 16/16 lankaa cm²), koottu tilkuista ennen tikkausta, kuosin lev. 72, pit. 78-82, lev. 2 × 141. – TKHM 12322, kahtia halkaisemalla täkiksi muutettu, pumpulilla topattu ja viinilasikuosiin tikattu pellavatupi (20/20 ja vuorissa 12/14 lankaa cm²) pit. 89, lev. 2 × 140. Tupit ovat Wittfooth-suvun peruja, hovioikeudenneuvoksetar Agnes Raade lahj.
56. Parainen 1739 > 7:88.
57. KM 42066:1, pohjapistoin kirjottu toimikaskuteinen puuvillatupi, kuosi koostuu kahdesta vuorottelevasta rokokoon kukka- ja lehtikiemura-aiheesta, 55 × 114, helma päärmätty pellavanauhalla, pit. 98-100, katkaistu kahtia, lev. 222-225. Neiti Hanna Cederholmin kuolinpesä lahj., Helsinki.
58. 4:165-167. – Cunnington 1951:92-94, k. 43.
59. L. Porvoo Drägsby 1760, Loviisa 1761, Lohtaja 1765, Somerniemi 1773, Loppi Launoinen 1786. – TMA alleg. leimaus 1740:548 Anna Kaufman. – Perniö 1755 > 8:109. – Hki 1759 > 11:14. – Loviisa 1761 > 11:118, **16:13.** – Rauma 1779 > 16:22.
60. L. Tu 1783, Hki 1800, Tu 1806, 1807. – Pälkäne 1766 > 16:158.
61. Montgomery-Silfverstolpe I:216.
62. Cunnington 1951:111-112. – Buck 1979:195, dimity stuff.
63. L. Tu 1806, 1807. – TMA Halik KO 33:266 Uskela Veitakkala 1799 27/12 rva Magd:a Kat:a Richter ∞ kauppal. kpt H. Ståhlström, (raidallisia silkki- ja puuvillapukuja), > 19:98. – Tu 1801 > 9:173. – Tu 1805 > 14:57 (silkki-, pellava- ja puuvillapukuja). – Tu 1807 > 16:64. – Tu 1810 > 16:109, (silkki- ja puuvillapukuja). – Tu 1811 > 10:28. – Kristiina 1810 > 9:125. – 12:77, Tu 1809. – Heikinmäki: 24, 29, 32, tupi 1800-luvulla.
64. TKArk BIc Tu 1804 4/9 rva Kat:a Sjöblom ∞ leipurimest. C. Wahlgren, > 15:202, 16:198, 19:96.
65. L. Hki 1790, Sääks 1793, Pyhtää 1795. – VMA Pietarsaari 1801 28/10 leskirva Kat:a Elis. Wächter ∞ laamanni Idman, > 15:202, 16:141.
66. L. Sauvo 1800. – VA mf. 537, Tu 1806. – Synnerberg 1815 Svan-Boy, paksu ja pehmeä friisin kaltainen villa- tai puuvillakangas. – 10:47, Tu 1803.
67. Weigert, Debucourt. – Braun-Ronsdorf 1963, pl. 17, 35, 44, London 1795, Leipzig 1801.
68. HKArk (Åkerman 1109) 1806 ev. J. C. Duncker, leskirva Joh:a Palm. – 10:47, Tu 1803. – Parainen 1811 > 10:42. – Kärkölä 1812 > 10:46.
69. 10:40.
70. Cunnington 1951:63-72. – George, k. 131, 133, 101 Rowlandson: The Exhibition Stare-Case, c. 1800. Hayes 1972, k. 101. – Adhémar 1964:94 Fragonard. – Watteau: L'escarpolette, 1712, Ateneumin Taidekokoelmat.
71. Frz. Lex. 1715: Peltz-Hosen im Winter. – Dufay: 24, 62-70. – Frösig: 395, boj till bukser, 1666. – Andersen 1977:29, 75, 172. > 8:148, 157, 161-164.

72. SAOB L 1457 Lårfoder, benkläder, som skydda låren. – Pylkkänen 1970:286, 441:104-109.
73. 8:157, 161. – TKArk PIa huutok. Tu 1768 4/7 evltn F. Dellwig (Nyynäinen), leskikreivitär Andriette Maria Gyllenberg (1721-70), > 22:25.
74. HMA Sääks KO 151:86 Hattula Herniäinen 1780 16/7 rva Barbara Carlstedt ∞ lääninkamr. G. Ithimaeus, > 16:169, 19:88. – Svanboy 12:66.
75. Madame Palatine: 449. – Dufay: 73, 78-90. – Andersen 1977:29. – Pylkkänen 1970:286:109.
76. 12:35. – SAOB K 198 Kalsong, caleçons, 1735-1839, < ranskal. caleçon, lat. calcea. – FSL 1795 caleçon, underbyxor, lårfoder.
77. Somero 1788 > 12:32, 9:17. – Tu 1809 > 10:62, + 1 boy gl. underkjortel, 1 af silkes harulls väfnad, underkjortel m. foder, 1 do utan foder ... 1 hvit stubb af silkes inslag o. cattuns foder.
78. HKArk (Åkerman 1080) 1804 actrisen mlle Brita Elis. Sundin, 1 swart tafts klädning, 1 swart do samoje, 1 wit nättelduks klädning, 1 broscherad do m. lösa ärmar, 1 randig do, 1 gredelins do, 1 st. gulrosiga cattuns do, 1 m. lösa ärmar, 1 st. bomuls kjohl m. lif ... 1 gl. parasoll, 1 gl. sohl fjäder, 1 gl. lärfts klädning ... > 16:177, 199.
79. Cunnington 1951:113-115, k. 50. – Waugh 1970, k. 101 Gillray, Progress of the Toilet, 1810. – Davenport: 2295, 2301. – Earle: 773-775.
80. Journal ... Frankfurt, 1805 5/12, 19/12 – Journal ... Leipzig, 1807 Tl III:490. – Vrt. 15:112.
81. Dufay: 7, 103, costume à la grecque, 111-115. – Boucher: 347, k. 941, 945, 952, 963.
82. SAOB P 166 Pantalonger, pantaloner, pantalons, 1793- < ital. pantaloni. – FSL 1795 Pantalon, byxor i ett stycke med strumporna. – Synnerberg 1815, Pantalons, strumpartiga långa byxor af ull l. bomull, (manufaktuurituote).
83. Heikinmäki 1967:35, 76.

13. PUKUIHIN LIITTYVÄT ASUSTEET

1. 3:4, 11, 26, 41, 4:158, 181-182.
2. Nylén 1950:44, 46.
3. 22:51. – Janakkala 1745 > 11:114, 1 lärfts nattkappa, 4 p. halfärmar. – Svensson 1935:128. – Nylén 1947:47. – Pylkkänen 1970:298, 443:61-63.
4. TKHM 5710, pellavakaulus, kirjottu pohjapistoin, etupit. 36. Rva Emelie Alfthan lahj., Pusulan Solbacka, samoin rinnusta TKHM 5711.
5. L. Jomala 1754, Halikko 1756, Loviisa 1761, Nokia 1763, Porvoo Jakari 1764, Sysmä Tauvola 1770. – Pylkkänen 1970:297, 443:59.
6. Hki 1759 > 5:50, 21:36. – Oulu 1763 > 15:52.
7. Davenport: 1862, 1863.
8. TKHM 2770, pellavakaulus, kirjottu monivärisellä silkillä, pit. 88, lev. 33,5.
9. L. Hki 1774, Piikkiö Tuorla 1789, Tu 1806. – Mäkeläinen: 213, Spa. – 12:24.
10. Helm, pl. 32. Marie Antoinette, 1789.
11. 16:101-105.
12. L. Karuna 1759, **Loviisa 1761,** Porvoo Jakari 1764, Hki 1774, Kuopio 1788. – Tu 1750 > 11:30.
13. SAOB F1709 Fräs < ransk. fraise, myös kräs. – L. Porvoo Jakari 1764, Sysmä Tauvola 1770. – Munsala 1767 > 21:36. – Kalvola 1770 > 22:43.
14. Wacklin 1974:38. – Oulu Marttila > 22:26. – Myrskylä 1783 > 8:36. – Andersen 1977:62.
15. Ter Meer ZHWK NF 3:295. – Cunnington 1960:188, 189, 200, 201, 204. – Costume 1971:20.
16. L. Halikko 1756. – Geta 1741 > 11:117. –22:15, 19. Vrt. 13:29.
17. L. Kemiö 1750, Jomala 1754, Halikko 1756, Somero 1756, Karuna 1759, Loviisa 1761, Porvoo 1763. – Hauho 1766 > 6:47. – TMA Piik KO 195:85 Perniö 1763 12/1 Anna Ulneer ∞ nimism. J. Sahrström, + 1 par spetz agajanter, 1 candonesse (1 råbbe, 1 half sack).
18. Diderot Encycl. X:709, mouchoirs de col, terme de marchande de mode (Lyon'in, Nimes'in tai Intian silkkiä). – FSL 1795, Mouchoir, näsduk, Mouchoir de cou, halskläde. – Synnerberg 1815, Näsdukar (hienoimmat Intiasta, suuri valikoima monennimisiä). – Pylkkänen 1970:298, 355.
19. 13:94-98. – L. Porvoo Jakari 1764, **Tu 1777**, Paimio 1780. – HKArk (Åkerman 302) 1758 Kat:a Ebba Wallenia ∞ trakt. M. Fischer, + 1 swart pudesoes raub ... 1 bröstlapp ... styfkiortel, > 15:38, 19:15. – Pernaja 1773 > 8:8, 13:51.
20. Perniö 1788 > 9:58, 13:44, 93.
21. Korppoo 1796 > 8:111.
22. L. Loviisa 1777, Rauma 1781, Loviisa 1782, Tu 1783, Oulu 1785, Orivesi 1785 jne. – Punkalaidun 1783 > 11:67. – Rymättylä 1795 -9:173.
23. Tu 1805 > 5:53, + 6 lärfts näsdukar, 1 do blå o. hwit samt rödrandig, 1 do blå m. röda o. gula silckes ränder, 1 bomulls halsduk m. swart botten o. stora rosor af flera colleurer, 1 do m. swart botten o. stora rosor, 1 do m. hwit bottn o. små prickor samt röd o. gul bigärning, 1 swart o. gulrandig silkesduk, 1 hwit o. brunrandig, 1 swart do, 1 hwit flors halsduk m. swarta ränder, 1 do hwit linång.
24. FSL 1795 Fichu, halsduk l. halskläde, vikit i 3-kant m. ena snibben på ryggen. – SAOB F 618 Fischy < ransk. fichu. – Nylén 1950:46 k. 21.
25. Munsala 1767 > 15:13. – Tu 1796 > 5:92. – Hollola 1801 > 16:61.
26. Diderot Encycl. VI:636, fichu. – MdM 1787 10/7, 30/5. – Boucher, k. 726, 763. – Davenport: 2198, 2207-2211, 2227.
27. TTM 310 liinan keskiosa harvaa silkkiverkkoa, nyplätyn verkkopohjaisen pitsin lev. 2,5, lävistetyssä silkissä 46/38 lankaa cm², mitat 104 × 77 × 77. MV HTArk, I. Kronqvistin tutkimuskert. Kijkin hauta, naishenkilön arkku no 11. – Nord. Mus. 52080, kastekolttu samantapaista silkkiä. – Linnove: 36-37.
28. Meinander, k. 203, 231, 302, 320, 372, 373, 418. – Vrt. Helm, pl. 10, 18, 78, 138. – Boucher, k. 726, 729, 732, 733, 742, 763, 782, 793, 834.
29. Kjellberg 1974:52, Brodierte Frauens Halstucher, 257 från Madras. – Halikko 1736 > 7:15.
30. 4:53, 57.
31. TMA alleg. leimaus 1740, silkkihuiveja 181 kpl/134 huonekuntaa, harsohuiveja 48/41, nenäliinoja 59/43. 1742 silkkihuiveja 38/41, harsohuiveja 3/2, nenäliinoja 20/15, erityisesti 1740:358, 362, 363, 368.
32. HKArk alleg. leimaus 1740:52, P. Telleqvist: 8 st. flors halsdukar div. colleurer, 2 st. siden näsdukar o. halsdukar. 1740 silkkihuiveja 41/33, harsohuiveja 5/5. 1742 silkkihuiveja 85/21. 1745 silkkihuiveja 5/4.
33. VA mf. 537. – 4:56-58, 10:87. – Costume 1977:111 Barcelona Handkerchiefs, made of twilled silk.
34. 5:56.
35. Cederblom I:27, 53, 68-76, 86, II:14, 37, 41-45. Säätyläisnaisia esim. I:7, 18, 23, 42, 63-65.

36. Diderot Encycl. Lingère pl. 153:20, manches en amadis. – FSL 1795 Manche, fausses manches, demimanches. – Pylkkänen 1970:301, 444:84-89.
37. L. Karuna 1759, Porvoo 1763, Kokkola 1768. – 13:6.
38. L. Paimio Viksberg 1738, Kemiö 1746. – Hki 1747 > 11:78, 13:91. – Masku 1763 > 8:92. – TMA Piik KO 194:12 Kemiö Söderlångvik 1756 8/7 Eva Boerman ∞ 1747 insp. M. J. Thesleff, > 8:88. Lundén Cronström: 121-122. – Hki 1771 > 17:43.
39. FSL 1795 Manche, bouts de manches = linningar, sorglinningar. – Pylkkänen 1970:300.
40. L. Karuna 1759. – 22:52.
41. L. Ahv. 1754, Kokkola 1768. – Hki 1759 > 11:14, + 1 par armkrus m. bred fåll.
42. SAOB M 264 Manschett < ransk. manchette < dimin. manche. – Diderot Encycl. X:10 Manchette. – Pylkkänen 1970:300.
43. L. Halikko 1756, Porvoo 1763, Rauma 1781. – Pietarsaari 1755 > 8:89.
44. L. Orivesi 1785, Kuopio 1788, Hki 1791, Pyhtää 1795. – Somero 1788 > 9:17. – Perniö 1788 > 9:58.
45. SAOB E 607, Engageante < ransk. engageante, lumoava. Dalin Vitt. 5:504. – FSL 1795 Engageantes, stora frt. manchetter à deux rangs. – Suomessa mm.: agachanter, agagianter, agas(ch)anter, agaschianter, agajanter, agezanter, agnachanter, agrac(i)anter, agraganter, agrakanter, agrac(ch)anter, agracianter, angageanter, angajanter, angeganter, engachanter, engageanter, engagienter, engraceanter, langrasa. – Oulu 1730 > 22:11. – Kemiö 1743 > 7:15. – Sauvo 1750 > 7:11.
46. 6:70. – Schuette 1929:42, 231, 245. – Pylkkänen 1970:300-301. – Evelyn, Mundus Muliebris 1690, engageants (17).
47. 13:37, 49, 52. – L. Jomala 1754, Tu 1757, Loviisa 1761, Nokia 1763, Tu 1765, Hki 1774 jne.
48. KM 33097:4, kirjotut kamritsiliehukkeet, pit. 19, lev. 113. – KM 5633:1, kukkakuosiin kudotut 2-kertaiset harsoliehukkeet, pit. 13-23,5 ja 16-18, lev. 92. – NKM, 1957, A Galadress about 1760:7-8. – Rijksm. Kant 1955:26, engageantes, needlepoint. – Schneider 1975:91.
49. L. Lempäälä 1752, Porvoo Jakari 1764, Sysmä Tauvola 1770, Somerniemi 1773. – Riilahti 1767 > 16:16, 1 p. 3-dubla engageanter m. holländska spetsar 180:-. – Iisalmi 1774 > 16:54, 1 p. broserade kammarduks angasanter m. breda hollands spetsar 50:-. – Myrskylän k:no 1783 > 8:36.
50. L. Nokia 1763, Kokkola 1768, Hki 1774. – Iisalmi 1773 > 12:42. – TMA Ahv KO 1751 20/2 mme Anna Maria Mansnera ∞ khra A. Silvanus, > 6:43, 13:64, 16:85, 18:32. – HKArk (Åkerman 257) 1756 Helena Uhrväder ∞ raatim. J. Lillgren, > 15:5, 16:204. – Munsala 1767 > 21:36.
51. L. Lempäälä 1752, Porvoo Drägsby 1760, Tu 1765, 1772. – Perniö 1765 > 11:8. – Tu 1775 > 9:170, 5:61 huutok. 1776, engageanter av cammarduk, schirduk, nättelduk, 3 st. halsrimsor. – Pernaja 1778 > 8:8, 13:19. – TMA Masku KO 107:31 Kankaisten k:no 1772 5/3 leskirva Helena Lagerflycht ∞ prof. Nils Hasselbom.
52. Tenhola 1774 > 8:7, 28. – Encycl. 1785 I:245 blondes, I:248 filet. – FSL 1795 Chenille, snilja til brodering på kläder.
53. 4:178, 179. – Oulu Marttila 1779 > 22:26.
54. 4:184, 13:51, 52. – L. Loviisa 1777, Tu 1777, 1790.
55. Hki 1762 > 11:12.
56. Oulu 1763, 1780 > 5:60, 15:52.
57. Ahv. 1754, Karuna 1759, Loviisa 1761, Porvoo Jakari 1764, Tu 1777. – Hki 1757 > 8:116.
58. 10:42, 43. – L. Tu 1802, 1807. – VA mf. 537, 1802 Tu tosite no 347, Joh. Hielmerus & Son-liikkeestä Tukholmassa.
59. 6:50-52, 13:6, 15:9. – TKHM 5711, pellavarinnusta, kirjottu pohjapistoin, pit. 33, ylälev. 32, alalev. 14.
60. Pylkkänen 1970:306-309.
61. L. Oulu 1736, Jomala 1748, Kokkola 1751, Taivassalo 1751, Lempäälä 1752, Tu 1765. – Tu-Taivassalo 1741 > 7:58. – Kemiö 1743 > 7:15, 13:45. – Sauvo 1750 > 7:11, 13:45. – Hauho 1766 > 6:47.
62. Modée I:1492, kielletyn tuontitavaran luettelo 1739 19/5. – Hazelius-Berg, Fataburen 1748, k. 10, 11.
63. TMA alleg. leimaus 1740:3, 116, 146, 313. 1742:67, 1 hwit randigt sensuras. – HKArk alleg. leimaus 1740:91, 83 Kat:a Friedlin, > 7:68.
64. L. Loviisa 1761, Porvoo Jakari 1764, Oulu 1766. – Ahv. 1751 > 13:50, 1 förkläde af nättelduk m. boqvetter, 1 do af cattun.
65. L. Hki 1736, Hamina 1740, Kemiö 1746, Oulu 1766 jne.
66. TMA alleg. leimaus 1740, 131 kpl/120 huonekuntaa (polviesiliinoja 3/1). 1742 33/26. – HKArk alleg. leimaus 1740 29/17. 1742 27/22. 1745 6/5.
67. Kokkola 1751, 1791 > 8:119.
68. L. Loviisa 1777, Tu 1777, Orimattila 1778, Paimio 1780, Isokyrö 1788, **Hki 1800**. – VMA VH Maaninka Tuovilahti 1789 6/4 rva Anna Charl:a Tawast (1728-89 ∞ 1749 evltn. Gregori Aminoff), > 15:33, 16:117.
69. Cederblom I:7, 11, 17.
70. GdM pl. 3, 27, 29, 89, 115, 213. – Haag NKM 1957, A Galadress about 1760, k. 1, 6.
71. VA mf. 537, Tu 1788 no 375, Tu 1789 no 348. – 5:56, S. Granberg Tu 1789, 5 st. swart flors förkläden, 1 st. tryckt cattuns do. – Hki 1800 > 4:176, + 33 st. flors förkläden hwita, 18 st. do swarta.
72. L. Oulu 1785, Kuopio 1788, Isokyrö 1788, Piikkiö 1789, Kokkola 1796, Hki 1791, 1800. – Saltvik 1790 > 9:22, 13:90.
73. Myrskylä 1783 > 8:36.
74. TMA Ahv. KO 111:119, 1777 3/6 maanmit. A. R. Helleday, leskirva Hedvig Krist:a Malm (+ 2 robea), > 15:199. – Punkalaidun 1783 11:67, + 1 nytt förkläde af swart taft m. rosigt flors bräm ... 2 nya fina förkläden, 2 sämre do, 2 blå- o. rörandigt bomuls do, 2 do af lärfts, 3 randiga do slitna ... 1 sliten nättelduks puder skiorta. – Kaarina 1797 > 5:97, + 3 st. nya bomullstygs förkläden, 2 hwita lärfts do.
75. Tu 1789 > 5:63.
76. Cederblom I:56, 57. – Hazelius-Berg 1952:34, 36. – 13:93.
77. L. Somerniemi 1773, Loviisa 1777, Tu 1783, Kuopio 1788, Tu-Maaria 1790. – 12:40, 41, 42. – Garsault 1771:13, tabliers de toilette.
78. Davenport: 1934, 1970, 1972. – Boucher, k. 790, 798, 816, 828, 860. – Cunnington 1960, k. 196, 199, 201 jne. – Buck 1979:27, 43, k. 16, 17.
79. L. Tu 1755, Loviisa 1761, 1777, Lohtaja 1765, Kokkola 1768, Tu 1777 jne.
80. L. Tu 1783, Oulu 1785, Loppi 1786, Hki 1787 jne.
81. 4:120, 155, 156. – Saltvik 1769 > 16:44. – Tu 1801 > 9:125. – HMA Ruov KO 26:81 Orivesi Siukola 1799 25/1 rva Ulr:a Eleon. Tollet ∞ vääp. A. D. Jochau (2 Svedois, klädningar, koftor, tröyor).

82. L. Taivassalo 1751, Jomala 1754, Halikko 1756, Karuna 1759, Porvoo 1763, Oulu 1766, Piikkiö 1771 jne.
83. Tu 1802 > 6:122. – Tu 1806 > 12:47.
84. Cederblom I:5, 6, 10, 12 jne II:13, 20, 41. – Goldschmidt, k. 5-7, 19-21, 29-30. – Davenport: 1805, 1814, 1870, 2142.
85. Pylkkänen 1970:306.
86. 22:55-57.
87. 3:4, 42. – Pylkkänen 1970:307, 445:124, 125.
88. L. Oulu 1736, 1744, Tu 1755, Porvoo 1763 jne.
89. TMA alleg. leimaus 1742:105 (pijgor) blått o. hwitt cattuns förkläde, röd o. hwitt cattun do. – Vöyri 1758 > 11:7. – Finström 1765 > 22:62, + 1 swart flannels förkläde, 1 bomulslärfts do, 2 widt do ... 1 bredrandigt lärfts do, 1 smårandigt do. – Kristiina 1799 > 16:221 (+ 2 silkki- ja 4 nokkospalttinaesiliinaa).
90. Hkia 1762 > 11:12, 13:55. – Saltvik 1790 > 9:22, 13:72, + 2ne smårandiga bomulls förkläden, 1 violet o. hwit cattuns kjortel, 1 förkläde af samma slags cattun.
91. Hki 1747 > 11:78, + 1 lärefts förkläde af entråds väf ... 1 gl. rödrandigt bast förkläde, 1 do af cattun, 1 do af tryckt lärft gl.
92. Hki 1790 > 9:56.
93. Perniö 1788 > 9:58, 13:20.
94. 13:18-21, 15:117.
95. L. Halikko 1756, Porvoo Drägsby 1760, Loviisa 1777, Perniö 1782, Tu 1790.
96. Punkalaidun 1783 > 11:67. – L. Tu 1777.
97. 4:20-21.
98. Pylkkänen 1970:303-304.

14. KAUNEUDENHOITO JA KAMPAUS

1. Lindvall-Nordin, Kulturen 1976:117-. – SHD I:279. – Hunold, Chr. Fr. Compliment-Book. Sthlm 1741. – Dalin, Poetiska arbeten II:175.
2. Blum 1928:63, k. 69. – Davenport: 1801, 1876, 1880-1882, 1965, 2108, 2116, 2156. – Courboin: 548, 576, 598, 806, 810. – Wennberg 1947:31-37, pl. 9, 11, 15-24, 48-52, 55-58, 64-67.
3. The Gentleman's Magazine XIII, 1742:153 a, Morning visit in an undress. – Cunnington 1957:168, 369-381, 386. – George, k. 7, 35, 120, 131, 133. – Corson 1972, k. 142, 154. – Andersen 1977:33, 114.
4. Pignatti 1969, k. 85, 137, 206, 209, 210, 213. Pignatti 1974: Tav. XV, L, LII, LIII, LXIV, Cat. 31, 33, 50, 313-315. – Tersmeden > 12:33.
5. Cederblom I:23, 30, 63, II:16. > 12:36, 37.
6. L. Hki 1736, Jomala 1754, Tu 1765. – 12:38 > 41.
7. HKArk ro 1787 17/2, ko 1787 19/2, 23/2, 11/5.
8. HYK TA 1752 18/5 prof. leskirva Maria Sundenia ∞ J. Haartman. – FSL 1975 Toilette duk på nattduksbord. Entretenir une dame à sa toilette.
9. L. Somerniemi 1773, Kuopio 1788, Piikkiö Tuorla 1789. – 14:13.
10. L. Hamina 1740. – SK 1:115, k. 17 hopeinen öylättirasia, leimat: Lorentz Rosenius, mestari Viipurissa 1729-62.
11. Svenskt Silversmide II:68, k. 165-168, k. 682-684, 687-695. – Fredriksborg (100) Dronning Juliana Maries toiletgarniture af förgyldt sølv, Augsburg 1753. – Gaunt 1971:40, J. Zoffany: Queen Charlotte with her two eldest Sons, 1764. – Andersen 1977:216.
12. Frz. Lex. 1715: Mouschen o. Schmuck-Pflästerlein. – Goncourt: 270-278. – D'Epinay: 58, 162, 274, 287-291, 349, 376. – Blum 1928:63-64. – Corson 1972:187-, 203-211, 214-, 235-. – FSL 1795 mouches, boite à mouches. – Lindvall-Nordin, Kulturen 1976: 117-.
13. Tenhola 1774 > 8:7, Nipper ... 1 luchtflaska af gull, 1 sax do ... 1 tandpeta af gull m. söndr. porcellains foutral, 1 st. mousche ask m. jaspis lås fattadt i gull ... 1 liten m. gull inlagd sax ... nageltång, 3 små lucht flaskor, 1 liten bundt hårnålar. – Perniö Teijo 1788 > 9:58, + nipper ... 2 luktflaskor ... silfver: ... 1 gl. sliten örslef ... div.: ... 2 runda mazur pouderaskar ... 1 nageltång o. 2ne små saxar ... 1 elfenbens kamb. – Perniö 1801 > 9:174, bod o. kramvaror.
14. KM 56018:2, mouche-rasia, helmiäistä ja hopeaa, 4 lokeroa, sisustettu kultapaperilla, 4,8 × 2,2 × 6,2. Lahj. Nyholm. Vrt. d'Allemagne I, pl. CXIII. – Tersmeden I:59, lahjoitti neiti Hedvig Taubelle kultaisen mouche-rasian, 1731. III:275 morsiamelle joululahjaksi kultaiset mouche- ja hammaspuikkorasiat, 1746. IV:12 pari uudenaikaista toiletterasiaa ja toilette-kynttilänjalat, 1747. IV:61 jälleen mouche-rasia, 1748.
15. Suolahti 1909:129, kauneusvoiteita ym. – Hki 1753 > 11:90, + 176 ℔ puder, 160 ℔ stärckelse, släng cammar, lus cammar, friseur do. – TKArk PIa Tu huutok. 1816 27/5 Lewison > 4:44, – BIc 1798 Granberg > 5:56 ... marongnålar, 23 flaskor div. luktvatten, 20 flaskor Holmbergs do, 3 burkar pomada, 4 kulor do ... 20 ¾ ℔ puder, 14 ℔ stärkelse, 2 ¾ ℔ fiskben. – 1800 11/17 G. Gestrin > 5:56 ... 30 ℔ lucht pouder, 16 ℔ Hessens do, 15 st. elfenbenskammar, 4 duss små horn do ... – 1804 Hillert > 5:56.
16. Hki 1775-83 > 5:51. – L. Kuopio 1788.
17. Modée: 2445, 4038, 4748. Bewilling för år 1757 § 2 ... för hwar person af hwad stånd, kön eller ålder ... som brukar puder.
18. Diderot Encycl. XIII, Pommade, mouche, poudre de senteur, rouge, toilette. – Earle: 512. – Cunnington 1957:369, 381, 386. – Corson 1966:359. – Buck 1979:35. – Andersen 1977:217.
19. 12:39-42.
20. Helm: 67, 74, pl. 68. – Hki, Suomen Taideakatemian näyttely 60/1978 36-37, A. U. Wertmüller, näyttelijätär Mlle L'Eclaire, 1784.
21. 14:49-51.
22. Lipp. I:396-, Na 24-33, kampausoppaita 1760-luvulta alkaen.
23. Corson 1966:327-329. – Pylkkänen 1970:351, 454:36. Pylkkänen SM 1963:88.
24. Lens, 1725. – Cunnington 1957:165-168. – Blum 1928:61-62. – Corson 1976:329-330, pl. 78, 79.
25. SAOB C 143 Chinjong < chignon < ransk.chaine. P 177 Papiljott < ransk. papillotte < papier. – FSL 1795 Chignon = bakhår, nackhår. – Diderot Encycl. XII:378, perruque. – Ruppert III, k. 70, le tapé, kampauksen tukena pieni taftimakkara.
26. Meinander, k. 177, 178, 187, 194, 196-198, 218, 230, 255, 257-289.
27. L. Porvoo Drägsby 1960, Nokia 1763, Porvoo 1763, Jakari 1764, Kokkola 1768, Sysmä 1770 jne. – Janakkala 1764 > 8:158, Jouveler: 1 par örhängen: Toupazier, silwer infattning 200:-, 1 par örhängen af agater i messing 18:-, 1 par örbuklor, Bömska stenar i silfwer 15:-.
28. Goncourt 1862:305. – Blum 1928:63. – Davenport:

1865. – Corson 1966:331-332, pl. 80, Legros-Sobry n:o 43.

29. 14:22. – Earle: 511-516. – Corson 1966:362-375, James Stewart: Plococosmos or Whole Art of Hairdressing ... London 1782, k. 93-94.
30. Andersen 1977:61, k. 39 spids toupé, 1772.
31. GdM, pl. 29. – Goncourt 1862:305-314. – Langlade: 32, 39, 67, 93 Bonnet à l'herisson, 1777 (Ruotsin kuningattarelle), > 15:114. – Ruppert IV:38-40, k. 38-44. – Davenport: 1889, 1932-1938. – Corson 1966:337-, k. 83-91, 96, pl. 81-85.
32. Lipp. k. 97-98. – Cunnington 1957:368-380. – Buck 1979:168, ranskal. kampaajattaria Lontoossa. – Blum 1928:80, k. 84-87. – Turnau 1968:148-150, 153-158, 163-165, Coaffures de Berlin, Coeffages Berlinoises, Chodowiecki 1777-82. – Andersen 1977:11, k. 32, 33.
33. Fuchs: 116-117, 124, 125, 130, 131, 279. – George, k. 45, 46, pl. VI A. – Hoffman: 185, Höchst um 1775. – Hernmarck 1959, k. 69.
34. Hirn, HT 46:69.
35. HYK B 80:54 (= Bergman, Bilaga II:48), En patriots Tankar til Kongl. Patr. Sälskapet ... Torneå 1774 (? Höpken): det finnes säkerligen ingen ting mera stridigt för utseendet o. ögat, men modet befalte o. det skedde». – Stockholms Magazin för 1780:501. – Lindwall-Nordin, Kulturen 1972, pl. VII. – Bringéus, Kulturen 1978:79-90.
36. Modée 4748, Tukholma 1757 17/6, asetus 1766 26/6.
37. TKArk BIIIa36, Turun peruukintekijöiden ptk 1798 1/11, 1799 21/1. – BIc Tu 1805 13/4 Mr. Simon Revall, 1805 4/6 Mr. Axel Pomren, v. Sara Meyer, 1806 8/11 oltermanni E. J. Saxén. – Nikula 1971:583-585. – OMA 1803 11/5, hårfriseuran Anders Carlssons hustru Krist:a Wassberg.
38. Suolahti 1909:131, pappiloissa kamaripiiat. – FLS VII:114.
39. 7:33, 56.
40. Tersmeden IV:191.
41. 14:7.
42. Rein 1937:22.
43. Wacklin 1974:38, 116, 218, vrt. 9:47.
44. GdM, pl. 29, 36. – Earle: 511, the roll known as the pompadour, 513, 520 the macaroni roll. – Corson 1966, pl. 84. – Ribeiro, Connoisseur, October 1978:78, hiuskoriste »pompom», mme Pompadourin mukaan. – 12:43. – Linnove: 197.
45. 14:25. – Reenstierna I:275, Chinong à la Grecque, 1802. – D'Allemagne I, pl. LI, LII, LXVI, peignes de chignons, en corne et écaille, en filigrane d'argent, en acier orné de plaques de Wedgwood. – GdM, pl. 156, faux cheveaux.
46. L. Sauvo 1800, Tu 1806. – Tu huutok. 1776 > 5:61, + 1 perlemo sylf: besl: snusdosa ... 1 puder skiorta (baron Carpelan) ... 1 sylfr. hår nåhl, 1 puderknif. – Tu 1789 > 5:63.
47. Hki Pukinmäki 1795 > 9:148.
48. L. Kuopio 1788, Tu Maaria 1790, Pyhtää 1795. – Myrskylä 1783 > 8:36, + 1 liten silfwer puder knif m. perlemors skaft ... 1 l'au de la vents flaska m. silfwer skruf ... 1 lukt flaska af glas.
49. Cunnington 1957:378-385. – George, pl. XIII, Gillray, Leaving off Powder, 1795, k. 130 Cruikshank, The Graces, 1794. – Corson 1966, pl. 87. – Andersen 1977:113, 114.
50. MdMN 1790 15/9 coeffure toute nouvelle, dite à l'ingénu, 25/9 coeffure à l'Enfant. – Grand-Carteret: XIX, XXI, XXII. – Helm: 67, k. 1, 4, 10, 18 jne.
51. Boucher: 347, k. 853, 858. – Weigert, Debucourt, pl. III, VI, XII, XX. – Helm: 148, lady Hamilton à la Titus, 1802. – Berliner WuK 1964:4, k. 5, 12. – Corson 1966:360-361, 463-, pl. 87, 88, 109-111.
52. Journal ... Weimar, 1792:434. – Journal ... Leipzig, 1796:145 Tl IV:1. – Journal ... Frankfurt, 1803, n:o 36:276. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 27, 36, 37, 53. – Lipp. Na 54, Anti Titus, Paris 1809, k. 205 Caracalla 1803. – Turnau 1968:165 (1794).
53. Reenstierna I:121-123, 136, 210 jne. – Montgomery-Silfverstolpe: I:177, 179, 264, 320, 322.
54. Wacklin 1974:119.
55. Meinander, k. 309, 310, 388, 397, 418, 428, 430, nutturakampaus, k. 302, 310, 325, 327, 356, 357.
56. Tu 1801 > 9:173. – Tu 1809 > 10:62. – FLS VII:56.
57. TKArk BIc Tu 1805 8/3 leskirva Magd:a Kat:a Lexell (1745-1804 ∞ kaupp. J. J. Pipping † 1793), + 2 flors hufwor, 3 uppsatta mössor, 6 do nattmössor, 2 gl. modiga siden sarce mössor. > 12:63, 16:73, 19:95.
58. Diderot Encycl. XII:378 perruque. – CdM 1785 15/12. – Lipp. Na 47. – Cunnington 1957:134, 167, 377, 381, 386. – Corson 1966:331, 348, pl. 79 N, 84 K, L. – Walther WuK 1978:23, WuK 1979:127, naisten peruukit akkomodoitiin pahvipään päällä tupeeraamalla ja lisäämällä irtokiharoita. – Andersen 1977:61, k. 61, 62.
59. 14:17, Modée 6:4071. – Lindwall-Nordin, Kulturen 1972:83-91.
60. L. Taivassalo 1751, Leppävirrat 1771. – Hki 1755 > 12:8. – Padasjoki 1763 > 8:88.

60b. Pylkkänen SM 1964, liite, no 41, 43, 45, 52, 58.

61. 14:46-48. – Corson 1966:354, k. 91-92.
62. Journal ... Leipzig, 1796:308 perruque à l'enfantine, 1797:155, 229, 237, 312. – Journal ... Frankfurt, 1803 5/9. – Grand-Carteret: 43, à la Nayade, Paris 1793. – Corson 1966:361, k. 111, pl. 88 wig à la grecque.
62. Franzén: 134.

15. PÄÄHINEET

1. Diderot Encycl. III:559, Coeffure. – FSL 1795, Coifure, hufvudprydnad, hufvudbonad. – Encycl. 1785 I:135.
2. Diderot Encycl. Suppl., pl. 152, 154. – FSL 1795, bonnet = mössa, hufwa, hatt. Beguin = liten barnhufwa, som knytes under hakan.
3. FSL 1795 nattyg = coiffe de nuit. – SAOB N 184 Nattyg, 1654-1896, saks. Nachtzeug .1/naisen päähine, huva, mössa, jota käytettiin yöllä ja sisällä.
4. L. Oulu 1736, Kemiö 1750, Kokkola 1751, Jomala 1754, Loviisa 1761. – Espoo 1726 > 6:81. – Tammela 1752 > 8:17, + 1 randig nättelduks hufwa m. spets, 1 qwf. halsduk af randigt nättelduk, 1 p. enkla manchetter af randigt nättelduk, 1 lärfts nattkappa m. rimsa. – Kokkola 1753 > 8:89. – Perniö 1755 > 8:109. – VA Loviisa 1755 3/9 kaupp. T. Clayhills, leski mme Anna Marg:a Weckström (2 robea).
5. Uskela 1748 > 8:84, nattyg m. spets. – Hki 1756 > 13:50. – Laurila 1770 > 12:51.
6. Janakkala 1745 > 11:114. – Hki 1747 > 11:78.
7. 4:165-167, Modée 1:927, asetus 1731 § 7. – Garsault 1771, lingère, pl. 92 F. – Diderot Encycl. Supl. pl. 152:10, le bonnet piqué, négligé. – Colby, k. 113-116, 122.
8. Hazelius-Berg, Fataburen 1948:49-66, k. 6, 7.

9. Tu 1737 > 22:12. – Ahv. Geta 1741 > 11:117. – Pietarsaari 1755 > 8:89. – Hauho 1766 > 6:47.
10. L. Leppävirrat 1771. – Parainen 1736 > 7:44. – Lohtaja 1745 > 11:116, 15:23, + 1 gl. sliten swart bourdalous hufwa, 1 guhl damast mössa m. uddar. – Bromarv 1767 > 16:16, 1 marsels mössa 12:-. – Tu 1771 > 15:48. – Oulu 1780 > 5:60.
11. KM 2277:2, pellavamyssy, keskisauma 25, Tjäder-suvulta Naantalista. – KM 5633:6, pellavamyssy, keskisauma 25. – KM 6733:4, pellavamyssy, keskisauma 23,5, Bergbom-suvulta Oulusta. – KM 8293:8, pellavamyssy, keskisauma 23.
12. Davenport: 2028. – Colby, k. 122.
13. L. Hki 1736, Hamina 1740. – Vrt. 15:105.
14. L. Karuna 1759, Hki 1800, Tu 1807. – Hki 1759 > 5:50. – Myrskylä 1783 > 8:36, 12:40. – Kaarina 1797 > 15:105.
15. FSL 1795, Chanoinesse = stifts-fröken. – SAOB C 107 Chanonäs < ransk. chanoinesse. Bellman 1:196 (1771), en liten chanonäs m. rosenröda band. – Asiakirjoissa mm: chalonesse, c(h)andonesse, chanonaes, cheroneck, cherones, jalones, schalonee, schalones, schan(d)onesse, sch(i)alones, schianones, skandoness.
16. Meinander: 105-106, k. 165. – 22:41-43.
17. L. Kemiö 1746, 1750. – Tu 1737 >7:48. – Kemiö 1743 > 7:15, + 2 st. släta nattyg, 1 rimsa, 2 spetshufwor, 2 p. halfärmar, 2 nåpkins nattyg, några gl. spets bitar, 1 hwit sidenmössa. – Sauvo 1750 > 7:11. – Sauvo 1750 > 11:101. – Perniö 1763 > 13:17. – Uskela 1748 > 15:5.
18. L. Kokkola 1751. – VMA Kokkola (Björkman 172) 1751 rva Elis. Brummer ∞ maanm. J. J. Wikar, (2 robea), > 15:168, 17:21. – Kristiina 1760 13/8 raatim. Z. Zedeman, > 20:15, + 1 cheroneck af nättelduk m. spetsar.
19. Tammela 1741 > 7:126. – Vrt. 15:166.
20. Lens, 1725. – Cunnington 1957:158, 159, k. 52 b. Cunnington 1960, k. 188, 189, 204, 205, 213. – Earle: 550 mob cap, 1720.
21. Garsault 1771, pl. 1. – Diderot Encycl. Supl. pl. 154 I:24. – Goldschmidt, k. 4, 5, 7, 19-21, 30, pl. 1. – Ruppert III, k. 73 bonnet dit cornette, 1750. – Davenport: 1801, kamarineidon kädessä cornette + barbes. – De Marly WuK 1975/1:61. – Pylkkänen 1970:455:41-48.
22. 15:41. – Pylkkänen 1970:356.
23. L. Kristiina 1767. – Lohtaja 1745 > 15:10. – Kemiö 1756 > 8:41. – Finström 1765 > 22:62.
24. Tu 1736 > 5:79.
25. L. Kokkola 1768. – Perniö 1765 > 11:8. – Bromarv 1767 > 16:16.
26. 15:93.
27. Garsault 1771:15, coëffures de dentelle. – Diderot Encycl. Supl. pl. 152 I A, coeffure en papillon. – Encycl. 1785 I:133, I:101 coeffure de dentelles. – Boucher, k. 758.
28. Besnard, k. 17, 66, 73, 76, 97, 120, 179, 235, 243. – Courboin, k. 591, 705. – Dumont-Wilden: 44-45, Nattier: Marie Leszczynska, 86-87, 124-125 ... – Lundberg 1957:I:68, II:42, 43, 62, 82, 116, pl. 118. – Ermatinger 1969:353, k. 219-221.
29. Cunnington 1957:347. – Waterhouse 1958, pl. 100. – Earle: 551, 1751. – London Nat. Port. Gall. Zoffany: 28 (1764-65).
30. FSL 1795 Papillon, fjäril, hufvudbonad med vingar såsom på frt. mössor.
31. L. Karuna 1759. – Hki 1757 > 8:116. – Hki 1759 > 11:14. – Hki 1771 > 17:43. – Padasjoen pappila 1770 > 22:27, + 2ne flygel myssor, 1 bindmössa af perlfergat sidenmoer, 1 do af siden brocerad taft, 1 gl. swart samets hufwa.
32. 15:7-14.
33. L. Loviisa 1782. – Hki 1756 > **7:74, 22:42.** – Maaninka 1789 > 13:68.
34. L. Ahv. 1754, Halikko 1756, Kokkola 1768, Sysmä 1770, Leppävirrat 1771, Hki 1774, Paimio 1780.
35. 15:34. L. Kokkola 1751, Kemiö 1756, Karuna 1759, Loviisa 1761 jne.
36. Hki 1746 > 8:116. – Hki Viapori 1752 > 5:98.
37. Nylén 1947:157. Nylén 1969:303.
38. L. Loviisa 1782, Hauho 1787. – HKArk (Åkerman 298) 1758 Johanna Wetzer ∞ kupariseppä M. Manne, + 1 swart tafts rob-koft o. kiortel, 1 brocats rob koft ... 4 st. gl. dammast mössor. – Hki (Åkerman 302) 1758 > 13:19, + 1 upsatt mössa, 1 brocads mössa, 1 nopkins mössa, 4 st. gl. sidenmössor. – Oulu 1772 > 15:190. – Loviisa 1779 > 15:175, + 3 st. gl. siden mössor ... 2 st. upsatta mössor.
39. Tu 1802 > 5:73. – Tu 1804 > 12:6. – 4:186.
40. Linnove: 59-64, 65 tykkityypit, 66 tykin kansanomainen levinneisyys. – Sirelius: 64-70. – Lönnqvist FM 1963. – KM 4925:15, 6 kpl. tykkejä Korppoosta. – Vrt. Cederblom I:71, 75, 80, II:50.
41. FSL 1795, Cornette, ett slags nattyg el. hufvudbonad för frt. ... Band el. remsa, cornet på frt. hufvudbonad. Barbes, hängande spetsar, rimsor af nättelduk etc. på frt. mössor, coiffure à barbes. – SAOB K 2450 Kornett 1) hiuksiin tai päähineeseen kiinnitetyt riippuvat koristenauhat. – Bergman: 89.
42. Tu 1766 > 8:86. – Tu 1776 > 5:61. – Pernaja 1778 > 13:51.
43. L. Sysmä Tauvola 1770, Hki 1774. – Somero 1773 > 8:88. – Oulu Marttila 1779 > 15:55, 22:26. – Myrskylä 1783 > 8:36. – 8:65, lasku kornettien silkkinauhoista, 1769. – Saltvik, Germundö 1769 > 16:44, + 1 uppsatt mössa af hwit flor m. blonder 24:-, 1 half concaron 9:-, 1 swart florshufwa 3:-, 1 p. hwita flors cornetter 3:-.
44. TKHM 5801, kornetti, pohjapistoin kirjottua pellavaa, pit. 100, lev. 12,5-23. Neiti Vivi Lundén Vihdin Palojärveltä lahj.
45. L. Nokia 1763, Porvoo Jakari 1764. – Janakkala 1764 > 8:158. – Munsala 1767 > 21:36.
46. Hellqvist: Konkarong, 1759, D. W. Triller. – Samlade Skrifter av Anna Maria Lenngren, utg. af Theodor Hjelmqvist o. Karl Warburg. III Tillägg och Kommentar. Sthlm 1926. III:366, 595.
47. FSL 1795, conquérant. – SAOB K 2120 Konkarong ... 1) ett slags frt. mössa med en mängd veckade krus, uppburna av en ståltrådsställning. – Cederblom I:63, 64, 90, II:35 conquerante, vardagligen benämnd konkarong.
48. L. Porvoo Jakari 1763, Lohtaja 1765, Sysmä Tauvola 1770. – Porvoo 1761 > 8:45. – TMArk PIa Tu huutok 1766 > 8:86, osti not. Walléen. – 1768 17/12 laivuri Lund. 1771 12/4, värjäri Petrey, + 1 st. marseille mössa 17:- (osti välskäri Treudder) ... 2 st. brocads mössor, 1 gl. siden bindmössa, 1 hvit captygs do, 1 spets stycke, 1 par utgl. engageanter, 2 robar. – Hki 1788 > 5:51, 8:95.
49. L. Lohtaja 1765, Hki 1774. – Kalanti 1765 > 8:40. – Sääks. 1769 > 8:40. – TKArk PIa Tu Huutok. 1771 19/12 prof. Forstén, ostaja kaupp Pipping, > 15:135.

– Kokkola 1771 > 8:34. – VMA Kokkola (Björkman 375) 1771 Brita Hångell ∞ raatim. J. Röring: 3 st. concaronger, 1 p. nättelduks agracianter, 1 p. släta do, ... 1 swart sammets carpus, 1 swart kläsars karpus, 1 silfwer brocats myssa, 1 hwit sidentygs do, 1 marle flors hufwa, 1 flors kappa, 1 gl. rutig flors hufwa, 1 liten sammets hufwa, 1 swart sammets myssa. – Kokkola 1772 > 16:104.

50. SAOB D 1150 Diadem. Bellman 5:279 halmhatta, m. en diademe av band. – L. Porvoo Jakari 1764, Sysmä Tauvola 1770, Leppävirrat 1771. – 15:42, 45.
51. FSL 1795, Paresseuse, ett slags frt. hufvudbonad el. nattyg. – SAOB P 279 Paressös < ransk. paresseuse, coiffure à la pareusseuse. Dalin Vitt. 6:86, n. 1753.
52. OMA (Brenner 576) 1763 rva Anna Malmsten ∞ nimism. L. Liljerooth, + 1 par sydda manschetter m. spetzar 96:-, 1 par sydda do 12:-, 1 spetz kraga 1:16, 1 nättelduks halsduk m. spetz ikring 15:-, 16 alr randigt halfsiden 160:-, 1 swart sydder hufwa 18:-, 1 flors do 18:-, 1 sydd nättelduks halsduk 9:-, > 5:60, 16:20, 18:36, 19:39.
53. Oulu 1780 > 5:60, 15:52. – VMA Kokkola KO 51:466 Yläveteli 1782 12/6 khra J. Alcenius, leskirva Hedvig Calonius, + 1 swart samets carpus, 1 swart nickhufwa af sammet, > 11:95, 12:30, 15:83.
54. Encycl. 1785 I:245, mignonette = tylli. – Clabburn, Costume 1977:112, Minonett, Mignonette. – Earle: 550.
55. Tenhola 1774 > 8:7, 15:93. – Oulu Marttila 1779 > 15:43.
56. Ruppert III, k. 76.
57. 15:1, 114. – SAOB K 1774-1775 Koaffyr, hårkladsel, hårprydnad, 1734.
58. Ahv. Geta 1741 > 11:117, + 1 pannlapp af swart samet. – 7:46, Reyher 1745. – Hki 1747 > 11:78, + 1 swart bordelous pannlapp. – Lammi 1768 > 11:101, + 1 panlapp af swart bordalou, nog sliten.
59. Strömbom 1935, k. 28. – Lundberg 1970:73.
60. Pylkkänen 1970:360-361, 455:63-67, k. 177, 378.
61. 3:4, 9, 22. – Sirelius: 65, 67. – Söderhjelm 1909 II:379. – Kaukovalta 1929:80. – Lähteenoja, Rauma III:338-339. – Ruuth-Jokipii 1958:519.
62. L. Taivassalo 1751, Tu 1765. – VMA Kokkola (Björkman 56) 1730 kaupp. H. Hoffren, + 1 capronica. – Hki 1747 > 11:78, 15:38. – VA Kymi KO 1750 15/5 rva Krist:a Skylt ∞ vnr. A. Sommer.
63. TMA alleg. leimaus 1740, 520 kpl/324 huonekuntaa. 1742 474/171. 1745 59/33, erityisesti 1740:112, 145, 153, 1745:39.
64. HKArk alleg. leimaus 1740 208/76. 1742 339/134. 1745 58/21. 1742 pienporvaristoon kuuluvat 118 huonekuntaa leimautti yht. 291 myssyä, jonkin verran nuttuja. Erityisesti 1740:83 > 7:68.
65. VMA Pietarsaari (Björkman 83) 1748 Marg:a Herman ∞ postimest. A. Konst.
66. Andersen 1977:186, k. 65.
67. FSL 1795 Escoffion (skämt- o. föraktl.) qvinfolksmössa, bindmössa. – Weste 1807, bindmössa, bonnet rond pour les femmes du menu peuple, de paysanne. – Pylkkänen 1970:360-361, 455:68-74.
68. L. Hamina 1740, Kemiö 1746, Jomala 1748, Lohtaja 1765 jne. – > 15:73-75.
69. TTM 300 b, punainen damastimyssy, etureunassa nyplätty silkkipitsi, lev. 2,5. Sininen pellavainen kurenauha, myssyn kork. n. 23, Kempen haudasta.
70. Ahvenanmaan maakuntamuseo, ruskehtava damastimyssy Jomalan kirkosta, haudasta 21 no 17.
71. KM 66102:240, tummanruskea damastimyssy, kork. n. 29, Lohjan kirkosta.
72. TTM 303 c, kellervä silkkiharsomyssy, kork. 17, kirkolle kuuluneesta haudasta.
73. VMA VH Joroinen Örnevik 1775 23/11 leskirva Anna Kat:a Norrgren ∞ C. G. Grotenfelt, (1 robe). – Maaninka 1789 > 15:33. – Padasjoki 1770 > 15:31.
74. L. Jomala 1748, Akaa 1798. – Tuulos 1765 > 21:36, + 1 söndrig swart flors hufwa ... 1 swart samets hufwa m. söndr. spetsar.
75. L. Hamina 1740, Loviisa 1761, Tu 1807.
76. Pylkkänen 1970:360, 455:66-67.
77. KM 4703, koppamyssy, päällystetty valkopohjaisella silkillä, johon pujotettu värikkäitä kukkaoksia. Valkoinen pellavavuori, kapea silkkinauha reunassa, 4 + 4 muotolaskosta, sauman pit. 25. Konttoristi A. Behrend lahj. Helsinki. – KM 5207:2, koppamyssy, päällystetty punakukkaisella valkoisella silkillä, vaaleanpunainen valkokukkainen silkkinauharusetti, lev. 6, valko-ruskearaitainen pellavavuori, 4 + 4 muotolaskosta. Kuulunut neiti Augustinille Perniön Latokartanossa.
78. 15:30-35.
79. Janakkala 1745 > 11:114.
80. 15:77, 87, tykkimyssyt Augustineilta Perniöstä.
81. 15:64. – Mouhijärvi 1779 > 21:33. – Hki 1740 > 7:68.
82. Mähönen 1975:98, 250, k. 262.
83. L. Oulu 1766, Kristiina 1767. – Pietarsaari 1769 > 11:11, + 1 hufwa af rosigt flor, 1 do af swart armosin, 1 do gl. ... 1 swart sammets carpus m. hermelins brämar ... – Yläveteli 1782 > 15:53. – Pietarsaari 1793 > 16:45.
84. KM 1425, koppamyssy, päällystetty paljettikirjontaisella valkoisella silkillä, lahj. tri J. V. Rancken, Vaasa. – KM 4978:15, koppamyssy, päällystetty paljettikirjontaisella valkoisella satiinilla. Laamanninrva A. Blåfield lahj.
85. Wacklin 1974:111, 116, 123. – 9:90, 11:2.
86. Choraeus SSLF 57:90.
87. 15:67, 84. – KM 5207:3, koppamyssy, päällinen vaaleanpunaista silkkiä, johon tamburoitu ketjupistoin monivärisellä silkillä kukkakuosi, keltakukkainen punaraitainen silkkinauharusetti, lev. 5,5, valkoinen pellavavuori, 5 + 5 muotolaskosta, sauman pit. 20. Saatu Augustineilta Perniön Latokartanosta. – PKM, Alahovin kokoelma no 84, koppamyssy, päällinen raidallista ruosteenruskeaa silkkiä, johon tamburoitu ketjupistoin monivärinen symmetrinen kukkakuosi. Pälkjärvi, Alahovin k:no.
88. 15:27.
89. 5:38.
90. 4:57, 63, 5:55-60.
91. 5:50-55, 61-62.
92. Pietarsaari 1755 > 8:89, + 1 swart sammets hakmössa, 1 hwit gorgarongs resmössa. – VMA Kristiina 1759 20/10 neitsyt Krist:a Beckman, asui raatim. Lebellin luona. – Vahter SM 1939:45, k. 4-6.
93. 15:23-26. – L. Somerniemi 1773, Loviisa 1777, Tu 1777, Orimattila 1778, Paimio 1780, Rauma 1781, Loviisa 1782, Hki 1791. – Tenhola 1774 > 8:7, 15:55.
94. Vrt. Cederblom I:9, 29, II:14, 17, 29, 47.
95. Wacklin 1974:49, 84, 88, 218. – 5:54.
96. L. Loppi Launoinen 1786. – Saltvik 1790 > 9:22. – Korppoo 1796 > 15:105.
97. TKArk PIa Tu huutok. 1767 13/8 kaupp. Domander, 25 1/4 ℔ hwitt stärkelse. – BIc Tu 1799 12/6 J. Sepelius, 5 ℔ , 14 ℔ stärkelse. – FLS VII:107. – Andersen 1977:66, 69.

98. GdM, pl. 17, 52, 56, 173, 202, 267 bonnet; 15, 24, 231, 237, 257 jne baigneuse; 255 pouf à la Almaviva. MdM 1786 30/11, 1787 30/7. – Weigert, GdM: XI, XV, XIV, XV, XXIV. – Davenport: 1933, 1935, 1937, 1938, 1972, 2044, 2051, 2052, 2227.
99. Diderot Encycl. Supl., pl. 154:25 bonnet rond. – Encycl. 1785, I:101. – GdM, pl. 35 bonnet à la Paysanne avec les barbes, 1778; 60 bonnet rond dit la latière; 149, 289 bonnet du matin. – Weigert, GdM:V. – Boucher, k. 750, 755-758. – Turnau 1968, Chodowiecki, pl. 153 baigneuse, dormeuse, négligé, petite palissade, double orthodoxe.
100. Cederblom I:4, 6, 8, 11 jne, dormeuse I:47, 48, 54 jne.
101. SAOB D 1988 Dormös < ransk. dormeuse. Dalin 1733, 1754. – Stålhane: 61, Sofia Magdalenan myötäjäiset 1766:96 dormeuser (nattmössor) av linne l. spetsar, till bilägret 1 dormeuse av brysselspets. – FSL. 1795, dormeuse.
102. Tu 1743 > 7:48, 15:17. – Iisalmi 1804 > 16:130.
103. SAOB D 2394 Dusamell < ransk. doux-sommeil, 1773-1852.
104. Tu 1789 > 5:63.
105. L. Tu 1783, Kuopio 1788. – Hki 1795 > 9:83, 1 gl. niglige m. band. – Korppoo 1796 > 8:111. – Kaarina Haaga 1797 > 5:97, + 5 st. upsatta mössor, 1 négligée-mössa af kammarduk, 6 slitne nättelduks hufwor, 9 st. nattmössor ...
106. Linnove: 197, kampauksia: pompastuuri, niplissi, siljonki.
107. TMA alleg. leimaus 1740, 1742, 1745, > 13:18, 29-35.
108. Vahter SM 1939, k. 5, 6.
109. L. Ahv. 1754, Germundö 1769.
110. MdM 1787 30/1, 1786 20/11, 1788. – Grand-Carteret: 19, 39, 40, 44, 55, 57 jne, pl. X, XVI. – Ruppert IV:62, k. 89-91. – Helm: 74, pl. 74, 138, 155 jne. – Boucher: 344, k. 819. – Andersen 1977:122.
111. Cunnington 1957, k. 142. – Ribeiro, Connoisseur, May 1979. – 10:16.
112. Journal ... Weimar, 1793:353, Türkentuch 1793 4/6. – Journal ... Leipzig, 1796 Dec.: 462 Tl IV:1, 1797:77 Tl IV, 155 IV. – Journal ... Frankfurt, 1803 no 8:217, no 49:270, no 51:325.
113. Reenstierna I:354, 357.
114. 15:1, 57. – Modée 12:342, 349 (1782 4/4). – FSL 1795, Coifure, coëffur, hufvudprydnad, hufvudbonad, C. à la mode, C, à la hérisson = hufvudprydnad i form af en igelkott. > 14:31. – L'Indicateur, Bruxelles 1778 2/5 coeffure en Galante Amazone, à la Flora, 20/6, 2/7, 25/7.
115. 5:66-68. – Reenstierna I:484-499, personförteckning: Bauman mlle modist; Geringius, Anna Modist; Hjulström, mamsell mössmakerska; Pihlgren, Carolina mlle modist; Öberg, fru nipperhandlerska, modist > 5:66 Turussa 1802, > 15:15:145.
116. Elimäki 1803 > 9:12. – Meinander, k. 349, 350, 362.
117. Tu 1801 > 9:173. – Iisalmi 1804 > 15:102, 16:130. – Vaasa 1803 > 15:125.
118. Reenstierna I:154, 158, 162, 171, 221 jne. (1797-1805) > 15:113.
119. FLS VII, coafyr: 45, 61, 109, 110.
120. Pylkkänen 1970:342, 452:80-81. – Ruppert III, k. 79. – Cunnington 1957:134-137, 164.
121. GdM, pl. 117, 120, 148, 224, 244, 259. – Weigert, GdM: IV, XVI, XVIII, XIX. – Boucher: 299. – Cunnington 1957:366-368. – Andersen 1977:118 k. 37. – HYK Coll. Calonius-Nauman 80:52 (= Bergman Bilaga II:47).
122. TKArk BIc Tu 1804 10/8 hatuntekijä A. Landströmin v. Maria Appelbom (∞ 1. hatuntekijä E. Edner, † 1794).
123. TKArk BIIIa35 alleg. 1797 25/2 no 15. – Nikula 1971:540-541.
124. 21:22.
125. L. Orimattila 1778, Sauvo 1800. – Kalvola 1770 > 22:43. – Hki 1795 > 9:83, + 1 gl. swart castors hatt m. band. – Vaasa 1803 > 10:57, + 4 coefur, 1 filthatt, 2 hwita hattar ... 6 st. swarta o. 1 röd panache.
126. L. Tu 1807. – Tu 1803 > 15:159. – Tu 1803 > 5:72, + 1 mouschig swart flors hufwa, 1 do halsduk ... 1 brun castors hatt, 1 rothatt, 2 do ... 3 strutsfjädrar. – Tu 1804 > 15:203, + 1 swart frt. filthatt m. cordon, 1 hwit coifur. – Tu 1808 > 10:35, + 1 swart castor hatt, 1 grå do ... 1 flors hufwud bonad, 4 div. coëfürer, 2 st. strå hattar gl. – TKArk BIc 1808 1/8 höökari H. Sepelius, leski Sara Monselius: 1 grå bäfwerhårs hatt, 1 swart siden hatt, 1 st. coefüre, > 16:213. – Hki 1807 > 16:109, 1 brun castor.
127. SPA 741, Breda, Anna Krist:a Odencrantz, 1785.
128. Pylkkänen 1970:342, 452:82. – Murray WuK 1978/2:95.
129. 11:105-109. – Cunnington 1957:164, 353, k. 54, 99, 132. Cunnington 1960, k. 186, 203, 211, 212, 225. – Buck 1979:48, 49, 122-128, k. 22, 23, 59-61, 74, 89. – Davenport: 2116, 2121, 2124, 2131. – Boucher: 299, Gravelot suositteli 1744 englantilaista olkihattua.
130. Ruppert III:62, k. 77. – Besnard, k. 24 La Tour, Mme de Pompadour en bergère. – Berliner WuK 1964, k. 6, 7, 9. – Inder, Costume 1973: N:os 4, 8, 11. – Andersen 1977:66, k. 16, 38. – Brit. Mus. 1978, k. 29, 30, 41, 72, 73.
131. Roth, pl. 39, Kat:a Gerner 1748. – Kuylenstierna: 265, L. Pasch vanh., Ulla v. Fersen. – SPA 470 G. Lundberg, Jul:a Henck.
132. Lindström, Ateneum 1959, Wacklin Englannissa 1756 tai 1757. – Meinander: 145, k. 261, 262. – l. Kemiö 1746 Dorotea Losch.
133. Cederblom I:6, 45. – SPA 489, J. Forslund, Maria Holterman. – Meinander: 124, k. 29.
134. L. Jomala 1754, Halikko 1756, Loviisa 1761, Tu 1765, Kokkola 1768, Leppävirrat 1771, Paimio 1780, Rauma 1781.
135. Wacklin 1974:58. – Hki 1775 > 5:51. – Oulu 1797 > 9:48. – TMA PIa huutok. 1771 11/2 neitsyt Gottberg: 1 camlotts sohl hatt, 1 liten flors hufwa, 2 st. concaron (siden) mössor, 1 gl. chefer hatt, > 16:54. – 1771 19/12 Forstén > 15:49, + 1 gl. blå lärfts phaeton o. chefer hatt 3:- (ostaja Pipping) ... 1 swart tafts carpus, 1 ny flors hufwa 10:-, husars mössa 3:4. – 1774 20/8 neitsyt Stina Grenin jäämistö > 15:175.
136. Hki 1782 > 8:69.
137. Hki 1752 > 15:167. – Hki 1759 > 11:14. – Hki 1762 > 11:12. – PMark Porvoo (Åkerman 38) 1759 raatim. J. Wullfrath ∞ 1. Maria Backman, 2. mme Maria Öhrnberg, > 16:26, 22:52. – TKArk BIIId Tu 1763 2/6 kamr. J. Wessman, leskirva Anna Elis. Taube. – TMA Ika KO 119:750, 1770 21/5 khra A. Porchman, leskirva Anna Kat:a Nordeen, > 15:189, 21:12.
138. 4:178-180. – 15:150. – TMA Piik KO 194:330 Sauvo Raitniemi 1758 12/1 ltn. H. W. Hufwudskiöld, leskirva Kat:a Elis. Paulin (isä Halikon rovasti A. Paulin).
139. Cunnington 1957:353-368. – Moore, pl. 1-6. – George, k. 35, A milliner's Shop, 1787. – v. Boehn 1909:149, 153, 164.

140. GdM, pl. 28, 57, 153, 247, 306 chapeau à l'Anglaise, 266 chapeau à la Jockey, 136, 175, 244 chapeau à la paille, 189, 203, 205 . . . 229 chapeau à la Charlotte. – Langlade: 98, 99, 102. – Blum 1928:79-80, k. 84, 86-87. – Boucher: 299, k. 733-739, 747, 752, 776, 778, 782. – Helm: 84, 105, pl. omakuva, 1782, pl. 46, 68, 78 (1780-82).
141. Blum 1928:179 Chodowiecki 1781. – Braun-Ronsdorf, k. 7, 8. – Berliner WuK 1964/2, k. 6-9. – Turnau 1968:153, Coeffures Berlinoises, Chodowiecki 1779-80. – Andersen 1977:121-, k. 38.
142. Cederblom I:56, 57, 59, 62, II:3, 5. – Reenstierna I:171, 186.
143. Myrskylä 1783 > 8:36.
144. L. Tu 1807. – Tu 1803 > 15:126. – Tu 1803 > 15:159. – Tu 1808 > 10:61. – Hki 1792 > 9:155, rothatt m. hvit flor.
145. 5:66-68, 15:115, 122. – Tu 1801 > 4:151. – Tu 1804 > 15:122.
146. FLS VII:22, 24, 27-, 55, 152. – Hki 1803 > 10:69. – Hki 1807 > 9:83, 2 st. frt. skopor.
147. Reenstierna 1:152, 176, 179.
148. 15:158. – Tu 1801 > 9:173, 1 swart fiskbens hatt, 1 swart filt hatt, 1 hwit halm hatt. – Hki 1775 > 17:6, carcaser, hwita do, swarta do, pien do, blå do . . .
149. Bergman: 89.
150. 5:66-67, 15:115.
151. FLS VII:106.
152. CdM 1786 1/3, 15/3, 1790 15/5. – Grand-Carteret: 17, pl. XI Weimar 1794, chapeau casque, pl. XIX, 125 casque antique en paille. – Leloir XII:43 Casque Anglais 1776, casque à la Minerve ou à la dragone. – Boucher: 344. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 25, 28, 36, 41, 43.
153. Reenstierna I:209, 360. – 15:150.
154. TKArk BIc Tu 1808 29/11 kaupp. J. Dahl, leskirva Joh:a John, 1 swart sammets hatt (Nikula 1970:320, Turun eniten verotettu kauppias 1800), > 16:66, 213, 19:98, 20:71. – Tu 1809 > 10:62, 15:193, + 2 coefeurer, 1 samits hatt, 2 roth do. – Kristiina 1810 > 9:125.
155. Grand-Carteret: 85, 94-96, 101, 104-107, 112. – Weigert, Debucourt: XIII, XVI, XIX. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 41, 43, les capots, les coques, les toques polonaises.
156. SAOB K 4666 Kapott < ransk. capote, 1) kapuschong, 2) ett slags liten kupig damhatt utan brätten = kråka. – Reenstierna I:341, > 15:147. – FSL 1797, Bahyt. SAOB B 57 Bahytt < ransk. bahyt, maskeradhufwa, DA 1793, Lenngren 1796.
157. Tampere 1809 > 22:36. – Tu 1808 > 10:61. > 15:147.
158. L. Tu 1790, Pyhtää 1795, Orivesi 1796, Sauvo 1800.
159. Tu 1803 > 10:47. – Masku Hirvensalo 1816 > 21:41.
160. Parainen 1811 > 10:42.
161. FSL 1795, Chaperon. – Pylkkänen 1956:241, 437:70-79. – L. Hamina 1740, Tu Pipping 1740. – Tu 1739 > 22:10. – Tu 1742 > 15:170. – Porvoo Drägsby 1729 > 7:60, kappronicka. – Parainen Lofsdal 1736 > 7:107, + swart caperonica af taft. – VMA Kokkola KO 55:192 Evijärven pappila 1744 21/9 matrona Anna Rivelius ∞ khra L. Häggman, 1 gl. bordalous kapränika. – 7:46, Reyher 1745. – Pietarsaari 1748 > 15:65. – Kokkola 1771 > 15:49.
162. Parainen 1751 > 8:17, + 1 st. liten armosins ståppad hufwa m. spets.
163. Hki 1740, 1742 > 7:78. – HKArk alleg. leimaus 1740:10 ltn. rva Bergman: 1 swart armosins capronica, 1 swart bordalous hufwa. 1745:54 Joh:a Remanen: 1 swart armosie lång hufwa, 1 swart kapparonika af bordalou. – TMA alleg. leimaus 1740:524 P. Frunck: 1 swart flors hufwa, 1 swart tafts kaparonika. 1742:58 J. Iren: lång armoisins hufwa, 1 do caparonika.
164. Pylkkänen 1970:317, 447:64.
165. HKArk alleg. 1725, kirjuri S. Favoniuksen omaisuutta. – Hki alleg. 1724, Tallinnasta paennut Helena Bohm oli tallettanut 1719 Tukholmaan vaatteitaan, mm. 2 Caschett-myssyä, joissa oli kultakaluunat. – Kokkola 1727 > 11:94.
166. Diderot Encycl. III:558 coeffee, Supl. pl. 152, lingère I:13. – FSL 1795, Coiffe = hufwa, > 15:19.
167. L. Kemiö 1746, Kokkola 1768. – Kokkolan pit. 1746 > 7:126. – Hki Viapori 1752 > 5:98, 1 solhatt fodrad m. grönt taft. – Pietarsaari 1755 > 8:89, 15:9, 92, + 1 swart sammets reshufwa, 1 röd scharlakans do, 1 swart camlots reshufwa.
168. L. Loviisa 1761, Kokkola 1751, 1768, Hauho 1787. – TMA Ahv. KO 102:533 Kumlinge 1747 11/6 rva? Favorina ∞ khra A. Silvanus. – Kokkola 1751 > 15:18.
169. HKArk alleg. leimaus 1740, silkkihuppuja 62/46, harsohuppuja 7/2. 1742 silkkihuppuja 58/43, harsohuppuja 27/21. 1745 silkkihuppuja 19/15, harsohuppuja 3/3. 1742:181 raatim. H. C. Schwartz: 4 st. flors hufwor, 3 st. armosins do, 6 st. röda dammask mössor, 2 st. guhla do, 2 st. gröna do.
170. TMA alleg. leimaus 1740, silkkihuppuja 42/32, harsohuppuja 6/6. 1742, silkkihuppuja 15/11, harsohuppuja 9/5. 1740:124, 126, 390, 548 hufwa o. echarpe. 1742:58, 1 swart lång hufwa utan kraga, 1 do caparonica. 1742:117 > 7:65.
171. L. Tu 1757. – VA Loviisa 1757 12/9 rva Kat:a Govinia ∞ linnoituksen kasööri C. W. Appelstubbe, > 16:22. – 15:74, 138, 185.
172. Janakkala 1745 > 11:114, 15:6, 79. – Finström 1765 > 22:62, 15:23, + 1 swart samets reskarpus.
173. L. Loviisa 1752, Jomala 1754, Tu 1755, Halikko 1756, Hauho 1787. – 15:74, 83, 104, 167. – Finström 1768 > 12:32, + 1 upsatt mössa af blonder, 1 blonder mössa, 2ne st. do m. spetsar för, 2ne blå, 1 hwit, 1 röd, 1 swart bindmössa, 3 st. kammarduks stycken, 10 st. spetsstycken; 1774 > 8:39, 1 knuten uppsatt mössa, 1 knöpplad do, 1 blå siden sars binn mössa. – Tu 1776 > 5:61, 15:42.
174. SAOB N 529 Nicka, 1771.
175. L. Kemiö 1750, Loviisa 1752, 1761. – Hki 1771 > 17:43. – Tu 1774 > 15:135. – VA Loviisa 1779 16/3 kaupp. A. Rosling, leskirva Maria Solitander, > 15:38. – Yläveteli 1782 > 15:53. – Perniö 1789 > 16:209.
176. Kokkola 1768 > 8:35.
177. Myrskylä 1783 > 8:36, 15:143. – TKArk BIc 1799 1/7 rva Kat:a Elis. Backman ∞ kirjanpit. M. Lind: 1 swart flors hufwa, 1 grön do do, 1 hwit rot hatt, 1 flors coefur, > 6:39, 16:207.
178. KM 8150:146, huppukauluri, valkoista pallokuvioista taftia, lev. 51,5, hupun kork. 40, etureuna 122, kaulurin pit. 300, lev. 37, reunassa 6,6 cm lev. laskostettu blondinauha. Armfeltien pukukokoelma, Joensuun kartanosta, Halikko.
179. Tu pk. 1800-1810, 31 harsohuppua /22. – TKArk BIc 1805 25/5 Joh:a Sofia Lydeman ∞ kultaseppä A. C. Levon. – Vaasa 1803 > 10:57.
180. 4:63. – Meinander, k. 279, 285, 287, 353.
181. 16:152. – TKArk BIIId19 no 68, laskut 1766 6/6, 1767 19/12.

182. HKArk (Åkerman 393) 1764 kaupp. P. Törneman, Kram- o. handels wahrorne: små samets carpuser. – L. Kokkola 1768 J. Rahm, + puodissa: 6 st. små skinnmyssor 30:-, 9 st. större do 90:-, 11 st. skinn carpuser 55:- (talonpojille?). – VMA Kokkola (Björkman 449) 1775, kaupp. J. Pelander: 12 st. carpuser.
183. Pylkkänen 1970:315-317, 446:49-64. – FSL 1795 Tapabor = karpus el. resmössa.
184. L. Hki 1736, Taivassalo 1737, 1751, Loviisa 1761. – Tu 1743 > 7:48, 15:17, 102. – VMA Kristiina 1757 31/8 porm. N. Wetterbladhin rva. – Kemiö 1769 > 11:7.
185. Kokkola 1754 > 16:11.
186. L. Oulu 1766. – Ikaalinen 1750 > 8:81. – Iisalmi 1773 > 12:42. – HMA Sääks KO 141:233 Akaan pappila 1759 20/8 rov. N. Malm, rva Krist:a Gottleben, > 16:14.
187. L. Tu 1742 Pryss, Somero 1756, Tu 1757, Leppävirrat 1771 jne. – 15:83, 167, 172. – Kokkola 1753 > 8:89. – Hki 1762 > 11:12, 16:25, + 1 härmelins muff ... 1 swart sammets kappa m. hwitt siden welps foder, 1 swart sammets hufwa m. spetsar omkring. – Masku 1763 > 8:92. – Saltvik 1779 > 9:86, 15:207, 16:41.
188. L. Oulu 1766, Kokkola 1768, Hki 1774. – TMA alleg. leimaus 1740:114, 146 J. J. Kijk. 1742:112 J. N. Schultz.
189. L. Kemiö 1746, Lempäälä 1752, Halikko 1756, Karuna 1759, Loviisa 1761, Porvoo 1763, Kristiina 1767. – Kalanti 1757 > 8:17, + 1 frt. päls m. blått kläde o. fodrad m. räfpotar. – Ikaalinen 1770 > 15:137. – VA Porvoo KO 131:18 Elimäki 1782 22/1 rva Dor:a Elis. Gestrin ∞ kappal. E. Melanus. – Pietarsaari 1755 >15:167.
190. OMA (Brenner 748) 1772 Kaupp. A. Hilden, ∞ Marg:a Arvolander, + 1 röd siden droyets mössa, 1 wijt o. blå triumfants do, 1 blå dammask do, 1 swart armosins do ... 1 gl. blå dammask mössa, 1 swart armosins hufwa, 1 do af flur, > 15:38.
191. L. Porvoo Drägsby 1760, Kokkola 1768. – Porvoo 1761 > 8:45, 15:48. – Somero 1775 > 16:56.
192. L. Loviisa 1782, Hauho 1787, Paimio 1789.
193. Tu 1801 > 9:173. – Tu 1806 > 16:27. – Tu 1809 > 10:62, 15:155. – Parainen 1811 > 10:42. – TKArk BIc Tu 1807 21/11 rva Helena Lydeman ∞ teht. H. G. Ekholt, > 16:163.
194. Pietarsaari 1752 > 22:51.
195. SAOB F 65 Faetong, faeton, phaeton, 1751 nelipyöräiset vaunut. Dalin Vitt. 4:344 (1744). – FSL 1795 Phaeton = ett slags öpen vagn el cabriolet. – Gallery of Fashion 1794, pl. 2. – Davenport: 1974, 2213, 2234. – Trevelyan 1951, Vol. 3:87, pl. IV. – Cunnington 1957:348, the cabriole c:a 1755, the calash c:a 1770-90, pl. 131. – Buck 1979, k. 28.
196. GdM, pl. 1, 17, 84 Thérèse de gaze, 216 caleche. – Braun-Ronsdorf WuK 1970/2, k. 3. – SAOB K 98 Kalesch, Caleche = kråka l. (väder) hufva, Bellman 1770. SAOB K 3033 Kråka.
197. Modée: 2281 § 7, Phaetons, Chaiser, 1746 ylellisyysasetus. – 1753 valtiopäivillä määrättiin vero vaunujen ja phaetonien käytöstä. – TMA Ahv. KO Finström 1774 > 8:39, 1 liten phaeton m. blått schagg klädd 600:-. – Ahv. KO 117:74 Hammarland 1788 6/2 hovisaarn. J. Grunnerus: 1 blåmålad faeton klädd m. läder 13.42.-.
198. L. Nokia 1763, Porvoo Jakari 1764, Sysmä Tauvola 1770, Hki 1774, Orimattila 1778, Paimio 1780, Hauho 1787, Piikkiö Tuorla 1789. – Perniö Melkkilä 1765 > 11:8, + 1 swart samets karpus 12:-, 1 grön tafts phaeton 12:-. – Germundö 1769 > 16:44, 1 grön tafts phaeton, 1 röd sammets carpus. – Tu 1775 > 4:134, + 1 swart siden phaeton.
199. Tu 1771 > 15:135. – TKArk BIIId29, värjäri Petreyn tyttären holhoustilit 1774-86; 1774 16/5, 27/8 för blommor o. band til en mössa -.8.-, arbets lön för do -.3.-. – Perniö Teijo 1788 > 9:58, + 1 swart stoppad tafts reshufwa, 1 gl. svart sammets carpus, 1 svart randig floors hufwa, 1 floors phaeton.
200. Pernaja 1778 > 8:8. – Oulu Marttila 1779 > 22:26. – Reenstierna I:332, hvit stormhatt emot solbränna.
201. TKHM 16800:8 kuomuhuppu, mustaa satiinia, viisi valaanluuvannetta, etummaisen pit. 93, pesän takapyörylän halk. 24,5, pääntie 34, kauluksen takapit. 17. Paraisten Lofsdal, agr. A. Reuter lahj. – Vrt. Boucher, k. 759, 830, 831, Elias Martin 1780, 1788.
202. 15:196. – Tampere 1809 > 22:36. – Pietarsaari 1801 > 12:65. – Tu 1805 > 16:198. – Tu 1804 > 12:64, + 1 swart kastor hatt, 1 siden sargs do, 1 nättelduks do, 1 flors do, 1 halm do grön m. band, 1 do hwit utan do, 1 hwit sidensargs binmössa, 3 st. div. do, 1 swart wäderhufwa.
203. TKArk BIc 1804 21/2 tullitark. J. Wahlsten, leski Maria Häggström, > 15:126, 19:94, 20:31.
204. Pylkkänen 1970:321, 447:90-91.
205. Diderot Encycl. II, Boursier pl. II:11, 15, 16. – Andersen 1977:64 polsk hue, k. 15 (1769).
206. 8:151, »Tankar om God Tid».
207. Oulu 1738 > 11:94. – Tammela 1752 > 8:17, + 1 wintermössa m. botn af rödt skarlakan 9:-. – Saltvik 1771 > 9:86, 15:187.
208. L. Porvoo Jakari 1764, Sysmä Tauvola 1770, Tu 1777. – Myrskylä 1783 > 8:36, 159. – Vanaja 1790 > 9:17. – Karkku 1794 > 9:60.
209. Reenstierna I:160 (1797). – Journal ... Frankfurt, 1803:218.

16. SISÄ- JA ULKOPÄÄLLYSVAATTEET

1. L. Hki 1736, Paimio Viksberg 1738, Oulu 1744, Lempäälä 1752, Jomala 1754, Tu 1755, 1757, Somero 1756 ... jne.
2. 16:29. – Besnard, k. 42 mantelet polonois 1738, k. 45, 66, 73, 178.
3. Pylkkänen 1970:252-254, 434:25-27, 38-39.
4. KM 8150:128, »silkkiturkki», keltaiseen silkkiripsiin pujotettu moniväriset kukkaköynnökset, lev. 51, kuosin pit. 52, vuori keltaista silkkiä, pit. 73, selkäsauma 62, helman lev. 344. Armfeltien pukukokoelma Joensuun kartanosta, Halikko.
5. Ateneumin Taidekokoelmat , Muotokuva on peräisin Vehmaan Bergvikistä. – Meinander: 103, 106, k. 159, 165 Gunilla Spole (1676-1756).
6.

	1740		1742		1745		
	Tu	Hki	Tu	Hki	Tu	Hki	yht.
Huonekuntia	752	97	304	199	114	59	
sidenpäls	39/27	12/8	74/55	22/18	9/8	20/14	176
pälskoft	1/1			1/1			2
päls + kiortel	8/7		6/5			2/2	16
päls + stubb			2/1				2
päls + sack	2/2	5/5	3/3				10
päls + robe		1/1	3/3		2/2	3/3	9
päls + robinette			1/1		1/1		2
päls + klädning		1/1	1/1				2

219

TMA ja HKArk alleg. leimaus 1740, 1742, 1745, 1. Tu 1740 Scarin, 1742 Synnerberg, Pipping, Kämpe. Hki 1742 Kyhl, 1745 Tesche.

7. Rauma 1743 > 11:34. – Pietarsaari (Björkman 80) 1747 kaupp. H. Swart, leski Kat:a Röyer: 1 blå dammask långkoffta 50:-, 1 do blå päls koffta 45:-, – Kokkola KO 55:265 Kruunupyy 1748 25/2 rov. E. Cajanus, leski Marg:a Lundh. 1766 3/4 Marg:a Lundh ∞ Cajana. – Suolahti 1919:189.
8. Tersmeden I:56-57.
9. 5:79, 1739 15/11, And: Dahlström, kangaslasku. A. 1739 decemb. Mlle Ein carmosie dammasten gestopfter päls von seide machter 12 Dr. Jochim Dreyer.
10. Forsman: 96.
11. 16:3. – Perniö 1747 > 7:57.
12. L. Laukko 1736. – Parainen 1739 > 7:57. – VMA Kokkola (Björkman 201) 1754 rva Marg:a Carlbohm (1690-1754 ∞ 1. Daniel Ahla † 1731, 2. asess. M. Polviander), + 1 mårdskins päls m. damast öfr. drag 240:-, 1 brandgohl päls af persians damast 42:-, 1 swart päls af armosin 30:-, 1 blomerant päls af persianskt damast 72:-, 1 rosa carpus m. mordskins foder, 1 muff af mordskins swantzar (3 robea), > 16:170.
13. L. Loviisa 1752. – Valkeala 1751 > 5:99. – VA Lappvesi KO 135 Luumäki 1750 13/3 Helena Cajana ∞ kirkkoh. J. Gestrin. – Loviisa 1761 31/3 rva Anna Maria Tornaea ∞ maanm. J. Pose, > 11:118, 12:59.
14. L. Lempäälä 1752, Karuna 1759. – Kemiö 1743 > 7:15. – HKArk (Åkerman 120) 1746 H. Forsius, leski Barbro Skugge. – Hki 1747 > 11:78, + 1 päls af wiolette dantzigertyg m. skinfoder under, 1 utslit. wiolette dantzigertyks kiortell. – Akaa 1759, > 15:186 (samat turkit lesken jäämistössä 1766).
15. L. Lempäälä 1752, Jomala 1754, Porvoo Drägsby 1760, Hki 1760 ... – TMA Rauma KO 1782 31/10 Regina Ståhle ∞ 1. J. Östman, 2. kaupp. J. Blom, > 20:28.
16. VA topogr. Bromarv Riilahti 1767 10/1 rva Maria Elis. Rotkirch (1725-66 ∞ 1750 ratsumest. Fr. Aminoff), > 5:42, 6:58, 11:39, 13:49, 15:10, 25. – Vrt. Nikula 1938, II:217.
17. L. Tu 1765, Kokkola 1768, Sysmä 1770 ...
18. L. Porvoo Drägsby 1760, Tu 1765, 1777, Paimio 1780. – Hauho 1766 > 6:47. – Iisalmi 1774 > 16:54. – 8:216, Padasjoki 1763.
19. Janakkala 1764 > 8:158. – HMA Sääks KO 144:395 Hattula Niemen k:no 1764 26/4 leskirva Gust:a Liljebrunn (1717-63 ∞ D. A. Boisman), + 1 päls af triumphant o. gråwärk, 1 päls af rödt dammast o. gråwärk (4 silkki- ja 1 kamlottirobe).
20. Oulu 1763, 1780 > 5:60, 15:52. – Meinander, k. 263, 266, 268.
21. VMA (Björkman 507) 1782 Marg:a Brunlöf ∞ kaupp. H. Rahm (4 silkkinuttua, 2 karttuuniröijyä, 2 silkkiröijyä, 6 silkki- ja 1 karttuunihame, 4 silkkistä vanuhametta, 1 kypert-tupi, 2 ylöspantua myssyä, 4 pitsitykkiä). – Kristiina 1784 22/11 neitsyt Maria Arosell, > 11:69. Vrt. Borg: 29.
22. Loviisa 1757 > 15:137. – Hki 1759 > 11:14 (+ 1 robe, 1 roberong). – TMA Rauma 1779 4/11 Magd:a Strandsten, > 12:59. – VMA Kokkola (Björkman 572) 1786 kappalaisen leski Kat:a Brinck ∞ Pazelius, > 16:67 (+ 3 silkkivanuhametta ja 2 arkitupia). – Pietarsaari 1769 > 11:11, + 1 gredelins båttnig rastisel: pels m. silfwer hakar ... 1 swart armosins pels, 1 gl. grön damast päls, 1 do koft o. kiorttel ... 1 liten fårskins lifpels ... 1 mårdskins muf.
23. KM 8160 > 8:61.
24. Cunnington 1957:130, k. 42. – Buck 1979:47, k. 21, pl. I »Brunswick», 1767-68.
25. 7:83, 84, 92, 8:41, 95, 130, 131. – L. Nokia 1763. – Hki 1756 > 7:74. – Kokkola 1771 > 15:49, + 1 swart armosins robb, 1 blå poudesois robb, 1 swart armosins kiortel, 1 gl. swart armosins stubb, 1 gl. swart armosins päls. – Lemu 1766 > 8:91. – Hki 1762 > 11:12, + 1 brun o. hwit rastesisilie rob 140:-, 1 brun o. hwit rastesicilie päls 60:- (+ 4 muuta robea).
26. L. Tu 1777. – Porvoo 1758 > 22:52. – Oulu 1759 > 8:120. – Kokkola 1775 > 9:87. – TMA Piik KO 213:187 Kemiö Qvarnböle 1776 13/3 rovastinleski Helena Calitzia ∞ Forbus.
27. L. Hki 1774, Tu 1777, Paimio 1780, Loviisa 1782 ... > 16:189. – Hki 1790 > 9:56.
28. Garsault 1769, pl. 16. – Diderot Encycl. XII:260, pelisse.
29. > 16:2. – Dumont-Wilden: 44-45, Nattier, Marie Leszczynska. – Boucher: 300, k. 754, 762, 798, pelisse; k. 788, 810, 831, salope. – Ribeiro, Connoisseur, December 1979:229.
30. Cunnington 1957:339. Cunnington 1960:244, 245.
31. 16:38. – Braun-Ronsdorf WuK 1970:146-151. – Turnau 1968:145, Chodowiecki 1770.
32. GdM, pl. 26 pelice fourree, 54, 60, 62, 70, 214, 216, 217. MdM 1786 10/12, 1787 30/1, 1788 30/1, 10/2. – Encycl. 1785:135. – Davenport: 1933, 1938, 1974, 1975.
33. 9:102.
34. Strömbom 1921:250, > 15:59. – Roth: 133-135, k. 266, Scheffel: Elis. Jennings ∞ Hamilton-Adlerfelt, sama pukuasetelma. – Meinander: 124, 218. – Andersen 1977:125, k. 18, Pilo: Sophie Raben ∞ Moltke, 1761. – Cederblom I:14, 15, 32, 45, 46, II:35, saloppeja I:35, 39-41, II:47. – SPA: 145, 204, 300, 835, 1030, 1082, 1137.
35. L. Loviisa 1761, Nokia 1763, Porvoo Jakari 1764, Lohtaja 1765, Tu 1765 jne.
36. FSL 1795, Pelisse, skinkappa. – SAOB P 569, Pelis, pelice 1777, pelise Bellman 1771 < ransk. pelisse < m. ransk. pelice, lat. pellicia lyhyt naisenviitta, usein turkisvuorinen. – Asiakirjoissa mm. bellice, peles, pelice, pälis.
37. Andersen 1977:69, 125, k. 39, 84.
38. Ter Meer ZHWK NF 3:236, 239:28, Saloube, Schlumper, Salope, negligierte Kleider.
39. FSL 1795, Salope, smutsig, osnygg. Salop = en lortlolla. – Weste 1807, Salopp, salope, manteau. – SAOB S 311 Salopp < ransk. salope, salopette. Bellman Skr. NS I:233, 1758 en rundskuren, kort ärmlös slängkappa (m. kapuschong) tillverkad av siden. Fredmans Epistlar 6, 13, 36, 42, 50. – Kuylenstierna: 266-267.
40. Tu 1806 > 12:47. – Asiakirjoissa mm.: Chalopp(e), chaloupe, escaloppe, eschalopp, salop(pe), saloupe, schalopp(e), scharlop, schalouppe.
41. L. Hki 1774, Paimio 1780, Loviisa 1782, Piikkiö 1789. – Saltvik 1779 > 9:86. – 16:26, Kokkola 1775.
42. L. Orivesi 1785. – Padasjoki 1770 > 22:27. – Pernaja 1778 > 8:8.
43. TKArk BIIId24, 1776, 19/12, > 16:152. – Nikula 1970:145.
44. L. Paimio 1780. – Finström 1768, 1774, > 8:39, 12:32. – TMA Ahv. Saltvik, Germundön säterik:no 1769 18/7 rva Hedvig Dorotea Liedberg ∞ kpt. Carl Gag-

ge, > 6:58, 11:48, 13:79, 15:43, 198 (+ 3 robea, saloppi).

45. Kokkola 1775 > 16:26. – OMA (Brenner 858) rva Brigitta Basch ∞ tullinhoit. C. G. Schlüter: 1 swart salopp ny 8.-.-, 1 hwit sidensarge pelis m. guenotts bräm 2.24.-, > 16:176 (2 robea). – Pietarsaari (Björkman 424) 1793 kaupp. H. Carlenius († Tukholmassa) leskirva Johanna Toutin, + 1 blå siden sarce pelis m. gråwerks foder o. genotts bräm ... 1 hwitbottnig triumphants pels, 1 do kåfta ... > 15:83.
46. L. Hki 1774, Loviisa 1782, Tu 1790 ... > 16:42.
47. L. Piik. Tuorla 1789. – Tu 1775 > 5:61, 9:170. – Tu 1789 > 5:63.
48. L. Hki 1774, Tu 1777, Loviisa 1782, Hki 1791. – Oulu Marttila 1779 > 16:105, 22:26. – Myrskylä 1783 > 8:36. – 9:56, Hki 1790.
49. Vaasa 1807 > 16:167, 22:34.
50. Punkalaidun 1783 > 11:67, 16:157.
51. 8:65.
52. OMA (Brenner 827) 1776 kaupp. vnr J. W. Eckin ja Anna Wendela Groopin pesäero, + 1 hwit hollenskt dammast pels m. swart bräm 100:-, 1 grön persiansk dammast do m. swart bräm 48:-, 1 grön persiansk dammast kiortel, gl. 48:-, vrt. 16:67 Oulu 1786.
53. 16:35. – Oulu 1780 > 16:20. – VA Porvoo KO 123:427 Nurmijärvi 1782 16/7 kpt leskirva Anna v. Wickhardt ∞ 1. C. Adlercreutz, 2. kpt O. J. Wijnblad, + 1 glt slitit gråwerks foder til en pelis jemte 1 utnöt muff (vain nuttupukuja).
54. L. Tu 1765. – Tu 1764 > 11:13. – 15:135, Tu 1771 11/2. – VMA VH 1774 5/2 Iisalmi Fredriksdal, maj. Fr. W. Ladau, leskirva Anna Krist:a Furumarck (1730-1805, ∞ 1756), (2 robea, 3 silkkipukua, 3 puuvilla-, 1 sitsi-karttuuni-, 1 valkoinen kypertpuku, flanelli-robderong, kärppäreunusteinen punainen sametiviitta), > 13:49, 16:18.
55. Hki 1775 > 5:51.
56. L. Jakari 1764, Leppävirrat 1771. – Perniö 1765 > 11:8. – Munsala 1767 > 21:36. – Kemiö 1769 > 11:7, 16:89. – HMA Sääks KO 150:195 Somero Lahden k:no 1775 23/1 leskirva Anna Ritz ∞ Depong, > 15:191, 16:116.
57. 16:150.
58. HKArk (Åkerman 562) 1774 rva Marg:a Elis. Bosse ∞ 1. arkkit. S. Berner, 2. arkkit. J. Fr. Hillert, + 1 hwit damast päls m. gråwärcks foder, 1 röd do, 1 respäls m. skinfoder o. grönt camlots öfwerdrag, 1 samets carpous.
59. L. Paimio 1780. – 9:173, Tu 1801, + 1 swart siden-sarge päls m. skinkraga o. siden foder, 1 swart tafts salop stoppad m. siden foder 7.16.-. – TKArk BIc Tu 1798 10/8 trakt. J. Laurén, leski Anna Öhman: 1 gl. swart siden satins salopp m. flors garnering, 1 swart siden salopp.
60. VMA VH Joroinen Örnevik 1798 12/5 kpt N. C. Grotenfelt, leskirva Ottiliana Furumarck (1760-97), + 1 visite kappa af hvitt randigt taft m. flors garnering, 1 lång kappa af svart taft. – Rantasalmi Marieberg 1806 12/5 rva Helena Rehbinder (1764-1806) ∞ kpt G. Fr. Aminoff, + 1 svart sidensarce långkappa, 1 kort pelis rödt öfvertåg.
61. L. Tu 1790. – HMA Holl KO 112:145 Hollola Laitiala 1801 24/2 kihlak. tuom. S. J. Wilchman, leskirva Sara W., + 1 tulubb m. öfwerdrag, > 13:25.
62. TKArk BIc Tu 1801 16/7 hopeaseppä J. J. Carlborg, leski Maria Östlin, + 1 grå sidensarge pelis m. witt tafts foder, 1 gredlins camelotts lång pälss m. cattuns foder, > 9:135.
63. Tu 1798 > 9:127. – Kristiina 1810 > 9:15, + 1 gredelin kamlots päls m. swart skin foder, 1 wid klädes hemwäfwen päls m. lärft foder, 1 klädes kapott.
64. TKArk BIc Tu 1804 23/9 Gust:a Krist:a Seipell ∞ manufakt. ja värjäri J. Nordling, + 1 grön siden sarge pälls m. gråwercks foder, 1 swart-biörnskins muff, > 12:21. Vrt. 16:168. – Tu 1807 12/8 rva Susanna Claesson ∞ kaupp. G. Gestrin, > 12:63, 16:127, 19:102. – Parainen 1811 > 10:42. – Hki 1807 > 16:109.
65. Grand-Carteret: 25, pl. 6, 7. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 9 (1791).
66. Tu 1808 > 15:154, 16:213. – Pukinmäki 1795 > 16:68.
67. Kokkola 1786 > 16:22. – OMA (Brenner 1067) 1786 vnr leski Anna Wendela Groop, vrt. 16:52.
68. Hki Pukinmäki 1795 > 9:148, + 1 grå siden sarge pelisse m. mård-bräm 20.-.-. – Korppoo 1796 > 8:111.
69. 16:72-74.
70. GdM, pl. 86, domino à la bahoute ou domino négligé. – Davenport: 1795. – Cunnington 1957:150, 151, 342. – Arnold, Costume 1968:31-34. – Ribeiro, Connoisseur, January 1978:13, k. 12. – Kuylenstierna: 35, 144, Nonotte: Lotta Sparre, 1741.
71. TKHM 8235, kaapu ja muhvi vaaleanpunaista satiinia lev. 72, vanutoppaus, taftivuori, 2 etu- ja takakappaletta, sivukiilat helmassa, edessä 34 cm käsihalkiot, pit. 105, helman lev. 352. Muhvissa paksu vanutoppaus, valkoinen silkkivuori, suissa kurenauhat, > 16:223. Rva Lotten Finckenberg lahj., Nauvo Käldinge. – Hazelius-Berg 1947:1342.
72. L. Isokyrö 1788, Sääks 1793, Pyhtää 1795. – Joroinen 1786 > 16:139. – Vanaja 1790 > 9:17. – Rymättylä 1795 > 9:173, 16:186. – Loviisa 1795 > 9:152.
73. Joroinen 1792 > 10:53, + 1 frt res päls m. swarta siberiska lamskins foder o. grått camlotts öfwertåg 4.-.-. – Tu 1805 > 14:57.
74. Iisalmi 1804 > 16:130.
75. L. Kuopio 1788, Hki 1791. – Somero 1788 > 9:17, 16:170, + 1 grön camelots päls m. räfskins foder 13.16.-. – Tu 1798 > 9:156, 16:211. – Tu 1803 > 5:72, 16:133.
76. Encycl. 1785, I:135. – Pylkkänen 1970:225-226, 429:21-25, k. 249-251.
77. Asiakirjoissa mm.: escarpe, escharpe, escherpe, escherph, (e)schierp, schierf, schiärff, skierf, sk(i)erp, skiärp.
78. L. Tu 1740 Pipping, 1742 Scarin. – TMA alleg. leimaus 1740:33, 124, 126, 390, 549. 1742:56. – HKArk alleg. leimaus 1740:3, 58, 91, 97. 1742:3, 194.
79. L. Kokkola 1731, Hamina 1740, Porvoo Drägsby 1760. – Halikko 1736 > 7:15, 16:117.
80. Bergman: 125.
81. Garsault 1769:54, le mantelet, la pelisse. – Diderot Encycl. X:51, mantelet, mantille. Suppl., Marchande de Modes, pl. 162. – Encycl. 1785:134. – Andersen 1977:28, k. 83.
82. GdM, pl, **17,** 27, **93,** 150, 171, 215 mantelet. – Besnard, k. 42, un mantelet polonois, 1738. – 16:96.
83. Cunnington 1957:150, 152, k. 49 c. – Ter Meer ZHWK NF 3:261, k. 25-28.
84. FSL 1795, Mantelet, mantille. – SAOB M 276 Mantilj. – Dalin, mantilj, ett slags liten frt. kappa.
85. L. Taivassalo 1751, Lempäälä 1752, Jomala 1754, Tu 1757. – Sauvo 1749 > 8:91. – Ahv. 1751 > 13:50.

86. VA Loviisa KO 1762 25/5 neitsyt Anna Stenholm: 1 röd sammets mantille, (+ 2 robb d:ron, omaisuus huutokaupattiin, siirtynyt Venäjän puolelta).
87. Uskela 1748 > 8:84, Sauvo 1758, 1 swart damast mantilie m. swarta spetsar. – Loviisa 1757 > 8:46.
88. 16:78. – TMA alleg. leimaus 1740:34, 92; 13, 116, 146, 537 (> 7:67, + 1 swart armosins kopa > 7:66 + 1 gl. röd frt sametz kappa, 1 do kappa af brunt o. hwitt dammast, 1 do af randigt taft fordrad m. gråvärck). 1742:27, 113, 117, 160. – HKArk alleg. leimaus 1740:1, 6, 93. 1742:186. 1745:1 (maaherra O. R. Ladau > 8:78, 1 kåpa af swart sammet m. hwit foder, 1 röd fordrad kappa af perpetuell).
89. L. Loviisa 1761, Porvoo Jakari 1764, Lohtaja 1765, Tu 1765, Sysmä 1770. – Pieni, lyhyt: Porvoo Drägsby 1760, Leppävirrat 1771. – Janakkala 1764 > 8:158. – Kemiö 1769 > 11:7, 16:56.
90. L. Taivassalo 1737, 1751, Jomala 1754, Sauvo 1759 jne.
91. Meinander, k. 194, 222, **223.** – Strömborg 1915:74, kat. nr. 21 Magd:a Bagge 1767, esikuvana Roslinin rouvan muotokuva. – SPA 113, 149, 540, 716, 923, 962. – NM katalog 423, rokoko, k. 669, Lundberg: Agneta Strömfelt.
92. L. Porvoo Jakari 1764, Tu 1765, Hki 1774, Loviisa 1777 jne. – Tenhola 1774 > 8:7. – Myrskylä 1783 > 8:36.
93. TMA alleg. leimaus 1740, 1742, 1745. – HKArk alleg. leimaus 1740:52, 76, 1 sammets kraga (+ sak). 1742:192.
94. L. Laukko 1736, Hki 1736, Porvoo Drägsby 1760.
95. L. Kemiö 1746, Kokkola 1751, Jomala 1754, Loviisa 1752.
96. Boucher, k. 706, 727, 728, 794, pitsi- ja harsokaulureita k. 764, 778, 796, 804, 815.
97. L. Oulu 1785, Kuopio 1788, Tu 1790, Kokkola 1796, Sauvo 1800.
98. Meinander, k. 285, 287.
99. Kaarina 1797 > 5:97.
100. 15:178, 179.
101. Diderot Encycl. VIII, pl. 178 plumassier, panachier V:17. – Encycl. 1785, I:134 Palatine. – Ter Meer ZWK NF 3:261-262, k. 22, 30. – Earle: 801, Swan's down stole, 1800. – Weiss, Costume 1970:40. – Buck 1979:181, omatekoisia höyhenmuhveja ja -kaulureita, tippets, > 16:217. – Pylkkänen 1970:326, 448:140.
102. Andersen 1977:28, 70.
103. SAOB L 1219 Lurv, lorf 1651-1749, lorv = trasa. L. 1221 Lurvig, luddig, luggig, ruggig, flossig, lurfvige silkesfoder (1731 8/11 ylellisyys). – Reenstierna I:368 (1808).
104. L. Kokkola 1768. – Kokkola 1768 > 8:35. – VMA Kokkola (Björkman 339) 1768 Maria Peitzius ∞ kaupp. G. Gronov. – Kokkola (Björkman 411) 1772 Brita Niskanen ∞ kaupp. H. Wikander: 1 röd lurf kraga ... 1 concarong.
105. L. Tu 1783, Loppi 1786, Hauho 1787. – Oulu Marttila 1779 > 22:26. – Perniö 1788 > 9:58, 16:221.
106. Encycl. 1785, I:135. – CdM 1786 4/1. MdM 1787 30/12. – Grand-Carteret: 24, 54, tour de coup en cygne, 1797, 55 en renard, pl. XIV, 1797. – Weigert, Debucourt 1798-1808, pl. IX-XI. – Boucher, k. 869.
107. Journal ... Frankfurt, 1803 5/12, 19/12. – Journal ... Leipzig, 1807:75, Tl. III:1, paladin lyheni ja leveni. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 26, Pelz-Paladine, 1798.
108. Gallery of Fashion, pl. 6. – Cunnington 1957:152.
109. FSL 1795, Palatine. – Vaasa 1806 > 16:189 (20 pukua). – TKArk BIc Tu 1810 10/3 rva Anna Hellenius ∞ merikpt J. C. Petrey, > 10:42, 12:63, 16:109. – HKArk (Åkerman 1136) 1807 tullinhoit. J. Montell, leskirva Gust:a Brandell, + 1 svartrandig sidensarge päls m. rödt foder o. grå bräm 10.-.- (7 silkki-, 12 puuvillapukua), > 10:94, 15:126, 16:127, 147, 18:38, 19:94, 20:50. – Tu 1811 > 10:28, 1 palantin. – Masku 1816 > 16:134.
110. MV HKA, Sneckenströmin perheen muotokuva neg. 124864
111. Pylkkänen 1970:223-224, 428:1-.
112. 3:11. – Dalin: Kappa, ytterplagg utan ärmar. – SAOB K 474 Kappa, b) överplagg.
113. Cunnington 1957:150-151. Cunnington 1960, k. 257. – Buck, Costume 1972:74-75. Buck 1979:54, 130, 131, tavallisesti punaisia.
114. TMA alleg. leimaus 1740:146, 157, 368, 549. 1742:17, 27, 107, 109, 114.
115. L. Jomala 1748, 1754, Taivassalo 1751, Kokkola 1751, Tu 1755, 1757, Somero 1756 jne. – Tu 1743 > 7:48. – Hki 1754 > 8:79. – Tu 1775 > 9:170, 16:47 [rva Pipping, huutok. 1776 > 5:61].
116. Kokkolan pit. 1732 > 11:100, 16:208. – Somero 1775 > 16:56.
117. L. Porvoo Drägsby 1760. – Halikko 1736 > 16:79. – VA Loviisa 1756 9/7 puusepän vaimo Anna Sundbeck. – Pernaja 1778 > 16:42. – Maaninka 1789 > 13:68.
118. HKArk alleg. leimaus 1745:15.
119. L. Hki 1791. – VA Loviisa 1794 3/10 kaupp. Kr Clayhills. – HMA Sääks KO 154:496 Tammela Jokioinen 1797 19/12 rva Krist:a Hedlöff ∞ kappal. G. Sandsten, + 1 swart tafts salopp, 1 ny etamis pälss m. killingskins föder ... 1 gl. swart karpus m. klaffar, 1 sortout af brunt kläde.
120. SAOB D 267 Damm-kappa, af något till färgen lämpligt t.ex. grått l. gråbrunt tyg, 1794.
121. L. Kuopio 1788, Sauvo 1800, Hki 1800. – Hki Pukinmäki 1795 > 16:68, 165, 186. – Kaarina 1797 > 5:97. – Hauho 1802 > 10:91. – TKArk BIc Tu 1801 27/5 leskirva Anna Carlbohm ∞ tukkukaupp. A. Baer. – Tu 1801 3/2 rva Krist:a Becker ∞ konserttimest. E. Jerling, > 16:213.
122. Synnerberg 1815, Waxtaft. – Vaasa 1803 > 10:57, 16:213, + 2 små tafts kappor, 1 hwit randig do ... 1 swart sidensarge kappa m. gråwärks foder.
123. Journal ... Weimar, 1793 8/5, eine lange Enveloppe oder noch neuer, ein Staubmantel, Berlin.
124. FSL VII:104, 106, 128.
125. FSL 1795 Capote, frunt. kappa. – Weste 1807, Regnkappa = manteau pour la pluie, capote, casaque, roquelaure, manteau. – Dalin, Kapott, capote, frt. regnkappa, soldatkappa. – SAOB K. 466 Kapott < ransk. capote. 4) damkappa kapott m. pelerinkrage, 1821. – Boucher: 346, redingoten uusi nimi.
126. Pylkkänen 1970:148:39.
127. Tu 1806 16:173. – Tu 1807 > 16:64. – TKArk BIc 1809 5/7 leskirva Elis. De Laval (1734-1809 ∞ 1755 Tammisaaren porm. Erik Miltopaeus). – Tu 1810 > 16:109. – Hki 1807 > 16:109, + 1 gl. svart kappa, 1 gl. klädes kapprock, 1 cambrits råck. – Tampere 1809 > 22:36. – Kärkölä 1812 > 10:46, 16:162. – Parainen 1811 > 10:41, + agath färgat klädes capott, 1 gl. utsl. brun do, 1 gl. mörkblå kappråck ... 1 gl. utsl. klädes släng kappa m. grönt schalons foder. – Masku Hirvensalo 1816 > 16:134.

128. VMA VH Vaasa 1806 29/12 leskirva Maria Marg:a Hjerta (1740-1806 ∞ ev. v. Otter), + 1 ny svart sidensarge päls m. biörnskins bräm ... 1 svart tafts kappa ... 1 hvit bomulls lärfts rock ... 1 dam rock af lärft, 1 tulupp, 1 biörnskins muff. – Lapinjärvi 1812 > 9:10.
129. SAOB K 850 Kavaj, cabaije 1795, kavay 1828 < holl. kabai, ransk. caban = rägnkappa. – NSSK, Kavaiji = lyhyt miehen takki, merimiehen lyhyt kaksirivinen päällystakki.
130. VMA VH Iisalmi Jokiniemi 1804 15/5 rva Maria Elis. Tavast (1754-1804 ∞ kpt. Z. J. Aminoff), + 1 kläds ridklädning 10.-.- 2ne bomulls do 3.16.- ... 1 brukter kläds surtout 5.-.-, 1 resepäls m. camelotts öfverdrag 4.-.-, 1 gl. blå kläds cappråck, > 15:102, 117, 16:74.
131. Pk. 1800-1810, Turussa 7/5 ja Helsingissä 2/2, Loviisassa 1/1 samojeedi.
132. FSL 1795, Samojed = samoyède. – SAOB S 847 Samojed, 3) Samoije Växjö 1805.
133. Hauho 1802 > 10:91, 16:121. – Tu 1802 > 10:35, + 1 gl. swart lifpäls, 1 do samoje, 1 röd camlotts respälss, 1 dammkappa. – Tu 1803 > 5:72, 16:75. – Tu 1804 > 10:95, + 1 gl. swart sidensars samoje, 1 sars samoje, 1 gl. grå kapprock, 1 do lärfts kappa. – Loviisa 1807 > 16:212.
134. Tu 1808 > 10:35. – Masku Hirvensalo 1816 > 21:41, + 1 päls af levantin m. siden foder o. stoppad m. bomulls wadd, 1 do fin mörkblå klädes kapott m. siden foder, 1 sämre klädes kapott. 1 brun randig siden sars pelis m. gråwerks foder, 1 brukad zobelskins palantin.
135. Weste 1807, Kapprock = manteau à manches, capot, casaque, habit, manteau. – SAOB K 486 Kappråk = kappa råck. – NSSK, kaprokki, leveäkauluksinen päällysviitta.
136. Garsault 1769, pl. 8:1 la roquelaure. – Diderot Encycl. IX, tailleur, pl. XVII:4. – Cunnington 1957:78, roquelo, rocule. – Buck 1979:55, redingote-takki yleistyi 1780-luvulla, > 16:125.
137. Ahv. Geta 1741 > 11:117, + 1 gl. blå klädes kappråck, 1 blå o. hwijt cattuns kåpa m. ekorre skin fodrad utgl. – Hki 1754 > 8:79, 16:115, + 1 blå klädes kappråck brukad.
138. L. Perniö 1782, Hki 1787, Isokyrö 1788, Hki 1791, Sääks 1793 jne. – TKArk BIIId Tu 1779 30/11 porv. leski Anna Åberg ∞ Nummelin, + 1 klädes kappråck m. capuson 3.-.-. – Iisalmi 1804 > 16:130.
139. Myrskylä 1783 > 8:36. – Hki Viapori 1792 > 9:155. – VMA VH Joroinen Braseborg 1786 5/9 kpt S. J. Hästesko, leskirva Anna Sofia Tavast (1756-1805 ∞ 1773), > 16:72.
140. Tu 1803 > 10:47.
141. Pietarsaari 1801 > 12:65. – Tu 1801 > 9:173. – Tu 1804 > 10:61. – Tu 1802 > 5:73, + 1 gl. lamskins päls m. bouteille färgad klädes öfverdrag, 1 gl. blå carle tygs do, 1 gl. sortout af bout: färgad kläde, 1 gl. sidensars salopp utan foder o. söndr. garnering ... 1 gl. grå sars kappråck ... 1 gl. grå lärfts capprock, 1 gl. fårskins kiortell (1 silkki-, 8 puuvillapukua, 1 taftikarakoo).
142. Hki 1807 > 9:89, + 1 gl. blå manchesters päls, 1 gl. bordalous do, 2 gl. svarta siden salopper, 1 swart stoppad sidenpäls m. caninskins bräm, 1 swart tafts samoje.
143. Tu 1776 > 5:61.
144. Behrens: 104.
145. 3:12, 13. – 7:106-108.
146. 9:164-175.
147. 5:85, 16:185, 9:171, 1789 oktober an: förfärdigat en öwer Råk 1.-.-, 3/4 lod silcke -.12.-, 1/2 al taft til kraga och slag -.20.- (= 1.32.-), Åbo d. 28. 10. 1789 Eph: Mollen.
148. Pylkkänen 1956:88-89. Pylkkänen 1970:104-107. – 3:10, Modée: 925, 942.
149. Synnerberg 1815, Genette-kissan nahoista olivat mustat siperialaiset kalleimpia. – Hellqvist, skin af genett, i mode under 1780-90-talet.
150. TKArk BIIIa10, 20 alleg. 1759, 1774 no 183. – 16:57, 193.
151. HKArk aktit 1784 no 5, turkkuri J. Högerin konkurssi.
152. 16:43.
153. L. Hki 1787 (Åkerman 756), puodin invent. 1786 1/8, > 9:128, 17:8, 18:10, 20:60.
154. L. Nokia 1763, Porvoo Jakari 1764, Loviisa 1777 jne. – Tu 1803 > 10:47. – Tu 1804 > 10:61.
155. Parainen 1736 > 7:107. – Janakkala 1745 > 11:114. – Vrt. 16:172.
156. L. Perniö 1782, Loppi 1786, Isokyrö 1788, Akaa 1798. – Kalvola 1770 > 22:43. – Pirkkala 1780 > 8:96. – Punkalaidun 1783 > 11:67, 16:50. – Korppoo 1797 > 10:91. – Tammela 1797 > 16:119. – Tu 1802 > 16:141.
157. Synnerberg 1815, Fårskinspälsar (niitä tuotiin Venäjältä, jossa kalmukit valmistivat parhaat turkikset). – Tersmeden IV:111.
158. HMA Sääks KO 145:19 Pälkäne Myttälä 1766 5/8 maj. O. Kr. Boije af Gennäs, leskirva Anna Elis. Bure (1708-72 ∞ 1741), > 12:60.
159. Oulu 1782 > 11:69. – HMA Ruovesi KO 26:41 Ruovesi 1795 30/10 Sofia Orell ∞ past. G. Bergelius, > 17:38. – TMA Piik KO 204:521 Kemiö Germundsvedja 1797 2/5 rva Fredr:a Lagerborg (1752-96 ∞ kpt. C. Fock), + 1 gredelin siden sarge päls 10.-.-, 1 grön klädes lifpäls m. gråwerks foder, 1 gredelin hatt m. brokiga band. – Joroinen 1792 > 16:73. – Kristiina 1799 > 16:221.
160. Leloir, Dictionnaire: Touloupe. – Hellqvist: Tulubb, 1808 rysk tulupp = fårskinnspäls. – Hazelius-Berg, Ett pälsverk: 56, k. 52. Hazelius-Berg 1978:134.
161. L. Hki 1797, > 16:153.
162. VA Loviisa 1779 14/7 arkit. C. J. Reynerth, leskirva Anna Wetterberg. – Hki 1782 > 8:69. – Holl 1801 > 16:61. – Elimäki Peippola 1803 > 9:12, + 1 ruggklädes kappråck, 2 gl. sortuter, 1 grön sortut, 1 swart biörnskins muff sliten, 1 grå do, 1 gl. tulubb, 1 öfwerklädd tulubb ... 1 nankins damkappa, 3 div. do. – Vaasa 1806 > 16:128. – Kärkölä 1812 > 10:46, 16:127.
163. Tu 1800 > 10:34. – Tu 1800 Seipell > 9:16, 1 tulupp m. hvita skin. – Tu 1807 > 15:193, + 1 kartuns kapott.
164. Wacklin 1974:92.
165. Padasjoki 1783 > 9:60. – Hki Pukinmäki 1795 > 9:148. – TMA Tyrv. KO 174:465 Tyrvää 1797 27/5 rva Kat:a Wirzenia ∞ kappal. J. Rosendahl, + 1 gl. coccinelle färgad rägnkappa, 1 grön klädes sortout, 1 brun klädes kappråck.
166. Tu 1798 > 9:129, + 1 liusblå sidensarge pelis m. härmelins bräm o. gråwerks foder 12.-.-, 1 grön camelots lång päls m. hillerskins foder 10.-.- ... 1 blå frt sourtout.
167. TKArk BIc Tu 1802 8/1 porv. M. Woivalin, leski Kat:a Andelin. – Vaasa 1807 > 16:49.
168. L. Porvoo Jakari 1764. – VMA (Björkman 154)

Kokkola 1748 raatim. L. Steen, leski Krist:a Krus. – Loviisa 1792 > 9:87. – Tu 1805 > 6:117. – Tu 1809 > 10:62. – TKArk BIc 1809 22/8 manufakt. värjäri J. Nordling, leski Ulr:a Enberg, + 1 svart siden sars päls m. björnskins br. 10.-.-, 1 gredlin camelotts lång päls m. gråverks foder o. mårdkant, 1 gl. röd cammelots päls m. svart foder verk, 1 fårskins päls m. sars öfverdrag, 1 brun klädes capotte, > 10:94, 22:40, vrt. 16:64.

169. L. Tu 1783. – HYK TA 1779 22/10 teol. prof. tuomiorov. S. Pryss, leskirva Barbara Helena Freudenfelt, vrt. l. Tu 1757. – Hattula 1780 > 12:74. – Porvoo Jakari 1783 > 9:19, Reskläder o. pälswerck, > 22:36 Tampere 1809, 1 camblätts päls m. mårdskins foder blå. – Perniö 1789 > 9:135.
170. L. Taivassalo 1751, Tu 1777, Paimio 1780, Orivesi 1785, Pyhtää 1795. – Ikaal 1750 > 8:81, 15:186. – Kokkola 1754 > 16:12. – HMA Holl KO 110:11 Hauho Markola 1783 6/8 henkikirj. J. J. Biörckell, leskirva Hedvig Streng (1736-1824), + 1 frt päls af brokot sidentyg m. cattuns foder. – Kalanti 1757 > 15:189. – Somero 1788 > 16:75.
171. L. Sääks 1793, Orivesi 1796. – Tu 1789 > 5:63, 16:47.
172. Pylkkänen 1970:107,312. – Padasjoki 1763 > 8:88. – Halikko 1797 > 9:147. – Wacklin 1974:225. – Hazelius-Berg 1978, susi- ja karhuturkkien turkispuoli oli ulospäin.
173. TKArk BIc Tu 1806 28/7 merikpt A. Ahlbom, leskirva Anna Arenius, > 16:127, 18:13.
174. 16:157, 169. – L. Karuna 1759, Tu 1777. – Uskela 1748 > 8:84. – Tammela 1752 > 8:17. – Tu 1776 > 5:61.
175. Pylkkänen 1970:310-311. – Hazelius-Berg 1978: 129-131.
176. Oulu 1778 > 16:45.
177. Hki 1804 > 12:78, 16:199.
178. 8:151-153, 159. – > 16:186.
179. Pylkkänen 1970:311.
180. Tenhola 1774 > 8:7, 153.
181. Vrt. l. Kemiö 1746. – Strömbom 1915, kat. nr 126 L. Pasch: Lovisa Gahn 1784.
182. TMA alleg. leimaus 1742:157, tuom. E. Salonius.
183. 7:96-108, 15:204-209.
184. 5:51.
185. 5:85, 16:147.
186. L. Tu 1790, Orivesi 1796, Sauvo 1800. – Rymättylä 1795 > 9:173, + 1 res päls m. sarce öfwertåg. – Hki Pukinmäki 1795 > 9:148. – Halikko 1797 > 9:147, 16:172. – Tu Kaarina 1797 > 5:97, + 1 camelotts lifpäls m. hillerskin.
187. Heinola 1798 > 9:178. – Hauho 1802 > 10:91, 16:121, 133. – HKArk (Åkerman 1001) 1798 nyörinpunojamest. E. Röö, leski Krist:a Nordberg.
188. SAOB B 2485 Bigesch, pigesch, biguesche, biguèche, piquesche, 1788 = unkaril. bekes = turkistakki, pekesche, pikesche, puol. bekiessa. SP 1781 (s. 1030) tummansininen puolal. piguesche-takki, nyöripunoskoristelu. – Klein: Pekesche, alkuaan turkiksella vuorattu ja koristettu puolalainen takki.
189. VMA VH 1806 12/8 hovioik. siht. J. Fr. Krabbe, ∞ 1804 Anna Maria Fleege (1782-1821), 1 s.k. pikes l. sourtout pälls m. klädes öfvertåg o. foder af mård kälar, gl. o. sliten, > 16:109. – Hazelius-Berg, Ett pälsverk: 52, 56 ns. venäläinen turkki, rysk livpäls.
190. Hki 1791 > 9:124.
191. Myrskylä 1783 > 8:36, 16:139. – Oulu 1793 > 9:124.
192. Pylkkänen 1956:193-194, 426:128, k. 44, 45. – Sirelius 1915:106. – Lönnqvist FM 1974. – Svensson 1935:26-28. – Andersen 1960:58, 59, 75-76, k. 40.
193. 16:57, **150**.
194. Andersen 1960:58. Andersen 1977:29:17.
195. L. Kokkola 1768. – Pylkkänen 1970:478 Kokkola 1715.
196. TMA Rauma 1765 12/8 v. Maria Sundberg ∞ porv. M. Packalin. – Somero 1758 > 6:105.
197. Lönnqvist FM 1974, k. 1-4, nahkahame Säkylästä, KM kansat. kok. A 6639. – Heikinmäki: 24. – HMA Sääks KO 140:75 Pälkäne 1753 4/8 mme Elis. Castrenia (1699-1753 ∞ kappal. K. Lindvall), > 11:101. – Porvoo 1765 > 11:26.
198. Tu 1802 > 16:141. – Tu 1804 > 12:64. – TKArk BIc Tu 1805 14/11 Anna Marg:a Lönnberg ∞ oltermanni D. Rising: 1 ljusblå siden sargs pels m. gråwerks foder, 1 röd camlotts pels m. getskins foder, 1 ljusblå räng kappa ... 1 fårskins kjortel, > 15:202.
199. 12:78, 16:177.
200. Besnard, k. 177-178, 235. – Davenport: 1830, 1939, 1966, 1975, 1980, 1996, 2197, 2222, 2079. – Boucher, k. 726, 728, 754.
201. Modée 6:4355. – Pylkkänen 1970:322-324.
202. L. Laukko 1736, Hki 1736, Paimio 1738, Kemiö 1750, Loviisa 1752, Karuna 1759, Oulu 1766. – 16:7, 11.
203. L. Loviisa 1761, Tu 1765, Kokkola 1768, Leppävirrat 1771, Hauho 1787. – 16:10, 19, 25, 42, 48, 89. – VA Biogr. Carpelanin kok. 36, tosite no 4. Fru Helena Lilljegren (∞ ratsumest. Max Carpelan) An förfärdigatt en heremelins muff, arbetslön 12:-, do till hat foder o. ståppning 2:8, giordt en do gråwärks foder o. ståpning 8:8. Åbo 18. 1. 1768 Petter Jacob Ekelund.
204. TKArk PIa Tu 1748 23/4 porm. Saelin kuolinpesän huutok. – Hki 1756 > 13:50, 1 swart muf af mårdskins swantsar m. foutral. – Tersmeden III:80.
205. L. Loviisa 1782. – Pernaja 1778 > 16:42. – Somero 1788 > 16:75. – Hki 1807 > 16:142.
206. L. Saltvik Germundö 1790. – 16:43-45.
207. L. Kemiö 1746, Sauvo 1800. – Tu 1799 > 15:177, + 1 mörck siden päls m. gråwercks foder, 1 swart siden saloppe ... 1 pälss m. rödt etamins öfvertåg ... 1 swart siden muff, 1 sobelskins muff. – Elimäki 1803 > 16:64, 162.
208. Kokkolan pit. 1732 > 11:100, + 1 gl. kort päls m. loo o. räfskinn fordrad samt blått klädes öfwertåg ... 1 gl. bäfwerskinns muff. – Kokkola 1751 > 11:26, + 1 fijhlfrass muff 15:-.
209. L. Oulu 1766. – Kokkola 1727 > 11:94. – Perniö 1789 > 9:135, 16:169. – Tu 1805 > 5:53, + 1 liten muff af grått taft, 1 liten swart hundskins muff.
210. GdM, pl. 212 manchons d'angora, 1786. MdM 1787 30/12, 1788 30/1. CdM 1788 1/12 manchon de peau de loup de Siberie. – Grand-Carteret: 17, pl. VII (1788, siniset satiiniraidat kärppämuhvissa). – Journal ... Frankfurt, 1793 4/9, Müffe von Schwedischen Gold-Luckse u. blauer Fuchs, Vielfras u. Oursen. – Journal ... Leipzig, 1796:463 Tl. IV, 1797:397, 477, raidallinen turkismuhvi, Lontoo. – Gallery of Fashion, London 1795. – George, k. 35 A, a milliner's shop, 1807. – v. Boehn 1909, pl. 149, 166, 214. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 17.
211. Tu 1798 > 9:156. – Tu 1809 > 10:62.
212. Hauho 1802 > 10:91, 16:187. – Tu 1800 > 9:16, 1 angorisk muff. – Tu 1808 > 10:61. – TKArk BIc Tu 1807 1/5 rva Ulr:a Åhlberg ∞ porv. H. Björckbom. – VA Loviisa 1807 26/10 kaupp A. Norrgren senior,

leskirva Maria Charlotta Tesche, + 1 siden sarce päls m. gråwärcks foder o. mård bräm, 1 kamlåts päls m. hillerskins foder, 1 swart siden samoje, 1 klädes capott, 1 nankins do. – Reenstierna I:82, angorisk muff, 1794.

213. L. Tu 1802, 1807. – 16:64. Turun peruluetteloissa 1800-1810 14 kpl/13 pk. – Tu 1801 > 16:121, 1 hwit angorisk muff. – Tu 1808 > 15:126. – Tu 1808 > 15:154. – Vaasa 1803 > 10:57. – TMA Halikko KO 33:330 Halikko 1808 25/4 rva Sofia Ekestubbe ∞ khra B. J. Ignatius.
214. Reenstierna I:368.
215. TMA alleg. leimaus 1742:83, prof. G. Stenman: 1 swart sammets muff. – HKArk alleg. leimaus 1745:10, P. L. Strengberg: 1 liten sammets muff.
216. L. Jomala 1754, Halikko 1756, Somero 1756, Loviisa 1761, Porvoo 1763. – 16:18. – 15:191, Porvoo 1761. – Padasjoki 1763 > 8:88. – Kalvola 1770 > 22:43, + 1 gl. röd dammast päls . . . 1 liten röd sammets muff.
217. Andersen 1977:70. – Buck 1979:181. – 16:101.
218. Halikko 1736 > 7:15, 1 fiäder muff, 1 do af mårdswantzar gl. – Janakkala 1745 > 11:114. – Tu 1766 > 8:86.
219. VMA Kokkola KO 55:221 1746 4/2 porm. leski Maria Bäck.
220. L. Tu 1777, Loviisa 1782, Tu 1783, Kuopio 1788, Pyhtää 1795, Kokkola 1796, Hki 1800. – 16:50, 72, 75. – Loviisa 1792 > 9:87, + 1 ny röd siden muff stoppad m. dun, 1 gl. blå do, 1 öfwerdrag af blått siden til en päls. – Tu 1806 > 12:47, + 1 swart siden sarce muff, 1 swart siden koft o. kjortel.
221. L. Pyhtää 1795, Kokkola 1798. – Perniö 1788 > 22:32. – VMA Kristiina 1799 3/9 rva Elis. Holm (1737-99) ∞ raatim. E. Holmström, > 13:89, 16:159.
222. KM 39009:2, sininen taftimuhvi, pit. 21, ympärys 34, suissa 17, Perniön Latokartanosta.
223. PKM, Alahovin kokoelma no 86, vaaleanpunainen satiinimuhvi, pit. 28, ympärys 45. Alahovi, Pälkjärvi. – TKHM 8235, vaaleanpunainen satiinimuhvi, pit. 28, ymp. 40, > 16:71. – KM 3614:11, valkoinen satiinimuhvi, kirjottu silkillä ja hopealangalla, pit. 30,5, ymp. 45, kuulunut raatim. rva Maria Petrelialle (1743-1837) Oulussa, > 11:59 nuttu. – KM 66002:8, valkoinen satiinimuhvi, kirjottu silkillä ja hopealangalla, pit. 28, ymp. 42, kuulunut rva Maria Nordensvanille (1766-1814 ∞ khra Salvenius). – KM 2822:1 valkoinen satiinimuhvi, kirjottu silkillä ja samettinyörillä, pit. 32, ymp. 50, valtioneuv. Pippingin perikunta lahj.
224. Tampere 1809 > 22:36.
225. Braun-Ronsdorf 1963, k. 17, 25, 60, n. 1795. – Gallery of Fashion, pl. 6, 11.
226. SPA, pl. I, 204.
227. Cederblom I:25, 35.

17. KÄSINEET

1. Pylkkänen 1970:363-364, 456:11-12. – TKArk BIIIa alleg. 1759 4/7, 1763, 1770. – Nikula 1971:542.
2. Nikula 1971:542.
3. Hartman: 420. – OMA 1796 5/7, 1798 18/9 hanskmakaren Sven Schiönvalls afl. hustru Krist:a Nordström.
4. KM 4053:1, Tammisaaresta?
5. 4:50-54. – TMA alleg. 1740, Stämplade Kiöpmans wahror. – Synnerberg, 1815, Klippings handskar, Skoonessa ja Malmössa valmistettiin hansikkaita hyvistä lampaannahoista. – Andersen 1977:210, Odense, Randers, hansikkaiden vientiä.
6. Hki 1753 > 11:90. – Hki 1754 > 8:79, + kram- o. handelswahror, . . . handskar 135:24. – (Åkerman 327, 393) 1760, 1764 P. Törneman, kram warorne i handels boden, > 8:79, 18:30. – (Åkerman 461) 1768, kaupp. leski Helena Almgren ∞ Törneman, kram- o. handelswahror . . . 3 p. qwins halfhandskar, 2 p. do hwita, 5 p. grå do finger handskar, 3 p. gula do, 4 p. blå filtwantar, > 22:28. – (Åkerman 583) 1775 G. Pacchalén (omisti talon Tukholmassa), > 15:148.
7. Hki 1782 > 8:69.
8. Hki 1787 > 16:153, l. Hki 1787, Inventarium öfwer bod kram, . . . handskar (= 1415:16). – Hki 1794 > 4:176. – Tu 1801 > 4:151. – 17:34.
9. VMA Kokkola (Björkman 506) 1782, M. Lithen.
10. VA mf. 537, Loviisa 1768.
11. VA mf. 537, Tu 1788, 1789, 1797, 1801, G. Gestrin, 40 duss. Malmö handskar.
12. VA mf. 537, Pori 1788, 1789, 1790. Vaasa 1786, silkes wantar 12 p., 1789, silkes wantar 33 p.
13. 5:56.
14. 17:5. – SAOB H 394 Skånska handskar. – Modée 8:183, vientipalkkiot 1766, 9:358 Taxa, Stora sjö-tullen, 1770 . . . Handskar af klipping, elgs- o. renhud. – Svensson 1935:219. – Söderlund 1949:58, 80. – Kuylenstierna: 265, 268.
15. 17:5, 11. – Vaasa 1803 > 10:57, 1 duss. bruna skånska handskar, påsydda (à 16 killinkiä parilta).
16. Diderot Encycl. IV, Gantier pl. 176-180. – Davenport: 1848-1850. – Gall. of Engl. Costume, Weddings 1976/77, pl. 2.
17. KM 60129:12, naisen ruskeat nahkahansikkaat, sormien välikiilat puuttuvat, sormien kärjet sisäpuolella ovat olleet joko toista nahkaa tai kangasta, pit. 39, Kemiön kirkosta. – Ahv. maakuntamuseo, hansikkaita Jomalan kirkosta. A haudasta XXIV, paksua lampaannahkaa, päälle kirjottu silkillä laakapistoin tyylitelty kukka (vrt. k. 398, 399), risat, saumat auki, pit. 32. B haudasta XVII, ohut nahkavuori, päällä 3 neulosta, pit. 34. – Pylkkänen 1970:366 k. 386.
18. Svensson 1935:219, k. 202, 203. – Nylén 1947:104, k. 64.
19. Söderhjelm 1909:379, > 3:23.
20. Lampaannahkaisia: 1. Oulu 1736, Hamina 1740, Kemiö 1746, 1750, Porvoo 1763, Jakari 1764, Paimio 1780, Loppi 1786, Hauho 1787, Kuopio 1788, Hki 1800. – Pietarsaari 1752 > 22:51, + 1 p. bruna klippingshandskar, 1 p. hwita do, 1 p. swarta silckes wantar, 1 p. grå skin.
21. Kokkola 1746 > 8:120, + 1 p. hwita klaffs hanskar, 1 p. gl. swarta sammets muddar. – Kokkola 1751 > 15:18, + 1 p. grå half hanskar, 1 p. silkes wantar. – Hki Viapori 1752 > 5:98, + 1 p. hwita klaffhanskar, 1 p. söndr. silckes klaffhanskar. – Redfern pl. XL, kalvosinhansikas, 1700-l. alku.
22. Pietarsaari 1755 > 8:89, 1 p. hwita trå muddar. – Oulu 1760 > 8:120, 1 p. hanskar fioleta 1:-. – Ahv. Finström 1768 > 12:32, 8:39, + 2 p. hwita o. 1 p. grå franska handskar, 1 p. gl. silkeswantar.
23. L. Tu 1777, Loppi 1786. – Perniö 1788 > 17:38.
24. Tu 1736-41 > 5:79, 1735 22/12 1 p. hwita handskar, 1738 1 p. handskar o. swarta taftsband 4:16, 1 p. handskar 2:26, > 17:39. – Tu 1756 > 11:9.
25. Tersmeden I:58, lahja serkuille 1730: 1 p. solfjädrar o. 1 duss. hvita handskar.

26. GdM, pl. 166. CdM 1786 15/4, des gants glacés, de Grenoble, lacés et falbolisés. MdM 1787 20/11, 1788 10/2. – Weigert, Debucourt, 1798-1808, XIII, XIV, XVI, XVII. – The Gallery of Fashion 1790-, pl. 2-6. – Boucher, k. 802-804, 807, 815, 826, 835, 856, 875.
27. Journal ... Leipzig, 1796, 1797, 1807.
28. 5:82.
29. Korppoo 1796 > 8:111. – Korppoo 1797 > 10:91, + 2 p. hwita silckes wantar. – Halikko 1797 > 9:147, + 1 p. gl. silkes wantar.
29b Tu 1804 > 5:56.
30. L. Loviisa 1777, Loppi 1786, Orivesi 1796, Hki 1800. – Hki 1751 > 8:116, + 1 p. bruna fingerhandskar, 1 p. do hwita halfhandskar. – 17:13.
31. Diderot Encycl. IV, Gantier, pl. 176-180, X:529, mitaine (trikoota tai turkista). – Redfern, pl. LVI. – Davenport: 1850. – Cunnington 1957:176. – Gall. of Engl. Costume, Picture Book 2, pl. 12 a, 13. – LM Halls 1972:18. – Cederblom I:30. – A. Roslin, Damen med slöjan, 1768. NM 4098.
32. TKHM 2488, puolihansikkaat valkoista nahkaa, kirjottu vihreällä ja ruusunpunaisella silkillä, pit. 27,5, suun lev. 27. – TKHM 4647, puolihansikkaat valkoista nahkaa, kirjottu ruosteenpunaisella ja vihreällä silkillä, pit. 34, suun lev. 25.
33. Nylén 1947:103, k. 64.
34. 17:7. – SAOB L 316, Laska.
35. L. Kuopio 1788, Hki 1791, 1800. – Tenhola 1774 > 8:7, 17:47.
36. SAOB H 393 Handske ... sydd av skinn ... ofta motsatt (förr icke strängt skilt från) vante.
37. Pylkkänen 1970:371, k. 390. – L. Loviisa 1752, Ahv. 1754, Somero 1756, Loviisa 1761, Porvoo Drägsby 1760, Jakari 1764, Kristiina 1767 jne. – 17:9-13, 21-23, 29.
38. L. Nokia 1763, Hki 1774. – Perniö 1788 > 9:58, + 4 p. gl. swarta silkesvantar, 2 p. hvita do, 1 p. gl. sämisk handskar. – Ruovesi 1795 > 16:158. – 18:22.
39. 17:24.
40. TMA alleg. kauppatavaran leimaus 1740, N. Pipping: 12 p. swarta silkeswantar.
41. 17:10-13.
42. L. Loviisa 1782. – Loviisa 1785 > 8:118, + 3 p. klippings handskar, 2 p. bomuls wantar.
43. HKArk (Åkerman 513) 1771 rva Juliana Biörckell ∞ raatim. E. Sundbeck, > 13:38, 15:31, 175.
44. L. Halikko 1756, Kristiina 1767. – Pietarsaari 1754 > 11:34. – Hauho 1766 > 6:47.
45. L. Hki 1800. – Punkalaidun 1783 > 11:67.
46. 18:13. – Pylkkänen 1970:370, k. 389 A-B. – Nylén 1968, k. 466.
47. Tenhola 1774 > 17:35.
48. 18:19.
49. Hki 1747 > 11:78, + 1 p. hwita twätthandskar, 2 p. sämre do, > 17:51.
50. Diderot Encycl. XX:712, mouffle. – L. Oulu 1743, Kemiö 1746, Porvoo 1763, Sysmä 1770. – Pylkkänen 1970:369.
51. Oulu 1738 > 11:94. – Tammela 1741 > 7:126. – Hki 1747 > 17:49.
52. L. Oulu 1736, 1766, Loppi 1786.
53. SAOB H 394 Handske, a) ytterhandske, använd utanpå (ylle) vante. – Pylkkänen 1956:277. Pylkkänen 1970:368. – Kaukonen SM 1960, rukkasten sisällä neulakintaat. – Oulu 1730 > 22:11.
54. OMA (Brenner 271) 1738 porv. S. Hakman, Lappska o. skinnwahror: ... 26 p. lapphandskar 13:-, 2 p. ludna do 1:- ... 30 p. lapphandskar 15:-, 1 p. ludna rehnskins wantar -:24, 5 + 5 p. lappstöflor 20:-. – (Brenner 1137) 1789, > 5:55, + 1 p. bruna klippings handskar, 1 p. swarta half do ... Handelswaror: 3 p. lapp handskar, 5 p. qwins lappskor, 2 p. Kemi handskar. – Kristiina 1755 > 11:91.
55. 17:7. – SAOB M 1513 Mudd, ... 3) stickad (l. virkad) l. av skinn giord rörformig, åtsittande handlinning (l. halvärm). – Pylkkänen 1970:325.
56. L. Hamina 1740, Lempäälä 1752, Jomala 1754. – 17:20, 21. – TMA alleg. leimaus 1740:9 Kat:a Tostenia, 1 p. röda sametz muddar. – Tu 1743 > 7:48, + 1 p. gl. silckes wantar, 1 p. stickade swarta muddar, 2 p. wantar af hållands lärft, 2 p. gl. hwita handskar. – Hki 1759 > 5:50.
57. L. Hamina 1740, Kokkola 1768.
58. L. Somero 1756, Porvoo 1763. – Pietarsaari 1755 > 17:22. – Kemiö 1756 > 8:41.
59. L. Halikko 1756. – Hki 1756 > 7:74.
60. Loviisa 1757 > 8:46, 156.

18. SUKAT

1. Pylkkänen 1970:373-. – Lindvall-Nordin 1977:105.
2. Kjellberg 1943:750, 751, Tukholman sukkamanufaktuurit. – Wintzell 1976:18-19. – Lindvall-Nordin 1977:102-104.
3. 3:17.
4. TMA alleg., stämplade Kiöpmans wahror, 1740.
5. 18:2.
6. 4:47-49. – ÅT 1773, Regarns, Tröje- och Strump-Fabriquer. – VA Turun hallioikeus 1178, piika Brita Öhmanin valitus 1741 8/10. Vuosikertomukset 1180, 1181, 1185.
7. VA 1210, 1788 28/11, 1789 1/10. – Vrt. Diderot Encycl. II:314, Bonnetier, Metier à bas, II:93-.
8. VA mf. 537 – > 17:10-12.
9. VA mf. 537, no 697. > 4:59. – Wintzell 1976:28-35.
10. 17:6-9, 16:153.
11. 17:11, 13. – Tu 1798 > 5:56. – Tu 1799 > 17:13. – Tu 1800 > 5:56.
12. Lindvall-Nordin 1977:99.
13. 18:17, 49, 50. – 5:77. – Tu 1806 > 16:173, 4 p. gl. silckes strumpor, 3 p. do do, 4 p. bomulls do, 6 p. ull do, 2 p. hvita silckes sålade do.
14. Pylkkänen 1970:376, 458:40-42, k. 458.
15. Diderot Encycl. II:23, Travail du bas au metier, pl. III, II pl. 13, Forme pour enformer un bas. – Ginsburg Costume 1967-68 Hosiery. – LM Halls 1972, pl. 19. – Hampel, Maschen: 26-32. – Lindvall-Nordin 1977:108, k. IX-X.
16. KM 62001:172 a-e, vrt. 4:169, sama alkuperä. – Kjellberg 1943:41-43, k. 18, hollantilaisia lyijyleimoja, Naerden.
17. PHM, sukkia Vaasan ruotsal. lyseon kokoelmista. Mustat silkkisukat, pit. 58, terä 23, vikkelit 16, suissa valkoiset reunukset, paikattu. – Valkoiset (?miehen) silkkisukat, pit. 63, terä 20, vikkelit 20.
18. HKArk (Åkerman 432) 1766, porm. N. Burtz, leski Elis. Kyhl.
19. Hampel, Maschen: 26-28, Petinet-koneen patentti 1763, 1781, R. Trost rakensi Petinet-koneen 1769. Monella taholla kehitetty pitsitrikoon keksintö on pantu Englannissa Cranen nimiin (1760-80). – Andersen 1977:130, Lyon 1780.

20. L. Loviisa 1761, Hauho 1787. – 18:10, 14. – Loviisa 1757 > 8:46. – Hki 1759 > 11:14, + 4 p. röda ullgarns strumpor. – Masku 1763 > 8:92, 18:44.
21. 18:6, 15. – TKArk BIIIa9, Cretalenin laskuja.
22. 18:10. – VA mf. 537, 1767 no 93, af O. Bredell: 3 p. swarta silckes strumpor, 3 p. ord. grå do, 3 p. do genombrutne, 6 p. swarta do, 3 p. wita do, 3 p. do borderade, 10 p. spets wantar.
23. Cederblom I:8, 32, 76, II:19, 43, 45. – Nord. Mus. Gustaviansk stil, 1926:44-45. – Kulturen 1939:101. – Nylén 1968, k. 451. – Lindvall-Nordin 1977:108, k. IX-X.
24. L. Porvoo Jakari 1764, Sysmä 1770, Hki 1774, Loviisa 1777 jne. – Porvoo 1779 (Åkerman 280) leskirva Helena Borgström ∞ reht. M. Lundbeck. – Vaasa 1803 > 10:57, 3 p. nya hwita frt. silkes strumpor, 8 p. nyttjade do, 20 p. bomulls do.
25. Lindvall-Nordin 1977:105.
26. Tenhola Prästkulla 1778 > 8:7, + 2 p. nya hvita silckesstrumpor, 3 p. gl. do, 2 p. gl. grofva nåckade do, 1 p. swarta do, 3 p. gl. ullstrumpor ... 21 p. nya linne strumpor ... 4 p. gl. bomulsstrumpor.
27. Hampel, Maschen: 30 Patentstrümpfe Tl VI:6, 31 puolisilkkisukat, 1794 sukat kudottiin 2 + 1 pumpuli- ja silkkisäikeisestä langasta. Engl. »plattierte Strümpfe». – Tu 1801 > 4:151. – Tu 1801 > 18:38.
28. Lindvall-Nordin 1977:105, 110. – Andersen 1977:79.
29. L. Oulu 1736, Hki 1736, Kemiö 1750, Porvoo 1763 ...
30. 18:10. – 5:79 regarns söm, 1735. – Hki 1760 > 17:6. – Hki 1756 > 7:74, + 1 p. qwins röda regarns strumpor m. silkes swicklar, 1 p. do bättre m. ylle kijlar, 1 p. do m. gröna swicklar. – Hki 1769 > 11:90, 18 p. ofärgade qwins strumpor à 4:-, 14 p. mans do à 5:-, 9 2/3 duss swarta mans strumpor à 7:-, 2 p. färgade qwins strumpor utan kihlar à 5:-, 7 p. ofärgade håsse do à 3:-, 11 2/3 duss. blå insprängde do mindre à 4:-, 3 p. do större. – Pylkkänen 1970:376-377, 459:43-47.
31. VA mf. 537, yhteishinta 103 taal.
32. L. Kemiö 1750, Jomala 1754, Paimio 1780. – HKArk (Åkerman 159) 1751 Maria Bergroth ∞ Bauss. – Ahv. 1751 > 13:50. – Kemiö 1756 > 8:41.
33. 22:58. – Loviisa 1785 > 8:118, + 2 p. swarta regarns strumpor, 3 p. ull strumpor, 2 p. linne strumpor, 1 p. gl. hwita silkes strumpor.
34. Hampel, Maschen: 26-28. – Lindvall-Nordin 1977: 106. – 18:48.
35. 18:8-11, 38. – VA mf. 537, 1804 no 942. Patenttikude > 18:11, 27.
36. L. Porvoo Jakari 1764. – Oulu 1763 > 15:52. – Loviisa 1757 > 18:20.
37. L. Porvoo Jakari 1764, Hki 1774, Loviisa 1777, Orimattila 1778 ...
38. L. Piikkiö Tuorla 1789, Tu 1790, Hki 1791, Pyhtää 1795, Tu 1802. – Tenhola 1774 > 18:26. – Tu 1801 > 9:125. – Somero 1788 > 9:17, + 10 p. bomullstrumpor, 10 p. ullstrumpor, 1 p. swarta regarns do, 1 p. sydda sidentygs strumpeband. – Korppoo 1797 > 10:91, + 16 p. bomulls strumpor, 5 p. ullstrumpor. – Hki 1807 > 16:109, 6 p. gl. hvita silkesstrumpor, 2 p. do gråa, 18 p. hvita bomuls strumpor, 6 p. ullstrumpor.
39. Pylkkänen 1970:377, 459:52-58.
40. Innamaa 1943:310-. – Wintzell 1976:47-. – RA KA 108:1014, ull- o. tråstrumpor tillwärckas af allahanda qwinspersoner, 109:181. – Modée 6:4323, 4391, tulliasetus 1756 § 3.
41. Hülphers 1760:137. – Innamaa 1943:310-.
42. TMA Masku KO 108:880 Merimasku, Kuuslahti 1809 3/3 demoiselle Anna Maria Ingman; demoisellerne Catharina o. Sophia hafva jemte inspectoren Ingmans fru att fordra för till Stockholm afsända strumpor att försäljas 14 Rdr. hvar.
43. Tu 1805 > 5:53.
44. Kaukovalta 1929:97. – Masku 1763 > 8:92.
45. 5:51.
46. Pylkkänen 1970:378. – Lindvall-Nordin 1977:99, Cajsa Wargin sukanpesuohjeet. – Vrt. 18:15 Diderot.
47. TKArk PIa25 no 67 huutok. Tu 1816 23/9, kauppaneuv. J. Tjaeder, > 20:51.
48. Synnerberg 1815, Trådstrumpor af tvinnadt lingarn, väfda el. stickade. – Trådstrumpor: l. Oulu 1736, Paimio 1738, Hki 1760, Kokkola 1768 ... – Linstrumpor: l. Jomala 1748, Karuna 1759, Paimio 1780, Perniö 1782 ...
49. TKHM 9764, valkoiset pumpulisukat, vikkelissä 8-sakarainen tähti, pit. 45, terä 23, vikkeli 10. – TKHM valkoiset pumpulisukat, vikkelissä 8-sakarainen tähti, teritetty pellavakankaalla, pit. 56, terä 29, vikkeli 20. – TKHM valkoiset pumpulisukat, pit. 61, terä 19. – KM 5939:13.
50. FLS: 1, 3, 12, 63, 65, 72, 166.
51. Cederblom I:13, 27.
52. Pylkkänen 1970, k. 393, punaiset villasukat Pohjanmaalta. – Sirelius: 224-227. – Wintzell 1976:33, 99. – Nylén 1968:324, k. 451.
53. L. Jomala 1754, Halikko 1756, Karuna 1759, Hki 1760, Porvoo 1763.
54. L. Leppävirrat 1771, Loviisa 1777, Paimio 1780, Perniö 1782, Tu 1783, Loppi 1786.
55. Pylkkänen 1970:374.
56. 18:4, 61. – Tu 1736, 1737 > 5:79.
57. L. Paimio Viksberg 1738, Kokkola 1751. – Pietarsaari 1755 > 8:89, + 1 p. röda silkes strumpor, 1 p. röda filt do, 3 p. färgade ull strumpor ... 2 p. silkes strumpeband. – Saltvik 1779 > 9:86, + 1 p. gl. silkesstrumpor, 1 p. hwita ullstrumpor, 1 p. hvita filtstrumpor.
58. VA mf. 537 no 700, Tu 1786, 34 p. Eschawader. – Kokkola 1776 > 22:27, 1 p. blå qwins stöflätter 2:-.
59. Loviisa 1757 > 8:156. – HKArk (Åkerman 183) 1752 räätälinv. Maria Forsberg, 1 p. hwita stöfletter. – Kokkola 1776 > 22:27, 1 p. blå qwins stöflätter 2:-.
60. Hki 1759 > 5:50, + 1 p. gl. gröna silckes strumpor, 2 p. bomulls do, 2 p. trå do, 1 p. röda regarns do.
61. 5:79, 18:56.
62. Tu 1744 -60 > 11:9.
63. 18:54. – L. Hki 1787, Kuopio 1788, Piikkiö Tuorla 1789, Tu 1790, Hki 1791 ... Somero 1788-18:38. – Tu 1808 > 19:95.
64. Cederblom I:8, 76, II:19, 43, 45. – Wennberg 1947:29, k. 16, 18, 47, 48, 55, 56. – Paulson 1974, k. 31, 43, 54. – George, k. 126.
65. Hagberg 1921:177-208. – Lindvall-Nordin 1977:107.
66. 18:38, 57. – L. Leppävirrat 1771, Loviisa 1782, Piikkiö Tuorla 1789.
67. Andersen 1977:133, k. 115, keksittiin 1786.
68. FLS VII:16. – Tu 1801 > 9:173, + 2 p. sydda strumpband ... 1 p. gl. hwita silkes strumpor, 1 p. röda do do ... 5 p. grå bomuls do, 9 p. hwita do, 5 p. ylle do slitna, 1 p. swarta regarns.
69. L. Loppi 1786. – Kemiö 1743 > 7:15. – Ahv. Saltvik 1790 > 9:22, + 1 p. sydda siden strumpeband, 3 par röda ullstrumpeband.
70. Tu 1799 > 5:56.

19. JALKINEET

1. Pylkkänen 1970:380, 459:3.
2. TSA ptk 1730 30/1, 1734 14/5 E. Skytz: 1 p. helskurne waxläders stöflar, 2 p. manskor o. 1 p. qwf. do af rutcarewan, jemte 1 p. mans tåfflor. 1734 15/6, 1736 10/7, 1737 11/5, 1739 21/7, 1740 13/8, 1741 20/2, 1743 28/1, 1744 24/5, 7/6, 1744 16/7 (Th. Petterberg Viipurista), 1745 1/8, 1746 31/5, 1748 11/5, 1749 12/6, 1750 7/7.
3. TSA ptk 1779 8/6, + 2ne ängelska narfläders kalfskin, ett hehlt skin röda saffians, 1 hwitt skinn.
4. TSA ptk 1741 14/4.
5. Diderot Encycl. Suppl., Cordonnier: 131, 132, pl. 1-2. – Davenport: 1847. – Jäfvert, pl. 45.
6. Cunnington 1957:170-172, 390-395. – LM Halls 1969, pl. 18. Halls 1972, pl. 12b, 23b. – Northampton Museum, Swann 1975, k. 13-18.
7. Nikula 1971:537-540. – TKArk BIIIa alleg. 1774 no 75, 1776 no 146.
8. Hornborg: 511. – Hartman: 420. – PM 743, suutarien ammattikunta-arkku, 1725. – Nikander 1930:234, 250. – Nikander 1944:78 kaksi suutaria 1735-70, viisi 1780-97. – Nikander 1945:87.
9. TKArk BIc5, 1799 6/3, suutari G. Westerin asiakkaina kaupungin kermaa maaherrasta ja Louhisaaren paroni Mannerheimista alkaen. Westerin leski Anna Holm (∞ 1. suutarioltermanni S. Birkstedt) jatkoi verstaan pitoa, hänen peruluetteloonsa on merkitty sama asiakaspiiri, 1800 24/3, > 19:86. – Ranta 1978:166, 188, 216-218. – FLS VII:66.
10. Vrt. Jäfvert: 171.
11. Modée II:1495, 3:2280. – Synnerberg 1815.
12. Modée 3:2232. – Jäfvert: 122, 172 bilaga 9.
13. Jäfvert: 122, pl. 28 A. – TMA alleg. leimaus 1740. – Hki 1753 > 11:90. – TKArk PIa5 Tu huutok. 1746 1/2 kaupp. G. Rungeen: 19 p. skoblad (raatim. Wechter), 10 p. do (kaupp. Dobbin), > 20:11. – Tu 1801 > 4:151, 6 p. skoblad.
14. L. Jomala 1754, Kemiö 1746. – Halikko 1736 > 7:15. – Oulu 1760 > 8:120, + 1 p. do af bålsterwahr. – Hki 1756 > 12:52, + 1 p. nya målade skor, 1 p. gl. röda saffians skor, 1 p. gl. gröna toflor.
15. L. Loviisa 1761. – Loviisa 1757 > 8:46. – Hki 1758 > 13:19, 1 p. utsydda skoblad.
16. 19:6, 46, 62.
17. Pylkkänen 1970:383:33. – Jäfvert: 119, 122.
18. Modée 6:3993. – Jäfvert: 122.
19. TKArk PIa9 1750 31/10.
20. HKArk alleg. 1729 15/2. Alleg. 1733 17/1.
21. 5:79.
22. TKArk BIIIa6 alleg. 1746-49.
23. TKArk BIIId12, konkurssi 1756.
24. 11:9.
25. 5:51, 1 p. frt. luddna skor (1783).
26. VA Loviisa 1791-98, neitsyt Maria Elis. Berlingin holhoustilit.
27. TKArk BIIId31 konkurssi, Tu 1796 23/1, rykmentinkirj. Schlyterin leski Eva Charlotta Vellingck. – BIIId34, Kekoniuksen konkurssi, > 5:52. S. Birckstedtin lasku 1791 5/7, 1 p. Pums skor åt pigan, 1 p. kängor åt jungfrun med kilklack. – 19:57, 74, 75.
28. Mäkeläinen: 141, Josefina af Forselles'ille tilattiin 1774 3 paria Nimbergin kenkiä ja 1 pari silkkikenkiä Tukholmasta.
29. Kenkäsanaston ohjeena Irmeli Viherjuuri: käytännön kenkäsanastoa, ylipainos julkaisusta »Mestarimyyjä -77/Jalkine. Jyväskylä 1976.
30. Wacklin 1974:109. – 20:79.
31. Jäfvert: 64-65, pl. 27-29, 43 C, 45 B. – Nord. Mus. 1924:38, 39, rokoko: 42-43. – Redfern, pl. XVI, XVIII-XXVI. – Davenport: 1448-1451, 1836. – Gall 1961:116-117, Tl. H. – Boucher, k. 702, 703.
32. VA Biogr. Wittfooth kansio 2, laskuja G. Malmille, 1772 15/9.
33. Gall 1961:118, Nr 3371. – Gall, WuK 1971:22-23, k. 15. – Northampton Museum 1975, pl. 16-18.
34. L. Oulu 1744, Hki 1774. – Hki 1751 > 8:116. – Tammela 1761 > 11:38. – Hki 1759 > 11:14, + 1 p. nya röda saffians skor, 1 p. gröna do något brukta, 1 p. sidentygs tåflor.
35. 19:50-54.
36. Hki 1737, > 7:119, l. Hki 1736.
37. 19:14, 21. – Uskela 1748 > 8:84. – 5:98 Hki 1752, 1 p. rött bålsterwahrs skor. – 22:51 Pietarsaari 1752, 1 p. bolsterwahrs skor.
38. L. Porvoo Jakari 1764, Sysmä 1770, Hki 1774, Kuopio 1788.
39. Oulu 1763 > 15:52. – Oulu 1780 > 5:60, 1 p. hwitbottniga brocads skor, 1 p. grönbottniga do.
40. 19:50. – Hki 1756 > **7:74.** – Pietarsaari 1769 > 11:11, 1 p. swart skor, 1 p. nya läder skor, 1 p. lappskor.
41. Wacklin 1974:112, > 11:2, 15:85.
42. TKHM 2880, solkikengät, päällys valkoista silkkiripsiä, johon pujotettu monivärinen kukkakuosi, pellavavuori, hihnat reunustettu valkoisella silkkinauhalla, pohjavuori valkoista nahkaa, kantio vahvistettu ruskealla nahalla, merkki: 4 tähteä, pit. 25, korot katkaistu, kilpimäinen poikkileikkaus. Neiti Aina Mannelin lahj.
43. 19:31.
44. Wacklin 1974:38.
45. L. Loviisa 1782, Piikkiö Tuorla 1789. – Korppoo 1797 > 10:91. – Jäfvert, pl. 29 B, C.
46. TKHM 2468, solkikengät, päällys vaaleanpunaista nyppysilkkiä, hihnat reunustettu vaaleanpunaisella silkkinauhalla, pellavavuori, kantiossa ruskea nahkavahvike, pohjavuori ruskeaa nahkaa, italialaiset korot verhottu valkoisella nahalla, joka jatkuu reunoksena, nastilappu 1/3 kuunsirppiä, merkki: 6 tähteä ja kärkitähti, koron kork. 5,5, pit 26. – Satak.M. 13023, solkikengät, päällys violettia nyppysilkkiä, reunustettu taftinauhalla, valkoinen säämiskävuori, pohjavuori ruskeaa nahkaa, ranskalaiset korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 6,5, pit. 23,5. Neiti Frieda Waltzel lahj.
47. TKHM 10895, solkikengät, päällys valkoista silkkiripsiä, kirjottu paljeteilla, hihnat reunustettu silkkinauhalla, pellavavuori, ranskalaiset korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 6, suipot kärjet taipuvat hieman ylöspäin, ruskean nahkapohjan kärjessä merkki: tähti. – PHM Vaasan ruotsal. lyseon kokoelma, Rancken B 1/3 L, solkikengät, päällys valkoista »kananliha»-ripsiä, kirjottu paljeteilla ja hopeakierukoilla koristekolmiot, pellavavuori, kantio vuorattu valkoisella säämiskällä, ranskalaiset korot verhottu valkoisella nahalla, puolikuunmuotoinen nastilappu, ruskea nahkapohja.
48. Jäfvert: 64, pl. 29 B, C. – Redfern, pl. XXV:2, XXVI:1, 2. – LM Halls 1972, pl. 12 b.
49. 19:27, 33 kiilakorot. – TKHM 6094, solkikengät, päällys ja kiilakorko violettia palmettikuosista droguetia, hihnat reunustettu silkkinauhalla, pellavavuori, kantiossa nahkavahvike, puolikuunmuotoiset nastilaput, kork. 3,8. – KM 2818, solkikengät,

päällys lohenpunaista satiinia, pellavavuori, kantiossa ruskea nahkavahvike, kiilakorot verhottu valkoisella nahalla, kork. 3,8, ruskeassa anturanahassa: 1 + 2 + 4 ristiä. Karjalohjalta. Solki KM 3383. – UKM C 292.3492, solkikengät, päällys sinistä kukkadamastia, reunustettu sinisellä silkkinauhalla, karkea pellavavuori, kiilakorot verhottu valkoisella nahalla, ruskeassa anturanahassa: 3 tähteä. – Vrt. Gall 1961:118 not 3371-3374.

50. L. Kokkola 1731, Taivassalo 1737, Kokkola 1751, Tu 1755, Porvoo Drägsby 1760, Porvoo 1763, Kristiina 1767, Kokkola 1768.
51. L. Karuna 1759, Nokia 1763, Jakari 1764, Sysmä 1770, Leppävirrat 1771 ... – Somero 1773 > 8:88. – Finström 1774 > 8:39. – Tu 1779 > 20:70. – Myrskylä 1783 > 8:36. – Tu 1799 > 20:70.
52. Tu 1798 > 5:56, Tu 1799, + 95 p. div. tenn skospenn, 9 duss. skospenn musslor, 1 duss. skospenn blonnade do.
53. D'Allemagne I:47-49, pl. XXXVI. – Evans 1970, pl. 162, 163. – Steingräber, k. 291-192.
54. 5:61, Tu 1776 huutok., 1 p. ståhl skospänn, 1 p. sylfr. do ... 1 p. frt. tyg skor, 1 p. do af ylle perontygs, 1 p. rud cardv., 1 p. läder, 2 p. do stöflor.
55. Jäfvert: 64, pl. 29 D. – Cunnington 1957:392-394. – Gall WuK 1971:22.
56. CdM 1786 15/6 kehuttiin uutta kenkämuotia ja korkojen hylkäämistä, 1790 25/6. GdM, pl. 255.
57. SAOB P 2400 Pumps-engl. pump, pums. – 19:27. – Jäfvert: 14, 64. – Andersen 1977:130.
58. PHM 1001, avokkaat, mustaa nahkaa, vaalea neulos, valkoisella satiinilla vuorattu lävistekoristelu, karkea pellavavuori, anturassa merkki: 1 + 1 tähteä. Neiti Lilius Luodosta lahj. Vrt. LM Halls 1972, pl. 23 b.
59. TKHM 2469, avokkaat, päällys vaaleapohjaista kukkakuosista silkkiä, korot verhottu valkoisella nahalla. Vrt. Nord. Mus. Gustaviansk stil: 46, 47. – KM 540, avokkaat, päällys sinistä satiinia, reunassa valkoinen silkkinauha, pellavavuori, korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 6,5, anturassa 1 + 1 tähtimerkkiä. Peräisin Mikkelistä. – PM 1049, avokkaat, päällys harmaata satiinia, reunassa valkoinen taftinauha, pellavavuori, pohjavuori valkoista säämiskää, korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 4,8. – PHM ? avokkaat, päällys vaaleanvihreää satiinia, reunassa valkoinen silkkinauha, pellavavuori, pohjavuori ruskeaa nahkaa, korot verhottu valkoisella säämiskällä, valkoinen nahka-antura. – PHM, Rancken B 1/3, avokkaat, päällys harmaata satiinia, reunassa musta ripsinauha, pellavavuori, pohjavuori valkoista säämiskää, korot verhottu valkoisella säämiskällä, anturassa 3 tähtimerkkiä.
60. KM 5207, avokkaat, päällys mustaa satiinia, reunassa valkoinen pellavanauha, kärjissä päällikeompeleena paljeteilla kehystetty staniolikukkien koristama kolmio, pellavavuori, kantio vahvistettu nahalla, korot verhottu valkoisella nahalla, joka jatkuu reunoksena, kork. 4,8, ruskeassa nahka-anturassa 1 + 1 tähti. Patronessa Augustinin tyttärentytär lahj., Perniö Näsen k:no.
61. KM 571, avokkaat, päällys vaaleansinistä ripsitaftia, reunassa valkoinen silkkinauha, edessä 2-kertaisena falbolana, kärkeen kirjottu paljeteilla, hopealangalla ja punaisella staniolilla tyylitellyt kukkaoksat, korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 7,6. Peräisin Savonlinnasta, perimätiedon mukaan saatu Pietarista. – CdM 1786, falbolakoristelu.
62. Synnerberg 1815, Läder, Englannissa uutuutena hieno musta atlasnahka. – 19:80.
63. TKHM 8264, avokkaat, päällys sinistä satiinia, reunassa musta silkkinauha, pellavavuori, kantiossa ruskea nahka, korot verhottu ruskealla nahalla, joka jatkuu anturan reunoksena, kork. 5, antura valkoista säämiskää. Lotten ja Joh. Finckenberg lahj., Nauvo Käldinge. – TKHM 8266, avokkaat, päällys vaaleanpunaista ruudukasta silkkiripsiä, reunassa musta silkkinauha, pellavavuori, kantiossa ruskea nahka, korot verhottu ruskealla nahalla, kork. 6,8, anturassa valkoinen nahkareunos, anturassa 6 + 1 tähtimerkki.
64. KM 2175:2, avokkaat, päällys musta-vihreäraitaista satiinia, kärki reunustettu mustalla nahalla, reunassa valkoinen pellavanauha, pellavavuori, kantiossa musta nahka, korot verhottu valkoisella nahalla, kork. 4,2, ruskeassa nahka-anturassa 3 + 1 tähtimerkki. – KM 4858, avokkaat, päällys sini-mustaraitaista satiinia, reunassa musta silkkinauha, pellavavuori, kantiossa ruskea nahka, korot verhottu mustalla nahalla, kork. 3,8. Rva Petander lahj., Hki.
65. 19:55, 56.
66. UKM 3493 (C 293), avokkaat, päällys vaaleansinistä kolmiokuosista silkkiä, kärkeen kirjottu kuviot hopealangalla, ranskalainen puolikiilakorko verhottu valkoisella säämiskällä. Kpt. Södermanin perilliset lahj. – PKM Alahovin kokoelma 87, valkoiset nahka-avokkaat. – Vrt. Nord. Mus. Karl Johans stilen: 44-45.
67. Journal ... Leipzig, 1797:477 Tl. IV:2, Lontoo, Pariisi, 1797:69. – Weigert, Debucourt, pl. VIII, XVI.
68. Parainen 1811 > 10:42.
69. SAOB P 170 Pantoffel < mlt pantoffelen, ransk. pantoufle < ital. pantofle. – Jäfvert: 65, pl. 27 A. – Redfern, pl. XXV. – Davenport: 1451. – Pylkkänen 1970:387:66.
70. Cederblom I:8, 21, 28, 29, 32, 40, 74, 76, II:19, 20, 43, 45. – Boucher, k. 712, 714, 718, 761.
71. L. Oulu 1736, Somero 1756, Lohtaja 1765, Kokkola 1768 ... – 19:72.
72. Kokkola 1730 > 15:62. – Pietarsaari 1755 > 8:89.
73. L. Leppävirrat 1771, Hki 1774, Paimio 1780. – Oulu 1789 > 5:55, 1 p. röda safians tofflor, 1 p. blå siden do.
74. SAOB P 108 Pampusch, 1736 < babusch = turkkilainen tohveli. – Tersmeden 2:171, Tanger. – Andersen 1977:130.
75. 19:27. – Tu 1796 > 9:176. – Tu 1803 > 10:47, + 1 p. lapp skor.
76. TKHM 11824, tohvelit, vihreä sahviaanipäällys kirjottu hopealangalla ja paljeteilla, reunassa laskostettu vaaleanpunainen silkkinauha, pohjavuori punaista sahviaania, tukevat ranskalaiset korot, kork. 4, verhottu valkoisella nahalla, joka muodostaa reunoksen, ruskea anturanahka. Vrt. Haag NKM 1977: 25.
77. CdM: 260. – Grand-Carteret: 22 (1787).
78. KM 66020, tohvelit, päällys viininpunaista satiinia, reunassa 2,5 cm lev. laskostettu valkoinen silkkinauha, pellavavuori, pohjavuori valkoista nahkaa, jolla myös ranskalaiset korot on verhottu, kork. 6,4, ruskea nahka-antura. Perimätiedon mukaan peräisin Julie Ramsayn (∞ 1843 prof. K. D. v. Hartman) morsiusarkusta. Rva Barbara Winckelman, os v. Wendt lahj. – KM 1858:8, tohvelit, päällys vaaleanpunaista raidallista silkkiä, reunassa vaaleanpunainen silkkinauha, pellavavuori, pohjavuori ja kanta-

tyyny valkoista nahkaa, ruskeassa anturanahassa 1 + 1 tähtimerkki, ranskalaiset korot, kork. 5,8, Puntarin talosta Tarvasjoelta. – KM 540 a, tohveli, päällys vaaleansinistä satiinia, pellavavuori, puolikiilakorot verhottu valkoisella nahalla, kork. 5,6, antura ruskeaa nahkaa. Mikkeli. – KM 540 b, tohveli, päällys vaaleanpunaista satiinia, pellavavuori, ranskalaiset korot ja kantatyynyt verhottu valkoisella nahalla, kork. 4,8. Mikkeli. – TKHM 8265, tohvelit, päällys jäänväristä satiinia, reunassa musta samettinauha, pellavavuori, kantatyynyt valkoista nahkaa, ranskalaiset korot verhottu ruskealla nahalla, kork. 6,5, anturanahassa 4 + 1 tähtimerkki. – Vrt. Northampton Museum 1975, pl. 18.

79. TKHM 15674:11, tohvelit, päällys mustaa nahkaa, reunan lävistekoristelu pohjustettu valkoisella satiinilla, pellavavuori, pohjavuori valkoista nahkaa, ranskalaiset korot verhottu ruskealla nahalla, katkaistu, anturanahassa 1 + 1 tähtimerkki.
80. 19:62. – L. Piikkiö Tuorla 1789, Tu 1790, Orivesi 1796. – 19:83.
81. Gall. of Engl. Costume, Picture Book 2:18 b.
82. L. Paimio 1780, Loppi 1786. – Finström 1768 > 8:39, 12:32. – Myrskylä 1783 > 8:36, 19:51. – Loviisa 1785 > 8:118. – Loviisa 1788 > 9:16.
83. L. Kuopio 1788, Hki 1800.
84. SAOB O 67 Galosch, frt. 1768-1829 < engl. galosh. – Jäfvert: 66, pl. 28 B-D. – Redfern, pl. XVI 2-3, XVIII:3, XXIV, XXVII. – Davenport: 1450, 1452, clogs. – LM Halls 1969, pl. 18. – Gall. of Engl. Costume, Picture Book No 2, pl. 12 b. – Northampton Museum 1975, pl. 13-15. – Pylkkänen 1970:390, 492:86.
85. Parainen 1739 > 7:57.
86. TKArk BIc Tu 1800 24/3 oltermannin leski Anna Holm ∞ 1. Birckstedt, 2. G. Wester: 1 p. frt. calocher . . ., (työhuone -) 1 p. calocher, 1 p. frt. skor, 1 p. do gröna, 2 p. åtskilligt målade el. couleurte tofflor, > 19:9, 20:37.
87. Kellgren, SSLF 27:24, 28.
88. L. Paimio 1738, Piikkiö 1789. – Hattula 1780 > 12:74 – Korppoo 1796 > 8:111.
89. 19:54 Tu 1776. – Tu 1805 > 6:117, 1. p. gl. fodrade stöflor, 1 p. skinnskor. – Tu 1816 > 4:44, 14:15. – Tu 1802 > 5:73, 1 p. lappskor, 1 p. frt. stöflor, 3 p. halfslitne skor.
90. Hki 1756 > 19:40.
91. SAOB L. 281 Lapp-sko, 1590. – Pylkkänen 1970:390, 492:89.
92. Oulu 1730 > 17:53, 22:11. – Oulu 1738 > 17:44. Oulu 1789 > 17:54.
93. FLS VII:66.
94. L. Sauvo 1800, Tu 1806. – 19:75, 89. – Oulu Marttila 1779 > 22:26. – Perniö Teijo 1788 > 9:58, + carmelitt carle skotyg m. band, 1 p. lappskor, 1 fot påse af wargskin. – Perniö Melkkilä 1789 > 9:135. – Tu 1804 > 15:203, 1 p. nya lappskor. – Hki 1807 > 16:109, 8 p. gl. skor, 2 p. lapp skor.
95. Tu 1805 > 18:89. – Tu 1805 > 14:57 3 p. tygs skor, 3 p. läder do. – Tu 1808 > 10:35, + 2 p. wita sidensarge skor, 5 p. nya röda saffians do, 2 p. do läderskor, 2 p. nya lappskor, 1 p. gl. do, 9 p. brukta skor, 1 p. nya toflor, 1 p. gl . . . 12. nya ullstrumpor, 30 p. gl. o. nya bomuls do.
96. Hki 1783 > 19:25. – Tu 1804 > 12:64.
97. SAOB P 993 Pjäxa, 1733- (av ren skinn m. kvarsittande hår l. av läder förfärdigad tämligen mjuk sko) Pjäx-sko (1756), pjäx-stövel (1805, Skjöldebrand: 157). – NSSK, pieksu = lapikas.
98. L. Orivesi 1785, Tu 1806. – Tu 1798 > 9:156, 2 p. kamelhår sattins skor, 1 p. läder do, 1 p. läder piexor, 1 p. röda siden toflor. – Uskela 1799 > 12:63,- 3 p. halfslitne piexor. – Tu 1808 > 15:155. – Tampere 1809 > 22:36, 2 p. piexår fodrade svarta, 1 p. do do blåa.
99. Söderhjelm 1909:255. – Nikander 1945:91.
100. SAOB K. 3639 Känga < suomenk. kenkä, skoplagg m. skaft.
SAOB K 3640 Kängsko. – Jäfvert: 14, 20, 63, 74-75, pl. 7, 26 A, B kragkänga, karusellkänga, 33 A, B.
101. Nikander 1945:85.
102. Tu 1801 > 9:173. – Tu 1807 > 16:64. – Tu 1809 > 10:62.

20. MUOTIASUSTEITA

1. ÅT 1782:102-103, 109-112. 1801 7/2, 1803 19/2. – D'Allemagne I:90-91. – RDK VI:880 Fächer. – Catalani 1966:38, 80. – Hamburg Altoner Museum 1974:11-12, k. 4-8.
2. Hamburg Altoner Museum 1974:6-9. – Pylkkänen 1970:392-394, 463:10-15.
3. Diderot Encycl. VI:128-, pl. IV:53-56, IX. – Savary 1726, Eventail. – D'Allemagne I:82-90, pl. LXXIII-LXXX. – Catalani 1966:50-59, 69-76 viuhkatyypit, k. 20-22, 26. – Hamburg Altoner Museum 1974:9-, k. 11-18. Gostelow 1976:41-45, 63-65, 74-76, 5 säletyypit.
4. Catalani 1966:56-58 Hollanti, 82 Saksa. – Buss: 98-122, k. 66-77. – RDK VI:905-911. – Gostelow 1976:49-52. – Hammar 1976:100-.
5. Kjellberg 1974:46.
6. Modée 2:925 (1731 § 3, allahanda nipper, galanterie och granlåt, såsom muffar, kragar, halskläden, kostbara sohlfjädrar). 2:1492, 3:2274, 6:3987, 9:517, 10:708 (1776, sol-fjädrar, inlagde el. utskurne i äkta ben, pärlemo, skilpadd el. allehanda trä . . . sämre af ben, af trä, solfjäders papper), 11:38, 180.
7. Modée 7:5713.
8. Hammar 1976:112, k. XI a, b. – Nord. Mus., Svensk rokoko 1924:43. – SKL III:137, P. Hilleström. – Reenstierna I:209, 217-222, miniatyyrimaalari Aleander maalasi viuhkan tilaajan piirustuksen mukaan, 1800. Maalatun paperivarjostimen ja säleikön luut sai viuhkatehtailija Mareschal koota.
9. VA 1196:62 Turun hallioikeus 1764 16/7. – Hammar 1976:112.
10. Hammar 1976:115. – Standen 1965:253. – Catalani 1966, k. 35.
11. Tu 1746 > 19:13. – Hki 1753 > 11:90. – TKArk BIIId Tu 1778 konkurssi W. Lindegren > 6:11.
12. Kristiina 1788 > 8:47. – Perniö 1801 > 9:174 (+ yksit, 3 gl. elfenbens sohlfjedrar, 5 gl. söndr. trä do). – Hki 1800 > 4:176, 4 st. sohlfiädrar af taft, 4 st. do af papper. – FLS VII:103, 106, 130.
13. 20:3. – RDK VI Fächer.
14. Kemiö 1743 > 7:15. – Tammela 1752 > 8:17.
15. L. Taivassalo 1737, Kemiö 1750, Halikko 1756, Karuna 1759, Loviisa 1761, Porvoo Jakari 1764, Somerniemi 1773, Tu 1777, Orimattila 1778, Tu 1783. – Kristiina 1760 > 15:18.
16. Hamburg Altoner Museum 1974:10, 16. – Gostelow: 65, k. 52. – Tersmeden I:58, III:83 sisarelle viuhka ym., 1740.

17. KM 3504:43, viuhka, 22 norsunluusälettä, pit. 26, ulkosäleissä lävistetyt kiemurat, puna-vihreä kukkamaalaus säleikössä, peitevärein maalattu valkoinen paperivarjostin, merkitty musteella ZG 1/1 CS, kuulunut perimätiedon mukaan Anna Krist:a Mörtengrenille (1767-1853, ∞ 1786 ltn B. C. Enesköld). E. Juselius lahj. Birknäs, Kokemäki.
18. KM 3289:6, viuhka, 22 norsunluusälettä, pit. 26,5, lävistetty ja veistetty, ulkosäleissä figuurit, kiinalaisaiheinen maalauskoristelu, peitevärein maalattu valkoinen paperivarjostin aiheena henkilöitä puistomaisemassa, kääntöpuolella kukkakimppu. Rikki. Neiti Lovisa Anthoni lahj. Hämeenlinna. – Vrt. Hamburg, Altoner Museum 1974, k. 14, n. 1740-60.
19. KM 5983:227:1, viuhka, 14 lävistettyä norsunluusälettä, pit. 25,5, ulkosäleiden ruskeissa päissä kultaviirut, valkoiseen paperivarjostimeen maalattu peitevärein puistomaisema henkilöineen, kääntöpuolella ruskea-sininen erämaamaisema. Kunnallisneuvoksetar Degerholm lahj. Hki. – TKHM 3144, viuhka, 16 norsunluusälettä, pit. 26,5, ulkosäleet lävistetty, säleiden pienet ruusut maalattu punaisella, sinisellä, vihreällä ja ruskealla, valkoiseen paperivarjostimeen maalattu peitevärеillä rokokookukkien kehystämä maisema henkilöineen, kääntöpuolella maisema ja kukkia reunassa. Hovioikeudenneuvoksetar A. Lagermarckin kuolinpesä lahj. > vrt. poloneesi k. 197, > 9:63.
20. KM 4340:90, viuhka, 18 norsunluusälettä, pit. 26, säleikössä sininen kukkamaalaus, valkoiseen paperivarjostimeen maalattu sinivioletilla puistomaisema pariskuntineen, kääntöpuolelle torni ja pensaita. R. Jack Kuopiosta lahj., peräisin Laukaalta. – Vrt. Hamburg, Altoner Museum 1974, k. 12.
21. KM 37100:64, viuhka, 18 lävistettyä norsunluusälettä, pit. 20, vaaleanpunaiseen paperivarjostimeen on maalattu vesivärillä (?) pitsi- ja nauhakoristelun kehystämä kuvakartussi, kääntöpuolelle kukkaoksat. – Lamm: 417. – NM 298/1927 viuhka, varjostimessa samat kehyskuviot vaaleanpunaisella pohjalla. – Vrt. Hamburg, Altoner Museum 1974, k. 13. – Catalani 1966:69 brisé-viuhka, k. 37, 38.
22. KM 12356, viuhka, 22 lävistettyä norsunluusälettä, pit. 26, koristettu hopealla, vaaleanpunaiseen paperivarjostimeen maalattu peitevärillä paimenkohtaus vihreän meanderin kehystämään kartussiin, reunassa kultavärillä maalattu meander, kääntöpuolella rauniomaisema ja kiinalaisia kukkia. Ins. v. Schantz lahj.
23. TKHM 8248, viuhka, 17 norsunluusälettä, pit. 26,5, ulkosäleihin veistetty kiinalaiset huvimajat, kullattu, muuten vaaleanpunaiseksi maalatut, valkoisessa paperivarjostimessa 3 rokokookartussia, joissa henkilökuvat maisemaympäristössä, kääntöpuolella punakukkainen oksa. Lotten Finckenberg ja kpt. J. Fogelberg lahj. Nauvo, Käldinge.
24. KM 2286, viuhka, 15 norsunluusälettä, pit. 27,5, kullattu kaiverrus ja paljetteja koristeena, valkoiseen silkkivarjostimeen maalattu keskelle henkilöryhmä maisemaan, tamburoitu koruommel, paljetteja. Musta pahvikotelo, pit. 29. Palttilan k:o, Laitila, Rosendahl lahj. – Catalani 1966:76. – RDK VI, Fächer. – Gostelow 1976:74-76.
25. KM 2530:3, viuhka, 15 lävistettyä norsunluusälettä, pit. 27,5, hopeoitu ja kullattu kaiverrus, ulkosäleissä uurnat, valkoiseen silkkivarjostimeen painettu grisaille-soikiot, joita maalattu kukkakoristelu kehystää. Musta pahvikotelo on vuorattu painetulla ranskalaisella paperilla, pit. 29. Neiti Johanna Solitanderin perilliset lahj., Porvoo. – Vrt. Catalani 1966, k. 25.
26. KM 1784 c, viuhka, 16 lävistettyä norsunluusälettä, pit. 28, kultaus ja paljetit koristavat kaiverrusta, valkoisen silkkivarjostimen keskikartussiin maalattu pukukuva, soikioihin lintuaiheet, runsas paljettikoristelu, vuorattu vihreällä silkillä. Kuulunut apt. rva Svahnille (1727-1821), Hämeenlinna. – Vrt. Standen 1965:249.
27. Ehrnrooth 1973:119-123, k. 99. – KM 3782:5, viuhka, 13 vaaleanruskeaa puusälettä, pit. 27, säleissä vihreällä ja mustalla värjättyä luu-upotusta, valkoiseen taftivarjostimeen maalattu kolme kukkaryhmää, paljetteja. Kuulunut Maria C. Nordensvanille ∞ 1808 rovasti A. Salvenius, lahj. L. Carlstedt, Sääksmäki.
28. L. Somerniemi 1773, Tu 1783, Kuopio 1788. – Rauma 1782 > 16:15. – Porvoo Jakari 1783 > 9:19. – HKArk 1785 22/2 kpt leski Juliana Dragman ∞ Sandberg.
29. L. Somerniemi 1773, Hki 1800.
30. D'Allemagne I:88-90, pl. LXXXV. – Catalani 1966:40-49, 36-37, k. 9-15, 27, 31, 34. – Hamburg, Altoner Museum 1974, k. 17. – Gostelow: 54-60.
31. 20:11, 12. – Tu 1802 > 6:122, 1 sohl fieder af trä. – Tu 1804 > 15:203, 1 ben solfjäder i fouderal, 1 träd do.
32. L. Tu 1806. – Perniö 1788 > 9:58. – Perniö Melkkilä 1789 > 9:135, 1 promenad solfjäder, 4 sämre fjädrar. – KM 54061, viuhka, ulkosäleet ruskeaa luuta, 13 lävistettyä valkoista norsunluusälettä, joissa balusteriprofileeraus, koristeeksi liimattu monivärisiä silkkikukkia, -perhosia, pit. 28,5 uusittu vihreä paperivarjostin. Rva Ines Springert lahj, äiti os. Wecksell.
33. Davenport: 1935, 1937, 1964, 1970, 2051. – Ruppert IV, k. 21, 24, 27, pl. V. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 8, 10, 24-27, 36, pl. II. – Catalani 1966, k. 32, s. 74.
34. D'Allemagne I:86. – RDK VI:896.
35. 22:10, 17, 32, 64. – Tu 1776 > 5:61, – 20:12. – Catalani 1966:63 kirkkoviuhkoja, k. 32, 34. – Tu 1805 > 20:70.
36. TMA Rauma 1761 2/3 Maria Marelin.
37. Tu 1800 > 19:86.
38. Hammar 1976:115. – Carl M. Bellman, Fredmans Epistlar och Sånger, 11, 17, 29, 51, 63, 66.
39. 6:115-122. – Pylkkänen 1970:391-392, k. 401-403. – Hazelius-Berg 1952, k. 11, kjolväska. – Lindvall-Nordin: Kulturen 1978.
40. L. Paimio 1738, Jomala 1754, Karuna 1759, Oulu 1766, Kokkola 1768. – Kokkola 1746 > 7:126. – OMA (Brenner 595) 1764 kaupp. N. Hedman, leski Brita Boman. – VA Loviisa 1759 mme Maria Krist:a Siliack ∞ kaupp. A. Brunck. – Loviisa 1775 > 22:28.
41. L. Jomala 1754. – Sauvo 1749 > 8:91. – Sauvo 1750 > 7:11.
42. Tersmeden IV:106, lahjaksi morsiamelle: frt. broderade sachées, några vackra silkepungar, 1751.
43. L. Hamina 1740, Taivassalo 1751, Porvoo Drägsby 1760, Sysmä 1770. – Ahv. 1779 > 9:86.
44. A, PM 2026, kork. 14, lev. 11, kauppaneuvoksetar Ina Bergström lahj. – B, PM 144, mitat 12,3 × 12. – C, PM 148, mitat . – D, PM 2693, mitat 13,5 × 12,5, lahj. Weckström.
45. Sirelius: 160-162. – Gall 1961, Trachtentaschen, Nr 977.
46. Myrskylä 1783 > 8:36, 12:40. – Perniö 1789 > 9:135. – 5:97, Kaarina 1797.

47. Grand-Carteret: 35, 42, 43, pl. XIV. – Weigert, Debucourt, pl. I, XV, XVI. – Davenport: 2244-2246. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 18, 20, 23, 49, 60.
48. RDK II:452, Beutel, Ridikül = réticule, Netzchen.
49. 4:177, 5:57. – Cederblom II:48. – Nord. Mus. Gustaviansk stil 1926:54-55.
50. Hki 1807 > 16:109. – HKArk 1814 25/5, Juliana Fonteen ∞ kaupp. J. Österberg. – Parainen 1811 > 10:42, 20:82. – Tu 1817 > 5:93, 2 redicul.
51. 5:66, rva Öberg. – Tu 1816 > 4:44. – Tu 1816 Tjaeder > 18:47.
52. RDK II:454, Pompadour. – Klein: Pompadour.
53. 12:43, 44.
54. Davenport: 1934.
55. Perniö 1788 > 13:93.
56. D'Allemagne III, pl. CCXCV, parapluyes et parasols à porter dans la poche, chez Mr Marius, 1715. – Morazzoni-Restelli: 82, Tav. XVII, XXI-XXIV. – Schönberger & Soehner. 81-, Orient und Chinamode. – Pylkkänen 1970:394, 463:1-4.
57. Diderot Encycl., pl. II:74 boursier. – Encycl. 1785 I:83, bourse, boursier.
58. Boucher, k. 706, 798. – Gaunt 1971, pl. 113, 117. – Andersen 1977:205, 207, k. 38, 70.
59. SAOB P 257 Paraply (1769), para pluye 1748-1824. P 261 Parasoll 1637, 1700, Dalin 1753. – Modée 11:38 (1777).
60. 20:51. – Hki 1787 > 16:153, + laquerade käppar 23 st. paraplyer 11 st. – L. Hki 1787.
61. Tu 1798 > 5:56.
62. Tu 1804 > 5:56. – Tu 1816 > 20:51. – TKArk BIc Tu 1807 28/4 kaupp. A. Nyman, leskirva Anna Marg:a Ekblad, + 15 st. spanska rör kjäppar, 2 st. bamborör, 18 st. lack trä do.
63. TKHM 13659:2, Ringbom 1942/43:20-22, k. 3.
64. Marta Hirn 1948, k. 47, 48, 82.
65. L. Porvoo Jakari 1764, Sysmä 1770, Somerniemi 1773, Tu 1783, 1790, Hki 1800, Tu 1802. – Myrskylä 1783 > 8:36. – 9:152 Loviisa 1795, + 2 st. lärfts parapluer, 1 gl. grön tafts parasolle. – 20:71. – Porvoo Isnäs 1778 > 15:200.
66. Tu 1789 > 5:63.
67. L. Sauvo 1800, Hki 1800. – Tu 1802 > 20:71.
68. Monument du Costume, 1774, 1777. – GdM, pl. 173, 210, 225, 242, pl. 73 parasol à la Chinoise doublé de taffetas blanc. – Ruppert IV, pl. III. – Davenport: 1879, 1883, 2208, 2234, 2310. – Gallery of Fashion, pl. 2. – Moore 1971, pl. 5, 13.
69. Weigert, Debucourt, pl. XVII, XXIII. – Morazzoni-Restelli, Tav. XXIII, XXIV. – Braun-Ronsdorf 1963, k. 4, 33. – Nord. Mus. Carl Johans stilen: 46-47.
70. L. Sysmä 1770, Loviisa 1777, Tu 1783, 1790, Sauvo 1800, Hki 1800. – 20:60, 61, 65. – VMA Kristiina 1767 7/4 porm. N. Wetterbladh: 1 grön parasoll 9:-, 1 paraplym o. käpp 12:-. – Tornio 1780 21/8 Haapaniemi, maj. puustelli, rva Anna Nordstedt ∞ varat. O. I. Ekman, 1 sidentugs para de plyme. – TKArk BIc 1799 16/7 rva Kat:a Unonius ∞ prov. lääkäri Åkerberg, 1 carmosin rödt siden paraplue 2.-.- > 19:51. – Tu 1801 > 9:173, + 2 st. lärfts par de plii, 1 siden do. – Tu 1805 > 6:117, + 1 gl. tafts parapleu söndr., 1 gl. nanqvins do, 1 tafts sohlfiäder m. svarta ben, 1 do pappers do bruna ben söndr. – Tu 1808 > 10:35, + 1 stor röd siden paraplue 1.16.-, 1 liten grön siden parasoll -.24.-, 1 kittais paraply, 1 gl. lärfts do.
71. Ahv. Finström 1774 > 20:83. – Tu 1808 > 15:155.
72. George, k. 129, 137, 143, 195. – Trevelyan, Vol. 3:53.
73. Lipp. 413, Nf 1, Hints to the Bearers of Walking-Sticks and Umbrellas, 1809, k. 99.
74. Nord. Mus., Carl Johans stilen: 46-47.
75. GdM pl. 28. CdM 1786 1/3, une canne en parasoll. – Davenport: 2313, 2315. – Moore 1971, pl. 3. – George, k. 62 (1792). – Squire: 136, Jens Juel, 1798. – Braun-Ronsdorf 1963, pl. III (1793).
76. Wacklin 1974:49.
77. GdM, pl. 4, 12, 16, **36**, 83, 89 jne. ... CdM 1786 15/8, 1/11. MdM 1787 30/3, 20/5, 10/7, 30/8, 20/9. – D'Allemagne, pl. LXIII GdM. – Ruppert IV, k. 21, 26, 28-30. – Boucher, k. 732, 750, 834. – Moore 1971, pl. 3, 4 b (1786). – Buck 1979:10, Spa-umbrella + walking stick, 1777.
78. Andersen 1977:182, 207-208, k. 30, 38. – 19:30.
79. Malmborg 1978:134, 136.
80. D'Allemagne I:80-81, pl. LXIII-LXVI. – Nord. Mus. Gustaviansk stil, 1926:50-51. – Tampere, Hiekan museo, kokoelma 1700-luvun keppejä.
81. Davenport: 2050. – George, k. 60 (1781). – Cederblom I:57.
82. Parainen 1811 > 10:42, + 4 st. gl. o. söndr. solfjedrar, 2 st. gl. o. söndr. lärfts par à plüer, 2 st. par à soll ställningar. – Tu 1803 > 10:47, div.: 1 spansk rörs kjäpp m. söndr. elphenbens knapp m. wriden silfw. ring, 2ne sekamora Jakobiner kjeppar m. messings beslag (miehen), 1 st. lärfts paraply, 1 do sämre, 2 än sämre, 1 gl. solfjäder. – Tu 1778 > 20:11.
83. Finnström 1774 > 8:39.
84. Loviisa 1792 > 9:87. – Tu 1798 > 20:61. – Tu 1807 > 20:62.
85. ÅT 1791 3/1, 1792 16/1, 25/6, 2/7, 24/9.

21. MORSIUSPUKU

1. Pylkkänen SM 1964. Pylkkänen 1970:267-269.
2. Hazelius-Berg 1952:14, 15, 24, 30. – Cunnington & Lucas: 61-62, 82-85, 100-102, k. 22 b, 23, pl. 14, 19-21. – Andersen 1977, k. 74.
3. Hazelius-Berg, 1947:1318-21. – Ekstrand, Fataburen 1949:93, annandagsklädning. – Andersen 1977:174, k. 89.
4. Pylkkänen SM 1964.
5. KM 7500, 2 kaistaa ratkotusta morsiuspuvusta, valkoista silkkiripsiä, johon pujotettu moniväriinen kukkakuosi, lev. 48, kuosin pit. 36. Porvoo – KM 4857:8, morsiuspuvusta tehty täkki, valkoista silkkiripsiä, johon pujotettu moniväriset kukkakäynnökset, lev. 45, kuosin pit. 43. Everstinna Petander, os. Roos lahj.
6. Oulu 1728 > 7:13.
7. VMA (Björkman 55) Kokkola 1730 26/5, trophä målaren Johan Wijkman, sin dotter hustru Maria Wijkman, sal. Anders Helsingii Encka, till hennes privat nytta lämnat ... Stockholm 3. 10. 1726 ...
8. Pylkkänen SM 1964, liite.
9. OKM, Drakt og Mote ... 1952:24-25. – Geijer 1972, pl. 68. – Gall. of Engl. Cost. Weddings, pl. 1, 2. – Rothstein, Costume 1977: 67, k. 7 (1733). – Andersen 1977, k. 73.
10. Joroinen 1744 > 7:46.
11. Hki 1752 > 5:75, Clayhillsin konkurssi 1755, Maria Eleonora Mayerin myötäjäiset 1752 3/9, gångkläder. – HKArk (Åkerman 175) 1753 kaupp. L. Adrian, widare upteknades hwad änkan för giftermålet ägt o. med sig i boet bragt ...

12. Rantasalmi 1761 > 8:130, + Hemfölgder: Fru fändrichskan Agneta Sofia: . . . + 1 litet smycke m. 5 små rosenstenar infattade i silfwer 60:-, 1 par örringar m. 3 hängen infattade i silfwer, bömska stenar 50:-, Fru lieutenantskan Maria Christina (∞ 1757 C. H. Furumarck) til brud klädning i contant 600:- . . . 1 par silfwer frt. skospän m. infattade bömiske stenar 30:-. Fru friherrinnan Brita Catharina (∞ H. J. Rehbinder) 1 brud klädning af ras de sillie, kostat 600:-, > l. Leppävirrat 1771. – Ikaal. 1770 > 15:137.
13. Cunnington & Lucas, pl. 14 a, 19-21, 61, 85. – GdM, pl. 88, une grande robe à la Française d'une riche étoffe. – Vanier, Costume 1969:17 Pariisin kaupunki lahjoitti 1773 20:lle käsityöläisperheen tyttärelle morsiusasut kukkaraitaisesta pellavakankaasta.
14. L. Taivassalo 1751, Hki 1760, Nokia 1763, Tu 1765, Piikkiö 1771, Leppävirrat 1771, Hki 1774, Loviisa 1761, 1777. – VMA Kokkola (Björkman 325) 1767 kaupp. A. Frimodig, leski mme Elis. Hongell (1727-70). – Tu 1771 (Eurajoki) > 7:88, + 1 grön lystrings rob de ron m. garnering o. trompeus 200:-, 1 gl. triumphants rob de ron brun till färgen utan trompeus 100:-, 1 gl. swart podesoes do m. trompeus 90:-. – HKArk (Åkerman 585) 1775 rva Helena Elis. Bock ∞ kaupp. P. Schwartz, + 1 grön o. wit ras de sicilie rob de ron 120:-, 1 swart tafts do söndr. 36:- . . . 2 st. corsetter, 3 st. band bröstlappar, 1 st. wit nåpkins do (huom. miehellä) 1 grå gl. brudgums klädning 60:-. – Oulu 1789 > 5:55.
15. Wacklin 1974:38, 260.
16. L. Paimio 1780, Tu 1783, Piikkiö Tuorla 1789. – Bergman: 134, 137, k. 35, 36.
17. Meinander, k. 257, 259, 289-290.
18. GdM, pl. 88. – Vanier, Costume 1969:16-17, Pariisi 1751, kaupungin kustantamaa morsiuspukua koristi pääntien reunassa kukkakimppu sekä oranssinvärinen kukkahattu, samoin 1773 > 21:13. – 21:50. – v. Boehn 1919:102-103.
19. Cunnington & Lucas: 82-85, 102. – Buck 1979:43, häät olivat perhetapaus, johon pukeuduttiin aamupäiväasuun.
20. Meinander: 178-179, k. 349-350, 362-363. – KM 2742: 1-2, 58057:1, 2.
21. > 8:121.
22. VA Biogr. Wittfoothin kok. 4, asessori G. Malmin testamentti: min dotter, Christina Sophia Malm g.m. fendr. Wittfooth under namn af hemfölgd erhållit 22/7 1796 . . . hennes heldags kläder bestodo af . . . > 15:124.
23 v. Boehn 1909:143-. v. Boehn 1919:108-. – Deneke WuK 1971:81-86. – Cunnington & Lucas: 92-102. – Pylkkänen 1970:437:2.
24. Cunnington & Lucas: 61-62, 82-85 S. Richardson, Pamela 1740, Fielding, Joseph Andrews 1742. 99-102, pl. 20. – Waugh 1968:116, Royal Wedding 1740. – Buck 1979:15, 19, 28, 43.
25. v. Boehn 1919:110-111.
26. Andersen 1977:174.
27. Stålhane 1946:50, 217. – Arnold, Costume 1967-68:12-15. – Waugh 1968, pl. 27 a-b, Ruotsin Loviisa Ulriikan kruunajaispuku, 1751, Kungl. Livrustkammaren.
28. SAOB R 2303 Rob, M. Lillie Dagb. 30. 10. 1743, bruden hade en vit råb o. kjortel. – Tersmeden IV:107.
29. Forsman: 107.
30. HKArk (Åkerman 602, 603) 1777 kpt. E. G. Bierman, leskirva Lovisa Weckström.
31. Porvoo Jakari 1783 > 9:19, vrt. 21:22, veljentytär.
32. Ribeiro, Burl. Mag. 1977:838.
32b L. Tu 1742, Pipping. TMA alleg. leimaus 1740:537, 1745.
33. TMA Ikaal KO 120:147 Mouhijärvi Kairiala 1779 2/2 rva Kat:a Eurenia ∞ kpt Kr. Hartman, > 15:81.
34. Meinander, k. 158, 177, 178, 187, 189, 196-198, 257.
35. 21:27. – Tenhola 1774 > 8:7. – Hedvig Elis. Charlotta, Dagb. II:74 amiraali Ehrensvärdin ja kreivitär Sparren häät Tukholman linnassa 1785.
36. Somero 1758 > 6:105, + 1 swart taft do. – Hki 1759 > 5:50, 13:6 (+ 2 robea, 1 roberonde). – Padasjoki 1783 > 9:60. – HMA Holl KO 108:490 Tuulos kappal. pappila 1765 21/10 past. rva Krist:a Forell ∞ past. J. Sarenius . . . 1 par dubbla engaganter af nättelduk m. spets (+ 1 sack, 1 robe), > 15:74. – VMA Uusikaarlepyy KO 69 Munsala, Waxala 1767 29/8 rva Hedvig Sofia Thuronia ∞ kihlak. tuom. J. Synnerberg, + 1 grön o. hwit race de sicille robe de ronge 150:- . . . 1 röd o. hwit bröstlapp, 1 do brokig, 1 grön do, > 13:25, 50, **15:45**, 16:56.
37. L. Tu 1783, Hauho 1787. – HMA Sääks KO 148:638 Rautalammen pappila 1772 27/1 rovasti J. Weckman, leskirva Elis. Berner, + 1 robbe rong m. kiortell af swart poudisoi 300:-, 1 gl. swart dammast robbe 60:-.
38. L. Porvoo Drägsby 1760, Jakari 1764, Kokkola 1768, Somerniemi Palikainen 1773, Loviisa 1774. – TMA Piik KO 189:440 Kaskilahti Mäenpää 1765 14/8 kpt C. O. Siöstierna, leskirva Elsa De la Motte (1724-77 ∞ 1754), + hwit damast robe de rong 150:-, 1 swart tafts do 72:-, 1 do af rödt pou de soy 120:-, 1 blå do 80:-.
39. L. Kokkola 1751, Porvoo 1763, Kristiina 1767, Orimattila 1778, Rauma 1781, Oulu 1785. – Pylkkänen SM 1964.
40. v. Boehn 1919:145, 156. – OKM, Drakt o. Mote: 40-41. – Cunnington & Lucas: 62, 102. – Haag NKM, Trouwen in het wit, k. 2. – Vestaalipuku > 9:74, 10:13.
41. L. Sääks Lahinen 1793, Pyhtää 1795, Kokkola 1796, Sauvo 1800, Tu 1807. – TMA Masku KO 107:1014 Hirvensalo, Kaistarniemi 1816 20/5 rva Ottiliana Carlstedt ∞ tukkukaupp. C. R. Baer: . . . 1 hwit tafts klädning m. garnering af silkes tyll 2.-.-, 9 st. hwita tygs klädningar 6.-.-, 1 madras klädning -.60.-, 3 st. cattuns do, 1 röd o. swart tafts klädning m. tyll garnering, 9 st. sämre klädningar . . . 13 st. underkjortlar. > **15:159, 16:134.**
42. FLS VII:105-112.
43. Meinander: 181-182, k. 356-357.
44. v. Boehn 1919:103, roomalaisen muodin jäljittelyä. – Cunnington & Lucas: 62, 63, 102.
45. Brudeskrud: l. Jomala 1748, 1754, Taivassalo 1751, Karuna 1959, Porvoo Jakari 1764, Piikkiö 1771, Orimattila 1778, Paimio 1780, Orivesi 185.
46. Pylkkänen SM 1964:137 – liite not 12, 17, 26, 32, 33, 40.
47. Pylkkänen SM 1964:141 liite not: 45, 53, 59, 62, 63, 67, 68. – 8:49 Kokkola 1786 roberonde. 8:98 robe.
48. Wacklin 1974:287-288.
49. KM kansat kok. 2364:8, »ett Bonde bröllop i Österbotten. Bruden klädes af någon stads fruntimmer mycket grann. Ju mera pråal hon får på sig desto bättre syns hon i brudgummens ögon. Brudgummen brukar åfta sinä ägna grå eller blå wallmars kläder men är han förmögen händer det att han ikläder sig svart jacka och för att då få honom grann lindas ett rött escherpe i kring honom.

50. Journal des dames, Paris 1761:264 ... – Cunnington 1957:179, 180 (1736, 1742). – 21:18, 19.
51. Cunnington 1957:402, bosom bottles. – Davenport: 1438.
52. FSL 1795, Chapeau, chapeau de fleurs, en blomsterqvast, som sättes i nacken på en brud bröllopsdagen.
53. 4:194-196.

22. SURU- JA LESKENASU

1. Pylkkänen 1970:270-272, 438.
2. Modée: 3:1836, 1991, 5:3075, 3430, 9:511-698, 773. > 9:32, valtakunnan suru 1782.
3. Tersmeden IV:95, V:45.
4. Suolahti 1909:147. – Wacklin 1974:176.
5. Forsman: 160.
6. Parainen 1811 > 10:42.
7. VA Åminne-arkivet III, no 12, 1815 25/1 kreivi G. M. Armfelt.
8. TKArk BIIId24 Tu 1781 2/5 porv. J. Moberg eli Brusila, leski Kat:a Eerikint.
9. Modée 1:182, asetus 1720 § 7, surupukuihin ei saanut käyttää boijia, frisadea eikä »friseerattua» ratiinia eikä huppuihin suruharsoa.
10. – TKArk BIIId8, Tu 1726 16/9. – 7:51, Tu 1737.
11. OMA (Brenner 187) 1730 Krist:a Nyman ∞ postimest. E. Uhlbrandt, + 1 swart qwins halfslit. långråck af kläde 36:-, 1 do kiortel af ratin 20:-, 1 utgl. swart damast contuse 24:-, 1 utgl. swart flanels kiortel 8:- ... 1 kofta af swart flanell ... 1 bordalous bast förkläde swart, 1 bordalous swart charff, 1 gl. bordalous hufwa, 1 mössa m. mårdswantsar, 1 sorgmössa m. snipp, 1 mårdskins muff brukad, 1 swart bindmössa af flor, > 13:45, 17:53, 22:45.
12. TKArk PIa huutok. Tu 1737 15-16/4 Pippingin perikunta, > 15:9. – 1737 16/8 Lönqvist > **7:118**. – Tu 1739 1/9 varat. Paleenin kuolinpesän huutok., 1 swart flanells sack, 1 do bättre, 1 caparonica, 1 swart sack af flanell, 1 mårdskins muff, > 7:118.
13. L. Taivassalo 1737, Tu 1742 Scarin. – TMA Piik KO 187:162 Perniö Pohja 1740 2/10 leski mme Marg:a Elis. Steenbergia ∞ nimism. A. Hörman (+ damastisäkki, persiandamasti turkki ja nuttu).
14. Wagner WuK 1969:103, Flebche = Trauerschnappe, k. 22.
15. Wacklin 1974:176-.
16. Hki 1782 > 5:51.
17. Saltvik 1790 > 9:22.
18. Joroinen 1792 > 10:53.
19. FLS VII:4, 47, 74, 77-81, 90-93, 127, **149**. – SAOB S 2008.
20. Tu 1809 > 16:168.
21. Meinander: 105, k. 165 Gunilla Spole ∞ Celsius (1672-1756). > 15:15-19.
22. TMA Piikk Ko 188:162 Parainen Degerbyn rustholli 1748 24/1 rovastinleski Ingrid Starck ∞ A. Gylling.
23. TMA alleg. leimaus 1740:34, 1742:48 Beata Myhr (1680-1751 ∞ 1719 ltn N. Mallenius, † 1736, Parainen, Vannais). 1740:268, 1742:137 Kat:a Niska ∞ Rungeen.
24. HKArk alleg. leimaus 1742:6, 68, 86, 101, 154, 165, 167. 1742:63, 154, 192 säkkipukuja kamlotista, flanellista ja ratiinista.
25. TMA Piikk KO 192:511 Marttila Juva kpt virkatalo 1754 8/4 kpt J. J. Hastfehr, leskirva Barbara Helena Freudenfelt, > l. Tu 1757. Fruns hwardags kläder behåller hon owärderade, > 11:78, 117. – 12:73 Tu huutok. 1768, 1 swart camlotts robbe (kaupp. Pipping), 1 swart siden kiortell, 1 swart siden saloppe, 1 par sorg engageanter (A. Mether), 1 gl. flanells kiortill o. koft.
26. VMA VH Oulu Marttilan puustelli 1779 23/10 vphrt, Henriette Beata Roos (1735-79 ∞ 1766 evltn H. J. Roos) > 4:192, 6:116, 8:160, 9:38, 86, 13:14, 53, 15:43, 55, 200, 16:48, 105, 19:94, surupukimia: 1 swart flanels rob de ronde m. kjortel o. tröja, 1 swart kamlots koft, 1 swart taft förkläde ... 1 p. svarta silkes vantar ... 2 st. gl. bomulls lärfts förkläden ... 3 p. svarta tygs skor ... 2 st. sorg solfjäder, 4 st. enckla dok, 1 st. sorg kraga, 3 par poungetter, 1 snibbhufwa, 1 par tredubla bredfålliga engageanter, 1 par tvådubla do do, 2 st. bredfålliga halsrimsor, 2 st. do halfva sorgkläden ... 2 st. krusflors hufwor, 1 krusflors garnatur med smeck, 1 krusflors halsduk, 1 sorg flors garnitur, 1 do möss-tilbehör, 1 svart o. hvit band garniture, 1 par svart o. hvita lurf corneter, 1 svart o. hvit bröst bouqvette, 1 halsband af svarta pärlor, 1 svart trekantig tafts halsduk, 4 par. svarta tafts tröjband ... Vainajan vaatteita jaettiin neiti Lovisalle, Friedricalle, Cornelialle ja mlle Herfihlille.
27. VA Loviisa 1767 29/5 leskirva Aina Serlachia (1686-1767) ∞ kirkkoh. G. Starck. – HMA Holl KO 109: 43 Padasjoen pappila 1770 25/5 rovasti A. Limatius, leskirva Hedvig Kat:a Krämer, > 6:58, 15:31, 16:42. – VMA (Björkman 456) 1776 leskiruustinna Kat:a Nyholm ∞ 1 past. C. Fagerström, 2. rovasti J. Chydenius, > 18:59.
28. Hki 1768 > 17:6. – VA Loviisa 1775 28/8 leskirva Elis. Clayhills ∞ kaupp. A. M. Backman, > 20:40.
29. 16:18 Hauho 1766, Iisalmi 1774.
30. Hki 1794 > 9:178. – Hki 1798 > 9:85.
31. Cunnington & Lucas: 147 »purple mourning», aluksi vain hovisurun yhteydessä.
32. L. Tu 1742 Scarin. – Perniö 1788 > 9:58. – 22:26-28.
33. CdM 1786 1/8, 1/9, 1789 11/3, 21/5, 1/8 demi-deuil, 1790 25/4. – Wagner WuK 1969:103, k. 22, Berlin 1786. – Cunnington & Lucas: 245-247, 265. – Buck 1979:82-85, k. 44. – Andersen 1977:189.
34. VMA VH 1807 23/1 leskirva Anna Charlotta Cygnell (1753-1807 ∞ 1779 hovioik. asess. E. af Palén; raatim. tytär Kokkolasta), > 16:49, 167.
35. Parainen 1811 > 10:42, 22:6.
36. VA Biogr. Wittfoothin kok. kansio 4, Tampere 1809 2/10 leskirva Helena Kat:a Malm > 9:19 (1783): 1 grå siden klädning, 1 svart do, 2 do kiortel m. tröija ... 1 siden stubb brun, 1 tröya do ... 1 schal svart, 1 pälls m. gråverks foder svart, 1 do do m. bomulls stopning brun, 1 madras klädning, 1 kambrits do brun, 1 cattuns do do, 1 vit blomerad do, 1 do slät m. tröija, 2 do do, 1 do nåpkins ... 3 p. kiortel säckar, > 15:150, 202, 16:127, 224, 19:98.
37. 22:32.
38. Meinander: 174, 176. – HKArk (Åkerman 496) 1770 tullinhoit. L. J. Wendelius, leski Maria Borgström (+ 4 hametta, 5 silkkinuttua, 5 karttuuninuttua, 5 raidallista puuvillahametta, 2 karttuunitupia, esiliinoja). (Åkerman 1108) 1806 leskirva Maria Borgström ∞ Wendelia, 1 gl. upsprättad siden klädning, 1 siden polonäes, 3 siden koftor m. kiortlar, 3 siden förkläden, 2 siden kappor, 1 witbottnig sidenklädning, 1 blå siden råck, 3 koftor, 3 pälsar, 2 cattuns

koftor, 2 do m. kiortlar, 1 gl. rägn kappa (ym. vanhoja ratkottuja pukuja, nuttuja jne.).

39. L. Jomala 1754, Pietarsaari 1754, Karuna 1759, Porvoo Drägsby 1760, Jakari 1764, Tu 1772, Loviisa 1777, Orimattila 1778, Perniö 1782, Kokkola 1796, Hki 1800.
40. SAOB S 2008. – 22:15, 19.
41. 15:15-18, 22:21.
42. 13:3, 15:3, 4, 22:12. – L. Paimio 1738, Karuna 1759. – Hki 1756 > 7:74, + 2 st. sorg nattyg, 1 chanonese, 3 st. natstycken, 1 nopkinsmössa m. stom, 1 p. halfärmar m. manchetter, 1 p. hwita muddar, 1 p. do m. knappar uti, 1 p. randiga manchetter utan spetsar ... 3 st. släta stycken.
43. 15:161-163, 166-168, 173. – HMA Sääks KO 148:23 Kalvola Niemi 1770 9/8 leskirva Anna Juliana Rennerfelt (1713-70 ∞ 1745 korn. E. Tammelander † 1761): 1 ny rastidisille robb de ronde brun o. hwit 240:-, 1 gl. swart tafts do 100:-, 1 gl. swart flanels do 30:-, ... 1 swart schalopp af siden moer 90:- ... 1 swart flors kappa 4:-, 1 ny swart flors hufwa, 1 gl. do, 1 liten swart flors hufwudbonad, 1 sorg flors hufwa ... 2 par hwita wax pärlor hwaraf dett ena paret är med 5 st. stenkåhls knappar försedt, 1 par swarta örhäng ... 1 hwit brogeradt kammarduks förkläde, 3 hwita linnes do ... 1 frt. filt hatt, > 12:18, 13:13, 16:156, 216.
44. L. Karuna 1759, Hki 1800. – 22:10. – Andersen 1977:186, gravor, k. 65.
45. L. Paimio Viksberg 1738, Karuna 1759. – 22:26. – Oulu 1730 > 22:11. – Oulu 1760 > 8:120. – 15:4, Kokkola 1753.
46. Andersen 1977:186, k. 65 (1737).
47. 22:14.
48. 22:17.
49. 15:93-96. – Hki 1792 > 9:36. – 22:27.
50. L. Hki 1800. – 15:157.
51. L. Porvoo Drägsby 1760. – 13:3. – 22:18, 20, 25, 26. – VMA Pietarsaari KO 1752 16/4 Pietarsaaren pappila rva Anna Marg:a Berg ∞ kirkkoh. Z. Dahl, + 1 swart satins kjortel, 1 swart dammast do, 1 swart podesois do, 1 swart do robe ... 1 hwit dammast robe-kofta, 1 hwit påsydd kofta, > 11:16, 104, 15:194, 17:20, 19:37. – Hki Pukinmäki > 9:148.
52. 13:39-41. 22:10, 14, 26, 27. – PMark Porvoo (Åkerman 31) 1758 Maria Backman ∞ raatim. J. Wullfrath > 15:137, 1 nättelduks förkläde, 1 do halsduuk, 9 st. quins panstycken, 2ne par quins halfarmar, 4ra par sämbre do, 1 par sörge krus, > 16:26.
53. 22:14, 19. – Diderot Encycl. XII:701, pleureuses, grand deuil. – Klein: Pleureuse. – Wagner WuK 1969:102. – Andersen 1977:188, kiedottiin käsivarsien ympäri Tanskassa.
54. 22:25 Tu 1768, – L. Porvoo Jakari 1764.
55. 22:10-13, 17, 18, 26. – L. Hki 1800. – TMA Piik KO 192:202 Parainen Bläsnäs 1753 13/8 ratsumest. A. Fehlbom, leskirva Krist:a Maria Gylling.
56. FLS VII:93. – 6:117, Tu 1805, 1 hvit musch: nättelduks förkläde, 1 do med bred fåll, 4 st. smalrandiga linne do.
57. 22:10-13, 17, 26, 32.
58. 22:17. – Tersmeden V:45, 6 par regarnsstrumpor, 1771 (maansuru).
59. 22:26, 32.
60. 22:12, 13, 22, 23, 27, 32, 34.
61. 22:15. – Reenstierna I:437 (1811).
62. 22:23. – TKArk PIa huutok. Tu 1764 3/5 hovioik.neuv. J. Lostiernan leskirva Anna Svahn (1728-64), jäämistö > 11:13. – Tu 1766 11/9 asess. rva Wittfooth. – TMA Ahv. KO 106:435 Finström 1765 2/5 leskirva Sabina Thorin ∞ Hernmarck, > 11:102, **13:89**, 15:23, 172, 15:23. – Tersmeden IV:15, hos Thorin, 1747.
63. L. Karuna 1759, Porvoo Jakari 1764, Sauvo 1800, Hki 1800. – 22:17, 26, 32.
64. L. Karuna 1759, Jakari 1764, Kokkola 1796. – 22:11, 17, 26, 22:12, 35. – 7:15 Halikko Joensuu 1736, 1 sorgfiäder 1:16, 1 solfiäder ny 6:-.

26. Liitteet

A. PERUKIRJAOTTEITA 1731–1807

1731 Kokkola

1731 1/2 Raatimies Mats Pehrsson Kiemmerin leski Cath: Grandell

---

Gull: 1 gullkied om 9 1/4 ducat 139:24, 1 do om 15 5/8 ducat 234:12, 4 st. gullringar, 1 signet ring infattad m. swart agat 38:-, 1 liten do m. hwit agat M:K 24:-, 4 st. gullringar pantsatta.
Silfwer (bl.a.):Ett sölfr byxsäx uhr, sölfwer knappar til en råck o. wäst 45 1/2 lod, 1 par mans skoospän, 1 par qwins do, 1 fingerbohr, 1 par skiortknappar, 1 silfr kiäpp knapp.

Gångkläder: 1 halfsliten swart dammast qf. contuss 40:-, 1 ny lius sijdenbast kåfta m. blå opslag 24:-, 1 halfslitit bourdalous skiärp 16:-, 1 swart halfsliten klädes kiortel 20:-, 1 brun blomerad kalmincks kiortel 16:16, 1 gl. utsliten cattuns kiortel –, 1 gl. utsliten röd o. guhl bast kåfta, m. et par små silfr hakar 12:-, 1 gl. grön bast lijftröya 6:-, 1 halfsliten liusgrå pommersk camlotts contuss o. kiortel 24:-, 1 halfsliten swart dammasch chassageng m. glants lärefts foder 60:-, 1 adriageng af gement grönt dammasch m. rödt bast opslag o. cattuns foder 72:-, 1 utsliten swart dammasch kiortel 12:-, 1 hwit moers myssa m. mård swantzar omkring 6:-, 1 gl. grön flanells kåfta m. rödt frijs foder 6:-, 1 gl. utsliten randig camlotts kiortel 3:16, 1 kalmincks lifstycke 3:-.

Summa invent. 9582:12 Dr kmt
(velkoja)

VMA (Björkman 57).
(vanhoillinen puvusto)

1736 Oulu

1736 14/4 Hustru Elisabet Simonsdotter Eric Olson Burgmans maka

---

Gull: 2 släta ringar, 1 gullring syntes af gammalt wara amelerad m. 7 stenar, 1 do af samma form m. 17 slipte ståhl syring, noch 1 förgylt ring slätt menas wara sölfr.

Linne kläder: 16 3/8 ahl nytt lärft af knappa 6 qwarters bredd ... 1 öfwerdehl af huuslärft gl., 3 par qwins halfärmar gl., 2ne gl. stycken m. spitz, 1 do utan, 5 st. salig qwinnans paitar.

Gång kläder: 1 contus af ylle dammask m. swart bordalus opslag gl. 15:-, 1 do af ylle m. små röda rosor o. röda skåttygs opslag 6:-, 1 röd skåttygs kåfta 6:-, 1 röd o. wijt kartuns kåfta m. insprängd halfsijdens opslag 7:16, 1 gl. kåfta af flanel swart 3:-, 1 kalmincks lijfstycke 2:16, 1 hwit halfsijden kiortel m. rosor 18:-, 1 gl. kalminks do m. blå o. bruna rosor 10:-, 1 ljusblå klädes kiortel (till sorgväst åt Erich Burman), 1 swart walmars do 6:-, 1 gl. utsliten röd klädes stubb -:24, 1 blå dammask myssa m. hwita rosor 3:-, 1 röd brokatz myssa m. hwita o. gröna rosor 4:16, 1 gl. swart bindmössa af flor 1:-, 1 röd hwit isprängd do gl. bortstulen, 1 nattyges myssa af blått bast 3:-, 1 gl. hufwa af bordalu utsl. -:24, 1 silkes halsduuk m. hwita rosor i knutarne 6:-, 1 randig kartuns förkläde 4:16, 1 swart knä förkläd af bast gl. 1:-, 1 dammask bröstlapp swart m. knappar af snören 1:-, 7 qwarter gl. sölfwer spitz 3 finger bred 2:-, 1 1/1 ahl röd oächta gulband glt 1:8, 1 par nya röda regarns strumpor m. hwita sweklar qwinns 3:-, 1 par tråstrumpor 1:8, 1 gl. mordskins muff 1:16, 1 par rödfärgade gl. fårskins hanskar 2:16, 1 gl. solfiäder -:18, 6 al blå prässat walmar nytt -lemnas i stället för sårgråk, 1 par gl. täflor m. skiag öfwertåg, 1 par brukade guhlfärgade skoor 2:16.

OMA (Brenner 223).

1736 Helsinki

1736 30/7 rouva Brita Mary Åhman († 1736) ∞ pormestari Abraham Wetter, entinen ylisotatuomari, joka nimitettiin Helsingin pormestariksi 1722 vastoin porvariston vaalia.

Gång kläder: 1 röd, brukad o. något slijten damast päls m. loskin o. gråwärk samt mårdswantz stoffering 15:-, 1 röd do m. gråwärk o. härmelins stoffering 30:-, 1 röd damast sak något brukad 150:-, 1 swart damast montou m. en dertil hörig kiortell brukade o. något slijtne 120:-, 1 triumphant mantou o. 1 do kiortell, något brukade 150:-, 1 triumphant corsset 6:-, 1 guhl damast sacke m. swart bordal, stoffering o. 1 do tillhörig kiortell något slijtne 120:-, 1 grön o. hwijt adrien af damast m. hwit tafts stoffering, något brukad 72:-, 1 slijten swart damast kiortell 12:-, 1 brokot på halfsidentyg trykt sommar kiortell, underfodrad, något brukad 18:-, 1 hwit damast kåpa m. rödt bast foder 36:-, 1 blå o. hwijt sijdentygs alldagz kåfta m. hwit taft på armerne något slijten 12:-, 1 guhl damast kåfta slijten 12:-, 1 hwit o. blå sijdentygs lijfkåfta m. rödt foder o. band, äfwen slijten 18:-, 1 blå o. hwit sijden tygs kåpa 6:-, 1 fiolät camlots kiortell 24:-, 1 gl. röd o. hwit cattuns kiortell 4:-, 1 gl. blekröd underkiortell af sijden 4:-, 1 gl. blå o. hwijt sijden nattmössa 1:-, 1 utslijten cattuns kåfta 2:-, 1 par röda samets muddar 9:-, 1 par röda fodrade qwins hanskar 1:8, 1 röd samets karpuss fordrat m. hwijt härmelijn 8:-, 1 swart samets

kåpa m. hwit dammast foder brukad 80:-, 1 swart flors schierff (eschierpp m. frantzar spetzar) 60:-, 1 do slijtit 24:-, 1 gl. swart flors hufwa m. caporonika o. frantzar 6:-, en swart ståppad tafts hufwa 6:-, 1 blå kittais corsset m. röda band 5:-, 1 hwit nåpkins nattyg, påsydt m. knutar o. kringfattat m. fijna hållenska spetzar samt 1 1/4 alr brokot sijden band, brukat o. något slijtit 6:-, 1 do nattyg af nymodig nopkins m. fijna hållenska spetzar 2:8, 1 do m. uddar slijtet 1:- 1 sijdenfärg nattyg m. silkes uddar 1:16, 1 brukat flanells lijfstycke eller tröija 2:-, 1 blått o. hwijt cattuns lijfstycke 2:16, 1 röd frijs understubb 3:-, 1 gl. röd sammets karpus, utan nedslag, fodrad m. härmelijn 3:-, 1 gl. mårdskins muff 3:-, 9 st. mårdswantzar o. en lijten kraga 6:-, 1 par blå regarnes strumpor o. 1 par spräklige do brukade 3:-, 1 triumphantz barn christning kläder m. breda spitzar kringfattad samt spitzar o. röda band utj 15:-, 1 guhl o. randig stiufkiortell 7:16, 1 grön sammets nåhldyna kringfattad m. gullband 10:-, 1 camfoder af silfwer moir, kringfattad m. silfwer uddar 6:-, 1 nattdukz bordz täcke broderat på hwit attlask af sal. fru öfwerauditeurskan 60:-, (= 1137:-)

(5/2 *Perinnönjako* 5/12)
Dottern Jungfru Catarina Wetter: 1 röd damask sacke, 1 violet camelotz kiortel, 1 liten blå o. hwit taftts kåfta, 1 gl. kattuns nattkåfta, 1 gl. florshufwa.
Dottern Charlotta: 1 mantou o. kiortel af triumphant m. hkårsett, 1 flors Eschierp m. falbola, 1 mårdskins muff.
Dottern Margaretha: 1 grön o. hwit damast sacke, 1 tryckt halfsiden somar kiortel, 1 guhl damast kåft, 1 gl. swart damast kiortel, 1 swart ståppad tafts hufwa, 1 sohlfiäder m. grönt band, 1 sydd nåpkins myssa, 1 blå o. hwit sidentygs nattmyssa, 1 par gl. wantar.
Dottern Adriana: 1 swart damast mantou o. kiortel m. blå corset, 1 gl. sidentygs kiortel, 1 blå o. hwit randig sidentygs kåfta, 1 gl. röd damast päls.
Dottern Sofia Juliana: 1 guhl damast sacke o. kiortel, 1 hwit damast kåpa m. rödt foder, 1 gl. nåpkins myssa, 1 do, 1 do af sidentyg, 1 gl. kattuns kiortel, 1 gl. kattuns lifstycke, 1 par röda sametz muddar.

HKArk (Åkerman 71), täydennetty konseptin tiedoilla. – Alleg. 1737. A. Wetterin konkurssi. – Alleg. leimaus 1740: 89 Abraham Wetters sterbhus, jungfru Charlotta och Greta Wetter.
(Muodikas)

1736-38 Laukko

Vänrikki Knut Karl Kurjen (1700-29) ∞ 1721 Sofia Juliana Barsin († 1730) orpolasten Axel Gustafin (1728-1800) ja Sofia Julianan (1730-63, vide l. Nokia 1763) pesänselvitys ja holhoustilit.

1. [lasten isoäidin Sabina Juliana Silfversvanin (1677-1725 ∞ Claes Detlefson) ja äidin Sofia Barsin Tampereella 1736 huutokaupatut vaatteet].

Förteckning på fölljande Lösören af framl. Härads Höfdingen Hr. Claes Detlefsons (Bars) Stärbhuus Ägendomb, som ... blifwit försålde på offentelige Auctioner i Tammerfors den 25: och 26: Aug: Åhr 1736 ...
Kläides Sorter: 1: något sliten hwit Dammast Mantou med grönt taftts foder (150:-), 1: Mantou af blått Dammast med Rosenrödt Taftt till foder och 1: Kiortel därtill af samma slag (200:-). 1: något sliten Kiortel af Blomerat Atlas (30:-), 1 sliten och något söndrig Adrieng af rödt Ryskt Dammast (20:-), 1: något sliten Koftta af rödt Taftt med Cattuns foder och allaredan fläkad (18:-), 1: stickad Stubb af rödt Bast som är försliten och något söndrig (15:-), 1: Adrieng af randigt Camlot hwilken är redan sliten (20:-), 1: liten och något sliten Qwinfolks Tröya af Nopkins (5:-), 2: så kallade Tung Lijfstycken af oblekt Lärftt det ena med rödt och det andra med swart Basts Stofering eller öfwertåg, allenast framföre, till sammans (2:16), 1: Snörlijf med hwit Basts öfwertåg (24:-), 1: Qwinfolks Skiärf af swart Samet och med swart Bast fodrat något mera än half slitit (48:-), 1: qwinfolks Hufwa äfwen af swart Sammet (30:-), 1: half slitit swart Dammast Skiärf med så kallat Falbola (18:-), 1: Swart Dito af floor (15:-), 1: Bast förkläde som är något slitit (12:-), 1: Dito äfwen af randigt Bast förslitit (8:-), 1: brukad Sack af swart Armosin (80:-), 1: Kåftta af hwitt ylletyg med bruna Silkes ränder och rödt Taftts Stoffering (12:-), 1: ny Adrieng af Brunt Dammast (156:-), 1 något brukad Qwinfolks Päls af Oliwer färgat Ryskt Dammast till Öfwertåg med Mårdskins foder, samt Mårdswantzar till Stoffering (250:-), 1: half sliten Kiortel af swart Dammast (48:-), 1: halfsiden Adrieng med grönt botten och bruna Rosor samt rödt bast till stoffering (40:-), 1: Nattygs Bordtäcke af rödt bast förslitit (6:-), 1: Qwinfolks Muff af Mård-Swantzar, alla redan af mahl något skadder (12:-), 1: försliten Do af Hermeliner (4:-), 1: Qwinfolks Kraga af färgade Ekores Swantzar (3:-), 1: Mantou af hwit ylle Dammast med rödt Taftts foder som är alla redan mer än halfsliten (12:-), 1: något sliten Kiortel af mörkblått Ryskt Dammast (30:-), 1: så kalladt Corsett Snör Lifstycke med rödt Taftts öfwertåg (9:-) ... (sulkeissa perukirjoitusarvot, huutokauppahinnat hieman korkeammat)

---

2. (Sofia Juliana Kurjen s. 1730 vaatteita)
Åbo 1737 26/2 Jost N:Schultz (Åbo). Följande är för Fröken Kurck uttagit: an 7 1/2 alr blått o. hwit Catun 16:28, 7 1/2 al. Camblot 22:16, 3 alr fin Nopkin 10:16, 1 Par Handskar 2:8, 5 alr foder Lärftt 6:8, 7 3/8 alr Spetzar 18:14, 1/2 al Hårduk 1:4, 1/4 Lod grön tråd -:3, 1/2 Lod blå Dito -:6, 1/4 Lod brun Dito -:3, 1 Lod hwit Dito 1:16, Stärkelse för -:12, 1 ℔ Puder -:18, Sömnåhlar för -:12, 1 Bref Engelska Knapnåhlar 24:-, 2 dockor swart Silke 6:-, 1 Sax 1:4, 1 Fingerbår -:6, 1 3/4 al facon: band 4:12, 6 alr röda Padu band -:24, Summa Dr 88:16.-

---

3. (Baron Axel G. Kurck) och dess Syster Fröken Sophia J: Kurck till deras förnödenhet och betiening i Stockholm ... 23 Martii Ao 1738 M. SegerCrantz (Laukko) ... (= holhooja lähetti lasten mukana)
... Sex stycken nyia, Sex stycken slitne, Twå stycken gaml. Frökens under Lijntyg ... Ett hwit förkläde, 3 st. Näsdukar af Linne Frökens, Ett glt Nopkins Lijfstycke söndrigh, Fyra st. Natthufwor, En Nopkins Kiortel Sydder, En Brun Camlotz Kiortel sliten, En Röd Koftta af Bast, med Cattuns foder sliten, En sliten Tröya af brunt Camlot, En LijfKlädning af randigt Camlot, En halfsiden Koftta gl. och sliten, Twå blå Cattuns Kåfttor, Twå Dito Förkläden, Een aln brunt Lärftt, En Nattråck af hwit Dammast, En gl. o. utsliten Cattuns ståppad stubb, twenne gl. snedda HallsKläden, Twå Nettelduks Nattyg m. Spetzar, Twå st. nyia Nopkins do, Twänne st. gl. do, Twå par ärmkruus, En opsatt Papelliottz rimsa, En swart flors Hufwa, En röd gl. ståppad Dito, En flors halsduk påsydder ...
Ett randigt Taftts Kårt förkläde, Ett par blå gl. Silkes Strumpor, En Solfiäder af Elphenben, Femb stycken af

Diverse Sorter, Fassonerade och röda Taftts band slitne ...
Gull: Ett Par släta Öhrringar och en Hiärt Corall i gull infattad. Ett par armstyftt af gull med amelerade stenar. ... emottagit ... Stockholm d. 2. maii 1738 And Muraeus.

1738 Stockholm Fröken Kurck
1738 10/6, skräddaren E. Mohen för kläders förfärdigande 47:59
1738 20/6 An 12 alr Incarnat Ost: Dammast 78:-, 16 alr Hållans Hart Lärftt 46:-, 11 alr Coul:d foder Lärftt 11:-, 1 al Cammar Nättelduk 8:-, 3 al brosherat flor 12:-, ...
1738 1/7 1 solfjäder 6:-, Herman Hiliks.
1738 junii, 12 alr uddar 27:-. M. Forsberg.
1738 16/7 ... Ett par Skor åt Fröken 4:-, Frökens skor en gång lagat -:30, för 3 st: snörband åt Fröken -:30 ... En Sybåga för Fröken bet. hos Snickaren 2:- ... And: Muraeus.
1738 25/7 *Lijnkläder för Fröken*: 3 Par ärmar, 12. alr Spetzar, 1 aln Nättelduk hwar af äro giorde Par dubbla Engageanter, En Hals rimsa, En Papillot Rimsa, 2 stycken Nackstycken.
Gångkläder för Fröken: En röd Dammask Lijf klädning, Ett Snörlijf, En Styfkiortel, En flors hufwa, En Sohlfiäder, Ett Par Skoor. ... Föregående Persedlar hafwer jag emottagit, som rewerseres. Stockholm d. 25 Julii 1738. And: Muraeus.

VA Biogr. Kurck-Kurki-suvun kokoelma. Vide 7:11, 26, 47, kuva 114, 1. Nokia 1763. – Jully Ramsay, Skuggor vid vägen. Helsingfors 1917.

1737 Taivassalo

1737 29-31/1 Taivassalo Touppa säteri, jalosukuinen rva Anna Maria Starck (1684-1736, † Kahiluodossa) ∞ 1728 sotatuomari Ernst Grabbe († 1754). Lapsettomia.

Löösören:
Gull: 1 amelerad ring af pistolet gull med 3ne infattade små taffell stenar 42.-, 1 släth ring om 4 duc. 60-, 2 do, 2 st. örringar af 7/8 duc. wigt 13.-,
Sölfwer (bl.a.): 1 swampdosa, en balsam dosa, en hårnåhl, en snörnåhl, ett par gla och söndr. qwinfolcks skospennen och 6 st: små knappar, samt en pitskaffts ring med E:B:

Den aflednas gångkläder: 1 gl. swart kappa af armosin med cattuns foder 18.-, 1 do ny af hwijt dammask, med rödt bast till foder frammantill, och rödt franskt lärftt på ryggen 54.-, 1 swart sattins kiorttel ny 40.-, 1 brun dantzige tygs kiortel ny 12.-, 1 cassaquin af ask färga durance med himmelskt blått bast till ståffering, samt upslag å ärmarne gl. 9.-, 1 mantoú med kiortell af swart ratin gl. och mahlhuggen 40.-, 1 sidenbast kappa gl. 6.-, 1 söndrig half siden kåftta 4.-, 1 röd sidenbast kåftta halfbrukad med franskt lärftt fordrad och ståppad af bomull 15.-, 1 cattuns kåftta af sits med lärftts foder halfbrukad 6.-, 1 styf kiortel 9.-, 1 röd karpus fordrad med gråwärck bekom Hr. Lieutenant Starck för 18.-, 1 hwijt mössa af dammask 6-, 1 mössa af nåpkin med smala uddar 3.-, 1 nattyg med spetsar 5.-, 1 do med gemenare uddar 2.-, 3ne st. mössband 1.13, 1 glt. swart armosins förkläde 3.-, 1 lång swart hufwa af armosin med spetzar omkring kragan 15.-, 1 scherph 4.-, 1 flors hufwa eller så kallad capronica 3.-, 1 elfenbens sohlfiäder 4.-, 1 do gl. 1.-, 1 par bruna handskar 1.-, 1 krus flors hufwa 2.-, 7 st. särckar, 1 lärftts halsduk (summa) 281.29

Summa invent. 11689.20 Dr kmt

VA Biogr. Grabbe, Ernst, sotakomissaari.

1738 Paimio

1738 9/8 Paimio Viksberg, kihlak. tuomari Abraham Paleen (1679-1738) ∞ 1. Anna Helena Wallensten († 1712), 2. 1712 jalosukuinen rva Margareta Chatarina Tigerstedt (1692-1738).
Gull: (af jouveleraren Lexell värderat) 1 gull käd 2 slag om halsen om 7 7/8 ducat 118:4, 6 släta ringar, 1 brisk, 3 1/2 lod galoner 5:8, 1 gördelspänn af kron gull m. silfwerhake 24:-, (summa 263:1)
Diamanter o. pärlor: 1 par örringar hwardera örringen bestående af en stor o. 7 små tafelstenar 100:-, 1 ring af krongull m. en stor o. 4 små oächta stenar 12:-, 1 do m. en aflång rosensten infattad 60:-, 1 do warit amelerad, infattad m. en ächta pärla 10:-, 1 pärlhalsband af 66 ojämna ächta pärlor 12:-, 1 par armband af pärlemo o. swart agat 4:-, 1 snörnål utom öga.

Linkläder: (dukar, handdukar, lakan mm.) ... 3 mösshufwor -.24, 1 nopkins lifstycke 2.-, 4 par tråstrumpor 1.-, 1 sorg nattkappa 1.-, 1 hwit noptkins kofta ny, lämnas för jungfru Hedevig, 1 do halfsliten, lämnas för jungfru Anna Maja, 1 par halfärmar nya m. nättelduks manchetta lämnas för jungfru Ulrica, 2 par do m. höga agatianter lämnas för de omyndige jungfr., 2 st. gl. omodige sorg nattyg äfwenså, 1 ny modigt sorg nattyg m. nackstycke, äfwenså, 1 stycke lärft 2 1/4 aln långt äfwenså, 1 par lärfts wantar äfwenså, 1 par qwinf. tråstrumpor äfwenså

Sal. Fruns kläder: 1 damast päls af hwit botn o. bruna rosor fodrad m. gråwärck 84:-, 1 kiortel af samma slags dammast fodrad m. rödt lärftt 16:-, 1 kofta af likadant dammast m. lärfts foder o. stoppad m. bomull 9:-, 1 swart kiortel af tiokt dammast fodrad m. swart glants lärft 60:-, 1 ny swart satins do glantz lärft til skoning 36:-, 1 röd kappa af watrad armosin fodrad m. grönt bast 6:-, 1 röd satins kofta fodrad m. gråwärk 12:-, 1 gl. blå half kasakäng af ylle dammast fodrat m. swart wälck 4:-, 1 escherp m. swart sammet i ryggen o. det öfrige af swart dammast i facon lagdt 3:-, 1 gl. bred swart spets o. 1 söndrat escherp mot 6 al lång 2:-, 1 ny swart kiortel af hemwäfwit sars 4:16, 1 do sliten af blåt sars, odugl., 1 gl. flanells kiortel m. lärfts skoning 1:-, 1 gl blå fris under kiortel 1:-, 1 swart armosins hufwa m. swart spets i kring 6:-, 1 par klippings handskar 1:-, 1 mårdskins muff -:24, 1 par blå silkesstrumpor, lämnas för jungfru Ulrica, 1 par röda gl. filtstrumpor, lämnas för jungfru Beata, 1 liten gl. tafts solfiäder, lämnad för dotter dottren jungfru Cath: Steenman, 1 gl. blå sars pung m. lås -:24, Christnings kläde af rödt sammet m. 3 barnmössor 12:-.

Summa inventarii 52197:23 1/2 Dr kmt

TMA Piik pk 183:295-. – TKArk PIal, 1739 1/9 Auction, Hr. häradshöfdingens Paleens sterbhus.

1740 Hamina

1740 1/12 madame Catharina Lempf, leski kauppias Henrik Tesche Johansson (∞ 1. Margareta Schmidt † 1727)

Guld och Meubler: 1 st. Diamantz ring m. 1 stor o. 16 st. smärre stenar i guld o. Silfwer infattning 750:-, 1 do m. 1 stor o. 6 smärre stenar i lika infattning 125:-, 1 st. Guld Kiäd m. lås af 38 Ducat wigt 646:-, 1 do gl. utan lås 5 ½ Ducats wigt 88:-, 1 st. ring m. 1 stor o. 5 smärre Taffel stenar 36:-, 1 st. ring m. 1 grön trekantig sten 14:-, 8 st. släta ringar 153:-, 2ne st. ärm Knappar 3 ½ Ducat 59:16 . . ., 1 st. Brisk af 1 Ducat 17:-, 2ne Små Öhr ringar af ¾ Ducat 12:24, 1 par Öhr hängen m. Perlor 20:- . . .
Silfwer: (bl.a.) 1 st. Puder ask 11 lod 44:-, 2 st. gl. Swampdosor 5 lod 25:-, 1 st. gl. Snusdosa 5 ½ lod 22:- 3 st. Små Ärm Knappar 2:8, 2ne st. Utsydda Pungar m. Silfwer lås 30:- . . .

Gång Kläder: 1 Swart armosidens hufwa 10:-, 1 Swart dammast Manton o. Kiortel gl. 130:-, 1 Lifråck m. Kiortel af blomerat dammast 70:-, 1 Fruent: röd dammast Päls utan foder 80:-, 1 adrageng m. Kiortel af blom: dammast 80:-, 1 röd dammast Kåpa m. gråwärcks foder 40:-, 1 half Casageng af Brunt Bast 24:-, 1 Blå half siden Kiortel 18:-, 1 Swart armosidens half Casageng 36:-, 1 Swart armos: glt. förkläde 8:-, 1 gl: swart Bordalou Skiärp 20:-, 1 randigt Bast förkläde 12:-, 1 rödt damast Bord täcke 8:-, 1 par gl. fr: Klippings handskar 1:16, 1 par do hwita -:24, 1 blomerat dammast Nattmössa 4:-, 1 do bindmössa, 2ne gl. do 2:-, 1 par gl. swarta dammast muddar 1:-, 2 st. flors halsdukar 4:-, 2ne st. do gl. 2:-, 1 st. do 1:8, 1 Swart Sammetz Pan stycke 3:-, 1 gl. Snör lif 1:-, 1 Sohl fiäder 3:-, 1 gl. Stiuf Kiortel 1:16, . . . 40 alr Blommerat damast i et stycke 360:-. Summa 934:-

---

Summa invent. 153697:29

VA Biogr. Wittfooth, kansio 5.

1740, 1742 Turku

Alg. Scarin (1684-1771), 1722 Turun akatemian valtiopin, siveysopin ja historian professori, ∞ 1729 Anna Kat:a Roland, tukholmalaisen tukkukauppiaan tytär, prof. Lauri Alstrinin leski. Tytär Anna Christina s. 1732.
1740:108, 1 fruentimb. sac o. kiortel, samt ½ sac af et slag tyg m. grön botn o. blom. rosor, 1 kåfta af hwit o. blårandigt sijden-sattin, 1 halfsac af sitzer cattun af många färgior, 1 randig blommerat taftz kåfta, 1 randigt bast förkläde, 1 pers. damast grått o. hwit lijfröya, 1 röd o. hwitrandig sijden sattins lijfklädning o. 1 nopkins kiortel min jungfru dåtter tillhörige, 4 st. blommerade mösseband.
P.S. Acad. wachtkarlen Niels Hustru: 1 randig dantziger tyg kiortel.
1742:70, H. Professoren Scarin (verifikaatin mukaan) 1 carmesin röd damast sack, en gåhl o. rödstickad (randig) bast stubb, en violet persiansk damast kiortel m. (stoppad) päls af samma slag, 1 ny hållensk dammast kiortel o. ½ sack swart, 1 swart rademoirs sack o. kiortel, 2ne swarta hållendske dammast kiortlar, 1 gl. klädes kiortel swart, en flanells sorgsack, 1 röd armoisins kofta (Jungfrun tilhörig), 1 guhl hållendsk dammast pältz (1 stubb af do stickad, 1 röd dammast pältz), 1 hwijt stickad dammast stubb, 1 grön hållendsk dammast kiortel, 1 grön moirs halfsack, 1 gåhl dammast halfsack, 1 swart armoisins kåfta, 1 röd persiansk dammast kåfta, 1 blå do kofta, 1 swart sattins kiortel, 1 swart taftz escherpe m. silkes spetzar, 1 violet sammetz kraga, 1 violet sammetz mössa o. muff m. gohl fälp, 1 röd sammetz rese carpus, 1 grön persiansk dammast pältz, 1 swart rademoirs hufwa m. silkes spetzar, 2ne swarta klädes klädningar m. swart satins foder, o. hwit lampul under enthera wästen, 1 grå klädes råck o. wäst, 1 grön klädes klädning, 1 kappråck af liusbrunt kläde.

TMA alleg. vaatteiden leimaus 1740, 1742.

1740, 1742 Turku

Kauppias *Niclas Pipping* (1709-55), ∞ 1739 Ulrica Corssar (1713-48, Tukholmasta)
1740:158, 1 carmoisie o. hwijt ny robbe sac, 1 violet o. hwijt do, 1 couleur deroos o. hwijt robe, 1 swart armoisins do, 1 grön o. hwijt gros de tours lijfråck, 1 guhl o. hwijt päls, 2 stn violette o. hwita do, 1 blå o. hwit kåfta, 1 röd o. hwijt do, 1 randig taftz do, 1 swart sijden sattins do, 1 röd o. hwijt dammast do, 1 randig taftz stubb, 1 do, 1 röd siden sarge kappa, 1 swart armosins kiortel, 1 do kiortel, 1 echerpe, 1 halfsijden poplins sac, 1 do kiortel, 1 liuus couleur mans klädning m. armoisins foder under råcken o. wästen, 6 st. armoisins hufwor o. cappronickor.
1742:67, Hand: Niclaes Pipping:
1 hwit siden damast rob m. kiortel, 1 swart sijden rob m. kiortel, 1 hwit lampas kåfta, 1 guhl kåfta m. kiortel, 1 röd päls, 1 randig ½ sijden stubb liten, 1 randig ½ sijden kiortel, 1 swart taftz hufwa, 1 do flors hufwa, 1 hwit nopkins kofta o. kiortel, 1 hwitt randigt sensuras förkläde, 1 blå kamlåtz regnkappa, 1 blå klädes råck m. satins wäst, 1 grön klädes klädning, 1 lius klädes klädning, 2 swarta råckar, 3 stn klädningar betienterne tillhörige.

TMA alleg. vaatteiden leimaus 1740, 1742.

1740, 1742, 1745 Turku

J. Synnerberg, apteekkarina 1725-62, ∞ 1. Anna Margareta Wittfooth † 1724, 2. Elisabet Schultz † 1731, 3. Kat:a Elis. Bagge.
1740: 109, 1 brokot sijdentygz sac, 1 brun o. hwit håll:dam. robb sac o. kiortel, 1 blå o. gul samt grön etc. sijden-sattin sac, 1 half sac af håll. dammast couleur de chair o. grått, 1 kiortel af samma slag, 1 pers. dammast röd o. hwitt half sac. 1 brokot bast förkläde, 1 sijdentyg kiorteltyg af många färger, 1 blå o. hwit pers. dammast kåfta, 1 rödt o. hwitt bast förkläde, 1 grå klädes råck, 1 st. do, 1 af hwitt o. brunt håll. dammast manteau o. kiortel. – Tienste folcket: 2 brokot ½ sijden mössor (piga mössor), 2 st. do, 1 st. do, 13 st. brokota faconerade bandstumpar, 2 blå klädes-kiortlar, 1 do af r. dantziger tyg, 1 röd klädes kiortel, 1 swart tysk sars tröja o. kiortel, 1 röd o. gålrandig calmincks kiortel, 1 randig camlotz lijfklädning, 1 brun klädes råck.
1742: 108, Apothekaren I. Synnerberg (verifikat)
1 gåhl damask robbsack, 2ne do swarta peau de soyes robbar, 2ne swarta sijden kiortlar, 2ne blå pelsar sijden, 2ne blå sijden koftor, 1 grön dammask päls.
Som och för dess huus o. tienstefolck: . . . för min betient Apothecare giesellen H. Johan Tingelund: 1 brun klädes klädning, do en gråå sortut; för studio: Joachim von Glan:

1 conchenill färgad klädning (klädes); för pigan Walbor Johansdr: 1 guul mössa, do 1 röd, 1 himmelsblå mössa af dammast; för pigan Maria Jacobsdr: 1 röd o. 1 grön mössa; för pigan Anika Johansdr.: 1 gråå, 1 röd, 1 guul, 1 blå, 1 grön dammask mössa, 1 swart satins tröja, 1 blåå o. hwit satins kofta, 1 fiolett camlotts tröja; för pigan Sophia Johansdr.: 1 guul, 1 röd dammask mössa.
1745. Hr. Apothek: Jon: Synnerberg: 2ne couleurda robbar.

TMA alleg. vaatteiden leimaus 1740, 1742, 1745.

1740, 1742 Turku

Joh: Kämpe, Turun Akatemian kirjanpainaja vuodesta 1729 († 1753)
1740:110, 1 päls af m. bruna o. hwita färger, 1 sac af m. röda o. hwita ränder samt buquetter på hwita ränderna, 1 randig bast 1/2 sac o. kiortel, 1 grön o. hwit 1/2 sijden 1/2 sack. Pigan Annikka Anderdr: 1 blå peling mössa, 1 grön pers. dam. mössa m. 2ne band brokota, 1 gul o. röd silckes halsduk.
1742:5, Booktryck:n Johan Kiämpe:
1 brun damast päls, 1 grå damast 1/2 sack o. kiortel, 1 swart peau de sois sack o. kiortel, 1 swart armosins 1/2 sack, 1 blå damast kåfta, 4 st. swarta sattins kiortlar, 1 brun gorgarons 1/2 sack, 1 swart bordalus sack, 1 stubb af gålt o. grönt tyg, 1 gål damast päls, 1 blå damast 1/2 sack, 1 swart armosins kåfta, 1 brun damast 1/2 sack m. kiortel, 1 swart armosins sack, 1 gul damast 1/2 sack, 1 swart damast 1/2 sack, 1 blå damast kåfta, 1 röd damast päls, 1 cattuns 1/2 sack, 2 randiga bast förkläden, 1 randig calmincks kiortel, 3 swarta flanells sackar, 1 stubb af brunt damast o. blått bast (sitter utj sömbogen under arbete).

TMA alleg. vaatteiden leimaus 1740, 1742.

1745 Helsinki

Rykmentinvälskäri J. G. Kühl († 1759) ∞ Sofia Sandahl († 1752), vide Hki 1760.
Herr Regements och stads fältskären J:G:Kühl:
En röd armosie päls, 2 röd damast do, 1 röd damast robe, en swart armosin do, 1 hwit brokot triumphants do, 1 blomerad af damast do, 1 gul, blå af do do, en kiortel af samma sort, 1 do af swart podesoje, 1 grön blommerad damast lång kåfta, 1 röd damast do, 1 blå blomerad do, 1 röd lifkofta af bast, 1 swart podesojes robe, 1 grön blommerad kiortel af damast, en swart sammets hufwa, 1 do swart af podesoje, 1 swart lång hufwa af armosin, en röd kamlotts lifråck, 1 do af randigt camlott, 1 kiortel af rödt sars, 1 do af hwit och rödt brokot flanell, 1 swart mössa af armosie. Mans kläder: 2 swarta klädningar af kläde, 2 st. röda wästar och böxor af kläde, 1 blå klädes klädning, 1 tegel färgad klädes råck, 1 swart damast wäst.

HKArk alleg. vaatteiden leimaus 1745. Vrt. Åkerman 182, 326.

1745 Helsinki (Hamina)

Kauppias Petter Tesche Hansson (Haminan sotapakolainen) ∞ Christina Schmidt (vide Loviisa 1752)
Herr Handelsman Petter Tesche: En robe af brunt och hwit brokot damast, en kiortel af samma slag, en röd ostindisk damast robe, en do kiortel (= 1752?), en fruent. gul meuble damast päls, en röd hållands damast do (= 1752), en swart damast sack, en do kiortel (?1752 robb), en gul damast lång kåfta, en do kiortel (= 1752), en röd damast sack, en do kiortel, en röd damast stickad stubb, 1 röd bast do (= 1752) en half robe af randigt taft, en liusgrön half robe, en swart armosie robe kofta, en brun kiortel af halfsiden tyg, en röd damast kofta, en swart damast sack, en grön damast sack eller robe . . . een gul podesojes kiortel, en randig tafts robe kofta, en randig halfsiden tröya, en liten röd damast kofta, en grön halfsiden kiortel, en swart damast kiortel, tre swarta damast mössor, en blå mans klädes klädning.
(Huom. mukana pérheen kaikkien jäsenten vaatteet)

HKArk alleg. vaatteiden leimaus 1745.

1744 Oulu

1744 2/11 kauppias Daniel Arvolanderin († 1743) leskivaimo Barbro Engman.

Guld: guldkied 7 1/4 ducat, 4 st. guldringar, 1 par örringar, *Silfwer* (bl.a.) 2 par skospän, 28 större knappar 9 7/8 lod, 2 dussin runda knappar uti en gl. natråck, 18 små släta o. i krusad knappar 2 3/4 lod, 1 skiort knapp, 1 silfwer pitser, 1 finger bår, 1 hårnåhl, 1 ny oförgyld snusdosa, 1 silfwer kied m. dosa at hafwa uti klåckströngen

---

Qwins gångkläder: 1 swart hållans dammask sack o. kiortell, skall höra Engman till 200:-, 1 röd o. hwit persians dammask sack m. röd lärftts foder 72:-, 1 hwit dammask kåft 30:-, 1 swart armosins kåft, 1 mindre do 20:-, 1 grön dammask päls m. gråwärks foder o. härmelins opslag samt kiortel ther till 90:-, 1 grön ståppad dammask kiortell 15:-, 1 randig camlots kiortell 12:-, 1 violett bast kåfta 9:-, 1 svart kläds kåft m. kiortell 45:-, 1 hwit påsydd dräls kiortell 5:-, 1 röd bast kåft m. gröna opslag 18:-, 1 gl. randig tafts kåft m. bast foder 7:-, 1 armosins knä förkläd m. frantz 5:-, 1 armosins hufwa 7:-, 1 gl. cartuns förkläd rödt o. hwitt 4:-, 1 par swarta sammetz wantar gl. 3:-, 1 swart cattuns kåft 1:-, 1 swart sars kåft 2:-, 1 swart o. röd gl. regarns tröya 2:-, 1 swart rask kiortell 10:-, 1 violet o. hwit cattuns kiortell 6:-, 1 röd o. hwit cattuns kiortell 1:-, 1 utgl. ryss cattuns kåft m. gråskins foder 1:16, 1 harskins kiortell m. lärfts öfwerdrag o. lijfstycke 2:-, 1 gl. swart o. hwitt cattuns förkläd. -:24, 1 swart rask förkläd 1:8, 1 blått o. hwitt satins lifstycke 2:-, 4 par gl. blå qwins strumpor 2:-, 1 par swarta rod kardwans skoor 5:-. . . . 1 nattkappa af fint lärft, 3 st. nya qwins lintyg, 5 st. nya qwins underdelar, lärft till en öfwerdehl, 1 brun dammask mössa, 1 fiskbens snörlif . . .

Summa 9939:18

OMA (Brenner 345).

1746 Kemiö

1746 5/11 Kemiö Söderlångvik, mme Kristina Forsman (1712-46) ∞ helmensukellustarkastaja Mårten Johan Thesleff (1705-1777) ∞ 2. 1747 Anna Katarina Boerman (1726-56), 3. Dorotea Maria Losch (1730-99), kuva 390.

Gull: 9 st. gullringar, 1 par örhängen
Sölfwer (bl.a.): 1 par skoospännen, 1 punglås, 1 fingerbår.

Gångkläder, fruntimmers: 1 gl. swart dammast sack fordrad m. wälck, något sönder 60:-, 1 röd dammask robbinett m. do färg wälk till foder, nästan ny 72:-, 1 lius blå half robb m. grönt lärftt till foder gl. o. utsliten 18:-, 1 sack af sittzer cattun m. färgat lärftt till foder något brukat 48:-, 1 do sort cattuns kiortell något brukat 24:-, 1 randig kamlotz kiortell äfven något brukad 36:-, 1 swart satins kiortel något brukad 60:-, 1 gl. swart half sack af flanell 12:-, 1 gl. cattuns koftta 3:-, 1 hwitt näppkins koftta litet sleten 20:-, 2 st. randiga bast förcklän 12:-, 1 cattuns do sönder slitit 1:-, 1 gl. söndrig lijf tröya af lärftt 1:16, 2 st. färgade o. hemwäfna lijfstycken 3:-, 1 randig hemwäfwen kiortell 9:-, 1 swart hufwa af rosigt flor 15:-, 1 ny armosins hufwa 13:16, 1 do kraga m. piän j kring 6:-, 1 hwijt atlask kraga m. rödt burdalus foder o. blå spetzar i kring 6:-, 1 röd skarlakans res mössa m. härmelijns bräm 30:-, 1 par röda wanttar m. grå wärckz upslag 3:-, 1 par gl. bruna klippings handskar 1:16, 1 swart armosins bind mössa 3:-, 1 par något brukade måla skor 4:16, 4 alr fasionerade band än brukes 7:-, 1 hufwud bonad schalones kallad m. spetzar före 3:16, 2 st. gl. nattyg m. spetzar före 2:-, 2 st. äfv. m. spetz före 1:16, 1 par gl. halfärmar m. agasianter 3:-, 1 do sammetz pannlapp m. strå pärlor o. piän 1:-, 1 liten biörnskins muff 3:-, 1 sohlfiäder 2:- (= 1050:16).
Lijnkläder: ... 16 st. fruntimmers lijntyg, hemwäfna 48:-, 1 något nött nättelduks halskläde 5:-

---

Summa invent. 6047:1

TMA Piik pk 186:109- . Ingegerd Lundén Cronström, Herrar till hatt och värja. Helsingfors 1963:117-122.

1748 Jomala

1748 /7 Jomala Rva Kristina Fleege († 1747, kauppias Johan Fleegen tytär Turusta) ∞ 1735 mag. Jonas Mårten Friberg (1709-1768), aikaisemmin Turun koulun collega superior.

Jouveler o. guld: 1 pärleband å 69 st. pärlor, åt dottern skänkt, några omogna pärlor i en ask, 1 guldkiäd om 16 duc. 248:-, 1 par guld armknappar om 1 1/3 duc 24:-, 2 guldringar 1 wreden o. 1 slät, märkt m. C:F: el. min magister o. min trolofnings ring om 2 duc. 36:-, sal. moders wigsel o. trolofningzring om 1 7/8 duc. 33:-, 3 st. do om 2 duc. 36:-, några små zirater af cronguld 3:24.
Förgyldt o. oförgyldt silfwer (bl.a.): 1 snusdosa 5 lod, 1 do m. mitt namna i bottn, 1 swampdosa, 1 hierta å 1/4 lod, 1 tandprekare, borsta, öronslef o. snörnåhl, 1 halskiäd af 3 slag o. låås 18:19, 1 glt uhr 150:-, 1 par nattrocks hakar 2:-.

Gångkläder: 1 swart damast mantou m. kiortel, o. hwit atlast bröstlapp, mantouen söndertagen 180:-, 1 swart damask sack 50:-, 1 röd do 60:-, 1 grön armosins half robbinett 6:-, 1 röd damast lifkofta el. kort tröja 6:-, 1 brun atlask lifkofta 3:-, 1 swart stoppad dammast kofta 12:-, 1 swart tafts kåpa 6:-, 1 swart borteloux kofta 3:-, 1 päls å gråvärks bukar samt rödt o. hwitt sattijn 15:-, 1 swart sattijns kiortel 12:-, 1 do 6:-, 1 swart klädes kiortel 9:-, 1 swart flanells robb sack 9:-, 1 tafts knäförkläde 3:-, 1 randigt bast förkläde 1:16, 1 armosins (?) hattar m. silkesspetsar 6:-, 1 taftz hufwa 1:16, 1 flors hufwa 6:-, 1 dammast binde mössa 2:-, 1 swart do 2:-, 1 do utsliten -:16, 1 hwit flors halsduk, o. en röd do 6:-, 1 grön grof bast halsduk 1:16, 1 violett o. hwitt cattuns kiort: 3:-, 1 röd o. hwit do 2:-, 1 blå o. hwitt cattuns förkläde 1:-, 1 violett o. hwitt do 2:-, 1 blå o. hwitt lärfts förkl: 2:-, 2 st. do, 1 hwardagz cattuns kofta 2:-, 1 camelottz lifstycke, 1 nopkins do 2:-, 1 helt söndr. cattuns kofta -:8, 1 dantzigertygs stubb 2:-, 1 randigt hemgiordt lifstycke 1:-, 1 grönt sars m. fåhrskinn 1:-, 1 randig sars kiortel 1:-, 1 blå frijs stubb o. kiortel 3:-, 1 reggarns tröja 12:-, 1 camelotts regnkappa o. hufwa 10:-, Alla dessa persedlar war sal: Mohrs wilja ... skulle tillhöra Stina Caisa (= 451:24) Ett st. brudeskrud m. krantz o. crona håhr mantou o. kiortel af damast o. underkiortel randig af calmink uptagas til 80:-, Ett st: barne christnings kläde m. sine tilhörigheter 10:- 1 gl. o. 2 nya nåhldynor 3:-, 6 par brukade ullstrumpor 2:-, 4 par do nya o. obrukade 3:-, 2 par nya lijnstrumpor 2:-, 1 st. sohlfieder 1:-, 1 blårutig styfkiortel 1:-, 1 do walk -:16, 1 par läderwantar -:24, 2 par lärftts handskar -:16 (= 103:24)

Summa invent. 9025:27

TMA Ahv. 102:547-. Vrt. 1754 Jomala.

1750 Kemiö

1750 20/9 Kemiö, madame Elisabet Handelia (isä porvari Mikael Handelus, Turku) ∞ kappalainen Erik Holmberg.

Gull: 5 st. gullringar, 3/4 alr gl. gullspets
Silwer: (bl.a.) 1 gl. snusdosa, utarbetad på locket, märkt, 1 do sämre ritad på låcket oförgyld, 1 förgyld swampdosa, 1 hårnål, 1 snörnål, ritad fingerbår, 1 hårnål, 1 snörnål (hos systern i Åbo), 4 st. räflade, 2 st. släta ärmknappar, 1 liten brisk, 1 par mans skospännen, 1 par do knäspännen, 1 aln gl. silfwerspets.
1 Brudskrud, bestående af krona o. kläder, samt alt annat des tilbehör, är förd til then aflednas föräldrar i Åbo, som doch blifwit förut wärderad till 60.-.

Den aflednes gångkläder: 1 ny robinet af swart pauxdaesoi m. swart lärfts foder 36.-, 1 gl. do af liusblått damast, m. blått lärfts foder 19.- 1 do blomerad grön satins päls m. harskins foder 6.-, 1 gl. gul damast kofta m. gult lärfts foder 6.-, 1 do brun kalminks do m. harskins foder 1.-, 1 grof nopkins do 2.-, 1 gl. cattuns do m. hwit lärfts foder 1.16, 1 randig sars do m. samma slags foder 1.-, 1 gl. blå randig regarns tröya 3.-, 1 lifstycke af randigt hemwäfit sars -.24, 1 gl. rödt flanels do -.16, 1 do swart satins kiortel 18.-, 1 randig do af dubbelt kalminck 30.-, 1 gl. do af enkelt kalminck 10.-, 1 randig do af bomuls lärft 12.-, 1 hemwäfwen ylletygs do 4.-, 1 gl. do af samma slags tyg 2.-, 1 do af grönt walmar 1.16, 1 blå violet tryck do m. röda rosor 2.-, 1 gl. blå o. hwit tryckt lärfts do 1.16, 1 blå sars stickad stubb 3.-, 1 ny brocats mössa, m. hwit botn o. violetta rosor (i Åbo hos den afl. mor) 16.-, 1 swart sammets do, m. hwit kant o. rödt band 8.-, 1 grön rosig triumphants do m. röd kant o. band 5.-, 1 gl. röd damast do m. röd kant o. band 1.16, 1 do påsydt blådt sidenbast mösstyg 1.-, 1 noppkins mössa m. spets före 2.-, 1 ny

chanonaes m. fin spets omkring, then thess svärmoder borttagit honom otilfrågat 12.-, 1 slätt nättelduks stycke m. spets -.8, 3 st. släta stycken, tillsammans 1.16, 2 par mangietter 1.16, 1 slät nättelduks nattygs remsa m. en spets före 1.16, 1 gl. swart armosins nicka m. smal spets före 4.-, 1 do swart randig flors hufwa 3.-, 1 do söndr. grön silkes flors halsduk m. hwita kanter -.9, 1 do hwit silkes flors do m. röda rosor i hörnen -.16, 1 do röd flors do m. 2 hwita kanter -.24, 1 sydd slät nättelduks do m. smal spets omkring 6.-, 2 st. gl. af samma slag, utan spets 2.-, 1 1/2 al rödt blomeradt band 1.16, 1 gl. rödrandigt rask förkläde 9.-, 1 sämre grönrandigt do -.24, 1 hwit rosigt cattuns do 7.-, 1 gl. söndr. do af samma slag -.12, 1 blått tryckt lärfts do 1.-, 1 slät nettelduks do 5.-, 2 st. wax pärlband 2.-, 1 ny sohl fieder m. hwit papper 1.16, 1 gl. do m. gult papper -.12, 1 par do bruna klippings hanskar 1.-, 1 par do klafs wantar 1.-, 1 par do blå regarns strumpor m. hwita kihlar -.24, 1 gl. mårdskins muff 2.-. (Summa 260.-).

Summa invent. 1508.- Dr kmt.

TMA Piik pk 191:212-.

1751 Kokkola

1751 25/1 Kauppias Johan Brunlöf (1713-1750)
∞ 1735 Brita Ahla (1717-1790 s. Tukholmassa) [∞ 1753 utan skrud m. vicehäradshöfd. Samuel Möller (1716-1761).]

Guld: 7 st. gull ringar, en gull käd, en gull ring med en större och 3 st. smärre ägta pärlor, en liten krongulls brisk.
Silfwer (bl.a.): 1 silfwerring med 7 st. bömiske stenar, 1 par mans skospänn, 1 st. ächta pärlband af olika pärlor, 27 st. små silfwer lifstycks knappar 7.16, 1 par små qwins skospänn, 1 knapp med röd glas infattad, 1 liten svampdosa, 3 st. silfwer bondringar förgylta, 1 silfwer halsduks spänne

---

Gång kläder: ... 1 qwins brukad swart dammask råbb som Enkan fåt af sine föreldrar til brudklädning 150 daler, 1 ny röd dammask råbb 120.-, 1 röd och hwit randig kortt dammask koftta 16.-, 1 röd siden sars koftta 18.-, 1 guhl dammask pälss med härmelins opslag 48.-, 1 gl. violett dammask koftta 18.-, 1 gl. kattuns do 4.16, 1 nopkins koftta 2.-, 1 brun camlotts regn kappa med hufwa, stofferat med rött bast samt silfwer spän 36.-, en utgl. swart satins kiortell 6.-, 1 ny violett och hwit satins do 36.-, 1 flanells kiortell som brukas dageligen, 1 blå regarns tröya 9.-, ... 1 gl. hwit cattuns förkläde med röda rosor 3.-, 1 gl. cattuns förkläde 3.-, 1 gl. guhl dammask stoppad tröya –, 1 ny hwit taftts knä förkläde med guhlt påsydt 24.-, 1 hwit siden sars kraga med röd bast fordrad 4.-, 1 stoppad swart hufwa af öfwerskurit sammet 12.-, 1 swart sammets myssa med pärl graman 6.-, 1 hwit siden sars myssa som barnet brukat –, 1 nytt guhlt siden sars mysstyg för yngsta dottern, ... 1 kammarduks nattyg med fina spetzar 12.-, 1 do nack stycke -.24, 1 kammarduks schialones med spetz 4.-, 1 nättelduks do utan spetz 2.-, 1 kammarduks nattyg glt -.24, 1 stycke med spetz –, 1 nättelduks halsduk, söndrig 3.-, (summa) 764:8

VMA Kokkola (Björkman 70).

1751 Taivassalo

1751 4/7 Taivassalon pappila khra, professori Johan Thorwöste (1680-1750), ∞ 1. Brita Wetter (1696-1746), 2. 1748 Katarina Rungéen (1724-1788).

Jouweler o. ädla stenar: 1 par örhängen* m. 11: små rosen stenar o. 2 små pärlor infattade i silfwer, o. thes utom trenne små taffelstenar insatte på hwartdera ofwanföre waxhängen 100:- (Enkefrun undfått 1 brud- o. fästningegåvor af framl. professoren likaså följande) 1 st. demants korss* af silfwer, hwaruti 14 små stenar äro infattade 180:-,* 1 demants ring* m. 14: stenar infattade i silfwer 150:-. 1 do m. 9 stenar, insatta i guld 120:-, 1 silfwer nål m. 9 stenar 60:-. (= 610:-).
Ächta pärlor: 51 st. större o. smärre mogna o. omogna pärlor 12:-, 1 pärl halsband bestående af 4 korta rader ächta små ojämna pärlor 200:-, 1 par örhängen af ächta pärlor, m. stora bouclor infattade i gull o. rosorna af små pärlor samt en liten sten ofvanföre hänget 90:-, 1 par hängen af 4 ächta pärlor -:8 (= 310:-)
Gull: 1 portugisisk rosenobel af 4 ducaters wigt 60:-, 4 släta ringar, 2 wridna do, 1 handtags ring 8:-, 1 liten emaillerad brisk af gull o. do örring, emaillerad 8:-, 1 par ostindiska ärmknappar, enkla af krongull, emaillerade 12:-, 1 portrait i gull infattad 18:-, 2ne ringar, en slät m. bokstäver I:C:T:B:W (wigningsring), en do wriden, hwaruti är tecknadt: »jam te voco» (trolofnings ring) 49:10, 1 wriden fin gullkiäd av 2 duc. wigt 36:-, 1 do länckhiäd av 3 1/2 duc wigt 63:- (= 332:16)
Förgyldt silfwer (Bl.a.): 1 förgyld sked m. wridit skaft a 2 5/8 lod 13:4, 1 knif o. gaffel m. wriden skaft o. foutral därtil 15:-, 1 förgyld balsam dosa giord som hierta, m. käd 6:-, 1 par förgylda spänhakar 5:-, 1 förgyld ny swampdosa 36:-, 1 do gl. 4 1/2 lod 22:16, 1 förgyld dosa utan charnier i form af et hierta, wäger 4 lod 20:-, 1 rund dosa utarbetad på locket 27:16, 1 kantig snusdosa utarbetad på locket m. charnier 35:-, 1 snus dosa i form af en snäcka, m. charnier 22:16 (= 2093:-)
Oförgylt silfwer (bl.a.): 1 gl. swampdosa, 2ne hårnålar, 1 stycke af en silverked, 1 par cars knäbandsspännen, 1 halsdukspänne, 2 par fruentimbers strumpebands spännen, 1 liten knap, 1 örslef, 1 fruentimbers uhrhake o. några bitar wriden silfwertrå 37:-, 1 silfwer uhr »af colomöi arbete» 100:-, 1 do mindre af Windmills arbete* 72:-, 1 par fruentimbers syringar o. en fingerbår 3:- (= 604:-)

Tilbehör til nattygsbord: 1 duk til et natduks bord af randig bodnattelduk m. påsydde rosor, o. hemwäfwen nattelduk omkring samme bord 4:-, 1 nattygsbords täcke af rödt bodcagiase (?) 6:-, Enckefrun icke finner sig wara förbunden at til upteckning framgifwa sine egne lintyg.

Fruentimbers kläder: 1 robe af hwit triumphant m. blommor af särskildte couleurer o. kiortel dertil, brukad 450:-, 1 robe m. kiortel af grönt hollendsk dammast, mera brukad 180:-, 1 robe m. kiortel af carmoisie rödh persianskt dammast 90:-, 1 swart peau de sois robe o. kiortel brukad 200:-, 1 grön o. hvit päls av race de sicile, m. rödt 8-trådigt tafts foder o. hermelins bräm 135:-, 1 robinette af gult hollandskt dammast, fläckad 24:-, 1 robinette af carmoisie rödt persianskt dammast 12:-, 1 stickad o. i brämen m. silcke sydd stubb af cramoisie rödt siden sars 80:-, 1 robe o. kiortel af svart hollendskt dammast, brukad 110:-, 1 respäls af rödt persianskt

dammast, fordrad m. loo- o. räfskin 48:-, 1 do af rödt sattin fordrad m. gråwercks bukar 15:-, 1 kåfta af grönt hollandsk dammast m. grön fälps stoffering 7:-, 1 do äfwen af grönt hollandsk dammast m. qwarder 10:-, 1 kofta af blåt ostindiskt dammast m. röd stoffering, wänd 9:-, 1 sönderspråttad päls af liusblått hollendskt dammast 42:-, 1 mantille af swart sammet, o. m. hwit fälps bräm, fordrad m. gl. swart bast 90:-, 1 half sack af rödt o. hwit randigt o. blomeradt siden sattin 9:-, 1 blå o. hwit roberon* af triumphant 160:-, 1 i rutor stickad o. stoppad stubb af ponso rödt persianskt dammast 40:-, 1 päls* af brunt o. hwit triumphant, m. glt gråwercks foder o. blåt fälps bräm 70:-, 1 gl. knäförkläde af swart taft m. cantille söm 1:-, 1 nåtråck af utblekt ponso o. hollendsk dammast m. lärfts foder, sliten 27:-, 1 liten koft af swart peau de soi, något sliten fordrad m. glantslärft 10:-, 1 resekappa m. hufwa därtil, o. grön bast bräm til foder 40:-, 1 liftröya af brunt o. hwit triumphant 14:-, 2 st. gl. styfkiortlar, tillsammans 6:-, 1 kiortel af swart hollendskt dammast, nog sliten 12:-, 1 gammal modig fruentimbers cachette af rödt sammet -:16, 1 gl. stoppad o. sliten stubb af randigt bast o. grönt do till bänder 10:-, 1 nog sliten stubb af grönt blommeradt siden sattin m. rosen röda armosins bander 8:16, 1 pälskoft af violet o. hvit ylle sattin fordrad m. mård kielar 27:-, 1 kappa af swart moir m. piquering af taft de lustre, fodrad m. gl. swart bord de loux 20:-, 1 blomerant sammets mössa m. 2ne silv. spetsar 6:- Enkefruns hwardags plagg, bestående i koftor, stubbar, förkläden, skor o. strumpor, tillsammans 72:-, 1 fruentimbers carpus af rödt charlakan m. hermelins bräm, fordrad m. killingsskin 24:-, 1 do sämre m. gråwärksbräm 5:-. * angående den blå o. hwita roberon warderad til 160:- Dr o. pälsen af brunt o. hwit triumphant skattad til 70:- Dr giordes af Enkefrun lika förbehåll som ang. jouwelerne ... emedan Enkefrun them äfwen i brudgåfwa skall wndfått: men å andra sidan bestrides sådant af lika grund som tilförene.

Diverse (bl.a.): 1 pung wirckad m. silfwer o. silcke 5:-, 1 do af silcke sydd m. drotningstygn 1:4, 1 knuten silckes pung -:9, 1 par glasögon i silfwer infattade m. foutral 2:-, 1 par do infattade i skilpad -:24, 6 st. stora förgylta knappar, gl. modiga -:18, 5 st. runda ståhlknappar -:10, 1 laquerad klädesborste 1:4 1 gl. spanskt rör m. elfenbens knap 3:-, 2 st. hängslor af läder -:16, 1 par knäband af läder m. mässingssöljor -:8, 1 par chirandoler af swart agat infattade i förgylt silfwer 25:-, 1 fruentimmers peruque m. alt tilbehör 5:-,

Brudprydnad o. christningskläder 1: brudkrona af bömiske stenar o. glasperlor 9:-, 1 rosenröd bröstlapp, utsirad m. perlor o. bömiske stenar infattade i silfwer 20:-, 3 ½ brud krantzar 3:-, 1 brudkrage af silfverspets m. flere små bandrosor 6:-, 1 brudkrage röd o. hvit 2:-, 1 silfwerband på rödt silcke m. frantzar 6:-, 1 bredt guldband m. smalare do i ändan 3:-, 1 liten bröstlapp broderad af gull o. silfwer 4:16, 1 brud bouquette -:12, brudhår (m. förlorade frisurer) 1:-, 1 par wax örhängen m. silfwerhaakar 3:-, 1 dubbel brud päll el. lös himmel af gult dräll m. påtäckte blomer 9:-, barn christnings kläder af blått silfwermoir, hwita spetzar o. silfwer do samt röda band o. silfwer frantzar o. 2ne mössor därtil m. sine spetzar 15:-, 1 metallspänne m. slipadt stål til en gördel 1:4, 1 par mörck blå örhängen af glasflus -.24, 5 st. oächta glasplümer 1:9, 1 ring af krongull m. en bömisk sten o. inbundit namn, några löse glasstenar o. knappar -:24 (= 94:24).

Summa invent. 40.269:5

TMA Vehmaa pk 125:124-

Liisa Poppius: Katariina Thorvöst ja hänen kosijansa. Historian Aitta X. 1945. – Tor Carpelan: Åbo i genealogiskt hänseende: 103.

Hultin: Finlands literatur I:181. – Suolahti: Suomen papisto: 236

1752 Loviisa

1752 8/4 madame Christina Schmidt, leski kauppias Petter Tesche Hansson († 1761)

Gull och silfwer: 1 amulerad gullring med 7 st. infattade diamanter 300.-, 1 do med 3 stenar 80.-, 1 ächta pärl halsband 70.-, 1 liten silfwerask med drifwit arbete och amilerat låck 24.-, 1 par gull örhängen med oächta pärlor 60.-, 2 par gullärmknappar af 4 duc. 72.-, 2 st. gullringar af 1 ½ duc. 24.-, 1 do bruten af ½ duc. 8.-, 2 st. do briskar af 1 ½ duc. 24.-, 1 gullkiäd wäger 10 duc. 160.-, 9 st. släta och 2ne med en sten infattade gullringar 357.-, 1 par silfwer sko- och knäspän med 2ne par pälshakar 36.-, 1 swampdosa 12.-, 1 par silfwer örhängen med 8 st. böm. sten 6.-, 1 gl. snusdosa förgyllt af 4 ¾ lod 21.12, 1 förgyld silfwerdrufwa drifwit arbete 25 ½ lod 153.- (summa) 3049:12

Gångkläder: 1 röd dammast robb med kiortel gl. 120.-, 1 do päls med räfskins foder 80.-, 1 gul do med kiortel neml. gl. robinett 80.-, 1 röd bast stickad kiortel 30.-, 1 do kåft 40.-, 1 gl. swart dammast kiortel 24.-, 1 do robb 100.-, 1 swart bast förkläde 24.-, 1 blå dammast kåft 18.-, 1 brokot sattins kiortel 18.-, 1 do swart 12.-, 1 swart sammets nick gl. 3.-, 2 st. gröna sammets mössor 30.-, 1 rosicht tafts do 6.-, 1 swart sammets mössa gl. 4.-, 2 st. barnmössor med noppkins christnings kläder 18.-, 1 atlask halskraga 6.-, 1 gl. randigt bast förkläde 8.-, 1 rosigt nettelduks förkl. 6.-, 1 ½ aln swart rosigt flor 6.-, 1 swart mårdskins muff 6.-, 1 par swarta silckes wantar 3.-, ½ aln rödt dammast 5.-, 1 st. camfoder utsydd 6.-, 6 aln swart silckes spets 6.-, 1 st. do flors hufwa 6.-, 1 randig hemwäfwi kiort. 6.-, 1 do af tryck 6.- (summa) 677.-

Linkläder (bl.a.): 1 hollands lärfts lintyg 30.-, 6 st. lärfts do 42.-,

---

Handelswahror 28014:15

Summa invent. 109567:28

Velkoja mm. Amsterdamiin, Tukholmaan 49969:26

VA Eb1 Loviisa. Vrt. Hki 1745. 1761 21/8 framlidne Handelsmannen Petter Tesche, änkan fru Anna Elisabeth von Bilang.

1752 Lempäälä

1752 30/11 Lempäälä Sotavalta, jalosukuinen rouva Catharina Paulin (1691-1752 Iitin rovasti Arvid Paulinin ja Maria Ithimaeuksen tytär) ∞ 1706 Martin Enberg, ev.luutn. aateloitu 1720 Segercrantz (1682-1758, Inkerinmaalta).

Gångkläder: 1 swart sammets mantille, m. välps foder o. swarta knutna tofsar i kanterne 150:-, 1 lång swart

sammetshufwa m. taftsfoder o. silkesspetsar 18:-, 1 swart sammets iacka m. tafts foder o. swarta spetsar 12:-, 1 par gl. sammets muddar 5:-, 1 swart utsydd tafts knäförkläde, brukat o. gl. 9:-, 1 flors hufwa 6:-, 1 swart peaudesois robbe 200:-, 1 sack o. kiortel af swart holländskt dammast 200:-, 1 kiortel af swart holländskt dammast brukad 60:-, 1 do gl. sliten 24:-, 1 hwit utsydd sidensatins stubb gl. 60:-, 1 bruhn camelottes kiortel 18:-, 1 randig halfcamelottes do 6:-, 1 röd möbeldammast koftta m. cattuns foder o. bomulls stoppning 60:-, 1 hwit do brukad o. gl. 24:-, 1 do guhl 24:-, 1 päls af rosenrödt holländskt dammast m. cattuns foder o. bomulls stoppning 60:-, 1 gråwärks pälsfoder utan öfwertåg 60:-, 1 nattråck af meubledammast m. cattunsfoder o. bomulls stoppning 100:-, 1 do af halfsits cattun m. cattuns foder o. stoppning 24:-, 1 do något sämre 20:-, 1 kiortel o. koft af nopkiens 30:-, 1 nytt randigt kallminks lifstycke 12:-, 1 do af swanskin 3:-, 1 do af franskt lärftt 3:-, 1 röd klädesmössa m. hermelins brähm 15:-, 1 do m. mårdskins brähm 12:-, 1 berliner nattyg m. hufwa o. angageanter m. fina hålländska spetsar 100:-, 1 mössa af pärontyg m. silkes uddar, fordrad m. taftt 24:-, 3 par berliner nattyg af kammarduk m. hålländska spetsar à 6 daler paret, 1 par små angageanter af cammarduk m. holländska spetsar 3:-, 11 st. gl. hufwor m. spetsar à 2 daler st., 1 berliner mössa af hwitt dammast m. silkes spetsar 12:-, 1 swart sammets bindmössa 6:-, några gl. mössor o. huslärfts hufwor –. Summa 1400:-

Fruentimmers linnen: 1 dussin nya, 1 7/12 dussin sämre, 1/2 dussin finare do 147:-

---

Summa invent. 77447:-

VA mf ES 3536. TMA Ikaal pk 117 a:272-

1754 Jomala

1754 12/8 Jomalan pappila, rva Hedvig Meurman ∞ 1. Turun Akatemian lääket. prof. (1728-48) Herman Diedrich Spöring, 2. rovasti maist. Jonas Mårten Friberg (1709-68, vrt. l. 1748 Jomala, ensim. rouva Kristina Fleege, † 1747).

Jouveler: 1 par diamants öron pucklor m. 14 små o. 2ne stora stenar i hwarthera 420:-, 1 hals band m. 40 små dels mogna ächta pärlor 180:-, 1 hals band af swarta glas pärlor 6:-, 1 do smärre 3:-, 1 taffelstens ring m. 9 stenar 84:-, 1 par gl. carneol ärmknappar uti silf. infattade 3:-, 1 par swarta öron hängen af slipade glasstenar i silfwer infattade 8:-, 1 par gull öronringar m. 4 pärlor o. två diamanter, skänkt till stiufdottern Stina Caisa Friberg, 8 st. omogna pärlor 2:-, 1 litet ammilerat portrait infattat i kronguld 24:- (= 730:-)

Guld: 1 guldkied om 16 duc. 288:-, 1 par guld ärmknappar om 1 1/3 duc. 24:-, 7 st. guldringar, 1 guldpenna, 1 par kron guldknappar 14:-, (= 455:16)

Förgylt silfwer (bl.a.): 1 snusdosa, 1 do, 1 do m. schylpads båttn, 1 swampdosa

Oförgyllt silfwer (bl.a.): 1 par nattråcks hakar (= 1748)

Brudskrud m. krants, perle crona, hår (mantou) robe, utsliten jämte underkiortel af randig calmink, 1 pella af widt bast m. cantilier omkring 40:-, 1 gl. barne christningz kläder m. sine tillhörigheter 4:-, 1 hållands lärfts näsduk 6:- (vrt. 1748)

Gångkläder: 1 sliten swart robbe 180:-, 1 swart sammets mantille m. rödt fälp o. siden fodr. 50:-, 1 swart kappa af podesoi m. frantsar 20:-, 1 do swart liten kappa m. piqverat taft o. bast foder 15:-, 1 något sliten röd podesoi robbe 160:-, 1 triumphants robbe m. blå botn o. diverse rosor gl. m. förkläde 90:-, 1 gl. triumphants päls m. cattuns foder 50:-, 1 ny hwit persiansk päls m. gråwerk, o. hermeliner stofferad 90:-, 1 gl. swart flanells robbe 24:-, 1 brun cammelotz rägn kappa söndr. 4:-, 1 gl. swart ratins kiortel mahl stucken 8:-, 1 gl. sattins kiortell 18:-, 1 något sliten armosins kiortel snört 50:-, 1 något brukat hwit atlask stickat stubb m. hög bigierning 20:-, 1 grön brukat persianst damask stubb m. bigierning 20:-, 1 blå o. gull damasck o. bast stickad understubb 18:-, 1 gl. swart lång podesoi robbe kofta 12:-, 1 liusblå persians kofta m. cattuns foder 24:-, 1 hwit atlas kofta 18:-, 1 gl. röd päls m. lärfts foder, stoppad o. m. hermeliner stofferad 18:-, 1 gl. guhl persians kofta 6:-, 1 rödt damask lifstycke 6:-, 1 gl. cattuns nattrock 15:-, 1 sitsers cattuns cofta, brukad 9:-, 4 gl. do, 1 hwit drells cofta rutig 6:-, 1 bomuls kofta m. blå puqvetter 6:-, 1 randig drels under stubb 6:-, 1 blå o. hwit randig bomuls kiortil halfsliten 10:-, 1 gl. cattuns kiortil, 1 gl. cattuns stubb 10:-, 1 do stubb af tryckt lerft 6:-, 1 randig hemwäfwen kiortel, något brukad 3:-, 1 randig hem wäfwen cofta 1:16, 1 styf kiortel m. fiskben gl., 1 gl. do 13:-, 1 nättels duks förkläde 9:-, 1 do små randigt gingans förkläde 9:-, 1 rödt, blått o. hwit randigt do 5:-, 1 blått o. hwitt do, do smårandigt, 2 gl. do, 1 do hwit linne förkläde m. bred foll 5:-, 1 swart sammetz myssa 9:-, 1 swart armosins do 5:-, 1 do grön 2:16, 1 do hwit m. spets 6:-, 1 do utan spets 2:16, 1 do grön, 1 do röd, 1 sammetz hufwa m. spetzar 18:-, 1 do armosin m. spetz 3:-, 1 gl. röd sammetz kraga m. frantzar 4:-, 1 flors hufwa 1:-, 1 sammetz muff m. hermeliner 9:-, 1 triumphantz mössa 6:-, 1 gl. ostindisk näsduk 3:-, 1 halmhatt m. siden foder 9:-, 1 par angeganter af fin cammarduk o. fina spetsar 24:-, 1 par do utskurna rutiga 15:-, 1 par do af randig nättelduk 12:-, 1 par släta do 12:-, 1 3/4 aln rödt pudesoie 15:-, 1 rosig flors hufwa 10:-, 1 do flors, 1 do 6:-, 1 gl. kiortill smårandig 2:-, 1 till skuren cattuns kiortill 13:-, 1 par gl. släta nattyg 1:-, 2 fruntimmers task pungar 1:-, 6 stycken dels m. spetz dels släta 2:-, 2 randiga nättelduks halsdukar 9:-, 1 änkel do gl. 1:16, 1/4 al cammar duk, 1 myssa af blomerat taft 8:-, 1 gl. swart pudesoie mössa -:8, 1 änkelt nattyg 3:-, 4 fina spetz stycken 4:-, 1 do gröfre, 1 st. swart armosin 9:-, 1 gl. hwit noppkins mössa -:16, 1 par triumphants skor 1:16, 4 par handskar af div. colleurer 4:-, 1 par sammets muddar 4:-, 1 par swarta silckes wantar, 1 par do 4:-, 1 hwit damask bröst lapp 1:-, 5 1/2 alr fint rödt o. hwitt cattun 27:16, 4 do violett 10:-, 1 par röda strumpor m. silckes swicklar 6:-, 1 par do gl. 1:16, 1 solfiäder, 3 do 7:-, 1 silckes halsduk röd 6:-, 1 dubbelt nattyg m. spets 12:-, 1 do kraga uddig sydd 5:-, 1 par bruna nya handskar 3:-, 1 par små ärmkrus -:16, 1 liten ask m. hwarje handa silcke 1:-, 3 alr rimsa till stycken 2:8, 1 par half stickade strumpor 1:16, 1 par bruna silckes strumpor 1:16, 1 gl. sönder sprättad wäst m. blomerade rosor 1:-, 1 slissing halsduk 1:16, 1 litet stycke randigt ylletyg 1:8, 1 par ullstrumpor 1:16, 1 par nya målade skoblan 1:16, 1 blomerad nättelduks nattbords duk 1:16, 1 sorge hufwudbonad m. angeganter, stycken o. rimsor 6:-, 1 sohlfiäder 1:8, 1 lappmudd 21:-, 1 grön manfolcks mössa 18:-, 1 philfras muff 54:-, 1 par snörlifs planchetter 1:16 (= 1513:8)

Summa invent. 12509:29 2/3 Dr kmt.

TMA Ahv. pk 103:550. – Vrt. Lehtinen 1979:245, prof. Spöring. – TMA alleg. leimaus 1742:27, 1745:25.

1755 Turku

1755 20/3 mme Anna Moliis († 1754) ∞ kauppias Jakob Alléen.

Gull: ringar 5 st., 1 Gull Kied om 16: Ducater, 1 litet halsband ächta Pärlor.
Silfwer: (bl.a.) 1 par Mans skoo spänn om 4: lod, 1 par qwins do om 2: lod.

Gång Kläder: ...
1 Grön Pudisois Roube m. Trumpös 120:-, 1 do Rastecisilles m. kiortel o. Trumpös 300:-, 1 Swart Hollands Dammast do halfsliten m. Kiortel 150:-, 1 Swart Pudisois kiortel 42:-, 1 Röd Rouberon m. Kiortel af Dammast 100:-, 1 Röd lif koftt af Dammast 24:-, 1 Pärlfärgad Dammast Kiortel 30:-, 1 Gul Roubinett af Dammast 60:-, 1 hemwäfwig rö o. blå randig Sars kiortel 15:-, 1 Blå o. wit randig Bomullstygs kiortel 10:-, 1 Mörckgrön räggn kappa m. hufwa af hemwäfwit Sarss 12:-, 1 wit hemwäfwen noppkins kiortel 8:-, 2 st. noppkins tröyor do 12:-, 1 Cattuns förkläde, m. små röda Poqwetter 8:-, 1 Broserad nättelduks förkläde 18:-, 1 st. randigt lärfts förkläde 3:-, 3 st. flygel mössor m. spetts o. Poquetter af Taftts band 36:-, 2 st: halfsl. Rastecisills mössor 9:-, 1 st: Röd Regarns Tröya 18:-, 1 st. Rasticisills Pälss m. randigt Bast foder 90:-, 1 st. do Pärlfärgad Dammast m. gråwärcks foder, halfsl. 80:-, 1 grön utsydd Bast Stubb 18:-, 1 st. röd o. wit Sattins kiortel 48:-, 1 st. blå Camlotts kiortel 36:-, 1 st. trycks nattråck m. lika foder o. Bomulls stoppning 24:-, 1 Swart Sammets hufwa m. Silckes spetts 30:-, 1 st. flors hufwa m. Poquetter 10:-, 1 par dubbla agreganter m. fin spetts omkring 30:-, 1 Bröstlapp eller Coget af Papp, m. fiskben o. wit grodieturs öfwerdrag 3:-, 1 Rysk Nattråcks Pälss m. blått Sarss öfwerdrag 15:-, 1 st. Peruqwe 15:-
Summa 2008:-
Linnekläder: 10 st: Mans lintyger, 18 par nattkappor, halfärmar o. halsdukar, 5 st. Mansquetts, 4 st. utan do, Qwinns linnen ...

Summa invent. 31418:8
afkortning 14015:-

TKArk BIIId14. – Vuorinen 1959:280-281, 379.

1756 Somero

1756 14/6 Someron pappila, rouva Catharina Regina Barck ∞ leski kirkkoherra Carl Zidbäck.

Guld: 1 guldkiäd af 232 länckar förutom hakan (sonen) 3 st. guldringar
Silfwer (bl.a.): 1 par sölfr skospänn utan musslor 15.-, 1 par förgylta örringar 4.-, 1 par örhängen af ächta stenar i silfwer infattade 120.-, 9 quarter sölfr galon 7.-.
Fruentimmers smycken: 1 ächta pärlband af 34 st. pärlor större och mindre 120.-, 1 par armband af bernsten 15 till antalet 3.-, 1 rubbinpärla 1.16, 1 ächta halsband af 20 st. större och åtskilliga mindre pärlor 36.-, ½ aln gl. guldgalon 3.-, 3 ½ qw. bred silfwergalon 10.-, 1 sölfwer pälshaka fruntimmers 2.-. (summa) 175:18

Linnen: (bl.a.) 7 st. fruentimmers lintyg 23.-, 1 drälls kiortel 15.-, 1 kåft af do slag 2.-, 1 gl. nättelduks förkläde 2.16, 1 do af lärft 6.-, 1 fyrkantig kammarduks halsduk 6.-, 1 trekantig halsduk med spets 5.-, 1 stycke med spets 4.-, 1 nattyg med spets 9.-, 1 nackstycke af nättelduk -.24, 1 par randiga taggiga nättelduks angrasa 4.-, 1 par do randiga och fållade 3.-, 1 Berlins nattyg af nettelduk 3.-, 1 mössa af dräll med spets 1.-, 1 mössa af nättelduk utan spets -.20, 1 par fina camulls lärfts nattyg 2.16, 2 alr spets 2.-, 1 wattradt sidenband 4.-, 1 par stickade muddar 1.16, 1 grön samets mössa 4.16, 1 påsydd nåhldyna 4.-, 1 röd och hwitrutig bomulls nässduk 3.-, 1 samets hufwa med spets 30.-, 1 blommig flors hufwa med spets 9.-, 1 sohlfiäder 18.-, 1 nättelduks mössa -.24, 1 samets karpus med gråwercks foder 36.-, 1 swart tafts kappa med do do 48.-, 1 hwit damast kåft 26.-, 1 do af violett katun 1.16, 1 par swarta silkes wantar 1.16, 1 kattuns nattråck 12.-, 1 swart och hwit triumfants pälss 40.-, 1 robb af purpurfärgadt tyg 100.-, 1 do af triumfant grön, grå och hwit 120.-, 1 gl. swart damast kiortel 6.-, 1 swart armosiens stubb med gohl bigiär. 30.-, 1 gohl af bast med hwit bijgierning 20.-, 1 grå af damast 24.-, 1 randig kiortel af parckum 8.-, 1 kåft af do tyg 3.-, 1 lärft lifstycke påsydt med grönt regarn 1.16, 1 rägn kappa med hufwa af grått camlott 4.16, 1 par gl. swarta silkesstrumpor 2.-, 1 par hwita skor, 1 par hwita tåflor 5.-, Christnings kläder stukna med tillhörig spets 12.-, 1 swart utsliten damast mantau 1.16, 1 swart samets muff med gråwärks bräm 2.16, 1 gl. hwit damast päls 3.-, 1 grönt sars lifstycke 1.-, 1 gl. sorgdok -.8, 1 ståppad swart och hwit katuns kåft 8.-, 1 samets maski (?) 1.16 ... (tygsorter, band)
(summa) 1311:20
1 peruque och 2 st. möss ståckar
brudsmycken, kristningskläder

Summa invent. 5402:20
skulder till Åbo köpmän

HMA Sääks pk 140:445. – Vrt. Suolahti 1919:189, 232

1756 Halikko

1756 16-17/6, Halikko Vuorentaka, jalosukuinen rouva Brigitta Margareta Geete (1719-1755), ∞ 1749 Turun ja Porin läänin maanmittari Lars Brohielm.
(Elgenstierna III, Geete Tab. 4. överstelöjtn. C. G. Geete o. Catharina Hermelin, brodern Adolf Erik Geete (1730-91) underlöjtn. vid artilleriet i Helsingfors 1756, akvareller från Sveaborg).

Linkläder: 5 st. min sahla hustros särckar, af wackert huslärft, lika ofwan som nedantil 10.-, 1 do af groft lärft m. en gröfre nedandel 1.-, 6 st. mössplättar hennes, el. underhilckor, dels af nopkens dels af hwitt lärft 3.-, 1 dess liten mössa hwit m. marselje söm på 2.-, 4 st. dess bröstlappar hwita o. släta 3.-, 1 do bröstlapp m. marselje söm på 2.-, 1 dess swart mössa af pou de soi 2.-, 1 do af blått tryckt sidentyg 4.-, 2 par hwita lerfts wantar, något söndr. -.16, 1 bred mössrimsa el. stycke af nättelduk -.16, 1 dubbel sydder hals-kraga af nättelduk 3.-, 1 sydder spets, at bruka såsom halskrage 3.-, 4 st. möss-stycken m. nättelduks rimsor före i stället för spetsar 2.-, 1 nackstycke till hufwudbonad, af nättelduk -.16, 1 par lärfts muddar m. nättelduks rimsor före -.24, 2 st. gl. små sondr. servietter af fin dräll, 10 st. näsdukar, liusblått linne m. hwit ram

omkring 10.-, 10 st. do af linne, men olika till färgen mäst söndr. 5.-, 1 min sahl. hustros badstugu förkläde, af groft blårgarn 2.-, 2 st. min sahl. hustros hwardags förkläden, af groft blå- o. hwitrandigt lärft 8.-, 4 st. dess halskläden, stora fyrkantiga af hwitt hollands lärft 16.-, 1 dess halskläde, trekantigt af do hollands lärft 2.-, 1 dess hals-kläde, trekantigt af slät nättelduk utan spets 3.-, 2 st. dess mössrimsor af cammarduk m. fina spetsar före 6.-, 2 st. dess mössrimsor af cammarduk något smalare än förrbemälte o. något större spetsar före 3.-, 1 nackstycke till förebemälte af cammarduk 1.-, 1 par enckla påsydda nättelduks manjetter 2.-, 1 par dubbla cammarduks engraceanter m. fina spetsar före 24.-, 1 trekantigt halskläde af do cammarduk o. samma slags spets före 9.-, 3 st. dess särckar af fint hamplärft 27.-, 6 st. des hwita hufwud kläden, fyrkantiga, under nattmössa brukade, men 3ne af dem söndr. 1.16, 1 par dess halfärmar m. nättelduks manjetter före 2.-, 1 dess förkläde af tät nättelduk, halfslitit 6.-, 1 mössstycke m. söndrig spets före –, 1 dess förkläde af hwitt hemgiordt gingans m. blå ränder uti kante slitit 6.-, 1 dess halskläde trekantigt af blå o. hwitrandigt lärft -.12, 2 st. dess kiortelsäckar af blått o. hwitt lärft -.4, 1 dess klapfmössa af rödt bast 1.-, 1 do af blått o. hwitt linne 1.-, 1 litet stycke tät nättelduk sliten o. fållad på en ända, men kantiena til en halsduk för barnet, 3 alr hemwäfwit blått o. hwitt styckelinne 6.-, 1 dess klapfmössa af rödt dammast halfsliten 3.-, 6 st. min sahl hustros månadsbindlar, odugel.

---

8 st. barnsärckar, 5 st. barnets mössrimsor halfslitna, 2 st. flickans mösshufwor do, 2 par manjetthalfärmar, hennes, 2 st. dess hwita halskläden do, 2 st. dess blå o. hwita do do, 1 nytt cattuns förkläde hennes, 2 st. af lärft stadigt, hennes förkläden, blå o. hwitrandiga, 1 do dess förkläde af hwitt finare lärft, 6 st. sahl. gåssens blöyor, af mer än halfslitit lärft 3.-, 9 st. dess skiortor af fint lärft 4.16, 4 st. dess mösshufwor -.16, 3 st. dess små mössor 5.-, 4 st. wagglakan 4.-, 2 st. dess hufwud kuddwahr hwita -.24, 4 st. dess små flåbbar under hufworne at bruka -.8, 2 st. dess mantlar af hwitt swahnboy, mer än halfsl. 3.-, 2 st. lindor af samma slag, halfslitna 4.-, 1 litet waggbolster, halfslitit 4.-, 2 st. små hufwud kuddar till waggan 3.-, 1 liten dyna at bruka ofwan på waggan 2.-.

Gångkläder: 1 solhatt af grönt bast, fruentimbers 2.-, 1 do af halm 1.16, 1 swart tafts robe, nog sliten, stött under armarne 50.-, 1 kiortel dertil af samma slag o. lika sliten 36.-, 1 robrång af liusblått bast, merendels ny, utan kiortel 50.-, 1 robrång gl., af rödt dammast utan kiortel 36.-, 1 robe af guhlt sidentyg, utan kiortel, ei mycket sliten 120.-, 1 rob af liusblått bast, utan kiortel 60.-, 1 robkåfta af randigt bast, halfsliten 24.-, 1 kåpa el. axel-skärp af rödt atlas, nästan ny 18.-, 1 grön tafts kåfta, halfsl. 15.-, 1 hwit dammast kåfta, halfsl. 15.-, 1 pälls af liusblått bast m. linnefoder, halfsl. 24.-, 1 understubb af rödt bast, föga sliten 30.-, 1 stubb af swart dammast, gl. o. söndr. 6.-, 1 styfkiortel af stadigt lärft 6.-, 1 planjette eller bröststyfning, m. lärft öfwerdragen -.16, 1 kiortel af hemwäfwit linne 12.-, 1 lifstycke af gult sidentyg, halfsl. 4.-, 2ne do af hwitt linne 4.-, 1 do af hemgiordt ylletyg -.16, 1 liten tröya efter lifwet giord af linnetyg, hemwäfwit -.8, 1 kåfta, ny af hemwäfwit linnetyg 4.-, 1 liftröya, af hemwäfwit linnetyg, halfsl. 3.-, 1 kåfta, af hemgiordt ylletyg, något sliten 2.-, 1 kiortel, af samma slag 18.-, 1 kiortel ny, af hemgiordt ylletyg 12.-, 1 brun kiortel af hemgiordt ylletyg, sliten 3.-, 1 cattuns stubb helt ny 24.-, 1 cattuns kåfta något brukad 7.-, 1 harskinns (?) pälls gl. af ylle camlott 10.-, 2 par nya hwita fruentimbers handskar 3.16, 2 par gl. söndr. bruna klippings handskar 2.16, 1 fruentimbers halsband, af halfwa hwita ryska pärlor 12.-, 1 par änckla fruentimbers silckes strumpor, halfsl. 4.-, 1 par dubbla do, föga brukade 15.-, 1 par halfsl. sidentygs skor m. metallspennen m. glas infattade 6.-, 1 par gula halfsl. saffians do 2.-, 1 ny elfenbens sohlfiäder 6.-, 2 st. do gl. o. sönd. 1.-, 1 swart blommerat flors hufwa ny 12.-, 1 liten fruentimbers hufwa af swart taft gl. 2.-, 1 par swarta agats örhängen, i silfwer infattade 6.-, 1 par lösa agatsstenar, till örhängen att bruka, men gl. form -.24, 1 liten fruentimbers muff af rödt sammet o. hermelins brämor, sliten 3.-, 1 kiortelsäck m. sidentyg öfwerdragen 3.-, 2ne framstycken til ett fruentimbers lifstycke samt 1 bröstlappstyg af hwitt enckelt taft 9.-, 1 carpus af rödt charlachen, fruentimbers ny 15.-, 1 par swarta muddar af silckes nät, något slitne 1.8, (Barnets) 1 liten tröya o. 1 liten kiortel, barnets, af swart halfsl. flanell, 2 st. kiortlar barnets, af ylle o. linnetyg, 1 lifräck, barnets, af ylle o. linnetyg, 1 liftröya af ylle o. linnetyg, 2 st. tröyor af tryckt lärft, halfslitna, 1 urwuxit cattuns förkläde, näst. försl. 1 urwuxen cattuns kiortel, näst försl. 1 par röda o. 1 par hwita flickans urwuxna ullstrumpor, 1 par blå regarns strumpor nya barnets, 1 st. halsband af waxpärlor, barnets. . . .

Silwer (bl.a.) 1 par mina sko- o. 1 par knäbands spännen silwer, wäga tillhopa 5 lod 20.-, 1 silfwer böxsäcks-uhr, något glt 60.-, 1 wärja, m. silfwer fäste o. hand-kafla masive guten 90.-, 1 halslinnings-knapp m. förgyldt fot o. en liten taffelsten infattad 6.-, 2ne par enckla knappar, af silfver m. fötter under til armlinningar at bruka 3.-, 1 par dubbla do m. länckar 3.-, 3 st. fingerborar, men den ena liten för barn 9.-, 3 st. syringar, äfwen för barn 3.-, 2 st. berg-cristalls armlinnings knappar enckla m. silfwerfötter 3.-, 1 swampdosa, förgyld utanpå 36.-,
Guld: 5 st. gullringar, 1 st. Konung Carl den elftes portrait i oval form på emallierat crongull 24.-.
Meubler och andra husgeråds-persedlar (bl.a.) 1 silckes- och nåldosa af hwitt ben 1.16, 1 litet kambfoder af styft papper -.12, 1 nageltång af polerat ståhl, 1 nåldyna stor, 1 do liten, 1 stöfwelkneckt, 1 st. peruque stock 1.16, 1 st. puderpung stor af hwitt alunläder 1.4, 1 st. peruqueask -.12 . . . 1 stor linwäfwarewäfstol m. alt tillbehör 30.- . . .
Musicalisca Instrumenter: 1 st. Elgens fiol, 1 st. tenor fleut de doux, 1 st. fleute de traversier.

(Vainaja oli testamentoinut kaiken omaisuutensa tyttärelleen Catarina Charlottalle, joka oli vielä lapsi. Tytön holhoojaksi äiti määräsi kauppias Hans Hindrich Wittfoothin Turusta tai kirkkoherra Eric Wideniuksen).

TMA Piik pk 189:46-

1757 Turku

1757 18/7 tuomioruustinna Margaretha Christina Sacklenia (1717-56) ∞ 1739 Theologie prof., tuomiorovasti, tri Samuel Pryss (1705-79), ∞ 2. jalosukuinen rva Barbara Helena Freudenfelt (kapt. J. J. Hastfehrin leskirouva, vide 22:25.).

Gångkläder: En swart 8-trådig tafts robe 120:-, 1 grön hwit ras de cillie do 240:-, 1 af lika sort roberong 150:-,

1 brokot triumphants do 60:-, en gul hollands dammast robe 100:-, 1 halffärdig stubb af gult dammast m. cattuns foder 90:-, 6 alr brunt dammast til en stubb 60:-, 1 hwit fransk dammast päls m. gråwerks foder o. hermeliner 200:-, 1 hwit race de sicells do m. do 100:-, 1 swart sammets mantilie m. hermeliner 60:-, 1 do utan hermeliner 30:-, 1 siden satins swart do 10:-, 1 sydder grön sidentygs stubb 36:-, 1 gul dammast kåft 24:-, 1 grön stickad sidentygs tröya 15:-, 1 swart do 12:-, 1 brun dammast nattråck m. cattuns foder 36:-, 1 cattuns nattråck 27:-, 1 blå camblotts regnkappa m. hatt 18:-, 1 par engageanter, dubbla 30:-, 1 swart sammets hufwa m. spetsar före 12:-, 1 swart flor 10:-, 1 swart sammets carpus m. hermeliner omkring 12:-, (1452:-).

YK TAArk. – TMA alleg. vaatteiden leimaus 1745:34, fru professorskan Pryss: en mörkbrun poedesoy klädning, 1 röd sijden satins do, 2 brokiga triumphantz mössor.

1759 Karuna

1759 13-15/6 Sauvo, Karuna kappalaisen virkatalo, Madame Christina Sevonia ∞ 1. Karunan kappalainen Henrik Wallenius, † 1743, 2. 1744 Karunan kappalainen Erik Perander (1713-79). Lapseton.

Gull: 5 ringar, 1 käd om 7 ½ duc. 135:-, 1 par örhängen m. 3ne röda glas stenar i hwarje hänge 9:- (= 229:16)
Silfwer (bl.a.): . . . 1 par släta skospänn 15:-, 1 par krusiga knäbands do 12:-, 1 par fr. do m. flera slipade christalls glas stenar infattade 30:-, 5 st. messings stiernor infattade m. sämre glasstenar 1:8, 1 par enkla knappar m. gement glas infattade 2:16, 1 fingerbår, 1 litet skelpads snusdosa m. silfwer charnering 2:16.

Then aflednas gång- o. linkläder: 1 gl. liusblå sack m. brangult lerftt i lifwet samt fiskben 30:-, 1 aldeles söndr. o. utsliten manto 6:-, 1 swart ratins sack utsliten 6:-, 1 half robbe af 8-trådigt swart taftt något sliten 18:-, 1 grön dammast päls m. cattuns foder, o. bomulls stoppning 36:-, 1 utblekt liusgrön do m. lärft foder mycket sliten 4:-, 1 gl. dammast koftta m. hwit botn o. röda rosor 3:24, 1 ny koftta af blott 8-trådigt taftt, samt randigt lerftt foder 30:-, 1 gl. o. mycket sliten swart dammast kiortel 12:-, 1 randig taftts do, m. lerftt foder 36:-, 1 gl. swart sattins kiortel 6:-, 1 brun camlotts stubb m. brangult foder o. rakulls stoppning 12:-, 1 blå o. hwit lerftts kiortel af wästgiöta tryck 4:-, 1 röd, grön samt hwitrandig sars kiortel 10:-, 1 blå o. hwit randig lerfts do 6:-, 1 mera sliten do o. lappad do 1:16, 1 do af hemwäfwit noppkin 6:-, 1 kofta af sidstnämnde slag 2:-, 1 hwitt noppkins lifstycke 1:-, 1 do af oblekt lärft -.16, 1 utslitit cattuns förkläde -.16, 1 smalrandigt lerfts do 3:-, 1 bredrandigt do 3:-, 1 do af hwitt nätteldukk 5:-, 1 do af hwitt lärft 3:-, 1 gl. styfkiortel 1:-, 1 swart sammets mössa 9:-, 1 brun o. hwit rast de sicille do kantad m. grönt band 6:-, 1 grön dammast do 4:-, 1 noppkins do m. påsydde band 1:16, 1 stickad hwit lerfts do 1:16, 1 cattuns mössa m. stycke 1:-, 1 flygmössa m. spets 2:-, 2 st. små barn christnings mössor af dammast 1:16, 1 gul silkes halsduk m. hwita rosor o. silkes tofts i hwart hörn 4:-, 1 st. rödrandigt taft, nyttjadt til himmel öfwer brudarne 4:-, 1 winter carpus af rödt charlakan m. kanonkrus bräm 12:-, 1 utsliten swart dammast res carpus -:8, 2 söndr. odugel. tafts hufwor, 1 florshufwa 3:-, 1 swart tafts kappa m. silckes frantzar 9:-, 1 mårdskins muff gl. 3:-, 1 par klippings handskar 1:16, 1 par hwita do -:24, 1 nätteldukks halsduk 3:-, 2 st. 3-kantiga do 3:-, 1 fyrkantig do af lärft 1:-, 8 st. hwita lärfts do 4:16, 1 fin öfrdel 1:-, 1 gröfre do -:24, 4 st. serkar m. nedandel 12:-, 8 st. lappade o. söndr. do 4:-, 1 liten lerfts påsa -:8, 2 st. nätteldukks hufwor m. spets -:16, 8 st. dels m. spets o. dels m. nätteldukks rimsor före 1:16, 1 par agachanter m. bred grof spets före, 1 par lerfts do utan spets, samt par kräs -:24, 1 par halfärmar m. lerfts manchetter -:24, 3 par do gl. utan manchetter -:24, 4 nackstycke af lerft -:8, 2 par utslitna punietter -:2, 8 st. sorg nattyg dels af lerft dels nettelduk 1:16, 1 brud peruque o. krona m. större o. mindre perlor 9:-, 3 ½ al bred spets 3:16, 1 gl. nätteldukks halsrimsa m. söndr. spets -:4, 4 st. röda bandrosor -:16, 1 ½ alr fachoneradt mössband -:16, 2 alr silfwer galon m. inslagit rödt silcke 2:-, 2 alr gult siden band 1:16, 1 fr. pung af utslitit gull brocade m. lås o. hake 4:-, 1 solfiäder m. hwita släta ben 2:-, 1 söndr. sorg solfiäder -:6, 3 alr swart sorg flor 9:-, 1 halm ask m. bokstäfwer M R på låcket -:24, 1 brud bälte m. stål spänne 1:16, 2 spetsstycken at nyttja å dynwahr, 4 st. swarta flors kappor, 1 swart sidenstycke, blå siden lappar, jemte andra spets bitar o. lappar -:16, 1 fårskins lifstycke m. tryckt lerft öfwertåg 1:-, 1 par röda ullstrumpor -:16, 3 par linnstrumpor 1:16, 1 utslitit liffstycke m. gl. fiskben -:2, 2 alr rödt o. gult hemmawäfwit flanell 2:-, 2 alr swart walmar 1:16, 26 alr owalkat walmar 19:16, 9 alr randigt sars 4:16, 2 gl. sammets upslag 2:-, 1 liten fårskins fotpåsa m. gl. blått sars öfwertåg -:12, 14 alr grof sars 5:8.
Summa invent. 6295:26

TMA Piik pk 189:115-

1760 Porvoon pit. Drägsby

1760 3/1 Drägsbyn kartano, leskirouva vapaaherratar Ebba Elisabet Uggla (1698-1758) ∞ 1. 1723 hovioikeuden notaari Fredrik Ehrenstolpe † 1742, 2. 1744 eversti Christoffer Konrad von Bildstein (1672-1752). Kuva 124.

Lös egendom . . .
Jouveler och pärlor (1752 15/5 perukirjoitus eversti v. Bildsteinin kuoleman jälkeen): 1: par armband med 10. jouveler och 10. agater i hwartthera bandet, uti guld infattade 600.-, 1 ring med en stor och 14 st. små jouveler i silfwer infattade 300.-, 1 do med en ametist och 12 st. små jouveler äfwen i silfwer infattade 200.-, 1 do med en stor och 6 mindre jouveler 150.-, 1 do med femb st. jouveler 120.-, 1 do med konung Carl den XII. portrait och 12. små förnötte jouveler i guld infattade 60.-, 1 do med en i silfwer infattad stor ametist 300,-, 1 jouvels korss med 32 st. större och mindre stenar, i silfwer infattade 600.-, 1 par örhängen med 13. st. jouveler i hwarthera, infattade i silfwer 180.-, 1 par gullarmband med swart emaillering och en grön sten mitt uti 90.-, 1 par armband af små äkta pärlor med gullås och en jouvel på hwardera låset 150.-, 1 ring med 2ne små i guld infattade jouweler och Bildsteinska wapnet utstuckit i en röd agat 60.-, 1 do med en infattad carniol 36.-, 1 do med en infattad padelsten 36.-, 1 förgyld silfwerhårnål med en jouvel på ändan 40.-, 1 halsband af små äkta pärlor och guldstiften 48.-, 1 gullknapp med en liten jouvel uti 24.-, (summa 2994.- dr kmt) 1760 (+ edellisen lisäksi) 1 annat (halsband) ächta pärleband, scächadt med bruna pärlor 48.-, 2ne bitar af ett ächta armband 36.-, än 1 par örhängen, med 2ne ächta perlor i hwardera, uti gull infattade 24.-, 1 par gullörringar, med 1 ächta pärla i hwardera 12.-, 1 par gullarmknappar,

med röda coraller infattade 42.-, 1 par fruntimmer skospennen af silfwer, med infattade böhmiska stenar 30.-.
Guld (1752): 1 gull-uhr, något glt 420.-, 1 st. etouise med käd och haka 300.-, 1 par ärmknappar 36.-, 2 st. släta ringar a 1 ducat st. 36.-, 2 st. do a ½ ducat 18.-, (summa) 810.- (1760 lisäksi) 1 swampdosa om 7 ½ ducat 150.-, 1 st. käppknapp om 8 ducat 144.-, 8 st. släta ringar , 1 emailleradt bröst smycke 12.-, 2 st. britskar 18.-.

Fruentimmers gångkläder: 1 st: resråck af rödt charlakan med swarta fälps upslag och sleiffar 100.-, 1 gul robe med trompös af hålländskt dammast 120.-, 1 hwit do af persianskt dammask, utan trompös 72.-, 1 robe rond med trompös, af race de sicilie 100.-, 1 do af swart sidentyg 90.-, 1 do utan trompös 48.-, 1 triumfants nattråck med en brokig sidentygs stubb 100.-, 1 blå dammast nattråck med do stubb 100.-, 1 sitze cattuns nattråck 24.-, 1 robe de nette med kiortil af tegelfärgadt gros de tour 60.-, 1 päls af grått siden drojett med gråwercks foder 120.-, 1 do af triumfant, med sidenfoder 60.-, 1 do af rödt kläde med gråwercks foder 18.-, 1 do af rödt hållands dammast, utan foder 40.-, 1 hwit dammast kiortil och kofft tillsammans 50.-, 1 gl. långkofft af hwitt moair 24.-, 1 grå och hwitrandig bast kofft 9.-, 1 gl. triumfants do med röda upslag 24.-, 1 sönderspråttad tryckter taftts do 3.-, 1 gl. gulrandig sidentygs do 12.-, 1 swart do 3.-, 1 sönderspråttad do med breda gula och röda ränder 9.-, 1 blå sidentygs stubb med hwit knutsöm 48.-, 1 hwit nopkins kiortil med blå bigierning 18.-, 1 do af kipert med hwit bigierning 15.-, 1 do af swart dammast 50.-, 1 do af swart pudesoy 12.-, 1 do af swart camlott 12.-, 1 do af hwitt kipert, med påsydd brokig bigierning 12.-, 1 violett och hwit cattuns stubb 9.-, 1 do 4.-, 1 randig bomulls kiortil 9.-, 3. par tråd strumpor à 1:öre, 1 violett camlotts rägnkappa med dertill hörig hufwa 48.-, 1 liten kappa af hwitt dammast, med gråwercks foder 4.-, 2: st. do af taft de lustre à 1:16, 1 do 12.-, 1 do ny af swart sammet med hermelins bräm och dertil hörig carpuus 120.-, 1 röd regarns tröya 6.-, 1 randigt taftts förkläde 8.-, 1 nytt cattuns do 6.-, 1 do 6.-, 1 nättelduks do 8.-, 1 triumfants mössa 6.-, 1 do af race de sicilie 3.-, 1 do af swart sammet 6.-, 1 grön och hwit sidentygs resmössa 2.-, hufwudbonader och engageanter, 2ne garnaturer (à 30 dr) 60.-, 1 swart sammets hufwa 12.-, 2 flors do 10.-, 1 par swarta silckeswantar 3.-, 3 st. silckes näsdukar 9.-, 2 st. do gl. 3.-, 22 st. lärftts do, 1 dussin gl. bomulls do, 1 par kammarduks engageanter 6.-, 1 par nättelduks do 3.-, 1 hållands lärftts halskläde 6.-, 4 st. huslärftts do 8.-, 1 sorgkappa af hållandslärftt 6.-, 1 st. esharp af swart pudesoy 9.-, 3 dussin lintyg 216.-, 1 swart flanells robe 60.-, 1 gl. do 8.-.
Styckegods och diverse: (bl.a.) 1 stycke swart pudesoy 20 alr à 15 dr 300.-, 1 stycke cattun 7 alr 21.-, 1 st. blått dammast 4 ½ alr 51.-, 1 st. silfwer moiré mösstyg 10.-, 1 gl. rakfouteral med knifwar 3.-, 1 förgyld silfwer wärja 125.-, 1 oförgyld do 72.-, 1 regments officers ringkraga 12.-, 1 solfiäder 3.-, 1 fällskaftt knif med gaffel 1.-, 1 broderad pung med silfwer knapplås 6.-.
1 st. kammarduk 2 1/aln 22.16, 5 alr groftt hållandslärftt 15.-, huslärftt n:o 1-24 (paljon, ilmeisesti kotikutoisia liinakankaita).
Gråblått kläde till 2ne dränge liverier, med annat tilbehör 60.-, Walmar, flanell m.m.
Slädekläder och skinnvaror (bl.a.) 2 st. biörnskinns myssor 3.-, 1 filfras do 3.-, 1 do fruentimmers af såbelskin 6.-, 1 gl. wargskins pälsfoder 15.-

VA Topogr. Porvoon pit. 5, Drägsby. (Edustaa pukeutumista n. 1744, jolloin Ebba Uggla solmi toisen avioliittonsa). – Meinander, k. 90, 94.

1760 Helsinki

1760 30/1 asessori ja rykmentinvälskäri Johan Gabriel Kühl ∞ 1. Sofia Sandahl † 1752, 2. Christina Donner.

Lin kläder ... följande har enckjefrun bragt med sig i boet. Nembl: 6 st. qwins lintyg 18:-, 6 st. halsdukar 18:-, 3 st. förkläden 18:-, 2 st. nettelduksförkläden 20:-,

---

Qwins gång kläder: 1 swart samets hufwa 30:-, 1 par hwita silckes strumpor 21:-, 1 par hwita handskar 3:-, 1 brocads mösstyg 18:-, 1 aln spets 9:-,
följande qwins gångkläder har enckjefrun i boet inbragt: 1 triumphants roob 250:-, 1 gl. grå damast robron 120:-, 1 gl. violet do 100:-, 1 gl. swart poudesois do 50:-, 1 gl. swart damast kiortel 72:-, 1 röd damast robron 150:-, 1 röd atlas stubb 72:-, 1 blå stickad tafts stubb 84:-, 1 gl. gul stubb af bast 36:-, 1 gl. grå damast kiortel 42:-, 1 gl. liusblå damast manton 30:-, 1 gl. blå damast pälss 50:-, 1 gl. grå do m. gråwärcks foder 60:-, 1 gl. gul damast koft 10:-, 1 gl. röd do 12:-, 1 gl. brun siden do 11:-, 1 gl. swart sattins kiortel 42:-, 1 gl. calminks do 18:-, 1 gl. randig ylle do 6:-, 2 st. randige bomulls do 20:-, 1 randig ylle kiortel 6:-, 4 par gl. trå strumpor 6:-, 4 par gl. ull do 4:-, 3 st. gl. cattuns förkläden 13:-, 1 gl. dräills kiortel 12:-, 1 par gl. skor 4:16, 1 par gl. röda strumpor 4:16, 1 par gl. spennen 1:4, 1 gl. muff 6:-, 1 gl. samets carpous 19:-, 5 alr cattun 15:-.

HKArk (Åkerman 326), Vrt. 1. Helsinki 1745, vaatteiden leimaus. (Åkerman 182, rva Sofia Sandahl 1752).

1761 Loviisa

1761 21/8 rouva Catharina Beata Bruseen (1724-60) ∞ 1748 lääninkamreeri Gabriel Gylling (1718-91), ∞ 2. 1761 Margareta Christina Printz (1739-1812).

Fast egendom 13000:- Dr kmt (+ Capitalet uti Ost-Indiska Compagniet 1800:- Dr kmt). Tillgangar 42185 Dr kmt, afkort. 2664:- Dr kmt

---

Guld, Jouveler och andre små Nipper:
7 st. ringar af guld (med bokstäfwerne, tillsammans 4 duc.) 72.-, 1 liten diamantsring med 1 större och 2ne smärre stenar 100.-, 1 ring med 1 förskämd grön fluss 6.-, 1 par armband af 18 st. owahla äckta stenar: agater och lika många som rosen stenar, infattade i silfwer hwar om annan 120.-, 1 par wax öhr-hängen infattade i silfwer bestående af 3ne hängen och två pärlor hwartera 12.-, 1 par swarta öhr-hängen med 1 ros och 1 hänge hwartera 6.-, 1 par änckla arm knappar med hwita slipade stenar och silfwer infattning 6.-, 3ne änckla do med kräfft-stenar 6.-, 1 lång slät slipad christalls lukttflaska, 1 do krusig slipad 3.-, 1 wäl förgyld swamp-dosa af silfwer med fotral 12.-, 1 par gull-öhr ringar och 1 par öhr-hängen af oäckta bömisk stenar, lämnade till dottren Inga-Beata. (summa) 343.-
Silfwer (bl.a.) 1 owal snus dosa 5 ½. lod. 27, 16, 1 gl. fyrkantig och flat do 5 ¾. lod 28.24, 1 hår nål ½. lod 2.16, 3 st: mans skiort knappar 6.-.

Lin-kläder: (bl.a.) Fruens ljntyg söndertagne till samtelige barnens kläder, 1. dussin mans öfwer skiortor något slittna 108.-, 1. dussin mans under skiortor sammal. 72.-, 10. st. korta mans halsdukar 10.-

Gång-kläder. Sahlige Fruens: 1. brokug triumphants råb med blå bottn på styfkiortell 300.-, 1. rob de rong af rödt och widt rasdelli 150.-, 1. robe af swart podesage slitten 72.-, 1. rob de rong af blått och witt rasdecelli 150.-, 1. do af grönt och witt drogett 200.-, 1. triumphants pälts med grå wärks foder och härmelins bräm 150.-, 1. do af rödt och hwit rasdecellie med grå wärcks foder 60.-, 1. swart sammets kappa med hermelins bräm 90.-, 1. escaloppe af swart pelling med spetsar 48.-, 1. blå och hwit rasdesillie kåftta 50.-, 1. röd dammask do 12.-, 1. gul do af atlask brukad 18.-, 1. swart podesois kiortel 50.-, 1. blå sjden stubb sydder 90.-, 1. grön do 90.-, 1. röd och blå liten sjden under stubb 12.-, 1. sydd hwit lärftts stubb 48.-, 2. små nopkins kiortlar, 2. kofttor af do 24.-, 1. gl. swart camlots kiortel 15.-, 1. nytt sytt lärftts ljf-stycke 4.-, 1. stort nätteldukskläde 6.-, 1. knä förkläde af do med poqvetter 3.-, 1. gingans förkläde 6.-, 1. rödt och hwitt bomulls do 12.-, 1. härmelins muff 6.-, 1. do gl. af swart sammet och grå wärck 3.-, 1. röd eskarlakans fruentimmers karpus med gråwärcks foder och härmelins bräm 9.-, 1. grön fruentimmers taftts solhatt 9.-, 1. cattuns natt-råck slitten 9.-, 1. gl. swart sammets hufwa med spettsar 9.-, 1. swart häng hufwa af rosigt flor 12.-, 1. skir flors hufwa 4.-, 1. par nya dubbla kammarduks agacianter med spettsar 48.-, 1. par do af nettellduk med spettsar sämre 6.-, 1. par do af rosig kammarduk ut uddade 9.-, 1. par do af sorg nettelduk 9.-, 2. långa halsdukar af randig nättelduk, 1. st. slät do tre kantig 3.-, 1. rosig kammar duks kraga med rimsa uddig 1.-, 1. par kammarduks hals rimsor med spetsar, 1. par do af nettelduk och spetsar sämre, 1. par do af rosig kammarduk uddige, 4 st. mössor med rimsor och spetsar, 2. do utan rimsor, men med natt stycken, 1. sorg mössa utan rimsa, 1 par natt tyg utan walck hufwa (tillsammans) 120.-, 1. sydder marle nick med spettsar före 9.-, 1. par swarta silckes wantar 15.-, 1. par hwita bomulls wantar 3.-, 1. ny sohl-fieder med äckta ben 24.-, 1. blått och witt silkes kläde nytt 9.-, 2. röda och hwita bomulls kläden nya 15.-, 1. brukat lärftts do 1.-, 7 st: hwita do med röda kanter 14.-, sydde barns kristnings kläder 48.-, 1. par röda silckes strumpor med hwita kihlar, 1. par hwita do med blå kihlar 18.-, 1. grön sammets bind mössa med silfwer spets 24.-, 1. gl. röd sammets do med oäckta gull spets 3.-, 1. röd groditur mössa med en stor gull ros 9.-, 1. brokig triumphants do, 1. blå taftts do 10.-, 1. rödt guld moars mösstyg 15.-, 2. par skor, 1. af siden och 1. af sydde öfwertyg 12.-, 1. par nya röda ull strumpor med hwita kihlar 3.-, 1. fiskbens styfkiortel af randigt lärftt och glt. sjdentygs öfwerdrag 21.-, blott bomulls tyg til en kiortel 6.-, 5. ahl hemwäfwit ginggang 15.-, 1. grön waxduks parasoll 21.-, de gamla och brukade wahrdags kläderne, bort gifne wjd och efter dödsfallet, til hus folcket. (summa) 2212.-

---

Husgerådh (etc. bl.a.): 2. st. nya spin råckar, 3. gl. do, ... 1. lång täck boga och en kiortel do, 4. st. nysteträn hwaraf et är till ryskt garn, 1. band-stol, 1 par bomullskardor, 1 par ulls do, 1 par skrubblor.

Boets behållning 39521 Dr kmt

VA Ebl Loviisa. – Meinander, kuvat 349, 350.

1763 Nokia

1763 11-12/8 Pohjois-Pirkkala Nokian kartano, vapaaherratar Sofia Juliana Kurck (1730-63) ∞ 1745 majuri Carl Reinhold v. Knorring (1718-93).

Guld: ... Kiäd à 5 Ducater, 2ne armbands plåtar (lås) af pistolet guld, 4 ringar ...
Juveler: 1 ring m. 9 st. brillianter o. 1 stor mitt uti 500:-, 1 do m. 10 små stenar o. mitt uti 1 brilliant 200:-, 1 do m. 3 brillianter 120:-, 1 do m. 3 taffelstenar o. en coralls hierta uti 24:-, 1 halsband af 43 äkta pärlor, större o. mindre 150:-, 2ne armband af små äkta pärlor 100:-, 1 par swarta agatsarmband m. slipade stenar 72:-, 1 par do armspän 54:-, 1 plym kros? af silfwer m. oächta stenar infattad 120:-, 1 par brilliants skospännen 100:-, 1 par örhängen m. 4 bömska stenar 24:-, 1 par do af brillianter en dehl o. en dehl rosen- samt taffelstenar o. hängen af röda dubletter. (2400:-)

Afledna fru friherrinnans gångkläder:
1 brocade raube 264:-, 1 kiortel af samma slag 120:-, 1 grön siden droiets roberonde med trompeus 216:-, 1 röd tafts do 60:-, 1 swart pådesois do 100:-, 1 randig af halfsiden do 60:-, 1 swart tafts kiortel 36:-, 1 blårandig nopkins rouberonde 35:-, 1 blå tafts do 48:-, 1 hwit dräls do 30:-, 1 hwit lärfts do 30:-, 1 blå spräcklig bomuls do 18:-, 1 gl. brocads päls m. gråwärcks foder 60:-, 1 swart chaloppe caprichon 72:-, 1 grön ridklädning af knoptyg med 2ne wästar 60:-, 1 röd respäls m. mårdskins foder 300:-, 1 röd sametts mantille 48:-, 1 grön phaiton 15:-, 1 hwit stickad stubb i fasoner 48:-, 1 hwit stickad liftröya 10:-, 1 hwit kyperts tröya 10:-, 1 hwit fiellstickad 12:-, 1 hwit nopkins kiortil 24:-, 1 do 18:-, 1 hwit i rutor stickad stubb 18:-, 1 röd nog sliten halfsiden tröja m. kiortel 36:-, 1 gl. blå siden satins stubb 12:-, 1 gl. gul dammast do 15:-, 1 gl. grön do 12:-, 1 blåhwit lärfts kiortel 6:-, 1 lärfts nattråck, 1 bröstlapp m. gröna rosor (eller en garnatyr) 9:-, 1 do af hwita band 6:-, 1 grön do 6:-, 1 do liusgrön 6:-, 1 do af hwitt flor m. garnateur 18:-, 6 alr swart bret spets 12:-, 1 par cammarduks agachanter m. spets 100:-, 1 par do twådubbla m. spets 30:-, 1 par utsydda m. spetsbåtn 60:-, 1 flygelmössa m. spets cornetter 36:-, 1 bomulls lärfts puderskiorta 30:-, 1 bomulls lärfts förkläde 12:-, 2 alr påsydd kammarduk m. genombruten sömm 24:-, 1 hwit silckes kraga 5:-, 1 hwit kammarduks halsduk 10:-, 1 par stickade silckes wantar 16:-, 1 par hwita silckes wantar 15:-, 1 blårandig lärfts förkläde 12:-, 1 do 12:-, 4 do hwita m. fina blåa ränder 24:-, ... Linnen lemnades åt fröknarne ... 1 röd camlots chaloppe 24:-, 1 gl. blå camlots päls m. räfskins foder 60:-.

Summa inventarii 18680:- Dr kmt

VA mf ES 3538. TMA Ikaal pk 119:214. Vide Laukko 1736.

1763 Porvoo

1763 2/12 kirjansitojamestari Elias Gunnérin vaimo Elisabetha Frestadia

---

Sölfver: 2ne par länckknappar 3:-, 3ne st. ärm do 3:-, 1 par bärnstens do 2:8, 1 fingerbår 2:8, 1 snusdosa 30:-,

1 par sko spänn fruentimb. 18:-, 1 hårnål 2:8, 1 knapp 1:16, 5 st. ärmknappar 7:16, 1 par mans skospänn 24:-, 1 par knäbands do 15:-, 2 st. halsduks spänn 6:-, 1 dus. lifstycksknappar 18:-,
Särskilte meublar: 1 swart pärl band 6:-, 1 wita wax pärlor 5 warf om halsen 9:- . . .

Linkläder: 6 st. fina lintyg 72:-, 14 st. sämbre do 126:-, 2ne st. fina näsdukar 12:-, 10 st. blå o. hwita do gla 15:-,

---

Gångkläder: 1 grå blom. mössa 18:-, 1 blå blom. broc. do 15:-, 1 blå o. hwit rasdesc. do 15:-, 1 röd damast do m. swart strå pärls spets omkring, 1 grön damast do 6:-, 1 hwit moers do 9:-, 1 siden drojetts do 12:-, 1 swart samets do gl. 4:-, 4 st. hwita sydda mössor 36:-, 4 st. m. uddiga spetsar 48:-, 2 st. m. smala do 6:-, 8 st. släta stycken m. nettelduks rimsor 6:-, 12 st. nattstycken (?) 6:-, 1 mössa oppsatt 4:-, 1 par dubla agresanter (?) sydda gl. 12:-, 1 par do m. spets 12:-, 1 par uddiga mansqvetter 6:-, 6 par halfärmar m. mansqvetter 48:-, 3 par bomuls muddar 6:-, 1 par do wantar 4:-, 1 hwit marsels bröstlapp 9:-, 2 st. flors hufvor 30:-, 1 samets do 48:-, 1 armosins do 12:-, 2 st. skirduks halsdukar broserade 24:-, 3 st. sohl fiäder 18:-, 4 st. sämbre o. bättre silckesdukar 30:-, 1 par svarta silckes wantar gl. 3:-, 1 nättelduks halsduk 12:-, 1 swart sjdentygs råbb 180:-, 1 röd o. hwit ras de sisille koft 120:-, 1 rutig sjdentygs kofta 12:-, 1 gul damast do oppsprättad 12:-, 1 röd do 36:-, 1 röd atlask tröija 18:-, 1 svart bordalous koft 12:-, 1 svart pudesois kiortel o. utsliten 18:-, 1 siden camblots do 60:-, 1 röd damast stubb 120:-, 1 röd o. gul vådig do gl. 36:-, 1 röd damast päls 72:-, 1 hvijt do m. gråverckes foder 120:-, 1 rödrandig bomulskoft 9:-, 1 blårandig do 9:-, 1 blå do kiortel 15:-, 1 rödrandig do 24:-, 1 röd o. hvijt randig do 15:-, 1 blå do 12:-, 1 röd o. hwit cattuns koft gl. 9:-, 1 brunrandig do 15:-, 1 blå o. rödrosig koft 9:-, 1 calmincks lijfstycke 15:-, 1 blå rägnkappa m. hufwa 24:-, 1 blå ylles päls 12:-, 1 brun randig stubb 24:-, 1 röd o. blå lerefts do 15:-, 1 ylletygs kiortel 12:-, 1 rödrandig ylletygs kiortel 6:-, 1 röd reg. tröija gl. 9:-, 7 ahlr swart siden bordalou 77:-, 1 röd klädes carpus m. hermelins bräm gl. 9:-, 1 swart samets muff m. hermelins bräm 18:-, 1 par winter wantar 6:-, 1 par klippings handskar nya 3:-, 3 par reg. strumpor 21:-, 7 par ylles do 10.16, 1 par piex stöflor 9:-, 3 par tygs skor gl. 6:-, 1 brocherad nättelduks förkläde 24:-, 1 grof nättelduks do 16:-, 2 st. sitser cattuns förkläden 30:-, 1 gingans do gl. 12:-, 2 st. randiga bomulls do 9:-, 6 st. linnes randiga förkläden 24:-, 2 st. hwita noptkins kiortlar 36:-, 3 st. noptkins koftor 30:-, 1 do lifstycke 6:-, 1 bast förkläde randigt 12:-, 1 lerefts do 7:-, 1 halsduk af lereft 4:-. (1790:20).

Summa invent. 39091:31
PMA (Åkerman 99).
Porvoo, maistraatin ark. Huutokauppakamarin ptk 1777 6/5, försåldes genom auction i Borgå bokföraren Elias Gunners fastigheter:
(mm. naisten vaatteita, vrt. edellä)
1 gl. svart dammast robbe m. troumpeus 3.16.-, 1 dammast päls m. ikorns skinns foder 2.32.-, 1 röd dammast kiortel 1.16.-, 1 stickad röd o. gulwådig stubb 1.16.-, 1 randig halfsiden stickad stubb 1.-.-, 1 röd o. wit ras de sisilje kåft 1.16.-, 1 röd dammast kåft 1.-.-, 1 gl. witbåtnig atlas kåft, 1 kåfta o. kjortel af rutigt linnetyg 1.-.-, 1 blåt randigt linne förkläde, 1 cattuns förkläde, 1 wit nättelduks förkläde, 1 swart sammets nickhufwa m. spets, 1 frunt. resmössa m. rödt chalongs öfwerdrag . . .
Paul Nyberg, Herrar och herrgårdar. Stockholm 1941:41.

1764 Jakari, Porvoon pitäjä

1764 11/5 Jakarby säteri, everstinna Maria Christina Hising (1734-63 ruukinpatruuna J. W. Hisingin tytär), ∞ 1753 eversti Anders Henrik Ramsay (1707-1782), ∞ 2. 1772 Helena Catharina Malm (1729-1809) vide 9:19.

Gull o. Jouveler: 1 par hwita ächta pärl armband m. gull knappar o. diamants stenar, tillsamman 9 alr ½ qw långa 1200:-, 1 par diamants örhängen i gull o. silfwer infattning, hwardera m. 3 lösa hängen 1800:-, 1 brillants ring af 8 mindre o. en större sten i gull infattning 600:-, 1 diamants ring af 4 små o. 1 större sten i gull infattning 180:-, 1 do m. 2 små o. 1 större sten 120:-, 6 st. hängen m. röda tobacer o. silfwer förgyld infattning 60:-, 6 st. do m. blå do 60:-, 1 par öhrpuklor m. tobaser o. agater infattade i silfwer 150:-, 1 par silfwer skospännen m. tobacer o. stålmusslor 90:-, 1 par swarta armband m. silfwer spännen o. tobacer 60:-, 1 gullring m. konung Carl den 12tes portrait 72:-, 1 gullring m. bokstäf AMH CRH 24:-, 1 do m. bokstäf MCH 18:-, 1 utarbetad gulldosa m. portrait af glas i locket 384:-, 1 tabutier af drifwet rutwärks o. korg arbete 408:-, 1 tand etuite m. 2ne tandpetare 144:-, 1 swampdosa 168:-, 1 frucht knif m. pärlemos skaft, gullblad o. naglar 100:-, 1 fruentimmers gull ur m. pinspaks kied o. tillbehör 600:-, 1 do mans m. pinspaks kiäd 600:-, 1 par mans gull armknappar 72:-, 1 par fruentimmers do af gull m. bergchristals stenar 48:-.
Andre små nipper: 1 par röda örpuklor m. silf. förgyld infattning 6:-, 1 par swarta do 6:-, 1 par örhängen i krongulls infattning m. swarta agater 120:-, 1 ½ dussin wästknappar m. små båmerska stenar 36:-, 20 st. lifstycks bärg cristals knappar i silfwer infattning 24:-, 2 par swarta agats i silfwer infattade knappar 9:-, 1 christalls pitscher m. gull länk 5:-, 1 fruentimmers etuite af pinspak m. drifwit arbete 48:-, 1 hatt knapp af bergcrystall i silfwer infattning 18:-, 1 grönt foutral m. 2ne christals flaskor 6:-, 1 Swärds Riddar orden 48:-, 1 skildpads plånbok af 6 elfens blad 6:-, 1 ståhl urkiäd 10:- 1 do felachtig 5:-, 1 do af pinspak 12:-, 1 kokosnöts kryddosa 12:-, 3 dussin elfenbens knappar 2:8, 1 röd fluss snusdosa utan garnering 6:-, 1 rödt carniols pitscher utan stamp 6:-, 2ne jouvel askar -:12, 1 serpentins sockerask, 2 st. the askar m. färg askar o. 1 rifsten m. fin löpare 24:-, 1 taskbok utsydd m. gull på blått sidentyg o. bokstäfwerne A R hwartil hör rödt saffians foder 6:-, 1 sydder grön silkes pung m. gull tråd 9:-, 1 elfenbens o. en skilpads knytnål 1:16.
Silfwer (bl.a.): 1 gl. slät snusdosa m. dubbla låck o. en mellan botn kallad jachtdosa, 1 penfoutral m. silfwer beslag, 1 par glasögon m. silfwer ringar o. brunt foutral, 1 par silfwer spännen m. järn muslor o. 1 par knäbands spännen 18:-, 1 silfwer korkskruf m. perspectiv o. pärlemos handtag 9:-, 1 liten silfwer puderknif m. pärlemos skaft 6:-, 1 fruentimmers etuite m. 2 små christals flaskor, en silfwer förgylt tratt, plånbok o. blyerts penna 60:-, 1 helguten silfwer wärja 150:- . . . 1 par strumpebands spän m. sine hakar, 1 par förgylta syringar, 1 fingerbor, 1 syring, 2 pipor, 1 knäbands spänne utan musla, 1 silfwer stierna, 1 do tapp, 1 silfwer beslag m. förgyld tapp till en flaska, 1 silfwer böxspänne m. skålmussla 2:16, 1 grönt sax foutral m. silfwer beslag 1:-, 1 gl. söndrig silfwer kiäpp knopp mm. 23:24, 13 ¼ lod

gullgalon 26:16, 10 st. örhängskrokar 6:-, 14 lod gl. galoner o. portoper 28:-, 1 förgyld hatt tränzel m. christals knapp 3:-, 1 rakknif m. silfwer skaft 1:16, 1 förgyld silfwer wärja m. utdrifwit arbete o. wriden handkafwel 150:- . . . 1 rak foutral m. silfwerbeslag, 3 knifwar o. öfrigt tilbehör 18:-, 1 halsduksspänne 6:-, 1 3/4 lod gl. galoner 3:16, 1 siöskums pipa m. ebenholts skaft o. silfwer beslag 6:-, 1 3/4 lod silfwer spets 3:16.

Fruentimmers lintyg: 2 st. hållands lärfts särkar utan manschetter 48:-, 1/2 dussin do helt fina hemwäfna utan manshetter 144:-, 8 st. do af huslärft m. mansetter 80:-, 3 st. do utan mansetter 27:-.

Gångkläder, Fruntimmers: 1 ny hwit raubron m. trompeuce o. fasbotiner 300:-, 1 ny triumphants do m. trompeuce, blommor o. piqvering på hwit botn 300:-, 1 ny triumphants do m. trompeuce, blommor o. piqvering på grönt bottn 300:-, 1 randig tafts do m. trompeuce o. piqvering 180:-, 1 blå o. hwit tafts do m. trompeuce 100:-, 1 swart flanels do m. trompeuce 30:-, 1 hwit tafts icke tillfullo förfärdigad kiortil af 4 wådar, m. påsydd gull o. silkes piqvering 60:-, 1 do grön m. lika bigärning 60:-, 1 grön lijftröya m. gullbiering 20:-, 1 himmelsblå husar klädning af wågit taft bestående af en lifpäls fordrad m. gråwärk, lifråk o. wäst, m. swart ganoschen tröja, sidenfälbs o. bast foder samt en kiortil m. piqvering o. en husars mössa något brukad 300:-, 1 saloppe m. hwitt gråwärks foder o. hermelins bräm 150:-, 1 något brukad swart samets kappa m. härmelins foder o. bräm 60:-, 1 nog brukad grön knoptygs ridklädning, bestående af en kiortil, m. grön lifråck o. wäst, samt 2 par hwita rosiga drojets wästframstycken 90:-,1 gl. försliten grön kamlots rid lifråck samt en grön o. hwit sidentygs wäst framstycken utan wärde, 1 något brukad otwättad sitser kattuns kiortil 36:-, o. koft, på hwit bottn m. röda taftts qwardar, 1 något brukad noppkins tröya o. kiortill 36:-, 1 hwit sydd stubb m. tröya 36:-, 1 sämre natt stubb 8:-, 1 gl. fläckad röd skarlakans respäls m. gl. gråwärks foder 30:-, 1 swart samets carpus 12:-, 1 triumphants koftt m. blommor på hwit botn 24:-, 1 swart tafts tröya stoppad m. piqvering 8:-, 1 blå o. hwit noppkins koftt 6:-, 1 nytt fiskbens snörlif m. sidentygs framstycken 18:-, 1 do brukad af hwit sidentyg 10:-, 1 fiskbens lifstycke af blått lärftt 4:-, 2ne do gröna 8:-, 1 brukad hwitt nopkins lifstycke 2:-, 1 do stoppad grön knaptygs något stött 1:16, 1 än brukbar röd skarlakans kappa 6:-, 1 något brukad swart tafts hufwa 6:-, 1 par nya stoppade gröna dammask lårfoder 15:-, 1 par gla do af violet kattun 4:-, 1 ny hwit mouirs mössa m. påsydda gull rosor o. spets 36:-, 1 do 30:-, 1 hwit pärontygs mössa 9:-, 1 swart fruentimmers hatt af sidentyg m. sitt tilbehör 6:-, 1 do grön 6:-, 1 gl. soyend(?) flors corcuron 3:-, 1 do half corcuron 2:-, 1 halfmössa do 1:16, 2 do 2:-, 1 garnatur band o. des diadem m. gul o. gredelins chatering 12:-, 1 do m. hwitt o. gredelin 12:-, 1 gul o. hwit bröstlap m. diadem 6:-, o. armrosor samt hwita cornetter af blonder, 1 do röd o. hwit utan cornetter m. halsfräs 8:-, 1 blå o. hwit bröstlap m. diadem o. armrosor 10:-, 1 blå o. hwit bröstlapp m. armrosor 6:-, 1 garnatur af brokig gredelin m. des diadem o. halsros 15:-, 1 do swart o. hwit 15:-, 1 garnatür af swart flor 6:-, 7 st. puqvetter af särskilta färger 7:-, 1 hwit silkes flor salop m. silkesspets ikring 18:-, 1 swart do 18:-, 2ne hwit broqerade flors kappor 6:-, 1 do utan capuchon 2:-, 1 kraga af swart flor 2:-, 1 hwit randig nättelduks puder skiorta 15:-, 1 do rutig 18:-, 1 do af rosig nättelduk 10:-, 1 par do af slät nättelduk 12:-, 1 par tredubla engacianter med halskraga o. 2ne hals rimsor 60:-, 1 par do något sämre 48:-, 1 par do än sämre 24:-, 1 par 2 dubla kammarduks sorg do 6:-, 1 par do nättelduks m. dock 3:-, 1 par do 3 dubbla af brogerad nättelduk utan spets 3:-, 1 nättelduks knä förkläde m. pouqvetter 2:-, 1 grön tafts faiton 6:-, 1 parasol 9:-, 3 par swarta o. 1 par hwita silkes wantar 12:-, 3 par hwita klippingz handskar 4:16, 3 st. dräls kiortil säckar -:24, 9 st blå o. hwita lärfts näsdukar 6:24, 4 st pandukar -:12, 1 elfenbens sohlfiäder 6:-, 1 do swart -:8, 1 par något brukade hwita silkes strumpor 10:-, 1 par helt nya bomuls do, m. blå silkes swiklar 3:-, 1 par do gla utan wärde, 1 par brukade o. slätta röda drojets skor 1:16, 1 par do af swart drojett 1:16, 1 par do af dammast 1:16, 2 par skor o. 2 par toflor utslitne, 1 låda m. bandstumpar, o. sidentygs lappar af åtskillige färgar, m.m. slikt utan wärde, 1 gul dammast styf kiortil 50:-, 2ne do till robron 10:-. Summa 2783:7

Fröken Sophia Lovisa Ramsais utwäxta kläder:
1 grön sidentygs tröya, 1 bomuls do, 4 st lärfts tröyor, 1 kristnings kläder.
Bond-Brudskrud o. Kläder: 1 stor silfwercrona m. slipade glasstenar om 27 lod, hwarifrån afgår efter en pröfning 7 lod för stenarne o. blifwer 20 lod i rent silfwer 120:-, 4 st. hårnålar m. stålträsskaft, o. glasstenar 1:-, 1 par do örhängen 1:16, 2 st. hårnålar af stål -:3, 1 myrterband krantz o. krona 1:-, 1 waxpärls halsband m. kors o. stenar 1:16, 1 grön krants, 2ne arm o. riddarband en hwit bröstlapp, 1 rödt band, 2ne band spän o. 2 armrosor samt 2 bröstros 2:8, 1 halsrimsa af spets-:3, 1 gul o. silfwer broderad bröstlapp, 1 halsspets, 1 do, 1 bälte, wäga 12 lod 24:-, 1 par 2 dubla engacianter m. spets o. peruqve 1:6, 1 gl. swart dammast manton 30:-, 1 röd sidentygs brudhimmel m. silfr frantzar 24:-, 1 do gl. felachtig kiortill 6:-, 1 trycks kiortill 5:-, 1 snörlif 1:16, 1 guhl lärfts stiuf kiortill 2:-. Summa 221:4
Nytt sidentyg, Hallands lärftter och cattuner m.m.
Diverse Husgeråd: . . . 12 spinråckar, 2 stora täckbågar, 3 st. kiortilbågar . . . 1 liten sybåga, 2 st. sybågar . . .

Summa invent. 282909:6

VA Topogr. Porvoon pit. Jakkarila 1.

1765 Lohtaja

1765 11/4 Lohtaja Jukkala, rouva Maria Helena Holst (1729-64, vanhemmat Pohjanmaan rykmentinkirjuri Henrik Holst ja Susanna Erikint. Munselius) ∞ ylim. maanmittari Jonas Cajanus (1716-85, ∞ 2. Hedvig Chydenius).

Guld: 1 st. guld kied af 10 duc. 240.-, 1 ring med pärla 15.-, 5 st. guldringar 108.-,
Silfwer (bl.a.): 1 halsduks spenne, 2ne skiort knappar, 1 silwer bycksäcksuhr 300.-, 1 halssmycke med kong Carls potret 9.-, 1 par örhängen 15.-, 1 pärleband af swarta stenar 1 gång om halsen 9.-, 1 1/2 dussin gröna granat knappar 20.-, 1 1/2 dussin blåa do 20.-, 2 anflånga porselains snusdosor 30.-, 18.-,

---

Gang kläder: 1 hel concarong med gröna band 24.-, 1 nattyg 24.-, 1 slät congcarong och en pureses med röda band 30.-, 1 par dubbla manskätter med spetsar 18.-, 1 par do af rosigt cammarduk 24.-, 1 marsels bröstlapp 9.-, 1 liusgrå damashk robrong 180.-, 1 swart do af pudesoi 120.-, 1 swart sidentygs salop med silkes pien 200.-, 1 triofants päls med grön botten 270.-, 1 gl. guhl dammask päls 48.-, 1 ny grön damask kåfta 100.-, 1 blå do gl. 50.-, 1 gl. swart do af armosin 9.-, 1 do hwit sydder af lärft 50.-, 1 blå camlots päls med reen kalfskins foder och silfer häklor 36.-, 1 grön dammask kiortel 100.-, 1 hwit sticka stubb af lärft 90.-, 1 swart armosins stubb 40.-, 1 do af grönt satin 30.-, 1 röd och hwit satins kiortel 60.-, 1 rägn kappa af blått camlot 20.-, 1 styfkiortel af randigt lärft med fiskben 30.-, 1 do af blått och hwit tryck 6.-, 1 swart samets kappa 48.-, 1 swart do af pudesoi 24.-, 1 liten sammets hufwa 15.-, 2 st. sidentygs binmyssor 24.-, 1 fint randigt nättelduks förkläde 42.-, 1 do af nättelduk 6.-, 1 par swarta spetswantar 6.-, 1 randig bomuhls kofta 12.-, 1 randig kiortel af bomulstyg 18.-, 1 par röda skor 6.-, 1 par hwita toflor 2.- (summa) 1771:16

Summa invent. 9049:29 1/3

VMA Kokkolan pk 59:161.

1765 Turku (Kankaisten kartano, Masku)

1765 8/6 laamanni, professori Niclas Hasselbom (1690-1764) ∞ 1. 1730 Sara Meurman † 1733, 2. 1734 Helena Lagerflycht (1688-1771, isä laamanni Carl Paulin, aatel. Lagerflycht; Perniön rovasti Gabriel Saloniuksen leski).

Jouveler: 1 bröstkorss af tafelstenar 600:-, 1 par örhängen af rosenstenar 450:-, 1 ring. m. 7. st. rosenstenar 300:-, 1 ring m. en infattad amethist o. några mindre stenar 150:-, 1 par örhängen af äkta pärlor 48:-, 1 ring m. oäkta stenar 21:-, 1 par örhängen m. infattade agater 18:-, 1 par enkla do m. infattning af guld 24:-, 1 par do af waxperlor 6:-. (= 1617:-)
Gull: 13 st. ringar vägande 13 1/2 ducater 324:-, 1 aimallerad ring 40:-, 1 do om 1/2 ducat 12:-, 1 do af krongull med en infattad bröstbild 20:-. 1 do af pistolette guld m. infattad dewise 22:-, 1 halskiäd om 16 1/2 ducaters vigt 396:-, 1 bruten ring 10:-, 1 par öronringar m. infattade äkta pärlor 24:-. (= 848:-)
Förgylt silfwer (bl.a.): 1 förgyld snus dosa 4 1/2 lod 45:-, 1 do förnött 6 lod 66:-, 1 förgyld svampdosa 24:-.
Oförgylt silfwer: 1 liten svampdosa, 2 fingerbårar o. en liten etui, 3 st. nålar 9:-, 1 par sko- o. knäbands spännen 54:-, 1 par skospännen om 1 1/2 lod 13:16, 1 taskuhr 200:-, 1 st. wärja m. gehäng 100:-.
Nipper: 1 snusdosa af porcellain 48:-, 3 st. enkla ärmknappar af christall m. infattning af silfwer 5:-, 1 par dubbla ärmknappar af carnioler 3:-, 1 örslef m. en infattad klo uti ändan 1:-, 1 snusdosa af paff arbete 3:-, 1 liten luktflaska m. skruf af silfwer 3:-, 1 spansk rör m. krycka af ebenholts gl. 12:-, 1 do sämre o. sprucken, m. krycka af masur 3:-, halsband af äkta pärlor 100:-, 1 do af helt små pärlor 50:-, snusdosa af skyldpadd, m. silfwerbeslag söndrig 18:-

---

Fruentimmers gångkläder: 1 robe m. trompeuse af brocade, grön o. hvit 600:-, 1 do af rödt o. hwit triumphant, m. twänne kiortel wådar, tilhopa 500:-, 1 roberonde o. kiortel af rosenrödt dammast, tilsammans 400:-, 1 robe m. trompeuse af liusblått gross de toure 200:-, 1 roberonne af rödt dammast 100:-, 1 robinette af guhlt meubeldammast, något fläckad 50:-, 1 do af blå o. hwit blomerad atlas 60:-, 1 roberonne af rödt o. hvitt triumphant 350:-, 1 do af caffebruhnt siden drojett 300:-, 1 do af swart pou de sois 250:-, 1 do af swart holländskt dammast 150:-, 1 do gl. af swart sidentyg, utsliten 50:-, 1 pälss af pärlefärgadt dammast, m. blått siden foder 150:-, 1 roberonne af hwitt nopkin 50:-, 1 kiortel af swart holländskt dammast 200:-, 1 robe ronne af grått holländskt dammast 240:-, 1 kiortel af swart pou de sois 120:-, 1 do af swart armoisie 100:-, 1 do af swart satin 50:-, 1 stubb af guhlt gros de toure 180:-, 1 do af blått atlas 180:-, 1 nattråk af rödt dammast, fordrad m. gröhnt bast 180:-, 1 do af bruhnt holländskt dammast 120:-, 1 kofta af rödt ryskt dammast 30:-, 1 do af gröhnt persianskt dammast 36:-, 1 tröya af gröhnt taft 18:-, 1 saloppe af guhlt atlas, fordrad m. rödt peling 42:-, 1 kofta af oliverfärgadt dammast 24:-, 1 do af guhlt dammast 12:-, 1 understubb af randigt sidenbast 60:-, 1 do något sämre 40:-, 1 do af sitser cattun 50:-, 1 lifstycke af rödt dammast 15:-, 1 kiortel af blått o. hvitt tryck lärft 20:-, 1 do af nopkiens 42:-, 4 st. do af linne 60:-, 1 kofta af svart bordalu 30:-, 1 nattråck af sitser cattun m. 8 alr af samma tyg 180:-, 1 do af halfsiden 40:-, 1 par sydda engageants 50:-, 1 par do m. spetsar 24:-, 2 st. cammarduks halsdukar 18:-, 10 st. hufvud bonader m. blonder o. spetsar 150:-, 1 1/2 aln stråcken spets 15:-, 1 förkläde af blomerad cammarduk 18:-, hvitt flor til hufva o. fischut 36:-, 1 solfiäder 36:-, 2 st. do 12:-, 1 bröstlapp m. hwita band 9:-, 1 do m. röda band 9:-, 1 salouppe af swart flor m. spetsar 100:-, 1 kappa af swarta spetsar m. 2 st. af samma slags spets 40:-, 1 knäförkläde af hvit atlas sydt m. blonder 30:-, 1 do af rödt sidentyg 20:-, 1 kappa af swart pou de sois m. piennes 15:-, 1 swart flors hufwa 30:-, 1 silkes näsduk 12:-, 1 bindmössa af blått peironstyg m. silfwer spets 24:-, 1 do af silfwerduk 15.-, 1 muff af hermeliner 12:-, 1 salouppe af hwitt kappetyg m. gråwercks foder o. brähm af guinottes 300:-, 2 st. sammets hufwor 48:-, 1 swart flors hufwa 15:-, 1 hwit flors kappa m. kraga 30:-, 1 kofta af grönt o. hwitt taft, fordrad m. gråwerk 36:-, 1 pälss af blått o. hwitt dammast m. gråwercks foder o. hermelins brähm 180:-, 1 kofta af brocheradt taft 42:-, 1 do af hwitt kappatyg 36:-, 1 kappa af swart sammet m. hermelins stoffering 150:-, 1 guhl silkes nässduk 12:-, 2 gl. koftor af sidentyg 20:-, 1 kofta af swart holländskt dammast 18:-, 9 alr cattun til kofta o. stubb 54:-, 1 bruhn silkes näseduk 15:-, 1 grön sidentygs solhatt 15:-, 1 robinette af swart armoisien 90:-, 1 pälss af svart taft gl. o. sliten 30:-. Enkefruns dagelige gång kläder, såsom warande af mindre wärde, worde förbigångne.

Summa inventarii 119545:16 Dr kmt

Masku 107/36 Åbo 5. 3. 1772 Enkefru wälborna Helena Lagerflycht.
Fruentimbergs gångkläder: Robe af swart poudesoji 300:-, 6 alr swart sidensarge 144:-, 7 alr hwitt holländskt damast 140:-, 1 saloppe af swart sidensarge 120:-, 1 kofta af swart sidentyg 60:-, 1 saloppe af swart flor 60:-, 1 do af cammarduk m. förkläde 100:-, 1 par engageants m. halsduk o. mössa af cammarduk 50:-, 1 muff af hermeliner 36:-. Enkefruns dageliga gångkläder o. andra mindre persedlar af ringa värde warda förbigångne. (= 1010:-).

Nipper: 1 par örpucklor af swarta agather 1 silfwer 48:-, 1 par armband af swarta granater 18:-, 5 band waxpärlor 12:-.
Summa invent. 90203:15 Dr kmt.

HYK TAArk. – TMA Masku pk 107:36.

1766 Oulu

1766 17-20/12, Matrona Saara Uhlbom (1711-66), ∞ varapormestari, raatimies ja kauppias Zacharias Wacklin (1706-72). Kuva 376.

Guld: 1 guld kädia 3 slag om halsen wäger 15 ducater 495:-, 4 st. ringar, 2 örringar, 1 demantsring 600:-, 1 st. ring m. topage infattadt, 3 st. ringar (åt sonen Daniel). Silwer (bl.a.) 1 förgyld snusdosa m. Charons bild 72:-, 1 do m. dewise Zion min wän 72:8.

Den aflednes kläder: 1 grön o. hwit rasticisilie roberon 300:-, 1 swart do m. trompös af bodisoi 200:-, 1 do kiorttel 100:-, 1 hwit robe kåft af persianskt damast 80:-, 1 swart hållands damast kiorttel 72:-, 1 grön do 100:-, 1 swart gl. modig kåfta 100:-, 1 grön do 15:-, 1 swart sidentygs kåft 30:-, 1 kåfta af rasticisilie 36:-, 1 do af rysk damast blå 30:-, 1 askgrå pels af peronstyg m. härmeliner o. silf. hakor 60:-, 1 swart armoisins do fordrad m. cattun 27:-, 1 do grön af hållands damast m. gråskins foder o. silf. hakor 100:-, 1 grå damast do m. härmelins bräm 30:-, 1 blå damast stubb 36:-, 1 do af trykt 27:-, 1 cattuns kiorttel el. stubb 21:-, 1 gl. swart sarge do 18:-, 1 bast förkläde 9:-, 1 do af violett cattun 18:-, 1 do af bomulstyg 20:-, 1 do af nättelduk sydd m. rosor 36:-, 1 lärfts förkläde gl. 9:-, 1 do af gingang 27:-, 1 gröfre do 12:-, 1 swart fruntimmers carpus af sidentyg m. härmelins brämar 9:-, 1 swart samets hufwa 30:-, 1 swart armoisins do 18:-, 1 flours do 24:-, 3 st. mössor 19:-, 1 näpkins kåfta 12:-, 2 st. silkes halsdukar 15:-, 1 hållands lärfts halsduk 9:-, 1 camarduks do 18:-, 1 bomuls do 3:-, 1 lärfts do 9:-, 1 par skin wantar, 1 hundskins muff 9:-, 1 do af mårdswants 9:-, 1 par gröna skoor 12:-, 1 3/4 al gråt peuronstyg 18:-, 1 nättelduks halsduk 6:-, 1 blå o. hwitrandig kåft 6:-, 1 swart klädes kiorttel 30:-, 1 violet kåft 18:-, 1 swart flanels kåft 15:-, 1 blå samets kiohl säck 9:-, 1 bråderad nåldyna 6:-.
Summa 1818:-

Summa Invent. 132 192:10.

OMA (Brenner 650, 773).

1767 Kristiinankaupunki

1767 14/1 Maria Sartelenia, leski pedagogi Herra Anders Asp.

Guld: 5 gullringar, 1 par örhängen med stenen i silfwer infattade, 1 par do af guld utan stenar.
Silfwer (bl.a.) 1 par syringar, 1 gl. svampdosa, förgylld, 1 par skospännen m. järn musslor, 1 hårnål m. 1 hwit sten infattad.

Gångkläder: 1 swart gl. raube af 8-trådigt taft 60:-, 1 gl. blå o. hwit bomulls raube 36:-, 1 röd o. hwit rastecesil päls 100:-, 1 hwit sydd kofta 24:-, 1 hwit sydd stubb 36:-, 1 tryckt tröja 9:-, 1 tryckt kiortel 18:-, 1 röd ylle päls 30:-, 1 gl. hwit nopkins tröja 3:-, 1 gl. hwit linne kiortel 12:-, 1 gl. hwit kypert kofta 1:16, 1 blå o. hwit flammig bolsterwahrs kiortel 15:-, 1 st. blådt o. hwitt bomullstyg til kiortel 18:-, 1 brun wallmars kiortel 6:-, 1 brun wallmars tröja 3:-, 1 snörlif m. fiskben uti 9:-, 1 upsatt mössa 9:-, 1 hwit sidentygs myssa 6:-, 1 rosig triumphants myssa m. guldspets 18:-, 1 par swarta silkeswantar 6:-, 1 par hwita stickade linwantar 1:16, 1 sydd barnchristning mantor (?) 6:-, 1 röd ylle carpus 4:16 ... 2 st, hwita o. rödrandiga bomulls förkläden 24:-
Summa 1262:24

VMA Kristiina pk

1768 Kokkola

1768 28/11 rouva Christina Litheen, leski kauppias Johan Rahm.

Guld och silfwer: 6 st. guldringar 90:-, en guldkied om 10 ducater 180:-, ett par guld örringar 9:-, 1 ring m. 9 hwita stenar infattad 36:-, 1 par öhrhängen m. stenar insatt 30:-, 1 par öhrhängen i silfwer insatt 24:-, 1 par swarta agats hängen 24:-, 1 silfwer ring m. röd sten inlagd 9:-, 1 par armband m. swarta stenar 48:-, en förgyld hårnål m. pärla 6:-, ett par qwins spännen m. ståhlmusslor 16:-, 1 gl. swampdosa 12:-, ett silfwer punglås 32:-, ett fickuhr m. pinsbacks foutral 120:-.

Gång kläder qwins: 1 swart poudesois robb 150:-, 1 brun o. hwit ras de sills robb 120:-, 1 hwit siden drojetts robb de rång brukad 60:-, 1 ny triumphants pälss brun botn 120:-, 1 brun o. hwit ras de secillie päls m. gråwärks foder 100:-, 1 gul damask päls gl. m. hermelins opslag 30:-, 1 swart armosins päls m. hermelr 30:-, 1 blå camlåtts päls m. gråwärcks foder gl. 10:-, 1 kofta af blått brocheratt taft 40:-, 1 grön damast koft halfsliten 20:-, 1 blå damast do 15:-, 1 gl. röd damast koft 9:-, 1 gult damast lifstycke 4:-, 1 swart armosins koft 6:-, 1 brun ras de sils koft 15:-, 1 swart dubbel damast kiortel 80:-, 1 swart poudesois do 36:-, 1 gul damast kiortel 60:-, 1 gl. röd damast stubb 40:-, 1 röd o. hwit satins kiortel gl. 24:-, 1 swart gl. ratins kiortel 15:-, 1 gl. randig callmincks do 6:-, 1 swart flanells kiortel 9:-, 1 blå o. hwit bomuls kiortel 8:-, 1 do flammig 6:-, 1 hwit botnig cattuns kiortel 9:-, 1 violett trycks kiortel gl. 6:-, 1 hwit botns do 5:-, 1 blå botnig cattuns stubb 9:-, 1 gl. hwitbotnig do 5:-, 1 blå camlotts koft m. skinnfoder 6:-, 1 swart flanells pälss 18:-, 1 swart o. hwit cattuns koft ny 8:-, 1 gl. do 3:-, 1 hwitbotnig cattuns do 5:-, 1 gl. do 3:-, 1 hwit kyperts koft ny 9:-, 1 röd o. hwit randig bomuls koft 7:-, 2 st. blå trycks koftor gl. 6:-, 1 blå camlåtts regn kappa m. hufwa 15:-, 1 swart flanells robb koft 9:-, 1 randigt callmincks lifstycke 4:-, 3 st. rödrandiga bomuls förkläden 12:-, 1 blå flammigt do 3:-, 1 blårandigt gingans do 2:-, 5 st. randiga lärfts förkläden 5:-, 1 ny sammets carpus 36:-, 1 sammets lång hufwa 24:-, 1 siden camlåtts carpus swart 8:-, 1 swart armosins hufwa 6:-, 1 grön tafts sohlhatt 6:-, 1 triumphant carpus m. sartins bräm 6:-, 1 härmelins muff 3:-, 2 st. swanskins kragar 2:-, 2 st brochats myssor m gull inwäf 5:-, 5 st. sidentygs

myssor 5:-, 1 sydd hwit lärfts do 1:-, 1 upsatt myssa m. spets 16:-, 1 slät do m. swart band 2:-, 1 marle flors hufwa swart 2:-, 1 rosig flors lång hufwa 4:-, 2 st. hwita sydda bröstlappar 2:-, 1 gl. korss hätt 1:-, 1 röd lurf kraga 3:-, 1 par dubbla agraschanter m. spetz 12:-, 2 par cammarduks manchetter 1:-, 1 oppsatt myssa m. spets tilbehör 6:-, 3 st. spets styckrimsor 3:-, 1 cammarduks halsduk 3:-, 1 nätteldukss do 2:-, 1 hwit förkläde brocheradt cammarduk 6:-, 1 nätteldukss glt förkläde 4:-, 1 randigt skierduk do 3:-, 1 par halfärmar m. ärmkrus 1:-, 2 st. gla silckes näsdukar 6:-, 3 st. randiga bomuls do 3:-, 1 par swarta silckes spetswantar 2:-, 1 par do sidentygs muddar 1:-, 2 par regarns strumpor gla 1:16, 1 par nya röda tofflor 4:-, 2 par tråstrumpor 2:-, 1 gl. ras de sicille carpus m. härmeliner 2:-, 1 fårskins kiortel m. lifstycke 12:- . . .
5 st. hwita lärfts halsdukar 7:-, 2 suddin qwins linntyg 48:-

---

Kiöpmanna Wahror 41 130:20
Summa invent. 150000:-

VMA Kokkola (Björkman 348).

1770 Sysmä

1770 21/5. Sysmän Tauvolan verorustholli, Rva Otteliana Lovisa Tandefelt (1742-70) ∞ 1763 luutn. Sigfrid Joachim Colliander (1724-95) ∞ 1. – ? 3. Sofia von Konov (1727-85), vide 9:66

Arbetadt gulld: 1 gull kiäd a 8 ducater 192.-, 12 st. gullringar 192.-, 1 par öringar 24.- (summa 408.-)
Jouveler och nipper: 1 ring med 1 större och 2 smärre rosenstenar 150.-, 1 do med 1 större och 1 mindre rubin 30.-, 1 do med 1 ägta pärla och 1 rubin 18.-, 4 andra ägta pärlor 60.-, 1 hufwudnål med 4 ägta pärlor och 1 corall 10.-, 1 par waxpärle örhäng bräckeliga 4.-, 1 par örbucklor med små oägta stenar 18.-, 1 par do med häng 6.-, 1 par swarta agats do 9.-, 2 par med blått glas do 20.-, 1 silfwer hufwudnål med bokstäfwerne C M B teknad 4.-, 1 snörnål 1.-, 1 halsband med kräft- och wita stenar 6.-, 1 par skospän med glas 6.-, 1 hals ros med infattade stenar 9.-, 1 kors do med blå och wita stenar 3.-, 1 st. förgylt swampdosa merkt A:M:S. 30.-, 1 st. do oförgylt 21.-, 2 st. fingerbår 8.-, 3 st. syringar 6.-, 1 st. silfwerdosa A.M.S. 36.-, 1 st. do oförgylt 18.-, 1 par skospän 12.-, 1 silfwer hufwudnål med 1 widt bömsk sten 9.- (summa) 494.-

---

Gång- och Sängkläder: 1 blå och wit rob 200.- 1 brokig do 300.-, 1 swart do 300.-, 1 grön faeton 12.-, 1 st. dammask, gult och grönt 48.-, 1 st. röd dammast stubb med koft 120.-, 1 blå och wit koft 24.-, 1 do grön sidenkoft 12.-, 1 gl. swart kiortel 18.-, 1 röd do 60.-, 1 salopp med spetsar af randigt nättelduk 24.-, 1 samets kappa med gult foder 30.-, 1 camblots tröya 12.-, 2 st. söndergångne solfiäder 9.-, 2 st. tafts mans (?) mössor 18.-, 8 alnar cattun 48.-, 4 alnar randigt lärft 12.-, 7 alnar blått och witt randigt ylletyg 28.-, 1 röd slät sidentygs stubb 36.-, 1 röd atlas salopp 120.- 1 grön och wit pälss 100.-, 1 swart sliten koft 15.-, 1 röd satins kiortel 15.-, 1 rödt stickat lifstycke 9.-, 1 grön wäst med wita christalls knappar 15.-, 1 förkläde af cammarduk 36.-, 1 par swarta sammets wantar 10.-, 1 swart salopp 6.-, 1 swart flors kappa 9.-, 1 par dubbla agrasanter med hollendska spetsar 48.-, 1 par do af cammarduk 60.-, 1 swart flors hufwa 6.-, 1 par gröna silkes strumpor 9.-, 1 puder skiorta af randigt nättelduk 18.-, 18 st. gula knappar 9.-, 1 st. sidentygs pung med ritat silfwerlås 24.-, 1 st. do slätt lås 18.-, 1 utsydd cammarduks halskraga 36.-, 1 sammets nicka 12.-, 1 swart karpus do 24.-, 1 röd do husars mössa 12.-, 1 taska med lås 12.-, 1 concaron (?) 24.-, 1 atlasmössa med silfwergraman 36.-, 1 röd och wit do 30.-, 1 mössa med blå botn 24.-, 1 do med gult 12.-, 2 st. do mera brukta 18.-, 1 ljusblå krage 4.-, 1 halsfres af flor 9.-, flere sorter hwit silke och silfwertrå 6.-, 1 st. blått och witt garnatur 15.-, 1 par wita silkes strumpor 12.-, 1 par röd och wita, do blå och wita samt swarta corneter 12.-, 3 st. diademer 6.-, 4 alr swarta blondre 8.-, 3 alr do brokiga 6.-, 1 blå och wit silkesduk 15.-, 1 flors nicka 3.-, 5 st. släta stycken 5.-, 1 parasoll 18.-, 1 paraplui 12.-, 1 st. krona och krants 12.-, 1 blå och wit cattunskoft med kiortel 48.-, 1 med röd bottn do 24.-, 1 wit nopkins en blå och wit bomuls, och en gråå camlotts kiortel sliten 24.-, 1 röd och witrandig bomuls kiortel 18.-, 1 gl. gul dammast päls med utslitet gråwerks foder 9.-, 1 rödt satins lifstycke 3.-, 1 st. blått lärft til et täcke 9.-, 1 styfkiortel 10.-, 2 u bomull 6.-. . .
Linkläder: 4 fina linnen 48.- 13 do gröfre 78.-

Summa invent. 33925.24

HMA Sysmän Ilolan kartanon arkisto, II.

1771 Leppävirrat

1771 18-19/2 Leppävirrat Strömsnäs, vapaaherratar Brigitta Catharina Ehrnrooth (1742-70) ∞ kihlakunnantuomari vapaaherra Henric Johan Rehbinder (1724-72. ∞ 1771 Cath:a Beata De la Motte)

Gull o. Jouveler: 5 gullringar, 1 par örhängen m. bömska stenar 120:-, 1 par gull örringar 18:-, 1 par swarta örhängen 9:-, 1 par armband m. spännen af tafel stenar 90:-, 1 ring m. 6 jouveler o. 1 blå steen 150:-, 2 do m. ächta stenar 100:-, 1 do jouvels 50:-, 1 ächta hals smycke 150:-, 1 par frunt. spän m. bömska stenar i silfwer 48:-, 1 herr barons o. häradshöfdingens portrait 60:-, 1 amalierad snusdosa af en moppes skapnad 30:-, 1 fin amalierad snusdosa 36:-, 1 fouteral til jouveler 3:- (= 936:-).
Silfwer (bl.a.) . . . 1 förgylt snusdosa m. drifwit arbete å låcket 50:-, 1 svampdosa 40:-, 1 par ärm knappar 5:-, 2ne syringar m. fingerbår 9:-, 1 par knäspän 10:-, 1 par skoospän 3:24.

Gång kläder: 1 röd o. hwit rassdesicille råbberång 250:-, 1 grön o. hwit blommeradt grodetours do 120:-, 1 swart 8-tråds taffts do 100:-, 1 fruentimmers päls m. röda schaterade rosor fordrat m. blått taft o. ståppat m. bomull 200:-, 1 blå o. hwit rassdesicille kåft 50:-, 1 röd o. hwit blomerad taftts tröja 30:-, 1 st. blått o. hwit rassdesicille til en kåfta 54:-, 1 blå o. röd kattuns kåft 15:-, 1 blå o. hwit rassdesicille kiortel 120:-, 1 swart rastdemoers kiortel 90:-, 1 rödbrokig kattuns do 30:-, 1 blå och hwit do af bomullstyg 24:-, 1 hwit m. bomull ståppad ma(r)sells stubb 54:-, 1 blå sammets kappa m. liusblåt sidentygs foder 30:-, 1 swarth sammets karpus fordrad m. blot taft 30:-, 1 do af rödt kläde kantadt m. härmelin skin 15:-, 1 liten swart sammets hufwa 18:-, 1 hwit späts hufwud bona 30:-, 1 swart do 30:-, 1 hwit blomerad taftts mössa 6:-. 1 rosenröd tafts do något brukad 4:-, 1 hwit bruten ma(r)sels do 5:-, 1 stå ma(r)sels do 4:-, 1 blå camlots echalopp m. looskins foder 72:-, 1 röd o. hwit blomerad

silckes halsduk, halfsliten 9:-, 1 röd tafte fuls do halfsliten 6:-, 1 hwit kammarduks do 12:-, 1 röd tafts ludd kraga 6:-, 1/2 kammarduks halsduk 6:-, 1 par agasanter af rosigt kammarduk 24:-, 1 par do släta rafelduks 12:-, 1 par hufwud stycken m. spets 12:-, 1 bröst rosa 3:-, 1 diademe 1:16, 1 par swarta rosiga silckes wantar halfslitne 4:-, 1 ny grå muff 18:-, 1 liten hermelins do m. dess foutral 9:-, 1 hwit bruten ma(r)sells bröstlapp jemte armrosor af gröna o. hwita silkesband halfslitne 9:-, 1 par fruentimmers rosenröda silckes strumpor 9:-, 1 par nya o. gula pärontygs skor 8:-, 1 par röda saffians do 2:-, 1 par pärlfärgade manfolcks silckes strumpor 15:-, 1 lärfts sohlhatt 2:-, 1 kattuns kåft 8:-, 1 bomuls do 6:-, 1 lifstycke af do 3:-, 1 randig kiortel af bomulstyg 15:-, 1 do randig m. rosor 18:-, 1 kattuns stubb 20:-, 1 snörlif 16:-, 1 kattuns qwinfolcks mössa 1:16, 2ne hwita näsdukar m. blå ränder 3:-, 1 klädes kappa gl. 24:-, 2ne st. nya läder (?) pungar 10:-, 2ne st. do något brukade 5:-, 2 par sämysk böxor 18:-, 1 par stöflar 12:-, 1 par do 5:-, 1 par röda saffians täflar 3:-, 2 par do af swart läder 3:-, 1 par nya skor 10:-, 8 par ullstrumpor 12:-, 1 par blå nya regarns do 5:-, 1 par strumpebänder -:16, 1 swart peruque 6:-, 4 st. pung peruquer 16:-, 1 fruentimmers do 5:- . . .

Summa invent. 28004:-

VMA VHArk.

1771 Piikkiö

1771 25/10 Piikkiö nimismies Mikael Lifwendahl († 1770), leski mme Anna Charlotta Bergholm.

Gull o. silfwer: 1 guld-keed af 4 omslag 300:-, 9 st. gullringar 162:-, 2 st. förgylte do m. behmiske stenar 24.-, . . . 1 par genom brutne skospennen 27:-, 1 par do til 20:-, 1 par 4-kantiga knäbands spännen 12:-, 2 syringar m. fingerbor 12:-, 1 beslagen sjöskums pipa, ebenholtz skaft 18:-, en task uhr 120:-.

Högtids o. gång kläder: 1 robe af ras de ciciliae 180:-, 1 kjortel af carmosin poudesoe 60:-, 1 wådig bast kiortel 15:-, 1 frs päls siden stoppad m. bomull 60:-, 1 hwit damast koft 12:-, 1 röd gl. koft 9:-, 2 kjortlar stoppade, röde 24:-, 1 kjortell o. koft bomulls tyg 18:-, 1 do do 15:-, 1 hwit bomulls klädning m. pouquetter 20:-, 1 randig sars koft m. kjortel 12:-, 1 cattuns koft m. tryck kjortel 12:-, 1 koft o. sars kjortel 9:-, 1 atlask kjortel o. koft 15:-, 1 röd nopkins koft o. kjortel 12:-, 1 fin dräll do do 9:-, 1 rutig larfts do do 7:-, 10 st. qwins halsdukar 10:-, 4 st. wäfwar lärfts förkläde 12:-, 2 st. nättel duks do 8:-, 1 nätteldukskappa 3:-, 1 brogerad nätteldukskappa 6:-, 18 alr fint lärft 18:-, 6 st. randiga förkläden 6:-, 1 par angachanter 9:-, 2 par do 4:-, 2 bomulls spets wanter 1:-, 1 uppsatt mössa brocherad m. utlansk spetsar 6:-, 1 do m. röda band 5:-, 1 hwit moers mössa 5:-, 1 sydd poudesois do 3:-, 1 stråpärlad röd do 2:16, 1 swart tafts robe 72:-, 1 brudskruds = juwel af 9 behmiska taffelstenar 9:-, 1 par swarta pärlarmband til brudskrud 18:-, men nu utom hus m. brudskruden wärderade til 3:-, 2 gl. silkes halsdukar 6:-, 1 rosig bomulls halsduk 2:- (= 706:16).

Summa invent. 8240:18

TMA Piik pk 190:309-

1773 Somerniemi

1773 18-/2 Somerniemi, Palikainen, rouva Sofia Frederica De Pont (1752-72) ∞ kapteeni Engelbrecht Adam Krabbe (1733-85) ∞ 1773 Gustava Johanna Borgström

---

Guld: 7 st. ringar, 2 ringar m. infattade ächta stenar, 1 par örhängen uti förgylt silfer infattade, 1 juwels diademe 600:-.

Linnekläder: . . . 12 st. särckar 180:-, 6 st. röd o. hwita näsdukar 18:-, 3 st. fina hwita lärftsnäsdukar 12:-, 7 st. blå o. hwita do 14:-, 1 par cammarduks agacianter 3-dubbla m. spets 36:-, 1 par do uddade af rutig nätteldukar 12:-, 6 par lösa cammarduks mansietter 18:-, 1 par sydda mans mansietter 24:-, 2 st. upsatta blonders mössor m. band 72:-, 1 st. do af cammarduk slät 24:-, 2 par flyglar af blonder 16:-, 2 st. fransyska nattmössor af rutig nätteldukm. smal spets 13:-

Diverse: 1 st. pingspaks uhr förgylt 150:-, 1 do m. käd för Frt 150:-, 1 etui m. gullfluss, inlagd uti graverat silfwer 200:-, 1 snusdosa af blå fluss m. silfwer garnering 100:-, 1 do af porselain m. pingspaks garnering 20:-, 2 st. mindre do 20:-, 1 fr. hårnål af förgyllt silwer m. en ächta pärla i ändan 24:-, 1 puder ask 15:-, 1 klädes borst. m. gullbrodering på fint atlask 15:-, 2 st. slipade cristals lukt flaskor 6:-, 1 st. solfiäder af elfenben m. marleflor 30:-, 1 do m. målat papper 10:-, 1 spanskt rör m. elfenbens knopp 24:-, . . . 1 marle sohlfiäder 30:-.

Gångkläder: 1 robe af witt blomerad taft m. trompös 600:-, 1 swart pudesois do m. kiortel 400:-, 1 bomullstygs pompardu robe påsydder 150:-, 1 hwitbotns cattuns robe 60:-, 1 randig linnes do 50:-, 1 kiortell af hwitt blomerat taft 60:-, 1 ny koft af witt damask m. lifstycke 100:-, 1 ny kåft af grönt o. witt peirongstyg m. wäst gl. 30:-, 1 röd o. hwitt tafts tröya 20:-, 1 gl. röd tafts koft 10:-, 1 grön peironstygs tröija 15:-, 1 swart bordalou saloppe fordrad o. m. spetsar 90:-, 1 röd pelice m. taft foder 40:-, 1 blådt sidentygs lifstycke 20:-, 1 swart fr. carpus af sammet 25:-, 1 koft o. kiortel af rutit blådt, rödt o. hwitt lärft 30:-, 1 hwitt lärfts stichader stubb 40:-, 1 af brunt botns cattuns do 20:-, 1 hwitbotns cattuns kåft o. kiortell 40:-, 1 swart bomullstygs koft o. kiortel m. pompadurs ärmar o. lifstycke 80:-, 1 hwit bottns cattuns tröya 10:-, 2 st. do drälls kiortlar 30:-, 1 do lärfts förkläde 24:-, 1 röd o. hwitrandig koft o. kiortel af bomullstyg 18:-, 2 st. randiga förkläden 15:-, 1 warendorffs lärfts puderskiorta 24:-, 1 liten kappa af rosig nätteldukar 20:-, 4 st. garnaturband af särskilta culeur 36:-, 1 grön tafts parasoll 12:-, 1 fiskbens lifstycke 10:-, 1 fiskbens corrsette 10:-, 1 par considerationer af rödt lärft 6:-, 1 hwit meurs mössa m. spetsstycke 24:-.

Summa invent. 34271:16

HMA Sääks pk 149:655.

1774 Helsinki

1774 3/2 Wendela Catharina Bock ∞ kauppias Johan Holmberg (tytär Ulrica Catharina 4 vuotta, holhoustilit 1775-92)

Fruentimmers kläder etc. 1 blå drogets robron med trumpös och snodband 240.-, 1 do kiortel 120.-, 1 do koft 30.-, 1 blå podesoes robron med trumpos 150.-, 1 röd och hwit ras de sicille do med kiortel 200.-, 1 swart åttatrådig tafts do med trumpös 150.-, 1 gl. do podesoes kiortel 30.-, 1 do tafts saloppe med damast foder och cantilier 72.-, 1 gl. blomerant bordalous do 24.-, 1 blå siden satins pelis med gråwärcks foder och hermelin bräm 200.-, 1 swart tafts koft 48.-, 1 hermelins muff 60.-, 1 swart damast carpous 20.-, 1 lärfts puder kappa 9.-, 2 st. rosenröda silckes dukar 18.-, 1 brun do halsduk 6.-, 1 rutig gredlins do 15.-, 2 st. bomulls do 9.-, 1 gl. röd silckes do 4.-, 1 broc. camarduks puder kappa 12.-, 1 para-soll med stål fiäder 24.-, 1 do med fisk bens 20.-, 1 gl. do 15.-, 1 guhl drogets koft 12.-, 1 grön sidentygs faetong 9.-, 1 grön och hvit rutig camlotts kiortel 15.-, 1 tafts stubb 36.-, 1 cattuns do 12.-, diverse gråwärcks skin 60.-, 1 gl. blå halfdamast päls 60.-, 1 röd och hwit bomulls kiortel 18.-, 1 blå och hwit do 18.-, 1 hvit bottnig cattuns do 12.-, 1 sitz cattuns do med farbolan 18.-, 1 do koft röd och hvit 9.-, 1 do sittse cattuns 10.-, 1 hwitt lifstycke 3.-, 2 st. randige lärfts förkläden 8.- 1 rödt och hwit do 4.-, 1 swart och hwit cattuns do 6.-, 1 par dubbla genombrutna brocerade camarduks engeganter 36.-, 1 par twådubbla släta do med fina uddiga spetzar 60.-, 1 par 2-dubbl. do sämre med grofwa spetzar 48.-, 2 st. bröst remsor med uddig spetz 10.-, 1 brocerad camarduks rimsa 2.-, 1 par swarta spets corneter 12.-, 1 röd och hwit flors kraga 6.-, 1 enkel sydd nettelduks hallsduk 4.-, 1 broc. cammarduks do 4.-, 1 swart flors hufwa 15.-, 1 rutig do flors kappa med spetz 24.-, 1 hwit silckes duk 15.-, 1 lärfts do 3.-, 1 fin hållands lärfts do 9.-, 2 st. spets stycken 6.-, 1 par swarta silckeswantar 8.-, 1 par do wäfda 9.-, 1 par gl. blå do 3.-, 1 bröstlapp med armrosor av hwita wattrade band 12.-, 1 do med röd och hwita band, med armrosor 18.-, 1 gl. do med blå och hwita do 6.-, 1 gl. do med röd och hwita do 4.-, 2 st. bröst bogwetter 2.-, 1 concaron med hufwa 6.-, 1 par silckes strumpor 16.-, 1 par do 15.-, 1 par gl. do röda 6.-, 1 swart hufwa 2.-, 1 st. barn christning kläde af silfwer moer med galoner 36.-, 4 st. rödrandige näsdukar 12.-, 4 st. gl. do 4.-, 4 par bomulls strumpor 12.-, 1 par röda saffians skor 6.-, 1 par läder tofflor 4.-, 1 par gröna siden do 5.-, 2 par blå och hwita do skor 12.-. (summa) 2238.-

---

Linne-kläder: 5 st. fruentimers lintyg 45.-, 5 st. do osydde 30.-, . . .

HKArk (Åkerman 549), täydennetty kenseptiluettelon tiedoilla. – Aktit 1797 no 6, Johan Holmbergin konkurssi, tyttären Ulrica Catharinan holhoustilit 1775-92, vide 5:51.

1777 Loviisa

1777 1/5 pormestari ja raatimies Alexander Kepplerus († 1776), leskirva Christina Elisab: Backman (1735-1800)

Gull och silfwer: 3 st. gull ringar 1.32.-, 1 st. silfwer uhr 16.-.-, 1 st. silfwer fäst wärja 5.-.-, 1 par silf. sko- och knäspänn 2.-.-, 1 par do fruent. skospänn 1.16.-, 1 par silf. infattade ärmknappar 1.16.-, 1 garnitur do andre knappar 1.-.-, 1 ägta taffelstens ring 3.-.-, 1 st. oägta sten ring 2.-.-, 1 st. oägta hals kors, 1 par oägta carmeserade örbuklor (åt dottern Greta Lisa), 1 par oägta wita örbucklor 5.-.-, 1 par swarta agats örringar -.24.-, 1 par oägta arm spänn 4.-.-, 1 par do agats armband 3.-.-, 1 par parle armband -.24.-, 1 hals band af brända pärlor -.16.-, 1 do af waxpärlor -.6.-, 2 rader oinfattade agater til halsband -.24.-, 1 fingerbår med syringar gl. wäga 1/2 lod -.5.11, 1 par pälss hakar 1/2 lod -.6.-, (summa) 73.15.11

Linne: . . . 1 dussin fruentim: linnen 4.-.-

Fruentimmers gång kläder: 1 hwit brocherad pous-de-soyes klädning 10.-.-, 1 röd bottnig triomphants do 10.-.-, 1 gl. flammig taftts do 3.-.-, 1 gl. grön och hwit race-de-siciles do 5.-.-, 1 gl. röd pous-de-soyes do 4.-.-, 1 gl. swart race-de-moires do 2.-.-, 1 gl. utsliten swart pous-de-soyes klädning -.32.-, 1 swart camelotts do 2.-.-, 1 swart flanells do 2.-.-, 1 röd randig taftts kåftt och kiortell 2.-.-, 1 swart siden kåftt och kjortel 1.32.-, 1 gl. utsliten siden kjortel -.24.-, 1 gl. blå dammast kåftt -.16.-, 1 brunbottnig triomphants päls 5.-.-, 1 foderwärks kappa med swart siden öfwer tåg 2.-.-, 1 gl. hwit siden kappa 1.16.-, 1 gl. swart flors do -.16.-, 1 röd camelotts respäls 1.-.-, 1 blå och hwit bomulls kjortel 1.-.-, 1 fläcket do do -.24.-, 2 st. hwita do 1.16.-, 1 cattun understubb -.24.-, 1 röd och hwit cattuns kåftt och kjortel -.40.-, 1 brokig gl. cattuns kåftt -.24.-, 1 swart camelots kåftt och kjortel 1.16.-, 1 swart flanells kåftt och kjortel 1.-.-, 1 swart och hwit gl. cattuns kåftt och stubb gl. -.24.-, 1 rutigt nättelduks förkläde -.16.-, 1 swart siden förkläde 1.-.-, 1 brocheradt nättelduks do -.24.-, 2 st. hwita lärftts do 1.-.-, 1 swart och hwitt cattuns do -.24.-, 2 st. randiga lärftts do -.8.-, 2 st. så kallade upsatte blonde mössor 2.-.-, 2 st. do gl. och flera resor uptwättade 1.-.-, 1 do af tråd knuten -.24.-, 1 slätt do -.16.-, 1 par knöpplade blonde engageanter 2.-.-, 1 par do gl. och uptwättade 1.-.-, 1 par do do af tråd spetsar 1.-.-, 1 par släta do -.16.-, 1 hwitt wattradt band garniture -.16.-, 1 blått och hwitt do -.16.-, 1 rödt och hwitt do -.16.-, 1 golt och violett do -.4.-, 1 par hwita siden skor -.16.-, 1 par swarta do -.8.-, 1 par gl. gröna silkes strumpor söndr. -.4.-, 1 par gl. hwita do -.8.-, 4 par slitne bomulls do -.8.-, 3 par ull do -.3.-, 1 kammarduks halsduk -.16.-, 1 röd och hwit silkes do, 1 hwit do do, 2 st. utslitne aldeles söndr. brokiga do, 1 gl. flors do, 1 gl. swart knöplad do, 4 par gl. hwita handskar, 1 par nya swarta silkes wantar, 1 par gl. do, 1 par gl. bruna handskar -.2.-, 1 par gl. halfhandskar -.1.-, 1 swart muff -.24.-, 3 st. gl. sohlfjäder -.16.-, (summa) 76.17.-

---

Husgerådhs saker (bl.a.): 1 st. spansk rör med elfenbens knapp 2.-.-, 1 par à pluie med grått nankins öfwerdrag -.6.-, 1 do gl. med swart waxduks öfwertåg -.4.- . . . 5 st. gl. spinnråckar . . .

Summa invent 1257.45.-
skulder 2541.2.9

VA Eb2 Loviisa. – Nikula 1971, A. Kepplerus, Turun kämnerioikeuden notaari 1751-, kaupunginsihteeri 1760-62, raatimies 1762-64, Loviisan pormestari 1766-76, valtiopäivämies.
Alanen 1963:590-593, Kepplerus edusti suomalaisnäkemystä valtiopäivillä 1769-70, joilla hän jätti porvarissäädylle ehdotuksen aatelittomien säätyjen erioikeuksiksi. Kaikkien kansalaisten on oltava yhdenvertaisia lain edessä.

1777 Turku

1777 9/5 neiti Maria Charlotta Malm

Gull: 1 ros m. wid hängande hierta om 1 ¼ ducat 2.16.-, 3 ringar,
Silfwer (bl.a.): 2ne fingerbårar o. 2ne syringar, 1 par skospännen.
Nipper: 1 par örhängen af hwita oäkta stenar infattade i silfwer 1.16.-, Krigs Commissarien Lars Malms Portrait utskurit i Elfenben o. infattat i silfwer 1.-.-, 1 par agats örhängen -.16.-, 1 par ärmknappar af Bömiska stenar -.16.-, infattade i silfwer -.16.-, 24 st. Perlor -.12.-,

---

Gångkläder: 1: hwit lystrings Rob de rond ny 20.-.-, 1: Bleumerant Flammig Tafts Klädning ny 14.-.-, 1: do af rosenrödt fransyskt Dammast brukad 10.-.-, 1: do af swart Podesou brukad 8.-.-, 1 do af grönt o. hwitt Race de cicillie, mera brukad 5.-.-, 1 Koft o. Kiortel af swart droyet 8.-.-, 1 Kiortel af hwit Hollensk Damast 4.-.-, 1 Päls af samma slag m. tafts foder brukad 3.-.-, 1 gl. Kiortel o. Koft af Carmosin rödt atlas 2.-.-, 1 Bellice af aurora siden drojet, fordrad m. gråwerks ryggar o. swart bräm 6.-.-, 1 liten swart sammets Kappa m. Hermelins bräm 1.-.-, 1 hwit Siden Sars do m. tafts foder -.16.-, 1 liten swart tafts Kappa m. spetsar i kring -.16.-, 1 förkläde af swart taft m. spetsar i kring 2.-.-, 1 grön Blomerad siden Wäst 1.-.-, 1 swart kläde af taft -.24.-, 1 brangul siden muff 2.-.-, 1 swart Samets hufwa m. siden foder 1.-.-, 1 hwit siden Hussar myssa m. swart bräm -.24.-, 1 til couleur de Cher färgat siden Päls öfwertåg 1.-.-, 1 Carmosin rödt do 1.-.-, 1 til grönt färgat siden koft öfwertåg -.16.-, 2 alr swart taft 1.32.-, 1 ½ aln blått do 1.12.-, ½ aln hwit siden Sars -.24.-, 1 grå Sourtout af grått hemwäfwit linnetyg -.24.-, 1 Kappa o. förkläde af hemwäfwet nättelduk 1.-.-, 1 fin lärfts Puder Kappa gl. -.32.-, 1 nettelduks do 1.-.-, 1 sydd lärfts Kiortel brukad 1.16.-, 1 do sämre 1.-.-, 1 bomuls Kiperts Kiortel o. Koft 1.-.-, 1 lärft kiperts Kiortel o. Koft, 2 do 2.-.-, 1 Kiperts Koft gl. -.16.-, 1 nattråck af bomuls Kipert jemte några lös tagne Kiperts stycken af samma slag 2.-.-, 1 Lifstycke m. bröstlapp 1.-.-, 1 par blonders Engagienter 2.-.-, 2 Rödrandiga gingams Förkläden -.32.-, 2ne blårandiga do sämre -.16.-, 2ne hwita do -.16.-, 4 alr hwit marle flor -.32.-, 1 Brocherad kammarduks Kappa 1.-.-, 1 randig nättelduks do -.16.-, 1 sämre do -.8.-, 1 upsatt myssa af blonder 1.-.-, 1 do af Cammarduk -.24.-, 2 dubbla Cammarduks Engagienter utan spets gl. -.32.-, 2 do nettelduks do -.16.-, 4 do -.32.-, 3 dubbla randige Cammarduks do m. uddar 1.24.-, 1 brunt Silkes Kläde -.16.-, 2 hwita lärfts do fina -.16.-, 2 do sämre -.8.-, 1 par hwita Silkes wantar -.16.-, 1 par swarta do -.16.-, 1 par hwita Hanskar -.4.-, 1 par sämisk do -.4.-, 1 perlband m. stora flata waxperlor -.8.-, 1 gl. modig Kraga -.4.-, Summa 120.16.-
Linkläder: . . . 12 lintyg 6.-.-
(kotikutoisia liinakankaita) . . . 10 fyrskäfta lärfts näsdukar m. blå botn o. röda ränder 1.32.-, 2 do m. liusare botn -.16.-, 9 st. i wäf af samma slag 1.24.-, etc. . . .
Skinwahror: 1 gl. Räfskins päls m. groft grått Klädes öfwerdrag 3.-.-, 1 mårdskins Carpus af rödt Kläde gl. -.16.-, 1 genotter skins muff -.24.-, 1 gl. släd fäll af rödt Kläde o. biörnskin -.16.-, 1 do -.16.-, 1 utsliten Biörnhud -.8.-, 1 gl. fotpåse af fårskin -.4.-,
Diwerse: 1 Solfieder m. marle flor -.6.-, 1 do m. papper -.8.-, 1 do m. swart papper -.4.- . . .

Summa invent. 365.-. 2

VA Biogr. Wittfooth, kansio 4. – TKArk PIa23 huutokauppa 1777 12/5.

1778 Orimattila

1778 15/10 Orimattila, kappalaisen pappila, rouva Anna Christina Lanaea ∞ pastori, maist. Petrus Sanngren

---

Guld: 7 ringar
Silfwer: (bl.a.) 2 par skospännen, 1 par ärmknappar m. hwita stenar, 1 par hwita örhängen

---

Gångkläder: 1 swart robe af lustring 5.-.-, 1 do af taft gl. 1.16.-, 1 do af flanell -.32.-, 1 kofta af hwit damask 2.-.-, 1 do af bordaloux -.16.-, 3 st. koftor af randigt linne 1.-.-, 1 kjortel af hwit damast 2.-.-, 1 do swart ylle pärontyg 1.-.-, 1 do röd tafts -.8.-, 1 do af hwit nättelduk -.40.-, 2 st do af randigt linne 1.24.-, 1 do gl. -.10.8, 1 do af swart camlotts gl. -.16.-, 1 stubb stickad 1.16.-, 1 do cattuns gl. -.24.-, 1 förkläde af swart taft -.16.-, 1 förkläde af hwitrandigt nättelduk -.8.-, 1 do lärfts rödt o. hvitt -.4.-, 2 st. lifstycken stickade -.5.4, 1 do af rutigt dräll -.2.8, 1 salopp af swart sidentyg -.16.-, 1 utsydd swart kappa gl. -.4.-, 1 nättelduks puderkappa -.8.-, 1 puderskjorta -.16.-, 1 blå camlotts salopp m. fårskins foder -.8.-, 1 blå cassians päls m. fårskins foder 1.-.-, 1 swart sammets karpus -.16.-, 1 grön faetong, 1 filthatt fruent. -.6.-, 1 röd kappa -.4.-, 3 par engageanter m. spetsar 2.-.-, 1 swart spetsband -.4.-, 4 st. opsatta mössor 2.-.-, 1 silkeshufwa knuten -.8.-, 1 halsduk af skirt hwit silkesflor -.4.-, 1 do silkes maurdaröd -.32.-, 1 do rutigt flors, 1 halfnättelduk -.7.8, 2 par arm- o. bröst bandrosor -.20.-, 2 alr svarta breda taftsband -.4.-, 2 par svarta silkesvantar -.8.-, 1 muff af gråverk -.10.8, 4 st. bröst pouqvetter -.16.-, 2 par brokats skor -.26.8, 1 solfjäder m. brutna ben -.3.-, 1 par röda stöfletter stickade -.2.-, 4 par bomulls strumpor frunt. -.32.-, 1 nattmössa af röda glantslärft -.8.-, 1 par considerationer o. 1 par löstaskor -.10.8, 1 styfkiortel -.3.-, 10 st. frunt. lintyg 3.16.-

---

brudskrud med dess tilbehör

Summa invent. 331.33.10

HMA Hol pk 109:476

1780 Paimio

1780 27-28/9 Paimio Pietilän rustholli, rouva Anna Sofia Hedman (1741-80, vanhemmat kruununnimismies Jakob Hedman ja Ebba Margareta Bäckström) ∞ 1. kruununnimismies Kristian Sevon (1731-1772), 2. pastori Georg Liljendahl.

Gull: 4 ringar, 1 litet hierta, 5 ringar m. stenar, 1 par agats armband, 1 par granats armband, 1 bröst kors, 1 par små örhängen, 1 par större do röda, 1 par ör bucklor m. 3 hängen, 1 hals band af röda stenar m. foutral, 1 par swarta ör hängen.
Silfwer (bl.a.): 1 par skospennen, 1 fingerbår m. syringar, 1 hårnål m. siu stenar.

Gång o. linne kläder: 1 blå attlas muff -.24.-, 1 blå attlas päls m. hermelins bräm o. blått siden foder m. bomulls

stoppning 10.-.-, 1 hwattrad pärlfärgad koft o. kiortel m. bröstlapp Nationela 6.32.-, 1 swart kapptygs salopp m. garnering o. blått siden foder 2.16.-, 1 liten svep kappa m. garnering o. blått lärfts foder 1.-.-, 1 koft o. kiortel af blått carle m. bröstlapp 4.-.-, 1 liten swart siden drojets kappa -.24.-, 1 do flors kappa -.8.-, 1 flors hufwa -.4.-, 1 swart lystrings robe m. trompeuse 6.-.-, 1 blå o. hwit rastdesilie robe m. trompeuse 5.-.-, 1 swart 8-trådig robe m. trompeuse 6.-.-, 1 swart bordalous tröya o. tafts kiortel 2.16.-, 1 röd damast koft o. röd damast stickad stubb 1.32.-, 1 gl. swart tafts koft o. stickad swart damast stubb 1.16.-, 1 blå o. hwit ras desesilie päls m. gråwercks foder o. hermelins bräm 1.32.-, 1 hwit gl. damast koft -.8.-, 1 swart tafts förkläde -.32.-, 1 gl. fr. phoeton el. hufwa -.8.-, 1 liten swart hufwa -.2.-, 1 grön tafts solhatt -.6.-, 1 gul damast robe m. trompeuse 3.-.-, 1 blå stickad tafts stubb m. en blå wänd ratsesilie koft 1.32.-, 1 brun o. hwit ratsesilie koft -.16.-, 1 brun hemwäfwen koft o. kiortel af silke o. bomull 1.32.-, 1 cattuns koft o. stubb 1.16.-, 1 hwit pärlfärgad bordelon pelise m. genotts bräm 1.16.-, 1 röd brokig cattuns koft o. stubb 1.16.-, 1 brun o. rödbrokig cattuns stubb -.40.-, 1 cattuns stubb m. violette o. hwitt bottn 1.-.-, 1 gl. cattuns stubb m. rödt bottn -.16.-, 1 hemwäfwig rutig sarge kiortel -.24.-, 1 rutig bomulls tygs kiortel -.16.-, 1 prickig bomulls tygs kiortel -.16.-, 1 cattuns stubb randig o. blått bottn -.24.-, 1 sarge kiortel m. gul bottn -.24.-, 1 hwitt nopkins koft o. kiortel -.24.-, 1 hwitt linne stickad koft -.4.-, 1 röd sarge kiortel -.16.-, 1 randig grof sarge stubb -.12.-, 1 gl. blå sarge stubb -.8.-, 1 röd sarge stubb -.18.-, 1 randig röd o. hwit lärfts kiortel -.8.-, 1 gl. röd o. hwit brokig cattuns kiortel -.16.-, 1 violette o. hwitt förkläde -.8.-, 1 blå prickig bomulls kiortel -.12.-, 1 randig cattuns koft m. röda upslag -.16.-, 1 swart gl. camlotts koft -.4.-, 1 refskins päls m. rödt camlotts öfwertåg 3.-.-, 1 gl. swart tafts robe m. trompeuse o. silfwer spets, samt andra band o. galoner 1.32.-, 1 gl. swart tafts trompeuse m. gula tafts band rosor -.6.-, 1 hop brud granlåt m. angegeanter 3.-.-, 1 upsatt fr. mössa, 1 do -.20.-, 3 do knytte -.36.-, 1 par sidentygs toflor m. hwitt bottn -.8.-, 1 par blå halfslitne sidenskor -.8.-, 1 par röde do ylle droyets skor -.8.-, 1 par violette siden toflor halfslitne -.2.-, 1 par dubbla nattelduks angegeanter -.4.-, 6 st. moers bindmössor m. gullgrame, 3 st. m. stycke, 2 flors halsduk m. bigärning ny, 1 röd silkes halsduk, 1 hwit ny, 1 swart m. spets, 1 rutig m. gul bottn, röd o. hwit brokig do, 1 röd o. brun, 1 hwit flors, 1 knuten, 1 ny solfiäder, 1 gl., 1 par hwita silkes wantar, flera halsband waxpärlor m. band, 1 swart sammets hufwa, 1 corsette -.3.-, 4 st. rödt. o. hwitt bomulls förkläde, 1 hwitt nätteldukS do, 1 lärfts do, 3 st. röd o. hvit randige lärfts näsdukar, 6 par ull o. linne strumpor, 1 par bruna klippings hanskar, 10 st. qwins lintyg, 1 blå kapprock af kläde gl., 1 par röda strumpor af regarn, m. silkes kijlar . . .

Summa invent. 544.4.10

TMA Piik pk 206:535

1781 Rauma

1781 10/12 varapormestari, raatimies Johan Stengrund (rva Catharina Wessman † 1776)

Guld, silfwer o. jouveler: 2: par gull örringar 2.-.-, 1 gullked wägande 1 1/4 lod 8.16.-, 1 diamants ring 6.-.-, 10 st. guldringar wäga 2 1/2 lod 16.32.-, 1 rubins ring 1.16.-, 1 do m. 3 äkta pärlor 1.16.-, 1 do m. röd courall -.40.-, 1 röd do -.32.-, 1 par örhängen af äkta pärl. 1.16.-, 1 par söndr. do af röda stenar -.5.4., 1 par do hwita söndr. -.5.4, 1 par do swarta -.16.-, 1 par do söndr. -.4.-, 1 äkta pärle band 4.-.-, 1 silfwer fingerbår m. 2ne syringar -.24.-, . . . 1 snusdosa af 4 1/2 lod 2.-.-, 1 do af 7 lod 3.16.-, 1 swampdosa 1.32.-, 1 do 1.5.4.,. . . silf. wärja m. gehäng 8.16.-, 1 byxsäxuhr 6.-.-, 1 par silf. skospänn 1.16.-

Fruentimmers gång kläder etcra: 1 gl. swart podesous råbb 5.-.-, 1 gl. do kiortel 3.16.-, 1 do koft 2.10.8, 1 grön perontygs koft -.32.-, 1 blågul racedesilie robb m. trompous 6.-.-, 1 grön atlask påsydder stubb 4.-.-, 1 grön siden sars koft 1.-.-, 1 gl. röd damast koft -.16.-, 1 gull stoppad do 1.-.-, 1 hwit sydder lärfts do -.16.-, 1 flor gl. -.4.-, 1 fruntimmers sidentaska 4.-.-, 1 nätteldukS til hälften påsydd halsduk -.16.-, 1 ofärdig cattuns stubb gl. -.8.-, 1 gl. fris kiortel -.4.-, 5 par mansqwetter -.15.-, 1 nåldyna -.1.-, 1 gl. drälls kiortel -.6.-, 9 st. bindstycken -.9.-, 1 nätteldukS halsduk -.6.-, 1 grön o. blå park: kiortel -.6.-, 2 sydda lärfts kläder -.4.-, 1 par fruntimmers silkes strumpor -.8.-, 1 ny podesous cappa -.32.-, 1 hwitsydder stubb -.16.-, 1 rägn kappa -.8.-, 1 halmhatt -.2.-, 1 sars lifstycke grönt -.2.-, blå o. hwit bomulls kiortel -.16.-, 1 do koft -.10.8, 1 samets hufwa -.16.-, 1 do sämre -.6.-, 1 par siden wantar -.8.-, 1 brocherad cammarduks förkläde -.40.-, 1 cattuns do-.12.-, 2 st. randiga lärfts do -.8.-, 3 st. upsatta myssor -.12.-, 1 gardins wäfs förkläde -.8.-, 5 st. diverse sidentygs myssor -.40.-, 2 par mansqwetter -.12.-, 1 liten flors hufwa -.2.-, 1 par gl. silckes wantar -.4.-, 1 gl. silckes halsduk -.16.-, 2 st. sohlfiädrar -.8.-, 1 par hwita bomulls wantar -.3.-, 1 röd o. hwit ras de silie wänd päls 2.-.-, 1 röd damast stubb 1.32.-, 1 nopkins kåft -.8.-, 1 gl. nätteldukS förkläde -.5.4.-, 1 näsduk -.4.-, 1 nätteldukS halsduk -.4.-, 1 prosierad do -.4.-, 1 do bättre -.24.-, 1 grof randig näsduk -.4.-, 1 randigt förkläde -.4.-, 1 gl. cattuns stubb -.8.- (= 36.32.8)

Summa invent. 3610.75.-

TMA Rauman KArk.

1782 Perniö

1782 19-20/3 Perniön pappila, ruustinna Sara Elisabet Pipping (1726-81, vanh. raatim. Josef Pipping ja Magdalena Schultz) ∞ 1. 1746 rovasti Jacob Frosterus (1705-50) – 2. 1752 rovasti Anders Gadolin (1709-99).

Gull: 2 st. ringar m. oäkta stenar 6.32.-, 1 par juwels örhängen, urmodiga 3.16.-, 1 par armband m. agater 3.-.-, 4 st. ringar (= 14.14.-).
Silfwer (bl.a.): 1 gl. snusdosa 7 lod 2.16.-, 1 gl. swampdosa 4 1/2 lod 1.20.-, 1 gl. fickur 4.16.-, 1 gl. rund snusdosa 5 3/8 lod 1.38.-, 1 par gl. sko spännen söndr. m. stålmuslor -.40.-, 2 st. fingerbårar o. syringar -.28.-, 1 dosa m. lock o. botten af pärlemo -.16.-.

Linne: 20 st. fruentimmers lintyg 6.32.-, 5 st. blå bomuls näsdukar -.40.-, 6 st. randiga lärfts do -.24.-, 2 st. blå trycks do -.8.-, 4 st. ofållade bomuls do -.40.-,
Wäfnader (hemwäfda 21.58.-)
Gång kläder: 1 hwit damast päls wänd, m. gråwerks bokar 5.-.-, 1 drojets do gl. 1.-.-, 1 salopp af swart siden sars 5.-.-, 1 do grå gl. -.32.-, 1 swart lystrings swedois m.

kjortel 20.-.-, 1 grå carle kåft o. kjortel gl. 8.16.-, 1 brocads robe 4.-.-, 1 söndr. kåft o. kjortel af pousdesois 1.-.-, 1 do do af blått damast -.24.-, 1 gul siden nattråck -.16.-, 1 gl. kåft af pairontyg -.8.-, 1 gl. do af ras de sicille -.8.-, 1 hwit moirs stubb 3.-.-, 1 gl. kjortel af swart sattin -.16.-, 1 gl. do af swart camlott -.8.-, 1 gl. siden kappa -.8.-, 1 gl. samets do -.40.- fruentimers diw. hufwud bonad 2.16.-, 9 st. silkes dukar af diw. couleur 3.-.-, 2 st. gl. förkläden af swart taft 1.-.-, 1 do af randig nättelduk -.24.-, 4 par silkes wantar 1.16.-, 3 st. bomuls tygs koftor o. kjortlar 3.-.-, 4 garniture tafts band -.32.-, 1 randig linne koft o. kjortel -.32.-, 1 brun ylle sars do -.32.-, 1 gl. cattuns do do -.32.-, 1 gl. grön rask do do -.16.-, 1 gl. blå dräll s do do -.8.-, 1 gl. cattuns nattråck -.8.-, 1 gl. cattuns stubb -.10.-, 1 gl. randig do -.9.-, 1 grå sattins kjortel obrukelig -.4.-, 1 hwit dräll s do gl. -.3.-, 1 gl. röd ylle sars do -.4.-, 2 st. hwita dräll s kåftor -.8.-, 1 grå kläd es surtout 1.32.-, 4 st. randiga lärfts förkläden -.32.-, 1 gl. blå camlots päls m. harskin -.8.-, 1 brun kläd es rese-päls m. fårskin 2.8.-, 1 grå wallmars kappråck gl. -.16.-, 2 par tygs skor -.32.-, 3 par bomulls strumpor -.32.-, 2 par linne do -.10.8, 6 par ylle do -.24.- (= 72.18.8).

Summa invent. 2261.13.11

TMA Piik pk 205:28-. Huom. puvusto uusittu täydelleen rovasti Frosteruksen kuoleman jälkeen 1751.

1782 Loviisa

1782 17/5 Helena Ståhlberg. (n. 1760-81, vanh. majatalonpit. Anders Ståhlberg ja mme Catharina Boxström) ∞ raatimies Carl Friedrich Eschner.

Guld: 1 ked om 2 rader m. lås 14.8.-, 1 guld hjerta -.47.-, 1 par små öhrringar 1.-.-, 8 st. gullringar.

Silfwer: (bl.a.) 1 gl. swampdosa, 1 par fruentimmers skospänn, 1 par mans do m. knäspänn, 1 st. mans böx-säcks engelsk uhr 6.32.-,
Jouveler: 1 par örhängen m. trenne klockor jemte foutral 4.-.-, 1 par sämre do m. en klocka 1.-.-, 1 par än sämre do -.16.-, 1 par öhrbucklor m. foutral -.8.-, 1 bröstkorss m. 5 infattade stenar å hwardera sidan -.8.-, 1 do m. 5 stenar i form af en fogel -.6.-, 2 par i silfwer infattade ärmknappar -.16.-, 1 topas ring m. 15 stenar 1.-.-, 1 ring m. 2 sämre stenar -.16.-, 1 ring m. 1 röd rubin mitt uti o. demanter å hvardera sidan -.24.-, 1 par swarta agats armband m. infattade hwita stenar jemte foutral 6.-.-, 8 st. m. stenar infattade hårnålar -.8.-, 4 st. wax do -.4.-, 1 par fruentimmers skospänn m. flera små stenar infattade 1.-.-.

(Linne blå): 12 st. qwins linnen 3.-.-, . . .
Gångkläder: 1 swart ny carle klädning efter swänsk drägt 10.-.-, 1 swart podisoy lång koft o. kiortel 4.-.-, 1 rosigt tafts do do 2.-.-, 6 par qwins bomulls strumpor -.24.-, 2 par gl. nåckade silkes do -.8.-, 1 par släta do -.1.-, 1 par silkes strumpeband -.8.-, 1 par nya rosenröda moers skor -.16.-, 1 par swarta carletygs do -.12.-, 1 par do tygs toflor -.8.-, 1 par gl. hwitbottniga brocats skor -.16.-, 2 par gl. swarta tygskor -.16.-, 1 par läderskor -.6.-, 1 par do toflor -.4.-, 2 st. bast de moine förkläder -.16.-, 5 st. randiga bomullslärfts do -.10.-, 1 gl. röd tafts kiortel 1.-.-, 1 gl. swart podisoys do 1.4.-, 1 gl. blå tafts do -.32.-, 1 rödbottnig brocats do 1.-.-, 1 swart siden förkläde -.16.-, 1 do siden salopp m. spets 1.-.-, 1 blå atlas pelis m. gråvärks foder o. härmelins bräm 3.-.-, 1 hwit holländsk dammast päls m. bastdemoine foder o. härmelins bräm 3.-.-, 1 röd wattrad camlotts päls m. gråvärks foder o. swarta genotskins brem 1.16.-, 1 röd-bottnig brocats koft -.24.-, 1 randigt tafts do -.12.-, 1 blå tafts do -.12.-, 1 swart tafts do -.12.-, 1 grön o. hwitt rasdesisille do -.16.-, 1 blå atlas muff -.8.-, 1 röd sidentygs do -.8.-, 1 gråwärks do -.8.-, 2 st. swarta flor -.8.-, 2 alr rödt wattradt camlott -.24.-, 1 röd kitais koft o. kiortel -.32.-, 1 rutigt camlotts kiortel -.8.-, 1 gl. sitse cattuns tröya -.4.-, 1 hwit rosigt noppkins kofta -.4.-, 1 swart sammets hufwa -.8.-, 1 söndersprättad qwins sammets carpus -.8.-, 1 röd wattrad camlots stubb -.32.-, 1 hwittbottnig cattuns do -.32.-, 1 brunbottnig cattuns do -.32.-, 1 rödt kitais snörlif -.8.-, 1 röd wattrad camlotts kiortel -.15.-, 2 st. bomullstygs do -.18.-, 2 st. cattuns do -.14.-, 1 brunbottnig cattuns kofta -.8.-, 2 st. hwitbottniga do -.12.-, 6 st. diverse coleurer silkes halsdukar 1.-.-, 2 st. flors do -.16.-, 1 hwit-botnig guldmoers bindmössa -.15.-, 1 rosenröd moers do -.12.-, 1 hwitbotnig brocats do -.8.-, 1 blå moers do -.8.-, 1 gl. hwitbotnig moers do -.12.-, 1 röd bordalus do -.8.-, 1 gl. guld brocats do -.6.-, 2 st. upsatta flors mössor -.32.-, 1 kammarduks do -.8.-, 3 st. hollands lärfts stycken m. spets -.12.-.

Summa invent. 393.22.6
Behållning 236.47.10

VA Eb3 Loviisa

1783 Turku

1783 2/5 jalosukuinen rouva Maria Christina Liljegren (1745-82) ∞ asessori, lääninsihteeri Gustaf Malm (1735-96).

Gull: Gull kied om 3 3/4 Ducat 6.12.-, 1 Ros m. widhängande hjerta à 1 Ducat 1.32.-, 1 par arm knappar af 3 Ducaters wigt 5.24.-, 7 ringar,
Nipper: 1 m. Topaser Carmiserat Gulluhr o. Tombacks kied 40.-.-, 1 par Örhängen af Topaser m. Ros o. 3 hängen 10.-.-, 1 par do Rugueldun i af flussar -.16.-, 1 par Agats armband m. Topaser infatt. i Silfwer 8.-.-, 1 halsros m. dufwa o. Topaser infatt. i Silfwer 2.-.-, 1 Mössnål af Berg Cristaller ifatt. i Silfwer 1.-.-, 1 do mindre -.8.-, 1 par ärm knappar af Cristaller infatt. i Silfwer -.8.-, 1 Silfwer Uhr m. Stål Kied 20.-.-, 1 Wärja m. Silfwer fäste o. silfwertråd handkafwel 8.-.-, 18 Christalls lifstycks Knappar infatt. i Silfwer 1.-.-, 18 do mindre -.24.-, 16 do Carmiserade infattade i Zink -.24.-, 1 par Armband m. waxperlor m. lås af Silfwer o. infattade oächta stenar -.32.-, 1 par swarta Agats Örhängen -.8.-, 1 Solfieder af Elfenben m. inlagt Gull 1.32.-, 1 do sämre m. gröna o. röda -.3.-, 1 do swart o. hwit -.2.-, 1 Agats Snusdosa m. Tomback Charner 1.32.-, 1 do af Tomback 1.16.-, 1 Cristals luft flaska -.2.-,
Fruntimmer Gång Kläder: 1 Swedois af swart Lustring m. Kiortel 20.-.-, 1 lång Koft. o. Kiortel af hwitt Dammast 4.-.-, 1 do af Brocerat hwit botnigt taft 3.-.-, 1 Raberond af skiftat Brocherat taft 6.-.-, 1 do af Rosenrödt Dammast 4.-.-, 1 Koft o. Kiortel af randigt hwit bottnigt Taft 2.-.-, 1 do af gult Dammast 1.-.-, 3 flors mössor -.16.-, 2 flors halsdukar -.8.-, 1 swart flors hufwa -.4.-, 2ne siden halsdukar 1.-.-, 1 hwit siden nattmössa -.4.-, 2ne do af Nätteldu k -.4.-, 1 par hwita Silckes wantar -.4.-, 1 lång Salopp af swart siden Atlas 3.-.-, 1 Retill af brandgult Lystring m. gråwercks foder 2.-.-, 1 blå siden Atlas Päls fodrad m.

gråwercks bukar o. Hermelins bräm 2.-.-, 1 gl. röd Dammast Pälss m. siden foder -.24.-, 1 hwit siden Kappa -.24.-, 1 hwit siden Koftta m. lifstycke -.24.-, 1 swart Tafts förkläde 1.-.-, 1 swart Sammets Carpus 1.-.-, 1 do Hufwa 1.-.-, 1 swart tafts Hufwa -.24.-, 1 swart flors Kappa -.8.-, 1 Branngul siden Muff -.8.-, 1 brokig hwitbotnig do -.8.-, 1 Swanskins hals Kraga -.8.-, 1 Sourtut af liffärga kläde 4.-.-, 1 Kiortel o. 2ne koftor af blå skiftat Camlott 2.-.-, 1 Kiortel o. Koftt af blå botnigt Lärft 1.16.-, 2 Koftor o. 1 Kiortel af lärft -.32.-, 1 röd o. hwit randig lärfts Kiortel -.16.-, 2ne Nattröyor o. under Kiortlar af linne Kipert -.32.-, 1 röd o. hwit Cattuns Tröya -.8.-, 2ne sydda lärfts Stubbar 1.-.-, 1 grof Nätteldukskläde -.32.-, 1 liusblå Klädes Kiortel -.16.-, 1 do gl. -.4.-, 1 Puder Kappa m. förkläde af randig hemwäfwen Nätteldukskläde 1.-.-, 1 förkläde af Brocerad Kammarduk -.16.-, 1 gl. Nätteldukskläde -.4.-, 4 hwit o. rödrandiga do -.16.-, 2 blå o. rödrandiga do -.8.-, 6 fina lärfts halskläden -.24.-, 6 rödrandiga Näsdukar -.12.-, 12 lintyg 3.-.-, 1 par hwita Silckes Strumpor -.8.-, 1 par blå do -.4.-, 1 par grå do -.4.-, 3 par bomulls do -.12.-, 7 par ull do -.14.-, 2 par Sidentygs skor -.8.-, 1 Parasoll -.8.-, 1 Regen kappa af blått Camlott 2.-.-. Summa 74.30.-,

---

Skin Wahror: 1 Fruent. res Päls af Perlfärga Camlott m. Mård o. Genotter skins foder 5.-.-, 1 Mans respäls af blått Camlotts öfwertåg o. Loskins foder 7.-.-, 1 Biörnskins Päls brukad 4.-.-, 1 Öfwerråck af hemwäfwit Bomulls tyg m. Ryska lamskin fordrad 4.-.-, 1 Wargskins Muff -.16.-, 1 större Wargskins släd fäll m. rödt Klädes öfwerdrag gl. 2.-.-, 1 mindre do 1.-.-, 1 gl. do m. Biörnskin -.16.-, 1 Biörnhud 1.-.-, 1 mindre do -.24.-, Summa 25.8.-
Diverse: . . .
1 spanskrör m. Elfenbens knapp 1.16.-, 1 Paraplye -.4.-

Summa invent. 4651:27:11

VA Biogr. Wittfooth-kokoelma, kansio 4.

1785 Orivesi

1785 12/5 Orivesi Säynäjoki kr. ratsutila, rouva Anna Forselia († 1784, isä Ruoveden rovasti Lars Forselius) ∞ komissiomaanmittari Hr. Johan Florin.

Gull: 8 st. gullringar, 1 par gullörringar, 1 söndr. blå örbuckla och 1 med swarta stenar infattadt örhänge. *Silfwer* (bl.a.) 1 par nya skospännen, 2 par syringar, gl. engelskt fick-uhr 10.-.-

---

Fruntimmers gångkläder: 1 himmelsblå moers kåft och kjortel 22.-.-, 1 swart tafts kjortel och kåfta 10.-.-, 1 brukad ras de sille roube 6.-.-, 1 grön bordalou kåft 2.-.-, 1 swart atlas saloupe 3.-.-, 1 pelis med ekorns skinns foder samt blått bordalus öfwertåg och swart bräm 3.-.-, 1 slitit tafts förkläde 1.-.-, 1 glt rödt sidentygs lifstycke -.8.-, 1 utsl. frunt. sammets carpus, obrukbar -.4.-, 1 brukter brocads mössa -.16.-, 1 röd atlas mössa -.24.-, 4 st. mössor af flera färger -.32.-, 4 st. små barnmössor af sidentyg -.16.-, 1 par brukade blå bordalus skor -.16.-, 1 swart sliten sidentygs muff -.3.-, 1 par brukade swarta silckes wantar -.16.-, 1 swart silckes halsduk -.32.-, 1 brokig do -.32.-, 3 st. silckes halsdukar af flera sorter färg -.24.-, 4 st. hwita lärfts do 1.16.-, 3 sämre do -.16.-, 9 st. randiga halsdukar 1.24.-, 5 st. brukta randiga halsdukar -.20.-, 1 brukad swart camlotts kjortel 1.16.-, 1 rö camlotts kåfta 1.14.-, 1 cattuns kåfta och kjortel 3.-.-, 1 kjortel af rutigt dräll 1.-.-, 1 randig linne kjortel -.24.-, 1 hwit linne do med blå prickor -.32.-, 1 blå camlotts stubb 1.-.-, 1 randig linne kjortel -.24.-, 1 parkums kjortel randig -.24.-, 1 swart bomulls kjortel och kåft 1.-.-, 1 randig sars kjortel -.24.-, 1 brun bomulls do 1.16.-, 1 gl. swart flanells do -.8.-, 1 brokig camlotts kåfta -.40.-, 1 utsydd hwit lärfts tröya -.16.-, 1 blå cattuns kåfta -.32.-, 1 do sämre lappad -.8.-, 1 hwit bomulls lärfts kåfta -.16.-, 1 blå och hwitrandig kåft -.8.-, 1 räfskins fruntim. respäls med rödt camlotts öfwertåg 22.-.-, 1 camlotts pälss med killings skinns foder 1.16.-, 1 fåhrskinns tröya med klädes öfwertåg 1.-.-, 1 fåhrskinns kjortel -.16.-, 1 grå fruntimmers surtout 4.-.-, 1 randigt linne lifstycke -.4.-, 4 st. fina fruntimmers linnen 1.16.-, 8 st. gröfre do 1.16.-, 1 puderskjorta -.24.-, 2 hwita förkläden -.32.-, 3 randiga do 1.-.-, 1 do sämre, gråt och hwitrandigt -.8.-, 1 randigt förkläde -.4.-, 1 rörandig halsduk -.8.-, 1 nätelduks förkläde -.10.-, par stora utsydda cammarduks mangetter 1.-.-, 1 nätelduks kappa -.10.-, (summa) 106.7.-
Diverse sorter (bl.a.)
Brudkram med lagerkrants -.24.-, 1 gull graman 1.-.-, 1 silfwer do -.4.-, 1 halsband med små swarta pärlor -.2.-, . . . 1 par fruntimmers pjexor -.8.-, 2 par brukta skor -.8.-

---

Summa invent. 1236:32:-

VA mf ES 3540. TMA Ikaal pk 120:447.

1785 Oulu

1785 15/6 pappila, rouva Catharina Christina Argillander (1747-85) ∞ rovasti Carl Hinric Ståhle (1744-88).

Guld: 1 gullked om 8 ducaters vigt m. förgyldt silfwerlås, 1 par örringar m. klåckor, 1 par släta örringar, 1 st. ring m. 3 pärlor, 1 st. do m. 2ne stenar, 7 st. ringar
Silfwer (bl.a.): 1 par ärmknappar, 1 par gl. frunt. skopänn, 1 st. svenskt silfv. fickuhr 14.-.-, 1 st. utgl. engelskt 1.16.-,

---

(gångkläder): 1 upsatt mössa af. flor -.24.-, 1 swart podisois dolemang m. kjortel 8.16.-, 1 do robb m. trumpeus o. kjortel 6.-.-, 1 långkoft m. kjortel af blott holl. dammast gl. 3.16.-, 1 gl. svart koft o. kjortel af peronstyg 1.-.-, 1 siden sarges salopp swart 5.-.-, 1 halfsl. röd podis. kjortel 2.-.-, 1 gl. carmosin röd holl. dam. koft -.32.-, 1 vänd grön o. hwit ras de sicils koft -.32.-, 1 siden sarges päls m. hermelins bräm 5.-.-, 1 violet camlots päls 2.32.-, 1 svart siden sarges muff -.16.-, 1 svart tafts wisit kappa 1.32.-, 1 koft o. kjort af ljusgr. camlott 2.32.-, 1 swart camlotts kjortel 1.16.-, 1 hvit nopkins tröja o. kjortel gl. -.32.-, 1 hvit botn. cattuns kjortel o. koft 1.16.-, 1 gråbotnig cattuns kjortel o. koft 1.16.-, 1 hvit stubb 1.-.-, 1 wiolet o. hvit bom. tygs tröja o. kjortel 1.16.-, 1 hemwäfwen grå sortut 1.-.-, 1 hwitt nätteldukskläde -.16.-, 1 svart o. hvitt cattuns förkläde -.16.-, 1 hvit botn. sitzer cattuns do -.32.-, 1 bom. tygs förkläde m. silckes ränder -.32.-, 1 blå o. hwit bom. tygs förkläde -.16.-, 1 swart o. hvit bom. tygs förkläde -.16.-, 1 röd o. hvit bom. tygs förkläde -.16.-, 1 nytwättad hvit silckes halsduk -.16.-, 1 ponsoröd o. hvit silckes halsduk -.24.-, 1 ljusblåbotnig do -.16.-, 1 do m. gredel. botn gl. -.12.-, 4 st. flors halsdukar, 1 hvit flors förkläde randigt -.16.-, 1 swart flors hufwa

-.12.-, 1 flors kraga -.8.-, cherpband, randigt, svart o. hvitt m. band, 1 do smalare cherp o. bandrosor, do 1 blå o. hvit cherp m. bandr., 3 par knutna manchetter -.12.-, 1 blå sidensars mössa -.16.-, 1 hwit sidensars do, 1 hwit holl. dam. do, 1 spets stycke, 12 st. randiga bomuls näsdukar, 6 st. blårandiga lärfts förkläden, 1 hvit tafts solfjäder, 1 par brukta silckes wantar

---

Skinwaror (Bl.a.) 6 st. fårskins tröj pälsar små 3.-.-

Summa invent. 1051:26:8

OMA (Brenner 1048). Vrt. Sara Wacklin 1974:15, 174-

1786 Loppi

1786 18/11 Loppi Launoisten säteri, rouva Christina Elisabetha Lund (1733-86) ∞ Turun hovioikeuden varanotaari Gustaf Alftan (1746-1826 ∞ 2. Lovisa Nyman)

Guld: 1 gl. modig ring m. 1 större o. 2 små infattade stenar i guld 2.-.-, 1 do gl. modig liten infattad emaillerad boemisk sten -.40.-, 3 släta ringar, 1 par örhängen m. små klåckor 1:32, 1 litet hierta til halsband brukad -.32.-.
Silfwer: (bl. annat) 1 par gl. ärmknappar m. boemerska stenar o. silfwer länkar.
Örhängen och halsband: 1 par örhängen m. boemerske stenar i silfwer -.40.-, 1 par röda örpucklor i mässing infattade -.16.-, 1 halsband af små sandpärlor m. ett söndrigt oächta korss -.32.-, 1 par armband af swarta pärlor -.12.-.

Gångkläder, den afl. tilh.: 1 National klädning af swart taft m. alt dess tilbehör 16.32.-, 1 annan klädning bestående i kåft o. kiortel af blått o. hwitt rast de cecilie 7.-.-, 1 do af halfsidentyg 8.-.-, 1 än brokig sidentygs klädn i kåft o. kiortel 9.12.-, 1 do af cattun, kåftan nog sliten 2.8.-, 1 swart kåft af peirontyg söndr -.24.-, 1 liusblå kåft o. kiortell af bårdelou 5.-.-, 1 söndrig kåft af rödt o. hwitt rast de cecilie -.24.-, 1 försliten swart tafts kiortel -.24.-, 1 swart salopp af taft, – 1 omwänd söndrig pälss af rödt o. hwit rast de cecilie, cattuns foder, ståppad m. bomull 1.8.-, 1 do af mörkrödt cammelloth, fodrad m. killingskin -.16.-, 1 utslitit o. söndrigt lifstycke af grönt dammast -.4.-, 1 sourtut af hemwäfwit tyg 1.-.-, 1 lång rese päls af hemwäfwit ylle, rödfärgad m. swart fårskins foder 4.-.-, 1 liten kort rägnkappa af rödt ylletyg m. capuson -.8.-, noch en klädning af rödt o. grönt randigt cammillotte, bestående i kåft o. kiortel 1.16.-, 1 blå kåft o. kiortel af bomullstyg 1.24.-, 1 gl. kattuns kåfta -.6.-, 1 do bättre af hemwäfwit parcum -.12.-, 1 kåft o. kiortel af lärft m. påsydde pouqvetter 1.-.-, 1 kåft o. kiortel af rosendräll, förelegade 1.4.-., 1 rutig kåft o. kiortel af bomullslärft 1.6.-, 1 do röd o. blårandig -.40.-, 2ne hemwäfne taggtygs kiortlar -.42.8, 1 randig bomulls kåfta halfsliten -.8.-, 1 do af cattun med blå botn samt röda o. hwita rosor -.6.-, 1 röd- o. blårandig kiortell af hemwäfwit parcum -.12.-, 1 randig sarss lifstycke -.6.-, 1 aldeles söndrigt snörlif -.4.-, 1 söndrig entollage förkläde -.4.-, 1 do af warendorffs lärft söndrigt -.8.-, 1 do gröfre, 3 do gröfre, 6 do randiga, 1 trekantig brocherad halsduk, 5 silkesduk randig af flere skiftande färger, 1 söndrig tyll halsduk, 1 do af bomull, 1 par på kammarduk utsydde mansqvetter gl., 2 par do uddige af nättelduk, 1 par do släta, 2 par do långa af brocherad kammarduk, 4 par entollage do, 1 upsatt mössa af hwitt randigt flor jemte 1 swart do til betäckning 2.-.-, 1 do liten utan flor omodig, 1 pärlfärgad moers bindmössa m. snörband, 1 do grön, 1 do hwit uptwättad o. wänd, 1 do liusblå smutsig o. nästan utnött, 1 do af bor de lou, 1 do utsydd på lärft, 6 st. gl. spetsstycken, 1 swart sammets hufwa m. spets o. taft fordrad, 1 swart carpus af machester m. rödt fälps foder, 1 swart mantille liten, 1 liten gl. modig kort kappa af swart flor, 1 swanskins halskraga, 1 par fårskins vanttar rödfärgade, 2 par fingerhandskar af klipping, 1 par halfhandskar af sämsk, 1 par bomulls strumpor, 2 par linstrumpor, 3 par ullstrumpor, 1 par yllestrumpeband, 1 par gl. qwins stöflor, 1 par röda saffians, 1 par nya swarta narfläders do, 1 par nya swarta narfläders tåflor, 1 par gl. peirontygs skor.

Diverse: . . . knapphålsjärn, 1 söndrig papperssolfiäder . . .

Summa invent. 126.14.-

HMA Sääks pk 152:33.

1787 Helsinki

1787 13/3 Helena Sophia Printz (s. Loviisassa 1753, † 1786), leski kauppias Johan Burtz.

Fruntimmers Gångkläder: 1 röd o. wit rob de rong af ras de sellice 4:-:-, 1 blå o. hwit do do 4:-:-, 1 swart do 3:-:-, 1 förkläde af cattun -:24:-, 1 gl. blå tafts koft o. kiortel 13:-16:-, 1 do blå ras de sellie do do 4:-:-, 1 do röd o. wit koft -:16:-, 1 gl. carpus -:8:-, 1 blårandig bomulls do do -:32:-, 1 gl. Christnings kläde af moer 1:-:-, 1 rob de rong af wit moer 16:-:-, 1 swart car le polones m. kiortel 5:-:-, 1 gl. do podesoi do m. do 3:-:-, 1 do tafts do koft do do 4:-:-, 1 upswärtad rabinetts tröja m. do 2:-:-, 1 blå brocherat tafts polonäs koft & do 4:-:-, 1 do carle robb koft o. kiortel 3:-:-, 1 flammig tafts polonäs do do 3:-:-, 1 swart sidensarge engelopp 3:-:-, 1 blå carle snör tröija -:16:-, 1 grön tafts stubb 1:-:-, 1 kiortel o. tröja hemwäfwen m. bomullsinslag 2:-:-, 1 blå sidensarge päls 4:-:-, 1 camlotts m. fårskins foder do 2:-:-, 1 res hufwa -:8:-, 1 cattuns kiortel o. koft 1:-:-, 3 do koftor -:8:-, 1 rödrandig bomulls kiortel m. koft 1:-:-, 2ne bomulls koftor 1 kiortel blå o. wit 1:16:-, 1 liusblå do m. koft -:32:-, 1 bomulls tygs tröja -:16:-, 1 swanboijs do -:16:-, 1 swart o. hwit cattuns förkläde -:8:-, 1 do do bomulls do -:16:-, 1 blå o. hwit do do -:16:-, 1 röd randig do do -:16:-, 1 gul o. wit do do -:24:-, 1 do o. swart do do -:24:-, 1 rödrandig linne do -:16:-, 1 bröst corsset -:8:-, 1 gl. swart muff -:8:- 1 blå atlask do -:8:-, 3 al lärft rutigt til stohlar -:16:-, 1 snörlif af nankin -:16:-, 1 frunts kapräck af frisade 1:16:-, 1 helflors hallsduk -:16:-, 1 half do -:8:-, 1 do do -:8:-, 2ne flors esherp -:32:-, diwerse bandrosor i en ask 1:-:-, 4 silckes dukar 2:-:-, 1 röd siden damast koft -:16:-, 7 gl. flors mössor 1:16:-, 3ne par gl. skor, 1 do toflor -:32:-, 1 par poschier i pange wärde -:8:-, 1 flors hufwa -:8:-, 1 liten grönt siden waggtäcke gl. -:16:-, 1 röd paraplii 1:-:-, 1 gl. o. söndrig do -:8:-. (= 92.8.-)

Linnekläder: 21 gl. öfwerskiortor 7:-:-, 2 nya do do 1:16:-, 22 natt do 5:24:-, 9 frunt. lintyg 3:-:-, 8 do do 2:32:-, 1 linne puder skiorta, 1 nättelduks do, 1 bomulls do (1:-:-), 2 fina

näsdukar ost Indiska -:16:-, 6 hwita m, röda kanter -.36:-, 6 gl. rutiga do do -:12:-, 1 blå rutig näsduk -:2:-, 10 do m. gula ränder -:40:-, 2 hwita lärfts do -:16:-, 6 par gl. frunt. bomulls strump. -:24:-, 2 par linne do do -:4:-, 2 par ylle do do -:4:-, 2 par gl. silckes do -:16:-, 5 par mans do do -:40:-, 4 par swarta do -:32:-, . . .

Inventarium öfver Bod kram, 1. 8. 1786. (Specie Rd. 8317.15.6) Kläden, Machester & Välper Ctra, Chalonger, Rasker, Etamier, Sattiner & Calmincker, Camelhårs Sattiner, Ylle Drugeter, Camlotter, Wattrade Camlotter, Flagduk, Nankin & Färgade lärfter, Cattuner, Siden Tyger, Moerer & Ctra, Florer, Camar Nettelduk & Holl. Lärfter, Wita Lärfter & Ctra, Diverse Dukar, Strumpor & Mössor, Handskar, Siden bender, Paddu Bänder, Linne Band, Silke & Camelgarn, Hållans Tråd, Spetzar & Ctra, Diverse Kram (knappar, skospen, käppar, paraplyer, poudre pungar, swanskins puder wippor, poudre Qwast, röd giördel, hår pungar, ryska toflor, uniforms hattar ectra. Pälsar & Ctra, Läder, . . . Gullsaker, Diverse Nipper, Tobak & Carduser, Winer & Ctra . . .

HKArk (Åkerman 756, vrt. 913).

1787 Hauho

1787 19/7 rouva Catarina Haartman (1732-87, isä teol. prof. Johan Haartman) ∞ 1758 rovasti maist. Petter Bonsdorff (1719-1803, ∞ 1. 1751 Magdalena Kepplerus (1732-57).

Guld: 4 ringar.
Jouveler och brillanter: 1 ring af större o. mindre tafelstenar i silfwer infattade 8.-.-, 1 par örhängen af rosenstenar m. buklor af slipad agat 15.-.-, 1 par örhängen af agat i guld m. waxpärle buklor 2.-.-, 1 par örringar af agat i silfwer -.16.-, 1 halsband af större o. mindre pärlor 6.32.-, några lösa ächta pärlor -.24.-, 1 par armband af agater i krongull m. mellanlagde små taffelstenar i silwer 8.32.-, 1 par gl. do af slipadt glas i silwer -.40.-, 1 hufwudnål af granater o. små ächta pärlor 1.16.-, 1 par dubbla ärmknappar m. infattade slipade stenar -.32.-, 1 par enkla do m. sämre stenar -.12.-,

Silfwer (bl.a.): 1 swampdosa, 1 snusdosa, 1 par små dubbla ärmknappar, 1 gl pitscher, 1 hårnål, 1 par små skor- o. knäspännen, 1 par gl modiga spänn, beslag til 2 par glasögon, 1 puderknif m. pärlemoskaft, 1 gl byxsäcksuhr m. dess käd 6.32.-.

Gångkläder: 1 kåft o. kiortel af hwit holländskt damast 8.-.-, 1 do af swart siden droget m. 1 par skor af samma tyg 10.-.-, do af swart 6-trådigt taft utan skor 4.-.-, do af gl. blå damast 1.-.-, 2ne gl. sidentygs bröstlappar -.8.-, 1 fr. päls af grönt damast m. gråwercks foder 10.-.-, 1 swart salop af sidensars m. gråwercks foder 3.16.-, 1 swart fr. kappa af siden sars m. taft foder 6.-.-, 1 robe m. trompeus af gråbotnig triumphant 20.-.-, 5 al af samma slags triumphant 5.-.-, 1 stoppad koft af rödt damast m. cattuns foder 1.-.-, 1 do af watradt taft -.32.-, 1 par skoor af brokigt sidentyg -.8.-, 1 gl. stubb af liusblåt damast 1.16.-, 1 hermelins fr. muff -.24.-, 1 gl. gråwercks do -.4.-, 1 swanskins kraga -.24.-, 1 brukad flors halsduk m. kanter af inwäfd silfwertråd -.32.-, 1 tilklipt o. osydd cattuns kåft -.32.-, 1 päls af kalmuckiske fåhrskin m. grönt kitai öfwerdragen 5.-.-, 1 gl. röd cattuns stubb -.16.-, 1 do m. grå botn -.24.-, 1 cattuns kiortel -.32.-, 1 gl. fr. cattuns nattråck -.16.-, 2ne barnkåltar stickade å hwit lärft -.32.-, 1 randig lärft kåft -.12.-, 1 blå cattuns kåft -.24.-, 1 gl. do -.6.-, rödbrokig do -.8.-, 1 swart silckesduk -.32.-, 1 skiftad do m. gröna knutar -.32.-, 4 sidentygs bindmössor 1.32.-, 3 gl. do -.6.-, 1 swart tafts hufwa -.16.-, 1 do af sidensars -.16.-, 2 små flors hufwor -.8.-, 1 lång flors hufwa -.24.-, 1 liten söndrig do -.1.-, 1 fr. phaeton af swart sidensars -.16.-, 1 reshufwa af swart sidensars -.32.-, 1 gl. samets carpus -.8.-, 2 par nya hwita klippings hanskar -.16.-, 1 par bruna do -.6.-, 4 par slitne klippings hanskar -.8.-, 1 par gröna silkesstrumpor m. röda swiklar -.16.-, 1 par röda regarns do -.8.-, 3-kantigt fr. halskläde af cammarduk -.8.-, 1 do m. spets -.16.-, 3 fr. hufwor m. spets -.12.-, 2 do m. uddar -.4.-, 2ne mösstycken m. spets -.8.-, 1 do m. uddar -.1.-, 1 kiortell af hemwäfwen nättelduk -.32.-, 1 stor silkesduk af hwit botn m. strödde buguetter o. bigierning af gulltråd blandning 2.-.-, 1 solfiäder -.12.-, 2ne söndrige do -.4.-, 1 på hwit lärft stickade barndopskläde -.24.- . . . [poislahjoitettavia vaatteita mm.] ett m. ganska rar söm siradt sidentygs stycke, hwilcket enligit framledne probstinnans egenhändige påskrift, blifwit af henne förärdt til Kyrckian, der hon kommer at begrafwas.

Summa invent. 4371:46:8

HMA Holl pk 110:122

1788 Isokyrö

1795 21/4 Pietarsaari, lääninkamreeri ja kruununvouti Olof Hollstén (1759-94) ∞ 1788 Albertina Aeimelaea. (s. 1766)

År 1795 den 18: Februarii är denne förteckning öfwer Enke Fru Albertina Hollstens erhållne hemfölgd af hennes fader Hr Probsten Aimelaeus inför Storkyrö Tings Rätt bendigad (?) . . .
Förteckning öfwer den lösa egendom min dotter Albertina Ajmelaeus erhölt såsom hemfölgd da hon år 1788 trädde i gifte med nu mera afledne lands-kammereraren O. Hollsten.
Silfver: 1 silfwer bägare om 40: lods wigt, 1 förläggare sked om 12. lods wigt, 1: dussin matskedar om 48: lods wigt, 1: par skospännen m. pärl fasong, 2 st: gullringar 1 ½ ducats storhet, 1: st: gull korss af 1: ducats wigt, 2: st: bousse ringar om ½ ducats vigt.

Duk = tyger . . . sängkläder . . .
Gångkläder: 1 ny röd sidensars päls m. hwitt tafts foder, 1 röd camlotts päls m. swart fårskins foder, 1 swart lång tafts kappa, 1 do kort do, 1 lång swart sidensars klädning, 2: st: swarta krönings-tygs klädningar, 1 skiftig tafts klädning, 1 blå tafts tröya, 1 triumphants tröya, 1 swart camlotts klädning brukad o. gl., 1 grå do do, 1 röd do do, 1 carlemit klädes ridklädning, 1 grön o. hwit cattuns haberong, 1 cattuns kiortel o. tröya små randigt, 1 ny hwit randigt bomuls klädning, 1 gl. do do, 1 slät hwit klädning, 1 fyrskäftig hwit do, 1 röd nankins do, 1 röd o. hwit bomuls do, 1 gul nankins do, 1 brun bomuls do, 1 grå bomuls do, 1 blå bomuls do, 1 flanels do do, 1 flors förkläde hwitt, 1 brunt tafts förkläde, 2. st: hwita nätteluks do, 3. st: randiga silkes förkläden, 2. st: bomuls do, 1 st: swart o. hwitt cattuns förkläde, 2 st: lärfts do, 1 st:

mörckgrått klädes sortout, 1 blå klädes kappråck, 1 hwit nätteldukS halsduk, 17: st: näsdukar, 2: st: gl. fruentimmers hattar, 1 flors mössa, gamla flor o. flere sorter band af sidentyg, jemte blommor at nyttjas på hattar o. mössor.
Diverse sorter: ... thenn ... koor ...

Storkyrö den 14 februari 1795
Joh: Ejmeläus

Pietarsaari pk (Björkman 436).
(Huom. mitään uusia vaatteita ei merkitty perukirjaan 1795)

1788 Kuopio

1788 16/12 Kuopio, vapaaherratar Henrica Johanna de Carnall (1745-88) ∞ 1764 maaherra, kenraalimajuri Simon Wilhelm Carpelan (1733-1814).
Fru Friherrinnans garderobe – blifwit genom samma testamente gifwen till hennes syster capitainskan och friherrinnan Eva Margaretha av Bjerken född de Carnall och hennes dotter fröken Johanna Fredrica af Bjerken.

Gull: 1 mans Swenskt ur m. gull ked 66.32.-, 1 fruent. do m. stålked, Franskt emaillerad på yttre sidan 40.-.*, 1 juvels ring m. 1 stor o. 10 mindre rosenstenar, 1 gulldosa, 1 halsked, 1 ring i form af händer m. 2 små rosenstenar, 2 st. ringar -vigning o. förlovning –, 2 st. ringar, 1 ring m. elgklof infattning, 1 do m. blå emaille, 1 tand peta, 1 par örhängen*, 1 par emaillerade syringar o. fingerbår, 1 litet kors, 1 bröstnål
Silfwer (bl.a.) 1 silfwer ur m. söndrig stål ked, 2 st. syringar o. fingerbår, 2 par gl. silfwer skospännen, 1 par do knä, 2 st. hårnålar m. äkta pärlor, 1 halsduks spänne
Nipper: 1 tom backs snusdosa, 1 agats do, 1 porcellains do, 2 paffs do, 1 perlemo do, 1 luktflaska af grönt glas, 2 st. do christall, 1 st. do fluss, 1 gl. söndrig af silfwer m. perlemos puder knif, 17 st. lifstygs knappar, 1 par armband af hwita pärlor, 1 klädes borste m. sammets öfwerdrag, 1 solfjäder m. perlemo ben, 1 do grön, 1 par skospännen mans m. sten infattning, 1 par do knä do, 1 hatt spänne, 1 lius skärm af grönt taft.

Fruentimmers kläder: 1 swart moirs klädning 25.-.*, 1 8-trådig swart tafts do* 25.-.-, 1 swart carle koft o. kjortell 25.-.-, 1 tafts ventre de bige koft o. kjortell* 20.-.-, 1 hwitt botnig triumphant ängelsk kläning* 20.-.-, 1 brokig drojetts do* 20.-.-, 1 ängelsk rid klädning m. utbrutna silfwer knappar* 26.-.-, 1 röd siden sarce kjortell o. tröja* 5.-.-, 1 grå klädes biguaise* 3.-.-, 1 röd siden sarce lång kappa* 5.-.-, 1 couleur de feu pälss m. hermelin bräm 6.-.-, 3 st. siden tygs västar 1.-.-, 2 st. siden corsett den ena m. silfwer galon, 1 blått tafts escharpe, 1 grönt do, 1 flors hufwa grön, 1 hwit do, 1 swart do, 2 st. swarta tafts förkläder, 1 grå bomuls koft o. kjortell, 1 brun bottnig triumphants kofta, 1 grön sidentygs stubb o. tröja* 4.-.-, 1 röd tafts stubb*, 1 röd dammask do*, 1 swart camlotts kläning 3.16.-, 1 hwit bomuls lärfts do m. swart silke 2.32.-, 1 hwit do kjortell m. swarta frantsar, 1 hwit bomuls lärfts kjortell m. kappa, 1 hwit bomuls kyperts kjortell, 1 do dräll kjortell, 2 st. blå wita do, 1 gul do, 1 grå klädes jacka, 1 tygs do, 1 linne stickad tröja, 1 cattuns do, 1 styfkjortell o. 1 par pocher*, 1 röd siden sars kappa, 1 grå bomulstygs biguaise m. gråskins foder 4.-.-, 3 st. uppsatta mössor 6.-.-, 1 do neglige, 2 st. tafts hattar, 1 castor hatt 2.-.-, 1 swart do m. plumer, 2 st. snörlif, 1 swart eternel väst m. capichon, 1 cattuns förkläde, 1 swart flors förkläde, 1 hwitt do, 1 trycks do, 1 par flors manchetter, 1 svart siden sarce visite kappa* 3.-.-, 1 blå tafts do* 3.-.-, 1 hwit blonders do, 1 flors kraga, 1 do, garnaturer (swart o. hwitt, hwitt o. swart, tryckt brokigt, blått o. hwitt, grönt tryckt), 2 st. flors halsdukar, 1 do garnerad, 1 hwit tafts kraga m. swarta spetsar, 1 swart flors hålsduk, 1 do garnerad blonders Spa kraga, 1 swart sidentygs hufwa stor, 1 mindre svart sidentygs hufwa, 2 st. spa kragor, 2 st. puder skiortor, 4 st. kyperts natt tröjor, 2 st. puder kappor, 2 st. nätteldukS förkläden, 1 do sämre, 15 st. linntyg, 9 st. natthufwor, 1 st. damm kappa, 12 par manchetter, 2 par do blonders do, 2 st. blånders bröst rimsor, 8 st. do, 1 röd sidentygs muff, 8 par hwita handskar af sämsk, 6 par bruna klippings handskar, 1 par hwita do, 4 par gl. silckes strumpor, 4 par hwita ull do, 1 par blå do, 6 par siden tygskor, 1 par siden toflor, 4 par tygs skor, 1 par nya calocher, 4 par kjortell säckar,

---

Specerier (bl.a.) venedisk tvål, stärckelse, pouder, lukt puder ...
Diverse: ... 1 hillerskins kappa 20:-.-, 1 vargskins pälss 10.-.-, 1 räfskins kappa 8.-.-, 3 st. hattar, 1 spanskrör m. elphenbens knapp, 6 st. sjöskums pipor, 1 sidentygs muff, 1 swanskins kraga ...

VMA VHArk. (Vrt. pk 1790 30/9 Leppävirrat Nikkilänmäki, kapt. Stephan Klingspor, leski Johanna Fredrica af Bjerken, tädiltä perityt puvut sisältyvät perukirjaan ja on merkitty tässä tähdellä*)

1789 Piikkiö

1789 22/1 Piikkiö Halvarö, Tuorlan rälssitalo, rouva Maria Molis (1740-1789) ∞ 1759 kauppias Jonathan Wijnqwist Turussa

---

Gull o. jouweler: 1 par i silfwer infattade agats armband 8.-.-, 1 par gull braceletter 25.-.-, 1 par emallierade gull öhrhängen 10.-.-, 1 par gull örhängen 4.-.-, 1 par do mindre 2.-.-, 1 st. i gull infattad brillants ring m. 9 stenar 16.32.-, 1 st. do m. 7 stenar 10.-.-, 1 par i silfwer infattade arm knappar -.16.-, 1 par do m. röda stenar -.16.-, 1 halsband af ächta pärlor 40.-.-, 1 par brillants sko spännen 8.-.-, 1 st. gullkäd m. lås o. kors 34.40.-, 12 st. ringar 18.38.-, 1 st. gull uhr 45.-.-, 1 st. do mindre 20.-.-.
Silfwer (Bl.a): 1 förgyld swampdosa 1.-.-, 1 do mindre -.40.-, 1 par skospännen 1.40.-, 1 par syringar -.24.-, 1 fingerbår -.12.-, 1 uhr om 31 lods wicht 10.16.-, 1 litet do 5.-.-

---

Fruentimers gångkläder: 1 swart moers svedoes 16.32.-, 1 koft o. kjortel af samma tyg 8.16.-, 1 grön bordalous råb 6.-.-, 1 blå tafts råb 4.-.-, 1 hwit sidentafts swedoes m. kiortel 10.-.-, 1 blå o. hwit prickig podesois kiortel o. koftt 5.-.-, 1 brocerad credliner taft koftt o. kiortel 8.-.-, 1 flammig tafts kiortel o. tröya 4.-.-, 1 brunbottnig broserad tafts kiortel o. koft 4.-.-, 1 röd dammast kiortel o. koft 3.-.-, 1 do do något mörkare 3.-.-, 1 swart tafts kiortel o. koft 3.-.-, 1 swart do kiortel 2.-.-, 1 swart carle koft o. kiortel 4.24.-, 1 silfwergrå tafts do do 6.32.-, 1 blå halfsiden pelings do do 4.-.-, 1 guhl siden stubb 2.-.-, 1 röd do stubb 2.-.-, 1 askgrå siden carle päls m. mordskins bräm o. cattuns foder 10.-.-, 1 röd scharlakans do m. gråwercks foder 14.-.-,

1 purpur röd sammetz pelis m. gråwärcks foder 7.-.-, 1 brun triumfants päls m. hermelins bräm o. tafts foder 5.-.-, 1 swart atlas chaloupe m. siden foder 5.-.-, 1 hwit do do 5.-.-, 1 guhl dammast koft -.32.-, 1 grön do -.32.-, 1 söndr. randig tafts koft -.8.-, 1 blåprickig halfsidens do -.8.-, 1 hwitrandig do -.8.-, 3 st. diw. siden bröstlappar -.12.-, 1 blått dammast lifstycke -.8.-, 1 rödt tafts do -.8.-, 1 rödt o. hwit halfsidens do -.8.-, 1 rödt söndr. do -.4.-, 2 st. swarta tafts förkläden 2.-.-, 1 st. broderadt christnings sidentäcke 1.-.-, 1 swart gl. sammets carpus -.16.-, 1 hwit nätteldukskiortil 1.-.-, 1 ny hwit carle bomullstygs kiortel m. påsydd silkes bigärning 2.-.-, 1 hwit do linne (?) carle 1.16.-, 5 st. cattuns kiortlar m. sine koftor 10.-.-, 2 st. nätteldukspuderskiortor 2.-.-, 6 st. bomullstygs förkläden 2.-.-, 7 st. bomullstygs kiortlar av diw. colleurer 7.-.-, 1 gl. rödt schalons lifstycke -.4.-, 1 hwitbottnig sittser cattuns nattråck 4.-.-, 1 swart siden faeton -.24.-, 6 st. flors 6.-.-, 12 st. diw. sidenmössor 4.-.-, 1 röd tafts mans mössa m. foder -.36.-, 7 st. silckes halsdukar 4.32.-, 1 bomulls halsduk m. röda ränder -.20.-, 6 par hwita o. 1 par bruna fruentimmers handskar -.24.-, 1 siden cherp o. diw. sidenband 1.16.-, 1 brud krono m. krants -.16.-.

Duktyg, linnekläder, lärfter ...

Bomulls-, linne-, sidentyger ... (= 67.34.-)

1 ½ duss nya linnetyg 9.-.-, 15 st. halfslitne do 3.36.- ... 1 st. hwit flors förkläde 1.-.-, 1 hwit o. 1 swart floers hufwud 1.-.-, 1 hwitprickigt flors förkläde m. spitsar 1.-.-, 1 hwit wisite kappa -.32.-, 1 flors blonder kraga -.24.-, 2 gl. o. 1 ny sohlfiäder -.16.-

---

2 par silkes strumpor 2.-.-, 1 st. cattuns nattråck af fint sittser 2.24.-, 6 par diw. dels siden dels half siden skor 1.-.-, 3 par läder skor -.12.-, 2 par saffians tåfflor -.6.-, 3 par hwita silkes strumpor 1.-.-, 8 par do bomulls do 1.-.-, 5 par fina ullstrumpor -.20.-, 2 par tråstrumpor -.8.-, 1 par fruentimmers stöflar -.12.-, 1 par do caloscher -.8.-, 1 par silkes strumpband m. silfwerspännen -.24.-, 1 swart podesoyes klädning 3.-.-, 9 st. diw. lärfts näsdukar -.18.-, 15 st. do bomulls -.25.-.

Meubler o. husgeråd (bl.a.): 3ne par söndr. span i silfwer infattade jämte 1 puder knif m. perlemos skaft, 1 nagel tång, 1 pittser o. 1 tobaks skrin tills. 1.-.-.

Summa invent. 7749.34.4

TMA Piik pk 206:262

1790 Turku-Maaria

1790 21/5 Maarian pappila, jalosukuinen rouva Dorothea Johanna Lovisa De la Myle († 28/11 1789) ∞ taloustieteen professori maist. Salomon Kreander.

Guld, Nipper och Jouveler: 1 brillanteradt guld uhr m. do berloquer 30:-, 1 gl uhrked af or de Manheim -.16.-, 1 ring m. bokstäfwarna J. L. dela M 2.-.-, 1 st. half ducats ringar den ena m. I. Js K. J. L. d. 1 M 12/19 1782, den andra SK 2.-.-, 1 sönderbruten do, 1 par armknappar af guld 1.32.-, 1 jouvels ring af 17 rosenstenar, 1 do mindre o. sämre m. 3 oächta stenar 1.-.-, 1 jouvelsring m. blå sten o. emaillering -.24.-, 1 hårnål af ägta stenar 10.-.-, 1 do större af ägta stenar 2.-.-, 1 liten do -.24.-, 1 par örbuklor af oägta stenar 1.-.-, 1 par do af pärlor m. guldklockor 1.16.-, 1 par guld örhängen 1.-.-, 1 halspärleband af hår m. guldknoppar 1.32.- 1 jouwels halsband m. fouderal 2.-.-, 1 solfjäder uti fouderal, 3 st. do sämre -.24.-, 1 snusdosa af orde Manheim 1.-.-, 1 halsband af glas o waxperlor -.4.-, 2 st souvenir -.4.-, 1 hals perleband af 46 större o mindre ägta pärlor 30.-.-

Silfwer (bl.a.): 1 engelskt silfweruhr m. boete 10.-.-, 1 par sko- o. knäspännen 2.-.-, 1 par fr. skospännen 1.8.-

---

Fruentimbers gångkläder: 1 swart siden sarce klädning à la Swedoise 10.-.-, 1 do af 8-trådigt taft 10.-.-, 1 do Engelsk af rödt siden sarce 10.-.-, 1 do Svedoise af blått lustrin 10.-.-, 1 habiron af randigt taft 8.-.-, 1 koft o kjortel af grått taft 4.-.-, 1 gl Svedoise af wattradt taft 1.-.-, 1 koft o kjortel af poudesoi 5.-.-, 1 gl. lång koft o kjortel af swart pärontyg 1.40.-, 1 tröja o stubb af rödt taft 1.32.-, 1 saloppe af muskit taft m foder 5.-.-, 1 lång-päls af ägta rödt siden-sarce m hermelins bräm o tafts foder 7.-.-, 1 pelise af mörkrödt siden-sarce m. hermelins bräm o gråskins foder 5.-.-, 1 liffpäls af liffärgadt kläde m gråwerks foder o genotters bräm 6.-.-, 1 gl. sourtout af brunt kläde -.32.-, 1 siden sarce wäst, ägta röd -.8.-, 1 do sämre -.4.-, 1 gl. grön camlotts koft o kjortel -.24.-, 1 ny cattuns tröya stoppad -.40.-, 1 jacka o kjortel af hwitt bomullstyg 1.40.-, 1 kofta o kjortel af do 1.-.-, 1 tröja o kjortel af randigt linnetyg 1.-.-, 1 koft o kjortel af cattun 2.-.-, 1 tröja o kjortel af randigt lingarn 1.-.-, 3 randiga lärfts förkläden -.24.-, 1 siden para sole -.16.-, 1 kjortel af påsydt bomullstyg -.8.-, 3 st. gl. stubbar 1 gul, 1 hvit o 1 blå -.16.-, 4 par sidentygs o 1 par kamelhårs skor -.20.-, 2 par läderskor -.4.-, 1 visitkappa af hwitt taft 1.-.-, 2 nätteldukspoudre kappor -.18.-, 1 swart flors förkläde 1.16.-, 1 hwitt tryckt flors förkläde -.32.-, 1 flors halsduk -.16.-, 1 flors hufwa swart -.16.-, 1 randig gredelins silkes halsduk -.24.-, 1 rödrandig do -.12.-, 1 rödrandig bomulls näsduk -.8.-, 2 blårandiga do -.6.-, 1 sidensarce broderadt escherpe o armrosor -.16.-, 1 gredelins siden Lewit escherpe o armrosor -.16.-, 1 swart sammets escherpe m. stålspänn -.18.-, 1 randigt Lewit escherpe o armrosor -.8.-, 1 partie sidenband -.16.-, 1 partie blommor -.16.-, 1 par blonders engageanter -.32.-, 1 par swarta silkeswantar gl. -.4.-, 1 par gl. hwita silkes strumpor -.16.-, 8 par ullstrumpor -.16.-, 9 par bomullsstrumpor -.24.-, 1 panier -.4.-, 1 swart i 1 hwit florshatt gl. -.32.-, 8 alr bomullstyg m. sidenränder 1.16.-, 8 al ylle sarce -.32.-, 1 fårskinnspäls m. blått öfwertåg 1.-.-, 4 st. fina fruentimbers lintyg 2.-.-, 11 st. gröfre do -.33.-, 4 st. hvita näsdukar 1.16.-, 3 st. rödrandiga do -.9.-, ...

Diverse: (bl.a.) 1 knyppeldyna m. fot -.4.-, spinnråckar, kardor, 3 st. sybågar ... 1 spanskt röör, 1 spassers käpp ... 2 st. par à plus.

Summa invent. 1504:11:-

HYK TAArk. – (Prof. S. Kreander oli rakennuttanut Maarian pappilan nykyisen päärakennuksen.)

1791 Helsinki

1791 3/3 rouva Sophia Margaretha Wendelia (s. n. 1758) ∞ kauppias Nathanael Heidenstrauch. Lapsettomia.

Qvins Gång Kläder:

1 röd siden sarge långkappa, bortskänckt*, 1 swart do do 5.-.-, 1 do tafts do gl. 2.-.-, 1 do do do bortskänkt, 1 do bordalou do utsliten, 1 wit flors do -.32.-, 1 swart siden sarge polonais 12.-.-, 1 do tafts do 8.-.-, 1 do do lång koft bortskänkt, 1 do do utsliten -.16.-, 1 do do haberong 2.32.-, 1 do do jacka med kiol 2.32.-, 1 blå bordalou haberong

bortskänkt, 1 nettelduks do 3.-.-, 1 bomullstygs do 2.16.-, 1 randig tafts lång koft och kiol 3.-.-, 1 do do tröya och kiol bortskänkt, 1 grön etamij do do 1.-.-, 1 röd etamij do do 1.16.-, 6 gla hemwäfnad do do 3.16.-, 3 do nettelduks do do 2.24.-, 2 do camlotts do do -.16.-, 1 röd siden tröya bortskänkt, 2 swarta do do gl. -.20.-, 3 gl. cattuns do -.16.-, 4 halfsiden do 1.16.-, 1 randig bomulls kiol -.24.-, 2 nettel-. duks do -.32.-, 1 etamij stubb -.24.-, 3 gla cattuns do -.16.-, (förkläden bortlåvade: 1 brocerad kammarduks, 1 nettelduks, 5 flors, 1 lärfts, 1 siden, 1 etamij), (bortlåvade: 14 flors kragor, 2 do dukar, 7 par do manchetter, 2 flors escharp, 2 sametts do, 3 siden do, 1 band do, 11 uppsatta mössor, 2 casker, 2 rothattar), 1 blå bordalou peles med gråwärcksfoder 1.32.-, 1 grön sarge de soy lif päls med hillerskins foder 10.-.-, 1 skiftad camlotts lång päls, bortlåfwad*, 1 röd etamij lif päls gl. bortlåvad, 1 grå camlotts rid klädning bortskänkt, 1 grön klädes do 4.-.-, 1 grön halfylle do gl. -.32.-, 6 wästar till lif klädningar -.16.-, 1 brun klädes sortutt 1.32.-, 1 do frisad kappråck 1.8.-, 1 lärfts rägnkappa -.20.-, 10 st. gl. silckesdukar 3.-.-, (bortlåvade: 7 par gl. silckeswantar, 4 par klippingshandskar, 2 par silckesstrumpor, 20 par bomullsstrumpor, 16 par linnestrumpor) 13 par gl. skor 1.16. (Summa) 78.40.-

---

Varat 7910.17.3

HKArk (Åkerman 858, vrt. 496) 1108, vanhemmat tullinhoitaja L. J. Wendelius ja Maria Borgström). * bortskänckt af m. Sal. Hustru, * bort låfwade af m. S. H.

1793 Sääksmäki

1793 20/2 Sääksmäki Lahisten kartano, Rouva Lovisa Ulrika Gottsman, leski vänrikki Johan Adolf Schrey

---

Gull: 1 gull korss 2.-.-, 1 gull ring m. Devise: Jag aldrig söcker 1.-.-, 6 st. ringar

---

(Fr. kläder) 1 blårandig karletygs klädning 6.-.-, 1 flammig tafts do 4.-.-, 1 swart prickig karle do 3.-.-, 1 lång svart kappa af sidensarge m. tafts foder 4.-.-, 1 par hwita frun-timmers silckesstrumpor -.16.-, 1 par hwita do wantar -.12.-, 1 grå silckes halsduk -.32.-, 1 gul do med grön bigärning -.32.-, 1 gl. röd do -.16.-, 1 nettelduks halsduk m. frantzar o. utsydda breddar 1.16.-, 1 gl. flors halsduk m. swarta kanter -.12.-, 1 swart florshatt -.40.-, 1 vit flors caqce -.24.-, 1 gl. vit flors mössa -.12.-, 1 frunt. råck m. väst o. kjortell af kläde cöuleur de bouteille m. tafts foder 4.-.-, 1 vit bomulstygs klädning o. tröja o. kjortel 2.-.-, 1 eremit klädning af vit bomulstyg 2.-.-, 1 morgon kappa af vit nätteldu̇k -.24.-, 1 randig bomuls kjortel o. kofta 1.16.-, 1 gulrandig linne kjortel o. tröya -.24.-, 1 randig cattuns natt tröya o. stubb 1.32.-, 1 röd cattuns natt tröya -.8.-, 8 st. linne näsdukar m. röd bigärning -.42.8, ½ dussin äldre do -.16.-, 1 klädes surtout couleur de bouteille 2.-.-, 1 loskins päls m. kläds öfwerdrag af rostgul färg 8.-.-, 1 gl. brun klädes kappråck schalones foder 1.32.-, 1 dussin frun-timmers linnen 2.32.- (summa 52.30.3).

Diverse: 1 parasol, 1 spanskt rör, 1 frt. plon- o. sybok, 1 frt. puderknif m. pärlemoskaft, 1 silvernål . . .

HMA Sääks pk 153:151-

1795 Pyhtää

1795 9/2 Pyhtää Kungsbölen kapteenin puustelli, rouva Eva Sophia Colliander (1768-94) ∞ 1790 everstiluutn. Adam Hjerta (1755-1818, ∞ 2. Anna Stenhammar, 3. kreivitär Charlotta Lagerberg).

Gull: 1 större franskt fickuhr 50.-.-, 1 mindre emaillerat do 30.-.-, 1 uhrkjed med 2ne berloqver 16.32.-, 1 pennfoder 20.-.-, 1 arbetadt halskjed 16.32.-, 1 enkell do 12.-.-, 1 garnatur i fingerbår och syring 8.-.-, 1 par örhängen med ägta pärlor infattade 15.-.-, 1 par braseletter med dito 18.-.-, 1 medaillon med do 15.-.-, 1 ring med ägta pärlor infattad 8.-.-, 1 halssmycke om 3 duc: 6.-.-, 1 ring med 3 smärre ägta stenar infattade 5.-.-, 7 ringar 14.-.-, 1 tannpetare 2.-.-, 1 halskors 2.-.-,
Silfwer (bl.a.): hårnål med 3ne större ägta pärlor och 1 liten carniol 2.-.-,

---

Afledne fru öfw. lieutenantskans gångkläder: 1 grön sidenpäls med hwitt räfskins foder och bräm samt silfwer agrementer jemte därtill hörande muff 33.16.-, 1 brun camlotts do med räfskins foder och kraga 5.-.-, 1 pärlfärgad do med hillerskins foder och kraga 5.-.-, 1 ny röd etamis tulubb med hwitt siberiskt lambskins foder 5.-.-, 1 blå fin klädes kappråck 3.-.-, 1 solfjäder -.40.-, 1 fin liusblå kläds suortut med fina polerta stålknappar 6.32.-, 1 gl. siden sarce pels med gråskins foder och hermelins bräm 1.-.-, 1 st. liusblått skiftande taftt innehållande 25 alr 8.16.-, 1 st. rödt sidensarce innehållande 20 alr 16.32.-, 1 swart sidentygs klädning Swänsk drägt med dess tilhörigheter 15.-.-, 1 swart sidensarce råck 2.-.-, 1 röd tafts råck och kiortell 5.-.-, 1 randig nätteldu̇ks råck och kiortell 4.-.-, 1 slät nätteldu̇ks råck och kiortel 3.-.-, 1 nätteldu̇ks kofta 1.-.-, 1 brocherad taft deshabillie med flors garnering 2.-.-, 1 do brocherad siden sarce 2.24.-, 1 grön do peirontygs 2.24.-, 1 swart bordeleaus do 1.24.-, 1 swart sidensarce caracau 1.-.-, 1 brun utsydd kiortell 2.-.-, 1 rosenröd dammast do 1.24.-, 1 rosenröd buordaluus snörtröya -.24.-, 1 swart och guhl do -.24.-, 2 st. cattuns tröyor -.24.-, 2 st. hwita bomuls do -.24.-, 2 st. hwita bomulstygs kjortlar 2.-.-, 3 st. scherper -.24.-, 1 blå och hwit do kjortel 1.-.-, 1 guhl och hwit cattuns deshabillee kiortell 1.-.-, 1 brun camblotts frack och kiortell 2.-.-, 2 st. sidentygs stoppade stubbar 4.-.-, 2 st. cattuns do 2.-.-, 1 swart siden capptygs långkappa med tafts foder 6.-.-, 1 gl. bourdeleaux kort do utan foder 1.-.-, 1 randig klädes tröya 1.-.-, 2 st. olika faconerade flors hattar -.32.-, 1 sidensarce do -.16.-, 1 flors negligé mössa -.12.-, 2 st. flors nattmössor -.12.-, 9 st. nätteldu̇ks -.36.-, 1 ny flors halsduk -.12.-, 1 halfbrukad halsduk -.8.-, 1 stor linnons do med spetsar 2.-.-, 1 liten nätteldu̇ks do utan spetsar -.12.-, 1 swart tafts förkläde 1.-.-, 1 swart flors do 1.-.-, 1 slät nätteldu̇ks puderkappa 1.-.-, 2 par silkes strumpor, 9 par bomulls do, 2 par ull do, 1 dussin linnen, fina 6.-.-, 2 par flors manchetter -.6.-, 1 par swarta silkes wantar -.24.-. (summa 173:26.-)

Diverse: . . . 1 luktflaska med förgyld kork och dubbla elfenbens utarbetade foderaler -.16.-, 2 st. urhakor af stål at fästa i tapetten . . . 1 liten grön tafts parasolle -.12.-.

Summa invent. 1201.47.-
afkortning 1321:24.2

VA Porvoo pk 133:208-

1796 Kokkola

1796 11/5, rouva Johanna Maria Sinius (1763-96, raatimiehen tytär Oulusta) ∞ pormestari Charles Sowelius (1762- , ∞ 2. Maria Elisabet Carling).

Guld och Juveler: 1 ring m. rosenstenar 30.-.-, 1 do m. en rosensten midt uti 10.-.-, 1 än mindre juvelring 2.-.-, 3 st. do små, 1 ring m. röda stenar uti 2.-.-, 1 juvels halsband 10.-.-, 1 juvels halskorss 1.24.- ett par armband m. juvelsspän 1.-.-, 1 par armband 1.16.-, 1 par sten örhängen 1.-.-, 1 par stora do 2.-.-, 1 guld uhr m. kied 60.-.-, 1 st. div: sorter guldringar 11.-.-, 1 bred genombruten do 1.24.-, 1 guldked om 4 slag 19.24.- 1 do om 3 slag 10.12.-, 1 par guldkryckor 1.24.-, 1 par syringar o. fingerbår emaill: guld 5.-.-, 1 par syringar samt 1 syring af colleurt guld 7.-.-.
Silfwer (bl.a.) 1 silfwer fickuhr 10.-.-, 1 svampdosa, 1 par skospän 1.37.4, 1 escherpe spän -.42.-, en aln o. 2 lod guld franssar -.32.-

---

Qwins gång kläder: 1 brandgul siden klädning 8.-.-, 1 swart do 8.-.-, 1 grönskiftad do 7.-.-, 1 triumphants do 6.-.-, 3 st. swarta siden kiortlar 8.-.-, 1 brunskiftad do m. swart bordalu tröja 2.16.-, 1 gredelin o. hwit triumphants kiortel o. tröya 5.-.-, 1 swart moers do 7.-.-, 1 blå peirontygs do 1.32.-, 1 swart camlotts do 1.24.-, 1 ekta röd sidenpels m. härmelins bräm 2.-.-, 1 sidensarge salouppe 1.24.-, 4 st. tafts visit kappor, 2 st. gl. triumphants tröjor 1.-.-, 1 röd damast snör tröja -.8.-, 1 grå o. hvit tafts do -.16.-, 1 röd tafts do, 1 tafts förkläde -.16.-, 1 cattuns kiortel o. tröja 1.-.-, 1 hwitbottnig do förkläde o. tröja 1.-.-, 5 st. bomuls förkläden 1.32.-, 3 st. cattuns do 1.24.-, 1 liusröd siden stubb 1.-.-, 2 st. randiga nopkins kiortlar o. tröyor 1.16.-, 2 st. tryckflors spets förkläden 2.-.-, 2 st. spets flors halsdukar 1.-.-, 1 randig nettelduks kiortel o. tröja 1.32.-, 4 st. nettelduks halsdukar 1.-.-, 1 hvit randig nättelduks klädning 2.32.-, 1 ny o. 1 gl. röd siden muff -.4.-, 1 nankins tröja -.8.-, 2 st. coleurta siden charlar 4.-.-, 1 mörckröd påsydd siden muff -.44.-, 1 carmelit kläded pels m. gråskins bräm 2.-.-, 1 grå camlotts do m. gråskins foder 4.-.-, 1 liffärgad kläded sortut 2.-.-, 1 gl. svart siden pels 2.-.-, 1 do camlotts tröja o. kofta -.16.-, 1 gl. randig cattuns tröja o. kiohl 1.32.-, 1 gl. gredelin cattuns tröja -.16.-, 1 gl. röd bordalu do, 1. gl. blårandig bomulstygs tröja o. kiortel 2.-.-, 1 gl. blå o. röd do 2.-.-, 1 mörkblå do do 2.-.-, 1 nankins tröja -.8.-, 1 gl. nättelduks do -.8.-, 1 cattuns tröja -.8.-, 1 brun walmars tröja m. parkums foder -.8.-, 1 blå satins lifstycke m. parkums foder -.8.-, 1 ny o. 2 st. gl. stubbar 1.-.-, 1 nättelduks förkläde -.16.-, 1 gl. hvit slät nättelduks do -.16.-, 7 st. upsatta mössor m. 4 askar 2.16.-, 1 söndersprätt skift. camlotts klädning 3.-.-, 1 (?) racken påsydd siden solfieder 3.-.-, 1 sämre do -.24.-, 1 swart sohlfieder -.8.- 1 spiell fieder -.32.-. Summa 113:16.-

---

Summa invent. 6536.7.8
afkort. 845.21.9

VMA Kokkola (Björkman 780).

1796 Orivesi

1796 1/8 Orivesi Säynäjoki, neiti Sophia Catharina Brusiin

Meubler: Gull ur (40.-.). Förgylld ring m. 2ne ächta Jouveler (4.-.-). Förgyld ring med 3ne ächta Pärlor (1.-.-). Förgyld ring sämre m hwita stenar (-24.-), 1 par förgylda örhängen (-.16.-). Litet förgylt spänne m. hjerta (-.2.-), liten sax (-2.-). Brun snusdosa (-12.-). Emaillerad do (-8.-). Messings Pitscher (-.4.-), Lufkflaska (-.16.-). Bröstnål (-.12.-), Fällskaft knif (-.2.-).
Gull: Kied m. kors (20.-.-), 4 ringar
Silfwer: (bl.a.) . . . 1 par skospänn (2.-.-), 2ne syringar, 2ne fingerbårar (1.8.-), 1 snörnål (-.2.-), 1 par hakor (-.16.-), 1 ring (-4.-).

Gångkläder: 1 Blå siden sars pelice m. mårdskins potar (20.-.-) 1 röd camlotts respäls m. lo- o. räfskinsfoder (8.-.-), 1 grön camlotts lifpäls m. mårdskins kraga (2.-.-), 1 swart tafts tereau (10.-.-), 1 caracau af randigt taft jämte 8 alr samma tyg til kiol (9.-.-), 1 grå tafts caracau o. kiol (6.-.-), 1 grå tafts sortut m. blå tafts kiol (3.-.-). 1 grå moers klädning gl. (1.32.-), 1 swart sidentygs Svedois (1.32.-), 1 hwitrandig nättelduks klädning (4.-.-), 1 hwit bomulstygs do (3.-.-), 1 hwit nättelduks klädning (1.-.-), 1 do randig (1.16.-) 1 do nättelduks haberong (1.-.-), 1 nättelduks tröya m. chyperts kiol (-.24.-), 1 brun bomulstygs klädning m. påsydde rosor (-24.-), 1 cattuns caracau (-32.-), 1 rödrandig bomulstygs klädning (-.32.-), 1 röd lärfts kiol m. hwit tröya (-.32.-), 1 swart o. rödrandig linne kiol m. cattuns garnering jämte rödrandig tröya (-.32.-), 1 gl. grå bomulstygs klädning (-.16.-), 1 do swart o. hvit (-.16.-), 1 råstgul o. hwitrandig linne klädning (-.16.-), 1 blå o. hwitrandig linne kiol m. silckes randig tröya (-.12.-), 1 grön o. rödrandig linne kiol (-.16.-), 1 grå linne kiol (-.8.-), 1 do blå m. swarta ränder o. linnetröya (-.32.-), 1 brangul o. rödrandig sars kiol m. gl. röd klädes tröya (-.20.-), 4 st. tröyor (-.16.-), 1 blå klädes sortut m. silfwerknappar (5.-.-), 1 hwit linne sortut (-.8.-), 1 sidentygs muff (-.32.-), 1 grön stubb (-.32.-), 1 sidentygs wäst (-.8.-), 1 nytt rödrandigt förkläde (-.16.-), 1 annat m. liusare ränder (-.16.-), 1 do äfwen nytt (-.16.-), 1 do mera brukat (-.12.-), 5 do något slitne (-.26.8), 1 hwitt nättelduks förkläde (-.16.-), 1 liusblå tafts hatt gl. (-.2.-), 1 do swart (-.2.-), 1 ny grå tafts hatt (1.16.-), hatt (-.4.-), 1 hwit flors hufvudbo m. blå bräm o. hwita strå pärlor (-.16.-), 1 do af kammarduk m. swarta pärlor (-.24.-), 1 sidentygs bindmössa, 1 do do (-.24.-), 1 par swarta sammets band m. knappar (-.4.-), 1 liten sidentygs mössa (-8.-), 1 mörckblå charle duk (2.-.-), 1 gl. grå silckesduk (-.16.-), 1 do swart m. blå o. röd kant (-.24.-), 1 do grå m. röd kant (-.12.-), 1 do brun o. grön (-.16.-), 1 do carmelitt färgad (-.8.-), 2ne swarta do (-.16.-), 1 hwit nättelduks halsduk (-.10.-), 1 do gult dammast til strumpeband (-.4.-), 1 sidentygs eldföres pung (-.16.-), 1 swart sidentygs echierpe (-.12.-), 1 do blått (-.8.-), 1 flors halsduk (-.8.-), 2ne hwita lärfts näsdukar (-.16.-), 3ne do (-.12.-), 1 do m. carmelitt kant, 1 do, 1 do m. grön kant, 7 näsdukar diverse, 2 par bättre bomullsstrumpor (-.24.-), 3 par sämre do (-.6.-), 1 par tråstrumpor (-.4.-), 6 par ullstrumpor (-.12.-), 1 dussin lintyg (2.-.-), 1 glt tafts hårband (-.2.-), 1 par bruna nya halfhandskar (-.8.-), 1 par finger handskar (-.8.-), 1 glt pälsöfwertåg af rasdesisilie (1.-.-), 4 par sidentygs skor (1.16.-), 1 par swarta tygs skor (-.16.-), 1 par nya läder skor (8.-.-), 1 par röda toflor (-.8.-), 1 swart filthatt m. sammetsband o. flor (-.12.-).

Summa invent. 743.47.-

HMA Ruovesi pk 26:54-

1798 Akaa

1798 26/11 Akaa Naskala, rouva Anna Lovisa Favorin (1755-98) ∞ pitäjänapulainen Johan Wallenius (1758-1829, ∞ 2. Juliana Karolina Tammelander, 1769-1808).

Gångkläder: 1 swart lystring klädning 10.-.-, 1 röd och blå skiftande bårdaluns kiortell med koft 3.-.-, 1 gl. röd damask tröija -.16.-, 1 swart sidensarge lång schalopp 1.32.-, 1 röd cammelots klädning 2.32.-, 1 bomulls catuns do 1.-.-, 1 gl. utsliten cartuns kjortell -.8.-, 1 swart gl. bordaluns tröya -.4.-, 1 gl. catuns tröya -.12.-, 1 gl. swart cammelotts kjortell med tröya och koft 1.16.-, 1 blå bomullstygs klädning med gula silkes ränder -.40.-, 1 liusblå bomullstygs klädning -.16.-, 1 gl. röd och råstgulrandigt bomullstygs klädning -.24.-, 1 hwit drälls kjortell med farbolan -.16.-, 1 do utan ränder -.8.-, 1 hwit och rödrandig bomulls kjortell -.12.-, 1 gl. röd smalrandig linnetröya -.4.-, 1 röd med blått båttn halfsiden kjortell -.16.-, 1 fransysk hwit bomullstygs koft med wäst -.16.-. 1 hwit characors tröya -.10.-, 1 hwit parkums natttröya -.4.-, 1 gl. catuns koft -.2.-, 1 blyblå kläd̈es sourtut 1.-.-, 1 brun kläd̈es respäls med killingskins foder 1.-.-, 1 hwitt lärfts förkläde -.8.-, 1 gl. röd sidensarge muff -.4.-, 2 rödrandige halfslitne bomulls förkläden 1.-.-, 1 gl. röd och hwitrandigt do -.2.-, 1 hwit lärfts do -.12.-, 1 gl. blårandigt do -.2.-, 9 lintyg 2.12.-, 4 blårandige 4-skäfta näsdukar -.24.-, 1 silkes halsduk med gult båttn -.24.-, 2 bindmössor -.24.-

Summa invent. 312.15.12

HMA Sääks pk 154:769-

1800 Sauvo

1800 10/4 Sauvo, Vesti allodiaalisäteri, luutn. leskirva Elsa Margareta Hedersvärd (1750-1800) ∞ Uudenmaan jalkaväkirykm. luutn. Johan Jakob Kijk, † (lapseton, testamentoi irtaimiston majuri Fredrik Wilhelm Tauben tyttärille Eva Fredrikalle ja Auroralle).

Gull: 1 swenskt gull-fick uhr m. gull käd 4.-.-, 1 do emailleradt, m. käd af gull o. pärlor 33.16.-, 6 st. större o. mindre gullringar 6.-.-, 1 par aflånga örringar 2.-.-, 1 par do 1.24.-,
Juweler: 1 owahl brillant ring m. rosen stenar 25.-.-, 1 rund do 10.-.-, 1 aflång do m. äkta pärlor o. 1 taffelsten i blå emaille 12.-.-, 1 rund do, upphögd m. rosen stenar 4.-.-, 1 avlång carmoserad do, m. små rosen stenar i blå emaille 12.-.-, 1 avlång do, omfattad m. små äkta pärlor omkring afledne Lieutenant Kijks portrait 5.-.-, 1 par arm band m. gull pailletter o. brillanter 12.-.-, 1 i gull infattad bröst medaillon m. äkta pärlor samt gullbokstäfwer I:I:K: 8.-.-, 1 äkta pärl band, m. större o. mindre pärlor 5.-.-.

Framledne Fru Lieutenantskan Kijks Gångkläder:
Sidentyg: 2 st. triumphants klädningar 3.-.-, 1 do randigt blommeradt tafts do 1.16.-, 1 swart päron tygs råck 1.32.-, 1 do siden sarce råck m. stråperlor 2.-.-, 1 do swart o. rödrandigt taft 2.16.-, 1 do blått skiftadt taft 1.8.-, 1 ljusblå tafts kjortel 1.-.-, 1 röd tafts kofta o. kjortel 1.32.-, 1 hwit siden sarce do 1.8.-, 1 grårandig tafts jacka o. kjortel 1.16.-, 1 swart tafts klädning 4.-.-, 1 swart tafts salopp 1.16.-, 3 gl. do karakåer -.16.-, 1 gl. swart moers tröya o. kjortel -.24.-, 1 röd tafts stubb 1.16.-, 1 grön do gl. -.16.-, 3 gl. söndr. siden wästar -.16.-, 1 gl. grön skiftad tröya -.6.-, 1 bouteille färgad do -.20.-, 1 swart tafts lifstycke -.2.-, 1 gl. credlins muff -.8.-, 2 gl. swarta flors hufwor -.8.-, 1 swart flors hals duk -.8.-, 4 alr hwitt flor -.16.-, 1 brandgul silkes nät på en hatt -.1.-, 1 gul aflång charl 1.16.-, 1 rutig grön o. blå rutig do, fyrkantig 1.8.-, 1 röd o. hwit silkes halsduk -.6.-, 1 gl. swart do -.4.-, 1 swart siden sarce pelis 5.32.-, 2 st. solfjädrar -.8.-, 1 mörk credlin tafts para plüe -.40.-, 1 swart wisit kappa af taft -.32.-, 3 1/2 alr swart siden sarce 3.36.-, 13 alr bouteille färgadt do 3.36.-, 1 rödt siden sarce silfwer sydt wästtyg -.24.-.
Nättelduk: 2 brocherade kjortlar -.32.-, 1 randig flammig klädning 1.32.-, 1 hwit do 1.16.-, 2 st. m. swart o. hwit tryck do 2.-.-, 1 hwit rutig mårgon kappa -.12.-, 1 do slät puder kappa -.8.-, 1 hwit gröfre klädning 1.8.-, 1 hwit charl, m. randige kanter -.24.-, 5 st. nattmössor -.16.-, 1 gl. stor charl m. röda kanter söndr. -.6.-, 2 st. gl. halsdukar m. röd rand -.6.-, 1 linongs halsduk m. spetsar -.20.-, 2 st. brocherade halsdukar -.24.-, 1 gl. söndr. blårandig carl -.4.-, 1 hwit blårandig söndr. do -.3.-, 2 st. bröst rimsor -.10.-, 3 par agachanter -.9.-, 1 hwit karaká m. kjortel 1.16.-, 1 gl. nettelduks charl -.24.-,
Cattun: 1 hwit bottnig klädning tryckt kypert 1.32.-, 1 blå o. hwit do cattun 1.40.-, 1 gul bottnig do 1.8.-, 1 gredlins do, hwitbottnig gl. -.16.-, 1 do randig m. 2: tröyor -.24.-, 1 grönbottnig klädning, gl. o. söndr. -.16.-, 2 st. gl. stubbar, söndr. -.32.-, 3 st. hals dukar -.16.-, 14 3/4 aln randigt cattun 2.36.9.
Bomullstyg: 1 grön o. hwit tryckt klädning m. 2 tröyor 1.-.-, 2 randiga basteboms klädningar 1.32.-, 1 rand. gul o. hwitrandig råck, hemwäfwit -.40.-, 1 do klädning af do -.40.-, 3 flammiga klädningar 2.16.-, 1 gul o. hwit randig do -.32.-, 1 gl. swart o. hwit do -.20.-, 1 röd o. hwit do 1.-.-, 1 gl. gul randig kjortel -.8.-, 6 st. hwita do gl., m. tröyor 2.32.-, 3 gl. randiga förkläden -.12.-, 1 stycke blåflammigt til en klädning -.40.-, 1 blå randig klädning -.24.-, 2 st. puderråckar o. en skjorta -.40.-, 1 hwit stick tygs stubb -.16.-, 1 parkums under kjortel -.6.-, 1 gul nankins damm kappa 1.-.-, 8 par bättre o. sämre strumpor -.16.-, 13 3/4 alr gulbottnigt kupert 2.40.6, 11 alr randigt bastebums tyg, fläckigt 1.40.-, 3 st. gl. bomulls näsdukar -.3.-.
Camlott: 1 randig surtout -.40.-, 1 half siden grön o. gul randig do -.32.-, 1 mörk blå kläd̈es do samt tröya 1.32.-, 1 grå kläd̈es tröya -.12.-, 1 röd camlotts lif päls 1.32.-, 1 credelins do 1.32.-, 1 swart björn skinns muff -.32.-, 9 par ull strumpor gl. -.8.-, 1 swart Sweddoes m. kofta söndr., 1 blå kläd̈es frunt. kappråck 2.16.-.
Hufwudbonaden: 2 coeffürer -.16.-, 2: blomster krantsar -.2.-, 10: st. bättre o. sämre hattar -.40.-, 7: st. struts fjädrar -.4.-, 1 par flors agaschanter.
Linnekläder: 15 st. brukbara lintyg 5.-.-, 27 st. gl. do 2.12.-, 3 st. hwita lifstycken gl. -.8.-, 1 swart stoppat do -.6.-, 4 par hwita kjortel säckar -.4.-, 12 st. blå o. hwita näsdukar -.36.-, 2 st. gl. hwita do -.6.-, 3 st. röd o. hwita do -.3.-, 3 st. trekantiga do -.6.-, 1 dussin hwita näsdukar m. gula kanter 1.-.-.
Diverse: 1 parapluie af gult lärft -.6.-, 1 par gl. lapp skor -.2.-, 2 par tygskor, 2 par läderskor . . . löshår m. låckar -.16.-, 1 puderpung o. qwast -.16.-, 1 gl. filthatt, swart -.16.-, 1 rot hattm. gula band -.16.- . . . 3 st. möss askar -.2.-.

Summa invent. 6765.11.9

TMA Piik pk 203:809-

1800 Helsinki

1800 15/10 rouva Catharina Cristina Dobbin († 1797 13/10), leski asess. o. oikeuspormestari Fredrik Mattens.

Jouveler (Åkerman 1041)

Fruntimmers Gång Kläder: 1 svart sidensarge päls m. gråvärcks foder o. siberisk lammskins krage 16.32.-, 1 blåbottnig brocats päls 3.-.-, 1 liten röd sidensarge winterkappa m. hwitt sidenfoder 1.-.-, 4 st. swarta siden visitkappor m. sidenfoder 2.-.-, 1 svart siden visitkappa m. rödt foder 1.-.-, 1 blå siden visitkappa m. lärfts foder 1.-.-, 1 röd siden do fordrad m. fälp o. taft samt garnerad m. spetsar 1.16.-, 1 röd do do utan foder 1.-.-, 1 hwit do do m. rödt tafts foder 1.-.-, 1 svart moers salopp m. tafts foder 2.-.-, 1 svart sidensarge polonese o. kjortel 10.-.-, 2 st. svarta tafts poloneser m. kjortlar 8.-.-, 3 st. do tafts poloneser utan kjortlar 6.-.-, 1 carmosinröd tafts roberong m. halfkjortel 4.-.-, 1 gulrandig tafts roberong m. halfkjortel 3.-.-, 1 blå sidensarge half surtout o. kjortel 3.-.-, 1 grå tafts half surtout o. kjortel 3.-.-, 1 hwit nettelduks do utan kjortel m. spetsar till garnering 2.-.-, 1 do do utan garnering 1.-.-, 1 randig bomullstygs do 1.-.-, 1 gul lärfts half surtout o. kjortel 1.-.-, 1 svart camlotts polonese 1.-.-, 1 rödrandig do do m. kjortel 1.-.-, 1 grön siden kjortel o. tröya 2.-.-, 1 flammig röd tafts kj. o. tröya 2.-.-, 1 skiftad tafts kj. o. tröya 2.-.-, 1 grå tafts kj. o. tröya 2.-.-, 2 st. svarta tafts tröyor 1.-.-, 1 hwit tafts tröya -.24.-, 1 röd do do, 1 blå sidensarge do, 1 röd tafts kofta -.24.-, 1 röd dammast tröya -.32.-, 1 grön o. hwit ras de silie tröya, 1 swart satins do, 1 rödt sidensarge lif -.24.-, 1 grön tafts caracaw -.32.-, 1 gul halfsiden koft m. cattuns foder -.16.-, 1 grön halfsiden koft -.16.-, 1 cattuns tröya o. kjortel 1.-.-, 1 röd lärfts tröya o. kj. -.24.-, 1 flammig bomulls tröya o. kj. -.24.-, 2 st. randiga bomulls tr. o. kj. 1.-.-, 1 grå linne kj. o. tr. -.12.-, 1 grön camlotts kj. o. tr. -.32.-, 1 randig bomulls kj. o. tr. -.24.-, 1 röd nankins tröya -.32.-, 1 hvit boy tröya -.16.-, hvit linne kj. o. stickad tröya 1.-.-, 2 st. cattuns koftor -.32.-, 14 st. do tröyor gl. 1.-.-, 3 st. röda lärfts tröyor gl. -.16.-, 5 st. linne tröyor -.32.-, 1 gl. blå tafts kjortel 1.-.-, 1 hwitrandig nettelduks do m. bård -.32.-, 1 gulprickig cattuns kjortel -.32.-, 1 swart poudesoi do 2.-.-, 1 hvit nettelduks do m. tryckt begjärning -.32.-, 1 swart barkans (?) kjortel -.32.-, 1 do siden pärontygs do 1.16.-, 1 blå o. hvit bomulls do -.24.-, 1 skiftad bomulls do, 1 röd o. hvit bomulls do, 1 hvit linne do -.16.-, 1 randig linne do -.16.-, 1 svart linne do -.16.-, 1 blå o. hvit linne do -.16.-, 1 skiftad linne do -.16.-, 2 st. randiga halfylle do 1.-.-, 2 st. hvita boy kjortlar -.32.-, 1 skiftad halfylle kjortel -.16.-, 2 st. gl. klädes underkjortlar -.32.-, 1 wallmars do -.32.-, 3 st. snörlif af linne -.24.-, 1 gul o. blå dammast stubb 1.24.-, 4 st. cattuns stubbar 1.-16.-, 1 gul lärfts do -.16.-, 1 randig halfylle do, 1 skiftad linne do, 1 hvit linne do, 4 st. svarta tafts förkläden 2.32.-, 1 grått tafts förkläde -.32.-, 2 st nettelduks randiga do -.32.-, 1 hvitt halfsiden do -.32.-, 1 skiftadt tafts do m. flors garnering -.32.-, 2 st. svarta flors do -.32.-, 2 st. hvita flors do -.32.-, 3 st. knutna förkläden 1.-.-, 1 sorg do af hvitt lärft -.16.-, 9 st. randiga linne förkläden 1.24.-, 1 blyfärgad klädes sourtout m. stålknappar 1.16.-, 1 half sourtout af ruggkläde -.32.-, 2 st. gl. cammarduks visitkappor 1.-.-, 1 liten röd satins do -.24.-, 7 st. nya silckes halsdukar af div: coleurer 2.16.-, 1 stor svart silckes schiale m. grön begärning 9.-.-, 16 st. gl. silckes halsdukar af div: coleurer 4.-.-, 10 st. flors dukar af div: coleurer -.40.-, 2 st. flors dukar hwita nya -.24.-, 1 slät cammarduks halsduk -.32.-, 1 brocherad do do -.24.-, 1 cattuns halsduk -.16.-, 1 nettelduks blåprickig schiale 1.16.-, 1 hvit bomulls lärfts halsduk -.8.-, 2 st. hvita bomulls lärfts half halsdukar -.16.-, 1 grå klädes kappråck 2.-.-, 1 lärfts puderkappa -.24.-, 3 par lärfts calsonger -.16.-, 6 st. lärfts rödrandiga näsdukar -.24.-, 1 lärfts hvit do -.4.-, 5 alr nytt blårandigt (?) shjärpband, 2 par kjortel säckar -.8.-, 2 par hvita silckes strumpor 1.-.-, 8 par bomulls strumpor 1.16.-, 6 par linne strumpor 1.-.-, 1 par bruna silckes wantar -.16.-, 3 par swarta do do 1.-.-, 3 par hvita do do 1.-.-, 1 par hvita bomuls do -.8.-, 1 par hvita linne do, 1 par knutna svarta silckes halfwantar -.12.-, 2 par hvita klippings handskar -.16.-, 3 par bruna klippings handskar -.12.-, 2 par grå klippings half handskar -.8.-, 2 par bruna klippings halfhandskar -.8.-, 1 par nankins halfhandskar -.4.-, 2 st. cammarduks sorgduk -.32.- 1 flors mössa -.16.-, 2 st. svarta tafts hattar -.32.-, 1 svart flors hatt -.16.-, 2 st. hvita tafts do -.32.-, 1 grön tafts do -.16.-, 1 svart fiskbens do -.16.-, 4 st. nettelduks natthufwor -.24.-, 1 hvit flors hufwa -.8.-, 3 st. svarta do -.12.-, 1 grönt do litet -.4.-, 2 st. hvita sidensarge muffar -.24.-, 1 grå sidensarge do -.32.-, 1 swart do do -.16.-, 13 st. större o. mindre svarta o. hvita plumer 1.4.-, 12 par sidenskor af div: coleurer 2.-.-, 2 par siden tofflor -.16.-, 1 par nya läder skor -.16.-, (1 hvit tafts sohlfjäder m. benskalmar), 4 st. pappers do m. träskalmar -.24.-, 1 siden parasoll -.16.-, 3 sussin 7 st. frunt. linnen 14.16.-, . . . 1 blå siden sars pelis 5.-.-, 1 nankins damkappa 2.-.-, 1 vit siden stubb 2.-.-, 1 grön siden para pluie 2.-.-, 1 solfjäder m. elfenben 1.-.-, 1 par bruna pärls armband 1.-.-, 3 par band, 1 par agats armband 2.-.-. Summa 201.12.-. De öfrige af fruns kläder äro efter hennes egen ordination i lifstiden gifne åt dess fru Mor, Mademoiselle Sara Go(vi)nia (?) Capitainskan Törn med döttrar, Mademoiselle Dobbin o. gl. fru Palmgren.

Tillgångar 8 817 rdr. 28 sk.

HKArk (Åkerman 1041).

1802 Turku

1802 19/10 Mademoiselle Eva Christina Löffman, d. 16/6 hos dess moder, Encke fru assesorskan Catharina Benedicta Loffman, f. Krook.

Jouveler o. Gull: 1 större o. 1 mindre brillants ring 70.-.-, 25.-.-, 1 Franskt gull uhr 25.-.-, 1 halskjed om 9 4/8 duc. 29.30.-, 1 par armband m. lås 34.6.-, 1 klackring m. hårmatta 6.-.-, 1 do m. namn 4.24.-, 1 slät ring 2.12.-, 1 par syringar o. fingerborg 6.-.-, 1 litet pitschaft m. carniol 1.-.-, 1 spansk rör m. gull knapp 5.-.-,
Silfwer: 1 st. etui, 1 förgyldt hjerta

Kläder: 1 blå skiftad tafts pälss 7.-.-, 1 grön klädes do 10.-.-, 1 gl. björnskins muff 1.-.-, 1 swart tafts klädning 2.-.-, 1 grå do råck 4.-.-, 1 blå o. swart randig klädning 2.-.-, 1 hwit tafts kjortel, 1 gl. röd do, 1 muschig lenong do 3.-.-, 1 röd o. hwit flammig nättelduks do 2.-.-, 1 blå o. hwit do, 1 hwit lenong klädning à 3.-.-, 3 st. hwita nättelduks do 3.-.-, 1 gulrandig do m. kjortel 1.24.-, 5 st. bomul lärfts do m. tröyor 10.-.-, 1 gul o. swart randig halfsiden klädning 2.-.-, 1 röd o. hvit cattuns do 3.-.-, 1 do sämre 1.-.-, 1 röd casmirs schawl 2.-.-, 1 gul fyrkantig do, 1 grön do, 1 röd o. hwit prickig nättelduks do, 1 hwit tafts solfjäder -.16.-, 1 hwit flors hufwa -.12.-, 1 grön tafts

parasoll 1.-.-, 1 röd scharlakans spentzer 1.-.-, 2 par Tricos ärmar -.32.-, 2 par silkes strumpor -.16.-, 1 swart flors halsduk -.4.-, 1 swart ratins klädning 4.-.-, 15 st. lintyg 10.-.-, 3 st. gl. do -.24.-, 12 par bomulls strumpor 2.-.-, 1 gul nankins kappråck 1.-.-, struts fjädrar o. blommor för -.16.-,
Diverse: 2 st. hatt spännen af stål -.16.-

Summa invent. 1916:10:-

TKArk BIc8. – Mäkeläinen: 116, 181, 207, 217 Eva Loffman osallistui Turun seuraelämään esiintymällä laulajattarena ja näyttelijättärenä. Choraeus omisti runon rakastettavalle mamselli Eva Loffmanille. – Nikula 1971:767.

1806 Turku

1806 9/9 Mlle Christina Krook (1741-1806, piti tyttökoulua Turussa, isä lääninkamreeri Gustaf Krook omisti Järppilän rusthollin Taivassalossa. Sisarukset ja sisartenlapset perivät omaisuuden)

Gull: 1 penn fouderal om 11 duc., fingerbor o. 2 syringar, franskt ur med käd 12.-.-, 1 snusdosa m. skölpad o. skuggstycke på locket, 1 liten oval dosa m. agat eller fluss lock o. botten.
Silfwer (bl.a.) 2 breda silfwerringar, 1 gl. fingerbor m. stål botn . . . 1 puderask, 2 tvål askar

---

Gång kläder: 1 gl. swart tafts klädning 2.32.-, 1 do sämre, 1 gl. siden sars öfverråck 1.-.-, 1 grå tafts råck m. förkläde 2.-.-, 1 do gl. o. sliten, 1 gl. brokig tafts do m. rörkläde 1.16.-,1 blå moers kjortel, 1 blå siden sars råck 3.-.-, 1 gl. grå tröya -.16.-, 1 gredlin sidensars päls 1.-.-, 3 siden lifstycken -.12.-, 1 svart tafts stoppad reshufva -.12.-, 1 sydd hvit nättelduks klädning 2.-.-, 1 gl. do do slät, 1 svart o. grön cattuns råck -.24.-, 1 gl. gredlin o. hvit do, 1 små blommig etami råck m. kjortel 1.16.-, 1 gul nankins öfwerråck 1.8.-, 1 do do sämre, 1 gl. hwit bomullstygs kjortel, 1 gredlin o. svart randig bomullstygs kjortel, 1 svart o. hvit do, 1 hvita sticktygs tröyor, 1 hvit do af engelskt tyg, 1 gredlin ullstickad do, 1 hvitt brocheradt nättelduks förkläde, 4 do släta, 1 gl. swart siden förkläde, 1 gl. carmelitts tafts do, 1 blått o. hvitt randigt lärfts do, 1 gl. carmelitts camlotts päls. m. gråvärks ryggar 1.16.-, 1 gl. mårdskins muff, 1 gl. grå bomulls parkums underkjortell, 1 gl. nattygs stubb -.12.-, 1 gl. hvit flanells underkjortel, 1 grön o. swart silkes schal, 1 swart o. hvit lång do, 1 ylle stickad do, 1 gl. hvit linons do, 5 diverse Coeffurer à 4 sk., 2 par hvita klippings handskar, 1 par gl. swarta silkes wantar, 1 swart flors krage, 6 nättelduks kragor, 11 sämre nättelduks kragor, 3 lösa rimsor m. spetsar, 2 fina nättelduks nattmössor, 5 gröfre bomulls lärfts nattmössor, 1 nättelduks lång halsduk, 6 lärfts pann lappar, 9 diverse lärfts näsdukar, 4 do gröfre, 3 par gl. pjexor, 2 par gl. skor m. damaskor, 1 par gl. toflor, 1 par gl. lappskor, 1 promenad solfjäder gl.
Linnekläder: 20 finare linnen à 16 sk., 6 half ylle linnetyg, 5 ylle tröyor, 3 do lifstycken, 5 par ylle strumpor
Div. sygarn, af div, couleurer silke, 2ne röda safians taskböcker, 6 par gl. glasögon, 1 penn fouderal af hvitt ben.
Summa invent. 1700:24:9

TKArk BIc12 no 66. – BIIId36 lasku 27. 7. 1792.

Ifr. 1791 Mademoiselle Kroks räkning
t: 1792 Utgifvitt för Mademoiselle Treudder

Augusti an	2 alnar hvitt Taft att sy på	Rdr	1.-21- 4
	Silke till samma behof		-24-
	Randigt Taft till klädning		9.-10- 6
	Halsduk		2 -16-
	Flor till Manchetter med band		1 -16-
	7. alnar Nettelduk att sy på		5 - 2- 8
	Tråd till dito		-32-
	Ritmästarens Arfvode		8 -16-
	2 par Skor		1 -32-
	Tyg till Skor		-21- 4
	Contant i flere repriser		3 - 5- 4
	7. alnar blått taft		6 -29- 4
	6 alnar kläde		11 - 5- 4
	knappar med mera		1 -32-
	1. aln Nettelduk till Ärmar		-37- 4
	Rit låda		2 - -
	Contant		3 - -
	2 par Skor		2 - -
	2 alnar hvitt Siden Sarse att sy på		1 -37- 4
	1. aln blått till samma behof		-42- 8
	Gull och Silfver Sorter		3 - -
	1. aln hvitt Siden Sarse att Sy på		-42- 8
	Skor		1 -32-
	Skor Tygh		1 - 2- 8
	Contant		1 - -
	Sårgkläder		17 -40-
	Ritmästarens Arfvode		8 -16-
	Contant		1 - -
	för en Hatt till Juhl		3 -16-
	för en Hatt till Sorgen		2 -16-
	1. Löshår		1 - -
		Summa Rdr	105-18-18
		Specie	

Åbo den 27. Julij 1792 Christine Krook

Quitteras

1807 Turku

1807 5/2, rouva Ulrica Claesson ∞ luutnantti ja kauppalaivan kapteeni Johan Christian Petrey

---

Hemgift: 1 halskäd, 1 uhrkäd, 1 gull uhr, 1 diamantring, 1 stenring (mm.) 268:43:5
Gull och nipper: 1 gullkäd, 1 do m. kors, 1 do utan mellanstycke, 1 par örhängen m. facetter, 1 par do af tråd arbetat, 1 par runda örhängen, 2 st. armlås, 5 st. ringar, 1 par örhängen, 10 st. diverse ringar m. oägta stenar, 2ne braseletter, 2 briskor, 1 par örhängen, 1 rosenstens ring, 2ne st. gull uhr 20.-.-, 1 medaillon 6.-.-.

Linne kläder: 11 st. lintyg, 4 st. do, 16 st. linne näsdukar, 2 st. nättelduks halsdukar
Fruntimmers Gångkläder: 1 swart siden sarce päls 8.-.-, 1 grå do do 2.-.-, 1 grön sidensarce pelise 5.-.-, 2 st. swarta björnskinns muffar 3.-.-, 2 st. angoriska muffar, 1 swart tafts fr. capotte 2.-.-, 1 do do -.24.-, 1 grön klädes capotte 2.-.-, 1 swart tafts klädning 3.-.-, 1 hwit bomulls underkjortel 1.24.-, 1 nättelduks kjortel m. bord 1.-.-, 1

hwit sticktygs under kjortel 1.-.-, 1 tryckt nättelduks do -.12.-, 1 mouselins couleurt klädning 1.-.-, 1 do do 1.-.-, 1 do utan ärmar -.36.-, 1 röd cattuns klädning 1.-.-, 1 hwitbottnig mouselins do 1.8.-, 1 swartrandig siden sarce kjortel 2.-.-, 1 grå siden sarce klädning 5.-.-, 1 blå o. hwit cattuns klädning 1.16.-, 1 gulbottnig do do, 1 blåbottnig bomuls do, 1 hwit nättelduks kjortel, 1 rödrandig bomuls do, 1 gl. bomulls wadd kjortel, 1 blårandig bomulls kjortel, 1 do do m. bord, 1 nankins capotte 1.-.-, 1 blårandig bomulls kjortel, 1 grön flanells underkjortel, 1 sticktygs do do, 1 grönrandig klädes capote -.32.-, 1 hwit skir nättelduks kjortel, 1 tryckt skir do do, 1 blårandig bomulls do m. bord, 1 ylle sarce kjortel, 1 bomulls under kjortel, 1 fin hwit nettelduks kjortel, 1 bomulls förkläde, 2 st. nättelduks förkläden, 1 glt. do, 2 gl. cattuns klädningar, 1 rödrandig bomullswadd kjortel 1.8.-, 1 röd tafts under kjortel, 22 st. diverse tröyor o. lif 3.32.-, 3 st. lif utan ärmar, 1 st. snörlif, 1 st. kraga, 1 silkes lång scharl -.32.-, 1 damascherat gulbottnig 9 qwarters silkes scharl, 1 hwit do 1.-.-, 1 scharlette -.16.-, 1 flammig tafts scharle, 2 st. större nättelduks do, 2 st. do do, 2 st. kambrits do, 7 st. små nettelduks halsdukar, 3 st. trekantiga do, 1 st. gråbottnig silkes lång scharle, 2 st. bomulls scharlar, 1 gul casimirs halsduk, 14 st. blå bottniga näsdukar, 42 st. röd o. hwitrutiga do, 2 st. lif o. 3 ärmar, 1 hwit randigt nettelduks förkläde, 3 par kjortelsäckar, 1 skinnmössa, 8 st. frunt.mössor o. coeffurer 2.-.-, 2 st. kastor hattar 1.16.-, 7 st. halmhattar o. 1 halmhatt, 2 st. bindmössor, 3 st. natt hufwor, 1 swart siden sarce klädning 4.-.-, 1 brocats klädning 3.-.-, 1 swart siden sarce kappa 2.-.-, 1 swart siden lif -.24.-, 1 cattuns do, 1 cattuns förkläde, 1 grått siden sarce lif, 1 bom: nettelduks lif, 1 swart flors halsduk, 1 brocats kjortel m. tröja o. förkläde 3.24.-, 1 hwit bomulls wadd kjortel 1.16.-, 2 par frunt. skor.
Diverse: (Bl.a.) 2ne st. parasoller, diverse plumer o. blommor

Summa invent. 6369.5.3.

TKArk BIc13 no 7.

B. NAISTENRÄÄTÄLEIDEN MESTARINÄYTESUORITUKSIA 1747–1791 (LIITTEET 1–10)

1. Turku 13. 6. 1747. Gesällen Hend: Wallin ... wille arbeta fruentimmers kläder ... *en råb, et snörlif samt en mans råck.*
15. 7. 1747 en råbb af swart armosie, ett snörlif och en mans råck.
Snörlifwet: Bredden öfwer ryggen emellan axeln 5/6 delarna, längden bak i ryggen 2 qw 3/6, halfwa widden öfr bröstet 1 1/4 qw, längden fram till 2 qw 1/6 delar, halfwa widden opomkring 2 qw 4/6, halfwa widden neder omkring 2 qw, huru många skiört på halfw. snörlifwet? 12, huru många afdelningar i halfwa snörlifwet? 7, huru många snörhål bak till? 13, längden på skiörtena på hoften? 3/6 lit mer, längden framtill 3die skiörtet 2 qw 1/2, längden i sijdan 1 qw 3/6 lit öfr.
Råaben: Huru många alnar tyg? 19 1/2 al: litet öfr, bredden öfr axeln 1 qw, längden bak i ryggen på lijfwet 2 qw 2/6 lit öfr, längden j sijdan på lijfwet 1 qw 2/6 delar, längden fram till på lijfwet 3 qw 3/6, halfwa widden op till 2 qw 3/6, halfwa widden under kring lijfwet 2 qw 1/6 och 1/2, halfwa bredden öfwer bröstet 4/6 lit. öfr., längden ifrån axeln neder till gålfwet 2 alr 1 qw 3/6, huru mycket släpät ? 3/6 delar, hwad gör hela längden back till? 2 alr 2 qw 2/6, längden i medio bak till 2 alr 2 qw 4/6, längden från axeln neder till gålfwet fram till 2 alr 2 qw 2/6, längden i media fram till 2 alr 3 qw, längden ifr höften i sidan till gålft 2 alr 1 qw 2/6, längden fram till på ärmen 2 qw 1/6 del, widden på ärmen upp kring 1 qw 1/6 lit öfr, widden på ärmen nedertill 1 qw, bredden bak till på qwarden 1 qw 3/6 lit öfr, bredden fram till 1/6 lit öfr, qwardens widd 1/2 alr, halfwa widden op till öfr böjeln 2 alr 3 qw 2/6, halfwa widden under kring 4 alr 2 qw 3/6, huru mycket är hela widden neromkring 9 alr 1 qw, hwad widd är på hakan i sijdan 1 qw 4/6, huru många wek i sijdan? 5.
TRA 13/6, 15/7, 31/7 1747.

2. Helsinki 3. 7. 1754, 2. 10. 1754. Qwinkiöns skräddare gesällen Anders Bergström ... afgaf nu Bergström hwad sielfwa måttet til ett snörlif wid kommer, följande swar:
Snörlif: Emellan axlarne 5/6 qw 5 tum, öfwer bröstet 1 qw 1/2 tum, ifrån armhålet utföre sidan 1 qw 2 1/2 tum, ifrån brostet utföre 1/2 aln 1 1/2 tum, ifrån halsen utför ryggen 1/2 aln 3 1/2 tum, widden kring weka lifwet 1/2 aln, do omkring bröstet 1/2 aln 2 tum.
Wid en *Råbinets* förfärdigande observerades följande mått: armwidden 1 qw, längden ifrån armhålen til weka lifwet 1 qw 2 tum, bakpå ryggen är längden efter lijfwet 1/2 aln 2 tum, halsringningen 1/2 aln, ifrån halsringen och til lifwet 1 qw 5 tum, widden i weka lifwet 1/2 aln 3 tum, do öfwer bröstet under armarne 1/2 alr 4 1/2 tum, widden emellan axlarne eller armhålan och ryggsömmen 1 qw.
Gillades 12. 10. 1754.
HRA 24/11 1753, 3/7, 2/10, 12/10, 10/12 1754.

3. Turku 10. 5. 1773. Gesällen Elias Zernouschie *en fruentimbers robbe, ett stickat snörlif och ett par mans böxor* rutigt bomullstyg 15 al till robben samt rödt nankin till snörlifwet, blått brocherat tyg till böxorne.
Snörlifwet: Huru många stycken i snörlifwet? 14, längden frampå snörlifwet 2 qw 2 1/2 tumb, längden i sidan 1 qw 2 1/2 tumb, hela längden bak i ryggen 2 qw 2 1/2 t., halfwa widden under armhålet 2 qw 2 t, halfwa widden nertill 2 qw, halfwa widden öfwer bröstet 8 t, hela widden öfwer lifwet nedan till 1 aln, hela widden öfwer bröstet 2 qw 4 t, hela widden under armen 1 al 4 t, längden på axelstycket ifrån kantstången i ryggen 1 qw 4 t, hela widden på armholet 2 qw 3 t, halfwa widden kring kanten 3 qw, hela widden uppe omkring 6 qw, skiörten? 20: med bakstycken, snörhål bak till 9, halfwa widden bak till emellan axlarne 4 t. 8/3.

Robben: Längden på lifwet i ryggen 2 qw 2 t, hela längden bak till 2 alr 2 qw 2 t, längden på lifwet i sidan 1 qw 2 t, hela längden i sidan ifrån armhålet ner till kanten 2 alr 4 t,

längden på framstycket ifrån axeln nertill kanten 2 1/2 al 4 t, längden på höften i sidan på bakstycket 2 alr, *Tromposens* längd mitt på framtill 6 qw 2 1/2 t, widden å trompeusen ner om kring 7 qw, hela längden på armen 1/2 alr, halfwa widden emillan axlarne 5 t lit öfr, halfwa widden uptill under armholet 2 qw 1 1/2 t, halfwa widden nertill på lifwet 1 qw 5 1/2 t, hela widden på lifwet under armholet 4 qw 2 1/2 t, hela widden nerpå lifwet 3 qw 3 1/2 t, halfwa widden upp omkring armen 1 qw 1 t, halfwa widden nertill omkring armen 1 qw, halfwa widden neromkring robben? 2 1/2 al 3 t lit. öfr, hela widden neromkring 5 al 1/2 qw snörhål å hwart stycke framtil 8, högden å angajanterne, bak till sammans 1 qw 3 1/2 t, högden å angajanterne åfwan på armen 1 1/2 t, widden å angajanterne omkring kanten 6 qw 4 t, widden å armhålet rundt omkring 2 qw 5 1/2 t, weck å bakstycket? 6 lösa, weck å framstycken? 2 lösa, axelstyckets längd till kantstången 1 qw 4 t, kantstångens längd 1 qw 5 1/2 t, hela längden med axelstycket och kantstången fram uti kanten 3 qw 3 1/2 t.
Böxor (16 mått)
TRA 10/5, 24/5 1773 gillades.

4. Helsinki 26. 11. 1773. Gesällen Niclas Holmberg ... *robbe med snörlif:*
Bakstycket 1/4 alr 3 1/2 tum, widden öfwer ryggen 3 1/3 tum, widden öfwer bröstet 1/2 al 1/2 tum, längden mitt fram 1/4 al 5 tum, widden oppeomkring 1/2 al, widden neder omkring 1/4 al 4 1/2 tum.
Robbrongs lifwet: 1/2 al längden af bakstycket, widden öfwer ryggen 1/4 al, framstyckets längd 3/4 al 2 tum, widden oppe omkring 1/2 al 1 1/2 tum, widden ned omkring 1/4 al 5 tum, hela bakstycks längden, både lifwet o. släpet 11 qw 2 1/2 tum, framstyks hela längden 10 qw 4 tum, sidans längd ifrån lifwet 2 alr 5 tum.,
Trompeusens längd 6 qw 4 tum, armens längd 1/4 al 3 1/2 tum o. dess widd 1/4 al.
efter hwilcket mått tilskiärningen förrättades.
Gillades 3. 12. 1773.
HRA 24/11, 26/11, 3/12 1773.

5. Turku 13. 5. 1774. (? fruentimmers skräddare) gesällen Thomas Tammelin ... *en fruentimbers robbe med considerationer, ett stickat snörlif åt ett fullwäxt fruentimmer och ett par mans böxor*. 26. 7. 1774
Snörlifwet: Huru många stycken eller afdelningar i snörlifet 12, längden åfwan ifrån till sidsta snörhålet bak till? 1 qw 4 t, ifrån samma snörhåll till nedersta kanten 3 2/4 t, hela snörlifs längden bak 2 qw 2 1/2 t, längden å bakstycks sömmen 1 qw 5 1/4 t, bakstycks bredden åfwan till 3 t, bakstycks bredden nertill 2 t, axelsömens längd 3 1/4 t, axelstyckets längd ifrån sömen? 1 qw 1/2 t, halfwa widden emillan axlarne? 4 1/2 t, sidsömens längd under armarne? 1 qw 2 1/4 t, längden å snörlifwet framtill till spetsen 2 qw 2 1/4 t, framstycks sömens längd? 2 qw 3 1/4 t, bredden å första bröststycket åfwan till? 4 2/4 t, halfwa widden öfr bröstet? 1 qw 2 t, hela widden öfr bröstet? 2 qw 4 t, widden omkring ärmholet 2 qw 1/2 t, halfwa widden å snörlifet uptill under armhålet 2 qw 4 t, hela widden å snörlifet under armen? 5 qw 2 t, halfwa widden å snörlifet nertill? 7 qw 4 1/2 t, hela widden å snörlifet nertill? 3 qw 4 t, halfwa widden omkring kanten på snörlifet 4 qw, skiörten å snörlifet? 9 å hwardera sidan, skiörtens längd? 3 1/2 t i sidan, snörhål å bakstycket 8:, widden emillan snörhålen? 1 1/2 t, skiörtens bredd? 1/2, swickelns längd ända nertill 3/4 t, swickelns bredd uptill 1/2 t, swickelns bredd ifrån skiörtens upskiärning nertill 2 t.
En Robbe, bomullstyg med påsydde rosor 15 1/2 al. Lifwets längd bak till? 2 qw 1 t, ifr lifet till kanten bak? 2 al 1 t, hela längden ifrån halsen till kanten bak 10 qw 2 t, längden å lifet i sidan under armarne? 1 qw 2 1/2 t, slitsens längd å *Consideration*? 1 qw 1 t, ifr considerations bögningen ner till kanten? 7 qw 1/2 t, hela längden ifr. armhålet till kanten? 9 qw 4 t, längden ifr höften till kanten? 2 al 1/2 t, axelstyckets längd till haken? 1 qw 1 t, ifr haken till spetsen nertill? 2 qw 1/4 t, ifr spetsen till kanten? 2 qw 1/4 t, ifr axelen till kanten? 10 qw 4 t, halfwa widden nertill på lifwet? 1 qw 4 t 1/4, hela widden kring lift nertill? 3 qw 2 1/2 halfwa widden under armen? 2 qw 1/4 t, hela widden under armen 1 al 2/4 t, halfwa widden emillan axlarne? 5 t, bakstycks bredden nertill på lift? 10 t, framstycks bredden på lift nertill? 5 1/4 t, snörhål framtill? 7, lifwets bredd öfr bröstet? 4 t, weck å hwart framstycke 3:, bredden å spegeln på framstycket åfwan till? 2 t, bredden å spegeln nertill 3 1/2 t, bredden emillan wecken upp i slagit 3/4 t, dito nertill 1/2, bredden å slaget ner i kanten? 3 1/2 t, framstyckets bredd nertill till sidsömen 2 qw 5 t, framstyckets bred uptill considerations ändan 3 qw 1 t, half bredden å bakstycket ner i kanten? 7 qw 5 t, hela widden neromkring? 5 al 1 qw 4 t, weck på ryggen å bakstycket? 6, spegelweks bredden å bakstycket? 1 1/2 t, bredden emillan wecken af bakst. 1 t yttersta, innersta 3/4 t, halfwa widden å backstyks wecken? 3 1/2 t, hela widden å backstyks wecken wid halslappen? 1 qw, axelsömmens längd? 2 1/4 t, armens längd till angaganten? åf[r] på armen? 1 qw 2 1/2 t, halfwa widden uptill på armen? 1 qw 1/2 t, dito nertill? 1 qw, högden å öfersta angageanten åf[r] på armen 1 qw 1 t, uddar å angageanten? 6, hela widden å angageanten med uddarne rundtomkring 6 qw, hela widden kring armhålet 2 qw 2 t, halslappens längd 5 2/4 t, *Trompeusens* längd ner till kanten 6 qw 4 t, halfwa widden nertill å do? 3 qw 4 t, hela wida widden do nertill 7 qw 2 t, halfwa widden uptill med weckläggningen 1 qw, hela widden å do upttill 1/2 al, sidans längd å trompeusen? 6 qw 5 t, weck å considerations bögningen? 4.
Böxor (19 mått)
Gillades 6/8 1774
TRA 29/4 1773, 13/5, 26/7, 6/8 1774

6. Helsinki 13. 12. 1781. Fruentimers skräddare gesällen Johan Hollsten ... tillsades att efter helgden hos åldermannen förrätta tillskärningen af *en fruentimers polonesse klädning och et snörlif.*
1782 11/2. upgaf Johan Hollsten till en *Do La Mande*: första måttet baktill 3 qw 1 tum, axellängden 1/2 aln, widden bak af axlarna 5/6 qw 5 tum, sidolängden 1 qw 5 tum, bredden öfwer bröstet 1 qw 2 tum, framlängden på bröstet 3 qw, widden omkring öfwer bröstet 2 qw 4 tum, widden ned omkring 1/2 aln.
Sielfwa Klädningen: Baklängden till släpet 2 al 7 tum, framlängden från axelen 2 al 9 tum, sidlängden 6 qw 4 tum, armlängden 3 qw, widden 1 qw.
Kiorteln: framlängden 5 qw 1 tum, sidlängden 6 qw 3 tum, widden 1/2 aln.
Snörlifwet: baklängden 1 qw 5 tum, axelwidden 5 tum, bröstbiten 1 qw, sidlängden 1 qw 2 tum, widden uppe 1/2 aln 2 tum, widden nedan 1 qw 3 tum, axellängden 1 1/2 qw, längden fram 2 1/2 qw.
Gillades 21. 2. 1782.
HRA 13/12 1781, 11/2, 21/2 1782.

7. Turku 9. 10. 1789. Gesällen Ephraim Mollenius, *ett fruentimbers snörlif en fruentimbers sortout och en nationel fruentimbers klädning efter nu warande mode.*

1782 27/9, gesällen Ephraim Molenius gaf wid handa, att ett wist fruentimber anmodat honom giöra *en nationel klädning Doulemang kallad*, samt kiortel, som jämte Swedcia Klädning nu för tiden är i allmänt bruk, blifwandes samma Doulemang med släta ärmar utan Garnering och Kiorteln med lif, hwartill Tyger blifwit honom lemnade, anhållandes Molenius, att få benämde Doulemang tillika med Kiorteln, Sortouten och Snörlifwet i mästerstycke förfärdiga i stället för den omförmälte honom föreskrefen Fruentimbers Klädningen efter nu warande Mode, hwartill ingen welat bestå honom nödige tyger ...

Embetet finner slik drägt under påstående sorg wara i allmänt bruk här i Riket.

10 alr Swart (?) till Klädningen, 12 alr Swart Camlott till Kiorteln 3 1/2 qw bredt, 6 al rödt Kläde till Sourtouten och glans lärft till lifstycket.

Mått å klädningen: Widden emillan axlarne 4 t, widden på halfwa bakstycket nedanför armholet 2 1/2 t, widden nertill å bakstycket 1 t, spitsens längd nertill på bakstycket 3 t, längden på sidsömen å lifwet 2 qw 3 t, längden på kannstängerna 2 qw 4 t, framstycks längden från axeln till bröstet 2 qw 2 t, axelstyckets bredd 2 t, widden öfwer bröstet ifrån armhålet till kanten 1 qw 2 t, bredden å framstycket under armholet 1 qw 3 t, bredden å framstycket på weka lifwet 1 qw 5 t, längden långs åtkanten nertill på halslist 3 qw 1 t, widden uptill öfwer bröstet 2 qw 3 t, halfwa widden öfwer weka lifwet 2 qw, ryggsömms längd på lifwet 3 qw 2 t, längden å framstycket till halfwa rundeln 1 al 1 qw, derifrån till sidsömmen 1 al 3 qw 3 t, längden från axeln till spetsen 1 al, bredden å framstycks kilarne 2 qw 2 t, längden å sidsömen ifrån lifwet till kanten 1 al 2 qw 1 t, längden på kilen å framstycket 1 al 2 qw 3 t, bredden å framstycket wid rundeln 1 al 2 qw 3 t, bakstycks kilarnes längd på sidan 2 qw 3 t, bredden å kilarne ner i kanten 1 qw, baksömms längd från lifwet till kilarne 2 t, derifrån till skoningen 3 qw 3 t, skoningens högd bak 1 qw, hela längden från axeln till kanten 2 al 2 qw, bakstycks kilarns bredd nertill 4 t, längden på armen från axeln till armbogen baktill 2 qw 3 t, derifrån till kanten 3 t, hela längden på armen 3 qw, längden fram på armen 2 qw, längden på armen 2 qw, widden uptill å armen 1 qw 1 t, widden ner på armen 1 qw, halfwa bakstycks bredden på halsen 2 t, hela widden kring halsen 1 al 1 qw 3 t, snörhål framtill 9, längden emillan hålen 2 t knappt, halfwa widden baktill ner i kanten 1 al 1 qw 1 t, halfwa widden från slepet framtill kanten på lifwet 4 al 4 t, swecklar å framstycket 2.

Mått å kiorteln: wådar i kiorteln 6, längden framtill 1 al 2 qw, längden på sidan 1 al 2 qw 4 t, do bak 1 al 2 qw 2 t, widden ner i kring kanten 5 al 1 qw, widden å linningen 1 al 1 qw, spetsarnes längd 2 qw, week å kiorteln 19, skoningens högd 2 t knappa.

Mått å snörlifwet: widden emillan axlarne 3 t, kantstångens längd 2 qw 4 t, axelsömens längd 2 t, längden å lifwet bak 1 qw 4 t, backsömens längd 2 qw, från sömen till kanten 2 t, längden å sidan på lifwet 1 qw 1 1/2 t, skiörtens längd på sidan 3 t, längden frampå bröstet 2 qw 3 t, halfwa widden öfr bröstet 1 qw, bröststyckets bredd uptill 4 t, andra styckets bredd uptill 2 t, halfwa widden under armen 2 qw 1 t, halfwa widden nertill öf. weka lifwet 1 qw 2 t, swecklar å lifstycket 2:, stora sidstyckets bredd nertill wid lifwet 2 1/2 t, längden emillan öfra och nedra snörhålet 2 qw, längden millan hålen 2 t, widden kring armhålet 2 qw 3 t, hela widden uptill längs wid kanten ifrån den ena kantstången till den andra 2 al 2 t, widden å bakskiörten 1 t, skiörten å frmästa stycket 3:, skiörten på half snörlift 6, längden från skiörten till bynten 5 t, widden långs med talgen till bynten 2 qw 2 t.

Mått å sortouten: widden emillan axlarne, halfwa 1 qw, axelsömmes längd 5 t, sömen på armen bak till armbogen 2 qw 1 t, derifrån till upslaget 1 qw 2 t, upslagets högd 3 t, widden på armen uptill 1 qw 1 t, widden nertill på armen 4 1/2 t, hela widden på armen ner wid kanten 1 qw 3 t, framsömens längd från armhålet till upslaget 2 qw 3 t, hela armens längd med upslaget 3 qw, längden på lifwet bak 2 qw 1 t, derifrån till kanten 1 al 2 qw 2 t, hela längden å bakstycket 2 al 4 t, kragens högd bak 5 t, sidsömens längd till höften 2 qw 3 t, längden på lifwet under armhålet 1 qw 3 qw, derifrån nertill kanten 1 al 2 qw 3 t, längden från höften ner till kanten 1 al 2 qw 1 t, bakstyckets bredd wid weka lifwet 3 t, framstyckets bredd wid weka lifwet med slaget 2 qw 1 t, hela widden under armen uptill med slaget 1 al 2 t, hela widden nertill öfwer weka lifwet 1 al 1 qw 5 t, hela längden å framstycket från axeln till kanten 2 al 2 qw 1 t, längden från halsen fram i kanten alt nertill 2 al 4 t, widden kring kragan 1 al 3 qw, widden kring halsen 2 qw 2 t, knapphål 9: med spitsen, ifrån kanten till knapparne 1 qw 2 t, bredden millan knaphålen 2 t, längden å knaphålen 1 1/2 t, widden kring armhålet 2 qw 4 1/2 t, half bakstycks bredden ner wid kanten 1 al 1 qw, framstyckets widd ner till 1 al 2 qw 2 t, halfwa widden å sortout nertill nertill 2 al 3 qw 2 t.

Gillades 10. 10. 1782

en Doulemang med lif och med en kiortel med släp, en fruentimbers sortout och ett fruentimbers lifstycke.

TRA 10/9, 27/9, 10/10 1782

8. Helsinki 19. 10. 1789. Qwins skräddare gesällen Johan Petter Lindberg ... *Klädning tillika med ett så kalladt Engelskt Korsett*:

Klädningen: Liflängden på ryggen ifrån halsen till spetsen på lifwet 18 1/2 tum, widden emellan axlarna till hälften 4 tum, armlängden 17 tum, armwidden opptill 7 tum, och ner ofwer armen 5 tum, bröstwidden 8 tum, axelstyckets längd till bröstet 12 tum, framlängden på lifwet 16 tum, widden opp till öfwer lifwet 15 tum, do ner till 12 tum, sidlängden i lifwet under armen 11 1/2 tum, hela klädningens längd ifrån halsen och till släpet 2 1/4 aln, sidlängden från lifwet till gålfwet 1 al 15 tum.

Kiortel längden framtill 6 qw 1 tum, baklängden 6 qw 2 tum, sidlängden 7 qw.

I stället för snörlif upgafs mått till ett så kalladt *Engelskt Corsett*: Ryggens längd 19 tum, widden emellan axlarna 4 tum, längden i sidorna 12 tum, bröstwidden 8 tum, framlängden på lifwet 16 tum, widden opptill öfwer lifwet 15 tum, till halften (?halsen) do nertil 11 1/2 tum.

Efter denne upgift företogs tillskärningen i ämbets åsyn.

Gillades 2. 11. 1789.

HRA 19/9, 19/10, 2/11 1789.

9. Turku 23. 11. 1789. Gesällen Abraham Morberg ... *ett fruentimmers lijfstycke eller snörlijf, en fruentimbers kläding efter nyaste modet och en fruentimmers sortut.*

1791 31/8 ... 17 1/2 al swart åttatrådigt Taft till Klädningen, 7 qw oblekt lärft eller Chamfas till Snörlifwet och till Sortuten 10 1/2 al grönt hemwäfwit Kläde ...

1791 31/8. *Mått å Snörlifwet* (19 mått), Bakstyckets längd till sidsta snörhålet 2 qw, derifrån ned till kanten 3 t, Bakstyckets bredd optill 3 1/2 t, bredd nedantill 2 1/2 t, Halfwa widden mellan axlarne 3 1/2 t, Längden på sidan till skiörtorne 1 qw 2 1/2, Skörtens längd 2 t, Framstyckets längd 2 qw 3 t, Halfwa widden öfr bröstet 1 qw, do do

optill under armen 2 qw 1 ½, do do mitt på lifwet 1 qw 3 t, do do nedantill framskörterne 2 qw, Hela widden uptill under armen 1 al 1 qw, do do mitt på lifwet 3 qw, do do ned till på skörtenn 1 al, Widden kring armhålen 2 qw 1 t, Hela widden åfwantill rundt om kring hela snörlifwet 1 al 2 tum, Huru många Snörhål? 7 st., Huru många skörten öfweralt 14 st., Bredden emellan hålen 1 ½ t. *Mått å Klädningen* (27 mått), Lifwets längd 3 qw 1 t, derifrån ända till Kanten 1 al 3 qw, 3 t, Hela längden å Bakstycket 2 al 2 qw 3 t, Halfwa widden emellan axlarne 4 t, do do mitt på lifwet 2 qw, Framstyckets längd 2 qw 3 t, Halfwa widden öfwer bröstet 1 qw 1 t, Framstyckets bredd nedantill hälften 4 t, Halfwa widden uptill under armen 2 qw 3 t, do do mitt på lifwet 2 qw, Hela widden nedh omkring under armen 1 al 1 qw, do do mitt på lijfwet 1 al, Armens längd till armbogen 2 qw 3 t, derifrån till kanten 3 t, Hela ärmens längd 3 qw, Halfwa widden på ärmen uptill 1 qw 1 t, do do ärmen nedtill 1 qw, Hela widden kring ärmen 2 qw 2 t, Widden kring ärmhålet 3 qw, Halfwa widden kring Hallsen 2 qw 3 t, Axell styckets bredd ifr. sömmen 2 ½ t, Sidsömmens längd på lijfwet 1 qw 5 t, Hela sidsömmens längd ifrån under ärmen ned till kanten 1 al 3 qw, 5 t, Halfwa widden ifr. lijfwet å klädningen nedåt 3 al 3 qw, Hela widden runt omkring hela klädningen 7 al 2 qw, Huru många snörhål å ena framstycket 7 st., Huru många sömmar på lijfwet 9 st. *Mått å Kiortelen* (6 mått), Bakstyckets längd å Kiortelen 1 al 2 qw, Sidsömmens längd 1 al 2 qw, 2 t, Framstyckets längd 1 al 1 qw, 4 t, Huru många breddar 4 st., Bakstycks linningens längd 2 qw 1 t, Littsans längd 1 qw. *Mått å Sortuten* (27 mått), Bakstyckets längd till lifwet 3 qw, derifrån ända till kanten 1 ½ al, Hela bakstyckets längd 2 al 1 qw, Halfwa widden emellan axlarne 4 t, do do nedtill på (? häckt) 3 t, Lifwets längd på sidan 1 qw 5 t, Framstyckets längd ifr. axeln till sidsta hålet 3 qw 2 t, derifrån ned till kanten 1 al 1 qw 4 t, Halfwa widden nedan ikring 2 al 3 qw, Hela widden nedantill 5 al 2 qw, Ärmens längd till armbogen 3 qw, Ifrån armbogen ned till kanten 1 qw 4 t, Sömmens längd innan för ärmen 3 qw 3 t, Halfwa widden å ärmen uptill 1 qw 1 t, do do nedantill jemt med upslaget 4 t, upslagets bredd 3 t, Widden omkring uppslaget 1 qw 2 t, Widden kring ärmhålet 2 qw 4 t, Högden på Kragen baktill 1 qw 3 t, Kragens högd framtill 1 qw, Widden på hela Kragen 2 al 1 qw, Widden på hela Halshålet 2 qw 3 t, Huru många Knapphål? 5 st. Knapphålens längd 1 ½ t, Bredden emellan Knapphålen 1 ½ t, Sortut sidans längd 1 ½ al, Kilens bredd ned omkring 2 qw. 90 frågor.
1791 9/9 swart Sidentygs klädning efter nyaste wiset, ett Snörlif och en Fruentimmers Sortut ... godkändes.
TRA 23/11 1789, 6/4, 27/9 1790, 31/8, 9/9 1791.

10. Turku 1. 9. 1791. Gesällen Johan Södergren ... (här i staden nogsamt tarfwas tillökning af Fruentimmers Skräddare) ... *ett Fruentimmers lifstycke med ben, en Fruentimmers kläding med garnering efter nu brukeligit sätt och en Fruntimmers Sortut* 1791 12/11 till Sortuten 6 alnar blyfärgad men knappa 9 quarter bredt kläde.

Måtten till Klädningen (35 mått), Bakstyckets längd till lifwet 3 qw, derifrån ned till Kanten 8 qw, Hela längden på ryggen 2 al 3 qw, Halfwa widden mellan axlarna 4 t, do do till på bakstycket 1 t, Bakstycks sömens längd till lifwet ½ al, Sidsömmens längd ned till Kanten 1 al 3 qw, Sidstyckets längd till lifwet 1 qw 4 t, derifrån ned till kanten 1 ½ al, Hela längden ifr. sömen ned till Kanten 7 qw 4 t, Framstyckets längd till lifwet 2 qw 3 t, Halfwa widden öfr bröstet 1 qw 3 t, do do å framstycks lifwet 5 t, do do under ärmen 3 qw 1 t fult, do do mitt på lifwet 2 qw 1 t, do do nedtill kring höften 1 al, Hela widden under ärmen rundt omkring 6 qw 3 t, do do mitt på lifwet 4 qw 3 t, do do ned till 2 alr, do do öfer bröstet 3 qw, Halfwa widden kring halsen 3 qw, Framstyckets bredd, börjandes ifr. lifwet till sidsömmen 2 al 3 qw 3 t, Bakstyckets widd nedantill 5 qw 3 t, Halfwa widden kring klädningen nedantill 4 al 1 qw, Ärmens längd till armbogen 2 qw 1 t, Hela widden kring armen uptill 2 qw 4 t, do do nedantill å ärmen 2 qw, Widden kring ärmhålet 3 qw 3 t, Huru många hål i lifwet 8 st, Hela widden kring klädningen 8 ½ alnar, Hela *Kiortelens* längd å sidan knappa 7 qw, Baksömmens längd 6 qw, Framstyckets längd 6 qw 1 t, Hela widden nedantill 4 al 3 qw 4 t, Hela Linningens mått uptill 1 al 4 t.
Mått å Sortuten (36 mått), Bakstyckets längd 3 qw, derifrån ned till kanten 5 qw 5 t, Halfwa widden mellan axlarna 5 t, do do nedantill 1 ½ t, Bakstycks sömens längd 2 qw drygare, Lifwets längd i sidan 1 qw 5 t, Sidsömmens längd ned till Kanten 6 qw 2 t, Framstyckets längd till sidsta knapphålet 1 knapp al, derifrån ned till kanten 5 qw 5 t, Hela längden framentill 9 qw 4 t, Ärmens längd till armbogen 2 qw 1 t, derifrån ned till kanten 1 qw 5 t, Längden på fram sömmen 3 qw 1 t, Hela längden på ärmen baktill 1 al, Halfwa widden på ärmen 1 qw 1 t, Hela Widden kring ärmen uptill 2 qw 2 t, Halfwa widden nedantill på ärmen 5 t, Hela widden omkring ärmen nedantill 1 qw 4 t, do do kring ärmhålet 3 qw 3 t, Halfwa widden öfr Bröstet 1 qw 2 t, do do uptill under ärmlofwet 3 qw 2 t, do do mitt på lifwet 2 qw 4 t, do do nedantill till Häckt Knappen 5 qw, Hela widden uptill under ärmen 6 qw 4 t, do do ned ikring 5 qw 3 t, Högden på Kragen 1 qw 3 t, Kragens högd framtill 1 qw 1 t, Hela widden kring Kragen 10 qw, Widden kring hallsen 3 qw, Framstyckets bredd nedantill 6 qw 4 t, Bakstyckets bredd nedantill 4 qw 2 t, Hela widden nedantill 5 ½ alr, Kilens bredd 2 qw 2 t, Kilens längd 6 qw 2 t, Huru många Knapphål 6 st., Widden emellan Knapphålen 2 t,
Mått å Lifstycket (21 mått), Bakstyckets längd till sidsta snörhålet 2 qw 2 t, derifrån ned till kanten 2 t, Halfwa widden emellan axlarna 3 ½ t, do do å bakstycket nedantill 1 ½ t, Sydstyckets längd till skörtet 1 qw 3, Skiörtens längd 3 t, Framstyckets längd 2 qw 1 t, Halfwa widden öfwer bröstet 1 qw ½ t, Framstyckets halfwa widd nedantill 3 ½ t, Hela widden öfr bröstet 2 qw 1 t, Halfwa widden uptill under armen 2 qw 3 t, do do mitt på lifwet 1 qw 5 t, do do ned till ifr. lifwet 3 qw 3 t, Hela widden uptill under armen 5 qw, do do mittpå lifwet 3 qw 4 t, do do nedtill lifwet 7 qw, widden kring armhålet 2 qw 5 t, Huru många stycken 10 st., Huru många hål 8 st., Huru många skiörter 14 st.
1791 24/11 ... En Fruentimmers swart klädning efter nyaste wiset, En Fruentimmers Klädes Sortut och ett lijfstycke eller snörlif ... godkändes.
TRA 1/9, 12/11, 24/11 1791

11. Helsingin maistraatin 30. 8. 1738 hyväksymä räätälintaksa

Mans Kläder

En Sortut Klädning af fint Kläde, Rock, Wäst och et par Böxor med Siden foder	18.–
En dito af fint Kläde med Chalon eller Rask foder	15.–
En dito af groft Kläde	14.–
En Swensk Lif Klädning, af Råck, Wäst och et par Böxor	12.–

En Kappråck	6.–
En Sortut Råck särskildt	7.16
En umderklädning af Wäst och Böxor	7.16
En lifRåck med små uppslag	6.–
Wäst och Böxor lika som Råcken	6.–
Et par Böxor med fickor och knappar wid Knään	2.16
Et par änckla dito	2.–
Et par Sämisk Böxor laskade med rena Sömmar	4.–
Et Lifstycke af tyg med knaphål och ärmar	3.–
Et dito utan ärmar	2.16
Et dito med Band och Snörhål	2.–
En Präst Kappa	9.–
En Präst Kåfta	9.–
En ReesKappa af Colleurt Kläde	6.–
Qwins Kläder	
En Mantou Klädning af Siden	15.–
En dito af halfsiden och ylletyg	12.–
En Mantou särskildt af Siden utan Kiortel	10.–
En do af ylletyger och halfsiden	8.16
Et Snörlif för en stor Persohn genom Canifas stickadt men genom Siden Moer eller dylikt för mindre eller Barns Snörlif betalas efter deras ålder och Wäxt i det billigaste	18.4 26.–
En Sacke (Sak) af Sidentyg	9.–
En dito af Halfsiden och ylletyg	7.–
En Half Sak	5.–
En Kiortel af Siden med foder	4.–
En dito utan foder	3.–
En dito af ylletyg	2.8
En Tröija af Sidentyg	2.8
En dito af Kattun	1.28
Et Lifstycke af Kallminck eller annat tyg	1.16
En Lif Klädning för fullwuxen genom fattad med Been	10.–
En dito för Wäxande ungdom	
ifrån 10 till 13 åhr	7.16
ifrån 7 till 10 åhr	5.16
men för yngre efter öfwerenskommande till det billigaste	
En lifråck för fullwuxen*	10.–
men för yngre alt efter wäxten*	
Et par lösa ärmar	1.–

(* räätälinammattikunnan 10. 7. 1738 esittämässä hinnastossa, johon maistraatti teki oikaisuja)
HKArk allegaatit 1738.

12. Helsingin maistraatin 30. 8. 1738 hyväksymä suutarintaksa

Et par nya, goda och fulkommelige Stöflar bestälte af Ängelskt Kalfskin och Buntläders Sålar (som sällan här skal förfärdigas i anseende til lädrets dyrhet)	40.–
1. par dito af Stockholms beredt Kalfskin med ängelska Sålar	28.–
1. par dito af annat beredt Stockholms waxläder	22.16
1. par af Passer Läder äfwen med ängelske Såhlar	22.16
1. par dito af finska Sålar	20.–
1. par mans skor af ängelskt Läder med Såhlar	9.–
1. par dito af Stockholms waxläder med ängelske Sålar	7.16
1. par dito af Stockholms Wax- och Passer Läder med finska Såhlar	6.–
1. par gemena dito af finskt Läder	5.–
Et par Mans Tåflor af Saffian eller Colleurt Läder ächta färg med ängelska Sålor	7.16
men med finska Sålor	6.16
Et par do af oächta färg med finska Såhlar	5.16
1. par Fruentimmers Skor bestälte af Saffian eller annat Coulleurt läder med ängelska Sålar	6.–
1. par dito med finska Sålar	5.–
1. par dito af annat fint Marin läder	4.24
1. par gemena Qwins Skor	3.16
1. par Fruentimmers tåflor af Colleurt Läder	4.16
1. par gemena dito	2.24
1. par Barnskor bestälte betalas alt efter deras ålder och storlek i det billigaste	
Arbetslöhn för	
1. par Stöflar	7.–
1. par Herrskor	1.16
1. par dito stickade	1.28
1. par gemena Mans Skor	1.4
1. par fruentimmers Skor med omsydt rand	1.16
1. par gemena Qwins Skor	–.30
Et par Skor för Barn	
till 6 åhr	–.16
till 10 åhr	–.20
till 12 åhr	–.24
För et par Stöflars och Mans Skors Sålande med Ängelskt Läder och klacklappar	2.16
med finskt Läder	1.16
1. par qwins Skors Sålande (med finskt läder, ängelskt skall eij brukas)	–.30
1. par Tåflor sammaledes	–.30

Barnaskors sålande betalas efter deras storlek
HKArk, allegaatit 1738.

C. TILASTOJA (LIITTEET 13–15)

Liite 13. Pönkkähamevero.1732, 1733, 1734

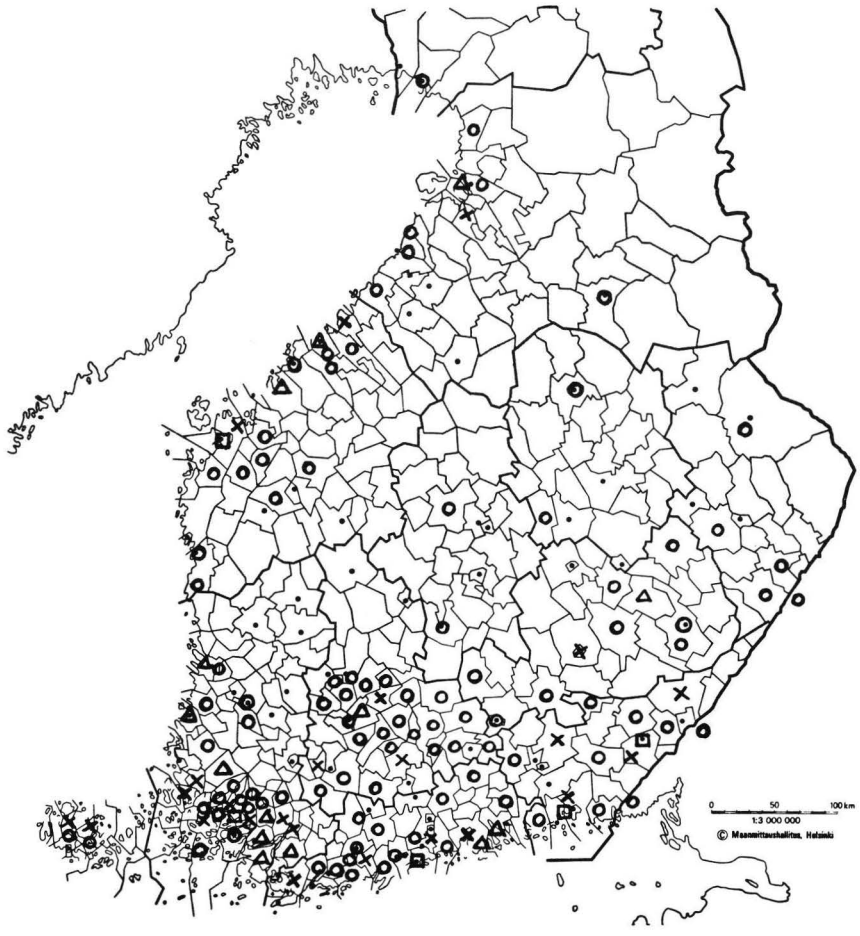
	1732	1733		1734	
Kaupungit					
Turku	?	158		141	
Turun Akatemia	?	19		20	
Pori	?	18		14	
Rauma	?	1		7	
Uusikaupunki	2				
Naantali				1	
Tammisaari					
Helsinki	47	40		38	
Porvoo	18	16		9	
Hamina	75	67		53	
Lappeenranta	29	27		19	
Hämeenlinna	1				
Vaasa	29	43		50	
Kristiina		2		2	
Uusikaarlepyy	6	8		11	
Pietarsaari	4	4		5	
Kokkola	8	12		15	
Raahe	9	–		1	
Oulu	–	2		12	
Kajaani		1	418	1	400
Tuomiokunnat					
Vehmaa	21			20	
Mynämäki				29	
Masku				17	
Piikkiö				40	
Halikko				45	
Alinen Satakunta		12		11	
Ylinen Satakunta		15		15	
Ahvenanmaa				31	208

	1732		1733		1734	
Porvoo	45				39	
Raaseporin ylinen	33				29	
Raaseporin alinen	35				22	
Hollolan ylinen	29		34		27	
Hollolan alinen	13		16		18	
Sääksmäen ylinen	10		17		18	
Sääksmäen alinen	20	185	31		35	188
Kymi	43		31		18	
Jääski	18		15		8	
Lapvesi	14		22		23	
Savon ylinen	2		4		9	
Savon keskinen	21		26		17	
Savon alinen	10		9		5	
Karjalan pohjoinen	17	125	17	124	14	94
Kajaanin voutikunta:						
Oulun pohjoinen	9		13		12	
Oulun eteläinen	10		12		17	
Korsholman pohjoinen	2		7		8	
Korsholman eteläinen	14	35	24	56	17	54
yhteensä						944

VA läänintilien tositteet 1732-1734, pönkkähameveroluettelot

Liite 14. Pönkkähamevero 1734.

○ (= 1-5 kpl), × (= 6-10 kpl.), △ (= 11-15 kpl.), □ (= yli 15 kpl., Lappeenranta 19, Helsinki 38, Vaasa 50, Hamina 53, Turku 160).
Veronmaksajia Turun ja Porin läänissä 391, Uudenmaan ja Hämeen läänissä 235, Savonlinnan ja Kymenkartanon läänissä 167, Pohjanmaan läänissä 151 (= yhteensä 944 henkeä).

Liite 15. Ulkomaisista kankaista valmistettujen vaatteiden leimaus Turussa ja Helsingissä 1740, 1742, 1745.

leimauttaneiden huonekuntien lukumäärä	1740		1742		1745		
	Turku	Hki	Turku	Hki	Turku	Hki	
	752	97	304	199	114	59	
muotipukuja	72/752	24/97	73/304	31/199	33/114	17/59	yht.
manteau	7/7	4/4	10/7	1/1	–	1/1	23 kpl.
(lijf)klädning	3/3	2/2	11/5	2/1	5/3	1/1	24
sack	93/52	46/23	108/56	32/25	1/1	12/8	292
halfsack	53/35	13/5	52/32	11/6	3/2	–	132
robsack	3/2	–	3/3	2/2		1/1	9
robe	7/5	2/1	30/17	10/6	62/37	37/13	148
robinette + halfrobe	3/3	–	5/3	1/1	3/3	5/5 7/2	24
robekofta						3/2	3
sidenpäls	46/30	12/8	91/57	22/18	10/8	20/14	201
päls o. kjortel	8/7	2/2	9/7			2/2	21
casaqvin + halfcasaqvin	12/8	5/5	4/3	1/1	–	1/1	23
kofta	249/158	70/34	202/118	246/125	18/5	75/30	860
knä-, lång do	8/6	6/4	9/4	5/5	2/2	8/5	38
lijf-, half do	8/8	2/2	2/2	3/3	1/1		16
kofta och kjortel	16/16	4/3	15/12	11/9	1/1	5/3	52
(lif) tröija	25/25	2/1	9/7		1/1		37
tröija och kjortel	11/10	1/1	4/4				16
stubb	13/8	4/4	22/15	9/7	1/1	8/5	57
kjortel	35/28		76/44		3/3	57/22	
förkläde	131/120	29/17	33/26	27/22		6/5	226
mössa	520/324	208/76	474/171	337/134	59/33	58/21	1656
silkesduk	181/134	41/53	38/31	85/21		5/4	350
näsduk	59/43		20/15				
lijfråck	23/16		4/3				
lång råck	1/1		1/1				
pälsk råck			1/1		Turku 1745 epätäydellinen		

Vaatteet leimattiin huonekunnittain. Pikkuvihan 1741-43 jälkeen luettelot olivat epätäydellisemmät kuin aikaisemmin, ilmeisesti ei uusia vaatteita oltu hankittu sodan aikana. HKArk, allegaatit, vaatteiden leimaus 1740, 1742, 1745 TKArk, allegaatit, vaatteiden leimaus 1740, 1742, 1745.

27. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

A. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

(Arkistotutkimuksiin ryhtyessäni säilytettiin tuomiokuntien perukirjasarjoja vielä Valtionarkistossa, josta ne on siirretty myöhemmin maakunta-arkistoihin ja osittain järjestetty uudestaan. Nootitus on kuitenkin tapahtunut Valtionarkiston vanhan signum-merkinnän mukaan).

Valtionarkisto (VA)

Biographica
Topographica
Buxhövdenin siviilikanslian arkisto
Yksityiskokoelmat:
- Brakel
- Carpelan (Ohensaari)
- De la Myhle
- Möller
- Spåre
- Wittfooth

Läänintilien tositteet 1733-1735, pönkkähameveroluettelot
Turun halli- ja manufaktuurioikeuden tuomiokirjat 1740-1798
Tuomiokuntien perukirjat:
- Kymi 1745-1805
- Lappee (Lappvesi) 1740-1809
- Porvoo 1763-1817
- Loviisan kaupunki 1749-1820

Helsingin räätälinammattikunnan asiakirjat 1724, 1744-1833 (HRA)
Helsingin suutarinammattikunnan asiakirjat (HSA)
Ruotsin valtionarkistosta (RA) filmattuja mikrofilmejä: Riksarkivet, kommerskollegii arkiv, Årsberättelser, upphandlade svenska fabriksvaror 1766-1805 (FR 537)

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Sysmän Ilolan kartanon arkisto
Tuomiokuntien perukirjat:
- Hollola 1756-1817
- Ruovesi 1762-1821
- Sääksmäki 1737-1800

Oulun maakunta-arkisto (OMA)

Oulun kaupungin perukirjat 1722-1807

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Tuomiokuntien perukirjat:
- Ahvenanmaa 1706-1800
- Halikko 1706-1809
- Ikaalinen 1722-1809
- Masku 1711-1825
- Piikkiö 1706-1805
- Tyrvää 1786-1797
- Vehmaa 1736-1767

Naantalin raastuvanoikeuden ja maistraatin pöytäkirjat 1715-
Naantalin kaupungin perukirjat 1714-1783, 1788
Rauman maistraatin arkisto. Erinäisiä yleisempää laatua olevia asiakirjoja 1600-1800-luvulta
Rauman kaupungin perukirjat 1697-1782

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Vaasan hovioikeuteen jätettyjä aatelisten kuolinpesiä koskevia asiakirjoja 1715-1821
Kokkolan kaupungin perukirjat 1697-1810
Kristiinankaupungin perukirjat 1691-1810
Tuomiokuntien perukirjat:
- Alavus 1752-
- Lohtaja (Kokkola) 1723-1831
- Pietarsaari (Uuskaarlepyy) 1736-1811

Helsingin kaupunginarkisto (HKArk)

Aktit 1752-1801
Allegaatit 1707-
Huutokauppakamarin asiakirjoja 1730-
Saapuneita kirjeitä
Helsingin kaupungin perukirjat 1679-1815

Pietarsaaren kaupunginarkisto (PSKArk)

Pietarsaaren kaupungin perukirjat 1706-1803

Porvoon kaupunginarkisto (PKArk)

Porvoon kaupungin perukirjat 1740-
Tuomiokirjat 1724

Porvoon Museo (PM)

Porvoon räätälinammattikunnan asiakirjat (PRA)

Turun kaupunginarkisto (TKArk)

Turun räätälinammattikunnan asiakirjat 1747-1823 (TRA)
Turun suutarinammattikunnan asiakirjat (TSA)
Allegaatit 1731-1815 (BIIIa 1-38)
Turun raastuvan konkurssi ym. asiakirjoja 1730-1805 (BIIId 7-44)
Turun kaupungin perukirjat 1798-1810 (BIc 3-16)
Huutokauppapöytäkirjat 1737-1819 (PIa 1-28)

Helsingin Yliopiston kirjasto (HYK)

Turun Akatemian arkisto, perukirjat 1737-1827

Museovirasto (MV)

Historiallinen kuva-arkisto (HKA)
Historiallisen toimiston arkisto (HTA)
Kansatieteellinen kuva-arkisto (KKA)
Kansallismuseo (KM)

Ruotsin valtionarkisto (RA Sveriges riksarkiv, Stockholm)

Handlingar angående överflöd och yppighet

Råds protocoller (uti) Inrikes-Civil-Ärenden för 1748
Registratur, Inrikes 1746
Commercie Collegii Protocoller 1735-1741
Kommerskollegii Arkiv, liggare, kammarkont. Industri Väfnadsprof 1751.

Svenska porträttarkivet (SPA, Stockholm)

Henkilökuvakokoelmat

Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes (BN, Paris)

Collection Richelieu (échantillons). Vol. 1-7.

B. KIRJALLISUUS

lyhenteet s. 392-393

ACERBI, Joseph. Travels through Sweden, Finland, and Lapland to the North Cape in the Years 1798 and 1799. London 1802.

ACTES du Ier congrès international d'histoire du costume. Venise, 31 aout-7 septembre 1752. Venezia 1955.

ADHÉMAR, Jean. Graphic Art of the 18th Century. The Netherlands 1964.

ALANEN, Aulis J. Der Aussenhandel und die Schiffahrt Finnlands im 18. Jahrhundert. STAT 13:103. Helsinki 1957.

» Suomen historia vapaudenajalla. Suomen historia IX. Porvoo 1963.

» Suomen historia kustavilaisella ajalla. Suomen historia. Porvoo 1964.

ALBRECHT-MATHEY, Elisabeth. The Fabrics of Mulhouse and Alsace 1750-1800. London 1968.

ALLARDT, Anders. Borgå sockens historia I. Helsingfors 1925.

AMARANTHES, pseud. vide Corvinus, G. S.

AMINOFF, Berndt Herman. Släkten Aminoff. Ekenäs 1978.

ANDERSEN, Ellen. Danske Bønders Klaededragt. København 1960.

» Danske Dragter. Moden i 1700-årene. Nationalmuseet. København 1977.

Anmärkning öfwer den tilärnade Klädedrägten. Stockholm 1778.

Anmärkningar wid de utgifne Tankar om Yppighet och Öfwerflöd . . . Stockholm 1765.

ANNALA, Vilho. Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana. Taloustieteellisiä tutkimuksia 36. Helsinki 1928.

ANTAL, Frederick. Hogarth and his Place in European Art. London 1962.

ANTHONY, Pegaret and Janet ARNOLD. Costume, a general Bibliography. The Victoria & Albert Museum in Association with the Costume Society. Costume Society Bibliography No 1. London 1974.

ARGUS, Then Swänska I, II (1733, 1734). Swenska Författare utg. af Swenska Vitterhets-Samfundet, utg. B. Hesselman, M. Lamm. Stockholm 1910, 1914.

ARNOLD, Janet. Patterns of Fashion. Englishwomen's Dresses & their Construction c. 1660-1860. London 1964.

» A Wedding Dress worn by the Danish Princess Sophia Magdalena in 1766. Costume No 1. 1967.

» A pink Domino c. 1760-70 at the Victoria and Albert Museum. Costume No 3. 1969.

» A Mantua c. 1708-9 Clive House Museum, College Hill, Shrewsbury. Costume No 4. 1970

» Perukes & Periwigs. National Portrait Gallery. London 1970.

» A Court Mantua of c. 1740. Costume No 6. 1972.

» The Dressmaker's Craft. Strata of Society. Norwich 1973.

» A Court Mantua of c. 1760-5. Costume No 7. 1973.

» A Handbook of Costume. London 1973.

» A sack gown from the Haddington Collection at the National Museum of Antiquities of Scotland, Edinburgh. Studies in Conservation. Vol. 25:1. London 1980.

» vide Anthony, Pegaret.

BAILLIO, Joseph. Identification de quelques portraits d'anonymes de Vigée le Brun aux Etats-Unis. Gazette des Beaux-Arts, Tome XCVI. Novembre 1980.

BEER, Alice Baldwin. Trade Goods. A Study of Indian Chintz. Smithsonian Institution Press. Washington D.C. 1970.

BEHRENS, C. B. A. The Ancien Régime. London 1975.

BELLANDER, Erik. Dräkt och uniform. Stockholm 1973.

BERGHOLM, Axel. Sukukirja. Suomen aatelittomia sukuja I-II. Kuopio 1901.

BERGMAN, Eva. Nationella dräkten. En studie kring Gustaf III:s dräktreform 1778. NMH 8. Stockholm 1938.

BERLINER, Rudolf. Moden in Rom im späten 18. Jahrhundert. WuK 1964.

» Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst. 1965.

BERTUCH, F. J. vide Journal des Luxus und der Moden, Weimar.

BESNARD, Albert. La Tour. Catalogue critique par Georges Wildenstein. Paris 1928.

BIBLIOTHECA GERMANORUM. Erotica et curiosa. Hrsg. von Hugo Hayn u. Alfred N. Gotendorf, V. München 1913.

BILMARK, Johannes. Dissertationes 1752-1801. Åbo.

BJÖRKENHEIM, Magnus. Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland. Helsingfors 1929.
BJÖRKMAN, Hj. Bidrag till Nykarleby stads personhistoria. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja X. Helsinki 1926.
» Gårdar och gårdsägare i Gamlakarleby på 1700-talet. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XIII. Hki 1930.
» Suomen kaupunkien vanhoja perunkirjoituksia. I Jakobstad 1706-1800. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XIII. Helsinki 1930.
» Boupptecknings i Gamlakarleby stad 1697-1800. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja XI. Helsinki 1935.
BJÖRKMAN, Hj. och Karl HEDMAN. Äldre köpmanasläkter i Kristinestad. Suomen sukututkimusseuran vuosikirja XIII. Helsinki 1930.
BLECKWENN, Ruth. Antimodische Tendenzen in Deutschland. WuK 1977.
BLUM, André. Histoire du Costume. Les Modes au XVIIe et au XVIIIe siècles. Paris 1928.
BOEHN, Max von. Die Mode. Menschen und Moden im achtzehnten Jahrhundert. Nach Bildern und Stichen der Zeit ausgewählt von Oskar Fischel. München 1909.
» Modespiegel. Berlin. Braunschweig 1919.
» Das Beiwerk der Mode. München 1929.
BOËTHIUS, Bertil & HECKSCHER, Eli F. Svensk handelsstatistik 1637-1737. Stockholm 1938.
BONDESTÅNDETS RIKSDAGSPROTOKOLL, utg. av Sten Landahl, 1-6. Uppsala 1939-.
BORG, Tyra. Fyra köpmanssläkter, anteckningar om släkterna Lebell, Sjöberg, Holmström och Ahlström. Helsingfors 1947.
BORGARSTÅNDETS RIKSDAGSPROTOKOLL 1-5, utg. av Nils Staf. Uppsala 1945, 1951, Stockholm 1956-.
BOTIN, Anders af. Tankar om Yppighet och Öfwerflöd ... Stockholm 1765.
BOUCHER, François. Le costume français vu par les artistes. XVIIe, XVIIIe, XIXe siècles. Art et Style. Paris 1949.
» Histoire du Costume en occident de l'antiquité à nos jours. Paris 1965.
BRADFIELD, Nancy. Costume in Detail. Women's dress 1730-1930. London 1968.
BRAUN-RONSDORF, Margarete. Modische Eleganz. München 1963.
» Eine Pelisse des 18. Jahrhunderts. WuK 1970.
» Eine Caraco-Schossjacke des 18. Jahrhunderts. WuK 1972.
BRENNER, Alf. Oulun kaupungin perunkirjoituksia 1653-1800. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja XXV:1-3. Tampere 1963-1966.
BRETT, Katherine B. Some Eighteenth-Century French Woodblock Printed Cottons in the Royal Ontorio Museum. Studies in Textile History. Toronto 1977.
BRINGÉUS, Nils-Arvid. Giriga präster-modegalna funtimmer. Kulturen 1978.
BUCK, Anne. The Dress of Domestic Servants in the Eighteenth Century. Strata of Society. Norwich 1973.
» Dress as a Social Record. Folk Life, Vol. 14. 1976.
» Dress in Eighteenth Century England. London 1979.
» vide Cunnington.
BUSS, Georg. Der Fächer. Sammlung illustrierter Monographien 14. Bielefeld und Leipzig 1904.
BÜHLER, Alfred. Ikat Batik Plangi, 1-3. Basel 1972.
CALONIUS. Mathias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan (1793-1800). SSLF 55. Helsingfors 1902.
CALONIUS-NAUMANN. Broschyrer. HYK Coll. Calonius-Naumann.
CARLSSON, Sten. Suomen virkamiehet ja Ruotsin valtakunta 1700-luvulla. Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlakirja. Porvoo 1967.
CARPELAN, Tor. Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talet. Länsi-Suomi. III. Västra Finland. Helsingfors 1890.
CASTRÉN, Gunnar. Frans Michael Franzén. Helsingfors 1902.
CATALANI, Carla. Waaiers. Bussum 1968.
CEDERBLOM, Gerda. Pehr Hilleström som kulturskildrare, I-II. Nordiska Museet. Uppsala 1927, 1929.
CHAUDHURI, K. N. The Trading World of Asia and the English East India Company. Cambridge 1979.
CHAVANCE, René. Tissus du XVIIIe siècle. Documents et modèles. Paris s.a. (? 1950).
CHODOWIECKI'S ILLUSTRATIONEN zu den deutschen Klassikern. Hrsg. von Paul Landau. Berlin 1914.
CHODOWIECKI. Zwischen Rokoko und Romantik, eingeleitet von E. W. Bredt. München s.a.
CHORAEUS. Bref, tal och andra skrifter af Mikael Choraeus. Utg. af Ernst Lagus. SSLF 57. Helsingfors 1903.
CLABBURN, Pamela. A Provincial Milliner's Shop in 1785. COSTUME No 11. 1977.
CLAYTON, Muriel & Alma OAKES. Early Calico Printers around London. Burl. Mag. Vol. 96. London 1954.
CLEVE, Christina. Surullisten tunteiden viehätyksestä. MV 1981.
CLEVE, Nils – RÁCZ, István. Suomen rokokoon ja uusklassismin taideaarteita. Helsinki 1968.
COLAS, René. Bibliographie générale du Costume et de la Mode 1-2. Paris 1933.
COLBY, Averil. Quilting. London 1972.
COLLECTION COSTUMES ET MODES d'autrefois, texte par Roger-Armand Weigert. II Galerie des Modes 1778-1787. IV Debucourt. Modes et manières du jour, 1798-1808. Paris 1956, 1957.
CORMACK, Malcolm. The Drawings of Watteau. London 1970.
CORSON, Richard. Fashions in Hair. London 1966.
» Fashions in Makeup. London 1972.
(CORVINUS, Gottlieb Siegmund) Amaranthes. Frauenzimmer-Lexicon. Leipzig 1715.
COSTUME. The Journal of the Costume Society. London 1967-
COURBOIN, François. Histoire Illustrée de la Gravure en France. Paris 1923.
COXE, William. Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark. 1-3. London 1784, 1790.
CUNNINGTON, C. Willett. The Art of English Costume. London 1948.
CUNNINGTON, C. Willett & Phillis. The History of Underclothes. London 1951.
» Handbook of English Costume in the Eighteenth Century. London 1957.
» A Picture History of English Costume. London 1960.
CUNNINGTON, C. Willett & Phillis, and Charles BEARD. A Dictionary of English Costume. London (1960).
CUNNINGTON, Phillis & BUCK, Anne. Children's Costume in England. London 1965.
CUNNINGTON, Phillis & LUCAS, Catherine: Occupational Costume in England. London 1967.
» Costume for Births, Marriages & Deats. London 1972.

DAHLGREN, F. A. Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde. Lund 1914-1916.
DAHLSTRÖM, Svante. Kyrkomålaren Jonas Bergman. FM 1941.
DALIN, Gustaf. Främmande ord i svenska språket. Stockholm 1871.
DALIN, Olof von. Poetiska arbeten I-II. Stockholm 1782, 1783.
D'ALLEMAGNE, Henry René. Les accessoires du Costume et du Mobilier I-III. Paris 1928.
» La Toile Imprimée et les Indiennes de Traite. 1-2. Paris 1942.
DAVENPORT, Millia. The Book of Costume I-II. New York 1948.
DE MARLY, Diana. The Vocabulary of the female Headdress 1678-1713. WuK 1975.
» Undress in the Oeuvre of Lely. Burl. Mag. Vol. CXX No 908. Nov. 1978.
DENEKE, Bernward. Zu zwei Schnürmieder des 18. Jahrhunderts. WuK 1965.
» Hochzeit. Bilder aus deutscher Vergangenheit. 31. München 1971.
D'ÉPINAY, Louise. Fru de Montbrillants ungdom. Interiörer från fransk aristokrati och storfinans 1726-1746. Stockholm 1925.
DIDEROT. Encyclopédie Vide ENCYCLOPÉDIE ...
DORÉ, Judith. The conservation of two eighteenth-century English court mantuas. Studies in Conservation. Vol. 23:1. Feb. 1978. London.
DUFAY, Pierre. Le pantalon Féminin. Paris 1906.
DUMONT-WILDEN, L. Le portrait en France. Bibliothèque de l'art du XVIIIe siècle. Bruxelles 1909.
EARLE, Alice Morse. Two Centuries of Costume in America 1620-1820. (New York 1903). New York 1970.
EHRNROOTH, Annabrita. Målaren Thomas Kiempe. SMYA 76. Helsingfors 1973.
EKELUND, Erik. Det Porthanska tidevarvet. Finlands svenska litteratur 1. Hfors 1968.
EK, Sven B. Dräktförordningars samhälleliga bakgrund. Rig 42. Stockholm 1959.
» Dräkten i samhället-samhället i dräkten. Folklig dräkt. Lund 1974.
EKSTRAND, Gudrun. En bruddräkt från 1744. Fataburen 1948.
ELGENSTIERNA, Gustaf. Den introducerade svenska adelns ättartavlor. I-IX. Stockholm 1925-1936.
ENCKELL, Olof. Finlands svenska diktning 1600-1770. Finlands svenska litteratur I. Hfors 1968.
ENCYCLOPÉDIE OU DICTIONNAIRE des sciences, des arts et des métiers. Ed. par Denis Diderot et Jean le Rond d'Alembert. 1-17 Paris, Neufchastel 1751-1765, 18-35 Amsterdam, Paris 1766-1780, Livourne 1770-1779.
ENCYCLOPÉDIE MÉTHODIQUE, Manufactures, Arts et Métiers par M. Roland de la Platiere. I-IV. Paris 1786-1790.
ERDMAN, Nils. Gustaf III. Stockholm 1907.
ERIXON, S. – WALLIN, S. Svenska kulturbilder I- Stockholm 1929-.
ERMATINGER, Emil. Deutsche Kultur im Zeitalter der Aufklärung. Handbuch der Kulturgeschichte. Frankfurt am Main 1969.
ERRERA, Isabelle. Catalogue d'étoffes anciennes et modernes. Musées Royaux de Cinquantenaire. Bruxelles 1907.
EVANS, Joan. A History of Jewellery 1100-1870. London 1953.
EVELYN, Mary. Mundus Muliebris or the Ladies Dressing-Room Unlock'd 1690. Edited by J. L. Nevinson. Costume Society Publications. Extra Series No 4. London 1973.
EWING, Elizabeth. History of Children's Costume. London 1977.
FAIRHOLT, F. W. A Glossary of Costume in England. Enlarged and thoroughly revised by H. A. Dillon (1885). London 1976.
FALKE, Otto von. Kunstgeschichte der Seidenweberei I-II. Berlin 1913.
FIGURINEN, vide Linz, Stadtmuseum.
FLEMMING, Ernst. Das Textilwerk. Neu bearbeitet und mit einleitendem Text von Renate Jaques. Tübingen 1957.
FORSMAN, Arvid. Anteckningar rörande ätten Adlercreutz i Finland. Helsingfors 1913.
FRANKLIN, Alfred. Dictionnaire Historique des Arts, Métiers et Professions exercées dans Paris depuis le trezième siècle. Paris, Leipzig 1906.
FRANSYSKT OCH SVENSKT LEXICON I-II. Parallèle des langues Françoise & Suédoise ou Dictionnaire François & Suédois. Composé sur ceux de l'Academie Françoise & de Mr Sahlstedt. Stockholm 1795. III-IV Svenskt och franskt Lexicon. Parallèle des langues Françoise et Suédoise ou Dictionnaire François & Suédois, Par Mr Weste. Stockholm 1807. Vide WESTE.
FRANZÉN, Frans Michael. Resedagbok 1795-1796. utg. av Anders Hernmarck. Stockholm 1977.
FRAUENZIMMER-LEXICON 1715. Vide Corvinus, G. S.
FREDENHEIM, C. F. Dagboksanteckningar under en resa till Åbo 1785. Meddelade af K. G. Leinberg. SSLF Förhandl. och Upps. 15. Helsingfors 1902.
FRIES, Walter. Die Kostümsammlung des Germanischen Nationalmuseums zu Nürnberg. Anzeiger des Germ. Nationalmuseums 1924/1925. Nürnberg 1926.
FRÖSIG-DALGAARD, Hanne. I fløjl eller vadmel. Dagliv i Danmark 1620-1720. København 1969.
FUCHS, Eduard. Die Karikatur I-II. Berlin 1902, 1903.
» Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. I-III. München, Leipzig 1909-1912.
GALERIE DES MODES et Costumes Français déssinés d'après nature 1778-1787. Réimpression accompagnée d'une préface par M. Paul Cornu. Paris (1911-1912).
GALL, Günter. Deutsches Ledermuseum. Deutsches Schuhmuseum. Offenbach am Main 1961.
» Die Entwicklung des Absatzes in der Schuhmode. WuK 1971.
GALLERY OF FASHION, 1790-1822, from Plates by Heideloff and Ackermann. With an Introduction by Sacheverell Sitwell. Notes on the Plates by Doris Langley Moore. London 1949.
GARSAULT, François de. L'Art du Tailleur, Contenant le Tailleur d'Habits d'Hommes ...; le Tailleur de Corps de Femmes & Enfants; la Couturiere; & la Marchande de Modes. Déscriptions des Arts et Métiers, faite ou approuvé par MM. de l'Académie des Sciences. (6:1) Paris 1769.
» L'Art de la Lingère. Déscriptions des Arts et Métiers... (15) Paris 1771.
GAUNT, William. The great century of British painting: Hogarth to Turner. London 1971.
GEIJER, Agnes. Oriental Textiles in Sweden. Copenhagen 1951.
» Textila skatter i Uppsala domkyrka. Uppsala 1964.
» Ur textilkonstens historia. Lund 1972.
» Vide Sylwan, Vivi.

THE GENTLEMAN'S MAGAZINE. London 1731-
GEORGE, M. Dorothy. Hogarth to Cruikshank: Social Change in Graphik Satire. London 1967.
GINSBURG, Madeleine. Hosiery, A Bibliography. Costume No 2. 1968.
» The Tailoring and Dressmaking Trades, 1700-1850. Costume No 6. 1972.
» Rags to Riches. The Second-Hand Clothes Trade 1700-1978. Costume No 14. 1980.
GOLDSCHMIDT, Ernst. Jean-Baptiste-Siméon Chardin. Stockholm 1945.
GONCOURT de, Edmond et Jules. La Femme au dix-huitième siècle. Paris 1862.
» Portraits intimes du dix-huitième siècle. Paris 1878.
» L'Art du XVIIIe siècle. Paris 1881.
GOSTELOW, Mary. The Fan. Norwich 1976.
GRAND-CARTERET, John. Les Elégances de la Toilette Paris (1911).
GRAPPE, Georges. Fragonard. Paris 1946.
GRIMM, Jacob – GRIMM, Wilhelm. Deutsches Wörterbuch 1-16. Berlin, Leipzig 1854-1953.
GRÖNROOS, Henrik. Bokbeståndet i Helsingfors enligt stadens boupptecknigar 1679-1808. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 13. Helsinki 1937.
GUSTAV III. Ögonvittnen om Gustav III. Redigering: Beth Hennings. Helsingfors, Stockholm 1960.
GYLLENBORG, Carl. Svenska Spratthöken. 1737. Samlade Vitterhetsarbeten af Svenska Författare. V. Upsala 1863.
HAGBERG, Louise. Brudstrumpeband. Fataburen 1921.
HALILA, Aimo. Oulun kaupungin historia II, 1721-1809. Vide VIRKKUNEN Oulu 1953.
HALLS, Zillah. Women's Costume 1600-1750. Women's Costume 1750-1800. London Museum 1969, 1970.
HALSBAND, Robert. The Life of Lady Mary Wortley Montagu. London 1956.
HAMMAR, Brita. Spetsar. Kulturen 1975.
» Solfjädrar från 1700-talet. Kulturen 1976.
» Smycken av stål. Kulturen 1977.
HAMPEL, Lucie. Zwei Linzer Schnittbücher aus dem Ersten Viertel des 18. Jahrhunderts. Historisches Jahrbuch der Stadt Linz. 1960.
HAMPEL, Lucie. Stricken und Wirken. Vide Maschen. Wien s.a. (1962).
HAMPSON, Norman. The Enlightenment. The Pelican History of European Thought. 4. England 1968.
» The First European Revolution 1776-1815. Library of European Civilization. London 1969.
HARTMAN, Torsten. Borgå stads historia. I-III. Borgå 1906-1908.
HAZELIUS-BERG, Gunnel. Peruker och hårturer. Fataburen 1936.
» Stickade tröjor från 1600- och 1700-talen. Fataburen 1935.
» En riksdrots i gala. Fataburen 1941.
» I obeständig och klädd dräkt. Det Glada Sverige II. Stockholm 1947.
» Beata Jaquette Ribbings mönstersamling. Fataburen 1948.
» Från djurhuden till aftoncapen. Ett pälsverk med traditioner. Ab. Wardells Pälsvarufabrik. Kristianstad 1856, 1908, 1948.
» Modedräkter från 1600-1900. Nordiska Museet. Stockholm 1952.
» Överflödsförordningar och modedräkt. Göteborgs musei årstryck 1961.
HAZELIUS-BERG, Brud och brudgum i deras högtidsskrud. Fataburen 1969.
» I lappmudd och tulubb. Fataburen 1978.
HAYES, John. Rowlandson. Watercolours and drawings. London 1972.
» Gainsborough. London 1975.
HEARSEY, John E. N. Marie Antoinette. London 1974.
HECKSCHER, Eli F. Sveriges ekonomiska historia från Gustaf Vasa. II. Stockholm 1949.
» Svenskt arbete och liv. Stockholm 1941.
» Merkantilismen, ett led i den ekonomiska politikens historia I-II. Stockholm 1931.
» Vide Boëthius, Bertil.
HEDLEY, Olwen. Queen Charlotte. London 1975.
HEDVIG ELISABETH CHARLOTTAS DAGBOK 1775-1792. I-III. Översatt och utg. av Carl Carlson Bonde. Stockholm 1908, 1911, 1907.
HEIDEN, Max. Handwörterbuch der Textilkunde aller Zeiten und Völker. Stuttgart 1904.
HEIKINMÄKI, Maija-Liisa. Mitä hameiden alla, naisten alushousujen käyttöön tulo Suomessa. SUOMI 112:3. Helsinki 1967.
HELLQUIST, Elof. Svensk etymologisk ordbok. Lund 1920-1922.
HELM, W. H. Vigée-Lebrun 1755-1842. London (1908).
HENNEBERG, Alfred von. Stil und Technik der alten Spitze. Berlin 1931.
HENNINGS, Beth, vide Gustaf III.
HENSCHEN, Ingegerd. Tygtryckare och färgare i Finland från 1700-talet och fram till 1809. FM 1943.
HERBENOVÁ, Olga. Vide Kybalová.
HERNMARCK, Carl. Georg Desmarées. Uppsala 1933.
» Fajans och porslin. Stockholm 1959.
HILDEBRANDT, Edmond. Watteau. Berlin
HILER, Meyer and Hilaire. Bibliography of Costume. New York 1939.
HILL, Draper. Mr Gillray. The Carricaturist. London 1965.
HIRN, Hans. Anders de Bruce 1723-1787. HT 46. Helsingfors 1957.
HIRN, Marta. Suomenlinna halki kahden vuosisadan. Porvoo-Helsinki 1948.
» Fredrik Adolf von Numers. SLF Historiska och litteraturhistoriska studier 50. Helsingfors 1975.
HIRTH, Georg. Kulturgeschichtliches Bilderbuch aus vier Jahrhunderten. Neu bearbeitet und ergänzt von Max von Boehn. München 1923.
HOFMANN, Friedrich H. Das Porzellan. Propyläen-Verlag. Berlin 1932.
HOLM, Petra Julie. 18. Aarhundrades Kjolestoffer i »Den Gamle By». Den Gamle By's Aarbog 1934.
HONOUR, Hugh. Chinoiserie. The Vision of Cathay. London 1961.
HOPPE, Ragnar. Målaren Elias Martin. Stockholm 1933.
» Franska 1700-talsmästare på Nationalmuseum. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar I. Stockholm 1953.
HORNBORG, Eirik. Helsingin kaupungin historia. II. Ajanjakso 1721-1809. Helsinki 1950.
HUGHES, Therle. English Domestic Needlework 1660-1860. London s.a.
HULTIN, Arvid. Finlands litteratur under frihetstiden. Helsingfors 1906.
» Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria. SSLF 94. Helsingfors 1910.
» Gustaf Filip Creutz. Finlands svenska vitterhet 5. SSLF 111. Helsingfors 1913.

HULTMARK Emil – HULTMARK, Carna – MOSELIUS, Carl David. Svenska Kopparstickare och etsare 1500-1944. Uppsala 1944.
HUNOLD, Chr. Fr. Compliment-Bok ... ifrån Tyskan öfwersatt af J. E. Stockholm 1741.
HUNTER, Jim. The Paisley Textile Industry 1695-1830. COSTUME No 10. 1976.
HÜLPHERS, Abrah. Abrs. Dagbok och samlingar uppå en resa om sommaren 1760 ifrån Westerås till Petersburg och Ryssland fram och åter sjöledes emellan Stockholm och Åbo, men sedan landvägen igenom Finland, Nyland, Tavastland m.m. Leinberg, Bidrag till kännedomen av vårt land. 2. Jyväskylä 1885-
HÖPKEN, A. J. von. Om Yppighetens nytta, 1740.
» Skrifter, 1-2 utg. af C. Silfverstolpe. Stockholm 1890-93.
INDER, P. M. Eighteenth Century Hats in Exeter Museums. Costume No 7. 1973.
L'INDICATEUR. Bruxelles 1778.
INNAMAA, Kerttu. Porvari- ja elinkeinoelämää Naantalissa 1700-luvulla. Muistojulkaisu Naantalin 500-vuotisjuhlaan. 1943.
IRWIN, Francina. Scottish Eighteenth-century Chintz and its Design. Burl. Mag. Vol. 107. London 1965.
IRWIN, John. Shawls, a Study in Indo-European Influences. Victoria & Albert Museum. London 1955.
» Origins of the »Oriental Style» in English Decorative Art. Burl. Mag. Vol. 97. London 1955.
» The Kashmir Shawl. Victoria & Albert Museum. Museum Monograph No 29. London 1973.
IRWIN, John & HALL, Margaret. Indian painted and printed Fabrics. Historic Textiles of India at the Calico Museum. Vol. I. Ahmebad 1971.
JAKUNINA, L. I. Russkie nabivnye tkani XVI-XVII vv. Trudy Gos. Istoriceskogo Muzeja. Pamjatniki kul'tury. Vypusk 7. Moskva 1954.
JAQUES, Renate. Deutsche Textilkunst in ihrer Entwicklung bis zur Gegenwart. Berlin 1942.
JEPPSSON, Ingemar. Nätteltyg. Kulturen 1970.
JESSEN, Peter. Der Ornamentstich. Geschichte der Vorlagen des Kunsthandwerks seit dem Mittelalter. Berlin 1920.
JOKIPII, Mauno. Vide RUUTH, J. W.
JOURDAIN, The History of English Secular Embroidery, London 1910.
JOURNAL DES LUXUS UND DER MODEN (F. J. Bertuch) Weimar 1786-1826.
JOURNAL FÜR FABRIK, MANUFAKTUR, HANDLUNG UND MODE. Leipzig 1791-1810.
JUSLENIUS, Daniel. Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Stockholm 1745.
JUTIKKALA, Eino. Suomen talonpojan historia. Porvoo. Helsinki 1942.
» Suomen historian kartasto, 2. uudistettu painos. Turku 1959.
» Uudenajan taloushistoria. Porvoo. Helsinki 1965.
» Asutus ja väestö. Suomen taloushistoria 1. Helsinki 1980.
» Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlakirja. Porvoo 1967.
JUVET-MICHEL, A. Der französische Zeugdruck im 18. Jahrhundert. Ciba-Rundschau 28. Basel 1938.
JÄFVERT, Ernfrid. Skomod och skotillverkning. NMH 10. Stockholm 1938.
JÄGERSKIÖLD, Olof. Carl Gustaf Tessin. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar 17. Stockholm 1970.
JÖRGENSEN, Arne. Calonius-Naumanska samlingen i Helsingfors Universitets-bibliotek. Helsingin Yliopiston Kirjaston Julkaisuja 17. Helsinki 1934.
KALLIO, V. J. Suomen käsityöläisten historia Ruotsin vallan aikana. Suomen vaatturiliikkeenharjoittajain keskusliitto r.y. 1894-1944. Porvoo 1945.
KANSALLINEN ELÄMÄKERRASTO I-V. Porvoo 1929-1934.
KARJALAINEN, A. Oulun kaupungin kauppa ja meriliikenne vuosina 1721-65. HT 9. Jyväskylä 1926.
KAUKONEN, Toini-Inkeri. Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa. KArk 7. Helsinki 1946.
» Kinnasompelun levinneisyys ja työtavat Suomessa SM 1960.
KAUKOVALTA, Kyösti. Uudenkaupungin historia II, 1721-1809. Uusikaupunki 1929.
KELLGREN. Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg, utg. af Henrik Schück. SSLF 27. Helsingfors 1894.
KENDRICK, A. F. English Needlework. Revised by Patricia Wardle. London 1967.
KERKKONEN, Martti. Per Kalms porträtt och andra samtida akademiska porträtt i Åbo. HArk 54. Helsinki 1953.
KIELLAND, Edle og Thor. Silke på Silke. Kunstindustrimuseet i Oslo Årbok 1950-1958. Oslo 1960.
KINDLERS MALEREILEXICON I-VI. Zürich 1964-1971.
KJELLBERG, Sven T. Gnida, mangla och stryka. Kulturen 1940.
» Ull och Ylle. Bidrag till den svenska yllemanufakturens historia. Lund 1943.
» Svenska ostindiska compagnierna 1731-1813. Kryddor. Te. Porslin. Siden. Malmö 1974.
KLEIN, Ruth. Lexicon der Mode. Baden-Baden 1950.
KOSKIMIES, Rafael. Porthanin aika. Helsinki 1956.
» Porthanin ajan kulttuuritausta, Henrik Gabriel Porthan, Frans Mikael Franzén, Porthanin ja Franzénin aikalaisia. Suomen kirjallisuus II. Keuruu 1963.
KUYLENSTIERNA, Oswald. Svensk rokoko. Människor och dagligt liv. Stockholm 1923.
KYBALOVÁ, Ludmila – HERBENOVÁ, Olga – LAMAROVÁ, Milena, Das grosse Bilderlexikon der Mode. Prag 1966.
KÖHLER, Carl. A History of Costume. Edited and augmented by Emma v. Sichart. Translated by Alexander K. Dallas. New York 1963.
LAGUS, Wilh. Gabriel. Åbo Hofrätts historia intill den 12 nov. 1823. I. Biografiska anteckningar om Åbo Hofrätts presidenter och ledamöter. Helsingfors 1834.
LAMAROVÁ, Milena. Vide KYBALOVÁ.
LAMM, Martin. Olof Dalin. Uppsala 1908.
LANGLADE, Émile. La Marchande de Modes de Marie-Antoinette, Rose Bertin. Paris 1911.
LANIER, Mildred B. Marseilles Quiltings of the Eighteenth and Nineteenth Centuries. CIETA No 47/48. Lyon 1978.
LAVER, James. Taste and Fashion. London 1940.
» Clothes. London 1952.
» Costume through the ages. London 1963.
» A Concise History of Costume. London 1969.
LEDERMUSEUM, Deutsches. Vide GALL.
LEHTINEN, Erkki. Hyödyn ja valistuksen ajan akatemia. Suomen kulttuurihistoria I. Porvoo 1979.
LEIJONHUFVUD, K. K:son. Förteckning på kungl. Förordningar m.fl. publikationer rörande yppighet och öfverflöd under tiden 1664-frihetstidens slut. Fataburen 1919.

LELOIR, Maurice. Histoire du Costume de l'Antiquité à 1914. Tome XI-XII. Paris 1938, 1949.
» Dictionnaire du Costume et de ses Accessoires ... Achevé et réalisé sous la direction de André Dupuis. Paris 1951.
LENS, Bernard. The Exact Dress of the Head, 1725. Edited by J. L. Nevinson. Published by the Costume Society. Extra Series No 2. London 1970.
LEVERTIN, Oscar. Niclas Lafrensen d.y. Förbindelserna mellan svensk och fransk målarkonst på 1700-talet. Stockholm 1910.
LEVEY, Santina M. Lace and Lace-Patterned Silks: Some Comparative Illustration. Studies in Textile History. Toronto 1977.
LEVI-PISETZKY, Rosita. Storia del costume in Italia. 4-5, Milano 1967, 1969.
LESTER, Katherine Morris & OERKE, Bess Viola. Accessories of Dress. Peoria. Illois 1954.
LINDBERG, Sten G. Bibliofil och belesprit. Carl Gustaf Tessin och konsten. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar 17. Stockholm 1970.
LINDBLOM, Andreas. Sveriges konsthistoria, 2. Stockholm 1944.
» Antoine Watteau. Stockholm 1948.
LINDHOLM, Idi. Pitsikirja. Helsinki 1947.
LINDSTEDT, Sirkka. Helsingin hallinto ja virkamiehet vuosina 1743-1775. Entisaikain Helsinki 5. Helsinki 1954.
LINDSTRÖM, Aune. Isak Wacklin. Ateneumin Taidemuseo, museojulkaisu 1-2. Helsinki 1959.
LINDVALL-NORDIN, Christina. Sminkdockor och puderhjältar. Kulturen 1976.
» Herrskapsstrumporna. Kulturen 1977.
» Damväskor. Kulturen 1978.
LINNOVE, Aino. Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle. Porvoo 1947.
LIPPERHEIDE. Katalog der Lipperheideschen Kostümbibliothek. I-II. Neubearbeitet von Eva Nienholdt und Gretel Wagner-Neumann. Berlin 1965.
LISHOLM, Birgitta. Martin van Meytens d.y. Malmö 1974.
LIVIJN, Clas. Historiska anteckningar, rörande de inom fäderneslandet vidtagne anstalter mot yppighet och öfverflöd. Utg. af Adolf Iwar Arwidsson. Samlade skrifter II. Örebro 1952.
LONGFIELD, Ada. Some Eighteenth-Century Advertisements and the English Linen and Cotton Printing Industry. Burl. Mag. Vol. 91, 102. London 1949, 1960.
» William Kilburn and the earliest Copyright Acts for Cotton Printing Designs. Burl. Mag. Vol. 95. London 1953.
LOTZ, Arthur. Bibliographie der Modelbücher. Leipzig 1933.
LUNDBERG, Gunnar W. Kring några mindre kända Roslin-porträtt i Frankrike. TKV 19. Lund 1936.
» Roslin I-III. Malmö 1957.
» Ett rokokoporträtt och dess tillkomst. Fataburen 1960.
» Carl Gustaf Tessins konstsamling på Åkerö. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar 17. Stockholm 1970.
LUNDÉN-CRONSTRÖM, Ingegerd. Herrar till hatt och värja. Helsingfors 1963.
LÄHTEENOJA, Aina. Rauman kaupungin historia 1721-1809. III. Rauma 1935.
LÖNNQVIST, Bo. Bindmössan i Nyland. FM 1963.
» Skinnkjorteln. FM 1974.
» Vide MUNSTERHJELM.
MACTAGGART, P. and R. A. Some Aspects of the Use of Non-fashionable Stays. Strata of Society. Norwich 1973.
MACTAGGART, Peter and Ann. Ease, Convenience and Stays, 1750-1850. Costume No 13. London 1979.
MADAME PALATINE. Lettres de Madame Palatine suivies du dossier de sa correspondance avec Leibnitz. Édition nouvelle présentée, établie et annotée par Hubert Juin. Le Club de meilleur livre. Paris 1961.
MAGASIN DES MODES NOUVELLES françaises et anglaises, 1788. Cabinet des Modes 1789-1791.
MALMBORG, Boo von. Svensk Porträttkonst genom fem århundraden. Stockholm Nationalmuseet. Skriftserie nr 18. Malmö 1978.
MALMSTRÖM, Carl Gustaf. Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshwälfningen 1772. 1-6. Stockholm 1893-1901.
MARKOWSKY, Barbara. Europäische Seidengewebe des 13. bis 18. Jahrhunderts. Katalog des Kunstgewerbemuseums Köln, Band VIII. Köln 1976.
MASCHEN. Geschichte der Mode der Strick- und Wirkwaren. Hrsg. von der Propagandavereinigung der Österreichischen Strick- und Wirkwarenbranche. Wien s.a. (1962).
MEINANDER. K. K. Porträtt i Finland I-II. Helsingfors 1931.
MELLENIUS, Sven. Historisk afhandling om sjöstaden Raumo. Åbo 1770.
MEULEN-NULLE, L. W. Kant met naald en klos en speldenbos. Bussum s.a.
MICHEL, André. François Boucher. Paris s.a.
MODÉE, Reinhold Gustaf. Fru Rangsiuk. Comoedia. Stockholm 1738. Utg. av Per Erik Wahlund. Svenska Litteratursällskapets klassikerutgåvor. Uppsala 1961.
MODÉE, R. G. Vide Utdrag utur ...
MOLIÈRE. Oeuvres de Molière. Paris 1734. (F. Boucher kuvittanut).
MONTGOMERY, Florence M. English Textile Swatches of the mid-eighteenth Century. Burl. Mag. Vol. 102. London 1960.
» Printed Textiles, English and American Cottons and Linens 1700-1850. London 1970.
» John Holker's Mid-Eighteenth Century Livre d'Echantillons. Studies in Textile History. Toronto 1977.
MONTGOMERY-SILFVERSTOLPE, Malla. Memoarer, utg. af Malla Grandinson, I-II, 1782-1803, 1804-1819. Stockholm 1908, 1909.
MONUMENT DU COSTUME. Vide Moreau, J. M.
MOORE, Doris Langley. Fashion through Fashion Plates, 1771-1970. London 1971.
MORAZZONI, G. e RESTELLI, C. E. L'ombrello. Milano 1956.
MOREAU, Jean Michel (= le Jeune). Suite D'èstampes pour servir à l'histoire des modes et du costume en France ... Paris 1777, 1783.
MORRIS, Barbara. The Classical Taste in English Wood-Block Chintzes. The Chinese Taste in English Wood-Block Chintzes. Connoisseur 1958.
» The Indian Taste in English Wood-Block Chintzes. Connoisseur 1959.
MOSELIUS, Carl David. Vide HULTMARK, Emil och Carna.
MÜLLER, Sigrid. Vide SCHUETTE, Marie.
MUNSTERHJELM, Jacobina Charlotta. Dagböcker 1799-1801, med kommentar och register utg. af Bo Lönn-

qvist. SLF. Folklivsstudier 7 (= FLS). Helsingfors 1970.
MURRAY, Anne Wood. Straw Embroidery on Costume. WuK 1978.
MÄHÖNEN, Reino. Kirkkomaalari Mikael Toppelius. SMYA 78. Helsinki 1975.
MÄKELÄINEN, Eva-Christina. Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella. HT 86. Helsinki 1972.
NEEDLEWORK. Edited by Harriet Bridgeman and Elizabeth Drury. New York & London 1978.
NEOVIUS, Ad. Anteckningar rörande Borgå stads och sockens historia. Porvoo 1897. Facsimilupplagan 1980.
NEVINSON, J. L. L'Origine de la gravure de modes. Actes Venise 1952.
NICOLSON, Harald. The Age of Reason, 1700-1789. London 1971.
NIENHOLDT, Eva. Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte. Berlin. Leipzig 1938.
» Kostümkunde. Bibliothek für Kunst- und Antiquitätenfreunde. Bd. 15. Würzburg 1961.
NIKANDER, Gabriel. Lovisa stads historia I, 1745-1808. Lovisa 1930.
» Kokkolan kaupungin historia II, 1714-1808. Turku 1945.
» Vide Suomen kartanot ja suurtilat.
NIKULA, Oscar. Tenala och Bromarf socknars historia I, II. Helsingors 1938.
» Ur Christopher Johan Rappes brevväxling. SSLF 376. Helsingfors 1960.
» Livet på Sveaborg på Augustin Ehrensvärds tid. HArk 58. Turku 1962.
» Turun kaupungin historia 1721-1809. 1-2. Turku 1971.
» Finländska borgare på 1700-talet i kamp för sina och ståndets privilegier. SSLF 477. Ekenäs 1978.
NILSSON, Sten Åke. Konsten i Sverige. 1700-talet efter den karolinska tiden. Stockholm 1974.
NORDBERG, Marja-Liisa. Varhainen suomalainen muotokuva. Piirteitä Nils Schillmarkista. Ateneumin Taidemuseo, museojulkaisu 1-2. Helsinki 1959.
NORDENFALK, Carl. Kärlekslektionen av Watteau. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar 1. Stockholm 1953.
NORDENSTRENG, S. Fredrikshamns stads historia. Fredrikshamn 1908.
NYLÉN, Anna-Maja. Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker. NMH 27. Stockholm 1947.
» Broderier från herremans och borgarhem 1500-1850. Nord. Mus. Stockholm 1950.
» Hemslöjd. Lund 1969.
NÄKÖKULMIA MENNEISYYTEEN. Vide Jutikkala.
OAKES, Alma. Vide CLAYTON, Muriel.
OERKE, Bess Viola. Vide LESTER, Katherine Morris.
OHM, Annelise. Fächer. RDK VI.
OPPÉ, A. P. The Drawings of William Hogarth. London 1948.
ORDBOK ÖVER SVENSKA SPRÅKET, utg. av Svenska Akademien. Lund 1898-.
ORKAMO, Ilma. Tammerkosken ensimmäinen miljoonikko kihlakunnantuomari Claes Detleffson (Bars). Tampere Tutkimuksia ja kuvauksia II. Tampere 1935.
ORRELIUS, Magnus. Svenskt Köpmans- och Material-Lexicon. Stockholm 1797.
PALME, Sven Ulric. Stånd och klasser i forna dagars Sverige. Stockholm 1947.
PALOPOSKI, Toivo J. Hyödyn ajasta kustavilaiseen aikaan. Suomen kulttuurihistoria I. Porvoo 1979.
PAPINSAARI, Raimo. Turun räätälinammattikunta vuosina 1721-1809. THA 20. Turku 1967.
PARRY, Linda. Great Britain. Vide Needlework. New York. London 1978.
PAULSON, Ronald. Hogarth's Graphic Works, I-II. London 1970.
» Hogarth, His Life, Art and Times, I-II. London 1971.
» » Abridged Edition by Anna Wilde. London 1974.
PETRASCHEK-HEIM, Ingeborg. Figurinen. Vide Linz, Stadtmuseum, 1968.
PHILADELPHUS. Uptäcker och föreställer några ORÅD wid den Swenska hushållningen. Stockholm 1741.
PIGNATTI, Teriso. Pietro Longhi. London 1969. Milano 1974.
PORTHAN. Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius, 1-2 (1791-1800). SSLF 1,5. Helsingors 1886,
PRAZ, Mario. Conversation Pieces. London 1971.
PRÄSTESTÅNDETS RIKSDAGSPROTOKOLL 4, 1680-1714, utg. af Lennart Thanner. Norrköping 1962.
PYLKKÄNEN, Riitta. Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550-1620. SMYA 55. Helsinki 1956 (= Pylkkänen 1956)
» Morsiamen pukemisesta ja morsiuskoruista 1600- ja 1700-luvuilla. SM 1964.
» Barokin pukumuoti Suomessa 1620-1720. SMYA 71. Helsinki 1970.
» Om dräktforskningens källor. Anförande vid symposiet 4. 1. 1977. Nordisk arbetsgrupp för dräkt- och textilforskare. Helsinki-Turku. Moniste.
» Muoti 1600- ja 1700-luvun muotokuvien ajoituksen ja henkilömäärittelyn apuna. Taidehistoriallisia tutkimuksia-Konsthistoriska studier 4. Helsinki 1978.
QUICHERAT, J. Histoire du Costume en France depuis les temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Paris 1975.
RÁCZ, István. Vide CLEVE, Nils.
RANTA, Raimo. Pohjanmaan maaseudun käsityöläisiä vuosina 1721-1809, I. HT 108. Helsinki 1978.
» Tapulipolitiikka ja Suomi. Ulkomaan- ja kotimaan kauppa. Suomen taloushistoria 1. Helsinki 1980.
REALLEXIKON ZUR DEUTSCHEN KUNSTGESCHICHTE. 1- Stuttgart 1937-
RÉAU, Louis. Histoire de la peinture française au XVIIIe siècle. Paris s.a.
REDFERN, W. B. Royal and Historic Gloves and Shoes. London 1904.
REENSTIERNA, Märta Helena. Årstaboken. I, 1793-1812. Etnologiska källskrifter IV. Stockholm 1946.
REIN, G. Piirteitä Helsingin elämästä noin 150 vuotta sitten. Suomen sukututkimusseuran vuosikirja 21. Helsinki 1937.
RIBEIRO, Aileen. Some Evidence of the Influence of the Dress of the seventeenth century on Costume in the eighteenth-century Female Portraiture. Burl. Mag. Vol. CXIX No 897, Dec. 1977.
» The Exotic Diversion the Dress worn at Masquerades in eighteenth-century. Eighteenth-century Jewellery in England. Connoisseur Vol. 197, No 791, Vol. 199, No 800. January, October 1978.
» Turquerie. Turkish dress and English Fashion in the eighteenth century. Connoisseur Vol. 201, No 807, May 1979.
» Furs in Fashion. The eighteenth and early nineteenth centuries. Connoisseur Vol. 202, No 814, Dec. 1979.

RINGBOM, Lars Ivar. Äldre porträtt i Åbo stads historiska museum. FM 1937.
» Tengströmin perhekuvista. TKHM vuosijulkaisu 1942/1943. Turku 1943.
RISKA, Tove. Vide Suomen kirkot.
ROBIQUET, Jean. Daily Life in the French Revolution. London 1964.
ROCHEBLAVE, S. La Peinture Française au XVIIIe siècle. Paris 1937.
ROTH, Stig. Porträttmålaren Johan Henrik Scheffel. Göteborg 1936.
ROTHSTEIN, Natalie. The English Market for French Silks. CIETA 1972.
» The Purchase of the Warner Collection by the Victoria and Albert Museum. Costume No 7. 1973.
» Spitalfields Silks. V & A. Small Colour Book 6. London 1975.
» God Bless this Choye. Costume No 11. 1977.
ROUSSEAU, Jean-Jacques. Émile ou de l'Éducation (1762). Chronologie et introduction par Michel Launay. Paris 1966.
RUDÉ, George. Europe in the Eighteenth Century. London 1974.
RUPPERT, Jacques. Le Costume. III-IV. Paris 1931.
IN THE RUSSIAN STYLE. Edited by Jaqueline Onassis with the cooperation of the Metropolitan Museum of Art. New York 1976.
RUUTH, J. W. Porin kaupungin historia II, 1558-1809. Uusi suomenkielinen laitos, toim. Mauno JOKIPII. Pori 1958 (= Ruuth-Jokipii)
RÅLAMB, Åke. En liten och kort hand-bok utaf adelig öfning. Stockholm 1747.
SAMLAREN. Stockholm 1773, 1774.
SAMLING UTAF KONGL. BREF, STADGAR, och Förordningar . . . ifrån åhr 1523 in til närwarande tid I-VI, utg. STIERNMAN, A. A. von. Stockholm 1747-1775.
SAMUELSSON, Kurt. De stora köpmanshusen i Stockholm 1730-1815. Skrifter utg. av Ekonomisk-historiska institutet i Stockholm. Stockholm 1951.
SAVARY DES BRUSLON, J & P.-L. Savary Dictionnaire universel de commerce. Amsterdam 1726-32.
SCHMIDT, Heinrich J. Alte Seidenstoffe. Bibliothek für Kunst- und Antiquitäten-Freunde X. Braunschweig 1958.
SCHNEIDER, Jenny. Schweizer Damenkostüme des 18. und 19. Jahrhunderts. Aus dem Schweizerischen Landesmuseum 20. Bern 1967.
» Textilien, Katalog der Sammlung des Schweizerischen Landesmuseums Zürich. Zürich 1975.
SCHUETTE, Marie. Spitzen von der Renaissance bis zum Empire. Leipzig 1929.
SCHUETTE, Marie und MÜLLER-CHRISTENSEN, Sigrid. Das Stickereiwerk. Tübingen 1963.
SCHÖNBERGER, Arno – SOEHNER, Haldor. Die Welt des Rokoko. München 1959.
SIMON, Hertha. Caraco RDK III.
SIRELIUS, U. T. Suomen kansanpukujen historia. Helsinki 1915.
SLOMANN, Vilhelm. Bizarre Designs in Silks. Trade and Traditions. Copenhagen 1953.
SQUIRE, Geoffrey. Dress Art and Society 1560-1970. London 1974.
ŠRONĎOVÁ, Olga. Die Mode von der Renaissance bis zum Rokoko. Prag 1959.
STANDEN, Edith A. Instruments for Agitating the Air. The Metropolitan Museum of Art Bulletin, March 1965. New York.
STAVENOW-HIDEMARK, Elisabet. The Berch Collection Textiles. CIETA No 49. Lyon 1979.
STEINGRÄBER, Erich. Alter Schmuck. München 1956.
STIERNMAN, And. Anton von. Vide Samling utaf Kongl. Bref . . .
STOCKHOLMS MAGAZIN FÖR 1780. I-III. utg. af Magnus Swederus. Stockholm, Upsala och Åbo.
STRÖMBOM, Sixten. Porträttmålaren Lorenſs Pasch d.y. Stockholm 1915.
» Ett sekels tradition i svenskt porträttmåleri. Kunstmuseets Aarskrift 1921-23. København 1924.
» Olof Arenius och hans betydelse för Carl Gustaf Pilo. Kunstmuseets Aarskrift 1935. København 1935.
STÅLHANE, Henning. Gustaf III:s bosättning, brudfärd och biläger. Stockholm 1946.
SUOLAHTI, Gunnar. Suomalaisia rococoajan kodeissa. HAik 1906.
» Elämää Suomessa 1700-luvulla, I-II. Porvoo 1909, 1917.
» Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.
SUOLAHTI, Eino E. Helsingin neljä vuosisataa. Helsinki 1972.
SUOMEN ALMANAKAN JUHLAKIRJA. Helsingin Yliopisto. Helsinki 1957.
SUOMEN HISTORIAN DOKUMENTTEJA, I-II. Toimittajat Mikko Juva, Vilho Niitemaa, Päiviö Tommila. Helsinki 1968, 1970.
SUOMEN KARTANOT JA SUURTILAT I-III, toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Helsinki 1939.
SUOMEN KIRJALLISUUS II. Ruotsin ajan kirjallisuus. Toimittaja Martti Rapola. Keuruu 1963.
SUOMEN KIRKOT 1-8. Toimittaja Tove Riska. Helsinki 1959-
SUOMEN KULTTUURIHISTORIA I-III. Jyväskylä 1933-1935.
SUOMEN KULTTUURIHISTORIA I. Ruotsin vallan aika. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. Porvoo 1979.
SUOMEN TALOUSHISTORIA 1. Agraarinen Suomi. Toimittaneet Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Helsinki 1980.
SUOMI, Vilho. Hyödyn ajasta kustavilaiseen aikaan. Kirjallinen kulttuuri. Suomen kulttuurihistoria 1. Porvoo 1979.
SWAIN, Margaret H. Men's Nightgowns of the Eighteenth Century. WuK 1972/1.
SWANE, Leo. Pilo. Svensk sjuttonhundratals konst. Stockholm 1923.
SVENSKA PORTRÄTTARKIVET. Index över svenska porträtt 1500-1850 i svenska porträttarkivets samlingar I-II, III (Svenska kungliga porträtt). Stockholm 1935, 1939, 1943.
SVENSKA MAGAZINET 1766-1767, utg. af C. C. Gjörwell. Stockholm 1766, 1767.
SVENSKT KONSTNÄRSLEXIKON I-V. Malmö 1952-1967. (SKL)
SVENSSON, Sigfrid. Skånes Folkdräkter. NMH 3. Stockholm 1935.
» Bindmössan och dess föregångare i svensk folkdräkt. NMH 15. Stockholm 1942.
» Modeväxlingar och bygdedräkter. Folklig dräkt. Lund 1974.
SVERIGES RIDDERSKAPS OCH ADELS RIKSDAGSPROTOKOLL från och med år 1719. 1- Stockholm 1875-
SYLWAN, Vivi – GEIJER, Agnes. Siden och brokader. Stockholm 1931.

SYMONDS, Mary – PREECE, Louisa. Needlework through the Ages. London 1928.
SYNNERBERG, L. N. Svenskt Waru-Lexicon. Götheborg 1815.
SÖDERBERG, Tom. Två sekel svensk medelklass. Från gustaviansk tid till nutid. Stockholm 1972.
SÖDERHJELM, Alma. Jakobstads historia II. Daningens tid 1721-1808. Helsingfors 1909.
» Brahestad 1649-1899. Helsingfors 1911.
SÖDERLUND, Ernst. Hantverkarna, II, stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden. Den svenska arbetarklassens historia. Stockholm 1949.
SÖDERSTRÖM, Eric. Kauppias Hans Wittfoothin perukirja. Varsinais-Suomen Maakuntakirja 17. Turku 1970.
TER MEER, Edith. Die Frauenkleidung im Rokoko. ZHWK NF 3. 1934.
TERSMEDEN, Carl. Amiral Carl Tersmedens memoarer I-VI, I utg. af Nils Sjöberg, II-VI af Nils Erdman. Stockholm 1917-1927.
TESSIN, Carl Gustaf. En gammal mans bref till en ung prins. 1-2, 1756. (F. Boucher kuvittanut.)
THIEL, Erika. Geschichte des Kostüms. Berlin 1960.
THORNTON, J. H. A Glossary of Shoe Terms. Costume No 11. 1977.
THORNTON, Peter. Baroque and Rococo Silks. London 1965.
TIDNINGAR Utgifne af Et Sällskap i Åbo, 1771-78, 1782-85; 1789 Åbo Nya Tidningar; 1791-99 Åbo Tidningar; 1800-1809 Åbo Tidning.
TIGERSTEDT, E. N. Svensk litteraturhistoria. Stockholm 1971.
TILKE, Max. Kostümschnitte und Gewandformen. Tübingen 1945.
TOIVANEN, Pekka. Lappeenrannan kaupungin historia 1649-1743. 1979.
TOURY-KING, Monique. France. Vide Needlework. New York & London 1978.
TREVELYAN, G. M. Illustrated English Social History 3. London. New York. Toronto 1951.
TÖRJE, Axel. Drömmen om skånskt silke. Kulturen 1972.
UTDRAG UTUR ... publique handlingar, placater, förordningar ... (saml. av R. G. Modée) I-XIV. Stockholm 1742-1804.
WACKLIN, Sara. Hundrade minnen från Österbotten, med inledning och kommentarer av Olav Panelius. Jakobstad 1974.
WAGNER, Gretel. Beiträge zur Entwicklung der Trauertracht in Deutschland vom 13. bis zum 18. Jahrhundert. WuK 1969.
VAHTER, Tyyni. Pohjalaisten kansanpukujen kuvia viime vuosisadan alkuvuosilta. SM 1939.
» Ikat- eli flammuraitaisia kankaita. SM 1951.
VALLIN, Ingegärd. Västgötaknallar och Västgötatyger. Fataburen 1935.
WALLIN, Sigurd. Siden-Droguet. En notis till 1700-talets svenska sidenfabrikation. Bohag, heminredning, dräkt. Stockholm 1946.
VALLINKOSKI, J. Suomen almanakat ja kalenterit 1608-1956. Vide Suomen Almanakan Juhlakirja. Helsinki 1957.
WALTHER, Ralf. Uber den Umgang mit Perücken und Perückenmachern. Aus dem Alltag der Mode im 18. Jahrhundert. WuK 1978.
VANIER, Henriette. Marriage trousseaux of the common people in the eighteenth century. Wedding celebrations in the Town of Paris in 1751 and 1773. Costume No 3, 1969.
VARJÚ-EMBER, Mária. Alte Ungarische Stickerei. Budapest 1963.
» Die ungarische Galakleidung im XVI. und XVIII. Jahrhundert. WuK 1965/2, 1966/1.
WASSTRÖM, Niclas. Oeconomisk beskrifning öfwer Åbo Stad. Stockholm 1749. Ekenäs 1967.
WATERHOUSE Ellis. Painting in Britain, 1530 to 1790. The Pelican History of Art. London 1954.
» Gainsborough, London 1966.
» Reynolds. London 1973.
WATSON, Andrew M. The Rise and Spread of Old World Cotton. Studies in Textile History. Toronto 1977.
WAUGH, Norah. The Cut of Women's Clothes 1600-1930. London 1968.
» Corsets and Crinolines. London 1970.
WEBSTER, Mary. Johan Zoffany, 1733-1810. National Portrait Gallery. London 1976.
WEIBEL, Adèle Coulin. Two Thousand Years of Textiles. New York 1952.
WEIGERT, Roger-Armand. Vide Collection Costumes et Modes d'autrefois.
WEISS, Francis. Bejewelled fur tippets and the Palatine Fashion. Costume No 4. London 1970.
WENNBERG, Bo G. Svenska målare i Danmark under 1700-talet. Lund 1940.
» Niclas Lafrensen den yngre. Malmö 1947.
» Tessin, konststudent, kritiker, samlare. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar 17. Stockholm 1970.
WESTE, Svenskt och fransyskt Lexicon. Stockholm 1807. Vide Fransyskt och Svenskt Lexicon.
WESTERLUND, A. W. Åbo Hovrätts Presidenter, Ledamöter och tjänstemän 1623-1923. Åbo 1923.
WHYTE, Dorothy. Paisley Shawls and others. Costume No 4, 1970.
» Edinburgh Shawls and their makers. Costume No 10, 1976.
WIESELGREN, O. »Yppighetens nytta». Ett Bidrag till de ekonomiska åskådningarnas historia i Sverige under det adertonde århundradet. Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala XIV:3. Uppsala. Leipzig 1912.
WILKENS, Leonie von. Textilien in Westeuropa 1945-61. ZKG 24. 1961.
WILLEBRAND, R. F. von. Gustaf Philip Creutz. SLF Förhandlingar och Uppsatser 14. Helsingfors 1901.
WINTZELL, Inga. Så var barnen klädda. Stockholm 1972.
» Sticka mönster. Historiskt om stickning i Sverige. Nord. Mus. Uddevalla 1976.
WIRILANDER, Kaarlo. Suomen upseeristo 1700-luvulla. HT 34. Helsinki 1950.
» Savo kaskisavujen kautena 1721-1870. Savon historia III. Kuopio 1960.
» Suomen säätyläistön sosiaalihierarkinen kerrostuneisuus 1721-1870. Eino Jutikkala, Näkökulmia menneisyyteen. Porvoo 1767.
» Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. HT 93. Helsinki 1974.
VIRKKUNEN, A. H. Oulun kaupungin historia II. Oulu 1953. Vide Halila.
VIRRANKOSKI, Pentti. Teollisuus ja käsityö. Suomen taloushistoria 1. Helsinki 1980.
WOLF, Edward C. J. Rowlandson and his illustrations of eighteenth century English literature. Copenhagen 1945.
WORTLEY MONTAGU. Letters of Lady Mary Wortley Montagu. Paris 1800.

WRANGEL, F. U. Resor och resenärer i Frankrike. Stockholm 1928.
WUNDER, Richard Paul. Some Observations on Textile Designs in the Cooper Union Museum. Chronicle of the Museum for the Arts of Decoration of the Cooper Union. Vol. 2. June 1956. New York.
WUORINEN, Aimo. Turku kauppakaupunkina Ruotsin vallan loppukautena I-II. HT 50. Forssa 1959, 1966.
WÜTRICH, Lucas Heinrich. Schweizerische Portraitkunst von der Renaissance bis zum Klassizismus. Aus dem Schweizerischen Landesmuseum 19. Bern 1971.
ZILLIACUS, Benedict. Korsetten. Helsinki 1962.
ÅKERMAN, Birger. Boupptеckningar i Borgå stad 1740-1800. Helsinki 1934.
» Boupptеckningar i Helsingfors stad 1679-1808. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 13. Helsinki 1937.

C. MUSEO- JA NÄYTTELYLUETTELOJA

AMSTERDAM, RIJKSMUSEUM. Kant (Louise Erkelens). Serie: Facetten der Verzameling. 1955.
BARCELONA, MUSEO DE INDUMENTARIA, Coleccion Rocamora. 1970.
BOSTON, MUSEUM OF FINE ARTS. She Walks in Splendor, Great Costumes 1550-1950. 1963.
GRIPSHOLM. Katalog över porträttsamlingen på Gripsholm, av Sixten Strömbom och Evald E:son Uggla. Stockholm 1927.
HAAG, HET NEDERLANDS KOSTUUMMUSEUM (NMK)
Een galajapon omstreks 1760 (J. M. Balkenstein). 1957.
Vrouvenkostuum 1800-1820 (J. M. Balkenstein). 1974.
Trouwen in het wit, twee eeuwen bruidskledning, 1765-1976.
zienderogen. 1977.
HAMBURG, ALTONER MUSEUM. Zauber des Fächers (Christian L. Küster). 1974.
HELSINKI, SUOMEN KANSALLISMUSEO. Surullisten tunteiden viehätyksestä – Om behaget av de sorgliga känslorna (Christina Cleve). Museovirasto 1981.
HELSINKI, SUOMEN TAIDEAKATEMIAN näyttely- ja tiedotusosasto 60/1978. Aatelistoa ja aikalaisia 1600- ja 1700-luvuilta. Helsinki 1978.
HELSINKI, PAUL JA FANNY SINEBRYCHOFFIN TAIDEKOKOELMAT
(Aune Lindström, Marja Supinen) Helsinki 1974.
LINZ, STADTMUSEUM. Figurinen nach alten Schnittbüchern. Mitarbeiter Clara Hahmann, Ingeborg Petrascheck-Heim. Linz 1968.
LONDON, THE BRITISH MUSEUM. Gainsborough and Reynolds in the British Museum. 1978.
LONDON MUSEUM. (LM) Catalogues: No 5 (R. E. M. Wheeler). 1936. Vide Halls, Zillah.
LONDON, NATIONAL PORTRAIT GALLERY. Johan Zoffany, 1733-1810 (Mary Webster). 1976. (Exhibition 1977).
Vide Arnold, Janet, 1970.
LONDON, VICTORIA AND ALBERT MUSEUM (V & A)
Costume Illustration in the Nineteenth Century. Introduction by James Laver. 1947.
Notes on Quilting 1949.
Flowers in English Embroidery. 1950.
The History of English Embroidery (Barbara J. Morris). 1951.
Costume Illustration. The Seventeenth and Eighteenth Centuries. Introduction by James Laver. 1951.
Oriental Painted, Dyed and Printed Textiles. 1950.
English Chintz. 1955.
English Printed Textiles 1720-1836. Large Picture Book No 13. 1960.
The Costume Court (Madeleine Ginsburg). 1971.
Hollar to Heideloff. An Exhibition of Fashion Prints 1979/80. (Costume Society 1979).
MANCHESTER, THE GALLERY OF ENGLISH COSTUME. Picture Book No 1, A Brief View, 1949 (Anne M. Buck). No 2, Women's Costume the 18th Century, 1961 (Anne M. Buck), No 9 Fashion in Miniature. (Kay Staniland) 1970, No 10 Weddings, Wedding Costume 1735-1970, 1977.
NORTHAMPTON MUSEUM. A History of shoe fashions (J. M. Swann). 1975.
OFFENBACH AM MAIN, DEUTSCHES LEDERMUSEUM. Vide Gall, Günter.
OSLO, KUNSTINDUSTRIMUSEET. Drakt og Mote i Norge 1700-1950. 1952.
Museets draktbilder, femti portretter fra renessanse til nutid. 1952.
PARIS, GRAND PALAIS. Gainsborough 1727-1788. (John Hayes). 1980/81.
PARIS, MUSÉE CARNAVALET
Costumes Français du XVIIIe siècle (1715-1789). Cat. 50. 1953/55.
L'Art de l'estampe et la révolution française. 1977.
PARIS, MUSÉE DE LA MODE ET DU COSTUME (= Musée du Costume de la ville de Paris).
Élégances du XVIIIe siècle, 1730-1794. 1963/64.
Dentelles et broderies dans la mode Française du XVIe au XXe siècle. 1964/65.
Cent costumes choisis dans les collections du musée 1735-1960. 1966/67.
Vingt ans après . . . 1977.
Secrets d'Elégance, 1750-1950. 1978/79.
Modes Enfantines 1750-1950. 1979.
Chapeaux 1750-1960. 1980.
Hommage aux donateurs. Modes françaises du XVIIIe siècle à nos jours. 1980.
La mode et ses métiers. 1981.
PARIS, MUSÉE DU LOUVRE
Modes et costumes français 1574-1815. Gravures et dessins. VIIIe exposition du Cabinet Edmond de Rothschild. 1966.
STOCKHOLM, NATIONALMUSEUM (NM).
Kat. 367. Gustaf III. 1972/73.
Kat. 423. 1700-tal, tanke och form i rokokoo. 1979/80.
Carl Gustaf Tessin och konsten. Årsbok för Svenska statens konstsamlingar 17. Stockholm 1970.
STOCKHOLM, NORDISKA MUSEET (Nord. Mus.)
Fredrik I:s tid. 1924.
Svensk rokoko. 1924.
Gustaviansk stil. 1926.
Karl-Johans stilen. 1924.
Smycken i svensk ägo. 1952.
Broderier, vide Nylén, Anna-Maja
Modedräkter, vide Hazelius-Berg, Gunnel.
UTRECHT, CENTRAAL MUSEUM. De Costuum-Verzameling 1750-1930. 1947.

D. VALOKUVAUS

Museovirasto

Kaikki valokuvat, joiden kohdalla ei kuvatekstissä ole erikseen ilmoitettu valokuvalähdettä, ovat Museoviraston historiallisesta kuva-arkistosta MV HKA
Valokuvaajat (mikäli tiedossa):
BRANDER, Signe: 379, 389
GRÜNBERG, C.: 6, 88, 101, 123, 289, 303, 306, 385
HIRN, Marta: 232, 353
HOLMBERG, E.: 20, 62, 127, 133, 252, 312, 332, (?349).
JAAKKOLA-KATAJISTO, Ritva: 44, 56, 59, 92, 419
KILJUNEN, Veikko: 446
KILPI, Riitta: 38, 171, 172, 407
LAAKSO, E.: 23, 34, 42, 54, 80, 81, 214, 246, 322, 344, 396, 421, 454
MALMGREN, H.: 1, 12, 14, 25, 29, 31, 32, 35, 37, 40, 45, 47, 48, 50-52, 55, 61, 76, 79, 96, 102, 103, 106, 134, 135, 145, 157, 158, 169, 178, 179, 183, 185, 193, 205, 207-209, 215, 218, 220, 254, 258-259, 265, 272, 276, 277, 307, 309, 326, 327, 340, 342, 343, 346, 347, 364, 372, 391, 393-395, 398, 410, 413, 414, 416, 422-424, 427, 428, 429, 435, 436, 448, värikuvia
MEINANDER, K. K.: 18, 97, 100, 120, 139, 142, 143, 144, 162, 175, 181, 187, 194, 195, 242, 243, 260, 305, 325, 335, 338, 355, 358, 363, 369, 376, 440-442, 448
NORDMAN, C. A.: 21, 57
NYBLIN: 230, 345
RÁCZ, István: 125, 331
SALO, J.: 2, 10, 43, 64, 66, 69, 70, 73, 89, 147, 150, 186, 238, 239, 255, 279, 284, 313, 386, 392, 400, 402, 417
SYRJÄNEN, T.: 60, 163, 266, 299, 333, 361, 366, 445
WELIN, Gustav: 94, 115, 300, 339, 341
WELIN, P. O.: 3-5, 9, 13-16, 19, 22, 27, 28, 33, 36, 39, 41, 46, 49, 53, 58, 63, 65, 67, 68, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 82, 86, 87, 91, 98, 99, 104, 105, 109, 112, 113, 116, 119, 121, 124-126, 128-132, 136-138, 140, 141, 146, 148, 151-154, 156, 159, 160, 164, 166-170, 173, 174, 176, 177, 182, 188, 192, 196-198, 201-204, 206, 210, 216, 219, 222, 226, 228, 236, 237, 240, 241, 248-251, 257, 261-264, 267-271, 273-275, 278, 280-282, 286, 287, 291-294, 296-298, 302, 304, 308, 310, 314, 316-319, 323, 328, 330, 334, 336, 337, 348, 351, 354, 356, 357, 362, 366-368, 371, 373, 375, 380, 381, 383, 387, 388, 399, 403-406, 408, 409, 411, 412, 415, 418, 420, 425, 426, 431, 432, 437, 438, 449, 450, 454, 453, 457, 458, 460, 461, värikuva

Ateneumin Taidekokoelmat: 329, 350, 359, 374, 390, 456, 459

Helsingin Yliopiston Kirjasto (HYKL): 11, 84, 110, 155, 324, 397, 401

Helsingin Yliopisto, Taidehistorian laitos (HYKL): 253, 301, 311

Turun Maakuntamuseo (TMM): 99, 453

Valtionarkisto (VA): 30

Tukholma, Kungliga Biblioteket (KB): 83, 85, 90, 108, 111, 165, 184, 191, 199, 212, 213, 221, 224, 227, 229, 231, 233, 234, 283, 288, 315, 370, 377, 378, 434

Tukholma, Kungl. Myntkabinett: 17

Tukholma, Nationalmuseum: 7, 8, 118

SPA: 114

Göteborgs Konstmuseum: 189

KUVAHAKEMISTO

A. Henkilöhakemisto

Aadolf Fredrik 17
Adlerheim, Kat:a Elis. ∞ Ehrensvärd 289, 345, 385
Argillander, Elis. ∞ Costian 312
Armfelt, Lovisa Ulrika 337, 369
Armfelt, Ulrika Charlotta 186, 456
Backman, Anna Marg:a ∞ Caloander 432
Backman, Anna Maria ∞ Stenius 457
Blomcreutz, Johanna Gustava 139
Blomcreutz, Marg:a ∞ Charpentier 387
Blomcreutz, Ulrika Sofia ∞ Jägerhorn 101
Borgström, Maria ∞ Wendelius 448
Breda, Maria ∞ De Ron 225
Bremer, Marg:a Lovisa ∞ Krabbe 331
Brunell, Cat:a Matilda ∞ Mathesius 252
Brunow, Ulrika Sofia ∞ Jägerhorn 251
Calonius, Kaisa-Lisa ∞ Reilander 245
Carlskiöld, Marg:a Charlotta ∞ af Forselles 187
Conradi, Charlotta ∞ Koschell 232
Creutz, Hedvig Helena ∞ v. Morian 100
De la Motte, Märta Charlotta ∞ v. Rehausen 349
Duncan, Cath:a Charlotta ∞ Porthan, v. Fieandt 88
Edner, Kat:a ∞ af Enehjelm 194
Edner, Magdalena 195
Ehnehjelm af, Emerentia ∞ Cygnaeus 459
Ehrenholm, Elis. ∞ Brovallius 142
Ehrensvärd, Anna Maria ∞ Hjärne 375
Ekenberg, L. A. 437
Eneskiöld, Kat:a Johanna ∞ Mörtengren 441
Falckensson, Krist:a Maria Johanna ∞ Silfversvan 360
Forsman, Johanna Magd:a ∞ v. Essen 321
Fransman, Maria Marg:a ∞ Borgström 260
Frick, Krist:a ∞ Wiklund 353
Geitel, Anna 439
Giös, Lovisa Sofia ∞ Taube, Jägerhorn 314
Govinia, Anna Maria ∞ Holm 388

Grothusen v., Anna Sabina
∝ Düring 119
Grubb, Kat:a Elis. ∝ Kijk 302
Grund, Susanna ∝ Claesson 99
Gylling, Anna Krist:a
∝ af Enehjelm 438
Gylling, Inga Lovisa
∝ Nordensvan 458
Gylling, Johanna Magdalena
∝ Walle 320
Gylling, Maria Elis. ∝ Stiernwald 357
Haartman v., Lovisa Dorotea
∝ Fock 322
Hageman, Kat:a Charlotta
∝ Hageman, De la Chapelle 164
Hassel, Anna Sara ∝ Krogius 350
Heckford, Miss? 359
Hedman, Leonard (perhe) 461
Hertz, Anna Krist:a ∝ Brotherus 143
Hising, Barbro Maria
∝ Petersen 116
Hisinger, Johanna Barbara
∝ Aminoff, de Lacy 230
Hollström, Juliana Beata ∝ Rein 276
Holst, Andrea Sofia
∝ Steinhausen 361
Ingman, Sara Elis. ∝ Granfelt 363
Justander, Anna Magdalena
∝ Edner 162, 449
Juthe, Maria Elis. ∝ Mathesius 248
Jägerhorn, Hedvig Juliana
∝ Cronstedt 348
Katariina II 7
Kemmer, Brita ∝ Mathesius 332
Knorring v., Johanna
Charlotta 145
Kostfeldt, Ulrika ∝ Bock 163
Krogius, Johanna Katarina 146
Kurki, Sofia Juliana
∝ v. Knorring 114
Kustaa III 7
Ladau? 335
Lagerhielm, Krist:a ∝ Rotkirch 222, 379
Lagermarck, Fredr:a Charlotta
∝ Tudeer 440
Lagus, Lovisa ∝ Holm 356
Lange, Elis. ∝ Duncan 444
Lilia, Sophia Elis. ∝ Gestrin 295
Losch, Dorothea Maria
∝ Thesleff 390
Loviisa Ulriika 2, 17
Malin, Maria Elis. ∝ Ångelin,
Uhrman 275
Malm, Helena Kat:a ∝ Tillander,
Ramsay 317
Manne, Dorothea ∝ Åhlström 358
Muhl, Anna Dorothea
∝ de Geer 309
Munsterhjelm, Beata Maria
∝ v. Essen 158
Möllersvärd, Ulla 364
Nohrström, Ester Sofia
∝ Munsterhjelm 138
Nordencreutz, Ulrika Sofia
∝ Blomcreutz 123
Nordenskiöld, Hedvig Juliana
∝ de Bruce 366
Nordström, Maria ∝ Brusin 430
Pipping, Marg:a ∝ Bremer 18
Pippingskiöld, Johanna Maria 319
Platen v., Ulrika Charlotta 242
Poitzell, Krist:a Emerentia 243
Posse, Johanna Charlotta
∝ Giös 181
Possenius, Krist:a Sofia
∝ Wallenius 389
Rajalin v., Kat:a Benedicta
∝ Sahlstedt, Hartman 313
Ramsay, Sofia Lovisa ∝ Ramsay 316, 351, 355
Ribbing, Krist:a Johanna
∝ v. Knorring 310
Ronander, Karolina Petronella
∝ Jägerhorn 451
Rotkirch, Krist:a Katarina
∝ v. Morian 297
Rotkirch, Maria Elis.
∝ v. Morian, Rotkirch 362
Rotkirch, Maria Elis. ∝ Aminoff 386
Salsvärd, Lovisa Jacobina
∝ Aminoff 250
Sederholm, Maria
∝ Pippingskiöld 318
Sederholm, Sophia ∝ Enning 336
Stackelberg, Hedvig Juliana
∝ Creutz 137
Steinhausen, Anna Maria 365
Stenman, Kat:a ∝ Ekenberg 437
Stjernvall, Kat:a ∝ Geitel 144
Stjernvall, Christ:a Lovisa
∝ v. Kraemer 241
Tandefelt, Marg:a ∝ Stjernvall 299
Taube, Anna Charlotta ∝ Muhl 113
Uggla, Ebba Elis. ∝ Ehrenstolpe,
Bildstein 124
Uhlbom, Sara ∝ Wacklin 376
Ulriika Eleonora 1
Wennerstedt, Maria Kat:a
∝ Armfelt 380
Wilhelmsson, Kat:a Charlotta
∝ l'Estrade 368
Wittfooth, Magd:a Kat:a
∝ Hisinger 383
Voivalin, Kat:a ∝ Augustin 344
Tuntemattomia: 97, 98, 141, 182, 323,
329, 330, 335, 338, 374

B. Taiteilijat ja kuvajulkaisut

Arenius, O. 116, 181, 309, 338
Bergman, Jonas 4, 149, 452
Björck, C. 230
Boman, L. H. 151
Brander, F. 379, (?383)
Breda, C. F. 225
Brolin, J. 185
Chardin, J.-B. C. 135
Colson, Jean-François 3
Coxe, W. 11
Diderot, D. & d'Alembert, Encyclopédie 84, 155, 324, 397, 401
Dupuis, N. 3
Ehrensvärd, C. A. 200, 285, 345, 382, 455
Eklund, A. 361
Elfström, C. P. 353, 443
Fjellström, P. 101, 138, 139, 332
Forslund, J. 360
Galerie des Modes, Paris 85, 108, 165, 184, 191, 199, 212, 213, 221, 224, 229, 231, 233, 288, 315, 370, 378, 434
Garsault, Fr. 83, 90, 111, 283, 377
Geitel, J. G. 18, 99, 142-143, 158, 162, 330, 331, (?344, 348), 437, 439
Gillberg, J. A. 322, 351
Granberg, S. 136
Hedman, G. E. 223, 244, 290, 352, 433, 447
Hedman, Petter Niclas 461
Höyer, C. 7
Journal des Luxus und der Moden, Weimar 227, 234
Kiempe, Thomas 276, 430
Kocke, Anders 12
Lancret, Nicolas 121
Lange, C. H. 462
Lucander, Gustaf 192
Lundberg, G. 375
Martin, Elias 8, 110, 189, 253, 301, 311, 384
Numers, v., Fr. A. 188, 196
Pasch, Lorens vanh. 100, 137, 373
Pasch, Ulla 164, 314, 368, 380, 387
Pesne, Antoine 2
Scheffel, J. H. 123, 124, 141, 289, 365 (?386)
Schillmark, Nils 88, 186, 187, 194, 195, 222, 241, 242, 243, 251, 260, 275, 297, 299, (?308), 316-320, 336, (?349), 350, 356-358, 362, 366, (?374), 388, 438 (440), 441, 448, 456-459
Schröder, G. E. 1, 113
Solitander, Petter (?19)
Streng, J. J. 444
Stålbom, J. 325
Taube, Eleonora Elis. Charlotta 281
Taube, Johanna Fredr:a Lovisa 460
Thelning, E. 323, 363, 364
Toppelius, Mikael (?146), 248, 252, 312, 321
Wacklin, Isak 329, 359, 376, 390
Watteau, Antoine 118
Weyandt, L. 119
Wertmüller, A. U. 250
Westzynthius, E. vanh. 305, 442

Kankaalle maalattuja seinätapetteja:

Askainen, Louhisaari 112, 121, 140
Inkoo, Fagervik 3, 148
Messukylä, Hatanpää 4, 149, 452
Porvoon pit. Jakari 150, 279, 307
Rymättylä, Maanpää 453
(?Häme) ns. metsätapetti TKHM 117, 450

Maalauksia kirkoista:

Alavieska 305, 442
Kurkijoki 446
Parainen 192
Paltaniemi 136
Pukkila 445
Sulkava 454
Sulva 120
Vehkalahti 295

28. English summary

(translated by Päivikki Ojansuu and L. A. Keyworth)

Dress of Gentlewomen in Finland in the 18th Century

A random selection of 18th century garments has been preserved in Finland. I have therefore taken into consideration in this study also other textiles of the period, especially liturgical textiles which were made of the same silk fabrics as the fashionable dresses of women and thus complement the picture of the fashionable fabrics available. Ladies' full dresses which had gone out of fashion were donated to churches for use in the making of liturgical textiles (Figs. 20, 43, 66, 73, 211). In addition to textiles, the study is based largely on records of which the most important are inventories of deceaseds' estates, sumptuary-tax rolls, various import accounts and other commercial transactions. Portraits, other paintings, drawings and prints complement the garment entities, especially head-dresses and accessories.

Finland had been until 1809 a part of the Kingdom of Sweden and wars and political events thus influenced fashion. The so-called Period of Great Wrath in 1713-21 (also known as the Great Northern War), the Period of Lesser Wrath in 1741-43, the coup d'état of King Gustavus III in 1772 with its consequences, the Russian War in 1788-90 are also landmarks for fashion, partly because they coincided with certain Pan-European turning points of history (Table on p. 376). The war against Russia in 1808-09 broke the long and fateful connection with Sweden. The gradual division of Finland that resulted from the wars against Russia earlier in the 18th century ended in the incorporation of the whole country with the Russian Empire as an autonomous Grand Duchy under the terms of Hamina Peace Treaty in 1809.

The history of fashion in Finland in the 18th century is divided into Late Baroque around 1720-45, Rococo around 1740-80, Gustavian Late Rococo around 1775-85 and Gustavian Neo-Classicism around 1780-1810 (-1820). The boundaries between the periods are blurred as the fashion currents adopted from Central Europe, France and England via Stockholm spread slowly to the outlying districts from the country's cultural centres of which Turku as an administrative and university town was the most important. Fashion news came mainly through personal contacts.

Until the end of the 18th century only masters belonging to the tailors' guilds and so-called court tailors had the right to make garments for persons of standing. In the first half of the century, the same masters sewed the garments of both men and women. However, some master tailors began gradually to specialise in making chiefly female garments (Appendices 1-10). It was not until the emergence of neo-classical fashions that the making of women's garments became the work of dressmakers, and as the cut was simplified home dressmaking was also introduced. This meant greater specialisation than before in the making of female and male garments. Only women's outdoor garments of cloth still remained the tailor's job.

The sumptuary legislation dictated by mercantilistic economic policy in Sweden-Finland defined in detail the level of fashionable style of dressing until the year 1770 when the sumptuary laws were abrogated as the result of a freer commercial policy. Until then the members of the three highest estates, viz., the Nobility, the Clergy and the Burghers, and their families were permitted to wear only certain fashionable garments regulated by statute. The sole articles of clothing free with regard to fashion were head-dresses, outdoor garments and home and everyday dresses. The fourth estate, the commoners had to wear their traditional garments which had to be made of domestic raw materials. In these circumstances, no impressions flowed from the fashionable dress to country women's dresses until the end of the century.

Under the sumptuary laws persons of standing had to follow the fashions of the capital approved by the Diet of the Four Estates. The tailors' guild of Stockholm made model garments of the sanctioned types of dress and the other tailors' guilds in the realm had to follow the patterns. Hardly any allowance was made for individual taste other than choice of the dress fabric, trimming and accessories. As the regulations did not apply to head-dresses they in particular came to express stylishness and status in society. The import and use of foreign rich figured silks, which had characterised the fashionable dress and of fashion accessories and laces were prohibited by sumptuary laws enacted in quick succession in 1720-46 and again in 1766. Only the use of Chinese silks and other textiles imported by the Swedish East India Company on its ships was permissible, except in 1754-59 (Figs. 32-35, 66, 92). Products of the State-supported domestic textile industry were available already from around the middle of the 18th century on such a scale that persons of standing may be assumed to have worn for the most part clothes made of Swedish woollens and silks and home-made linen. There were complaints, it is true, that smuggling flourished, and frequent attempts were made to prevent it through repeated anti-smuggling edicts.

Late Baroque 1720-45. (Inventory appendices 1731 approx. 1750.)

Dressing to maintain social distinctions in the Baroque era, the traditional moral-religious view that too fine a style of dressing was sinful and the economic mode of

thinking apparent from the sumptuary laws still characterised the styles of dress in the first half of the century.

According to inventories of deceaseds' estates, gentlewomen dressed fairly modestly in the country ravaged by the Period of Great Wrath (1713-21) until about the middle of the 1730s when conditions were stabilised and the recovery of the economy tended to raise the standard of dressing. Clothes were few, they were often described as old and worn-out, they were mostly dark and plain in colour. Fitted jackets made of silk and printed linen were worn with woollen petticoats that were often of home-woven material. Coloured silk handkerchiefs and aprons imparted variety to the attire (Fig. 305). Fashionable dresses were rare. The whole range of fashionable dresses was represented only in the wardrobe of some wealthy ladies of the manor or some well-to-do burgomaster's wives (appendices Laukko 1736, Hki 1736).

The formal *manteau-mantua* of the Baroque style conforming to the French court fashion and sanctioned in the sumptuary laws of 1720, 1731 and 1746 and the informal loose *andrienne-sack* (1731) with flowing pleated back which was used as a *déshabillé* garment belonged, according to documentary evidence, to the fashionable dresses of the 1720s-1730s (Figs. 112-136). They appeared in tailors' price lists of 1724, 1738 (Appendix 11). So did the *livklädning* (nightgown with tight fitting bodice) which was a simplified modification of the stiff-bodied Baroque court dress of French origin (Fig. 1) and consisted of loose sleeves fastened to the corsage and a loose petticoat. Stays, which were regarded as the basic item of clothing in the fashionable dress, were included until the end of the century in the requirements of skills to be shown for admission to tailors' guilds in Finland. From at least the 1720s a hoop petticoat was worn with fashionable dress. When the size of the hoop, regarded as a class symbol, increased alarmingly it was reduced in the sumptuary law of 1731/32 (the upper hoop circumference to 2 1/2 ells at the most and the lower hoop circumference to a maximum of 4 1/2 ells). The endeavour to prohibit other than ladies of the highest rank from wearing the hoop failed because of general opposition and the ban on use of the hoop petticoat remained to apply only to women from the ranks of the common people. A special tax was levied in 1732, 1733 and 1734 on women who wanted to wear this valued status symbol. Lists of payers of the hoop petticoat tax reveal the circle of wearers of this basic article of clothing in the fashionable female dress and at the same time of wearers of fashionable dress in Finland (Appendices 13, 14). Of the country's then population of approx. 400,000, most gentlewomen (yearly about 1,000), the wives of the Nobility and clergymen and wealthy bourgeois women, paid the hoop petticoat tax and thus wore fashionable dresses that were legally permissible. The hoop petticoat was not worn with the short fitted jackets and kimono jackets used every day; their skirts were puffed out with under-petticoats and quilted petticoats.

Until the 1740 ban on their import and use, the finest fashionable dresses were sewn of imported figured silks with large floral designs (Figs. 20-31). With them were worn accessories made of fine foreign cambrics which were sometimes decorated with Brussels and French laces despite the prohibition of all foreign laces under the sumptuary laws. Portraits show ladies' powdered hair decorated with artificial flowers and jewels, often sham. A small lace pinner or a *panlapp*, a small cap made of black velvet or silk, sometimes covered the low coiffure (Fig. 338). The silk or gauze *capronica* (hood) (Fig. 365) often constituted a set of accessories together with the decorated cape or pelerine, *écharpe*, *mantille* (mantlet). In cold weather women wore indoors velvet pelerines, mantlets and wadded kimono-jackets of silk which were often trimmed with marten or ermine and were sometimes even lined with fur. For their hands they had a small velvet or silk muff.

Indoor and outdoor garments did not always differ greatly. A three-quarter length close-fitting *livrock* coat of wool cut in man's style was worn both indoors and out. This coat was called in the early years of the century the Polish *contouche* coat. With fitted short jackets and kimono-jackets a *casaquin* jacket was worn; it was sometimes wadded (Figs. 135, 136). These relics of Baroque fashion were encountered chiefly in the wardrobes of conservatively dressed manor-house ladies, other persons of standing in rural districts and burgher matrons in the coastal towns of Ostrobothnia. Loose-fitting long cloaks of wool and fur-lined sledge and travel furcoats were common outdoor garments.

Even the highest-ranking ladies wore in addition to the morning gown (Fig. 254) comfortable fitted short jacket and kimono-jacket attires for informal wear at home. These last-mentioned garments belonged to the traditional general bourgeois style of dress. The loose *kåfta* (kimono-jacket) which derived from the Oriental T-shaped kimono morning gown supplanted at the end of the period the *tröija*, a short fitted jacket which had been traditional in the 17th century and was preserved only as an apparel worn by the petit bourgeoisie and women of the common people. As a specimen of master's skills the short fitted jacket was replaced by the kimono-jacket in the second quarter of the 18th century. Kimono-jackets and skirts quilted for warmth were favoured as a fashion novelty adopted via the Netherlands (Fig. 69) and England from the Oriental style of dress. Petticoats of silk embroidered and quilted for ornament satisfied even pretentious tastes and were suitable also as petticoats for fashionable dresses (Figs. 125-133). A wadded and quilted kimono-jacket of silk found favour even as the best dress of burghers' wives. For everyday wear there were wadded kimono-jackets and petticoats of printed linen and linen. These petticoats, *stubb*, puffed out the skirt as favoured by fashion. The kimono-jackets were dressed with a large linen collar or three-cornered handkerchief and frills fastened to the wristbands. A white cap of linen on which a soft or stiffened silk cap could be placed was the commonest indoor head-dress of burgher matrons. Even well-dressed women favoured a *marseille* (marseilles-quilted) linen cap as a head-dress for home wear (Figs. 326, 327). It often accompanied a similarly embroidered linen kimono-jacket and skirt. The mob-cap with hanging lappets, *chanoinesse*, belonged specifically to the wardrobe of old ladies and widows (Figs. 328, 444).

New features introduced by the growing English trade appeared in the 1730s in the fashion characterised by French Late Baroque. These features were manifested expressly in the bourgeois style of dressing and in the informal *déshabillé* wardrobe. The French loose-fitting closed *andrienne* (Figs. 120, 121) changed into an open English *sack* robe (Figs. 122-124) with which a short sack, *halfsack*, of more everyday character was worn.

Rococo 1740-80. (Inventory appendices around 1751-1780)

The boundary between the fashion periods of Late Baroque and Rococo is dated to the beginning of the 1740s

when the Parisian Rococo fashion conquered Stockholm through the French-oriented court circles and then spread rapidly through the realm. The exceptionally fast spread of the French robe fashion in Finland may be explained by the exodus of women of standing to Sweden during the Period of Lesser Wrath in 1741-43. They got to know the new fashion and spread information about it on their return home after the end of the war.

When the sumptuary statute of 1739 prohibited imported figured silks it also decreed that clothes made of foreign fabrics be stamped. It appears from the stamping lists for 1740, 1742 and 1745 (Appendix 15) that well-dressed gentlewomen who before the war of 1741-43 had worn *manteau* and *sack* dresses wore the robe as their best dress after the war. The *robe* was in fact confirmed officially as formal dress in the sumptuary law of 1746, replacing the *sack* dress that had gone out of fashion. A model specimen approved by the Four Estates was used to provide guidance to the tailors' guilds.

The Turku tailors' guild required the robe as a test of skill of a ladies' tailor from 1747 (Appendices 1, 3, 5). The measurements given for the robes made as specimens of master's skills, preserved garments and portraits witness (Figs. 156-164, 331, 332, 432, 451) that the cut and construction of the *robe à la Française* was followed in Finland down to the smallest detail (Fig. 155). The commonly used French names of the robe also intimated the origin of the fashion: *trompeuse*, *engageantes*, *considerations*, *poches*. The *considérations* pocket-hoops fashioned in France of the *panier* hoop petticoat replaced in the 1760s the large hoop petticoat which was banned in 1766 outside the court. According to lists of dresses, the *corset*-lined *robe* broadened by double box pleats, *spegelveck*, in the back was the formal attire of well-dressed women of standing from the days of the Period of Lesser Wrath until the dress reform of King Gustavus III in 1778. The best robes, worn also as wedding gowns, were made of expensive flowered silks of French style (Figs. 156, 159, 435, 436). A black silk robe was worn to church and by widows, a woollen robe sometimes also for mourning.

The *roberonde* entered in the dress lists after the robe represented, in spite of its French name, the English fashion in the fashionable wardrobe of the Rococo. This modification with boned bodice cum closed skirt of the traditional *livkläding* (the English gown with fourreau back = nightgown) consisted either of a separate close-fitting bodice and skirt or of a bodice, joining the skirt as a corsage *en fourreau*. Under this gown either a petticoat or *trompeuse* was worn (Figs. 140-151). The roberondes were sewn of the same silk qualities as the robes and a hoop was worn with them and, later, *poches* pocket hoops and similar accessories as with the robe. The roberonde which was regarded as more modest in cut was a common church and mourning dress. As the roberonde with its close-fitting bodice was considerably cheaper than the robe with its flowing box-pleated back, it was worn more commonly than the latter. Bourgeois women in particular favoured it. It appeared even as the best dress of wealthy artisans' wives, true frequently as a second-hand acquisition.

Along with the long fashionable dresses, short and knee-length dresses of the same cut but cheaper were worn throughout the 18th century. These could be worn also with a skirt of differing colour. Well-dressed women wore the shortened modifications of fashionable dresses as *déshabillé* dresses, informal wear, whereas women of the petit bourgeoisie adopted them as their Sunday dress. They often bought *robinette* petenlairs (Appendix 2, Figs. 165, 166) and *robe-koftas* (Fig. 167), jacket bodices, as cast-off finery from, e.g., auctions held by people of fashion.

The wardrobes of well-dressed gentlewomen grew larger and larger from the middle of the century. Use of silk garments became common and as accessories a multitude of fashion fripperies, such as feather tippets, muffs and ruffs were worn. Light-weight short and semi-long tippets, kimono-jackets trimmed and lined with fur and capes, *pelisse*, *salope*, were worn for warmth indoors over the fashionable dresses. The wintery kimono-jacket or *pelisse* was lined with marten or squirrel and trimmed with marten or ermine (Figs. 375, 376).

Ladies of the highest rank often wore a robe and roberonde without a head-dress, with their hair turned up straight and twisted into a bun on the top of the head, powdered and decorated with pins and artificial flowers. The little head-dress of cambric or lace, *coefyr*, *paresös*, *pirett*, *menuette*, *concaron*, combined with the hairdressing was made up of, e.g., lace, gauze, flowers and feathers. The twin hanging *cornette* lappets belonging to the head-dress were sometimes looped up and pinned, *uppsatt mössa* (Figs. 324 A, 334). *Papillon* butterfly wings of starched lace or gauze were often attached to the fly or butterfly cap called *flygelmössa* (Figs. 81, 163, 331, 332, 386, 432). During the 1760s, the hair was dressed higher over pads and rolls in the French manner (Figs. 164, 313, 314). The nature of the hoods that protected the hair and *coefyrs* varied depending on the weather and the season of the year.

Riding habits of cloth in the wardrobes of ladies of the highest rank were worn as travelling dresses and, in the winter, also as an ordinary day dress. They point to the increasing mobility of these circles. The current male fashion was maintained for the coat, waistcoat and accessories of the riding habit and in the wig (Figs. 181, 182). The wadded drawers, *lårfoder*, of silk or printed linen which belonged to the riding habit and were worn under the skirt when riding astride show that this revolutionary fashion novelty was known in Finland. In cold weather a knee-length, close-fitting furcoat of Hussar or Polish style, *livpäls* (Fig. 390), was worn over the riding habit. The Hussar cap was worn with Hussar riding habits as a salon apparel.

The wardrobes of titled ladies also contained a great many informal short kimono-jackets and petticoats worn as everyday dress. They were probably favoured especially as a maternity dress and at an older age (Figs. 253, 301, 454, 455). In addition to a couple of kimono-jackets complete with petticoats (Figs. 262, 263, 267), numerous kimono-jackets for Sunday wear made of flowered silks have been preserved. Most of them belonged to burgher matrons (Figs. 256-261, 264-268). The jackets were usually lined with the printed linen with floral motifs (Figs. 55-64, 268, 269) of which everyday and summer dresses were sewn. The kimono-jacket with petticoat was acceptable as bridal attire for bourgeois women (Fig. 167). Embroidered and quilted silk skirts were still used instead of a hoop as a petticoat for the silk kimono-jacket or, in the English manner, for the robe and roberonde. Many of the preserved silk petticoats embroidered and quilted for ornament derive from manors and some of them have belonged to a complete wadded and quilted kimono-jacket cum petticoat the skirt of which was later re-made into a festive quilt (Figs. 168-170, 268). The commonness

in homes of frames for wadded and quilted skirts witnesses that skirts were quilted at home, although the finest embroidered skirts were probably of skilled foreign workmanship and possibly smuggled (Figs. 70-74, 172-174, 176, 177).

The kimono-jacket attire was complemented by ordinary plain linen accessories. Bourgeois matrons and titled ladies, too, covered in everyday conditions their unpowdered hair with a linen cap or stiffened silk cap to which a *stycke*, pleated frill lying flat on the head, was fastened (Figs. 260, 295, 333, 342-345, 456).

In the summer young women frequently substituted for the kimono-jacket a mere *lifstycke* camisole, a boned bodice without sleeves, or short tabbed stays revealing white shift sleeves (Fig. 279). The silk bodices and milkmaid hats, *scheferhatt*, in the garment lists of well-dressed ladies show that French pastoral romanticism and, later, also the Rousseau admiration of country life affected the mode of dressing (Figs. 280, 306). Rural costumes were popular fancy dresses.

The linen night-caps, kimono-jackets used at night and short jackets, with the skirts, handkerchiefs and aprons that belonged to the *négligé* attire for morning wear, and the powder shirts and peignoirs, *puderskiorta, -kappa*, indicate that guests were received during the *toilette*. There is both documentary and pictorial evidence of this (Fig. 289). Furthermore, some quilted linen kimono-jackets, skirts and linen caps belonging to morning wear have been preserved (Figs. 286, 287, 291, 292, 325-327). The under-petticoat, bed jacket, handkerchief worn over the shift and linen cap constituted the actual night wear.

Rich wardrobes, too, contained only a few expensive manufactured silk, thread and worsted stockings which were decorated with clocks embroidered in coloured silks. Linen and woollen stockings were generally knitted at home. The shoes of Cordovan leather, *rudecardwan*, the buckled shoes covered with silk fabric and slippers, worn as indoor footwear, had high French heels or Italian shaped heels of medium height (Figs. 405, 406, 409, 410, 418). Shoemaker's bills mention outdoor footwear of leather. Boots and raw-hide shoes were worn in the winter (Appendix 12).

Loose-fitting, mostly hooded long woollen rain and travel cloaks and roquelaure, *kappråck*, furnished with a cape-collar protected the clothes out-of-doors. The travel and sledge fur coats for winter wear were lined with sheepskin, Siberian lamb, squirrel or marten, depending on wealth and social standing. A wadded or fur-lined *carpus* hood, fur muff, leg bag and bearskin and pelt spread on the bottom of the sledge complemented the sledge coverings. Lapp furcoats and Lapp boots are also mentioned as travel requisites.

Gustavian Late Rococo 1775-1785. (Inventory appendices 1780-1790)

Under the influence of public opinion worked upon by the ideas of the Age of Enlightenment the former sumptuary laws had been abrogated by statute in 1770. This was justified on the grounds that the earlier statutes had stressed in an unfortunate way class differences in the style of dressing. Persons of standing were given the right to wear any cut of clothes they wanted on condition that they were made of domestic fabrics. The statute laid the foundation for a comprehensive innovation of wardrobes.

In the course of the era called after King Gustavus III, *polonaise* and *caraco* were adopted from the Parisian Late Rococo fashion and, following them, the so-called *robe à l'Anglaise* which was associated with the general wave of Anglomania. The last-mentioned inherited the place of the robe as a festive and best dress.

When Gustavus III ordered in 1778 that the so-called Swedish national dress should be the official court dress this was not considered to limit citizens' freedom of dress as it was compulsory only at court. The Swedish lady's dress, the *Svedois* (Figs. 11, 185, 188) modified from the polonaise, never achieved the same acceptance as a general dress for gentlewomen as the corresponding national-romantic male costume. It was acquired as a formal dress in Finland chiefly by the wives of high-ranking officials and officers. The *Svedois* supplanted the robe and the roberonde as portrait attire (Figs. 88, 186-188) and they passed out of fashion.

In Finland the *polonaise* supplanted the *Svedois* as the test specimen of a master's skill at the beginning of the 1780s (Appendices 6,7). Along with the polonaise with looped-up skirt, the simple *half-polonaise* with short skirt not hitched up, i.e., *dolemang*, was favoured. The half-polonaises were numerous in the wardrobes of titled ladies, the wives of clergymen and burghers and even those of artisans. Polonaises and dolmans worn as the morning *déshabillé* attire were made of plain or striped taffeta, semi-silk or cotton. An expensive dolman sewn of pale taffeta and embroidered in coloured silks, gold and silver thread and spangles was adopted as formal dress by the ladies of the first rank (Figs. 8, 153, 189-198).

The *robe à l'Anglaise*, i.e., the English gown with fourreau back, was not made a specimen of the master's skill in Finland until the end of the 1780s (Appendices 8-10), by which time it had already been entered in the lists of dresses (Figs. 214-220). The cut of the gown emphasised the slenderness of the wearer's figure and the skirt was puffed out with a small pad only on the back. French redingotes, which were riding-coat-dresses of wool resembling the English long riding coat, were mentioned under the name *ridklädning* in documents in Finland. A warm woollen coat dress was worn in the winter even indoors over a thin silk or cotton dress (Figs. 222, 223). Well-dressed women wore at home a loose *levite* gown of Oriental style (Fig. 229) tied with a sash. *Levite* sashes were for sale in both Turku and Helsinki shops at the end of the 18th century. The *surtout* represented like the redingote an intermediate form between indoor and outdoor wear. The surtout belonged in Turku to the requirements of a master's skill for ladies' tailors extra to the female dress and stays (Appendices 7, 9, 10). Surtouts of silk and fine linen cut *à la reine* (= Marie Antoinette) were stiffened with whalebones, as shown by tailor's bills. The *half-sortut* probably corresponded to the French *demi-redingote* in which the skirt of the coat continued down to the ground only on the back.

The caraco à la Suédoise, known in France as habit d'Amazone, with which a different coloured skirt with a train was worn was mentioned in Finland under the names *ridjacka, råckkofta* (Figs. 224-226). A vest of male cut or a *compère* (Figs. 96, 228) and other male accessories went with the redingote and habit d'Amazone. The 3-piece woollen dresses consisting of jacket, vest and petticoat which figured in the dress lists of titled ladies were probably real riding habits (Fig. 227).

The countrywoman's thigh-length jacket shaped to the figure and flared below, the *caraco*, which had been introduced in Paris at the turn of the 1760s through Rousseau admiration of nature and country life and

which had soon been fashioned to suit the salon did not appear in the dress lists of well-dressed gentlewomen of South Finland until the 1790s. However, the home undress consisting of a short close-fitting jacket and petticoat joined together, *klädning med tröja ock kiortel*, became common already in the 1770s under the influence of the new fashion trend. They were sewn of fashionable striped silks and of white cotton and linen fabrics favoured by the trend towards the antique. Close-fitting jackets soon supplanted the kimono-jackets which in the 1780s were found practically only in conservative wardrobes and as children's wear (Figs. 275, 276, 299, 456). The rising waistline of the 1790s brought many alterations. Most of the kimono-jackets re-fashioned into low-necked, high-waisted and equipped with short basques belonged to women of the petit bourgeoisie (Figs. 270-274).

When fashion was simplified the traditional accessories of the home undress, handkerchiefs and aprons, were adopted as fashionable dresses. Great attention was paid to hair styles and head-dresses. The towering toupée which rose to absurd heights in Paris around 1770 reached Finland during the same decade. *Frisure à chien couchant* was the most popular hairstyle (Figs. 316, 317, 366, 368, 369). Fashionable ladies crowned their hair with an impressively trimmed *coeffure* (Figs. 88, 356, 357, 438, 458). A broad-brimmed beaver or straw hat of male style was worn with the redingote and habit d'Amazone (Figs. 223, 225). A fashionable hairdressing and high-crowned *coeffure* or dress hat emphasised the wearer's social status more than the style of the dress.

The linen caps worn with the *caraco* jackets, kimono-jackets and fitted short jackets that belonged to the *déshabillé*, undress wardrobe for morning wear, sometimes also with the polonaise gown, grew in size as the competition in hair styles increased. The *concaron* (or baigneuse) reached its peak in the 1780s. It gave a fashionable touch to the simple jacket-dress (Fig. 275). As the balloon-like *concaron* caps which covered the hair were not considered to be as frivolous a head-dress as the coeffure and hats, elderly titled ladies, bishops' wives and clergymen's wives favoured them (Figs. 299, 349, 350, 449, 457, 459). The *dormeuse* cap was a head-dress with many uses; it could be worn equally well as an accessory for the redingote, to cover an old matron's hair and as a servant maid's working cap (Figs. 222, 308, 351). Coiffures and linen caps were protected out-of-doors with gauze and silk hoods (Figs. 367-369). *Wäderhufva, phaeton*, called calash in English, was made mostly of green or black silk or linen fabric gathered over whalebone hoops (Fig. 371). Fashionable ladies protected their complexion against sunburn with a parasol (Figs. 189, 432). The fan was a standard accessory even for a promenade dress (Figs. 427-430).

According to inventories of deceaseds' estates, the selection of actual outdoor garments was diversified once the hooping up of the skirt ceased to limit the wearing of long visiting cloaks, dominos and coats. In addition to dominos (Figs. 381, 382), dust coats, *dammkappa*, made of nankeen and conventional woollen rain capes and roquelaures were worn in the summer. *Biguaise* fur coats of Polish-Hungarian style were encountered side by side with three-quarter length fitted *livpäls* fur coats. The sledge and travel fur coats for the winter were often lined with fashionable Siberian fur. Most of the lined *toulub* fur coats probably originated from Russia.

Diversification of wardrobes and the increase in individual articles of clothing are indicative of the refinement of dress style that followed the general increase in prosperity during the Gustavian Era. Newspaper articles reveal that from the 1770s questions relating to dress style were considered to be interesting. Åbo Tidningar deliberated on the basic essence of fashion, the reasons for changes in fashion, the suitability of fashionable garments for the country's climate, and variation of the seasons and their healthiness. It was stated at the beginning of the 1790s that French fashion and customs had been adopted in their time in Finland via Sweden and Germany, but that London was currently supplanting Paris as the leader of fashion.

Neo-Classicism 1780-1810 (-1820). (Inventory appendices 1790-1807)

The predominantly French fashion period of the Gustavian era ended in Finland at the time of the Russian War of 1788-90 when the French Revolution also in a more general sense upset the traditional concepts of dress. The emphasis in fashion shifted from Paris to London where the neo-classical *chemise*-gown that was born of the admiration for antiquity in the 1770s had already been adopted in the 1780s even in Paris as a *négligé*.

The neo-classical antique fashion led in Sweden-Finland to the gradual democratisation of the female style of dress. Finland still kept a watchful eye on Stockholm fashions. Many well-dressed women ordered their dresses and accessories from Stockholm. Dress patterns were also acquired from there. With the arrival of the summer season milliners came from Stockholm to Turku to offer their services and goods. Some wealthy burgher wives bought dresses and other fashion goods while visiting spas in Central Europe.

Chemise gown *à la grecque*, made of muslin, cambric and calico, was the predominant fashionable dress from the beginning of the 1790s (Figs. 12, 235-252, 318-323, 351-355, 440, 441, 447, 461, 462). Among the dresses mentioned in dress lists chiefly under the name *klädning* it is possible to distinguish as antique style the *à la grecque, habiron, habit de rond* dresses and the *déshabillé, négligé, eremite, mårgon klädning, morgon saloppe* which refer to the general *négligé* character of the *chemise* gowns. The main difference between full dress and morning dress was in the quality of the material and ornamentation. The dress was put on over the head and tied with a ribbon. The decoration was concentrated in the hem, e.g., by running round it a printed or painted hem band which could be bought in shops (Figs. 65, 235-238). Detachable sleeves of knitware for short-sleeved dresses were imported from Sweden. They witness that women bared their arms also in Finland, an innovation in the history of European fashion not seen since the days of antiquity. The coloured silk underskirt worn under the gauze-like thin silk or cotton dress made it possible to vary the shades of colour of the attire. In the winter women wore under it a warm woollen or flannel underskirt, sometimes a wadded *stubb*. The absence of pockets was met by flat *kiortelsäckar*, pairs of pockets tied round the waist either under or over the skirt. A decorative silk handbag, *ridicule*, called indispensible, was carried in the hand with the finest dresses (Fig. 240).

Separate jacket and skirt costumes were also still used as home undress.

As light chemise gowns of silk and cotton were commonly worn throughout the seasons warm outer garments were put on over them even indoors in cold weather. A short-waisted, skirtless *spencer*, generally made of a woollen fabric, was often worn over a short-sleeved, high-waisted dress. A *spencer* of silk and cotton was worn during the summer (Figs. 240, 249). Formal cloaks were replaced by shawls which made their entry in the dress lists in the 1790s. The Indian shawl fashion which spread via England complemented in an excellent way the neoclassical chemise gown as its skilful wrapping offered an opportunity for imitating the wrapping garments of antiquity. Shawls of silk and nettle linen were imported from Sweden. Expensive Indian shawls from Kashmir and Madras and Levantine shawls were rare. Elegant wardrobes contained in addition to shawls long, snake-like palatines, *palatine*, made of swan's down and raccoon tails. A large embroidered silk muff was a popular accessory (Figs. 393-395). The high-waisted wadded *douillette* of silk, elongated in its general outline, which was really a modification of the redingote, lent itself to both indoor and outdoor use (Figs. 247, 461).

Attention was paid to the healthiness of clothes, following the dressing instructions of enlightened physicians that had come to us from England and Germany. Stays and other too tight clothing were condemned and woollen clothes, especially woollen stockings were commended for their warmth. Linen drawers, caleçons, pantaloons appeared in the most fashionable and more diversified wardrobes. The cotton fashion increased the popularity of white cotton stockings. Opponents of high heels rejoiced that the footwear became sandal shoes in imitation of the sandals of antiquity (Fig. 417).

The unnaturally high hair styles which had already aroused criticism among contemporaries disappeared together with stays and the hoops at the end of the 1780s. The unpowdered hair was allowed to fall in loose-flowing curls onto the shoulders in the manner of antiquity. They were often tied with a ribbon or a turban-like kerchief wound around the head. Hair was sometimes combed up in the Grecian style and generally worn with a bandeau, or was cut short (Figs. 250, 318-322, 355, 440, 441). The formality of the dress was emphasised by the hairdressing: the hair was decorated with a diadem style comb and plumes (Fig. 323). *Coeffures* and hats, *casque*, *capote*, which resembled the helmet hats of antiquity were imported from Stockholm and sold in Turku (Figs. 247, 364).

The elongated style of antiquity characterised the outdoor garment. In addition to the sortouts and roquelaures of woollen cloth, a hooded broadcloth *capotte* resembling a military cloak and equipped with a large collar was worn, and in the summer dust coats of cotton and linen. A well-supplied wardrobe contained many fur-lined travel and sledge fur coats faced with woollen cloth. *Biguaise* and *toulub* were more usual than before in ladies' wardrobes. The travel attire was complemented by the *carpus* and a large muff made of a long-haired fur such as raccoon. Muffs that were striped or checked represented the most recent fashion novelties.

According to dress lists, both the continental and English fashion currents were followed closely in Finland at the turn of the 18th century. Foreign fashion novelties became known through the highest social strata and gradually spread, screened and modified by them as it were, down the social scale. The fashionable fitted short jacket had already become common during the 1770s and well-dressed gentlewomen used it as informal wear, whereas it was regarded among the petit bourgeoisie as either formal or informal depending on the quality of the material. At the close of the century the chemise gown fulfilled both these functions among all persons of social standing as regards fashion. Only the quality of the fabric, ornamentation and accessories were determined by wealth. The emergence of woollens and cottons cheaper than silk levelled out considerably the class distinctions in the style of dressing.